

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

9

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - **İSTANBUL - TÜRKİYE**
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.cagriyayinlari.com - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagriyayinlari.com
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/9

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîrinin metninden Hicr ve Nahl Sûreleri Bedreddin Çetiner, İsrâ ve Kehf Sûreleri Bekir Karlığa tarafından tercüme edilmiş olup Bekir Karlığa tarafından mukabele edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Enes Matbaacılık
İstanbul, 2005

HİCR, NAHL, İSRÂ
ve
KEHF SÛRELERİ

İÇİNDEKİLER

HİCR SÛRESİ

Hicr Sûresi ... 4373
Bu Kitab ... 4373
Kasabaların Yazısı ... 4376
Gökten Bir Kapı Açsak ... 4379
Aşılayıcı Rüzgârlar ... 4385
İnsan ve Cinnin Yaratılışı ... 4389
Müttakîler ... 4396
İbrâhîm'in Konukları ... 4400
Ormanlık Yerde Oturanlar ... 4406
Apaçık Uyarıcı ... 4411
Yakîn Gelinceye Kadar İbâdet ... 4415

NAHL SÛRESİ

Nahl Sûresi ... 4421
Allah'ın Emri Geldiğinde ... 4421
Göklerin ve Yerin Yaratılışı ... 4426
Hayvanların Yaratılışı ... 4430
Yolun Doğrusu ... 4434
Sular ve Bitkiler ... 4435
Yeryüzünde Su Kaynakları ... 4436
Su Buharının Atmosferdeki Hikâyesi ... 4439
Denizlerdeki Hayat ... 4440
Tatlı Su ... 4445
Güneş ve Ay ... 4461
Sarsılmaz Dağlar ... 4470
Denizler ve Okyanuslar ... 4472
Allah'tan Başka Taptıkları ... 4486

Tek Bir İlâh ... 4487
Düzen Kuranlar ... 4490
Haydin Cehenneme ... 4491
Ve Müttakîler ... 4492
Müşriklerin Boş İddiâları ... 4495
«Ol» Emri ... 4498
Gölgelerdeki Hikmet ... 4504
Göklerin ve Yerlerin İzâhı ... 4505
Allah'a Kızlar İsnâd Edenler ... 4507
Arıdaki İlâhi Mucize ... 4517
Ömrün En Kötü Çağı ... 4529
Rızıktaki Farklılıklar ... 4529
Allah'ın Verdiği Örnek ... 4533
Göklerin ve Yerin Gaybı ... 4535
İnsan Denen Varlık ... 4538
O Zâlimler Azâbı Görünce ... 4555
Adâlet ve İhsan ... 4558
İpliğini Büktükten Sonra Söküp Bozan Kadın ... 4570
Allah'ın Ahdi ... 4573
Kur'an Okuyacağın Zaman ... 4576
Hicret, Savaş ve Sabır ... 4583
Allah'ın Harâm Kıldıkları ... 4586
İbrâhîm'in Ümmeti ... 4589
Hikmet ve Güzel Öğütle Davet ... 4592

İSRÂ SÛRESİ

İsrâ Sûresi ... 4601
İsrâ ve Mi'râc Konusunda Vârid Olan Hadîsler ... 4602
Konunun Açıklanması ... 4650
İsrâ ve Mi'râc Hâdisesinin Tahlîli ... 4669
Mi'râcın Hakîkatı ... 4675
İslâm Medeniyetinin Temel İlkeleri ... 4684
Mi'râcın Bir Başka Cephesi ... 4689
Rasûlullah (s.a.) Gerçekten Allah'ı Gördü mü? ... 4692
İsrâiloğullarına Verilen Emir ... 4695
Bu Kur'an ... 4698
Gece ve Gündüz Mucizesi ... 4699
Oku Kitabını ... 4702
Kim Hidâyete Ererse ... 4704

Kendisine Risâletin Ulaşmadığı Kimselerin Durumu 4705
Müşriklerin Çocukları 4711
Mü'minlerin Çocukları 4713
Geçici Dünya ve Kalıcı Âhiret 4717
Rabbının Buyrukları 4719
İnfâk ve İsrâf 4724
Zenginlik ve Cimrilik 4726
Çocukları Öldürmek 4728
Katil 4730
Ölçü ve Tartı 4732
Kibir 4734
Rabbının Hikmetleri 4736
Her Şey Allah'ı Tesbîh Eder 4738
Bütün Kâinât Allah'ı Tesbîh Eder 4744
Atomların Dünyası 4767
Rabbın En İyi Bilendir 4781
Âyetlerin Gelişi 4784
Melekler ve Âdem 4790
Sizin Rabbınız O'dur Ki 4794
Âdemoğullarının Değeri 4796
Namaz Kıl 4803
Makâm-ı Mahmûd 4805
Şifâ ve Rahmet Kaynağı Kur'an 4816
Rûh 4818
Kur'an'ın Benzerini Getirsinler 4875
Mucize İsteyenler 4877
Gerçek Hidâyet 4884
Gökleri ve Yeri Yaratan Onları Yaratamaz mı 4885
İnsanlık Tarihi Boyunca Âhiret Düşüncesi 4900
Mûsâ'ya Verilen Dokuz Mucize 4920
En Güzel İsimler Rahmân'ındır 4925

KEHF SÛRESİ

Kehf Sûresi 4931
Bu Sûrenin Fazîletine Dâir Vârid Olan Hadîsler 4931
Hamd Olsun O Allah'a 4933
Mağara Ehli 4937
Ashâb-ı Kehf'in Kıssası 4959
Karanlığa Taş Atanlar 4970

Zâlimler İçin Hazırlanan Ateş 4982
Sâlih Amel İşleyenler 4985
İki Adam Örneği 4986
Dağların Yürütüldüğü Gün 4998

HİCR SÛRESİ

HICR SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ ﴿١﴾ رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ
يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla.

1 — Elif, Lâm, Râ. Bunlar kitabın ve Kur'ân-ı Mübîn'in âyetleridir.

2 — Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.

3 — Bırak onları; yesinler, eğlensinler ve kendilerini oyalayadursun. Sonra öğreneceklerdir.

Bu Kitab

Sûrelerin başlarındaki hurûf-ı mukattaa ile ilgili bilgi daha önce geçmişti. Allah Teâlâ, «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» buyurup, onların içinde bulundukları küfürden dolayı pişmân olacaklarını ve dünya yurdunda müslümanlarla beraber olmuş olmayı temennî edeceklerini haber verir. Süddî'nin tefsîrinde meşhur isnâdı ile İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve diğer bazı Sahabe'den naklettiğine göre; kâfirler, ateşe arzolundukları zaman müslümanlar olma-

yı temennî edeceklerdir. Burada maksadın : Her kâfirin ölüm anında keşke mü'min olaydım, diye hayıflanacağıdır, da denilmiştir. Başka bir görüşe göre bu, kıyâmet gününden bir haber vermedir. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu kavli de böyledir : «Bir görsen; ateşin başında durdukları : Keşki geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman...» (En'âm, 27). Süfyân es-Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl'den, onun Ebu Za'râ'dan, onun da Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivâyetine göre; o, «Kâfirler bir zaman müslüman olmayı isteyeceklerdir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu; cehennemlikler hakkındadır. Zîrâ onlar (günâhkâr mü'minlerin) ateşten çıktıklarını göreceklerdir. İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ'nın... İbn Abbâs ve Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; onlar, «Kâfirler bir zaman müslüman olmayı isteyeceklerdir.» âyetini şöyle te'vîl ederlermiş : Allah Teâlâ müslümanların günâhkârlarını (hatâ işleyenlerini) müşriklerle beraber ateşte hapsettiği gün müşrikler onlara : Dünyada iken yapagelmekte olduğunuz ibâdetler, size hiç bir fayda vermedi, diyecekler. Allah Teâlâ onlara gazablanıp rahmetiyle hatâlı müslümanları ateşten çıkaracak. «Kâfirler bir zaman gelecek ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» âyetinde anlatılan işte budur.

Abdürrezzâk'ın Sevrî kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetine göre; cehennemlikler, Allah'ı birleyenlere : Îmânınız size fayda vermedi mi? diyecekler. Onlar böyle söylediği zaman Allah Teâlâ : Kalbinde zerre ağırlığı îmân olanı (ateşten) çıkarın, buyuracak. İşte Allah Teâlâ'nın : «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» kavli bu zamana işâret etmektedir. Dahhâk, Katâde, Ebu'l-Âliye ve başkalarından da böylece rivâyet edilmiştir. Bu konuda merfû' hadîsler de vârid olmuştur.

1 — Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin Muhammed İbn Abbâs kanalıyla... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Lâ İlâhe İllâllah diyenlerden bazı kimseler günâhları sebebiyle ateşe girecekler. Lât ve Uzzâ'ya tapanlar onlara : Lâ İlâhe İllâllah demeniz size hiç bir fayda vermedi mi ki siz de ateşte bizimle birliktesiniz? diyecekler. Allah Teâlâ onlara kızıp, «Lâ İlâhe İllâllah» diyenleri çıkaracak, onları hayat nehrine atacak ve ayın, tutulmasından ayrılıp sıyrıldığı gibi yanıklarından kurtulup iyileşecekler ve cennete girecekler. Onlara orada «Cehennemlikler» ismi verilecek. Bir adam : Ey Enes, sen bunu Allah Rasûlü (s.a.) nden işittin mi? dedi de Enes : Allah Rasûlü (s.a.) nü : Kim kasden benim hakkımda yalan uydurursa; cehennemdeki yerine hazırlansın, buyurduğunu işittim. Evet, ben Allah Rasûlü (s.a.) nü böyle söylerken işittim,

dedi. Taberânî'nin ifâdesine göre Cehbez hadîsi rivâyette tek kalmıştır.

2 — Taberânî der ki : Bize Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel'in... Ebu Mûsâ (r.a.) dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cehennemlikler ateşte toplandığı zaman yanlarında kıble ehlinden Allah'ın diledikleri de olacak. Kâfirler müslümanlara : Sizler müslümanlar değil mi idiniz? diye soracaklar, onlar : Evet müslümanlar idik, diyecekler. Kâfirler : Müslüman olmak size fayda sağlamadı da bizimle beraber ateşte kaldınız, diyecekler. Müslümanlar : Bizim günâhlarımız vardı da bu yüzden azâba dûçâr kaldık, diyecekler. Allah Teâlâ onların söylediklerini işitecek ve kıble ehlinden ateşte olanların çıkarılmalarını emredecek. Geride kalan kâfirler bunu gördüklerinde : Keşke biz de müslümanlar olaydık ve onların çıktığı gibi biz de çıkaydık, diyecekler. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) : Tardolunmuş şeytânın şerrinden Allah'a sığınırım : «Elif, Lâm, Râ. Bunlar kitâbın ve Kur'an-ı Mübîn'in âyetleridir. Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» âyetlerini okudu. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Hâlid İbn Nâfi' kanalıyla rivâyet etmiş olup, onun rivâyetinde Eûzü yerine Besmele vardır.

3 — Taberânî'nin Mûsâ İbn Hârûn kanalıyla... Sâlih İbn Ebu Tâlib'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Ebu Saîd el-Hudrî'ye sordum ve : Allah Rasûlü (s.a.) nün «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» âyeti hakkında bir şey söylediğini işittin mi? dedim. O, evet dedi ve şöyle devâm etti : Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim : Allah Teâlâ mü'minlerden bir grubu, kendilerinden intikâmını aldıktan sonra ateşten çıkaracaktır. Allah Teâlâ onları müşriklerle beraber ateşe koyduğunda; müşrikler onlara : Siz dünyada iken Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyordunuz. Size ne oluyor da bizimle beraber ateştesiniz? diyecekler. Allah Teâlâ onların bu sözlerini işittiği zaman, mü'minler hakkında şefâata izin verecek de; melekler, peygamberler ve mü'minler şefâat edecekler ve nihâyet onlar Allah'ın izniyle ateşten çıkacaklar. İşte müşrikler bunu gördükleri zaman : Keşke biz de onlar gibi olsaydık da, bize şefâat ulaşıp onlarla beraber çıkaydık, diyecekler. İşte Allah Teâlâ'nın : «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» kavli budur. Onlara, cennette yüzlerindeki karalık yüzünden «Cehennemlikler» adı verilecek. Onlar : Ey Rabbımız, bizden bu ismi gider, diyecekler ve Allah Teâlâ emredecek de, cennet nehrinde yıkanacaklar ve bu isim onlardan kaldırılacak. Hadîsi Ebu Üsâme'ye naklettim de evet böyledir, dedi.

4 — İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyn kanalıyla... Muhammed

İbn Ali'den, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ateş onlardan kimini dizlerine kadar, kimini beline kadar, kimini boğazına kadar olmak üzere günâhları ve amelleri miktarınca yakalayacaktır. Onlardan kimisi bir ay orada kalacak, sonra çıkacak. Kimisi bir sene kalacak, sonra çıkacak. Onlardan ateşte en uzun kalacak olanın süresi, dünyanın yaratıldığı günden son bulmasına kadar geçen süredir. Allah Teâlâ onların da ateşten çıkmalarını dilediği zaman yahûdîler, hırıstiyanlar ve ateşte olan diğer din sâlikleri ile putperestler; tevhîd ehlinden ateşte olanlara : Allah'a, kitablarına ve elçilerine îmân ettiniz. Bugün biz ve siz ateşte eşit durumdayız, diyecekler. Allah Teâlâ onlara öyle bir öfkelenecek ki daha önce hiç bir şeye o kadar öfkelenmemiştir. Onları ateşten çıkarıp cennette bir kaynağa sokacak. İşte Allah Teâlâ'nın : «Kâfirler bir zaman gelir ki müslüman olmayı isteyeceklerdir.» kavli budur.

Allah Teâlâ'nın : «Bırak onları; yesinler, eğlensinler.» âyeti onlar için şiddetli, kuvvetli ve sert bir tehdîdtir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Yaşayın bakalım. Varacağınız yer; şüphesiz ateş olacaktır, de.» (İbrâhîm, 30), «Yeyin ve biraz zevklenin. Doğrusu sizler, suçlularsınız.» (Mürselât, 46). Bu sebebledir ki burada şöyle buyurmuştur : «Ve kendilerini emel, (tevbe ve Allah'a dönüşten) oyalayadursun. Sonra (onlar işlerinin sonucunu) öğreneceklerdir.»

وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

4 — Biz, hiç bir kasabayı bilinen bir yazısı olmaksızın helâk etmedik.

5 — Hiç bir ümmet, kendi süresini öne alamaz, geciktiremez de.

Kasabaların Yazısı

Allah Teâlâ : Hiç bir kasabayı aleyhlerinde delil konulmadan ve süreleri bitmeden helâk edecek değilim. Helâk olunmaları zamanı gelen hiç bir ümmetin va'dolunan bu vakti geciktirilmez, sürelerini öne de alamazlar, buyurur ki bu; Mekke halkına bir tenbîh ve helâke müstehak oldukları şirk, inâd ve inkârlarını bırakmaya bir davetten, yol göstermeden ibârettir.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

6 — Dediler ki : Ey kendisine kitab indirilen kişi; sen mutlakâ delisin.

7 — Doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirmeli değil misin?

8 — Biz, melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.

9 — Muhakkak ki Kur'ân'ı Biz indirdik Biz. Onun koruyucusu da elbet Biziz.

Allah Teâlâ, onların : «Ey kendisine kitab indirilen kişi...» sözlerindeki küfür, inâd ve haddi aşmalarını haber veriyor. Onlar demişlerdi ki : Ey kendisine kitab indirildiğini iddiâ eden kişi; bizleri kendine uymaya, babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyleri terketmeye çağırmanda sen mutlakâ delisin. Doğru söyleyenlerden isen senin getirdiklerinin sıhhatına şehâdet etmeleri için bize melekleri getirmeli değil misin? Nitekim Firavun da şöyle demişti : «Ona altın bilezikler verilmeli veya beraberinde kendisine yardım edecek melekler gelmeli değil miydi?» (Zuhruf, 53) Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Bizimle karşılaşmayı ummayanlar : Bize melekler indirilmeli değil miydi veya Rabbımızı görmeli değil miydik? derler. Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler ve azgınlıkta çok aşırı gitmişlerdir. Melekleri görecekleri gün, işte o gün günâhkârlara hiç iyi haber yoktur. Melekler : İyi haber size yasaktır yasak, derler.» (Furkân, 21-22). Burada ise Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Biz, melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.» Mücâhid, «Biz, melekleri ancak hak ile indiririz.» âyetini şöyle açıklar : Biz melekleri ancak risâlet ve azâb ile göndeririz.

Sonra Allah Teâlâ zikri yani Kur'ân'ı indirenin kendisi olduğunu, onu değişiklikten koruyacak olanın da kendisi olduğunu anlatıyor. Bazıları, (له حافظون) kısmındaki zamîri Hz. Peygamber (s.a.) e dön-

dürürler. Nitekim, «Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67) âyetinde de durum böyledir. Ancak birinci mânâ daha evlâ olup, âyetin akışından açıkça anlaşılan da odur.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

10 — Andolsun ki; senden önce çeşitli milletler içinde de peygamberler göndermiştik.

11 — Onlara gelen her peygamberle alay ediyorlardı.

12 — Biz, böylece onu suçluların kalbine sokarız.

13 — Kendilerinden öncekilerin uğradıkları ortada iken yine de ona inanmazlar.

Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerinden Allah Rasûlünü yalanlayanların yalanlamasına karşı Rasûlünü tesellî ederek, ondan önce geçmiş ümmetler içinde de peygamberler gönderdiğini, hangi ümmete peygamber gelmişse; onların bu peygamberi yalanlayıp onunla alay ettiklerini, hidâyete tâbi olmaktan büyüklenen, inâdlaşan mücrimlerin kalblerine yalanlamayı koyanın kendisi olduğunu haber verir. Enes ve Hasan el-Basrî : «Biz, böylece onu suçluların kalbine sokarız.» âyetinde, şirkin kasdedildiğini söylerler. Allah Teâlâ : «Kendilerinden öncekilerin uğradıkları ortada iken yine de ona inanmazlar.» buyurur ki; Allah Teâlâ'nın, elçilerini yalanlayan kimseleri nasıl helâk ettiği, yok ettiği, Allah'ın peygamberleri ile dünyada ve âhirette onlara uyanları nasıl kurtardığı bilinmektedir.

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

14 — Onlara gökten bir kapı açsak da çıkmaya koyulsalardı.

15 — Gözlerimiz döndü, biz herhalde büyülendik, derlerdi.

Gökten Bir Kapı Açsak

Allah Teâlâ, onların inkârlarının ve hak ile inâdlaşmalarının ne kadar güçlü olduğunu haber veriyor. Şâyet onlar için gökten bir kapı açılsa da ondan yukarı çıkmaya, yükselmeye başlasalar yine de bunu doğrulamazlar, aksine : «Gözlerimiz döndü.» derler. Âyetteki (سكرت ابصارنا) kısmını Mücâhid, İbn Kesîr ve Dahhâk : Gözlerimiz kapandı, şeklinde; İbn Abbâs'tan rivâyetle Katâde : Gözlerimiz alındı, şeklinde; İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî : Bize benzetildi (karıştırıldı), biz ancak büyülendik, şeklinde; Kelbî : Gözlerimiz kör oldu, şeklinde açıklarlar. İbn Zeyd de, «Gözlerimiz döndü.» kısmını : Aklı ermeyen sarhoşlar gibi olduk, şeklinde açıklamıştır.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ
شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا
وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ
لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾

16 — Andolsun ki Biz, gökte burçlar yaptık ve onları bakanlar için donattık.

17 — Ve onları, kovulmuş her şeytândan koruduk.

18 — Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa; apaçık görülen bir ateş onu kovalar.

19 — Yeri de döşeyip yaydık. Oraya sâbit dağlar yerleştirdik. Ve orada her şeyden ölçülü olarak yetiştirdik.

20 — Orada hem sizin için, hem de rızıklarını te'mîn edemeyecekleriniz için geçimlikler meydana getirdik.

Allah Teâlâ, düşünenler ve ibret gözüyle bakanlar için, bütün yüceliği ile gökyüzünü ve onu süsleyen parlak yıldızları yarattığını zikreder. Düşünen ve ibret alan; onda gariplikler, bakışını hayrete düşürecek parlak âyetler görür. Mücâhid ve Katâde; bu âyette zikredilen burçların, yıldızlar olduğunu söyler. Ben de derim ki : Bu âyet Allah Teâlâ'nın, «Gökte burçlar vareden, orada ışık saçan güneş ve aydınla-

tan ayı var eden Allah, yücelerin yücesidir.» (Furkân, 61) âyeti gibidir. Bazıları da; buradaki burçların, güneş ve ayın durakları olduğunu söylemişlerdir. Atıyye el-Avfî buradaki burçların, koruyucuların sarayları olduğunu söyler. Allah Teâlâ, mütecâviz şeytânların Mele-i A'lâ'da olanları işitmemeleri için delici, yakıcı alevleri onlara koruculer kılmıştır. Onlardan herhangi birisi kulak hırsızlığı yapmaya kalkışırsa; üzerine yakıcı, delici bir ateş gelir ve onu yok eder. Ancak bazı kere bu kulak hırsızlığı yapan, işitmiş olduğu kelimeyi yakıcı ateş kendisine yetişmeden önce bir altındakine ulaştırmış, bir alttaki onu almış ve dostuna götürmüş olabilir. Nitekim sahîh bir hadîste bu husûs açıkça belirtilmiştir. Buhârî, bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize Ali İbn Abdullah'ın... Ebu Hüreyre'den —Ebu Hüreyre hadîsi Hz. Peygamber (s.a.) e ulaştırmıştır— rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ gökte bir işe hükmettiği zaman melekler, Allah Teâlâ'nın sözüne boyunlarını eğerek kanatlarını çırparlar. O (Allah'ın hükmü) cilâlı düz bir taş üzerindeki zincir gibidir. —Ali böyle söylemiştir. Başkaları ise : Cilâlı düz taş, onları bundan (Allah'ın hükmüne muttali' olmaktan) geri bırakır, demişlerdir— Onların kalblerinden korku giderilince : Rabbınız ne dedi? derler. Onlar : Rabbımızın söylemiş olduğu ancak gerçektir. Muhakkak O yücedir, büyüktür, derler. Bunu kulak hırsızlığı yapanlar işitir. Kulak hırsızlığı yapanlar biribirlerinin üzerinde şu şekildedirler. —Süfyân durumu eliyle anlatıp sağ elinin parmaklarını açtı ve bazısını bazısından yukarıda tuttu— Bazan olur ki işittiğini arkadaşına açmadan önce yakıcı alev ona ulaşıp yakar. Bazan da olur ki yetişemez de, o işittiğini kendisinden aşağıda olan kendini ta'kîb edene atar. O da yeryüzüne ulaştırır. —Herhalde Süfyân şöyle de demişti:— . Nihâyet (kulak hırsızlığı yapanların işittikleri) yeryüzüne ulaşır da, bir sihirbâzın ağzına —veya bir kâhinin ağzına— konulur. Onunla birlikte yüz yalan da o uydurur ve gökten işitilen kelime için : Falan falan gün şu şu şekilde olacak diye bize haber verilmedi mi? derler.

Sonra Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığını, yeryüzünü yayıp genişlettiğini, orada sâbit dağlar, vâdîler, arâzîler, kumsallar var ettiğini, orada ekinler ve birbiriyle âhenkli meyveler bitirdiğini zikreder. İbn Abbâs, âyetteki (موزون) kelimesini; «Bilinen» şeklinde açıklar. Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Ebu Mâlik, Mücâhid, Hakem İbn Uteybe, Hasan İbn Muhammed, Ebu Sâlih ve Katâde de böyle söylemişlerdir. Onlardan : Bir ölçü ile ölçülmüş, şeklinde açıklayanlar da vardır. İbn Zeyd : Her şeyden, ölçülen ve bir ölçü ile takdîr edilen, açıklamasını getirir. Yine İbn Zeyd : Çarşı esnâfının tarttığı gibi demiştir.

Allah Teâlâ : «Orada hem sizin için, hem de rızıklarını te'mîn edemeyecekleriniz için geçimlikler meydana getirdik.» buyurarak onları, yeryüzünde çeşitli sebeblere sarılmaya ve geçimlikler peşinde koşmaya salıverdiğini zikreder. Mücâhid'in söylediğine göre; «Rızıklarını te'mîn edemeyecekleriniz», hayvanlardır. İbn Cerîr ise bunların; köleler, câriyeler ve hayvanlar olduğunu söyler. Buradan maksad şudur ki Allah Teâlâ kazanç yollarını, çeşitli sebebler ve çeşitli geçimlikleri kolaylaştırmak sûretiyle onlara nimetler bahşetmiş oluyor. Belki de bineceklerı ve yiyecekleri hayvanları, hizmetlerinde kullanacakları köle ve câriyeleri onların emrine vermiştir. Bunların rızıkları onlar üzerine değil, yaratıcıları üzerinedir. Bunlar kulları için menfaatlardır, rızıkları verecek olan ise ancak Allah Teâlâdır.

İZÂHI

«Andolsun ki Biz, gökte burçlar var ettik.» Burçlar; güneşin seyri esnâsında konakladığı mahallerdir. Tekili burçtur. Feleğin on iki tane burcu vardır. Bunlar koç, boğa, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balık burçlarıdır. Bu burçlar yirmi sekiz durağa ayrılmışlardır. Her burcun iki durağı ve üç menzili vardır. Yûnus sûresinde ayın durakları zikredilmişti. Burçlar 360 dereceye bölünür. Her burcun otuz derecesi vardır. Güneş her dereceyi senede bir kere geçer ve böylece feleğin dönümü tamâmlanmış olur. Ay ise her burcu yirmi sekiz günde tamâmlar. İbn Abbâs, bu âyetin tefsîrinde şöyle der : Güneşin ve ayın burçları ile, konakladıkları yerler kasdedilmektedir. İbn Atiyye ise; burçların, gökyüzündeki köşkler olduğunu ve üzerinde bekçiler bulunduğunu bildirir. Hasan, Mücâhid ve Katâde; burçların, büyük yıldızlar olduklarını söylerler. Ebu İshâk der ki : Bununla burçlardaki yıldızlar kasdedilmiştir. Bu yıldızlar, tasvîr edildikleri biçimde yer alırlar. Ve isimleri de bu şekillerden alınmıştır... Bilginler, şeytânların Rasûlullah (s.a.) ın peygamber olarak gönderilmesinden önce yıldızlarla kovulup kovulmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda iki ayrı görüş vardır. Birinci görüş; Hz. Peygamberin, peygamber olarak gönderilmesinden önce şeytânların yıldızlarla kovulmadıklarını belirtir. Bu husûsun Hz. Peygamberin bi'setiyle başladığını söyler. Ve bunun da Hz. Peygamberin nübüvvetinin esâsı olduğunu belirtir. Abdullah İbn Abbâs'tan nakledilen şu hadîs bu görüşün doğruluğuna delâlet eder : Hz. Peygamber ashâbından bir grupla beraber Ukâz çarşı-

sına doğru yürüdüler. O sırada şeytânlarla gökyüzünün haberi arasına bir engel girdirilmişti ve onların peşine şihâblar takılmıştı. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsin zâhirinden anlaşılıyor ki, şihâblarla şeytânların kovulması, Hz. Peygamberin gönderilmesinden önce yoktu. Bilâhare bu husûs meydana geldi. Ya'kûb İbn Muğîre İbn Ahnes İbn Şüreyk'in rivâyet ettiği şu söz bu görüşü destekler : Yıldızlarla kovulan ilk kavim, Sakîf kabîlesinden şu mahalledir. Onlar, Amr İbn Ümeyye adı verilen ve araplarca gözü en keskin olarak bilinen bir adama gelip dediler ki : Yıldızların kaydırılması konusunda gökte cereyân eden olayı gördün mü? O; evet, dedi. Ama bakınız eğer kara ve denizde yol bulunan yıldızlardan insanların geçimlerini sağlamak için yaz kış gittikleri yönleri kendileriyle bildikleri yıldızlar kaydırılıyorsa; Allah'a andolsun ki bu, dünyanın dürülüşü ve içinde bulunan mahlûkâtın yok oluşuna işârettir. Ama kayan yıldızlar başka yıldızlar ise ve kendileriyle yol bulunan o işâret yıldızları sâbit duruyorlarsa bu, Allah Teâlâ'nın halk arasından murâd ettiği bir emri gerçekleştirmesine delâlettir. Zeccâc der ki : Bu da gösteriyor ki; hâdise peygamberin doğumundan sonra olmuştur. Çünkü yıldırımı ve hızlı giden eşyâyı şiirlerine konu eden veya şiirlerinde onlardan bahseden Arap şâirleri kayan yıldızlardan hiç söz etmezler. Ancak Hz. Peygamberin doğumundan sonra şâirler bu konuyu şiirlerinde bahsetmişlerdir. Nitekim Zu'r-Rûmme şöyle der :

Sanki o ifriyyenin izinde bir yıldızdır,
Gecenin karanlığında belirlenmiş ve ok gibi gitmiştir.

İkinci görüşe göre; peygamberin gönderilmesinden önce de yıldızların şeytânı kovalaması mevcûd idi. Fakat Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderilince, bu husûs pekiştirilip şiddetli davranıldı. Ma'mer der ki : Ben, Zührî'ye câhiliyyet devrinde yıldızlar fırlatılır mıydı? diye sordum. O; evet, dedi. Ben; «her ne kadar önceleri orada kulak verecek yerlerde oturur isek de» kavlini görüyor musun? dedim. O; evet, ağırlaştırıldı ve Hz. Peygamberin gönderilmesinden sonra konu şiddetlendi, dedi. Bu görüşün sıhhatına delâlet etmek üzere İbn Abbâs'tan nakledilir ki o, şöyle demiş : Peygamberin ashâbı olan Ansâr'dan bir adam bana haber verdi ki; onlar, bir gece Hz. Peygamberle birlikte oturuyorlarmış. O sırada bir yıldız parlayarak fırlamış. Rasûlullah (s.a.) orada bulunanlara demiş ki : Câhiliyyet döneminde böyle bir fırlatma olunca siz ne derdiniz? Onlar; bu gece büyük bir adam doğdu veya büyük bir adam öldü, derdik, demişler. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Şüphesiz ki yıldız, bir kimsenin ölmesi veya yaşaması için fırlatılmaz. Fakat Rabbımız Tebâreke ve Teâlâ bir konuda karar verin-

ce, Arş'ı yüklenen melekler tesbîh ederler. Sonra onların gerisinde bulunan gök ehli tesbîh ederler ve nihâyet tesbîh bütün gök halkına yayılır. Sonra Arş'ı taşıyan meleklerin gerisinde bulunanlar onlara derler ki : Rabbınız size ne dedi? Onlar da Rablarının söylediklerini haber verirler. Gök ehli birbirinden haber alarak nihâyet bu haber dünya göğüne kadar ulaşır. Cinler, o habere kulak kesilirler ve onu alıp kendi dostlarına ulaştırırlar. Ordan olduğu gibi getirdikleri haberler doğrudur. Ancak bazan onu getirirken içine ilâveler yaparlar. Müslim de bu hadîsi tahrîc etmiştir. İbn Kuteybe der ki : Hz. Peygamberin gönderilmesinden önce de şeytânlar, yıldızlar tarafından kovalaniyordu. Ancak Peygamberin gönderilişinden sonra bu, çok daha şiddetlenmiştir. Buna göre eski şâirlerin şiirinde, bu husûsu belirten mısrâlar da vardır. Nitekim câhiliyye şâiri olan İbn Ebu Hâzim der ki :

Kervanın çıkardığı sesler ve merkep yavrularının sesleri,
Onun arkasında yıldızın kayışı gibi kayıyordu...

Bu iki görüşün arasını şöylece birleştirmek mümkündür. Hz. Peygamberden önce de, yıldızların şeytânları kovalaması mevcûd idi. Peygamber gönderildikten sonra bu husûs pekiştirildi ve gaybdan gelen haberlerin sesinin korunması için gökyüzü muhâfaza altına alındı.

«Yeri de döşeyip yaydık.» Yani onu suyun yüzüne yaydık. Söylendiği gibi o, Kâ'be'nin alt tarafından yuvarlanmaya başlamış, sonra yayılmıştır. Bu, tefsîr ehlinin görüşüdür. Hey'et erbâbı (astronomi bilginleri) yeryüzünün büyük bir küre biçiminde olduğunu ,bir kısmının suyun içinde, bir kısmının suyun dışında bulunduğunu ve su dışında bulunan kısmın ma'mûr olan kısım olduğunu söylemişlerdir. Allah Teâlâ'nın «Yeri de döşeyip yaydık» kavline şu şekilde izâh getirmişlerdir. Bir küre büyük olunca, onun her bir bölümü büyük bir yüzey gibi olur. Böylece yeryüzünün yayvan ve küre biçiminde olduğu sâbit olur. Tefsîr ehli bu görüşü reddederek; Allah Teâlâ kitabında yeryüzünün serilmiş ve yayılmış olduğunu bildiriyor. Eğer küre biçiminde olmuş olsaydı bunu da haber verirdi, derler. Kendi murâdını ve yeryüzünü nasıl yaydığını en iyi bilen Allah'tır.

«Oraya sâbit dağlar yerleştirdik.» Oynamayan dağlar. Allah Teâlâ yeryüzünü suyun üzerinde yarattığı zaman dünya oynadı ve titredi. Bunun üzerine Allah, dağlar koyarak yeryüzünü tesbît etti. «Orada her şeyi bir ölçüye göre bitirdik.» Yeryüzünde her bitkiden yetiştirdik. Çünkü yararlanılan her türlü bitki yeryüzünde yetişir. «Orada» derken zamîrin dağlara râci' olduğu da söylenmiştir. Çünkü dağlar kelimesi daha yakındır. Ayrıca «bir ölçüye göre ifâdesi de bunu destekler. Çünkü ancak dağlarda meydana gelen madenler ölçülüp tartılabi-

lir. İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr ölçünün; bilinen anlama geldiğini söylemişlerdir. Mücâhid ve İkrime ise, takdîr edilen anlamına geldiğini söylerler. Bu takdîrde anlam; Allah Teâlâ katında bilinen bir takdîre göre, şeklinde olacaktır. Çünkü Allah Teâlâ, kendi katında insanların geçimleri ve rızıkları için ne kadara muhtâç olduklarını bilir. Binâenaleyh miktar için «ölçü» ta'bîrinin kullanılması mecâzîdir. Çünkü insanlar eşyânın miktarını ancak tartarak bilirler. Hasan, İkrime ve İbn Zeyd ise bununla altın, gümüş, demir, kurşun gibi tartılan şeylerin kasdedildiğini ve bunların ise madenlerden elde edildiğini söylerler. Bütün bunların tartıldığını bildirirler. Bazıları da şekil, durum ve güzellik bakımından mütenâsib anlamına geldiğini söylemişlerdir. Nitekim araplar falancanın hareketleri ölçülü ve tartılıdır, dedikleri zaman; güzel ve âhenkli hareketler yaptığını kasdederler. Söz de güzel ve yanılgıdan uzak olunca; mevzûn kelâm adını alır. Denildi ki; yeryüzünde ve dağlarda biten her şey iki türlüdür. Bir kısmı madenlerden çıkarılır ki bunların hepsi tartılır ve mevzûndur. İkincisi bitkilerdir ki bir kısmı tartıyla, bir kısmı ölçüyle bilinir. Ölçü, tartıya dayalıdır çünkü Sâ ve Müdd gibi ölçü miktarları tartıya göre ayarlanmıştır. (Hâzin, Lübâb, III, 552-555)

«Andolsun ki Biz, gökte burçlar meydana getirdik.» Gözlem ve deneylerin gösterdiğine göre, göğün genişliğine uygun özellikleri ve farklı şekilleri bulunan on iki burç meydana getirdik. Ve onu ibretle bakanlar için parlak şekillerle süsledik. Ondan yaratıcısının kudretini ve yapıcısının birliğini çıkarmaya çalışanlar için. Ve onları kovulmuş her şeytândan koruduk. Artık şeytânlar oraya çıkıp halkına vesvese vermeye, işlerine tasarruf etmeye, durumlarına muttali' olmaya güç yetiremezler. «Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa.» Bu ifâde, «her şeytân» ifâdesinden bedeldir. Kulak hırsızlığı; gizlice çalmaktır. Bu, şeytânların gökyüzünde hızlıca hareket etmelerine benzetilmiştir. Çünkü cevher bakımından aralarında ilişki vardır. Ya da delil yoluyla benzetilmiştir, çünkü yıldızların durumları ve hareketleriyle bir yaratıcının varlığına ve birliğine delil getirilir. Nitekim İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre şeytânlar, önceleri gökyüzüne çıkmaktan alıkonulmazlardı. Îsâ Aleyhisselâm doğunca, göğün üçte biri onlara yasaklandı. Muhammed Aleyhisselâm doğunca şihâblarla şeytânlar göğün her tarafından kovuldular. Hz. Peygamber doğmazdan önce orda bulunmalarından dolayı reddedilmiş olamazlar. Çünkü bunun başka sebepleri de olabilir. Bazıları bu istisnânın münkatı' olduğunu söylemişlerdir. Yani ancak kulak hırsızlığı yapanlar müstesnâdır, şeklinde mânâ vermişlerdir. Kulak hırsızlığı yapan olursa; görülebilen apaçık bir ateş onu kovalar. Pe-

şine düşer ve onu yakalar. Bu ateş sizin gibi göz sâhibi olanlar tarafından görülür. Ateş anlamına kullanılan şihâb kelimesi parlak şûle demektir. Parlak oldukları için yıldız ve mızrağa da bu ta'bîr kullanılmıştır. (Kâdî Beydâvî, Envâr et-Tenzîl, III, 553-554)

oOo

وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ
فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ
الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ
يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

21 — Hiç bir şey yoktur ki; hazînesi Bizim katımızda olmasın. Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.

22 — Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktiremezdiniz.

23 — Doğrusu Biz, hem diriltiriz, hem de öldürürüz. Hepsine vâris de Biziz.

24 — Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.

25 — Şüphe yok ki Rabbın, onları toplayacaktır. Gerçekten O, Hakîm'dir, Alîm'dir.

Aşılayıcı Rüzgârlar

Allah Teâlâ her şeyin mâliki olduğunu, her şeyin O'na kolay, katında son derece basit olduğunu, her sınıftan eşyânın hazînelerinin katında olduğunu haber veriyor. «Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.» buyurur ki dilediği gibi ve istediği şekilde indirir. Bunda O'nun için yüce hikmet ve kullarına rahmet vardır. Değilse bu, O'nun üzerine vâcib değildir. Aksine O, kendine rahmeti yazmıştır. Yezîd Ibn Ebu Ziyâd'ın Ebu Cühayfe'den, onun da Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hiç bir sene diğerinden daha çok

yağmurlu değildir. Fakat Allah Teâlâ yağmuru dilediği yere ve dilediğine bölüştürür. Bir yıl buraya, bir yıl başka bir yere. Daha sonra Abdullah İbn Mes'ûd, «Hiç bir şey yoktur ki; hazînesi Bizim katımızda olmasın. Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.» âyetini okumuştur. Abdullah'ın bu sözünü İbn Cerîr rivâyet eder. Yine İbn Cerîr'in Kâsım kanalıyla... Hakem İbn Uteybe'den rivâyetine göre; o, «Ve Biz, onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hiç bir sene diğer bir seneden yağmur bakımından daha fazla veya daha az değildir. Fakat bir kavme yağmur verilirken, diğerleri mahrûm bırakılır. Bazan da yağmur denize yağar. Bize ulaştığına göre yğmurla beraber İblîs çocuklarının ve Âdem çocuklarının sayısından daha fazla melek de iner ve her damlanın nereye düşeceğini, ne bitireceğini sayar, hesaplarlar. Bezzâr'ın Dâvûd İbn Bekr et-Tüsterî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'ın hazîneleri, kelâmıdır. O, bir şeyi murâd buyurduğu zaman; ona «ol» der, o da oluverir. Sonra Bezzâr der ki : Hadîsi sâdece hadîsin isnâdında bulunan Ağleb İbn Temîm rivâyet etmiştir ki o da kuvvetli bir râvî değildir. Mütekaddimîn'den bir çoğundan rivâyette bulunmuş fakat ondan sâdece oğlu rivâyet etmiştir. Allah Teâlâ : «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» buyurur ki, rüzgârlar bulutları aşılar da onlardan su sağılır. Ağaçları aşılar da yaprakları ve salkımları açılır. Burada «rüzgârlar» kelimesi, semereli ve kendisinden bir fayda hâsıl olduğu için çoğul vezninde getirilmiştir. Kısır rüzgârda durum bunun tersinedir ki o da tekil olarak getirilmiş ve kısırlık sıfatıyla nitelendirilmiştir ki bu; meyvesizlik, semeresizliktir. Meyve verme (doğurma), ancak iki şey ve daha fazlasından meydana gelir.

A'meş'in Minhâl İbn Amr kanalıyla ...Abdullah İbn Mes'ûd'dan «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» âyeti hakkındaki rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Su yüklü rüzgârlar gönderilir de sonra bulutları sıvazlar ki yeni doğurmuş devenin sütü çokça aktığı gibi o da suyunu çokça indirsin. İbn Abbâs, İbrâhîm en-Nehaî ve Katâde de böyle söylemişlerdir. Dahhâk da şöyle der : Allah Teâlâ rüzgârları bulutlar üzerine gönderir de, bulutlar onları aşılar ve su ile dolarlar. Ubeyd İbn Umeyr el-Leysî der ki : Allah Teâlâ müjdeci rüzgârları gönderir de bunlar yeryüzünü süpürürler. Sonra Allah Teâlâ bulutları hareket ettiren rüzgârları gönderir ve onlar bulutları hareket ettirirler. Sonra Allah Teâlâ, birleştirici rüzgârlar gönderir ve onlar da bulutları birleştirirler. Daha sonra da Allah Teâlâ aşılayıcı rüzgârları gönderir ve

bunlar ağaçları aşılarlar. Daha sonra Ubeyd İbn Umeyr, «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik.» âyetini okumuştur.

İbn Cerîr'in Ubeys İbn Meymûn kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuştur : Güney rüzgârı cennettendir ve aşılayıcı rüzgâr odur. Allah Teâlâ'nın kitabında anmış olduğu rüzgâr da budur ve bunda insanlar için bir çok faydalar vardır. Bu hadîsin isnâdı zayıftır. İmâm Ebu Bekr Abdullah İbn Zübeyr el- Humeydî'nin Müsned'inde Süfyân kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah Teâlâ rüzgârdan yedi sene sonra cennette başka bir rüzgâr daha yaratmıştır. Onun önünde kapalı bir kapı vardır. Size rüzgâr ancak o kapıdan gelir. Şâyet açılmış olsaydı, gökle yer arasında hiç bir şey bırakmaz uçururdu. O Allah katında «Ezyeb» denilen güney yelidir. Sizin aranızdaki ise, Cenûb denilen güney yelidir.

Allah Teâlâ : «Onunla sizi suladık.» Ondan içebilmeniz için onu size tatlı olarak indirdik. Dileseydik onu tuzlu kılardık, buyurur. Nitekim Allah Teâlâ şu âyetlerde de buna işâret etmektedir : «Söyleyin Bana şimdi, içmekte olduğunuz suyu, buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa Biz miyiz indirenler? İsteseydik onu tuzlu bir su yapardık. Öyleyse şükretmeli değil misiniz.» (Vâkıa, 68-70), «O'dur size semâdan su indiren, ondan içersiniz ve hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter.» (Nahl, 10).

Allah Teâlâ : «Yoksa siz onu biriktiremezdiniz.» buyurur. Süfyân es-Sevrî, âyetteki (بخازنين) kelimesini : Yoksa siz onu engelleyemezdiniz, şeklinde açıklar. Burada maksadın şöyle olması da mümkündür : Yoksa siz onu koruyamazdınız. Aksine onu Biz indiriyoruz, sizin için koruyoruz, yeryüzünde onu akarsu ve kaynaklar kılıyoruz. Şâyet Allah Teâlâ dileseydi onu sür'atle akıtır, giderirdi. Ancak rahmetinden dolayı onu size indirmiş, tatlı kılmış, bütün bir sene boyunca pınarlar, kuyular, nehirler ve başka şekillerde sizin için kalsın; içesiniz, hayvanlarınızı, ekinlerinizi ve ağaçlarınızı sulayasanız diye onu muhâfaza etmiştir.

Allah Teâlâ : «Doğrusu Biz, hem diriltiriz, hem de öldürürüz.» buyurarak ilk yaratmaya ve yaratmayı tekrâr etmeye kâdir olduğunu haber verir. Muhakkak yaratıkları yoktan dirilten, sonra onları öldüren, sonra da onları toplanma günü için bütünüyle yeniden dirilten O'dur. Allah Teâlâ yeryüzüne ve yeryüzü üzerinde olanlara vâris olduğunu, hepsinin kendine döneceğini haber verir. Daha sonra ilkleri ve sonlarıyla hepsini en mükemmel bir şekilde bildiğini haber verir ve : «Andol-

sun ki; sizden önce geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» buyurur. İbn Abbâs (r.a.) der ki : Önce geçenler; Âdem (a.s.) den beri helâk olan, yok olan herkestir. Geri kalanlar ise, hâlen diri olanlar ile kıyâmet gününe kadar gelecek olanlardır. Bu açıklamanın bir benzeri İkrime, Mücâhid, Dahhâk, Katâde, Muhammed İbn Kâ'b, Şa'bî ve başkalarından da rivâyet edilmiş olup İbn Cerîr —Allah rahmet eylesin— bu görüşü tercîh etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Mervân İbn Hakem'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Bazı kimseler kadınlar yüzünden saflarda geri kalırlardı. Allah Teâlâ bunun üzerine : «Andolsun ki; sizden önce geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyetini indirdi. Bu konuda gerçekten garîb bir hadîs de rivâyet edilir. Şöyle ki : İbn Cerîr'in Muhammed İbn Mûsâ el-Hareşî kanalıyla... İbn Abbâs (r.a.) tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) nün arkasında bir kadın namaz kılardı. —İbn Abbâs der ki : Hayır, Allah'a yemîn olsun ki, onun bir benzerini aslâ görmedim— Müslümanlardan bazısı namaz kıldıklarında o kadını görmemek için ileri geçerler, bazıları da geri kalırlardı. Secde ettikleri zaman bacaklarının arasından ona bakarlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyetini indirdi. Bu hadîsi İmâm Ahmed, İbn Ebu Hâtim, Sünen'inin tefsîr bölümünde Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce muhtelif kanallardan olmak üzere Nûh İbn Kays el-Huddânî'den rivâyet etmişlerdir. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve başkaları bunun güvenilir bir râvî olduğunu belirtirler. İbn Maîn'den onun, bu râvîyi zayıf gördüğü rivâyet edilir. Müslim ve Sünen sâhipleri onun hadîslerini tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs münkerdir. Hadîsi Abdürrezzâk da Ca'fer İbn Süleymân kanalıyla... Ebu'l-Cevzâ'dan rivâyet eder ki o, «Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyetinde : Namazdaki saflarda, açıklamasını getirmiştir. Anlaşıldığına göre bu sözler, Ebu'l-Cevzâ'nın sözlerinden olup burada İbn Abbâs'ın adı geçmemektedir. Tirmizî de : Bu, Nûh İbn Kays'ın rivâyetinden doğruya daha yakındır, der ki en doğrusunu Allah bilir. İbn Cerîr'in Muhammed İbn Ebu Ma'şer'den, onun da babasından rivâyetine göre Avn İbn Abdullah ile Muhammed İbn Kâ'b, «Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz, geri kalanları da Biz biliriz.» âyeti ile bunun namazın saflarında olup olmadığı konusunda müzâkerede bulunuyorlarmış. Muhammed İbn Kâ'b : Bu, böyle değildir. «Andolsun ki; sizden öne geçenleri de Biz biliriz.» kısmında kasdedilen; ölüler ve öldürülenlerdir. «Geri kalanları da Biz biliriz.» kısmında kasdedilenler ise, henüz yaratılma-

yanlardır. «Şüphe yok ki Rabbın, onları toplayacaktır. Gerçekten O, Hakîm'dir, Alîm'dir.» dedi. Bunun üzerine Avn İbn Abdullah : Allah seni muvaffak kılsın, seni hayırla mükâfâtlandırsın, dedi.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

26 — Andolsun ki Biz, insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.

27 — Daha önce de cinleri alevli ateşten yarattık.

İnsan ve Cinin Yaratılışı

İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, âyetteki (صلصال) kelimesinin burada kuru toprak anlamında olduğunu söylerler. Açık olan odur ki bu; Allah Teâlâ'nın : «O, insanı pişmiş çamur gibi (bir) balçıktan yaratmıştır. Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır.» (Rahmân, 14-15) âyeti gibidir. Mücâhid'den rivâyete göre ise bu kelime, kokmuş (kokuşmuş) anlamınadır. Ancak âyetin, diğer bir âyetle tefsîri daha evlâdır. Allah Teâlâ : «Kuru bir çamurdan şekillenmiş bir balçıktan yarattık.» buyurur ki, buradaki (حمأ) kelimesi çamur; (مسنون) kelimesi ise pürüzsüz anlamındadır.(...) Bu sebepledir ki İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivâyet edilir : O, yaş topraktır. Yine İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk'dan rivâyete göre; (الحمأ المسنون) kokuşmuş anlamındadır. (المسنون) kelimesinden burada akışkanlığın kasdedildiği de söylenmiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «İnsandan önce de cinleri alevli ateşten yarattık.» İbn Abbâs buradaki (السموم) kelimesinin, öldürücü sam yeli olduğunu söyler. Bazıları semûm'un; gece ve gündüz esen sıcak yel olduğunu söylerken, bazıları da semûm'un; gece esene, harûr'un da gündüz esen rüzgâra ad olarak verildiğini söylemişlerdir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Şu'be'den, onun Ebu İshâk'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Hasta iken ziyârete gittiğim Amr el-Esamm'ın yanına girdim. Abdullah İbn Mes'ûd'dan işitmiş olduğum bir hadîsi sana rivâyet edeyim mi? O, şöyle derdi : Şu sam yeli, cinlerin yaratılmış olduğu sıcak yelin yetmiş parçasından bir parçadır, deyip sonra :

«Daha önce de cinleri alevli ateşten yarattık.» âyetini okudu. İbn Abbâs'tan rivâyete göre; cinler, ateş alevinden (yalazından) yaratılmıştır. Bir rivâyette ise onların, en güzel ateşten yaratıldığı söylenir. Amr İbn Dînâr'dan rivâyete göre ise onlar, güneşin ateşinden yaratılmışlardır. Sahîh bir hadîste vârid olduğuna göre; melekler nûrdan, cinler dumansız ateşten, âdemoğulları da size bu âyette anlatılandan yaratılmışlardır. Âyetten maksad; Âdem (a.s.) in şerefine, unsur ve aslının temizliğine dikkati çekmektir.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ
فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن
يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن
لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾

28 — Hani Rabbın meleklere demişti ki : Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım.

29 — Onu yapıp rûhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın.

30 — Bunun üzerine meleklerin hepsi bütünüyle secde etti.

31 — Ancak İblîs secde edenlerle beraber olmaktan çekinerek dayattı.

32 — Buyurdu ki : Ey İblîs, sen neden secde edenlerle beraber değildin?

33 — Ben, dedi : Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın insana secde etmem.

Allah Teâlâ, Âdem'i yaratmazdan önce melekler içinde Âdem'in adını yücelttiğini, meleklerin ona secde etmesini emretmek sûretiyle onu şereflendirdiğini zikreder. Ayrıca Allah'ın düşmanı İblîs'in diğer melekler arasında hased, küfür, inâd, büyüklenme ve bâtıl ile iftihâr etmek sûretiyle ona secde etmekten geri kaldığını da zikreder. İblîs :

«Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın insana secde etmem.» demişti. Başka âyetlerde de İblîs'in şöyle dediği zikredilir : «Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın.» (A'râf, 12), «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyâmet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesnâ, onun soyunu emrim altına alırım.» (İsrâ, 62). Burada İbn Cerîr gerçekten garîb, acâib bir hadîs rivâyet eder. İbn Cerîr'in Şebîb İbn Bişr kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiş : Allah Teâlâ melekleri yarattığında : Muhakkak Ben, çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu yaptığımda ona secde edin, buyurmuş. Onlar : Yapmayız, demişler de Allah Teâlâ onların üzerine bir ateş gönderip onları yakmış. Sonra başka melekler yaratmış ve onlara yukardakinin bir benzerini söylemiş de onlar : Yapmayız, demişler, onların üzerine de bir ateş göndermiş ve ateş onları yakmış. Sonra diğer birtakım melekler yaratmış ve : Muhakkak Ben, çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu yarattığım zaman ona secde edin, buyurmuş; onlar kabul etmemişler de Allah Teâlâ üzerlerine bir ateş göndermiş ve ateş onları yakmış. Sonra (başka) melekler yaratmış ve : Muhakkak Ben, çamurdan bir beşer yaratacağım. Ben onu yarattığım zaman ona secde edin, buyurmuş. Onlar : İşittik ve itâat ettik, demişler. Sâdece İblîs, kâfirlerin ilki olmuş. Bu hadîsin İbn Abbâs'tan rivâyetle sâbit olması uzaktır. Açık olan odur ki bu, isrâiliyyâttandır. En doğrusunu Allah bilir.

İZÂHI

«Onu yapıp rûhumdan üflediğimde; ona secdeye varın.» Rûhumun etkisi onun organlarındaki boşluklarda cereyân etmeye başlayınca, o dirilir. Üfürmenin aslı, bir başka cismin boşluğuna rüzgâr akıtmaktır. Rûh, öncelikle kalbden boşalan latîf bir buhârla alâkalı olduğundan ve canlılık gücünün boşanması sonucu, damarların içerisinde onu taşıyarak bedenin derinliklerine sirâyet ettirmesi nedeniyle rûhun bedene ilişmesi üfürme olarak belirtilmiştir. Rûhun nefse izâfeti ise Nisâ sûresinde geçtiği gibidir. (Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, III, 560-561)

oOo

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي

إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

34 — Buyurdu ki : Öyleyse çık oradan. Sen artık kovulmuş birisin.

35 — Muhakkak ki cezâ gününe kadar la'net sanadır.

36 — Dedi ki : Rabbım; beni hiç olmazsa tekrâr dirilecekleri güne kadar ertele,

37 — Buyurdu ki : Şüphesiz sen ertelenenlerdensin.

38 — Bilinen gün gelene kadar.

Allah Teâlâ İblîs'e, muhâlefet edilemeyen, engel olunamayan kevnî bir emirle içinde bulunduğu Mele-i A'lâ makâmından çıkmayı emrettiğini, onun «kovulmuş, taşlanmış.» olduğunu haber verir. Şüphesiz Allah Teâlâ onun peşine öyle bir la'net takmıştır ki dâimâ ona yapışacak, kıyâmet gününe kadar onun üzerine devâmlı yağacaktır. Saîd İbn Cübeyr'den rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ İblîs'e la'net ettiği zaman sûreti meleklerin sûretlerinden değişti ve yüksek sesle ağladı. Kıyâmet gününe kadar dünyada olan her bir yüksek sesle ağlama bundandır. Saîd İbn Cübeyr'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet eder. İblîs Allah Teâlâ'nın dayanılmaz ve önünde durulmaz öfkesini anlayınca, Hz. Âdem ve zürriyetine karşı aşırı çekememezliğinden kıyâmet gününe, yeniden diriltilme gününe kadar kendisine mühlet verilmesini istedi. Onun küfrünü derece derece artırmak ve ona mühlet vermek kabîlinden olarak kendisinin bu isteğine icâbet olundu. İblîs —Allah onu çirkinleştirsin— mühlet verildiğini bilince dedi ki :

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ
مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ
لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

39 — Dedi ki : Rabbım; beni azdırdığın için, andolsun ki ben de onlara yeryüzündeki fenâlıkları güzel göstereceğim ve onların hepsini azdıracağım.

40 — Ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesnâ.

41 — Buyurdu ki : İşte, Benim taahhüd ettiğim dosdoğru yol budur.

42 — Muhakkak ki kullarımın üzerinde senin bir nüfûzun olmaz. Ancak sana uyan sapıklar müstesnâ.

43 — Şüphesiz onların hepsine va'dolunan yer, cehennemdir.

44 — Onun yedi kapısı vardır. Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.

Allah Teâlâ İblîs'den, onun isyân, inâd ve haddi aşmasından haber verir ki o Rab Teâlâ'ya : «Rabbım; beni azdırdığın için...» demiştir. Bazıları İblîs'in : Allah Teâlâ'nın onu azdırması adına yemîn ettiğini, söylerler. Ben de derim ki : Beni azdırman ve saptırman sebebiyle... anlamında olması da mümkündür. «Andolsun ki ben de (Âdem (a.s.) in zürriyetine) yeryüzündeki fenâlıkları güzel göstereceğim.» Beni azdırdığın, bana azgınlığı takdîr buyurduğun gibi onlara günâhları sevdireceğim, onları teşvîk ve tahrîk edeceğim, onları ta'cîz edeceğim. «Ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesnâ.» Nitekim başka bir âyette belirtildiği üzere o, şöyle de demiştir : «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyâmet gününe kadar te'hîr edersen pek azı müstesnâ, onun soyunu emrim altına alırım.» (İsrâ, 62). Allah Teâlâ onu tehdîd ve korkutarak şöyle buyurmuştur : «İşte, Benim taahhüd ettiğim dosdoğru yol budur.» Hepinizin dönüşü Bana'dır. Sizi amellerinizle cezâlandıracağım; amelleriniz hayır ise hayırla, şer ise şer ile. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Çünkü Rabbın hep gözetlemekteydi.» (Fecr, 14), buyurur. Hak yolun dönüşü Allah Teâlâ'yadır ve O'nda son bulur, da denilmiştir. Bu söz Mücâhid, Hasan ve Katâde'nindir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir.» (Nahl, 9). Kays İbn Ubâd, Muhammed İbn Sîrîn ve Katâde, bu âyeti, «O, nezdimizdeki ana kitabdadır. Şânı yücedir, hikmet doludur.» (Zuhruf, 4) âyetinde de olduğu üzere : İşte dosdoğru ve yüce yol budur, anlamında olmak üzere (هذا صراط علي مستقيم) şeklinde okumuşlardır ki birinci kırâet meşhûr olan kırâettir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Muhakkak ki (haklarında hidâyeti takdîr etmiş olduğum) kullarımın üzerinde senin bir nüfûzun olmaz.» Senin onların aleyhine bir yol bulman ve onlara ulaşman mümkün değildir. «Ancak sana uyan sapıklar müstesnâ.»

Burada İbn Cerîr, Abdullah İbn Mübârek kanalıyla... Yezîd İbn Kuseyyat'dan bir hadîs rivâyet eder ki bu hadîste şöyle denilmektedir : Peygamberlerin kasabaları dışında bir mescidleri olurdu. Rabbından herhangi bir şey hakkında bilgi almak istediği zaman mescidine çıkar ve orada Allah'ın kendisine farz kıldığı kadar namaz kılar, sonra istediğini sorardı. Bir peygamber mescidinde iken birden Allah düşmanı İblîs ona çıkageldi, kıble ile arasına oturdu. Peygamber : Kovulmuş şeytândan Allah'a sığınırım, dedi. Allah düşmanı : Kendisinden Allah'a sığındığın hakkında ne dersin? İşte o karşında duruyor, dedi Peygamber yine : Kovulmuş şeytândan Allah'a sığınırım, dedi. Bunu üç kere tekrârladı. Allah düşmanı : Benden ne ile kurtulacağını bana haber verir misin? dedi. Peygamber iki kere : Bilakis sen bana, Âdemoğluna ne ile üstün geleceğini haber ver, dedi. Her bireri diğerinden (sorulanı söyleyeceğine dâir) söz aldı. Peygamber : Muhakkak ki Allah Teâlâ : «Muhakkak ki kullarımın üzerinde senin bir nüfûzun olmaz. Ancak sana uyan sapıklar müstesnâ.» buyuruyor, dedi. Allah düşmanı : Bunu sen doğmazdan önce ben işittim, dedi. Peygamber : Allah Teâlâ : «Şeytân seni dürtecek olursa; hemen Allah'a sığın. Çünkü O, gerçekten Semî'dir, Alîm'dir.» (A'râf, 200) buyuruyor. Allah'a yemîn olsun ki ben seni hissedip te senden Allah'a sığınmadığım vâki' değildir, dedi. Allah düşmanı : Doğru söyledin, ancak bununla benden kurtulabilirsin, dedi. Peygamber : Bana, Âdemoğluna ne ile üstün geldiğini haber ver, dedi de İblîs : Onu öfkeli ve arzulu olduğu anda yakalarım, dedi.

Allah Teâlâ : «Şüphesiz onların hepsine va'dolunan yer, cehennemdir.» buyurur ki; cehennem, İblîs'e uyan herkese va'dolunan yerdir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an'dan bahisle şöyle buyurur : «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yeri ateştir.» (Hûd, 17).

Daha sonra Allah Teâlâ cehennemin yedi kapısı olduğunu haber verip : «Onun yedi kapısı vardır ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» buyurur. Ondaki her bir kapıya İblîs'e uyanlardan hangi kısmın gireceği yazılmıştır. Onlar bundan aslâ kurtulamayacaklardır. —Allah bizi ondan kurtarsın— Her bireri amelleri ölçüsünce bir kapıdan girecek ve yapmış olduklarının ölçüsünce cehennemin derecelerinden birisinde kalacaklardır. İsmâîl İbn Uleyye ve Şu'be'nin Ebu Hârûn el-Ğanevî'den, onun Hittân İbn Abdullah'tan rivâyetine göre:

o, Hz. Ali İbn Ebu Tâlib'i hutbe okurken işitmiş, o şöyle demiş : Muhakkak cehennemin kapıları şöyle şöyledir. Ebu Hârûn der ki : Onlar; kat kat olup birbirleri üzerindedirler. İsrâîl'in Ebu İshâk kanalıyla... Hz. Ali (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Cehennem kapıları yedi tanedir ve birbiri üzerindedirler. Önce birincisi, sonra ikincisi, sonra üçüncüsü dolacak. Tâ ki tamâmı doluncaya kadar. İkrime de buradaki yedi kapının, yedi kat olduğunu söyler. İbn Cüreyc der ki : Yedi kapının ilki cehennem, sonraki lezâ, soraki hutame, sonraki saîr, sonraki sekar, sonraki cahîm, sonraki hâviye'dir. Dahhâk, İbn Abbâs'tan bunun bir benzerini rivâyet etmiştir. Aynı şekilde bunun bir benzeri A'meş'den de rivâyet edilir. Katâde der ki : Onun yedi kapısı vardır. Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır. Allah'a yemîn olsun ki bunlar, amelleri karşılığı onların duraklarıdır. Bu açıklamaların hepsini İbn Cerîr nakleder.

Cüveybir'in Dahhâk'dan rivâyetine göre; o, «Onun yedi kapısı vardır. Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir kapı yahûdîler, bir kapı hıristiyanlar, bir kapı yıldıza tapanlar, bir kapı mecûsîler, bir kapı Allah'a şirk koşan arap kâfirleri, bir kapı münâfıklar, bir kapı da tevhîd ehli içindir. Tevhîd ehlinin (buradan kurtulacakları) umulur. Diğerleri için aslâ böyle bir umut yoktur. Tirmizî'nin Abd İbn Humeyd kanalıyla... İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Cehennemin yedi kapısı vardır. Bunlardan bir kapı ümmetime karşı —veya Muhammed ümmetine karşı demiştir— kılıç çekenler içindir. Tirmizî, bu hadîsi sâdece Mâlik İbn Miğvel kanalından rivâyetle bildiklerini söyler.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Semure İbn Cündeb'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki cehennem halkından ateş kimisini topuklarına, kimisini beline, kimisini boynuna kadar yakalamıştır. Durakları, amelleri karşılığıdır. İşte Allah Teâlâ'nın : «Ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.» kavli budur.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم
مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾
نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

45 — Müttakîler ise; muhakkak ki cennetler ve pınarlar içindedirler.

46 — Selâmetle ve güven içinde girin oraya.

47 — Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.

48 — Onlara orada hiç bir yorgunluk ve zahmet değmez. Oradan çıkarılacak da değillerdir.

49 — Kullarıma bildir ki : Muhakkak Benim Ben, Gafûr, Rahîm olan.

50 — Ve muhakkak ki azâbım da elem verici bir azâbtır.

Müttakîler

Allah Teâlâ cehennem halkının durumunu zikrettikten sonra peşinden cennet halkını zikreder, onların cennetlerde, pınarlarda olacaklarını haber verir. Allah Teâlâ buyurur ki : Âfetlerden kurtulmuş ve size selâm verilir halde, her türlü korkudan emîn olarak girin oraya. Oradan çıkarılmaktan, kesintiye uğramasından ve son bulmasından korkmayın.

«Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» Kâsım'ın Ebu Ümâme'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Cennetlikler cennete dünyada iken göğüslerinde (içlerinde) olan kin, düşmanlık ve hınçları ile girerler. Nihâyet hepsi girip karşılıklı durdukları zaman Allah Teâlâ, onların dünyada iken içlerinde olan kinlerini çıkarır. Sonra Ebu Ümâme, «Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık.» âyetini okumuştur. Ebu Ümâme'den rivâyetinde Kâsım İbn Abdurrahmân zayıftır. Süneyd'in Tefsîr'inde İbn Fudâle'den, onun Lokmân'dan, onun da Ebu Ümâme'den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Mü'min cennete girer girmez Allah Teâlâ, onların gönüllerindeki kini çıkarır. O kadar ki onların gönüllerinden kini avlanma öğretilmiş vahşî hayvandan kin ve düşmanlığın çıkarılarak ehlîleştirildiği gibi çıkarıverir. Bu açıklama Katâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen sahîh bir hadîse de uygun düşmektedir. Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

يَخْلُصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيُقَصُّ لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ مَظَالِمُ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ

Mü'minler ateşten kurtulur ve cennetle cehennem arasındaki bir köprüde hapsedilirler. Dünyada iken aralarında meydana gelmiş haksızlıklardan dolayı aralarında kısas yapılır. Nihâyet süslenip temizlendikleri zaman cennete girmelerine izin verilir.

İbn Cerîr der ki : Bize Hasan'ın... Muhammed İbn Sîrîn'den rivâyetine göre o, şöyle anlatıyor : Eşter, Hz. Ali (r.a.) nin yanına girmek için izin istedi. Hz. Ali'nin yanında Talha'nın bir oğlu vardı. Eşter'e (önce) girme izni vermedi, sonra izin verdi de Eşter girdiği zaman : Öyle sanıyorum ki şunun yüzünden beni içeri almadın, dedi. Hz. Ali [illegible], dedi. Eşter : Öyle sanıyorum ki yanında Osmân'ın bir oğlu olsaydı beni yine içeri almayacaktın, deyince; Hz. Ali evet, dedi. Muhakkak ben ve Osmân'ın Allah Teâlâ'nın : «Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» buyurduklarından olacağımızı umuyorum.

Yine İbn Cerîr'in Hasan kanalıyla ...Talha'nın bir kölesi olan Ebu Habîbe'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Hz. Ali (r.a.) Cemel ashâbının işini bitirdikten sonra İmran İbn Talha onun yanına girmişti. Hz. Ali ona merhabâ dedikten sonra : Allah Teâlâ'nın beni ve babanı haklarında : «Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» buyurduklarından kılacağını umarım, dedi. İki kişi serginin bir kenarında oturuyorlardı. Allah Teâlâ senin bu söylediğinden daha adâletlidir. Dün onları öldürdün şimdi de kardeşler mi olacaksınız? dediler. Hz. Ali (r.a.) : Kalkın ve benden uzaklaşın. Ben ve Talha kardeş olmayacak isek o halde kim olur? dedi. Râvî Ebu Muâviye hadîsi uzunca rivâyet etmiştir.

Vekî' de Ebân İbn Abdullah el-Becelî kanalıyla ...Hz. Ali'den yukarıdaki haberin bir benzerini rivâyet etmiştir. Onda şu kısım da vardır : Hemdân kabîlesinden birisi kalktı ve : Ey Mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ bundan (bunu yapmaktan) daha Âdil'dir, dedi. Hz. Ali, öyle bir bağırdı ki köşkün sallandığını sandım. Sonra : Eğer biz olmayacaksak ya kim olacak? dedi. Saîd İbn Mesrûk da Ebu Talha'dan rivâyetle aynı olayı anlatmıştır. Onda da şu kısım vardır : Hâris el-A'ver böyle söyleyince, Hz. Ali (r.a.) üzerine yürüyüp elinde olan bir şeyle başına vurdu ve : Eğer biz olmayacaksak kim olacak ey şaşı? dedi. Süf-

yân es-Sevrî'nin Mansûr'dan, onun da İbrâhîm'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Zübeyr'in kâtili İbn Cürmûz gelip Hz. Ali (r.a.) nin yanına girmek üzere izin istedi. Hz. Ali uzun süre onu kabul etmedi, sonra izin verdi. İbn Cürmûz : Belâ ehlinin kökünü kuruttun, dedi. Hz. Ali : Ağzına toprak dolsun; muhakkak ben; Talha'nın ve Zübeyr'in benim Allah Teâlâ'nın haklarında : «Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» buyurduklarından olacağımızı umuyorum, dedi. Sevrî de Ca'fer İbn Muhammed kanalıyla... Hz. Ali'den yukardaki olayın bir benzerini rivâyet etmiştir. Süfyân İbn Uyeyne'nin İsrâîl kanalıyla... Hasan el-Basrî'den rivâyetine göre, Hz. Ali : Allah'a yemîn olsun ki, «Biz onların gönüllerindeki kini çıkardık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyeti, biz Bedir ehli hakkında nâzil olmuştur.

Kesîr en-Nevvâ şöyle anlatıyor : Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali'nin yanına girdim ve : Benim dostum sizin dostunuzdur, benim barışta olduğum sizin de barışta olduğunuzdur, benim düşmanım sizin de düşmanınızdır, benim harb halinde olduğum sizin de harb halinde olduğunuz kimselerdir. Allah için bana söyle : Ebubekir ve Ömer'den berî misin? dedim. O zaman ben, sapıklığa düşmüşüm ve ben hidâyete erenlerden değilim. Ey Kesîr, o ikisini sev. Sana ulaşan şey var ya işte o, benim şu omuzumdadır. Daha sonra : «Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyetini okudu ve şöyle dedi : Onlar, Ebubekir, Ömer ve Ali'dir. Allah hepsinden hoşnûd olsun.

Sevrî'nin bir adamdan, onun da Ebu Sâlih'ten rivâyetine göre; o, «Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onlar on kişidir : Ebubekir, Ömer, Osmân, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahmân İbn Avf, Sa'd İbn Ebu Vakkâs, Saîd İbn Zeyd, Abdullah İbn Mes'ûd. Allah cümlesinden hoşnûd olsun.

«Karşılıklı otururlar.» âyeti hakkında Mücâhid der ki : Birbirlerinin enselerine bakmazlar. Bu konuda merfû' bir hadîs de vardır, şöyle ki : İbn Ebu Hâtim'in Yahyâ İbn Abdek el-Kazvînî kanalıyla... Zeyd İbn Ebu Evfâ'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) bizim yanımıza çıktı ve : «Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar.» âyetini okudu ve : Allah için birbirlerine bakarlar, buyurdu.

Allah Teâlâ : Onlara orada hiç bir yorgunluk ve zahmet değmez, buyurur ki; burada meşakkat ve eziyet kasdedilmektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulur : Allah Teâlâ bana emretti ki, Hatîce'ye cennette inciden oyul-

muş bir evi müjdeleyeyim. Orada gürültü patırtı, meşakkat ve yorgunluk yoktur.

Allah Teâlâ : «Oradan çıkarılacak da değillerdir.» buyurur. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur : Ey cennet halkı; muhakkak sizin için sıhhatli olmak vardır, aslâ, ebediyen hasta olmayacaksınız. Muhakkak sizin için yaşamak vardır ve siz ebediyyen ölmeyeceksiniz. Muhakkak sizin için genç kalmak vardır ve siz, ebediyyen ihtiyarlamayacaksınız. Muhakkak siz ikâmet edip kalacaksınız ve ebediyyen ayrılmayacaksınız, denilir. Allah Teâlâ : «Orada temelli kalırlar ve hiç ayrılmak istemezler.» (Kehf, 108) buyurmuştur.

Allah Teâlâ buyurur ki : «(Ey Muhammed,) kullarıma bildir ki muhakkak Benim Ben, Gafûr, Rahîm olan. Ve muhakkak ki azâbım da elem verici bir azâbtır. (Muhakkak Ben, rahmet ve elem verici bir azâbın sâhibiyim.)» Daha önce de bu âyet-i kerîme'nin bir benzeri zikredilmişti. Bu; ümit ve korku makâmlarına delâlet eder. Bu âyetin nüzûl sebebinde Mûsâ İbn Ubeyde'den, onun Mus'ab İbn Sâbit'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) ashâbından gülmekte olan bir gruba rastladı. Cenneti hatırlayın, ateşi hatırlayın, buyurdu. Akabinde «Kullarıma bildir ki : Muhakkak Benim Ben, Gafûr, Rahîm olan. Ve muhakkak ki azâbım da elem verici bir azâbtır.» âyeti nâzil oldu. Hadîs İbn Ebu Hâtim tarafından rivâyet edilmiş olup mürseldir. İbn Cerîr'in Müsennâ kanalıyla... İbn Ebu Rebâh'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından birisinden rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) Şeybe oğullarının girmiş olduğu kapıdan bize göründü ve : Bana ne oluyor ki sizi gülerken görüyorum? buyurdu, sonra arkasını dönüp gitti. Hicr'in (1) yanına varınca gerisin geriye bize dönüp : Muhakkak ki ben yanınızdan ayrıldığımda Cibrîl bana geldi ve : Ey Muhammed, Muhakkak Allah Teâlâ : Kullarım niçin Benden ümit kesiyor? «Kullarıma bildir ki : Muhakkak Benim Ben, Gafûr, Rahîm olan. Ve muhakkak ki azâbım da elem verici bir azâbtır.» buyuruyor, dedi.

Saîd'in Katâde'den rivâyetine göre; o, «Kullarıma bildir ki muhakkak Benim Ben, Gafûr, Rahîm olan.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bize ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) : Şâyet kul, Allah Teâlâ'nın affının miktarını bilmiş olsaydı; harâmdan sakınmaz; Allah'ın azâbının miktarını da bilmiş olsaydı, tasadan kahrolurdu, buyurmuştur.

(1) Mescid-i Harâm'daki Hatîm denilen yerin bir adı da Hicr'dir.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرٰهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلٰمًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ
﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلٰى أَنْ مَسَّنِيَ
الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ
وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾

51 — Hem onlara İbrâhîm'in konuklarından da haber ver.

52 — Onun yanına girip: Selâm demişlerdi. O da: Doğrusu biz, sizden endîşe ediyoruz, demişti.

53 — Demişlerdi ki: Korkma, biz sana bilgin bir oğlun olacağını müjdelemeye geldik.

54 — Ben kocamışken mi bana müjde veriyorsunuz? O halde neye dayanarak müjdeliyorsunuz? dedi.

55 — Dediler ki: Seni gerçekten müjdeliyoruz, öyleyse ümîdini kesenlerden olma.

56 — Dedi ki: Sapıklardan başka Rabbının rahmetinden kim ümîdini keser?

İbrâhîm'in Konukları

Allah Teâlâ buyurur ki: Ey Muhammed, onlara İbrâhîm'in konuklarından, onun yanına nasıl girip «selâm» dediklerinden ve İbrâhîm'in: Doğrusu biz, sizden endîşe ediyoruz, demesinden haber ver. Anlatılır ki Hz. İbrâhim, onların, ikrâm etmiş olduğu kızartılmış semiz buzağıya ellerini uzatmadıklarını gördüğü zaman onlardan korkmuştur. Onlar demişlerdi ki: «Korkma, biz sana bilgin bir oğlun olacağını müjdelemeye geldik.» Bu, daha önce Hûd sûresinde geçtiği üzere İshâk (a.s.) dır. Sonra Hz. İbrâhîm, kendisinin ve hanımının yaşlılığına şaşırmış, va'din gerçek olup olmadığını anlamak üzere: «Ben kocamışken mi bana müjde veriyorsunuz? O halde neye dayanarak müjdeliyorsunuz?» demişti. Onlar müjdelerini te'kîd eden bir müjde ile ona cevap verip demişler ki: «Seni gerçekten müjdeliyoruz, öyleyse ümîdini kesenlerden olma.» Bunun üzerine Hz. İbrahîm onlara ümîd kesmediğini, kendisinin ve hanımının yaşlı olmasına rağmen Allah'tan

çocuk umduğunu söyleyerek cevab vermiştir. Zîrâ o, Allah Teâlâ'nın kudret ve rahmetinden, bundan daha yüce olanını biliyordu.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ
إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾

57 — Ey elçiler, gerçek işiniz nedir? dedi.

58 — Dediler ki : Biz, günâhkâr bir kavme gönderildik.

59 — Şu kadar var ki Lût âilesi bunların dışındadır. Biz, onların hepsini behemehâl kurtaracağız.

60 — Karısı müstesnâ. Karısının geride kalanlar arasında bulunmasını takdîr ettik.

Allah Teâlâ Hz. İbrâhîm (a.s.) den haber veriyor ki korkusu geçip ona müjde gelince, kendisine niçin geldiklerini sormaya başlamış. Onlar Lût (a.s.) un kavmini kasdederek : «Biz, günâhkâr bir kavme gönderildik.» demişler ve onların arasından Hz. Lût'un karısı dışında âilesini kurtaracaklarını, karısının ise helâk edilecekler içinde olduğunu haber vermişlerdir. Bu sebepledir ki : Karısı müstesnâ. Karısının geride kalan ve helâk olunacaklar arasında bulunması takdîr olundu, demişlerdir.

فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ
يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾

61 — Elçiler Lût âilesine varınca.

62 — Lût : Doğrusu siz tanınmamış kimselersiniz, dedi.

63 — Onlar da : Biz sana sâdece onların şüphe edip durdukları azâbı getirdik.

64 — Gerçekle geldik sana. Biz şüphesiz doğru söyleyenleriz, dediler.

Allah Teâlâ, Hz. Lût'tan haber veriyor ki melekler ona yüzleri gü-

zel gençler sûretinde gelip yanına, evine girdikleri zaman : «Doğrusu siz tanınmamış kimselersiniz.» demiştir. Onlar da Lût kavminin kendileri hakkında vukû bulacağında ve kendi sâhalarına ineceğinde şüphe edegeldikleri azâb, helâk ve yok olmalarını kasdederek : «Biz, sana sâdece onların şüphe edip durdukları azâbı getirdik. Gerçekle geldik sana.» demişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Biz melekleri ancak hak ile indiririz.» (Hicr, 8). Allah Teâlâ : «Biz, şüphesiz doğru söyleyenleriz, dediler.» buyurur ki; bu, onun kurtarılması ve kavminin helâkine dâir meleklerin vermiş olduğu haberleri te'yîd içindir.

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ
تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

65 — O halde geceleyin bir ara, âileni yola çıkar, sen de arkalarından git. Hiç biriniz arkaya bakmasın ve emrolunduğunuz yere doğru yürüyün, demişlerdi.

66 — Böylece ona bunların sonlarının kesilmiş olarak sabahı edeceklerini bildirdik.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; melekler, Hz. Lût'a âilesini gecenin bir kısmı geçtikten sonra geceleyin yürütmesini, onlar için daha emniyetli olsun diye kendisinin de arkalarından yürümesini emrettiler. Allah Rasûlü (s.a.) de gazvelerde artçılarla birlikte yürürdü. Zayıfları lutf ile yürütür, yürümekten kesilenleri taşırdı.

«Hiç biriniz arkaya bakmasın.» Kavmin başına gelen haykırışı işittiğiniz zaman onlara dönüp bakmayın. Onları başlarına gelen azâb ve cezâ içinde bırakın. «Ve emrolunduğunuz yere doğru yürüyün.» Buradan onların yanında kendilerine yol gösteren birisinin olduğu anlaşılıyor.

Böylece ona bunların sonlarının kesilmiş olarak sabahı edeceklerini önceden bildirdik. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Onların başına gelecek sabahleyindir. Daha sabah yakın değil mi?» (Hûd, 81).

وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾
وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ

إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

67 — Şehir halkı sevinerek geldiler.

68 — Dedi ki : Bunlar benim konuklarımdır, onlara karşı beni mahcûb etmeyin.

69 — Allah'tan korkun da beni rezîl etmeyin.

70 — Dediler ki : Biz seni âlemlerden men'etmemiş miydik?

71 — Dedi ki : Alacaksanız işte bunlar, benim kızlarım.

72 — Senin ömrüne andolsun ki, onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak serserî bir halde idiler.

Allah Teâlâ Lût kavminin, Hz. Lût'un müsâfirleri olduğunu ve onların parlak yüzlü kimseler olduğunu, bilir bilmez hemen sevinerek, ve birbirlerine müjdeler vererek ona geldiklerini haber verir. Hz. Lût : «Bunlar benim konuklarımdır, onlara karşı beni mahcûb etmeyin. Allah'tan korkun da beni rezîl etmeyin.» demiştir. Hz. Lût, Hûd sûresindeki âyetin gelişinde de olduğu üzere bu sözleri kavmine, meleklerin Allah'ın elçileri olduğunu bilmeden önce söylemiştir. Burada ise önce meleklerin Allah'ın elçileri olduğu zikredilmiş, daha sonra kavminin gelişi ve onunla münâkaşası bunun üzerine atfedilmiştir. Fakat aradaki bağlaç olan vâv harfi, birbirine bağladığı cümleler arasında zaman itibârıyla tertîbi gerektirmez. Özellikle bunun tersine bir delil mevcûd olduğu bir durumda. Onlar Hz. Lût'a cevap vererek : «Biz seni âlemlerden men'etmemiş miydik?» Herhangi birini müsâfir etmekten seni men'etmedik mi? demişler. Hz. Lût da onlara kadınlarını, Allah Teâlâ'nın onlarda kendileri için yaratmış olduğu mübâh yerlerini göstermiş, buna irşâd etmiştir. Daha önce, bu konuyu tekrâr etmeye gerek bırakmayacak kadar bilgi verilmişti. Evet, onlar böyle yapmışlardır ama kendileri hakkında takdîr olunanı, onları kuşatmış olan musîbeti, sabahleyin başlarına geleceği kesinleşmiş azâbı bilmiyor, ondan gâfil durumda bulunuyorlardı. Bu sebeplerdir ki Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne : «Senin ömrüne andolsun ki onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak serserî bir halde idiler.» buyurmuş ve Peygamberi (s.a.) nin hayatı üzerine yemîn buyurmuştur. Burada onun için büyük bir şereflendirme, yüce bir makâm, geniş bir mevki vardır. Amr İbn

Mâlik en-Nükrî'nin Ebu'l-Cevzâ'dan, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ kendi katında Muhammed (s.a.) den daha soylu, daha şerefli bir nefis yaratmamıştır. Allah Teâlâ'nın onun dışında herhangi birinin hayatı üzerine yemîn buyurduğunu işitmedim. Allah Teâlâ : «Senin ömrüne andolsun ki, onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak serserî bir halde idiler.» buyurur. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn Cerîr rivâyet eder. Katâde âyetteki «Sarhoşlukları» kısmını; onların sapıklıkları ile, (يعمهون) kelimesini de; oynamakta, oyalanmakta idiler, şeklinde açıklamıştır. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyeti şöyle açıklar : Senin ömrüne, hayatına andolsun ki onlar, sarhoşlukları içinde muhakkak şaşkın bir halde idiler.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ
﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

73 — Tan yeri ağarırken çığlık onları yakalayıverdi.

74 — Ülkelerinin üstünü altına getirdi. Üzerlerine sert taş yağdırdık.

75 — Bunda görebilenler için âyetler vardır.

76 — O yerler, işlek yollar üzerinde hâlâ durmaktadırlar.

77 — Muhakkak ki bunda inananlar için âyetler vardır.

Allah Teâlâ : «Onları çığlık yakalayıverdi.» buyurur ki bu, güneş doğarken onlara gelen şiddetli bir sestir. Bu sesle birlikte ülkeleri gökyüzüne kaldırılmış, sonra ters çevrilerek üstü altına getirilmiş, üzerlerine sert taşlar yağdırılmıştır. Sert anlamına gelen (السجيل) kelimesi hakkında Hûd sûresinde yeterli ma'lûmât verilmiştir. «Bunda görebilenler için âyetler vardır.» Bu azâbların izleri o ülkeler üzerinde; bunlar hakkında düşünebilen, gözüyle ve basîreti ile görebilenler için açıkça durmaktadır. Mücâhid, âyetteki (المتوسمين) kelimesini «düşünce ve firâset sâhibi kimseler» diye açıklar. İbn Abbâs ve Dahhâk'tan rivâyete göre; bu kelime, «bakanlar» anlamınadır. Katâde ise bu kelimeyi «İbret alanlar» diye açıklar. Mâlik'in, Medîne halkından ba-

zısından rivâyetine göre ise bu kelime; «düşünenler» anlamınadır. İbn Ebu Hâtim'in Hasan İbn Arafe kanalıyla... Ebu Saîd'den rivâyetine göre Allah Rasûlü : Mü'minin firâsetinden sakının. Zîrâ o, Allah'ın nûru ile bakar, buyurmuş, sonra : «Bunda görebilenler için âyetler vardır.» âyetini tilâvet buyurmuştur. Hadîsi Tirmizî ve İbn Cerîr, Amr İbn Kays kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hadîsi sâdece bu kanaldan rivâyetiyle bildiklerini söyler. Yine İbn Cerîr der ki : Bana Ahmed İbn Muhammed et-Tûsî'nin... İbn Ömer'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) : Mü'minin firâsetinden sakının. Zîrâ mü'min, Allah'ın nûru ile bakar, buyurmuştur. İbn Cerîr'in Ebu Şurahbil el-Hımsî kanalıyla... Sevbân'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Mü'minin firâsetinden sakının. Zîrâ o, Allah'ın nûru ile bakar ve Allah'ın tevfîki ile konuşur. Yine İbn Cerîr'in Abd'ül-A'lâ İbn Vâsıl kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyetinde Hz. Peygamber (s.a.) : Muhakkak Allah'ın öyle kulları vardır ki insanları firâsetle tanırlar, buyurmuştur. Aynı hadîsi Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr da Sehl İbn Bahr kanalıyla... Enes'den rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «O yerler, işlek yollar üzerinde hâlâ durmaktadırlar.» buyurur ki zahirî ve ma'nevî bakımdan altını üstüne getirmenin taşa tutulmanın isâbet ettiği ve sonunda pis, kokuşmuş bir göl haline gelen Sedom kasabası; giriş çıkışları açık olup, bugüne kadar işleyen bir yol güzergâhı üzerindedir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Doğrusu siz, sabahleyin onlara uğrar üzerlerinden geçersiniz. Geceleyin de... Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?» (Sâffat, 137-138). Mücâhid ve Dahhâk, âyetteki (مقيم) kelimesini «bellikli, bilinen» şeklinde açıklarlar. Katâde, buranın; apaçık bir yol güzergâhında olduğunu söylemiştir. Yine Katâde'nin söylediğine göre burası, yeryüzünden bir bölgededir. Katâde'nin her iki açıklaması da aslında birdir. Süddî buraların «açık bir kitabda» olduğunu söyleyerek bunun : «Biz, her şeyi apaçık bir kitabda yazıp saymışızdır.» (Yâsîn, 12) âyeti gibi olduğunu sanmıştır. Fakat buradaki anlam, onun söylediği gibi değildir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Lût kavmine yapmış olduğumuz helâk, yoketme ile Lût ve âilesini kurtarmamızda Allah'a ve peygamberlerine «inananlar için apaçık (delâletler,) âyetler vardır.»

وَإِن كَانَ أَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ لَظَٰلِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾

78 — Ormanlık yerde oturanlar da gerçekten zâlim kimselerdi.

79 — Bunun için onlardan öc aldık. Her ikisi de hâlâ işlek bir yol üzerindedir.

Ormanlık Yerde Oturanlar

Âyette zikredilen Eyke ashâbı, Şuayb (a.s.) ın kavmidir. Dahhâk, Katâde ve başkaları; âyetteki (الأيكة) kelimesinin, sık ağaçlık anlamına geldiğini söylerler. Onların zâlim oluşları Allah'a şirk koşmaları, yol kesmeleri, ölçüyü ve tartıyı eksik tutmaları iledir. Allah Teâlâ onlardan çığlık, yer sarsıntısı ve zulle günü azâbı ile intikâm almıştır. Onlar Lût kavmine yakın, zaman itibârıyla onlardan sonra, yer itibârıyla onların karşısında (yerleri karşılıklı, birbirine bakar) idi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Her ikisi de hâlâ (işlek) açık bir yol üzerindedir.» buyurmuştur. İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk onların; görünen bir yol üzerinde, olduklarını söylemişlerdir. Bu sebepledir ki Şuayb (a.s.), kavmini tehdîd ettiği zaman onlara : «Lût kavmi de sizden pek uzak değildir.» (Hûd, 89) demişti.

وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا
يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ
مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾

80 — Andolsun ki Hicr ahâlîsi de peygamberlerini yalanlamışlardı.

81 — Onlara âyetlerimizi verdiğimiz halde yüz çevirmişlerdi.

82 — Onlar dağlardan emîn evler yontup oyarlardı.

83 — Sabaha karşı çığlık onları da yakalayıverdi.

84 — Binâenaleyh yaptıkları da kendilerine bir fayda sağlamadı.

Hicr ahâlîsi, peygamberleri Sâlih'i yalanlamış olan Semûd kavmidir. Bir peygamberi yalanlamış olan, bütün peygamberleri yalanlamış-

tır. Bu sebebledir ki onların, peygamberleri yalanladığı belirtilmiştir. Allah Teâlâ Sâlih (a.s.) in getirdiğinin doğruluğuna delâlet eden mucizelerin onlara geldiğini zikreder. Allah Teâlâ'nın Hz. Sâlih (a.s.) in duâsı ile düz bir kayadan çıkarmış olduğu deve de bu mucizelerdendir. Deve, onların ülkelerinde dolaşırdı ve onlara bir gün, deveye bir gün olmak üzere su içmeleri için belli günler vardı. Onlar haddi aşıp deveyi boğazladıkları zaman Sâlih (a.s.) onlara : «Yurdunuzda üç gün daha kalın. Bu; yalanlanmayacak bir sözdür.» (Hûd, 65) demişti. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Semûd kavmine gelince; onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü doğru yola tercîh ettiler.» (Fussilet, 17).

Allah Teâlâ onların : «Dağlardan emîn evler yontup oyduklarını» zikreder. Onlar bu evleri, korku ve onlara ihtiyâç duyduklarından değil aksine azgınlık ve taşkınlıklarından, abes olarak yapmışlardır. Hicr vâdîsindeki evlerinde bu işlerin izleri hâlen görülmekte, müşâhede edilmektedir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Tebük'e giderken oraya uğramış, elbisesiyle başını örtüp binitini hızlandırmış, ashâbına : Azâba uğratılmış kavmin evlerine ancak ağlayarak girin. Şâyet ağlamaz iseniz, onların başına gelenin sizin de başınıza gelmesi korkusuyla ağlar görünün, buyurmuştur.

Dördüncü günün sabahına karşı çığlık onları da yakalayıverdi. Binâenaleyh yaptıkları da kendilerine bir fayda sağlamadı. Yani kaldırmış oldukları ekinler ve meyveler onlara hiç bir fayda sağlamadı. Ülkenin suyunu deveden esirgemişler, sularını azaltmaması için onu boğazlamışlardı. Fakat bu mallar, Allah'ın emri geldiği zaman onlara hiç bir fayda sağlamamış ve bu azâbı onlardan engellememiştir.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

85 — Gökleri, yeri ve aralarındakini ancak hak ile yarattık. Kıyâmet günü muhakkak gelecektir. O halde sen yumuşak ve iyi davran.

86 — Muhakkak ki senin Rabbın, yaratan ve bilendir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Gökleri, yeri ve aralarındakini ancak hak ile, (adâlet ile) yarattık.» Başka âyetlerde ise şöyle buyurmuştur:

«Kötülük edenleri yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.» (Necm, 31), «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannıdır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden.» (Sâd, 27), «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir. O'ndan başka tanrı yoktur. Ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» (Mü'minûn, 115-116).

Sonra Allah Teâlâ peygamberine kıyâmetin kopacağını, şüphesiz meydana geleceğini haber verip kendisine eziyetlerine ve getirmiş olduğunu yalanlamalarına mukâbil müşriklere yumuşak ve iyi davranmasını emretmiştir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Sen onları geç ve : Selâm de. Yakında bileceklerdir.» (Zuhruf, 89). Mücâhid, Katâde ve başkaları bunun, kıtâl emrinden önce olduğunu söylerler. Bu husûs, onların söylediği gibidir. Çünkü bu âyet, Mekke'de nâzil olmuştur. Kıtâl (savaş) ise, ancak hicretten sonra meşrû' kılınmıştır.

Allah Teâlâ'nın : «Muhakkak ki, senin Rabbın yaratan ve bilendir.» kavli Allah'a dönüşü ve kıyâmeti anlatmaktan, zihinlere yerleştirmekten ibârettir. Muhakkak ki Allah Teâlâ kıyâmeti koparmaya kâdirdir. Dilediğini yaratmaktan âciz olmayan yaratıcıdır. Parçalanan, yeryüzünün muhtelif yerlerine dağılan cesedleri en iyi bilen O'dur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Gökleri ve yeri yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya Kâdir olmaz mı? Elbette O, yaratandır, Alîm'dir. O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona «ol» demektir. O da oluverir. Her şeyin hükümrânlığı elinde olan Allah'ı tesbîh ederiz. Ve siz O'na döndürülürsünüz.» (Yâsîn, 81-83).

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ
أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

87 — Doğrusu sana, Biz tekrârlanan yediyi ve şu Kur'ân'ı verdik.

88 — Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe gözlerini dikme ve üzülme. İnananları kanatların altına al.

Allah Teâlâ peygamberine şöyle buyurmaktadır : Sana nasıl Kur'ân-ı Azîm'i vermişsek sen de dünyaya, dünyanın süslerine, dünya ehline geçimlik olarak verdiğimiz, onları imtihân için bahşettiğimiz fânî güzelliklere gözlerini dikme, onların içinde bulundukları nimete gıbta etme. Seni yalanlıyorlar, senin dinine zıd gidiyorlar diye üzüntüden kendini harâb etme. Sana tâbi olan inananları kanatların altına al. Onlara yumuşak davran. Başka bir âyette Allah Teâlâ, Rasûlünü şöyle tavsîf eder : «Andolsun ki; size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir. Sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve rahîmdir.» (Tevbe, 128).

(السبع المثانى) nin ne olduğunda ihtilâf edilmiştir. İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve bir çokları bunların «yedi uzun sûre» olduğunu söyleyip bununla Bakara, Al-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Yûnus sûrelerini kasdederler. İbn Abbâs ve Saîd İbn Cübeyr, bunu kesin olarak belirtmişlerdir. Saîd der ki : Onlarda farzları, cezâları, kıssaları ve hükümleri beyân etmiştir. İbn Abbâs da : Emsâli (misâlleri), haberleri ve ibretleri beyân buyurmuştur, der. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın İbn Ebu Ömer'den rivâyetine göre Süfyân şöyle demiştir : Tekrârlanan (yedi sûre); Bakara, Al-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf sûreleri ile bir sûre sayılan Enfâl ve Berâe sûreleridir.

İbn Abbâs der ki : Bunlar; Hz. Peygamber (s.a.) dışında hiç kimseye verilmemiştir. Mûsâ'ya onlardan (sâdece) ikisi verilmiştir. İbn Abbâs'ın bu sözünü Hüşeym, Haccâc kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyet etmiştir. A'meş'in Müslim el-Batîn kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e, tekrârlanan yedi uzun (sûre) verilmiştir. Hz. Mûsâ (a.s.) ya ise altı verilmişti. Üzerinde Tevrât nüshaları yazılı levhaları attığında bunların ikisi kaldırıldı, dördü kaldı. Mücâhid, bunların; yedi uzun sûre olduğunu söyler. Bunların, Kur'ân-ı Azîm olduğu da söylenir. Husayf'ın Ziyâd İbn Ebu Meryem'den rivâyetinde o, «Tekrârlanan yedi sûre» hakkında şöyle demiştir : Sana yedi kısım verdim : Emrederim, yasaklarım, müjdelerim, sakındırırım, misâller veririm, nimetleri sayarım ve Kur'an'ın haberlerini sana bildiririm. Bunu İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim rivâyet ederler.

İkinci görüş ise, es-Seb'ul-Mesânî'nin Fâtiha sûresi olduğudur. Zîrâ Fâtiha sûresi yedi âyettir. Bu görüş; Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan rivâyet edilir. İbn Abbâs der ki : Besmele, yedinci âyettir. Allah Teâlâ bu yedi'yi size hâs kılmıştır. İbrâhîm en-Nehaî, Abdullah İbn Ubeyd İbn Umeyr, İbn Ebu Müleyke, Şehr İbn Havşeb,

Hasan el-Basrî ve Mücâhid de böyle söylemişlerdir. Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre; es-Seb'ul-Mesânî, Fâtihat'ül-Kitâb'dır. Bunlar her okumada —Bir rivâyete göre ise farz veya nâfile olan her rek'atta— tekrârlanır. İbn Cerîr, bu görüşü tercîh etmiş ve bu husûsta vârid olan hadîsleri de delil getirmiştir. Biz bunları tefsîrimizin başında Fâtiha sûresinin fazîletleri bölümünde takdîm etmiştik. Hamd, Allah'a mahsûstur. Ancak burada Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— nin zikretmiş olduğu iki hadîsi almadan geçemeyeceğiz :

Buhârî der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... Ebu Saîd İbn Muallâ'dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Ben namaz kılarken Hz. Peygamber (s.a.) bana uğramış, beni çağırmıştı. Namaz kılıncaya kadar ona gitmedim, sonra yanına vardım da bana : Yanıma gelmekten seni alıkoyan nedir? buyurdu. Ben : Namaz kılıyordum, dedim. Allah Teâlâ : «Ey îmân edenler; sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman; Allah'a ve Rasûlüne icâbet edin.» (Enfâl, 24) buyurmamış mı? Mescidden çıkmadan önce Kur'an'daki en yüce sûreyi sana öğretmeyeyim mi? buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.) mescidden çıkmak üzere giderken ona hatırlattım da şöyle buyurdu : Hamd, âlemlerin Rabbı Allah'a mahsûstur. O, es-Seb'ul-Mesânî'dir ve bana verilmiş olan Kur'ân-ı Azîm'dir.

Yine Buhârî'nin Âdem kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ümmü'l-Kur'ân (Kur'ân'ın anası), es-Seb'ul-Mesânî ve Kur'ân-ı Azîm'dir.

Bu; Fâtiha'nın es-Seb'ul-Mesânî ve Kur'ân-ı Azîm olduğuna delâlet eden nassdır. Fakat yedi uzun sûrenin de bu sıfatla nitelenmesine —ki onlarda da bu sıfat vardır— engel değildir. Ayrıca bütün Kur'an'ın bu sıfatla nitelenmesine de engel olmaz. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Allah sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir.» (Zümer, 23) buyurmuştur ki o, bir yönüyle tekrârlanan, diğer bir yönüyle de müteşâbihtir ve o, aynı zamanda Kur'ân-ı Azîm'dir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) takvâ üzerine kurulmuş mescid sorulduğu zaman, Mescid-i Nebevî'ye işâret buyurmuş ve âyet Kubâ mescidi hakkında nâzil olmuştur. Ancak burada bir zıdlık söz konusu değildir. Çünkü niteliklerinde müşterek oldukları takdîrde bir şeyin anılması, onun dışındakilerin de anılmasını, zikredilmesini engellemez. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe gözünü dikme ve üzülme.» Onların içinde bulundukları geçimlik ve fânî güzelliklerden sana Allah'ın vermiş olduğu Kur'ân-ı Azîm ile müstağnî ol. Buradan hareketle İbn Uyeyne, sahîh olan : Kur'-

an'da teğannî yapmayan bizden değildir, hadîsini Kur'an ile, Kur'an dışındakilerden müstağnî olunması gerektiği ile tefsîr etmiştir. Evet bu, doğru bir açıklamadır. Fakat hadîsten maksad, bu değildir. Nitekim sûrenin başında bu konu geçmişti.

İbn Ebu Hâtim der ki : Vekî' İbn Cerrâh'tan nakledildiğine göre... Hz. Peygamber (s.a.) in arkadaşı Ebu Râfi' şöyle anlatıyor : Hz. Peygamber (s.a.) e bir müsâfir gelmişti. Hz. Peygamber (s.a.) in yanında ona yarar (onu ağırlayabileceği) bir şey yoktu. Yahûdîlerden birisine haber gönderip : Allah'ın elçisi Muhammed sana diyor ki : Receb hilâline (Receb ayının başına) kadar bana bir miktar un ödünç ver, dedirtti. Yahûdî : Rehinsiz olmaz, cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.) e gittim ve bunu haber verdim. O : Allah'a yemîn olsun ki ben, göktekilerin emîniyim, yeryüzündekilerin emîniyim, şâyet bana borç verir veya satarsa muhakkak ona ödeyeceğim, buyurdu. Onun yanından çıktığımda âyetin sonuna kadar «Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe gözlerini dikme...» âyeti nâzil oldu da, sanki Allah Teâlâ bununla onu dünyaya karşı sabra teşvîk etti. Avfî'nin rivâyetine göre İbn Abbâs, «Gözlerini dikme.» âyeti hakkında : Kişiyi, arkadaşının malı hakkında temennîde bulunmaktan men'etmiştir, der. Mücâhid de, «Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz, geçimliğe...» âyetinde, zenginlerin kasdedildiğini söyler.

وَقُلْ إِنِّيٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا
ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

89 — De ki : Ben, apaçık bir uyarıcıyım.

90 — Tıpkı o bölüşenlere indirdiğimiz gibi.

91 — Onlar ki, Kur'ân'ı parçalara ayırmışlardı.

92 — Rabbına andolsun ki, onların hepsine birden mutlakâ soracağız;

93 — Yapmakta oldukları şeyleri.

Apaçık Uyarıcı

Allah Teâlâ Peygamberi (s.a.) ne, insanlara kendisinin apaçık bir uyarıcı olduğunu söylemesini emrediyor. O, insanların kendisini yalanlamaları yüzünden başlarına gelecek elîm bir azâbdan uyarıcı ve

sakındırıcıdır. Nitekim kendilerinden önce peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin de başlarına elem verici bir azâb gelmiş, Allah Teâlâ onların üzerine azâb ve intikâmını indirmiştir. Âyet-i kerîme'deki «bölüşenler» kelimesinden maksad; birbirleri arasında yemînleşenlerdir. Yani onlar peygamberleri yalanlama, onlara eziyet etme ve zıd gitme husûsunda birbirlerine yemînler etmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, Sâlih (a.s.) in kavminin şöyle dediklerini haber verir : «Aralarında Allah'a yemîn ederek : Gece biz ona ve âilesine baskın verelim.» (Neml, 49) Yani onlar, Sâlih ve âilesini geceleyin öldürme husûsunda birbirlerine yemînler etmişlerdi. Mücâhid, âyetteki (تقاسموا) kelimesini; anlaştılar, yemînleştiler, şeklinde açıklamıştır. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Onlar : Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler.» (Nahl, 38), «Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz?» (İbrâhîm, 44), «Bunlar mıydı ki; kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine yemîn etmiştiniz.» (A'râf, 49). Sanki onlar neyi yalanlamışlarsa hemen onun üzerine yemîn etmişler ve bu sebeple onlara bu isim verilmiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : Âyette zikredilen «bölüşenler», Sâlih (a.s.) in onu ve âilesini geceleyin öldürmeye yemîn etmiş olan kavmidir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Benim ve Allah'ın benimle göndermiş olduğunun misâli şudur : Bir adam kavmine gelir de : Ey kavmim, ben (düşman) ordusunu gözlerimle gördüm. Muhakkak ben apaçık uyarıcıyım. Kaçın, kaçın ki kurtulun, der. Kavminden bir grup itâat edip geceleyin yola çıkar, hemen yola koyulurlar da kurtulurlar. Onlardan bir grup da onu yalanlar ve yerlerinde sabahlarlar. Sabahleyin ordu onların üzerine gelir, helâk eder ve köklerini kazır. İşte bana itâat edip benim getirdiklerime tâbi olanla, bana isyân edip getirdiğim gerçeği yalanlayanların misâli budur.

Allah Teâlâ : «Onlar ki, Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.» buyurur ki kendilerine indirilen kitabları parçalara bölmüşler; bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmişlerdir. Buhârî der ki : Bize Ya'kûb İbn İbrâhîm... İbn Abbâs'tan rivâyet eder ki o, «Onlar ki Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onlar, kitab ehlidir; kitabı parçalara ayırmışlar, bir kısmına inanmışlar, bir kısmını inkâr etmişlerdir.(...) Yine Buhârî'nin Ubeydullah İbn Mûsâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Tıpkı o bölüşenlere indirdiğimiz gibi.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bir kısmına inandılar, bir kısmı-

nı inkâr ettiler. Bunlar; yahûdî ve hıristiyanlardır. İbn Ebu Hâtim'in söylediğine göre; Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Dahhâk'dan bu görüşün bir benzeri rivâyet edilmiştir. Hakem İbn Ebân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o, «Onlar ki, Kur'an'ı parçalara ayırmışlardı.» âyetinde sihrin kasdedildiğini söyler. İkrime, (العضه) kelimesinin; Kureyş dilinde «sihir» anlamına geldiğini söyler. Nitekim onlar, sihirbâz için (العاضهة) kelimesini kullanırlar. Mücâhid şöyle demiştir : Onu parçalara ayırdılar : Sihirdir dediler, kehânettir dediler, öncekilerin masallarıdır dediler. Atâ ise şöyle der : Bazıları sihirbâz, bazıları deli, bazıları kâhindir, dediler. İşte parçalara ayıranlar bunlardır. Dahhâk ve başkalarından da bu açıklama rivâyet edilmiştir.

Muhammed İbn İshâk'ın Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, Kureyş'ten bir grup Velîd İbn el-Muğîre'nin yanında toplanmışlardı. Velîd, onlar arasında şeref sâhibi bir kimse idi. Hac mevsimi gelmişti. Onlara : Ey Kureyş topluluğu, muhakkak ki hac mevsimi geldi. Arab hey'etleri bu mevsimde size gelecekler. Onlar muhakkak sizin şu arkadaşınızın durumunu işitmişlerdir. Onun hakkında bir görüşte birleşin de ayrılığa düşüp birbirinizi yalanlamayın, birinizin sözü diğerini yalan çıkarmasın, dedi. Onlar : Ey Abd Şems, sen söyle. Bizim için bir görüş ortaya koy biz de onu söyleyelim, dediler. O : Bilakis siz söyleyin ki dinleyeyim, dedi. Onlar : Kâhindir deriz, dediler. O, bir kâhin değildir, dedi. Delidir deriz, dediler. O, bir deli değildir dedi. O, Şâirdir deriz dediler. O, bir şâir değildir dedi. Sihirbâzdır deriz, dediler. O, bir sihirbâz değildir, dedi. O halde ne diyelim? dediler de, şöyle dedi : Allah'a yemîn olsun ki; onun sözünde bir tatlılık var. Siz, bunlardan hangisini söylerseniz söyleyin, sözünüzün bâtıl olduğu hemen bilinir. Sözlerin söylenmeye en uygunu; o sihirbâzdır, demenizdir. Bunu duyunca, onun etrafından dağılırlar, dedi de Allah Teâlâ onlar hakkında : Onlar ki, Kur'an'ı parçalara (sınıflara) ayırmışlardı. Rabbına andolsun ki (onlara, Allah'ın elçisi hakkında bunu söyleyen gruba (işte onların topuna mutlakâ soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyetini indirdi.

Atıyye el-Avfî'nin İbn Ömer'den rivâyetinde o, «Rabbına andolsun ki, onların topuna mutlakâ soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Lâ İlâhe İllâllah deyip demediklerini soracağız. Abdürrezzâk'ın es-Sevrî kanalıyla... Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Andolsun ki, onların topuna mutlakâ soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Lâ İlâhe İllâllah sözünden sorulacaktır. Tirmizî, Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in Şerîk el-Kâdî kanalıyla... Enes'den, onun Hz. Peygam-

ber (s.a.) den rivâyetinde o, «Rabbına andolsun ki; onların topuna mutlakâ soracağız.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Lâ İlâhe İllâllah (sözünden). Hadîsi İbn İdrîs de... Enes'den mevkûf olarak rivâyet etmiştir.

İbn Cerîr der ki : Bize Ahmed... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet eder ki o, şöyle demiştir : Kendinden başka ilâh olmayan (Allah) a yemîn olsun ki, sizin her bireriniz kıyâmet günü nasıl ki sizden biri ayın ondördü gecesi ayı sâdece o görüyormuş gibi hisseder ve onunla yalnız kalırsa Allah o kimseyle yalnız kalacak ve : Ey Âdemoğlu, Bana karşı seni ne aldattı? Ey Âdemoğlu bildiklerinle ne amel yaptın? Ey Âdemoğlu peygamberlere ne cevab verdin? buyuracaktır. Ebu Ca'fer'in Rebî'den, onun Ebu'l-Âliye'den rivâyetinde o, «Rabbına andolsun ki; onların topuna soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bütün kullar, kıyâmet günü iki huydan sorulacaktır : Yaptıkları ibâdetlerden ve peygamberlere ne cevab verdiklerinden. İbn Uyeyne : Amelinden ve malından sorulacaksın, demiştir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Muâz İbn Cebel'den rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) bana şöyle buyurdu : Ey Muâz, muhakkak mü'min kıyâmet günü iki gözündeki sürmeye, parmağındaki basit bir yüzüğe (?) varıncaya kadar bütün amelinden sorulacaktır. Kıyâmet günü, Allah'ın kendisine verdikleri ile başka birisinin senden daha mutlu olduğu halde sana kavuşmayayım.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Allah Teâlâ önce : «Rabbına andolsun ki; onların topuna mutlakâ soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» buyurmuş sonra da : «İşte o gün insana da cinne de günâhından sorulmaya hâcet kalmaz.» (Rahmân, 39) demiştir. Onlara : Şunu şunu yaptınız mı? diye sormayacaktır. Zîrâ O, bunları onlardan daha iyi bilmektedir. Fakat : Niçin şunu şunu yaptınız? diye soracaktır.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ
مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾
فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

94 — Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müş riklere aldırış etme.

95 — O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz.

96 — Onlar ki; Allah'la beraber başka bir tanrı edinirler. Onlar yakında bileceklerdir.

97 — Andolsun, onların söylediğinden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz.

98 — Sen hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol.

99 — Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.

Yakîn Gelinceye Kadar İbâdet

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne kendisiyle gönderdiğini teblîğ etmesini, emrini yerine getirmesini, müşriklere karşı âşikâre söylenmesini emrediyor. İbn Abbâs, âyetteki (اصدع) kelimesini; yerine getir, infâz et, şeklinde açıklar. Ondan gelen bir rivâyette ise buranın anlamı : Sana emredileni yap, şeklindedir. Mücâhid : O, namazda Kur'an'ı açıktan okumaktır, der. Ebu Ubeyde'nin Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetle söylediğine göre; Hz. Peygamber (s.a.), «Sana emrolunduğun şeyi açıktan söyle.» âyeti nâzil oluncaya kadar namazı gizlice kılardı. Bu âyet nâzil olunca, o ve ashâbı meydana çıktılar ve namazı âşikâre kıldılar. Allah Teâlâ buyurur ki : «Müşriklere aldırış etme. O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz.» Rabbından sana indirileni teblîğ et ve seni Allah'ın âyetlerinden çevirmek isteyen müşriklere iltifât etme. «Onlar; sen yumuşak davranasın da, kendileri de yumuşaklık göstersinler isterler.» (Kalem, 9), Onlardan korkma. Onlara karşı Allah sana yeter ve seni onlardan koruyacaktır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Ey peygamber; Rabbından sana indirileni teblîğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67).

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Yahyâ İbn Muhammed İbn Seken'in... Enes'den rivâyetinde o, «O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz. Onlar ki; Allah'la beraber başka bir tanrı edinirler.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Allah Rasûlü (s.a.) geçti de bazıları kaş-göz hareketleriyle ona işâret ettiler (onunla alay ettiler.). Cibrîl geldi —Öyle sanıyorum ki şöyle de demiştir:— Onlara kaş-göz işâreti yaptı ve bu onların cesedlerinde bir darbe te'sîri yaptı, bununla öldüler.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Yezîd İbn Rûmân'ın Urve İbn Zübeyr'den rivâyet ettiği gibi (Allah Rasûlü) ile alay edenlerin elebaşıları beş kişiydiler. Bunlar, kavimleri içinde yaşlı ve şerefli kimselerdi. Bu kimseler şunlardır : Esed İbn Abdüluzzâ İbn Kusayy oğullarından Esved İbn Muttalib Ebu Zem'a. Bana ulaştığına göre, Allah Rasûlü (s.a.) ile alay etmesi ve ona eziyyeti arttığında Allah Rasûlü (s.a.) ona bedduâ etmiş ve : Ey Allah'ım, gözünü kör et ve çocukları ölümünü görsünler, demiş. Zühre oğullarından Esved İbn Abd Yağûs İbn Vehb İbn Abd Menâf İbn Zühre. Mahzûm oğullarından Velîd İbn Muğîre İbn Abdullah İbn Ömer İbn Mahzûm. Sehm İbn Amr İbn Hüsays İbn Kâ'b İbn Lüey oğullarından Âs İbn Vâil İbn Hişâm İbn Süayd İbn Sa'd. Huzâa (kabîlesinden) Hâris İbn Tulâtıla İbn Amr İbn Hâris İbn Abd Amr İbn Milkân. Bunlar kötülükte devâm edip Allah Rasûlü (s.a.) ile alayı artırdıklarında Allah Teâlâ, «Onlar yakında bileceklerdir.» âyetine kadar olmak üzere «Sana emrolunduğun şeyi açıkça söyle. Ve müşriklere aldırış etme. O alaycılara karşı muhakkak ki Biz, sana yeteriz.» âyetlerini indirdi.

İbn İshâk der ki : Bana Yezîd İbn Rûmân'ın Urve İbn Zübeyr'den veya başka âlimlerin rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Kâ'be'yi tavâf ederken Cibrîl ona geldi, dikildi ve Allah Rasûlü (s.a.) de yanına durdu. Yanına Esved İbn Muttalib uğradı. (Cibrîl veya Hz. Peygamber) yüzüne yeşil bir yaprak attı da kör oldu. Ona Esved İbn Abd Yağûs uğradı. Onun karnına işâret buyurdu da karnı su topladı (istiskâ hastalığına tutuldu) ve karnı şişerek öldü. Ona Velîd İbn Muğîre uğradı da ayak topuğunun altındaki bir yaraya işâret buyurdu. Muğîre bundan iki sene önce yaralanmıştı ve elbisesini yerde sürüyerek yürürdü. Huzâa kabîlesinden kendisine ok yapan birisine uğramış ve oklarından birisi onun elbisesine takılarak ayağındaki bu yarayı açmıştı. Aslında önemli bir yara değildi. İşte bu yarası yeniden nüksetti ve ölümüne sebeb oldu. Ona Âs İbn Vâil uğradı. Onun da ayak ayasının ortasına işâret buyurdu. Âs merkebi üzerinde Tâif'e doğru yola çıktı. Bir eyle dikeni üzerine çöktü ve bir diken ayağının ayasına battı ve onu öldürdü. Ona Hâris İbn Tulâtıla uğradı. Onun da başına işâret buyurdu ve burnundan irin boşanarak öldü. Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Muhammed İbn Ebu Muhammed... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki o, şöyle demiş : Onların elebaşısı Velîd İbn Muğîre olup, onları toplayan odur. Yukardaki İbn İshâk'ın ifâdelerine benzer şekilde Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Yezîd ve Urve'den de bu şekilde uzunca rivâyet edilmiştir. Ancak Saîd; Hâris İbn Ğaytala, İkrime ise, Hâris İbn Kays, demişlerdir. Zührî der ki : İkisi de doğru söylemiştir. Zîrâ

o, Hâris İbn Kays olup annesi Ğaytala'dır. Mücâhid, Miksem, Katâde ve bir çoklarından rivâyete göre, onlar beş kişiydiler. Şa'bî bunların, yedi kişi olduğunu söyler ki birincisi daha meşhûrdur.

Allah Teâlâ'nın «Onlar ki; Allah'la beraber başka bir tanrı edinirler. Onlar yakında bileceklerdir.» kavli Allah ile birlikte başka bir ma'bûd tanıyanlar için ağır bir tehdîddir. Allah Teâlâ buyurur ki : «Andolsun, onların söylediğinden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz. Sen hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol.» Ey Muhammed, onların sana eziyetlerinden ötürü içinin daraldığını Biz iyi biliyoruz. Bunlar seni üzmesin ve Allah'ın risâletini teblîğden alıkoymasın. Sen, Allah'a tevekkül et. Muhakkak O, sana yeter ve onlara karşı sana yardım edicidir. Allah'ı zikirle, hamd ile, tesbîhle ve namaz ile, O'na ibâdetle meşgûl ol. Burada zikredilen hamd ve tesbîhten maksad; namazdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Ve secde edenlerden ol.» buyurmuştur. Nitekim İmâm Ahmed'in Abdurrahmân İbn Mehdî kanalıyla... Nuaym İbn Hemmâr'dan rivâyet ettiği bir hadîste o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Allah Teâlâ buyurdu ki : Ey Âdemoğlu günün başında dört rek'attan âciz olma ki günün sonu için sana yeteyim. Hadîsi buna benzer şekilde Ebu Dâvûd da Mekhûl kanalıyla Kesîr İbn Mürre'den rivâyet etmiştir. Yine bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.), kendisine herhangi bir iş sıkıntı verdiği zaman namaz kılardı.

Allah Teâlâ : «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» buyurmuştur. Buhârî'nin ifâdesine göre; Sâlim, âyetteki «yakîn» i ölümle tefsîr etmiştir. Bu Sâlim; Sâlim İbn Abdullah İbn Ömer'dir. Nitekim İbn Cerîr'in Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla... Sâlim İbn Abdullah'tan rivâyetinde o, «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» âyetindeki «yakîn» in, ölüm olduğunu söylemiştir. Mücâhid, Hasan, Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Buna delilleri, Allah Teâlâ'nın da haber verdiği üzere cehennem halkının şöyle demiş olmalarıdır : «Biz, namaz kılanlardan değildik. Yoksulu doyurmazdık. Bâtıla dalanlarla birlikte dalardık. Ve biz din gününü yalanlardık. Sonunda ölüm bize gelip çattı.» (Müddessir, 43-47).

Zührî'nin Hârice İbn Zeyd İbn Sâbit'den, onun Ansâr'dan bir kadın olan Ümmü Alâ'dan rivâyet etmiş olduğu sahîh bir hadîse göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) Osmân İbn Maz'ûn'un cenâzesi yanına girdiğinde, olanları şöyle anlatmış : Ben : Ey Ebu Saîd Allah sana rahmet eylesin. Benim senin hakkındaki şehâdetim odur ki Allah Teâlâ sana mutlakâ ikrâmda bulunmuştur, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) : Allah'ın ona

ikrâmda bulunduğunu nereden biliyorsun? buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana fedâ olsun, ya kim (e ikrâm edecek)? dedim de, şöyle buyurdu : Ona gelince; muhakkak ki ona yakîn (ölüm) gelmiştir. Muhakkak ben onun için hayır umarım.

Namaz ve benzeri ibâdetlerin insana, aklı başında olduğu sürece vâcib olduğuna, «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» âyeti delil getirilir. İnsan, durumu ölçüsünce ve aklı başında olduğu sürece namazını kılar. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde İmrân İbn Husayn (r.a.) dan rivâyetle sâbit olan bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Ayakta durarak namaz kıl. Güç yetiremez isen oturarak, buna da güç yetiremezsen yanın üzere, buyurmuştur. Yakînden maksadın, ma'rifet olduğunu ileri süren mülhidlerin de hatâlı olduklarına bu âyet delil getirilir. Onlara göre, bir kimse ma'rifete ulaştığı zaman; ondan teklîf düşer. Muhakkak ki bu; bir küfür, bir sapıklık ve bilgisizliktir. Zîrâ peygamberler ve onların ashâbı; insanlar içinde Allah'ı en iyi bilen, Allah'ın haklarını ve sıfatlarını, O'nun müstehak olduğu ta'zîmi en iyi bilen kimselerdi. Bununla birlikte onlar insanların en çok ibâdet edenleri, ölümlerine kadar hayır işlerine en fazla devâm edenleridir. O halde burada yakînden maksad, yukarda söylediğimiz gibi ancak ölüm olabilir. Hamd ve minnet Allah'adır. Hidâyet bahşettiği için Allah'a hamdederiz. O'ndan yardım dileriz ve O'na tevekkül ederiz. Durumların en mükemmeli ve güzeli üzere bizi öldürmesi de elbette O'ndan istenilir.

HİCR SÛRESİNİN SONU

NAHL SÛRESİ

NAHL SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Allah'ın emri geldi. Artık onu acele istemeyin. O; ortak koşmakta oldukları şeylerden münezzehtir, yücedir.

Allah'ın Emri Geldiğinde

Allah Teâlâ kıyâmetin yaklaştığını kesinlikle meydana gelmiş olmaya delâlet eden geçmiş zaman sîgası ile haber verir. «İnsanların hesap görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1), «Saat yaklaştı ve ay yarıldı.» (Kamer, 1). Allah Teâlâ : Sizin uzak sandığınız şey yakındır. «Artık onu acele istemeyin.» buyurur. Buradaki zamîrin Allah'a da, azâba da dönmesi muhtemeldir. Ancak her ikisi de âyetin lâzimî mânâlarındandır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Senden azâbı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir. Senden azâbı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem, yakında kâfirleri kuşatacaktır.» (Ankebût, 53-54). Bu âyetin tefsîrinde Dahhâk, garîb bir görüş ileri

sürer ve «Allah'ın emri geldi.» kısmında Allah'ın farzlarının ve cezâlarının kasdedildiğini söyler. İbn Cerîr bu görüşü reddedip der ki : Varlığından önce farzların ve şerîatların acele gelmesini isteyen hiç kimse bilmiyoruz. Ancak azâb bundan farklıdır. Zîrâ onlar, uzak görerek ve yalanlayarak vukûundan önce azâbın acele gelmesini istemişlerdir. Ben de derim ki : Allah Teâlâ buna benzer olarak başka bir âyette şöyle buyurur : «O'na inanmayanlar çabucak gelmesini isterler. Îmân edenler ise, O'ndan korku ile titrerler. Ve O'nun hak olduğunu bilirler. İyi bilin ki kıyâmet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.» (Şûrâ, 18). İbn Ebu Hâtim'in Yahyâ İbn Âdem kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyâmet sırasında size batıdan, kalkana benzeyen simsiyah bir bulut doğar (çıkar) gökte yükselmeye devâm eder de içinden bir münâdî : Ey insanlar, diye nidâ eder. İnsanlar birbirlerine gelir ve : İşittiniz mi? diye birbirlerine sorarlar. Onlardan bir kısmı evet, derken bir kısmı da şüphe eder. Sonra ikinci kere : Ey insanlar, diye çağırır. İnsanlar birbirlerine : İşittiniz mi? diye sorarlar ve evet, derler. Sonra ses, üçüncü kere nidâ eder : Ey insanlar, Allah'ın emri geldi. Acele gelmesini boşuna istemeyin, der. Allah Rasûlü buyurur ki : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki biri satıcı, diğeri alıcı iki kişi elbiseyi yaymışlar bir daha onu aslâ düremeyecekler. Muhakkak bir adam havuzunu suvar da ebediyyen ondan bir şeyi sulayamaz. Kişi devesini sağar da, ebediyyen onu içemez. İnsanlar, (kıyâmetle) meşgûldürler. Sonra Allah Teâlâ, zâtının; onların bir başkasıyla zâtına şirk koşmalarından, onunla birlikte zâtına denk saydıklarına ve putlara ibâdetlerinden münezzeh olduğunu bildirir. Allah Teâlâ yücedir, mukaddestir, uludur. Onlar; işte onlardır kıyâmeti yalanlayanlar. «O, ortak koşmakta oldukları şeylerden münezzehtir, yücedir.»

يُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ أَنْ أَنذِرُوٓا۟ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱتَّقُونِ ﴿٢﴾

2 — O, kullarından dilediğine kendi emrinden melekleri rûh ile indirir ki; Benden başka tanrı yoktur, Benden sakının, diye uyarsınlar.

Allah Teâlâ burada : «O, kendi emrinden melekleri rûh ile indirir.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «İşte böylece sana da buyruğumuzdan bir rûh vahyettik. Sen kitab nedir, îmân ne-

dir bilmezdin. Fakat Biz onu kullarımızdan dilediğimizi doğru yola eriştirdiğimiz bir nûr kıldık.» (Şûra, 52). «Kullarından dilediğine.» âyetinde peygamberler kasdedilmektedir. Şu âyetler de böyledir : «Allah, risâletini nereye vereceğini en iyi bilendir.» (En'âm, 124), «Allah, hem meleklerden ve hem de insanlardan elçiler seçer.» (Hacc, 75), «Allah karşılaşma gününden korkutmak için, kullarından dilediğine emrinden olan rûhu (vahyi) indirir. O gün onlar ortaya çıkarlar. Hiç bir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. Kimindir bugün mülk? Vâhid, Kahhâr olan Allah'ındır.» (Ğâfir, 15-16).

Allah Teâlâ başka bir âyette : «Ve onlara bildirsinler ki muhakkak Benden başka tanrı yoktur, bana ibâdet edin.» (Enbiyâ, 25) buyururken bu âyette de «Benden sakının.» buyurmuştur. Yani emrime zıd gidip de Benden bir başkasına tapınanlar Benim azâbımdan korksunlar.

İZÂHI

Birinci Görüş : Âyette geçen «rûh» kelimesi vahiy mânâsınadır. Vahiy Allah'ın kelâmıdır. «Böylece biz sana emrimizle vahiy gönderdik», «Vahyi kendi emri ile dilediği kuluna gönderir.» âyetleri de buna örnektir. Muhakkikler şöyle demektedirler : Beden, ölü ve katıdır. Ona rûh girdiği zaman canlı yumuşak ve nûranî olur, beş duyuda hayat emareleri görülür. Sonra rûh da karanlıklı ve bilgisizdir. Akılla birleştiği zaman bu da parlak ve nûranî olur. Nitekim Cenâb-ı Allah : «Allah sizi annelerinizin rahminden çıkarır. O zaman siz bir şey bilmezsiniz. O size kulak, göz ve kalbler koyar.» buyurmaktadır. Sonra akıl da tâm nûranî ve parlak değildir. Ta ki, Allah'ın zâtını, sıfatlarını, fiillerini, madde ve rûhlar âlemine, dünya ve âhiret âlemine âit durumları bilmekle olgunlaşıncaya kadar. Fakat, bu ilâhî, kıymetli bilgiler de ancak vahiy ve Kur'an nûru ile arınır ve olgunlaşır.

Bu bilindiğine göre şunu ifâde edelim ki, ilâhî bilgiler Kur'an ve vahiy ile olgunlaşır. Bu bilgiler ve ilâhî vahiylerle akıl parlar sâffileşir ve olgunlaşır. Rûhun özü akılla değerli olur. Cesed de rûh ile değerli olur. Görülüyor ki gerçek ve asıl rûh, vahiy ve Kur'an'dır. Çünkü cehâlet uykusundan ve gafletten ancak Kur'an'la kurtulunabilir. Bununla hayvanlık çukurundan meleklik doruğuna tırmanılır. Görülüyor ki vahye rûh denmesi; son derece uygundur. Nitekim yüce Allah (c.c.), Cebrâîl ve Îsâ (a.s.) ya da rûh adını vermiştir. Kendileriyle kalbe ha-

yat veren hidâyet ve bilgiler elde edildiği için bunlara «Rûh» adı verilmesi son derece uygun ve güzel olmuştur. Aynı mânâ vahiy ve Kur'an için de doğru olduğuna göre bunlara rûh denmesi daha da uygun düşmektedir.

İkinci Görüş : Bu, Ebu Ubeyde (r.a.) nin görüşüdür. Buna göre âyette geçen «rûh» Cebrâîl'dir. Burada (بالروح) kelimesindeki «bâ» harfi de «mea» mânâsınadır. Âyetin mânâsı ise : Melekler Cebrâîl demek olan rûhla beraber iner, tarzındadır. Fakat, birinci görüş akla daha yakındır. Çünkü Cenâb-ı Allah Hz. Muhammed (s.a.) e Cebrâîl (a.s.) i tek başına göndermemiştir. Aksine çoğu kez Cebrâîl ile birlikte bir grup melek de inerdi. Meselâ, Bedir ve daha birçok savaşta Cebrâîl ile beraber bir kısım melekler daha iniyordu. Hz. Peygambere bazan dağların meleği, bazan denizlerin meleği, bazan Rıdvân, bazan da başkaları iniyordu. Âyette geçen (من امره) kelimesindeki «min» harfi de «ile» mânâsına gelmektedir... Âyette geçen «kullarından dilediğine» kaydı ile Allah'ın zâtına elçi olma şerefi verdiği peygamberler murâd edilmektedir. Âyetin «Uyarsınlar diye melekleri indirir.» kısmı Benden başka ilâh olmadığını kullara bildirsinler, diye demektir. Uyarmak, korkutarak bildirmek demektir.

İkinci Mes'ele : Âyette birkaç fâide vardır :

1 — Vahyin Allah'tan peygamberlere ulaşması ancak melekler vâsıtası ile olur. Bakara sûresinde geçen «Mü'minlerin tümü Allah'a, meleklerine, kitablarına ve peygamberlerine îmân ettiler.» meâlindeki âyet de bunu te'yîd etmektedir. Bu âyette Cenâb-ı Allah zâtını zikrederek başlamış, sonra melekleri zikretmiştir. Çünkü melekler vahyi Allah'tan vâsıtasız olarak alırlar. İşte bu vahiy de, kitablardır. Bundan sonra melekler bu vahyi peygamberlere ulaştırdıkları için münâsib sıralama önce Allah'ı, sonra melekleri, sonra peygamberleri, dördüncü basamakta bu peygamberleri zikretmek tarzında olmuştur.

Bunlardan sonra şunu belirtelim ki : Allah bir meleğe vahyettiği zaman acabâ meleğin, bu vahyin vahiy olduğunu bilmesi zorunlu bir bilgi midir, yoksa bir isbâta luzûm mu vardır? Eğer bunun için bir isbâta gerek varsa, bunun yolu nedir? Yine melek bu vahyi peygambere ilettiği zaman, peygamberin bunun doğru bir melek mi, yoksa la'netli bir şeytân mı olduğunu bilmesi zorunlu bir bilgi midir, yoksa isbâta dayanan bir ilim mi? Şâyet bu bilgi de isbâta dayanıyorsa, bu durumda bunun yolu nedir? Bunlar kritik noktalardır. Bu soruların cevabını tâm mânâsı ile bilmek ancak melek, meleğe vahyin nasıl olduğu, meleğin peygambere vahyi iletmesi gibi konuların hakîkatını araştırmakla mümkün olabilir. Fakat bu konuyu alışılmış kelimelerle açıklama-

ya kalkışmakla mesele zorlaşacaktır. Çünkü Kur'an âyetleri bu vahiy ve Kur'an'ın meleklerce indirildiğini söylemektedir. Kur'an âyetlerinin buna delâlet etmediğini kabul etsek bile durumun böyle olması ihtimâli aklen mevcûddur, demek zorunda kalırız.

Binâenaleyh biz, Cebrâîl (a.s.) in doğru, yalan ve karıştırmadan ma'sûm olduğunu ancak sem'î delillerle bilmekteyiz. Bu sem'î delillerin doğruluğu ise peygamber efendimizin doğruluğuna bağlıdır. O'nun doğruluğu ise, Allah tarafından gelme bir mucize olup şeytân tarafından gelmediğini bilmeye bağlıdır. Bunu bilmek ise Cebrâil"in doğru, hak, karıştırma ve şeytânın fiillerinden uzak olduğunu bilmeye bağlıdır ki bu da bir fâsit dâiredir. Ve zor bir konudur. Fakat peygamberlik ve vahyin aslını bildiğimiz zaman şüphe tamâmen ortadan kalkar.

Dördüncü Mes'ele : Bu âyet «kendi emrinden melekleri rûh ile indirir» cümlesi ile işâret edilen rûhun, «Benden başka tanrı yoktur, Benden sakının.» cümlesi için söylenmiş olduğuna delâlet eder. Çünkü insanın mutluluğu dört basamaktır : 1) Nefsanî, 2) Bedenî, 3) Yaşamak için zorunlu olmayan bedenî sıfatlar, 4) Bedenden ayrı olan şeyler.

Birinci Basamak : Nefsin iki kuvveti vardır : 1) Gayb âleminden olan varlıkların şekillerini almaya kâbiliyetli olması, bu kuvvete, kuvve-i nazariyye denir. Nefsin bu kuvvetinin mutluluğu bilgi ile olur. Bilgilerin en değerlisi ve büyüğü Allah'ın bir olduğunu bilmektir. İşte «Kullarımı uyarın ki Benden başka tanrı yoktur.» ile buna işâret edilmektedir. 2) Bu dünyanın maddî varlıklarında tasarruf etme kâbiliyeti ki buna kuvve-i ameliyye denir. Bu kâbiliyetin mutluluğu iyi iş yapmaktır. İyi işlerin en şereflisi ise Allah'a kulluk etmektir. Âyette «Benden korkun» buyurulması da buna işâret etmektedir. Kuvve-i nazariyye, kuvve-i ameliyeden daha üstün olduğu için Cenâb-ı Allah kuvve-i nazariyyenin olgunlaşmasını «Benden başka tanrı yoktur.» buyurarak öne almış, daha sonra «Benden sakının» buyurarak kuvve-i ameliyenin olgunlaşmasını zikretmiştir.

İkinci Basamak : Bedenî mutluluklardır. Bunlar da iki kısımdır : 1) Bedenî sağlık, 2) Hayvanî kuvvelerin, yani bedenî on yedi kuvvenin olgunlaşmasıdır.

Üçüncü Basamak : Bedene ârız olan sıfatlarla ilgili mutluluklar da iki kısımdır : 1) Babaların, usûlün durumunun iyi olması, 2) Çocukların durumunun iyiliğidir.

Dördüncü Basamak : En aşağı basamaktır, mal ve mevki gibi sebeplerle hâsıl olan mutluluktur. Görülüyor ki mutluluk basamaklarının en yükseği, nefsanî durumlardır. Bunlar da ancak nazarî ve amelî

kuvvelerin yücelmesi ile olabilir. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, burada bu iki kuvvenin en yüksek hallerini zikretmekte, «Benden başka tanrı yoktur, Benden sakının, diye uyarsınlar» buyurmuştur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 219-222)

—— oOo ——

خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ تَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ الْإِنسَٰنَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٤﴾

3 — O, gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Onların ortak koştukları şeyden münezzehtir.

4 — İnsanı bir damla sudan yarattı. Öyleyken o, nasıl da apaçık bir hasım kesilmiştir.

Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Allah Teâlâ ulvî âlemi —ki göklerdir— ve süflî âlemi —ki içindekilerle beraber yeryüzüdür— yarattığını, bunların boşuna, eğlenmek için değil hak ile yaratılmış olduklarını haber verir. Bunlar «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.» (Necm, 31). Daha sonra onunla birlikte başkasına tapınanların şirk koşmalarından zâtının münezzeh olduğunu bildirir. O, ortağı olmaksızın yegâne yaratıcıdır. Bu sebeple yalnız kendisine ibâdet edilmeye müstehaktır, O'nun ortağı yoktur. Daha sonra Allah Teâlâ, insan cinsini zayıf bir damla sudan yarattığına işâret eder. İnsan kendine yeter hale gelip gelişince, yükselince bir de bakarsın ki Rabbı ile hasımlaşmakta, O'nu yalanlamakta ve peygamberleri ile savaşmaktadır. Halbuki Allah Teâlâ onu ancak kendisine bir kul olarak yaratmıştır, değilse kendine karşı bir düşman olarak değil. Bu hakîkate şu âyetlerde de işâret edilmektedir : «İnsanı sudan yaratarak ona soy sop veren O'dur. Ve Rabbın her şeye Kâdir'dir. Allah'ı bırakıp kendilerine fayda veya zarar veremeyen şeylere kulluk ederler. Kâfir Rabbına karşı duranın yardımcısıdır.» (Furkân, 54-55), «İnsan, kendisini gerçekten bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir düşman (kesilmekte) dır. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki : Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü ya-

ratmayı hakkıyle bilendir.» (Yâsîn, 77-79). İmâm Ahmed ve İbn Mâce'nin Büsr İbn Cehâş'dan rivâyet ettikleri bir hadîste şöyle buyrulur : Allah Rasûlü avucuna tükürdü sonra şöyle buyurdu : Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Âdemoğlu, Ben seni şöyle bir şeyden yaratmışken sen Beni nereden âciz bırakacaksın? Nihâyet seni yaratıp ölçülü, düzgün yapılı kıldığımda sabah akşam yürüdün, yeryüzünde senin sesin, şânın vardı. Topladın ve kimseye vermedin. Nihâyet can boğaza geldiği zaman : Tasadduk edeceğim, dedin. Heyhât sadaka zamanı geçti.

İZÂHI

Bu âyet-i kerîme insanın yaradılışını izâh konusunda çok önemli bilgiler vermektedir. Bu konuda enerji sarfeden ve yorulan tıbbın nesiller sonra vardığı nokta da bu âyette açıklanmış olanın ötesinde bir şey değildir. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Andolsun ki Biz insanı süzme çamurdan yarattık.» Doğrusu Allah Teâlâ, Âdem Aleyhisselâm'ı çamurdan yaratmış ve Âdem'in soyundan gelen insanları da «Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.» âyetinde belirtildiği gibi, süzülmüş çamurdan meydana gelmiş olan nutfeden çoğaltmıştır. Çamur, su ve topraktan teşekkül eder. Bir şeyden yapılmış olan nesnenin bileşiminde yapıldığı maddelerin bulunması gerekir elbette. İnsan veya hayvan organizması kimyevî olarak tahlîl edildiğinde toprağın elementlerinden müteşekkil olduğu görülür. Toprakta mevcûd olan maddelerin çoğunluğu oksijendir. Hidrojen, klor, fosfor, flor, kalsiyum, magnezyum, potasyum, sodyum, demir, silikon, kireç, karbonat, klorit, fosfat ve oksit bulunduğu gibi üç şekilde nitrojen de bulunmaktadır. Azot önce erimiş maddeler şeklinde sonra nişadır ve nişadır tuzu şeklinde bulunur, daha sonra da nitrik asit ve nitrat şeklinde bulunur. Bunların yanı sıra toprakta muhtelif türlerine göre hava da bulunur. Hattâ en katı kayalarda ve en sert taşlarda bile hava bulunmaktadır. İşte toprakta mevcûd olan en önemli elementler bunlardır.

Şimdi bir de insan bedeninde mevcûd olan elementlere göz atalım : İnsan bedeninin yapısı araştırıldığında vücûdun muhtelif tuzlarla sudan meydana geldiği görülür. Organizmada fosfat, karbonat, potasyum, sodyum, kalsiyum, magnezyum ve fosfor bulunur. Çok az nisbette florür bulunduğu gibi kandaki yuvarların al ve akyuvar biçiminde midede klorik asit bulunur. İdrârda nişadır bulunur. Kandaki plaz-

mada sodyum tuzları önemli bir yapıyı oluştururlar. Hücre ve dokularda potasyum yer alır. Kemikler böylesine katı ve dayanıklı oluşlarını, kalsiyum karbonat ve fosfat ihtivâ eden bileşimlerine borçludurlar. Kezâ organik bileşime sâhip insan ve hayvan bedeninde erimiş maddeler halinde nitrojen elementi de bulunmaktadır. Bu element karbon, hidrojen, oksijen ve fosforu ihtivâ eder. Ayrıca yağlı maddeler gibi nitrojen dışındaki maddeler de organizmada yer alır. Bunlar karbon, hidrojen ve oksijenden teşekkül eder. Gelişmeyi sağlayan maddeler ise, aynen yağlı maddelerin elementlerinden oluşur. Ancak bu maddelerdeki hidrojen ve oksijen elementlerinin nisbeti farklıdır. Kan dediğimiz akıcı maddenin yüzde doksandan çok su ihtivâ ettiğini görüyoruz. Bunun yanı sıra yağlı ve klorid, fosfat, karbonat ve sodyum, potasyum, kalsiyum, magnezyum ve demir bileşikleri taşıdığı oksijen, nitrojen ve karbonik asit gibi eriyici gazlar ihtivâ ettiği bilinmektedir. İnsan bedeninde yer alan en önemli elementlerden birisi de sudur. Kanda % 90 ı aşan su nisbeti kaslarda % 75 e ulaşır. Bedenin her tarafında su vardır. Annenin memesinden gelen süt, gözlerden akan yaşlar ,ağızda yiyeceğimiz maddeleri eriten tükürükler ve muhtelif organların ifrâz ettiği salgılar büyük bir ölçüde su ihtivâ ederler.

İnsan bedeninin bileşimi ile, su ve topraktan oluşan çamurun bileşimini karşılaştırdığımızda; şu netîceyi görürüz : İnsan bedeni toprakta mevcûd olan elementlerden ve maddelerden mürekkeb bir yapıya sâhiptir. Peki öyleyse neden organizma başka elementlere de ihtiyâç hissetmektedir? Bir başka ifâdeyle; insan bedeni toprakta mevcûd olan ve kendinde mevcûd olmayan diğer elementlere niçin gerek duymaktadır? İşte bunun cevabı Allah Teâlâ'nın «Andolsun ki insanı süzme çamurdan yarattık.» kavlinde saklı bulunmaktadır. Yani insan bedeni, topraktaki maddelerin özünden oluşmuştur. Binâenaleyh toprakta mevcûd olan bütün maddelerin, bu özde de mevcûd olması kesinkes mümkün değildir. Çünkü toprak, içinde bütün maddelerin eridiği bir bileşik değildir ki ondan bir miktar süzüp aldığımızda, bütün maddelerin bu öze de bu süzme kısma da geçtiği söylenebilsin. Toprak terkîbi bakımından muhtelif bileşikleri ihtivâ eder ve içinde taşıdığı elementler de yönüne, tabakasına ve yerine göre farklı olur. Söz gelimi bir yerde tuzlar çok olurken bir yerde tuz hiç bulunmaz veya çok az olur. Nitekim Allah Teâlâ Hıcr sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Hani Rabbın meleklere demişti ki : Kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp rûhumdan üflediğimde; siz derhâl onun için secdeye kapanın.» (Hıcr, 28-29) İşte bu âyet te yer alan ve balçık anlamına gelen (صلصال) kurumuş çamurdur.

«Kuru bir çamurdan» ifâdesinde kokmuş ve rengi değişmiş toprak kasdedilmektedir. Rahmân sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «O, insanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yaratmıştır.» Buna göre Allah Teâlâ insanı istediği gibi döndürüp şekil verdiği kuru çamurdan yaratmıştır. Tıpkı çömlekçinin bir parça çamuru alıp eliyle muhtelif şekillerde ve biçimlerde değişik çömlekler yapması gibi. Sonra Allah Teâlâ bu şekil verdiği balçığa kendi rûhundan üfürmüş ve en güzel şekilde bir insan varlığını meydana getirmiştir. Nitekim bu husûsta şöyle buyurmaktadır : «Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip rûhundan ona üfleyen Allah'tır. Size kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir. Buna rağmen çok az şükrediyorsunuz.» (Secde, 7-9) Bu kuru çamurun kaynağı, yukarıda sözü edilen kara çamurdur. Bunda bazı kimyevî değişiklikler meydana gelmiş ve belki de bu değişikliğin sonucunda ona bazı elementler karışmış ve bazı elementlerin ayrılması netîcesinde başka bileşikler doğmuş, başka gazlar atılmıştır. Bu değişikliklerin en güzel örneklerinden birisi hidrojen per sülfatın iğrenç kokusu olabilir. Kezâ nişadır gazı da ayrı bir örnek olabilir. Yukarıda geçenlerden anlaşılıyor ki; toprakta bulunan bütün elementler insan bedeninde yer almamıştır. Çünkü toprak değişik merhalelerden geçmiş ve onda farklı etki ve tepkiler olmuş, alaşımlar netîcesinde değişiklikler meydana gelmiş, bir kısım elementler atılmış, bir kısım elementler alınmış ve mevcûd olan elementler sağlam biçimde birleştirilmiştir. Bu konuda Cenâb-ı Allah diğer âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Allah, sizi topraktan yaratmış, sonra nutfeden meydana getirmiştir. Sonra da sizi çifter çifter kılmıştır.» (Fâtır, 11)

«Onun âyetlerinden birisi de sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra siz beşer halinde etrâfa yayılırsınız.» (Rûm, 20)

«Sizi yerden bir bitki gibi bitiren Allah'tır.» (Nûh, 17) «Onunla konuşurken arkadaşı kendisine dedi ki : Seni topraktan yaratmış olan, sonra nutfe haline getiren sonra da bir erkek şeklinde düzelten Allah'ı nı inkâr ediyorsun?» (Kehf, 37)

«Hani Rabbın meleklere demişti ki ben, çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip kendisine rûhumdan üflediğim zaman ona secdeye varın.» (Sâd, 71) ve daha buna benzer pek çok âyet-i kerîme vardır. (Hâmid el-Ğavâbî, Livâ el-İslâm, VI, 11)

oOo

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا ۗ لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ
وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ
إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

5 — Hayvanları da yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden de yersiniz.

6 — Akşamleyin getirir, sabah salarken onlarda sizin için bir güzellik vardır.

7 — Kendi kendinize zor varacağınız memleketlere yüklerinizi taşırlar. Muhakkak ki Rabbınız, Raûf'tur, Rahîm'dir.

Hayvanların Yaratılışı

Allah Teâlâ kulları için develer, inekler, koyunlar gibi —En'âm Sûresinde açıklandığı üzere— sekiz çeşit hayvan yaratmak sûretiyle onlara nimetler bahşetmiştir. Onlarda kulları için maslahatlar ve faydalar kılmıştır. Yünlerinden ve kıllarından giyerler, evlerini döşerler, sütlerinden içerler ve yavrularını yerler. Ayrıca bunlarda kendileri için bir güzellik ve süs vardır. Bu sebepledir ki : «Akşamleyin getirir, sabah salarken onlarda sizin için bir güzellik vardır.» buyurmuştur. Onlar akşamleyin otlaktan dönme vaktinde böğürleri semiz, memeleri büyük ve hörgüçleri yüksektir. Sabahleyin onları otlağa salarken de onlarda sizin için bir güzellik ve zevk vardır. Onlar, taşıma ve nakline güç yetiremeyeceğiniz ağır yüklerinizi kendi kendinize zor varacağınız memleketlere taşırlar. Bu taşıma; hacc, umre, gazâ, ticaret ve buna benzer yerlerde olup onları binme, yükleme gibi çeşitli kullanma yerlerinde kullanırsınız. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmuştur : «Davarlarda da sizin için âyet vardır. Onların karınlarındakinden size içiririz. Sizin için daha birçok faydaları vardır ve onlardan yersiniz de. Hem onların üzerinde, hem de gemilerin üstünde taşınırsınız.» (Mü'minûn, 21-22), «Allah, binek olarak kullanasınız ve yiyesiniz diye davarları sizin için yaratandır. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki arzula-

ra, onlara binerek ulaşırsınız. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız. Allah size âyetlerini gösterir. Artık, Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edersiniz?» (Ğâfir, 79-81). Yine aynı sebeple burada da bu nimetleri saydıktan sonra : «Muhakkak ki size, sizin için bu hayvanları yaratan ve onları sizin emrinize veren Rabbınız Raûf'tur, Rahîm'dir.» buyurur. Başka âyetlerde ise bu nimetlere şöyle işâret edilir : «Görmezler mi ki, kendi gücümüzle onlar için hayvanlar yarattık. Kendileri bunlara sâhip bulunmaktadırlar. Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi bineklerdir, kimisinden de yerler.» (Yâsîn, 71-72), «Sizin için bineceğiniz gemiler ve davarlar varetmiştir. Tâ ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbınızın nimetini anarak : Bunları buyruğumuza veren ne yücedir! Yoksa biz bunları zaptedemezdik. Ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz diyesiniz.» (Zuhruf, 12-14).

İbn Abbâs, «Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır.» âyetindeki (دِفْء) kelimesini elbiselerle; (المنافع) kelimesini de yiyecekler ve içecekler ile onlardan istifâde edeceğimiz şeylerle açıklamıştır. Abdürrezzâk der ki : Bize İsrâîl... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki; «Sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar» her hayvanın neslidir. Mücâhid : Onlarda sizi ısıtacak dokunan elbiseler, binilmeleri, et ve süt gibi birçok faydalar vardır, demiştir. Katâde der ki : «Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır.» âyetinde Allah Teâlâ : Onlarda sizin için elbiseler, menfaatler ve size yetecek kadar yiyecek vardır, buyurur. Müfessirlerden bir çoğu da birbirine yakın lâfızlarla böyle söylemişlerdir.

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

8 — Atları, katırları ve merkebleri de sizin için binek ve süs hayvanı olarak yaratmıştır. Bilmediğiniz daha nice şeyleri de yaratır.

Bunlar Allah Teâlâ'nın kullarına bir nimet olarak yaratmış olduğu diğer bir sınıf olup, Allah'ın binmek için ve süs olarak varettiği atlar, katırlar, merkeblerdir. Bunlardan en büyük maksad binme ve süstür. Allah Teâlâ'nın bunları diğer hayvanlardan ayırıp tek olarak zikretmesine bakarak âlimlerden bazıları at etinin harâm olduğu görüşüne zâhib olmuşlardır. İmâm Ebu Hanîfe —Allah ona rah-

met eylesin— ve fakîhlerden ona muvâfakat edenler bu cümledendir. Zîrâ Allah Teâlâ, atları katırlar ve merkeblerle birlikte zikretmiştir ki; bunlar (katır ve merkebler) sünnet-i nebeviyye'de sâbit olduğu üzere (etlerinin yenmesi) harâmdır. Âlimlerin çoğu bu görüştedirler. İmâm Ebû Ca'fer İbn Cerîr'in Ya'kûb kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre o at, katır ve merkeblerin etlerini mekrûh olarak görür ve şöyle dermiş : Allah Teâlâ : «Hayvanları da yaratmıştır. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden de yersiniz.» buyurmuştur ki, bunlar yemek içindir. «Atları, katırları ve merkebleri de sizin için binek hayvanı olarak yaratmıştır.» buyurur ki, bunlar da binmek içindir. Saîd İbn Cübeyr'den ve başka kanallardan olmak üzere İbn Abbâs'tan yukardaki sözün bir benzeri rivâyet edilmiştir. Hakem İbn Uteybe (r.a.) de bu görüşün bir benzerine zâhibdir. Bunlar, İmâm Ahmed'in Müsnedinde rivâyet etmiş olduğu şu hadîse dayanmaktadırlar : İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Abdirabbih kanalıyla... Hâlid İbn Velîd (r.a.) den rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) at, katır ve merkeblerin etlerini yemeyi yasakladı. Hadîsi Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, Sâlih İbn Yahyâ İbn Mikdâm kanalıyla —ki bu Râvî hakkında birtakım sözler mevcûddur— tahrîc etmişlerdir. Ayrıca hadîsi İmâm Ahmed de bundan daha geniş ve delâlet bakımından daha kuvetli olarak bir başka şekliyle rivâyet eder ve der ki : Bize Ahmed İbn Abdülmelik... Mikdâm İbn Ma'dîkerib'den rivâyet etti ki o, şöyle anlatmıştır : Yazın Hâlid İbn Velîd ile savaşa çıktık. Ashâbımız eti özlediler. Benden bir kısrak istediler. Onlara bir kısrak verdim (boğazlamak üzere) onu bağladılar. Hâlid'e gidip ona soruncaya kadar olduğunuz yerde durun, dedim. Hâlid'e varıp sordum. Hayber Gazvesinde Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber savaşta bulunduk. İnsanlar yahûdîlerin bahçelerine koşuştular. Allah Rasûlü bana : Haydin toplayan namaza, cennete ancak müslüman olan girecektir, diye nidâ etmemi emretti. Sonra şöyle buyurdu : Ey insanlar, muhakkak siz yahûdîlerin bahçelerine koşuştunuz. Dikkat edin; anlaşmalı olanların malları ancak hak karşılığı helâl olur. Ehlîleştirilmiş merkeblerin etleri, buranın atları ve katırları, köpek dişi olan her yırtıcı hayvan ve tırnaklı olan her kuş size harâmdır. Hadîsin metninde geçen (الرمكة) kelimesi, kısrak anlamındadır. «Bağladılar» kısmından ise onların, kısrağı boğazlamak üzere iple bağlamaları anlaşılır. Yine hadîste geçen (الحظائر) kelimesi, evlerin yakınındaki bahçeler anlamınadır. Sanki onların bu işleri, ona söz vermelerinden sonra ve işlerinin yarısına vardıklarında vukû bulmuştur. En doğrusunu Allah bilir. Şâyet bu hadîs sahîh olsaydı, at eti-

nin harâm kılınmasına dâir bir nass olabilirdi. Fakat Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olan bir hadîs karşısında bir hüküm ifâde etmez. Câbir İbn Abdullah'tan rivâyet edilen bu hadîste o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ehlîleştirilmiş merkeblerin etini yasakladı ve at etleri yenmesine izin verdi. Hadîsi Ahmed ve Ebû Dâvûd iki isnâdla rivâyet etmiş olup her birinin isnâdı Müslim'in şartlarına uygundur. Yine Câbir'den rivâyete göre o, şöyle demiştir : Hayber günü biz at, katır ve merkebleri boğazlamıştık. Allah Rasûlü (s.a.), katır ve merkeblerin (etini) bize yasakladı da at eti yememizi yasaklamadı. Müslim'in Sahîh'inde Esmâ Bint Ebu Bekr (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nün zamanında ve biz Medine'de iken bir kısrak boğazladık ve onu yedik. Bu hadîs, delâlet bakımından daha kuvvetli, daha sağlam ve sâbittir. Âlimlerin cumhûru; Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve bunların ashâbı ile Selef ve Halef âlimlerinin çoğu bu görüştedirler. En doğrusunu Allah bilir.

Abdürrezzâk der ki : Bize İbn Cüreyc'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Atlar vahşî idiler de Allah Teâlâ onları İsmâil İbn İbrâhîm (a.s.) e itâat ettirdi. Vehb İbn Münebbih'in, isrâiliyyâtı içinde anlattığına göre; Allah Teâlâ, atları güney rüzgârından yaratmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

Muhakkak ki nass (Kur'an ve Hadîs'ten deliller) bu hayvanlara binmenin câiz olduğuna delâlet eder ki, katırlar bunlardandır. Allah Rasûlü (s.a.)ne bir katır hediye edilmişti ve ona binerdi. Bununla birlikte neslinin kesilmemesi için merkeblerin (dişi atlarla) çiftleştirilmesini yasaklamıştır. İmâm Ahmed der ki : Bana Muhammed İbn Ubeyd... Dıhye el-Kelbî'den rivâyet etti ki o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, bir kısrağı bir merkeb ile çiftleştirsem de senin için bir katır doğursa ve sende ona binsen? dedim : Bunu ancak bilgisizler yapar, buyurdu.

وَعَلَى ٱللَّهِ قَصْدُ ٱلسَّبِيلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ ۚ وَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

9 — Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir. Ondan sapan da vardır. O, dileseydi; hepinizi birlikte doğru yola iletirdi.

Yolun Doğrusu

Allah Teâlâ hissî yollarla insanları sevindirip mutlu eden hayvanları zikrettikten sonra, dinî, ma'nevî yollara işâret buyurur. Çok kere Kur'an'da hissî işlerden dinî, faydalı, ma'nevî işlere intikâl vukû bulmuştur. Nitekim şu âyetler de böyledir : «Bir de azık edinin. Şüphesiz ki, azığın en hayırlısı, takvâdır.» (Bakara, 197), «Ey Âdem oğulları; size çirkin yerlerinizi örtecek bir giyimlikle, bir de sizi süsleyecek elbise gönderdik. Takvâ örtüsü ise daha hayırlıdır.» (A'râf, 26).

Allah Teâlâ, bu sûrede önce etlerinin yenilmesi ve başka şekillerde istifâde edilen hayvanları, gönüllerindeki ihtiyâçlara üzerlerine binerek erişecekleri hayvanları, zor yolculuklarda uzak yerlere, uzak ülkelere eşyâlarını taşıyacakları hayvanları zikrettikten sonra, insanların girecekleri yolları zikretmeye başlar ve bu yolların hak olanını, kendisine ulaştıranını beyân eder de : «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir.» buyurur. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur : «Ve şüphesiz ki bu; Benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki; sonra sizi O'nun yolundan ayırır.» (En'âm, 153), «İşte, Benim taahhüd ettiğim dosdoğru yol budur.» (Hıcr, 41). Mücâhid «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir.» âyeti hakkında: Hak yol Allah'a âittir, der. Süddî de «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir.» âyetinde İslâm'ın kasdedildiğini söyler. Avfî'nin rivâyetinde İbn Abbâs, «Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Allah'a âit olan, açıklamaktır. Yani hidâyetin ve sapıklığın açıklanmasıdır. Ali İbn Ebu Talha da, İbn Abbâs'tan bu açıklamayı rivâyet etmiştir. Katâde ve Dahhâk da böyle söyler Ancak Mücâhid'in görüşü burada siyâkı itibârıyla daha kuvvetli görülmektedir. Çünkü Allah Teâlâ burada girilecek yolları haber vermektedir. Bu yollardan O'na ulaşan ancak hak yoludur. Bu ise Allah Teâlâ'nın kanun olarak koyduğu ve hoşnûd olduğu yoldur. Bunun dışındakiler çıkmaz yollardır ve onlarda yapılan ameller kabul olunmamıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : Ondan sapan, haktan meyledip ayağı kayan, ayrılan da vardır, buyurmuştur. İbn Abbâs ve başkaları : Bunlar; Yahûdîlik, Hıristiyanlık ve Mecûsîlik gibi muhtelif yollar, parçalanmış görüşler ve arzulardır, derler. İbn Mes'ûd âyeti : Sizden sapan da vardır, şeklinde okumuştur.

Daha sonra Allah Teâlâ bütün bunların kudreti ve dilemesi ile olduğunu haber verip : «Allah dileseydi, hepinizi birlikte doğru yola iletirdi.» buyurur. Başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur : «Eğer Rabbın dileseydi; yeryüzündeki insanların hepsi imân ederdi.» (Yûnus,

99), «Rabbın dileseydi; bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır. Bununla beraber, Rabbının şu sözü de tamâmen yerine gelmiştir : Şüphesiz ki, Ben, cehennemi hep insan ve cinn ile dolduracağım.» (Hûd, 118-119).

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنبِتُ لَكُم بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾

10 — O'dur size semâdan su indiren, ondan içersiniz. Ve hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter.

11 — Onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve türlü türlü ürünler bitirir. Düşünen bir kavim için bunda âyet vardır.

Sular ve Bitkiler

Allah Teâlâ (kullarına) etleri yenilen, binilen hayvanları nimet olarak bahşettiğini zikrettikten sonra gökten yağmur indirmedeki nimetini anlatmaya başlar. Bunda onların ihtiyâçlarını giderecek miktarda yiyecekler, hem kendileri hem de hayvanları için faydalanma vardır. «Ondan içersiniz» buyurur ki; onu sizin için içilmesi mümkün olsun diye tuzlu, acı kılmamış; tatlı kılmıştır. «Hayvanları otlattığınız bitki de onunla biter.» Onunla sizin için hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler çıkarmıştır. İbn Abbâs, İkrime, Dahhâk, Katâde ve İbn Zeyd âyetteki (تسيمون) kelimesini; otlatırsınız, şeklinde açıklamışlardır. (الابل السائمة) otlayan deve tabiri bu kökten gelir. Kökün, (mastarın) anlamı otlatmaktır. İbn Mâce'nin Ali İbn Muhammed kanalıyla... Hz. Ali'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) güneşin doğmasından önce develerin otlatılmasını yasaklamıştır.

«Onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve türlü türlü ürünler yetiştirir.» Bu bir tek yağmur ile yeryüzünden sınıfları, tatları, renkleri, kokuları ve şekilleri değişik olarak bunları

çıkarır. Bu sebepledir ki : «Düşünen kimseler için bunda (Allah'tan başka tanrı olmadığına delâlet ve hüccetler) âyet vardır.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indirip onunla bir ağacını dahi bitiremeyeceğinizi nice güzel bahçeler meydana getiren mi ?Allah yanında başka bir ilâh mı? Hayır, onlar sapıklıkta ısrâr eden bir gürûhtur.» (Neml, 60).

İZÂHI

Yeryüzünde Su Kaynakları

Yeryüzünde su üç şekilde bulunmaktadır.

Yüce Allah, daha ilk yaratılışından itibâren dünyamıza belli bir ölçü içerisinde su tahsîs etmiştir. Yine yeryüzünde suyun oluşmasını sağlayan unsur, güneş manzûmesinin öteki ferdlerinin doğmuş olduğu galeksi kümesinden ayrıldığı zaman meydana gelmiştir. Görülüyor ki, yeryüzünün derinliklerinden fışkıran veya kimyevî reaksiyonlarla meydana gelen, yahut da havadaki buharın yoğuşması netîcesinde teşekkül eden su eskiden beri dünyamızda bir ölçüde bol bulunmaktaydı. Su öylesine bir nitelik ve özelliğe sâhib olarak biliniyor ki, yeryüzünde hayatın devâmı için elverişli sayısız vasıflar taşıyor. Suyun özgül ağırlığı 1'dir. Yeryüzünün beşte dördü sularla kaplıdır. Büyük deniz akıntıları; ekvator bölgelerindeki fazla sıcaklıkları soğuk noktalara taşır, kutup soğukluğunu da dönencelere iletir. Şu halde su, yeryüzünde dengeli bir ısı dağılımının da ana unsurudur. Eğer yeryüzünde su ile kaplı alanların miktarı böyle olmasaydı, hayatın mümkün olmayacağı büyük ısı değişiklikleri meydana gelirdi. Dünyamızda yaz ve kış mevsimlerinin oluşmasında su büyük bir önem ifâde eder.

Normal sıcaklıkta su yeryüzünde üç şekil alır.

a) Katı : Kar ve buz.

b) Sıvı : Okyanuslarda ve denizlerde rastlanan su.

c) Gaz : Yağmur ve bulutların oluşumunu sağlayan su buharı.

Normal olarak akışkan halde bulunan cisimler, katı cisimlerden yoğunluk bakımından daha azdır. Çünkü soğuma ile büzülme yoğunluğu artırır. Lâkin su bu kurala bağlı bulunmamaktadır. Suyun yo-

ğunluğu 4 °C'de en üst düzeye ulaşır, sonra donma noktasında 0 °C'ye iner. Bundaki sır nedir acabâ? Bu sırrı çözmek çok önemlidir. Kutuplarda meydana gelen büyük buz dağları okyanuslara doğru açılır. Okyanuslara yaklaştıkça güneş ışığının te'sîri ile yavaş yavaş erimeye başlar. Eğer buz sudan daha ağır olsaydı, güneş ışınlarının te'sîrine ma'rûz kalmayacak şekilde suyun derinliklerine dalardı. Isı derecesi sıfır noktasında bulunacağından erimezdi. Böylece uzun bir süre sonra okyanusların her tarafı buzlarla kaplanacak, denizler donacak ve neticede canlıların yaşama imkânı kalmayacaktı. Ayrıca yağmurun ana kaynağı olan buharlaşma ortadan kalkacak ve yağmur yağmayacaktı. Bunun netîcesinde canlı varlıklar da karalarda susuzluktan ölecekti. Ama yüce Yaratıcı yeryüzünü hayat için elverişli bir alan haline getirdiğinden buzu sudan daha hafif kılmış ve böylece buzun, suyun üzerinde erimesini sağlamıştır. Ne yücedir Allah'ın fermânı : «Bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman o şeye «ol!» deriz. O da oluverir.» (Nahl, 40).

Canlı varlıkların organizmalarının büyük bir bölümü sudan meydana gelir. Biz bir et parçasını kopardığımız zaman önce suyu buharlaşır, sonra karbondan ve bazı tuzlardan müteşekkil kemik parçası kalır. Şu halde canlı varlıkların ana unsurunu teşkîl eden karbon atomu da muhtelif bileşimlerin erimesi için büyük miktarda suyun bulunması gerekir. Ne buyuruyor yüce Allah Enbiyâ sûresinde : «Ve Biz her şeyi sudan canlı kıldık.» (Enbiyâ, 30)

Su Küre veya Hidrosfer :

Su Küre ile yeryüzünde mevcûd olan denizler, okyanuslar ve göllerden müteşekkil sulu alanlar kasdolunmaktadır. Eğer dünyamız yüzey kısmında girinti ve çıkıntıların bulunmadığı düz bir küre biçiminde olsaydı; bugünkü sular yüzey kısmının tümünü 2 mil kalınlığında doldurur ve kuşatırdı. Ama bilindiği gibi dünyamız girintili ve çıkıntılı olduğu için alçak ve yüksek alanlar bulunduğundan tâ başlangıcından beri girinti ve çökük alanlarda sular birikmiş; böylece okyanuslar ve denizler meydana gelmiştir. Hidrosferle atmosfer arasında sürekli bir gaz değişimi vardır. Bu gazların en önemlisi, atmosfer tabakasında değişik oranda bulunan ve atmosferdeki canlılığın kaynağı olan su buharından oluşmaktadır. Rüzgârların ve güneş ışınlarının şiddetinden dolayı okyanus ve denizlerden buharlaşan sular atmosfere yükselmektedir. Güneş ışınları dünyamızın yüzeyine geldiğinde, bir kısım dünyamızın yüzeyi tarafından emilir ve bu emilen enerji ısı şeklinde saklanır. Ancak güneşten yansıyan tüm ışınlar, dünyamızın yüzeyi tarafından emilmemektedir. Bunlardan

bir kısmı tekrâr fezâya dönmekte veya yansımaktadır. Yeryüzü, yüzey kısmının durumuna göre güneş ışığını emer veya yansıtır. Meselâ sathı ot ve ağaçlarla kaplı olan sahalarda yansıma gücü % 3 ile % 10 arasında değişir. Halbuki buzla kaplı alanlarda bu miktar; eğer buz yeni ise % 90 a, eski ise % 50 ye ulaşır. Suyla kaplı yüzeylerin güneş ışınlarını yansıtma gücü ise güneş ışınının eğimine ve gökyüzünün durumuna bağlıdır. Yansıma oranı bulutsuz parlak havada güneş ışınının eğimi 42 derece civârında iken % 4 ü aşmaz. Fakat, eğim 84,5 civârında olduğu zaman % 46,5 e ulaşır. Bulutsuz havalarda ise güneş ışınının yansıma gücü, su yüzeyinde % 10 civârındadır. Dünyamızın yüzeyi beşte dört oranında su ve buzlarla kaplı olduğuna ve güneş ışınlarının eğim açısı bu suyla kaplı alanlarda gün ve yıl boyunca büyük değişiklikler arzettiğine göre; güneş ışınlarından elde edilen enerjinin büyük bir kısmı, su yüzeyinde buharlaşma ameliyesine harcanır. Deniz suyunun bir kısmı bu enerji ile buharlaşarak gökyüzüne yükselir. Ancak yerden yere buharlaşma farklıdır. Ayrıca mevsimlerde de farklılık arzeder. Ancak genellikle 1 gram deniz suyunun buharlaşması için 600 °C ısının emilmesi gerekmektedir. Buharlaşma ameliyesi için kesilen enerji değerine ortalama olarak su yüzeyine yansıyan ısının % 33 üne ulaştığı kabul edilmektedir. Okyanuslarda yüzey kısmındaki buharlaşma ortalamasının yılda 1 cm^2 de 43 cm'ye kavuştuğu ve bu oranda yansıma imkânının % 10 ilâ % 15 i geçmediği kabul edilmektedir. Bir yılda tüm okyanuslardan meydana gelen buhar miktarı 334.000 km^3 civârındadır. Bu miktardan 297.000 km^3 ü yoğuşma yoluyla yağmur olarak tekrâr okyanuslara inmekte, geriye kalan 37.000 km^3 ü ise ırmaklar kanalıyla tekrâr okyanuslara dönmektedir. Kara parçalarının üzerine yoğunlaşan yağmur miktarının yaklaşık olarak 99.000 km^3 olduğu bunun 37.000 km^3 ünün okyanus sularının buharlaşmasından elde edildiğini, öteki kısmın —ki 62.000 km^3 tür— kara parçalarının içerisindeki sularla dolu alanlardan ve ekilen mer'alardan meydana geldiği kabul edilmektedir. Yeryüzündeki su deverânı şöyledir.

Güneş ışınlarından karaların ancak kabuk kısmı faydalanmaktadır. Şeffâf olmadığı için iç kısımlar istifâde edememektedirler. Bunun için de yaz aylarında karaların ısı derecesi büyük ölçüde yükselir. Su yüzeylerinde ise karalara nisbetle suyun şeffâf olmasından dolayı derin tabakalara kadar güneş ısısı emilir. Bunun yanı sıra su kütlelerinin akıntı ve dalga yoluyla hareketini de eklemek lâzımdır. Su yüzeylerince emilen güneş enerjisinin 1/3 ü buharlaştırma için kullanılır. Suyun erime ısısı yani bir maddenin bir gramının 1 san-

tigrat derece yükselmesi için gerekli olan hararet miktarı suda yaklaşık olarak tâm bire eşittir, katı maddelerde ise normal olarak 0,2 dir. Isı derecesinin yükselmesi, emilen ısının miktarı ile erime ısısı ve kabuk kısmının ağırlığıyla orantılıdır. Bunu şöyle bir denklemle ifâde edebiliriz:

$$\text{Isı derecesinin yükselmesi} = \frac{\text{emilen ısı miktarı}}{\text{erime ısısı X kabuk ağırlığı}}$$

Emilen ısı enerjisinin netîcesinde yükselen ısı derecesi büyüdükçe, emilen alanın kabuk kısmının ağırlığı azalır. Kabuk kısmının kalınlığı azalınca erime ısısı azalır, aksi halde yükselir.

Okyanuslarda ve denizlerde suyun buharlaştırılması ameliyesi netîcesinde kazanılan güneş enerjisi su buharı halinde atmosfere yükselir. Su buharı, bir nevi saklanmış ısı enerjisi demektir. Nihâyet atmosferde bulut tabakasının içerisinde, yoğunlaşma olur ve bu ısı tamâmen veya kısmen dağılır ve hava tabakasının ısısının yükselmesine sebep olur. Böylece bol miktarda ısı, su yüzeyinden atmosferin yüksek tabakalarına taşınmış olur. Bilâhare rüzgârlar sâyesinde atmosferdeki bu ısı, dünyanın değişik bölgelerine dağıtılır. Atmosferin yoğunlaşma ameliyesi yoluyla elde ettiği enerjinin dakikada her cm^2 için 0,086 C ye eşit olduğu kabul edilmektedir. Yoğuşma ameliyesinin dışında diğer reaksiyonlarla atmosferin elde ettiği enerji miktarı dakikada cm^2 ye 0,01 °C kadardır. Bu demektir ki; atmosfer tabakasındaki enerji ve ısının en büyük miktarı ve rüzgârlarla dünyamızın diğer bölgelerine taşınan ısının en büyük miktarı okyanuslardan ve denizlerden elde edilmektedir. Sıcak bölgelerde buharlaşma ameliyesi en çok olduğuna göre, bu kanalla elde edilen enerjinin büyük bir kısmının da dönenceler arasındaki bölgede kalan okyanuslardan elde edilmesi gâyet tabiîdir.

Su Buharının Atmosferdeki Hikâyesi

Tabiî olarak su buharı hava içerisinde değişik oranda bulunur. Çünkü su buharı havadan daha hafîftir. Su buharının ve havanın yoğuşma oranı aynı ısı ve basınç altında % 5 ile % 8'e kadar ulaşır. Hava buharla yüklü (rutûbetli) olunca ısı derecesinin düşmesi nedeniyle bu buharı taşıma gücü azalır. Ve soğuyarak yoğuşma meydana gelir. Bulutların ve yağmurların ana kaynağı, atmosferdeki bu su buharının yoğuşmasıdır. Yağmur ise tatlı suyun ana kaynağıdır. Şim-

di tatlı suyun hikâyesini görmeye çalışalım. Şüphesiz ki su, dünyanın en büyük eritkenidir ve yeryüzündeki her elementi eritebilir. Bazı bilginler okyanusların tuzluluğunu ölçerek yaşını tahmîne çalışmışlardır. Buna göre yeryüzünde mevcûd olan 1.500.000.000 km² lik tuzluluk oranlarına göre eritilen tuzun hacmi 20 milyon km³ tür. Yani her yanı 270 km. uzunluğunda bir alanı kaplar. Bu kadar sâha 4 milyar tonluk bir miktarı ifâde eder. Jecloji bilginleri ırmaklar ve öteki faktörlerle her yıl denizlere 400 milyon ton civarında su taşındığını hesaplamışlardır. Okyanusların yaşı böylece 1 milyar seneden fazla olsa gerektir. Dünyamızın yaşı ise 3 veya 4 milyar sene olarak hesaplanmıştır.

Denizlerde Hayat

Denizlerde yaşayan canlıların çeşidi pek çoktur. Yalnız balıklar 19.000 türdür. Fakat denizlerin her tarafı canlılar bakımından aynı derecede zengin değildir. Kıyıdan denizlere ve açık denizlere doğru gittikçe azalır. Bu bakımdan denizler üç büyük bölgeye ayrılır :

I — Şelf Bölgesi : Bitki ve hayvan bakımından en zengin bölge burasıdır. Zâten bitkiler sâdece bu bölgede yer alır. Çünkü bitki hayatı için lâzım olan ışık ancak bu sığ sularda bulunmaktadır. Deniz bitkileri, çeşitli su yosunlarından müteşekkildir. Bunların bir kısmı 5-6 metre boyunda şeritler halindedir. Deniz diplerinde hakîkî çayırlıklar meydana getirirler. Varak adı verilen bazı su yosunları da kayalara yapışık olarak yaşarlar. Sığ denizlerdeki hayvanlara gelince, bunların başlıcaları şunlardır : Ilık denizlerde kayalara yapışık olarak yaşayan midyeler, istiridyeler ve kumlu diplerde yaşayan yengeç, karides ve istakoz gibi kabuklular ile tekir balığı, dil balığı ve kum balığı gibi birtakım yassı balıklar, tropikal denizlerde sayısız polip ve madropolar ve bunların meydana getirdikleri mercan resifleri arasında yaşayan inci istiridyeleri ve süngerler.

II — Açık Deniz Bölgesi : Bu bölge, planktonların yani akıntılarla sürüklenen irili ufaklı canlıların çok bol olduğu yerlerdir. Planktonları meydana getiren hayvan ve bitkiler çeşitlidir. Bunlar diatomeler gibi mikroskobik su yosunlarından, bazıları fosfor ışıl özelliğine sâhip olan küçük kabuklulardan, çeşitli meduzalardan ve sayısız balık yumurtası ve kurtçuklardan müteşekkildir. Bu planktonlar, çeşitli balıkların besin maddeleridir. Bu sebeple balıklar sürü halinde planktonları takîb ederler. Planktonlar bilhassa iki akıntının birbirine karıştığı yerlerde zengindir. Bu açık denizlerin diğer önemli hay-

vanları, balinalar gibi büyük deniz memelileri ile çeşitli balıklardır. Bu balıklardan en çok rastlanılanları, nisbeten sıcak denizlerde sardalya ve ton, soğuk denizlerde de morina ve ringadır. Etçil balıklardan köpek balıkları da bu bölgede yaşarlar. Bütün açık deniz balıkları yıl boyunca, mevsimden mevsime göç ederler. Bu göç sırasında, bazı aylar şelf bölgesine de girerek kıyılara da yaklaşırlar. Meselâ Kuzey ve Manş denizlerinde yaz sonlarında uskumru ve ringalar, Newfoundland ve İslanda banklarında ise morinalar boldur. Hattâ som balığı gibi bazıları nehirlerin içlerine kadar girerler.

III — Derin Deniz Bölgesi : Hayat bakımından çok fakîrdir. Burada basınç çok yüksektir. Sıcaklık azdır ve ışık yoktur. Bu elverişsiz şartlara ancak bir kaç tür uyabilmiştir. Bunların şekil ve biçimleri de diğer hayvanlara hiç benzemez. Bazıları mafsallı ve zırh gibi sert bir kabuk içindedir. Bazılarının mideleri bütün vucûdunu kaplayacak şekilde büyüktür. Bazıları avlarını kolayca görmek ve onları şaşırtmak için her tarafa fosforlu ışık saçar. Bazılarının gözleri çok büyük ve yuvalarından fırlamış gibidir; bir kısmının ise gözleri hiç yoktur. Bu derin deniz hayvanlarının bir kısmının dokunaçları çok hassâstır ve vücûdlarının geri kalan kısmının 5-6 katı büyüklüğündedir. Bu garip hayvanlar derin denizlerin koyu karanlığı içinde koloniler halinde yaşarlar.

Büyük Deniz Akıntıları :

Denizlerde ve okyanuslarda akıntı yoluyla sular uzak mesâfelere taşınır. Bir nevi ırmaklar kanalıyla su akıtılmasına benzer. Bütün okyanuslarda ve açık denizlerde büyük su akıntıları bulunduğu tesbît olunmuştur.

Akıntılar ya tuzluluk ve seviye farkından, ya da sürekli rüzgârlardan meydana gelir. Bunlardan başka, bir de yukarıda açıklanan medd ü cezir akıntıları vardır.

a) Tuzluluk ve Seviye Farkından Doğan Akıntılar :

Bu nevi akıntılar; tuzluluk dereceleri, beslenmeleri ve buharlaşma yolu ile su kaybetmeleri birbirinden farklı denizleri birleştiren boğazlarda görülür. Buna en güzel örnek İstanbul ve Çanakkale boğazlarıdır. Bunlar beslenme şartları birbirinden farklı iki denizi, Karadeniz ve Akdenizi birleştiriyorlar. Akdeniz'e nazaran çok daha küçük olduğu halde Karadeniz, gerek akarsularla, gerek yağmurlarla daha çok su alır. Üstelik Akdeniz'e nazaran daha serin bir bölgede bulu-

nur. Bu şartlar altında, Karadeniz'in fazla suları Akdeniz'e boşalır. Meydana gelen akıntı satıhtadır. Çünkü Karadeniz'in tuzluluğu (% 18), Akdeniz'inkinden (% 38) iki kat daha azdır. Satıhtaki akıntı bilhâssa boğazların dar akıntısının altında bir de ters yönde ilerleyen bir alt akıntı vardır. Fakat bu akıntı üsttekine nazaran zayıftır. Bu nevi akıntılara dünyanın diğer yerlerindeki boğazlarda da rastlanır. (Kerç, Cebelitarık, Babülmendep, Baltık boğazları vs. de olduğu gibi).

b) Okyanus Akıntıları : Akıntıların ikinci çeşidi, okyanusların yüzeylerinde görülen büyük akıntılardır. Bunların genişliği bazan yüzlerce kilometreyi bulur. Bu akıntıları sürekli alize rüzgârları doğurur. Her iki yarımkürede kuzeydoğu ve güneydoğudan ekvatora doğru hiç durmadan ve hiç yön değiştirmeden esen alizeler, okyanusun yüzey sularını batıya doğru sürükleyerek okyanus akıntılarını meydana getirirler. Ancak Hint Okyanusu'nun kuzey kısmında bunların sebebi muson rüzgârlarıdır. Bu yüzden buradaki akıntılar musonların yönü değiştikçe yön değiştirirler.

Okanuslar üzerindeki büyük akıntıları gösteren bir harita incelenirse, bunların Atlas Okyanusunda ve Büyük Okyanusta, her iki yarımkürede birer halka meydana getirdiği görülür. Bu halkaların arasında ve ekvatoral bölgede aksi yönde ilerleyen ters akıntılar meydana gelmiştir. Sular, akıntı halkaları boyunca ekvatoral bölgede batıya doğru sürüklenirler. Sonra önlerine çıkan karaların şekline uyarak, daha yüksek enlemlere doğru kıvrılırlar. Bazan burunlara, adalara çarparak kollara ayrılırlar. Okyanus akıntılarının halka şeklini alması, yerin dönmesinden ileri gelen sapma yüzünden olur. Bu halkaların batı yarısında sular sıcaktır. Çünkü bunlar, ekvatoral bölgeden buralara sürüklenmiş olan sulardır. Akıntı halkalarının doğu yarısındaki sular soğuktur. Çünkü bunlar, buraya daha serin yerlerden gelmişlerdir. Hem de buralarda, alizelerin sürüklediği üst suların yerine alttan soğuk dip suları çıkar. Akıntı halkalarının ortası durgundur. Bazan buralarda, dalgaların kıyılardan kopardığı ve akıntıların sürükleyip getirdikleri su yosunları birikir. Kuzey Atlas Okyanusundaki akıntı halkasının ortasında çok sayıda toplanan Sargassum yosunları, buraya Sargasso Denizi adının verilmesine sebep olmuştur. Okyanuslarda bu akıntılardan başka kutup bölgelerinden glen soğuk su akıntıları da görülür.

Buraya kadar yalnız okyanusların yüzeyindeki su akıntılarından bahsettik. Fakat gerçekte okyanusların büyük derinliklerinde de sular durgun değildir. Kutup bölgesinde soğuyan üst sular ağırlaşarak

dibe inerler ve buradan ekvatora doğru ilerler. Ekvatorda tekrar yükselerek ısınırlar ve yeniden kuzey akıntılarıyla kutup bölgesine dönerler. Derin sularda yaşayan hayvanlara gerekli olan oksijeni bu dip akıntıları sağlar. Eğer sular okyanus yüzeyi ile dibi arasında bu şekilde dolaşmasaydı, derin sulardaki oksijen zamanla tükenir ve buralarda hayvanların yaşamasına imkân kalmazdı. Dip sularının bu dolaşımı son derece yavaştır.

Şimdi akıntılar hakkında bu genel bilgileri edindikten sonra her bir okyanusta görülen büyük yüzey akıntılarını gözden geçirelim. Bunların gemicilik ve iklim bakımından önemleri çok büyüktür.

1 — Atlas Okyanusu Akıntıları :

Atlas Okyanusunda alizeler ekvatorun kuzeyinde ve güneyinde suları batıya doğru sürükleyerek geniş kuzey ekvatoral ve güney ekvatoral akıntılarını meydana getirirler. Bunların arasında doğuya doğru ilerleyen dar bir ters akıntı vardır.

Güney ekvator akıntısı, Güney Amerika kıyıları ile karşılaşınca iki kola ayrılır. Bunlardan biri güneye döner; sıcak Brezilya akıntısı adı altında batı rüzgârları kuşağına kadar uzanır ve orada doğuya dönerek Afrika'ya yönelir. Sonra kuzeye dönerek Güneybatı Afrika kıyılarında Benguela akıntısı adını alır. Bu, soğuk akıntıdır ve güney ekvator akıntısına karışır.

Güney ekvator akıntısının öteki kolu Antil Denizinden geçerek Meksika körfezine girer. Kuzey ekvator akıntısının bir kısmı da gene Antil Denizinden geçerek Meksika körfezine sokulur. Fakat diğer kısmı sağa doğru sapar Antillerin doğu kıyılarını ta'kîb ederek kuzeye doğru ilerler. Güney ve kuzey ekvator akıntılarının sıcak suları, Meksika Körfezinde su seviyesinin yükselmesine sebep olur. Bu yüzden körfezin fazla suları Florida Boğazından Atlas Okyanusuna doğru akar. İşte bu akıntıya Gulf Stream adı verilir. Gulf Stream çok sür'atli, geniş, derin ve sıcak bir akıntıdır. Florida Boğazının açıklarında, kuzey ekvator akıntısının Antillerin dışında dolaşan kolu da Gulf Stream'a karışır. Gulf Stream önce kuzeye dönerek kıyıya paralel olarak ilerler. Fakat bu sırada gittikçe yayılır, kalınlığı ve sıcaklığı azalır. Gulf Stream'ın bir kolu İspanya açıklarında güneye dönerek Afrika kıyılarındaki soğuk Kanarya akıntısını meydana getirir. Bu akıntı nihâyet kuzey ekvator akıntısıyla birleşir. Fakat Gulf Stream sularının büyük bir kısmı kuzeydoğuya doğru sürüklenerek Britanya takımadalarını ve Norveç kıyılarını yalar. Güney İslanda kıyılarına da bir kol gönderir.

Tropikal bölgenin sıcak sularının Avrupa'ya doğru böylece devâmlı bir şekilde sürüklenmesi, bu kıt'anın kuzeybatı kısmında iklimin yumuşak olmasını sağlar.

Atlas Okyanusunun en önemli soğuk su akıntısı Labrador akıntısıdır. Bu akıntı Baffin körfezinden gelerek Labrador kıyıları boyunca ilerler ve çok sayıda aysberg getirir. Labrador akıntısı Gulf Stream ile Newfoudland yakınlarında karşılaşır. Bu sıcak ve soğuk suların karşılaşması yüzünden bu bölgede çok sis meydana gelir. Labrador akıntısı, kıyı ile Gulf Stream arasında güneye doğru ilerler ve burada «soğuk duvar» adını alır. Bu soğuk akıntının ağır suları, Hatteras burnunun yakınlarında Gulf Stream'ın suları altına dalarak kaybolur.

Güney yarımkürede, kıt'aların güney uçları ile Antartika arasındaki geniş denizlerde sular şiddetli ve sürekli batı rüzgârları ile doğuya doğru sürüklenir. Buna güney yarımkürenin batı rüzgârları akıntısı adı verilir.

2 — Büyük Okyanus Akıntıları :

Buradaki durum da Atlas Okyanusundakine çok benzer. Fakat akıntı halkaları daha büyük çaptadır. Büyük okyanusta da kuzeyde ve güneyde iki ekvatoral akıntı ile bunlar arasında bir ters ekvatoral akıntı vardır. Kuzeydeki akıntı halkasının doğu yarısında bulunan soğuk Kaliforniya akıntısı Kanarya akıntısının, güneydeki akıntı halkasının doğu kısmında bulunan Humboldt ve Peru soğuk akıntıları da Benguela akıntısının karşılığıdır. Fakat Büyük Okyanusun Çin Hindi ve Batı Amerika kıyılarında akıntıların yönü Muson rüzgârlarının te'sîri altında mevsimlik değişikliklere uğrar. Orta Amerika'nın batısında akıntı dâimâ kıyıya paraleldir. Fakat kışın güneydoğuya, yazın kuzeybatıya ilerler. Büyük Okyanusun batısında Güney Çin denizi Meksika körfezinin rolüne benzeyen bir durum gösterir. Fakat kışın kuzeydoğu musonları bu denizin sularını Malakka boğazından ve diğer boğazlardan Hint Okyanusuna sürükler. Buna karşılık yazın güneybatı musonları eserken Çin Denizinin sıcak suları Filipinler ve Formoza arasından geçerek Japonya'nın doğu kıyılarına doğru ilerler. Burada bu sıcak akıntıya Kuro Şiyo adı verilir. Kuro Şiyo ile Japonya arasına soğuk Oya Şiyo akıntısı sokulur.

3 — Hint Okyanusu Akıntıları :

Bu Okyanusta akıntı bakımından iki ayrı bölge seçilir : Güney Hint Okyanusunda akıntı durumu öteki okyanuslardakine benzer. Ba-

tı Avusturalya kıyılarındaki soğuk akıntı kuzeye doğru ilerler ve batıya doğru dönerek ekvator akıntısını meydana getirir. Bu sıcak akıntı, Afrika'ya kadar uzandıktan sonra Madagaskar'ın iki yanından geçerek güneye iner. Hint Okyanusunun bu kısmında akıntıların yönü mevsimlik değişikliklere uğramaz.

Halbuki ekvatorun kuzeyinde Hind Okyanusunda suların hareketi muson rüzgârlarına bağlıdır. Kuzeydoğu musonu suları önüne katarak Benguela körfezi ve Ummân Denizinde saat yelkovanının aksi yönde sürükler. Bu sırada ekvator boyunca bir ters akıntının meydana geldiği görülür. Buna karşılık yazın güneybatı musonunun te'sîri altında akıntıların yönü tersine döner. Bu defa sular aynı yerlerde saat yelkovanının ilerlediği yönde hareket ederler.

Tatlı Su

Tatlı suyun macerasından söz etmeden önce bu konuda vârid olan bazı âyetleri zikretmeye çalışacağım. Kur'an-ı Kerîm rüzgârların, bulutların önemine işâretle tatlı su kaynağı olarak aralarındaki ilişkilerden söz eder ve rüzgârların bulutları taşıdığını belirtir. Bulut çeşitlerine ve salkım bulutların kar ve dolu gibi yağışlar getirdiğine işâret eder. Bulutların taşınmasında ve yağmurun yağmasında en büyük faktörün rüzgâr olduğunu ve rüzgârın buhar yüklü bulutları taşıdığına işâret eder. Ayrıca yağmur yüklü bulutlarla yağmur yüklü olmayan bulutlar arasında fark gözetir :

1 «Şüphesiz ki; göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde akıp (giden) gemilerde, Allah'ın gökten indirip, yeryüzünü ölümünden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârların değiştirilmesinde, gökle yer arasında emre hâzır bekleyen bulutta elbette akleden bir kavim için âyetler vardır.» (Bakara, 164)

2 — «O, Allah'tır ki, rüzgârları gönderir de onunla bulutları sevkeder.» (Rûm, 48)

3 — «Allah, rüzgârları gönderip de bulutları harekete getirmekte olandır. Derken o bulutu ölü toprağa sevkedip onunla ölümünden sonra yeri diriltiriz. İşte ölülerin dirilmesi de böyledir.» (Fâtır, 9)

4 — «Bilmez misin ki Allah bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. Ve sen onların arasından yağmur yağdığını görürsün. Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir. Dilediğini ona uğratır ve dilediğinden onu uzak tutar. Onun şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alıvorecek!» (Nûr, 43)

5 — «O, Allah'tır ki, rüzgârları gönderir de onunla bulutları sevkeder. Gökte onları dilediği gibi yayar, onu parça parça da kılar. Nihâyet onların arasından yağmurun çıktığını görürsün. O yağmuru kullarından dilediğine nasîb eder de onlar da sevinirler. Ve birbirlerine müjdelerler.» (Rûm, 48)

6 — «İçtiğiniz suyu görmez misiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz? Yoksa biz miyiz indiren?» (Vâkıa, 68-69)

7 — «Size karaların ve denizlerin karanlıklarında yol gösteren kimdir? Rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen kimdir? Allah ile beraber başka ilâh var mıdır? Allah, onların şirk koştukları şeylerden çok yücedir.» (Neml, 63)

8 — «Eğer biz bir rüzgâr gönderir ve onlar da ekinleri sararmış görürlerse muhakkak ardından (Allah'ı ve nimetlerini) inkâra koyulurlar.» (Rûm, 51)

9 — «Odur ki rahmetinin önünde rüzgârı müjdeci olarak gönderir. Nihâyet bunlar, ağır yüklü bulutları yüklendiğinde Biz onu ölü bir memlekete gönderir, su indirir ve onunla her tür mahsûlleri yetiştiririz. İşte ölüleri de böylece çıkarırız. Tâ ki, iyice düşünüp ibret alasınız.» (A'râf, 57)

İnsanoğlu ne kadar ilmî gelişmeler kaydederse etsin, hiç bir zaman rüzgârları kendi arzusuna göre hareket ettiremeyecektir. Atom enerjisini kullansa da çok dar bir sınırın ötesinde rüzgârları hükmü altına alamayacaktır. Bunun sebebine gelince güneş her yıl dünyamıza yüzbinlerce atom bombası gücünde enerji göndermektedir. Bunu bütünüyle elde etmek mümkün değildir. İşte elde edilen bu güneş enerjisi rüzgârların hareketine yön vermektedir. Kur'an-ı Kerîm de bu noktaya işâretle şöyle der :

10 — «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik. Gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktiremezdiniz, saklayamazdınız.» (Hıcr, 22)

Bizim içtiğimiz, kandığımız, tatlı suların aslı; ister ırmaklardan, ister kuyulardan, ister çeşmelerden gelsin yağmurun bulutlardan gelebilmesi için bulutların su buharıyla yüklenmesi ve rüzgârlar tarafından taşınması gerekir. Kur'an-ı Kerîm bunu bulutların aşılaması olarak ta'bîr etmektedir. Yani bulutlar su buharıyla aşılanacaktır ki yağmur yağsın. «Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik. Gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktiremezdiniz.» (Hıcr, 22) «İndirmek» ta'bîri üzerinde biraz durmak gerekir. Rüzgârların aşılaması sonucunda yağmur inmektedir. Âyette biriktirip saklanmak konusu üzerinde de durulmakta ki bu, yeryüzü ile gökyüzü arasında tat-

lı su dolaşımına işârettir. Aslında tatlı su belli bir yerde saklanmış değildir. Aksine sürekli deverânla akar. Eskiden bazı milletler yağmurun gökyüzünde saklı bir hazîneden aktığını, bu hazînenin kapısı açılınca yağmurun yağdığını kabul ederlerdi. Nitekim eski Mısır'lılar, bir gün gelip yağmur sularının tükeneceğini ve bir daha ellerine su geçmeyeceğini söyleyerek yunanlıları tehdîd ederler ve kendilerinin ise her yıl yenilenen büyük bir okyanustan gelen Nil nehri ile sularını elde edeceklerini söylerlerdi. Eskiden bazı bilginler bu âyetteki aşılama ta'bîrini rüzgârın bitkileri aşılaması olarak ifâde etmişlerdir. Bilindiği gibi rüzgârlar bitkileri aşılar ve bu aşılama tarzı eski Yunandan beri bilinmektedir. Ancak bize göre buradaki aşılayıcı ta'bîrini bitkileri aşılayıcı olarak almak, âyetin diğer bölümleri arasında bağlantı kuramamaktan doğmaktadır. Kur'an'ın rüzgârların bitkileri aşılaması konusuna başka hiç bir âyette temâs ettiğini görmüyoruz. Ancak o zaman rüzgârlar vâsıtasıyla bitkilerin aşılandığı biliniyordu. Bugün ise bulutların da, rüzgârlar kanalıyla yağmuru taşıdıkları ortaya çıktı. Bu da Kur'an'ın bir i'câzıdır. Kur'an mucizesi belirli bir kültür veya bir çağda kalmaz, her çağa hitâb eder.

İnsan hayatı üzerinde ısıdan sonra en önemli etken, atmosfer olayları arasında yağmurdur. Çünkü yağmur yeryüzündeki tatlı suların kaynağıdır. Bize bol ürünler sağlayan tarım hayatı yağmura dayanır. Bir bölgede yağmur yağmadığı zaman, kuraklık olunca sâdece tarım hayatı ölmekle kalmaz, her türlü organik hayat da mahvolur. İster sulama kanallarıyla, ister doğrudan doğruya yağmur sularıyla sulanmış olsun toprak ve tarım her zaman bol yağmura dayalıdır. Tâ ilk çağlardan beri insanlar yağmurun kendi hayatları ve hayvanların hayatı üzerindeki etkisini görmüşlerdi. Ve yağmur yağmadığı sene bunu büyü ve çeşitli tapınmalarla yağdırmağa çalışmışlardır. Bugün de medenî milletlerin bir çoğu yağmur duâsına çıkmaktadırlar. Yağmur duâsı kitab ve sünnet'le sâbittir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de buyrulur ki : «Rabbınıza istiğfâr edin, muhakkak ki O, çok bağışlayandır. Size göğü bol bol indirir.» (Hûd, 52) Allah'ın Rasûlü de yağmur duâsına çıkmış ve yağmur yağdırmasını Cenâb-ı Allah'tan niyâz etmiştir; hattâ duâlarının birisi şöyledir : Allah'ım, bizi yağmurla sula, bizi ümîdini kesenlerden eyleme. Allah'ım kulların, şehirlerin uğradıkları zorluktan, açlıktan ve sıkıntıdan dolayı ancak Sana şikâyet ederiz. Allah'ım bize buğday yetiştir, süt gönder. Yeryüzünün bereketlerinden bitir, gökyüzünün bereketlerinden yetiştir. Senden başka kimsenin kaldıramayacağı musîbetleri üzerimizden kaldır. Allah'ım senden mağ-

firet dileriz. Çünkü sen çok bağışlayansın. Bize gökten bol bol yağmur indir.

Kuraklık konusunda gerek ilerlemiş milletler, gerekse geri kalmış milletler Allah'tan yardım istemeyi her zaman için denemişlerdir. Yağmur, orta doğuda mevsimden mevsime belli bölgelerde büyük farklılıklar arzeder. Gökten yağmur yağdırmak ve cenînin cinsiyetini ana karnında iken bilmek gibi bazı konular üzerinde kısaca durmak istiyorum. Lokmân sûresinde şöyle buyrulur: «Kıyâmetin ne vakit kopacağının ilmi Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır. Rahimlerde olanı O bilir. Bir kimse yarın ne kazanacağını ve nerede öleceğini bilmez. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Habîr'dir.» (Lokmân, 34). Sun'î yağmurlamaya kısaca temâs ettikten sonra bu âyetin açıklamasına tekrâr döneceğiz. Yağmur yağdırabilecek bulutların sıkıştırılması yoluyla sun'î yağmurlama yapılmaya çalışılmıştır. Günümüzde sun'î yağmurlama metodları tatbîk edilmektedir. Ancak çok pahalıya mal olmakta hem de büyük tehlikeler arzetmektedir. Pakistan'da, Mısır'da, sun'î yağmurlama çalışmaları yapılmaktadır. Amerika gibi büyük devletler bu işi son derece geliştirmişlerdir. Sun'î yağmurlamada Amerika'nın ta'kîb ettiği metod, ilmî noktadan pek çok hücûmlara ma'rûz kalmıştır. Nitekim 1953 yılında Birleşik Devletler hükümeti bu konuyu danışmak üzere bir komisyon teşkîl etmiştir. Sun'î yağmurlama müesseselerinin çalışmalarını incelemiş, salâhiyetlerini takdîr etmiş zirâat ve hayvancılık konusunda fayda ve zararlarını araştırmıştır. Bu kurum Amerika'da ve Amerika dışında uygulanan çeşitli metodları uzun uzadıya araştırmış ve birçok istatistikler çıkarmıştır. Ayrıca sun'î yağmurlamayı ilmî yönden tedkîk eden bir başka kurul da çalışmalar yapmış. Varılan netîce, bir bildiri ile umûmî efkâra açıklanmıştır. Bu bildiride sun'î yağmurlama işiyle uğraşan bazı müesseselerin tecrübelerinden ortaya çıkan parlak arzuların kesin netîcelere kavuşmayan hayâller olduğu ifâde edilmiştir. 1927 yılında Amerika Astronomi Konseyi geçmiş on yıl içerisinde yapılan sun'î yağmurlama tecrübelerinin ilmî tecrübe durumundan öteye geçmediğini açıklamıştır. Bugün kullanılan metodların geliştirilmesi gerektiğini ve bu metodların, geliştirilmesinden sonra başarılı olabileceğini açıklamıştır. Bu bildiriye göre, yapılan sun'î yağmurlamanın birtakım ilmî metodlara dayandırılması gerekir. 1958 yılında yayınlanan Millî İlimler Kurultayının astronomik bildirilerinde de bu konu tartışılmıştır. Ve orada insanoğlunun, atmosfer tabakasına hâkimiyet sağlayabilme imkânlarının araştırıldığı belirtilmiştir. Bu konuda birtakım tecrübelerin yapılması için yetenekli elemanların yetiştirilmesi tavsiye edilmiş, me-

teoroloji sâhasında olduğu gibi, diğer alanlarda da pek çok yetişkin elemanın gereğine işâret olunmuştur. Bilâhare Birleşik Devletler hükümeti tarafından toplanan istişârî kurulun aldığı kararlarla yaptığı tavsiyelerin en önemlileri şunlardır :

a) Geniş çapta meteorolojik gözlemler ve araştırmalar yapılmalıdır. Bu konuda çalışanlar desteklenmelidir.

b) Bu araştırmalarda sağlam ilmî metod uygulanmalı, denetim ve gözetim tatbîk olunmalıdır.

c) Bu konuyla ilgili her türlü kolaylıklar sağlanması gerektiği gibi, araç ve gereçler de te'mîn edilmelidir. Bu kurula bildiri sunan bilim adamlarından biri sun'î yağmurlamanın yapılmadığı günle yapıldığı gün arasında % 30 oranında fazla yağış elde edildiğini belirtmiştir. Elbetteki bilginler sun'î yağmurlama konusunda ilerde daha geniş çalışmalar ve daha büyük keşiflerde bulunacaklardır. İstişârî kurula sunulan bildirilerin birisinde özellikle bulutların oluşumu konusunda çalışılması gerektiği ifâde olunmuştur. Ve sun'î yağmurlamanın başarıya kavuşabilmesi için yağmur ve karın oluşumunda tabîatın izlediği yolları iyice tedkîk etmenin ve bu konuda elde edilecek bilgilerin önemine işâret olunmuştur. Bugünkü sun'î yağmurlama metodlarının karanlığa kurşun sıkmak anlamına geldiği, fakat tamâmen başarısız da olmadığı ifâde olunmaktadır.

1958 yılı şubat ayında toplanan sun'î yağmurlama kongrelerinin birisinde aşağıdaki ihtiyâçlar belirtilmiştir :

a) Yoğunlaşmaların ölçülmesi için çok hassâs araçlar.

b) Yağmur damlacıklarının hacminin ölçülmesi için çok hassâs âletler.

c) Bulutların taşıdığı toplam yağmur miktarının ölçülmesi için yeni araçların bulunması.

d) Bulutlardaki elektriklenmenin ölçülmesi için yeni araçların keşfi.

Görülüyor ki sun'î yağmurlama alanında yapılan ilmî araştırmaların ağırlığını, bulutlardaki su oranının tesbîti teşkîl etmektedir. Amerika'lılar Büyük Okyanus kıyılarında meydana gelen fırtınalarla birlikte yağmurun yağış şeklini denemişler ve bu husûsta şu gözlemleri yapmışlardır :

a) Yağmurların ihtivâ ettiği su oranı.

b) Yoğunlaşma ameliyesinin yığılma derecesi.

c) Basınç, ısı ve 1 cm^2 ye düşen yağmur gibi belirli hava ölçüleri. Yeryüzündeki elektrikli alanların değişme oranı. Böylece normal

yağışla sun'î yağmurlama oranları arasında karşılaştırma imkânı elde edilmiştir.

Baş taraftaki âyetin (Lokmân, 34) yorumu : Varlığın en son haberi kıyâmet gününün bilgisi Allah katındadır. Yağmurun ve ana karnındaki cenînin cinsiyetini O bilir. İnsanlar Allah'ın bilgisini ihâta edemezler. Ancak kıyâmetin bazı alâmetleri vardır ki o alâmetlerle kıyâmetin ne zaman vukû bulacağını anlarlar. Tıpkı bunun gibi yağmurun ne zaman yağacağına dâir de işâretler vardır. Bilginler bu işâretleri elde ederek çeşitli yollarla yağmurun ne zaman yağacağını bildirecekleri gibi, sun'î yollarla da yağmur yağdırabilirler. Keza çok dar çerçeve içerisinde de olsa ana karnındaki yavrunun cinsiyetini öğrenebilme imkânı doğabilir. Bu demektir ki, bu üç konuyu insan kesin olmamakla beraber dar bir çerçeve içerisinde öğrenebilme imkânına sâhib olabilir. Rızık ile insanın nerede ölebileceği konusunda ise âyet-i celîle bilmenin imkânsız olduğunu serâhatle ifâde etmekte, en küçük bir bilgi elde etmenin mümkün olamayacağını bildirmektedir. Şüphesiz ki en doğruyu bilen Allah'tır. (M. Cemâleddin el-Fendî, Allah ve Kâinat, 116 - 136)

«Muhakkak ki bunda tefekkür eden bir topluluk için âyetler vardır.» Yaratıcının varlığına ve hikmetine delâlet eden deliller vardır. Bir tanenin yeryüzüne düşüp içine nemin sızmasıyla üstten yarılıp buradan ağacın gövdesinin çıkması; alttan yarılıp burdan damarların çıkması; sonra bunların gelişip yaprakların, çiçeklerin, başakların, meyvelerin meydana gelmesi ve onlardan her birinin maddeleri bir olmasına rağmen muhtelif şekillere ve tabîatlara sâhip cisimleri ihtiva etmeleri ve süflî tabîatların felekî te'sîrlerin hepsine birden münâsebetinin aynı olması gibi husûsları düşünen bir kimse; bunların karşıtlarından uzak ve benzerlerinden münezzeh muhtâr bir fâilin fiilinden ibâret olduğunu anlar. (Kâdî Beydâvî, Envâr et-Tenzîl, III, 588)

Bitkiler âlemindeki hârikaları Lawrence Cotton Waker; Ormanların Sicil Defterindeki Gerçekler isimli makâlesinde şöyle anlatıyor :

Birçok kişi vâdîlerin dibinden sarp dağların tepelerine bakarlar ve karşılaştıkları azameti Allah'a atfederler. Yahut kasırganın çıkardığı gürültüyü duyarlar, ağaçların dalını kırdığını, bitkilerin boynunu büktüğünü görürler de Allah'ın âyetlerinden birisini görmenin ürpertisiyle çarpılırlar. Allah'ın kâinâttaki azameti karşısında ünlü Süleymân Peygamberin mülkü bile son derece basit ve değersiz kalır.

Bu kâinâtın sonsuz güzelliklerinin yücelerin yücesi Yaratıcı tarafından var edildiği bir gerçektir. Fakat insanın bu noktada durup kal-

ması, hayret ve dehşetle onları seyretmesi, usta bir marangozun elinden çıkan hârika bir eserin karşısındaki duruşuna benzer. Bu san'at eserindeki fevkalâde oymalara ve işlemelere dikkat edeceğine onun dış süsüne kaptırır kendisini.

Eğer Allah'ın içinde yaşadığımız kâinâta koyduğu nizâmı; sâdece vâdîlerin tabanına, rüzgâr ve yağmurlarla koparılıp getirilen toprak tabakalarının birikmesi sonucu verimli arâzîlerin oluşması gibi tabiî faktörlere münhasır kalsaydı, bu husûs bitki fizyolojisi ve jeoloji bilginleri nokta-i nazarından gâyet ehemmiyetsiz bir nokta olarak kalırdı. İnsanın bu kâinât hârikasını ve onun ötesindeki ilâhî kudret ve hikmeti kavrayıp anlayabilmesi için, onu dikkatle inceleyip tarlalarda ve ormanlarda meydana gelen olayları dikkat ve itinâ ile ta'kîb etmesi gerekir. İşte o zaman onlar ki, tabîatın ötesinde insan aklının kavramaktan âciz kaldığı, künhüne vâkıf olamadığı fevkalâde üstünlükler vardır ve bunlar kişiyi Allah'a îmâna, O'nun kudret ve azametini kabule zorlar.

«Hıristiyanlık ve Fizikî İlimler» adlı eserinde Karl Haim der ki :

«Kâinâtta karşılaştığımız şaşırtıcı olaylar, bize, sâdece Allah'a inanma fırsatı vermekle kalmaz; aynı zamanda inanmaya da zorlar. Rönesans'tan sonra kâinâttan alınan delillerle Allah'ın varlığını isbât metodu yeniden ortaya çıktı. Çünkü daha önceleri kâinâttan alınma deliller ile Allah'ın varlığını isbât eden görüşler yok olmuştur. Rönesansla ile birlikte otomatizmin ve mekanik görüşlerin iflâsıyla tekrâr zihinlere yerleşmeye başlamıştır.»

Ben bu makâleyi kendi mesleğim açısından kaleme alıyorum, çünkü ben ormanlar üzerinde çalışma yapmış, botanik ilminde ehliyet kazanmış ve bitki fizyolojisi ve kolonileri üzerinde incelemelerde bulunmuş birisiyim. Böylece kendi sâhamda gördüğüm, Allah'ın varlığıyla ilgili delilleri ortaya koyacağım.

Adirondac dağlarında kumlar görülür. Ki bu kumların aslı, çok eski jeolojik devirlerde buz nehirleri vâsıtasıyla oraya toplanmıştır. Birtakım protein elementlerinin eksikliği yüzünden burada asitli topraklar çok az bulunur. Organik maddelerin analizi sonunda meydana gelmiş olması nedeniyle, suların akıttığı potasyum elementi de çok azdır. Bu elementten sâdece organik maddelerin bileşimine katılan kısmı toprakta kalır. Bu kumluk yamaçlarda çam, spurce, hemlock gibi ağaçlar vardı eskiden. Ancak tabiî durumun rahatlığı ve toprağın ekilebilir hale getirilmesinin kolaylığı yüzünden zamanla bu ağaçlar söküldü ve yerini tarıma elverişli toprak alanları aldı. Yüz yıl sonra topraktaki elementler tükendiğinden toprak son derece verimsiz ve çorak hale

geldi. Çünkü bu esnâda durmadan ekilmiş ve sürülmüştü. Sonra yeniden çoraklaşan bu topraklarda ağaç dikimine başlandı.

Çam, kestane, köknar, spurce, hemlock gibi ağaçların ekiminden kısa bir süre sonra toprağın potasyum bakımından zayıf olması ağaçlarda etkisini gösterdi. Bu ağaçların ekimi ve yetiştirilmesi üzerine yapılan çalışmalar ve araştırmalar göstermiştir ki, yeri değiştirilmiş olan bazı ince kabuklu ağaçların —ki Birch bunlar arasında yer alır— yaprağında topraktan eksik miktarda bulunan potasyumun etkileri son derece anormal renklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu vâsıtayla o ağacın yetiştiği toprağın sâhip bulunduğu birçok özellikleri öğrenmek mümkündür. Böylece o toprağın bulunduğu mıntıkada ne tür ağaç yetiştirilebileceği dahi tesbît edilebilir.

Böylelikle insanların kendi elleriyle sebep oldukları hatâları düzeltmek için, Cenâb-ı Allah bize ne kadar yardımcı ve eşsiz bir avn ü inâyet sahibi olduğunu göstermiş oluyor.

Allah, kendi lutuf ve keremiyle bize hemlock, spurce ve çam, köknar gibi ağaçların ekimi için elverişli toprakları bulma imkânını lutfetmiştir. İktisadî önemi pek büyük olan Scotlande çamı gibi ağaçların hangi mıntıkada ne miktarda yetiştirilebileceği imkânını da bahşetmiştir. Ki bunlarda toprağın potasyum bakımından zengin veya fakîr olmasının bir etkisi yoktur. Ayrıca bazı ağaçların değişik mıntıkalarda yetiştirilmesi için hangi toprakların elverişli, hangilerinin elverişsiz olduğunu kimyevî olarak tahlîl etme imkânını da bize sunmuş bulunuyor. Meselâ köknar, iğneli yapraklarında potasyum oranı % 5'in altına düştüğü zaman potasyum eksikliği kendisini gösteriyor. Biz bu sâyede yapraklarda mevcûd olan potasyum oranını bularak ağacın yetiştiği topraktaki potasyum nisbetini anlayabiliyor ve bunun ne kadarının absorbe edilebileceğini öğreniyoruz.

Bu ağaçlarda göze çarpan bir başka mucize daha var. Şöyle ki, Birch her ortamda kolayca yetişebilen bir ağaç türüdür. Daha çok düz alanlarda boy atar ve son derece gelişir. Kökünün yanında ve alt kısmında fidanlar biter ve kısa zamanda yayılır. Denemeler göstermiştir ki Birch'in dibinde yetişen fidanlarda potasyum eksikliğine pek tesâdüf edilmemektedir. Hattâ o kısımdaki toprakların tahlîlinden anlaşılıyor ki Birch'in bulunduğu topraklarda diğer alanlardan üç kat daha fazla potasyum elementi bulunmaktadır ve emilmesi kâbildir. Bu da gösteriyor ki; Birch'in bulunduğu topraklarda, toprağın ihtivâ ettiği elementlerin çabucak değiştirilmesiyle verimliliği artmaktadır. Çünkü ekimi esnâsında karşılaşılan zorluklar ve tarımı süresince harcanan büyük çabalardan dolayı topraktaki elementlerin karışımı değişmekte

ve verimlilik durumu artmaktadır. Şüphesiz ki potasyum, bitkiler için son derece önem ifâde eder. İnsanoğlunun da inorganik maddeleri organik maddeler haline çevirmesi için başvurduğu metodun sol anahtarını teşkîl eder.

Concticit vâdîsinde görülen son derece şaşırtıcı olaylardan birisi de kırmızı sedir ağaçlarının topraktan üreyen bir haşerenin yardımıyla yetiştiği topraktaki kalsiyum miktarını yükseltmesidir. Uzun boylu sedir ağaçlarının yaprakları dibine dökülür. Bunun üzerine topraktan çıkan bir haşere gelir ve bu yaprakları hemencecik yer. Yediği yaprakların kalsiyum ihtivâ eden bölümlerini tekrâr toprağa bırakır ve böylece bu kalsiyum miktarı bol olan gıdâlar, ağaç tarafından emilmeye hazır hale gelir.

Kırmızı sedir ağaçlarının faydası sâdece toprağın besin miktarını artırmaktan ibâret değildir. Bunun yanısıra toprağın tabiî özelliklerinden bir çoğunu da değiştirir. Kokusunu, içine suyun kolayca sızmasını sağlar. Sonra suyu içinde uzun süre saklamasını te'mîn eder. Bunlar ise su kaynakları bakımından son derece önemlidir. Çünkü artezyen kuyuları böylece meydana gelir.

Bütün bunlardan çok daha farklı ve husûsî olarak şunu belirtebiliriz ki; Cenâb-ı Allah'ın sonsuz inâyeti ve lutfu, bize toprağı yenilemesinde ve verimini artırmasında göze çarpmaktadır. Balta girmemiş ormanlarda, insan eli değmediği için pek çok ağaçlar ve bitkiler yetişir. Nesiller boyu birbiri ardısıra uzanır gider. Bir bitki topluluğu oluşur. Uzun asırların sonunda bu bitkiler bir husûsiyet kesbederler. Netîcede belirli mıntıkalarda belirli ağaç türleri oluşur. Ama bir ormana insan eli değince, yahut tabiî bir âfet sonucu yangınlar çıkacak olursa veya bir kasırga, bir yıldırım ormanı kül duman edecek olursa, orada yetişen ağaç türlerinde de bir değişiklik olur. Bu tabiî özelliklerini koruyan ormanlığa insan eli girdiğinde onun yetiştirici özelliğini giderir ve tarıma elverişli alanlar haline getirir. O zaman da biz sâdece ağaçları kaybetmiş olmakla kalmayız, aynı zamanda toprağı da birlikte kaybederiz. Zîrâ erozyonlarla ağaçsız kalmış olan topraklar tükenir gider

İnsanlar, erozyon tehlikesini azaltmak için dayanıklı sedler ve duvarlar inşâ etmek üzere büyük projeler ve yatırımlar yapmaktadırlar. Ne var ki bu sedlerin yapımı, problemi halletmeyecek, sâdece muvakkat bir tedbir olarak kalacaktır. Çünkü erozyonun yıkıcı ve ezici gücü karşısında dayanabilecek hiç bir sed ve engel yoktur. Erozyonun önüne yüksek duvarlar yapmakla geçilmez, ancak problemin kaynağına inilerek gerçek bir çözüm mümkün olabilir.

Erozyonun önüne yüksek sedler inşâ edilerek geçilemez, ama erozyona uğrayan arâzîye ağaç dikilerek geçmek mümkün olur. Zâten bunu tabîat kendiliğinden yapmaktadır. Zîrâ herhangi bir yer devâmlı ekilen arâzî parçasında ve ihtivâ ettiği elementlerin emilmesi sonucu verimsiz hale gelmiş olan tarlalarda ekim yapılamayarak toprak olduğu gibi bırakılır ve bu bol arâzîde yetişen yaygın otlar, bitkiler ve fidanlar arâzînin yeniden verimli bir hale dönüşüp canlanmasını sağlar. Birleşik Devletler'in doğusunda yer alan Betmound mıntıkasında toprağın yüzünü örten ve ona yeniden verimlilik veren maddelerin bulunduğu bir tabakanın meydana gelmesi için yirmibeş yıllık bir süre gerekir. Bu mıntıkadan daha soğuk olan ve organik maddelerin çok yavaş çözümlendiği bölgelerde bile böyle bir maddenin bulunduğu tabakanın oluşabilmesi, elli yıldan fazla bir zamana gerek duymaz. Her ne kadar erozyon tehlikesini önlemek bakımından bu şekilde ıslâh edilmiş toprakların eski haline dönmesinin mümkün olmadığı düşünülebilirse de; her şeye rağmen ondan önceki durumundan daha güzel bir şekil aldığı muhakkaktır. Bu konuda Coth der ki :

«Doğrusu tabîat israf nedir bilmiyor. Her zaman doğru, her zaman şiddetli ve her zaman azametlidir. Devâmlı hedefe isâbet ettirmektedir. Hatâ ancak bizim tarafımızdan sâdır olur. Gerçekten de tabîat âcizliğe karşı savaş açmış bulunuyor. Esrârını ancak güçlü, zekî ve samîmî çalışanlara açar, başkalarına değil.»

Endothia hastalığı, yayıldığı sıralarda —ki bu hastalık kestane ağaçlarına çok büyük zararlar verir— bu yüzyılın ilk iki çeyreğinde insanlar ormanlıklarda büyük yarıkların meydana geldiğine şâhid oldular. Ve bu yarıkların bir daha kapanamayacağını düşündüler. Amerika'da yetişen büyük kestane ağaçları, yeryüzündeki diğer kestane türlerinden çok başka bir yapıya sâhiptir. Onunla başka yerdeki hiç bir kestane boy ölçüşemez. Gerek türü, gerekse mukâvemeti ve ihtivâ ettiği özsuyu itibârıyla diğerlerinden ayrılır. Kezâ meyvesi, boyu ve çevresine verdiği gölgeleriyle de diğer kestane türlerinden ayrıdır. Kestane ağaçları dağların toparlakça zayıf yamaçlarında yetiştiği gibi verimli vâdîlerde de yetişir. 1900 yıllarında Asya'dan gelen Endothia hastalığı yaygınlaşıncaya kadar hiç bir hastalık görülmemişti. Ve bunun için Amerika'daki kestaneler gerçekten ormanların kralı olmaya hak kazanmış idiler. Ama bugün bu ağaçlar yıkıldı, devrildi ve ormanlarda görülemez oldu. Bir zamanlar uzun boy atmış olan bu ağaçların ancak şurada burada kalmış olan cılız ve kuru kütüklerine, köklerine rastlanır oldu. Ki bu bize yalnız Allah'ın bâkî olacağını hatırlatmaktadır. Ağaç ne kadar güçlü olursa olsun; en güçlü kişiler gibi bir gün elbet-

te yıkılacaktır diye haykırmaktadır sanki. Ormanlıklarda meydana gelen ve bu hastalık dolayısıyla devrilmiş olan ağaçların meydana getirdiği boşluklar çok sonra ancak kapatılıp doldurulabildi. Sanki bu yeni yetişen ağaçlar devrilmiş olan kestanelerin üstüne binen mikrobun gelmesini bekliyorlardı ki sabırla yeterince ışık alıp, enerji alıp boy salsınlar. Bu yeni yetişen ağaçlar son derece ışık isteyen ve gölgeliklerde yaşamaya tahammülü olmayan cinstendi. O zamana kadar bu ağaçlar kerestesi bakımından bir değer ifâde etmek imkânından mahrûm, cılız ve bodur ağaçlarıydı ormanların. Kerestesinden faydalanılabilecek durumda olanlar ise, çok azdı. Ama bugün kimse Endothia hastalığının sirâyet etmesiyle kaybedilen kestane ağaçlarının başına gelenlere üzülmüyor. Çünkü onun yerini alan ağaçların koca gövdeleri son derece hızlı olarak gelişmiş yılda bir inç kalınlığında ve altı inç yüksekliğinde bir büyüme hızına erişmiştir. Çabuk büyümesinin yanı sıra son derece üstün bir kereste vermektedir. Acabâ tabîat bu akılları durdurucu şartları hazırlayarak plânlıyor ve tanzîm mi ediyordu?

Ben, orman bilimleri konusunda mütehassıs olan güvendiğim bir arkadaşımla kestane ağaçlarına sirâyet eden Endothia hastalığı hakkında konuşuyordum. O ise ormanla iştigâl edenlere her zaman Allah'ın açık kitabı olan kâinâta ve tabîata bakmalarını ve orada her müşküllerini çözecek formüller bulacaklarını öğütlüyordu : Nitekim bu mânâda Isaak Watson der ki :

«Tabîat kendi açık kitabını birlikte taşımaktadır.»

«Tabîat Allah'a hamd ile tesbîh etmektedir.»

Ünlü botanik bilgini Asa Giray 1880 yıllarında verdiği konferanslarından birisinde der ki :

«İlimlerin bilinmezlikler dünyasında tabîat âlemine aktardığı şeyler, îmânı zedeleyici veya onunla çelişecek hiç bir şey getirmemektedir. Çünkü ilim, tabîatın yürüdüğü yönde hareket etmektedir. Şu halde ilimlerin görevi; kâinâtta cereyân eden hâdiseleri ve onların ilk doğuşunu yüce Allah'ın azamet ve kudretinin delili olarak kabul etmektir.»

Bitkiler muhtelif vazîfeler icrâ eden hormonlar ihtivâ ederler. Bu hormonlar arasında kimya diliyle 2, 4, 5 adı verilen ve bitki tarafından yapılan bir bileşik, domatesin olgunlaşmasını sağlamakta, toprağa gömülen patatesin çabucak çimlenmesini te'mîn etmektedir. Belki de henüz keşfedememiş olduğumuz daha birçok biyolojik fonksiyonlar icrâ etmektedir. Bu hormon veya doğru bir deyimle bitkilerin olmasını te'mîn eden bileşik —zâten realitede bu hormon, hormonal

fonksiyonlar icrâ eden ve bitki tarafından i'mâl edilen bir bileşiktir— üzerinde ilim adamları çalışmalarına devâm etmektedirler. Bitkinin olmasında ve gelişmesindeki etkisini araştırmaktadırlar.

Bizim şurada göstermek istediğimiz husûs, tabîatta bu tür bileşiklerin keşfedilmesinin, yüce Yaratıcının varlığına delâlet etmesidir. Zîrâ insanlar, laboratuarlarda uzun süre düşünerek kafa yorduktan sonra ancak bu tür bileşikleri yapabilmektedirler. Halbuki Allah'ın tabîat âlemine koyduğu fabrika, ince bir nizâm ve âhenk ile çalışmasını sürdürüp gitmektedir.

Burada bizi ilgilendiren bir başka husûs da bu bileşiğin işâretlenmiş bir eşinin, ağaçların içinde ta'kîp ettiği yoldur. Yukarıda adını belirttiğimiz bileşiğin bileşimine katılan C_{12} atomunun yerine onun benzeri olarak sun'î şekilde yapılan C_{14} ü koyabiliriz. Laboratuarda işâretlemiş olduğumuz bu karbon atomunun yapraktan itibâren dallara ve köklere doğru ta'kîb ettiği yolu bütün incelikleriyle izlememiz kâbildir. Daha da ileri gidebilir ve bitkinin içinde hareket miktarını da anlayabiliriz. Din dışı düşünceye bağlı bulunanlar için bu olay bir tabîat hârikası olarak kabul edilebilir. Bize göre ise bu olay, varlıklar âlemindeki her atomun gideceği yolu ve duracağı yeri ta'yîn ve tesbît eden yüce Allah'ın sonsuz gücünü ve kudretini ifâde eder.

Bu hormonlar üzerinde yapılan etüdlerden ortaya çıkan hayret verici gerçek de, bitkinin içinde değişik reaksiyonlara ma'rûz kalmış olduğu halde özelliğini yitirmeden olduğu gibi kalmasıdır. Yapılan etüdlerden anlaşılmıştır ki, bu hormonların bitki içi reaksiyonlara katılması halinde ancak % 10 nisbetinde bir miktarı kimyasal reaksiyona katılmaktadır. Bundan daha garibi de bu hormonlardan bir bitki yaprağının yüzey kısmına ne kadar konulursa konulsun; o bitki ancak kendisi için lâzım olan miktarı emmektedir. Çünkü bitki, fotosentez ameliyesini gerçekleştirmek için yaptığı faâliyetlerde bu hormonların ancak çok az bir miktarını kullanmaktadır. Bütün bunlar son derece düşünceli bir Yaratıcının ince ve garip nizâmının delili değil midir?

Biz bu bileşiğin bir bitkide olup olmadığını renkli kâğıtlar metodunu kullanarak deneyip anlayabiliriz. Bu ameliyeyi kısaca şöyle anlatabiliriz: Denemek istediğimiz maddeden bir damla, deney kâğıdının veya bir şeridin üzerine damlatırız. Sonra yaprağın bu kısmını boyayı açığa çıkaran ayıracağın yer aldığı kaba daldırırız. Öbür tarafı ise asılı olarak kalır. Bu esnâda boyalı kısmı açığa çıkaran maddeyi yaprak emer ve çabucak yüzeysel obsürbasyon yoluyla yaprağın yüzeyine dağılır. Deney yaprağının bir tarafına koyduğumuz maddeyi

rengi açığa çıkaran ayıraç temizler. İşte denemek istediğimiz madde budur.

Ayıraçla birlikte bu maddenin reaksiyonundan ortaya çıkan bileşiklerin içindeki organik bileşikler süzülerek renk skalasında belirtildiği şekilde belli bir miktarda deney yaprağının üzerinde belli bir noktada toplanır. Bundan sonra artık yapacağımız şey Geiger sayacı adı verilen âleti deney yaprağının üzerine koyup C_{14} atomunun nerede bulunduğunu anlamaktır. Ve işte böylece C_{14} atomunun varlığı anlaşılmış olur.

Şüphesiz ki bu ince reaksiyonlar ve muntazam hareketler ile birlikte bunların bağlı bulunduğu değişmez kurallar bize gösteriyor ki, kâinâtta son derece üstün ve mükemmel bir nizâm ve intizâm hâkimdir. Buna Hegel, «kâinâtın mükemmelliği teorisi» adını verir. Organik bileşiklerdeki C_{14} karbonunun atomu ve bundan deney yaprağı üzerine yayılan elektronlar dürüst bir araştırıcı için ilimlerin koyduğu prensiblerle Allah'ın varlığı düşüncesi arasında hiç bir çelişki bulunmadığını ifâde eder. Her şeyi yaratan ve yarattığını en güzel şekilde var eden O'dur. İlmin keşfettiği gerçekler arasında birer birer tecellî etmektedir, O'nun insanlar için koyduğu işâretler. Halbuki size ilimden çok az bir pay verilmiştir. Filozof Paul'ün dediği gibi : «Şüphesiz ki Allah'ın gücü her şeyde tecellî etmektedir. Her şey gücünü O'ndan almaktadır.» Philips ise bu sözü yorumlarken der ki :

«Gerçekten de hak meydana çıkmıştır. Cenâb-ı Allah bu kâinâtı meydana getirip var etmiş olduğu andan beri âyetleri tecellî etmekte, insan hissinin ulaştığı ve zekâsının kavradığı her şeyde O'nun sonsuz gücü kendisini göstermektedir.»

Bir gül fidanının anlattığı dersi, Mariette Stanley Congden şöyle dile getiriyor :

Yıllarca önceydi, Pensyllvania'da yol kenarında bitmiş, goncasını açmış bir gül fidanı görmüştüm. Bir süre sonra aynı yere tekrâr uğradığımda gül fidanının yakınlarında üstü bitkilerle dolmuş, çör çöp yığınlarıyla kaplanmış yıkık, çökük bir kulübe enkazına rastlamıştım. Bu harab kulübe buraya en yakın bir yerde bulunuyordu. Aşağı yukarı yarım günlük bir mesâfede. O zaman bu gül fidanının tesâdüfen rüzgârın, suyun veya diğer canlıların attıkları, yahut da tesâdüfün buraya fırlattığı bir gül dalının içinden düşen tohumlar vâsıtasıyla yetişmiş olması ihtimâli zihnimden çok uzak bir fikir olarak geçti. Ve o zaman bedîhî olarak idrâk ettim ki; bu gül fidanını buraya muhakkak bir insan dikmiştir ki oturduğu o kulübenin yanında ondan faydalanabilsin. Gerçi ben o fidanın dikildiğini görmemiştim. Onun ne za-

man dikilmiş olabileceğini de kestiremezdim. Ama bir insan vâsıtasıyla buraya bu fidanın dikildiğini kuşkusuz kabul ettim.

İşte bu, bir nevi istidlâl (akıl yürütme) yoludur. Gerçi ilmin söz ettiği sâhalardan herhangi birinde bu tür düşünce ve mantık yolunu seçmek çok garip bir şey olarak görülür. Ama karşılaşacağımız gerçek bizi buna bir yerde zorlar. Çünkü çok eski zamanlardan beri tabiî ilimler, hep bu tür istidlâl metodunu biricik metod olarak kullanmışlardır. Bu ilimlerin başında da astronomi yer alır. Biz fezâdaki galaksileri, yıldızları ve gezegenleri incelemek ve tecrübe etmek için yerinden oynatamayız. Onları tedkîk ederken bu semâvî cisimlerle aramızı ayıran kâinât boşluğunda yayılmış bulunan ışınların etkisinden de tamâmen kurtulamayız. Hattâ bizimle onların arasını ayıran baş döndürücü mesâfeler yüzünden, bu cisimlerden yayılan ışık ve ses dalgalarının yansıyışlarını düzeltemeyiz de.

Bununla beraber, biz, hiç bir zaman bu yıldızları ve gezegenleri incelemekten geri durmayız. Yaptığımız tedkîkler sonunda ulaştığımız kanun ve varsayımlardan diğer ilimler sâhasında da faydalanmaktan vazgeçmeyiz. Hattâ bu gezegenler ve gök cisimlerinden —onları görmediğimiz halde— âletlerle elde ettiğimiz birçok bilgi ve gerçekleri kabul ederiz. Onları deneyip tecrübe tahtasından geçirmemiz kat'iyyen mümkün değildir. Hattâ uzaklara gitmemize gerek yok. Biz bugün atomu incelemiş kütlenin sakınımı kanunundan, enerjinin sakımı prensibinden öğrendiğimiz şeyleri kullanmaktayız. Ne var ki, bugüne kadar atomu ve enerjiyi doğrudan doğruya görebilmiş değiliz. Atomla ilgili elde ettiğimiz kanunlar ve varsayımları, onun görülmeyen yapısı ve rolünü atom bombasının kullanılması te'yîd etmiş bulunuyor. İşte biz bu husûsta da sırf mantıkî esâslara dayanarak deliller getirmekteyiz. Bu konuda kullanmakta olduğumuz mantığın aynısını Allah'ın varlığı ve sıfatları konusunda da kullanabiliriz. Bu kâinâtın bir yaratanı bulunduğunu ve O'nun, birtakım sıfatlarla muttasıf olduğunu idrâk edebilmek için aynı mantığı kullanabiliriz.

Şüphesiz ki biz Yaratıcıyı tanımak ve sıfatlarını bilmek için birtakım deyimlere ve terimlere muhtâç olacağız ki bunlar maddî âlemde kullandığımız deyimlerden ve terimlerden tamâmen ayrı bir hüviyete sâhip olacaktır. Bu bilgiyi elde etmemiz için behavioristlerin dayanağı olan maddî ve mekânik izâhlar bize kat'iyyen yardımcı olamazlar. Bilhâssa içinde yaşadığımız kâinâtın sırf maddeden ibâret olmadığı onun yanı sıra hem madde, hem ültra maddeden ibâret olduğu ortaya konulduktan sonra mekânik izâhlar kat'iyyen bize yardımcı olamaz. Çünkü biz maddî olmayan şeyleri madde ile izâh edemeyiz.

Çoğu kere öğrencilerimden, bana maddî olmayan bir şeyi meselâ «düşünceyi» anlatmalarını, nitelendirmelerini istemişimdir. Düşüncenin kimyevî bileşimi, santimetrik uzunluğunu, gram bakımından ağırlığını, rengini ve basıncını açıklayarak şeklini ve biçimini anlatmalarını söylemişimdir. Ama böyle bir şeyi yapmaktan âciz kalmışlardır. Öyleyse maddî olmayan bir şeyi anlatabilmemiz için maddî olan ilimlerin sâhasında kullandığımız terminolojiden tamâmen ayrı ve başka bir nitelikte terminoloji kullanmamız gereği belirtmeye luzûm kalmayacak kadar açıktır.

Şüphesiz ki biz bu problemi ne istediğimiz yöne götürebiliriz, ne de ondan büsbütün kaçabiliriz. Eğer bu kâinât, düalist bir yapıya sâhip olmamış olsaydı; biz düşünceyi sırf maddî tanımlarla tanımlayabilmek durumunda olurduk. Ki ebediyyen böyle birşey vukû bulmamıştır. Demokritos, Hobbes ve behavioristlerin ileri sürdükleri materyalist teoriler kezâ bu kâinâtı sırf ma'nevî izâhlarla açıklamaya kalkışan Leibniz, Berkeley ve Hegel gibi idealist filozofların ortaya koydukları teoriler tamâmen tahmînlere dayanan ve hiç bir tecrübî yönü bulunmayan mücerred varsayımlardan öteye geçemez. Şu halde kâinâtı ve tabîatı açıklamaya çalışan her felsefî akımın, bu kâinâtın meydana geldiği gerçekleri, faktörleri ve elementleri bütünüyle bilmeye ve açıklamaya da gücü yetebilmelidir.

Her ne kadar ilimler, denenmiş gerçekleri ifâde ederlerse de insan hayâlinin ve düşüncelerinin etkisinden kendilerini kurtaramazlar. Gerek planlamasında, gerek anlatımında, gerekse netîceler elde edilmesinde insanın dikkatlerinin te'sîrinden kurtulamazlar. İşte ilimlerin vardıkları sonuçlar bu noktada ve bu hudut dâhilindedir. Böylece ilmîn sâhası saymak, nitelemek ve anlatmak noktasına münhasır kalır. Binâenaleyh ilim; ihtimâllerle başlar, ihtimâllerle son bulur. Kesin gerçeği hiç bir zaman ifâde etmez. Kezâ ilmin vardığı sonuçlar, yaklaşık netîceler olup karşılaştırma ve mukâyeseye dayalıdır. Hatâlar ve yanılmalar her zaman mümkündür. Vardığı sonuçlar her zaman değişebilir. Eklemeler veya kısaltmalar yapılabilir. Nihaî sonuçlar değildir. Biz görüyoruz ki bir ilim adamı, bir kanun veya teoriyi ortaya attığı veya elde ettiği zaman der ki; bugüne kadar ulaştığımız sonuç budur. Ve her zaman bu sonucun değişebileceğini belirterek kapıyı ardına kadar açık bırakır.

İlim, her zaman önermelerle işe başlar. Bu önermeler her ne kadar elle dokunulabilecek fizikî bir gerçeğe isnâd etmez ise de, doğruluğu herkes tarafından kabul edilmiştir. Şu halde ilim aslında bir felsefî esâsa dayanmaktadır. Felsefede ve dinde olduğu gibi ilimde de şah-

sî tecrübeler bütün gerçeklerin denendiği, en son ölçeklerdir. İlim adamları tarafından denenip araştırılabildiği gibi bizim şahsî algılamalarımız ile, tabiî hâdiseleri idrakimiz de bize hâs şartlara dayanır ve nisbî bir hüviyet ifâde eder.

Bununla beraber ilmin bağlı bulunduğu bu kayıdlar ve sınırlar ilmî metodun değerini düşürmez, elde ettiği sonuçların kullanılmasını engellemez. Sâdece çabaları bir yöne sevkederek netîceleri sınırlandırır. Bunun için anlıyoruz ki ilim kemiyet bakımından analiz ve sentezden uzak olan problemleri tâm mânâsıyla çözümlemekten uzaktır.

Şu halde şimdi Allah'ın varlığı konusunun, üzerinde dönüp dolaştığı meseleye gelelim. Elbette ki Allah'ın varlığı konusundaki soruların cevabını, belirli sınırların içerisinde mahkûm bulunan ilim bu dar kapasitesi ile cevablandıramaz. Ama rûhî dünyadan maddî dünyaya bir etki söz konusu olduğu zaman, bu etki tabiî ilimlerin sınırları içerisine girer şüphesiz. Ve bu durumda ortaya çıkacak problemi çözümleyebilmek için, sağlam bir metod kabul etmek gerekir ki işte hâdiseleri benzerleriyle veya eşitlikleriyle açıklama esâsına dayanan ve biraz önce işâret ettiğimiz mantıkî istidlâl metodu bunlardan birisidir.

İlim, bu kâinâtta cereyân eden pek çok fizikî olayı inceler. İlimler hali hazırda her ne kadar madde üstü bir âlemin varlığını bütünüyle te'yîd etmemekte iseler de, kesin olarak maddî âlemin üstünde madde ötesi âlemin varlığını red edememektedirler de. Biz birer mantık kuralı olan istidlâl ve kıyas metodunu kullanarak insanın, aklî olayların dolup taştığı bir dünyada idrâkinin madde üstü bir varlığa ulaşabileceğini söylüyoruz. Bu varlık kâinâtı son derece muntazam olarak idâre etmektedir. Ayrıca kâinâtımızda henüz açıklayamadığımız suyun deverânı, karbondioksit dengesinin korunması, şaşırtıcı genetik faktörleri, güneş enerjisinin canlı varlıkların hayatı için son derece ehemmiyet ifâde eden biriktirilme ameliyesi olan foto sentez olayının izâhı konusunda ve daha buna benzer pek çok kâinâtın hâdiselerini açıklamak husûsunda yardımcı olur. Aksi takdîrde biz son derece komple halde bulunan bu ameliyeleri tesâdüf esâsına göre nasıl izâh edebiliriz? Ve kâinâtta mevcûd olan bu düzen, sebep-sonuç ilişkisini, tekâmülü, belli bir gâyeye doğru yönelişi ve muvâzeneyi nasıl açıklayabiliriz? Kaldı ki bütün hâdiseleri, bu izâh tarzı netîceye bağlayacaktır. Kâinât, eğer bir yaratıcısı yoksa nasıl çalışmaktadır? Kimdir onu yoktan var edip yönetimini tanzîm eden?

Kâinâtta bulunan her şey Allah'ın varlığına şahâdet ediyor, kudret ve azametine delâlet ediyor. (J. Clover Monsma, Allahû Yetecellâ Fî Asr'il-İlm, 61-74)

——— oOo ———

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ۚ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾

12 — Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin buyruğunuza verdi. Yıldızlar da O'nun buyruğu ile müsahhar kılınmıştır. Bunda akleden bir kavim için âyetler vardır.

13 — Yeryüzünde rengârenk şeyleri de sizin için O, yaratmıştır. Öğüt alan bir kavim için bunda âyetler vardır.

Güneş ve Ay

Allah Teâlâ büyük âyetlerini, büyük nimetlerini kullarının gözleri önüne seriyor. O; peşpeşe gelen gece ve gündüzü, durmadan dönüp duran güneş ve ayı, göklerin derinliklerinde karanlıklarda yol bulmak isteyenlere bir ışık ve nûr kıldığı sâbit ve dönen yıldızları insanların emrine vermiştir. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın onları içinde kıldığı Allah'ın felek'inde (göğünde) yürürler. Kendileri için takdîr edilmiş bir hareketle yürürler. Takdîr edilen hareketin ne üstüne çıkar, ne de ondan eksik hareket ederler. Hepsi Allah'ın kahrı, saltanatı, buyruğu, takdîri ve yürütmesi altındadır. Nitekim başka bir âyette : «Muhakkak ki sizin Rabbınız; gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmeden Allah'tır. Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şânı ne yücedir.» (A'râf, 54) buyururken burada da : Bunda akleden bir kavim için, Allah'ı akleden ve huccetlerini anlayan bir kavim için Allah'ın parlak kudretine, yüce saltanatına âyetler, delâletler vardır, buyurmuştur. Allah Teâlâ : «Yeryüzünde rengârenk şeyleri de sizin için O, yaratmıştır.» buyurmak sûretiyle önce göklerdeki işâretlere dikkatleri çektikten sonra yeryüzünde yaratmış olduğu garîb işlere, muhtelif şeylere, renkleri ve şekilleri değişik hayvanlara, madenlere, bitkilere, cansız varlıklara ve onlardaki faydalarla özelliklere dikkatleri çeker ve

buyurur ki : «(Muhakkak Allah'ın nimetleri ile) öğüt alan (ve bunlara şükreden) kimseler için bunda âyetler vardır.»

İZÂHI

Topraktaki hârikalarda Allah'ın azametini görmeye çalışan Will Draper şöyle diyor :

Büyük kentlerde oturanların arabâlarına binip kırlarda gezindikleri zaman yolda giderken gördükleri tarımsal ürünlere hayretle baktıklarını görürüz. Onlar, bu mahsûllerin topraktan çıktığını bilmesine bilirler ama, o bitkileri yetiştiren toprağı dikkatle inceledikleri çok az görülmüştür. Bunun tersine tarımla uğraşan çiftçiler, toprağın çeşitlerini ve özelliklerini çok iyi bilirler ve dikkatle incelerler. Onların büyük bir çoğunluğu toprağın ihtivâ ettiği maddeleri, ilmî bir inceleme sonucunda öğrenmiş değillerdir. Hayat seviyelerini elinde tutan ve kazançları kendisine bağlı olan toprağı inceden inceye araştırmalarını da onlardan bekleyemeyiz elbette.

Toprak, gerçekten garipliklerin ülkesidir. Onun garipliklerini ancak ilmî araştırmalar ve etüdler ortaya koyabilir ve anlatabilir bize. Bunun için ben kısaca toprağın özelliklerine işâret etmek istiyorum burada. İlmî terimlerini kullanarak izâhlara girişecek olsam belki de okuyucularımın bir çoğu beni rahatlıkla izleyemeyecek ve konunun detaylarını anlayamayacaklardır. Şuna eminim ki ilmî terminolojiden haberi olmayan okuyucularım bile bu yazıdan sonra anlayacaklardır toprağın ne denli hayret verici garipliklerle dolu bir dünya olduğunu. Ve bu dünyaya iç içe sayısız ilişkilerin hükmettiğini ve bunlardan hiçbirisinin plânsız ve projesiz meydana gelmiş olamayacağını. Bunu anladıktan sonra elbetteki okuyucu, büyükler büyüğü Yaratıcıyı düşünmeye başlayacak ve O'nun varlığını kabul edecektir. Şimdi öyle ise toprağın nasıl çıplaklaştığını ve bu çıplaklaştırıcı faktörlerden kendisini nasıl kurtardığını görelim. Bu faktörlerin netîcesi birkaç bölüme ayrılır. En altta ufalmış alt tabaka, onun üstünde üst tabaka, sonra da toprak dediğimiz tabaka gelir. Toprağın adını saydığımız üç tabakası da, tabiî güçlerin sebep olduğu parçalanma ve kırılma ameliyesi sonucunda meydana gelir. Bizim açımızdan toprağın önemi sonsuzdur. Çünkü bitkilerin gelişmesi esnâsında ürettikleri önemli gıdâ bileşiklerinin ana kaynağı topraktır. Ayrıca yeryüzünün yüzey kısmında bitkilerin yetişip ayakta durabilmesi için de toprağın bulunması zarûrîdir.

Soğumuş kaya kitleleri tabiî aşınma yoluyla aşınınca, önce suda eriyebilecek kısımlar dökülür. Meselâ kalsiyum, magnezyum ve potasyum bu ilk aşınma esnâsında dökülen maddelerdir. Silisyum oksit artıkları, alüminyum oksit ve demir oksit kısımları ki bunlar toprağın büyük kısmını meydana getirirler, oldukları gibi kalırlar. Bu ameliye esnâsında azot nisbetinin yükseldiği görüldüğü halde fosfor nisbetinin büyük bir düşme kaydettiği görülmemiştir.

Aşındırıcı faktörlerin etkisiyle bu temel silikat elementleri eriyerek balçıkları meydana getirir. Soğuk ve orta kuşak iklim bölgelerinde bulunan balçıklar, büyük bir oranda kristalleşmiş silikat bileşikleri ile birlikte çok az bir miktar da diğer bileşikleri ihtiva ederler. Ekvator bölgelerinde ise balçıkların bileşim nisbetinde karbondioksitlerle alüminyum ve hidroksitlerin oranı oldukça yüksektir. Balçıkların çok önemli özelliklerinden birisi de, katyon denilen artı yüklü iyonlarının yer değiştirebilme gücüne sâhip olmasıdır. Çünkü bu özelliğiyle erime için ve bitkilerin gelişmesi için gerekli olan temel maddeleri koruyabilir. Bu da toprakta bu ana maddelerin oranının büyük nisbette azalmasına veya tamâmen tükenip gitmesine sebep olur. Görüyoruz ki aşınma ameliyesi, bu bir yandan eriyebilen temel maddelerin kaybına sebep olurken bir yandan da bu maddelerin korunup yok olmamasını te'mîn etmektedir.

Buradaki bitkilerin hayatı için gerekli olan diğer besin maddelerini taşıyan elementleri ele almaya yerimiz müsâit değil. Şu halde bundan başka bir konuya göz atalım, yüce Yaratıcının eski jeolojik devirlerde bitkilerin meydana gelmesi, canlıların hayatlarını devâm ettirmeleri ve soylarını sürdürmeleri için gerekli olan uygun ortamı ne şekilde hazırlamış olduğuna bakalım. Eğer biz, bu eski jeolojik devirlerde yaşamış olan bitkilerin bugünkü bitkilerin muhtâç olduğu besin maddelerinin aynısına muhtâç olduklarını kabul edecek olursak kendiliğinden eritken ve fosforik maddelerin toprakta o günlerde bugünkünden çok daha büyük bir kemiyette bulunmuş olmasını kabul etmek zorunda kalırız.

Azot için ise durum tamâmen değişik bir veçhe arzeder. Bitkiler büyük bir miktarda azotlu maddelerle beslenmek zorundadırlar. Ama eski toprakların azotu muhâfaza etme gücü çok zayıftı. O zaman ilkel bitkiler azot ihtiyâcını nereden ve ne şekilde karşılamakta idiler?

Bugün eski kayaların aşınma faktörleriyle etkilenmezden önce büyük bir miktarda azot ve amonyak bileşimlerinin ihtivâ ettiğini gösteren pekçok deliller vardır elimizde. Olabilir ki ilkel bitkiler bu kaynaktan faydalanmışlardır. Bunun dışında başka kaynaklar da var faydalanmış olabilecekleri. Meselâ bu kaynaklardan birisi şimşektir. Bit-

kiler, topraktaki nitratları emer ve protein yapmak için kullanırlar. Hayvanlar bitkileri yer ve bitki proteinlerini hayvansal proteine çevirirler. Hayvanlar ve bitkiler ölünce vücutlarındaki proteinler toprak bakterileri ve bazı mikroplar yoluyla yeşil bitkilerin kullanmasına elverişli olan nitratlar haline geçer. Bu değişme dolaşımında başlıca element, azot (nitrojen) olduğundan buna «Azot dolaşımı» deriz.

Topraktaki azotun başlıca kaynağı, hayvan ve bitki kalıntılarıdır. Bunlar önce amonyum bileşikleri haline geçerler. Nitrat bakterileri bu bileşikleri nitritlere, diğer bir kısım bakteriler de nitritleri nitrat bileşiklerine çevirirler. Şimşek etkisi altında azot, atmosferin yüksek tabakalarında az miktarda hidrojenle birleşerek amonyak meydana gelir.

Azot, oksijenle de birleşerek nitrik oksitler yapabilirler. Eter halindeki bu amonyak ve nitrik oksitler yağmur sularıyla toprağa geçer ve burada amonyum ve nitrat bileşikleri meydana gelir.

Bazı baklagillerin köklerinde bazı bakterilerin yaşadığı küçük yumrular vardır. Bu bakteriler havadaki azottan faydalanarak nitratları meydana getirirler.

Şimşekli havalarda da toprak biraz azot kazanır.

Nitrifikasyon bakterilerine karşı diğer bazı toprak bakterileri (denitrifikasyon bakterileri) nitratları, nitritlere ve amonyumun bileşiklerine çevirirler. Halk genellikle şimşeği yıkıcı ve öldürücü bir şey olarak kabul eder, yararlı yanları olabileceğini hiç düşünmez. Halbuki şimşek çakınca meydana gelen elektrik akımının boşanmasıyla, havada azot oksitlerinin meydana gelmesine sebep olur ve bu azot yağmur veya kar vâsıtasıyla toprağa iner. Bunu toprakta yetişen bitkiler, kökleri yoluyla alırlar. Bu yolla toprağın elde ettiği azot nisbeti yıllık olarak yaklaşık 4200 metrekareye 8 kilogramdır ki, bu yaklaşık olarak 210 kg. sodyum nitrata denktir ki, bu da bitkilerin gelişmesi için yeterli miktardır.

Şimşek vesîlesiyle ortaya çıkan azot miktarının ekvator bölgelerinde, tropikal bölgelerdeki miktardan daha fazla olacağı düşünülebilir. Burada toprağa düşen azot miktarı, çöl iklimlerinin hâkim olduğu kuru mıntıkalardan farklı olacaktır.

Biz her şeyi son derece intizâmlı olarak idâre eden yüce yaratıcıdan söz ederken toprakla bitki arasındaki iç içe ve girift ilişkiden, tabîattaki açık idâre ve hedefin varlığından söz edebilir miyiz acabâ? Elbette bu konuyu ilmin verileri ışığında ortaya koymadan verebileceğimiz bir cevab yoktur.

Bilginler ilmî metod üzerine tek bir yol belirleme konusunda

anlaşabilmiş değillerdir. Ancak bütün bilimlerin, tabîat kanunlarını keşfetmeyi hedef aldığında cümlesi müttefiktir. Müsbet ilimle uğraşan ilim adamı, elbetteki önce tabîat kanunlarının doğruluğunu kabul etmek zorundadır. Tâ ki, kendisiyle çelişkiye düşmüş olmasın. Bir çoklarının çeşitli alanlarda ortaya konulan tabîat kanunlarını inkâr etme gayreti boşunadır. Elbetteki herkes tabîat kanunlarının varlığını kesin olarak kabul ettikten sonra bu kanunlar için var olmuştur sorusunu, soracaktır kendisine. Değişik eşyâ arasında —ki bu meyânda toprakla bitki ilişkisi de bulunmaktadır— bunca sayısız münâsebet ve ilgiler akılları durduracak şekilde nasıl kurulmuştur? Tabîat kanunları arasındaki bu âhenk nasıl sağlanmıştır?

Tabîatı itibârıyla düşünce ufkumuz bu noktaya kadar ulaşınca biz, ilimlerle felsefe arasındaki ayırıcı çizginin bulunduğu noktaya gelmiş oluyoruz. Kâinâta hâkim olan bu sonsuz nizâmı ve âhengi neyle izâh edebilir ve nasıl açıklayabiliriz? Bu soru iki yolla cevaplandırılabilir :

a — Ya bu nizâm tesâdüfen yoktan varolmuş ve ortaya çıkmıştır. Fakat bu; mantık kâideleri ve tecrübe kuralları ile uyuşmadığı gibi, çağdaş bilginlerin son derece titizlikle üzerinde durduğu termodinamik kanunlarıyla da uyuşmaz.

b — Yahut da bu nizâm iyice düşünüp taşındıktan sonra çok kuvvetli bir zât tarafından konulmuştur ki, bu görüş akıl ve mantık kurallarına da uygun düşer. Buradan hareket ederek diyebiliriz ki, bitki ile toprak arasındaki bu akılları durduran ilişki yüce Yaratıcının büyük san'atını ve eşsiz tedbîr gücünü gösterir.

Ben eminim kî, bu görüşü benimsemekle kâinâtta bir hedef bulunduğunu, tabîat kanunlarının ve fenomenlerinin gerisinde plânlı bir maksadın yattığını kabul etmeyen bu görüşün muârızlarını birtakım tenkîdlere sevkedecektir. Bunların başında da mekanik teorileri kabul edip kâinâtı mekanik verilerle izâha kalkışan ve bu izâh tarzlarının dayandığı teorilerin doğrudan doğruya gerçeği temsîl ettiğini sananlar yer alır. Fakat bizim ilmî adını verdiğimiz izâh ve yorumların genel bir mâhiyet taşımadığı ve mutlak bir mânâ ifâde etmediği, bunun aksine muvakkat ve şartlara bağlı, yorumlar olduğunu kabule zorlayan birçok nedenler de yok değildir. İşte biz, kâinâtın varlığını izâh konusunda belirtmiş olduğumuz görüşü kabul ettiğimiz takdîrde kâinâttaki gâye ve hedefi mekanik verilerle izâha kalkışan muârızlarımızın gücü azalacak ve zayıflayacaktır.

Şurası muhakkaktır ki, gerek üstümüzdeki muazzam gökyüzünde olsun, gerek —bize göre— altımızdaki yeryüzünde olsun, her şeyde

bir plân, maksad ve gâye vardır. Binâenaleyh bu maksadı ve plânı meydana getiren bir kuvvetin ve sonsuz Yaratıcının varlığını inkâra kalkışmak akıl ve mantık kurallarıyla öylesine çelişir ki, yazın sararmış, boyunlarını bükmüş buğday başaklarıyla dolup taşan bir buğday denizini andıran tarlayı gördüğümüz halde, onu eken bir çiftçinin bulunduğunu ve onun, tarlanın yakınındaki bir kulübede veya başka bir yerde oturmakta olduğunu inkâr edip kabullenmeyen kişinin düşebileceği çelişkiden hiç de az bir çelişki değildir.

Toprak ve bitkilerdeki fevkalâde dikkat çekici özellikleri dile getiren Lastergon Simurden ise şöyle diyor :

Çoğu kez olur ki, herbirimiz bir filozof kesiliriz kendiliğimizden.

Bir buğday tarlasının civârında gezinirken, bir bahçede dolaşırken, bindiğimiz otomobilimizle bir tarladan veya bahçeden taşınan çeşitli yeşilliklerle yüklü bir arabayı ta'kîb ederken, bir elma fidanlığını, aşağı doğru sarkmış olgun üzüm salkımlarını incelerken, sonbaharda ormanların aldığı o sapsarı renkleri hayretle izlerken, her biri yanan birer alevi andıran ağaçları görürken hep sorarız kendi kendimize : Nereden gelmiştir bütün bunlar?

Îsâ Peygamber bir gün havârîlerine der ki :

«Eğer bir buğday tanesi yeryüzüne düşmese ve ölü toprağa gömülmese kat'iyyen mahsûl veremez.»

Doğrusu Îsâ Peygamber söylediği şeylerin derinliğini çok iyi anlamış olacak ki, tabîattaki gerçeklerden birisini, garip bir olayı son derece basit ve açık bir ifâdeyle dile getirmiştir. Şöyle ki bir buğday tanesi ölümle yüzyüze gelmeden ve kendisini yok etmeden hayat veremez, canlanamaz.

Fakat bir buğday tanesinin hayat verebilmesi için suyun bulunması ve bitkinin yeşerebilmesi için gerekli olan besin maddelerin topraktan emip çekebilmesi gerekir. Bitkilerin topraktan aldıkları ve fotosentez dediğimiz olayla besin maddeleri haline getirdikleri hammaddeler ve kimyevî bileşikler ihtivâ eden elementlerin bulunması îcâbeder. Bunların yanı sıra güneş enerjisinin bulunması gerekir ki, bitkiye gelişmesi için lâzım olan gücü sağlasın ve onun büyümesini te'mîn etsin.

Hayatın var olabilmesi için suya ihtiyâç vardır. Veya Barson'un dediği gibi su, hayatın kanı gibidir. Hayat ve gelişme için gerekli olan kimyevî reaksiyonların başlıcası, ya doğrudan doğruya suya muhtâçtır, yahut da netîcede suyun oluşumu ile elde edilebilir. Su pek çok maddeleri eritir. Ve bu eritkenliği sebebiyle bitkilerin iç dünyasında zarûrî olan kimyevî reaksiyonların meydana gelmesini te'mîn eder. Bit-

kinin iç mekanizmasının her tarafında bol miktarda suya rastlanır. Suyun, yeryüzünün ve canlıların hayatındaki rolü ebediyyen sürecek ve hiç bir zaman son bulmayacaktır.

Bütün maddeler kimyasal elementlerden meydana gelir. Bir bitkinin büyüyüp gelişmesi için ana unsur ve elementlerin kaynağı toprak ve havadır. Peki toprak nereden gelmiştir? Ve bir bitki için gerekli olan gıdâ maddelerini nasıl muhâfaza etmektedir?

Verimli bir toprak, birçok madenî maddelerden meydana gelir. Ama madenî maddelerin yanı sıra birçok organik maddeler de bulunur ki; aslı, eski çağlardaki canlıların ve bitkilerin toprak altındaki kalıntıları olan bu organik maddeler, zamanla eriyerek ayrışırlar. Ama bu ayrışma reaksiyonu esnâsında birçok bitkiler ve hayvanların doğmasına ve hayat sâhibi olmasına sebep olurlar. Bu elementlere ilâve olarak hava ve su ile canlı varlıkların organları içerisindeki canlılık reaksiyonları hiç durmadan sürüp gider.

İnorganik madensel bileşiklere sâhip olmayan toprak, çorak bir arâzî olur ve bitkilerin gelişmesi için bir beşik rolünü oynayamaz. Çünkü ayrılma ameliyesi esnâsındaki reaksiyonlardan mahrûmdur. Verimli toprak parçalarına gelince devâmlı canlılık kaynağıdır. Sayısız bitki ve hayvan yaşar içerisinde. Verimli bir toprak parçasındaki organik varlıkların nisbeti zaman zaman % 20 ye yaklaşır. Bazı arâzîlerde canlı maddeler ihtivâ eden toprağın bir gramında milyarlarca canlı organizmanın sayıldığı olur. Şu halde toprak, yeryüzünün katı kısımlarından atmosferin te'sîriyle ve meteorolojik faktörlerin etkisiyle meydana gelir. Bunun yanı sıra uzun asırlar boyu içinde yaşayan canlı varlıklar ve onların ürünleri netîcesidir.

Peki bu reaksiyonlar ne zaman ve nasıl başlamıştır?

Işığın, suyun, havanın ve kimyasal maddelerin bulunması bir bitkinin gelişmesi için yeterli nedenler değildir. Bunların yanı sıra hepsinden ayrı olarak tohumun içinde uygun ortamda filizlenivererek son derece karmaşık ve iç içe birçok reaksiyonlar gerçekleştirecek ve her zaman akılları hayrete düşüren bir âhenkle çalışan bir gücün bulunması zarûreti vardır. İki hücrenin birleşmesiyle hayata başlamış olan bir tohum mikroskop altına alındığı zaman her hücresinin içinde çok sayıda elementlerin ve reaksiyonların olduğu görülür. Bu hücrenin bölünmesiyle hayat yolunu aşıp giden yeni bir bitki ferdi doğar. Ve bu doğan ferd kendisini üretmiş olan bitkiye tıpa tıp benzerdir. Öyle ki buğdayın buğdaydan başka bir şey ürettiği görülmemiştir. Bir çınarın da çınardan başka bir şey ürettiği görülmüş değildir. Bitki türleri arasında her ne kadar son derece geniş bir benzerlik bulunmakta

ise de, her birisinin kendisine hâs özellikleri ve nitelikleri vardır. Doğruyu söylemek gerekirse her bitkinin sâhip bulunduğu üstün nizâm ve eşsiz güzelliğin benzeri yoktur. Sonsuz gariplikler vardır içerisinde. İşte insanoğlunun hangi bitkiye bakarsa baksın karşılaşacağı akılları durdurucu garipliklerin özeti bunlardır.

Bitkilerin değişip bir başka şekil almasını sağlayan bazı fırsatlar yok değildir. Bugün ekmekte olduğumuz buğday tohumlarının geçmiş nesillerin ürettikleri buğday tohumlarından birçok nitelikleri şekil itibârıyla farklıdır. Demek istiyoruz ki, bitkileri ıslâh etmek veya tohum seçimini tanzîm etmek mümkündür. Şekli, rengi ve verdiği mahsûlün miktarını değiştirebilmek, boyunun uzun veya kısa olmasını sağlayabilmek için bitki yetiştiricileri muayyen yollara baş vururlar. Hattâ bir tohumun toprak içerisindeki geçirdiği hayat süresine te'sîr etmek ve yetiştiği mevsimin uzunluğuna ayak uydurmasını sağlamak bugün için mümkündür. Ayrıca insanlar hastalıklara dayanıklı bol verim sağlayan ve diğer birçok nitelikleri itibârıyla kendi ihtiyâç ve gâyelerine uygun birçok bitki türü yetiştirebilmişlerdir.

Gelişmiş bitkiler birbirlerinden bazı nitelikleri itibârıyla ayrılmakla beraber hepsinin ortak olduğu birtakım ortak ve genel nitelikler bulmak mümkündür. Meselâ hepsi de fotosentez ameliyesini îfâ ederler. Yani toprakta bulunan gıdâ maddelerini havanın karbondioksitini emerek ve su sâyesinde güneşten aldıkları enerjiyi besin maddeleri haline çevirirler. (İster bitki ister ot olsun her canlı, vücûd yapısında aşınan kısımları yenilemek, çeşitli bütün çalışmaları ve gereken enerjiyi elde etmek için besin almaya mecbûrdur. En son besin kaynağı, fotosentez adı verilen ve hücrelerinin içindeki kromoplast denen özel maddeciklerle klorofil dediğimiz bir renk karışımı bulunan bütün yeşil bitkilerde meydana gelen bir olaydır. İşte üzerinde yaşadığımız gezegendeki bütün hayat için bu olay esâstır.

Fotosentez, güneş ışınlarının enerjisi ile en basit anorganik maddelerin bazılarında kloroplast içinde büyük bir hızla, önce şeker, fakat bazı yüksek enerji taşıyan diğer birtakım besin maddelerini meydana getirmesinden ötürü olağanüstü bir olaydır.

Bu olayda kullanılan maddeler karbondioksit ve su olmakla beraber bir miktar madensel tuzlara da ihtiyâç vardır. Karbondioksit havadan, toprak bitkilerinin topraküstü kısımlarındaki yapraklarıyla, su ve tuzların en önemli kısmı ise toprak altındaki kökleriyle alınır. Su altında yaşayan bitkiler, karbondioksit de dâhil, bütün maddeleri sudan, erimiş halde elde ederler. Bitkilerin yeşil yaprakları güneş ışınlarından en iyi yararlanabilecek şekilde yapılmıştır.

Fotosentez olayı, hücrelerdeki mayalar tarafından kontrol edilen bir sıra kimyasal reaksiyonlardır. Bu reaksiyonlardan birinde oksijen sudan ayrılır ve bitki tarafından dışarı atılır. Işıkta meydana gelen bu reaksiyondan elde edilen enerji, bitkilerin muhtâç oldukları besin maddelerini meydana getirmek üzere diğer birçok reaksiyonlardan geçirecek olan kimyasal maddelere verilir.

Fotosentezin nasıl olduğu hâlâ kesin olarak anlaşılamamıştır.)

Bitkilerin bir ortak benzerliği de muhtelif türlerin arasında tohumun, dalların, filizlerin ve çiçeklerin benzer yapılara sâhip olmasıdır. Dış etkenlere karşı hepsi de aynı şekilde karşılık verirler. Bütün bitkiler ışığa doğru yönelirler. Işıktan mahrûm oldukları veya oksijen alamadıkları zaman ölürler. İşte buna benzer birçok niteliklerde bütün bitki türleri ortaktır.

Öyleyse niteliklerine te'sîr eden, gelişmelerini sağlayan ve ırsî özelliklerini kendisinden sonrakilere nakletmesini te'mîn eden bunca sayısız kanunları hangi güç plânlamış ve yoktan varetmiştir?

Bu soru, bizi ondan çok daha zor, çok daha karmaşık ve çok daha derin bir soruya götürecektir kendiliğinden. O da ilk bitkilerin nereden gelmiş olacağı sorusudur. Veya bir başka deyimle ilk bitki türü nasıl var olmuştur? Biz tabiî zekâmız ve sağlam kurallara dayalı mantığımızla biliyoruz ki; eşyâ kendi kendisini yoktan varedemez. Veya bütün bu varlıklar tesâdüfen meydana gelmiş olamaz. Bunu aklımız kabul etmiyor. Öyleyse yoktan varedici bir Yaratıcının varlığını kabullenmemiz gerekir ki, Yaratıcının varlığını itirâf, aklımızın bizi mecbûr ettiği çok bedîhî bir gerçektir. (Allahu Yetecellâ Fî Asr'il-İlm, 118-127).

——— oOo ———

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً
تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾ وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ
أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾

14 — Taze et yemeniz, giyineceğiniz süs eşyânızı çıkarmanız ve Allah'ın bol nimetinden istifâde etmeniz için denizi müsahhar kılan O'dur. Gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün, O'nun lutfunu aramanız ve şükretmeniz içindir, belki şükredersiniz artık.

15 — Yeryüzünde sarsılmayasınız diye sâbit dağlar, nehirler ve yollar koymuştur ki onunla, doğru yolu bulasınız.

16 — İşâretler de. Yıldızlarla da, onlar yollarını bulurlar.

17 — Yaratan; yaratmayan gibi midir hiç? Artık öğüt almaz mısınız?

18 — Allah'ın nimetini sayacak olursanız bitiremezsiniz. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Sarsılmaz Dağlar

Allah Teâlâ dalgaları birbirine çarpan denizleri müsahhar kılmış ve onu kullarının emrine vermiştir. Denizleri, üzerinde onların gidebileceği şekilde yaratmış, onda balıklar yaratmış, bunların diri ve ölülerinin etlerini ihrâmda olduklarında ve diğer zamanlarda kullarına helâl kılmıştır. Onlarda inciler, değerli cevherler yaratmış ve süsler edinmeleri için onları çıkarmayı kullarına kolaylaştırmıştır. Ayrıca denizi yara yara giden gemileri taşımak üzere Allah Teâlâ denizleri müsahhar kılmıştır. Âyette geçen «Gemilerin onu yara yara gittiğini görürsün.» kısmında gemilerin, rüzgârları yara yara ilerlediğinin kasdedildiği de söylenmiştir ki, her iki açıklama da doğrudur. Gemiler önlerinde bulunan hörgüçlü göğüsleriyle hem denizi ve hem de rüzgârları yara yara ilerler. Allah Teâlâ gemileri bu şekilde yapmalarını kullarına işâret buyurmuş bunu babaları Nûh (a.s.) dan mîrâs olarak almışlardır. Gemilere binenlerin ilki Nûh (a.s.) dur. Allah Teâlâ onun nasıl yapılacağını Nûh (a.s.) a öğretmiş; sonra insanlar asır be asır, nesil be nesil bunu öğrenerek bir ülkeden başka bir ülkeye, bir iklimden başka bir iklime gitmişler buradaki malı oralara, oralardaki malı buralara getirmişlerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : Belki Allah'ın nimetlerine ve ihsânına şükredersiniz artık, buyurmuştur. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Kitâbımda Muhammed İbn Muâviye el-Bağdâdî kanalıyla bulmuş olduğum... Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir haberde o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ şu batı deniziyle

ve doğu deniziyle konuştu. Batı denizine : Kullarımdan bazı kullarımı senin üzerinde taşıyacağım. Onlar hakkında nasıl davranacaksın? buyurdu. O : Onları batırırım, dedi. Allah Teâlâ : Senin baskının kenarlarındadır. Onları ben elimle taşırım, buyurdu ve onu süs ve avdan yoksun kıldı. Şu doğu deniziyle konuştu ve : Kullarımdan bazılarını senin üzerinde taşıyacağım. Sen onlara ne yapacaksın? buyurdu. O : Onları ellerim üzerinde taşıyacağım ve onlar için bir annenin çocuğuna olduğu gibi müşfik olacağım, dedi. Allah Teâlâ da mükâfât olarak ona süs ve av verdi. Sonra Bezzâr der ki : Bu hadîsi Süheyl'den Abdurrahmân İbn Abdullah İbn Ömer'den başkasının rivâyet ettiğini bilmiyoruz. Onun ise hadîsi münkerdir. Hadîsi Süheyl... Abdullah İbn Ömer'den mevkûf olarak da rivâyet etmiştir.

Sonra Allah Teâlâ yeryüzünü, yeryüzünde yaşayan canlıların hayatı yeryüzünün sarsılması sebebiyle bozulmasın diye, bir de oranın karâr kılması, sarsılmaması için yüksek, sarsılmaz, sâbit dağları yeryüzünde yarattığını zikreder. Bu sebepledir ki başka bir âyette : «Dağ ları dikmiştik.» (Nâziât, 32) buyurmuştur. Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer... Hasan'dan rivâyetle haber verdi ki o, şöyle dermiş : Yeryüzü yaratıldığında sarsılıyordu. (melekler) : Bu, sırtında hiç kimseyi karâr kıldırmayacak, dediler, sabahleyin bir de gördüler ki dağlar yaratılmış. Melekler dağların niçin yaratıldığını bilmediler. Saîd'in Katâde kanalıyla... Kays İbn Ubâd'dan rivâyetinde Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman yeryüzü hareket etmeye, sarsılmaya başlamış, melekler : Bu, sırtında hiç kimseyi barındırmayacak (karar kıldırmayacak), demişler, bir de sabah olmuş ki orada yüksek dağları görmüşler. İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ... Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivâyet etti ki o, şöyle demiş : Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığında, o sallandı (sarsıldı) ve : Ey Rabbım, benim üzerime Âdemoğlunu koyacaksın da üzerimde hatâlar işleyip benim üzerimde pislikler mi yapacaklar? demiş. Allah Teâlâ orada onların gördükleri ve görmedikleri dağları dikmiş. Böylece yeryüzünün sarsılması, etin seyirmesi gibi olmuş.

Allah Teâlâ yeryüzünde nehirler ve yollar koymuştur. Oraya koyduğu nehirler bir yerden başka bir yere kullarına rızık olsun için akar. Bir yerden kaynar ama başka bir yer ahâlîsinin rızkıdır. Bölgeleri, çölleri, kurak yerleri geçer, dağları ve yüksek yerleri deler ve ahâlîsinin emrine verilmiş olduğu ülkeye ulaşır. Onlar yeryüzünde sağa sola, güneye kuzeye, doğuya batıya doğru akarlar. Küçükleri, büyükleri vardır. Dereler bazan akar, bazan kesilir. İçlerinde Allah'ın murâdı ve takdîri ölçüsünce çağlayanları, toplanıp durulanları, hızlı ve yavaş akanları vardır. Allah Teâlâ onları müsahhar kılmış ve kullarına ko-

laylaştırmıştır. O'ndan başka tanrı, O'nun dışında bir Rab yoktur. Aynı şekilde yeryüzünde, kulların bir ülkeden bir ülkeye gidecekleri yollar yaratmıştır. O kadar ki Allah Teâlâ, aralarında bir geçit ve yol olsun diye dağları yarmıştır. Nitekim bir âyette şöyle buyurur : «Doğru yolda gitsinler diye, geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31). Allah Teâlâ büyük dağlar, küçük tepelerden işâretler de yaratmıştır. Yolcular karada ve denizde yollarını kaybettikleri zaman onlarla yollarını ta'yîn eder, bulurlar. Gece karanlığında «Yıldızlarla da onlar yollarını bulurlar.» Yıldızlarla yollarını bulacakları açıklaması İbn Abbâs'ındır. Mâlik'den «İşaretler de yarattı.» âyeti hakkında rivâyete göre onlar : İşâretler yıldızlardır, öbürleri ise dağlardır, derlermiş.

Sonra Allah Teâlâ azametine dikkati çekerek hiç bir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan Allah dışındaki putlara değil de sâdece zâtına ibâdetin gerekli olduğuna işâret buyurur. «Yaratan; yaratmayan gibi midir hiç? Artık öğüt almaz mısınız?»

Sonra Allah Teâlâ onlara nimetlerinin çokluğuna ve ihsânına işâretle : «Allah'ın nimetini sayacak olursanız bitiremezsiniz. Muhakkak ki Allah; Gafûr'dur, Rahîm'dir.» buyurur. Sizin günâhlarınızı bağışlar. Şâyet bütün nimetlerinin şükrü ile sizi yükümlü kılmış olsaydı, bunu yerine getirmekten âciz kalırdınız. Şâyet bununla emretmiş olsaydı, zayıf düşer ve bırakırdınız. Şâyet size azâb etmiş olsaydı, size zulmetmiş olmaksızın size azâb ederdi. Fakat O Gafûr'dur, Rahîm'dir, çoğunu bağışlar ve ancak az bir kısmı yüzünden sizi cezâlandırır.

İbn Cerîr der ki : Allah Teâlâ bu âyette şöyle buyuruyor : Madem ki siz nimetlerin bir kısmının şükrünü edâya güç yetiremiyor, bundan âciz kalıyorsunuz bu durumda tevbe eder, Allah'ın tâatına, O'nun hoşnûdluğuna tâbi olmaya dönerseniz; muhakkak Allah; Gafûr'dur, O'na dönüp tevbeden sonra size azâb etmeyecek olan Rahîm'dir.

İZÂHI

Denizler ve Okyanuslar

Deniz ve okyanuslar yeryüzünün dörtte üç kadar büyük bir kısmını kaplar.

Suyun yeryüzündeki özellikleri çeşitlidir. Bir yerden diğerine kolaylıkla akmak sûretiyle, sıcak ve soğuğu taşır. Ayrıca suyun, güneş ışınlarını kuvvetle reddetme kudreti bulunduğundan, gündüzleri de-

nizin sıcaklık derecesi fazla yükselmez, geceleyin sür'atle düşmez. Gece ile gündüz arasındaki derece farkı sâdece ikidir.

Bir bilgin der ki :

«Deniz, devâmlılığında zamanla, bekâsında da ebediyetle rekâbet etmektedir. Binlerce, milyonlarca yıllar geçiyor. Deniz yine eski halindedir. Dağlar vâdîlere, vâdîler dağlara, toprak ağaçlara ve ağaçlar toprağa dönüşmekte. Fakat deniz, deniz olmakta hiç değişmeksizin hayatını devâm ettirmektedir.»

«Denizde size bir sıkıntı dokununca, yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankör olandır.» (İsrâ, 67)

Okyanusların, denizlerin, göl ve nehirlerin sularının kaynağı birdir. Hidrojen atomları; oksijen atomları ile birleşmiş, hiç değişmeden her zaman aynı hedefe doğru giden suyu meydana getirmiştir... Her yere hayat taşıyan suyu...

Su, her zaman hayat ve saâdet için mi akar? Onun kahredici bir gücü, elem verici bir kudreti yok mudur?..

Su; dehşetli bir kuvvete sâhiptir. Ve haşindir. Bazan yeryüzünün en katı ve sert yaratığı haline gelir, önüne dikilen her şeyi ne olursa olsun yıkar, sürükleyip götürür. Sel baskınlarına, su basmalarına sebebiyet verir. Taşları param parça eder. Küçük damlacıkları altında her türlü katı maddeleri, sert kayaları delik deşik eder. Okyanusların korkunç derinlikleri, esrârengiz halleri, dehşet verici dalgaları hep o damlacıkların eseridir. Denizin homurtusunu dile getirmek için söylenenlerin en şâheseri, dalgalar ve deniz fırtınaları için söylenilen sözler olsa gerektir :

Su, bazan yeryüzünün en kuvvetli ve haşin bir varlığı haline gelir. Yol üzerinde bulunan her şeyi silip süpürür. Korkunç kabarmalara, ölüm saçan baskınlara sebebiyet verir. Kayaları parçalayan, taşlar ve bütün cemâdâtı eriten sudur. Okyanustaki korku ve derinlik, sır ve tehlike ona dönüyor.

Deniz fırtınasını bilir misiniz? Hiç dinmeden üç gün, dört gün devâm eder. Şiddeti hiç azalmaz. Dağlar gibi dalgalar, vâdîler gibi hendekler semâ ile denizin arasını doldururlar. Ne bakılacak bir kara, ne de görülecek bir ufuk bulunur. Dalgaların kubbelerinden başka bir yer, semânın derinliklerinden başka da bir deniz yoktur artık. Normal olarak yirmi beş metre yükselen dalgaların fırtınalı günlerde yüz metreye yükseldiği olur.

«Veya (kâfirlerin ameli) engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üst üste dalgalar bürür ve dalgaların üstünde de bulutlar örter. Ka-

ranlık üstüne karanlıktır. İnsan elini uzattığı zaman nerdeyse onu bile göremez; Allah'ın nûr vermediği kimsenin aslâ nûru olamaz.» (Nûr, 40).

Sonradan aniden hava berraklaşır. Rüzgârlar normalleşir. Deniz sükûnet bulur. Gök açılarak yer görünür. İnsan, o zaman Allah'a hamd ve tesbîh ederek şöyle demekten kendini alamaz :

«Göklerin ve yerin yaratıcısıdır O. O, bir şeye hükmederse, ona ancak «ol» der, o da oluverir.» (Bakara, 117).

Dr. Hudson diyor ki :

«Bir nokta suda yüzen şu tuhaf âleme bakın. O canlıları düşünün. Kimi işine abanmış çalışmakta, kimi istirâhat etmektedir.»

Bunların vucûdlarının daha tuhaf ve düşündürücü yanları; azıklarını aramaları, avlarına saldırmaları ve düşmanlarından kaçmalarıdır. Bunu görünce bir hayvanı incitme karşısında insan şefkatinin, galeyâna geldiğini itirâftan kendini alamazsın. Hayvancağızın inciltilmesi karşısında şefkat duygularınızın harekete geçmemesi imkânsızdır.

Gerçekten denizler hayat ile doludur. Nitekim denizlerde mevcûd canlı varlık türleri sayı itibârıyla yeryüzünde bulunanlardan çok daha fazladır.

Denizlerdeki canlı varlıkların çeşitleri pek çoktur. Tasnif edilirken de sayıları durmadan artmaktadır.

Bu küçük varlıkların sayıları, bir mil küplük vasatta on yedi rakamlı bir sayıya, yani milyar kere milyara varıyor. Bunlar arasında uzunluğu, otuz altı metreye varan dorkal gibi hayvanlar da bulunur.

Okyanuslarda büyük balıklara gıdâ vâsıtası olan savunmasız balıklar olduğu gibi, okyanusu bir baştan öbür başa bir arslanın ormanda dolaştığı rahatlık içinde dolaşan balıklar da vardır. Keskin dişleri deniz vâsıtalarına hücûm etmeye ve parçalamaya imkân verecek kadar kuvvetlidir.

Acâib deniz canlılarından biri de, yapışkan balık ile yumuşak ve gevşek hayvanlardır.

Denizin bir de kendisine hâs Sahalo denilen kuşu vardır. Deniz kuşu Sahalo, vücûdça çok sağlam ve kuvvetlidir. Sesi de o derece gürdür. İkisi açılmış olduğu zaman kanatlarının uzunluğu 4,5 metreye ulaşır. Aynı zamanda, devâmlı şekilde saatlerce uçarak havada kalabilir. Uçarken uyuduğu da söylenir.

Deniz canlılarının bulunduğu derinlikler değişmektedir. Her derinliğin muayyen bir sınıf canlısı bulunmaktadır. Bunların tertip ve vücûd sistemleri de değişmektedir ki, Yaratıcının varlığını en güzel

bir şekilde isbâtlar. Biz mevzûumuza, denizlerdeki milyonlarca canlı numûnesinden Yaratıcının kudretini ve san'at yüceliğini haykıran çok azını alacağız.

Amip çok küçük hacimli canlı bir varlıktır. Göl ve su birikintilerinde ve tortul kayalar üzerinde yaşar. Gözle görülmesi imkânsızdır. Ancak mikroskopla görülür. Esnek ve yapışkan bir kütle olup, şart ve ihtiyâçlara göre şekil değiştirir. Hareket ettiği zaman vücûdundan bazı çıkıntılar uzanır. Bunları ayak olarak istediği yere hareket edebilmek için kullanır. Bu sebepten, bu çıkıntılara yalancı ayak adı verilir.

Bir gıdâ bulduğu zaman bu çıkıntılarla onu yakalar ve üzerine hazmettirici bir sıvı salgılar. Yararlı taraflarından faydalanır, geri kalan kısımlarını da atar.

Amip, vücûdunun her tarafıyla teneffüs ederek sudan oksijen alır.

Bu gözle görülmesi imkânsız olan varlığa bakın ki; yaşıyor, hareket ediyor, beslenip teneffüste bulunuyor ve artıklarını da dışarı atıyor... Gelişmesi tamâmlanınca da yeni bir canlı meydana getirmek için iki kısma ayrılıyor...

Alice'nin 1765 yılında canlı bir sünger türü üzerinde yaptığı incelemeye kadar sünger nebâtâttan sayılıyordu. Büyük âlim; bu incelemesinde, suyun hayvanın yan deliklerinden girdiği ve üstündeki gözden atıldığını keşfetti. Bu arada incelediği şeyin bir hayvan olabileceği ihtimâlini ortaya attı. 1825 yılında ise büyük âlim Robert Grant, süngeri bugün anladığımız şekilde ta'rîf ve izâh etti.

Birtakım süngerler zorlukla görülebilecek kadar küçüktür. Diğer bir kısmı ise gâyet büyük hacimlidir. Aynı şekilde renkleri de değişmektedir. Kimisi sarı, kimi yeşil, kimi portakal renginde veya kırmızı yahut mavidir.

Vücûdunun üzerinde birçok küçük delik bulunmaktadır. Yukarısında büyükçe bir yarık vardır. Yan deliklerinden canlı varlıklar ve gıdâ maddeleriyle beraber giren su, yukardaki yarıktan gıdâ artıklarıyla birlikte dışarı çıkar.

Bu haliyle sünger, yeryüzündeki bütün yaratıklardan farklıdır. Zîrâ bütün canlı varlıkların hilâfına, üst deliğini gıdâları almak için değil de, artıklarını dışarı çıkarmak için kullanır.

Suda yaşayan canlıların başında balıklar gelir. Vücûdları suda yaşamasına uygun olarak donatılmış, rahat yüzebilmek için kayığa benzeyen, yüzmesi esnâsında dengeyi sağlamak için yelpaze biçiminde yüzgeçleri bulunur. Suda hareketine yön vermek ve istikâmet değiştirmek için kuyruğu yaygın ve ortasından kavislidir.

Yine; ilâhî san'atın bir cilvesi olarak balığın sırt kısmında hava ile dolu ve hayvanın durumuna göre hamci küçülüp büyüyebilen hava keseleri bulunur. Bunlara aynı zamanda yüzme keseleri adı verilir.

Balıkların haricî delikleri de mevcûddur. Ağız, burun, solungaçlar, tenâsül delikleri gibi.

Balıktaki acâib organlardan biri de, hayvanın solunum organı olan solungaçlarıdır. Hayvan ağzını açtığında içeriye su girer. Sonra ağzını kapayınca su, yan deliklerden solungaca geçer. Solungaç sudan oksijen alarak, karbondioksiti dışarı atar.

Deniz yıldızı; şekil bakımından yıldıza benzeyen bir deniz hayvanıdır. Renk ve hacim bakımından çeşitlidir. Bütün denizlerde bulunur. Hayvanın vücûdu, ortasında ağız yarığı bulunan bir yuvarlaktan meydana gelmiştir. Bu yuvarlaktan şeklen birbirine benzeyen, uzunluk ve hacim itibârıyla eşit beş kol ayrılır. Üst yüzü alt yüzünden daha gricedir. Vücûdunun üzerinde çok sayıda sert çıkıntılar bulunmakta, bunlardan da dikenler çıkmaktadır. Çoğu zaman bunlarla otlara ve yosunlara yapışır. Bu sebebten, maşaya benzeyen bir organla teçhîz edilmiştir ki, bununla yapıştığı şeylerden vücûdunu kurtarır.

Deniz yıldızı, yumuşak ve iki kanadı olan hayvanlarla beslenir. Bunları çok garip bir metodla avlamaktadır ki, bu metod bizâtihî Allah'ın varlığına ve her şeyi kaplayan rahmetine bir delildir.

Yıldız bu hayvanlardan birini bulunca onu beş kolunun arasına alır. Vücûdunu bir yay gibi onun etrafına sarar. Hayvanın kanatlarına kolları ile yapışır. Bunları zıd yönde zorlayarak kanadın açılmasını sağlar.

Deniz yıldızı, gâyet sabırlı ve dayanıklıdır. Kuvvetli bir hayvana tesâdüf ettiğinde, uzun müddet, hayvanın gücü kesilinceye kadar onu sıkmaya devâm eder. Hayvan bu sabır ve sebât karşısında netîcede mağlûb olur. Ondan sonra yıldız midesinden bir parça çıkararak hayvanın beline dolar ve bitirinceye kadar onu emmeye başlar.

Mercan, Allah'ın çok garip yaratıklarındandır. Denizlerde beş ilâ üç yüz metrelik derinlikler arasında yaşar. Dipte bulunan bir kaya parçası veya çalıya tutunur. Vücûdunun yukarısında bulunan ağız boşluğu, beslenmesi için kullandığı bir takım çıkıntılarla teçhîz edilmiş bulunmaktadır.

Av olacak canlı onun bu ağız çıkıntılarına dokununca derhâl uyuşur ve ona yapışır. Çıkıntılar üzerine kapanır. İnsanlardaki yemek borusuna benzeyen dar bir borudan mideye açılan ağzına indirir.

Mercan taşlara veya çalılara yapışan cenînin teşekkül ettiği yumurtaların döllenmesini sağlayan spermalar çıkararak çoğalır. Cenîn

bundan sonra münferid bir canlı olur. Durumu diğer canlıların durumu gibidir.

Yaratıcının kudretine delâlet eden bir husûs da, mercanın tohum metodu ile çoğalmasıdır. Bu çoğalmadan teşekkül eden gövde, asıl teşekkül ettiği gövde ile bitişik vaziyettedir. Bu durum ise kalın saplı mercan ağacının oluşmasını gerçekleştiriyor. Son derece ince olan dallar sona doğru gittikçe incelir. Mercan ağacının uzunluğu 30 cm.ye bâliğ olur.

Canlı mercan adaları çeşitli renklerde olur. Onları denizlerde sarı, portakal rengi, karanfil kırmızısı, zümrüt mavisi veya kapalı kül renginde görürüz.

Kırmızı mercan, hayvanın canlı kısımlarının yok olmasından sonra geriye kalan sert kısımlardır. Bu, taşlaşan muazzam mercan çeşitlerini meydana getirir. Görenler, bunların âdeta su altındaki volkan kütleleri oluğunu zanneder.

Bu kütleler umûmiyetle Pasifik'te ve Hint Okyanus'unda bulunur. Bir kısım mercan adaları su altında teşekkül etmiş olduğu gibi, bir kısmı da su üstüne kadar yükselmiştir. Üzerinde koloniler kurulmuş, yaşamaya müsâid hale gelmiştir. Su dibinde bulunanlar denizciler için büyük tehlike arzederler. Bu kolonilerden birisi de büyük mercan seddi adı verilen Avusturalya'nın kuzey doğusunda bulunup bin üçyüz mil uzunlukta, elli mil genişlikte yer tutan ve kütlevî kayalardan meydana gelmiş olan mercan kayalarıdır. Hadd-i zâtında onlar da canlı birer varlıktan teşekkül etmişlerdir.

İnci, denizlerde bulunan en enteresan canlılardandır. Hayvan, tehlikeden korunmak için kireçli maddelerden yapılmış bir kabuk içinde derinlere iner. Bu hayvan, terkîbi ve yaşayış tarzı bakımından diğer canlılardan farklıdır. Nitekim balıkçı ağlarına benzeyen, acâib dokulu bir ağla kaplıdır. Bu ağ, süzgeç gibi su, hava ve gıdânın vücûda girmesine müsâade ettiği halde, kum ve çakılların girmesini önler.

Ağın altında, her birinin dört dudağı bulunan ağızları vardır. Herhangi bir kum tanesi, çakıl parçası veya hayvana kasdeten bir canlı içeri girdiğinde, hayvan sür'atle ifrâz ettiği yapışkan bir madde ile onun etrafını örter. Bu madde donuklaşınca inciyi meydana getirir. Hayvanla birleşen zerreciğin hacmine göre incinin de hacmi değişir.

Eylül 1956 sonlarında neşredilen jeolojik bir takrîrde; 190 milyon yıldanberi kurumuş bulunan Güney denizi sâhillerinde Ramun vâdîsinde yapılan araştırmada, acâib yaratılışlı beş cins hayvan fosiline tesâdüf edilmiştir.

Daha tuhafı da Tembistrofleas adında, tavşana benzeyen fakat

uzunluğu 4,5 metre olan, boynu zürafa boynuna benzeyip, 12 omurdan meydana gelen bir hayvan müşâhede edilmiştir.

Bu hayvanın deniz kıyısında yaşadığı ve uzun boynu ile balıkları avladığı ileri sürülmüştür.

Aynı şekilde, Palakodent denilen geniş, yaygın bedenli ve kaplumbağaya benzeyen, fakat diğer hayvanları çiğnemek için sağlam ve geniş dişleri bulunan bir başka hayvanın da kalıntılarına tesâdüf edilmiştir.

«İşte bu Allah'ın yaratığıdır. O'ndan başkasının ne yarattığını haydi gösterin bana... Hayır hayır, o zalimler apaçık bir sapıklık içindedirler.» (Lokmân, 11) (Abdürrezzâk Nevfel, Allah ve Modern İlim, 155 - 164)

İkinci Mes'ele : Bu âyetin tefsîrinde müfessirlerin Cumhûrundan nakledilen görüş şudur : Bir gemi su üzerine bırakıldığı zaman o tarafa bu tarafa meyledip sarsılır. Bu geminin üzerine ağırlıklar konduğu zaman dengesini kazanır. Bunun gibi Cenâb-ı Allah dünyayı su üzerinde yarattığında ilk zamanlar dünya sarsılmış ve titremiştir. Bunun üzerine, bu ağır dağları yaratmış ve böylece su üzerinde yerleşmiştir.

Bu görüş bazı noktalardan güçlük arzeder, denebilir : 1) Bu yorum; ya yer ve suyun tabîatında ağırlık olduğunu söyleyerek, yahut da bu kuralı inkâr etmekle birlikte cisimlerin bu hareketlerinin kendi yapısından olduğunu, veya böyle olmayıp Allah'ın takdîri ile olduğunu kabul ederek yapılacaktır. Birinci duruma göre bu yoruma gidebilmek güçtür. Çünkü bu kurala göre, dünyanın sudan ağır olduğu şüphesizdir. Sudan ağır olan bir cisim de suda batar. Onun üzerinde yüzüp kalmaz. Yüzmediği zaman da onun sarsması, titremesi söz konusu olamaz. Ancak gemi böyle değildir. Çünkü gemi ağaçtan yapılır. Ağacın içinde ise hava ile dolu boşluklar bulunur. Bu sebeple ağaç, su üzerinde yüzer ve o zaman da sarsılır ve su üzerinde kayar. Ağır cisimlerle sağlamlaştırıldığı zaman karâr bulur ve durur. İşte fark budur. 2) İkinci şıkka gelince buna göre dünyanın sükûn bulması Allah'ın onda sükûnu yaratması iledir. Onun sallanan bir sofra olmasının sebebi ise yine Allah'ın onda hareketi yaratmasıdır. Bu duruma göre dünyanın sarsıldığını, bunun üzerine Allah'ın dağları yaratıp onu sağlamlaştırdığını söylemek doğru olmaz. Çünkü bu söz, ancak dünyanın tabîatının sarsmayı, dağların tabîatının da sağlamlaştırmayı beraberinde bulunduğu zaman doğru olur. Ancak, biz şimdi bu halleri gerektiren tabîatların olmadığına göre konuşuyoruz. Görülüyor ki bu yoruma, gitmek bütün bu değerlendirmelere göre müşkildir.

İkinci Nokta : Dünyanın dağlarla sağlamlaştırılması ancak onun

su üzerindeyken üzerindekileri sarsmaması, o yana bu yana meyletmemesi için düşünülebilir. Bu durum eğer su durgun ise mâkûl olabilir. Burada aklımıza bir soru geliyor: Suyun, bulunduğu yerde durgun olmasının sebebi nedir? Eğer suyun o belli yerde durmasının sebebi, özel tabîatının onun o muayyen yerde durmasını gerektirmesidir, denecek olursa; o halde niçin aynı şeyi dünya için söylemiyorsunuz? Dünyanın kendine mahsûs tabîatı onun o belli yerde durmasını gerektiriyor, demiyorsunuz? Bu; sonuç olarak Allah'ın dünyayı, dağlarla sağlamlaştırdığı için durduğunu söylemeyi doğurur. Şâyet, «hayır, suyun muayyen yerinde durmasının sebebi, Allah'ın onu kendi kudretiyle o husûsî yerde durdurmasıdır,» denirse, niçin aynı şey dünyanın durması için de söylenmiyor? Görülüyor ki yorum yine doğru çıkmamaktadır..

Üçüncü Nokta: Dünya büyük bir cisimdir. Onun okyanusun üzerinde bütünüyle sarsılması, titremesi halinde bu insanlarca görülmez.

Eğer denilirse ki: Dünyayı, içinde biriken gazlar deprem anında hareket ettirmiyor mu? Bu hareketler insanlarca müşâhade ediliyor. Peki «Dağlar olmasa dünya sarsılırdı. Ancak ağır dağlarla sağlamlaştırılınca, rüzgârlar onu sarsmaya güç yetiremediler,» diyen kimseyi niçin reddediyorsunuz?

Biz deriz ki: O gazlar yerin küçük bir parçası içinde birikmektedir. O küçük parçada sarsılma olunca müşâhade edilebiliyor. Yukarıki görüşü ileri sürenler diyorlar ki: Yerin muayyen bölgesinde meydana gelen hareket insanın belli bir uzvunda meydana gelen seğirme gibidir. Bu görülebilir. Oysa dünyanın bütünüyle sarsılması halinde bu sarsılma görülmez. Nitekim gemide bulunan bir insan geminin bütünüyle yaptığı hareketi en hızlı bir sür'atle olsa bile hissetmez. Burada da böyledir. Bunlar bu konudaki ince ve derin meselelerdir. Buna göre bu zor noktada şöyle denebilir: Kesin delillerle sâbittir ki; dünya yuvarlaktır. Bu yuvarlağın üzerinde bulunan şu dağlar ise bu yuvarlağın yüzünde meydana gelen çıkıntılar gibidir.

Şimdi diyoruz ki: Bu çıkıntıların olmadığını, gerçekten yer küresinin çıkıntılardan uzak olduğunu düşünsek, en küçük bir sebeple dâire teşkîl ederek hareket ederdi. Çünkü dâire şeklinde olan basit bir cisim, ya kendi etrafında dönerek hareket etmesi gerekir veya bu aklen gerekli olmasa bile, basit bir sebeple bu şekilde dönmesi îcâb eder. Fakat yer yuvarlağının yüzünde bu dağlar mevcut olduğuna ve bunlar yuvarlak üzerinde bulunan çıkıntılar gibi olduğuna göre, bu dağların her biri dünyanın merkezine doğru kendi tabîatı ile yönelir. Dağların dünyanın merkezine doğru büyük ağırlığı, şiddetli gücü ile yönelmesi

yer yuvarlağını dâire şeklinde dönmekten alıkoyan kazık görevini yapmaktadır. İşte dağların yeryüzünde yaratılması dâirevî hareketine mâni olması için yuvarlağa çakılmış kazıklar gibidir. Bunlar yerin sarsılmasına meyil ve titremesine mâni olurlar. Yani yerin dâire şeklinde hareketine mâni olurlar.

İkinci Nimet : Allah'ın yeryüzünde gösterdiği ikinci nimet orada ırmakları akıtmasıdır. Burada iki bahis vardır :

(.....)

İkinci Bahis : Müsbet ilimlerce sâbittir ki, ırmakların çoğunun kaynağı dağlardan çıkmaktadır. Bu sebepledir ki Cenâb-ı Allah ne zaman dağları zikretmiş ise peşinden hemen gözeleri ve ırmakları zikretmiştir.

Üçüncü Nimet : «Doğru yolu bulasınız diye yollar koymuştur,» cümlesinde zikredilmiştir. Yani Allah yeryüzüne, yolculuklarınızda doğru yolu bulasınız diye yollar koydu ve açıkladı, demektir. (Fahreddîn er-Râzî, Mefâtîh el-Gayb, XX, 8-10)

Şüphesiz ki insanların sığınağı ilk çağlarda mağaralar idi. Çünkü henüz yapı san'atını bilmemekteydiler. Taş devri öncesi mağarada yaşamış; taş devrinde kar, dolu, fırtına ve yağmur gibi tabîat olaylarından korunmak için taşları yontmuş ve kendini vahşî hayvanların saldırısından mağaralara sığınarak korumuştur. Dağlar, dünyamızın katı kabuğunun ayrılmaz bir parçasıdır. Dünyamızın dış kabuğu sarsıldığı zaman birlikte dağlar da sarsılır. Dağlarda muhtelif madenler vardır. Demir, bakır, altın vs. gibi. Biz onları durur gibi görüyoruz ama onlar fezâda kurşun gibi hızla hareket etmektedirler. Çünkü yeryüzü hareket etmektedir. Dağların en önemli rollerinden birisi de, dünyamızın kabuk tabakasının birbiriyle tutunmasını sağlamasıdır. Bir direğin çadırı tuttuğu gibi dağlar da dünyamızı tutmaktadır. Dağların tabiî fonksiyonlarından bir diğeri de yeryüzünün kabuk dengesini korumaktır. Değişik tabîat olaylarının aşındırması netîcesinde dünyamızın kara kabuğu sürekli değişimlere uğramaktadır. Bu değişme, kabuğun yüksek kısımlarıyla alçak kısımları arasında sürekli devâm edip gitmektedir. İşte bütün bu husûslara temâs eden Kur'an-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır :

1 — «Onlar dağlardan evler oyarak kendilerini emîn kılarlardı.» (Hıcr, 82)

2 — «Allah yarattığı şeylerden size gölgelikler yaydı. Dağlardan mağaralar yaptı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve harbde sizi muhâfaza edecek elbiseler yarattı. O'na teslîmiyetle itâat etmeniz için size böylece nimetini tamâmlıyor» (Nahl, 81)

3 — Nûh'un oğlu : «Beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım,» dedi. Nûh da : «Bugün Allah'ın emrinden koruyacak yoktur. Ancak Allah'ın rahmet ettiği kurtulur, dedi. O sırada aralarına bir dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.» (Hûd, 43)

4 — «Arz ve dağların sarsıldığı günde, dağlar akıp dağılan kum gibi olurlar.» (Müzzemmil, 14)

5 — Allah'ın gökten su indirip, kendisiyle çeşit çeşit meyvalar çıkardığımızı görmedin mi? Kezâ dağlardan, renkleri muhtelif beyâz, kırmızı ve gâyet siyah yollar peydâ eyledik. (Fâtır, 27)

6 — «Sen dağları görür, onları hareketsiz ve sâbit sanırsın. Halbuki onlar bulutların geçişi gibi geçerler. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanâtıdır. Şüphesiz o, işlediğiniz şeylerden haberdârdır.» (Neml, 88)

7 — «Biz yeri beşik kılmadık mı? Dağları kazıklar yapmadık mı?» (Nebe, 6-7)

8 — «O, sizi çalkalamasın diye yeryüzüne büyük dağlar, yolunuzu bulmanız için de yollar ve nehirler koydu.» (Nahl, 15)

9 — «Yeryüzünde insanları çalkalamamak için sâbit dağlar yarattık. İnsanlar diledikleri yere gidebilsinler diye yeryüzünde geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31)

10 — «Ve göğü korunmuş bir tavan kıldık. Halbuki müşrikler bunun (gökyüzünün) alâmetlerinden yüz çeviricidirler.» (Enbiyâ, 32)

11 — «Allah, arz üzerinde sâbit dağlar yarattı. Onu bereketli kıldı. Yiyecek ve içeceklerini takdîr etmek, sorup suâl edenler için bunların yaratılması dört günde tamâmlandı.» (Fussilet, 10)

Şimdi yeryüzünün kabuğunda bir gezinti yapalım. Oradaki dağları, denizleri, ırmakları, vâdîleri ve çölleri görmeye çalışalım. Dünyamız ilk elbisesini giydiği günden beri bu tabîat parçaları acabâ olduğu gibi duruyor mu? Dünyamızın ilk yaratıldığı gündeki görünümü bugünkünün aynı mıydı, yoksa değişikliğe uğramış mıdır? İçinizden dünyanın hiç değişikliğe uğramadığını söyleyecek birisi çıkabilir. Nitekim bizim gördüğümüz tabîat manzaraları, tarihin muhtelif çağlarında yaşamış olan cedlerimizin görmüş olduğunun hemen hemen aynıdır. Dün cedlerimiz nasıl Nil vâdîsinde yerleşmişse bugün de biz yerleşiyoruz. Dün nasıl onların çevresinde çöller yer alıyorduysa bugün de bizim çevremizde çöller yer almaktadır. Ama gerçek hiç de böyle değildir. Şüphesiz ki dünyamızda her an renkli değişimler olmakta, ancak bu değişimler pek yavaş yürümektedir. Binlerce yılda ancak farkedilir. Dünyamızın yaşına ve jeolojik olaylara göre, Firavunların Nil vâdîsine yerleştiği günden bizim yaşadığımız güne pek fazla za-

man geçmiş değildir. Yalnızca tabîat mı değişiyor? Hayır, tabîattaki tüm canlılar değişiyor. İlk doğuşundan beri sürekli bir değişme ve gelişme var. Dünya üzerindeki çok yavaş yürüyen değişme, tabîat ve atmosfer olaylarının netîcesinde meydana gelmektedir. Yeryüzündeki bu tabiî değişimlerin eskiden beri en büyük etkeni ısı derecesinin değişikliğidir. Gece ve gündüz, yaz ve kış değişen hava sıcaklığı en büyük tabiî aşınmanın sebebidir. Bu değişmeler, kayaların parçalanıp dağılmasına sebep olmaktadır. Meselâ bir parça kayayı ısıtsak sonra soğutsak ve bu ameliyeyi uzun zaman devâm ettirsek bir müddet sonra taşın parçalandığını görürüz. Yalnız hava sıcaklığı değil, rüzgârlar, yağmurlar, seller ve dalgalar da büyük tabiî aşınmanın sebebleridir. Hepsi de kayalara çarpar, onları parçalar, bu parçalanan bölümleri, vâdîlere ve deniz kıyılarına taşırlar. Orada üst üste yığılan bu parçalar tabakalar halinde birleşir, yan yana gelir ve yığma kayaları oluştururlar. Tabîattaki değişikliklerin en önemli âmillerinden birisi de deniz kıyılarıdır. Denizin dibinde kalan kısımlar, zamanla kalkerli taşların oluşumuna sebep olurlar. Aşınma ameliyesi adı verilen bu ameliye, aynı zamanda hem yapma hem de yıkma ameliyesidir. Tıpkı büyük bir kayayı kırıp taşlarından istifâde ederek caddeleri döşeyen veya binâları yapan kimsenin durumu gibi. Yeryüzünde oluşum şekline göre çeşitli kayalara rastlanır.

Vâdîlerin yamaçlarına, deniz kıyısındaki dikliklere, yapı için kazılan temellere, açılan kuyulardan çıkan maddelere bakarsak yer kabuğunun bazan yumuşak, bazan sert, türlü renk ve görünüşte kayalardan yapıldığını anlarız. Kayalar (kütleler) tek bir maddeden yapılmış değildir. Ayrı ayrı bileşimlerde, renklerde sert veya yumuşak elemanların bir araya gelmesiyle teşekkül etmişlerdir. Bir kayayı teşkîl eden bu çeşit elemanların her birine mineral denir. Meselâ granit adı verilen kaya, üç mineralin bir araya gelmesiyle teşekkül etmiştir. Bunlar feldspat, kuvars ve mika'dır. Kayalar üzerinde görülen yüzey şekillerin şu veya bu biçime girmesinde kayaların büyük rolü vardır. İşte coğrafyanın kayalar ve onların özellikleri ile ilgilenmesi bilhâssa bu sebeptendir. Bu te'sîrleri iyice kavrayabilmek için, önce kayalar hakkında bilgi edinmek lâzımdır.

Yerkabuğunu meydana getiren kayalar üç farklı takıma ayrılır :

a) Katılaşım kayaları : Bunlar, dünyanın iç kısımlarında bulunan ve mağma denilen erimiş ve kızgın maddelerin taşküre içine sokularak ya da kırıklardan, volkanlardan yeryüzüne çıkarak soğuması ve katılaşması ile meydana gelmişlerdir. Bu kayalar tabakalaşma göstermezler. Bazıları iri taneli, bazıları çok küçük taneli olur; bazılarında ise

iri taneler adeta hamur içine serpilmiş gibidir. Bu durum, o kayayı meydana getiren mağmanın, yavaş ya da hızlı soğumasına bağlıdır. Yeryüzüne kadar çıkan mağma çabuk soğur. Bu yüzden kaya, küçük taneli ya da cam gibi olur. Yerkabuğunun derinliklerinde ise, mağma yavaş yavaş soğuduğu için buralarda iri kristalli kayalar meydana gelir. Memleketimizde en çok rastlanan katılaşım kayalar; granit, bazalt ve andezitlerdir. Bunlardan granit, iri kristallidir.

b) Tortul kayalar : Dış kuvvetlerle kayalardan koparılıp çukur yerlere, göl ve deniz diplerine taşınıp yığılan ve zamanla kalın tabakalar teşkîl eden tortulara bu ad verilir. Bunların yığılmaları çeşitli şekillerde olur.

Tortulaşma, kimyasal yollarla olabilir. İçlerinde erimiş bir halde kalsiyum karbonat taşıyan karbon dioksitli sular, bazı hallerde karbon dioksitin uçması yüzünden içindeki kalsiyum karbonatı tortu halinde bırakır. Yeraltı mağaralarında görülen sarkıt ve dikitler, kalkerli arâzîlerde kaynakların ağız kısımlarında görülen traverten denilen (Denizli yakınında Pamukkale'de ve Antalya'da görüldüğü gibi) tortular böyle meydana gelirler.

Bazan tortulaşma, organik yollarla olur. Denizlerde yaşayan ve kalkerli ya da silisli kavkılara sâhib olan küçük canlılar, öldükten sonra deniz diplerine yığılarak, zamanla kalın tabakalar meydana getirirler. En çok rastlanan diğer tortulaşma şekli de; akarsuların, buzulların, rüzgârların, deniz kıyılarında dalgaların ve akıntıların daha önce mevcûd olan kayaları aşındırıp, küçük parçalara ayırmaları ve bunları sürükleyip çukur yerlere yığmaları ile meydana gelir. Kum, kum taşları, killer, çakıl ve konglomeralar bu şekilde meydana gelirler.

Bütün bu tortular, eğer sonradan iç kuvvetlerle bozulmamış, alt üst olmamışlarsa meydana gelişi sırasına göre birbiri üzerine yığılır ve yatay tabakalar meydana getirirler. Bu tortulaşma, uzun jeoloji devirleri boyunca bazan yüzlerce hattâ binlerce metre kalınlığa erişebilir. Bu tabakaların içinde, onların teşekkül ettikleri jeoloji devrinde yaşayan hayvan ve bitkilerin kalıntılarına, izlerine rastlanır. Bunlara «fosil» adı verilir Fosiller, yerkabuğunu teşkîl eden bu tortul kayaların ve tabakaların birbirine nazaran yaşlarını tâyîn etmeye yararlar.

c) Başkalaşmış kayalar : Bunlar tortul kayaların arasına sonradan kızgın mağmanın girmesi ya da iç etkenlerin etkisi altında bu kayaların yüksek basınçlara ve yüksek sıcaklıklara mârûz kalmaları sonucunda meydana gelmişlerdir. Bu olaylar tortul kayaların özelliklerini değiştirir. Eskiden kristalli olmayanlar yüksek sıcaklık ve basınç altında eriyip yeniden katılaşan kristalli bir hal alırlar. Yüksek basınçlar bun-

lara, birbirine sıkı bir şekilde yapışmış ince levhacıklı bir görünüş verir. Gene sıcaklık ve basınç altında meydana gelen kimyasal olaylar netîcesinde bileşimleri de değişebilir.

Başkalaşmış kayalar, kristalli oluşlarıyla katılaşım kayalarına yakınlık gösterirler. Fakat bir yandan da tabakalar halinde bulundukları için tortul kayalara benzerler. Bunların en yaygın örnekleri gnasylar, şistler ve mermerlerdir. Gnaysın bileşimi granitin aynıdır; onun gibi kristallidir. Fakat kristalleri tabaka tabaka ezilmiş olduğu için kolayca granitten ayrılır. Şistler çok çeşitli olurlar; bazıları kristalli, bazıları kristalsizdir. Bunlar yaprak yaprak oluşlarıyla tanınırlar. Mermerler, kalkerlerin değişikliğe uğraması ve tamâmıyla kristalli bir hal alması ile meydana gelmişlerdir.

Yukarıda açıkladığımız kayaların her birinin ayrı bir yapısı vardır. Bu sebeple bunlar aşındırıcı dış etkenlere karşı aynı derecede dayanamazlar ve bu yüzden de üzerlerinde aynı şekiller meydana gelemez. Demek ki yeryüzü üzerinde gördüğümüz çeşitli arâzî şekilleri, sâdece iç ve dış kuvvetlerin işi değildir. Bu şekillerin şu ya da bu görünüşte olmaları, onları meydana getiren kayaların özellikleri ile de ilgilidir. Bu durum aynı zamanda bitki örtüsü ve insan hayatı için de önemlidir.

Granit gibi iri taneli katılaşım kayaları üzerinde, günlük sıcaklık farklarının şiddetli olduğu yüksek dağlarda sivri uçlu tepeler meydana gelir. Buna karşılık aşınımın çok ilerlemiş olduğu eski dağlarda ve nemli iklimlerde, granitler kubbe şeklinde yuvarlak tepeler meydana getirirler. Granit farklı minarellerden yapıldığı için kolayca dağılır ve ufalanır. Netîcede killi ve kumlu bir toprak teşekkül eder. Bu topraklar bitek değildir.

Kum taşları, genellikle sarp diklikler meydana getirir. Bu dikliğin üst kısmında az ya da çok geniş düzlükler görülür. Bazı kum taşlarının içinde kolayca aşınan maddeler bulunur. Bu dirençsiz maddeler daha çabuk aşınır ve netîcede harâbelere benzeyen garip yer şekilleri meydana gelir.

Killer ve şistler, geçirimsiz kayalardır. Aşınıma karşı dirençleri azdır. Bu sebepten yüksek tepeler teşkîl ettikleri nâdiren görülür. Bunların üzerinde şekiller basık, yamaçlar az eğilimli ve vâdîler sıktır. Killerden meydana gelen ve bitki örtüsü tarafından korunmayan bazı yamaçlar, sel yarıntıları ile geçilemeyecek kadar parçalanmıştır.

Kalkerler ve bazaltlar çok defa sarp dikliklerle kuşatılan düzlükler meydana getirirler. Çok çatlaklıdırlar. Bu yüzden sular derinlere sızar; yüzeyleri kurudur. Ayrıca kalkerler suda erirler. Bunun sonucunda

kalkerler üzerinde bazı özel erime şekilleri (karst şekilleri) meydana gelir.

Gnayslar da sebep oldukları şekiller bakımından az çok granitlere benzer. Bunlar yüksek dağlar üzerinde testere dişlerine benzeyen tepeler meydana getirirler. Buna karşılık çok aşınmış yerlerde üzerlerinde kubbemsi şekiller görülür.

Bilindiği gibi dünyamız hiç bir zaman olduğu şekilde kalmamıştır. Nitekim güneşin, gezegenimize her sabah yeniden doğduğu ve her sabah yeni bir dünya ile karşılaştığı söylenegelmiştir. Aşınma ameliyesinin sonucunda zamanla dağlar kaybolur. Denizlerin dibine dökülen kayalardan okyanusların ağzını dolduran akıntılardan yeni birikimler meydana gelir. Ve yerkabuğunun hareketinden uzun jeolojik zamanlar boyunca yeni dağlar ve denizler oluşur. Bu şekilde meydana gelen en son silsile Alpler ve Himalayalardır. Alplerde ve Himalayalarda yıkılma ve yok olma ameliyesi teşekkül etmemiştir. Bu dağlar 4. Jeolojik devrede meydana gelmiştir.

Yeryüzünün kabuğu çok hassâs ölçülere dayanmaktadır. Yeryüzünün kabuğundaki her yer diğerini dengeleyen bir terazinin iki kefesi gibidir. Hassâs bir terazinin iki kefesi birbirini tam dengeler. Bu denge öbür kefeye bir ağırlık konuncaya kadar devâm eder. Ama kefelerden birisinin ağırlığı değişince denge bozulur ve öbür kefe kalkar. Ancak iki kefedeki ağırlık eşitleşince, terazi dengesini tekrâr sağlar. İşte dağlar, dünyamız üzerinde böylesine bir denge rolü oynamaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm buna işâretle şöyle buyurmaktadır :

1 — «Yeryüzünde sarsılmayasınız diye sâbit dağlar, nehirler ve yollar koymuştur ki onunla, doğru yolu bulasınız.»

2 — «Yeryüzünde insanları çalkalamamak için sâbit dağlar yarattık. İnsanlar diledikleri yere gidebilsinler diye yeryüzünde geniş yollar açtık.» (Enbiyâ, 31)

Dünyamızın dış kabuğu öyle bir denge rolü oynarken merkezdeki iç şartlar bu dengenin rahat ve sürekliliğini bozar. Yerin merkezindeki yüksek basınçlar; merkez ve kabuk arasındaki sıvı kısımda -ki bu kısım henüz donanmıştır- şiddetli yayılan sarsıntılara, bu ise yeryüzünün kabuğunun yükselip alçalmasına sebep olur. Alçalan kısımlara sular dolar ve büyük denizler teşekkül eder. Bu durum, jeolojik devrelerde vâriddir. Karaların ortasını dolduran bu yığınları içerisinde büyük ağırlıklar mesâbesindeki tortular teşekkül eder. Tortuları aşınma ameliyesi dağlardan ve platolardan taşır. Denizlerdeki tortular çoğaldıkça yığılan bu tortular şiddetli basınç netîcesinde gelecekteki dağların kökünü teşkîl eder. Basınç netîcesinde bu kısımlar yükselir ve buranın yüksel-

mesinden sonra meydana gelen alçak bölümler sularla dolar. İşte jeolojik devreler, uzun yıllar sonunda böyle meydana gelir. Yeryüzünde tabiî dengeyi, yeryüzünün şeklini bozan en büyük sarsıntı; bugünkü jeolojik devrin ortalarına rastlayan ve kırk milyon sene içerisinde teşekkül etmiş olduğu sanılan Alp silsilelerinin oluşmasıdır. Hindistan'ın kuzeyinden Amerika kıyılarına kadar uzandığı tahmîn edilen Orta Akdeniz tortularından bugünkü Himalayalar ve Alpler teşekkül etmiştir. Tabîatı itibârıyla bu oluşum çok yavaş cereyân etmektedir. Bugün de aynı oluşum sürmektedir. Yerkabuğundaki bu değişikliklerle beraber pek çok volkanlar fışkırmıştır. Kuzey Hindistan'da Dekkan platosunda meşhûr bazalt tabakaları bu zamanda teşekkül etmiştir. Bizim memleketimizde (Mısır) Ebu Züber'de Süveyş yolunda ve Feyum civârındaki bazalt tabakalar da bu jeolojik devreye âittir. Yeryüzündeki bu volkanik patlamalar büyük ölçüde azalmış, günümüzde ancak üç yüze yakın volkanik sâha kalmıştır. Bunlardan çoğunluğu zaman zaman durur, zaman zaman fışkırır. Bu volkanlar yeryüzünün bazı bölgelerinin çökmesine, bazı bölgelerin de yükselmesine sebep olur. (Dr. Cemâleddîn el-Fendî, Allah ve Kâinât, 157-166)

——— oOo ———

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ
يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

19 — Allah; gizlediklerinizi de, açığa vurduklarınızı da bilir.

20 — Allah'tan başka taptıkları; hiç bir şey yaratmazlar. Çünkü onların kendileri yaratılmıştır.

21 — Onlar; diri değil, ölüdürler. Ne zaman dirileceklerini de fark edemezler.

Allah'tan başka taptıkları

Allah Teâlâ açık olan şeyleri bildiği gibi gizlilikleri ve gönüllerde olanı da bildiğini haber veriyor. O, kıyâmet günü her amel işleyeni ameli ile cezâlandıracaktır : Eğer ameli hayır ise hayırla, şer ise şerle karşılığını verecektir. Sonra Allah Teâlâ, Allah'ın dışında ibâdet ede-

geldikleri putların hiç bir şey yaratamayacaklarını, aksine onların yaratılmış olduklarını haber verir. Nitekim İbrâhîm Halîl de şöyle demişti: «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.» (Sâffât, 95-96).

«Onlar diri değil, ölüdürler.» buyurulur ki; onlar cansızdırlar, onlarda rûh yoktur. İşitemezler, göremezler ve akledemezler. «Ne zaman dirileceklerini de fark edemezler.» Kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmezler. O halde onların katında menfaat veya sevâb veya bir cezâ nasıl umulabilir? Bunlar ancak her şeyi bilen (Allah) tan umulabilir ki. O, her şeyin yaratıcısıdır.

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

22 — Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Âhirete inanmayanların kalbleri inkâr edicidir ve onlar büyüklük taslayanlardır.

23 — Şüphesiz Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. Ve O, büyüklük taslayanları sevmez.

Tek Bir İlâh

Allah Teâlâ Vâhid, Ahad, Ferd ve Samed olan zâtından başka tanrı olmadığını, kâfirlerin kalblerinin bunu inkâr ettiğini haber verir. Nitekim onların şaşkınlık içinde şöyle dediklerini de haber veriyor: «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu, çok tuhaf bir şeydir.» (Sâd, 5). Başka bir âyette de şöyle buyurur: «Allah tek olarak anıldığı zaman âhirete inanmayanların kalbleri tiksinir. Ama Allah'tan başkaları anıldığı vakit hemen yüzleri güler.» (Zümer, 45).

«Kalblerinin Allah'ı birlemeyi inkâr etmesiyle birlikte onlar Allah'ın ibâdetinden de büyüklük taslarlar.» Başka bir âyette: «Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerdir.» (Gâfir, 60) buyrulurken burada da: «Şüphesiz (gerçekten) Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir (ve bunlar karşılığında onları tâm bir cezâ ile cezâlandıracaktır.) Ve O, büyüklük taslayanları sevmez.» buyurur.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً
يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

24 — Onlara : Size Rabbınız ne indirdi? denildiği zaman; geçmişlerin masallarını, derler.

25 — Bununla onlar, kıyâmet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka, bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerinden bir kısmını da sırtlarlar. Dikkat edin; yüklendikleri yük, ne kötüdür.

Allah Teâlâ bu âyetlerde buyurur ki : O, yalanlayanlara : Size Rabbınız ne indirdi? denildiği zaman; onlar cevabtan yüz çevirerek : Geçmişlerin masallarını. O, hiç bir şey indirmemiştir. Bize okunan şey geçmişlerin masallarından başka bir şey değildir. Eskilerin kitablarından alınmadır, derler. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Öncekilerin masallarıdır. Başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır, dediler.» (Furkân, 5) buyurur ki; onlar peygambere iftirâ ediyor, bütünüyle bâtıl olan birbirine zıd muhtelif sözler söylüyorlardı. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Bir bak, sana nasıl misâller getirdiler? Onlar sapmışlardır, bir daha yol bulamazlar.» (Furkân, 9). Bu böyledir; zîrâ kim haktan çıkmışsa; ne söylerse söylesin hatâ etmiştir. Onlar : «O, sihirbâzdır, şâirdir, kâhindir, delidir.» diyorlardı. Sonunda biricik şeyhleri Velîd İbn Muğîre el-Mahzûmî'nin onlar için uydurmuş olduğu sözde karâr kıldılar. Onun hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Doğrusu o, düşündü ve ölçüp biçti. Canı çıkası nasıl da ölçüp biçti. Sonra yine canı çıkası nasıl da ölçüp biçti. Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. Sonra da arkasını dönüp büyüklük taslad. Ve dedi ki : Bu, sâdece öğretilegelen bir büyüdür.» (Müddessir, 18-24). İşte onun bu sözü nakledildi, hikâye edildi ve onun söz ve görüşünden kaynaklanarak yayıldı. Allah hepsini çirkin kılsın.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Bununla onlar; kıyâmet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka, bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar.» Onların böyle söylemelerini takdîr buyurduk ki; böylece bütün yüklerini taşısınlar, onlara tâbi olan, onlara muvâfık hareket edenlerin de yüklerini sırtlasınlar. Böylece kendi sapıklıklarının suçu, günâhı üstlerinde kaldığı gibi başkalarını yoldan çı-

karmaları ve onların da kendilerine uymaları suçu da onların üzerinde kalsın. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulur : Kim bir hidâyete çağırırsa ona uyanların mükâfatlarının bir benzeri ona da olur. Ona uyanların mükâfâtlarından bu hiç bir şey eksiltmez. Kim de bir sapıklığa çağırırsa; ona uyanların günâhlarının bir misli o çağıranın da üzerine olur. Bu ona uyanların günâhlarından hiç bir şey eksiltmez. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Gerçekten onlar, hem kendi yüklerini ve hem de kendi yükleriyle beraber daha nice yükleri yüklenecekler ve uydurup durdukları şeylerden dolayı kıyâmet günü sorguya çekileceklerdir.» (Ankebût, 13). Avfî'nin İbn Abbâs'tan «Bununla onlar; kıyâmet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka, bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerini de sırtlarlar.» âyeti hakkında rivâyet ettiğine göre; bu âyet, Allah Teâlâ'nın : «Bununla onlar kıyâmet günü kendilerinin bütün yüklerini taşıdıktan başka bilgisizlikle baştan çıkardıklarının yüklerinden bir kısmını da sırtlarlar.» (Nahl, 25) âyeti gibidir. Mücahid der ki : Onlar kendi yüklerini taşıyacaklar, kendi günâhlarını ve onlara itâat edenlerin günâhlarını da taşıyacaklardır. Onlara tâbi olanların (itâat edenlerin) azâbından hiç bir şey hafifletilmeyecektir.

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ
أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ
عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾

26 — Kendilerinden öncekiler de düzen kurmuşlardı. Bunun üzerine Allah; binâlarını temellerinden çökertti de üstlerindeki tavanları başlarına yıkıldı. Hem bu azâb, onlara hissedemeyecekleri taraftan gelmişti.

27 — Sonra da kıyâmet gününde onları rezîl eder ve der ki : Haklarında tartıştığınız Benim (ortaklarım) nerede? Kendilerine bilgi verilmiş olanlar derler ki : Doğrusu bugün, rezîllik ve zillet kâfirleredir.

Düzen Kuranlar

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî'nin «Kendilerinden öncekiler de düzen kurmuşlardı.» âyeti hakkında söylediğine göre o (düzen kuran), yüksek bir kule inşâ ettiren Nemrud'dur. İbn Ebu Hâtim'in ifâdesine nazaran bu görüşün benzeri Mücâhid'den de rivâyet edilmiştir. Abdürrezâk'ın Ma'mer'den, onun da Zeyd İbn Eslem'den rivâyetine göre, yeryüzündeki zâlimlerin ilki Nemrud'dur. Allah Teâlâ onun üzerine bir sivrisinek göndermiş sinek onun burun deliğine girmiş ve orada dört yüz sene kalmış. Bu sırada onun başına tokmaklarla vurulurmuş. İnsanların ona en acıyanı ellerini birleştirir ve ikisiyle birden onun başına vururmuş. Zîrâ o, tâm dört yüz sene zâlimâne yaşamış. Allah Teâlâ da onun hükümrânlığı miktarınca ona dört yüz sene azâb etmiş. Sonra da öldürmüştür. İşte göğe doğru yüksek bir kule inşâ etmiş olan budur. Allah Teâlâ'nın hakkında : «Bunun üzerine Allah; binâlarını temellerinden çökertti.» buyurduğu kişi de budur. Başkaları : Bilakis, o Buhtunnasr'dır, demişler ve Allah Teâlâ'nın burada hikâye etmiş olduğu hîleyi (düzeni) anlatmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ İbrahîm sûresinde şöyle buyurur : «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile, onların bu düzenleri Allah'ın elindeydi.» (İbrâhîm, 46). Bir başkaları da bunun Allah'ı inkâr eden, O'na ibâdette başkalarını ortak koşan kimselerin yaptıklarını ibtâl için bir misâl kabîlinden olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Nûh (a.s.) da şöyle demişti : «Büyük büyük düzenler kurdular.» (Nûh, 22). Onlar her vesîle ile insanları şirklerine meylettirmek ve insanları saptırmak için her türlü hîleyi, düzeni kurmuşlardır. Bu sebeple kıyâmet günü onlara tâbi olanlar kendilerine şöyle diyeceklerdir : «Hayır, gece ve gündüz işiniz hîlekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz.» (Sebe, 33).

«Bunun üzerine Allah; binâlarını temellerinden çökertti.» Onu kökünden söküp attı, amellerini yok etti, kazıdı. Başka âyetlerde şöyle buyrulur : «Savaş için ateşi ne zaman körükleseler; Allah onu söndürür.» (Mâide, 64). «Fakat Allah'ın azâbı, onlara, hesaplamadıkları yerden geldi. Ve kalblerine korku saldı. Kendi elleriyle ve inananların elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey basîret sâhipleri, ibret alın.» (Haşr, 2). Burada ise şöyle buyurulmaktadır : «Bunun üzerine Allah; binâlarını temellerinden çökertti de tavanları başlarına yıkıldı. Hem bu azâb; onlara hissedemeyecekleri taraftan gelmişti. Sonra da kıyâmet günü onları rezîl eder.» Rüsvâylıklarını, kalblerinin gizlediklerini açığa çıkarır, alenî kılar. Başka bir âyette de şöyle buyrulur : «O günde ki sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» (Târık, 9). Buhârî ve

Müslim'in Sahîh'lerinde İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyâmet günü her bir zâlim için oturak yerinin yanına zulmü ölçüsünce bir bayrak dikilir ve : Bu filân oğlu filânın zulmüdür, denilir. Böylece onların gizlemiş oldukları hîle, insanlara açıklanır ve Allah Teâlâ bütün yaratıkların gözleri önünde onları rüsvây eder. Rab Teâlâ, onları azarlama sadedinde şöyle buyurur : «Haklarında tartıştığımız Benim eşlerim nerede? Onların yolunda savaştığınız, düşmanlık ettiğiniz ortaklar nerede? Onlar nerede; size yardım etmeleri, burada sizi kurtarmaları nerede? Size yardım ediyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?» (Şuarâ, 93). «Artık onun gücü de, yardımcısı da yoktur.» (Tarık, 10). Huccetler onların aleyhine yönelip aleyhlerinde delil ortaya konup ta (azâb) kelimesi onlar hakkında gerçekleşince ve kaçılamayacak bir zamanda, özür dileyemeyecek bir duruma düşürüldüklerinde, susturulduklarında; dünya ve âhirette efendi clan ve kendilerine bilgi verilmiş olanlar, dünyada ve âhirette hakkı aramış olanlar işte o zaman derler ki : Doğrusu bugün; rezîllik, zillet, rüsvâylık, azâb Allah'ı inkâr etmiş, hiçbir fayda ve zarar veremeyecek biriyle Allah'a ortak koşmuş olan kâfirleredir, onları kuşatmıştır, derler.

الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

28 — Melekler; kendilerine zulmetmiş olanların canını alırken : Biz, hiç bir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslîm olurlar. Hayır, Allah sizin neler yaptığınızı bilir.

29 — Haydi cehennemin kapılarından girin. Orada temelli kalacaksınız. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür.

Haydin Cehenneme

Allah Teâlâ, kendilerine zulmetmiş müşriklerin rûhlarını teslîm etme anındaki durumlarını ve rûhlarını almak üzere onlara meleklerin gelişini haber verir. Onlar, «Biz, hiç bir kötülük yapmıyorduk, diyerek (işitme, itâat ve boyun eğme ızhâr ederek) teslîm olurlar.» Nitekim onlar Allah'a dönüş gününde (âhirette) şöyle diyeceklerdir : «Andolsun Allah'a ki, ey Rabbımız; biz müşriklerden değildik» (En'âm, 23). «Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün, size yemîn ettikle-

ri gibi O'na da yemin ederler.» (Mücâdile, 18). Allah Teâlâ onların bu sözlerini yalanlayarak şöyle buyurur : Hayır, Allah sizin neler yaptığınızı bilir. Haydi cehennemin kapılarından girin. Orada temelli kalacaksınız. Büyüklenenlerin durağı ne kötüdür. Allah'ın âyetlerine karşı ve Allah'ın elçilerine tâbi olmaktan büyüklenen kimseler için ne kötü kalacak yer ve ne kadar aşağılatılmış (alçaltılmış) bir yurttur orası.

Onların ruhları cehenneme, öldükleri günden itibâren girecek, kabirlerindeki cesedlerine cehennemin sıcaklığı ve sıcak yeli gelecektir. Kıyâmet günü olduğunda, rûhları cesedlerine girecek ve cehennem ateşinde ebediyyen kalacaktır. «Aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azâbı da eksiltilmez.» (Fâtır, 36). «Sabah-akşam ateşe sunulurlar. Kıyâmet koptuğu gün : Firavun'un adamlarını azâbın en şiddetlisine sokun, denir.» (Ğâfir, 46).

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ
الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ
فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ
سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

30 — Müttakîlere : Rabbınız ne indirdi? denildiği vakit : Hayır indirdi, derler. Bu dünyada ihsân edenlere iyilik vardır, âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Müttakîlerin yurdu ne de güzeldir.

31 — Adn cennetlerine girerler. Onların altlarından ırmaklar akar. Orada diledikleri kendilerinindir. Ve işte Allah, müttakîleri böyle mükâfâtlandırır.

32 — Onlar; meleklerin, güzel güzel canlarını alacakları kimselerdir. Selâm size, yaptıklarınıza karşılık haydi girin cennete, derler.

Ve Müttakîler

Bu, âyet biraz önce mutsuzlar hakkında verilen haberin hilâfına mutlular hakkında verilen bir haberdir. Mutsuzlar kendilerine : «Rab-

bınız ne indirdi.» denildiği zaman cevaptan yüz çevirerek : «Hiç bir şey indirmedi. Bu ancak geçmişlerin masallarından ibârettir.» demişlerdi. Bunlar ise : Hayır indirdi, ona tâbi olan ve îmân edenler için rahmet, bereket ve güzellik indirdi, derler. Sonra bunlara (mutlu kişiler) Allah'ın peygamberlerine indirdikleri içinde Allah'ın, kullarına neler va'detmiş olduğu şöyle haber verilir : «Bu dünyada ihsân edenlere iyilik vardır. Âhiret yurdu ise daha hayırlıdır.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Kadın olsun, erkek olsun; her kim inanmış olarak iyi amel işlerse; ona hoş bir hayat yaşatacağız. Mükâfâtlarını yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.» (Nahl, 97). Kimin dünyada ameli güzel olursa; Allah Teâlâ dünyada ve âhirette ihsânda bulunur. Sonra da onlara âhiret yurdunun dünya hayatından daha hayırlı olduğu, oradaki mükâfâtın dünyadaki mükâfâttan daha mükemmel olacağı haber verilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde : «Kendilerine bilgi verilmiş olanlar da şöyle demişti : Yazıklar olsun size. Allah'ın mükâfâtı iman ve iyi amel eden kimseler için daha hayırlıdır.» (Kasas, 80). «Allah katında olanlar; kendileri için daha hayırlıdır.» (Âl-i İmrân, 198). «Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bâkîdir.» (A'lâ, 17) buyururken Rasûlü (s.a.) ne de şöyle buyurur : «Elbette âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.» (Duhâ, 4). Daha sonra onlar, âhiret yurdunu vasfeder ve : «Müttakîlerin yurdu ne de güzeldir!» derler.

(جنات عدن) âyeti bir önceki âyette bulunan (دار المتقين) kısmından bedeldir. Yani âhirette onlar için And cennetleri; girecekleri, ebediyyen ikâmet edecekleri cennetler vardır. Onların altlarından ırmak lar akar. Bu cennetlerin ağaçları ve köşkleri arasında ırmaklar akar. Orada diledikleri kendilerinindir. Allah Teâlâ, «Canların istediği ve gözlerin hoşlandığı her şey oradadır. Ve siz orada ebediyyen kalacaksınız.» (Zuhruf, 71) buyururken bir hadîste de şöyle haber verilmektedir : Muhakkak bir bulut, içeceklerinin başında oturmuş cennet ehlinden bir gruba uğrar. Onlardan birisi bir şeyi arzular arzulamaz hemen onların üzerine yağdırıverir. O kadar ki onlardan birisi : Bize genç hûrîler yağdır, dese bu hemen oluverir. «Ve işte Allah müttakîleri, (zâtına îmân eden, O'ndan sakınan ve amelini güzel yapan herkesi) böyle mükâfâtlandırır.»

Sonra Allah Teâlâ onların, rûhlarını teslîm etme anındadakl durumlarını haber verir. Onlar şirkten, kirden ve her türlü kötülükten tertemizdirler. Melekler onlara selâm verecek ve onları cennetle müjdeleyecektir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Muhakkak kl, Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerle-

rine melekler iner, onlara : Korkmayın, üzülmeyin, size va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizindir. Ve burada size, umduğunuz her şey var. Gafûr, Rahîm olanın ikrâmı olarak.» (Fussilet, 30-32). Mü'minin ve kâfirin rûhlarının kabzolunması hakkındaki vârid olmuş hadîsleri, «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.» (İbrâhîm, 27) âyetinin tefsîrinde vermiştik.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ ٱللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَٰبَهُمْ سَيِّـَٔاتُ
مَا عَمِلُوا۟ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾

33 — Onlar, kendilerine meleklerin veya senin Rabbının emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

34 — Bunun için işledikleri kötülüklere uğradılar ve alay ettikleri şey onları kuşattı.

Allah Teâlâ müşriklerin bâtılda ısrar ve devâm etmeleri ve dünya ile aldanmaları karşısında onları tehdîdle : Bunlar meleklerin canlarını almaya gelmesini mi bekliyorlar? buyurur. Bu açıklama Katâde'nindir. «Veyâ senin Rabbının emrinin gelmesini mi bekliyorlar?» âyetinde kıyâmet günü ve orada görecekleri korkular kasdedilmektedir.

Onlardan öncekiler de, onların benzerleri olan geçmiş müşrikler de şirklerinde böylece devâm etmişler ve nihâyet Allah'ın baskınını tatmışlar, içinde bulundukları azâb ve cezâya dûçâr kalmışlardır. Allah onlara zulmetmemiştir. Zîrâ Allah Teâlâ onlara elçilerini göndermek ve kitablarını indirmek sûretiyle hûccetlerini onların aleyhine dikmiş ve onlardan özür beyan etmek hakkını kaldırmıştır. Ancak onlar elçilere muhâlefet etmek ve onların getirdiklerini yalanlamak sûretiyle kendilerine zulmetmişlerdir. Bu sebepledir ki bu fiillerine karşılık Allah'ın azâbına dûçâr kalmışlar ve alay etmiş oldukları elem ve-

rici azâb onları kuşatıvermiştir. Peygamberler onları Allah'ın cezâlandırması ile tehdîd ettiğinde; onlar, peygamberlerle alay etmişlerdi. Bunun içindir ki kıyâmet günü onlara : «Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur.» (Tûr, 14) denilecektir.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا
مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾
وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ
هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

35 — Şirk koşanlar dediler ki : Allah dileseydi; ne biz, ne de babalarımız O'ndan başka bir şeye tapınırdık. O'nun emri dışında hiç bir şeyi harâm kılmazdık. Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygambere; apaçık teblîğden başka ne düşer?

36 — Andolsun ki her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. Allah, içlerinden kimini hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı hak etti. Şimdi yeryüzünde gezin de; peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.

37 — Onların hidâyeti bulmalarına ne kadar hırs göstersen muhakkak ki Allah dalâlete sapanı hidâyete erdirmez ve onların yardımcıları da yoktur.

Müşriklerin Boş İddiâları

Allah Teâlâ müşriklerin içinde bulundukları şirkde aldanmada olduklarını ve kaderi delil getirerek özür beyân etmeye kalkıştıklarını haber verir. Onlar bunu şu sözleriyle ifâde ederler : Allah dileseydi ; ne biz, ne de babalarımız O'ndan başka bir şeye tapınırdık. O'nun emri dışında beş kere doğuran ve beşincisi dişi olan develeri, putlara adanan ve serbest bırakılan develeri, altı batın çifter çifter doğuran koyunları ve benzerlerini harâm kılmazdık. Halbuki onlar, Allah kendilerine bu hûsusta bir hüküm indirmemişken; bunları kendiliklerin-

den ileri sürüp uydurmuşlardır. Onlar bu sözleri ile şöyle demek istiyorlar : Şâyet Allah Teâlâ bizim yaptıklarımızdan hoşlanmamış olsaydı, bunu bizim üzerimize indireceği bir cezâ ile belli eder ve bunları yapmamıza fırsat vermezdi. Allah Teâlâ onların bu şüphelerine bir reddiye olmak üzere şöyle buyurur : «Peygambere; apaçık tebliğden başka ne düşer?» Yani durum onların sandığı gibi değildir. Allah Teâlâ onları kınamamış, yermemiş değildir. Bilakis onları şiddetle yermiş ve en kuvvetli yasaklama ile onlara bu yaptıklarını yasaklamış, her ümmete peygamber göndermiştir. İnsanlardan her nesle ve gruba peygamber göndermiştir ki; bu peygamberlerin hepsi de, Allah'a ibâdete çağırmış ve Allah'ın dışındaki şeylere ibâdeti yasaklamıştır. Peygamberler, «Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının.» emrini onlara iletmişlerdir. Allah Teâlâ Âdem oğullarından yeryüzü halkına Allah'ın göndermiş olduğu ilk peygamber olan Nûh (a.s.) un gönderilmiş olduğu Nûh kavmi içinde Allah'a ortak koşmanın meydana gelmesinden bu yana daveti doğu ve batılarda bütün insan ve cinleri kapsayan Muhammed (s.a.) ile tamâmlayıncaya kadar insanlara peygamberler göndermeye devâm etmiştir. Bütün peygamberler Allah Teâlâ'nın şu âyetlerinde belirtilen niteliklere sâhiptir : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25). «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerden sor. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrıları meşrû kılmış mıyız?» (Zuhruf, 45). Bu âyet-i kerîme'de de Allah Teâlâ «Andolsun ki, her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» buyurur ki; bundan sonra hangi müşrik, «Allah dileseydi; ne biz, ne de babalarımız O'ndan başka bir şeye tapınırdık.» diyebilir ki? Allah Teâlâ'nın şer'î dilemesi, bunu onlar için muhâl kılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ onları, peygamberlerinin dili ile bundan men'etmiştir. Kevnî dilemesine gelince; Allah'ın kevnî dilemesi, Allah'ın bir takdîri olarak onlara bu imkânı vermesidir. Onların bu husûsta Allah Teâlâ'ya karşı bir huccetleri yoktur. Çünkü Allah Teâlâ cehennemi ve şeytânlarla kâfirlerden oluşan oranın ehlini yaratmıştır. O kulları için küfre aslâ râzı olmaz. Bu husûsta en yüce huccet ve kesin hikmet O'nundur.

Allah Teâlâ onları yerdiğini, peygamberlerin uyarmasından sonra onları dünyada azâbla tehdîd buyurduğunu haber veriyor. Bu sebepledir ki : «İçlerinden kimini Allah hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı haketti. Şimdi yeryüzünde gezin de, peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün.» Peygamberlere zıd giden ve gerçeği yalanlayanların durumu ne olmuştur bir sorun. «Allah onları yere batırmıştır ve kâfirlere de bunun benzerleri vardır.» (Muhammed, 10).

«Andolsun ki, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Ama Benim inkârım nice oldu?» (Mülk, 18). Daha sonra Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) nün onların hidâyete ermelerine olan hırsının eğer Allah Teâlâ onları saptırmayı murâd buyurmuşsa hiç bir fayda vermeyeceğini haber verir. Nitekim başka bir âyette : Allah kimin de fitneye düşmesini isterse; onun için senin Allah'a karşı hiç bir şeye gücün yetmez.» (Maîde, 41) buyururken Nûh (a.s.) da kavmine : «Allah sizi azdırmak isterse; ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.» (Hûd, 34) demiştir. Bu âyet-i kerime'de ise : «Onların hidâyeti bulmalarına ne kadar hırs göstersen muhakak ki, Allah dalâlete sapanı hidâyete erdirmez.» buyrulurken Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kimi Allah saptırırsa; onu doğru yola götürecek yoktur. O, bunları taşkınlıkları içinde serserî bir halde bırakır.» (A'râf, 186), «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97).

«Muhakkak ki Allah'ın şânı ve durumu şudur ki; O'nun dilediği olur, O'nun dilemediği olmaz.» Bu sebepledir ki şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah, dalâlete sapanı hidâyete erdirmez. Allah'ın saptırdığını Allah'tan sonra hidâyete erdirecek kimdir? Hiç kimse yoktur ve onları Allah'ın azâbından kurtaracak yardımcıları da yoktur. «Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şânı ne yücedir.» (A'râf, 54).

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا
أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

38 — Onlar: Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler. Hayır, öyle değil. Bu, O'nun dosdoğru bir va'didir. Ancak insanların bir çoğu bilmezler.

39 — Üzerinde ihtilâfa düştükleri şeyi onlara açıklasın ve küfredenler gerçekten yalancı olduklarını bilsinler diye, diriltecektir.

40 — Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona, sözümüz sâdece; ol, demektir ve o, hemen oluverir.

«Ol» Emri

Allah Teâlâ müşriklerden haber veriyor ki; onlar, Allah'ın ölenleri diriltmesini uzak görerek peygamberlerin bu husûsta vermiş oldukları haberleri yalanlayarak, peygamberlerin verdiği haberlerin zıddına yemîn ederek, kuvvetli en ağır yemînlere kendilerini zorlayarak : «Ölen kimseyi Allah diriltmez.» demişlerdir. Allah Teâlâ onları yalanlama ve onlara bir cevab olarak : «Hayır öyle değil, (aksine bu mutlakâ olacaktır.) Bu; O'nun dosdoğru, (mutlak ve kesin) bir va'didir. Ancak insanların bir çoğu bilmezler.» Bilgisizliklerinden ötürü peygamberlere muhâlefet eder ve küfre düşerler.

Daha sonra Allah Teâlâ, Allah'a dönüşün ve kıyâmet günü cesedlerin diriltilmesinin hikmetini beyânla şöyle buyurur : «Üzerinde ihtilâfa düştükleri (her) şeyi onlara (insanlara) açıklasın... diye diriltecektir.» «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.» (Necm, 31). «Küfredenler (Allah'ın ölen kimseyi diriltmeyeceğine dâir yaptıkları yemînlerinde) gerçekten yalancı olduklarını bilsinler diye.» Bu sebepledir ki onlar, kıyâmet günü cehennem ateşine atılacaklar ve zebânîler kendilerine şöyle diyeceklerdir : «Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? Girin oraya. Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. Çünkü siz, ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz.» (Tûr, 14-16).

Daha sonra Allah Teâlâ dilediğine güç yetireceğini, yeryüzünde ve gökte hiç bir şeyin O'nu âciz bırakamayacağını, bir şeyi murâd buyurduğu zaman ona emrinin «ol» demesi olacağını, onun da hemen oluvereceğini, varlıkları yeniden diriltmesinin bu cümleden olduğunu, onların olmasını murâd buyurduğu zaman buna emrinin bir defa olacağını ve onların da dilediği şekilde hemen meydana gelivereceğini haber verir. Başka âyetlerde : «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50), «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokmân, 28) buyururken, bu âyet-i kerime'de de şöyle denilmektedir : «Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman; ona, sözümüz sâdece; ol, demektir. (O'na bir kere emretmektir) ve (bir de bakarsın ki) o, hemen oluvermiştir. (...) Allah Teâlâ'nın emrettiğini te'kîde ihtiyâcı yoktur. Zîrâ Allah Teâlâ'ya karşı durulamaz ve O'na muhâlefet edilemez. Muhakkak Vâhid, Kahhâr, Azîm O'dur. Saltanatı, ceberûtu ve izzeti her şeyi hükmü altına almıştır. O'ndan başka tanrı, O'nun dışında Rab yoktur.

İbn Ebu Hâtim der ki : Hasan İbn Muhammed İbn Sabâh'ın

zikrettiğine göre... Ebu Hüreyye şöyle dermiş : «Allah Teâlâ buyurur ki : Âdemoğlu, Bana sövmesi yaraşmazken sövmüştür. Beni yalanlaması yaraşmazken beni yalanlamıştır. Beni yalanlamasına gelince : «Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler.» Ben buyurdum ki : «Hayır, öyle değil. Bu, O'nun dosdoğru bir va'didir. Ancak insanların bir çoğu bilmezler.» Bana sövmesine gelince o : «Muhakkak Allah üçün üçüncüsüdür.» demiştir. Ben de buyurdum ki : «De ki : O Allah bir tektir. Allah'tır, Samed'dir. Doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir.» (İhlâs, 1-3). Hadîs İbn Ebu Hâtim tarafından mevkûf olarak zikredilmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde merfû olarak ve başka lâfızlarla mevcûddur.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

41 — Zulmedildikten sonra, Allah yolunda hicret eden kimseleri, andolsun ki dünyada güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfâtı ise daha büyüktür. Şâyet bilselerdi.

42 — Onlar sabreden ve yalnız Rablarına tevekkül edenlerdir.

Allah Teâlâ, Allah'ın sevâbını ve mükâfâtını umarak ülkelerinden, kardeşlerinden ve dostlarından ayrılan, Allah'ın hoşnûdluğunu dileyerek Allah yolunda hicret edenlere vereceği mükâfatı haber veriyor. Bu âyet-i kerîme'nin nüzûl sebebinin, Mekke'de kavimlerince şiddetli eziyete dûçâr bırakılan ve Habeşistan'a hicret edenler hakkında olması muhtemeldir. Onlar, kavimlerinin kendilerine eziyeti ağırlaşınca; Rablarına ibâdet imkânı bulmak üzere onların aralarından ayrılıp Habeş ülkesine hicret etmişlerdir. Osmân İbn Affân ve hanımı Allah Rasûlü (s.a.) nün kızı Rukıyye, Allah Rasûlü'nün amcası oğlu Ca'fer İbn Ebu Tâlib, Ebu Seleme İbn Abdülesed bunların eşrâfından olup kadınlı erkekli sıddîk ve sıddîkalardan müteşekkil yaklaşık seksen kişilik bir grup idiler. Allah Teâlâ onlardan hoşnûd olsun ve onları hoşnûd kılsın. Nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında böylece yapmış, dünya ve âhirette güzel karşılık ve mükâfâtı onlara va'detmiş, dünyada onları güzel bir yere yerleştirmiştir. İbn Abbâs,

Şa'bî ve Katâde, «Dünyada güzel bir yere yerleştiririz.» âyetinde Medîne'nin kasdedildiğini söylerler. Bunun «Temiz rızık» olduğu da söylenmiştir ki, bu görüş Mücâhid'e âittir. Ancak bu iki görüş arasında bir zıdlık yoktur. Muhakkak ki onlar; evlerini, mallarını bırakmışlar. Allah Teâlâ da dünyada buna mukâbil onlara daha hayırlısını bahşetmiştir. Kim ki Allah için bir şeyi bırakırsa; Allah Teâlâ onun yerine kendisine daha hayırlısını verir. Onlar hakkında da böyle olmuştur. Allah onları ülkelere yerleştirmiş, kullarının idâresini onlara vermiş, emîrler, hâkimler olmuşlar, onlardan her bireri müttakîlere imâm, önder olmuştur. Allah Teâlâ, muhâcirler için âhiret yurdunda hazırlamış olduğu sevâbın onlara dünyada iken vermiş olduğundan daha büyük olduğunu haber verir ve : «Âhiret mükâfâtı ise (dünyada onlara verdiğimizden) daha büyüktür. Şâyet bilselerdi.» Onlarla beraber hicret etmeyip de geri kalanlar, Allah'ın kendisine itâat edenlerle Rasûlüne tâbi olanlar için hazırlayıp biriktirmiş olduğu şeyleri bir bilseler! Bu sebebledir ki Hüşeynî'in Avvâm'dan, onun da birisinden rivâyetine göre; Ömer İbn Hattâb (r.a.),muhâcirlerden birine bir şey (hediyye) verdiği zaman : Al, Allah bunu senin için bereketlendirsin (mübârek kılsın). Bu, Allah'ın sana dünyada iken va'detmiş olduğudur. Âhirette senin için biriktirdiği ise daha üstündür, der sonra : «Andolsun ki, dünyada onları güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfâtı ise daha büyüktür. Şâyet bilselerdi.» âyetini okurmuş. Allah Teâlâ daha sonra onların niteliklerini beyânla şöyle buyurur : «Onlar (kavimlerinden kendilerine eziyet edenlere) sabreden ve yalnız (dünyada ve âhirette güzel âkıbeti onlara bahşeden) Rablarına tevekkül edenlerdir.»

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِيٓ إِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾
بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ ۗ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

43 — Senden önce de ancak kendilerine vahyeder olduğumuz adamlar gönderdik. Öyleyse bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.

44 — Kitablar ve apaçık delillerle Sana da insanlara indirileni açıklayasın diye bu zikri indirdik. Belki düşünürler.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk der ki : Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) i peygamber olarak gönderdiğinde, araplar veya araplardan inkâr edenler bunu kabullenmediler ve : Allah, bir beşeri elçi olarak göndermeyecek kadar büyüktür, dediler de Allah Teâlâ : «İçlerinden bir adama... vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?» (Yûnus, 2) ve : «Senden önce de ancak kendilerine vahyeder olduğumuz adamlar gönderdik. Öyleyse bilmiyorsanız, zikir ehline sorun.» âyetlerini indirdi. Burada geçmiş kitâblar ehli kasdedilmektedir. Onlara sorun ki : Size gelmiş olan elçiler beşer miydiler, yoksa melekler miydiler? Eğer melekler idiyseler inkâr edin, ama beşer idiyseler Muhammed (s.a.) in peygamber oluşunu inkâr etmeyin. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» (Yûsuf, 109) buyurur ki; onlar, sizin söylediğiniz gibi gök ehlinden değildiler. Burada «Zikir ehli» nden maksadın, ehli kitâb olduğu Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs'tan da rivâyet edilmiştir. Bu açıklama Mücâhid ve A'meş'indir. Abdurrahmân İbn Zeyd'in : Zikirden maksad, Kur'an'dır, demesi ve buna : «Muhakkak ki Kur'an'ı, Biz indirdik Biz. Onun koruyucusu da elbette Biziz.» (Hıcr, 9) âyetini delil getirmesi doğrudur. Ancak burada maksad, bu değildir. Zîrâ muhâlif olan kişi, onu inkârından sonra kabule (bununla) dönmez. Aynı şekilde Ebu Câfer el-Bâkır'ın : Biz, zikir ehliyiz, demesi ve bununla bu ümmetin zikir ehli olduğunu kasdedmiş olması da doğrudur. Muhakkak ki bu ümmet, geçmiş bütün ümmetlerden daha iyi bilen bir ümmettir. Dosdoğru sünnet üzere oldukları takdîrde Rasûlullah'ın Ehl-i beyt'inin âlimleri de, âlimlerin en hayırlılarındandır. Hz. Ali, İbn Abbâs, Hz. Ali'nin oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed İbn Hanefiyye, Ali İbn Hüseyn Zeynelâbidin, Ali İbn Abdullah İbn Abbâs, Ebu Ca'fer el-Bâkır ki bu zât Muhammed İbn Ali İbn Hüseyn'dir – oğlu Ca'fer ve emsâli ile benzerleri bunlardandır. Bunlar Allah'ın sapasağlam ipine, dosdoğru yoluna sarılmış, her hak sâhibinin hakkını tanımış, onlardan her bireri Allah ve Rasûlünün kendilerine vermiş olduğu mertebelere çıkarılmış, Allah'ın bütün inanan kalbleri onların sevgisinde toplanmıştır.

Bu âyetten maksad şudur ki; âyette, Muhammed (s.a.) den önce geçen peygamberler, Hz. Muhammed (s.a.) in de olduğu gibi beşer idiler. Nitekim buna şu âyetlerde de işâret edilmektedir : «De ki : Tenzîh ederim Rabbımı. Ben, peygamber olarak gönderilmiş bir beşerden başkası değilim. Onlara hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan alıkoyan sâdece : Allah, peygamber olarak bir beşer mi göndermiştir? demeleridir.» (İsrâ, 93-94), «Senden önce gönderdiğimiz bütün peygam-

berler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi.» (Furkan, 20), «Biz onları yemek yemez bir cesed kılmadık ve onlar dünyada ebedî de değillerdir.» (Enbiyâ, 8), «De ki : Ben, peygamberlerin ilki değilim.» (Ahkâf, 9), «De ki : Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana vahyediliyor.» (Kehf, 110).

Sonra Allah Teâlâ peygamberlerin beşer olması husûsunda şüphesi olanlara, geçmiş kitâb sâhiplerinden geçen peygamberlerin beşer mi yoksa melekler mi olduklarını sormalarını öğütlüyor. Ve onları; kitâblar, deliller ve huccetlerle gönderdiğini beyân buyuruyor. Âyette geçen (الزبر) kelimesi, kitablar anlamınadır. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk ve başkalarına âittir. Âyetteki bu kelime, (زبور) kelimesinin çoğuludur. Araplar «yazdım» diyecekleri zaman bu anlamda olmak üzere (زبرت الكتاب) derler. Şu âyetlerde de bu kelime aynı anlamda kullanılmıştır : «Yaptıkları her şey kitablarda kayıdlıdır.» (Kamer, 52), «Andolsun ki Tevrât'dan sonra Zebûr'da da yeryüzüne ancak sâlih kullarımın mîrâsçı olduğunu yazmıştık.» (Enbiyâ, 105).

Allah Teâlâ buyurur ki : «Sana da insanlara (Rablarından) indirileni açıklayasın diye bu zikri (Kur'ân'ı) indirdik.» Senin sana indirileni bilmem, ona arzulu, istekli olman, ona tâbi olup uyman sebebiyle bir de Biz senin yaratıkların en üstünü, Âdemoğlunun efendisi olduğunu bilmemizle sana bu zikri; Kur'ân'ı indirdik. Sen ondan mücmel kalanı onlara açıklarsın, müşkil olanlarını da beyân edersin. «Belki düşünürler.» Kendi nefislerine bakarlar, hidâyete ererler, böylece dünya ve âhirette kurtuluşu kazanırlar.

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ
رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾

45 — Kötü işler düzenleyenler, Allah'ın kendilerini yere batırmasından, yahut haberleri yokken üzerlerine ansızın azâb gelmesinden emîn mi bulunuyorlar?

46 — Yahut onlar dönüp dolaşırken kendilerini yakalamasından mı? Allah'ı âciz bırakacak değillerdir.

47 — Yahut yok olmak endişesindeyken yakalamasından mı? Muhakkak ki Rabbın, Raûf'tur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ halîm olduğunu ve âsîlere mühlet verdiğini haber veriyor. O âsîler ki; kötülükleri işlerler, insanları kötülüklere çağırırlar, insanlara karşı kötü işler düzenlerler, insanları kötülüklere çağırır, kötülüklere sürüklerler Allah Teâlâ onları yere batırmaya kâdir olmakla ve azâbdan haberleri yokken, azâbın kendilerine nereden geleceğini bilmezlerken üzerlerine ansızın azâbı göndermeye kâdir olmakla birlikte onlara mühlet vermektedir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden emîn mi oldunuz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır. Gökte olanın başınıza taş yağdırmasından emîn mi oldunuz? Benim tehdîdimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.» (Mülk, 16-17).

«Yahut onlar dönüp dolaşırlarken, (yolculuk ve benzeri oyalayıcı meşgûliyetler içinde geçimleri için dönüp dolaşır, bunlarla meşgûl olurlarken azâbın) kendilerini yakalamasından emîn mi oldular?» Katâde ve Süddî, âyetteki (تقلبهم) kelimesini; yolculukları, şeklinde açıklamışlardır. Mücâhid ve Dahhâk ise bu kelimeyi; gece ve gündüz, şeklinde açıklar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Kasabaların halkı; kendileri geceleyin uyurlarken, azâbımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Yoksa kasabaların halkı; kendileri, güpegündüz oynarlarken azâbımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular?» (A'râf, 97-98) «(Muhakkak ki onlar, hangi halde olurlarsa olsunlar) Allah'ı âciz bırakacak değillerdir.»

Allah Teâlâ : «Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalamasından mı?» buyurur ki; onlar, Allah'ın kendilerini yakalayıvermesinden korkmaları halinde Allah'ın yakalamasından emîn mi oldular? Muhakkak ki bu, yakalama hallerinin en şiddetlisidir. Zîrâ korku ile meydana gelmesi beklenenin husûlü elbette daha şiddetlidir. Bu sebepledir ki İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî onun «Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalamasından mı?» âyeti hakkında şöyle demiştir : Allah Teâlâ buyurur ki : Dilersem onu arkadaşının ölümünün peşinden ve bundan korkması hali üzere iken yakalayıveririm. Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve başkalarından da bu açıklama rivâyet edilmiştir.

Sonra Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Rabbın, Raûf'tur, Rahîm'dir.» buyurur ki, size azâbı hemen göndermez. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü : Muhakkak Allah zâlime mühlet verir de sonunda öyle bir yakalar ki o, aslâ kurtulamaz, buyurmuş sonra : «İşte böyledir Rabbının yakalayışı, kasabaların zâ-

lim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» (Hûd, 102) âyetini okumuştur. Allah Teâlâ da başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Nice kasabalar vardır ki, zâlim olduğu halde halkına mühlet vermiştim. Sonunda onları yakalayıverdim ve dönüş yalnız Bana'dır.» (Hacc, 48).

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾

48 — Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin sağa sola vurarak boyun eğip Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?

49 — Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler, büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler.

50 — Üstlerinden, Rablarından korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar.

Gölgelerdeki Hikmet

Allah Teâlâ cansızı ile, hayvanları ile, mükellef olan insan, cin ve melekleri ile bütün yaratıkların, her şeyin boyun eğdiği kibriyâ, celâl ve azametinden haber veriyor. Allah Teâlâ haber verir ki, gölgesi olan her şeyin gölgesi sağa ve sola doğru meyleder. Gölgesi olan her şey sabah ve akşam gölgesi ile Allah'a secde etmektedir. Mücâhid der ki : Güneş, zevâl vaktinden kayınca her şey Allah'a secde eder. Katâde, Dahhâk ve başkaları da böyle söylemişlerdir. Hem de onlar, «Boyun eğerek, (küçülerek) Allah'a secde etmektedirler.» Yine Mücâhid der ki : Her şeyin secdesi bundadır. Dağlar zikrolundu da o : Onların secdeleri de bundadır, dedi. Ebu Ğâlib eş-Şeybânî : Denizin dalgaları, onun namazıdır (duâsıdır) demiştir. Bu âyette Allah Teâlâ bütün bunları (gölgesi olan her şeyi) onlara secdeyi isnâd etmek sûretiyle aklı erenler derecesinde tutmuştur.

Allah Teâlâ burada : «Göklerde ve yerde bulunan canlılar Allah'a secde ederler.» buyururken, başka bir âyette de : «Göklerde ve yerdeki kimseler de, gölgeleri de sabah-akşam ister istemez Allah'a secde

ederler.» (Ra'd, 15) buyurmuştur. «Ve melekler, Allah'ın ibâdetine karşı büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler. Üstlerinden, Rablarından korkar(ak O'na secde eder)lar ve emrolundukları şeyleri yaparlar.» Allah'a itâata, emirlerine uymaya, yasaklarını terketmeye devâm ederler.

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ
الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ
يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

51 — Allah buyurdu ki : İki ilâh edinmeyin. O, ancak bir tek ilâh'tır. Yalnız Benden korkun.

52 — Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Din de sürekli olarak O'nundur. Yoksa Allah'tan başkasından mı sakınıyorsunuz?

53 — Sizdeki her nimet, Allah'tandır. Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda yalnız O'na sığınırsınız.

54 — Sonra sıkıntınızı giderince de içinizden bir grup; Rablarına şirk koşarlar.

55 — Kendilerine verdiğimize nankörlük etmeleri için. Geçinin bakalım, yakında bileceksiniz.

Göklerin ve Yerlerin İzâhı

Allah Teâlâ zâtından başka tanrı bulunmadığını, ibâdetin tek ve ortağı olmaksızın sâdece zâtına yaraşacağını, her şeyin mâliki, yaratıcısı ve Rabbı olduğunu gönüllere yerleştiriyor. «Din de sürekli olarak O'nundur.» İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Meymûn İbn Mihrân, Süddî, Katâde ve bir çokları âyetteki (واصباً) kelimesini; sürekli olarak, şeklinde açıklamışlardır. Kelimenin «vâcib» anlamında olduğu da İbn Abbâs'tan rivâyet edilir. Mücâhid kelimeyi; hâlis olarak, şeklinde açıklar ki göklerde ve yerde olan her şeyin ibâdeti sâdece O'na hâstır. Bu anlamda olmak üzere Allah Teâlâ : «Yoksa Allah'ın dinin-

den başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez O'na teslîm olmuştur.» (Âl-i İmrân, 83) buyurmuştur. İbn Abbâs ve İkrime'nin açıklamalarına göre; âyetteki ifâde, haber kabîlindendir. Mücâhid'in açıklamasına göre ise taleb (emir) ifâde etmektedir. Buna göre anlam şöyle oluyor : Bana herhangi bir şeyle ortak koşmaktan korkun ve istemeyi sâdece Bana hâs kılın. Şu âyet te böyledir : «İyi bil ki, hâlis din Allah'ındır.» (Zümer, 3).

Sonra Allah Teâlâ, fayda ve zararın mâliki olduğunu, kulun rızık, nimet, âfiyet ve kula yardımın Allah tarafından onun üzerine bir ihsânı ve fazlı olduğunu haber verip buyurur ki : «Sonra bir sıkıntıya uğradığınızda (bunu gidermeye ancak O'nun güç yetireceğini bildiğinizden) yalnız O'na sığınırsınız.» Zarûretler anında O'na iltiçâ edersiniz, O'ndan istersiniz ve imdâd dileyerek O'ndan istemeye ısrârla devâm edersiniz. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur :«Denizde size bir sıkıntı dokununca, yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca; yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankördür.» (İsrâ, 67) Burada da şöyle buyurur : «Sonra sıkıntınızı giderince de içinizden bir grup; Rablarına şirk koşarlar. Kendilerine verdiğimize nankörlük etmek için.» Âyetteki nankörlük etme anlamındaki fiilin başında bulunan lâm harfinin lâmu'l-âkıbe olduğu söylenmiştir. Bu lâmın ta'lîl bildiren lâm olduğu da söylenir ki buna göre anlam şöyle oluyor : Nankörlük etsinler, Allah'ın kendilerine olan nimetlerini gizleyip inkâr etsinler, Allah'ın kendilerine nimetler veren, kendilerinden musîbetleri gideren olduğunu inkâr etsinler için onlar hakkında böylece hükmettik.

Daha sonra onları tehdîdle buyurur ki : «Geçinin bakalım.» Dilediğinizi yapın ve içinde olduğunuz durumdan birazcık faydalanın. «Yakında (bunun âkıbetini görecek) bileceksiniz.»

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ
لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ
كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ أَلَا سَاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۖ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾

56 — Kendilerine verdiğimiz rızıktan, bilmediklerine pay ayırırlar. Allah'a andolsun ki, uydurup durduğunuz şeylerden muhakkak sorguya çekileceksiniz.

57 — Onlar Allah'a kızlar isnâd ederler. O'nun şânı yücedir. Hoşlandıkları da kendilerinindir.

58 — Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelenirse; içi öfkeyle dolarak yüzü simsiyah kesilir.

59 — Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır. Utana utana onu tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Bakın ne kötü hükmediyorlar.

60 — Âhirete inanmayanlar kötülük örneğidirler. En yüce örnek ise Allah'ındır. O; Azîz'dir, Hakîm'dir.

Allah'a Kızlar İsnâd Edenler

Allah Teâlâ, Allah ile beraber O'nun dışındaki putlara, denk ve eş koştukları şeylere tapınan, putlar için Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden pay ayıran müşriklerin çirkin hareketlerini haber veriyor. Onlar şöyle demişlerdi : «Bu, Allah'ındır, bu da koştuğumuz ortaklarımızındır, dediler. Ortaklarına âit olanlar Allah'a ulaşmazdı da, Allah'a âit olanlar ortaklarına giderdi. Ne kötüdür hükmedegeldikleri şeyler.» (En'âm, 136). Allah ile beraber tanrılarına hisse ayırmışlar, onları Allah'a tercîhle üstün tutmuşlardır. Allah Teâlâ yüce zâtına yemînle bildiriyor ki, bu iftirâlarından ve uydurmalarından onlara mutlakâ soracaktır. Bu yüzden cehennem ateşinden onlara en uygun ve tâm cezâyı verecek, onlara bunun karşılığını gösterecektir ki, «Allah'a andolsun ki, uydurup durduğunuz şeylerden muhakkak sorguya çekileceksiniz.» buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'ın kulları olan melekleri dişiler olarak tasvîr ettiklerini, Allah'ın kızları saydıklarını ve Allah ile beraber onlara tapındıklarını haber verir. Onlar, bu üç konuda da büyük bir hatâ içindedirler. Allah'ın çocuğu olmadığı halde, önce O'na çocuk nisbet etmişler, sonra kendileri için hoşnûd olmadıkları çocukların en değersizi olarak gördükleri kızları Allah'a vermişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Demek erkekler sizin de, dişiler O'nun mu? Öyleyse bu insâfsız bir paylaşma.» (Necm, 21-22) buyururken burada ise şöyle buyurmuştur : «Onlar Allah'a kızlar isnâd ederler. O'nun şânı (onların bu sözlerinden ve iftirâlarından münezzehtir) yücedir.» «İyi bilin ki gerçekten onlar uydurmalarından şöyle

söylüyorlar : Allah doğurdu. Hiç şüphesiz onlar yalancılardır. Allah, kızları oğullara tercîh mi etmiş? Ne oluyor size, nasıl hüküm veriyorsunuz?» (Sâffât, 151-154).

Allah Teâlâ : «Hoşlandıkları da kendilerinindir.» buyurur ki; onlar, kendileri için erkek çocukları seçerler ve Allah'a nisbet etmiş oldukları kız çocuklarını ise kendilerine kabul etmezler. Allah Teâlâ onların bu sözlerinden yücedir. «Onlardan birine bir kızı olduğu müjdelenirse; (üzüntüden mahzûn bir halde) yüzü simsiyah kesilir.» İçinde olduğu şiddetli üzüntüden sus pus olur. Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenmeye çalışır. İnsanların kendisini görmesinden hoşlanmaz. «Utana utana onu tutsun mu?» Şâyet onu bırakacak olursa kız çocuğunu hor, hakîr bir halde bırakır, ona mîrâs bırakmaz, onunla ilgilenmez, erkek çocuklarını ondan üstün tutar. «Yoksa toprağa mı gömsün?» Câhiliye devrinde yaptıkları gibi diri diri defnetsin, gömsün mü? İşte kendileri için bu şekilde hoşlanmadıklarını ve kendisi için kabulden yüz çevirdiklerini Allah için mi kılıyorlar? «Bakın, ne kötü hükmediyorlar.» Ne kötü söylüyorlar, ne kötü taksim ediyorlar, Allah'a nisbet ettikleri ne kötüdür. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Ama onlardan birisi Rahmân'a isnâd edilen kız evlâdla müjdelenince, yüzü kapkara kesilir de öfkesinden yutkunur durur.» (Zuhruf, 17) buyururken burada da şöyle buyurur : Âhirete inanmayanlar kötülük örneğidirler. Noksanlık (eksiklik) ancak onlara nisbet edilebilir. En yüce örnek ise Allah'ındır. Her yönden mutlak kemâl Alah'ındır. Bunlar ancak Allah'a nisbet edilirler. Ve O; Azîz'dir, Hakîm'dir.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلَٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى
فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ
وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

61 — Şâyet Allah, zulümlerinden dolayı insanları yakalayacak olsaydı; yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir müddete kadar te'hîr eder. Müddetleri dolunca onu ne bir an geciktirebilirler, ne de bir an öne alabilirler.

62 — Beğenmediklerini Allah'a mal ederler. Dilleri de güzel şeylerin kendilerinde olduğunu yalan yere söyler durur. Şüphesiz cehennem onlarındır. Ve onlar, gerçekten aşırı gidenlerdir.

Allah Teâlâ, zulümlerine rağmen yaratıklarına hilmi ile muâmele buyurduğunu haber verir. Şâyet O, kazandıkları mukâbilinde onları yakalayıvermiş olsaydı; yeryüzü üstünde hiç bir canlıyı bırakmazdı. Âdemoğullarının helâk olunmasına tâbi olarak yeryüzü canlılarının tamâmını da helâk buyururdu. Fakat Rab celle ve alâ hilim sâhibidir, onların günâhlarını örter ve onları belli bir müddete kadar te'hîr eder. Onlara azâbı hemen vermez. Şâyet onlar hakkında böyle yapmış olsaydı, hiç kimseyi bırakmazdı. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu İshâk'dan, onun da Ebu'l-Ahvas'dan rivâyetinde o : Âdemoğullarının günâhı ile az kaldı pislik böceğine bile azâb dokunayazdı, der ve : «Şâyet Allah zulümlerinden dolayı insanları yakalayacak olsaydı; yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı.» âyetini okurmuş. A'meş'in Ebu İshâk'dan, onun Ebu Ubeyde'den rivâyetine göre Abdullah İbn Mes'ûd şöyle dermiş : Âdemoğullarının hatâsı ile neredeyse yuvasındaki pislik böceği bile helâk olunacaktı. İbn Cerîr der ki : Bana Muhammed İbn Müsennâ'nın... Ebu Seleme'den rivâyetine göre Ebu Hüreyre birisinin : Zâlim ancak kendisine zarar verir, dediğini işitmiş. Ona dönmüş ve şöyle demiş : Hayır, Allah'a yemîn olsun ki zâlimin zulmü ile toy kuşuna varıncaya kadar bütün hayvanlar arıklayıp (zayıflayıp) yuvalarında ölürler.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Hüseyn... Ebu Derdâ (r.a.) dan rivâyet etti ki o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında konuşuyorduk. Şöyle buyurdu : Bir şeyin eceli geldiği zaman, Allah onu hiç bir şeyle geciktirmez. Ömrün fazlalığı, ancak Allah'ın kula bahşetmiş olduğu sâlih nesildir. Kendisinden sonra ona duâ ederler de onların duâları kabrinde iken ona kavuşur. İşte ömrün fazlalığı budur.

Allah'ın kulları olan kızları ve edindikleri ortaklarını beğenmezler de Allah'a mal ederler. Halbuki onlar kendilerinden birinin, yanında ortak olmasını aslâ kabul etmezler. Allah Teâlâ'nın : «Güzel şeylerin ise kendilerinde olduğunu dilleri yalan yere söyler durur.» kavli onların bu iddiâlarını red makâmındadır. Onlar dünyada güzel şeylerin kendilerine âit olduğu iddiâsındadırlar. Şâyet ortada bir de âhiret ve dönüş varsa; iddiâlarına göre güzellikler, orada da kendilerinindir. Allah Teâlâ'nın bu sözü, onlardan böyle söyleyenler olduğunu haber

vermektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyrulur : «Biz insana tarafımızdan bir nimet tattırır, sonra da o nimeti geri alırsak; andolsun ki o, pek ümitsiz, pek nankör olur. Şâyet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak : Kötülükler başımdan gitti, der, şımarır ve öğünür.» (Hûd, 9-10), «Başına gelen sıkıntıdan sonra kendisine katımızdan bir rahmet tattırırsak mutlakâ : Elbette bu benim hakkımdır, kıyâmetin kopacağını sanmıyorum. Rabbıma döndürülürsem muhakkak ki O'nun nezdinde de güzel şeyler bulacağım, der. Andolsun ki Biz, muhakkak küfredenlere yaptıklarını bildireceğiz. Ve andolsun ki Biz, onlara ağır bir azâbı tattıracağız.» (Fussilet, 50), «Âyetlerimizi inkâr eden : Bana elbette mal ve çocuk verilecektir, diyeni gördün mü?» (Meryem, 77). Allah Teâlâ misâl olarak verdiği iki kişiden birisinin durumunu şöyle haber verir : «O, nefsine böylece zulmederek bahçesine girerken dedi ki : Bu bahçenin batacağını hiç sanmam. Kıyâmetin kopacağını da tahmîn etmiyorum. Eğer Rabbıma döndürülürsem andolsun ki, bundan daha iyisini bulurum.» (Kehf, 35-36). Böyleleri kötü amel ile, bu ameli mukâbili güzellikle mukâbele göreceği bâtıl temennîsini bir araya getirmiştir. Yaptıklarına karşılık güzellikle mükâfâtlandırılması ise mümkün değildir. Nitekim İbn İshâk anlatır ki; yenilemek üzere Kâ'be'nin temelini açtıkları zaman üzerinde hikmetli sözler ve öğütler yazılı olan bir taş bulunmuş. Onda yazılı olanlar içinde şöyle deniyormuş : «Kötülükleri işliyorsunuz da, karşılığında iyilikler bulacağınızı mı sanıyorsunuz? Evet, dikenden üzüm toplandığı gibi. (Dikenden nasıl üzüm toplanmaz ise siz de işlediğiniz kötülükler karşılığında iyilikler bulamayacaksınız).» Mücâhid ve Katâde «Güzel şeylerin ise kendilerinde olduğunu dilleri yalan yere söyler durur.» âyetinde (âhiret yurdunda ve cennetteki) ğılmânların kasdedildiğini söylerler. İbn Cerîr, «Güzel şeylerin ise kendilerinde olduğunu...» âyetinde, daha önce de açıkladığımız üzere kıyâmet gününün kasdedildiğini söyler. Doğru olan da budur. Hamd Allah'adır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların bu temennîlerine bir reddiye olarak : «Şüphesiz kıyâmet günü cehennem onlarındır. Ve onlar, gerçekten aşırı gidenlerdir.» buyurmuştur. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Katâde ve başkaları : Orada unutulmuşlar ve zâyi' olunmuşlardır, derler. Bu Allah Teâlâ'nın : «İşte onlar; bu günlerine kavuşmayı nasıl unutmuşlar idiyse, Biz de bugün onları öylece unuturuz.» (A'râf, 51) âyeti gibidir. Yine Katâde'den rivâyete göre âyetteki «Aşırı gidenlerdir.» kısmı : Sür'atle ateşe sürüleceklerdir, anlamında olmak üzere (مفرطون) kelimesinden türetilmiştir ve bu kelime : Suya koşan, sulama yerine doğru yarışan, anlamındadır. Bu açıklamalar arasında

herhangi bir zıdlık yoktur. Zîrâ onlar; kıyâmet günü sür'atle ateşe sürülecekler, orada unutulacaklar yani ebediyyen kalacaklardır.

تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾ وَاللَّهُ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ
يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾

63 — Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Şeytân, onlara yaptıklarını güzel gösterdi. Bugün de onların dostu odur. Ve onlar için elîm bir azâb vardır.

64 — Sana kitabı; sırf ihtilâfa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve inananlar topluluğuna hidâyet ve rahmet olmak üzere indirdik.

65 — Allah; gökten su indirir de onunla yeryüzünü öldükten sonra tekrâr diriltir. Muhakkak ki bunda, dinleyen topluluklar için âyet vardır.

Allah Teâlâ geçmiş ümmetlere peygamberler gönderdiğini ve peygamberlerin yalanlandığını zikrediyor. Ey Muhammed, senin peygamber kardeşlerinde senin için güzel bir örnek vardır. Kavminin seni yalanlaması seni üzmesin. Peygamberleri yalanlamış olan müşriklere gelince; onları bu işlere sürükleyen, yaptıklarını şeytânın süslemesi, güzel göstermesidir. «Bugün de onların dostu odur.» Onlar (bugün) azâb ve cezâlandırma altındadırlar. Şeytân da onların dostudur. Ancak onlar için herhangi bir kurtuluşa (onları kurtarmaya) mâlik değildir. Onların imdâdına yetişecek kimse yoktur. Ve onlar için elîm bir azâb vardır. Sonra Allah Teâlâ, Rasûlüne hitâben şöyle buyurur : Allah Teâlâ sana bu kitabı ancak hakkında ihtilâfa düştükleri şeyleri insanlara beyân edesin, açıklayasın diye indirmiştir. Kur'an; hakkında çekiştikleri her şeyde insanlar arasını ayırıcıdır. Bu Kur'an inananlar topluluğuna, onların kalbleri için bir hidâyet ve ona sarılanlar için

de bir rahmettir. Allah Teâlâ nasıl ki Kur'an'ı küfürle ölmüş kalbler için bir hayat kılmışsa aynı şekilde gökten üzerine su indirmek sûretiyle ölümünden sonra yeryüzünü de diriltir. Muhakkak ki bunda söz dinleyen, sözü ve anlamını anlayan topluluklar için âyet vardır.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِّلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾
وَمِن ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

66 — Sizin için hayvanlarda da ibret vardır. Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından; size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dupduru bir süt içiririz.

67 — Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden; şerbet, şıra ve güzel rızık elde edersiniz. Akleden bir kavîm için bunda bir âyet vardır.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey insanlar sizin için hayvanlarda —develer, inekler ve koyunlarda— âyetler, yaratıcısının kudretine, hikmetine, lutfuna ve rahmetine delâletler vardır. «Size onların karınların daki fışkı ile kan arasından dupduru süt içiririz.» âyetteki (بطونه) kelimesinin sonunda bulunan zamîr, «nimetler» anlamında olmak üzere ve bu mânâya râcî olacak şekilde tekil olarak getirilmiştir. Veya bu zamîr hayvana dönmektedir. Zîrâ âyette geçen (الانعام) kelimesi; hayvanlar, anlamındadır. Buna göre anlam şöyle oluyor : Size bu hayvanın (canlının) karnındaki fışkı ile kan arasından dupduru süt içiririz. Başka bir âyette ise bu zamîr dişil (müennes) olarak getirilmiştir. (Aynı sûrenin 69 ncu âyetinde) Gramer bakımından bunların her ikisi de câizdir. Nitekim şu âyetlerde de durum böyledir : «Hayır, muhakkak ki bu (Kur'an) bir öğüttür. Kim isterse ondan öğüt alır.» (Müddesir, 54-55), «Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım. O (mal) Süleymân'a geldiğinde...» (Neml, 35-36). Burada gelmek fiilinin öznesi tekil, eril zamîrdir ve «mal» olarak takdîr edilir.

Allah Teâlâ : «Fışkı ile kan arasından; size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dupduru süt.» buyurur ki; hayvanın karnından fışkı ile kan arasından beyâzlığı, kokusu ve tatlılığı ile süt ayrılır. Her biri yerine süzülüp gider. Gıdâ hayvanın midesinde olgunlaştığı zaman

ondan (meydana gelen) kan damarlara, süt memelere, sidik mesâneye, fışkı da fışkının çıkış yerine gider. Bunlardan hiç biri diğerinden ayrıldıktan sonra artık birbirine karışmaz ve değişmez. Allah Teâlâ : «Size içenlerin boğazından kolaylıkla geçen dupduru süt.» buyurur ki; bu, hiç kimsenin boğazına durmaz.

Allah Teâlâ sütü insanlar için boğazlarından kolaylıkla geçen bir içecek kıldığını zikrettikten sonra ikinci olarak; insanların, hurma ve üzüm meyvelerinden edinmiş oldukları içecekleri ve harâm kılınmazdan önce yapmakta oldukları sarhoşluk verici şırayı zikreder. Bununla onlara nimet vermiş olduğunu beyânla : «Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerinden; şerbet, şıra elde edersiniz.» buyurur ki; bu, harâm kılınmasından önce şer'an bunların mübâh olduğuna delâlet eder. Ayrıca burada üzümden elde edilen şıra ile, hurmadan elde edilen şıranın hükümde müsâvî olduğuna delâlet vardır. Nitekim İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel ile âlimlerin cumhûrunun mezhebi budur. Buğday ,arpa, darı ve baldan elde edilen diğer içeceklerin de hükmü böyledir. Nitekim Sünnet bunu etraflıca açıklamıştır ve burası elbette ki bu konunun genişçe anlatılacağı yer değildir. Nitekim İbn Abbâs, «Şıra ve güzel rızık elde edersiniz.» âyeti hakkında şöyle demiştir : (السكر) onların (hurma ağaçlarının meyveleri ve üzümlerin) meyvelerinden harâm olanlardır. Güzel rızık ise; bunların meyvelerinden helâl kılınmış olanlardır. Yine İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette ise (السكر) bunların harâm olanı, güzel rızık ise helâl olanıdır. Yani hurma meyveleri ve üzümlerden kurutulmuş olan hurma ve kuru üzüm, bunlardan yapılan pekmez, sirke ve şıra helâl olup mayalanmazdan önce içilebilir. Nitekim bu, sünnette belirtilmiştir.

Allah Teâlâ : «Akleden bir kavîm için bunda âyet vardır.» buyurur ki; burada aklın zikredilmesi son derece münâsibtir. Zîrâ insanda olanların en şereflisi; akıldır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, akıllarını korumak üzere sarhoşluk veren içecekleri bu ümmete harâm kılmıştır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Ve orada hurmadan, üzümlerden bahçeler var ettik. Orada pınarlar fışkırttık. Tâ ki Allah'ın ürününden ve ellerinin emeğiyle yetiştirdiklerinden yesinler. Hâlâ şükretmezler mi? Yerin bitirdiklerinden, kendi nefislerinden ve daha bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratanı tenzîh ederiz.» (Yâsîn, 34-36).

İZÂHI

Üçüncü Mes'ele : (الفرث) işkembe demektir. Kelbî Ebu Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir ki; yenen yem, işkembeye yer-

leştiği zaman en altta pislik, en üstte kan ve ortada da süt yer alır. Kan damarlara, süt memeye akar. Pislik ise olduğu halde kalır. İşte Allah Teâlâ'nın : «Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından size duplduru süt içiririz.» kavli budur ki ne kan, ne de fışkı ona karışmamaktadır.

Denebilir ki : Kan ve süt işkembede oluşmuyorlar. Tecrübe bunu göstermektedir. Çünkü bu hayvanlar sürekli olarak boğazlanıyor, fakat hiç kimse, onların işkembesinde ne kan ne de süt görmemiştir. Eğer kan ve süt, işkembede oluşsaydı; bazı hallerde görülmesi gerekirdi. Gözlemlerin yanlış olduğunu gösterdiği bir görüş kabul edilemez. Bu konuda doğru olan şudur : Bir canlı besini yediği zaman insan ise, onun midesine, bir başka canlı ise işkembesine gider. Orada sindirilen bu besinin arı olanı karaciğerine gider, katı olanı ise barsaklara iner. Karaciğerde bulunan kısım pişer ve kan olur. Bu ikinci sindirimdir. Bu kan; safra, kara kan (suveydâ) ve su fazlalığı ile karışmış halde olur. Bunlardan safra öd kesesine, kara kan dalağa, su ise böbreğe, oradan da mesâneye gider. Kan da karaciğerden çıkan damarlara gider. Burada, üçüncü sindirim olmaktadır. Karaciğerle meme arasında bir çok damar vardır. İşte kan memeye giden o damarlardan memeye dökülür. Meme beyâz, gevşek bezleri olan bir etten ibârettir. İşte yüce Allah, kan bu beyâz yumuşak gevşek bezli bu ete damladığı zaman onu kan halinden süt haline çevirir. Sütün oluşumu keyfiyeti hakkında doğru olan görüş budur.

Şâyet, bu organlar erkek hayvanda da vardır. O halde onun niçin sütü olmuyor? denilirse; biz de deriz : Hikmet-i ilâhiyye her şeyin lâyık olduğu, yararına uygun biçimde idâre etmeyi gerektirir. Her erkek hayvanın mizâcı sıcak ve kuru olur. Dişinin mizâcı ise ıslak ve soğuk. Bunun sebebi şudur : Çünkü çocuk, ancak dişinin bedeni içinde oluşur. Onun içindir ki; dişi bir canlı, iki sebepten dolayı fazla rutûbetli olmalıdır :

1) Çocuk nemlerden oluşur. Kadının bedeninde çokça nem olmalıdır ki, çocuğun oluşumu için gerekli madde meydana gelsin.

2) Cenîn büyüdüğü zaman annenin bedeni genişlemeye elverişli olmalıdır. Annenin bedeninde nemler fazla olduğu zaman onun bedeni genişlemeye elverişli olur ve cenîn büyüdükçe genişler.

Görülüyor ki; Cenâb-ı Allah, her dişi canlının bedenini bu hikmetler için böyle fazla nemli kılmıştır. Sonra çocuk ana rahminde iken bedeninin büyümesi için gerekli madde olan nem, çocuk doğduktan sonra küçük çocuğa gıdâ olması için göğüs ve memeye geçer.

Hulâsa, dişinin vücûdunda kandan sütün meydana gelmesini doğuran sebep, erkekte bulunmamaktadır. İşte fark budur.

Müfessirler «fışkı ile kan arasından» kavlinin bu üç şeyin bir yerde oluştuğu mânâsına geldiğini söylüyorlar. Biz bu görüşün, his ve tecrübeye uymadığını isbât etmiş bulunuyoruz. Çünkü kan, mide ve işkembenin üst kısmında oluşsaydı; kusulduğu zaman kan kusulması gerekirdi. Biz diyoruz ki; âyette sütün, kanın bazı maddelerinden oluştuğu, kanın ise pislikte bulunan bazı latîf maddelerden meydana geldiğine işâret ediliyor. Şu süt, önce pislik arasında bulunan maddelerden doğuyor. Sonra kan arasına giriyor. Allah onu o kesîf ve ağır maddeler arasından süzüyor, onda süt niteliklerini yaratıyor ve böylece çocuğun bedenine uygun bir süt haline geliyor.

Dördüncü Mes'ele : Şunu bilmelidir ki, sütün memede durması, çocuğun beslenmesine uygun nitelik alması ilginç hikmetler, bedîî sırlar taşımaktadır ve akıl, bunların ancak Cenâb-ı Allah'ın idâre ve yaratmasıyla olacağına tanıklık etmektedir. Bunu birkaç noktadan açıklayalım :

1) Cenâb-ı Allah, midenin alt kısmına bir çıkış kapısı koymuştur. Ağır gıdâlar buradan çıkarlar. İnsan hafîf bir besin ve içecek aldığı zaman bu kapı tamâmen kapanır, tâ ki bir şey çıkmasın. Ne zaman ki midede sindirim biter, saf olan kısım karaciğere gider ve kabalar orada kalır, işte o zaman bu kapı açılır ve orada kalmış olan kaba maddeler çıkar. Bu olay, ancak Allah'ın düzenlemesi ile olabilir. Çünkü, ne zaman midede gıdânın kalmasına gerek varsa, bu kapı kapanmakta, cismin oradan çıkması gerekiyorsa açılmaktadır. İşte ihtiyâç ve menfaata göre bu kapının bazan açılıp bazan da kapanması ancak hikmet sâhibi bir zâtın takdîri ile olabilir.

2) Cenâb-ı Allah karaciğere öyle bir çekme gücü koymuştur ki; bu güç, yenen veya içilen cisimlerde bulunan ince, yumuşak maddeleri çektiği halde katı olanları çekmemektedir. Öte yandan barsaklara yerleştirdiği güç ise bunun tâm tersine, katıları çektiği halde yumuşakları çekmemektedir. Eğer durum bunun tersine olsaydı; bedenin yararına ters düşecek ve bu terkîbin düzeni bozulacaktı.

3) Allah Teâlâ karaciğere yakıcı, sindirici bir kuvvet vermiştir. Tâ ki, o yumuşak maddeler orada yakılsın ve kana dönüşsün. Aynı şekilde öd kösesine safrayı, dalağa kara kanı, mesâneye de su artığını emecek kuvvetler koymuştur. Tâ ki kan; bedenin yararına uygun, arınmış bir hale gelsin. İşte bu uzuvlardan her birinin, o kuvvet ve özelliklerle tahsîsi; ancak hikmet ve ilim sâhibi bir zâtın takdîr etmesi ile mümkün olabilir.

4) Cenîn ana rahminde iken rahime bol miktarda kan gider ve bu kan rahimdeki çocuğun organlarının oluşması ve büyümesi için te-

mel maddeyi teşkîl eder. Çocuk dünyaya geldiği zaman ise; bu kan, çocuğun besleneceği süte dönüşmek üzere memeye intikal eder. Ne zaman ki çocuk büyür o zaman ise artık ne rahmine, ne de memeye kan gitmez olur. İşte kanın, böyle her zaman bir başka uzva hikmet ve faydaya uygun olarak hareket etmesi; ancak hikmet sâhibi, hiç bir şeye bağımlı olmayan bir zâtın takdîri ile olabilir.

5) Çocuk doğduğu zaman Cenâb-ı Allah, ananın memesinin ucunda küçük delikler meydana getirir. Çocuk emdiği zaman süt bu deliklerden dışarı çıkmak durumundadır. Bu delikler son derece dar olduğu için emme anında oradan ancak gâyet arınmış ve ince olan bir şey çıkabilir. Katı maddeler, o dar deliklerden çıkamayıp içeride kalırlar. Bu memelerin ucunda bulunan o dar delikler, bir süzgeç görevi yaparlar. İnce maddeler çıkar, katılar içerde kalır, çıkamaz. Böylece anne sütü, çocuğun beden sağlığına uygun bir temizliğe erişmiş olur.

6) Allah, o çocuğa emmeyi ilhâm eder. Annesi ne zaman memesinin ucunu onun ağzına koyacak olsa, derhâl onu emer. Eğer Yüce Allah çocuğa bu belli işi ilhâm etmemiş olsaydı, sâdece o sütü memede yaratmanın hiç bir faydası olmazdı.

7) Açıklamış bulunuyoruz ki, Allah Teâlâ sütü kanın fazlasından, kanı da canlının almış olduğu besinden yaratmaktadır. Meselâ bir koyun, ot ve su aldığı zaman, Allah bu maddelerin ince kısmından kanı yaratır, sonra da o kanın bazı maddelerinden sütü yaratır. Sonra sütte zıd özellikte üç ayrı madde oluşur : Onda bulunan yağ; sıcak ve nemli, su kısmı soğuk ve nemli, peynir kısmı ise soğuk ve kurudur. Halbuki bu özellikler, koyunun yediği otta yoktur. Görülüyor ki, bu cisimler birbirine benzememelerine ve zıd olmalarına rağmen, bir halden ötekine, bir nitelikten bir başkasına dönüşüp duruyorlar. Öyle ise bu haller, ancak bu âlemin işlerini kullarının yararlarına uygun düşecek tarzda düzenleyen, hikmet ve merhamet sâhibi bir Zât'ın takdîr ve idâresi ile olmaktadır. Ulvî ve süflî âlemin bütün zerrelerinin kudretinin yüceliğine, merhamet ve hikmetinin sonsuzluğuna tanıklık ettiği Allah ne kadar yücedir. Yaratma ve emir sâdece O'nundur.

«İçenlerin boğazından kolaylıkla geçen.» kavlinin mânâsı; onların boğazlarından lezzetli ve mutluluk veren bir şekilde iner, demektir.

Beşinci Mes'ele : Tahkik ehli diyorlar ki : Sütün meydana gelme tarzı; Yüce Allah'ın varlığına delâlet ettiği gibi, haşrin ve âhiretin vukû bulacağına da delâlet eder. Zîrâ, meselâ şu canlıların yediği ot; su ve topraktan oluşur. Bunu kâinâtın Yaratıcısı düzenler, o çamuru ota çevirir. Sonra onu bir canlı yer; Yüce Allah bir müdâhale daha yapar ve o otu kana tebdîl eder. Sonra bir başka ameliye ile onu da

süte, bir başkası ile de yağ ve peynire döndürtür. Bu durum gösteriyor ki; Yüce Allah bu cisimleri bir nitelikten ötekine, bir halden başka bir hale döndürmeye kâdirdir. Bu böyle olduğuna göre; O'nun ölmüş insanların bedenlerinin maddelerini, daha önce olduğu gibi hayat ve akıl niteliğine döndürmeye güç yetirmesi muhâl değildir. Bu durum, kıyâmet ve haşrin mümkün olduğuna delâlet etmektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XX, 64-67).

---- oOo ----

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ
فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِن بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

68 — Ve Rabbın bal arısına vahyetti ki: Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin.

69 — Sonra her tür üründen ye. Sonra da Rabbının işlemen için gösterdiği yoldan yürü. Karınlarından insanlara şifâ olan renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar. Bunda düşünen bir kavîm için şüphesiz âyet vardır.

Arıdaki İlâhi Mucize

Burada vahiyden maksad bal arısına olan ilhâm, ve ona dağlardan, ağaçlardan ve hazırlanmış kovanlardan evler edinmesine bir irşâd, bir yol göstermedir. Sonra o, aralarında açıklık olmaması hasebiyle yapıştırılmış ve altıgen yapısıyla son derece sağlamdır. Sonra Allah Teâlâ bal arısına her tür meyveden yemesine, Allah Teâlâ'nın kendisine kolay kılmış olduğu her yola girmesine takdîrî ve onu müsahhar kılacak bir izinle izin vermiştir. Bal arıları bu uçsuz bucaksız fezâda, geniş sahrâlarda, vâdîlerde, yüksek dağlarda dilediği yer ve şekilde dolaşır. Sonra her bireri yerine, evine döner. Sağa ve sola meyletmez, aksine evine, evindeki yavrularına ve balına döner. Kanatlarından balmumu yapar, ağızdan bal çıkarır, yavrular yumurtlar. Sonra tekrar otlaklarına gider. Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem âyetteki (ذللا) kelimesini; itâat edici olarak, anlamına al-

mışlardır. İbn Zeyd bu âyetin : «Ve onları kendilerinin buyruğuna verdik. Onlardan kimisi bineceklerdir, kimisinden de yerler.» (Yâsîn, 72) âyeti gibi olduğunu söyleyip, şöyle devâm eder : «Onların (insanların) bal arılarını evlerinden bir ülkeden başka bir ülkeye beraberlerinde naklettiklerini görmez misin?» Ancak bunlardan birinci görüş daha kuvvetli olup buna göre; (ذللا) kelimesi, âyetteki (سبلا) kelimesinden haldir. Yani anlam : Senin için kolay, sana müsahhar kılınmış yollardan yürü, şeklindedir. Mücâhid bunu açıkça belirtmiş ve İbn Cerîr her iki görüşün de sahîh olduğunu söylemiştir. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Şeybân İbn Ferrûh... Enes'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sineğin ömrü kırk gündür. Bal arısı dışında bütün sinekler ateştedir.

Allah Teâlâ : «Karınlarından muhtelif renklerde bal çıkar.» buyurur ki; o, yayıldığı yer ve yediklerinin çeşitliliğine göre sarı, beyâz, kırmızı ve diğer güzel renklerdedir. «Onlarda insanlar için şifâ vardır.» Balda insanlara ârız olan hastalıklara karşı şifâ bulunmaktadır. Tıbb-ı Nebevî konusunda konuşan bazı kimseler derler ki : Şâyet burada : (الشفاء للناس) denilmiş olsaydı; bal, her hastalığa ilâç olurdu. Fakat böyle buyrulmamış ve âyetteki şifâ kelimesi belirsiz olarak getirilmiştir. Yani bal, herkes için soğuk hastalıklara karşı tedâvî edicidir. Zîrâ o sıcaktır ve hastalık zıddı ile tedâvî edilir.

Mücâhid İbn Cebr «Onda insanlara şifâ vardır.» âyetinde, Kur'an'ın kasdedildiğini söyler. Hadd-i zâtında bu, doğru bir sözdür. Yani Kur'an insanlar için bir şifâdır. Fakat bu anlam burada âyetin akışında açık değildir. Zîrâ âyette sâdece bal zikredilmektedir. Zâten Mücâhid'in bu kavline burada uyan olmamıştır. Mücâhid'in bu sözünü başkaları, «Kur'an'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz.» (İsrâ, 82) âyeti ile «Ey insanlar, size Rabbınızdan bir öğüt, göğüslerde olanlara bir şifâ, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.» (Yûnus, 57) âyetinin tefsîri sadedinde zikretmişlerdir.

«Onda insanlara şifâ vardır.» âyetinden maksadın, bal olduğuna Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Katâde kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivâyet etmiş oldukları şu hadîs de delâlet etmektedir :

جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ إِنَّ أَخِي اسْتَطْلَقَ بَطْنُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ اسْقِهِ عَسَلًا فَسَقَاهُ ثُمَّ جَاءَهُ فَقَالَ : إِنِّي سَقَيْتُهُ عَسَلًا فَلَمْ يَزِدْهُ إِلَّا اسْتِطْلَاقًا . فَقَالَ لَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ جَاءَ الرَّابِعَةَ فَقَالَ

اسْقِهِ عَسَلًا فَقَالَ : لَقَدْ سَقَيْتُهُ فَلَمْ يَزِدْهُ إِلَّا اسْتِطْلَاقًا ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَدَقَ اللهُ . وَكَذَبَ بَطْنُ أَخِيكَ فَسَقَاهُ فَبَرَأَ

Bir adam Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi ve : Kardeşim ishâl oldu, ne yapalım? dedi. Allah Rasûlü : Ona bal içir, buyurdu. Adam kardeşine bal içirdi sonra geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, kardeşime bal içirdim, ishâlini arttırmaktan başka bir şeye yaramadı, dedi. Hz. Peygamber : Git ve ona bal içir, buyurdu. Adam gitti, ona bal içirdi, sonra geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, ishâlini arttırmaktan başka bir işe yaramadı, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Allah mutlakâ doğru söylemiş, senin kardeşinin karnı ise yalan söylemiştir. Git ve ona bal içir, buyurdu. Adam gitti, ona bal içirdi de iyileşti.

Tıp âlimlerinden bazıları derler ki : O adamın «fadalât» hastalığı varmış. Ona bal içirince -ki bal sıcaktır- çözülmüş ve sür'atle yerinden ayrılmıştır. Böylece onun ishâli artmıştır. Bedevî, bunun kardeşine zarar verdiğine inanmış, halbuki o kardeşi için uygun, iyileştirici bir ilâçtır. Sonra yine ona bal içirdiğinde, çözülme ve defetme, boşalma olmuş, bedene zarar veren bozuk maddeler tamâmen çıktıktan sonra karnı düzelmiş, mizâcı iyileşmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) nün Rabbından alarak işâret buyurmuş olduğu tedâvînin bereketi ile hastalıkları ve acıları bütünüyle sona ermiştir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hişâm İbn Urve kanalıyla... Hz. Âişe (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste, Allah Rasûlü (s.a.) nün tatlı ve baldan hoşlandığı belirtilmektedir. Hadîsin lafzı Buhârî'nindir. Yine Buhârî'nin Sahîh'inde Sâlim el-Aftas kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Şifâ; üç şeydedir : Hacamât yapılan neşter, veya bal içme, veya ateşle dağlama. Ümmetimi ateşle dağlamaktan men'ederim. Buhârî der ki : Bize Ebu Nuaym'ın... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Eğer sizin ilâçlarınızdan birinde hayır var ise; hacamât yapılan neşterde, veya bal içmede, veya hastalığa uygun düşecek ateşle dağlamadadır. Ateşle dağlanmamı sevmem. Hadîsi Müslim de Âsım İbn Ömer İbn Katâde'den, o ise Câbir'den rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed der ki : Bize Ali İbn İshâk... Ukbe İbn Âmir el-Cüheni'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Eğer bir şeyde şifâ var ise şu üçündedir : Hacamât yapılan neşter, bal içme, veya acı veren ateşle dağlama. Ben ateşle dağlamadan hoşlanmam ve onu sevmem. Hadîsi Taberânî de Hârûn İbn Melûl el-Mısrî kanalıyla... Abdullah İbn Velîd'den rivâyet etmiş olup onun lafzı : Eğer bir şeyde

şifâ varsa; hacamât yapılan neşter... şeklindedir. Taberânî, hadîsi bu şekliyle zikretmiştir ki; hadîsin isnâdı sahîhtir, diğer hadîs imâmları tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ebu Abdullah Muhammed İbn Zeyd İbn Mâce el-Kazvînî Süneni'inde der ki : Bize Ali İbn Seleme'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İki şifâya yapışın : Bal ve Kur'an. Bu hadîsin isnâdı ceyyid olup merfû olarak sâdece İbn Mâce tahrîc etmiştir. İbn Cerîr de Süfân İbn Vekî kanalıyla... Süfyân es-Sevrî'den hadîsi mevkûf olarak rivâyet etmiş olup, bu doğruya daha yakındır.

Bize mü'minlerin emiri Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivâyet edildiğine göre; o, şöyle demiştir : Sizden birisi şifâ arzuladığı zaman Allah'ın kitâbından bir âyeti bir sayfaya yazsın, o sayfayı yağmur suyu ile yıkasın, karısından onun gönül hoşnûdluğu ile bir dirhem alsın, bu dirhem ile bal satın alıp o suyla birlikte o balı içsin. Muhakkak o, şifâdır. Gerçekten bunun şifâ olması bir çok yöndendir. Allah Teâlâ : «Kur'ân'da mü'minler için şifâ olanı indiririz.» (İsrâ, 82), «Gökten bereketli bir su indirdik.» (Kâf, 9), «Şâyet ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlar iseler, onu âfiyetle yeyin.» (Nisâ, 4) buyurmuştur. Bal hakkında ise Allah Teâlâ : «Onda insanlara şifâ vardır.» buyurmuştur. Yine İbn Mâce der ki : Bize Mahmûd İbn Hıdâş... Ebu Hüreyre'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Her kim, her ayda üç sabah bir kaşık bal yerse; ona belânın büyüğü isâbet etmez. Hadîsin isnâdında bulunan râvîlerden Zübeyr İbn Saîd metrûktür. Yine İbn Mâce der ki : Bize İbrâhîm İbn Muhammed İbn Yûsuf İbn Serh'in... Ebu Übeyy İbn Ümmü Harâm -ki bu zât iki kıbleye doğru da namaz kılmıştır- dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Sinameki bitkisi ve dere otuna yapışın. Muhakkak bu ikisinde sâm hastalığı dışında her hastalığa şifâ vardır. Ey Allah'ın elçisi, sâm nedir? denildi de : Ölümdür, buyurdu. Amr, İbn Ebu Able'nin şöyle dediğini nakleder : (السنوت) bir çeşit köksüz bitkidir. Diğerleri ise; bu kelimenin, yağ tulumlarında olan bal anlamına geldiğini söylerler. (...)

Düşünen, bunları yaratanın, takdîr buyuranın, müsahhar kılanın, kolaylaştıranın azametini düşünen, bununla onun Kâdir, Hakîm, Alîm, Kerîm ve Rahîm olduğunu bilen topluluklar için Allah'ın bu zayıf ve fakat uzak yerlere gitmeye, muhtelif meyveleri balmumu ve bal yapmak için toplamaya -ki o bal içeceklerin en hoşudur- uygun yaradılışlı hayvancıklara Allah'ın ilhâmında âyetler, deliller vardır.

İZÂHI

«Karınlarından insanlara şifâ olan muhtelif renklerde bir içecek çıkar.» Yâni bal. Çünkü bal da içilecek şeylerdendir. Bu ifâdeye dayanarak bazıları; arının çiçekleri, kokulu yaprakları yeyip bunları karnında bala dönüştürdükten sonra kusmasının kış için bir depolama olduğunu öne sürmüşlerdir. Arının iğnesiyle yapraklar ve çiçekler üzerinde serpiştirilmiş olan küçük tatlı zerrelerini bulup toplayarak peteğine götürdüğünü ve petekte bunlardan büyük bir kısmını birleştirince bal olduğunu iddiâ edenler de; «karınları» kelimesini ağızları diye tefsîr etmişlerdir. Arının yaşına ve döneminin farkına göre, renkleri de beyâz, sarı, kırmızı ve siyah olur. Onda insanlar için şifâ vardır. Balgam ve hastalıklarda olduğu gibi, ya bal doğrudan doğruya şifâdır veya diğer hastalıklarda olduğu gibi, başka yiyeceklerle birlikte şifâdır. Çünkü içinde bal bulunmayan mâcun çok azdır. «Şifâdır,» derken kelimenin nekre olarak kullanılması, bir kısmının böyle olduğunu iş'âr etmektedir. Ta'zîm için olması da câizdir. Nitekim Katâde der ki: Adamın biri Hz. Peygambere geldi ve dedi ki: Kardeşim karnının ağrıdığından dertleniyor, Hz. Peygamber; ona bal içir, dedi. Adam gitti, sonra döndü ve dedi ki: Bal içirdim ama yaramadı. Hz. Peygamber; git ve ona bal içir, dedi. Çünkü Allah doğru söyler, senin kardeşinin karnı yalan söyler. Adam gitti, bal içirdi ve Allah şifâsını verdi de adam iyileşti. Sanki bir bağdan kurtulmuş gibi oldu. Denilir ki: «Onda» (فيه) deki zamîr Kur'an'a gitmektedir. Veya Allah'ın arının durumlarıyla ilgili açıklamalarına gitmektedir. «Muhakkak ki bunda düşünen bir kavim için bir âyet vardır.» Çünkü arının o derin bilgileri ve hayret verici işleri, nasıl güzel bir biçimde yaptığını iyice düşünen kişi kesin olarak bilir ki; mutlakâ ona bunu ilhâm eden ve buna sevkeden hikmetli kudretli bir zât vardır. (Kâdî Beydâvî, Envâr et-Tenzîl, III, 619-622)

Balarısı eksiksiz cihâzlarla donatılmış, 1,5 cm. civârında bir vücûd yapısına sâhiptir. Bu vücûdun içerisinde tıpkı diğer yaratıklarda olduğu gibi; tükürük bezlerinden sindirim sistemine, akkan ile sağlanan dolaşım sisteminden kalbe kadar ve nihâyet çok iyi gören gözlerden koku almaya yarayan duyarlı vâsıtalara kadar mükemmel biçimde bütün uzuvlar bulunmaktadır. Arının vücûdu öylesine kusûrsuzdur ki; gözleri çok uzaklarda bulunan cisimleri altmış defa büyütülmüş olarak görür. Balarısı 1 km. ötedeki bir çiçeğin kokusunu alır ve kendi duyu vâsıtalarına gelen diğer kokulara karıştırmadan mükemmel bir şekilde ayırarak düzene koyar. Nokta büyüklüğünde olan sinir düğümleri

sâyesinde hangi çiçeğin daha çok bal özü verdiğini ve hangi çiçek tozlarının toplanmaya hazır vaziyette beklediğini hatâsız olarak ayırdeder. Kanatları yaklaşık saniyede beş yüz defa hareket eder. Ve çiçeğe yaklaşır yaklaşmaz, ondaki balözünü çok usta bir cerrâhın vücûdun bir parçasını koparıp alması gibi kısa bir sürede alıverir. Tükürük bezleri, koku neşreden bezlerle karışmaz. Kursağında meydana gelen bal, hemen yanı başında yer alan ve bazı kerreler öldürücü nitelikte olan zehirle aslâ karıştırılmaz. Arı, aynı zamanda bir bal mumu fabrikası gibi çalışır. Vücûdundan plakalar halinde çıkan balmumları, gecenin karanlığında hiç eksik yanı bulunmayan altıgen biçiminde örülür. Ve onları dolduran bal özlerini insanların önüne koyar. Arının yaptığı petek, 70 derece 32 dakikalık dar açısı olan eşkenar dörtgen biçimindedir ve kendi içinde mi'marî bir şaheseri andırır. Çok az bir malzeme kullanılarak geniş bir mekân sağlanmaya çalışılır. Bala gelince; canlıların temel yapı maddelerinden glikozu ihtivâ eder. Ancak bu maddeyi ihtivâ etmekle beraber bal, içinde mikrop taşımayan tek yiyecektir. Suda eriyen bütün vitaminleri taşır. B_{13}, B_{14}, B_{12} vitaminlerine balda çok rastlanır. Ve DNA moleküllerinin meydana gelmesinde esrârengîz bir görev icrâ eder. Biyolojik maddeler içinde esrârlı bir yapıya sâhip olan ve çok özel bir büyütme hormonu ihtivâ eden arı sütü, baldan elde edilir. Bal; şifâ değeri büyük olan değişik bitki ve çiçeklerden toplanmış esrârengîz bir mahsûldür. Karaciğer hastalıklarından bronşite, gastritten romatizmaya, mide ve 12 parmak bağırsağı ülserinden, deri hastalıklarına, kansızlıktan zayıflığa kadar sayısız organların şifâ menbaı olduğu gibi, kalb kasları ile de kalbe âit sinir sisteminin hayâtiyet veren besin kaynağıdır. Beyni besleyen akıl almaz özelliklere sâhiptir. Arı balı kendisi için yapmaz, çünkü bir kovandaki balın yüzde biri dahi kendsi için yeterlidir. Arının yayılımı da değşik bir mâcerâdır. Çok hassâs ve kendine özgü ses dalgalarıyla, bunların yansıması arının yayılımını sağlayan önemli unsurlardır. Ve arı, bu ses dalgalarıyla bunların akislerinden kovanını bulur. Yukarıda bahsi geçen Riboz, kapalı bir şeker halkası türüdür. Canlının temel yapı maddelerinden biri, belki de en önemlisidir. İşte bütün besinler içinde yalnız balda Riboz maddesi bulunur. Vücûd bilhâssa iyi hücreler yapmak zorunda olduğu zaman hastalıklardan sonra, yetişme çağında ve kan yapımı esnâsında Riboz çok büyük bir değer ifâde eder. Balda suda eriyen tüm vitaminler vardır. Ayrıca başka cisimlerde bulunmayan ve canlılarda karaciğerde var olduğu sanılan B_{13}, B_{14}, B, T vitaminleri vardır. Ve bu vitaminler, hücre içerisinde DNA maddesinin imâlinde görev alırlar. Ayrıca balda fosfor enzimleri, asitforik gibi

hayatî maddeler de vardır. Halkın arısütü dediği ve husûsî bir büyutme ve sentez hormonu ihtivâ eden baldır. Bu hormon kraliçe arı için hazırlanır, bunu yiyen kraliçe arı bir kaç kat büyür. Fakat bu hormonun salgıladığı salgı, kraliçenin birkaç yüz katıdır ve ayrıca kraliçe arı dışındaki arıların bu hormonu, yemeleri yasaktır. Devâm eden ve kronik sayılan hastalık özellikle kronik romatizma, kansızlık, genel zayıflık, karaciğer hastalıklarının hepsi, eskimiş deri hastalıkları, nekâhat döneminde balın insan organizması için büyük yararları vardır. Çam ormanlarında yayılıma bırakılmış arı, ürettiği bala sinir sistemini yatıştırıcı maddeler eklenmektedir. Bazı bölgelerdeki arıların balı ise, kalb için takviye edici özellik taşır. Fakat balın normal olarak taşıdığı B grubu vitaminleri ile Riboz ve Glikoz şekerleri, kalb adalesinin hayatî gıdâ maddesidir. Kalbteki sinir sistemi bilhâssa balın B vitamini grubu ile fosforundan çok olumlu biçimde yararlanır. Kezâ balda bulunan fosfor, Riboz, asitforik, B grubu vitaminleri akıl almaz biçimde besleyici unsurlar taşır.

Arının topladığı çiçek tozlarına tıp dilinde «polen» adı verilir. Polen, bitkinin erkek hücre taşıyan yapısıdır ve her biri mikronla ölçülecek kadar küçük görünüme sâhiptirler. Arılar ve böcekler çiçeklerden çiçeğe taşıyarak hem bitkinin döllenmesini sağlar ve hemde yavrularını beslemek için kovana polen götürürler. Ve arıyı rahatsız etmeksizin kovandaki polenlerin 1/10 unu almak bugün teknik olarak mümkün hale gelmiştir. Bu polenlerin özelliğine şöyle bir göz atalım. Polen; metabolizmamız için çok değerli temel maddeleri ihtivâ eder. Vücûdumuzu zinde tutmak ve dengeli beslenmek için muhtâç olduğu eksik maddeleri tamâmlar. Ve vücûdun korunmasında hayatî önem taşır. Polenlerin renk, şekil ve yapı bakımından büyük farklılık arzettikleri görülür. Ancak % 80 inin rengi sarıdır. Bunun dışında siyah, kırmızı, mor, pembe, eflâtûn renklerde polene rastlamak da mümkündür. Polene bu renkleri veren renk maddeleridir. Renk maddelerinden Karotenoidler başlıca Alfa karoten, Beta karoten Lycopin, Santophyl ve Zeaksantihinden ibârettir. Polende yaklaşık % 25 oranında protein vardır. Ancak her polene göre protein miktarı da farklılık arzeder. Polende Cystin, Histidin, Tryptophan, Methionin, Phenylalanin, Thersonin, Arginin, İzoleicin, Leodin, Lysin, Valin gibi amino asitler bulunmaktadır. Ayrıca Pantothenic, Linoleik, Ascorbik ve Arachidonik gibi asitler de bulunmaktadır. Diğer taraftan demir, bakır, kalsiyum, sodyum, magnezyum, silisyum gibi çeşitli elementlerin polende bulunduğu son zamanlarda tesbît edilmiştir. Alüminyum, Nikel, Titanium ve Çinko gibi az elementler de bulunmaktadır.

Polende ayrıca B_1, B_2, B_3, B_5, B_6, C, A, E gibi vitaminlerin bulunduğu da tesbît edilmiştir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda H vitamininin de bulunduğu açıklanmıştır. Bu vitamin vücûdun gelişmesini kolaylaştırır, deri ve göz kapağı iltihâblarını önlemede önemli bir rol oynar. Polende ayrıca rutin olduğu tesbît edilmiştir. Rutin kılcal damarları etkileyerek fazla kanamaya engel olur ve kalb kasının çalışmasını kuvvetlendirir. Son zamanlarda yine polende antibiyotikler bulunduğu da ortaya konmuştur. Ayrıca Staphylococcus Salmonella, Bacillus Antharcise gibi mikroplara engel olduğu da tesbît edilmiştir. Hattâ bazı tıp otoritelerine göre; bağırsak iltihâbının bile polen kürü adı verilen bir usûlle iyileştirildiği görülmüştür. Çünkü polenler, bağırsak bakteri ve fermentleri üzerinde olumlu etki yaparlar. Bu sebeple polenlerin bağırsakların polisi diye adlandırıldığı ifâde edilmektedir. Bu ifâdeler çiçek tozlarının, gıdâ maddesi bakımından ne kadar zengin bir özelliğe sâhib olduğunu ve terkîbinin insan hayatı bakımından nasıl önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim zayıf düşmüş bünyelerin polen yoluyla iştâh açıcı özelliğinden istifâde edilerek şişmanlatıldığı, kabızlık ve bağırsaktaki tıkanmaların ortadan kaldırıldığı, ishâlleri önlediği, bağırsak mikroplarını temizlediği, sinir sistemini rahatlatdığı düşünme yeteneğini artırdığı tecrübe edilmiştir. Alyuvarların sayısını % 25-30, hemoglobini % 25 civârında yükselttiği ve ihtivâ ettiği Riboflowin sâyesinde görmeye te'sîr ettiği, görme yeteneğinin artmasını sağladığı yine polende mevcûd olan amino asitlerden Cystin (kükürt ihtivâ eden bir amino asittir) saçın gelişmesinde önemli rol oynadığı ve saç dökülmesini önlediği tıp otoriteleri tarafından tesbît edilmiştir. Kezâ prostat hastalıklarında iyileştirici fonksiyon icrâ ettiği, cilde parlaklık ve zindelik kazandırdığı bildirilmektedir. Yapılan araştırmalara göre 20.000 civârındaki arı türü içerisinde yalnızca % 15'inin toplumsal biçimde yaşadığı, diğer büyük ekseriyetinin ise münferid yaşadığı anlaşılmıştır. Fakat münferid yaşayan arılar, bal yapmamakta bunun yerine bazı bitkilerin tozlaşmasında önemli vazîfeler îfâ etmektedirler.

Arılardaki disiplin de son derece dikkat çekicidir. Arılardaki zaman ayarlaması ise başından beri araştırıcıları hayretten hayrete düşürmüştür. Nitekim bu konuda uzun ve dikkatli tecrübeler yapmış olan Karlvou Frich diyor ki :

Herkeste, kendi tecrübelerinden elde ettiği bir zaman hissi vardır. Bu his az veya çok doğru olabilir. Fakat hiç kimsede tamâmen noksân clamaz. Meselâ sabahleyin bir yürüyüşe çıksak ve saatimizi de evde unutmuş olsak öğle zamanı birimiz saatin on bir buçuk veya yarım

olduğundan şüphe eder, diğerimiz on bir veya on iki olduğunu söyler, fakat hiç kimse sabahın sekizi veya akşamın yedisi olduğunu hatırına getirmez. Çünkü evvelâ açlık derecemiz veya güneşin vaziyeti bizi bu gibi hatâlardan korur. Fakat bu cümleyi yazmam için yarım dakikadan daha fazla ve on dakikadan daha az, yani iki dakikadan beri düşündüğümü bilirsem bunun ne açlığımla, ne de güneşin vaziyetiyle bir ilgisi vardır. Bu, zamanın akışını bildiren muayyen bir hissin tezâhürüdür. Temelleri bazan dâhilî, bazan hâricî hâdiselerde bulunabilen bu his hakkında fazla bir şey bilinmemektedir.

Hayvanlarda da bir zaman hissi vardır. Mesela **Saizburg**'un Alp çayırlarında inek ve öküz sürülerinin, çobanların müdâhalesi olmadan öğleden evvel on bire doğru dağ kulübelerinin önünde toplandıkları görülür. Çünkü bunlar bu saatte ahıra girmektedirler. Hayvanlarla ilgisi olan kimseler buna benzer daha birçok müşâhedeler yapmışlardır. Fakat bu hayvanlar, daha ziyâde yapıları insanlardan, böcekler kadar çok farklı olmayan kedi, köpek, at veya diğer memeli hayvanlardır.

Böceklerde de bizdeki zaman hissiyle mukâyese edilebilecek bir hissin mevcûdiyeti hakkında hiç kimse kat'î bir şey söyleyemez. Bu suâlin, biraz sonra da anlayacağınız gibi arılarla husûsî bir ilgisi vardır. Fakat bunu kat'î olarak bilmediğimiz için araştırmamız lâzımdır. Bu araştımalar ise arılarda pek kolaylıkla yapılır.

Açık havada bir masa üstüne arıları cezbetmek ve saat camındaki şekerli su ile beslemek sûretiyle onlara yeniden sun'î bir besin mahalli arasında şekerli su verelim. Bu zamandan evvelce de kullandığımız metodla birer birer işâretliyelim. Fakat arılara bütün gün değil, günün yalnız muayyen saatlerinde, meselâ öğleden sonra 4-6 arasında şekerli su verelim. Bu zamandan evvel ve sonraları saat camını boş bırakalım. Bu hali birkaç gün devâm ettirelim. Bizim numaraladığımız arılardan yalnız bir tanesi gözcü olarak dörtten evvel veya altıdan sonra gelir. Fakat henüz bir şey hazırlanmadığını görerek geri döner. Dörtten sonra gelen ise, saat camını dolu bulur. Bunun üzerine numaralı bütün arılar şekerli suya üşüşürler ve danslarını yaparak bunu büyük bir gayretle toplarlar. İlk zamanlarda bundan iyi netîce alınacağından biraz tereddüt edildiği için tecrübelere üç hafta devâm edilmiştir. Bu müddet zarfında hergün müsâit oldukça 4 ile 6 arası arılara şekerli su verildikten sonra nhâyet bir kontrol tecrübesi yapılır ve 4 ile 6 arasında da saat camı boş bırakılır. Sabahın altısından akşamın sekizine kadar da bir kişi devâmlı bir sûrette masa başında oturarak saat camına gelen arıları gözetler. Bu, çok sıkıcı bir iştir. Çünkü bir gün evvel şekerli suya gelen ve böylece işâretlenmiş olan altı arıdan bu

uzun zamanda, yani sabahın altısından öğleden sonra dört buçuğa kadar yalnız 11 numaralı bir arı bir kontrol uçuşu yapar. Bu arı sabahın 7 ile 7.30 arası bir defa, biraz sonra bir ikinci defa daha gelir. Bundan sonra besin mahallinde kat'î bir sükûnet hüküm sürer. Fakat her zamanki yem saati yaklaşınca yani 4 ile 6 arasında saat camı, numaralanmış olan 6 arıdan 5 tanesi tarafından otuz sekiz defa ziyâret edilir. Boşuna gelmiş olmalarına rağmen, kısa bir zaman sonra tekrâr geri dönerler ve yarım saat içinde on defa boş saat camına konarlar. Burada sanki muhakkak bir şey bulacaklarını biliyorlarmış gibi inâdla aranırlar. Normal yem saati geçince, yani altıdan sonra gidiş gelişler azalır ve nihâyet yeniden bir sükûnet başlar. Bu sûretle tecrübeden ümidin fevkinde iyi bir netîce alınmış olur.

Bu tecrübe diğer arılarla birçok defalar ve günün her saatinde tekrârlanabilir. Kontrol tecrübesiyle de isbât edildiği gibi arılar her yem saatini birkaç gün içinde hayret edilecek bir şekilde öğrenmektedirler.

Bu muvaffakiyetli netîce bizi, arılardaki zaman hâfızasını daha zor tecrübelerle kontrol etmeğe sevkeder. Bunun için arılara bu defa günün iki ayrı zamanında, sabahleyin 5.45 ile 9.45 ve akşam 6.30'dan karanlığa kadar şekerli su verilir ve yine numaralar konur. Bu vaziyete bir hafta devâm edilir. Bundan sonra yine bütün bir gün saat camları boş bırakılmak üzere bir kontrol tecrübesi yapılır ve birisi tecrübe masası başında arıları müşâhede eder. İşâretlenmiş olan 15 arıdan 14 tanesi yem saatlerinde boş saat camına ısrârla konarlar. Bu tecrübe de bu sûretle iyi bir şekilde netîcelenmiş olur.

Arıları günün üç ayrı yem saatına dahi alıştırmak kâbildir. Yalnız bu defa arılar saat camına yem saatından biraz daha evvel gelirler. Bu da hiç fenâ değildir. Çünkü tabîat aç hayvanlarla doludur ve biri diğerinin yemini daha evvel gelerek alabilir. Bunun için geç gelip bir şey bulamamaktansa, vaktinden evvel gelmek daha iyidir. Bu sebepten arıların şekerli suya biraz erken gelmelerini hoş görmeliyiz.

Bu tecrübelerden sonra ilk akla gelen suâl şudur : Acabâ arıların saatı nerelerindedir? Muayyen yem saatları yaklaşınca onları kovandan dışarıya, şekerli suya gönderen saatları gidelerinde midir? Böyle bir şey olamaz. Çünkü bizim seçtiğimiz yem saatları arıların hakîkî yem saatları değildir. Arılar karınlarını doyurmak için değil, bilakis kovandaki bal depolarını fazlalaştırmak maksadıyla şekerli suya uçarlar. Bundan başka bunlar bütün günlerini bal dolu peteklerin üzerlerinde geçirirler. Acıktıkları zaman ise bu peteklere hortumlarını uzatmaları kâfîdir. Veyahut yürüyüş yapan bir insan gibi güneşin vaziye-

tine mi bakarlar? Arıların bazan güneşin vaziyetine dikkat ettiğini işitsek dahi buna yine inanamayız. Bunun için yeni bir tecrübe daha yapmamız lâzımdır.

Bir arı cemiyetini, her tarafı kapalı karanlık bir odaya getirmek sûretiyle arıların uçuş sâhalarını haftalar ve aylarca dört duvar arasında tahdîd edelim. Şüphesiz karanlıkta hiç bir arı uçmayacaktır.

Fakat kuvvetli bir elektrik ampulünü mütemâdiyen yakmak sûretiyle, gece ve gündüz mefhûmunu ortadan kaldıralım. Bu vaziyette arı, zamanını tâyîn etmek için güneşin vaziyetinden veya aydınlık derecesinden faydalanamayacaktır. Bütün bunlara rağmen arılar, yine muayyen zamanlarda şekerli suyu bulmağa muvaffak olurlar. Bu sun'î ışık altında yem saatını gecenin herhangi bir saatına koymuş olsak dahi, yine gündüzki gibi aynı muvaffakiyetli netîceyi alırız.

Şu halde arılarda; açlık, saat ve güneşle ilgisi olmayan bir zaman hâfızası vardır. Fakat acabâ arıların zaman hâfızası, insanın zaman hâfızası ile mukâyese edilebilir mi? Ben bunu pek zannetmiyorum. Çünkü arılar, gece ile gündüz aynı kalan bu karanlık odada kısa zamanları değil, bilakis günlerin muayyen saatlarını tanımaktadırlar.

Bu vaziyette iki ihtimâl mevcuddur : Ya arılar iki yem saatı arasında geçen zamanı doğru olarak tahmîn ediyorlar ve bu zamanı hâfızalarında tutuyorlar, veyahut harice karşı tamâmen kapalı olan bu yerde günün muhtelif saatlarını tanıyorlar ve buna dikkat ediyorlar. Bunların ikincisi doğrudur. Hakîkaten haftalarca devâm eden dresaj tecrübeleri bize arıların, yem zamanları her defasında günün bir başka saatına rasladığı takdîrde muayyen bir zamana alışamadıklarını isbât etmiştir. Meselâ, arıları karanlık odada 19 saatta, bir ve iki saat müddetle şekerli su ile besleyelim. Birinci şekerli suyu verdikten 19 saat sonra ikinci şekerli suyu, ikinciyi verdikten 19 saat sonra üçüncü şekerli suyu verelim. Bir müddet sonra bir kontrol yapmak istesek son şekerli suyu verdikten 19 saat sonra arıları yem mahallinde boşuna bekleriz ve bu sûretle tecrübemizde muvaffakiyetli bir netîce almamış oluruz. Eğer şekerli suyu günün aynı saatlarında verecek olursak, arılar bunu öğrenirler ve biz de ancak o zaman müsbet bir netîce alabiliriz. Şu halde arılardaki zaman hâfızasının bizim kendi hayatımızdan bildiğimiz kısa zaman fâsılalarının tahmîni ile ilgisi yoktur. Arılardaki bu mühim kâbiliyetin mâhiyeti şimdilik bilinmemektedir.

Eğer hayvanlarda herhangi bir kâbiliyet çok fazla inkişâf etmişse bunun mutlakâ biyolojik bir kıymeti olduğu tahmîn edilir. Meselâ arıları sun'î olarak beslemek için saat camını istediğimiz herhangi bir saatta şekerli su ile dolduruyoruz. Bu halin, bize tabîattaki vaziyetler-

le pek ilgisi yokmuş gibi görünür. Fakat bu, göründüğü kadar gayri tabiî değildir. Tabîat da arılar için masasını muayyen saatlarda hazırlar. Arıların dâimâ bir cins çiçeğe konduklarını ve bütün gün yalnız bu muayyen çiçek cinsine uçuştuklarını hatırlamalıyız. Çiçeklerin pek azı sabahtan akşama kadar nektar ifrâz eder. Bunların bir kısmı çiçeklerini akşamdan, birçokları öğleden evvel veya öğleden sonra kapatır ve günün diğer saatlarında kapalı olarak kalır. Bir kısmı ise çiçeklerini sabahleyin erkenden, bazıları da daha sonra açar. Her çiçek nev'inin muyyen bir zamanı vardır. Bu sebepten gözcü arıların günün muhtelif saatlarında hangi cins bitkilerin çiçek açtığını bilmesi lâzımdır. Bakkal dükkanları düşünülecek olursa bunlar da günün muayyen saatlarında dükkânlarını açık tutarlar veya kapatırlar. Kapandıktan sonra bunlardan artık bir şey almak kâbil olmaz. İşte çiçekler de nektarlarını böyle günün muayyen saatlarında hazırlarlar. Meselâ, arıların kendilerinden geçerek uçtukları esmer buğday, sabahleyin 9-11 arasında nektar ifrâz eder. Polen toplayan arıların da buna dikkat etmeleri lâzımdır. Çünkü çiçeklerin polenini de günün herhangi bir saatında bulmak kâbil değildir.

Demek oluyor ki, besin maddeleri tabîatta da devâmlı bir sûrette bulunmaz. Şu halde arılar çok eski zamanlardan beri ve dünyanın her tarafında günün muayyen saatlarında yem bulmağa alışmışlardır. Bunu öğrenmeleri ve buna göre hareket etmeleri kendi menfaatları îcâbıdır. Çünkü arılar kovanın dışında her zaman için ölüm tehlikesiyle karşılaşabilirler ve eğer haberci arılar çiçeklerde polen veya nektar bulunmadığı zamanları bilir ve ona göre hareket ederlerse birçok arıların da hayatı böylece kurtulmuş olur.

Bütün bu nizâm ve âhenk bize büyük Yaratıcının gücünü göstermiyor mu? (Çeviren)

—— oOo ——

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

70 — Allah, sizi yaratmıştır, sonra da öldürecektir. İçinizden bir kısmı ömrünün en fenâ zamanına ulaştırılır ki bilirken bilmez olur. Muhakkak Allah Alîm'dir, Kadîr'dir.

Ömrün En Kötü Çağı

Allah Teâlâ kulları hakkındaki tasarrufunu, onları yoktan vareden olduğunu, bundan sonra onları öldüreceğini haber verir. Onlardan kimini bırakacak ki, sonunda yaradılışı zayıflığına, ihtiyarlığa ulaşsınlar. Başka bir âyette şöyle buyurur : «Allah O'dur ki, sizi güçsüz olarak yaratmıştır. Güçsüzlükten sonra kuvvetli kılmış, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapmıştır. O, dilediğini yaratır. O, Alîm'dir, Kadîr'dir.» (Rûm, 54). Hz. Ali (r.a.) den «Ömrün en fenâ zamanı -ki buna erzel-i ömür denilir-» âyeti hakkında rivâyete göre bu, yetmiş beş senedir. Bu yaşta kişiye kuvvet ve akıl zayıflığı, hâfıza zafiyeti ve bilgi azlığı ârız olur. Bu sebepledir ki : «Bilirken bilmez olur.» buyrulmuştur. Bilgili olduktan sonra, söyleyecek sözü bilemez olur. Bu sebepledir ki Buhârî bu âyetin tefsîrinde şöyle der : Bize Mûsâ İbn İsmâîl... Enes İbn Mâlik'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ edermiş : Cimrilik, tembellik, ihtiyarlık, erzel-i ömr, kabir azâbı, Deccâl'in fitnesi, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım. Hadîsi Müslim de Harûn el-A'ver kanalıyla rivâyet etmiştir.

Züheyr İbn Ebu Sülmâ da meşhûr muallakasında şöyle diyor :

Hayatın yüklerinden usandım.
Kim seksen sene yaşarsa elbette uzanır.
Gördüm ki ölümler kör deve yürüyüşü gibi yürüyor.
Kime isâbet ederse öldürüyor.
Kimi şaşırırsa uzun yaşayıp bunuyor.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

71 — Allah, rızık husûsunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, buyrukları altında bulunanların rızıklarını vermezler. Halbuki bunda hepsi eşittir. Yoksa Allah'ın nimetini bile bile inkâr mı ediyorlar?

Rızıktaki Farklılıklar

Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'a koştukları ortakların Allah'ın kulları olduklarını bile bile, itirâf ettikleri halde Allah'ın ortakları olduğunu sanmalarındaki küfür ve bilgisizliklerini açıklıyor. Nitekim

müşrikler haclarındaki telbiyelerinde şöyle derlerdi: Lebbeyk, senin hiç bir ortağın yok. Ancak senin olan ortak müstesnâ. Sen ona ve onun sâhip olduklarına mâliksin. İşte Allah Teâlâ onlara red makâmında buyurur ki: Size rızık olarak verdiklerimizde kullarınızın (kölelerinizin) sizinle eşit olmasına râzı olmuyorsunuz. Nasıl olur da Allah Teâlâ kendi kullarının tanrılık ve tâzîm göstermede zâtına eşit tutulmasına râzı olur? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: «O, size kendinizden bir örnek verdi: Size verdiğimiz rızıklarda, emriniz altında bulunan kölelerinizin de eşit olarak hak sâhibi olmalarına râzı olur ve birbirinizi saydığınız gibi bunları da sayar mısınız?» (Rûm, 28). Avfî, İbn Abbâs'tan rivâyetle bu âyet hakkında şöyle der: Allah Teâlâ buyurur ki: Onlar mallarında ve kadınlarında kölelerini (kendilerine) ortak kılıyor değiller. Nasıl olur da kullarımı saltanatımda Bana ortak koşarlar? İşte Allah Teâlâ'nın: «Yoksa Allah'ın nimetini bile bile inkâr mı ediyorlar?» kavli budur. Yine İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivâyette o şöyle demiştir: Kendileri için râzı olmadıkları bir şeye benim için nasıl râzı oluyorlar? Mücâhid, bu âyet hakkında der ki: Bu, bâtıl tanrılar için bir misâldir. Katâde şöyle diyor: Bu, Allah'ın vermiş olduğu bir misâldir. Sizden herhangi birisi, kölesini karısı ve yatağı konusunda kendine ortak eder mi ki Allah'ı yaratıklarına ve kullarına denk sayıyorsunuz? Şayet sen kendin için bunu kabul etmiyorsan elbette Allah Teâlâ bundan münezzeh olmaya senden daha lâyıktır.

Allah Teâlâ: «Yoksa Allah'ın nimetini bile bile inkâr mı ediyorlar?» buyurur ki; onlar, Allah'ın yaratmış olduğu bitki ve hayvanlardan Allah için bir pay ayırıyorlar, sonra O'nun nimetini inkâr edip O'ndan başkasını O'na ortak koşuyorlar. Hasan el-Basrî'den rivâyette o, şöyle demiş: Ömer İbn Hattâb (r.a.) Ebu Mûsâ el-Eş'ârî'ye şu mektubu yazdı: Dünyadan olan rızkına kanâat et. Muhakkak Rahmân, rızık konusunda kullarından bir kısmını diğerlerine üstün kılmıştır. Bilakis bununla hepsini imtihân etmektedir. Rızkı genişçe verdiğini imtihân eder ki; Allah'a şükrü, kendisine rızık olarak verip mal mülk sâhibi kıldığı şeylerde onun üzerine farz kıldığı hakkı yerine getirmesi nasıldır? Hasan el-Basrî'nin bu sözünü İbn Hâtim rivâyet eder.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم
مِّنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

72 — Allah, sizin için kendinizden eşler yarattı. Eşlerinizden de sizin için oğullar, torunlar var etti. Temiz şeylerden size rızık verdi. Böyleyken bâtıla inanıyorlar da Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

Allah Teâlâ kullarına olan nimetlerini anıyor. Onlar için kendilerinden, kendi cinslerinden ve şekillerinde eşler yaratmıştır. Şâyet eşleri başka bir cinsten yaratmış olsaydı; ülfet, sevgi ve rahmet meydana gelmezdi. Fakat Allah Teâlâ rahmetinden olarak Âdemoğullarından erkekler ve dişiler yaratmış, dişileri erkeklere eşler kılmıştır. Sonra Allah Teâlâ, eşlerden oğullar ve torunlar yarattığını zikreder. Âyette geçen (الحفدة) kelimesi; oğulların çocuklarıdır. Bu açıklama İbn Abbâs, İkrime, Hasan, Dahhâk ve İbn Zeyd'indir. Şu'be'nin Ebu Bişr'den, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; âyette geçen (بنين و حفدة) kelimeleri, oğul ve oğlun oğludur. Süneyd der ki : Bize Haccâc... İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki o, şöyle demiş : Sana hizmet ettikleri ve sana yardımcı oldukları zamanda oğullarındır. (...)

Mücâhid âyetin bu kısmını : Oğlu ve hizmetçisi, şeklinde anlamıştır. Ondan gelen bir başka rivâyette ise (الحفدة) kelimesi; yardımcılar ve hizmetçiler, olarak belirtilmiştir. Tâvûs, bu kelimenin; hizmetçiler olduğunu söyler. Katâde, Ebu Mâlik ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... İkrime'den rivâyetinde o, bu kelime hakkında şöyle der : Hafede; oğullarından ve oğullarının oğullarından sana hizmet edenlerdir. Dahhâk der ki : Araplara sâdece oğulları hizmet ederdi. Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Eşlerinizden de sizin için oğullar, torunlar var etti.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Kişinin kendi çocukları değil de karısının çocuklarıdır. Kişinin yanında çalışana (الحفدة) denilir. Bu anlamda olmak üzere Arapçada (فلان يحفدنا) denilir. Bazıları hafede'nin; kişinin hısımları (karısının babası, kardeşi ve benzeri gibi karısı tarafından olan akrabâları) olduğunu sanmışlardır. İbn Abbâs'ın görüşlerinden biraz önce zikrettiğimizi İbn Mes'ûd, Mesrûk, Ebu Duhâ, İbrâhîm en-Nehaî, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid ve Kurazî de söylemişlerdir. Bu açıklamayı İkrime, İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetle söylediğine göre; bunlar, kadın tarafından olan akrabâlardır. İbn Cerîr der ki : Bütün bu sözler, (الحفد) kelimesinin anlamına girer. Zîrâ bu kelime, hizmet etmek anlamınadır. Nitekim

kunut duâsında : Sana koşar, sana hizmet ederiz, denilir. Mâdem ki hizmet çocuklardan, hısımlardan ve hizmetçilerden olmaktadır, o halde nimet bütün bunlarla meydana gelmektedir. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ: «Eşlerinizden de sizin için oğullar, torunlar var etti.» buyurmuştur.

Ben de derim ki : Şâyet âyetteki (حفدة) kelimesi, (ازواجكم) kelimesine atfedilirse; burada maksadın çocuklar, çocukların çocukları, dâmâd ve enişteler olması gerekir. Zîrâ onlar, kızların eşleri ve eşin çocuklarıdır. Nitekim Şa'bî ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Bunlar çoğunlukla kişinin koruması altında, evinde ve hizmetinde olurlar. Allah Rasûlü (s.a.) nün Busrâ İbn Eksem hadîsindeki : Çocuk, senin için bir köledir, sözünden de maksad herhalde bu olmalıdır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir. Ancak şâyet bu kelime, ayetteki (واللهُ جعل لكم من انفسكم ازواجاً) kısmına atfedilmiş olursa —ki bu durumda kelime hizmet edenler anlamınadır— âyeti şöyle anlamak gerekecektir : Sizin için eşler ve çocuklar yarattı.

«(Yiyecek ve içeceklerden) temiz şeylerden size rızık verdi.» Sonra Allah Teâlâ, nimet veren Allah'a ibâdette O'na bir başkasını ortak koşanlara reddiye olarak şöyle buyurur : «Böyleyken bâtıla -putlara ve eşlere- inanıyorlar da Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?» Allah'ın onlara olan nimetlerini gizleyip bunları Allah'tan bir başkasına mı izâfe ediyorlar? Sahîh bir hadîste şöyle buyrulmuştur : Allah Teâlâ kıyâmet günü kula, minnette bulunarak şöyle buyuracaktır : Seni çiftlemedim mi? (Sana eş yaratmadım mı?) Sana ikrâmda bulunmadım mı? Atları ve develeri senin emrine vermedim mi? Seni reîs olmaya ve rahat içinde yaşamaya bırakmadım mı?

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾

73. — Onlar; Allah'ı bırakarak, göklerden ve yerden kendilerine verecek rızıkları olmayan, olsa bile veremeyen şeylere mi tapınıyorlar?

74 — Allah'a benzerler koşmaya kalkmayın. Şüphesiz Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Allah Teâlâ, Allah ile beraber O'ndan bir başkasına tapınan müşriklerden haber veriyor. Bununla birlikte O, nimet veren, ihsânda bulunan, yaratan, rızık veren, tek ve ortağı olmayandır. Bütün bunlara rağmen onlar, göklerden ve yerden kendilerine rızıkları olmayan, yağmur indiremeyen, ekinler ve ağaçlar bitiremeyen, bunların hiç birine mâlik olmayan, isteseler dahi bunlara güç yetiremeyen Allah'tan başka putlara, ortaklara ve eşlere tapınıyorlar. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : Allah'ı bir şeye benzetmeye kalkmayın. O'na eşler, benzerler kılmayın. Şüphesiz Allah bilir, siz bilmezsiniz, buyurmuştur. Muhakkak O bilir ve şehâdet eder ki, Allah'tan başka tanrı yoktur. Sizler bilgisizliğinizle O'na bir başkasını ortak koşuyorsunuz.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَن رَّزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا
فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُونَ ۖ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

75 — Allah, size bir misâl verir : Başkasının malı olan ve hiç bir şeye gücü yetmeyen bir köle ile tarafımızdan güzel bir rızka nâil olup gizli veya açık infâk eden hiç bir olur mu? Hamd, Allah'a mahsûstur. Fakat onların çoğu bilmezler.

Allah'ın Verdiği Örnek

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, bunun Allah'ın kâfir ve mü'min için verdiği bir misâl olduğunu söyler. Katâde de böyle söylemiş ve İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiştir. Başkasının malı olan ve hiç bir şeye gücü yetmeyen köle, kâfirin misâlidir. Kendisine temiz bir rızık verilmiş, bu rızıktan gizli ve açık sarfeden ise mü'mindir. Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebu Necîh şöyle der : Bu; put ve Hak Teâlâ için verilmiş bir misâldir; hiç bu ve öteki eşit olur mu? İkisi arasındaki fark, sâdece aptalların bilemeyeceği kadar açık olduğundan Allah Teâlâ : «Hamd, Allah'a mahsûstur. Fakat çokları bilmezler.» buyurur.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ
لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

76 — Allah, iki kişiyi de misâl veriyor: Biri hiç bir şeye gücü yetmez bir dilsizdir ki, efendisine yüktür. Nereye gönderse bir hayır getirmez. Bununla; doğru yolda olup adâletle emreden bir olur mu hiç?

Mücâhid der ki: Bununla da put ve Hak Teâlâ kasdedilmektedir. Yani put dilsizdir, konuşamaz, ne hayır, ne de başka bir şey söyleyemez, bütünüyle hiç bir şeye güç yetiremez. Konuşması ve çalışması yoktur. Bunlara ilâveten o, efendisine bir yük, bir külfettir. Nereye gönderse bir hayır çıkmaz, uğraşmasında başarıya ulaşamaz. Nitelikleri böyle olan biriyle doğru yolda olup adâletle emereden, sözü hak, işi dosdoğru olan kimse bir olur mu hiç? Süddî, Katâde ve Atâ el-Horasânî de âyeti böyle açıklamışlardır. İbn Cerîr, bu açıklamayı tercîh eder. İbn Abbâs'tan rivâyetle daha önce geçen görüşe muvâfık olarak Avfî bunun yine kâfir ile mü'min için verilmiş bir misâl olduğunu söyler.

İbn Cerîr der ki: Hasan İbn Sabâh el-Bezzâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Allah, size bir misâl verir: Başkasının malı olan ve hiç bir şeye gücü yetmeyen bir köle ile...» âyeti hakkında şöyle demiştir: Kureyş'ten birisi ile, onun kölesi hakkında nâzil oldu. «Bununla; doğru yolda olup adâletle emreden bir olur mu hiç?» kısmına kadar «Allah; iki adamı misâl veriyor: Biri dilsizdir...» âyeti hakkında da şöyle der: O, Affân oğlu Osmân'dır. Efendisi nereye gönderse bir hayır getirmeyen dilsiz ise, Affân oğlu Osmân'ın bir kölesidir. Hz. Osmân onun nafakasını üstlenir ve gıdâsını temîn ederdi. Diğeri ise buna karşılık İslâm'dan hoşlanmaz, İslâm'ı kabul etmez, Hz. Osmân'ı sadaka ve iyilikten alıkordu. İşte bu, ikisi hakkında nâzil olmuştur.

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ۚ إِنَّ اللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُم مِّن بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا ۙ وَجَعَلَ لَكُمُ
السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ
فِي جَوِّ السَّمَاءِ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

77 — Göklerin ve yerin gaybı Allah'a âittir. Sâat (kıyâmet) hâdisesi ise ancak bir göz kırpma gibi veya daha yakındır. Şüphesiz ki Allah, her şeye Kâdir'dir.

78 — Sizi, annelerinizin karnından Allah çıkardı. Hiç bir şey bilmezdiniz. Ve size kulaklar, gözler ve gönüller verdi ki şükredesiniz.

79 — Göğün boşluğunda; Allah'ın buyruğuna boyun eğerek uçan kuşlara bakmıyorlar mı? Onları Allah'tan başka kimse tutmaz. İnanan bir kavim için muhakkak ki bunda da, âyetler vardır.

Göklerin Ve Yerin Gaybı

Allah Teâlâ her şeye güç yetirici olduğunu, kemalini, göklerin ve yerin bilinmezliklerini bildiğini haber verir. Bu sâdece O'na mahsûstur. Dilediklerini muttali' kılması dışında hiç kimse, göklerin ve yerin bilinmezliklerine muttali' değildir. Bütün bunlar muhâlefet edilemeyen ve engel olunamayan (karşı durulamayan) tâm gücü içindedir. Bir şeyi murâd buyurduğu zaman ona sadece; ol, der, o da hemen oluverir. Nitekim bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Ve Bizim emrimiz birdir, bir göz kırpması gibidir.» (Kamer, 50). O'nun murâd buyurduğu, göz açıp kapama gibi oluverir. Burada ise şöyle buyurmaktadır : «Sâat hâdisesi ise ancak bir göz kırpma gibi veya daha yakındır. Şüphesiz ki Allah, her şeye Kâdir'dir.» Başka bir âyette şöyle buyurulur : «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokmân, 28).

Allah Teâlâ kullarına olan nimetini burada anmaktadır. Onları annelerinin karınlarından hiç bir şey bilmez halde çıkarmıştır. Bundan sonra onlara sesleri idrâk edebilecekleri kulak, görünenleri hissedebilecekleri gözler, akıllar bahşetmiştir. Aklın merkezi, sahîh olan görüşe göre kalbdir. Aklın merkezinin dimâğ olduğu da söylenmiştir. Eşyânın zararlı ve faydalısı ancak akılla temyîz edilip ayrılabilir. Bütün bu kuvvetler ve hisler insanda tedrîcî olarak, azar azar meydana gelir. Büyüdüğü ölçüde işitmesi ve görmesi geliştirilir, rüşdüne erinceye kadar aklı kuvvetlenir. Allah Teâlâ bunları insanda, Rabbına ibâdete imkân bulsun diye yaratmıştır. İnsan Mevlâsına itâat için her bir uzvundan ve kuvvetinden yardım alır. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet

ettiği bir hadîste o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki : Kim Benim bir dostuma düşmanlık ederse; muhakkak Bana harb ilân etmiştir. Kulum ona farz kıldığımı yerine getirmenin bir benzeriyle bana yaklaşmış değildir. (Kulumu bana yaklaştıran şeylerin en hayırlısı, ona farz kıldıklarımı yerine getirmesidir). Kulum nâfile (ibâdetler) ile Bana yaklaşmaya devâm eder de sonunda onu severim. Ben onu sevdiğim zaman işiteceği kulağı, göreceği gözü, tutacağı eli, yürüyeceği ayağı olurum. Şâyet Benden bir şey isterse ona veririm. Şâyet Bana duâ ederse, duâsına icâbet ederim. Bana sığınırsa onu sığındırırım. İnanan kulumun rûhunu kabzetmedeki tereddüdüm gibi yaptığım bir işte tereddüt etmedim. O ölümden hoşlanmıyor, Ben onun üzülmesinden hoşlanmıyorum, ölüme karşı onun hiç bir çâresi yoktur. Hadîsin mânâsı şudur : Kul ibâdeti sâdece Allah için yaptığı zaman, bütün işleri Allah için olur : Sâdece Allah için görür. Yani Allah'ın kendisine meşrû' kıldıklarını görür. Ancak Allah'a itâat olan şeye yürür, Allah'a itâat olan şeyi tutar. Bütün bunlarda Allah'tan yardım diler. Hadîsin Buhârî dışındaki rivâyetlerinin birinde : Yürüyen ayağı olurum, kısmından sonra şöyle denilmektedir : Benimle işitir, Benimle görür, Benimle tutar, Benimle yürür. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ burada : «Ve size kulaklar, gözler ve gönüller verdi ki, şükredesiniz diye.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurur : «De ki : Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler vareden O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz. De ki : Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Ve O'na toplanıp götürüleceksiniz.» (Mülk, 23-24).

Sonra Allah Teâlâ, gökle yer arasında Allah'ın buyruğuna boyun eğen kuşlara bakmalarını emreder. Allah onu nasıl yaratmış ki iki kanadıyla gökle yer arasında, gökyüzünde uçuyor. Onu orada ancak kudreti ile Allah Teâlâ tutmaktadır. O Allah ki; orada bunları yapan güçler yaratmıştır. Havayı kuşları taşımaya müsahhar kılmıştır ki kuş onunla uçmaktadır. Nitekim Mülk Sûresindeki bir âyette : «Onlar, üzerlerinde kanat çırpan sıra sıra kuşları görmezler mi? Onları havada Rahmân'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O, her şeyi görendir.» (Mülk, 19) buyururken burada da : «İnanan bir kavim için muhakkak ki bunda da âyetler vardır.» buyurmuştur.

İZÂHI

İnsan Denen Varlık

En son ilmî inkişâfların isbât ettiğine göre, insan denilen şu muammâ, hadd-i zâtında bir tek hücreden meydana gelmiştir. Bu hüc-

renin bir parçası kemikten ve bir kısmı da kıkırdaktan, etten meydana gelmiştir. Hücre, kandan ve dokudan aldığı besinlerle gelişerek insanın deri kısmını bilhâssa alt deriyi ve göz kapaklarını teşekkül ettirir.

İşte gözler, kulaklar ve kalp bu bir tek hücreden neş'et eder. İnsan vücûdunda bulunan kısa uzun, büyük küçük her şey bu bir hücreden meydana gelmiştir. Bir hayat muammâsı olan bu birîcik hücrenin yapısını, bileşimlerini inceleyip, gelişmesini, büyüyerek parçalanmasını araştırmak imkânı bugün ilim erbâbınca mevcûddur. Fakat içinde gizlenmiş bulunan hayat esrârına gelince işte bu noktada ilim de, ilim erbâbı da duraklamakta ve Allah Zülcelâl'in kudretini itirâf etmekten başka bir şey yapamamaktadır...

1946 yılında, hücrenin bileşiminde bulunup da o zamana kadar bilinmemiş olan yabancı maddelerin yer alışı ve bu maddeler sâyesinde hücrenin kendiliğinden muzır şeyleri yok etmesi ve böylece kendi hayatını koruyabilmesi husûsu keşfedilince, bütün biyoloji âlemi yaratıcı kudretin azametini ikrâr etmişti. Nasıl oluyor bu ameliye?.. Bir hücre nasıl yapıyor bu işlemi?.. Bir tek Allah'tan başka kim bilir onun orasını?..

Ana karnına düşmüş olan cenîn, o daracık yerde kendi gıdâsını nasıl temîn ediyor? Nasıl teneffüs imkânı bulabiliyor oracıkta? Bütün canlılık ihtiyâçlarını ne şekilde gideriyor? Bütün uzuvları, o dar imkânlar ve şartlar altında nasıl teşekkül ediyor? Nasıl bir yerdir ana rahmi ki, cenîn incecik bir ip gibi bağ ile oraya bağlanıyor da sonra bütün gıdâsını bu ip sâyesinde te'mîn ediyor ve annenin bütün uzuvları ile temâs kurabiliyor. İnsanları vareden Yaratıcı, cenînin teşekkül ettiği yeri o kadar muntazam düzenlemiş ki, yavrunun gelişmesi için luzûmlu olan hiç bir şeyi eksik kılmamış orada. Anne tarafından alınan gıdânın, asit haline inkılâb edip de yavruya zarar vermemesi için Hak Teâlâ cenîni anneye bağlayan incecik bağı son derece intizâmlı halk etmiş. Ve çok kerre ana karnındaki yavruya eziyet verip, zorluk çıkarması muhtemel olan gıdâların ulaşmasını engelleyici kasılmalar tamâmen bertaraf edilmiş.

Bize basit gibi gelen bu husûsları dikkatle düşündüğümüz takdîrde kudret sâhibi Yaratıcının lutf-u Rabbâniyesini itirâf etmemek elden gelmez. Bugün ilim, ana rahmine düşen yavrûnun hayat seyrini merhale merhale bize anlatabilmektedir. Ve bu anlatılanlar, Kur'an-ı Azîm'in anlattıkları ile hiç de çelişki halinde değildir. Şimdi her ikisini de görmeye çalışalım :

Hâmilelik müddeti artık son anlarına yaklaştığı vakit kadının guddeleri bir takım ifrâzâtta bulunur ki, bu ifrâzların pek çok özellik-

leri vardır. Bir kısmı ana rahminin büzülüp kasılmasını te'mîn eder. Bir kısmı cenînin bulunduğu mahalden sıyrılmasını te'mîn eder. Bir kısmı da, çocuğun tabiî şekli üzerine doğmasına yardımcı olur. Meme de bir gudde olduğuna göre, o da hâmileliğin son anları ile doğumun başlangıcında birtakım beyâz, sarımsı akıntılar salgılar ki; ilâhî tecellînin eseri olarak bu salgılar, çocuğu muhtelif hastalık mikroplarından muhâfaza edecek kimyevî maddeler ihtivâ etmektedir. Doğumu müteâkiben ikinci gün annenin memelerinden süt gelmeye başlar. Yine en büyük tedbîr sâhibi Allah Teâlâ'nın hikmetinin eseri olarak anne memesinden gelen süt miktarı gün be gün artar. Bir yıl sonra bu miktar, günde iki buçuk litreye bâliğ olur. Halbuki ilk günlerde bu miktar birkaç yüz gramı geçmez. Buradaki hayreti mûcib hal, sâdece sütün artışı ile kalmaz, çocuğun yaş durumuna göre sütün ihtivâ ettiği kimyevî maddelerin bileşim oranının da değişmesidir. Başlangıçta anne sütündeki kimyevî maddelerin bileşiminde su içerisinde az miktarda şeker ve besin maddelerinin nisbeti artar. Bu değişiklikte bir gün diğer bir günü tutmaz. Bu artış çocuğun devâmlı olarak gelişmesine ,organlarının deşekkülüne, dokuların kuvvetlenmesine uygun şekilde olur. Anne memesinde sütün teşekkül ameliyesi de, gâyet dikkat çekici bir haldir ki bu, kudret sâhibi Hallâk-ı Azîm'in varlığından başka bir şey ile ifâde edilemez.

Meme, çok sayıda ince damarcıklardan meydana gelmiştir. Memeyi meydana getiren damarlar, diğerlerinden kan deverânının fazlalığı ile ayırdedilir. Haddinden fazla kan deverânı vardır memelerde. Bu damarların içi süt yapan hücrelerden müteşekkil gözenekler ile doludur. Bunlar damarlarda deverân eden kan içinde mevcûd olan bileşikleri süzerek süt yaparlar. Tahmînen dört yüz gram kandan on gram süt meydana gelir. Bu gözeneklerde teşekkül eden süt, sayısı yirmiyi veya yirmibeşi bulan kanalcıklar sâyesinde memenin uç kısmına gelir. Memenin yüzeyinden uca doğru geldikçe bu kanalcıklar da daralır. Nihâyet memenin başında aynı miktarda küçük delikler halinde kalır. Böylece süt, gâyet uygun şekilde memenin her tarafından çekilmiş olur ve çocuğun emmesi de kolaylaşır. Biraz önce de bildirdiğimiz gibi meme emen yavru, bütün gıdâsını zaman zaman bileşimi değişen sütten te'mîn eder. Ve yavrunun gelişimine uygun şekilde sütün bileşimi de fazlalaşır. Tabiî ki, buna uygun şekilde de dişler teşekkül eder. Çocuğun kendi gıdâsını yiyecek şeylerden almasına muvâfık olarak gelişir. Hadd-i zâtında dişlerin teşekkülü bile Allah'ın varlığına en büyük delil sayılacak niteliktedir. Ağzın ön cephesinde kesici dişler yer alır. Bunlar sâyesinde en katı yiyecekler bile ufalanır. Bunun yanında yardımcı rolü oynayan köpek dişleri yer alır.

Daha sonra küçük azılar ve büyük azılar yer alır ki, bunlarla yiyecekler parçalanır ve boğazdan aşacak şekilde öğütülür. Diş tabâbeti ile uğraşan bilginler takma diş yaparken bu sırayı bozup daha başka bir dizi kurmak istemişlerse de bir türlü aynı vazîfeyi görecek şekilde yeni bir şekil verememişler ve kudret sâhibi Yaratıcının azameti karşısında apışıp kalmışlardır. Diş manzûmesi için bulunacak en iyi ve en ideal şeklin bugünkü yaratılış şekli olduğunu kabul etmişler ve ona göre takma dişleri de aynı nizâm içinde yapmışlardır. Yeri, sırası ve şekli itibârıyla en ufacık bir değişiklik yapmamışlardır...

Çocuk memeden kesilip de yavaş yavaş yemek yemeye başlayınca; yine bir âhî ihsân ile karşılaşıyor, Allah'ın varlığının alâmetlerini müşâhade ediyoruz... Hem de insanı yaratan Rabbı Zülcelâl'in müdebbir san'atına delil sayılacak şekilde, insanoğlunu nasıl halk ettiğini ve onun hayatını nasıl idâme ettirdiğini gözlerimizle görüyoruz. Ağızdan buruna östaki borusu adı verilen bir kanal gider. Ondan sonra nefes borusu yer alır. Daha sonra da yutak gelir ki, sindirim sistemi buradan başlar. Bugün ilim bize diyor ki; ne zaman bir toz zerresi, yolunu şaşırıp da nefes borusuna kadar ilerleyecek olursa hemen kapı dışarı edilir. Çok kimsede müşâhede ettiğimiz öksürükler, nefes borusuna kadar gelmiş olan toz zerreciklerini geri kovalamak için yapılan çırpınıştan başka bir şey değildir. Nefes borusundan ileri geçecek olan toz zerreleri, insanın hayatını mahvedebilecek kadar tehlikelidir. Böyle olmasına rağmen yenen lokmalar, nasıl oluyor da nefes borusuna geçmiyor ve doğrudan doğruya yemek borusundan aşağı iniyor. Halbuki iki delik yanyana. Yutma anında bademcikler yukarı kalkıyor, küçük dil teneffüs borusunu tıkıyor, böylece lokmalar yemek borusuna gidiyor. Küçük dilin kendi vazîfesini şaşırdığı görülmüş değildir. Tıpkı meçhûl bir asker gibi vazîfesini devâmlı yerine getirmektedir. Düşünün bir kerre yeryüzünde ne kadar insan ağzı var, her sâniye kaç muhâfız bekliyor yemek borusunun ağzını da yemeklerin nefes borusuna gitmesini engelliyor. Ve her sâniye kaç kerre açılıp kapanıyor çeneler de Allah'ın varlığını insanoğluna isbât ediyor. Biz de yemek borusundaki ilâhî kudretin azametini ikrâr eden bir bilginin dediği gibi : Burada Allah'ın varlığının delillerini görüyoruz, demekten başka bir şey yapmayacağız.

Yemek borusundan inen yemekler, sert ve katı maddeler halindedir. Bunun yumuşak ve akıcı maddeler haline gelmesi için gâyet ince ve hayretâmiz işlemlerden geçmesi gerekir. Bunun da Allah'ın varlığına bir delil olduğunu söylemek herhalde tuhaf olmasa gerektir. İnsanlar tarafından yenilen katı, sıvı, sert, yumuşak, acı ve tat-

lı, ağır ve hafîf, sıcak, soğuk, et ve ekmek, sebze ve meyve, sun'î ve tabiî yağlar gibi bütün yiyecek ve içecekler pişmiş veya pişmemiş hepsi de aynı muâmeleye tâbi tutulmakta ve hepsi de aynı şekilde hazmedilmektedir. İnsan vücûdu tarafından alınan muhtelif yapıya ve bileşiklere sâhip maddeler aynı metodlar ile sindirilir. Yeryüzünün en ince ve en basit kimya laboratuvarı faâliyete geçer. Hepsi de aynı yerde toplanır ve midenin içinde bulunan guddeler vâsıtası ile üzerine asit ifrâzâtı başlar. Mide tarafından belirli bir miktar dâhilinde öz sular serpilir. Bu miktar öyle bir nizâm içinde ayarlanmıştır ki, şâyet az olsa yemeklerin hazmı imkânsızlaşır. Aksine bu asit miktarı ve öz suların ölçüsü normalden fazla olursa her şeyi yakıp mahveder. Hamdolsun Ulu Yaradanımıza ki, bu nizâmı vermiş bize...

Ağza giren her lokmanın başından sindirim işleminin ilk merhalesi geçer. Önce ağzın iki tarafında yerleşmiş olan ve ağırlıkları 25 gramı geçmeyen tükürük bezleri tarafından tükürükler salıverilir yenilen maddenin üzerine. Tükürük, bileşimindeki kimyevî maddeler sâyesinde gelen yemekleri yapışkan maddeler halinde yoğurur. Yemeklerin içine saldığı öz sular ile yoğurarak normal bir seviyeye getirir. Şâyet sıcak ise soğutur. Soğuksa mideye gidecek şekilde soğukluğunu giderir. Tükürük, ayrıca acı ve yakıcı bileşikler ihtivâ eden maddelerin şiddetini hafîfletici özelliklere sâhiptir. Bundan sonra çiğnenmiş olan lokma, tükürükle karışmış halde boğaza gelir. Mide tarafından salgılanan ve özel olarak hazırlanmış olan binde dört veya beş nisbetindeki hidroklorik asit ile karışarak mide içinde bekletilir. Şâyet hidroklorik asidin miktarı bu nisbetten biraz daha fazla olsa, midenin içindeki dokuların hepsini yakar. Sonra bağırsaklarda daha bir yığın kimyevî maddelerin tahlîlinden geçerek içindeki vücûd için lâzım olan besinler emilir. Safra kesesinde veya pankreas bezinde ayrı ayrı özsularla karıştırılır. Hazım cihâzının uzunluğu dokuz metreyi bulur. Sindirim sistemi boyunca ifrâz edilen maddelerin bütünü, alınan gıdânın durumuna uygun biçimdedir. İnsan organlarında yer alan birtakım guddelerin faâliyet durumu ancak yirmi yıldan beri anlaşılabilmektedir. İnsan vücûdunun her tarafında bulunan bu guddelerdeki kimyevî terkîbleri meydana getiren o hayretâmiz kimyasal muâmeleler, insanı dehşetten dehşete sevketmektedir. Her bezin salgısı, bir diğerini tamâmlayıcı mâhiyettedir. Bu ifrâzâtın nasıl meydana geldiği ise ayrı bir problemdir. Girift bir örgü gibidir. Ve bu ifrâzâtın muayyen miktarı aşması ise insan vücûdunda onulmayacak telefâta sebep olur.

Balgam teşekkülüne yarayan guddeler ile, böbreklerin üzerinde

bulunan kapsüllerin ihtiyâç halinde faâliyet icrâ eden birer enerji depoları mâhiyetinde olduğu da ancak son zamanlarda anlaşılmıştır. Diğer zamanlarda çalışmayıp boş durdukları halde, dar zamanlarda enerji depoları vazîfesini görmektedirler. Bu guddelerin esâs vazîfesi, vücûdun kimyevî ve enerjik muvâzenesini sağlamaktır. Ancak insan, soğuk bir muhît ile karşılaşınca; bu guddeler bir takım ifrâzât salıverir ve kan damarlarına baskı yapar. Böylece kanın basıncı artar. Bunun üzerine kan basıncının fazlalaşmasından meydana gelen vücûd içindeki sıcaklık sâyesinde çevrenin soğuk şartlarına karşı konulur.

Tehlikeli yaralanmalar esnâsında da bu guddelerin faâliyet sâhası tersine döner. Bu sefer de kandaki basıncı azaltıcı rol oynar. Ve çabucak kan kaybını önler... Yine bu guddeler asabî gerginlikler ve psikolojik buhrânlarda da kan basıncını azaltıcı te'sîrler icrâ eder.

Bugün modern ilim, uzunluğu 6,5 metreyi bulan ince barsakların kendiliklerinden yaptıkları iki çeşit refleks hareketi karşısında hayrete düşmüştür. İnce barsaklar refleks yoluyla önce ince barsağa kadar gelmiş olan yiyecekleri bağırsak öz suları ile sindirilmesi kolay olacak şekilde karıştırır. İkinci olarak da sindirilecek duruma gelmiş olan yiyecek maddelerini bağırsak içinde imkân dâhilinde olan en geniş bir mesâfe sathına iterek bütün yüzeyde bulunan emici tümörler sâyesinde gıdâya müsâit olan en yüksek miktarı emer. Bundan sonra kalın bağırsakların devri başlar. Kalın bağırsaklar ise, ince bağırsaklarda emildikten sonra arta kalan fazla maddeleri sindirecek öz sular salıverir. Böylece insan midesine girmiş olan gıdâlardan ancak faydalanma imkânı olmayan maddeler dışarı atılır. Kalın bağırsaklar ayrıca bu fazla maddeleri vücudun dışına atacak birtakım sümüksü akıntılar ifrâz ederler.

Bunca kimyevî muâmelelere ve esrârengîz işlemlere ilâveten insan vücûdunda birtakım mikroplar ve bakteriler yer alır ki, bunların herhangi birisinin miktarı gerekli olan miktarı aşarsa veya ondan az olursa, yahut herhangi bir sebeple bazı değişikliklere ma'rûz kalırsa korkunç bir boğuşma başlar.

Tıb bilginleri ve biyoloji âlimleri diyorlar ki; insan vücûdu öyle faâliyetler icrâ ediyor ki, bunun karşısında Allah'ın azametini ve kudretini itirâf etmemek imkânsızdır. İnsan vücûdunda bulunan her şey, bir ölçü içerisinde yaratılmıştır ve tesâdüfün imkânı yoktur. Buna örnek olarak sâdece vücûd içinde yıpranan ve eskiyen kısımların yenilenmesi ameliyesini gösteriyorlar. Müşâhede ve deneyler ile isbâtlanmıştır ki, vücûdun herhangi bir kısmı yıpranırsa veya bezlerden

bir tanesi eskiyecek olursa; diğer bez hemen öbürünün yaptığı işleri de yüklenir ve faâliyetini iki misline çıkarır. İnsan buna hiç bir müdâhale yapamaz. Yine kalbin içinde bir ârıza meydana gelecek olsa kalbin iç cidârının kalınlığının fazlalaşması için bir hareket başlar ve dokular kuvvetlendirilir. Kalbin kendisini iyileştirmek için yaptığı faâliyetler esnâsında hacmi haddinden fazla genişler. Bu konuda Russel Reks ve Richard Kapott müştereken yazdıkları bir eserde şöyle derler : «İnsan vücûdunda bütün uzuvların depolama faâliyetleri vardır. İhtiyâç zamanında bunları kullanır. Akciğer veremine tutulmuş olan bir kimse, akciğerinin bir kısmı olmadan da yaşayabilir. Doktor Traudeau akciğerinden birisi olmadan kırk yıl yaşayabilmiştir.»

Tecrübeler isbât ediyor ki : «İnsan vücûdunda uzuvlardan birisi telef olursa, ihtiyatî olarak diğerinin idâre edeceği kısımlar mevcûddur. Bir insan, bir metre bağırsağı kesilmiş olarak yaşayabilir de yokluğunu hiç hissetmez. Hattâ insan hayatı üzerinde hiç bir te'sîri müşâhede edilmeden uzuvlarının birisinin kökten yok olması ile yaşadığı görülmüştür. Bu konuda vukû bulmuş en garip bir misâli 1966 yılında Moskova'da toplanan beynelmilel psikoloji bilginleri kongresine doktor Aron Smith tarafından sunulmuştur. Doktor Smith sunduğu raporunda, beyninin yarısı ameliyat esnâsında alınan bir Amerikalı'nın hâlâ yaşadığını, müzik dinleyip gezdiğini hattâ ameliyattan önce olduğu gibi bürosunun muhâsebe işlerini de idâre ettiğini belirtmiştir.

İnsan bünyesinde, değişen durumlara göre intibâkı sağlayabilme kâbiliyeti de mevcûddur. Bir kadın hâmileliğin son anlarına geldiği vakit muhtelif organlar tarafından mihbilin ağzına doğru salgılar akıtılmaya başlar. Böylece mihbilin ağzındaki dokular yumuşar ve bu akıntılar sâyesinde esnek bir hal alır. Ve çocuğun kolayca doğması, rahimden çabucak nüzûlü kolaylaşır. Halbuki doğumun yaklaşması olduğu devrelerden önce böyle salgılara rastlanmaz. Şu halde nereden geliyor bu salgılar? Ve neden daha önceden akmıyor? Burada artık tesâdüfün imkânı var mı? Neden öyleyse daha önce tesâdüfen vukû bulmuyordu bu?.. Hayır hayır, bütün bunlar kudret sâhibi Yüce Yaratıcının varlığının ifâdesi ve delili...

İnsan vücûdunun içindeki esrârı örten, sağlam ve güzel bir perde vardır. Bu perde deridir. Deri, Allah'ın güzel san'atına delâlet eden en ince ve akıllara durgunluk verecek âyetlerindendir.

Cild; vücûdun içindeki fazla suyu dışarıya veren, fakat içeriye suyun girmesine mâni olan gözeneklerinin bulunmasına rağmen su ve gazları geçirmez. Deri, her zaman havada dolaşan mikrop ve bak-

terilerin hücûmuna ma'rûzdur. Bundan dolayı, mikrop öldürücü nitelikte bir sıvı salgılar. Mikroplar gâlip gelip, derinin sınırına tecâvüz ettiğinde ise; aklın, azametini idrâkten âciz kaldığı düzenli bir savaş ameliyesi başlar. Bir düşmanın girdiğini haber vererek bütün vücûd organlarını uyarmak için alarma geçer. Bu alarmın zilleri, vücûdun hissettiği ağrılardır. Bunun üzerine sınırı bekleyen muhâfız grubu harekete geçer, düşmanla amansız bir mücâdeleye girişir. Ya düşmanını mağlûb edip kapıdan dışarı atar, yahut da mağlûb olarak ölür. İkinci ve üçüncü gruplar ölenlerin yerini alır ve böylece savaş devâm eder gider...

Bu muhâfızlar, sayıları otuz milyar civârında olan akyuvarlardan başka bir şey değildir. Cild üzerinde, içinde irin bulunan kırmızı bir sivilce görüldüğünde, bilinmelidir ki burada vazîfesi uğruna ölen birçok muhâfız bulunmaktadır. Cild üzerindeki kızarmalarda da, mütecâviz bir düşmanla çarpışan akyuvarlar bulunur.

Cildin en mühim vazîfelerinden birisi de, vücûdun harâretini muayyen bir derecede tutmasıdır. Zîrâ ciltteki kan damarları, hava ısındığında, ısıyı yayabilmek için açılır. Ter bezleri fazla olan suyu dışarıya atar. Böylece vücûda temâs eden havanın ısı derecesi düşer. Havanın ısısı düşünce kılcal damarlar büzüşür, harâretini korur ve terde azalma olur.

İşte bu acâib cihâz, inâyet-i ilâhiyye ile vücûdun harâretini devâmlı olarak 37 °C tutmak için kurulmuş bulunmaktadır.

Dr. Richard Kaputt'un bu husûstaki beyânı şöyledir :

«Allah, vücûdumuza, sıhhatımıza yardımcı olması için, şifâ verici ve göz kamaştırıcı büyük bir kudret bahşetmiş bulunmaktadır. Doktorlar bu durumu önce teşhîs için incelemekte, sonra da tedâvî için deneyler yapmaktadırlar. Bu akıl durdurucu üstün kudret, hastalıkların tedâvîsinde devâmlı olarak mücâdelemize katılmaktadır.»

İnsanın cildi kendisine özgüdür. Hiç bir insanın cildi diğerine benzemez. Ayrıca durmadan yenilenmektedir. Şu andaki cildiniz geçen seneki cildinizin aynısı değildir.

Derinin yenilenmesi, cildin bulunduğu tabakalardaki hücrelerin gelişmesine paralel olarak devâm eder. Hücrelerin her yeni tabakası, derinin yüzeyini oluşturur.

İlmin bu kadar ilerlemesine, insan vücûdunda ulaştığı garip hakîkatlere rağmen, insanı hayrette bırakan ve zarûrî olarak Allah'ın varlığına, kudret ve azametini kabule götüren, keşfe muhtâç birçok esrâr henüz çözülebilmiş değildir.

İşitme duyusu, dış kulak ile başlar. Fakat nerede bittiğini sâdece

Allah bilir. İlim isbât ediyor ki; sesin havada meydana getirdiği titreşimler, dış kulak kepçesine, buradan da iç kulak boşluğuna geçer.

Korty denilen iç kulak dünyası, insanı hayretten hayrete sevketmektedir.

Korty, iç kulak bahsinde çok garip ma'lûmât veriyor :

İç kulakta burgu ile yarım dâire arasında birçok kanal bulunuyor. Sâdece burguya mahsûs, beyindeki işitme sinirlerine bağlı dört bin küçük yay vardır. Bu yayların uzunluğu ve hacmi ne kadardır? Sayıları binlere ulaşan ve her birinin husûsî bir terkîbi bulunan bu yaylar nasıl terekküb etmiştir? Konuldukları yer nedir? İnsanı hayrette bırakacak ve başka bir şeye mürâcaat etmeye mahal bırakmayacak olan bu incelikler, görülmeyen iç kulak boşluğundadır.

Kulakta yüz bin işitme hücresi bulunur. Sinirler, insan aklının alamayacağı, incelik ve azamet dolu sinirciklerle sona erer.

Görme duyusunun merkezi, içinde görme sinirlerinin uçlarından teşekkül eden yüz otuz milyon ışık alıcı proses bulunan gözdür. Gözleri, gece gündüz kirpiklerin bağlı bulunduğu göz kapakları korur. Bunların hareketleri irâde dışıdır. Gözü her türlü toz ve yabancı, zararlı zerreciklerden korurlar. Fazla ışığa karşı gözleri muhâfaza ederler. Gözyaşı olarak isimlendirdiğimiz sıvı ise, en kuvvetli bir temizleyicidir. Bu vaziyette göz, kendisini koruyan ve temizleyen tâm bir cihâz ile çevrilmiş bulunuyor.

Göz, sert tabaka, damar tabaka ve ağ tabakadan teşekkül etmektedir. Bunların her biri ise, korkunç sayıda damar ve sinirden meydana gelir.

Mucize olarak şu husûsu bilmemiz kâfidir :

Göz ekranı üzerinde cismin görüntüsünü dâimâ ters olarak teşekkül eder. Görme sinirleri bu ters görüntüyü olduğu gibi beyine nakleder. Beyin bunu doğrultarak tekrâr göze gönderir. Cisme bakan şahıs da böylece onu doğru olarak görür. Beşeriyyet tarihinde, bir tek insanın dahi bir şeyi ters gördüğü vâki' midir? Böyle bir şey vâki' olmayınca —ki aslâ vâki' olmayacaktır da— artık tesâdüfe mahal kalır mı? Allah'ın varlığına bundan daha belîğ olarak delâlet eden bir alâmet mevcûd mudur?

Koklama duyusu, cidden acâib bir manzara arzeder. Bu duyunun merkezi, koku alma merkezi diye adlandırılan ve burun içinde bulunan sümüksel bir zarla kaplanmış bulunmaktadır. Sinir bulundurmayan bu bölgede uzunca, kuvvetli birçok koku alma hücresi mevcûddur. Kokuyu bunlar beyine nakleder. Bunlar insan hayatının dayandığı teneffüs cihâzının başlangıcında bulunan burnun içindedir. Ha-

va, burun deliklerinden içeri girdiğinde havayı temizleme vazîfesi gören kıllarla karşılaşır. Hava buradan geçerken ısınır, içeriye girmeden evvel münâsib bir dereceye ulaşır.

Hepimiz ağızdan nefes almanın zararlarını biliriz. Burundan geçip ısınmadığı için anjin yapar, akciğer iltihaplanmasına sebep olur.

İlmin izâhından âciz kaldığı bir husûs da burnun yanlarında, kafa kemiğinin içinde bulunan içi hava dolu keselerdir.

Belki de ilâhî geometriye uygun onun kudreti önünde eğilen en bâriz numûne insan vücûdunun kemikleridir. İnsan vücûdunda sayıları iki yüz altıya varan kemik bulunur. Bu kemikler yekdiğerine mafsallarla bağlı olup, hareketlerini kaslar te'mîn eder.

İskeletin parça parça kemiklerden teşekkül etmesinin hikmeti ise gâyet açıktır. Böylece her parça, kolaylıkla ve rahatça hareket etme imkânını elde eder. İlim bugün isbât etmiştir ki; omurgada bulunan omurlar, insanın rahatça eğilebilmesini mümkün kılacak bir hacimdedir. Aynı zamanda bunların içinde ilik bulunmaktadır. İskelet; îfâ ettiği vazîfeleri, çalışması, muhtelif parçalarının şekillenmesindeki hikmeti, tekevvün yollarının farklılığı ile, Allah'ın yaratma kudretinin en vâzıh alâmetlerinden sayılır. Zîrâ bu kemikler, kandaki alyuvarları ve akyuvarları meydana getirmekle vücûdda hayatın bizzât yapıcısı durumundadırlar.

Bu husûsun ehemmiyetini iyi kavramak için, bu yuvarların bizâtihî hayatın esâsı olduğunu, insan hayatının her dakikasında en az yüz seksen milyon alyuvarın, vücûdu dışarıdan giren mikroplara karşı savunurken çok sayıda akyuvarın öldüğünü, bunları i'mâl ederken yorulmak sûretiyle, hayat için çok tehlikeli olan aşırı kan artışını ayarladığını bilmek lâzımdır.

Kemikler, bu alyuvarlar ve akyuvarlar vâsıtasıyla vücûdda hayatın yapıcısı olduğu gibi, vücûdun ihtiyâç fazlası gıdâların saklandığı bir depo vazîfesi de görmektedir. Meselâ yağlı maddeleri içinde, kireçli maddeleri de dışında saklar.

Kemiklerin, yapacağı vazîfelere uygun bir durum alması ise, gerçekten hârika bir şeydir. Meselâ beyni muhâfaza eden kafatası kemiğini, daha çok tehlikeye ma'rûz yerlerde oldukça sağlam ve kuvvetli görmekteyiz. Her ne kadar ince ve nâzik bir dokunun muhâfazası bahis konusu olsa, kemik o nisbette metîn ve dokuyu tâm mânâsıyla muhâfaza edecek sağlamlıkta bulunur.

Kemik; dışındaki sert bir tabaka ile, içindeki yumuşak bir tabakadan teşekkül eder ki, içinde muhâfaza ettiği dokuyu incelikle koruyabilsin. Sırt omurları, çarpma esnâsında kırılmaması için kıkırdakla

örtülmüştür. Vuruşlardan korunmak için arkasında bir çıkıntısı, yanlarından korunması için de yandan iki kanadı mevcûddur. Bütün omurlar; birbirine sinirsel bağlarla kenetlenmiş, tek bir parça haline gelmiştir. İki kemik karşılaştığında ise, her yönüyle serbest hareket edebilecek tarzda eklemlerle yekdiğerine uygun hale gelmiştir. Meselâ, ucu oyukla nihâyetlenen bir kemiğe, ucu tümsek bir kemik tekâbül ediyor ve birbirine her yönüyle mütenâsib bir vaziyet arzediyorlar.

Beden üzerinde tâm bir hâkimiyeti bulunan bu cihâz, bütün vücûdu dolaşan incecik sinirlerden teşekkül eder ki, bunlar daha büyüklerine, onlar da vücûddaki sinir sistemi merkezine bağlıdır. Cismin herhangi bir parçası dışarıdan bir te'sîr aldığında —etrafındaki harâret derecesinin değişikliği de olabilir— sinirler bunu vücûddaki sinir merkezlerine, orası da hareket tarzını tesbît edebilen beyne iletir. Sinirlerdeki bir uyarma ve işâretin sür'ati sâniyede yüz metreyi bulmaktadır.

Akıl da insanın tesâdüf edebileceği en garip ve enteresan bir mekanizmadır.

Mark Twain diyor ki : «İnsan aklı, eşi bulunmayan bir makine özelliğine sâhiptir. Bu makinenin faâliyet şekli apayrı bir tarzdadır. Çalışması isteğe bağlı değildir. Akıl, kendi üzerinde bir hâkimiyete sâhip olmadığı gibi, sâhibi de onu istediği şeylerin te'sîrine mahkûm edemez.»

Gerçekten akıl, devâmlı bir faâliyet içerisindedir. Uyanık bulunduğumuz dakikaların her anında durmadan dinlenmeden aklınız çalışmakta ve enerji sarfetmektedir. Bir gecenizi uykusuz geçirdiğinizi düşünün. Yatağınızda kıvranıp dururken birtakım emirler verir, ricâlarda bulunursunuz. Sonra aklınızdan her şeyi çıkararak çalışmamasını ve uyumayı arzu edersiniz. Aklınızı kendi hizmetinizde kullandığınızı, dilediğiniz husûsta emrinize âmâde olduğunu, istediğiniz husûsta düşüneceğini kabul ediyordunuz değil mi? Şâyet beşer aklı çalışmak isterse, kâinâtta onu bir an durduracak hiç bir kuvvet mevcûd değildir.

Şâyet akıl insanın müsâadesine muhtâç bulunsaydı, sabahleyin uyanırken, ona çalışmak için bir mevzû takdîm edinceye kadar beklerdi. Şu halde akla ilhâm veren ve onu kontrol eden nedir?

Ayrıca, insanın irâdî olmayan bir sinir sistemi mevcûddur. Ve her ferde hükmetmektedir. Meselâ yüzde, utanmadan dolayı meydana gelen kızarma, korku esnâsında etrafımızı saran serinlik bunun eseridir. Yine bu sistem, ferdin te'sîr etmesine ve mâni olmasına imkân olmayan kalb atışlarını hızlandırır. Bütün bunları harekete geçiren ve idâre eden nedir?

İnsan neslini muhâfaza eden bu sistem, bütün insanlarda birbiri-

ne uyar ve karışık bir yolla çalışır. Menideki insan tohumunu hareket ettiren canlı hücreler olduğu 1768 yılına kadar bilinmiyordu. Bu hücreler hareketlerinde sülüklere benzemekte, genişçe başları, kısa boynu ve uzun kuyrukları bulunmaktadır. Kuyruklarının yardımıyla hareket etmektedirler.

Bugün ilim, Allah Teâlâ'nın, bu hücrelere beşer nev'ini muhâfaza edecek bir kuvvet bağışladığını isbât etmiştir. Hücreler; gayr-i münâsib bir vasatta hayatın özelliklerini muhâfaza etmekte, dış gelişimini kaybetmektedir. Böylece kadının tenâsül organının ifrâz ettiği hormonlarla birleşip nesli meydana getirmek için bir müddet hayâtiyetini muhâfaza ederek beklerler. Bütün bunlar ,sâdece ilâhî kudretle meydana gelmektedir. Çünkü erkek hormonlarının, dişi hormonlarına yönelmesinde hiç bir bünyevî veya fizyolojik kuvvetin müdâhalesi mevcûd değildir.

Dolaşım sistemi; 25-30 trilyon alyuvarlar ile, 50 milyar kadar akyuvarlardan meydana gelen kanı ihtivâ etmektedir. Bütün bunlar yapışkan maddeler, asitler, şekerler, yağlar ile hastalık anında ortaya çıkan mikrop öldürücü maddelerden meydana gelen bir sıvının içinde bulunmaktadır. Dolaşım sistemini idâre eden kalb, kastan yapılmış bir organdır. İrâdenin onun üzerine hiç bir hükmü yoktur. Kendisine hâs bir intizâmla açılır, kapanır. Kalb, dört odacıktan meydana gelmiştir. Ortasından bir perde ile iki bölüme ayrılır. Yukarıda kalan iki odacığına kulakçık, aşağıdakilerine de karıncık denir. Karıncıkları kulakçıklardan, kapakçıklar ayırır.

Hacmi bir yumruğu geçmemekle beraber, yirmi dört saatte sarfettiği enerji normal bir adamı yüz yirmi beş metre havaya kaldıracak güçte bir enerjidir. Bir senede normal atışla 80 milyon galon kan vermektedir. Bu atışlar 36.792.000 kereye bâliğ olmaktadır.

Dolaşım sisteminin geri kalan kısmını damarlar teşkîl eder. Bunlar sağlam ve esnek kanallardır. Vazîfeleri temiz kanı kalbten vücûda, kirli kanı da ciğerlere taşımaktır. Atardamarlar temiz kanı vücûda dağıtır; toplardamarlar tekrâr kalbe dönen kanı akciğere göndererek tasfiye eder. Oradan da vücûda pompalamak üzere temizlenmiş kan tekrâr yüreğe gelir.

Dolaşım sisteminin bu ameliyesi, insan hayatının esâsını teşkîl eder. Kirli kan, bir toplardamar ile sağ kulakçığa döner. Kulakçık dolduğunda yürek kapanır, kan sağ karıncığa geçer. Karıncığın kapanmasıyla da kan akciğer atardamarları ile ciğere taşınır. Orada oksijen alarak ve karbondioksit vererek temizlenen kan, akciğer toplardamarı ile yüreğin sol kulakçığına döner, oradan karıncığa ve bütün vücû-

da geçer. Bütün bunlardan daha garibi tüm damarların, kan vücûddan kalbe doğru sıkılırken geri inmesine mâni olmalarıdır. Kalbe bağlı olan damarların da kapakları, insanın durumu ne olursa olsun, bunun gidiş yolundan aksi istikâmete dönmesini engeller.

Ayrıca bu cihâzın zikre şâyan en tuhaf tarafı şurasıdır : Şâyet dolaşıma mahsûs damarlar, ayrılıp uç uca getirilmiş olsa uzunluğu 100.000 mili bulurdu.

Hayat maddesi de dediğimiz lenf boğumları; kan plazmasına benzeyen bir sıvıdan ibârettir. Ancak kandaki proteinleri ihtivâ etmez ve hücreleri de renksizdir. Lenf boğumları şeffâf ve ince damarlar olup, derinin içinde ve altında bulunur. Vücûdun çeşitli yerleri çoğunlukla boyun, bağırsaklar ve kalçalar lenf boğumlarının bulunduğu yerlerdir.

Bu cihâz; bedenin hayâtiyetini ve emniyetini korumak için garip bünyevî ameliyelerde bulunur. Vücûda tecâvüz eden mikroplarla savaşmak için akyuvarları hazırlar. Mikroplar bunlara gâlip gelip, durum tehlike arzedince, lenf bağının mikropları çok sayıda akyuvarın bulunduğu bir düğüme çeker. Buradan akyuvarlar mikropların üzerine hücûm ederler. Böylece mikropların kesin hezimeti kaçınılmaz bir son olur. Çoğu zaman vücûdda bir yara veya çıban bulunduğu vakit, insan o sızısının hemen lenfatik bir düğüme sirâyet ettiğini hisseder. Artık orada mücâdele başlamıştır. Bundan dolayı âlimler lenfe «hayat sıvısı» adını vermişlerdir.

Bir başka cihetten de lenf boğumları mühim bir vazîfe görür : Akyuvarlar, mikrop mücâdelesinde ölen mikrop ve hücreleri alıkor. Çünkü bunlar alıkonmayıp kana karışır, oradan da yüreğe girerse, zehirlenmelere sebep olur. Bu ikinci vazîfesine denk olarak lenf düğümlerine âlimler «hayatı koruma kutuları» adını vermişlerdir.

Kasları Araştırma Enstitüsü Müdürü olup, Nobel mükâfâtı kazanan Dr. Albert Georgy şöyle diyor :

«Kaslardaki bu esrârengîz perdeyi sıyırıp hakîkatını öğrenmemiz, başta gelen meselelerdendir.»

Başka bir âlim de şöyle diyor :

«Hayatın, acâibliklerle dolu pazarında arzettiği şeylerin en mühimi kaslardır.»

Adeleler, insan vücûdunun yarısından fazlasını kaplar. Gıdâları ağızdan yemek borusuna aktaran, ciğerlere havayı çeken kaslardır. Yine besinleri harekete, yani kimyasal enerjiyi mekanik enerjiye çeviren de kaslardır.

Kaslar, hayatın başlamasını sağlar. Cenînin ana rahminden çık-

masını te'mîn eder. Hayat boyunca insanı korur. Nihâyet kalb adelelerinin durmasıyla hayat da durur.

Kasları her zaman ilâhî esrâr arasında saymışlardır. Nitekim ilim, bu cihâzı kontrol eden kuvvetin üzerinden esrâr perdesini henüz sıyırmamıştır. Âlimlerin iştirâk ettiği husûs, diğer sistemler gibi bu sistemin de hayatın esrârını teşkîl etmesidir. En basit bir adalevî hareketin hattâ burun temizlememiz esnâsında bile meydana gelen fizyolojik ameliyenin, bir hidrojen bombasının terkip ve çalışmasından daha ince ve daha karışık olduğu ilim erbâbınca belirtilmektedir.

«Allah'ın nimetlerini birer birer saysanız (bu ne mümkün? Onu) icmâl sûretiyle bile sayamazsınız. Şüphesiz Allah çok yarlığayıcı, çok esirgeyicidir.»

İnsan vücûdu; muhtelif gâye ve vazîfeleri bulunan, daha çeşitli birtakım cihâzlara mâliktir. Bunların her biri onu yaratan Allah'ın kudretini şüphe götürmez bir tarzda isbât etmektedir :

Vücûdu asitlerden ve bazı zararlı tuzlardan tasfiye eden idrâr cihâzı böbreklerden meydana gelir. Böbreğin çalışması, idrâr bileşimlerini kandan ayıracak tarzdadır. Böbrek hücreleri, tasavvuru imkânsız bir hassâsiyet derecesine mâliktir. Bu hücreler, kandaki muhtelif nisbet ve yoğunluktaki en küçük değişmeleri bile telâfî eder.

Meselâ kandaki su oranı fazlalaşınca, hücrelerin faâliyetleri artar ve bununla kanın su nisbetinin normale dönmesi için idrâr fazlalaşır. Aynı şekilde böbrekler, kandaki bütün zararlı ve zehirli maddeleri ayırırlar.

Böbreklerde idrârı mesâneye nakleden iki kanal mevcûddur. İlâhî san'atın cilvelerinden biri de, insanın duruşu nasıl olursa olsun, bu kanallardaki idrârın aksi istikâmete geri dönmeyişidir. İdrâr cihâzının sonu, bevlin dışarı çıktığı mesânedir.

İnsanda tad alma cihâzı dildir. Çalışması sümüksel yapıdaki tad alma hücrelerinde toplanmıştır. Bu kabarcıklar iplik, mantar ve merceksel gibi çeşitli şekiller gösterir. Bu kabarcıkları dilin yutak kısmında bulunan bazı sinirler beslemektedir. Tad alma sinirleri, yemek esnâsında tadı alarak beyne iletir.

Tad alma cihâzı ağzın bidâyetinde bulunur. İnsan diliyle tad aldığı gibi konuşur da. Bir şeyin acı veya tatlı, ekşi veya tuzlu olduğunu dilimizle anlayabiliriz.

Dilde dokuz bin adet tad alan hücre vardır. Bunların her biri birçok sinirlerle beyine bağlanır. Bu durumda sinirlerin sayıları ve hacmi ne olur?

Ayrıca bunların her birinin münferiden beyine bildirdiği şeyleri,

beyin nasıl bir bütün halinde hissediyor ve hemen cevabını gönderiyor?

Hiç bir gün elinizi düşündünüz mü? Nasıl çalışıyor ve vazîfesi nedir?

İngiliz İlimler Ansiklopedisi'nde deniliyor ki :

«İnsan eli, vücûdun tabiî acâiblikleri arasında başta gelir. Gerçekten insan eli gibi, rahatlıkla çalışan ve çok çabuk mahâretlerle hareket eden bir âlet meydana getirmek son derece güç ve hattâ imkânsızdır.»

En basiti elinize aldığınız bir kitabı çevirir, okumaya müsâit bir şekilde durdurursunuz. Tabiî hareketle düzen verirsiniz. Kitabın sahîfelerini de aynı rahatlıkla açar, kapatır, değişik vaziyete sokarsınız.

Kalemi elinizle tutar, yazınızı onunla yazarsınız.

Çataldan bıçağa ve yazı âletlerine kadar insan için luzûmlu olan her şeyde onu kullanırsınız. Pencereyi açar, kapatır, istediğinizi ellerinizle taşırsınız. Ellerin toplam olarak yirmi yedi kemiği vardır. Her kemiğinde on dokuz kası bulunur.

Kaliforniya Üniversitesi Profesörü Dr. Gordon Haine şöyle diyor :

«Hekim, elindeki belirtilerden cismin dâhilî durumunu öğrenir. Meselâ normalden daha büyük bir el, balgam guddelerinin normal çalışmadığını gösterir. Elin kuruluğu, soğukluğu ve üst derisinin renk değişimi, deri altı guddesinin noksan ifrâzına delâlet eder. Sıcak, titrek ve fazla terleyen eller ise bu guddelerin fazla ifrâzâtına delâlet eder.

El üzerinde siyah beneklerin teşekkülü, böbrek üstü bezlerinin hastalığını gösterir.

Muayyen bir koku salarak el ayasının sararması ise, tifo hastalığına işârettir.»

Meşhûr bir kalb doktoru şöyle diyor :

«Elin terleme ve titreme derecesi, sâhibinin kalb rahatlığının durumunu ta'yîn eder.»

Tırnaklar da, insanda bulunan en mühim âletlerdendir. Halbuki onlara çok az kimse önem verir. Hattâ bunların ne faydası var diyenler bile vardır. Halbuki iki bin senedir tıb ve hikmette kendisine mürâcaat edilen Hipokrat şöyle diyor :

«Tırnaklar, ayna gibi insanların sıhhat durumunu gösterir.»

Bugün dahi bu söz, değerinden bir şey kaybetmemiştir. Nice dok-

torlar vardır ki; bir hastalığa teşhîs koyamayınca, hastanın tırnaklarından tutup hastalığın nev'ini teşhîs imkânı bulur.

Morarmış tırnaklar, kan azlığına, maviye çalanlar kalb rahatsızlığına, tırnakta siyah noktaların teşekkülü ise, kan dolaşımının bozuk olduğuna işâret sayılmaktadır.

İş bu kadarıyla da bitmiyor. İlim, tırnakların kendilerine hâs vazîfeleri bulunduğunu da gösteriyor. Nitekim tırnaklar parmak uçlarını korurlar. Zîrâ oralar tehlikeye en yakın noktalarıdır. Aynı şekilde parmak uçları çok hassâstır. Tırnaklar olmaksızın ufak şeyleri derlemeye, hattâ cildi kaşımaya imkân yoktur.

İnsan vücûdu üzerinde araştırma yapıldığında, pek çok husûs müşâhede edilir. İnsanın şeklen ve ahlâken bütün husûsiyetleri, ferdlerin irsen aldığı kromozomlar taşır.

Bunlar, o kadar küçük cisimciklerdir ki; şâyet bütün insanların kromozonları bir araya toplansa, bir avuçtan fazla yer işgâl etmez. Bu bir avuçluk kromozonlar; milyonlarca insanın şekil, renk, özellik ve ahlâklarındaki farklılığı meydana getirir.

Garip değil midir ki; yüzeyi birkaç cm^2 yi aşmayan insan yüzü üzerinde aynı tertib üzere bir baş iki göz, burun, ağız ve iki kulak bulunmasına rağmen dünya yaratılalı beri bugüne kadar, ikisinin kesinlikle aynı şekil üzere bulunduğu duyulmamıştır. Yine garib değil midir ki, hayatı boyunca her şahsın parmak izleri diğerlerinkinden ayrıdır. İşte ince ve nâzik bir nokta. Bütün bunlar tesâdüf eseri midir? İnsan vücûdunda; müdebbir, hikmetli ve ulvî bir kuvvetin tevcîh ve ilhâmı olmaksızın çalışan bir şey var mıdır?

Bundan sonra tesâdüfün yeri kalıyor mu hayatta?...

Evet, her organ hattâ her adele, her hücre, hattâ hücreyi meydana getiren her parça, Yaratıcının azametini haykırıyor ve O'nu tesbîh ediyor. Bundan sonra tereddüdünüz var mı artık?... (A. Nevfel, Allah ve Modern İlim, 109-132)

——— oOo ———

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا
يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا
إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا

وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ
ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

80 — Allah; evlerinizi sizin için bir huzûr ve sükûn yeri yaptı ve size hayvan derilerinden; gerek göç gününüzde gerek konduğunuz günde hafîfçe taşıyacağınız evler, yünlerinden, yapağılarından, kıllarından bir zamana kadar giyimlik, döşemelik ve ticâret kumaşı verdi.

81 — Allah; yaratıklarından sizin için gölgeler yapmış, dağlarda sığınacağınız barınaklar var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak elbiseler, harbde muhâfaza edecek zırhlar vermiştir. Müslüman olasınız diye, size olan nimetini işte böylece tamâmlamıştır.

82 — Eğer yüz çevirirlerse; sana düşen, ancak açıkça tebliğdir.

83 — Allah'ın nimetini hem bilirler, hem de inkâr ederler. Zâten onların çoğu kâfirdirler.

Allah Teâlâ kulları üzerine nimetlerini tamâmladığını zikreder. Onlar için bir sükûn yeri olan, sığınacakları, gizlenecekleri, çeşitli faydalanma yollarıyla istifâde edecekleri evler yaratmış, onlar için hayvan derilerinden evler vermiştir. Bu evleri seferlerinde kolaylıkla taşırlar, yolculukta ve ikâmette kolaylıkla kurarlar. Koyunların yünlerinden, develerin ve keçilerin kıllarından döşemelikler vermiştir. Âyette geçen (أَثَاثًا) kelimesi mal anlamındadır. Bu kelimenin eşyâ, elbise olduğu da söylenilmiştir. Sahîh olan ise bu kelimenin bütün bunlardan daha şümûllü ve geniş olduğudur. Zîrâ ondan; döşemelik, elbise ve başka şeyler, mal edinilir ve onunla ticâret yapılır.

İbn Abbâs bu kelimenin eşyâ anlamında olduğunu söyler. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hakem, Atiyye el-Avfî, Atâ el-Horasânî, Dahhâk ve Katâde de böyle söylemiştir.

Belli, muayyen bir süreye, bilinen bir vakte kadar... Katâde, «Al-

lah; yarattıklarından sizin için gölgeler yapmış.» âyetinde, ağaçların kasdedildiğini söyler. Allah dağlarda sığınacağınız sığınaklar, kaleler var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak pamuk, keten ve yün elbiseler, harbde sizi muhâfaza edecek yassı demirden ve başka şeylerden zırhlar vermiştir. Selâmette olasınız (kurtulasınız) diye, size olan nimetini işte böylece, işlerinizde size yardımcı olacak şeyleri, ihtiyâç duyduğunuz şeyleri vermek sûretiyle tamâmlamıştır. Bütün bunlar ona itâat ve ibâdetinizde size yardımcı olsun diye verilmiştir. Âyetteki (تسلمون) kelimesini Cumhûr : Selâmette olasınız, kurtulasınız, şeklinde tefsîr etmiştir. Bu kelimenin lâm harfini : Müslüman olasınız diye, anlamında olmak üzere kesreli olarak okuyanlar da vardır. Katâde «İşte size olan nimetini böylece tamâmlamıştır.» âyeti hakkında der ki : Bu sûreye «Sûret'ün-Niâm» adı verilir. Abdullah İbn Mübârek ve Abbâd İbn Avvâm'ın Hanzala es-Sedûsî kanalıyla.. İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre o, (تسلمون) kelimesini : Yaralanmaktan kurtulasınız diye, anlamında olmak üzere lâmın fethası ile okurmuş. İbn Abbâs'ın bu kırâetini Ebu Ubeyd el-Kâsım İbn Sellâm, Abbâd'dan rivâ yet etmiştir. İbn Cerîr bu rivâyeti iki kanaldan tahrîc etmiş ve bu kırâeti reddetmiştir.

Atâ el-Horasânî der ki : Kur'an ancak arapların bilgisi ölçüsünde indirilmiştir. Allah Teâlâ'nın : «Allah; yarattıklarından sizin için gölgeler yapmış, dağlarda sığınacağınız barınaklar var etmiş.» kavlini görmez misin? Halbuki ovalardan yaratılanlar daha büyük ve daha çoktur. Ancak onlar dağ ahâlîsi idiler. Allah Teâlâ'nın : «Yünlerinden, yapağılarından, kıllarından bir zamana kadar giyimlik, döşemelik ve ticâret kumaşı verdi.» kavlini görmez misin? Halbuki sizin için bunun dışında yaratmış oldukları daha büyük ve daha çoktur. Ancak onlar kıl ve yapağılara sâhiptiler. Allah Teâlâ'nın : «Gökten içinde dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir.» (Nûr, 43) sözünü görmez misin. Onlar elbette bundan hoşlanıyorlardı. Halbuki kar ile indirilen daha büyük ve daha çoktur. Ancak onlar bunu bilmiyorlardı. Allah Teâlâ'nın : «Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler vermiştir.» kavlini görmez misin? Soğuktan koruyan daha büyük ve daha çoktur, ama onlar sıcak ülkenin ahâlîsi idiler.

Eğer bu beyân ve bu nimetlerden sonra yüz çevirirlerse; onların yaptıklarından sana herhangi bir vebâl yoktur. Sana düşen, ancak açıkça teblîğdir ki sen de onlara karşı bunu yerine getirdin. Allah'ın nimetini bilirler. Bunları kendilerine ihsân edenin Allah olduğunu, bunları kendilerine bağışlayanın O olduğunu hem bilirler, hem de inkâr eder ve O'nunla birlikte bir başkasına ibâdet eder, yardım ve rız-

kı O'nun gayrısına isnâd ederler. Zâten onların çoğu kâfirdirler. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a'nın... Mücâhid'den rivâyetinde bir bedevî Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi ve ona sordu. Allah Rasûlü (s.a.) ona : «Allah; evlerinizi sizin için bir huzûr ve sükûn yeri yaptı.» âyetini okudu. Bedevî; evet, dedi. Hz. Peygamber : «Size hayvan derilerinden; konduğunuz zaman hafîfçe taşıyacağınız evler verdi.» buyurdu. Bedevî evet, dedi. Sonra ona yine okudu. Bütün bunlarda bedevî evet, diyordu. Nihâyet, «Müslüman olasınız diye, size olan nimetini işte böylece tamâmlamıştır.» âyetine gelince, bedevî arkasını dönüp gitti ve Allah Teâlâ : «Allah'ın nimetini hem bilirler, hem de inkâr ederler. Zâten onların çoğu kâfirdirler.» âyetini indirdi.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾
وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا
شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ
الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ
بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

84 — Bir gün; her ümmetten birer şâhid getiririz. İnkâr edenlere itirâz için izin verilmez, özürleri de dinlenmez.

85 — O zâlimler azâbı görünce; ne hafîfletilir, ne de mühlet verilir.

86 — Allah'a şirk koşanlar; şirk koştuklarını gördüklerinde derler ki : Rıbbımız, işte şunlar Seni bırakıp da kendilerine yalvardığımız şerîklerimizdir. Bunlar da onlara : Doğrusu siz yalancılarsınız, diyerek söz atarlar.

87 — O gün Allah'a arz-ı teslîmiyet ederler. Uydurdukları şeyler onlardan uzaklaşıp gitmiştir.

88 — Küfredip te Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb artırdık.

O Zâlimler Azâbı Görünce

Allah Teâlâ müşriklerin âhiret yurdunda Allah'a döndükleri gündeki durumunu haber veriyor. O, her ümmetten bir şâhid gönderecektir ki; bu şâhid, onların peygamberi olup Allah'tan alıp teblîğ ettiklerine karşılık olarak vermiş oldukları cevaba şâhidlik edecektir. İnkâr edenlere itirâz ve özür beyân etmeleri için izin verilmez. Zîrâ onlar, yaptıklarının bâtıl ve yalan olduğunu bilmektedirler. Başka bir âyette : «Bu, onların konuşamayacakları gündür. Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.» (Mürselât, 35-36) buyurulurken, burada şöyle buyurulur : Özürleri de dinlenmez. O şirk koşmak sûretiyle zulmedenler azâbı görünce ne hafîfletilir, onlardan ne bir an kesilir, ne de onlara mühlet verilip azâb onlardan geciktirilir. Bilakis toplanma yerinden onları hesâbsız olarak sür'atlice yakalayıverir. Cehennem yetmiş bin bağla çekilerek getirildiği zaman —ki her bir bağ ile beraber yetmiş bin melek vardır— cehennemin bir parçası yaratıkların karşısına çıkar, öyle bir soluk verir ki dizleri üstü çökmeyen hiç kimse kalmaz. Cehennem : Muhakkak ben, Allah ile beraber başka ilâh edinen her bir inâdçı zâlim için görevlendirildim... der ve insanlardan çeşitli sınıfları zikreder. Nitekim bu, bir hadîste belirtilmiştir. Sonra onların üzerine kapanır ve toplanma yerinden onları kuşun taneyi topladığı gibi toplar. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Bu kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır. Elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerden atıldıkları zaman orada yok olup gitmeyi isterler. Bugün bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin.» (Furkân, 12-14), «Suçlular ateşi görünce, ona düşeceklerini anlarlar ama ondan kaçacak yer bulamazlar.» (Kehf, 53), «O küfredenler yüzlerinden ve sırtlarından ateşi engelleyemeyecekleri ve yardım göremeyecekleri zamanı keşke bilselerdi. Doğrusu o âniden gelecek ve onları şaşırtacaktır. Bir daha onu geri çeviremeyeceklerdir. Ve onlara mühlet de tanınmayacaktır.» (Enbiyâ, 39-40).

Sonra Allah Teâlâ en muhtâç oldukları bir anda tanrılarının onlardan ayrılacağını haber vererek buyurur ki : «Allah'a şirk koşanlar, dünyada iken ibâdet edegeldiklerini, şirk koştuklarını gördüklerinde derler ki : Rabbımız, işte şunlar Seni bırakıp ta kendilerine yalvardı-

ğımız şerîklerimizdir.» Dünyada iken tapmakta oldukları tanrılar da onlara : Doğrusu siz yalancılarsınız. Bize ibâdet etmenizi size biz öğretmedik, diyerek söz atarlar. Allah Teâlâ başka âyetlerde : «Allah'ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar cevab veremeyecek olana, kendilerine yapılan duâlardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6), «Onlar kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakarak ilâhlar edindiler. Hayır, onlar (putlar) kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82-83) buyururken, İbrahîm Halîl (a.s.) şöyle demiştir : «Sonra da kıyâmet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebut, 25). Allah Teâlâ başka bir âyette : «O gün ki, Bana ortak kabul ettiklerinize seslenin, der. Onları çağırırlar ama hiç birisi cevab veremez. Aralarına bir uçurum koyarız.» (Kehf, 52) buyurmaktadır ki bu husûsta âyetler çoktur.

«O gün Allah'a arz-ı teslîmiyet ederler.» âyeti hakkında Katâde ve İkrime der ki : O gün alçalır ve arz-ı teslîmiyet gösterirler. Hepsi Allah'a arz-ı teslîmiyet eder. İşitip itâat etmeyen hiç kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Bize geldikleri gün; neler görüp işitecekler!» (Meryem, 38), «Suçluları Rablarının huzûrunda başları öne eğilmiş olarak : Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz, kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12), «Ve bütün yüzler Diri ve her şeye Hâkim olan Allah'a baş eğmiştir.» (Tâhâ, 111) Yani yüzler alçalır, boyun eğer, Allah'a döner ve arz-ı teslîmiyyet eder.

«O gün Allah'a arz-ı teslîmiyet ederler. Allah'a bir iftirâ olarak tapınagelmekte oldukları şeyler onlardan uzaklaşıp, yok olup gitmiştir. Onlara yardım edecek ve onları kurtaracak hiç kimse yoktur. Küfredip te Allah yolundan alıkoyanlara; bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb artırdık.» Bir azâb küfürlerinden dolayı, bir azâb da insanları Hakk'a tâbi olmaktan alıkoydukları içindir. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlar hem bundan (Kur'an'a tâbi olmaktan) vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Onlar sâdece kendilerini helâke sürüklerler de farkına varamazlar.» (En'âm, 26). Bu, kâfirlerin azâblarında değişik derecelerde olduğuna delildir. Nitekim mü'minler de cennetteki evlerinde ve derecelerinde değişik birbirinden farklı mertebelerdedir. Allah Teâlâ başka bir âyet-

te şöyle buyurur : «Buyurur ki : Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38).

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Süreyc İbn Yûnus'un... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivâyetinde o, «Onlara azâb üstüne azâb artırırız.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Köpek dişleri uzun hurmalar gibi olan akrepler (onlar için) artırılır. Yine Hâfız Ebu Ya'lâ'nın Süreyc İbn Yûnus kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Onlara azâb üstüne azâb artırırız.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, Arş'ın üzerinde ateşten beş nehirdir. Onun bir kısmıyla gece, bir diğer kısmıyla gündüz azâb olunurlar.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

89 — O gün; her ümmetten bir kişiyi aleyhlerine şâhid tutarız. Seni de onların üzerine tastamâm şâhid olarak getirdik. Sana; her şeyi açıklayan, hidâyet ve rahmet, müslümanlara da bir müjde olan kitabı indirdik.

Allah Teâlâ kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e hitâben buyurur ki : «O gün; her ümmetten bir kişiyi aleyhlerine şâhid tutarız. Seni de ümmetin üzerine tastamâm şâhid olarak getirdik.» Ey Muhammed, o günü an. O günün korkusunu, Allah'ın o günde sana vereceği yüce şeref ve yüce makâmı an. Bu âyet, Abdullah İbn Mes'ûd'un Allah Rasûlü (s.a.) ne Nisâ sûresinin baş kısmını okuduğu zaman ulaşmış olduğu âyete benzemektedir. İbn Mes'ûd, «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak?» (Nisâ, 41) âyetine ulaştığında Allah Rasûlü (s.a.) : Bu sana yeter, buyurmuştur. İbn Mes'ûd (r.a.) der ki : Döndüm bir de ne göreyim (Allah Rasûlü'nün) gözlerinden yaş boşanmış.

«Sana her şeyi açıklayan kitabı indirdik.» âyeti hakkında İbn Mes'ûd : Şu Kur'an'da bizim için her ilim ve her şey açıklanmıştır, derken Mücâhid : Her helâl ve harâm açıklanmıştır, der. İbn Mes'ûd'un sözü, daha genel ve daha şümûllüdür. Zîrâ Kur'an geçmişlerin haberlerinden faydalı her ilmi, geleceklerin ilmini, her helâl ve harâmın hükmünü, din, dünya, yaşama ve âhiretlerine dâir işlerde insanların muh-

tâç oldukları her şeyi içine almaktadır. Kalbler için bir hidâyet ve rahmet, müslümanlara da bir müjdedir bu kitab. Evzaî der ki : «Sana her şeyi açıklayan kitabı indirdik.» âyetiyle ifade edilen açıklama sünnet iledir.

«Sana; kitabı indirdik.» âyeti ile «Seni de onların üzerine tastamâm şâhid olarak getirdik.» kavlinin beraber getirilmiş olmasının hikmetine gelince; en doğrusunu Allah bilir ama buradan maksad şudur : Sana indirmiş olduğu kitabın teblîğini sana farz kılmış olan (Allah) kıyâmet günü bunu sana soracaktır, «Andolsun ki; kendilerine peygamber gönderilmiş olanlara da soracağız, peygamber olarak gönderilenlere de.» (A'râf, 6), «Rabbına andolsun ki, onların topuna soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.» (Hıcr, 92-93), «Allah, peygamberleri topladığı gün şöyle buyurur : Size ne cevab verildi? Onlar da : Bizim bir bildiğimiz yoktur, doğrusu gaybları bilen Sensin Sen, derler.» (Mâide, 109), «Kur'an'ı (okuyup ona uymayı) sana farz kılan Allah elbette seni döneceğin yere döndürecektir.» (Kasas, 85). Sana, Kur'an'ı teblîği vâcib kılan elbette kıyâmet günü seni kendine döndürecek, senin üzerine farz kılmış olduğunu yerine getirip getirmediğini sana soracaktır. Bu; âyetin açıklamasındaki kavillerden biridir ve güzel bir açıklamadır.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

90 — Muhakkak ki Allah; adâleti, ihsânı, yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, fenâlığı ve taşkınlığı ise yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye öğüt verir.

Adâlet ve İhsân

Allah Teâlâ kullarına; müsâvât, eşitlik ve adâleti emrettiğini, iyiliğe çağırdığını haber verir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmuştur : «Cezâ verecek olursanız, size nasıl cezâ verildi ise siz de öylece cezâ verin. Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.» (Nahl, 126), «Bir kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür. Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa, ecri Allah'a âittir.» (Şûrâ, 40), «Yaralamalara kısas vardır. Kim de, hakkından vazgeçerse; o kendisi için

bir kefârettir.» (Mâide, 45). Adâletin meşrûiyetine ve ihsâna çağırmaya delâlet eden bu ve benzeri âyetler çoktur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, âyetteki adâletin; Allah'tan başka tanrı olmadığına şehâdet etmek, olduğunu söyler. Süfyân İbn Uyeyne der ki: Burada adâlet; Allah için amel işleyen herkesin gizli ve açık amellerinin eşitliğidir. İhsân ise; gizlide işlediğinin, açığından daha güzel olmasıdır. Hayâsızlık ve fenâlıklarda ise açık işlerinin gizlisinden daha güzel olmasıdır.

«Yakınlara vermeyi emreder.» âyetinde Allah Teâlâ, sıla-i rahm ile emretmektedir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: «Yakınlara hakkını ver. Miskine, yolcuya da. Ama saçıp savurma.» (İsrâ, 26). Allah Teâlâ: «Hayâsızlığı, fenâlığı yasaklar.» buyurur ki; âyetteki (الفواحش) kelimesi, harâm kılınan şeylerdir. (المنكرات) ise; harâm kılınan bu şeyleri yapanlardan zâhir olan, ortaya çıkanlardır. Bu sebepledir ki başka bir yerde şöyle buyrulmuştur: «De ki: Rabbım, açığıyla gizlisiyle tüm hayâsızlıkları harâm kılmıştır.» (A'râf, 33) âyetteki (البغى) kelimesine gelince: Bu; insanlara zulmetmek, haksızlık etmektir. Bir hadîste şöyle buyrulur: Âhirette sâhibi için biriktirilen cezâ ile beraber dünyada Allah'ın cezâsını çabuklaştırmasına zulüm ve sıla-ı rahm'i terketmekten daha lâyık başka bir günâh daha yoktur.

Allah Teâlâ size emretmiş olduğu hayırları ve size yasaklamış olduğu kötülükleri iyice dinleyip tutasınız diye öğüt vermektedir. Şa'bî'nin Şüteyr İbn Şekel'den rivâyetle söylediğine göre; o, İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini duymuş: Kur'an'daki en câmi âyet, Nahl sûresindeki «Muhakkak ki Allah; adâleti, ihsânı... emreder.» âyetidir. İbn Mes'ûd'un bu sözünü İbn Cerîr rivâyet eder. «Muhakkak ki Allah; adâleti, ihsânı emreder...» âyeti hakkında Katâde'den rivâyetle Saîd şöyle diyor: Câhiliyye halkının yapıp güzel gördüğü hiç bir güzel huy yoktur ki; Allah onu emretmiş olmasın. Yine onların aralarında birbirlerini ayıplayageldikleri hiç bir kötü huy yoktur ki; Allah onu yasaklamış olmasın. Allah Teâlâ ancak ahlâkın âdîsini ve yerilmiş olanlarını yasaklamıştır. Ben de derim ki: Bu sebeple bir hadîste: Muhakkak Allah üstün ahlâkı sever ve âdîsinden hoşlanmaz, buyrulmuştur.

Hâfız Ebu Nuaym, «Ma'rifetu's-Sahâbe» adlı kitâbında der ki: Bize Ebu Bekr Muhammed İbn Feth el-Hanbelî'nin... Abdullah İbn Umeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor: Eksem İbn Sayfî'ye Hz. Peygamber (s.a.) in çıktığı (peygamber olduğu) haberi ulaştı ve Eksem Hz. Peygamberin yanına gitmek istedi. Kavmi onu gitmeye bı-

rakmadı ve : Sen bizim büyüğümüzsün, elbette ona gidecek değilsin, dediler. Eksem : Benden ona, ondan da bana teblîğ edecek (haber ulaştıracak) birisi gitsin, dedi. İki kişi seçildi de Hz. Peygamber (s.a.) e vardılar. Biz Eksem İbn Sayfî'nin elçileriyiz. O sana : Sen kimsin, sen nesin? diye soruyor, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) : Benim kim olduğuma gelince; Ben Abdullah oğlu Muhammed'im. Ne olduğuma gelince; ben Allah'ın kulu ve elçisiyim, buyurup onlara : «Muhakkak ki Allah; adâleti, ihsânı, yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, fenâlığı ve taşkınlığı ise yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye öğüt verir.» âyetini okudu. Onlar : Bu sözü bize tekrârla, dediler. Hz. Peygamber bunu onlara tekrârladı ve nihâyet ezberleyip Eksem'e vardılar ve : Nesebini yükseltmek istemedi. Biz nesebini araştırdık ve onun temiz nesebli, Mudar içinde şerefli olduğunu gördük. Bize bir takım kelimeler söyledi ve biz bu kelimeleri işittik, dediler. Eksem bu kelimeleri işittiğinde : Muhakkak ben onun mekârim-i ahlâk ile emrettiğini, ahlâkın ayıplananlarını yasakladığını görüyorum, inanıyorum. Siz bu işte başlar (ilk, önde gidenler) olunuz, kuyruklar olmayınız, dedi.

Bu âyet-i kerîme'nin nûzûlü hakkında hasen bir hadîs vârid olmuştur. Bu hadîsi İmâm Ahmed şöyle rivâyet eder : Bize Ebu Nadr... Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet etti ki o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) evinin avlusunda otururken Osmân İbn Maz'ûn ona uğradı ve Allah Rasûlü (s.a.) ne tebessüm etti. Allah Rasûlü (s.a.) ona : Oturmaz mısın? buyurdu. O; evet, otururum, dedi. Allah Raslûlü (s.a.) onun karşısına oturdu. Onunla konuşurken Allah Rasûlü (s.a.) birden gözünü göğe kaldırdı. Bir süre göğe baktı. Sonra gözünü indirmeye başladı ve sağında bir yere indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) beraber oturduğu Osmân'ın yanından ayrılıp gözünü indirdiği yere gitti. Söyleneni anlamak istermiş gibi başını sallamaya başladı. İbn Maz'ûn, ona bakıyordu. Hz. Peygamber ihtiyâcını giderip söyleneni anladıktan sonra Allah Rasûlü (s.a.) birinci kere yaptığı gibi gözünü yine göğe kaldırdı. Ta'kîb ettiği gökte kayboluncaya kadar gözüyle ta'kîb etti. İlk oturduğu yerde duran Osmân'a yöneldi. Osmân İbn Maz'ûn : Ey Muhammed, seninle niçin beraber oturuyordum? Bugünkü yaptığın gibisini daha önce görmemiştim, dedi. Hz. Peygamber : Beni ne yaparken gördün? diye sordu. İbn Maz'ûn : Gördüm ki gözünü göğe diktin. Sonra indirdin, sağ tarafında bir yere çevirdin. Ona doğru ayrılıp gittin ve beni terk ettin. Sana söylenen bir şeyi iyice anlamak istermiş gibi başını sallamaya başladın, dedi. Hz. Peygamber : Bunu sezdin mi? diye sordu. Osmân evet, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : Biraz önce sen otururken bana Allah'ın elçisi geldi. Osmân : Allah'ın elçisi

mi? diye sordu da, o evet, buyurdu. İbn Maz'ûn : Sana ne dedi? diye sordu. Hz. Peygamber : «Muhakkak ki Allah; adâleti, ihsânı, yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, fenâlığı ve taşkınlığı ise yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye öğüt verir.» buyurdu. Osmân İbn Maz'ûn der ki : İşte o zaman îmân kalbime yerleşti ve Muhammed (s.a.) i sevdim. Bu hadîsin isnâdı ceyyid, muttasıl ve hasen'dir. İsnâdda muttasıl bir semâ' (işitme) beyân edilmiştir. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Abdülhamîd İbn Behrâm kanalıyla kısa olarak rivâyet etmiştir. Bu konuda Osmân İbn Ebu'l-Âs es-Sekafî'den başka bir hadîs daha rivâyet edilmiştir ki İmâm Ahmed bu hadîsi Esved İbn Âmir kanalıyla... Osmân İbn Ebu'l-Âs'dan rivâyet eder. Bu hadîste İbn Ebu'l-Âs şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturuyordum. Birden gözünü dikti (gözü sâbitleşti) ve şöyle buyurdu : Bana Cibrîl geldi ve şu âyeti şu sûrede şuraya koymamı emretti... «Muhakkak ki Allah; adâleti, ihsânı, yakınlara vermeyi emreder...» bu hadîsin isnâdının zararı yoktur. Herhalde râvîlerden Şehr İbn Havşeb'in yanında iki şekli ile mevcûd olsa gerekir. En doğrusunu Allah bilir.

İZÂHI

İkinci Mes'ele : Bu âyetin tefsîrinde İbn Abbâs (r.a.) şöyle demektedir : Bazı rivâyetlerde adâlet; Allah'tan başka bir ilâh olmadığına tanıklık etmek, ihsân ise; farzları edâ etmektir. Aynı zât bir başka rivâyette adâlet; benzerleri reddetmen, ihsân da görüyormuşçasına Allah'a kulluk etmen, kendin için istediğini başkaları için de istemen; mü'min iseler îmânlarının artmasını, kâfir iseler müslüman bir kardeşin olmalarını istemendir, demektedir. Bir üçüncü rivâyette ise adâletin tevhîd, ihsânın da bu konuda ihlâslı olmak olduğunu söylemektedir. Diğer ulemâ ise adâletin fiillerde, ihsânın da sözlerde olacağını, sâdece adâletli olanı işle, ihsanı söyle demek istemektedirler. «Akrabâya vermek» sözüne gelince; bu, akrabâya malla, eğer yoksa duâ ile yardım etmektir. «Hayâsızlığı, fenâlığı ve taşkınlığı ise yasaklar» cümlesine gelince; bu çirkinliklerin, zinâ veya cimrilik veya küçük olsun büyük olsun, sözlü veya fiilî olsun günâhlar olduğu söylenmektedir. «Münker» in Allah'ı inkâr etmek veya Kur'an ve Sünnet'te bilinmeyen günâhlardan ibaret olduğu söylenmektedir. «Bağy» kelimesinin ise; kibir ve zulüm veya bir insana haksızlık etmek olduğunu ileri sürenler vardır.

Şunu bilelim ki, yapılması istenenler de yasaklananlar da çoktur. Belli bir lafzı belli bir mânâya aldığımız zaman, şâyet bu lafız ile bu mânâ arasında bir ilgi varsa bu tefsîr güzel olmaktadır. Eğer böyle bir ilgi yoksa bu tefsîr doğru olmaz. Eğer adâleti bir mânâ ile, ihsânı bir başka mânâ ile alırsak, bu kelimelerin bu mânâlara uygun olduğunu açıklamamız gerekir. Bu uygunluğu belirlemediğimiz sürece bu tefsîr mücerred indî bir yorumdan ibaret kalır ve bu lafızlara verilen mânâların biri bu kelimeler için diğerlerinden daha uygun olmaz. Görülüyor ki yukarıda verilen mânâlar, bu âyetin tefsîrinde pek güçlü değildir. Ben diyorum ki, bu âyetin zahirî mânâsı Cenâb-ı Allah'ın üç şeyi emrettiğini gösterir. Bunlar adâlet, ihsân ve akrâbaya yardımdır. Üç şeyi de yasaklamıştır : Bunlar da çirkin işler, fenâlık ve azgınlıktır. O halde adâlet, ihsân ve akrabâya yardım etmek birbirinden farklı şeyler olmalıdır. Fenâlık, azgınlık ve çirkin işler de ayrı şeylerdir. Çünkü atıf farklılığı gerektirir. Adâlet ifrât ve tefrit noktalarının ortasında bir durumdan ibârettir. Bu her şeyde gözetilmesi gerekli bir noktadır. Bu konuda sözü biraz daha açmalıyız : Yükümlülük konusu olan haller ya i'tikâdla ya da amellerle ilgili olur. İ'tikâdla ilgili hallerin tümünde adâlete riâyet edilmelidir. Bu konuda birkaç görüş bulunmaktadır :

1) Adâlet «lâ ilâhe illallah» demektir. Bir ilâhın olmadığını söylemek mahzâ inkârdır. Birden fazla ilâhın olduğuna inanmak ise şirk koşmak ve teşbîhtir ki her ikisi de zemmedilmiştir. Bir ilâhın olduğuna inanmak ise adâlettir ve lâ ilâhe illallah'da ifadesini bulmaktadır. Bu görüş İbn Abbâs (r.a.) ın görüşüdür.

2) Allah'ın var olmadığına O'nun bir şey de olmadığına inanmak bir inkârdır. O'nun bir cisim, cevher, organlardan oluşan ve bir mekânda bulunan bir varlık olduğuna inanmak ise teşbîhtir. Cisim, cevher, organ, parça ve mekândan münezzeh bir ilâh'ın varlığına inanmak ise adâlettir.

3) İlim ve kudret gibi sıfatları olmayan bir Allah'a inanmak inkârdır. Allah'ın sıfatlarının sonradan olma ve değişken olduğuna inanmak da teşbîhtir. Allah'ın sonradan olma ve değişken olmayan, ilim kudret ve hayat gibi sıfatları olduğuna inanmak ise adâlettir.

4) İnsanın hiç bir gücü ve ihtiyârı olmadığına inanmak cebrdir. Kulun, fiillerinde bağımsız olduğuna inanmak da tâm bir kaderdir. Kul fiilini Allah'ın kendisinde yaşattığı kudret ve iradesiyle kendisi işler demek ise adâlettir.

5) Allah, kullarını hiç bir günâhından dolayı yargılamaz, demek büyük bir gevşekliktir. Allah, mutî bir kulunu işlediği bir günâhtan

dolayı cehennemde sonsuza dek yakar, demek de büyük bir baskıdır. Allah kendinden başka bir ilâh olmadığına inanan ve bunu söyleyen kimseyi cehennemden çıkarır, demek ise adâlettir. Fiillerde adâlete riâyet etmeye de birkaç misâl verelim :

1) Teklîfin olmadığını iddiâ eden bazıları, insanın herhangi bir tâatla uğraşması, herhangi bir günâhtan kaçması gerekmez. Allah kullarına herhangi bir yükümlülük yüklememiştir, demektedirler. Bazı hintliler, Ma'neviyye'den bir kısmı da, insanın nefse hoş gelen her şeyi terketmesi, kendine çokça eziyet etmesi, insan tabîatının kendisine meylettiği her bir şeyden uzak durması gerektiğini ileri sürmektedirler. Hattâ bazı hintliler kendilerini yakıyor, dağdan aşağıya atıyorlar. İşte bu iki yol bâtıldır. Adâlet ise Hz. Muhammed'in getirdiği yoldur.

2) Hz. Mûsâ (a.s.) nın dininde katılık, Hz. Îsâ (a.s.) nın dininde de yumuşaklık görülmektedir. Orta yol ve mahzâ adâlet Hz. Muhammed (s.a.) in dinidir. Rivâyete göre Hz. Mûsâ'nın dininde kasden adam öldürmenin tek cezası kısas olurmuş. Hz. Îsâ'nın dininde de bağışlama varmış. Bizim dinimizde ise kısas da, diyet de, af da mümkündür. Kezâ Musevîlik, hayız halindeki kadından tamâmen kaçınmayı gerektirir. Hrıstiyanlık da hayızlı kadınla cinsî birleşimde bulunmayı helâl kılar. İslâm ise kirli kanlarla mikrop kapmaması için hayızlı kadınla cimâ etmeyi yasaklar. Fakat işi onu evden çıkarmaya kadar da götürmez.

3) Allah Teâlâ, «Böylece Biz, sizi orta bir ümmet kıldık.» Yani her şeyde ifrât ve tefrît noktalarından uzak kıldık, demektir. «Ve onlar ki, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar», eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma, demektedir. Hz. Peygamber (s.a.) ibâdette ileriye gidince, «Tâhâ, Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik» buyurmakta, bazıları işi gevşek tutunca da «Biz sizi başı boş yarattığımızı mı sanıyorsunuz?» buyurmakta, adâlet ve orta yoldan ayrılmamamızı istemektedir.

4) Bizim dinimiz sünnet olmayı emretmiştir. Çünkü o uzvun başı çok duyarlı bir cisimdir. Onun için de birleşme anında fazla zevk alınır. O deri o uzuvda kalmış olsa organ aşırı duyarlı ve güçlü olur, kuvve-i şeheviyye aşırılığa meyyal olarak kalır. Bu deri kesildiği zaman ise bu organ çıplak olur, elbise ve diğer cisimlere dokuna dokuna duyarlılığı zayıflar, birleşme ile alınan zevk azalır, bu konuda arzu azalır. Sanki şerîat bu zevki azaltmak için sünneti emretmiştir. Tâ ki insanın cimâ' arzusu, meyli normal olsun, bu arzu insanı kaplamış olmasın. O halde Ma'neviyye'nin yaptığı gibi kısırlaşma ve organları yok etme ifrâttır, doğru değildir. O deriyi olduğu gibi bırakmak, bu

zevki güçlendirmede aşırılıktır. Sünnet olmak ise orta yol ve adâlettir. Bunlarla da anlaşılıyor ki, her halükârda adâlete riâyet etmek gereklidir. Nitekim «Yer ve gökler adâletle ayakta durur» sözü meşhûrdur. Bunun mânâsı şudur : Unsurların miktarları birbirine denk olmayıp bir kısmı diğerinden nicelik ve nitelik bakımından daha fazla olsaydı, fazla olan az olanı istîlâ eder, ötekisi zayıf düşer neticede bütün maddelerin tabîatleri galip olan maddenin tabîatine dönüşürdü. Eğer güneşin dünyaya olan uzaklığı şimdikinden daha az olsaydı; bu dünyada sıcaklık korkunç dereceye varır, her şey yanardı. Bunun tâm tersine şimdikinden daha uzak olsaydı, dünyamızı soğuk ve buz kaplardı. Yıldızların hareketi, sür'atli ve ağır olması da böyledir. Çünkü onlardan bir tanesi şimdikinden farklı olsaydı, bu dünyanın düzeni bozulurdu. Bunlarla söylenen o sözün doğruluğu anlaşılmış oluyor. Bütün bunlar, adâletin hakîkatine kısa bir işârettir. «İhsân» a gelince; fazla adâlet bazan iyilik, bazan da kötülük olur. Meselâ, tâatta adâlet farzları işlemektir. Bunlara ilâve yapmak ise yine sevâbtır, ihsân nev'indendir. Hulâsa ibâdetlerde nicelik ve nitelik bakımından ilâve yapmak ihsândır. Çünkü Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.) e ihsânı sorduğunda, Peygamber Efendimiz : İhsân; Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na kulluk etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor, buyurmuştur.

Niçin bu mânâya ihsân denmiştir?

Cevab : Çünkü insan ibâdette ileri gitmekle sanki kendine ihsânda bulunmaktadır. Özet olarak adâlet; hayırları vâcibler ölçüsünde işlemek, ihsân da; nicelik, nitelik, benimseme, ibâdetlere engel olan şeyleri ortadan kaldırma, ubûdiyyet ve rubûbiyyet makamlarında istiğrâk bakımından ibâdetlerde ileri gitmektir.

Görülüyor ki, bizim açıkladığımız mânâsı ile ihsân kelimesinde, Allah'ı ta'zîm, mahlûkatı sevmek mânâları da bulunmaktadır. Allah'ın mahlûkâtına acıma ve onları sevmenin çok çeşitleri olduğu açıktır. İşte bu sevgi ve şefkatlerin en büyüğü, en şereflisi akrâbaya yardım etmek olduğu içindir ki, Yüce Allah «Akrabâya yardım etmeyi» emretmiştir. Buraya kadar, Allah'ın emrettiği üç şeyden bahsettik. Allah'ın yasakladığı üç şey ise çirkin işler, fenâlık ve azgınlıktır. Bu konuyu da biraz açıklayalım : Allah Teâlâ, insan nefsine dört kuvve yerleştirmiştir. Bunlar hayvanî şehvetler, yırtıcılık derecesinde gazab, şeytânî vehim, melekî akıldır. Bu dördüncü kuvveyi insanın terbiye etmesi gerekmez. Çünkü bu, meleklerin cevherinden, kudsî, ulvî rûhların sonuçlarındandır. Terbiyeye muhtâç olan, diğer üç kuvvedir. Şehevî kuvve, şehvanî lezzetlerin elde edilmesine teşvîk eder. Bu nevi kuvve

çirkin işlere âittir. Çünkü Cenâb-ı Allah zinâya, «çirkin işler ve ne kötü yoldur.» demektedir. Âyetin «Hayâsızlığı men'eder» kısmında da şehevî lezzetleri şerîatın izni dışına çıkarak elde etmek kasdedilmektedir Kuvve-i gazabiyye ise dâimâ diğer insanlara da kötülük, eziyet dokundurmaya çalışır. Şüphesiz insanlar bunu fenâ bulurlar. Fenâlık, kuvve-i gazabiyyenin etkilerinde meydana gelen ifrâttan ibârettir. Şeytânî vehim gücüne gelince, bu da devâmlı olarak insanlara üstün olmaya, onların önüne geçmeye çalışır. Azgınlıktan kasıd da budur. Görülüyor ki; âyette geçen üç kelime, bu üç kuvvenin durumuna uymaktadır. İlginçtir ki bazı zevât, bu üç gücün en değersizinin şehvet olduğunu, ortasının gazab, en yükseğinin de vehim olduğunu, onun için Yüce Allah'ın bu sıraya uyarak, şehvetin netîcesi olan çirkin işlerle başladığını sonra gazabın sonucu olan fenâlığı daha sonra da vehmin netîcesi olan azgınlığı zikretmiş olduğunu söylemişlerdir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XX, 101-104)

Bu Kur'an, bir ümmeti meydana getirmek ve bir toplum nizâmı kurmak için gelmiştir. Bir dünya inşâ etmek bir sistemi hâkim kılmak için gelmiştir. Bu Kur'an, âlemşümûl bir insanlık davası olarak gelmiş ırk, cins ve kabîle taassubundan tamâmen uzak âlemşümûl bir ideal olarak ortaya çıkmıştır. Bu davada yegâne bağ akîde bağıdır, kavmiyet bağının, taassubun yerini inanç almıştır.

Bunun için cemiyetlerin ve cemâatların birliğini te'mîn eden prensibler getirmiş ferdlerin ve milletlerin güvenliğini garanti altına alan bir sistem kurmuş, verilen sözleri, yapılan ahidleri ve karşılıklı muâmeleleri düzenleyen te'mînâtlar getirmiştir.

Bir adâlet esâsı getirmiş ki her ferdin, her toplumun ve her milletin karşılıklı muâmelelerinde değişmez ölçü olarak yerini almış, istek ve heveslere göre yön değiştirmemiş, sevgi ve nefretlere ayak uydurmamış, akrabâlık ve yakınlık bağlarına göre ayârlanmamış, zengin fakîr ayırımı gözetmemiş, kuvvetli ve zayıf farkını nazar-ı i'tibâra almamış. Hepsini ve her şeyi tek bir ölçüye göre ölçmüş ve değerlendirmiş, her şey için bir tek mîzân tanıyarak yolunda azimle ilerlemiş.

«Adâletin» yanı sıra «ihsân» getirmiş, kesin ve şaşmaz adâlet ölçülerinin katılığının yerine inceliği ve letâfeti koymuş, müsâmaha etmek isteyen herkesin önüne kapıları açık tutmuş, gönül almayı ve nefislerdeki kinleri yok etmeyi normal kabul etmiş adâletin ötesine geçmek ve böylece bir yarayı tedâvî etmek veya fazîlet kazanmak isteyenlerin önüne engeller dikmemiştir..

İhsân mefhûmunun anlamı son derece geniştir... Bir kere her iyi

iş ihsâna girer. İhsân ile emir ise her muâmeleyi içine alır, her işi ihtivâ eder. Kulun Rabbı ile olan münâsebetlerinde, kulun kendi âilesiyle olan münâsebetlerinde, kişinin toplumla olan ilişkilerinde ve ferdin bilumûm insanlık ile olan alâkalarında ihsânın yeri vardır. Kısacası her türlü hayat olaylarını ihtivâ eder...

Yakınlara yardımda bulunmak da ihsândır. Burada akrabâlara yardımı özellikle zikretmiş ki önemini açığa çıkarsın. Bu yardımlaşma, akrabâlık taassubuna dayalı bir yardımlaşma olmayıp merkezden muhîte doğru genişleyen İslâmî yardımlaşma ve dayanışma kâidesine göre kurulan bir sistemdir. İslâm bu dayanışmayı kendi özel düzenine göre tanzîm eder.

«Hayâsızlığı, fenâlığı ve taşkınlığı yasaklar...» Metinde geçen (فحشاء) kelimesi, haddi aşan her tür taşkınlık için kullanılır. Bir de bu kelimenin çoğunlukla kullanılageldiği fuhuş anlamı vardır ki ırza tecâvüzü ifâde eder. Aslında o da bir taşkınlık çeşididir, haddi aşmayı ve aşırı gitmeyi ifâde eder. Bu yüzden (فحشاء) kelimesi özellikle bu anlama kullanılır. (منكر) ise insan fıtratının hoş karşılamadığı her tür fenâlığı içine alır ki şerîat-ı İslâmiyye de onları hoş karşılamaz ve bunun için yasaklar. Ama bazı zamanlar olur ki insan fıtratı, yolunu yitirir ve neyin fıtrata uygun olduğunu, neyin uygun olmadığını kestiremez bu durumda dahi şerîat-ı İslâmiyye olduğu gibi kalır ve sapıtmayan fıtratın temsîlcisi olarak görevini îfâ eder. (بغى) kelimesi ise zulmü, taşkınlığı ve hakkı, adâleti çiğneyen her çeşit azgınlığı ifâde eder.

Hiç bir toplumun hayatı, fenâlık taşkınlık ve hayâsızlık esâsları üzerine kâim olamaz. Bütün anlamıyla birlikte hayâsızlığın revâç bulduğu ve yaygınlaştığı bir cemiyetin yaşaması imkânsızdır. Bütün aldatıcılığı ile fenâlığın ve her tür sonuçlarıyla birlikte taşkınlığın hâkim olup ta o cemiyetin ayakta durduğu görülmemiştir.

Belli bir müddet sonra insan fıtratı bu yıkıcı âmillere karşı muhakkak harekete geçer ve direnir. Bu yıkıcı kuvvetin gücü neye varırsa varsın ve putçu diktatörler düzenlerini korumak için ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar, muhakkak bu direniş bir gün başarı kazanır. Beşeriyet tarihi tamâmen bu diriliş ve silkiniş hareketleriyle doludur. Evet hayâsızlığa, taşkınlığa ve fenâlığa karşı yapılan direniş ve diriliş hareketlerinden ibârettir. Bir müddet için insanların veya devletlerin bu esâslar üzerine dayanarak ayakta durması önemli değildir. Onlara karşı yapılan direniş ve diriliş hareketleri hiç şüphesiz onların insanlık hayatına sonradan sokuşturulmuş yabancı unsurlar olduğunun delilidir. Nasıl ki canlı bir organizma, içine giren bir ya-

bancı unsuru yok etmek için çabalar ve çırpınırsa; insanlık hayatı da bu kendisine yabancı unsurları temizlemek için çalışır ve çabalar. Allah'ın adâlet ve ihsânı emredip, taşkınlığı, hayâsızlığı ve fenâlığı yasaklaması sağlıklı insan fıtratına son derece uygundur. Fıtrata uygun olmakla kalmayıp onu destekler, kuvvetlendirir ve Allah adına harekete geçmesini sağlar. Zâten bunun için şu son hüküm geliyor : «İyice dinleyip tutasınız diye öğüt verir.» Dinleyip tutmak için verilmektedir bu öğüt. Fıtratın asil ve kuvvetli ilhâmlarını duyup ibret almak için...

«Ahidleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini yerine getirin. Pekiştirdiğiniz yemînleri bozmayın. Çünkü Allah'ı üzerinize kefîl yapmışsınızdır. Muhakkak ki Allah yaptıklarınızı bilir.»

Allah'a verilen ahde vefânın içine müslümanların Rasûlullah'a verdikleri bîatta girer. Doğru ve iyi yollarla yapılan her tür ahid de, bu vefâ gösterilmesi emredilen ahidler arasındadır. İnsanlar arası muâmelelerde güven unsurunun hâkim olabilmesi için yegâne garanti vâsıtası verilen ahde vefâdır. Bu güven olmadan veya sağlanmadan cemiyet hayatı mümkün olmaz, insanlık yapısı geliştirilemez. Âyet-i kerîme, anlaştıkları halde ahidlerini bozanları son derece kötülüyor, çünkü onlar kendilerine Allah'ı kefîl yapmışlardı ve ahidlerine Allah'ı şâhid etmişlerdi. Ahde vefâ göstereceklerine dâir Allah adına söz vermişlerdi. Sonra da onları gizli olarak tehdîd ediyor : «Muhakkak ki Allah yaptıklarınızı bilir.»

Ahde vefâ konusunda İslâm, son derece titiz davranır ve bu husûsta aslâ müsâmaha göstermez. Çünkü ahde vefâ, cemiyet hayatını birbirine bağlayan en kuvvetli bağ ve güven unsurudur. O olmasa cemiyet dağılır ve mahvolur. Kur'an-ı Kerîm ahde vefâyı emreder. Vefâsızlığı yasaklar. Hattâ bazı örnekler vererek, ahde vefâsızlığı kötüler ve bazı kimselerin dayanak olarak ittihâz edecekleri sebepleri reddeder.

«İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü yemînlerinizi aldatma vâsıtası yapıyorsunuz. Allah onunla sizi imtihân eder. Kıyâmet günü ihtilâf ettiğiniz şeyleri elbette beyân edecektir.»

Ahdini bozan kimse, budala karılar gibidir, azîmetten yoksun ve ileri görüşten mahrûmdurlar. Bir kadın ki ipliğini iyice eğirip katladıktan sonra onu tekrâr tekrâr söküp dağıtmaktadır. Bu teşbîhteki bütün ayrıntılar hakâret, hayret ve garâbet dolu bir anlam taşımaktadır. Bütünüyle ahde vefâsızlığı kötülemekte ve çirkin bir fiil olarak rûhlara yerleştirmeye çalışmaktadır. Zâten asıl maksadı da bu teşkîl

ediyor. Şahsiyetli ve akıllı bir insanın kalkıp ta bu budala kadına benzemeyi ve onun gibi zayıf irâdeli olmayı kabullenmesi düşünülemez. Hayatını değersiz şeyler peşinde tüketmeye rızâ göstermesi mümkün değildir.

Bazı kimseler Rasûlullah'a verdikleri sözü bozmalarına sebep olarak; Hz. Peygamberin çevresindekilerin az ve güçsüz olduğunu, buna karşı Kureyş'lilerin hem çok, hem de güçlü bulunduklarını ileri sürüyorlardı. Ama âyet-i kerîme onlara, yaptıklarının doğru olmadığını, ileri sürdükleri sebeplerin de yemînlerini ve ahidlerini bozmalarına kâfî sebep teşkîl etmeyeceğini belirtiyor :

«Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü yemînlilerinizi aldatma vâsıtası yapmayın.». Yani bir ümmetin sayı ve kuvvet bakımından bir diğerinden fazla olmasını sebep göstererek ahde vefâsızlık etmeyiniz. Sayıları çok olan ümmetler nezdinde menfaatınız olduğunu ileri sürerek böyle hareket etmeyiniz.

Bu âyet-i kerîme'nin medlûlü arasına günümüzde «devletin menfaatı îcâbı» olarak adlandırılan sebeplerden ötürü ahde vefâsızlık etmek gibi hareketler de girer. Bir devlet kalkar bir veya birkaç devletle muâhedeler imzâlar, sonra da daha güçlü veya daha nüfûzlu devletlerin diğer saflarda yer aldığını ileri sürerek bu muâhedeleri bozar. Ve bunda devletin menfaatının söz konusu olduğunu iddiâ eder. Ama İslâm bu gibi sebepleri kabul etmez. Ve mutlak şekilde ahde vefâ gösterilmesini emreder. Verilen sözlerin ve yapılan anlaşmaların hîle ve oyun vâsıtası kılınmasına göz yummaz. Bunun yanı sıra şunu da unutmamak gerekir ki, iyilik ve Allah korkusu dışında hiç bir muâhedeye ve yardım anlaşmasına itibâr etmez. Günâh, isyân ve kötülük esâsları üzerine kâim muâhedeleri ve yardım anlaşmalarını kabul etmez. İnsanların haklarını yiyip, devletleri ve milletleri sömürme gâyesine mebnî bir anlaşmayı kabul etmez... Gerek İslâm cemiyetinin, gerekse İslâm devletinin temel yapısı bu esâslara göre kurulur ve inşâ edilir. İnsanlığın kumandasının İslâm'ın elinde olduğu günlerde ne güzel ferdî münâsebetler kurulmuş ve ne kadar iyi devletler arası ilişkiler tanzîm edilmişti ve işte o zaman ferdi de, toplumu da, devleti de nezâhet, emniyet ve güven esâsları üzerine kâim olmuştu...

Âyet-i kerîme burada, o nevi sudan bahânelerle ahde vefâ göstermemekten sakındırıyor ve o gibi hallerde uyanık bulunmalarını bildiriyor : «Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü» ahde vefâsızlığı reddettiği gibi, bunun Allah tarafından bir imtihân olduğunu, onların irâdelerini tecrübe ettiğini ahde vefâ edip etmediklerini, kendi şeref ve haysiyetlerine düşkün olup olmadıklarını ve

Allah'ı şâhid olarak tuttukları sözlerini bozup bozmadıklarını denediğini bildiriyor : «Allah onunla sizi imtihân eder.»

Müteâkıben cemâatlar ve kavimler arası ihtilâfları Allah'a havâle etmelerini ve kıyâmet gününde Allah'ın bu konuda karârını vereceğini bildiriyor : «Kıyâmet günü ihtilâf ettiğiniz şeyleri elbette beyân edecektir.» Bununla âyet-i kerîme, hoşlanmadıkları kimselere karşı da olsa verdikleri sözü tutmaları için nefislerini hazırlamaktadır. «Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı. Ama O, istediğini saptırır, istediğini doğru yola iletir. İşlediklerinizden muhakkak sorumlu tutulacaksınız.» Şâyet Allah dileseydi, bütün insanları aynı kâbiliyette yaratırdı. Ama hepsini de ayrı ayrı kâbiliyette yaratmıştır. Bir kopya kâğıdıyla çıkarılmış mükerrer nüsha olmaktan kurtarmıştır onları. Hem dalâlet ve hidâyet için ayrı ayrı kanunlar koymuş ve insanların kendi istek ve ihtiyârlarına göre sorumlu tutmuştur. Herkes yaptığından sorumludur. Bunun için inançlardaki ayrılıklar, verilen sözleri bozmaya sebep olamaz. İnsanlar arasındaki ayrılıkların Allah'ın meşiyyeti ile ilgili başka sebepleri vardır... İnançlar ne kadar farklı olursa olsun verilen söze riâyet etmek gerekir... İşte bu prensip, sosyal münâsebetlerdeki üstünlüğün zirvesini teşkîl eder, İslâm dininde müsâmahanın en temiz örneğidir. Ve cihân tarihinde Kur'an'ın gölgesindeki İslâm nizâmından başka hiç bir nizâmda bu müsâmaha ve bu temizlik pratik hayatta gerçekleşememiştir... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IX, 234-239)

——— oOo ———

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ
كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِن بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا
تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ
لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

91 — Ahidleştiğiniz zaman; Allah'ın ahdini yerine getirin. Pekiştirdiğiniz yemînleri bozmayın. Çünkü Allah'ı üzerinize kefîl yapmışsınızdır. Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızı bilir.

92 — İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra, söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü yemînlerinizi aranızda aldatma vâsıtası yapıyorsunuz. Allah onunla sizi imtihân eder. Kıyâmet günü ihtilâf ettiğiniz şeyleri elbette size beyân edecektir.

İpliğini Büktükten Sonra Söküp Bozan Kadın

Allah Teâlâ'nın emrettiklerinden birisi de ahidlere, anlaşmalara vefâ göstermek, pekiştirilmiş yemînleri muhâfaza etmektir. Bu sebepledir ki : «Pekiştirdiğiniz yemînleri bozmayın.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Yemînlerinizde; Allah'ı iyilik etmenize, fenâlıktan sakınmanıza engel yapmayın.» (Bakara, 224), «İşte bu, yemîn ettiğiniz vakit yemînlerinizin keffâretidir. Yemînlerinizi tutun.» (Mâide, 89) buyurmuş; Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Allah'a yemîn olsun ki ben, Allah dilerse yemîn eder ve bir başkasını ondan daha hayırlı görürsem hayırlı olanı yapar ve yemîni bozarım, buyurmuştur. Başka bir rivâyette : Yemînimin keffâretini veririm, buyrulmuştur. Bu âyetler ve hadîs ile, buradaki «Pekiştirdiğiniz yemînleri bozmayın.» âyeti arasında bir çatışma söz konusu değildir. Zîrâ kasdedilen yemînler bir şeye teşvîk veya bir şeyden men'etmeye dâir vârid olmuş yemînler olmayıp ahidlere, anlaşmalara dâhil olan yemînlerdir. Bu sebepledir ki «Pekiştirdiğiniz yemînleri bozmayın.» âyeti hakkında Mücâhid şöyle demektedir : Burada dostluğu bozmamaya dâir edilen yemînler kasdedilmektedir ki bu, câhiliyet âdetidir. İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîs de bunu destekler mâhiyettedir : Bize Abdullah İbn Muhammed —Bu, İbn Ebu Şeybe'dir— ...Cübeyr İbn Mut'im'den rivâyet etti ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : İslâm'da dostluğu bozmamaya dâir yemîn yoktur. Câhiliye devrinde olan hangi bir yemîn varsa; İslâm ancak onun kuvvetini artırır. Hadîsi Müslim, İbn Ebu Şeybe'den bu şekilde rivâyet etmiştir. Bunun mânâsı şudur : Câhiliye halkının yapagelmekte olduğu bu tür yemînlere İslâm'ın gelmesiyle artık ihtiyâç kalmamıştır. İslâm'a sarılmak onların bütün yapagelmekte olduklarına yeterlidir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Âsım el-Ahvel'den, onun da Enes (r.a.) den rivâyet ettiği ve : Allah Rasûlü bizim evimizde muhâcirler ve ansâr arasında dostluk yemîni ettirdi, şeklindeki hadîse gelince; bunun mânâsı Allah Rasûlü'nün onlar arasında kardeş-

lik bağı kurmuş olmasıdır. Allah Teâlâ kaldırıncaya (neshedinceye) kadar onlar bu kardeşlik ile birbirlerine mîrâsçı olurlardı. En doğru sunu Allah bilir.

İbn Cerîr der ki : Bana Muhammed İbn Umâre el-Esedî'nin... Mezîde'den rivâyetine göre; o, «Ahidleştiğiniz zaman; Allah'ın ahdini yerine getirin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.) e bîat hakkında nâzil olmuştur. Müslüman olan kişi Hz. Peygamber (s.a.) e İslâm üzere bîat ederdi. Buyurdu ki : «Ahidleştiğiniz zaman; Allah'ın ahdini yerine getirin.» İslâm üzere yapmış olduğunuz bu bîata uyun. «Pekiştirdiğiniz yemînleri (bîatı) bozmayın.» Muhammed ve ashâbının azlığı, müşriklerin çokluğu İslâm üzere yapmış olduğunuz bu bîatı bozmaya sizi sürüklemesin.

İmâm Ahmed der ki : Bize İsmâil... Nâfi'den rivâyet etti ki, o şöyle anlatmış : İnsanlar Yezîd İbn Muâviye'yi hal' ettiği (halîfelikten azlettiği) zaman İbn Ömer âilesini topladı, kelime-i şehâdet getirdi, sonra şöyle dedi : Muhakkak biz şu adama Allah'ın ve Rasûlünün bîatı ile bîat etmiştik. Ben, Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : Kıyâmet günü zâlim için bir sancak dikilir ve : Bu filancanın zulmüdür, denilir. Allah'a şirk koşmuş olma dışında kişinin, birine Allah ve Rasûlü'nün bîatı ile bîat edip, sonra da bîatından dönmesi (bîatını bozması) zulümlerin en büyüklerindendir. Sizden hiç kimse Yezîd'den aslâ ayrılmasın ve bu konuda sizden hiç kimse ileri gitmesin. Değilse benimle onun arasında bir kesiklik ve kopukluk meydana gelecektir. Hadîsin merfû' olan kısmı (Hz. Peygamber'den rivâyet edilen kısmı) Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde mevcûddur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Huzeyfe'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Kim kardeşi için, uymak istemediği bir şart koşarsa o, komşusunu korumaksızın bir şeye sevkeden kimse gibidir.

Allah Teâlâ'nın«Muhakkak ki Allah, yaptıklarınızı bilir.» kavli pekiştirildikten sonra yemînleri bozanlara bir tehdîd ve vaîddir.

Allah Teâlâ : «İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra, söküp bozan kadın gibi olmayın.» buyurur ki, Abdullah İbn Kesîr ve Süddî şöyle derler : O, Mekke'de olan ahmak bir kadındır. Her ne eğirip bükse kuvvetle büktükten sonra onu bozarmış. Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd : Bu, pekiştirildikten sonra ahdini bozan kimse için bir misâldir, derler. Bu söz Mekke'de, eğirip büktüğü ipi söküp bozan bir kadın olsun veya olmasın tercîhe daha şâyân ve daha kuvvetlidir.

Âyetteki (أَنكَاثًا) kelimesinin cümlede mef'ûl-ü mutlak olması

muhtemeldir. Buna göre anlam : İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra söküp bozan kadın gibi olmayın şeklindedir. Ancak bu kelimenin, cümlenin başındaki (نقضت) fiilinden haber olması da muhtemeldir. Buna göre anlam : İpliğini iyice eğirip katladıktan sonra söküp bozan kadın gibi siz de pekiştirmiş olduğunuz yemînleri bozmayın, şeklindedir. Bu sebepledir ki bundan sonra : «Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü yemînlerinizi aldatma (hîle, hud'a) vâsıtası yapıyorsunuz.» buyurmuştur. Yani siz, size inansınlar için insanlar sizden çok oldukları zaman onlarla dost oluyorsunuz, dost olduğunuza dâir yemînler ediyorsunuz. Onlara zulmetme imkânı bulduğunuz anda ise onlara ğadrediyorsunuz. İşte Allah Teâlâ bunu yasaklamıştır. Allah Teâlâ burada daha aşağı olan bir şeyle daha yükseğine işâret buyurmaktadır. Şöyle ki : Bu durumda şâyet Allah zulmü yasaklamışsa, güç yetirme ve imkân bulma halinde elbette ve evleviyyetle yasaklamıştır.

Hz. Muâviye'nin kıssasını Enfâl sûresinde daha önce vermiştik. —Hamd Allah'a mahsûstur— Hz. Muâviye ile Rum kralı arasında bir süreli anlaşma vardı. Sürenin sonuna doğru Muâviye onlara doğru yürüdü. Sürenin bitiminde onların ülkelerine yakın olacak ve onlar gâfil iken, hissetmeksizin onlara hücûm edecekti. Amr İbn Abese ona dedi ki : Alahu Ekber Allahu Ekber, ey Muâviye, vefakârlık var zulüm yok. Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim : Kimin bir kavim ile arasında bir süre (anlaşma süresi) varsa süre bitinceye kadar bağı aslâ çözmesin. Muâviye orduyu geri çevirdi ve onu hoşnûd etti. İbn Abbâs, «Bir ümmetin diğerinden daha çok olmasından ötürü.» âyetindeki (أربى) kelimesini; daha çok, şeklinde açıklamıştır. Mücâhid der ki : Bazı kimselerle dostluk anlaşması yaparlar, başkalarını onlardan daha çok ve daha güçlü gördüklerinde onlarla dostluğu bozar ve daha çok, daha güçlü olanlarla dostluk anlaşması yaparlardı. İşte bu, onlara yasaklandı. Dahhâk, Katâde ve İbn Zeyd de bunun bir benzerini söylemişlerdir. Saîd İbn Cübeyr, «Allah onunla sizi imtihân eder.» âyetinden çokluğun kasdedildiğini söyler. İbn Cübeyr'in bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir. İbn Cerîr ise : Ahde vefâ göstermeyi size emretmesiyle sizi imtihân eder, demiştir. Kıyâmet günü ihtilâf ettiğiniz şeyleri elbette beyân edecek, her bir amel edenin amelinin karşılığını hayır olsun şer olsun mutlakâ verecektir.

وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ

وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُوٓا۟ أَيْمَـٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ
ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا۟
بِعَهْدِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِندَكُمْ
يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓا۟ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

93 — Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet yapardı. Ama O, istediğini saptırır, istediğini doğru yola iletir. İşlediklerinizden muhakkak sorumlu tutulacaksınız.

94 — Yemînlerinizi aranızda hîle ve bozgun vesîlesi yapmayın. Çünkü bu yüzden sağlamca yere basmakta olan ayak, kayabilir. Allah yolundan alıkoyduğunuz için kötü bir azâb tadarsınız. Ve sizin için büyük bir azâb vardır.

95 — Allah'ın ahdini az bir pahaya satıp değişmeyin. Eğer bilirseniz, Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır.

96 — Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın katında olanlar ise sonsuzdur. Sabredenlere mükâfâtlarını, yaptıklarının daha güzeli ile ödeyeceğiz.

Allah'ın Ahdi

Allah Teâlâ : «Ey insanlar, Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı.» buyurur ki, başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Eğer Rabbın dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi.» (Yûnus, 99). Aranızı düzeltir ve aranıza ihtilâflar, zıdlaşmalar, kin ve düşmanlık koymazdı. «Rabbın dileseydi; bütün insanları, tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır.» (Hûd, 118-119) Böylece burada da şöyle buyurmaktadır : «Ama O, istediğini saptırır, istediğini doğru yola iletir.» Sonra kıyâmet günü amellerinizin hepsinden sizi sorumlu tutar. Bir hurma çekirdeğinin yarığı, tane üzerindeki bir nokta ve hurma çekirdeğinin zarı kadar yapmış olduklarınızla sizi cezâlandırır.

Sonra Allah Teâlâ kullarını, yemînleri hîle hud'a vesîlesi edinmekten sakındırır. «Çünkü bu yüzden sağlamca yere basmakta olan ayak, sürçebilir.» âyeti önce istikâmet üzere olan, Allah yolundan çevirmeyi de içeren bozulmuş yemînler sebebiyle hidâyet yolundan ayağı kayan, ayrılan kimse için bir misâldir. Zîrâ kâfir, mü'minin önce ahidleşip sonra ahdini bozduğunu gördüğü zaman artık onun dinine güveni kalmaz. Onun yüzünden İslâm'a girmekten geri durur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Allah yolundan alıkoyduğunuz için kötü bir azâb tadarsınız. Ve sizin için büyük bir azâb vardır.» buyurmuştur. Sonra şöyle buyurur : «Allah'ın ahdini az bir pahaya satıp değişmeyin.» Allah adına yaptığınız yemînleri dünya hayatının varlığı ve süsü ile değişmeyin. Zîrâ onlar azdır. Bütünü ile dünya Âdemoğluna verilse, râm olsa bile Allah katında olanlar onun için yine de en hayırlı olandır. Allah'ın sevâbı, mükâfâtı onu uman, Allah'a îmân eden, Allah'tan isteyen, va'dini umarak Allah'ın ahdini koruyan için elbette en hayırlı olandır. Bu sebepledir ki : «Eğer bilirseniz, Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Sizin yanınızdaki tükenir,» boşalır, sona erer. Zîrâ onlar sayılı bir süreye kadardır, kısıtlıdır, belli bir ölçüde verilmiştir ve sonludur. «Allah'ın katında olanlar sonsuzdur.» Sizin için cennetteki sevâb sonsuzdur, kesilmeyecektir, tükenmeyecektir, devâmlıdır, ondan çevrilme ve onun sona ermesi yoktur. Allah Teâlâ'nın : «Sabredenlere mükâfatlarını yaptıklarının daha güzeli ile ödeyeceğiz» kavli Rab Teâlâ'dan bir yemîndir ki başında te'kîd için bir de lâm harfi getirilmiştir. Muhakkak Allah sabredenleri güzel amelleri sebebiyle mükâfâtlandıracak ve amellerinin kötü olanlarından vazgeçecektir.

مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

97 — Kadın olsun, erkek olsun; her kim inanmış olarak iyi amel işlerse; ona hoş bir hayat yaşatacağız. Mükâfâtlarını yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.

Bu, güzel amel işleyenlere Allah'ın bir va'didir. Sâlih amel; kadın olsun erkek olsun kalbi Allah'a ve Rasûlüne îmân etmiş âdemoğullarından sâdır olan, Allah'ın kitabına ve peygamberinin sünnetine uygun düşen ameldir. Bu amel; emrolunmuş, Allah katından meşrû' kı-

lınmış bir ameldir. İşte Allah Teâlâ bu güzel amelleri işleyenlere dünyada iken hoş bir hayat yaşatacağını, âhiret yurdunda iken işlemiş olduklarından daha güzeli ile onları mükâfâtlandıracağını va'dediyor. Hoş bir hayat hangi yönden olursa olsun her türlü rahat ve huzûru içine almaktadır. İbn Abbâs ve bir cemâattan rivâyet edildiğine göre; onlar, hoş hayatı helâl ve temiz rızıkla tefsîr etmişlerdir. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivâyet edildiğine göre ise, o hoş hayatı kanâatla açıklamıştır. İbn Abbâs, İkrime ve Vehb İbn Münebbih de böyle söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ise bunun mutluluk olduğunu söyler. Hasan, Mücâhid ve Katâde cennet dışındaki hayatın hiç kimseye hoş olmayacağını söylerler. Dahhâk : O, dünyada helâl rızık ve ibâdettir, demiştir. Yine Dahhâk : O, Allah'a itâat olan şeyi yapmak ve bununla ferâhlık duymaktır, demiştir. Sahîh olan ise; hoş hayatın bütün bunları içine aldığıdır. Nitekim İmâm Ahmed'in Abdullah İbn Yezîd kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan rivâyet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslüman olan, kendine yetecek kadar rızıklandırılan, Allah'ın verdikleri ile kendini kanâatkâr kıldığı kimse kurtuluşa ermiştir, buyurmuştur. Hadîsi Müslim de Abdullah İbn Yezîd el- Mukrî'den rivâyet etmiştir. Tirmizî ve Nesei'nin Ebu Hânî kanalıyla... Fudâle İbn Ubeyd'den rivâyetlerinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : İslâm'a eriştirilen, maîşeti kendine yetecek kadar olan ve bununla kanâat eden kurtuluşa ermiştir. Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu söyler. İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Enes İbn Mâlik'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah, mü'mine dünyada iken verilen bir iyiliği âhirette eksiltmez. Âhirette bunun üzerine ona ayrıca sevâb verilir. Kâfire gelince; Allah iyiliklerini ona dünyada iken verir. Âhirete sevk edildiği zaman ise karşılığında kendisine hayır verilecek hiç bir iyiliği olmaz. Bu hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ
عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ
وَالَّذِينَ هُم بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

98 — Kur'an okuyacağın zaman, kovulmuş şeytândan Allah'a sığın.

99 — Doğrusu, inananlar ve yalnız Rablarına güvenenler üzerinde onun bir nüfûzu yoktur.

100 — Onun nüfûzu; sâdece onu dost edinenler ve Allah'a şirk koşanlar üzerindedir.

Kur'an Okuyacağın Zaman

Bu, Allah Teâlâ'nın Peygamberi (s.a.) diliyle kullarına olan emridir. Onlar, Kur'an okumak istedikleri zaman kovulmuş şeytândan Allah'a sığınmakla emrolunmuşlardır. Bu, vâcib anlamında değil mendûb anlamda bir emirdir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr ve başka imâmlar bu husûsta icmâ' bulunduğunu naklederler. Eûzu besmele hakkında vârid olan hadîsleri daha önce tefsîrin başında genişçe vermiştik. Hamd ve Minnet Allah'adır. Okumanın başında Allah'a sığınmaktaki mânâ; Kur'an'ı okuyanın Kur'an'ın kırâetini karıştırmaması ve düşünmeden onu alıkoymaması içindir. Cumhûrun görüşüne göre; Eûzü ancak Kur'an okumadan öncedir. Hamza ve Ebu Hâtim es-Sicistânî'den nakledildiğine göre Eûzü, Kur'an okumadan sonra olur. Bunlar bu görüşlerine yukardaki âyeti delil getirmektedirler. Nevevî de, el-Mühezzeb şerhinde benzer bir görüşü Ebu Hüreyre, Muhammed İbn Sirîn ve İbrâhîm en-Nehaî'den nakletmektedir. Sahîh olan ise, daha önce geçen ve Eûzü'nün Kur'an okumadan önce olduğuna delâlet eden hadîsler ışığında birinci görüştür. En doğrusunu Allah bilir.

«Doğrusu, inananlar ve yalnız Rablarına güvenenler üzerinde onun bir nüfûzu yoktur.» âyeti hakkında Sevrî der ki : Şeytânın, onları tevbe etmeyecekleri bir günâha düşürme gücü yoktur. Başkaları : Bunun mânâsı; şeytânın onlar aleyhine bir hucceti olmamasıdır, derlerken diğer bazıları bu âyetin : «Ancak içlerinden ihlâs verilen kullarım müstesnâ.» (Hıcr, 40) âyeti gibi olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid, «Onun nüfûzu; sâdece onu dost edinenler üzerindedir.» âyetindeki (يتولونه) kelimesini; ona itâat edenler, şeklinde açıklar. Başkaları ise : Allah'ın dışında dost edinenler, şeklinde anlamışlardır. «Onun nüfûzu; sâdece onu dost edinenler ve Allah'a (ibâdette onu) ortak kılanlar üzerindedir.» Bu âyetteki Bâ harfi cerrinin, sebep mânâsına olması da muhtemeldir. Buna göre anlam şöyle olacaktır : Şeytâna itâat etmeleri sebebiyle Allah'a şirk koşanlar olmuşlardır. Başkaları ise şöyle diyor : Buranın anlamı : Şeytân onlara mal ve çocuklarında ortak olmuştur, şeklindedir.

وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓاْ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُۥ رُوحُ ٱلْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ لِيُثَبِّتَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

101 — Biz, bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiği miz zaman, Allah ne indirdiğini gâyet iyi bilirken, onlar Sen sâdece uyduruyorsun, derler. Hayır, onların çoğu bu nu bilmezler.

102 — De ki : Onu Rûh el-Kudüs, mü'minlerin îmânını pekiştirmek, müslümanlara hidâyet ve müjde olmak üzere Rabbın katından hak ile indirmiştir.

Allah Teâlâ müşriklerin akıllarının zayıflığını, sebât ve inançlarının azlığını, üzerlerine mutsuzluk yazılmışken onların îmân etmelerinin tasavvur dahi olunamayacağını haber vermektedir. Zîrâ onlar hükümlerin nâsihleri ile mensûhlarının değiştirildiğini gördükleri zaman Rasûl için : Sen sâdece uyduruyorsun, yalancısın, derler. Halbuki Rab Teâlâ dilediğini yapan, dilediği hükmü verendir. Mücâhid, «Bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimiz zaman.» âyeti hakkında der ki : Kaldırdığımız ve yerine onun bir başkasını koyduğumuz zaman. Katâde bu âyetin : «Biz, bir âyeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut da dengini getiririz...» (Bakara, 106) âyeti gibi olduğunu söyler.

Allah Teâlâ onlara cevaben şöyle buyurmaktadır : «De ki : Onu Rûh el-Kudüs (Cibrîl) mü'minlerin îmânını pekiştirmek, (onların birinci ve ikinci olarak nâzil olanı tasdîk etmeleri, kalblerinin Allah'a bağlanması için Allah'a ve elçilerine inanmış) müslümanlara hidâyet ve müjde olmak üzere Rabbın katından hak, (doğruluk ve adâlet) ile indirmiştir.»

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُۥ بَشَرٌ ۗ لِّسَانُ ٱلَّذِى يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِىٌّ
وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِىٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾

103 — Andolsun ki; ona mutlakâ bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır

Allah Teâlâ, müşriklerin söylemekte oldukları yalan ve iftirâları haber veriyor. Onlar : Onun bize okumakta olduğu Kur'an'ı Muhammed'e ancak bir insan öğretmektedir, diyor ve aralarında Kureyş boylarından birisinin kölesi olan dili yabancı birine işâret ediyorlardı. Bu bir köle satıcısı olup Safâ yanında mal satardı. Bazan olurdu ki Allah Rasûlü (s.a.) onun yanında oturur, onunla bazı şeyler konuşurdu. Onun dili yabancı olup arapça bilmezdi veya kendisine hitâb edilen şeylere cevap verebilecek kadar az bir miktar bilirdi ki bunu elbette bilmesi gerekirdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların bu iftirâlarına cevap olarak şöyle buyurur : «Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır.» Fesâhatı, Belağatı ve gönderilmiş her bir peygambere indirilen her bir kitâbın mânâsından daha mükemmel, şümûllü, kâmil mânâları ile bu Kur'an'ı getiren nasıl olur da dili yabancı bir adamdan öğrenir? Azıcık bir akıl kalıntısı olan dahi bu sözü söylemez.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, «es-Sîre» adlı eserinde der ki : Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) Merve yanında bir hıristiyan olan ve kendisine Cebr adı verilen Hadram oğullarından birine âit bir kölenin sattığı şeylerin yanında çokça otururdu. Onlar : Allah'a yemîn olsun ki getirdiklerinin bir çoğunu, Muhammed'e ancak Hadram oğulları kölesi hıristiyan Cebr öğretiyor, demekteydiler ki; bunun üzerine Allah Teâlâ : «Andolsun ki; ona elbette bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır.» âyetini indirdi. Abdullah İbn Kesîr de böyle söylemiştir. İkrime ve Katâde'den rivâyete göre ise bu kölenin ismi Yaîş idi. İbn Cerîr der ki : Bana Ahmed İbn Muhammed et-Tûsînin... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de bir köle tanıyordu. Bu kölenin ismi Bel'âm olup dili yabancıydı. Müşrikler, Allah Rasûlü (s.a.) nün onun yanına girip çıktığını görürler ve : Muhakkak ona Bel'âm öğretiyor, derlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Andolsun ki; ona elbette bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. Kasdettikleri kişinin dili yabancıdır. Kur'an ise apaçık arapçadır.» âyetini indirdi.

Dahhâk İbn Müzâhim : O, Selmân el-Fârisî'dir, demişse de bu görüş zayıftır. Zîrâ bu âyet Mekke'de nâzil olmuştur. Selmân ise ancak Medîne'de müslüman olmuştur. Ubeydullah İbn Müslim der ki : Bi-

zim iki rûm kölemiz vardı. Kendilerine âit bir kitabı kendi dillerinde okurlardı. Hz. Peygamber (s.a.) onlara uğrar, onların başında durur ve dinlerdi. Müşrikler : O ikisinden öğreniyor, dediler de, Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetle Zührî şöyle diyor : Müşriklerden onu söyleyen kişi, Allah Rasûlü (s.a.) ne vahiy yazan bir adam idi. Daha sonra İslâm'dan döndü de, bu iftirâyı attı. Allah onu kahretsin.

إِنَّمَا يَفْتَرِي الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

104 — Muhakkak ki Allah'ın âyetlerine inanmayanları Allah, doğru yola eriştirmez. Onlara elîm bir azâb vardır.

105 — Allah'ın âyetlerine inanmayanlar; sâdece yalan uydururlar. Ve işte onlar yalancıların tâ kendileridir.

Allah Teâlâ zikrinden yüz çeviren, Rasûlüne indirmiş olduklarından gâfil olan (bilmezmiş gibi davranan), onun Allah katından getirmiş olduklarına îmân niyeti olmayan kimseleri; hidâyete erdirmeyeceğini haber veriyor. Allah Teâlâ insanlardan bu kısmı, âyetlerine ve dünyada elçilerine gönderdiklerine îmâna eriştirmeyecektir. Âhirette onlar için can yakıcı, elîm bir azâb vardır. Sonra Allah Teâlâ, elçisinin ne bir müfterî ve ne de bir yalancı olmadığını haber verir. Zîrâ Allah ve Rasûlüne karşı yalan uyduranlar; ancak insanların en şerlileridir ki bunlar, insanlar katında yalan ile tanınmış Allah'ın âyetlerine inanmayan kâfirlerdir. Allah Rasûlü Muhammed (s.a.) ise insanların en doğrusu, en ihsân edicisi, amel, îmân, yakîn ve ilim bakımından en mükemmelidir. Kavmi içinde doğruluğu ile bilinmiştir. Onlardan hiç kimse bu husûsta aslâ şüphe etmemiştir ki, onların arasında «Muhammed el-Emîn» diye çağırılırdı. Bu sebepledir ki Rûm kralı Hirakl, Ebu Süfyân'a Hz. Peygamber (s.a.) in sıfatlarına dâir sormuş olduğu meseleler içinde ona : Bu söylediklerini söylemezden önce onu yalanla ithâm eder miydiniz? diye sormuş ve o hayır, demiş bunun üzerine Hirakl : İnsanlara yalan söylemeyi bırakıp da gidip Allah'a mı yalan söyleyecek! deyivermişti.

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَٰكِنْ مَنْ شَرَحَ
بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ
اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ
﴿١٠٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾

106 — Kalbi îmânla dolu olduğu halde zorlananların dışında, her kim; îmânından sonra Allah'ı tanımayıp küfre göğüs açarsa; işte Allah'ın gazabı o gibilerin başınadır. Ve onlar için büyük bir azâb vardır.

107 — Bu, dünya hayatını âhirete tercîh etmeleri ve Allah'ın da kâfirler topluluğunu hidâyete eriştirmemesinden ötürü, böyledir.

108 — Onlar öyle kimselerdir ki Allah'ın kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimseler. Ve gâfiller de işte bunlardır.

109 — Şüphesiz ki âhiret gününde hüsrâna uğrayacaklar da, bunlardır.

Allah Teâlâ, îmândan ve basîretten sonra Allah'ı inkâr eden, göğsünü küfre açan ve küfürde karâr kılanlara gazab edeceğini haber vermektedir. Zîrâ onlar; önce îmânı tanımışlar, sonra ondan dönmüşlerdir. Muhakkak ki âhiret yurdunda onlar için büyük bir azâb vardır. Çünkü onlar; dünya hayatını âhirete tercîh etmişler, dünya sebebiyle dinden dönmeye atılmışlardır. İşte Allah Teâlâ onların kalblerine hidâyet bahşetmeyecek, hak dini üzerinde sâbit kadem kılmayacaktır. Onların kalblerini mühürlemiştir. Kalbleri ile kendilerine fayda veren hiç bir şeyi akledemezler. Kulakları ve gözlerine mühür vurmuştur ki bunlardan faydalanamazlar. Bunlardan hiç birisi onlara fayda vermez. Onlar başlarına gelecek şeylerden gâfildirler.

Şüphesiz ki âhiret gününde âilelerini ve kendi nefislerini kaybe-

decek, hüsrâna uğrayacak olanlar; sıfatları böyle olan kimselerdir.

Allah Teâlâ'nın : «Kalbi îmânla dolu olduğu halde zorlananların dışında...» kavli; dili ile küfreden, dûçâr kaldığı dövme ve eziyet sebebiyle kalbi söylediğini kabul etmez, aksine Allah'a ve Rasûlüne îmân ile dolu olduğu halde, istemeyerek ve zorlanarak sözü ile müşriklere muvâfakat edenleri diğerlerinden istisnâ etmektedir. Avfî İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor ki bu âyet, Ammâr İbn Yâsir hakkında nâzil olmuştur. Muhammed (s.a.) i inkâr etsin diye müşrikler kendisine işkence ettiklerinde zorlanarak onların bu isteklerine muvâfakat etmiştir. Daha sonra özür dileyerek Hz. Peygamber (s.a.) e geldi de Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Şa'bî, Ebu Mâlik ve Katâde de böyle söylemiştir. İbn Cerîr der ki : Bize Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Ubeyde İbn Muhammed İbn Ammâr İbn Yâsir'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Müşrikler Ammâr İbn Yâsir'i yakaladılar ve ona işkence ettiler de, sonunda onların istediklerinden bazısını yapmak zorunda kaldı. Daha sonra Ammâr, Hz. Peygamber (s.a.) e gelip bundan şikâyet etti de Hz. Peygamber (s.a.) : Kalbini, nasıl buluyorsun? diye sordu. Ammâr : Îmânla dopdolu, diye cevab verdi. Hz. Peygamber (s.a.) : Onlar işkencelerine dönerlerse; sen de bu sözüne dön, buyurdu. Hadîsi Beyhakî buradakinden daha geniş olarak rivâyet etmiştir. Bu rivâyette Ammâr'ın, Hz. Peygamber (s.a.) e sövdüğü ve onların ilâhlarını hayırla andığı da kaydedilmiştir. Bu rivâyette Ammâr şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, sana sövmedikçe ve tanrılarını hayırla anmadıkça beni bırakmadılar. Hz. Peygamber : Kalbini nasıl buluyorsun? diye sordu da Ammâr : Îmânla dopdolu, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Onlar eğer işkencelerine dönerlerse; sen de bu söze dön, buyurdu ve bu husûsta Allah Teâlâ : «Kalbi îmânla dolu olduğu halde zorlananların dışında...» âyetini indirdi.

Bu sebeple âlimler küfre zorlanan kimsenin hayatını devâm ettirmek için, zorlandığı şeyi yapar görünmesinin de, ölüm pahasına yolunda ısrâr etmesinin de câiz olduğunda ittifâk etmişlerdir. Nitekim Hz. Bilâl (r.a.) bütün yapılanlara rağmen onların söylediklerini kabule yanaşmamıştı. O kadar ki onlar şiddetli sıcakta göğsüne büyük kayalar koyuyorlar ve Allah'a şirk koşmasını emrediyorlardı. O ise onların bu isteklerini reddediyor ve : Birdir, O birdir, diyor ve şöyle ekliyordu : Allah'a yemîn olsun ki sizi bundan daha fazla kızdıracak bir kelime bilmiş olsaydım onu mutlakâ söylerdim. Allah ondan hoşnûd olsun ve onu hoşnûd kılsın. Hubeyb İbn Zeyd el-Ansârî de böyle yapmıştı. Müseylime el-Kezzâb ona : Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder misin? dediğinde; o, evet demiş, Müseylime : Be-

nim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder misin? dediğinde ise; dinlemem, demişti. Müseylime onun organlarını birer birer keserken o sözünde sâbit kalmıştı.

İmâm Ahmed'in İsmâîl kanalıyla... İkrime'den rivâyetine göre Hz. Ali, İslâm'dan dönen bazı kimseleri ateşte yakmıştı. Bu, İbn Abbâs'a ulaşınca : Ben, onları ateşte yakacak değildim. Muhakkak ki Allah Rasûlü (s.a.) : Allah'ın azâbı ile azâblandırmayın, buyurmuştur. Ben Allah Rasûlü (s.a.) nü : Kim dinini değiştirirse onu öldürün, sözü ile onları öldürdüm, dedi. İbn Abbâs'ın bu sözü Hz. Ali'ye ulaştığı zaman : Yazık İbn Abbâs'ın annesine, dedi. Bu haberi Buhârî rivâyet etmiştir.

Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Bürde'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Ebu Mûsâ Yemen'de Muâz İbn Cebel'in yanına geldi. Bir de baktı ki onun yanında birisi var. Bu kim? diye sordu. Muâz : Önce yahûdî idi, sonra müslüman oldu, sonra tekrâr yahûdîliğe döndü. Biz de —öyle sanıyorum ki— iki aydan beri onu İslâm'a zorluyoruz, dedi. Ebu Mûsâ : Allah'a yemîn olsun ki, siz onun boynunu vurmadıkça oturmayacağım, dedi ve boynu vuruldu. Ebu Mûsâ dedi ki : Allah ve Rasûlü, dininden dönenin öldürülmesine hükmetti. Veya şöyle demiştir : Kim dinini değiştirirse onu öldürün. Bu kıssa Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde başka lafızlarla geçmektedir.

Bu durumların en fazîletli ve üstün olanı ise, katledilmesine sebep olsa dahi müslümanın, dini üzere sebât etmesidir. Nitekim Hâfız İbn Asâkir Sahâbe'den birisi olan Abdullah İbn Huzâfe es-Sehmî'nin hal tercümesinde şöyle anlatıyor : Onu rûmlar esîr etmiş ve krallarına getirmişlerdi. Kralları ona : Hıristiyan ol ki seni hükümrânlığıma ortak edeyim, seni kızımla evlendireyim, dedi. İbn Huzâfe : Sâhib olduklarının hepsini, arabın sâhib olduklarının tamâmını göz açıp kapayacak kadar bir süre Muhammed'in dininden dönmem şartıyla bana vermiş olsaydın dahi bunu yapmazdım, dedi. Kral : O halde seni öldürürüm, dedi. İbn Huzâfe : İşte sen, işte yapacağın şey! dedi. Kralın emri üzerine haça gerildi. Okçulara el ve ayaklarının çok yakınından geçmek üzere ok yağdırmalarını emretti. Bir yandan ona Hıristiyanlık dini arzolunuyor, o ise kabul etmemekte direniyordu. Sonra emretti ve haçtan indirildi. Sonra bakır bir kazan getirilmesini emretti, kızdırıldı, müslümanlardan bir esîri getirip onun içine attılar. İbn Huzâfe bakıyordu. Bir de ne görsün o parlak kemiklerden ibâret kalıverdi. Bunları gören İbn Huzâfe'ye Hıristiyanlık tekrâr teklif edildi yine kabul etmedi. Bunun üzerine kral, bakır kazana atılmasını emretti. Onun içine atılmak üzere bir çıkrığın üstüne çıkarıldı da ağladı. Onun ağ-

ladığını gören kral ümitlendi, onu çağırttı. İbn Huzâfe ona : Ben ağladım; çünkü benim nefsim bir tek nefistir ve Allah yolunda bu saat kazana atılacak. İsterdim ki cesedimdeki her bir kıl sayısınca nefsim olsun ve Allah yolunda bu işkence ile bana işkence olunsun. Bazı rivâyetlere göre; kral onu hapsetmiş, günlerce yiyecek ve içeceği yasaklamış sonra ona içki ve domuz eti göndermiş. İbn Huzâfe bunlara yaklaşmamış bile. Sonra kral kendisini çağırtıp : Seni yemekten alıkoyan nedir? diye sormuş ve o, şöyle demiş : Muhakkak ki o bana helâl olmuştur. Fakat ben, hakkımda seni ümidlendirecek değilim. Bunun üzerine kral ona : Benim başımı öp seni serbest bırakayım, demiş. İbn Huzâfe : Benimle birlikte bütün müslüman esîrleri serbest bırakacak mısın? diye sormuş; onun evet, cevabı üzerine başını öpmüş ve kral da hem onu hem de yanındaki bütün müslüman esîrleri serbest bırakmış. İbn Huzâfe döndüğü zaman Ömer İbn Hattâb : Abdullah İbn Huzâfe'nin başını öpmek her müslümana hak olmuştur. İşte ben başlıyorum, demiş, kalkıp İbn Huzâfe'nin başını öpmüş.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ
مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾ يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ
كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾

110 — Hem Rabbın; işkenceye uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda savaşan ve sabredenlerle birliktedir. Muhakkak ki Rabbın, bundan sonra da Gafûr'dur, Rahîm'dir.

111 — O gün herkes öz nefsi için uğraşacaktır. Herkes ne yaptıysa kendisine eksiksiz olarak verilecek, onlar aslâ haksızlığa uğratılmayacaklardır.

Hicret, Savaş ve Sabır

Bunlar Mekke'de kavimleri içinde zayıf ve hâkir görülen, kavimleri içinde fitne üzere onlara boyun eğen diğer bir sınıftır. Sonra onlar hicret ile kurtuluş imkânı bulmuşlar, Allah'ın hoşnûdluğunu ve bağışlamasını dileyerek ülkelerini, ailelerini ve mallarını bırakmışlar, mü'-

minlerin yoluna girmişler, onlarla birlikte kâfirlerle cihâd etmişler, sabretmişlerdir. Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; onların bu işlerinden, fitneye icâbet etmelerinden sonra Allah'a döndükleri günde onlar için Gafûr'dur, Rahîm'dir.

«O gün herkes öz nefsi için uğraşacaktır.» Kişi için orada uğraşacak hiç kimse yoktur. Ne babası, ne oğlu, ne kardeşi ve ne de eşi. «Herkes (hayır veya şer) ne yaptıysa kendisine eksiksiz olarak verilecek, onlar aslâ haksızlığa uğratılmayacaklardır.» Hayrın sevâbı eksiltilmeyecek, kötülüğün karşılığı artırılmayacak ve zerre miktar haksızlığa uğratılmayacaklardır.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ
بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ
رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾

112 — Allah size huzûr ve güven içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine nankörlük ettiler de yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.

113 — Andolsun ki onlara; kendilerinden bir peygamber gelmişti de onu yalanlamışlardı. Zulüm ederlerken kendilerini azâb yakalayıvermişti.

Bu, Mekke ahâlîsinin kasdedildiği bir misâldir. Mekke emîn huzûr ve sükûn yeri idi. Çevresinden insanlar öldürülmeye veya esîr edilmeye dûçâr iken oraya kim girerse emniyyette olur, korkmazdı. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ : «Dediler ki : Seninle beraber doğru yolda gidersek yerimizden oluruz. Katımızdan bir rızık olarak onları, her şeyin mahsûlünün toplandığı korkusuz bir haremde yerleştirmedik mi?» (Kasas, 57) buyururken; burada şöyle buyurmaktadır : «Her yandan oraya bol bol, (kolayca) rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine küfrettiler.» Allah'ın nimetlerini inkâr ettiler. Bundan daha ağırı olarak Muhammed (s.a.) in onlara peygamber olarak gönderildiğini inkâr ettiler. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Allah'ın ver-

diği, nimeti küfre çevirip değistirenleri ve milletlerini helâk olacakları yere götürenleri görmüyor musun? Yaslanacakları cehennem ki hepsi oraya atılacaklar o, ne kötü bir karârgâhtır.» (İbrâhîm, 28-29) Bu sebeple Allah Teâlâ, onların ilk iki halini tersine çevirmiştir. Şöyle buyurur : «Yaptıklarından dolayı Allah onlara açlık ve korku belâsını tattırdı.» Her şeyin meyveleri onlar için toplanıp geliyor, her yerden rızkı bolca geliyor iken bundan sonra Allah onlara açlığı tattırdı. Zîrâ onlar Allah Rasûlü (s.a.) ne karşı gelmişler, ona zıd gitmekte diretmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Yûsuf'a verilen yedi kıtlık senesi gibi yedi sene ile onlara bedduâ etmiş, onlara öyle bir sene isâbet etmiştir ki sâhib oldukları her şeyi gidermiş, boğazladıkları zaman kanına bulaştırmış oldukları deve yününü yemek zorunda kalmışlardı.

«Allah onlara korku belâsını tattırdı.» Allah Rasûlü (s.a.) ve ashâbı Medîne'ye hicret ettiklerinde; onların bu emniyetleri, Hz. Peygamberin seriyye ve ordularının satvetinden dolayı korkuya dönüştü. Müslümanlar onların olan her şeyi sefâlete ve yok olmaya mahkûm etti. Sonunda da Allah Teâlâ inananlara oranın fethini nasîb buyurdu. Bu, Allah'ın onlara kendi içlerinden göndermiş olduğu Rasûlünü yalanlamaları, haddi aşmaları sebebiyle olmuştur. Allah Teâlâ : «Andolsun ki, Allah mü'minlere büyük bir lutufda bulunmuştur. Zîrâ onlara kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir.» (Âl-i İmrân, 164) âyetinde, onları minnet altında bırakıyor. Başka âyetlerde ise şöyle buyurmaktadır : «Ey îmân eden akıl sâhibleri Allah'tan korkun, Allah size gerçek bir zikir indirmiştir.» (Talâk, 10), «Nitekim size içinizden; âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden, kitabı ve hikmeti öğreten ve bilmediğiniz şeyleri bildiren bir peygamber gönderdik... Bir de Bana şükredin, nankörlük etmeyin.» (Bakara, 151-152).

Nasıl ki kâfirlerin durumları tersine dönmüş, emniyyetten sonra korkuya düşmüşler, bolluktan sonra açlığa dûçâr kalmışlarsa; Allah Teâlâ mü'minlerin korkularından sonra onların bu korkularını emniyyete, yoksulluktan sonra yoksulluklarını rızka dönüştürmüş, onları insanların emîrleri, hâkimleri, efendileri, kumandanları ve imâmları kılmıştır. Bu misâlin Mekke için verildiğine dâir vermiş olduğumuz tevcîh, Avfî tarafından İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Mücâhid, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de bu görüştedirler. Mâlik, bu açıklamayı Zührî'den nakleder ki Allah cümlesine rahmet eylesin.

İbn Cerîr'in İbn Abdurrahîm el-Berkî kanalıyla... Selîm İbn Itr'dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Hafsa ile beraber hacdan dönüyorduk. Hz. Osmân (r.a.) Medîne'de muhâsara altında idi. Hafsa Hz. Osmân'ın ne yaptığını soruyordu. Ni-

hâyet iki binitli gördü ve sormak üzere onlara birini gönderdi. Onlar : O (Hz. Osmân) öldürüldü, dediler. Bunun üzerine Hafsa şöyle dedi : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki orası Allah Teâlâ'nın : «Allah size huzûr ve güven içinde olan bir kasabayı misâl olarak verir. Her yandan oraya bol bol rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetine küfrettiler.» buyurmuş olduğu kasabadır. Ebu Şüreyh der ki : Bana kendisine rivâyet eden birinden Ubeydullah İbn Muğîre'nin haber verdiğine göre o : Muhakkak ki o kasaba Medîne'dir, dermiş.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾
إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ
وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ
وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ
﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾

114 — Artık Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin. Eğer O'na kulluk edecekseniz, Allah'ın nimetine şükredin.

115 — O; size ancak ölüyü, kanı, domuz etini, bir de Allah'tan başkası için kesilmiş olanı harâm kıldı. Mecbûr olan; saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla bunun dışındadır. Şüphesiz Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

116 — Diliniz yalan yere vasıflandırageldiği için her şeye : Şu helâl; bu, harâmdır, demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz ki Allah'a karşı yalan uyduranlar; aslâ felâh bulmazlar.

117 — Az bir geçim ve ardından onlara elîm bir azâb vardır.

Allah'ın Harâm Kıldıkları

Allah Teâlâ inanan kullarına helâl, temiz rızkından yemeyi bu rı-

zıklardan dolayı kendisine şükretmelerini emrediyor. Muhakkak ki başlangıçta onlara nimet veren, fazl u keremiyle onlara muâmele eden, tek ve ortağı olmaksızın ibâdete hak kazanan O'dur. Sonra onların hem dinlerine ve hem de dünyalarına zararlı olan ölü, kan ve domuz etini harâm kıldığını zikreder. «Bir de Allah'tan başkasının ismi üzere kesilmiş olanı harâm kılmıştır. Bununla birlikte mecbûr olan, darda kalan saldırmamak, haddi aşmamak ve başkasının hakkına tecâvüz etmemek şartıyla bunun dışındadır. Şüphesiz ki Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.» Bu âyetin benzeri hakkındaki bilgi daha önce Bakara sûresinin 173. âyetinde geçmişti ki burada tekrârına gerek görmüyoruz. Hamd, Allah'ındır. Daha sonra Allah Teâlâ mücerred kendi uydurmaları, kendi görüşleri ve isim koymaları ile helâl ve harâm kılan müşriklerin yoluna girmeyi yasaklıyor. Onlar câhiliyye dönemlerinde uydurmuş oldukları ve kendilerine meşrû' gördükleri beş kere doğuran ve beşincisi dişi olan deveyi, putlara adanan ve serbest bırakılan develeri, erkekli dişili olmak üzere ikiz doğuran koyun veya develeri, on nesli dölleyen erkek deveyi bu şekilde harâm sayarlardı. Allah Teâlâ buyurur ki : «Diliniz yalana alışmış olduğu için her şeyi : Şu helâl; bu harâmdır, demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz.» Şer'î bir dayanağı olmayan her bir bid'ati uyduran, veya Allah'ın harâm kıldıklarından bir şeyi helâl kılan veya mücerred kendi görüşü ve arzusuyla Allah'ın mübâh kıldıklarından bir şeyi harâm kılan bu hükmün altına girer.

Daha sonra Allah Teâlâ bu yüzden onları tehdîdle buyurur ki : «Şüphesiz ki Allah'a karşı yalan uyduranlar ne dünyada, ne de âhirette aslâ felâh bulmazlar.» Dünyada onlar için az bir geçimlik vardır. Âhirette ise onlara elîm bir azâb vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onları az bir süre geçindirir sonra da ağır bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24), «Allah hakkında yalan uyduranlar hiç şüphesiz felâh bulmayacaklardır. Dünyada biraz faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı onlara şiddetli azâbı tattıracağız.» (Yûnus, 69-70)

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ
وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا
مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾

118 — Sana anlattıklarımızı; daha evvel yahûdî olanlara da harâm kılmıştık. Biz onlara zulmetmemiştik, fakat onlar kendilerine zulmetmişlerdi.

119 — Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip te tevbe eden ve ıslâh olanlardan yanadır. Bundan sonra da Rabbın muhakkak Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ bundan önce bizim üzerimize kanı, ölüyü, domuz etini, Allah'tan başkası için kesilmiş olanı harâm kıldığını, zarûret halinde de bunlarda bu ümmete ruhsat verdiğini zikretmişti. Muhakkak ki zarûret halindeki ruhsatta, bu ümmet için bir kolaylık vardır. Allah Teâlâ bu ümmet için kolaylığı murâd eder, zorluğu murâd etmez. Bundan sonra Allah Teâlâ, neshetmezden önceki şerîatlarında yahûdîlere harâm kıldıklarını zikreder. Onların içinde bulundukları yükleri, bağları, zorluk ve darlığı beyân eder de şöyle buyurur : «Sana anlattıklarımızı; daha evvel yahûdî olanlara da harâm kılmıştık.» Burada, En'âm sûresindeki : «Yahûdî olanlara da bütün tırnaklıları harâm kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da üzerlerine harâm kıldık. Bunlardan sırtlarına ve bağırsaklarına yapışan ve kemiğe karışan müstesnâdır... Biz, elbette sâdıklarızdır.» (En'âm, 146) âyetinde zikredilenler kasdedilmektedir. Âyetin devamında da şöyle buyuruyor : «Biz onlara işleri daraltmakla zulmetmemiştik, fakat onlar kendilerine zulmetmişler ve bunu haketmişlerdi.» Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Yahûdîlerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı; kendilerine helâl kılınmış şeyi yasakladık.» (Nisâ, 160).

Daha sonra Allah Teâlâ, âsî mü'minler hakkındaki ikrâm ve nimetini haber verir ki, onlardan kim Allah'a tevbe ederse; tevbesini kabul edecektir. Şöyle buyurur : «Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip te tevbe edenlerden yanadır.» Selef'den birisi : Allah'a isyân eden herkes bilgisizdir, demiştir. «Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip te tevbe eden ve ıslâh olanlardan, içinde bulunduğu günâhlardan kendini sıyıran, Allah'a itâat olan işlere yönelenlerden yanadır. Bu hatâ ve işlenenlerden sonra da Rabbın muhakkak Gafûr'dur, Rahîm'dir.»

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ
وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

120 — Muhakkak ki İbrâhim başlıbaşına bir ümmetti. Allah'a itâat ederdi ve bir muvahhid idi. Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır.

121 — Rabbının nimetlerine şükrederdi. Onu beğenip seçmiş, kendisini doğru bir yola iletmişti.

122 — Dünyada ona iyilik verdik. Doğrusu o, âhirette de iyilerdendir.

123 — Sonra sana: Muvahhid olarak İbrâhîm'in dinine uy; o, hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.

İbrâhîm'in Ümmeti

Allah Teâlâ kulu, elçisi, halîli, muvahhidlerin önderi, peygamberler babası İbrâhîm'i över ve onun müşriklerden, Yahûdîlikten ve Hıristiyanlıktan uzak, berî olduğunu haber verir ve: «Muhakkak ki İbrâhîm başlı başına bir ümmetti. Allah'a itâat ederdi ve bir muvahhid idi.» buyurur. Âyette geçen (امة) kelimesi kendisine uyulan imâm, başkandır. (القانت) ise itâat eden, boyun eğendir. (الحنيف) ise şirkden tevhîde dönen kimsedir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ: «Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır.» buyurur. Süfyân es-Sevrî'nin Seleme İbn Küheyl'den, onun Müslim el-Batîn'den, onun da Ebu Ubeydeyn'den rivâyetine göre; o, Abdullah İbn Mes'ûd'a (bu âyette geçen) ümmet ve kânit kelimelerini sormuş da o, şöyle cevablamış: Ümmet; hayır öğretendir. Kânit ise Allah ve Rasûlüne itâat edendir. Mâlik'ten rivâyete göre İbn Ömer: Ümmet; insanlara dinlerini öğretendir, demiştir. A'meş'in Hakem kanalıyla... Ebu Ubeydeyn'den rivâyetine göre; o, Abdullah (İbn Mes'ûd) a gelmiş ve: Eğer sana sormaz isek kime sorarız? demiş. İbn Mes'ûd ona yumuşak davranmış da: Bize ümmeti haber ver, demiş, İbn Mes'ûd: O, insanlara hayrı öğretendir, demiş. Şa'bî'nin Ferve İbn Nevfel el-Eşcaî'den rivâyetine göre İbn Mes'ûd: Muhakkak Muâz başlı başına bir ümmet idi, Allah'a itâat ederdi ve bir muvahhiddi, demişti. Ben kendi kendime: Ebu Abdurrahmân hatâ ediyor. Allah Teâlâ ancak: «Muhakkak ki İbrâhim, başlı başına

bir ümmetti.» buyurmuştur, dedim. İbn Mes'ûd : Ümmet nedir, kânit nedir bilir misiniz? diye sordu ben : Allah en iyi bilendir, dedim. Şöyle dedi : Ümmet; hayrı öğreten, kânit ise Allah'a ve Rasûlüne itâat edendir. Bu haber İbn Cerîr'in kaydettiğine göre İbn Mes'ûd'dan başka bir şekliyle de rivâyet edilmiştir. Mücâhid, âyetteki ümmet kelimesini : Tek başına, başlı başına bir ümmettir, şeklinde; kânit'i ise : İtâat eden, diye açıklamıştır. Yine Mücâhid der ki : İbrâhîm yalnız başına bir ümmet, bir mü'min idi. O zamanda bütün insanlar kâfirlerdi. Katâde ümmet kelimesini : O hidâyet rehberiydi, kâniti ise : Allah'a itâat edendi, şeklinde açıklar. Allah Teâlâ : «Rabbının nimetlerine şükrederdi.» buyurur ki; o, Allah'ın kendisi üzerine olan nimetlerinin şükrünü yerine getirirdi. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de.» (Necm, 37) Yani Allah Teâlâ'nın kendisine emretmiş olduğu her şeyi yerine getirirdi. Allah Teâlâ burada : «Rabbın onu beğenip seçmiştir.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurur : «Andolsun ki, daha önce İbrâhîm'e de doğru yolu bulma kâbiliyetini verdik ve Biz onu biliyorduk.» (Enbiyâ, 51). Sonra : «Kendisini doğru bir yola iletmişti.» buyurur ki bu yol; Allah'ın hoşnûd olacağı br şerîat üzere tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdettir. «Dünyada ona iyilik verdik.» Mü'minin hayatını hoşça ikmâl etmesinde ihtiyâç duyduğu şeylerin tamâmı olan dünya hayırlarını onun için topladık. «Doğrusu o, âhirette de iyilerdendir.» Mücâhid, «Dünyada ona iyilik verdik.» âyetinde, doğru söyleyen dilin kasdedildiğini söyler.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Sonra sana : Muvahhid olarak İbrâhîm'in dinine uy, diye vahyettik.» Onun kemâli, büyüklüğü Allah'ı birlemesinin ve yolunun sıhhatından olarak ey Rasûllerin sonuncusu ve peygamberler efendisi sana : «Muvahhid olarak İbrâhîm'in dinine uy; o, hiç bir zaman müşriklerden olmadı, diye vahyettik.» Nitekim Allah Teâlâ En'âm sûresinde şöyle buyurur : «De ki : Şüphesiz Rabbım, beni dosdoğru yola iletti. Hâlis muvahhid olan İbrâhîm'in dinine. İbrâhîm müşriklerden olmadı.» (En'âm, 161). Allah Teâlâ yahûdîleri inkârla ve devâmla şöyle buyurur : «Cumartesi (çalışmamak) ancak o gün üzerinde ihtilâfa düşenlere farz kılındı...»

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

124 — Cumartesi ancak o gün üzerinde ihtilâfa düşenlere farz kılındı. Şüphesiz Rabbın, onların ihtilâf edegeldikleri şeyler hakkında kıyâmet günü aralarında hükmünü verecektir.

Şüphesiz Allah, her millete ibâdet için toplanacakları haftada bir günü meşrû' kılmıştır. Allah Teâlâ bu ümmet için Cum'a gününü koymuştur. Zîrâ Cum'a günü, Allah'ın yaratıkları ikmâl ettiği, yaratıkların kendisinde toplandığı ve Allah'ın kulları üzerine nimetinin tamâmlandığı altıncı gündür. Allah Teâlâ'nın bu günü Hz. Mûsâ'nın dilinden İsrâiloğullarına meşrû' kıldığı, onların bundan ayrılarak cumartesi gününü seçtikleri söylenir. Zîrâ Rab Teâlâ o günde cum'a günü yaratılışları kemâle eren yaratıklardan herhangi bir şey yaratmamıştır. Allah Teâlâ bu günü, Tevrât şerîatında onlara farz kılmış onlara bu farza sarılmalarını ve onu muhâfaza etmelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca onlara Peygamber olarak gönderdiği zaman Muhammed (s.a.) e uymalarını emretmiş, Hz. Mûsâ'ya bu husûsta onlardan söz ve ahid almasını emretmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Cumartesi (çalışmamak) ancak o gün üzerinde ihtilâfa düşenlere farz kılındı.» buyurmuştur. Mücâhid : Onlar cumartesiye uydular ve cum'ayı terkettiler, demiştir. Sonra yahûdîler Meryem Oğlu Îsâ gönderilinceye kadar cumartesi yasağına uymuşlardır. Hz. Îsâ'nın, onların bu gününü pazar gününe çevirdiği söylenir. Hz. Îsâ'nın, kaldırılan bazı hükümleri dışında Tevrât şerîatını terketmemiş olduğu, kaldırılıncaya kadar cumartesiyi muhâfaza ettiği, hıristiyanların Hz. Îsâ'dan sonra Konstantin zamanında pazar gününe, yahûdîlere muhâlefet etmiş olmak için çevirdikleri, namazlarını da sahrâdan doğuya döndürdükleri söylenir. En doğrusunu Allah bilir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetle sâbit olduğuna göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş :

نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَيْدَ أَنَّهُمْ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا ثُمَّ هٰذَا يَوْمُهُمُ الَّذِي فُرِضَ عَلَيْهِمْ فَاخْتَلَفُوا فِيهِ فَهَدَانَا اللهُ لَهُ فَالنَّاسُ لَنَا فِيهِ تَبَعٌ الْيَهُودُ غَداً وَالنَّصَارَى بَعْدَ غَدٍ

Biz (yaradılışta) sonuncular, kıyâmet günü ise ilkleriz. Şu kadar varki onlara kitâb bizden önce verilmiştir. Sonra onlar (Allah'ın) kendileri üzerine farz kılmış olduğu günlerinde ayrılığa düşmüşler ve Al-

lah Teâlâ o güne bizi hidâyet buyurmuştur. İnsanlar bu husûsta bize tâbidirler. Yahûdîler yarın, hıristiyanlar yarından sonradır. Hadîsin lafzı Buhârî'nindir. Ebu Hüreyre ve Huzeyfe (r.a.) den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

أَضَلَّ اللهُ عَنِ الْجُمُعَةِ مَنْ كَانَ قَبْلَنَا . فَكَانَ لِلْيَهُودِ يَوْمُ السَّبْتِ وَكَانَ لِلنَّصَارَىٰ يَوْمُ الْأَحَدِ . فَجَاءَ اللهُ بِنَا . فَهَدَانَا اللهُ لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ . فَجَعَلَ الْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ وَالْأَحَدَ . وَكَذٰلِكَ هُمْ تَبَعٌ لَنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ . نَحْنُ الْآخِرُونَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا . وَالْأَوَّلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ . الْمَقْضِيُّ لَهُمْ قَبْلَ الْخَلَائِقِ

Allah Teâlâ bizden öncekilere cum'ayı kaybettirmiştir. Cumartesi günü yahûdîler için, pazar günü de hıristiyanlar içindi. Allah Teâlâ bizi getirdi ve bizi cum'a gününe eriştirdi. Böylece cum'a, cumartesi ve pazarı farz kılmış oldu. Onlar burada olduğu gibi kıyâmet günü de bize tâbidirler. Dünya halkından sonuncular biziz, kıyâmet günü ise ilkleriz. (Bütün) yaratıklardan önce haklarında hüküm verilecek olanlar da biziz. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir.

ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾

125 — Rabbının yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde tartış. Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapanları en iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.

Hikmet ve Güzel Öğütle Davet

Allah Teâlâ elçisi Muhammed (s.a.) e yaratıkları, Allah'a hikmetle çağırmasını emreder. İbn Cerîr der ki : O, Allah'ın ona indirmiş olduğu kitab ve sünnet'tir. «Rabbının yoluna güzel öğütle davet et.» buyurur Allah Teâlâ. Yani Allah'ın baskınından sakınmaları için onlara insanların başına gelen felâket ve musîbetleri hatırlat.

Allah Teâlâ : «Onlarla en güzel şekilde tartış.» buyurur. Onlardan münâzara ve mücâdeleye ihtiyâç duyan olursa; bu, güzel bir şekilde, rıfk ile yumuşaklıkla ve güzel bir hitâb ile olsun. Nitekim Allah Teâlâ : «İçlerinde zulmedenler bir yana, ehl-i kitab ile en güzel şekilde mücâ-

dele edin.» (Ankebût, 46) âyetinde yumuşak davranmakla emretmiştir. Ayrıca Firavuna gönderdiğinde Mûsâ ve Hârûn (a.s.) a şöyle emretmişti : «Ve ona yumuşak sözle söyleyin. Belki nasîhat dinler veya Allah'tan korkar.» (Tâhâ, 44).

Allah Teâlâ : «Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.» buyurur ki onlardan kimin mutlu, kimin mutsuz olduğunu en iyi bilendir ve bunu yazmış, bitirmiştir. Onları Allah'a davet et. Onlardan sapanlara karşı sapmalarından ötürü kendini helâk edercesine üzme. Zîrâ onlara hidâyet vermek, senin üzerine vazîfe değildir. Sen ancak bir uyarıcısın. Sana teblîğ etmek düşer. (Onların) hesâbı ise Bize âittir. «Muhakkak ki sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin.» (Kasas, 56), «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez.» (Bakara, 272).

İZÂHI

«Onlarla en güzel şekilde tartış.» Tartışmanın en güzel yolu olan yumuşaklık ve rıfk ile tartış. Katı ve sert olma. Denildi ki; insanlar birbirinden farklı üç kısma ayrılırlar. Birinci kısım kâmil bilginler ve sağlam akıl sâhipleriyle keskin basîret sâhipleridir. Onlar, eşyâyı gerçek şekilde oldukları gibi tanımak isterler. İşte âyet-i kerîme'de; «Rabbının yoluna hikmetle davet et» kavlinde işâret edilenler bunlardır. Yani kesin ve yakînî delillerle onları çağır ki eşyâyı gerçekte oldukları gibi bilsinler ve böylece ondan yararlanıp insanları da yararlandırsınlar. Bunlar Sahâbe'den bilginlerin havâssı ve diğerleridir. İkinci kısım ise selîm fıtrat sâhibi, sağlam ahlâka mâlik kimselerdir ki bunlar, henüz kemâl derecesinin sonuna ulaşmamışlardır ancak eksikliğin de alt noktasına düşmemişlerdir. Bunlar insanların çoğunluğudur, ortada yer alırlar ve «güzel öğüt» kavliyle işâret edilenler bunlardır. Yani bunları güzel öğütle çağır denmiştir. Üçüncü kısım ise mücâdele eden, tartışan çekişen ve direnen insanlardır. İşte «onlarla en güzel şekilde tartış» kavliyle işâret edilenler bunlardır. Onlar, ancak bu tartışmayla hakka boyun eğer ve hakîkate dönerler. Denildi ki : Hikmetten murâd nübüvvettir. Yani onları nübüvvet ve risâletle çağır, demektir. Güzel öğütten maksad ise, yumuşaklık ve davet esnâsında rahat davranmadır. «Onlarla en güzel şekilde tartış» kavlinden maksad, onların eziyyetlerine bakma, risâleti teblîğde ve hakka davette kusûr etme, demektir. Bunun için bazı tefsîr bilginleri, bu âyetin kılıç emrini bildi-

ren âyetle neshedildiğini söylemişlerdir. (Hâzin, Lübâb, III, 656-657)

——— oOo ———

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

126 — Eğer cezâ verecek olursanız, ancak size reva görülen ukûbetin misillemesiyle cezâ verin. Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.

127 — Sabret; senin sabrın ancak Allah içindir. Üzülme onlara. Kurdukları düzenlerden dolayı da endîşe etme.

128 — Şüphesiz ki Allah, müttakîler ve ihsân edenlerle beraberdir.

Allah Teâlâ kısası uygulamada ve hak almada benzerliğe riâyetle, adâletle emrediyor. Nitekim Abdürrezzâk'ın Sevrî kanalıyla... İbn Sîrîn'den rivâyetine göre o, «Cezâ verecek olursanız, size nasıl cezâ verildi ise siz de öylece cezâ verin.» âyeti hakkında : Eğer birisi senden bir şey almışsa sen de ondan bunun benzerini, mislini al, demiştir. Mücâhid, İbrâhîm, Hasan el-Basrî ve başkaları da böyle söylemiş ve İbn Cerîr bu açıklamayı tercîh etmiştir. İbn Zeyd der ki : Onlar müşrikleri bağışlamakla emrolunmuşlardı. Güç, kuvvet sâhibi kişiler müslüman olduklarında : Ey Allah'ın elçisi, keşke Allah bize izin vermiş olsaydı da, şu köpeklerden intikâm alsaydık, dediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu, sonra Allah Teâlâ bunu da cihâd ile kaldırdı.

Muhammed İbn İshâk'ın arkadaşlarının birinden, onun da Atâ İbn Yessâr'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Nahl sûresi bütünüyle Mekke'de nâzil olmuştur. Sûre mekkîdir. Ancak sonundan üç âyet Medîne'de Uhud Savaşından sonra nâzil olmuştur. Orada Hamza (r.a.) öldürülmüş ve ona işkence edilmişti. Allah Rasûlü (s.a.) : Şâyet biz onlara gâlip gelirsek mutlakâ onlardan otuz kişiye işkence edeceğiz, buyurmuştu. Müslümanlar Allah Rasûlünün bu sözünü işittik-

lerinde : Allah'a yemîn olsun ki eğer biz onlara gâlip gelirsek onlara öyle bir işkence edeceğiz ki; araplardan hiç kimse, kimseye böyle bir işkence yapmamıştır, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ sûrenin sonuna kadar : «Cezâ verecek olursanız, size nasıl cezâ verildi ise siz de öylece cezâ verin...» âyetlerini indirdi. Bu hadîs mürseldir. İsnâdında ismi belirtilmemiş mübhem bir râvî vardır. Hadîs başka bir kanaldan muttasıl olarak şöyle rivâyet edilir : Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Hasan İbn Yahyâ'nın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şehit olunduğunda, Hamza İbn Abdülmuttalib (r.a.) in başucunda durdu, öyle bir manzaraya baktı ki kalbi daha çok acıtacak başka bir şeye bakmış değildi. Ona baktı ki, işkence edilmişti. Şöyle buyurdu : Allah sana rahmet eylesin. Bildiğime göre muhakkak sen akrabâlarına gider gelir, (sıla-ı rahme dikkat eder), çokça hayır işlerdin. Allah'a yemîn olsun ki senden sonra sana olan hüznümüz olmamış olsaydı yırtıcı hayvanların karınlarından Allah'ın seni haşretmesine kadar seni bu halde bırakmam beni sevindirirdi. —Veya Allah Rasûlü buna benzer bir kelime söylemiştir— Allah'a yemîn olsun ki bu yüzden onların sana işkence ettikleri gibi yetmişine mutlakâ işkence edeceğim. Bunun üzerine Cibrîl Muhammed (s.a.) e bu sûreyi indirdi ve âyetin sonuna kadar olmak üzere «Cezâ verecek olursanız, size nasıl cezâ verildi ise siz de öylece cezâ verin...» âyetini okudu. Allah Rasûlü (s.a.) yemîninin keffâretini verdi ve bu niyetinden vazgeçti ve bunu yapmadı. Bu hadîsin isnâdında zayıflık vardır. Zîrâ isnâdda bulunan Sâlih —Ki İbn Beşîr el-Mürrî'dir— imâmlar katında zayıf görülmüştür. Buhârî onun hadîsinin münker olduğunu söyler. Şa'bî ve İbn Cüreyc derler ki : İşkence edilenler hakkında Uhud günü müslümanların : Mutlakâ biz de onlara işkence edeceğiz, demeleri hakkında nâzil olmuştur. Allah Teâlâ, onlar hakkında bu âyeti indirmiştir.

Abdullah İbn İmâm Ahmed babasının müsnedinde der ki : Bize Hediyye İbn Abdülvehhâb el-Mervezî'nin... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Uhud harbi olduğunda Ansâr'dan altmış, muhâcirlerden de altı kişi öldürülmüştü. Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbı : Eğer müşriklere karşı bugün gibi bir gün bizim lehimize olsaydı, mutlakâ biz onların bu yaptıklarını kat kat ödetirdik, dediler. (Mekke) feth günü olduğunda birisi : Bu günden sonra Kureyş tanınmayacak, dedi de bir nidâ edici bazı kimselerin isimlerini vererek : Allah Rasûlü (s.a.) filan ve filanlar dışında siyahlara ve beyâzlara emân vermiştir, diye nidâ eyledi. Allah Teâlâ : «Cezâ verecek olursanız...» âyetini indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) : Sabrederiz ve cezâ vermeyiz, buyurdular. Kur'an'da bu âyetin birçok benzeri vardır ki; bu âyet, adâ-

letin meşrûiyyeti yanında fazla ihsânda bulunmaya çağrıyı da içermektedir. Nitekim bir âyette : «Bir kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür.» buyurmuş sonra da : «Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa, ecri Allah'a âittir.» (Şûrâ, 40) buyurmuştur. Yine başka bir âyette : «Yaralamalara kısas vardır.» buyurduktan sonra : «Kim de hakkından vazgeçerse; o, kendisi için keffârettir.» (Mâide, 45) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmede de önce : «Cezâ verecek olursanız, size nasıl cezâ verildi ise siz de öylece cezâ verin.» buyurduktan sonra : «Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha iyidir.» buyurmuştur. «Sabret; senin sabrın ancak Allah içindir.» âyeti de sabretme emrini te'kîd etmektedir. Bu, aynı zamanda buna Allah'ın dilemesi, yardımı, gücü ve kuvveti ile ulaşılacağını haber vermekten ibârettir. Sonra Allah Teâlâ buyurur ki : Sana muhâlefet edenlere üzülme. Muhakkak ki Allah bunu takdîr buyurmuştur. Kurdukları düzenlerden, sana düşmanlık yapmaya uğraşmalarından ve sana kötülük ulaştırmaya uğraşmalarından endîşe etme, üzülme. Muhakkak ki Allah sana yeter, sana yardım edicidir, seni destekleyicidir, seni onlara karşı üstün ve muzaffer kılacaktır.

«Şüphesiz ki Allah, (kendilerine yardımı, te'yîdi ile) müttakîler ve ihsân edenlerle beraberdir.» Bu, «Hani Rabbın meleklere : Ben sizinleyim, haydi îmân edenlere sebât verin, diye vahyetmişti.» (Enfâl, 12) âyetinde, Mûsâ ve Hârûn'a hitâben buyurduğu : «Korkmayın, Ben sizinle beraberim, hem görür hem de işitirim.» (Tâhâ, 46) âyetinde de olduğu gibi özel bir beraberliktir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.) mağarada iken Sıddîk'a : «Üzülme, muhakkak Allah bizimle beraberdir.» (Tevbe, 40) buyurmuştu. Genel olan beraberliğe gelince; bu işitme, görme ve ilim iledir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerindeki gibidir : «Nerede olursanız olun, O, sizinle beraberdir ve Allah yaptıklarınızı görmektedir.» (Hadîd, 4), «Bilmez misin ki Allah; göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlakâ O'dur. Beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncı mutlakâ O'dur. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede (bulunurlarsa) bulunsunlar mutlakâ onlarla beraberdir.» (Mücâdile, 7), «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlakâ Biz üzerinizde şâhidiz.» (Yûnus, 61).

Âyetteki «Müttakîler» harâmları bırakanlar, «ihsân edenler» ise Allah'a itâat olan işleri yapanlardır. İşte Allah bunları muhâfaza edecek, koruyacak, onlara yardım edecek, onları destekleyecek, düşmanlarına ve muhâliflerine karşı onları zafere erdirecektir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam'ın... Muhammed İbn Hâtib'-

dan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Osmân (r.a.) îmân eden, müttakî ve ihsân edenlerdendi.

Nahl sûresi tefsîrinin sonudur. Bütün hamd ve nimet Allah'ındır. O'ndan yardım dilenir. O bize yeter ve O, ne güzel Vekîl'dir.

NAHL SÛRESİNİN SONU

İSRÂ SÛRESİ

LOAN COPY

İSRÂ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur.)

İmâm Buhârî der ki : Bize Âdem İbn Ebu İyâs... Ebu İshâk'tan nakletti ki o, şöyle demiştir : Ben Abdurrahmân İbn Yezîd'den işittim, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan işitmiş ki, o şöyle demiş : Beni İsrâil (İsrâ sûresi) Kehf ve Meryem sûreleri ilk inen sûrelerdendir. Ve onlar, benim ilk öğrendiğim sûrelerdendir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdurrahmân... Mervân İbn Ebu Lebâbe'den nakletti ki, o Hz. Âişe'yi şöyle derken işittim demiş : Rasûlullah (s.a.) öylesine oruç tutardı ki biz orucunu yemek istemiyor, derdik. Öylesine de oruç yerdi ki, oruç tutmak istemiyor, derdik. Ve her gece Benî İsrâîl (İsrâ) ve Zümer sûrelerini okurdu.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾

Rahmân, Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Şânı yücedir o Allah'ın ki; kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürmüştür. Bir kısım âyetlerimizi gösterelim diye. Muhakkak ki O'dur O, Semi', Basîr.

Allah Teâlâ kendi zâtını övüyor ve kendisinden başkasının güç yetiremeyeceği kudreti nedeniyle kendi şânını ta'zîm ediyor. O'ndan başka ilâh yoktur. Kulunu geceleyin yürüten Allah'tan başka ilâh yoktur. Yani Muhammed (s.a.) i, Mescid-i Harâm'dan —yani Mekke'deki mescidden— Mescid-i Aksâ'ya İlya (Kudüs) daki mukaddes eve gecenin karanlığında götüren O'dur. O İlyâ ki; İbrâhîm Halîlullah'tan beri peygamberlerin menbaıdır. Bunun için bütün peygamberler orada toplanmış ve o kendilerine kendi yerlerinde ve yurtlarında imâmlık etmiştir. Bu da Hz. Peygamber'in en büyük önder ve en önde giden reîs olduğunu gösterir. Allah'ın salât ve selâmı onun ve diğer peygamberlerin hepsinin üzerine olsun. «Çevresini mübârek kıldığımız» bitkiler ve meyvelerle kutlu kıldığımız. «Bir kısım âyetlerimizi (ona yani Hz. Muhammed'e) gösterelim diye.» Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu o, Rabbının büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür.» (Necm, 18).

Bu konuda vârid olan sünnet ve hadîsleri aşağıda zikredeceğiz. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. «Muhakkak ki O'dur O, Semî', Basîr.» İster mü'min olsun, ister kâfir, ister bu sözü doğrulasın, ister yalanlasın kullarının sözlerini işiten O'dur. Yaptıklarını gören O'dur. O, her birine dünya ve âhirette müstehak olduklarını verendir.

İsrâ ve Mi'râc Konusunda Vârid Olan Hadîsler

I — Enes İbn Mâlik'in Rivâyeti :

عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ عَنْ شَرِيكِ بْنِ عَبْدِ اللهِ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ مَالِكٍ يَقُولُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَسْجِدِ الْكَعْبَةِ إِنَّهُ جَاءَهُ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ قَبْلَ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ وَهُوَ نَائِمٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَقَالَ أَوَّلُهُمْ أَيُّهُمْ هُوَ فَقَالَ أَوْسَطُهُمْ هُوَ خَيْرُهُمْ فَقَالَ آخِرُهُمْ خُذُوا خَيْرَهُمْ فَكَانَتْ تِلْكَ اللَّيْلَةَ فَلَمْ يَرَهُمْ حَتَّى أَتَوْهُ لَيْلَةً أُخْرَى فِيمَا يَرَى قَلْبُهُ وَتَنَامُ عَيْنُهُ وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ وَكَذَلِكَ الْأَنْبِيَاءُ تَنَامُ أَعْيُنُهُمْ وَلَا تَنَامُ قُلُوبُهُمْ فَلَمْ يُكَلِّمُوهُ حَتَّى احْتَمَلُوهُ فَوَضَعُوهُ عِنْدَ بِئْرِ زَمْزَمَ فَتَوَلَّاهُ مِنْهُمْ جِبْرِيلُ فَشَقَّ جِبْرِيلُ مَا بَيْنَ نَحْرِهِ إِلَى لَبَّتِهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَدْرِهِ وَجَوْفِهِ فَغَسَلَهُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ بِيَدِهِ حَتَّى أَنْقَى جَوْفَهُ ثُمَّ أُتِيَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ فِيهِ تَوْرٌ مِنْ ذَهَبٍ مَحْشُوًّا إِيمَانًا وَحِكْمَةً فَحَشَا بِهِ صَدْرَهُ وَلَغَادِيدَهُ يَعْنِي عُرُوقَ حَلْقِهِ ثُمَّ أَطْبَقَهُ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ

إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَضَرَبَ بَابًا مِنْ أَبْوَابِهَا فَنَادَاهُ أَهْلُ السَّمَاءِ مَنْ هٰذَا فَقَالَ جِبْرِيلُ قَالُوا وَمَنْ مَعَكَ قَالَ مَعِيَ مُحَمَّدٌ قَالَ وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ قَالُوا فَمَرْحَبًا بِهِ وَأَهْلًا فَيَسْتَبْشِرُ بِهِ أَهْلُ السَّمَاءِ لَا يَعْلَمُ أَهْلُ السَّمَاءِ بِمَا يُرِيدُ اللهُ بِهِ فِي الْأَرْضِ حَتَّى يُعْلِمَهُمْ فَوَجَدَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا آدَمَ فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ هٰذَا أَبُوكَ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَرَدَّ عَلَيْهِ آدَمُ فَقَالَ مَرْحَبًا وَأَهْلًا يَا بُنَيَّ نِعْمَ الِابْنُ أَنْتَ فَإِذَا هُوَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِنَهَرَيْنِ يَطَّرِدَانِ فَقَالَ مَا هٰذَانِ النَّهَرَانِ يَا جِبْرِيلُ قَالَ هٰذَانِ النِّيلُ وَالْفُرَاتُ عُنْصُرُهُمَا ثُمَّ مَضَى بِهِ فِي السَّمَاءِ فَإِذَا هُوَ بِنَهَرٍ آخَرَ عَلَيْهِ قَصْرٌ مِنْ لُؤْلُؤٍ وَزَبَرْجَدٍ فَضَرَبَ يَدَهُ فَإِذَا هُوَ مِسْكٌ قَالَ مَا هٰذَا يَا جِبْرِيلُ قَالَ هٰذَا الْكَوْثَرُ الَّذِي خَبَأَ لَكَ رَبُّكَ ثُمَّ عَرَجَ إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ لَهُ مِثْلَ مَا قَالَتْ لَهُ الْأُولَى مَنْ هٰذَا قَالَ جِبْرِيلُ قَالُوا وَمَنْ مَعَكَ قَالَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ قَالُوا مَرْحَبًا بِهِ وَأَهْلًا ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ وَقَالُوا لَهُ مِثْلَ مَا قَالَتِ الْأُولَى وَالثَّانِيَةُ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى الرَّابِعَةِ فَقَالُوا لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ الْخَامِسَةِ فَقَالُوا لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّادِسَةِ فَقَالُوا لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّابِعَةِ فَقَالُوا لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ كُلُّ سَمَاءٍ فِيهَا أَنْبِيَاءُ قَدْ سَمَّاهُمْ فَأَوْعَيْتُ مِنْهُمْ إِدْرِيسَ فِي الثَّانِيَةِ وَهَارُونَ فِي الرَّابِعَةِ وَآخَرَ فِي الْخَامِسَةِ لَمْ أَحْفَظِ اسْمَهُ وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّادِسَةِ وَمُوسَى فِي السَّابِعَةِ بِتَفْضِيلِ كَلَامِ اللهِ فَقَالَ مُوسَى رَبِّ لَمْ أَظُنَّ أَنْ يُرْفَعَ عَلَيَّ أَحَدٌ ثُمَّ عَلَا بِهِ فَوْقَ ذٰلِكَ بِمَا لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللهُ حَتَّى جَاءَ سِدْرَةَ الْمُنْتَهَى وَدَنَا الْجَبَّارُ رَبُّ الْعِزَّةِ فَتَدَلَّى حَتَّى كَانَ مِنْهُ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَأَوْحَى اللهُ فِيمَا أَوْحَى خَمْسِينَ صَلَاةً عَلَى أُمَّتِكَ كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ثُمَّ هَبَطَ حَتَّى بَلَغَ مُوسَى فَاحْتَبَسَهُ مُوسَى فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ مَاذَا عَهِدَ إِلَيْكَ رَبُّكَ قَالَ عَهِدَ إِلَيَّ خَمْسِينَ صَلَاةً كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ قَالَ إِنَّ أُمَّتَكَ لَا تَسْتَطِيعُ ذٰلِكَ فَارْجِعْ فَلْيُخَفِّفْ عَنْكَ رَبُّكَ وَعَنْهُمْ فَالْتَفَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جِبْرِيلَ كَأَنَّهُ يَسْتَشِيرُهُ فِي ذٰلِكَ فَأَشَارَ إِلَيْهِ جِبْرِيلُ أَنْ نَعَمْ إِنْ شِئْتَ فَعَلَا بِهِ إِلَى الْجَبَّارِ فَقَالَ وَهُوَ مَكَانَهُ يَا رَبِّ خَفِّفْ عَنَّا فَإِنَّ أُمَّتِي لَا تَسْتَطِيعُ هٰذَا فَوَضَعَ عَنْهُ عَشْرَ صَلَوَاتٍ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مُوسَى فَاحْتَبَسَهُ فَلَمْ يَزَلْ يَرُدُّهُ مُوسَى إِلَى رَبِّهِ حَتَّى صَارَتْ إِلَى خَمْسِ صَلَوَاتٍ ثُمَّ احْتَبَسَهُ مُوسَى عِنْدَ الْخَمْسِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ وَاللهِ لَقَدْ رَاوَدْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ قَوْمِي عَلَى أَدْنَى مِنْ هٰذَا فَضَعُفُوا فَتَرَكُوهُ فَأُمَّتُكَ أَضْعَفُ أَجْسَادًا وَقُلُوبًا وَأَبْدَانًا وَأَبْصَارًا وَأَسْمَاعًا فَارْجِعْ فَلْيُخَفِّفْ عَنْكَ رَبُّكَ كُلَّ ذٰلِكَ يَلْتَفِتُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جِبْرِيلَ لِيُشِيرَ عَلَيْهِ وَلَا يَكْرَهُ ذٰلِكَ جِبْرِيلُ فَرَفَعَهُ عِنْدَ الْخَامِسَةِ فَقَالَ يَا رَبِّ إِنَّ أُمَّتِي ضُعَفَاءُ أَجْسَادُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ وَأَسْمَاعُهُمْ وَأَبْدَانُهُمْ فَخَفِّفْ عَنَّا فَقَالَ الْجَبَّارُ يَا مُحَمَّدُ قَالَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ قَالَ إِنَّهُ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ كَمَا فَرَضْتُ عَلَيْكَ فِي أُمِّ الْكِتَابِ قَالَ فَكُلُّ حَسَنَةٍ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا فَهِيَ خَمْسُونَ فِي أُمِّ الْكِتَابِ وَهِيَ خَمْسٌ عَلَيْكَ

فَرَجَعَ إِلَى مُوسَى فَقَالَ كَيْفَ فَعَلْتَ فَقَالَ خَفَّفَ عَنَّا أَعْطَانَا بِكُلِّ حَسَنَةٍ عَشْرَ أَمْثَالِهَا قَالَ مُوسَى قَدْ وَاللَّهِ رَاوَدْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ فَتَرَكُوهُ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَلْيُخَفِّفْ عَنْكَ أَيْضاً قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مُوسَى قَدْ وَاللَّهِ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي مِمَّا اخْتَلَفْتُ إِلَيْهِ قَالَ فَاهْبِطْ بِاسْمِ اللَّهِ قَالَ وَاسْتَيْقَظَ وَهُوَ فِي مَسْجِدِ الْحَرَامِ

Abdülazîz İbn Abdullah der ki : Bize Süleymân, Şerik İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Enes İbn Mâlik'in, Rasûlullah (s.a.) ın Kâ'be mescidinden mi'râca götürüldüğü gece hakkında şöyle dediğini işittim : Hz. Peygamber Mescid-i Harâm'da uyumakta iken, ona vahyedilmezden önce üç nefer geldi. İçlerinden birincisi; o hangisidir? dedi. Diğeri; ortada olandır ve O en hayırlılarıdır, dedi. Öbürü ise : En hayırlılarını alın, dedi. O gece Hz. Peygamber onları görmemişti. Nihâyet ertesi gece kalbi gören ve gözü uyuyup kalbi uyumayanların göreceği şekilde —Peygamberler böyledirler, gözleri uyur kalpleri uyumaz— Onunla konuşmaksızın onu götürdüler. Zemzem kuyusunun yanına koydular. Sonra Cebrâîl onlardan teslîm aldı. Cebrâîl, Rasûlullah'ın boğazından gırtlağına kadar olan kısmını yardı. Göğsünü ve karnını boşalttı ve eliyle onu zemzem suyunda yıkadı. Nihâyet karnını arıttı. Sonra kendisine altından bir tas getirildi, içinde hikmet ve îmânla bezenmiş bir kap vardı. Onunla göğsünü ve boğazındaki damarları sıvazladı. Sonra yardığı yeri tekrâr kapadı ve Allah Rasûlünü dünya semâsına çıkardı. Dünya göğünün kapılarından bir kapıyı çaldı. Gök ehli; kimdir o? diye seslendiler. Cibrîl diye karşılık verdi. Beraberinde kim var? dediler. Cebrâîl : Beraberimde Muhammed (s.a.) var, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? dediler. Cebrâîl; evet, dedi. Onlar; merhabâ, hoş geldi, safâlar getirdi, dediler ve gök ehli onu muştuladılar. Gök ehli Allah kendilerine bildirinceye kadar yeryüzü için Allah'ın onunla neyi murâd ettiğini bilmiyorlardı. Dünya göğünde Hz. Âdem'i buldu. Cibrîl ona; bu, babandır kendisine selâm ver, dedi. O; Âdem'e selâm verdi. Âdem kendisinin selâmını iâde ederek; merhabâ, hoş geldin, hoş geldin ey oğul, dedi. Ne güzel oğulsun sen. O bir de baktı ki dünya göğünde uzanıp giden iki ırmak vardır. Ey Cebrâîl bu iki ırmak da nedir? dedi. Cebrâîl; bunlar Nîl ve Fırat'ın köküdür, dedi. Sonra onunla birlikte gökte yollarına devâm etti. Bir de ne görsün, bir başka nehir daha var. Üzerinde de inci ve zebercedden bir köşk var. Elini vurdu, baktı ki o misktir. Ey Cibrîl bu nedir? dedi. Cebrâîl; Rabbının seni kendisi ile sevindirdiği senin için sakladığı Kevser işte budur, dedi. Sonra ikinci göğe yükseldi. Orada da melekler birincideki gibi; kimdir o? dediler. Cibrîl, dedi. Beraberindeki kim? dediler.

Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesellem, dedi. Ona peygamberlik verildi mi? dediler. Evet, dedi. Merhabâ, hoş geldi safâlar getirdi, dediler. Sonra üçüncü göğe yükseltti onu. Birinci ve ikincidekilerin dedikleri gibi oradakiler de dediler. Sonra onu dördüncüye yükseltti. Aynı şekilde dediler. Sonra onu beşinci göğe yükseltti. Aynı şekilde dediler. Sonra onu altıncıya yükseltti. Onlar da aynı şekilde dediler. Sonra onu yedinci göğe yükseltti. Onlar da aynı şekilde dediler. Her gökte peygamberler vardı. Enes bunların adını sıralamıştı ama ben içlerinden ikinci gökte İdrîs'in, dördüncü gökte Hârûn'un, beşincide de adını hatırlamadığım bir başkasının, altıncı gökte İbrâhîm'in ve yedinci gökte Mûsâ'nın bulunduğunu hatırımda tuttum. Allah Mûsâ'ya konuşması ile üstünlük bahşetmişti. Mûsâ dedi ki : Rabbım kimsenin benden daha üstününe yükseltileceğini sanmıyorum. Sonra Hz. Peygamberi Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği daha üstün yerlere yükseltti. Nihâyet Sidre el-Müntehâ'ya geldi. İzzet sâhibi Rabb Cebbâr-ı Zülcelâl'a yaklaştı, aşağıya sarktı iki yay aralığı kadar, hattâ daha az (Kâbe Kavseyni ev Ednâ) olmuştu. Nihâyet Allah Teâlâ, orada vahyettikleri arasında ümmetine de her gün ve gecede elli vakit namaz diye vahyetmişti. Sonra Hz. Peygamber inmiş ve Mûsâ'ya uğramıştı ki, Mûsâ onu yanında tuttu. Ve dedi ki : Ey Muhammed Rabbın sana ne ahdetti? O; her gece ve gündüzde elli vakit namaz ahdetti, dedi. Mûsâ dedi ki : Ümmetin buna güç yetiremez, dön de Rabbın senin ve ümmetin için bunu hafîfletsin. Hz. Peygamber bu konuda istişâre edercesine Cibrîl'e yöneldi. Cibrîl de ona; evet dercesine işâret etti ve istersen peki, dedi. Ve kendisini Cebbâr-ı Zülcelâl'in huzûruna yükseltti. O'nun huzûrunda iken dedi ki : Ey Rabbım bizim için hafîflet, çünkü ümmetim buna güç yetiremez. Bunun üzerine Allah Teâlâ ondan on vakit namazı indirdi. Sonra o, Mûsâ'ya döndü, Mûsâ onu yanında tuttu. Nihâyet beş vakit namaz kalıncaya kadar Mûsâ onu her seferinde Rabbına geri gönderiyordu. Sonra Mûsâ, beş namaz kısmında onu tuttu ve dedi ki : Ey Muhammed, Allah'a yemîn olsun ki ben, kavmim olan İsrâiloğullarını bundan daha az bir şeye yönlendirdim, onlar zayıf kaldılar ve terkettiler. Senin ümmetin ise beden, gönül, cesed, gözler ve kulaklar bakımından çok daha zayıftırlar. Öyleyse dön de Rabbın bunu sana hafîfletsin. Hepsinde de Hz. Peygamber istişâre etmek için Cibrîl'e yönelirdi. Cibrîl bundan kaçınmazdı. Beşincide onu yine yükseltti. O dedi ki; ey Rabbım, benim ümmetim cesed, kalb, kulaklar ve bedenler bakımından zayıftırlar. Bizim için hafîflet. Cebbâr-ı Zülcelâl, ey Muhammed, dedi. O, emrin başımla gözüm üstüne buyur, dedi. O buyurdu ki : Sana ana kitabda farz kıldığım gibi, Benim ka-

tımda söz değiştirilmez. Buyurdu ki : Her iyiliğe on katı vardır. O ana kitabda ellidir. Senin üzerine yükleneni ise beştir. Hz. Peygamber Hz. Mûsâ'ya döndü. O; nasıl yaptın? dedi. Hz. Peygamber bizim için hafîfletti ve bize her iyiliğe on katını verdi, dedi. Mûsâ dedi ki : Doğrusu Allah'a andolsun ki ben, İsrâiloğullarına bundan daha azını götürdüm, onlar bunu terkettiler. Rabbına dön, senin için yine hafîfletsin Rasûlullah (s.a.) : Ey Mûsâ, doğrusu Allah'a andolsun ki ben Rabbımın huzûruna gidip gelmekten utanır oldum, dedi. Hz. Mûsâ da; Allah'ın adıyla in, dedi. Enes İbn Mâlik der ki o uyandığında Mescid el-Harâm'da idi.

Buhârî bu rivâyeti Kitab et-Tevhîd'de böylece nakleder. Hz. Peygamberin sıfatı bahsinde de İsmâîl İbn Ebu Üvey kanalıyla... Süleymân İbn Bilâl'den bu hadîsi nakleder.

Müslim ise bu hadîsi Hârûn İbn Saîd kanalıyla... Süleymân İbn Bilâl'den nakleder. Ancak biraz fazla, biraz az takdîm ve te'hirli olarak rivâyet eder. Burada râvîler arasında yer alan Şerîk İbn Abdullah İbn Ebu Nemr, hadîsi iyi ezberlememiş ve yazmamıştır. Bu sebepten hadîsi muzdaribdir. Nitekim bu husûs diğer hadîslerin açıklanması esnâsında gelecektir. Bazıları da bunu daha sonra vukû bulacak mi'râc hâdisesi için hazırlık olarak kabul ederler. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Şerîk'in hadîsinde münferid kaldığı fazlalıklar vardır. Hz. Peygamberin Rabbını gördüğünü iddiâ edenlerin mezhebine göre; Şerîk'in bu hadîsi münferid hadîstir. Bununla hadîsteki şu ifâde kasdediliyor : Sonra Rabb-i İzzet'in yanına yaklaştı, aşağıya indi iki yay aralığı kadar, hattâ daha az, vardı. Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Âişe, İbn Mes'ûd ve Ebu Hüreyre'nin sözü bu âyetlerin Cibrîl'i gördüğüne hamledişleri şeklindedir ki bu husûs daha da doğrudur. Bu konuda gerçek, Beyhakî'nin söylediği ifâdedir. Çünkü Ebu Zerr şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, Rabbını gördün mü? O şöyle buyurmuştur : Bir nûrdur, O'nu nasıl görebilirim ki. Bir başka rivâyette de : Ben, bir nûr gördüm, demiştir. Bunu Müslim —Allah ona rahmet eylesin— tahrîc eder.

Necm sûresindeki «Sonra yaklaştı ve sarktı» kavliyle kasdedilen; Cibrîl Aleyhisselâm'dır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olduğuna göre, mü'minlerin annesi Hz. Âişe ve Abdullah İbn Mes'ûd, böyle demişlerdir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den de böyle menkûldur. Bu âyetin bu şekilde tefsîr edilişine karşı çıkan hiç bir sahâbe bilinmemektedir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ... Enes İbn Mâlik'den

nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bana burak getirildi. O, merkebden büyükçe, katırdan küçük durumda, beyâz bir hayvandı. Ayağını gözünün uzandığı en son noktaya koyardı. Ona bindim. Beni götürdü. Nihâyet Beyt el-Mukaddes'e geldim. Hayvanı peygamberlerin bağladıkları halkaya bağladım. Sonra içeri girdim ve orada iki rek'at namaz kılıp çıktım. Sonra Cebrâîl bana biri içki, biri süt dolu iki kap getirdi. Ben sütü tercîh ettim. Cebrâîl dedi ki : Fıtrata uydun. Sonra beni dünya göğüne yükseltti. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberinde kim var? denildi. O; Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Cebrâîl; evet o peygamber olarak gönderildi, dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bir de baktım ki ben Âdem ile beraberim. O beni ağırladı ve hayır duâda bulundu. Sonra bizi ikinci göğe yükseltti. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. O; Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi. O; Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Cebrâîl; o gönderildi, dedi. Bize kapı açıldı. Bir de baktım ki ben iki halam oğlu Yahyâ ve Îsâ ile karşı karşıyayım. Her ikisi beni ağırladılar ve benim için hayır duâda bulundular. Sonra biz üçüncü göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi. O; Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. O; evet peygamber olarak gönderildi, dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bir de baktım ki; ben Yûsuf'un yanındayım. Ve gördüm ki ona güzelliğin yarısı verilmiş. O, beni ağırladı ve benim için hayır duâda bulundu. Sonra biz dördüncü göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. O; Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi, Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. Cebrâîl; evet gönderildi dedi. Bunun üzerine kapı açıldı bir de baktım ki; ben İdrîs ile karşı karşıyayım. O, beni ağırladı ve hayır duâda bulundu. Sonra Hz. Peygamber dedi ki : Allah Teâlâ onun için «Ve onu yüce bir yere yükselttik» buyurur. Sonra biz beşinci göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi, Cibrîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi. Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. O; evet peygamber olarak gönderildi, dedi. Bize kapı açıldı bir de baktım ki Hârûn ile karşı karşıyayım. O beni ağırladı ve hayır duâda bulundu. Sonra biz altıncı göğe çıktık. Cebrâîl kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberindeki kim? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Cebrâîl; o gönderildi, dedi. Bize kapı açıldı. Birden ben Mûsâ ile karşılaştım. Beni ağırladı ve hayır duâda bulundu. Sonra biz yedinci göğe çıktık. Cebrâîl, kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? denildi. Cibrîl, dedi.

Beraberindeki kim? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Gönderildi, dedi. Bunun üzerine bize kapı açıldı. Bir de baktım ki ben, İbrâhîm ile karşı karşıyayım. Ve o, Beyt el-Ma'mûr'a dayanmış. Baktım ki oraya her gün yetmiş bin melek giriyor, sonra bir daha geri dönmüyor. Sonra beni Sidre el-Müntehâ'ya götürdü. Baktım ki oranın yaprakları fil kulağı gibi, meyveleri de küp gibi. Allah'ın emri onu kuşatınca o değişti. Allah'ın yaratıklarından hiç kimse onun güzelliğini tavsîf edemez. Hz. Peygamber buyurdu ki : Allah Teâlâ bana vahyedeceğini etti. Ve her gece ve gündüzde elli namaz farz kıldı. Sonra indim ve Mûsâ'ya uğradım. O, dedi ki : Rabbın ümmetine ne farz kıldı? Her gece ve gündüzde elli namaz, dedim. O, Rabbına dön hafîfletilmesini iste, çünkü ümmetin buna güç yetiremez, ben İsrâiloğullarını tecrübe ettim, dedi. Hz. Peygamber der ki : Ben Rabbıma döndüm ve dedim ki : Ey Rabbım, ümmetime hafîflet. O, benden beşini indirdi. Döndüm Mûsâ'ya geldim. Dedi ki ne yaptın? Beşini indirdi, dedim. Mûsâ dedi ki : Ümmetin buna güç yetiremez. Rabbına dön ve ümmetin için hafîfletilmesini iste. Hz. Peygamber buyurdu ki : Ben Rabbımla Mûsâ arasında gidip geliyordum ve her seferinde beşer beşer düşüyordu. Ve nihâyet buyurdu ki : Ey Muhammed, her gün ve gecede beş namaz, her namaza on bedel. Böylece hepsi elli yapar. Kim de bir iyiliği kasdeder ve işleyemezse, ona bir sevâb yazılır. Şâyet işlerse on sevâb yazılır. Kim de bir kötlüğü kasdeder ve işlemezse ona bir şey yazılmaz. İşleyecek olursa bir tek kötülük yazılır. Ben indim Mûsâ'ya vardım ve durumu haber verdim. Mûsâ dedi ki : Rabbına dön ve kendisinden ümmetin için hafîfletilmesini iste. Çünkü ümmetin buna güç yetiremez. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ben Rabbıma döndüm fakat hayâ ettim.

Bu hadîsi Müslim Şeybân İbn Ferrûh kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den bu şekilde rivâyet eder ki, bu rivâyet Şerîk'in rivâyetinden daha sahîhtir. Beyhakî de der ki : Bu ifâde gösteriyor ki; mi'râc hâdisesi, Hz. Peygamberin Mekke'den mukaddes eve götürüldüğü gece olmuştur. Onun söylediği bu söz, şüphe ve tartışma götürmez gerçeğin kendisidir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) a mi'râc'a çıkarıldığı gece binmek üzere eğerli ve yularlı bir Burâk getirildi. Buna binmek Hz. Peygambere zor geldi. Cibrîl Aleyhisselâm dedi ki : Seni bunun üzerine taşıyan nedir? Allah'a andolsun ki Allah katında senden daha şerefli hiç bir kimse ona binmedi. Enes İbn Mâlik der ki : Rasûlullah (s.a.) kan-ter içinde kaldı. Bu hadîsi Tirmizî de, İshâk İbn Mansûr kanalıyla Abdürrezzâk'-

dan nakleder ve; bu garîb bir hadîstir, ondan başka bir kimseden nakledildiğini bilmiyoruz, der.

Yine İmâm Ahmed der ki bize Ebu Muğîre... Enes İbn Mâlik'den naklettiler ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Rabbım Azze ve celle beni katına yükselttiği gece bir topluluğa rastladım ki; bakırdan tırnakları vardı. Tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini paralıyorlardı. Bunlar kimdir ey Cebrâîl? diye sordum. Cebrâîl dedi ki : Bunlar insanların etini yiyenler ve namuslarına tecâvüz edenlerdir. Ebu Dâvûd bu hadîsi Safvân İbn Amr kanalıyla Abdürrezzâk'dan ve Enes'in yer almadığı bir tarîk ile rivâyet eder. Allah en iyisini bilendir.

Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'... Enes'den nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mi'râc'a çıkarıldığım gece Mûsâ Aleyhisselâm'a rastladım. O, kabrinde ayağa kalkmış namaz kılıyordu. Bu hadîsi Müslim de Hammâd İbn Seleme kanalıyla Süleymân İbn Tarhân ve Sâbit el-Benânî'den Enes İbn Mâlik'e ulaşan bir rivâyetle nakleder. Neseî ise; bu rivâyetin Süleymân, Sâbit ve Enes kanalıyla nakledilenden daha sahîh olduğunu söyler. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, Müsned'inde der ki : Bize Vehb İbn Bakiyye Enes'den nakletti ki, o şöyle demiş : Peygamberin ashâbından bir kısmının bana bildirdiğine göre; Hz. Peygamber, mi'râc'a çıkarıldığı gece Hz. Mûsâ'ya rastlamış. O, kabrinde namaz kılıyormuş. Ebu Ya'lâ der ki : Bize İbrâhîm İbn Muhammed... Mu'temir kanalıyla babasından nakleder ki; o, Enes'in şöyle dediğini işitmiş : Hz. Peygamber mi'râc'a çıkarıldığı gece Mûsâ'ya rastlamış. Mûsâ kabrinde namaz kılıyordu. Enes der ki : Zikredildiğine göre, Hz. Peygamber Burâk üzerinde taşınmıştır. O hayvanı ya da atı bağlamıştı. Ebubekir demiş ki : Ey Allah'ın Rasûlü onu bana anlat. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Burâk şöyle ve şöyledir. Bunun üzerine Hz. Ebubekir; ben şehâdet ederim ki sen Allah'ın Rasûlüsün, demiştir. Ve Hz. Ebubekir Burâk'ı görmüştü.

Hâfız Ebu Bekr Ahmed İbn Amr el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Bize Seleme İbn Şerîk... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ben uykuda iken birden Cibrîl Aleyhisselâm geldi. İki omuzumun arasına vurdu. Kalktım, kuş yuvası gibi iki yuvanın bulunduğu bir ağaca çıktım. Cebrâîl o yuvalardan birine, ben de diğerine oturdum. Bismillah deyip yükseldi ve ötelerin ötesine kadar gitti. Ben gözümü çevremde dolaştırıyordum. Göğe elimle dokunmak isteseydim dokunurdum. Cibrîl bana yöneldi. Sanki o, bir eğerin atın sırtına yapışması gibi yerinde yapışmıştı, ondan hiç ayrılmıyordu. Onun Allah Teâlâ'nın bilgisi konusundaki üstünlüğünü anladım. Bana göklerin kapılarından bir kapı açıldı. En büyük nûru gördüm.

Perdenin ötesinde inci ve yâkût refrefi vardı. Allah Teâlâ dilediği kadar şeyi bana vahyetti. Hâfız Ebu Bekr der ki : Bu hadîsi, Enes'ten başka kimsenin rivâyet ettiğini bilmiyorum. Ebu İmrân'dan da Hâris İbn Abîd'den başka bir kimsenin bu hadîsi rivâyet ettiğini görmedim. O, Basra'lı meşhûr bir kişi idi. Hâfız Beyhakî, Delâil en-Nübüvve isimli eserinde bu hadîsi Ebu Bekr el-Kâdî kanalıyla ...Saîd İbn Mansûr'dan rivâyet eder ve aynı senedleri zikreder. Başkası da bu hadîsin sonunu şöyle ifâde eder : Benim önümde veya perdenin ötesinde inci ve yâkût refrefi belirivermişti. Sonra da Beyhakî der ki : Hâris İbn Abîd böyle rivâyet etmiştir. Bu hadîsi Hammâd İbn Seleme de... Muhammed İbn Umeyr İbn Utârid'den nakleder. Şöyle ki : Rasûlullah (s.a.) ashâbından bir topluluk ile beraberken Cibrîl Aleyhisselâm kendisine gelmiş ve belini dürtmüş. O, Cebrâîl'le beraber iki kuş yuvası gibi bir şeyin bulunduğu bir ağaca gitmiş. İki kuş yuvasından birine o, diğerine Cebrâîl oturmuş. Rasûlullah demiş ki : O, bizi ufka varıncaya kadar yükseltti. Eğer elimi göğe uzatmış olsaydım ona erişirdim. Bir sebebe asıldı ve nûr indi. Cibrîl sanki (devenin hamutunun sırtına yapışması gibi) yapışıp bayılıverdi. Ben onun haşyetinin benim haşyetimden daha üstün olduğunu anladım. Bana şöyle vahyedildi : Hükümdâr peygamber mi, kul peygamber mi? Ve cennette sen nereyi istersin? Cibrîl uzandığı yerden bana îmâ ederek tevâzu' göstermemi işâret etti. Ben de; hayır, kul peygamber, dedim. Ben derim ki : Bu hadîs eğer sahîh ise, olayın isrâ gecesinden başka bir gecede vukû bulmuş olması gerekir. Çünkü hadîste Beyt el-Mukaddes zikredilmediği gibi göğe çıkış da zikredilmemiştir. Binâenaleyh bu olay, bizim bahis mevzûu ettiğimiz mi'râc gecesinden başka bir zamanda olmuştur. Allah en iyisini bilendir.

Yine Bezzâr der ki bize Amr İbn Îsâ... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Hz. Muhammed (s.a.) Azîz ve Celîl olan Rabbını görmüştür. Bu hadîs garîbdir.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Yûnus... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; o, şöyle demiştir : Cibrîl Aleyhisselâm Hz. Peygambere Burâkı getirdiğinde, sanki o, kuyruğunu oynatıyordu. Cibrîl ona; dur ya Burâk, dedi. Allah'a andolsun ki senin binitinin benzeri yoktur. Rasûlullah (s.a.) Burâk üzerinde yürüdü. (Hz. Peygamber der ki :) Ben yolun kenarında yaşlı bir kocaya rastladım. Ey Cibrîl bu nedir? dedim. Cibrîl; yürü ya Muhammed, dedi. Râvî der ki Allah'ın yürümesini istediği mikdarda yürüdü. Bir de baktı ki yolun bir köşesinde uzaklaşan birisi kendisini çağırıyor; gel ya Muhammed, diyor. Cibrîl ona dedi ki : Yürü ya Muhammed. O da Allah'ın yürümesini istediği ka-

dar yürüdü. Râvî der ki : Ona yaratıklardan büyük bir kalabalık rastladı ve kendisine : Selâm olsun sana ey evvel, selâm olsun sana ey âhir, selâm olsun sana ey hâşir, dediler. Cibrîl ona dedi ki : Ya Muhammed, onların selâmını iâde et. Hz. Muhammed de onların selâmını iâde etti. Sonra üçüncü bir kalabalığa rastladı. Onlara da ilk söylediği gibi söyledi. Sonra üçüncüye, sonra Beyt el-Mukaddes'e ulaştı. Orada kendisine su, içki ve süt sunuldu. Rasûlullah (s.a.) sütü aldı. Cibrîl ona dedi ki : Sen fıtratı tutturdun. Eğer suyu içseydin ümmetin suya dalar ve sen de suya boğulurdun. İçkiyi içseydin sen de azıtırdın ümmetinde azıtırdı. Sonra ona Hz. Âdem ve diğer peygamberler (Allah'ın selâmı onların üzerine olsun) gönderildi. Rasûlullah (s.a.) o gece onlara imâmlık etti. Sonra Cibrîl ona dedi ki : Yolun kenarında gördüğün yaşlı kocaya gelince; o, dünyadır. Dünyanın ömrü o yaşlı kocanın ömründen daha fazla kalmamıştır. Kendisine dönmeni isteyene gelince; o, Allah düşmanı İblîs'tir. Senin kendisine meyletmeni istedi. Sana selâm verenlere gelince; bunlar, İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ Aleyhisselâm'dır. Beyhakî, Delâil en-Nübüvve isimli eserinde bu hadîsi Vehb kanalıyla rivâyet eder. Bu hadîsin lafızlarında kısmen garîblik ve münkerlik vardır. Enes İbn Mâlik'den nakledilen bir başka rivâyette de gerçekten garîblik ve münkerlik bulunmaktadır. Bu rivâyeti Neseî'nin Sünen'inin seçmelerinde mevcûddur, ancak büyük Sünen'inde görmedim. Neseî der ki : Bize Amr İbn Hişâm... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Merkebden büyükçe, katırdan küçükçe bir hayvan getirildi. Ayağını gözünün uzandığı noktaya kadar basardı. Ben onun üzerine bindim. Cibrîl Aleyhisselâm vardı. Yürüdüm. Cibrîl; in ve namaz kıl, dedi. Ben de indim ve namaz kıldım. Nerde namaz kıldın biliyor musun? dedi. Taybe'de (Taybe Medîne'nin ismi) namaz kıldın, Hicret edilecek yer orasıdır, dedi. Sonra; in, namaz kıl, dedi. Ben de indim, namaz kıldım. Nerde namaz kıldım? dedim. Tûr-i Sinâ'da. Allah Teâlâ'nın Mûsâ Aleyhisselâm'la konuştuğu yerde, dedi. Sonra; in ve namaz kıl, dedi. Ben de namaz kıldım. Nerde namaz kıldın biliyor musun? dedi. Beyt el-Lahm'de, Îsâ Aleyhisselâm'ın doğduğu yerde, dedi. Sonra Beyt el-Mukaddes'e girdim. Benim için peygamberler toplandı. Cibrîl beni öne sürdü ve onlara imâm oldum. Sonra beni dünya göğüne yükseltti. Bir de baktım ki Âdem Aleyhisselâm orada bulunuyor. Sonra beni ikinci göğe yükseltti. Baktım ki orada teyzem oğlu Îsâ ve Yahyâ Aleyhisselâm var. Sonra beni üçüncü göğe yükseltti. Baktım ki orada Yûsuf Aleyhisselâm var. Sonra beni dördüncü göğe yükseltti. Baktım ki orada Hârûn Aleyhisselâm var. Sonra beni beşinci göğe yükseltti. Baktım ki

orada İdrîs Aleyhisselâm var. Sonra beni altıncı göğe yükseltti. Baktım ki orada Mûsâ Aleyhisselâm var. Sonra beni yedinci göğe yükseltti. Baktım ki orada İbrâhîm Aleyhisselâm var. Sonra beni yedi göğün üstüne çıkardı. Sidre el-Müntehâ'ya geldim. Beni bir titreme kapladı secdeye kapandım. Bana denildi ki : Doğrusu Ben gökleri ve yeri yarattığım gün sana ve ümmetine elli namazı farz kıldım. Kalk, sen ve ümmetin onu edâ edin. Döndüm İbrâhîm Aleyhisselâm'a geldim. Bana hiç bir suâl sormadı. Sonra Mûsâ'ya geldim. Mûsâ : Allah sana ve ümmetine ne kadar farz kıldı? dedi. Ben; elli namaz, dedim. Mûsâ dedi ki : Ne sen, ne de ümmetin onu yerine getirmeye güç yetiremezsiniz. Öyleyse dön ve Rabbından hafîfletilme iste. Ben Rabbıma döndüm, bana on namaz indirdi. Sonra Mûsâ'ya gittim, tekrâr dönmemi emretti. Döndüm, Rabbım bana on namaz hafîfletti. Sonra beş namaza kadar döndürüldüm. Mûsâ dedi ki : Rabbına git, hafîfletilmesini iste. Çünkü İsrâiloğullarının üzerine iki namaz farz kılındı da onu yerine getiremediler. Ben; Rabbım Azze ve Celle'ye döndüm ve hafîfletmesini istedim. Buyurdu ki : Ben gökleri ve yeri yarattığım günde sana ve ümmetine elli namazı farz kıldım. Beş, elli yerinedir. Git, sen ve ümmetin onu yerine getirin. Bunun üzerine anladım ki; bu, Allah Azze ve Celle'nin karârıdır. Ve dönüp Mûsâ'ya geldim. Mûsâ; geri git, dedi. Ben Allah Teâlâ'nın kesin karârının bu olduğunu bildim ve bir daha dönmedim.

Bu Hadîsin Bir Başka Tarîki de Şöyledir :

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam.... Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini nakletti : Hz. Peygamber geceleyin Beyt el-Mukaddes'e yürütüldüğünde Cibrîl kendisine merkebden büyük katırdan küçük bir hayvan getirdi. Cibrîl Hz. Peygamberi onun üzerine bindirdi. Adımını gözünün uzandığı en son noktaya basardı. Beyt el-Mukaddes'e ulaşıp Muhammed Aleyhisselâm'ın kapısı denilen yere vardığımda orada bulunan taşa geldim. Cibrîl eliyle taşı deldi. Ve sonra Burâk'ı bağladı. Sonra Mescidin içerisinde duruncaya kadar yükseldiler. Cibril dedi ki : Ey Muhammed, Rabbından sana Hûr el-În'i göstermesini istedin mi? Hz. Peygamber; evet, dedi. Cebrâîl dedi ki : Öyleyse o kadınların yanına var. Onlara selâm ver, kendileri kayanın solunda oturmaktadırlar. Rasûlullah dedi ki : Ben, onların yanına vardım ve kendilerine selâm verdim. Onlar selâmımı iâde ettiler. Sizler kimlersiniz? dedim. Onlar : Biz hayırlı güzelleriz. İyi bir topluluğun hanımlarıyız. O topluluk temizlendiler kirlenmediler. Namaza durdular zorlanmadılar, sonsuzlaştılar ölmediler, dediler.

Hz. Peygamber buyurdu ki : Sonra orada fazla durmadım ayrıldım.

Nihâyet büyük bir kalabalık toplandı. Sonra müezzin ezân okudu ve namaza duruldu. Hz. Peygamber dedi ki : Biz saflar halinde ayağa kalktık. Kim bize imâm olacak diye bekliyorduk. Cebrâîl Aleyhisselâm elimi tuttu ve beni öne itti. Ben de onlara namaz kıldırdım. Namaz bitince Cebrâîl dedi ki : Ey Muhammed, arkanda namaz kılanların kim olduğunu biliyor musun? Ben; hayır, dedim. Cebrâîl; arkanda Allah Azze ve Celle'nin gönderdiği her peygamber namaz kıldı, dedi.

Hz. Peygamber buyurdu ki : Sonra Cebrâîl elimden tuttu ve beni göğe yükseltti. Kapıya vardığımızda kapının açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. O; ben Cebrâîl'im, dedi. Beraberindeki kim? dediler. O; Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Cebraîl; evet, dedi. Hz. Peygamber der ki : Kapıyı açtılar ve sana da beraberindekine de merhabâ hoş geldiniz dediler. Hz. Muhammed der ki : Ortasına gelince bir de baktım ki orada Âdem var. Cebrâîl bana dedi ki : Ey Muhammed, baban Âdem'e selâm vermez misin? Hz. Peygamber der ki : Evet, dedim varıp ona selâm verdim. O da benim selâmımı iâde ederek, merhabâ yavrum, sâlih peygamber, dedi. Hz. Peygamber der ki : Sonra beni ikinci göğe yükseltti, açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibrîl, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Ona göğü açarak merhabâ sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada Îsâ ve teyzesi oğlu Yahyâ Aleyhimesselâm var. Hz. Peygamber buyurdu ki : Sonra beni üçüncü göğe çıkardı. Açılmasını istedi; kimsin sen? dediler. Cibrîl, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Bunun üzerine açıverdiler ve; merhabâ sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada Yûsuf Aleyhisselâm var. Sonra beni dördüncü göğe çıkardı. Açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibrîl, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Göğü onun için açtılar ve dediler ki : Merhabâ sana ve beraberindekine. Bir de baktım ki orada İdrîs Aleyhisselâm var. Hz. Peygamber buyurdu ki : Sonra beni beşinci göğe yükseltti ve açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibrîl, dedi. Ya beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet dedi. Onlar açıp; merhabâ sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada Hârûn Aleyhisselâm var. Sonra beni altıncı göğe yükseltti ve açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibrîl, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Açtılar ve; merhabâ sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada Mûsâ Aleyhisselâm var. Sonra beni yedinci göğe yükseltti. Cibrîl açılmasını istedi. Kimsin sen? dediler. Cibrîl, dedi. Beraberindeki kim? dediler. Muhammed, dedi. O gönderil-

di mi? dediler. Evet, dedi. Bunun üzerine açıp; merhabâ sana ve beraberindekine, dediler. Bir de baktım ki orada İbrâhîm Aleyhisselâm var. Cibrîl dedi ki : Ya Muhammed, atan İbrâhîm'e selâm vermez misin? Hz. Peygamber diyor ki : Evet, dedim ve varıp ona selâm verdim. O, selâmımı iâde etti ve; merhabâ sana ey oğlum, ey sâlih peygamber, dedi. Sonra beni yedinci göğün ortasına kadar götürdü. Nihâyet üzerinde yâkût, inci ve zeberced bulunan çadırların yeraldığı bir ırmağa ulaştırdı. Çadırın üzerinde yeşil bir kuş vardı. Gördüğüm kuşların en güzeliydi. Dedim ki : Ey Cibrîl, bu kuş ne kadar güzel? Cibrîl dedi ki : Ey Muhammed, onun yenmesi kendisinden de güzel. Sonra devâm etti : Bu nehir hangi ırmak biliyor musun? Hz. Peygamber der ki : Hayır, dedim Cebrâîl; bu Kevser ırmağıdır. Allah onu sana verdi. Bir de baktım ki onda altın ve gümüşten kaplar var. Yâhût ve zümrütten çakılların üzerinden akıyor. Suyu sütten daha ak. Hz. Peygamber der ki : Ben o altın kaptan birini aldım, o suya daldırdım ve alıp içtim. Bir de ne göreyim baldan daha tatlı, miskten daha güzel kokulu. Sonra beni götürdü nihâyet bir ağaca vardık. Orada her renkten bir bulut beni kapladı. Cebrâîl beni bıraktı ve ben, Allah Azze ve Celle'ye secde ederek kendimden geçtim. Allah Azze ve Celle bana buyurdu ki : Ey Muhammd, doğrusu Ben gökleri ve yeri yarattığımda sana ve ümmetine elli vakit namazı farz kıldım. Kalk, sen ve ümmetin onu yerine getirin.

Hz. Muhammed der ki : Sonra bulut kayboluverdi ve Cibrîl elimden tuttu. Ben hızlıca döndüm ve İbrâhîm'in yanına geldim. O bana bir şey demedi. Sonra Mûsâ'ya geldim. O dedi ki : Ey Muhammed ne yaptın? Ben dedim ki : Rabbım bana ve ümmetime elli namazı farz kıldı. Mûsâ dedi ki : Ne sen, ne de ümmetin buna güç yetiremezsiniz. Dön, Rabbından senin için hafîfletmesini iste. Ben, hızlıca döndüm, ağacın yanına vardığımda yine bir bulut beni kapladı ve Cebrâîl benim yanımdan ayrıldı. Ben secde ederek kendimden geçtim ve dedim ki : Rabbım, bana ve ümmetime elli namazı farz kıldın. Ama ne ben ne de ümmetim buna güç yetiremeyiz. Bizim için hafîflet. Cenâb-ı Allah buyurdu ki : Ben sizin için on indirdim. Hz. Muhammed der ki : Sonra üzerimden bulut kayboldu ve Cibrîl elimden tuttu. Hızlıca oradan ayrıldım. İbrâhîm'in yanına vardım, o bana bir şey demedi. Sonra Mûsâ'ya vardım; dedi ki; Ne yaptın ya Muhammed? Ben; Rabbım, bana on indirdi, dedim. Mûsâ dedi ki : Kırk namaz. Ne sen, ne de ümmetin buna güç yetiremezsiniz. Dön, Rabbına da kendisinden sizin için hafîfletmesini dile. Sonra râvî hadîsi diğer rivâyetlerdeki gibi beşer namaz indirilen şekilde zikrediyor. Mûsâ Hz. Peygamberin yine Rabbına dönüp hafîfletmesini dilemesini istiyorsa da Hz. Peygamber diyor ki : Ben, Allah

Teâlâ'dan daha fazla hafîfletmesini istemekten hayâ ettim. Hz. Peygamber buyurdu ki : Sonra vazgeçtim. Rasûlullah (a.s.) Cibrîl'e dedi ki : Neden her göğe gittiğimde beni güler yüzle ağırladılar. Yalnız bir kişi güler yüzlü değildi. Ben, ona selâm verdim o selâmımı iâde etti, beni ağırladı, fakat gülmedi. Cibrîl dedi ki : Ya Muhammed, o cehennemin bekçisi olan Mâlik'tir. Yaratıldığı günden beri gülmedi. Eğer bir kişiye gülecek olsaydı, elbette sana gülerdi. Râvî der ki : Sonra Hz. Peygamber bineğine bindi ve ayrıldı. O bir süre yol almıştı ki Kureyş'li bir kervana rastladı; üzerinde biri siyah biri beyâz olan iki çuvalın bulunduğu bir devenin yemek taşıdığını gördü. Devenin hizâsına gelince deve ürktü ve döndü. O deve bağırarak çöktü. Sonra Hz. Peygamber döndü. Sabah olunca kavmine başından geçenleri haber verdi. Müşrikler Hz. Peygamberin sözünü duyunca Hz. Ebubekir'e gelip; ey Ebubekir arkadaşında bir şeyler mi var? dediler. Bu gece bir aylık mesâfeye gidip döndüğünü haber veriyor. Hz. Ebubekir dedi ki : Eğer bunu o söylemişse, muhakkak doğru söylemiştir. Biz onun için bundan daha ötesini tasdîk ederiz, onun göklerden haber aldığını doğrularız. Müşrikler Hz. Peygambere dediler ki : Söylediğinin delili nedir? Hz. Peygamber dedi ki : Kureyş'li bir kervana rastladım. O falanca, yerdeydi. Kervan bizden ürktü ve yön değiştirdi. O kervandan bir devenin üzerinde siyah ve beyâz çuval bulunmaktadır, bağırıp yıkıldı, dedi. Kervan dönünce durumu sordular onlar da Hz. Peygamberin anlattığı şekilde haber verdiler. Bu sebeple Hz. Ebubekir'e «Sıddîk» ismi verildi. Sonra Hz. Peygamber'e; seninle beraber Mûsa ve Îsâ da varmıydı? diye sordular. Hz. Peygamber; evet, dedi. Onları bize vasfet, dediler. Hz. Peygamber, peki, dedi. Hz. Mûsâ esmer tenli bir kişidir, sanki Ummânlı Ezd kabilesinin erkekleri gibidir. Hz. Îsâ ise orta boylu uzuncadır. Kızıla çalar gibidir. Sanki saçlarından inci cevher dökülür gibidir.

Bu rivâyet garîblikler ve acâyibliklerle doludur.

II — Enes İbn Mâlik'in, Mâlik İbn Sa'saa Kanalıyla Rivâyeti :

Mâlik İbn Sa'saa'dan rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu :

بَيْنَا أَنَا عِنْدَ الْبَيْتِ بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقْظَانِ وَذَكَرَ يَعْنِي رَجُلاً بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ فَأُتِيتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُلِئَ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَشُقَّ مِنَ النَّحْرِ إِلَى مَرَاقِّ الْبَطْنِ ثُمَّ غُسِلَ الْبَطْنُ بِمَاءِ زَمْزَمَ ثُمَّ مُلِئَ حِكْمَةً وَإِيمَانًا وَأُتِيتُ بِدَابَّةٍ بَيْضَ دُونَ الْبَغْلِ وَفَوْقَ الْحِمَارِ الْبُرَاقُ فَانْطَلَقْتُ مَعَ جِبْرِيلَ حَتَّى أَتَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا قِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ جِبْرِيلُ قِيلَ وَمَنْ مَعَكَ قِيلَ مُحَمَّدٌ قِيلَ وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ قِيلَ مَرْحَبًا بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَأَتَيْتُ عَلَى آدَمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ مَرْحَبًا بِكَ

مِنْ ابْنٍ وَنَبِيٍّ فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الثَّانِيَةَ قِيلَ مَنْ هٰذَا قَالَ جِبْرِيلُ قِيلَ مَنْ مَعَكَ قَالَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيلَ اَرْسِلَ
اِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ قِيلَ مَرْحَباً بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَأَتَيْتُ عَلَى عِيسٰى وَيَحْيٰى فَقَالاَ مَرْحَباً بِكَ مِنْ اَخٍ وَنَبِيٍّ فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الثَّالِثَةَ
قِيلَ مَنْ هٰذَا قِيلَ جِبْرِيلُ قِيلَ مَنْ مَعَكَ قَالَ مُحَمَّدٌ قِيلَ وَقَدْ اُرْسِلَ اِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ قِيلَ مَرْحَباً بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ
فَأَتَيْتُ يُوسُفَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ قَالَ مَرْحَباً بِكَ مِنْ اَخٍ وَنَبِيٍّ فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الرَّابِعَةَ قِيلَ مَنْ هٰذَا قِيلَ جِبْرِيلُ قِيلَ
مَنْ مَعَكَ قِيلَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيلَ وَقَدْ اُرْسِلَ اِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ قِيلَ مَرْحَباً بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَأَتَيْتُ عَلَى
اِدْرِيسَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ مَرْحَباً بِكَ مِنْ اَخٍ وَنَبِيٍّ فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الْخَامِسَةَ قِيلَ مَنْ هٰذَا قَالَ جِبْرِيلُ قِيلَ وَمَنْ مَعَكَ
قِيلَ مُحَمَّدٌ قِيلَ وَقَدْ اُرْسِلَ اِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ قِيلَ مَرْحَباً بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَأَتَيْنَا عَلَى هٰرُونَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ مَرْحَباً بِكَ
مِنْ اَخٍ وَنَبِيٍّ فَأَتَيْنَا عَلَى السَّمَاءِ السَّادِسَةِ قِيلَ مَنْ هٰذَا قِيلَ جِبْرِيلُ قِيلَ مَنْ مَعَكَ قِيلَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيلَ
وَقَدْ اُرْسِلَ اِلَيْهِ مَرْحَباً بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَأَتَيْتُ عَلَى مُوسٰى فَسَلَّمْتُ فَقَالَ مَرْحَباً بِكَ مِنْ اَخٍ وَنَبِيٍّ فَلَمَّا جَاوَزْتُ بَكٰى
فَقِيلَ مَا اَبْكَاكَ قَالَ يَارَبِّ هٰذَا الْغُلاَمُ الَّذِي بُعِثَ بَعْدِي يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ اُمَّتِهِ اَفْضَلُ مِمَّا يَدْخُلُ مِنْ اُمَّتِي فَأَتَيْنَا
السَّمَاءَ السَّابِعَةَ قِيلَ مَنْ هٰذَا قِيلَ جِبْرِيلُ قِيلَ مَنْ مَعَكَ قِيلَ مُحَمَّدٌ قِيلَ وَقَدْ اُرْسِلَ اِلَيْهِ مَرْحَباً بِهِ وَلَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَأَتَيْتُ
عَلَى اِبْرَاهِيمَ فَسَلَّمْتُ فَقَالَ مَرْحَباً بِكَ مِنِ ابْنٍ وَنَبِيٍّ فَرُفِعَ لِيَ الْبَيْتُ الْمَعْمُورُ فَسَأَلْتُ جِبْرِيلَ فَقَالَ هٰذَا الْبَيْتُ الْمَعْمُورُ
يُصَلِّي فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ اَلْفَ مَلَكٍ اِذَا خَرَجُوا لَمْ يَعُودُوا اِلَيْهِ آخِرَ مَا عَلَيْهِمْ وَرُفِعَتْ لِيَ سِدْرَةُ الْمُنْتَهٰى
فَاِذَا نَبْقُهَا كَأَنَّهُ قِلاَلُ هَجَرَ وَوَرَقُهَا كَأَنَّهُ آذَانُ الْفُيُولِ فِي اَصْلِهَا اَرْبَعَةُ اَنْهَارٍ نَهْرَانِ بَاطِنَانِ وَنَهْرَانِ ظَاهِرَانِ
فَسَأَلْتُ جِبْرِيلَ فَقَالَ اَمَّا الْبَاطِنَانِ فَفِي الْجَنَّةِ وَاَمَّا الظَّاهِرَانِ النِّيلُ وَالْفُرَاتُ ثُمَّ فُرِضَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ صَلاَةً فَأَقْبَلْتُ
حَتّٰى جِئْتُ مُوسٰى فَقَالَ مَا صَنَعْتَ قُلْتُ فُرِضَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ صَلاَةً قَالَ اَنَا اَعْلَمُ بِالنَّاسِ مِنْكَ عَالَجْتُ بَنِي اِسْرَائِيلَ
اَشَدَّ الْمُعَالَجَةِ وَاِنَّ اُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ فَارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسَلْهُ فَرَجَعْتُ فَسَأَلْتُهُ فَجَعَلَهَا اَرْبَعِينَ ثُمَّ مِثْلَهُ ثُمَّ ثَلاَثِينَ ثُمَّ
مِثْلَهُ فَجَعَلَ عِشْرِينَ ثُمَّ مِثْلَهُ فَجَعَلَ عَشْراً فَأَتَيْتُ مُوسٰى فَقَالَ مِثْلَهُ فَجَعَلَهَا خَمْساً فَأَتَيْتُ مُوسٰى فَقَالَ مَا صَنَعْتَ قُلْتُ
جَعَلَهَا خَمْساً فَقَالَ مِثْلَهُ قُلْتُ فَسَلَّمْتُ فَنُودِيَ اِنِّي قَدْ اَمْضَيْتُ فَرِيضَتِي وَخَفَّفْتُ عَنْ عِبَادِي

Bir kerresinde ben, Beytullah'ın yanında uyku ile uyanıklık arası bir halde bulunuyordum. Allah Rasûlü burada, iki kişi arasındaki bir kişiden de bahsetti. Bana birisi gelip göğsümü yardı ve kalbimi çıkardı. Sonra içi îmân ve hikmet dolu bir tas getirildi ve boğazımdan karnımın altına kadar yarıldı. Karnım zemzem suyuyla yıkandıktan sonra içine îmân ve hikmet dolduruldu. Daha sonra bana katırdan küçükçe, merkebden büyükçe beyâz renkli bir binek getirildi ki, o, Burâktır. Cibrîl'le

beraber gittim. Nihâyet dünya göğüne vardık. Kimdir o? denildi. Cibrîl, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O'na Peygamberlik verildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhabâ ona; bu ne güzel geliştir, denildi. Âdem'e vardım. Ve Ona selâm verdim. Âdem merhabâ oğul, merhabâ ey peygamber, dedi. Sonra ikinci semâya çıktık. Kimdir o? denildi. Cibrîl, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhabâ ona, bu ne güzel geliştir, denildi. Orada Yahyâ ve Îsâ'ya vardım. Merhabâ ey kardeş, ey peygamberaber gittim. Nihâyet dünya göğüne vardık. Kimdir o? denildi. Cibrîl, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhabâ ona, bu ne güzel geliştir, denildi. Orada Yûsuf'a gittim ve selâm verdim. Merhabâ ey kardeş, ey peygamber, dedi. Sonra dördüncü semâya geldik. Kimdir o? denildi. Cibrîl, dedi. Yanındaki kim? denildi. Muhammed (s.a.), dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhabâ ona, bu ne güzel geliştir, denildi. Orada İdrîs ile karşılaştım. Ve ona selâm verdim. Merhabâ ey kardeş, ey peygamber, dedi.

Sonra beşinci göğe vardık. Kimdir o? denildi. Cibrîl, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Merhabâ ona, bu ne güzel geliştir, denildi. Orada Hârûn ile karşılaştık. Ona selâm verdim. Merhabâ ey kardeş, ey peygamber, dedi. Sonra altıncı göğe eriştik. Kimdir o? denildi. Cibrîl dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? Merhabâ ona, bu geliş ne güzel bir geliştir, denildi. Orada Mûsâ ile karşılaştım. Ve Ona selâm verdim. Kardeşe, peygambere merhabâ, dedi. Ben, Mûsâ'yı bırakıp geçince Mûsâ ağlamaya başladı. Niye ağlıyorsun? denildi. O da, Ey Rabbım benden sonra gönderilen şu genç peygamberin ümmetinden cennete girenler, benim ümmetimden cennete girenlerden daha çoktur (onun için ağlıyorum) dedi.

Sonra yedinci göğe geldik. Kapının açılmasını istedi. Kimdir o? denildi. Cibrîl, dedi. Yanındaki kimdir? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? Merhabâ ona, bu ne güzel geliştir, denildi. İbrâhîm'in yanına vardım, selâm verdim. Merhabâ ey peygamber, dedi.

Sonra bana Beyt el-Mâmûr gösterildi. Gördüm ki orada her gün yetmiş bin melek namaz kılıyor. Çıktıklarında artık bir daha oraya dönmüyor. (melekler'in sayısının ne derece çok olduğunu anlatmaya çalışıyor olmalı) Sonra karşıma Sidre el-Müntehâ çıkarıldı. Bir de gördüm ki, Sidre ağacının yemişleri Hecer destileri gibidir. Yaprakları da fillerin kulakları gibidir. Kökeninden dört nehir fışkırır. İki nehir açık, iki nehir de gizli. Ben : Ey Cibrîl, bu nedir? dedim. O dedi ki : Gizli olan iki nehir, cennetteki iki nehirdir. Açık olan ise Nil ve Fırat'-

tır. Sonra benim üzerime elli vakit namaz farz kılındı. Ben dönüp Mûsâ'ya uğradığımda; Mûsâ, ne yaptın? diye sordu. Bana elli vakit namaz farz kılındı, dedim. Mûsâ; ben insanları senden daha iyi bilirim. Ben İsrâiloğulları ile çok uğraştım. Senin ümmetin buna hiç güç yetiremez. Binâenaleyh sen Rabbına dön (ümmetin için hafîfletmesini iste) dedi. Ben de dönüp niyâz ettim. Kırk vakit farz kılındı. Bunun üzerine dönüp Mûsâ'ya geldim. Mûsâ evvelkisi gibi tavsiye etti. Bu defa otuza indirildi. Ben yine Mûsâ'ya geldim. Mûsâ da eskisi gibi öğüt verdi. Ben de Rabbıma niyâz ettim, yirmiye indirildi. Ben yine Mûsâ'ya dönüp geldim. Mûsâ da önceki gibi tavsiyede bulundu. Ben yine Rabbıma niyâz ettim. Ona indirildi. Dönüp Mûsâ'ya geldim. Mûsâ bana evvelki gibi söyledi. Ben de Allah'a niyâz eyledim ve bu defa beş vakit namazla emrolundum. Bunun üzerine Mûsâ'ya dönüp geldim. Mûsâ ne yaptın? diye sordu. Ben; her gün beş vakit namazla emrolundum, dedim. Mûsâ aynı şeyleri söyledi. Ben : Artık teslîmiyet gösteriyorum, dedim de şöyle nidâ olundu. Farzlarımı imzâ ve irâde eyledim, kullarımdan fazlasını hafîfletip indirdim. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Katâde kanalıyla aynı şekilde rivâyet etmişlerdir. (1)

III — Enes İbn Mâlik'in Ebu Zerr'den Rivâyeti :

Buhârî der ki : Bize Yahyâ İbn Bükeyr... Ebu Zerr (r.a.) den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş :

فرج عن سقف بيتي وأنا بمكة فنزل جبريل ففرج صدري ثم غسله بماء زمزم ثم جاء بطست من ذهب ممتلئ حكمة وإيمانا فأفرغه في صدري ثم أطبقه ثم أخذ بيدي فعرج بي إلى السماء الدنيا فلما جئت إلى السماء الدنيا قال جبريل لخازن السماء افتح قال من هذا قال جبريل قال هل معك أحد قال نعم معي محمد صلى الله عليه وسلم فقال أرسل إليه قال نعم فلما فتح علونا السماء الدنيا فإذا رجل قاعد على يمينه أسودة وعلى يساره أسودة إذا نظر قبل يمينه ضحك وإذا نظر قبل يساره بكى فقال مرحبا بالنبي الصالح والابن الصالح قلت لجبريل من هذا قال هذا آدم وهذه الأسودة عن يمينه وشماله نسم بنيه فأهل اليمين منهم أهل الجنة والأسودة التي عن شماله أهل النار فإذا نظر عن يمينه ضحك وإذا نظر قبل شماله بكى حتى عرج بي إلى السماء الثانية فقال لخازنها افتح فقال له خازنها مثل ما قال الأول ففتح قال أنس فذكر أنه وجد في السموات آدم وإدريس وموسى وعيسى وإبراهيم صلوات الله عليهم ولم يثبت كيف منازلهم غير أنه ذكر أنه وجد آدم في السماء

(1) Bu Hadîs Buhârî'deki metne göredir.

الدُّنْيَا وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَةِ قَالَ أَنَسٌ فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِدْرِيسَ قَالَ مَرْحَباً بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْأَخِ الصَّالِحِ فَقُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا إِدْرِيسُ ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ مَرْحَباً بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالْأَخِ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا مُوسَى ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى فَقَالَ مَرْحَباً بِالْأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا عِيسَى ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ مَرْحَباً بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَ هٰذَا إِبْرَاهِيمُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَزْمٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا حَبَّةَ الْأَنْصَارِيَّ كَانَا يَقُولَانِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ عُرِجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوَى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الْأَقْلَامِ قَالَ ابْنُ حَزْمٍ وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَرَضَ اللهُ عَلَى أُمَّتِي خَمْسِينَ صَلَاةً فَرَجَعْتُ بِذٰلِكَ حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى فَقَالَ مَا فَرَضَ اللهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ قُلْتُ فَرَضَ خَمْسِينَ صَلَاةً قَالَ فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ ذٰلِكَ فَرَاجَعَنِي فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى قُلْتُ وَضَعَ شَطْرَهَا فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا تُطِيقُ ذٰلِكَ فَرَاجَعْتُهُ فَقَالَ هِيَ خَمْسٌ وَهِيَ خَمْسُونَ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ فَقُلْتُ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي ثُمَّ انْطَلَقَ بِي حَتَّى انْتَهَى بِي إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى وَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ لَا أَدْرِي مَا هِيَ ثُمَّ أُدْخِلْتُ الْجَنَّةَ فَإِذَا فِيهَا حَبَايِلُ اللُّؤْلُؤِ وَإِذَا تُرَابُهَا الْمِسْكُ

Ben Mekke'de iken evimin tavanı yarıldı. Cibrîl Aleyhisselâm indi. Göğsümü yardıktan sonra zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân ile dolu altın bir tas getirip içindekini göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapadı. Sonra elimden tutup beni semâya doğru çıkardı. Dünya göğüne vardığımda Cibrîl Aleyhisselâm göğün hâzin'ine; aç, dedi. Kimdir o? deyince; Cibrîl, dedi. Beraberinde kimse var mı? deyince, evet, Muhammed Aleyhisselâm benimle beraber, dedi. O gönderildi mi? deyince, evet, dedi. Açılınca dünya göğünün üstüne çıktık. Bir de ne göreyim birisi oturmuş sağ tarafında birtakım karaltılar, sol, tarafında da diğer karaltılar var. Sağ tarafına baktığında gülüyor, sol tarafına baktığında ağlıyor. Hoş geldin, safâ getirdin ey sâlih peygamber, hoş geldin safâ getirdin ey sâlih oğul, dedi. Cibrîl'e bu kim? dedim. Âdem Aleyhisselâm'dır, sağında solunda olan bu karaltılar da çocuklarının rûhlarıdır. Sağında olanlar cennet ehli, solunda olan karaltılar da cehennem ehlidir. Sağına bakınca güler, soluna bakınca ağlar, dedi. Derken beni ikinci semâya doğru çıkardı. Hâzin'e; aç, dedi. Hâzin de evvelkinin söylediklerini söyledikten sonra açtı.

Enes İbn Mâlik der ki : Ebu Zerr (r.a.) Hz. Peygamberin gök-

lerde Âdem, İdrîs, Mûsâ, Îsâ, İbrâhîm Aleyhisselâm'ı bulduğunu söylediyse de, ayrı ayrı yerlerini söylemedi. Sâdece Âdem'i dünya göğünde, İbrâhîm'i altıncı gökte bulmuş olduğunu söyledi. Enes İbn Mâlik der ki : Cibrîl Aleyhisselâm Hz. Peygamber ile birlikte İdrîs peygambere uğradıklarında, İdrîs Aleyhisselâm : Hoş geldin, safâlar getirdin ey sâlih peygamber, hoş geldin safâlar getirdin ey sâlih kardeş, demiş. Hz. Peygamber bu kim? diye sorunca; Cibrîl Aleyhisselam : Bu İdrîs'tir, demiş. Sonra Mûsâ'ya uğradım. O da; hoş geldin, safâ getirdin ey sâlih peygamber, hoş geldin safâ getirdin ey sâlih kardeş, dedi. Bu kim? diye sordum; bu Mûsâ'dır, dedi. Sonra İsâ'ya uğradım. O; hoş geldin safâ getirdin ey sâlih kardeş, hoş geldin safâ getirdin ey sâlih peygamber, dedi. Bu kim? dedim. Bu Îsâ'dır, dedi. Sonra İbrâhîm'e uğradım. Merhabâ ey sâlih peygamber, hoş geldin safâ getirdin ey sâlih oğul, dedi. Bu kim? dedim. Bu İbrâhîm Aleyhisselâm'dır, dedi.

Muhammed İbn Şihâb ez-Zührî der ki : Bana İbn Hazm'ın bildirdiğine göre; Abdullah İbn Abbâs ve Ebu Habbe el-Ansârî şöyle derlermiş : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Sonra Cibrîl beni yukarıya götüre götüre nihâyet kalemlerin cızırtılarını duyacak kadar yüksek bir yere çıktım. İbn Hazm ve Enes İbn Mâlik derler ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah Azze ve Celle ümmetime elli vakit namazı farz kıldı. Ben bununla döndüm ve Mûsâ'ya uğradım. Allah ümmetine neyi farz kıldı? dedi. Elli vakit namaz farz kıldı, dedim. Rabbına dön çünkü ümmetin buna güç yetiremez, dedi. Döndüm Allah Teâlâ bir kısmını indirdi. Ben Mûsâ'nın yanına dönüp; bir kısmını indirdi, dedim. O; Rabbına dön, zîrâ ümmetin buna güç yetiremez, dedi. Ben, Rabbıma döndüm ve bir kısmını indirdi. Mûsâ'nın yanına döndüğümde; Rabbına dön çünkü ümmetin buna güç yetiremez, dedi. Bir daha döndüm ve Allah Teâlâ : Onlar beştir ama ellidir. Benim katımda karâr değiştirilmez, buyurdu. Mûsâ'nın yanına vardım, O; Rabbına dön, dedi. Ben de artık Rabbımdan utanır oldum, dedim. Sonra Sidre el-Müntehâ'ya birlikte varıncaya kadar Cebrâîl beni götürdü. Sidre'yi öyle renkler kaplamıştı ki onlar nedir bilemem. Sonra cennete konuldum ki içinde birçok inciden kubbeler vardı. Toprağı da misk idi.

Bu; Buhârî'nin Kitâb'üs - Salât'daki lafzıdır. Aynı lafzı Buhârî, Benî İsrâîl ve Hacc konusunda da zikretmiştir. Peygamberlerin hadîsleri konusunda da bir başka kanalla Yûnus'tan bu hadîsi rivâyet eder. Müslim de Sahîh'inde îmân kitâbında Harmele kanalıyla Yûnus'tan bu hadîsi rivâyet eder.

İmâm Ahmed der ki : Bize Afvân... Abdullah İbn Şakîk'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ebu Zerr'e dedim ki : Eğer Allah'ın Rasûlünü

görmüş olsaydım, ona sorardım. Ebu Zerr neyi sorardın? dedi. Abdullah İbn Şakîk : Ben, ona Rabbını görüp görmediğini sorardım, dedi. Ben bunu ona sordum ve şöyle buyurdu : Ben O'nu nûr olarak gördüm, nûru nasıl görebilirim ki. Ahmed İbn Hanbel'in rivâyetinde böyle vârid olmuştur. Müslim de Sahîh'inde bu hadîsi Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah İbn Şakîk'den rivâyet eder. Kezâ Muhammed İbn Beşşâr kanalıyla Abdullah İbn Şakîk'den rivâyet eder ki; o, şöyle demiştir : Ebu Zerr'e eğer Rasûlullah'ı görmüş olsaydım ona bunu sorardım, dedim. O; neyi sorardın? dedi. Abdullah İbn Şakîk dedi ki : Ben, ona Rabbını gördün mü? diye sorardım. Ebu Zerr dedi ki : Ben ona bunu sordum, o da; nûr olarak gördüm, dedi.

IV — Enes İbn Mâlik'in Übeyy İbn Kâ'b el-Ansârî'den Rivâyeti :

Übeyy İbn Kâ'b'ın anlattığına göre, Rasûllullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ben, Mekke'de iken evimin tavanı açıldı. Cibrîl indi ve göğsümü açtı. Sonra onu zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân dolu, altından bir tas getirdi, onu kalbime boşaltıp kapadı. Sonra elimden tutup beni göğe yükseltti. Dünya göğüne gelince, o açıldı. Kimdir o? deyince; Cibrîl, dedi. Beraberinde kimse var mıdır? deyince; evet, beraberimde Muhammed var, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? deyince; evet, dedi ve kapı açıldı. Dünya göğüne yükseldiğimizde bir adam gördük ki sağında siyahlar, solunda siyahlar vardı. Sağına bakınca güler, soluna bakınca ağlardı. O; merhabâ sâlih peygamber ve sâlih oğul, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki : Ben Cibrîl'e kimdir bu? dedim. O; bu, Âdem'dir, şu sağında ve solunda duran karaltılar ise çocuklarının zürriyetidir. Sağında bulunan karaltılar cennet ehli, solunda bulunan karaltılar da cehennem ehlidir. Sağ tarafına bakınca güler, sol tarafına bakınca ağlar. Hz. Peygamber dedi ki : Sonra Cibrîl beni yükseltti, nihâyet ikinci göğe getirdi. Oranın hâzinine; aç, dedi. Oranın hâzini, dünya göğünün hâzininin söylediğini söyledi. Sonra ona kapı açıldı. Enes der ki : Anlatıldığına göre Hz. Peygamber göklerde Âdem, İdrîs, Mûsâ, Îsâ, İbrâhîm peygamberleri görmüş, ancak onların yerlerinin nasıl olduğunu bana belirtmemişti. Sâdece o, Hz. Âdem'i dünya göğünde, İbrâhîm'i de altıncı gökte gördüğünü söylemişti. Enes der ki : Cibrîl Aleyhisselâm ve Hz. Peygamber İdrîs Peygambere rastlayınca, o şöyle dedi : Merhabâ sâlih peygamber ve sâlih kardeş. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cibrîl, bu kimdir? dedim. O; bu, İdrîs'tir, dedi. Hz. Peygamber dedi ki : Sonra Mûsâ'ya rastladım. O; merhabâ sâlih peygamber ve sâlih kardeş, dedi. Ben; bu kimdir? dedim.

Cibrîl; bu, Mûsâ'dır, dedi. Sonra ben, Îsâ'ya rastladım. O; merhabâ sâlih peygamber ve sâlih kardeş, dedi. Ben; bu kimdir? dedim. Cıbrîl; bu, Meryem Oğlu Îsâ'dır, dedi. Hz. Peygamber der ki : Sonra İbrâhîm'e rastladım. O; merhabâ sâlih peygamber ve sâlih oğul, dedi. Ben bu kimdir? dedim. Cebrâil; bu, İbrâhîm'dir, dedi. İbn Şihâb der ki : Bana İbn Hazm'ın bildirdiğine göre; İbn Abbâs ve Ansârdan olan Ebu Habbe derlerdi ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Sonra beni yükseltti, öyle bir seviye önümde belirdi ki; ben, kalemlerin cızırtısını işitiyordum. İbn Hazm ve Enes İbn Mâlik derler ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Allah Teâlâ ümmetime elli namazı farz kıldı. Mûsâ bana dedi ki : Rabbına niyâzda bulun, çünkü ümmetin buna güç yetiremez. Hz. Peygamber dedi ki : Rabbıma niyâzda bulundum, o bir kısmını indirdi. Bunun üzerine Mûsâ'ya dönüp durumu haber verdim. O; Rabbına dön çünkü ümmetin buna güç yetiremez, dedi. Ben de döndüm. Rabbım buyurdu ki : o, hem beştir hem ellidir, Benim katımda söz değiştirilmez. Hz. Peygamber der ki : Bunun üzerine Mûsâ'ya döndüm. Mûsâ; Rabbına niyâzda bulun, deyince; artık ben Rabbımdan utandım, dedim. Hz. Peygamber der ki : Sonra beni götürdü, nihâyet Sidre el-Müntehâ'ya vardım. Hz. Peygamber der ki : Sidre el-Müntehâ'yı ne olduğunu bilmediğim renkler kaplamıştı. Sonra cennete girdirildim, orada inciden kubbeler vardı ve toprağı da miskti. Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel babasının Müsned'inde böyle rivâyet eder. Ancak bu rivâyet Kütüb-i Sitte'de yoktur. Bu rivâyet Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Yûnus kanalıyla Ebu Zerr'den benzer ifâdelerle geçmiştir. Allah en iyisini bilendir.

V — Zübeyde İbn Husayb el-Eslemî'nin Rivâyeti :

Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Abdurrahmân... Büreyde'den nakletti ki; o, Rasûlullah şöyle buyurdu : demiş : Ben, geceleyin götürüldüğüm sırada Cibrîl Beyt el-Mukaddes'teki kayayı getirdi, parmağını onun üzerine koyup yardı ve Burak'ı oraya bağladı. Sonra Bezzâr der ki : Bu ifâdeyi Zübeyr İbn Cünâde'den yalnızca Ebu Nümeyle'nin rivâyet ettiğini biliyorum. Bu hadîsi yalnızca Büreyde'den öğrenmiş bulunuyoruz. Tirmizî Camii'nin tefsîr bölümünde Yâkûb İbn İbrâhîm kanalıyla onu Ebu Nümeyle'den nakleder ve; garîbtir, der.

VI — Câbir İbn Abdullah'ın Rivâyeti :

Bize Ya'kûb... Ebu Seleme'den nakletti ki, o; Câbir İbn Abdullah'ın şöyle anlattığını duydum, demiştir. O da; Rasûlullah (s.a.) ı

şöyle derken duydum demiştir : Ben, Beyt el-Mukaddes'e yürütüldüğümde Kureyş'liler beni yalanlayınca Kâ'be'de Hicr'de dikildim. Allah Teâlâ bana Beyt el-Mukaddes'i ayân beyân gösterdi. Ben ona bakarak Beyt el-Mukaddes'in alâmetlerini Kureyş'lilere haber veriyordum. Bu hadîsi, Buhârî ve Müslim muhtelif yollarla Zührî'den naklederler.

Beyhakî der ki : Bize Ahmed İbn Hasan... İbn Şihâb ez-Zührî'den nakletti ki; o Saîd İbn el-Müseyyeb'in şöyle dediğini duydum, demiştir. Hz. Peygamber Beyt el-Mukaddes'e vardığında orada İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ ile buluştu. Ve orada kendisine iki kâse getirildi. Bir kâsede süt, bir kâsede içki vardı. Bu iki kâseye baktı, sonra süt kâsesini aldı. Cibrîl dedi ki : İsâbet ettin ve fıtratın doğru yolunu buldun. Eğer içkiyi seçseydin, ümmetin azıtırdı. Sonra Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye döndü ve kendisinin geceleyin yürütüldüğünü haber verdi. Birlikte namaz kıldığı insanlardan pek çoğu bunda fitneye düştüler ve aldandılar. İbn Şihâb der ki : Ebu Seleme'nin ifâdesine göre; Kureyş'lilerden bir grup Ebubekir'in yanına gittiler -veya benzer bir ifâde kullanmıştır- ve, senin arkadaşında bir şeyler var mı? dediler. Kendisinin bir gecede Beyt el-Mukaddes'e gidip sonra Mekke'ye döndüğünü iddiâ ediyor. Ebubekir dedi ki : Öyle mi dedi? Evet, dediler. Ebubekir dedi ki : Eğer o, böyle demişse; ben onun doğru söylemiş olduğuna şehâdet ederim. Onlar; sen bir gecede Şam'a gidip sabah olmadan Mekke'ye dönebileceği konusunda onu doğruluyor musun? dediler. Ebubekir; evet ben onun için bundan daha ötesini, gökten haber aldığını doğruluyorum, dedi. Ebu Seleme dedi ki : Bunun üzerine Hz. Ebubekir'e «Sıddîk» sıfatı verildi. Ebu Seleme şöyle der : Ben Câbir İbn Abdullah anlatırken duydum ki o, Rasûlullah'ı şöyle buyururken dinlemiş. Ben, Beyt el-Mukaddes'e götürüldüğüm zaman Kureyş'liler beni yalanlayınca Hicr'de durdum. Allah Teâlâ bana Beyt el-Mukaddes'i ayân beyân gösterdi ve ben oradaki işâretleri Kureyş'lilere bildirirken bu gösterilen şekle bakıyordum.

VII — Huzeyfe İbn El-Yemmân'ın Rivâyeti :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Nadr Zürr İbn Hübeyş'ten nakletti ki; o, şöyle demiş : Huzeyfe İbn el-Yemmân'a vardım. O Hz. Muhammed'in mi'râc'a çıkarıldığı geceden söz ediyordu. Hz. Peygamber şöyle demişti : Gittik ve nihâyet Beyt el-Makdis'e vardık. Sonra Huzeyfe dedi ki; o ikisi buraya girmediler. Zürr İbn Hubeyş der ki : Ben; hayır Rasûlullah (s.a.) o gece oraya girdi ve içinde namaz kıldı, dedim. Huzeyfe; adın nedir senin ey dazlak? dedi. Yüzünü tanıyor fakat adını bilmiyorum. Zürr : Ben; Zürr İbn Hubeyş'im, dedi.

Huzeyfe dedi ki : Rasûlullah (s.a.) ın o gece orada namaz kıldığını nereden biliyorsun? Zürr der ki : Ben; bunu Kur'an haber veriyor, dedim. Huzeyfe dedi ki : Kim Kur'an'la konuşursa, o gâlib gelir, oku. Zürr İbn Hubeyş dedi ki : Ben «Şânı yücedir o Allah'ın ki; kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürmüştür...» âyetini okudum. Huzeyfe dedi ki : Ey dazlak, orada namaz kıldığına dâir bir şey var mı? Ben; hayır dedim. Ebu Huzeyfe dedi ki : Allah'a andolsun ki Rasûlullah (s.a.) orada o gece namaz kılmadı. Şâyet kılmış olsaydı, orada kıldığı namaz sizin üzerinize de yazılırdı. Nitekim Beyt el-Atîk'de kıldığı namaz, sizin üzerinize farz kılınmıştır. Allah'a andolsun ki onlar Burâk'tan ayrılmadılar, nihâyet kendilerine göklerin kapıları açıldı. Cenneti ve cehennemi gördüler. Âhiret va'dini bütünüyle gördüler. Sonra da başta olduğu gibi hemen geri döndüler. Zürr İbn Hubeyş dedi ki : Sonra ön dişleri görününceye kadar güldü. Ve onun kaçmaması için Burâk'ı bağladığından söz ederler. Halbuki görüleni ve görülmeyeni bilen Allah onu müsahhar kılmıştır. Ben dedim ki : Ey Ebu Abdullah, Burâk nasıl bir hayvandır? O dedi ki : Şöyle uzunca, bembeyâz bir hayvandır. Adımı göz alacak kadardır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, bu hadîsi Hammâd İbn Seleme ve Âsım kanalıyla Zürr İbn Hubeyş'ten nakleder. Tirmizî ve Neseî de Tefsîr'inde Âsım kanalıyla -ki o Âsım İbn Ebu Necûd'dur- rivâyet eder, der. Tirmizî; hasen ve sahîhtir, der. Huzeyfe'nin söylemiş olduğu bu söz kabûle şâyan değildir. Halbuki Rasûlullah (s.a.) ın hayvanı halkaya bağladığı ve Beyt el-Makdis'te namaz kıldığı daha önce geçtiği şekilde sâbittir. Allah en doğrusunu bilendir.

VIII — Ebu Saîd Sa'd İbn Mâlik İbn Sinân el-Hudrî'nin Rivâyeti :

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî, Delâil en-Nübüvve isimli kitabında der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah el-Hâfız... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet eder ki; Rasûlullah'a ashâbı şöyle demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, senin geceleyin götürüldüğün olaydan bize haber ver. Allah'ın Rasûlü demiş ki : Azîz ve Celîl olan Allah : «Şânı yücedir o Allah'ın ki; kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürmüştür. Bir kısım âyetlerimizi gösterelim diye. Muhakkak ki O'dur O, Semî, Basîr.» buyuruyor. Ebu Saîd el-Hudrî dedi ki : Rasûlullah (s.a.) onlara haber vererek şöyle buyurdu : Ben, akşamleyin Mescid el-Harâm'da uyuyorken biri gelip beni uyandırdı. Uyanıdığımda bir şey göremedim. Bir de baktım ki hayâl gibi bir şekil ile karşı karşıyayım. Gözümle onu izledim, nihâyet mescidin dışına kadar çıktım. Bir de baktım ki; ben, sizin şu hayvanlarını-

za, şu katırlarınıza daha az benzeyen bir hayvanın üzerindeyim. İki kulağı sakat olan bu hayvana Burâk deniyordu.. Benden önce peygamberler de ona binerlerdi. Ayağını gözünün uzandığı noktaya kadar basardı. Ben ona bindim ve üzerinde yürüdüğüm bir sırada ânîden sağımdan bir seslenen şöyle seslendi : Ey Muhammed, bana bak, sana sorayım, ey Muhammed bana bak, sana sorayım. Ben, cevab vermedim ve yanında da durmadım. Ben hayvanın üzerinde yürüdüğüm sırada bir de baktım ki solumdan bir seslenen beni çağırdı : Ey Muhammed, bana bak, sana sorayım. Ben ona da cevab vermedim ve yanında durmadım. Ben böylece giderken bir de baktım ki kollarını sıvamış bir kadın. Üzerinde Allah'ın yarattığı her zînetten süsler var. Dedi ki : Ey Muhammed, bana bak, sana sorayım. Ben ona da bakmadım ve yanında durmadım. Nihâyet Beyt el-Makdis'e vardım ve hayvanımı peygamberlerin bağladıkları halkaya bağladım. Cibrîl Aleyhisselâm bana iki kap getirdi : Birisi içki, diğeri süt kabıydı. Ben sütü içtim ve içkiyi bıraktım. Cibrîl Aleyhisselâm dedi ki : Fıtrata uydun. Ben; Allahu Ekber, Allahu Ekber, dedim. Cibrîl dedi ki : Şu yanında ne görürsün? Hz. Peygamber buyurdu ki : Ben yürürken birden beni bir çağıran sağımdan çağırdı ve ey Muhammed; bana bak, sana sorayım, dedi. Ben ise cevab vermedim ve yanında durmadım. Cibrîl dedi ki; işte o çağıran yahûdîdir. Eğer sen ona cevab verseydin veya yanında dursaydın, senin ümmetin de yahûdîleşirdi. Hz. Peygamber dedi ki : Ben yürüdüğüm sırada bir çağıran solumdan çağırdı ve; ey Muhammed, bana bak, sana sorayım, dedi. Ben ona bakmadım ve yanında da durmadım. Cibrîl Aleyhisselâm dedi ki : İşte o çağıran da Hristiyanlardır. Eğer sen ona cevab verseydin, ümmetin Hristiyan olurdu. Hz. Peygamber dedi ki : Ben yürürken kolları yırtık bir kadın gördüm, üzerinde Allah'ın yarattığı her türlü zînetten süs vardı. Ve bana; ya Muhammed, bana bak, sana sorayım, dedi. Ben de ona cevab vermedim ve yanında durmadım. Cebrâîl dedi ki : İşte o da dünyadır. Şâyet sen ona cevab verip yanında dursaydın, senin ümmetin dünyayı âhirete tercîh ederlerdi. Hz. Peygamber buyurdu ki : Sonra ben ve Cibrîl Beyt el-Mukaddes'e girdik. Her birimiz ikişer rek'at namaz kıldık. Sonra âdemoğullarının rûhlarının göğe yükseldiği bir yükseltici getirildi. Ondan daha güzel bir yükselticiyi mahlûkât görmemiştir. Görmez misin ölünün gözü açıldığı zaman, göğe doğru bakar. Bunun sebebi; göğe doğru yükselen yükselticiye hayretle bakmasıdır. Hz. Peygamber dedi ki : Ben ve Cibrîl onunla yükseldik. Bir de baktım ki; ben, «İsmâîl» denilen bir meleğin yanındayım. O, dünya göğünün sâhibidir. Yanında yetmiş bin melek vardı. Her melekle birlikte yüz bin melekten mü-

teşekkil ordusu bulunuyordu. Hz. Peygamber dedi ki : Allah Teâlâ «Rabbının askerlerini ondan başkası bilemez,» buyuruyor. Cibrîl, gök kapısının açılmasını istedi. Kimdir o? denildi. Cibrîl, dedi. Beraberindeki kimdir? denildi. Muhammed'dir, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? denildi. Evet, dedi. Bir de baktım ki; ben, Allah'ın yarattığı sûret üzere Hz. Âdem'le karşı karşıyayım. Ona mü'min zürriyetlerinin rûhları sunulur ve o der ki : Temiz bir rûh, temiz bir nefis onu yücelerin yücesine (İlliyyîn) koyun. Sonra ona, soyundan kötü insanların rûhları sunulur ve o; kötü bir rûh, kötü bir nefis onu Siccîne koyun, der.

Sonra bir süre gittim ve bir de baktım ki; orada üzerinde serilmiş etlerin bulunduğu bir sofra var. Kimse ona yaklaşmıyor. Sonra başka sofralar gördüm. Üzerinde kokmuş ve bozulmuş etler vardı. Orada insanlar gördüm, bu etleri yiyorlardı. Dedim ki : Ey Cibrîl, bunlar kimlerdir? Cibrîl dedi ki : Bunlar senin ümmetinden helâlı terk edip harâm yiyenlerdir. Hz. Peygamber dedi ki : Sonra biraz daha gittim ve bir de baktım ki; karınları evler gibi olan bir topluluk var. Onlardan birisi kalktığında hemen yıkılır ve der ki : Allah'ım kıyâmet kopmasın. Hz. Peygamber dedi ki : Bunlar, Firavun hânedânının yolu üzerindeydiler. Yolcular geliyor ve onları çiğniyorlardı. Hz. Peygamber dedi ki : Onların Allah Azze ve Celle'ye yalvararak çığlık attıklarını duydum. Ve dedim ki : Ey Cibrîl, bunlar kimlerdir? Bunlar ümmetinden faiz yiyenlerdir. Onlar; ancak şeytân çarpmış kimselerin kalktığı gibi kalkarlar, dedi. Hz. Peygamber dedi ki : Sonra az bir müddet daha gittik bir de baktım ki; dudakları deve dudağı gibi olan bir toplulukla karşı karşıyayım. Onlar ağızlarını açıyorlardı ve o kor ateşten ağızlarına sokuluyordu. Sonra altlarından çıkıyordu. Onların da Allah Azze ve Celle'ye yalvarıp gürültü ettiklerini duydum ve; bunlar kimdir ey Cibrîl? dedim. Bunlar; senin ümmetinden yetîmlerin mallarını zulmen yiyenlerdir. Onlar; karınlarına ancak ateş yerler ve yakında cehenneme ulaşacaklardır, dedi. Sonra bir müddet daha gittim birden memelerinden bağlanmış kadınlar gördüm. Bunlar da Allah Azze ve Celle'ye yalvararak ses çıkarıyorlardı. Dedim ki : Ey Cibrîl, bu kadınlar da kimlerdir? Bunlar senin ümmetinden zinâ edenlerdir, dedi.

Hz. Peygamber der ki : Sonra az bir müddet daha gittim bir de baktım ki; bir topluluk, yan taraflarından etler kesiliyor ve ağızlarına lokma olarak veriliyor. Sonra onlara; ye, tıpkı kardeşinin etini yemiş olduğun gibi, deniyordu. Dedim ki : Ey Cibrîl, bunlar kimlerdir? Bunlar ümmetinden laf götürüp getiren, ağzı geveze insanlardır, dedi.

Hz. Peygamber diyor ki : Sonra ikinci göğe yükseldik bir de bak-

tım ki; Allah Azze ve Celle'nin yarattığı mahlûkâtın içinde en güzel olan bir erkekle karşı karşıyayım. Güzellikte o kişi insanlara öylesine üstün olmuş ki, ayın ondördüncü gecesi ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibi. Dedim ki : Ey Cibrîl kimdir bu? O; bu, kardeşin Yûsuf'tur. Beraberinde de kavminden bir topluluk var. Ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra üçüncü göğe çıktım. Bir de baktım ki; Yahyâ ve Îsâ Aleyhisselâm ile beraberlerinde kavimlerinden bir topluluk var. O ikisine selâm verdim, onlar da bana selâm verdiler. Sonra dördüncü göğe çıktım. Bir de baktım ki; İdrîs var. Allah onu üstün bir yere yükseltmiş. Ben ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra beşinci göğe çıktım. Orada Hârûn'la karşılaştım. Sakalının yarısı beyâz, yarısı siyahtı. Sakalı neredeyse göbeğine değecekti. Dedim ki : Ey Cibrîl kimdir bu? Cebrâîl dedi ki : Bu, kavmi tarafından sevilmiş olan Hârûn İbn İmrân'dır. Beraberinde de kendi kavminden bir topluluk var. Ben ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra altıncı göğe yükseldim, orada Mûsâ İbn İmrân'la karşılaştım. O esmer tenli, çok saçlı bir adamdı. Eğer üzerinde iki gömlek bulunsaydı, saçları gömleğin dışına taşardı ve baktım ki o, şöyle diyor : Halk, benim Allah katında şundan daha üstün olduğumu iddiâ ediyor. Halbuki Allah katında şu, benden daha değerlidir. Hz. Peygamber diyor ki : Ey Cibrîl kimdir bu? dedim. Bu, kardeşin İmrân Oğlu Mûsâ Aleyhisselâm'dır. Beraberinde de kavminden bir topluluk var, dedi. Ben ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Sonra yedinci göğe yükseldim. Orada babamız, Rahmân'ın dostu İbrâhîm'le karşılaştım, belini Beyt el-Ma'mûr'a dayamıştı. Erkeklerin en güzeli gibiydi. Dedim ki : Ey Cibrîl kimdir bu? Bu, baban Halîlulrahmân'dır, beraberinde de kavminden bir topluluk var, dedi. Ona selâm verdim, o da bana selâm verdi. Bu sırada ümmetimden iki bölük gördüm. Bir bölüğün üzerinde, kâğıt gibi beyâz elbiseler vardı. Bir bölüğün üzerinde de kül rengi elbiseler vardı. Hz. Peygamber diyor ki : Beyt el-Ma'mûr'a girdim, üzerinde beyâz elbise olanlar da benimle beraber girdiler. Kül rengi elbiseli olanlar ise içeri girdirilmediler. Benimle gelenler hayır üzereydiler. Ben ve beraberimdekiler Beyt el-Ma'mûr'da namaz kıldık. Sonra ben çıktım, onlar da beraber geldiler. Hz. Peygamber der ki : Beyt el-Ma'mûr'da her gün yetmiş bin melek namaz kılar. Sonra kıyâmet gününe kadar bir daha oraya hiç dönmezler.

Hz. Peygamber der ki : Sonra bana Sidre el-Müntehâ gösterildi. Bir de baktım ki oradaki her yaprak, bu ümmeti kaplayacak derecede. Ve yine baktım ki orada Selsebîl denilen bir kaynak fışkırıyor ve bundan iki nehir ayrılıyor. Biri Kevser, diğerine Rahmet nehri deniyor.

Orada yıkandım benim gelmiş geçmiş günâhlarımın hepsi bağışlandı. Sonra ben cennete götürüldüm. Beni bir câriye karşıladı. Ona; ey câriye sen kiminsin? dedim. O, ben Zeyd İbn Hârise'nin câriyesiyim, dedi. Baktım ki orada bozulmamış sudan nehirler, tadı değişmemiş sütten ırmaklar, içenlere zevk veren içkiden ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar akmaktadır. Ve yine gördüm ki; orada narlar kova büyüklüğünde. Kuşları ise sizin uzun boyunlu Buhtî deveniz gibi. Bu sırada Hz. Peygamber şöyle dedi : Muhakkak ki Allah; sâlih kulları için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve beşer kalbine gelmeyen şeyler hazırlamıştır. Sonra bana cehennem gösterildi : Orada Allah'ın azâbını, kızgınlığını ve gazabını gördüm. Cehenneme taşlar ve demirler atılmış olsaydı onları da yerdi. Bilâhare cehennemin kapıları önüme kapandı. Sonra ben, Sidre el-Müntehâ'ya iletildim. O, beni kaplayıverdi. Onunla aramda iki yayın aralığı kadar ya vardı ya yoktu. Hz. Peygamber der ki : Sidre el-Müntehâ'nın her bir yaprağından bir melek iniyordu. Bana elli namaz farz kılındı. Sonra buyuruldu ki : Her iyiliğine karşılık on iyilik vardır. Bir iyilik yapmak isteyip de yapmadığın takdîrde; sana bir iyilik yazılır. Yaptığın takdîrde; on iyilik yazılır. Bir kötülük yapmak isteyip de yapmadığın takdîrde; sana hiç bir şey yazılmaz. Eğer yaparsan; sana tek bir kötülük yazılır. Sonra Mûsâ'ya döndürüldüm. Mûsâ dedi ki : Rabbın sana ne emretti? Elli namaz, dedim. O; Rabbına dön ve ümmetin için hafîfletilmesini niyâz et. Çünkü ümmetin buna güç yetiremez. Güç yetiremeyince de küfreder. Rabbıma döndüm ve; ey Rabbım ümmetime hafîflet, çünkü o ümmetlerin en zayıfıdır, dedim. Bunun üzerine benden on indirilerek kırk kılındı. Ben, Mûsâ ile Rabbım arasında gidip gelmeye devâm ettim. Mûsâ'ya her geldiğimde o, ilk söylediği gibi söylüyordu. Nihâyet ona döndüğümde; Rabbın sana ne emretti? dedi. Ben de on namaz emretti, dedim. Mûsâ dedi ki : Rabbına dön, ümmetin için hafîfletmesini niyâz et. Rabbıma döndüm ve; ey Rabbım, ümmetim için hafîflet. Çünkü o, ümmetlerin en zayıfıdır, dedim. Bunun üzerine benden beş daha indirdi ve böylece beş namaz kaldı. Bu esnâda huzûrunda bulunan meleklerden birisi bana şöyle seslendi : Farzlarımı tamâmladım kullarıma yeterince hafîflettim ve onlara her iyiliğe mukâbil benzer on iyilik verdim. Sonra Mûsâ'ya dönüm, o; Rabbın sana ne emretti? dedi. Ben de, beş namaz, dedim. O; Rabbına dön ve hafîfletmesini niyâz et, çünkü bu onun için hiç de önemli değildir, ümmetin için hafîfletmesini iste. Ben dedim ki : Rabbıma o kadar gittim ve niyâz ettim, ki artık gitmeye utanıyorum.

Sonra Hz. Peygamber sabahleyin hayret verici haberi Mekke'lile-

re anlattı ve şöyle dedi : Dün gece ben Beyt el-Makdis'e gittim. Oradan göklere çıkarıldım ve şunu şunu gördüm. Ebu Cehil İbn Hişâm dedi ki : Muhammed'in dediğine hayret etmiyor musun? O dün gece Kudüs'e gittiğini iddiâ ediyor. Sonra da sabahleyin yanımızda oluvermiş. Halbuki bizlerden birimiz bineğiyle bir ayda oraya gider ve bir ayda ancak dönebilir. Bu dediğin iki aylık yolu bir tek gecede aşmış. Ebu Saîd el-Hudrî der ki : Hz. Peygamber onlara Kureyş'lilerin kervanını haber verip şöyle dedi : Ben göğe doğru çıktığımda onları falanca, falanca yerde gördüm içlerinden bir deve ürkmüştü. Dönüşümde onu Akabe'nin yanında gördüm. Ve onlara her kişiyi devesiyle birlikte teker teker haber verdim. Şu devesi, şu yükle yüklü, dedi. Ebu Cehil ise; bize bazı şeyleri bildiriyor, dedi. Müşriklerden bir adam kalkıp dedi ki : Ben insanlar arasında Beyt el-Makdis'i en iyi bilenim. Onun yapısı nasıldır? Şekli nedir? Dağa yakınlığı ne kadardır? Eğer Muhammed doğru söylüyorsa size onu bildiririm, eğer yalan söylüyorsa onu da bildiririm. O müşrik geldi ve dedi ki : Ey Muhammed, ben insanlar arasında Kudüs'ü en iyi bilenim. Onun yapısı nasıldır bana bildir. Onun şekli nasıldır? Dağa yakınlığı ne derecedir? Ebu Saîd el-Hudrî der ki : Rasûlullah (s.a.) ın gözünün önüne oturduğu yerde Beyt el-Makdîs getirildi. Bizden birimizin evine bakması gibi Rasûlullah da ona baktı. Yapısı şöyle ve şöyledir, şekli şöyle ve şöyledir, dağa yakınlığı şu kadardır, dedi. Öbür adam da; doğru söylersin deyip arkadaşlarına vardı ve Muhammed söylediğinde doğrudur, ya da buna benzer bir şey söyledi.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî de, bu hadîsi uzun olarak Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den yukarda geçen ifâdelerle zikretmiştir. Kezâ İbn Ebu Hâtim de babası kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den bu rivâyeti nakletmiş, diğerlerinin ifâdelerinden daha düzgün, daha güzel ve üslûblu biçimde uzun olarak zikretmiştir. Ancak bunda garîblik ve münkerlik vardır. Ayrıca Beyhakî bu olayı, Nûh İbn Kays kanalıyla Ebu Hârûn el-Abdî'den rivâyet etmiştir ki, onun adı İmâre İbn Cüveyn'dir. Bu zât hadîs imâmları yanında zayıf kabul edilmiştir. Biz bu zâtın rivâyetini, sâdece Beyhakî naklettiği için ve ayrıca diğer hadîslerdeki rivâyetleri doğrulayan ifâdeler bulunduğu için buraya kaydettik.

Ebu Osmân İsmâîl İbn Abdurrahmân... Yezîd İbn Ebu Hâtim'den nakleder ki; o şöyle demiş : Rü'yâmda Rasûlullah (s.a.) ı gördüm ve dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü ümmetinden Süfyân es-Sevrî denilen bir adam var. Onda bir fenâlık var mıdır, yok mudur? Rasûlullah; onda

hiç bir kötülük yoktur, dedi. Ebu Hârûn el-Abdî, Ebu Saîd el-Hudrî'den senin mi'râca çıktığın geceyi bize anlattı ve senin gökte şunları gördüm dediğini söyledi. Sen bu hadîsi söyledin mi söylemedin mi? dedim. Rasûlullah (s.a.) bana; evet, söyledim, dedi. Sonra dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, senin ümmetinden bazı kişiler senin gece yürüyüşün hakkında acâyib şeyler naklediyorlar. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onlar; kıssacıların sözlerinden ibârettir.

IX — Şeddâd İbn Evs'in Rivâyeti

İmâm Ebu İsmâîl Muhammed İbn İsmâîl et-Tirmizî der ki : Bize İshâk İbn İbrâhîm... Şeddâd İbn Evs'den şöyle dediğini nakletti : Ey Allah'ın Rasûlü, senin gece yürüyüşün nasıl oldu? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ben ashâbımla birlikte Mekke'de yatsı namazını gecikerek kılmıştım. Bu sırada Cebrâîl bana beyâz bir hayvan getirdi. Merkebden büyükçe katırdan küçükçe idi. Ve; bin, dedi. Ona binmek bana zor geldi. Bunun üzerine Cebrâîl, kulağından onu tutup beni üzerine bindirdi. Hayvan yürüdü, bizi uçuruyordu. Öyle ki ayağını gözünün ulaştığı yere basıyordu. Nihâyet bizi hurmalıklı bir arâzîye götürdü, beni orada indirdi. Ve; namaz kıl, dedi. Ben namaz kıldım. Sonra bindik. Nerede namaz kıldın biliyor musun? dedi. Ben; en iyisini Allah bilir, dedim. Yesrib'de, güzellikler yurdunda namaz kıldın, dedi. Hayvan bizi uçururcasına götürüyordu, gözünün eriştiği yere tırnağını basıyordu. Sonra bir yere ulaştık. Cebrâîl; in dedi, indim. Sonra; namaz kıl, dedi. Namaz kıldım. Sonra bindik. Dedi ki : Nerde namaz kıldın biliyor musun? Ben en iyisini Allah bilir, dedim. Dedi ki : Medyen'de, Mûsâ'nın ağacının yanında namaz kıldın. Sonra hayvan bizi uçururcasına götürdü. Ayağını gözünün erdiği yere basıyordu. Nihâyet bir yere vardık, karşımızda köşkler belirdi. İn, dedi indim, namaz kıl, dedi kıldım. Sonra bindik, nerede namaz kıldın biliyor musun? dedi. Ben; Allah en iyisini bilendir, dedim. Beyt el-Lahm'de, Meryem Oğlu Îsâ Mesîh'in olduğu yerde namaz kıldın, dedi. Sonra hayvan bizi götürdü, bir şehre Yemen tarafındaki kapısından girdik. Mescidin ön tarafına geldi ve oraya hayvanı bağladı. Biz mescide, güneşle ayın eğim gösterdiği kapısından girdik. Ben o mescidde, Allah'ın dilediği kadar namaz kıldım ve çok fazla susuzluk hissettim. Bana iki kap getirildi, birinde süt, diğerinde bal vardı. Her ikisi birlikte uzatıldı, ben hangisini alayım diye düşünürken, Allah Azze ve Celle bana hidâyet nasîb etti de, sütü aldım ve içtim. Ve kab alnıma değinceye kadar hepsini içip bitirdim. Önümde minbere yaslanmış bir ihtiyar vardı. Dedi ki : Arkadaşın fıtratı aldı. O doğru yola iletilecektir. Sonra hayvan bizi

götürdü, nihâyet şehrin bulunduğu vâdîye girdik. Bir de baktık ki; cehennem toz gibi beliriyor. Şeddâd İbn Evs der ki : Ey Allah'ın Rasûlü, onu nasıl buldun? dedim. Rasûlullah buyurdu ki : Sıcak su kaynağı gibi. Sonra benden uzaklaştırıldı. Bu sırada falanca ve falanca yerde Kureyş kervanına rastladık. Develerinden birini yitirmişlerdi. Onu falanca toplamıştı. Ben onlara selâm verdim. Bazıları dediler ki : Bu, Muhammed'in sesidir. Sonra Mekke'de sabah olmadan önce, ashâbımın yanına geldim. Ebubekir (r.a.) bana gelerek dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü bu gece neredeydin? Ben, senin bulunacağın yerlerde seni aradım. Hz. Peygamber dedi ki : Biliyor musun, ben bu gece Beyt el-Makdis'e götürüldüm? Ebubekir dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, orası bir aylık yoldur. Onu bana anlat, Rasûlullah dedi ki : Bana bir yol açıldı, ben oraya bakıyor gibiydim. O bana ne sorarsa, onu kendisine bildiriyordum. Ebubekir dedi ki : Ben, senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim. Müşrikler ise dediler ki : İbn Ebu Kebşe'ye bakın. Bu gece Beyt el-Makdis'e gittiğini iddiâ ediyor. Şeddâd İbn Evs der ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Benim söylediğim sözün delili olarak size bildireyim ki; falanca ve falanca yerde sizin kervanınıza rastladım. Onlar develerini yitirmişlerdi. Falanca onu bulmuştu ve onların bulundukları yer şu kadar şu kadar mesâfededir, falanca gün de buraya geleceklerdir. Kervanın önünde siyah bir deve var, üzerinde siyah bir örtü bulunmaktadır. İki de siyah çuval vardır. O gün olunca halk onların gelişini beklemeye koyuldu. Nihâyet günün yarısına yaklaşıldığında, kervan döndü. Önlerinde Rasûlullah (s.a.) ın anlattığı deve bulunuyordu. Beyhakî de iki yoldan Ebu İsmâîl et-Tirmizî kanalıyla bu hadîsi rivâyet etmiştîr. Hadîsin bitiminde de, bunun isnâdı sahîhtir, bu olay parça parça olarak başka hadîslerde rivâyet edilmiştir, İnşaallah elimize geçeni biz zikredeceğiz, der. Sonra bu hadîse delil olmak üzere isrâ olayıyla ilgili pek çok hadîs anlatır. Bu hadîsi Şeddâd İbn Evs'den uzun olarak İmâm Ebu Muhammed Abdurrahmân İbn Ebu Hâtim de Tefsîr'inde, babası kanalıyla İshâk İbn İbrâhîm'den nakleder. Şüphesiz ki Şeddâd İbn Evs'den nakledilen bu hadîs birçok bölümler ihtivâ etmektedir. Beyhâkî'nin dediği gibi, içinden bir kısmı sahîhtir. Bir kısmı da münkerdir. Nitekim Beyt el-Lahm'de peygamberin namaz kılmış olması ve Ebubekir Sıddîk'ın Beyt el-Makdis'in niteliğini sorması ve daha diğerleri bu meyândadır. Allah en iyisini bilendir.

X — Abdullah İbn Abbâs'ın Rivâyeti :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Osmân İbn Muhammed... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Hz. Peygamber geceleyin yürütüldüğü sırada cennete girdi ve orada bir fısıltı işitti. Dedi ki ;

ey Cibrîl bu nedir? Cebrâîl; bu müezzin Bilâl'dir, dedi. Rasûlullah (s.a.) insanların yanına gelince : Bilâl kurtuldu, onu falanca falanca yerde gördüm, dedi. İbn Abbâs der ki : Hz. Peygamber Mûsâ Aleyhisselâm ile karşılaştı, Mûsâ Aleyhisselâm onu ağırladı ve; merhabâ ümmî peygamber, dedi. Hz. Peygamber onun esmer benizli, uzun orta boylu, saçı kulaklarının hizâsında veya daha yukarıda olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber; ey Cebrâîl bu kimdir? dedi. Cebrâîl; bu, Mûsâ'dır, dedi. Hz. Peygamber gitti ve Îsâ ile karşılaştı. Îsâ onu ağırladı ve peygamber; ey Cebrâîl bu kimdir? dedi. Cebrâîl; bu, Îsâ'dır, dedi. Hz. Peygamber gitti; yaşlı, heybetli bir ihtiyarla karşılaştı. İhtiyar onu ağırladı, o ihtiyara selâm verdi. Hepsi peygamberi selâmlıyordu. Hz. Peygamber; ey Cibrîl, bu kimdir? dedi. Cebrâîl; bu, baban İbrâhîm'dir, dedi. İbn Abbâs der ki : Hz. Peygamber ateşe baktı bir de ne görsün, bir topluluk leş yiyorlar. Ey Cebrâîl kimdir bunlar? dedi. Cebrâîl; bunlar insanların etlerini yiyenlerdir, dedi. Sonra gerçekten kırmızı ve mavi bir adam gördü. Ey Cebrâîl bu kimdir? dedi. Cebrâîl; bu, deveyi kesen adamdır, dedi. İbn Abbâs der ki : Hz. Peygamber Mescid-i Aksâ'ya gelince, namaza durdu. Sağa sola bakındı, bir de ne görsün peygamberlerin hepsi toplanmış onunla birlikte namaz kılıyorlar. Namazı bitirince iki kâse getirildi. Biri sağdan diğeri soldan sunuldu. Birinde süt, diğerinde bal vardı. Hz. Peygamber sütü aldı, ondan içti. Elinde kâse olan kişi dedi ki : Sen fıtratı tutturdun. Bunun isnâdı sahîhtir, ancak hadîs imâmları tahrîc etmemişlerdir.

Bu Hadîsin Bir Başka Rivâyeti :

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Geceleyin Hz. Peygamber Beyt el-Makdis'e götürüldü. Sonra aynı gece geri getirildi. Hz. Peygamber, geceleyin gidiş-gelişini anlattı ve Beyt el-Makdis'in alâmetiyle Kureyş'lilerin kervanlarının işâretini söyledi. Bazı kişiler dediler ki : Biz, Muhammed'in söylediğini tasdîk etmeyiz. Onlar küfür elbisesi giyindiler. Allah Teâlâ, Ebu Cehil ile birlikte onların boynunu vurdu. Ebu Cehil ise dedi ki : Muhammed bizi zakkûm ağacıyla korkutuyor. Üzüm ve hurma getirin de yiyelim, zakkûmlanalım, dedi. Hz. Peygamber Deccâl'i göz görüşüyle gördü, rü'yâ görüşüyle değil. Îsâ'yı da, Mûsâ'yı da, İbrâhîm'i de. Hz. Peygambere Deccâl sorulduğunda şöyle dedi : Ben onu büyük cüsseli, bembeyâz birisi olarak gördüm. İki gözünden birisi sağlamdı. O, yıldız gibi bir inciydi. Başının saçları bir ağacın dalları gibiydi. Îsâ'yı da bembeyâz gördüm. Saçı kısaydı, gözü keskindi, yaratılış bakımından karnı büyükçeydi. Mûsâ'yı da esmer tenli, siyah biri olarak gördüm. Saçı fazlaydı, yaratılışı şiddetliydi. İbrâhîm'i gördüm, ancak onun hangi

uzvuna baktımsa onun benim gibi olduğunu, arkadaşınızın aynı olduğunu gördüm. Cebrâîl, bana Mâlik'e selâm vermemi söyledi, ben de ona selâm verdim. Bu hadîsi Neseî, Ebu Zeyd Sâbit İbn Yezîd kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet eder ve isnâdının sahîh olduğunu söyler.

Hadîsin Bir Başka Kanaldan Rivâyeti :

Beyhakî der ki bize Ebu Abdullah el-Hâfız... Ebu'l-Âliye'den rivâyet etti ki; o, şöyle demiş : Bize peygamberimizin amcasının oğlu Abdullah İbn Abbâs anlattı ve şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Geceleyin götürüldüğümde, Mûsâ İbn İmrân'ı gördüm. O, uzunca boylu, kısa saçlı idi ve Şenûe erkeklerine benziyordu. Meryem Oğlu Îsâ'yı gördüm. Yaratılışı düzgündü. Kırmızı ile beyâz arasındaydı, saçları düzdü (kıvırcık değildi). Cehennemin hâzini Mâlik ile Deccâl'ı gördüm. Allah Teâlâ âyetlerinde onları göstermişti. Sonra, «Onunla karşılaşacağınızdan şüphede olmayın» âyetini okudu. Katâde bu âyeti şöyle tefsîr ediyor : Muhakkak ki Allah Nebî'si Mûsâ ile karşılaşmıştır. Ve «onu İsrâiloğullarına hidâyet rehberi kıldık» âyetini de Mûsâ'nın İsrâiloğullarına önder olduğu şeklinde tefsîr ediyordu. Müslim Sahîh'in'de bu hadîsi Abd İbn Humeyd kanalıyla Şeybân'dan rivâyet eder. Buhârî ve Müslim ise Şu'be kanalıyla Katâde'den muttasıl olarak bu hadîsi rivâyet eder.

Bir Başka Yoldan Rivâyeti :

Beyhakî der ki : Bize Ali İbn Ahmed İbn Abdân... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Mi'râca çıkarıldığım gece, çok güzel bir koku ile karşılaştım. Bu ne kokusudur? dedim. Dediler ki : Firavun'un kızının ve çocuklarının taraklarının kokusudur. Tarağı elinden düşmüştü. O sırada Allah'ın adıyla diyerek almak istedi. Firavun'un kızı; babamın adıyla, dedi. O; benim, senin ve babanın Rabbı olan Allah'ın adıyla, dedi. Firavun'un kızı; senin babamdan başka bir Rabbın mı var? deyince, o; evet, benim, senin ve babanın Rabbı olan Allah, dedi. Bunun üzerine Firavun onu çağırdı ve dedi ki : Senin benden başka Rabbın mı var? O; evet, benim ve senin Rabbın olan Allah Azze ve Celle, dedi. Firavun emretti, bakırdan bir parça kızartıldı, sonra onunla dağlanmasını bildirdi. Kadın dedi ki : Benim, senden bir isteğim var. Firavun neymiş o? dedi. Kadın dedi ki : Benim ve çocuklarımın kemiğini bir yerde toplayasın. Firavun; peki öyle olsun, bizim üzerimizde hakkın olduğu için bunu yapalım, dedi. Firavun emretti; onları birer birer attılar. Nihâyet içlerinden meme emen birine varınca, o dedi ki : Anneciğim çekinme gir, sen mu-

hakkak hak üzeresin. Dördü birlikte çocukken böyle konuştular. Yûsuf, Cüreyc'in arkadaşı, Îsâ İbn Meryem Aleyhisselâm da buna şehâdet ettiler. Bu rivâyetin isnâdında bir beis yoktur. Ancak hadîs imâmları tahrîc etmemişlerdir.

Bir Başka Yoldan Rivâyeti :

İmâm Ahmed der ki bize Muhammed İbn Ca'fer... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Mi'râca çıkarıldığım gecenin, ertesi sabah Mekke'de oldum. Durumumdan endîşelenerek halkın beni yalanlayacağını bildim. Hz. Peygamber bu şekilde yalnız başına üzüntülü halde oturmuşken, Allah düşmanı Ebu Cehil geldi ve onun yanına oturarak onunla alay edercesine : Ne o bir şeyler mi var? dedi. Rasûlullah (s.a.); evet, dedi. Ebu Cehil neymiş o? dedi. Rasûlullah (s.a.); bu gece ben götürüldüm, dedi. Ebu Cehil; nereye? dedi. Hz. Peygamber; Beyt el-Makdis'e, dedi. Ebu Cehil; sonra sabahleyin aramıza geri mi döndün? dedi. Hz. Peygamber; evet, dedi. Ebu Cehil; halkı çağırınca Hz. Peygamberin aynı şeyi söylediğini inkâr etmesinden korkarak, onu yalanlamadı ve; ister misin kavmini çağırayım da bana anlattıklarını onlara da anlatasın? dedi. Rasûlullah (s.a.); peki, dedi. Ebu Cehil; ey Kâ'b İbn Lüeyy oğulları koşun gelin, dedi. Bunun üzerine meclis kaynadı ve çevreden insanlar gelip ikisinin yanına oturdular. Ebu Cehil Hz. Peygambere; bana anlattıklarını kavmine de anlat, dedi. Rasûlullah (s.a.); bu gece ben götürüldüm, dedi. Onlar nereye? deyince; Beyt el-Makdis'e, dedi. Onlar; sonra sabahleyin de aramızda mı oldun? dediler. Hz. Peygamber; evet, deyince; içlerinden kimisi alkış tutarak, kimisi de yalana hayret içerisinde elini başına koyarak dediler ki; sen, bize Kudüs'teki mescidi tavsîf edebilir misin? Aralarında Kudüs'e gidip mescidi görmüş olanlar vardı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Ben onlara Kudüs'teki mescidin niteliklerini anlatıyordum ve bazan nitelikler birbirine karışır gibi olmuştu. Benim yanıma mescid getirildi ve sanki Akil'in evinin önüne konulmuş gibi ona bakıyordum. Abdullah İbn Abbâs der ki : Hz. Peygamber orayı öylesine güzel tavsîf etmişti, ancak ben onları ezberleyemedim. Abdullah İbn Abbâs der ki : Halk; anlattığın şeyler Allah'a andolsun ki doğrudur, onlarda isâbet ettirdin, dediler. Neseî bu hadîsi, Avf İbn Ebu Cemîle kanalıyla tahrîc eder. Beyhakî de Nadr kanalıyla Avf İbn Ebu Cemîle el-Arabî'den nakleder. O güvenilir imâmlardan biridir.

XI — Abdullah İbn Mes'ûd'un Rivâyeti :

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî der ki : Bize Ebu Abdullah el-Hâfız...

Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) geceleyin yürütüldüğünde Sidre el-Müntehâ'ya vardı. O altıncı göktedir. Çıkılacak şey oraya kadar varır ve ondan sonra alıkonulur. Ve iniş orada son bulur. Yukardan inenler oraya kadar iner ve oradan sonra tutuluverirler. Çünkü Sidre'yi kuşatan şey kuşatmıştır. Sidre'yi altından bir örtü kuşatmıştır. Rasûlullah (s.a.) a beş namaz ile Bakara sûresinin son kısımları orada verilmiştir. Allah'a şirk koşmayarak günâh işleyenlere mağfiret orada verilmiştir. Müslim, Sahîh'inde Muhammed İbn Abdullah kanalıyla Abdullah İbn Nümeyr'den ve Abdullah İbn Mes'ûd'dan bu hadîsi zikreder. Beyhakî sonra şöyle der : Abdullah İbn Mes'ûd'un zikrettiği bu hadîs, mi'râc hadîsinin bir parçasıdır. Enes İbn Mâlik, Mâlik İbn Sa'saa kanalıyla Hz. Peygamberden, Ebu Zerr de Hz. Peygamberden bu olayı rivâyet etmiştir. Sonra Beyhakî bu hadîsi, bir kere de mürsel olarak o ikisini zikretmeden rivâyet etmektedir. Ayrıca Beyhakî yukarıda geçen üç hadîsi zikretmiştir. Ben derim ki : Abdullah İbn Mes'ûd'dan bundan daha geniş olanı rivâyet edilmişse de, onda garâbet bulunmaktadır. Hasan İbn Arafe'nin meşhûr hadîs cüz'ünde rivâyet ettiğine göre; Mervan İbn Muâviye, Ebu Zabyân el-Cenbîden şöyle dediğini nakleder : Biz Ebu Ubeyde İbn Abdullah'ın, yani İbn Mes'ûd'un ve Muhammed İbn Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın yanında oturuyorduk. O ikisi otururken Muhammed İbn Sa'd, Ebu Ubeyde'ye şöyle dedi : Babanın rivâyet ettiği Hz. Peygamberin isrâ hâdisesini bize anlat. Ebu Ubeyde dedi ki : Hayır, sen babandan duyduğunu bize anlat. Muhammed dedi ki : Ben sana sormadan evvel sen bana sorsaydın anlatırdım. Ebu Zabyân der ki : Ebu Ubeyde, babasından sorulan şeyi anlatmaya başladı ve şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Cebrâîl bana merkebden büyükçe, katırdan küçükçe bir hayvan getirdi ve beni üzerine bindirdi. Sonra hayvan bizi hızla götürmeye koyuldu. Bir tepeye tırmandığında arka ayakları ön ayaklarının seviyesinde oluyordu. Bir tepeyi indiğinde ön ayakları arka ayaklarının seviyesinde oluyordu. Nihâyet orta, uzunca boylu, esmer tenli bir adama rastladık. Sanki o Ezd Şenûe kabîlesinin erkeklerindendi. Ve o yüksek sesle; ona ikrâm ettim, lutfettim, diyordu. Hz. Peygamber buyurdu ki : Onun yanına vardık ve kendisine selâm verdik. O da selâmımızı iâde etti ve dedi ki : Ey Cibrîl, beraberinde bulunan bu kişi kimdir? Bu, Ahmed'dir, dedi. Merhabâ ümmî Arap peygambere, dedi. O ki Rabbının risâletini teblîğ etti ve ümmetine nasîhatta bulundu, diye ekledi. Hz. Peygamber diyor ki : Sonra gittik ve ben; ey Cibrîl kimdir bu? dedim. Bu İmrân Oğlu Mûsâ'dır, dedi. Hz. Peygamber di-

yor ki : Kime kızıyor? dedim. Cebrâîl, Rabbına senin için, dedi. Rabbına karşı sesini yükseltiyor ha? dedim. Cebrâîl dedi ki : Allah onun kızgınlığını bilmektedir. Sonra gittik ve bir ağaca rastladık. Yüksek ağaçlar gibi meyvesi vardı, altında da bir yaşlı ve âilesi oturuyordu. Hz. Peygamber buyurdu ki : Bana Cibrîl baban İbrâhîm'e var, dedi. Ona vardım ve selâm verdim. O da selâmı iâde etti. İbrâhîm dedi ki : Ey Cibrîl, yanındaki kimdir? O oğlun Ahmed'dir, dedi. İbrâhîm; merhabâ ümmî peygambere, dedi. O ki Rabbının risâletini teblîğ etti ve ümmetine öğüt verdi. Yavrucuğum; sen bu gece Rabbınla buluşacaksın. Senin ümmetin, ümmetlerin en sonuncusu ve en güçsüzüdür. Eğer ümmetin konusunda niyâzın olabilecekse, onu yap. Hz. Peygamber diyor ki : Sonra gittik ve nihâyet Mescid-i Aksâ'ya vardık. İndim, hayvanı mescidin kapısında bulunan ve peygamberlerin hayvanlarını bağladıkları halkaya bağladım. Sonra Mescide girdim. Rükû'da kıyâmda ve secdeye varmış kimseler arasında peygamberleri tanıdım. Sonra bana iki kâse getirildi. Bal ve süt vardı. Ben sütü aldım, içtim. Cebrâîl Aleyhisselâm omuzuma vurarak dedi ki : Sen fıtratı seçtin, Muhammed'in Rabbına andolsun ki, sonra namaz kılındı ben onlara imâm oldum. Sonra dönüp geldik.

Bu hadîsin isnâdı garîb olup, muhaddisler onu tahrîc etmemişlerdir. Bu hadîsteki garîblikler şunlardır : Peygamberlerin, önce Hz. Peygambere suâl sormaları sonra onun peygamberlerden ayrıldıktan sonra suâl sormasıdır. Halbuki sahîh hadîslerde meşhûr olan rivâyet daha önce geçen gibidir. Şöyle ki; Cebrâîl ona önce peygamberleri tanıtıyor ve giderek selâm vermesini söylüyordu. Yine bu hadîste peygamberlerin Hz. Peygamberin mescide girmesinden önce toplandıkları belirtilmektedir. Doğrusu ise; onların göklerde toplanmış olmaları, sonra onlarla birlikte Beyt el-Makdis'e inmeleri ve orada namaz kılmalarıdır. Sonra da Burâk'a binerek Mekke'ye doğru hareket etmiş olmasıdır. Allah en iyisini bilendir.

Bu Hadîsin Bir Başka Yoldan Rivâyeti :

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüşeym... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mi'râca götürüldüğüm gece İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ ile karşılaştım. Onlar, kıyâmetin durumunu tartışıyorlardı. Hz. Peygamber dedi ki : Bu konuda meseleyi İbrâhîm Aleyhisselâm'a götürdüklerinde, o; ben onu bilmem, dedi. Sonra konuyu Mûsâ Aleyhisselâm'a götürdüler o da; benim bu konuda bilgim yoktur, dedi. Bunun üzerine meseleyi Îsâ Aleyhisselâm'a sordular. O da; onun zamanını Allah Azze ve Celle'den başka kimse bilmez, dedi. Rabbımın bana verdiği ahde göre Deccâl çıkacaktır. Be-

nim yanımda iki tane kamçı vardı. Deccâl beni görünce bakırın, kurşunun eriyişi gibi eriyecektir. O beni gördüğünde, Allah onu helâk edecektir. Öyle ki taş ve ağaç bile; ey müslüman altımda bir kâfir var, gel onu öldür, diyecektir. Sonra Allah onları helâk edecek, ve insanlar ülkelerine, yurtlarına döneceklerdir. Bu sırada her yönden çoğalan Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak, onların ülkelerini çiğneyecektir. Neye rastlarlarsa onu mahvedeceklerdir. Hangi suya ulaşırlarsa onu içeceklerdir. Sonra insanlar bana gelip dert yanacaklar, ben de onlar için düşmanlarının aleyhinde Allah'a duâ edeceğim, Allah onları helâk edip öldürecek ve öyle ki, yeryüzü onların kokularının pisliği ile dolup taşacak. Sonra Allah, yağmur indirecek ve onların cesedlerini sürükleyerek denize atacak. Rabbımın bana verdiği ahidde, bütün bunlar olduktan sonra bunları tamâmlayıcı bir taşıyıcı olarak kıyâmet gelecektir. İnsanlar kıyâmetin kendilerini ne zaman ansızın yakalayacağını, geceleyin mi gündüzün mü tutuvereceğini bilmezler. İbn Mâce, bu hadîsi Bündâr kanalıyla Avâm İbn Havşeb'den nakleder.

XII — Abdurrahmân İbn Kurt'un Rivâyeti :

Saîd İbn Mansûr der ki : Bize Miskîn... Abdurrahmân İbn Kurt'tan rivâyet etti ki; Rasûlullah (s.a.) Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğü akşam, zemzem ile makâm arasında bulunuyormuş. Cibrîl sağında, Mîkâîl solunda duruyormuş. Onu uçurup yüce göklere erdirdiler. Dönüşünde dedi ki : Yüce göklerde pek çok tesbîh ile birlikte bir tesbîh işittim. Yüce gökler şânı yüce olan Allah'ın huzûrunda diz çökerek mehâbetle O'nu tesbîh ediyorlar ve (سبحان العلی الأعلی سبحانه و تعالی) yücelerin yücesini tesbîh ederiz, tenzîh ve yücelik O'nundur, diyorlardı. Abdurrahmân İbn Kurt bu hadîsi aynı sûrenin «Yedi gök onu tesbîh eder.» âyetinin tefsîrinde zikretmektedir.

XIII — Ömer İbn Hattâb (r.a.) ın Rivâyeti :

İmâm Ahmed der ki : Esved İbn Âmir... Ubeyd İbn Âdem, Ebu Meryem ve Ebu Şuayb'dan rivâyet eder ki; Ömer İbn Hattâb Câbiye'de imiş ve Beyt el-Makdis'in fethi zikredilmiş. Ebu Seleme (Hammâd İbn Seleme) demiş ki : Bana Ebu Sinân Ubeyd İbn Âdem'in şöyle dediğini anlattı : Ben Ömer İbn Hattâb'ın Kâ'b'a şöyle dediğini duydum : Nerede namaz kılmamı uygun görürsün? O dedi ki : Eğer beni dinlersen kayanın arka tarafında namaz kılarsın. O zaman bütünüyle Kudüs önünde kalır. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) dedi ki : Yahûdî kadına benzedin. Hayır, orada değil Rasûlullah (s.a.) ın namaz kıldığı yerde

kılacağım. Kıbleye doğru yöneldi ve namazını kıldı. Sonra geldi, örtüsünü yere serdi ve örtüsündeki süprüntüleri temizledi. Halk da böylece temizlediler. Hz. Ömer kayaya ta'zîm göstererek onu Kâ'b el-Ahbâr'ın işâret ettiği gibi önüne alıp namaz kılmadı, aksine arkasında bıraktı. Çünkü Kâ'b kayaya ta'zîm eden bir kavme mensûbtu ve onlar burayı kıblegâh yapmışlardı. Fakat Allah Teâlâ, Kâ'b'a İslâm'ı lutfetti de o Hakk'ın hidâyetine erdi. Bu sebeple Kâ'b cna kayaya doğru namaz kılmasını ifâde edince; mü'minlerin emîri kendisine; yahûdî kadına benzettin, dedi. Ancak Hristiyanlar gibi orayı çiğnemedi. Çünkü Yahûdîlerin kıblesi olduğu için Hristiyanlar orayı mezbeleye çevirmişlerdi. Hz. Ömer, oradaki pislikleri temizleyip süprüntüleri elbisesiyle süpürerek namaz kıldı. Bu ifâde Müslim'in Sahîh'inde Ebu Mirsed'den nakledilen ve Rasûlullah (s.a.) ın; kabirlere oturmayınız ve orada namaz kılmayınız, kavline benzemektedir.

XI — Ebu Hüreyre'nin Rivâyeti :

Ebu Hüreyre'nin rivâyeti gerçekten uzun ve garîbliklerle doludur. Nitekim İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî bu âyetin tefsîrinde şöyle der : Bize Ali İbn Sehl... Ebu Hüreyre'den veya —bu şüphe Ebu Ca'fer er-Râzî'dendir— başkalarından bu âyetin tefsîri konusunda şöyle dediğini haber verdi : Cibrîl Hz. Peygamberin yanına geldi. Beraberinde Mîkâîl vardı. Cibrîl Mîkâîl'e dedi ki : Bana bir tas zemzem suyu getir ki onunla Muhammed'in kalbini temizleyeyim ve göğsünü yarayım. Râvî der ki : Hz. Peygamberin karnını yardı ve onu üç kere yıkadı. Mîkâîl ona üç tas zemzem suyu getirdi. Bununla göğsünü yardı ve içinde bulunan pislikleri attı. Göğsünü dilim dilim îmân, yakîn ve İslâm ile doldurdu. Ve iki omuzunun arasına peygamberlik mührünü vurdu. Sonra ona bir at getirdi ve atın üzerine bindirdi. O atın her adımı gözünün vardığı noktaya kadar —ya da gözünün görebildiği en son noktaya kadar— uzanıyordu. Hz. Peygamber beraberinde Cibrîl ile birlikte yürüdüler. Sonra bir gün toprağı eken ve hemen ertesi gün hasâd yapan bir topluluğa rastladılar. O topluluk ekinlerini biçtikçe eskisi gibi oluyordu. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cebrâîl, bu nedir? Cebrâîl dedi ki : Bunlar, Allah yolunda cihâd eden mücâhidlerdir. Bunların iyilikleri yedi yüz kat artmaktadır. Ne infâk ederlerse arkadan onlara verilmektedir. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Sonra başları balta ile ezilen bir topluluğun yanına geldi. Başları ezildikçe tekrâr eski haline döndürülüyordu. Ve bu ezme işlemi, durmadan devâm ediyordu. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cebrâîl, bunlara

ne oluyor? Cebrâîl dedi ki : Bunlar, farz namazları için kalkmayanlardır. Sonra bir başka topluluğun yanına geldi. Bunların da önlerinde ve arkalarında yamalar vardı. Deve ve hayvanların koşuşu gibi koşuyor ve hurma ağacı dikeniyle zakkûm ve cehennemin kızgın taşlarından yiyorlardı. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cebrâîl, bunlar da ne? Cebrâîl dedi ki : Bunlar mallarının zekâtlarını vermeyenlerdir. Allah onlara hiç bir şekilde zulmetmemiştir. Allah, kullara zulmedici değildir. Sonra bir başka topluluğun yanına vardı. Onların önünde, bir kazanda pişmiş et bulunuyordu. Bir başka kazanda da pis ve kokmuş et vardı. O insanlar güzel pişmiş eti bırakıyorlar, pis ve kokmuş etten yiyorlardı. Hz. Peygamber ey Cebrâîl bu da ne? dedi. Cebrâîl dedi ki : Bu, senin ümmetinden o adamdır ki yanında temiz, helâl hanımı bulunur da, o pis bir kadının yanına varır ve sabaha kadar orada kalır. Kadın da temiz ve helâlından kocası bulunurken gider pis bir erkeğin yanında kalır ve sabaha kadar orada geceler.

Ebu Hüreyre der ki : Sonra Hz. Peygamber bir ağaca rastladı. Yolun kenarında bulunan bu ağaç, kim geçerse onun elbisesini yırtıyor veya parçalıyordu. Rasûlullah dedi ki : Ey Cebrâîl bu da ne? Cebrâîl dedi ki : Bu, senin ümmetinden öyle bir topluluğun misâlidir ki, onlar yol üzerine otururlar ve yolu keserler. Sonra «Va'dedildiğiniz her yolun üzerine de oturmayın.» âyetini okudu. Ebu Hüreyre der ki : Sonra Hz. Peygamber bir adama rastladı. Adam büyük bir ağacın dallarını toplamıştı, ancak götüremeyeceği halde gittikçe üzerine yüklüyordu. Dedi ki : Ey Cebrâîl bu da ne? Cebrâîl dedi ki : Bu, senin ümmetinden o kimsedir ki, insanların emânetleri onun üzerinde bulunur ve o bu emânetleri ödemeye güç yetiremediği halde hâlâ bunun üzerine ilâve yüklenmek ister. Sonra dilleri ve dudakları, demirden makaslarla kesilen bir topluluğa rastladı. Bunlar kesildikten sonra tekrâr eski haline dönüyor ve bu kesilme durup bitmiyordu. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cebrâîl bunlar da ne? Cebrâîl dedi ki : Bunlar fitne hatîbleridir. Yapmadıklarını söylerler. Sonra küçük bir çukurun yanına geldiler. O çukurdan büyük bir öküz çıkıyordu. Ancak öküz çıktığı yere tekrâr girmek istiyor, fakat buna güç yetiremiyordu. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cebrâîl bu da ne? Cebrâîl dedi ki : Bu, büyük söz söyleyip sonra pişmân olan ve geri dönmeye gücü yetmeyen kişinin misâlidir.

Sonra bir vâdî kenarına geldi ve orada soğuk, güzel bir rüzgâr hissetti. Misk kokusu duydu ve bir ses işitti. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cebrâîl, bu soğuk ve güzel rüzgâr nedir? Bu misk nedir? Bu ses nedir? Cebrâîl dedi ki : Bu, cennet sesidir. Diyor ki : Ey Rabbım bana va'dettiğini ver. Odalarım çoğaldı. İncim, mercanım, dîbâcım, sündü-

süm, ipeğim, atlasım çoğaldı. Altınım, gümüşüm, kupalarım, sergilerim, ibriklerim ve bineklerim arttı. Balım, suyum, içkim, sütüm fazlalaştı. Bana va'dettiklerini ver. Cenâb-ı Allah buyurur ki : Müslüman her kadın ve her erkek, mü'min her kadın ve her erkek senindir. Bana ve peygamberlerime îmân edip sâlih amel işleyen Bana başka eşler koşmayıp ortaklar aramayanlar senindir. Kim Benden korkarsa; o emniyyet bulmuştur. Kim Benden isterse, ona veririm. Kim Benden borç alırsa, onu silerim. Kim Bana tevekkül ederse; ona kâfîyim. Ben Allah'ım, Benden başka ilâh yoktur. Ben sözümden dönmem. Mü'minler doğrusu felâh bulmuşlardır. Yaratıcıların en güzeli olan Allah yüce ve Münezzeh'tir. Cennet der ki : Doğrusu ben râzı oldum.

Ebu Hüreyre dedi ki : Sonra Hz. Peygamber bir vâdîye geldi. Orada çirkin bir ses duydu ve pis bir koku buldu. Dedi ki : Ey Cebrâîl bu koku nedir? Bu ses nedir? Cebrâîl dedi ki : Bu, cehennemin sesidir. Der ki : Ey Rabbım, bana va'dettiklerini ver. Benim zincirlerim, bukağılarım, Saîr'im, Hamîm'im, kızgın taşlarım, irinlerim ve azâbını çoğaldı. Derinliğim arttı, sıcağım fazlalaştı. Bana va'dettiklerinin hepsini ver. Allah Teâlâ buyurur ki : Müşrik her kadın ve erkek, kâfir her kadın ve erkek, kötü her kadın ve erkek senindir. Hesâb gününe inanmayan her azgın zorba senindir. Cehennem der ki : Ben râzı oldum.

Ebu Hüreyre dedi ki : Sonra Hz. Peygamber yürüdü ve Beyt el- Makdis'e vardı. Bineğinden indi ve atını kayaya bağladı. Sonra mukaddes eve girip orada melekler ile namaz kıldı. Namazı bitirince melekler dediler ki : Ey Cebrâîl, beraberindeki kimdir? Cebrâîl dedi ki: Muhammed Aleyhisselâm'dır. Melekler dediler ki : Muhammed Aleyhisselâm peygamber olarak gönderildi mi? O Evet, dedi. Onlar dediler ki : Allah o kardeşi ve o halîfeyi ağırlasın. Ne güzel kardeştir o, ne güzel halîfedir. Ne güzel gelendir bu gelen.

Ebu Hüreyre der ki : Sonra Hz.Peygamber, peygamberlerin rûhlarıyla karşılaştı. Onlar Rablarına hamd ve senâda bulundular. İbrâhîm Aleyhisselâm dedi ki : Hamd o Allah'a mahsûstur ki; beni dost kılmış ve bana büyük bir mülk vermiştir. Herkesin bana uyduğu doğru yolda yürüyen, ibâdet eden bir ümmet kılmıştır. Ve beni ateşten kurtarmış, ateşi bana soğukluk ve selâmet yurdu kılmıştır. Sonra Mûsâ Aleyhisselâm Rabbına hamd ve senâda bulunarak dedi ki : Hamdolsun o Allah'a ki; benimle sözlü olarak konuşmuş ve Firavun hânedânının yok olup İsrâiloğullarının kurtuluşunu benim elimden sağlanmıştır. Benim ümmetimden hakkı bulup ona göre adâletli davranan bir topluluk meydana getirmiştir. Sonra Dâvûd Aleyhisselâm Rabbına

hamd ve senâ edip şöyle demiş : Hamdolsun o Allah'a ki; bana büyük bir mülk vermiş, Zebûr'u öğretmiş ve demiri elimde yumuşatmıştır. Dağları benim emrime vererek kuşlarla birlikte tesbîh ettirmiş, hikmeti ve güzel konuşmayı bana vermiştir. Sonra Süleymân Aleyhisselâmı Rabbına hamd ve senâda bulunarak dedi ki : Hamdolsun o Allah'a ki; rüzgârı emrime vermiş, şeytânları benim buyruğum altına almış, istediğim mihrâbları, temsîlleri yapmalarını sağlamıştır. Büyük havuzlara, benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yapmalarını te'mîn etmiştir. Bana kuş dilini öğretmiş ve her şeyden üstün nimetler lutfetmiştir. Şeytânlardan, insanlardan ve kuşlardan askerleri emrime vermiş ve mü'min kullarından bir çoğuna beni üstün kılmıştır. Bana, benden sonra kimsenin sâhip olamayacağı, büyük bir mülk vermiş ve benimı mülkümü hesâbsız olarak güzelliklerle donatmıştır. Sonra Îsâ Aleyhisselâm Rabbı Zülcelâl'ını överek dedi ki : Hamdolsun o Allah'a ki; beni kelimesi kılmış ve beni Âdem'e benzetmiş. Âdem'i topraktan yaratmış sonra ona ol, deyivermiş ve o da olmuş. Bana kitabı öğretmiş, hikmeti, Tevrât'ı ve İncil'i belletmiştir. Ve benim çamurdan bir kuş şekli yapıp üfürmemle, Allah'ın izniyle kuş haline getirme imkânını bana vermiştir. Benim abraşları, sağırları iyileştirmemi, ölüleri Allah'ın izniyle diriltmemi sağlamıştır. Beni yüceltmiş, arıtmış, annemi ve beni kovulmuş şeytânın şerrinden korumuş ve şeytânın bizim üzerimizde bir yol bulmasına müsâade etmemiştir. Sonra Muhammed Aleyhisselâm Rabb-ı Zülcelâl'ını överek demiş ki : Her biriniz Rabbınızı övdünüz, ben de Rabbımı öveceğim. Hamdolsun o Allah'a ki; beni âlemlere rahmet olarak göndermiş, bütün insanlara uyarıcı ve korkutucu, müjdeleyici ve ihtâr edici olarak irsâl buyurmuştur. Bana Fûrkanı indirmiştir ki onda; her şeyin açıklaması vardır. Benim ümmetimi insanlar için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı, orta ümmet kılmış. Benim ümmetimi hem öndekiler, hem de sonrakiler kılmış. Göğsümü yarmış, yükümü hafifletmiş, şanımı yüceltmiş ve beni hem açıcı hem kapayıcı kılmıştır. İbrâhîm Aleyhisselâm demiş ki : İşte böylece Allah Muhammed Aleyhisselâm'ı size üstün kılmıştır. Ebu Ca'fer er-Râzî der ki : Peygamberliği sona erdiren kıyâmet gününde de şefâatın açıcısı, fâtihi odur.

Sonra ağzı kapalı üç kap getirilmiş. Getirilen kaplardan birinde su varmış. Hz. Peygambere iç, denmiş. Hz. Peygamber ondan azıcık içmiş. Sonra ona, içinde süt bulunan bir başka kap verilmiş ve; iç, denmiş. O kanıncaya kadar içmiş. Sonra ona, içinde içki bulunan bir başka kap verilmiş ve; iç, denmiş. Ben kandım artık içmek istemem, demiş. Cebrâîl demiş ki : İşte artık senin ümmetine bu yasak olacaktır.

Eğer ondan içmiş olsaydın, ümmetinden sana çok az kişi tâbi olacaktı.

Ebu Hüreyre der ki : Sonra göğe yükseldi ve açılmasını istedi. Kimdir o ey Cebrâîl? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, o kardeşi ve halîfeyi ihyâ etsin, ne güzel kardeş, ne güzel halîfe ve ne güzel gelicidir gelen kişi denildi. Hz. Peygamber girdi, bir de baktı ki yaratılışı tâm, hilkatında hiç eksiği bulunmayan bir kişi oturuyor. Sağından bir kapı açılıyor, oradan güzel bir koku çıkıyor, solundan bir kapı açılıyor oradan çirkin bir koku çıkıyor. Sağındaki kapıya bakınca müjdeleyip gülüyor. Solundaki kapıya bakınca ağlayıp üzülüyor. Ben dedim ki : Ey Cebrâîl, yaratılışında hiç bir eksiklik bulunmayan, bu tâm yaratılışlı ihtiyar kimdir? Bu iki kapı nedir? Cebrâîl dedi ki : Bu baban Âdem'dir. Sağında bulunan kapı, cennet kapısıdır. Soyundan oraya girenleri gördükçe gülüp seviniyor. Solunda bulunan kapı, cehennem kapısıdır. Oraya girenlere baktıkça üzülüp ağlıyor. Sonra Cebrâîl onu ikinci göğe çıkardı, açılmasını istedi. Yanındaki kimdir? denildi. Allah Rasûlü Muhammed'dir, dedi. Muhammed peygamber olarak gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, kardeşimizi ve halîfeyi ihyâ etsin. O ne güzel kardeş ve ne güzel halifedir. Ne güzel gelişdir o, denildi. Hz. Peygamber girdi, bir de baktı ki orada iki genç var. Ey Cebrâîl, bu iki genç kimdir? dedi. Onlar birbirlerinin teyze oğulları olan Meryem Oğlu Îsâ ile Zekeriyyâ Oğlu Yahyâ Aleyhisselâm'dır, dedi.

Ebu Hüreyre der ki : Cebrâîl onu üçüncü göğe çıkardı. Açılmasını istedi. Kimdir o? dediler. Cebrâîl, dedi. Ya beraberindeki? Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, halîfe ve kardeşimizi ihyâ etsin. O ne güzel kardeştir, ne güzel halîfedir. Ne güzel gelicidir bu gelen, denildi. Hz.Peygamber girdi, bir de baktı ki; güzellikte insanlara üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibi olan bir adam var. Güzellikte böylesine üstün kılınmış olan bu adam kimdir ey Cebrâîl? dedi. Cebrâîl; bu, kardeşin Yûsuf Aleyhisselâm'dır, dedi.

Ebu Hüreyre der ki : Sonra onunla birlikte dördüncü göğe çıktı, açılmasını istedi, kimdir o? dediler. Cibrîl, dedi. Ya beraberindeki? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, halîfe ve kardeşi ihyâ etsin, o ne güzel kardeş, ne güzel halîfedir. Ne güzel gelendir bu gelen, denildi. Hz. Peygamber girdi, birden karşısında bir adam gördü. Ey Cebrâîl kimdir bu? dedi. Cebrâîl, bu İdrîs Aleyhisselâm'dır. Allah onu yüce bir mekâna yükseltti, dedi. Sonra beşinci göğe çıktı, açılmasını istedi, kimdir o? dediler. Cebrâîl dedi. Ya

beraberindeki? dediler. Muhammed, dedi. O peygamber olarak gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, halîfe ve kardeşi ihyâ etsin. O ne güzel kardeş ve ne güzel halîfedir, bu gelen ne güzel gelicidir, dediler. Sonra içeri girdi, oturan bir adam gördü. Etrafında bir topluluk vardı, onlara bir şeyler anlatıyordu. Ey Cebrâîl kimdir bu? Ve şu çevresinde bulunanlar kimlerdir? dedi. Bu, kavmi tarafından sevilen Hârûn, çevresinde bulunanlar da İsrailoğullarıdır. Sonra altıncı göğe yükseldi ,açılmasını istedi, kimdir o? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberinde kim var? dediler. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. O halîfe ve kardeşi Allah ihyâ etsin. O ne güzel kardeş ve ne güzel halîfedir. Bu gelen de ne güzel gelicidir, denildi. Hz. Peygamber, oturmuş bir adam gördü. Onu geçti ve bunun üzerine adam ağladı. Hz. Peygamber, ey Cebrâîl bu kimdir, dedi. Cebrâîl, Mûsâ Aleyhisselâm'dır, dedi. Hz. Peygamber niçin ağlıyor? deyince, Cebrâîl dedi ki : İsrâiloğulları benim Hz. Âdem'in Allah katındaki en değerli evlâdı olduğumu iddiâ ediyorlardı. Şu Ademoğlu dünyaya benden sonra geldi ama ben ondan sonra oldum. Eğer o tek başına olsaydı, aldırmazdım ama her peygamber ümmetiyle beraber gelir, dedi.

Ebu Hüreyre der ki : Sonra yedinci göğe çıktı ve açılmasını istedi, kimdir o? denildi. Cebrâîl, dedi. Beraberinde kim var? denildi. Muhammed, dedi. O gönderildi mi? dediler. Evet, dedi. Allah, kardeşi ve halîfeyi ihyâ etsin. O ne güzel kardeş, ne güzel halîfedir. Ne güzel gelicidir bu gelen, dediler. Hz.Peygamber içeri girdi, bir de baktı ki; cennetin kapısında bir kürsü üzerine oturmuş ak saçlı bir adam bulunmaktadır. Onun etrafında beyâz yüzlü ap-ak topluluklar da oturmuşlardı. Bir topluluğun da rengi biraz bulanıktı. Rengi biraz bulanık olan bu topluluk bir nehre girdiler, yıkandılar, çıktılar ve renklerindeki bulanıklık gitti. Sonra bir başka nehre girdiler, yıkandılar, çıktılar renklerindeki diğer bulanıklık da gitti. Sonra bir başka nehre girdiler, yıkandılar, çıktılar ve renkleri arkadaşlarının renkleri gibi hâlis beyâz oldu. Geldiler ve arkadaşlarının yanına oturdular. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Cebrâîl, bu ak saçlı adam kimdir? Sonra bu ap-ak yüzlü insanlar kimlerdir? Renkleri bulanık olan şunlar necidirler? Girip renklerini arıttıkları bu ırmaklar nedir? Cebrâîl dedi ki : Bu, baban İbrâhîm'dir. Yeryüzünde saçı ağaran ilk insandır. Bu yüzü beyâz olanlar ise, îmanlarına zulüm karışmamış olanlardır. Renkleri bulanık olanlar ise, iyi amelle kötü ameli karıştırmış olan bir topluluktur. Tevbe ettiler, Allah onların tevbelerini kabul etti. Irmaklara gelince; birincisi Allah'ın rahmeti, ikincisi Allah'ın nimetidir. Üçüncüsünde ise Rabları onlara tertemiz içeceklerden içirmiştir.

Ebu Hüreyre der ki : Sonra Sidre el-Müntehâ'ya vardı. Kendisine : Burası Sidre'dir, senin ümmetinden sünnetine uyan herkes buraya kadar gidebilir, denildi. Hz. Peygamber baktı ki Sidre, bir ağaçtır. Kökünden, tatlı sular akan nehirler çıkmaktadır. Tadı değişmemiş sütten nehirler, içenlere tat veren içkiden nehirler ve süzülmüş baldan nehirler çıkmaktadır. Sidre, öyle bir ağaçtır ki, süvârîler onun gölgesinde yetmiş yıl giderler de yine bitiremezler. Onun bir yaprağı bütün ümmeti kaplayacak kadardır. Onu yüce Yaratıcının nûru kuşatmıştır. Tıpkı kargaların ağaç üzerine toplanmaları gibi melekler onu kuşatmışlardır.

Ebu Hüreyre der ki : Allah Teâlâ o sırada Hz. Peygamber'le konuşur. Ve ona; sor, der. O der ki : Sen İbrâhim'i dost edindin ve ona büyük bir mülk verdin. Mûsâ ile konuştun, Dâvûd'a büyük bir mülk verdin ve elinde demiri yumuşattın. Dağları buyruğuna müsahhar kıldın. Süleymân'a mülk verdin ve cinleri, insanları, şeytânları emrine âmâde kıldın. Rüzgârı buyruğuna verdin. Ondan sonra kimsenin sâhip olamayacağı büyük bir mülk verdin ona. Îsâ'ya Tevrât ve İncil'i öğrettin. Onun abraşları ve körleri iyileştirmesini, izninle ölüleri diriltmesine müsâade ettin. Onu ve annesini kovulmuş şeytandan muhafâza ettin. Şeytân bir daha onlara yol bulamaz. Rabbı Azze ve Celle ona der ki : Ben de seni dost edindim. Çünkü Tevrat'ta Rahmân'ın dostu diye yazılıdır. Seni tüm insanlığa müjdesi ve uyarıcı olarak gönderdim. Göğsünü açtım, yükünü indirdim, zikrini yücelttim. Ben ne zaman zikredilirsem sen de beraber zikredilirsin. Senin ümmetini, insanlar için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı kıldım. Senin ümmetini vasat bir ümmet kıldım. Senin ümmetini hem evvel, hem âhir ümmet kıldım. Senin ümmetinin her hutbede senin, Benim kulum ve rasûlüm olduğuna şehâdet etmelerine imkân sağladım. Senin ümmetinden öyle topluluklar halk ettim ki kalbleri onların incilleridir. Seni yaratılış bakımından peygamberlerin ilki, gönderiliş bakımından sonuncusu, hüküm verme bakımından evvelleri kıldım. Senden önce hiç bir peygambere verilmemiş olan iki kere tekrârlanan yediyi verdim (Fâtihâ sûresi) sana Bakara sûresinin son kısımlarını, senden önce hiç bir peygambere vermediğim Arş'ın altındaki hazineleri verdim. Sana Kevser'i verdim. Sana sekiz pay verdim. Bunlar İslâm, hicret, cihâd, sadaka, namaz, ramazan orucu, ma'rûf-u emir ve münkerden nehîydir. Seni hem açan, hem kapayan (Fâtih ve hâtim) kıldım. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki : Rabbım beni altı şeyle üstün kıldı. Bunlar; sözlerin başlarını ve sonlarını bana vermiş olması, sözlerin

toplamını bana vermiş olması, beni bütün insanlara uyarıcı ve müjdeci olarak göndermiş bulunması, bir aylık mesâfeden düşmanların kalblerine korkumu salıvermesi, benden önce hiçkimseye helâl kılınmamış olan gânimetleri bana helâl kılması ve bütünüyle yeryüzünü benim için temiz ve mescid kılmış olmasıdır.

Ebu Hüreyre der ki : Orada Hz.Peygambere elli namaz farz kılındı. Hz.Peygamber Mûsâ'nın yanına dönünce; ey Muhammed (s.a.), sana ne emredildi? dedi. Elli namaz, dedi. Mûsâ; Rabbına dön ve hafîfletmesini niyâz et. Çünkü senin ümmetin, ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben, İsrâiloğullarından zorluk çektim, dedi. Hz. Peygamber Rabb-ı Zülcelâl'ine döndü ve hafîfletme niyâz etti. Ondan on indirildi. Sonra Mûsâ'ya döndü, O; sana kaç emredildi? dedi. Kırk deyince, Rabbına dön hafîfletme dile, çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben İsrâiloğullarından çok zorluk çektim, dedi. Hz. Peygamber Rabbına döndü ve hafîfletme istedi. Ondan on daha indirildi. Bunun üzerine Mûsâ'ya döndü, O, sana kaç emredildi? dedi. O, otuzla emrolundum, dedi. Mûsâ; Rabbına dön, O'ndan hafifletme niyâz et. Çünkü senin ümmetin, ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben, İsrâiloğullarından çok zorluk çektim, dedi. Hz. Peygamber Rabbına döndü ve hafîfletilme istedi. Bunun üzerine on indirildi. Mûsâ'ya döndü, o; sana kaç emrolundu? deyince yirmi ile emrolundum, dedi. Mûsâ; Rabbına dön ve hafîfletme dile, çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben İsrâiloğullarından çok çektim, dedi. Hz. Peygamber Rabbına döndü ve hafîfletme istedi. Bunun üzerine kendisinden on daha indirildi. Tekrâr Mûsâ'ya geldi ve Mûsâ, kaç emrolundun? deyince on ile emrolundum, dedi. Mûsâ; Rabbına dön ve ondan hafîfletme iste. Çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben, İsrâiloğullarından çok zorluk gördüm, dedi. Hz. Peygamber Rabbından hayâ ederek vardı ve hafîfletme istedi. Bunun üzerine beş daha indirildi. Mûsâ'ya döndü ve Mûsâ ona; kaç ile emrolundun? dedi. O da; beş, dedi. Bunun üzerine; Rabbına dön ve ondan hafîfletme niyâz et. Çünkü senin ümmetin ümmetlerin en zayıfıdır. Doğrusu ben İsrâiloğullarından çok zorluk gördüm, dedi. Hz. Peygamber dedi ki : Ben Rabbıma o kadar gidip geldim ki, doğrusu artık hayâ ediyorum ve bir daha gidip gelecek değilim. Bunun üzerine denildi ki : Sen nasıl kendine beş vakit namaz için sabırlı davrandınsa, sana elli namazlık mükâfât verilecektir. Çünkü her iyiliğin on katı vardır.

Ebu Hüreyre der ki : Hz. Muhammed tamâmen hoşnûd oldu ve

dedi ki : Mûsâ Aleyhisselâm ile karşılaştığımda onu peygamberlerin en şiddetlisi olarak bulmuştum. Döndüğüm zaman ise onu en hayırlıları olarak buldum.

İbn Cerîr Taberî, Muhammed İbn Ubeydullah kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu hadîsi ayrıca rivâyet eder ve aynı şekilde zikreder.

Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî de, Ebu Saîd kanalıyla... Ali İbn Sehl'den bu hadîsi İbn Cerîr'in naklettiği şekilde rivâyet eder... Ayrıca Beyhakî der ki : Hâkim Ebu Abdullah... Ebu Hüreyre kanalıyla Hz. Peygamberden nakletmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Ebu Zür'a... Ebu Hüreyre kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan bu hadîsi bizim anlattığımız gibi uzun uzadıya zikretmiştir.

Ben derim ki : Bu hadîste yer alan Ebu Ca'fer er-Râzî hakkında Ebu Zür'a; hadîste çok ithâm edildiğini söyler. Bir kısmı onu sika bir râvî sayarken, büyük bir kısmı da onu zayıf sayar. Açık olanı; onun iyi hadîs hâfızı olmadığı ve münferiden naklettiği rivâyetlerin üzerinde durulması gerektiğidir. Bu hadîsin bir takım sözlerinde çok aşırı münkerlik ve garîblik bulunmaktadır. Ayrıca Semüre İbn Cündeb'in Buhârî'den naklettiği uzun rü'yâlardan bazı rü'yâlar da buraya karışmıştır. Bu hadîs; mi'râc olayı dışında başka kıssalardan, rü'yâlardan ve değişik hadîslerden derlenmişe benzemektedir.

Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den naklederler ki; o Rasûlullah (s.a.) ın mi'râca gittiği zaman ile ilgili olarak şöyle buyurduğunu nakletmiştir : Ben orada Mûsâ ile karşılaştım. Ebu Hüreyre der ki : Hz. Peygamber, Hz. Mûsâ'nın vasıflarını çizdi ve —öyle sanıyorum ki şöyle dedi— Onun sakat bir adam olduğunu Şenûe'li erkekler gibi başı taralıydı. Hz. Peygamber der ki : Îsâ Aleyhisselâm'la da karşılaştım. Hz. Peygamberin tavsîf ettiğine göre; Îsâ Peygamber orta boylu, kızılımtırak tenli birisiydi. Sanki hamâmdan çıkmış gibiydi. Hz. Peygamber dedi ki : İbrâhîm'i de gördüm. Ben, çocukları içerisinde ona en çok benzeyenim. Yine Rasûlullah buyurdu ki : Bana iki kap getirildi. Birinde süt diğerinde içki vardı; istediğin birini al, denildi. Ben sütü alıp içtim. Bana; fıtratı seçtin veya fıtrata isâbet ettirdin, denildi. Şâyet sen içkiyi almış olsaydın, ümmetin azıtırdı. Buhârî ve Müslim bu hadîsi bir başka kanalla Zührî'den de rivâyet ederler.

Müslim'in Sahîh'inde Muhammed İbn Râfi' kanalıyla... Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah şöyle demiştir : Sen beni Hıcr'da görmüştün. Kureyş'liler benim gece yolculuğumdan suâl ediyorlardı. Bana Beyt el-Makdis'de iyi zihnimde tutamadığım şeyleri soruyorlar-

dı. Bunun üzerine çok sıkıntı duydum. Öyle ki benzer bir sıkıntıyı hiç bir zaman duymamıştım. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Beyt el-Makdis'i önüme getirdi. Onlar bana neyi sorarlarsa, onu kendilerine bildiriyordum. Sonra ben peygamberlerden bir cemâat ile görüldüm. Baktım ki Mûsâ ayakta namaz kılıyor. O, biraz az saçlı idi. Sanki Şenûe kabîlesinin erkeklerindendi. Sonra Meryem Oğlu Îsâ'yı, Mûsâ'ya en yakın kısımda namaz kılarken gördüm. O, en çok Sakîf kabîlesinden Urve İbn Mes'ûd'a benziyordu. Sonra İbrâhîm'i namaz kılarken ayakta gördüm. O da arkadaşınıza —kendisini kasdediyor— en çok benzeyeni idi. Namaz vakti geldi, ben onlara imâm oldum. Namazı bitirince birisi dedi ki : Ey Muhammed, bu, cehennemin bekçisi olan Mâlik'dir. Ona selâm ver. Ben ona yöneldim ve o, ilkin bana selâm verdi. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babam... Ebu Hüreyre'den nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Mi'râc gecesi yedinci göğe vardığımızda yukarıya baktım ki, üzerinde şimşek gök gürültüsü ve yıldırım var. Sonra bir topluluğun yanına vardım, karınları evler gibiydi. Karınlarının dışından içinde yılanların bulunduğu görülüyordu. Bunlar kimlerdir ey Cebrâîl? dedim. Cebrâîl; bunlar faiz yiyenlerdir, dedi. Dünya göğüne inince benden aşağıda olan kısma baktım bulut, duman ve sesler duydum. Bu nedir ey Cebrâîl? dedim. Bu, şeytânlardır, âdemoğullarını saptırıyorlar ki göklerin ve yerin melekûtunu düşünmesinler. Böyle olmasaydı, göklerde ve yerdeki hârikaları göreceklerdi. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Hasan kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den rivâyet eder. İbn Mâce de Hammâd kanalıyla aynı hadîsi rivâyet eder.

XV — Sahâbe'den Bir Topluluğun Rivâyeti :

Hâfız Beyhakî der ki : Bize Hâkim Ebu Abdullah... Hemedân'da Abdân İbn Yezîd İbn Dekkâk'dan rivâyet etti. Ona Hemedân'lı İbrâhîm İbn Hüseyn anlatmış. Ona Ebu Muhammed İsmâîl İbn Mûsâ el-Fezârî anlatmış. Ona Ömer İbn Sa'd en-Nasrî anlatmış. Bu zât Nasr İbn Kuayn oğullarındandır. Ona Abdülazîz anlatmış, ona Leys İbn Ebu Süleym ve Süleymân el-A'meş anlatmış, ona Atâ İbn Saîd anlatmış, o da Ali İbn Ebu Tâlib ve Abdullah İbn Abbâs'tan nakletmiş. Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, Abdullah İbn Abbâs'tan, Süleym İbn Müslim el-Akîlî kanalıyla, Âmir eş-Şa'bî'den o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletmiş. Cüveybir de Dahhâk İbn Müzâhim'den nakletmiş ki; bunlar şöyle demişler : Rasûlullah (s.a.) yatsı namazını kılmış, Ümmühânî'nin evinde uyuyordu. Ebu Abdullah el-Hâkim der ki : Bu ihtiyar bize bunu söyledi ve hadîsleri zikretti. Metin bir nüsha olarak ondan du-

yulup yazıldı. O, uzun bir hadîs anlattı. Hadîste derecelerin, meleklerin ve rivâyet doğru ise, Allah'ın kudretinden inkârı imkânsız olan daha birçok şeylerin mevcûdiyetinden bahsetti. Beyhakî der ki : Daha önce zikrettiğimiz Ebu Hârûn el-Abdî'nin hadîsinde isrâ ve mi'râc hâdisesinin isbâtı için yeterli bilgiler vardır. Tevfîk Allah'tandır. Ben derim ki : Bu hadîs, tabiîn ve tefsîrcilerin önderlerinden birçok kişiden mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Allah'ın rahmeti onların hepsinin üzerine olsun.

XVI — Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe'nin Rivâyeti :

Beyhakî der ki : Bize Hâfız Ebu Abdullah... Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletti : Hz. Peygamber geceleyin Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğünde, sabahleyin insanlara bunu söylemeye başladı. Bunun üzerine ona inanıp doğrulayanlardan bir kısım insanlar tekrâr eski günlerine döndüler ve bu husûsu gidip Ebubekir'e haber verdiler. Dediler ki : Arkadaşında bir şey var mı? O, bu gece Kudüs'e götürüldüğünü iddiâ ediyor. Hz. Ebubekir dedi ki : Onu o mu söyledi? Evet, dediler. Hz. Ebubekir dedi ki : Eğer o böyle demişse muhakkak doğru söylemiştir. Onlar; onun geceleyin Kudüs'e gidip sabah olmadan geri döndüğünü doğruluyor musun? dediler. O; evet ben onu bundan daha ötesinde doğruluyorum. Sabah akşam ona göklerden haber geldiğini doğruluyorum, dedi. Bunun üzerine Ebubekir'e Sıddîk ünvânı verildi. Allah ondan râzı olsun.

XVII — Ebu Tâlib Kızı Ümmühânî'nin Rivâyeti :

Muhammed İbn İshâk der ki : Bize Muhammed İbn Saîd el-Kelbî, Ebu Sâlih kanalıyla Ebu Tâlib kızı Ümmühânî'den Hz. Peygamberin gece yürüyüşü hakkında şöyle dediğini nakletti : Hz. Peygamber geceleyin götürüldüğünde o benim evimde uyuyordu. O gece benim evimde yatıyordu. Yatsıyı kıldı sonra yattı. Biz de yattık. Şafak sökmeden önce Rasûlullah (s.a.) bizi uyandırdı. Sabah namazını kıldı. Biz de onunla beraber namaz kıldık. Dedi ki : Ey Ümmühânî, gördüğünüz gibi sizinle beraber yatsı namazını bu vâdîde kıldım. Sonra Beyt el-Makdis'e gittim, orada namaz kıldım. Sonra gördüğünüz gibi sabah namazını sizinle birlikte burada kıldım.

Bu rivâyette yer alan Kelbî bir kerre metrûk bir râvîdir. Ayrıca Ebu Ya'lâ Müsned'inde Muhammed İbn İsmâîl el-Ansârî kanalıyla Ümmühânî'den bundan daha geniş bir rivâyet nakleder. Bu sebeple biz, onun rivâyetini de buraya alalım :

Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî Abd'ül-A'lâ'nın hadîsinde İkrime kanalıyla Ümmühânî'den rivâyet eder ki; o, şöyle demiş : Mi'râca çıkarıldığı gece Rasûlullah (s.a.) benim evimde geceledi. Geceleyin ben onu araştırdım. Kureyş'lilerden bir kısmının ona bir şey yapmış olmasından korkarak uykum kaçtı. Rasûlullah (s.a.) dedi ki : Bana Cibrîl Aleyhisselâm geldi, elimden tuttu ve beni çıkardı. Bir de baktım ki; merkebden büyükçe, katırdan küçükçe bir hayvan kapıda duruyor. Beni onun üzerine bindirdi sonra götürdü, nihâyet Beyt el-Makdis'e vardı. Orada bana İbrâhîm'i gösterdi. Onun yaratılışı benim yaratılışıma çok benziyordu. Benim yaratılışım da onun yaratılışına çok benziyordu. Bana Mûsâ'yı da gösterdi. O uzun boylu, düz saçlı birisiydi. Ben onu Ezd Şenûe kabîlesinin erkeklerine benzettim (çünkü onların boyları uzun olur.) Bana Meryem Oğlu Îsâ'yı da gösterdi. O, orta boylu beyâz bir adamdı. Ancak kızıla çalıyordu. Ben onu Sakîf kabîlesinden Urve İbn Mes'ûd'a benzettim. Bana Deccâl'ı da gösterdi. Sağ gözü körd ü. Onu da Abd'ül-Uzzâ oğlu Katan'a benzettim : Varıp Kureyş'lilere gördüğümü haber vermek istiyorum, deyince; ben elbisesinden tuttum ve dedim ki : Allah adına sana hatırlatmak isterim. Sen söylediğini inkâr eden ve seni yalanlayan bir topluluğun yanına gidiyorsun, sana kötülüklerinin dokunmasından korkarım. Ümmühânî diyor ki : Elbisesini elimden çekip kurtararak gitti ve onları otururken görüp bana haber verdiği şeyleri onlara da haber verdi. Cübeyr İbn Mut'ım dedi ki : Ey Muhammed, eğer sen eskiden olduğun haldeki bir genç olsaydın aramızda bulunup da bize böyle sözler söylemezdin. O topluluktan bir adam da dedi ki : Ey Muhammed, falanca yerdeki bizim develere de rastladın mı? Hz. Peygamber; evet onları gördüm, bir deveyi yitirmişlerdi ve onu arıyorlardı, dedi. Adam; falanca oğullarının da devesine rastladın mı? dedi. Hz. Peygamber; evet onları da falanca ve falanca yerde gördüm. Onların kızıl bir devesi çökmüştü. Yanında bir kova su vardı ve o kovada bulunan suyu içmişti. Onlar dediler ki : Öyleyse bize onların sayısını ve başında bulunan çobanları haber ver. Rasûlullah dedi ki : Ben, o sırada meşgûl olduğumdan sayamamıştım. Bunun üzerine Hz. Peygamber yattı gözünün önüne develer geldi, develeri saydı ve oradaki çobanların kimler olduğunu öğrendi. Sonra gelip Kureyş'lilere dedi ki : Siz, bana falanca oğullarının devesini sormuştunuz işte o, şöyle ve şöyledir, çobanları da falanca ve falancadır, dedi. Siz bana falanca oğullarının devesini sormuştunuz o da şöyle ve şöyledir. Çobanları arasında İbn Ebu Kuhâfe ve falancayla falanca vardır. Yarın onlar sizin yanınıza gelecektir. Tepede bekleyin. Onlar tepeye çıkıp Hz. Peygamberin dediğinin doğru olup olmadığını gözlemeye baş-

ladılar. Deveyi karşıladılar ve çobanlara; deveniz kayboldu mu? dediler. Onlar; evet, dedi. Diğerine de; bir kızıl deveniz çöktü mü? dediler. Onlar evet, dediler. Yanınızda bir kova var mıydı? dediler. Ebubekir dedi ki; evet Allah'a andolsun ki onu ben koymuştum. Kimse ondan içmedi ve toprağa da dökmedi. Ebubekir Hz. Peygamberi doğrulayıp O'na îmân etti. Binâenaleyh o gün «Sıddîk» adını aldı.

Konunun Açıklanması

Sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere bu hadîslerin hepsine vâkıf olunca üzerinde ittifâk edilen husûsun muhtevâsı kısaca şöyledir : Rasûlullah (s.a.) Mekke'den Kudüs'e geceleyin gitmiştir. Rivâyetlerin ifâdeleri farklı da olsa, bir kısmı fazla bir kısmı eksik de olsa bu gidiş bir kerre olmuştur. Bu durum normaldir. Çünkü peygamberden başka herkes hatâ edebilir. İnsanlardan bir kısmı rivâyetlerin birbirinden farklı olduğunu görünce; müteaddid isrâların vukû bulduğunu zannetmişlerdir ki bu, çok uzak ve garîb bir zandır. Hiç bir talebi karşılamayacağı gibi, gidilmesi mümkün olmayan bir te'vîle gitmekten öteye geçemez. Müteahhirîn'den bazıları da Hz. Peygamberin bir kez Mekke'den yalnızca Kudüs'e, bir kez de Mekke'den yalnızca gök yüzüne, üçüncü kerre de Kudüs'ten gökyüzüne seyâhat ettiğini belirtmişlerdir. Bu yolu tutmakla bir takım müşküllerden kurtulduklarını sanmaktadırlar. Bu da gerçekten uzaktır. Selef'ten hiç bir kimseden böyle bir şey nakledilmemiştir. Eğer bu mi'râclar birçok kerre olsaydı, Hz. Peygamber bu ayrı mi'râcları ümmetine anlatırdı ve insanlardan pek çokları da bunu müteaddid kerreler bize naklederlerdi.

Mûsâ İbn Ukbe, Zührî'den nakleder ki; İsrâ, hicretten bir yıl önce olmuştur. Urve de böyle der. Süddî ise altı ay önce vukû bulduğunu söyler. Gerçek odur ki : Hz. Peygamber rü'yâda değil uyanık olarak Mekke'den Kudüs'e götürülmüş, Burâk'a bindirilmiş, Mescid'in kapısına varınca bineğini kapının yanına bağlamış, mukaddes eve girmiş ve orada kendi kıblesine dönerek iki rek'at tahiyyet el-mescid namazını kılmıştır. Sonra mi'râca gitmiş —mi'râc; merdiven gibi basamaklı bir şey olup onun üzerinde yukarılara tırmanılır— onunla dünya göğüne çıkmış sonra öteki yedi göğe çıkmış ve her gökte oraya yakın olan mukerrebûnla karşılaşmış ve makâmlarına, derecelerine göre göklerde peygamberler onu selâmlamışlardır. Altıncıda Mûsâ Kelîmullah'a rastlamış, yedincide İbrâhîm Halîlullah ile karşılaşmıştır. Sonra Hz. Peygamber o ikisinin ve diğer peygamberlerin makâmlarını aşarak öyle bir noktaya varmış ki; orada kaderde olacak şeylere dâir ya-

zıları yazan kalemlerin cızırtısını duymuş. Sidre el-Müntehâ'yı görmüş. Allah'ın azamet üstüne azamet dolu olan emriyle kuşatılmış. Altından yataklarda, müteaddid renkli döşeklerde oturmuş. Melekler onu bürüyüvermişler. Orada Cebrâîl'i gerçek şekli ile altı yüz kanatlı olarak görmüş. Orada Refref'i ufku tutmuş yemyeşil olarak görmüş. Beyt el-Ma'mûr'u görmüş. Yeryüzündeki Kâbe'nin bânîsi olan İbrâhîm Halîlullah'ı görmüş. Sırtını oraya dayamış oturuyormuş. Semâvî Kâ'be'ye her gün ibâdet için yetmiş bin melek girer sonra kıyâmet gününe kadar bir daha dönmezmiş. Cenneti ve cehennemi görmüş. Allah Teâlâ orada kendisine elli vakit namazı farz kılmış, sonra Allah'tan bir rahmet ve kullarına bir lutuf olarak beşe indirmiş. Bu itinâda namazın değeri ve önemi açık olarak görülmektedir. Sonra Beyt el-Makdis'e inmiş onunla beraber peygamberlerde inmişler ve namaz vakti gelince orada peygamberlere namaz kıldırmış. Bu namazın o günün sabah namazı olması muhtemeldir. Bazıları Hz. Peygamberin peygamberlere gökte imâmlık ettiğini iddiâ etmektedirler. Rivâyetlerin açık ifâdesine göre; Hz. Peygamber Beyt el-Makdis'te imâmlık etmiştir. Ancak bazıları, Beyt el-Makdis'e ilk girdiğinde imâmlık ettiğini söylerlerse de açık olan, tekrâr Beyt el-Makdis'e dönüşünde imâmlık etmiş olmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber peygamberlerin bulundukları makâmda onlarla karşılaştıkça; teker teker Cebrâîl'e onların kim olduğunu soruyor ve o da kendisine bunlar hakkında bilgi veriyordu. Uygun olan da budur. Çünkü o, ilkin yüce huzûra istenmişti ki kendisine ve ümmetine Allah'ın dilediği emirler farz kılınsın. Sonra istenileni yerine getirip tamâmladıktan sonra o ve kardeşi peygamberler toplanmışlar ve o imâmlığa geçirilerek diğer peygamberlere olan üstünlüğü ve fazîleti ortaya konmuştur. Peygamberin imâmlığı, Cebrâîl Aleyhisselâm'ın bu konudaki işâreti üzerine olmuştur. Sonra Kudüs'ten çıkmış, Burâk'a binip geceleyin Mekke'ye dönmüştür. En doğrusunu Allah Sübhânehu ve Teâlâ bilir.

Hz. Peygambere süt, bal veya süt ve içki veya süt ve su veya hepsinin birlikte sunulduğu kaba gelince; bunun Beyt el-Makdis'te olduğu vâriddir. Gökte iken olduğu da vâriddir. Bu, gelene bir ikrâm olduğu için, burada da, orada da olması muhtemeldir. Allah en iyisini bilendir.

Sonra insanlar mi'râcın Hz. Peygamberin bedeniyle ve rûhu ile birlikte mi, yoksa yalnızca ruhen mi olduğu konusunda iki ayrı görüş serdetmişlerdir.

Bilginlerden ekseriyyeti, Hz. Peygamberin bedeniyle ve rûhuyla uyurken değil uyanık olarak mi'râca çıktığı konusunda görüş birliği

etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamberin bundan önce rü'yâ ile buraları görmüş olması, sonra uyanık olarak görmüş olması da reddedilemez. Çünkü Hz. Peygamber ne zaman bir rü'yâ görse rü'yâsı gün aydınlığı gibi çıkardı. Buna delil Allah Teâlâ'nın «kulunu geceleyin Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yürüten Allah'ı tesbîh ederiz» kavlidir. Tesbîh, ancak çok büyük işler sırasında olur. Eğer Hz. Peygamber uyurken gerçekleşmiş olsaydı, bu büyük olarak kabul edilebilecek önemli bir şey sayılmazdı. Ayrıca Kureyş'li kâfirler onu yalanlamaya tevessül etmezlerdi. Müslüman olmuş bulunan bazı kimselerin de dinlerinden dönmelerine neden olmazdı. Ayrıca «kul»; rûh ve bedenin toplamından ibârettir. Nitekim Allah Teâlâ «kulunu geceleyin götürmüştür» buyuruyor. Ayrıca «sana gösterdiğimiz rü'yâ ancak insanlar için bir imtihândır.» (İsrâ, 60) buyurmaktadır. İbn Abbâs der ki : Bu, gözle görülen bir rü'yâ idi. Rasûlullah (s.a.) a gösterilmişti. Bu kavli Buhârî rivâyet eder. Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Göz ne kaydı ne de aştı.» (Necm, 17) Göz rûhun değil bedenin âletidir. Ayrıca Hz. Peygamber Burâk'ın üzerinde taşınmıştır. Burâk beyâz, parlak ve göz alıcı bir hayvandır. Bu da rûh için değil, ancak beden için bir araç olabilir. Rûh hareketleri bakımından üzerine bineceği bir bineğe ihtiyâç duymaz. Allah en iyisini bilendir.

Başkaları da dediler ki : Rasûlullah (s.a.) bedeniyle değil, rûhuyla mi'râca çıkmıştır. Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr Sîret'inde der ki : Bana Ya'kûb İbn Utbe İbn Muğîre İbn el-Ahnes dedi ki : Muâviye İbn Ebu Süfyân'a Hz. Peygamberin mi'râcı sorulduğu zaman, şöyle demiştir : Bu, Allah tarafından gösterilmiş sâdık bir rü'yâ idi.

Ebubekir'in âilesine mensûb bazıları bana dediler ki : Hz. Âişe şöyle dermiş : Rasûlullah (s.a.) ın cesedi kaybolmadı sâdece o, rûhuyla mi'râca çıkmıştı. İbn İshâk der ki : Onun bu sözü reddedilmemiştir. Çünkü Hasan'ın ifâdesine göre; «Sana gösterdiğimiz rü'yâ ancak insanlar için bir imtihândı» âyeti bu vesîle ile nâzil olmuştur. İbrâhîm'den bahsederken de Allah Teâlâ şöyle hikâye etmektedir : «Ben rü'yâda seni kurbân kesiyor görüyorum. Bak ne dersin?» Sonra bunu uygulamaya geçti. Anladım ki vahiy peygamberlere hem uyanıkken hem de uyurken gelir. İbn İshâk der ki : Rasûlullah (s.a.) : İki gözüm uyuyor ama kalbim uyanıktır, buyurdu. Allah hangisinin gerçekleştiğini en iyi bilendir. Allah hangi durumu isterse onu uyurken ve uyanıkken gösterir. Bütün bunlar haktır, doğrudur. İbn İshâk'ın ifâdesi burada son buluyor. Ancak Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî tefsîrinde bu görüşü red ve inkâr ederek kötüler ve : Bu görüşün, Kur'an'ın akışının açık anlamına aykırı olduğunu belirtip yukarıda geçen bazı

delilleri irâd ederek bunu reddeder. Allah en iyisini bilendir.

Hâfız Ebu Nuaym el-İsfahânî, Delâil en-Nübüvve isimli eserinde Muhammed İbn Ömer el-Vâkıdî'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Bana Mâlik İbn Ebu Ricâl, Amr İbn Abdullah kanalıyla Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den nakletti ki; o şöyle haber vermiş : Rasûlullah (s.a.) Dihye İbn Halîfe'yi Kayser'e gönderdi. Muhammed İbn Kâ'b Dihye'nin Kayser'e gidişini ve dönüşünü nakleder ki; bu ifâdede Heraklius'un aklının genişliğine delâlet eden büyük işâretler vardır. Kayser'in huzûruna Şam'da bulunan tüccârlar çağrıldığında Ebu Süfyân Sahr İbn Harb ve arkadaşları getirildiler. Buhârî ve Müslim'in yeri gelince zikredileceği gibi rivâyet ettikleri meşhûr mes'eleleri, Kayser Heraklius onlara sordu. Ebu Süfyân, Hz. Peygamberin durumunu Kayser'in yanında küçük düşürmeğe ve önemsizmiş gibi göstermeğe gayret etti. Ve bu mahalde Ebu Süfyân der ki : Doğrusu benim Hz. Peygamberi Kayser'in gözünden düşürmek için yeterli sözleri söylememe engel olan husûs, onun yanında bir yalan söyleyip de bundan dolayı beni sorumlu tutması endîşesi idi. Bu durumda o, benim söylediklerimden hiç birini doğru saymazdı. Ebu Süfyân der ki : Ben Kayser'e onun mi'râca gittiğini anlatırken dedim ki : Ey hükümdâr, onun yalan söylediğini bildiren bir haber vereyim mi sana? Kayser, nedir o? dedi. Ben dedim ki : O, bizim toprağımızda bulunan Harem-i Şerîf'ten geceleyin çıkıp sizin mescidiniz olan şu Îlyâ (Kudüs) mescidine geldiğini ve sabah olmadan önce o gece tekrâr bizim yanımıza döndüğünü iddiâ ediyor. Ebu Süfyân diyor ki : Îlyâ Patriği de Kayser'in yanı başındaydı. Patrik dedi ki : O geceyi biliyor musun? Kayser ona baktı ve dedi ki : Nereden bileceksin? Patrik dedi ki : Ben gece Kudüs mescidinin kapılarını kapamadan önce yatmazdım. O gece bütün kapıları kapamıştım. Ancak bir kapıyı kapayamadım. Yanımda çalışanlardan ve mescidde hazır bulunanlardan yardım istedim, onlar da gelip bana yardım ettiler ama kapıyı yerinden kımıldatamadık. Sanki bir dağla uğraşıyorduk. Marangozları çağırdım. Baktılar ve dediler ki : Bu kapının üstü yıkılmış. Sabah olup bu yıkıntının nereden geldiğini görünceye kadar yerinden oynatamayız. Patrik dedi ki : Döndüm ve her iki kapıyı açık bıraktım. Sabah olunca oraya geldiğimde, mescidin bir köşesinde bulunan taş delinmişti ve taşın üzerinde bir hayvanın bağının izi vardı. Arkadaşlarıma dedim ki : Bu kapı, bu gece bir peygambere açılmıştır ve o, bu gece bizim mescidimizde namaz kılmıştır... Hâfız Ebu Nuaym el-Isfahânî hadîsin tamâmını zikreder.

Hâfız Ebu'l-Hattâb Ömer İbn Dehye, «et-Tenvîr Fî Mevlid'is-Sirâc'il-Münîr» isimli kitâbında İsrâ hadîsini Enes tarîkıyla zikrettikten

ve üzerinde uzun uzadıya söz ettikten sonra şöyle der : İsrâ hadîsi ile ilgili rivâyetler Ömer İbn Hattâb, Ali, İbn Mes'ûd, Ebu Zerr, Mâlik İbn Sa'saa, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd, İbn Abbâs, Şeddâd İbn Evs, Übeyy İbn Kâ'b, Abdurrahmân İbn Kurt, Ebu Hayye el-Ansârî, Ebu Leylâ el-Ansârî, Abdullah İbn Amr, Câbir, Huzeyfe, Büreyde, Ebu Eyyûb, Ebu Ümâme, Semure İbn Cündeb, Ebu Hamrâ, Suheyb er-Rûmî, Ümmühânî, Âişe, ve Esmâ Bint Ebubekir gibi zevât tarafından rivâyet edilerek tevâtür kesbetmiştir. Bunlardan bir kısmı olayı bütün detaylarıyla anlatırken, bir kısmı isnâdlarında ihtisâr yaparak anlatmışlardır. Bazılarının rivâyetleri; sahîh hadîs şartını hâiz değilse de, İsrâ hadîsi üzerinde müslümanlar icmâ' etmişlerdir. Îmânsız zındıklar ise ona itirâz etmişlerdir. Onlar «Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Allah ise nûrunu tamâmlayacaktır. Kâfirler istemeseler de.»

İZÂHI

İkinci Mes'ele : İsrâ'nın keyfiyeti konusunda ihtilâf edilmiştir. İslâm mezheblerinin çoğu onun bedenen olduğu görüşündedir. Azınlıkta kalan bazıları ise İsrâ olayının sâdece rûh ile olduğunu ileri sürmüşlerdir. İbn Cerîr Taberî, Tefsîr'inde Huzeyfe (r.a.) den rivâyetle İsrâ'nın rü'yâ halinde olduğuna dâir bir rivâyet zikretmiştir. Bu görüş sâhiblerine göre; Rasûlullah (s.a.) ın bedeni, o gece Mekke'de bulunduğu yerden ayrılmamış, Hz. Peygamber (s.a.) bu yolculuğu sâdece rûhu ile yapmıştır. Bu görüşü ileri sürenler arasında Hz. Âişe ve Muâviye (r.a.) de vardır. Bu mes'elede iki nokta vardır :

1) İsrâ olayının aklen mümkün olduğunu isbât etmek,
2) Bunun meydana gelmiş olması.

Birinci Nokta : Bu olayın meydana gelmesini mümkün kılan o derecede hızla hareket etmek hadd-i zâtında mümkündür. Yüce Allah ise mümkün olan her şeyi yapmaya kâdirdir. Bu noktada da iki önermenin olduğu göze çarpmaktadır :

Birinci Önerme : Bu ölçüde bir sür'atle hareket etmenin hadd-i zâtında mümkün olması ki buna birkaç yolla varılabilir :

Birinci yol : Felek-i A'zam, akşamdan sabaha kadar yaklaşık yarım devir yapar. Astronomi'de bir çapın bir devire oranının birin üç ve yediye oranının aynı olduğu bilinmektedir. Buna göre yarıçapın yarım devire oranının da birin üç ve yediye olan oranı ile aynı olması gerekir. Binâenaleyh Hz. Peygamber, Mekke'den kalkıp da büyük fe-

leğin daha yukarılarına kadar çıkmış ve ancak feleğin yarıçapı kadar hareket etmiştir. Bu zaman içinde feleğin yarım dâirelik bir hareketi meydana gelmişse, yarıçapınki kadar bir hareketin meydana gelebilmesi daha da mümkündür. Bu da şunu kesinlikle isbât eder ki, gecenin üçte biri kadar bir zaman zarfında Mekke'den Arş'ın üstüne çıkmak hadd-i zâtında mümkündür. Bu kadarlık bir zaman içinde bu olabilirse bütün bir geceyi içine alan bir süre içinde meydana gelmesi daha da mümkün olur.

İkinci yol : Yine astronomi ilmi göstermektedir ki, güneşin hacmi dünyanın 160 katı kadardır. Bu büyüklüğüne rağmen güneşin sabahleyin ufukta doğması ve görülmesi çok kısa bir zaman içinde son derece büyük bir hızla olmaktadır. Bu olay da İsrâ olayındaki hızda bir hareketin meydana gelmesinin mümkün olduğunu gösterir.

Üçüncü yol : Eğer akıl, katı bir varlığın, cismin bu dünyadan Arş'ın üstüne çıkmasını yadırgıyorsa, öte yandan Arş'tan rûhânî, latîf bir cismin dünyaya inmesini de yadırgar. Binâenaleyh, eğer Hz. Peygamber (s.a.) in bir gece içinde mi'râc olayını gerçekleştirmesini mümkün görmüyorsa, aynı şekilde Cebrâîl (a.s.) in bir an içinde Arş'tan Mekke'ye inmesini de mümkün görmez. Aklen bu inişi mümkün görmediğimiz takdirde ise, bütün peygamberlerin peygamberliğine halel getirmiş oluruz. Mi'râc hâdisesini kabul etmek, peygamberliğin esâstan mümkün olup olmadığını kabul etmeye bağlıdır. Bu hal bizi şuraya götürür : Mi'râc olayında meydana gelen hareket hızının o noktaya varmasının mümkün olmadığını iddiâ edenler, Cebrâîl'in bir anda Arş'tan Mekke'ye inmesinin imkânsız olduğunu kabul ve iddiâ etmek mecbûriyetinde kalıyorlar. Cebrâîl (a.s.) in bir anlık bir zaman içinde Arş'tan Mekke'ye inmesinin imkânsız olduğunu iddiâ etmeleri doğru olmadığına göre, mi'râc olayı için ileri sürdükleri iddiâ da doğru değildir.

Karşı görüşün sâhipleri diyebilirler ki, biz Cebrâîl (a.s.) in bir yerden bir başka yere intikâl ettiği, gittiği görüşünde değiliz. Biz Cebrâîl (a.s.) in inmesini, Cebrâîl (a.s.) in zâtında tecellî etmekte olan bir takım müşâhade ve mükâşefelerin Allah Rasûlü (s.a.) nün kalbinde görünmesi için O'nun rûhundan cismânî perdenin kalkması tarzında anlıyoruz.

Bizim buna cevabımız şöyledir : Vahyi bu tarzda açıklamak, filozofların metodudur. İslâm âlimleri Cebrâîl (a.s.) in bir cisim olduğunu, onun inmesinin de, felekler âleminden Mekke'ye intikâlinden ibâret olduğunu kabul etmektedirler. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) mi'râc olayının meydana geldiğini söylediği zaman çokları onu yalan-

lamışlar, Ebubekir (r.a.) e gidip «Arkadaşın böyle böyle anlatıyor» diyerek, onun görüşünü almak istemişler Hz. Ebubekir bunlara : Eğer o bunları söylemişse doğru söylemiştir, diye cevab verdikten sonra, meselenin gerçek olup olmadığını anlamak için Hz. Peygamber (s.a.) in huzûruna gitmiştir. Burada Rasûlullah (s.a.) kendisine meseleyi bütün tafsîlâtıyla anlatmıştır. Rasûlullah (s.a.) ın her cümlesine; doğru söylüyorsun, diye cevab veren Hz. Ebubekir (r.a.) onun konuşması bittiğinde de : Senin gerçekten Allah (c.c.) ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim, diyerek ona olan îmânını tekrârlamıştır. Bütün bunların üzerine Hz. Peygamber (s.a.) de, Ebubekir (r.a.) in tâm bir «sıddîk» olduğunu beyân buyurmuştur. Sözün özü, bu olayda Ebubekir (r.a.) sanki demektedir ki : Ben, senin peygamber olduğunu kabul etmişim, seni bu mi'râc mucizenden daha büyük noktada tasdîk etmişim. Şimdi nasıl olur da bu meselede yalanlarım?

Dördüncü yol : Muhtelif din ve mezheb müntesiblerinin çoğu kabul etmektedirler ki; şeytân vardır ve insanların kalbine bir takım vesveseyi sokan odur. O, insanların kalbine vesvese sokmak için kısa zamanlar içinde doğudan batıya geçebilir. İlim erbâbı şeytân için bu tür bir hareket hızının mümkün olduğunu kabul ettiklerine göre, buna benzer bir hareket hızının büyük peygamberler için de mümkün olabileceğini kolaylıkla kabul edebilirler. Bu yol, şeytânın bir yerden başka bir yere intikâl eden bir cisim olduğunu kabul edenleri susturmak için güçlü bir yoldur. Fakat bu, onun bir cisim ve cismânî varlık olmadığını, kötü rûhlardan biri olduğunu ilzâm için uygun bir yol değildir. Ancak, muhtelif din ve mezheb sâliklerinin çoğu onun birinci şekilde bir cisim olduğunu kabul etmektedirler.

Bazıları diyebilirler ki : Melek ve şeytânlar, latîf cisimler oldukları için onlar hakkında böyle bir hareket hızı kâbiliyetinin mümkün olacağını kabul edelim. Ancak insan, katı bir cisimdir. Onun hakkında böyle bir hareket hızı nasıl düşünülebilir?

Cevaben deriz ki : Biz melek ve şeytânların hareketleriyle, bu seviyede bir hareketin hadd-i zâtında mümkün olduğunu isbât ettik. Ancak hadd-i zâtında mümkün olan bu hareketin, insan bedeni ve cismi için de vâki' olup olmamasının açıklanması, izâhı ise başka bir noktadır. Ve bunu ileride açıklamaya çalışacağız.

Beşinci yol : Kur'an-ı Kerîm, rüzgârların Süleymân (a.s.) ı çok uzak yerlere kısa bir zaman içinde taşıdıklarını beyân etmekte, ve bu olayı aslında «gidişi bir aylık ve dönüşü de bir aylık» bir yolculuk olarak nitelemektedir. Hattâ biz diyoruz ki, rüzgârın şiddetli estiği zaman, son derece uzak yerlere bir anda ulaşabildiğine duyularımız da delâlet

etmektedir. Aslında bu da bu derece hızlı bir hareketin hadd-i zâtında mümkün olduğunu isbât eder.

Altıncı yol : Kur'an-ı Kerîm, Allah'ın kitabından bazı bilgiler edinmiş olan birinin Belkîs'in tahtını Yemen'den Şam'a göz kapayıp açıncaya kadar geçen bir zaman içinde taşıdığını haber vermekte, «Yanında Kitab'tan bir ilim bulunan bir kimse : Sen gözünü yummadan ben onu sana getirebilirim, dedi.» (Neml, 40) buyurmaktadır. Böyle bir hız bazı kimseler için mümkün oluyorsa; bunun hadd-i zâtında mümkün olduğunu anlayabiliriz.

Yedinci yol : Bazıları görme olayını şöyle açıklamaktadır : Gözümüzü açtığımız zaman ondan çıkan ışınlar karşımızda gördüğümüz şeye ulaşır ve çarpar. Gözümüzü açıp bir adama baktığımızda bu açıklamaya göre bizim gözümüzden çıkan göz ışınları o adama bu çok kısa anda ulaşmaktadır. Bu da bu derecede bir hızın mümkün olup muhâl olmadığını gösterir. O halde böyle bir hareket hızı hadd-i zâtında mümkündür.

İkinci Önerme : Hadd-i zâtında mümkün olan bu ölçüde bir hareketin, Hz. Muhammed (s.a.) in bedeni için de imkânsız olmamasını gerektireceğinin açıklanması önermesidir. Bu önermenin doğru olduğunu isbât etmemiz için şöyle bir açıklama yapabiliriz : Biz kesin delillerle isbât ettik ki; cisimler, mâhiyetlerinin bütünü bakımından birbirine benzerler. Böyle bir hareket, bazı cisimler için vâki' olduğuna göre; bu hareket diğer cisimler için de vâki' olabilir. O halde bu hareket hızının Hz. Muhammed (s.a.) için de hadd-i zâtında mümkün olduğunu kesin olarak söylemek gerekir.

Bu açıklamalardan sonra diyoruz ki : Allah Teâlâ mümkün olan her şeyi yapmaya kâdirdir. Ve Hz. Muhammed'in bedeninin bu ölçüde bir sür'at ile hareket etmesi de mümkün olan bir şeydir. O halde Allah Teâlâ buna da kâdirdir. Bütün bunlar da gösteriyor ki mi'râc olayı, hadd-i zâtında mümkün olan bir şeydir. Olsa olsa bir yadırgama, alışılmışa aykırı bulmak kalıyor ki, bu yalnız bu olaya özgü bir şey değildir. Bütün mucizeler, aynı tepki ile karşılanabilir. Meselâ bir asânın, bir anda yılan olup yetmiş bin ip ve asâyı yuttuktan sonra aynı anda tekrâr küçük bir asâya dönmesi; bir dağdan büyük bir devenin çıkıp o büyük dağa gölge yapması ve diğer tüm mucizeler normale, alışılmışa uymayan bir takım hâdiselerdir. Eğer mücerred yadırgama durumu, bir şeyin inkâr edilmesine geçerli bir sebep oluyorsa; bütün mucizelerin doğru olmadığını kesinlikle söylemek gerekir. Mucizeler ise peygamberlik müessesesinin fer'i olan bir hâdisedir. Eğer bir şeyin sırf normal ve alışılagelmiş olana aykırı olması, onun yanlış olmasını ve

inkâr edilmesini gerektirmiyorsa bu konular da böyledir. Demek ki; mi'râc olayı mümkündür, muhâl değildir. En doğrusunu Allah bilir.

İkinci Nokta : Mi'râc olayının incelenmesidir. Ehl-i tahkik Hz. Muhammed (s.a.) in Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya hem rûh ve hem de bedeni ile gittiğini iki delile dayandırıyorlar : Kur'an ve hadîs. Kur'an'dan delilleri bu âyettir. Bu ulemâ diyorlar ki, bu âyette Rasûlullah (s.a.) tan «kul» yani insan diye söz ediliyor. İnsan ise, beden ve rûhtan ibârettir. O halde İsrâ olayının, beden ve rûhun toplamı olan varlığın yaşadığı bir olay olması gerekir.

Şunu bilelim ki, bu tarz bir isbât insanın sâdece rûh mu, yoksa yalnız beden demek mi, veya bu ikisinin toplamı mı olduğuna bağlıdır. İnsanın yalnız rûhtan ibâret olduğunu ileri sürenler, bu konuda birkaç delile dayanıyorlar :

1) İnsan, ömrünün başından sonuna kadar devâm eden bir şeydir. İnsanın bedensel parçaları ise sürekli değişmekte, biri gidip yerine diğeri gelmektedir. Ömrünün başından sonuna kadar bâki olan ise değişmez. O halde insan, değişen bu bedenden başka bir şeydir.

2) İnsan, bedenindeki uzuvların tümünden habersiz olduğu bazı zamanlarda bile kendine mahsûs bir varlığın, kendi varlığının bilinci içindedir. Burada bilinen şey ile bilinmeyen şeyler ayrı varlıklardır. O halde insan, bu bedenden başka bir varlıktır.

3) İnsan normal yaratılışı gereği eli, ayağı, beyni ve kalbi olan bir varlıktır. Ve daha nice organları vardır ki bütün bunlar, insan denen bir varlığa nisbet edilirler. Oysa nisbet edilen şey, nisbet edildiği şeyden başka bir varlıktır. O halde insanın bizzât kendisi, bu organlardan ayrı bir şey olmalıdır.

Bazıları diyebilirler ki : İnsanın zâtı, nefsine izâfe ediliyor. Meselâ insan «benim zâtım, nefsim» diyor. Bu durumda insanın zâtı ve nefsi de ondan başka, ayrı şeyler olması gerekir. Halbuki bu imkânsız bir şeydir.

Biz deriz ki; biz sâdece lafızlara tutunmuyoruz ki, sizin dediğiniz açmaz söz konusu olabilsin. Aksine biz, sırf akılla hareket ediyoruz. Çünkü akıl, insanın tek bir varlık olduğunu gösterir. Bu tek, bir olan varlık elle alır, gözle görür ve kulakla işitir. Demek insan bir tek şeydir. Bu organlar ise, bu işler için onun âletleridir. Bu durum gösteriyor ki; insan, bu organ ve âletlerden başka bir şeydir. Binâenaleyh insan, bu bünye ve bedenden başka bir şeydir.

Bunları ifâde ettikten sonra diyoruz ki : «Geceleyin kulunu yürüten O (Allah) eksikliklerden uzaktır...» âyetinde söz konusu edilen «kul» dan maksad; rûhtur. Buna göre âyet, İsrâ'nın sâdece «rûh» la

olduğuna delâlet ediyor, bu olayın bedenen olduğuna dâir bir delil niteliği taşımıyor, demektir.

Denebilir ki; «rûh» un geceleyin yürümesi (isrâ olayı), olağanüstü bir hâdise değildir. Böyle gâyet normal bir hâdise, «Geceleyin kulunu yürüten O (Allah) eksikliklerden uzaktır.» gibi bir ifâdeye değer bir şey olmamalıdır.

Buna cevaben deriz ki : Hayır, bu bile olağanüstü bir hâdisedir. Çünkü denebilir ki; Hz. Peygamber (s.a.) in rûhuna Ondan başka hiç bir kimseye müyesser olmayan türlü mükâşefe ve müşâhedeler lutfedilmiş olduğundan böyle bir mazhariyet söz konusu edilmeye değer niteliktedir. Şimdi de bu âyetin, mi'râc'ın hem rûh, hem bedenle olduğuna delâlet ettiğini iddiâ edenlerin cevabını zikredelim :

«Kul» (insan) kelimesi, ancak ve ancak rûh ve bedenin toplamı olan bir varlığı ifâde eder. Başka bir takım âyetler de bunu isbât etmektedir. Meselâ,

1) «Gördünmü şu men'edeni; namazı kılarken bir kulu?» (Alak, 9)

2) Allah'ın kulu kalkıp O'na yalvarınca onun üzerine üşüşüp neredeyse keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.» (Cin, 19) gibi âyetlerde geçen «kul» (insan) dan murad, rûh ve bedenin toplamı olan şeydir. Bu isrâ âyetinde de durum aynıdır. İsrâ olayını açıklayan ikinci delil, sahîh hadîs kitablarında «meşhûr» bir râvî zinciri ile rivâyet edilen hadîsdir. Bu hadîs, Mekke'den Beyt-i Makdis'e oradan da göklere gidildiğini ifâde etmektedir. Mi'râcı inkâr edenler bir takım delillerle buna karşı çıkmaktadırlar ki, bunların ileri sürdükleri aklî delillerin üçü şöyledir :

1) Bu derece hız gerektiren bir hareket aklen imkânsızdır.

2) Ağır (katı) bir cismin göklere çıkması akla uymamaktadır.

3) Böyle bir cismin göklere çıkması, feleklerin yırtılmasını gerektirir ki; bu, muhâl bir şeydir.

İkinci Şüphe : Bu durum eğer doğru ise, diğer mucizelerden daha önemlidir. Binâenaleyh peygamber (s.a.) in bu mucizeyi bütün insanların toplandığı bir anda göstermesi gerekir. Tâ ki, bunu O'nun peygamberlik iddiâsında doğruluğuna bir delil sayabilsinler. Bu olayın, kendisini kimsenin görmediği bir zamanda meydana gelmesi —ki bu abes bir şeydir— hikmet sâhibi Cenâb-ı Allah'a yaraşmaz.

Üçüncü Şüphe : «Sana göstermiş olduğumuz rü'yâyı sâdece insanlar için bir imtihân kıldık.» (İsrâ, 60) meâlindeki âyeti ileri sürerek şöyle bir şüphe ileri sürüyorlar : O rü'yâ, mi'râc olayı idi. Bu olay niçin bir sınama aracı olmuştur? Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) e îmân

eden çokları, bu olayı işitince onu yalanlamış ve küfre düşmüştür. Böylece mi'râc olayı insanları bir sınama aracı olmuş oluyor. O halde mi'râc, Rasûlullah'ın uyku halinde gördüğü bir rü'yâ idi.

Dördüncü Şüphe : Mi'râc olayını anlatan hadîs bir takım akla yatmayan şeyleri de ihtivâ ediyor :

1) Göğsünün yarılıp zemzem suyu ile temizlenmiş olması. Bu durum akla uzak geliyor. Çünkü su ile yıkanabilen şeyler görülebilen pisliklerdir. Kalbi bâtıl inançlardan, kötü huylardan temizlemede suyun hiç bir etkisi olamaz.

2) Burâk'a binmek. Cenâb-ı Allah O'nu bu dünyadan alıp felekler âlemine götürüyorsa; böyle bir olayda Burâk'a neden ihtiyâç duyulsun?

3) Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ, önce elli vakitlik namaz farz kılmış, sonra Hz. Muhammed (s.a.), Hz. Mûsâ (a.s.) ile Allah (c.c.) arasında gitmiş gelmiş ve bu elli vakit namaz Hz. Mûsâ'nın Muhammed ümmetine acıması sâyesinde beş vakte inmiştir. Deniyor ki, bu durum bir hükmün henüz kendisiyle amel edilmeden neshedilmesini ve bu da «bedâ» yı gerektirir ki; bu, Allah (c.c.) için muhâl bir şeydir. O halde bu hadîs, kabul edilemeyecek nitelikte bir takım şeyleri ihtivâ etmektedir. Öyle ise kabul edilmemelidir.

Daha önce birinci şüpheyi cevablamış olduğumuz için o konuyu tekrâr cevablamayacağız.

İkinci Şüphenin Cevabı : Yüce Allah «O'na âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye» ifâdesi mücmeldir. Bu kapalılık, bir kaç tarz açıklama ile giderilebilir :

1) Cennetin nimetleri büyük, cehennemin korkuları ise şiddetlidir. Eğer Rasûlullah (s.a.) bunları dünyada iken görmeyip de ilk defa âhiret günü görecek olsaydı, o zamanda cennet nimetlerini arzular, cehennem azâblarından korkardı. Fakat bunları dünyada mi'râc gecesinde gördüğüne göre; âhiret günü onları gördüğü zaman kalbi onlarla meşgûl olmayacak, kendini sırf şefâat konusuna verecektir.

2) Hz. Peygamberin mi'râc gecesi peygamber ve melekleri görmesi, kendisinin veya onların yücelmesine sebep olabilir.

3) Hz. Peygamber (s.a.) in, feleklere yükselip göklerin, Arş ve Kürsî'nin bir takım fevkalâde durumlarını gördükten sonra bu dünyayı, korkularını ve musîbetlerini basit görmemesine, dolayısıyla kalbindeki îmân kuvvetinin artmasına ve böylece Allah'a daveti daha mükemmel, Allah düşmanlarını daha bir kuvvetle önemsememesine sebep olabilir. Çünkü bu tarzda Allah (c.c.) ın kudretini gören kimsenin, cihâd vs. zorluklara katlanma konusundaki hali kalbî sebât ve psikolo-

jik kuvvet bakımından onu görmeyeninkinin birkaç katı daha kuvvetli olur.

Üçüncü Şüpheye Cevab : O «rü'yâ» âyetini tefsîr ederken, rü'yâ'nın uyku halinde görülen rü'yâ değil, uyanıkken görülen rü'yâ olduğunu açıklayacağız.

Dördüncü Şüpheye Cevab : Yüce Allah'a yaptığı fiillerde itirâz edilemez. O, istediğini yapar, dilediğine hükmeder. Allah en iyi bilendir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XX, 147-152)

İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân adlı Tefsîrinde İsrâ konusunda diyor ki :

«Ona âyetlerimizi göstermek için.» İsrâ'nın gâyesi budur. Bu âyet gösteriyor ki; Hz. Peygamberin mi'râca götürülmesinin hikmeti, Allah Teâlâ'nın zâtına mahsûs bazı âyetlerini Hz. Peygambere göstermek murâdıdır. Allah Teâlâ peygamberlerin efendisi, nebîlerin sonuncusundan başka ne eskilerden, ne sonrakilerden hiç bir kimseyi bu âyetleri gösterme şerefine nâil kılmamıştır. Allah Tebâreke ve Teâlâ mahlûkâtın kendi katında en değerlisi olan dostu İbrâhîm Aleyhisselâm'a melekûtunun gerisinden göründü. Nitekim, «Böylece İbrâhîm'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.» buyurdu. Halbuki Habîb-i Ekrem'ine büyük rubûbiyyet âyetlerini göstermiştir. Nitekim, «Rabbının büyük âyetlerini görmüştü», buyurmaktadır. Onu seven ve sevilmişlerden kılmak için büyük âyetlerini göstermişti. Âyetlerimizden, derken kullanılan (من) edâtı teb'îz içindir. Çünkü Allah Teâlâ'nın o gece Hz. Peygambere gösterdikleri, yüce âyetlerinden ancak bir kısmıdır. Âyetlerin Allah'ın zâtına izâfeti ise, O'na ta'zîm kabîlindendir. Çünkü büyük bir zâta izâfe edilen şey de büyük olur. Böylece Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhîm'e göklerin ve yerin melekûtunu göstermiş olup, bizim peygamberimize de âyetlerinden bir kısmını göstermiş olması husûsuna yapılan itirâz kendiliğinden sâkıt olur. Bazıları bundan, Hz. İbrâhîm'in mi'râcının daha üstün olması gerektiği sonucunu çıkarmışlardır. Cevab olarak kısaca denilir ki : Allah Teâlâ'ya izâfe edilen bazı âyetler, bütün göklerin ve yerin melekûtundan daha büyük ve değerli olabilir. Nitekim Allah Teâlâ : «Daha önce de Rabbının büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştü.» buyurmuştur. Tefsîrlerde denilir ki : Bu âyetlerden maksad, Hz. Peygamberin gecenin bir kısmında bir aylık mesâfeyi gitmesi, Beyt el-Makdis'i gözlemesi, peygamberleri görüp onların yüce makâmlarında durması gibi husûslardır. Büyük âyetlere gelince, bunlardan bir kısmı âfâktaki âyetlerdir ki; Hz. Peygamberin söz konusu ettiği yıldızlar, gökler, yüce makâmlara çıkış, Refref, kalemlerin cızırtısı, levhaların görülmesi ve Allah'ın Sidre el-Müntehâ'yı

kuşatan nûrları, rûhların, bilgilerin ve işlerin oraya varması, Kâbe Kavseyn makâmı bu âfâktaki âyetlerdendir. Bir kısmı ise Enfüsteki âyetlerdendir ki; Allah Teâlâ : «Onlara âyetlerimizi gerek âfâkta, gerekse enfüste göstereceğiz.» buyurmaktadır. «Belki de daha yakın» kavli ile, enfüsteki âyetler kasdedilmiştir ki; bu, mahabbet makâmı ve hüve makâmıyla ihtisâs kesbetmektir. Âyette yer alan «Araları iki yay aralığı kadar» (Necm, 9) kavli âfâkî âyetlerdir, âyetin devâmında yer alan «belki de daha yakın» kavli ise, enfüsî âyetleri gösterir. Ve yine âyetin devâmında yer alan «Allah o anda kuluna vahyedeceğini vahyetti.» kavli de, kelâm makâmını göstermektedir. Ki bu makâm hüve makâmı olup, Gayb el-Gayb makâmıdır. Bunu yine mezkûr âyette yer alan «Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı.» kavli te'yîd etmektedir. Âyette geçen (الفؤاد) kelimesi, kalbin kalbidir. Kalbin ayrı bir görmesi fuâd'ın ayrı bir görmesi vardır. Kalb gözü kör olabilir. Nitekim âyeti kerîme'de; «Göğüslerde olan kalbler de kör olur.» buyuruyor. Fuâd ise kör olmaz. Çünkü o, kâinâtı tanımaz. Onun ancak efendisiyle alâkası vardır. Zîrâ burada kul her bakımdan kuldur. Allah kulunu bir yerden bir başka yere, sırf o kulun görmediği âyetlerinden bir kısmını ona göstermek için götürmektedir. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : Ben kulumu Benim için değil, ancak âyetlerimi göstermek için mi'râca çıkardım. Zîrâ Beni bir yer sınırlamaz, zaman kayıd altına almaz. Bana nisbetle yerler ve zamanlar aynı değerdedir. Beni ancak kulumun kalbi alır. Ben onu kendime nasıl yükseltirim. Çünkü Ben, nerede olursa olsun, onun yanındayım ve onunla beraberim. İster insin, ister çıksın, ister otursun her an onun yanındayım. Binâenaleyh onu kendime değil, âyetlerimi göstermek için mi'râca yükselttim. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 391)

Übeyy İbn Kâ'b der ki : Her tatlı su, muhakkak Beyt el-Makdis'deki kayanın altından kaynar, sonra buradan yeryüzüne dağılır. Bu kaya Allah'ın hârikalarındandır. Çünkü bu büyük kaya, Mescid el-Aksâ'nın ortasında bulunmaktadır. Her tarafından kopuk olduğu halde, gökyüzünün yeryüzüne düşmesini önleyen Allah Teâlâ onu orada tutmaktadır. Yine her taraftan ayrılmış olan bu kayanın altında bir de boşluk bulunmaktadır. Bu kaya gökle yer arasında asılıdır. Ebu Bekr İbn el-Arabî, Şerh el-Muvatta' isimli eserinde der ki : Ben, o kayanın dehşetinden korktuğum için altına girmek istemedim. Çünkü işlediğim günâhlardan dolayı kayanın üzerime düşmesinden endîşe ediyordum. Bir müddet sonra altına girdim ve orada fevkalâde hârikalar gördüm. Kayanın altından her tarafa doğru yürünüyordu. Yeryüzünden ayrılmış ve kopmuş olarak görüyordunuz. Hiç bir tarafından yer-

yüzüne bitişik değildi. Bazı cepheleri diğerinden daha çok ayrıydı.

Bazıları dediler ki : Beyt el-Makdis, yeryüzünün göğe en yakın olan yeridir. Gökle yeryüzü arasında on sekiz mil mesâfe vardır. Meleklerin çıktığı yer olarak bildirilen gök kapısı, Beyt el-Makdis'in hizâsında bulunmaktadır. Bunun için Hz. Peygamber Mescid el-Harâm'dan Mescid el-Aksâ'ya götürülmüş ki, hiç bir sapma olmaksızın dosdoğru göğe yükselebilsin.

Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki : Allah Teâlâ onu aydınlık mi'râc sırrının bilgisine yükseltsin. Öyle zannediyorum ki; Beytullah'tan Kudüs'e götürülmesinin sebebi; buranın Hz. Peygamberin şerefli ayağı ile kutluluk kazanmasıdır. Çünkü Kudüs şehri ve Beyt el-Makdis ma'bedi pek çok peygamberin ibâdetgâhı ve defnedildiği yerdir. Yoksa Hz. Peygamberin doğrudan doğruya göğe yükselebilmesi için götürüldüğü bir yer değildir. Böyle bir söz, görülmeyenin görülene kıyâsı kabîlinden olur. Melekûtun meleğe göre değerlendirilmesi gibi. Zîrâ temiz rûhlar için ve özellikle Hz. Peygamber gibi cismi ve rûhuyla temizlerin temizi, latîflerin latîfi olan biri için göğe yükselmede hiç bir engel söz konusu olmaz. Doğru ve eğri şeklindeki değerlendirme ise mi'râcdaki fevkalâdeliğe uygun düşmeyen zorlama kabîlinden bir yorumdur. Sâbit olduğuna göre Hz. Îsâ (a.s.), Şam'daki beyâz minârenin üzerine inecektir. Ve orası da hiç bir zaman için sözü edilen gök kapısının mukâbilinde yer almaz. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 396)

İmâm Nevevî der ki : Ulemânın ekseriyyetinin tercîh ettiği görüşe göre, Hz. Peygamber Rabbını başdaki gözleriyle görmüştür. Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki : Yani sırrı ve rûhu ile cisim sûretinde görmüştür. Öyle ki onun her parçası, kulak haline dönüşmüştür. Gözü basîretle birleşmiş ve şekil kazanmaksızın ikisinin birlikte sağlandığı bir görüşle görmüştür. Bu ikisi bütün olarak birbirinden ayırdedilemez olmuştur. Derseniz ki; peygamberlerle bizim peygamberimizin görüş mevzûunda ne gibi farkları vardır : Onlar âlemlerin Rabbını, küllî insilâh (sıyrılma) halinde görüp müşâhede ederler. Ben derim ki : Bizim peygamberimizin elde ettiği görüş, bu insilâhın üzerinde bir görüştür. Çünkü insilâh (her şeyden sıyrılma) şeklindeki görüş yalnız basîretle olur. Allah Teâlâ cennette görülmesi konusuna gelince; denildi ki : Melekler O'nu görmez. Ve yine denildi ki : Yalnızca Cebrâîl Aleyhisselâm O'nu bir kerre görür. Bazıları dediler ki : Meleklerin görmeyişlerine kıyas yoluyla ifâde edilir. Ancak bu, reddedilmiştir. Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki : Hakîkat ehli katında belki de ihtilâfın aslı şöyledir. Melekler ve cinler bir kanatta yer alırlar ki; bu, ce-

mâl kanadıdır. İnsanlar ise iki kanatta yer alırlar. Bunlar cemâl ve celâl kanatlarıdır ki, bu ikisine birlikte «kemâl kanadı» adı verilir. Binâenaleyh mü'minlerin mertebesine ulaşmamış olanlar, Allah Teâlâ'yı göremezler. Ancak O'nu kendi nefisleri mertebesinden müşâhede ederler, bunu iyice anla. Onların aslâ müşâhede mertebesine eremeyeceklerine gelince, bu konuda hiç bir şekilde te'yîd edici bir bilgi yoktur.

Bilginler; Allah Teâlâ'nın dünyada iken görülebileceği ve bu görmenin doğru olacağı konusunda ittifâk etmişlerdir. Çünkü bu görülen şey, Allah Teâlâ'nın sıfatlarından bir sıfattır. Rivâyet edilir ki; Ebu Yezîd el-Bistâmî (Kuddise Sırruhû) şöyle demiş : Ben Rabbımı rü'yâda gördüm ve; kendisine sana giden yol nasıldır? dedim. Buyurdu ki : Kendini bırak, sonra yüceldi. Rivâyet edilir ki; Kurrâ'dan olan Hamza'ya Kur'an başından sonuna kadar rü'yâda okunmuş. Nihâyet, «O kulları üzerinde kahredici güce sâhiptir» kavline gelince, Allah Teâlâ buyurmuş ki : Ey Hamza, sen de kahredici güce sâhibsin, de.

Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki : Şeyhim ve dayanağımdan işittim ki (Allah onun sırrını takdîs etsin) onun şeyhi Zâkir-Zâde diye meşhûr olan Şeyh Abdullah (Allah onun rûhunu rahatlatsın) onu halîfe yapmak istemiş; fakat o, halîfe olmaktan kaçınmış. O gece rü'yâsında şunu görmüş : Allah Teâlâ kendisine bir mushaf vermiş ve şunu al, kullarımı Bana dâvet et, demiş. İşte bu rü'yânın etkisiyle Allah Teâlâ onu, ilmin ihyâsına ve Allah'a davete dört mertebede muvaffak kılmış. Onun halîfeleri yüz elliden fazla imiş ki, hepsi tefsîr ehli imiş. Bu makâma asrımızdaki şeyhlerden ondan başka hiç bir kimse ulaşamamıştır. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 403)

Buhârî ve diğer kaynaklarda sahîh rivâyetler ile rivâyet olunduğu üzere Aleyhissalâtü Vesselâm Burâk ile Beyt el-Makdis'e vardıktan sonra göğe yükseltildi, her birinde enbiyâdan biriyle görüştü, nice nice melekler gördü. Cennet ve cehennemin ahvâline muttali' oldu, Sidre-i Müntehâ'yı geçti, melekût-i ilâhiyye'den bir çok acâyiblikler müşâhede etti. Nihâyet beş vakit namazın farzıyyeti emriyle aynı gecede avdet eyledi. Bundan önce farz olarak yatsı ve sabah namazlarını kılıyorlardı. Sabahleyin mescide çıkıp Kureyş'e haber verdi, taaccüb ve inkârdan kimi el çırpıyor kimi elini başına koyuyordu, îmân etmiş olanlardan bazıları dönüp irtidâd etti, bir takım kimseler Ebubekir'e koştular; eğer o, bunu söylediyse şüphesiz doğrudur, dedi. Onu, buna karşı da mı tasdîk ediyorsun? dediler, o da; ben onu bundan daha uzak sayılacak şeylerde tasdîk ediyorum, sabah akşam Semâ haberini yani nübüvvetini tasdîk ediyorum, dedi. Bunun üzerine «sıddîk» adı veril-

di. Kavmin içinde Beyt el-Makdis'i o zamanki haliyle bilenler vardı. Bunlar onun evsâf ve ahvâli ile ilgili suâller sordular ta'rîfini istediler, derhâl Rasûlullah'a Beyt el-Makdis tecellî ettirildi, binâenaleyh ona bakıp tavsîf ediyordu. Gerçi tavsîfinde isâbet etti, dediler, sonra : Haydi bakalım bizim kervânı haber ver o, bizce daha mühimdir, onlardan bir şeye rast geldin mi? dediler. Rasûlullah; evet, filanların kervanına rast geldim, Revha'da idi. Bir deve yitirmişler arıyorlardı, yüklerinde bir su kadehi vardı. Susadım, onu alıp su içtim ve yine olduğu gibi yerine koydum, geldiklerinde sorun bakalım kadehte suyu bulmuşlar mı? buyurdu, bu da diğer bir âyettir, dediler, sonra adedlerini, yüklerini, hey'etlerini sordular. Bu kerre de kervan temessül ettiriliverdi ve sorduklarının hepsini haber verdi ve buyurdu ki; içlerinde falan ve filan, önde karamtık beyâz bir deve üzerinde dikilmiş iki harar olduğu halde, filan gün güneşin doğuşu ile beraber gelirler. Binâenaleyh bu da diğer bir âyettir, dediler ve o gün bir hızla Seniyye'ye doğru çıktılar, güneş ne zaman doğacak da onu yalan çıkaracağız diye bakıyorlardı, derken içlerinden birisi güneş doğdu diye haykırdı, diğer birisi de işte kervan geliyor, önünde bir karamtık beyâz bir deve ve içlerinde falân ve filân da var, tıpkı dediği gibi, dedi. Böyle iken yine îmân etmediler de : «Bu apaçık bir büyüdür.» dediler.

Bazıları yükselişin Burâk üzerinde cereyân ettiğini söylemişler ise de, tahkîki Mescid-i Aksâ'ya kadar isrâ Burâk ile olmuş, bundan sonra mi'râc —asansör— kurulmuştur. Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivâyet olunduğu üzere Rasûlullah buyurmuştur ki : Beyt el-Makdis'te olan bitince mi'râc getirildi ki, ben ondan güzel bir şey görmedim ve o, odur ki ölünüz öleceği zaman gözlerini ona diker, sâhibim beni onun içinde tâ kapılardan bir kapıya müntehî oluncaya kadar çıkardı ki, ona «Bâb el-Hafaza» denilir. Hafaza kapısı, Semâ muhâfızlarının beklediği Dünya semâsının kapısıdır. Nitekim bu babda, «Ve onu her koğulmuş şeytândan koruduk» buyurulmuştu. Ve Ebu Saîd el-Hudrî'nin diğer rivâyetinde şu açıklama vardır :

Sonra Mi'râc getirildi —ki Benî Âdem'in ervâhı onda urûc eder— baktım ki gördüğüm şeylerin en güzeli, görmez misin ölü ona gözünü nasıl diker. Binâenaleyh Dünya göğünün kapısına kadar urûc ettirildik. Cebrâîl, onun açılmasını söyledi. Kim o? denildi, Cibrîl, dedi. Yanındaki kim? denildi, Muhammed, dedi, ya! O peygamber olarak gönderildi mi? denildi, evet dedi, hemen açtılar ve beni selâmladılar, ne bakayım müvekkel bir melek ileyim ki Semâyı muhâfaza ediyor ve ona İsmâîl deniliyor, maiyyetinde yetmiş bin melek ve her birinin maiyyetinde yetmiş bin melek ve her birinin maiyyetinde yüz bin melek

var. Bu noktada Rasûlullah şu âyeti okudu «Rabbımın askerlerini ancak O, bilir.» ve buyurdu ki derken bir adam ileyim ki hey'eti Allah'ın halkettiği günkü gibi ondan hiç bir şey tagayyür etmemiş, kendisine zürriyetinin rûhu arzediliyor; mü'min rûhu ise : Hoş rûh hoş râyiha, bunun kitabını İlliyyîn'de kılın, diyor. Kâfir rûh ise : Habîş rûh, habîs koku, bunun kitabını Siccîl'de kılın, diyor. Ya Cibrîl, bu kim? dedim, Baban Âdem dedi ve o, bana selâm verdi, tatyîb etti, hayr ile duâ eyledi, hoş geldin sâlih peygamber ve sâlih oğul, dedi. Sonra baktım bir kavm gördüm ki, dudakları deve dudağı gibi bunlara bir takım me'mûrlar müvekkel kılınmış, dudaklarını kesiyorlar ve ağızlarına ateşten bir taş koyuyorlar, aşağılarından çıkıyor. Ya Cibrîl, bunlar kimler? dedim. Yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler, dedi. Sonra baktım bir kavim var ki, derilerinden sırım kesiliyor ve ağızlarına tıkılıyor ve yediğiniz gibi yeyiniz deniliyor ve bu, onlara en iğrenç bir şey oluyor. Ya Cibrîl, bunlar kimler? dedim. Bunlar o hemmâzlar, gammâzlar ki; halkın etlerini yerler ve küfür ederek ırz ve namuslarına taarruz ederler, dedi. Sonra baktım bir kavim var ki, önlerine bir sofra kurulmuş üzerinde benim gördüğüm etlerin en güzelinden kebaplar var, etraflarında da cîfeler, onlar o güzel etleri bırakıp bu cîfelerden yemeğe başladılar, bunlar kim ya Cebrâîl dedim. Bunlar zinâkârlar, dedi. Allah'ın helâl kıldığını bırakırlar da harâm kıldığını yerler, sonra baktım bir kavim var ki karınları evler gibi, bunlar Firavun Hanedânının yolu üzerinde bulunuyor. Firavun Hanedânı sabah ve akşam ateşe sunulurken bunlara uğruyor, uğradımı bunlar bir fırlıyorlar, fırlayınca her biri karnının meyli ile düşüyor ve binâenaleyh Firavun Hanedânı bunları ayaklarıyla çiğniyorlar. Ya Cibrîl, dedim, bunlar kimler? Dedi ki : Bunlar, karınlarında faiz yiyenlerdir. Sonra baktım bir takım kadınlar memelerinden asılmış ve bir takım kadınlar, baş aşağı ayaklarından asılmış. Ya Cibrîl, bunlar kimler? dedim. Bunlar dedi, zinâ eden ve evlâdlarını öldüren kadınlar. Sonra ikinci Semâya çıktık, orada Yûsuf ile buluştum, ümmetinden kendisine tâbi olanlar da etrâfında idi, yüzü Bedir gecesi ay gibi idi bana selâm verdi, merhabâ etti, sonra üçüncü Semâya geçtik orada iki teyze-zâde : Yahyâ ve Îsâ ile buluştum giyimleri ve tüyleri birbirine benziyordu, bana selâm verdiler, merhabâ, dediler. Sonra dördüncü Semâya geçtik. İdrîs ile buluştum bana selâm verdi, merhabâ etti, nitekim Allah Teâlâ : «Ve onu yüce bir yere yükselttik.» buyurdu. Sonra beşinci Semâya geçtik. Orada kavmine sevdirilmiş olan Hârûn ile buluştum. Etrafında ümmetinden birçok tebaası vardı, uzun sakallı idi, sakalı hemen hemen göbeğine değecekti, beni selâmladı, merhabâ etti, sonra altıncı Semâya geçtik, orada Mûsâ İbn İmrân ile buluştum, çok kıllı idi, üze-

rinde iki gömlek olsa kılları onlardan çıkardı. Mûsâ dedi ki : Halk beni Allah katında mahlûkâtın en değerlisi sanır, bu ise Allah katında benden daha değerli. Yalnız olsa idi aldırış etmezdim velâkin her peygamber ümmetinden kendine tâbi olanlarladır. Sonra yedinci semâya geçtik ben, orada İbrâhîm ile buluştum, sırtını Beyt el-Ma'mûr'a dayamış beni selâmladı; merhabâ sâlih peygamber sâlih oğul, dedi. Binâenaleyh bana denildi ki : İşte senin mekânın ve ümmetinin mekânı —sonra Rasûlullah, «İbrâhîm'e insanların ona en çok dost olanı ona tâbi olanlar, şu peygamber ve îmân etmiş olanlardır.» âyetini okudu ve buyurdu ki : —Sonra Beyt el-Ma'mûr'a girdim içinde namaz kıldım, ona her gün yetmiş bin melek girer, kıyâmete kadar avdet de etmezler. Sonra baktım bir ağaç var ki bir yaprağı bu ümmeti bürür, bunun kökünde bir menba' akıyor ve iki bölüme ayrılıyor. Ya Cibrîl, bu nedir? dedim. Şu rahmet nehri, şu da Allah'ın sana verdiği Kesver, dedi. Bunun üzerine Rahmet nehrinde yıkandım, geçmiş gelecek günâhım bağışlandı, sonra Kevser istikâmetini tuttum, tâ cennete girdim, ne bakayım orada göz görmedik, kulak işitmedik, beşer kalbine gelmedik şeyler var. Sonra Allah Teâlâ bana emrini emretti ve elli namaz farz kıldı. Sonra Mûsâ'ya uğradım; Rabbın ne emretti? dedi. Üzerime elli namaz farz kıldı, dedim. Dön, dedi. Rabbından hafîfletmesini niyâz et, çünkü ümmetin bunun altından kalkamaz. Rabbıma döndüm tahfîf niyâz ettim, benden on indirdi. Sonra Mûsâ'ya döndüm. Bu sûretle Mûsâ'ya uğradıkça Rabbıma dönüyordum. Sonunda beş namaz farz kıldı, Mûsâ; yine Rabbına dön tahfîf iste, dedi. Çok mürâcaat ettim artık utandım, dedim. Binâenaleyh bana denildi ki : Sana bu beş namaz, elli namazdır, iyilik on misliyledir. Her kim, iyiliğe himmet eder de onu işlemezse bir iyilik yazıldı, işleyene de on iyilik yazıldı, her kim de bir kötülüğe himmet eder de işlemezse bir şey yazılmadı, işlerse bir yazıldı.

Kütüb-i Sitte vesâir hadîs kitablarında, Mi'râc hadîslerinin müteaddid rivâyetleri vardır. Bu naklettiğimiz hadîsin senedleri de İbn Cerîr tefsîrinde mezkûrdur. Görülüyor ki bunda dünya göğüne kadar urûcun Mi'râc ile olduğu açıkça belirtilmiş daha ilerisinde ise muhtemildir. Fakat Âlûsî'nin nakline göre, Rasûlullah'ın isrâ gecesi biniti beş idi : Evvelkisi Beyt el-Makdis'e kadar Burâk. İkincisi Dünya göğüne kadar Mi'râc, üçüncüsü yedinci Semâya kadar meleklerin kanadı, dördüncüsü Sidre el-Müntehâ'ya kadar Cebrâîl'in kanadı, beşincisi Kâbe kavseyne kadar Refref.

Gerçi ilâhî kudrete göre bu vesâite luzûm yoktur. Allah Teâlâ, dilediğini bir anda her hangi bir yere ulaştırmaya kâdirdir. Fakat bütün

bunlar âyetlerin gösterilmesi ve tekrîm'in izhârı cümlesindendir. Çünkü «âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye» kavli uyarınca Mi'râcın hikmeti âyetleri göstermektir.. Müfessirlerden bazıları, gök cisimlerinin hareketlerinin sür'atlerinden fennî misâller getirerek, isrâ ve Mi'râcdaki hızlı akışı akıllara yaklaştırmaya çalışmışlardır. Fakat doğrudan doğruya ilâhî âyet olan bir hârika, tabiî bir nokta-i nazarla izâh olunabilmekten uzaktır. Tabiî bir tasavvur, benzerleri ile tasavvur demektir. Halbuki misli görülmemiş bir hâdiseyi benzerleri ile tasavvura kalkışmak tenâkuz olur. O, ancak müşâhede veya haber ile bilinir. Gerçi isrâyı mülâhaza edebilmek için Burâk hadîsi bize bir düşünce ilkesi vermiyor değildir. Zîrâ zâhir ki «Burâk» lafzı berk maddesinden türetilmiştir. Hadîs-i nebevîde ta'rîfi de şu meâldedir : Merkebden büyük katırdan küçük hacimde bir hayvan ki ayağını gözünün ulaşabildiği son noktaya basar. Bu ise bir berk yani şimşek ve elektrik sür'atini anlatır. Biz bu mebde'le isrânın sür'atini bir dereceye kadar mülâhaza ve böyle bir nakil vâsıtası üzerinde binen kişinin, cereyândan müteessir olmayarak hiç sarsılmaksızın, kemâl-i sükûn ve huzûr içinde mesâfeleri kat'edebileceğini tasavvur edebiliriz. Ve bu sûretle Burâk ve Mi'râc vâsıtalarının tahsîsine bir hikmet vechi de düşünebiliriz. Fakat bütün bunlar, nihâyet aklı, nâkıstan kâmile yaklaştıracak îmân delilleri olabilir. Yoksa mâhiyyeti mekân, zaman, hareket, rûh mes'elelerinin künhüyle alâkadâr bulunan ve Rabbânî kudretin büyük âyetlerinden olan Mi'râc hârikası fikri, aklın idrâk ölçüsünden çok yüksektir. Onun için demişlerdir ki; o mi'râc, şekil kazandırılabilmekten yücedir. Bu babda şundan başka ne söylenebilir? O kudretli sevgiliyi hiç bir şey âciz bırakmaz. Nûrundan halkettiği habîbini ziyâretine davet etmiş, melâikesinin havâssından gönderdiklerini göndermiş, Cibrîl, binitinin üzengisini, Mîkâîl de yularını tutmuş da bir hadde kadar kadar varmış, sonra da Subbânehu ve Teâlâ emrine dilediği veçhile kendisi tevellî etmiş. İmdi ol habîb-i Rabbânî'ye uzun gelecek hangi mesâfe ve o nûrânî cesede mümâneat edecek hangi cisim tasavvur olunabilir?

Huzvâyı geç, orada latîf bir âlem vardır ki,

Rûhlar onun cesedinin kalıntılarındandır.

Farsça bir şiirde de şöyle denilmiştir :

Renk âleminden mücerred olan mi'râc kıssasını vecde dalıp bayılmış olan bana sorma :

Katre derya oldu yani ben bir katre iken derya oldum bilmem ki Peygamber ne oldu? Ancak bu makâm, tefekkür edilirken hulûl ve it-

tihâd şâibelerinden sakınılmak tenzîhinden aslâ gaflet edilmemek lâzımdır.

Molla Câmî Kuddise sirruhu Mi'râcın Arş'a kadar cesedle rûh cereyân ettiğini tasvîren demiştir ki :

Refref onun vücûd-i şerîf'inden müşerref olunca Arş, Refref'in elinden sür'atini aldı. Arş ovasında teni bir hırka gibi bıraktı, sancağını lâmekâna hırkasız olarak yükseltti, bir gülü götürdüler bu aşağı dehlizden o yüce dergâh-ı vâlâya el el üstünde, ciheti, muhresi altı kapıdan kurtardı, mekânı, biniti darlıktan sıçrattı, mekândan dahi hâlî bir makâm buldu ki oraya ten de mahrem değil idi can da.

Maamafih Mescid-i Aksâ'ya isrâ'dan sonrasının rûhânî olarak cereyân ettiğine kâil olanlar da vardır. Bazıları bununla alâkadâr olarak demişlerdir ki : Rûhun iki cesedi vardır, biri âlem-i ğaybdan latîf bir ceseddir ki onda unsurların dahli yoktur. Biri de âlem-i şehâdetten kesîf bir ceseddir ki unsurlardan mürekkebdir. Hazreti Peygamber (s.a.) cesedi, yükselirken unsurların hepsini kendi küresinde bıraktı ve ancak cesed-i latîf ile kaldı ve ilâ mâşâallah onunla çıktı, sonra da o bıraktığı cesede döndü. Bu ifâde Mi'râc mes'elesinde rûhânî ta'bîrinin sâdece fikrî bir urûc demek olmadığını anlatmak gibi bir faydayı ifâde etmekle beraber Mi'râc-ı Sûfiyyenin insilâh-ı küllî ta'bîr ettikleri vâkıa mâhiyyetinde gösteriyor demektir. Halbuki insilâh-ı küllînin ümmetin ferdlerinden nice Allah erlerine bile mükerreren vukû nakledilegelmiştir. Ve elbette Mi'râc-ı Nebevî'nin insilâhtan çok yüksek bir ilâhî âyet olduğunda şüphe edilmemek lâzım gelir.

Muhammed'den diğer yok dâhil olmuş Kâbe Kavseyne
Kirâm-ı Enbiyâ'dan girmedi bir ferd o mabeyne
Haremgâhı visâle Ahmedi tenhâ olub Mevlâ
O halvet oldu mahsûs hazreti Sultan-ı Kevneyne

(Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 3145-3152)

İsrâ ve Mi'râc Hâdisesinin Tahlîli

İsrâ Hz. Peygamber (s.a.) in gece Mescid-i Harâm (Kâ'be) dan Mescid-i Aksâ (Beyt el-Mukaddes, Kudüs) ya —hadîslerde ayrıntılı olarak belirtildiği gibi— götürülmesidir. Mi'râc da; Hz. Peygamber (s.a.) in Kudüs"ten Sidret el-Müntehâ'ya kadar yolculuğudur. Bazı tek tük rivâyetlere göre İsrâ ve Mi'râc ayrı ayrı meydana gelen iki olaydı. Ancak İslâm ümmetinin galip ekseriyeti, —ki bunlar arasında en meşhûr ulemâ, fakihler, muhaddisler ve müfessirler yer almaktadır— İsrâ ve Mi'râcın aynı zamanda meydana gelen olaylar olduğun-

da birleşmişlerdir. Bu genel inanca göre Rasûlullah bir gece, bedeni ve rûhuyla uyanık bir durumda Kâ'be'den Kudüs'e götürüldü ve aynı gece semânın en üst noktasına varıp Cenâb-ı Allah'ın huzûruna çıkarıldı ve sabah olmadan Mekke'ye döndürüldü.

Mi'râc vak'ası ne zaman meydana geldi? Kesin tarihi nedir? Bununla ilgili olarak çeşitli rivâyetlere rastlıyoruz. İbn Sa'd'ın Vâkıdî'ye dayanarak naklettiği rivâyete göre bu olay 17 Ramazân, Bi'setten sonra 12. yılda, yani hicretten 18 ay önce meydana geldi. Burada şunu belirtmekte fayda vardır ki; Bi'setten sonra tesbît etmeye çalıştığımız tarih, Buhârî ve Müslim'de Hz. Abdullah İbn Abbâs'a atfen kaydolunan hadîse dayandırılmıştır. Hz. Abdullah İbn Abbâs diyor ki : Rasûlullah (s.a.) a ilk vahiy geldiği zaman kendisi kırk yaşında idi.. Rasûlullah, bundan sonra 13 yıl Mekke'de kaldı ve 10 yıl Medînede. Bu kayda dayanarak biz de diyoruz ki Medîne'ye hicret, Bi'setten sonra 13. yılın sonunda oldu. İbn Sa'd başka bir kaynağa dayanarak bu vak'anın Bi'setten sonra 13. yılda 17 Rebîülevvel'de yani Hicret'ten yaklaşık bir yıl önce vukû bulduğunu yazmıştır. Beyhakî, Mûsâ İbn Ukbe'ye dayanarak ve o da İmâm Zührî'ye dayanarak, Mi'râcın tarihinin aynı olduğunu belirtmiştir. Urve İbn Zübeyr'in rivâyetine göre de bu tarih doğru çıkıyor. Bunu İbn Lehîa'ya, Ebu'l-Esed'e dayanarak nakletmiştir. Aynı sebeblerden İmâm Nevevî, Mi'râc için bu tarihin doğru olduğunu ifâde etmiştir. İbn Hazm ise «icmâ'» ın fikrinin bu olduğunu iddiâ etmişse de doğru değildir. İsmâîl es-Süddî'nin bu vak'a ile ilgili olarak iki rivâyeti naklolunmuştur. Bunlardan biri Taberî ve Beyhakî tarafından naklolunmuştur, ve bunda Mi'râcın Hicret'ten bir yıl beş ay önce; yani Bi'setten sonra 12. yıl 1 Şevvâl tarihinde cereyân ettiği ifâde olunmuştur. Hâkim tarafından nakledilen ikinci rivâyete göre bu olay, Hicret'ten bir yıl dört ay önce meydana geldi. Buna göre, Mi'râcın Zilka'de ayında olduğu söylenmiştir. İbn Abdülberr ile İbn Kuteybe, Mi'râcın Hicret'ten bir yıl sekiz ay öncesinin (yani, Bi'set sonrası 12. yıl Receb) bir vak'ası olduğunu belirtmişlerdir. İbn Fâris, Hicret'ten bir yıl üç ay, İbn el-Cevzî Hicret'ten sekiz ay önce ve Ebu Rebî' İbn Sâlim altı ay önceki bir hâdise olduğuna işâret etmişlerdir. Bir rivâyet de Hicret'ten on bir ay öncekidir, bunu İbn el-Münîr, «Sîret-i İbn Abdülberr'in Şerhi» nde yazmıştır. İbrâhîm İbn İshâk el-Harbî bunun kesinlikle Mi'râcın tarihi olduğunu ifâde etmiştir. Fakat en meşhûr rivâyet, Mi'râcın 27 Receb tarihinde olmasıyla ilgilidir. Allâme Zürkânî'nin dediği gibi, bir rivâyet veya ifâdenin başka br rivâyet veya ifâdeye tercîh edilmesi için yeterince delil yoksa, en çok meşhûr olan rivâyet kabul olunmalıdır. Burada da durum aynıdır.

Mi'râc vak'ası, Nebî-i Kerîm (s.a.) in tevhîd için dünyaya sesini duyurmaya başlamasından 12 yıl geçtikten sonra meydana geldi. O zamana kadar muhâlifler İslâmî davet ve hareketin yolunu kapatmak için her yola baş vurmuşlardı. Hîle, desîse, entrika, iftirâ, baskı, zulüm ve işkence, kısacası, bütün yollar denenmişti. Ama, her noktada ve her aşamada gerek Rasûlullah (s.a.) gerekse, fedâkâr arkadaşları sabır, metânet, sebât ve dirâyetin en güzel örneklerini vererek hareket ve davalarını canlı tutmuşlar ve günden güne geliştirmişlerdi. Her türlü engele karşı İslâm'ın sesi Arabistan'ın her köşesine yayılmıştı. Arabistan'ın tek bir kabîlesi yoktu ki, bundan üç-dört kişi Rasûlullah (s.a.) ın davetinden etkilenmiş olmasın. Bizzât Mekke'de kelleyi koltukta taşıyan fedâiler hatırı sayılır bir grub olmuşlardı. Medîne'de Evs ile Hazrec gibi kuvvetli kabilelerin hemen hemen bütün üyeleri Rasûlullah (s.a.) ın ve müslümanların destekçisi haline gelmişlerdi. Artık müslümanların daha rahat bir ortamda çalışabilmek için Mekke'den Medîne'ye hicret edip kuvvetlerini toplama ve etkinliklerini daha geniş çapta gösterme zamanı gelmişti. İşte bu yol ayırımında İsrâ ve Mi'râc gibi, büyük tarihî ehemmiyet taşıyan olaylar meydana geldi. Rasûlullah (s.a.) göklere çıkarak Cenâb-ı Allah ile beraber oldu ve dünyaya döndükten sonra başından geçenleri ve İsrâ sûresinde yer alan kıssayı arkadaşlarına anlattı.

İsrâ sûresinin ilk âyetinde Rasûlullah (s.a.) ın sâdece Mescid-i Harâm (Beytullah) dan Mescid-i Aksâ'ya (Kudüs) götürülmesinden bahsedilmiştir. Bunun amacı da, Cenâb-ı Allah'ın kuluna bazı alâmet ve işâretlerini göstermek olduğu belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de İsrâ ve Mi'râc ile ilgili başka teferruât yoktur. Fakat hadîslerde ve siyerlerde bu vak'a ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu vak'ayı rivâyet eden sahâbelerin sayısı en az yirmi beştir, ki istiksâ ile bu sayı kırk beşe kadar çıkıyor. Bu rivâyetlerin en etraflıcası Hz. Enes İbn Mâlik, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Mâlik İbn Sa'saa, Hz. Ebu Zerr el-Gıfârî, Hz. Şeddâd İbn Evs, Hz. Abdullah İbn Abbâs, Hz. Abdullah İbn Mes'ûd ve Hz. Ümmü Hânî'nin rivâyet ettikleridir.

Hadîslerde etraflıca verilen bilgiye göre gece vakti Cebrâîl (a.s.) Rasûlullah (s.a.) ı uyandırıp Burâk (at) üzerinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdü. Rasûlullah (s.a.) Mescid-i Aksâ'da diğer peygamberler ile birlikte namaz kıldı. Daha sonra semâya yolculuk etti ve göğün çeşitli katlarında muhtelif büyük peygamberlerle buluştu. Semânın en yüksek katına çıktıktan sonra da Cenâb-ı Allah'ın huzûruna çıktı. Rasûlullah (s.a.) ın, Allah Teâlâ tarafından kabulü sırasında ümmetine beş vakit namaz farz oldu. Bu kabulden sonra Hz.

Peygamber (s.a.) Kudüs'e ve oradan da Mescid-i Harâm'a döndü. Bu kudsî yolculuk sırasında Hz. Peygamber (s.a.) e cennet ile cehennemin de gösterildiği çeşitli rivâyetlerde ifâde olunmuştur. Ayrıca rivâyetlerden, ertesi gün Hz. Peygamber (s.a.) bu yolculuktan bahsedince; kâfirlerin buna çok güldüğü, bunu bir alay konusu yaptığı, müslümanlardan bazısının îmânının da sarsıldığı sâbittir.

Hadîs-i şerîf'lerdeki bu ayrıntılar Kur'an-ı Kerîm'e aykırı değildir, aksine Kur'an-ı Kerîm'in ifâdesinin izâhı mâhiyetindedirler. Bu sebeble, hadîslerdeki bu ek bilgilerin reddedilmesi için ortada herhangi bir sebeb yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) in Mi'râc yolculuğu nasıldı? Bu yolculuk rü'yâda mı yapılmıştı, yoksa uyanık ve ayıkken mi? Rasûlullah (s.a.) bu yolculuğa fiilen ve bedenen mi çıkmıştı; yoksa bir yerde otururken ma'nen ve hayâller âleminde mi semâyı gezmişti? Bu sorunun cevabını bizzât Kur'an-ı Kerîm'in kelimeleri vermektedir. «Sübhân-ellezî Esrâ» ile söze başlamak gösteriyor ki; bu, çok fevkalâde ve muazzam bir vak'a idi ve sâdece Allah'ın kudretiyle vukû buldu. Rü'yâsında bir kişiye bu gibi şeylerin gösterilmesi ya da bir kişinin ilhâm ve keşif yoluyla bunlara tanık olması, böylesine kuvvetli bir ifâde ile söze başlamayı gerektirmez. «Her türlü ayıp ve kusûrdan münezzeh olan Allah, kuluna (rü'yâsında veya ilhâm yoluyla) âyetlerinden bazısını göstermek için...» gibi bir ifâde kullandığı takdîrde rü'yâ ve ilhâmın pek değer taşımadığı ortaya çıkar. Bunun yanı sıra, «gece vakti götüren» deyimi de, Mi'râcın fiilen ve bedenen olduğunu göstermektedir. Rü'yâda, ilhâmda veya hayâlde bir kişiye bir yerin gezdirilmesi için «götürme» fiilinin kullanılması uygun olmaz. Onun için, bu yolculuğun fiziken ve vücûdça olduğunu kabul etmek zorundayız. Bu, sâdece ma'nevî veya zihnî bir tecrübe değildi. Rasûlullah (s.a.) bu yolculuğa bilinçli olarak çıkmış ve her şeyi gözleriyle görmüştü.

Şimdi, Rasûlullah (s.a.) ın uçak veya diğer herhangi bir vâsıta olmaksızın Cenâb-ı Allah tarafından Mekke'den Kudüs'e bir gecede gitmesi mümkün idiyse, hadîs-i şerîf'lerde yer alan diğer tafsîlât niye mümkün olmasın? Bir şeyin mümkün olup olmaması bahsi, ancak bir insanın kuvveti ve kudreti söz konusu olunca ortaya çıkar. Eğer mesele, Allah ile ilgiliyse onun mümkün olması konusunda tereddüde düşmek, Allah'ın Kâdir-i Mutlak sıfatına inanmamak anlamına gelir. Mâdem ki Allah her şeye kâdirdir, o zaman en umulmadık işleri yapabilir. Cenâb-ı Allah bir kulunu, maddeler âleminin en hızlı nesnesi olan ışığın bile milyarlarca yılda yetişebileceği bir yere bir anda götürebi-

lir. Zaman ile mekânın sınırları mahlûklar için geçerlidir. Kâinât'ın Yaratıcısı için değil.

Mi'râc yolculuğu hakkında hadîs-i şerîf'lerde yer alan tafsîlâtlı ma'lûmâta, hadîs münkirleri tarafından muhtelif itirâzlar yapılmıştır, ama bunlardan sâdece ikisi dikkate değerdir.

Birincisi; bu vak'a, Cenâb-ı Allah'ın muayyen bir yerde kalması intibâını veriyor. Zîrâ böyle olmasaydı. Rasûlullah (s.a.) ın bu kadar yol kat'ederek O'nun yanına gitmesine ne gerek vardı?

İkincisi; henüz kıyâmet kopmamış ve Mahşer'de kimsenin ameli hakkında muhâkeme yapılmamışken, Rasûlullah (s.a.) ın cennet ve cehennemde gezdirilmesi ve cehennemde işkenceye tâbi olan veya cezâlarını çekmekte olan kulları görmesi nasıl mümkün olabilir? Eğer insanlara cezâ veya ödül, kıyâmetten sonra verilecekse, söz konusu insanların cehennemde cezâ çekmelerinin anlamı nedir?

Dikkat edilirse bu iki itirâz da bilgisizlik ve dar görüşlülüğün mahsûlüdürler. Birinci itirâz yanlıştır; zîrâ Cenâb-ı Allah, şüphesiz zaman ve mekân sınırının ötesindedir ve belirli bir makâmı yoktur, ama mahlûklarıyla münâsebetlerinde kendi zaafından değil kulları ve diğer yaratıklarının sınırlı durumu ve zaafından dolayı sınırlı bazı yollara başvurmayı takdîr eder. Meselâ Kâdir-i Mutlak mahlûklarıyla konuşunca, insanların kolaylıkla dinleyip anlayabilecekleri yolları seçer. Halbuki bizzât Cenâb-ı Allah'ın kelâmı, evrensel bir nitelik taşıyor. Aynı şekilde Cenâb-ı Allah kullarından birine, muhteşem saltanatının çeşitli alâmet ve örneklerini göstermek istediği zaman onu muayyen bir yere getirtiyor ve o şeylerin bulunduğu yerleri gezdiriyor. Gâyet tabiî ki bir kul, bütün kâinâtı aynı anda göremez. Cenâb-ı Allah için bu bir mesele değildir, bir şeyi müşâhade etmek için bir yerden bir yere gitmesine gerek yoktur. Ama kul, bir yerden bir yere gitmeden, görmek ve gözlemek istediği şeyi göremez. Aynı durum, Allah'ın huzûruna çıkılması için geçerlidir. Şüphesiz, Allah belirli bir yerde bulunmuyor ama kulu, O'nu bir yerde görmeye mecbûrdur. Bu sebeple Allah'ın nûru orada toplanmalıdır.

İkinci itirâz da yanlıştır. Zîrâ Mi'râc kandilinde Rasûlullah (s.a.) a gösterilen pek çok şeyden bazısı temsîl, gösteri ve prototip mâhiyetinde idi. Meselâ gezi sırasında fitne yaratan bir söz; küçük bir delikten koskoca boğanın çıkması ve bir daha o deliğe girmeyişi olarak gösterildi. Temsîllerden biri de, zinâ yapanların durumuydu. Zinâ yapanlar önlerinde taze ve nefis et varken bozuk, çürümüş ve kokuşmuş ete rağbet eden kişiler olarak gösterildi. Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.) a cehennemde bazı kimselerin azâb ve cezâ çektikleri gösterilmişse, bun-

lar da sâdece birer gösteriydi. Anlatılmak istenen; kötü amel işleyenlerin, kıyâmetten sonra cehennemde aynı şekilde yanacaklarını ve azâb çekeceklerini bilmeleriydi.

Mi'râc konusunda şunu unutmamalıyız ki; peygamberlerden her biri, kendi mevki ve makâmına göre, Cenâb-ı Allah tarafından yeryüzünde ve göklerdeki meleklerle tanıştırılmış ve aradaki maddî perde aralanarak ğaib'deki ebedî gerçekler gösterilmiştir. Zâten ğaib'den gelen bu bilgilerden dolayıdır ki; peygamberler, alelâde düşünür ve filozoflardan üstün bir mevkiye sâhip bulunuyorlar. Bir düşünür veya filozof ne söylüyorsa kıyâs ve tahmîne dayanarak söylüyor. Fakat peygamberlerin söyledikleri, doğrudan elde ettikleri bilgi ve gözleme dayanıyor. Böylece peygamberler, filozoflara göre daha emîn bir şekilde ğaib'den ve bazı bilinmeyen gerçeklerden haber verebiliyorlar.

Mi'râcın bir rü'yâ olduğunu isbât etmeye çalışanlar, umûmiyetle iki delil ileri sürerler. Bunlar, İsrâ sûresinin altmışıncı âyetinde «temâşâ» kelimesi ile bunun îmâ edildiğini öne sürerler. İleri sürdükleri birinci delil budur. İkinci delil ise şudur : Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde : Hz. Peygamber (s.a.) in vücûdu değil rûhu götürülmüştü, ifâdesi kullanılmıştır.

Ne var ki, ortaya atılan delili bizzât Kur'an-ı Kerîm takbîh ve tekzîb etmektedir. Şimdi asıl âyete bir göz atalım. Âyette, «Sana gösterdiğimiz o temâşâyı bir fitne (imtihân) yaptık.» denilmiştir. Bu âyette «temâşâ» kelimesini rü'yâ anlamında kullanırsak, bunun fitne yapılması herhangi bir anlam taşır mı? Rü'yâda insan her şeyi görür. Eğer Rasûlullah (s.a.) deseydi ki : Ben rü'yâmda bu gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gittik; o zaman herhangi bir fitne çıkmasına gerek var mıydı? Böyle bir durumda ne bir müslümanın îmânı çetin bir sınavdan geçerdi, ne de kâfirler bunu alaya alabilirlerdi. Hiç bir kimse de kalkıp bu yolculuğun isbâtı için Rasûlullah (s.a.) ın bir delil göstermesini istemeyecekti. Fitne çıkma ihtimâli, ancak Rasûlullah (s.a.) ın bu yolculuğu bedenen ve şuûrlu bir şekilde yapmış olmasını anlatması durumunda ortaya çıkabilirdi.

Ayrıca âyette kullanılan Arapça «rü'yâ» kelimesinin, sâdece «rü'yâ» anlamına geldiğini iddiâ etmek de doğru değildir. Arap dilinde gerek «rü'yâ» gerekse «ru'yet» kelimesi aynı anlamdadırlar ve birbirinin yerine. rahatlıkla kullanılabiliyor. «Kurba» ve «kurbet» kelimeleri de aynı şekilde eş anlamda kullanılabiliyor. Arap dilinin en büyük uzmanlarından sayılan Hz. Abdullah İbn Abbâs (r.a.) Kur'an-ı Kerîm'in söz konusu âyetini tefsîr ederken şu açıklamada bulunmuştur : Bu, Hz. Peygamberin Kudüs'e gittiği gece kendi gözleriyle gördüğü bir temâ-

şâ idi. (Buhârî, Tirmizî, Neseî). Saîd İbn Mansûr, Hz. Abdullah İbn Abbâs'ın bu açıklamasını naklederken şu kelimeleri de eklemiştir : Bu; rü'yâlarda görülen bir temâşâ değildi. Saîd İbn Mansûr başka bir senedle Hz. Abdullah İbn Abbâs'ın şu sözlerini de nakletmiştir. Bu kelimeden, Kudüs yolunda Rasûlullah (s.a.) a gösterilen temâşâ kasdedilmiştir.

Şimdi gelelim Hz. Âişe (r.a.) ile ilgili hâdiseye. Aslında Hz. Âişe'ye âit olduğu söylenen bu hadîs sened bakımından çok zayıftır. Muhammed İbn İshâk bunu şu kelimelerle nakletmiştir : Ebubekir âilesinden bazı kimseler (veya bir kişi), bana Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletmişlerdir : Bu gibi kelimelerle anlatılan bir hadîsin, kaynağının meçhûl olduğu ortadadır. Böyle meçhûl senedli bir hadîsin, mutlakâ Hz. Âişe'ye âit olduğu nasıl söylenebilir? Buna karşı çok daha sağlam senedlerle bizzât Rasûlullah (s.a.) ın ifâdeleriyle anlatılan rivâyetler nasıl reddedilebilir? Bu rivâyetler doğru ve kuvvetli pek çok senedle son derece güvenilir ve geçerli hadîs kitablarında Hz. Enes İbn Mâlik, Hz. Mâlik İbn Sa'saa, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Ebu Zerr el-Gıfârî, Hz. Şeddâd İbn Evs ve diğer muhterem sahâbeler tarafından naklolunmuştur. Bizzât Hz. Âişe'nin bir rivâyeti var ki, Beyhakî tarafından müttassıl senedlerle naklolunmuştur. Bunlarda şu ayrıntılara rastlıyorum : İsrâ'nın ertesi sabah Hz. Peygamber (s.a.) gece geçirdiği tecrübeyi anlatıyordu. Bu hikâyeyi anlatması üzerine kendisine îmân etmiş olanlardan birkaç kişi mürted (dininden döndü, dönek) oldu. Bu şahıslar bu haberi Hz. Ebubekir (r.a.) e getirdiler ve : Baksana arkadaşın ne diyor? O, bu gece Kudüs'e götürüldüğünü söylüyor, dediler. Hz. Ebubekir : O, öyle mi diyor, diye sordu. Onlar; evet, dediler. Hz. Ebubekir dedi ki : Eğer O öyle diyorsa doğrudur. Onlar : Onun aynı gece Kudüs'e gidip sabah döndüğü yolundaki ifâdesini de mi doğru buluyorsun? diye sordular. Hz. Ebubekir dedi ki : Ben sabah, akşam onun gökten gelen haberlerini tasdîk ederim. Şimdi Hz. Âişe'nin bu ifâdesini göz önünde bulundurursak, daha önce zikrettiğimiz senedi meçhûl rivâyetinin doğru olduğunu söyleyebilir miyiz?

Mi'râcın Hakîkatı

Mi'râc vak'ası aslında zamanın akışını değiştiren ve tarih sayfalarına geçici iz bırakan, insanlık tarihinin en büyük olaylarından biridir. Mi'râcın asıl önemi, keyfiyetinde veya mâhiyetinde değil, güttüğü amaç, hedef ve doğurduğu sonuçlardadır.

Gerçek şu ki, üzerinde yaşamakta olduğumuz dünya denilen ge-

zegen, Cenâb-ı Allah'ın uçsuz bucaksız muhteşem saltanatının çok küçük bir bölümüdür. Buraya gönderilen peygamberlere bir bakıma Genel vâlî, vâlî veya kaymakam diyebiliriz. Aslına bakılırsa, dünyevî hükûmet ile ilâhî saltanat arasında büyük fark vardır, bunun îcâbları da farklıdır. Çünkü dünyevî bir hükûmette vâlî ve kaymakam sâdece mülkî âmir oluyorlar ve sâdece idârî işlerle ilgilenirler. Halbuki ilâhî saltanatta vâlî veya kaymakam sıfatındaki peygamberler insanlara En Büyük Hükümdâr'a tâbi olma, O'nun emirlerine göre hareket etme, iyi ahlâk ve karaktere sahip olma, insanlığın yolunu aydınlatan hakikî ilim ve irfânı yayma, kültür ve medeniyetin altın usûllerini öğretme şekillerini gösterirler. Fakat yine de her ikisi arasında bir benzerlik vardır. Dünya'da merkezî hükûmetler ancak güvendikleri ve işin ehli olarak tanıdıkları kişilere vâlîlik görevi verirler. Bu görevi üstlenen vâlîlere idârenın iç mekanizması anlatılır, hükümetin güttüğü genel politikası anlatılır ve alelâde vatandaşların bilemediği bir takım devlet sırları anlatılır. Allah'ın saltanatı da hemen hemen aynı çizgilerde bulunur. Burada da Allah Teâlâ'nın en güvendiği kişileri peygamberlik mertebesine yükseltilir. Ve bu makâma getirildikten sonra bizzât Allah onlara ilâhî nizâmın nasıl kurulmuş olduğunu ve nasıl çalıştığını gösterir. Allah, onlara diğer insanların bilmediği ve bilmelerinde de herhangi fayda bulunmayan Kâinâtın bazı sırlarını âşikâr eder. Meselâ, Hz. İbrâhîm'e yeryüzü ve gökteki iç düzen hakkında bilgi verildi (En'âm, 75). Ayrıca Hz. İbrâhîm'e ölüleri nasıl dirilttiği de gösterildi. (Bakara, 260). Hz. Mûsâ, Tûr dağında Allah'ın tecellîsini ve nûrunu gördü. (A'râf, 143) Hz. Mûsâ ayrıca özel bir kulla dolaştırıldı ki, Allah'ın irâdesine göre din ve dünya işlerinin nasıl yapıldığını görebilsin. (Kehf, 60-82). Rasûlullah (s.a.) da benzeri tecrübelerden geçirildi. Rasûlullah (s.a.) bazan Allah'a yakın olan meleklerden birini açık bir biçimde gökte görüyordu. (Tekvîr, 23), bazan da melek kendisine aralarında iki yay kadar mesâfe bulunmayacak derecede yakın oluyordu. (Necm, 6-9), bazan aynı melek Rasûlullah'ı maddeler âleminin son haddi olan Sidret el-Müntehâ'ya götürüyor ve orada Rasûlullah, Allah'ın büyük işâretlerini görüyor (Necm, 13-18). Fakat Mi'râc, sâdece gözlem ve incelemeden ibâret değildi ve bunun önemi çok daha büyüktü. Mi'râcı şöyle bir olaya benzetebiliriz : En Büyük Hükümdâr ta'yîn ettiği vâlîsini çok önemli bir tarihte Başkent'e davet edip kendisine bazı görevler veriyor ve bu arada kendisine bazı tenbîh ve direktiflerde de bulunuyor. İşte Hz. Peygamber (s.a.) de bu şekilde Cenâb-ı Allah'ın huzûruna çağırıldı. Zîrâ İslâmî davet, bir dönüm noktasına gelmişti ve bu noktada Rasûlullah (s.a.) a bazı özel görev ve direktifler verildi.

Şimdi biz, akıllara durgunluk veren bu müdhiş Mi'râc yolculuğunun ayrıntılı olarak yer aldığı hadîslerin özetini sunmağa çalışacağız. Bundan sonra Rasûlullah'ın Mi'râctan döndükten sonra Cenâb-ı Allah tarafından dünyaya iletmek üzere ne mesaj getirdiğine değineceğiz.

Bilindiği gibi, Rasûlullah (s.a.) ın peygamberlik makâmına getirilmesinden itibaren on iki yıl geçmişti. Yaşı elli iki idi. Günlerden birinde Kâ'be'de uyurken Cebrâîl (a.s.) gelip kendisini uyandırdı. Rasûlullah (s.a.) henüz uyku sersemliğinde iken Zemzem'e götürüldü ve orada Cebrâîl tarafından göğsü yarıldı. Cebrâîl Rasûlullah'ın göğsünün içini Zemzem suyuyla yıkadı ve ilim, metânet, zekâ, îmân ve itimat ile doldurdu. Cebrâîl bundan sonra Rasûlullah'a binmesi için rengi beyâz, boyu merkebden büyük ve katırdan biraz küçük bir hayvan getirdi. Bu hayvan yıldırım gibi koşuyordu, her adımı bir görüş mesâfesi kadardı. Bu sebeple bunun adı «Burâk» idi. Geçmişteki peygamberler de yolculuklarını bu hayvanla yaparlardı. Rasûlullah bu hayvana binerken hayvan irkildi. Cebrâîl «Burâk»a şöyle dedi : Hey, ne yapıyorsun, Muhammed gibi büyük bir şahsiyet şimdiye kadar senin üstüne binmemişti, dedi ve okşadı. Burâk da utançtan terledi. Önce Rasûlullah, daha sonra Cebrâîl bu hayvana bindiler ve yola koyuldular. İlk durak Medîne idi, burada Rasûlullah hayvandan inip namaz kıldı. Cebrâîl dedi ki : Siz hicret edip buraya geleceksiniz. İkinci durak Tûr dağıydı; ki burada Hz. Mûsâ, Allah ile konuşmuştu. Üçüncü durak, Hz. İsânın doğduğu Beyt el-Lahm idi. Dördüncü durak Kudüs'tü ki Burâk'ın uçuşu burada son buldu.

Mi'râc yolculuğu sırasında seslenen bir kişi; buraya gel, dedi. Rasûlullah o tarafa hiç tenezzül etmedi. Cebrâîl dedi ki : Bu, sizi Yahûdîliğe çağırıyordu. Biraz sonra başka bir ses geldi; bu tarafa gel, Rasûlullah o tarafa da başını çevirmedi. Cebrâîl; bu, Hıristiyanlığa davet ediyordu, dedi. Bundan sonra çok süslü püslü ve şûh bir kadın geldi ve Rasûlullah'ı kendisine çağırdı. Rasûlullah ondan da yüz çevirdi. Cebrâîl, bu kadının «dünya» olduğunu söyledi. Bundan sonra Rasûlullah yaşlı bir kadın ile karşılaştı. Cebrâîl dedi ki; dünyanın geriye kalan ömrünü bu kadının ömrüne kıyâslayın. Daha sonra bir kişi daha geldi ve o da, Rasûlullah'ın dikkatini çekmek istedi. Rasûlullah onu da bıraktı. Cebrâîl dedi ki : Bu, şeytândı ve seni yolundan ayırmak istiyordu.

Kudüs'e vardıktan sonra Rasûlullah Burâk'tan indi ve ipini diğer peygamberlerin bağladıkları yere bağladı. Rasûlullah (a.s.) Hz. Süleymân'ın tapınağına girdi. (Bu tapınak o sıralarda harâbe ha-

linde idi, ama izleri mevcûddu ve Bizans İmparatoru Jüstinianus buraya bir kilise inşâ ettirmişti). Rasûlullah orada, dünyanın kuruluşundan kendi zamanına kadar görevlendirilmiş olan peygamberleri gördü. Rasûlullah varır varmaz bu peygamberler namaz için saf düzenleyip ve kendilerine imâmet edecek birini beklediler. Cebrâîl, Hz. Peygamberi elinden tutarak öne götürdü. Rasûlullah bütün peygamberlere imâmlık yaptı. Bundan sonra Hz. Peygambere üç kap getirildi. Birinde su, ikincisinde süt, üçüncüsünde şarap vardı. Rasûlullah süt dolu kabı aldı. Cebrâîl kendisini kutladı ve dedi ki; siz fıtratın yolunu buldunuz.

Bundan sonra Rasûlullah'a bir merdiven takdîm edildi; ve Cebrâîl bununla Rasûlullah'ı semâya götürdü. Arapça'da merdivene «Mi'râc» denilir ve bu sebeple bütün bu olaya «mi'râc» denilmiştir.

Rasûlullah ilk semâya varınca kapısının kapalı olduğunu gördü. Nöbetçi melekler; kim geliyor, diye sordular Cebrâîl (a.s.) kendi ismini söyledi. Melekler; seninle beraber olan kimdir? diye tekrâr sordular. Cebrâîl; Muhammed, dedi. Kendisinin çağırılıp çağırılmadığını sordular. Cebrâîl; evet, dedi. Bunun üzerine kapı açıldı; ve Hz. Muhammed muhteşem bir şekilde karşılandı. Burada Rasûlullah; melekler, insanların rûhları ve o sırada orada hazır bulunan büyük şahsiyetlerle tanıştırıldı. Ayrıca burada mükemmel ve ihtiyar bir insan ile de tanıştırıldı. Bu zât, boyu posu ve vücûd yapısı itibârıyla eksiksiz bir insandı. Cebrâîl kendisinin Hz.Âdem (a.s.) olduğunu söyledi; yani sizin atanız. Bu zâtın sağında ve solunda pek çok kişi vardı. Hz.Âdem kendi sağına baktığı zaman seviniyor, soluna baktığı zaman da üzülüyor ve ağlıyordu. Rasûlullah: Mesele nedir? diye sordu. Cebrâil dedi ki: Bunlar insan ırkıdır. Hz.Âdem, sağındaki iyi ve dürüst insanları görerek seviniyor, ama solundaki kötü ve sapık evlâdlarını görerek ağlıyor.

Bundan sonra Rasûlullah'a her şeyi ayrıntılı bir biçimde inceleme imkânı verildi. Râsulullah bir yerde çiftçilerin tarlalarda çalıştığını gördü. Bu çiftçiler ne kadar mahsul devşiriyorlar idiyse, mahsûl o kadar büyüyordu. Rasûlullah, bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki: Bunlar, Allah yolunda cihâd edenlerdir.

Rasûlullah daha sonra bazı kimselerin başlarının ezilmekte olduğunu gördü. Bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar, namaz için ağır hareket ediyorlardı ve namaz için başlarını kaldırmıyorlardı.

Rasûlullah (a.s.) yamalı elbiseler giymiş olan bazı kimseleri gördü. Bunlar hayvanlar gibi ot yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bunların

kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar mallarından zekât veya sadaka vermiyorlardı.

Hz.Peygamber (a.s.), bir kişinin ağaç ve tahtalar toplamakta olduğunu ve bunları kaldırmakta güçlük çektiği zaman, bunlara daha çok tahta eklemekte olduğunu gördü. Rasûlullah bu kişinin kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bu adam emânet ve mesûliyetin yükünü taşıyamıyordu, fakat bunları azaltmak yerine daha da arttırdı.

Hz.Peygamber bundan sonra bazı kimselerin dil ve dudaklarının makaslarla kesilmekte olduğuna tanık oldu. Bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar dedikoducudardır ki, serbestçe konuşuyor ve fitne yaratıyorlardı.

Rasûlullah bir yerde, bir taşta küçük bir delik gördü. Bu delikten kocaman bir boğa çıktı, daha sonra aynı deliğe dönmek istedi, ama giremedi. Râsûlullah, meselenin ne olduğunu sordu. Dediler ki : Bu fitne yaratan sorumsuz bir kişidir ki, önce düşünüp taşınmadan bir şey söylüyor veya fitne yaratıyor, ama sonra pişmân olup hatâsını telâfî etmek istiyor, ama edemiyor.

Bir başka yerde adamlar hep kendi vücûdlarının etlerini kesip yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar başkalarına dil uzatıyorlar ve onlarla alay ediyorlardı.

Bu adamların yanında bazı diğer kimseler vardı. Bunların tırnakları bakırdandı ve kendi ağız ve göğüslerini dövüyorlardı. Rasûlullah (a.s.) bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar insanların arkasından konuşuyor ve namuslarına leke sürmek istiyorlardı.

Bazı diğer kimseler vardı ki, dudakları develer gibiydi ve bunlar ateş yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar yetîmlerin mallarını yiyorlardı.

Bundan sonra bazı diğer kimseler görüldü. Bu adamların bir tarafında gâyet güzel ve temiz et vardı, ama diğer tarafta çürümüş ve kokuşmuş et vardı. Bu adamlar iyi eti bırakıp kötü eti yiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) dedi ki; bunlar kimlerdir? Dediler ki; bunlar kendilerine helâl olan koca ve karılarını bırakıp, zinâ yapan ve harâm olanlarla nefislerini tatmîn eden erkek ve kadınlardır.

Rasûlullah bundan sonra göğüsleriyle asılı kadınları gördü. Rasûlullah, bunların kim olduğunu sordu. Dediler ki : Bunlar kocalarına onlardan olmayan çocukları musallat eden kadınlardır.

Bu gözlemler sırasında Rasûlullah bir melekle buluştu. Bu melek Rasûlullah'a çok soğuk davrandı. Rasûlullah Cebrâîl (a.s.)'e sordu : Şimdiye kadar görüştüğüm bütün melekler güler yüzlü ve nazikti,

ama bu melek çok sert ve kaba davranıyor. Bunun sebebi nedir? Cebrâîl (a.s.) dedi ki; o gülmez ki, cehennemin bekçisidir. Bundan sonra Rasûlullah, Cehennemi görmek istedi. Cebrâîl (a.s.) derhal Rasûlullah (s.a.) ın gözünün perdesini çekti ve Cehennem bütün dehşetiyle gözünün önüne geldi.

Bu safhadan geçtikten sonra Rasûlullah (a.s.) ikinci semâya vardı. Burada tanıştırılan ileri gelen ve mümtâz şahsiyetler vardı : Hz. Yahyâ ve Hz. Îsâ (a.s.).

Üçüncü semâda Rasûlullah (a.s.) öyle bir şahsiyetle tanıştırıldı ki, kendisi yakışıklılığı bakımından yıldız gibi olan diğer insanların yanında, bir dolunay gibiydi. Kendisinin Hz. Yûsuf (a.s.) olduğunu öğrendi.

Rasûlullah (a.s.) dördüncü semâda Hz. İdrîs (a.s.), beşinci semâda Hz. Hârûn ve altıncı semâda Hz. Mûsâ (a.s.) ile tanıştı. Rasûlullah (a.s.) yedinci semâda göz kamaştırıcı ve muhteşem bir saray gördü. Bu saraya melekler girip çıkıyorlardı. Burada Rasûlullah (a.s.) kendisine çok benzeyen muhterem bir zâtla müşerref oldu. Kendisinin Hz. İbrâhîm (a.s.) olduğunu öğrendi.

Bundan sonra Rasûlullah (a.s.) daha çok yükseldi, tâ ki Sidret el-Müntehâ'ya vardı. Sidret el-Müntehâ, Yüce Allah'ın Dîvânı ile Mahlûklar Âlemi arasında bir sınırdır. Bu sınıra gelince, bütün yaratıkların bilgisi tükeniyor. Bunun ötesinde ne varsa o gaybdır, ki bunu Cenâb-ı Allah'tan başka kimse bilmez. Ne bir peygamber ne de bir melek. Aşağıdan (yerlerden ve göklerden) ne geliyorsa burada kabul ediliyor ve yukardan (Arş-ı Muallâ) gelenler de buraya teslîm ediliyor. İşte bu mevkide Rasûlullah'a cennet gezdirildi, kendisi hiç bir gözün göremediği, hiç bir kulağın duymadığı ve hiç bir zihnin tasavvur edemediği nimet ve imkânların Allah'ın sâlih kullarına te'mîn edildiğini gördü.

Cebrâîl, Sidret el-Müntehâ'da kaldı ve Rasûlullah sınırın ötesine geçti. Rasûlullah (a.s.) düz bir yere vardığında, Cenâb-ı Allah'ı bütün celâli ve cemâliyle gördü. Aralarında geçen konuşmada Cenâb-ı Allah tarafından şu emirler verildi :

1) Günde elli vakit namaz kılınması farz olundu.
2) Bakara sûresinin son iki âyeti vahyolundu.
3) Şirk hâriç bütün günâhların affedileceği belirtildi.
4) Bir kişinin iyi amele niyetlendiği zaman hesâbına iyi amel yazıldığı, bu ameli işlediği zaman da hesâbına on iyi amel yazıldığı, fakat kötü amele niyetlendiği zaman hesâbına hiç bir şey yazılma-

dığı ve bunu fiilen işlediği zaman da hesâbına sâdece bir kötü amel yazıldığı ifâde olundu.

Hz. Peygamber Cenâb-ı Allah'ın huzûrundan ayrıldıktan sonra aşağıya inince Hz. Mûsâ (a.s.) ile karşılaştı. Hz. Mûsâ, Rasûlullah'ın başından geçeni dinledikten sonra dedi ki : Ben İsrâiloğullarından acı bir tecrübe edindim. Bana öyle geliyor ki, ümmetin elli vakit namaza tahammül edemeyecektir. Gidin ve namaz sayısının azaltılması için ricâda bulunun. Rasûlullah (a.s.) tekrâr Yüce Allah'ın huzûruna çıktı ve namazların azaltılmasını ricâ etti. Namazlardan onu azaltıldı. Rasûlullah dönüşte yine Hz. Mûsâ ile karşılaştı ve Hz. Mûsâ kendisine aynı şeyleri söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s.) tekrâr Allah'ın huzûruna çıktı. Bu defa da on vakit namaz azaltıldı. Böylece her defasında namaz on vakit azaltıldı. En nihâyet, günde beş vakit namaz kılınması emredildi, bu namazların elli vakit namaza eşit olduğu buyuruldu.

Dönüşte Rasûlullah aynı merdivenle Kudüs'e indi. Burada yine toplu halde bulunan peygamberlerle buluştu. Rasûlullah (a.s.) kendilerine muhtemelen sabah namazı kıldırdı Rasûlullah (a.s.) yine Burâk'a bindi ve Mekke'ye döndü.

Sabah ilk önce Rasûlullah (a.s.) amca kızı Ümmühânî'ye başından geçenleri anlattı ve evden dışarı çıkmak istedi. Ümmühânî elbisesini tuttu ve dedi ki : Allah aşkına bu hikâyeyi halka anlatmayın. Yoksa onlara sizi alaya almak için bir koz daha vermiş olacaksınız. Fakat Rasûlullah (a.s.) : Ben bunu mutlakâ anlatacağım, diyerek evden çıktı.

Rasûlullah (s.a.), Mescid-i Harâm'a varınca Ebu Cehil ile karşılaştı. Ebu Cehil; yeni bir haber var mı? diye sordu. Rasûlullah; var, dedi. Ebu Cehil; nedir? Rasûlullah; ben bu gece Kudüs'e gittim, dedi. Ebu Cehil; Kudüs'e mi? diye hayret etti ve ekledi; sen bir gecede Kudüs'e gittin ve sabah buraya geri döndün. Rasûlullah; evet, dedi. Ebu Cehil dedi ki; milleti toplayayım mı? Herkesin önünde aynı şeyi söyleyebilecek misin? Rasûlullah dedi ki; tabii. Bunun üzerine Ebu Cehil bağırıp, çağırıp herkesi etrafına topladı ve Rasûlullah (s.a.) ın onlarla konuşmasını istedi. Rasûlullah (s.a.) herkese, geçirdiği tecrübeyi anlattı. Mi'râc vak'asını dinledikten sonra millet Rasûlullah (s.a.) ı alaya aldı. Bazıları kahkaha atıyor, bazıları ellerini birbirine vuruyordu. Bazıları da şaşkınlık içinde başlarını elleri arasına almıştı. Kendi kendilerine şöyle diyordu : İki aylık yolculuk bir gecede. Allah Allah. İmkânsız eskiden senin deli divâne olduğunda biraz şüphemiz vardı, ama şimdi inandık ki, sen gerçekten aklını kaçırmışsın.

Rasûlullah'ın Mi'râc ile ilgili anlattıkları, bir anda bütün Mekke'-

de herkes tarafından duyulmuş oldu. Bu olay, bazı müslümanların dinlerinden dönmelerine sebep oldu. Fesâdçı ve fitneci kişiler hemen Hz. Ebubekir (r.a.) e gittiler ve kendisine görünürde imkânsız olan bu olayı anlatmak sûretiyle, Rasûlullah (s.a.) a olan güvenini sarsmak istiyorlardı. Onlara göre, Hz. Peygamberin sağ kolu sayılan Hz. Ebubekir'in İslâm'ı terketmesiyle İslâmî hareket tamâmıyla çökecekti. Fakat Hz. Ebubekir (r.a.) in tepkisi tamâmıyla değişik oldu. Hz. Ebubekir olayı dinledikten sonra dedi ki : Eğer bu olayı gerçekten Rasûlullah (s.a.) anlatmışsa mutlakâ doğrudur. Bunda şaşılacak ne var? Ben her gün ona gökten haber geldiğini duyuyor, tasdîk ediyorum.

Hz. Ebubekir (r.a.) daha sonra Mescid-i Harâm'a geldi. Orada hem Rasûlullah (s.a.) hem onunla alay eden topluluk vardı. Hz. Ebubekir (r.a.) kendisine gerçekten bu olayı anlatıp anlatmadığını sordu. Rasûlullah (s.a.) : Evet, dedi. Hz. Ebubekir (r.a.) dedi ki : Ben Kudüs'ü görmüş ve gezmişimdir. Siz oranın haritasını ve plânını bana anlatın. Rasûlullah (s.a.) hemen oranın plânını açıkladı ve her şeyi öyle anlattı ki, sanki Kudüs onun gözünün önünde idi. Hz. Ebubekir (r.a.) in bu taktiğiyle Mi'râc vak'asını yalanlamaya çalışanlar büyük bir darbe yemiş oldular.

Hicâz ve Mekke'den pek çok kişi ticâret için Kudüs'e gidip gelirlerdi. Kudüs'ü görmüş olan, Rasûlullah (s.a.) ın anlattığı harita ve plânın doğru olduğunu kabul ettiler. Fakat bundan sonra da millet iyice tatmîn olmamıştı ve başka deliller istiyordu. Rasûlullah (s.a.) dedi ki : Mi'râc yolculuğu sırasında ben şu yerlerden geçtim ve şu kafileye rastladım. Kafilelerde şu mallar vardı. Kafiledeki develer Burâk'ı görünce sıçradılar ve bunlardan biri filanca vâdîye kaçtı. Ben, kafiledekilere bu deve hakkında bilgi verdim. Dönüşte ben falan yerde falan kabîlenin falan kafilesini gördüm. Herkes uyuyordu. Ben onların kapılarından su içtim ve suyun içildiğinin işâretini bıraktım. Rasûlullah (s.a.) bunun gibi bazı diğer şeyler söyledi. Hz. Peygamberin bu söyledikleri, daha sonra adı geçen yerlerden gelen kafileler tarafından doğrulandı. Böylece itirâz edenlerin dilleri sustu, ama kalplerinde dâimâ bir tereddüd ve kuşku kaldı, ve böyle bir şeyin nasıl olduğuna şaştılar. Bugün de pek çok kişinin aklı böyle bir olaya ermiyor.

Mi'râcın vukûbulduğu geceden sonra iki gün Cenâb-ı Allah tarafından Cebrâîl (a.s.) sık sık geldi ve farzolunan beş vakit namazın saatlarını Rasûlullah (s.a.) a açıklamaya çalıştı. Cebrâîl ilk önce bütün namazlarda Rasûlullah'a imâmlık yaptı, daha sonra bunların saatları hakkında kendisine izâhatta bulundu. İmâm Ahmed, Neseî, Tirmizî, İbn Hibbân ve Hâkim bu rivâyeti Hz. Câbir İbn Abdullah'a atfen nak-

letmişlerdir. İmâm Buhârî de, namazların zamanı konusundaki izâhları Cebrâîl (a.s.) in yaptığını nakletmiştir. İmâm Ahmed, Tirmizî, Ebu Dâvûd, İbn Huzeyme, Dârekutnî, Hâkim ve Abdürrezzâk da benzeri bir rivâyeti, Abdullah İbn Abbâs'a atfen nakletmişlerdir ve İbn Abdülberr ile Kâdî Ebu Bekr İbn el-Arabî bunu te'yîd etmişlerdir. İmâm Zührî'ye göre Hz. Ömer İbn Abdülazîz'in yanında Hz. Urve İbn Zübeyr'in, Cebrâîl'in Rasûlullah'a namaz kıldırdığını anlatması üzerine kendisi hayret içinde şunları söyledi : Urve, düşünsene, sen ne söylüyorsun? Yani Rasûlullah, Cebrâîl'in imâmetinde namaz mı kılmıştır. Urve dedi ki : Ben Beşir İbn Ebu Mes'ûd'dan duydum ve Beşir de Ebu Mes'ûd el-Ensârî'den duydu, Ebu Mes'ûd el-Ensârî de bizzât Rasûlullah'tan duydu ki; Cebrâîl nazil oldu ve bana (Rasûlullah'a) imâmlık yaptı ve ben onunla beş vakit namazlarımı kıldım. (Muvatta', Buhârî, Müslim, Abdürrezzâk ve Taberânî).

Mi'râc yolculuğundan dünyaya döndükten sonra Rasûlullah (s.a.) ın Allah'tan getirdiği mesaj, Kur'an-ı Kerîm'in İsrâ sûresinde 2-39. âyetlerine kadar kayıdlı bulunuyor. Bu mesajı ele alın ve de bu mesajın verildiği, Hicret'ten bir yıl önceki mesajlara bakın. Göreceksiniz ki bu mesajda, İslâmî ilkeler üzerinde yeni bir devletin kurulmasından önce, Rasûlullah ve sahâbelerinin ihtiyâç duydukları bütün direktifler yer almıştır.

Bu mesajda Mi'râctan bahsedildikten sonra ilk önce İsrâiloğullarının tarihinden ibret alınması istenmiştir. İsrâiloğulları, Mısır'lılara köle olmaktan kurtarıldıktan sonra serbest bir hayat yaşamaya başladılar. O sırada onların hidâyeti için Cenâb-ı Allah, bir kitab indirdi ve kendi hakkında emir ve direktifin tek kaynağının yine kendisi olduğunu bildirdi. Ne var ki İsrâiloğulları, Allah'ın bu nimeti için minnet ve şükrânlarını bildirmek yerine nankörlük ettiler ve yeryüzünde sâlih ve ıslâhatçı olmak yerine fesâdçı ve isyâncı oldular. Bunun netîcesinde Cenâb-ı Allah, İsrâiloğullarını bir defa Bâbil'lilere ezdirdi ve ikinci defa da Roma'lı ve Bizans'lıları onlara musallat etti. Cenâb-ı Allah bu ibret verici tarihten örneker vererek, müslümanların doğru yolu ancak Kur'an-ı Kerîm vâsıtasıyla bulacaklarını belirtmiştir. Ayrıca müslümanların, Kur'an-ı Kerîm'e tabi olmaları halinde büyük mükâfât alacaklarını da kaydetmiştir.

Bu mesajda dikkat çekilen ikinci husûs da, her insanın kendi amel ve ahlâkı için kendisinin sorumlu oluşudur. Bir insanın kendi ameli, onun kaderini ta'yîn eden öğedir. Eğer bir insan doğru yolda yürüyor ise kendisi için yürüyor, yanlış yolda yürüyorsa kendisi için. Faydası ve zararı hep kendisine âittir. Bu şahsî mes'ûliyet husûsunda kimse

kimsenin arkadaşı veya ortağı değildir. Kimse kimsenin yükünü taşımaz. Herkes kendi yaptıklarından sorumludur. O halde sâlih bir toplumun her ferdi, kendi şahsî mes'ûliyetlerini gözönünde bulundurmalıdır. Başkaları ne yaparsa yapsın, onları daha sonra düşünebilir. İlk önce kendini düşünmelidir ve kendisinin ne yaptığına dikkat etmelidir.

Bu mesajda anlatılan üçüncü husûs, bir toplumun çöküşü veya yok oluşunda en büyük rolün, o toplumun üst sınıfının yozlaşmasına âit olduğudur. Balık baştan kokar misâli bir toplumu mahveden şey; o toplumdaki büyük, zengin, soylu ve muktedir kişilerin ahlâk ve karakterlerinin bozulmasıdır. Bir milletin batmasından önce o milletin seçkin insanları fuhuş, zulüm, ahlâksızlık, yolsuzluk, zinâ, kumar, hırsızlık, soygunculuk, yalancılık ve sahtekârlık yaparlar. Bu kötülük, fitne ve ahlâksızlıklar nihâyet o toplum ve milletin sonu olur. O halde kendi kendine düşman olmayan bir toplum, siyasî iktidârın ve ekonomik kaynakların basit, âdî, alçak ve ahlâksız insanların elinde bulunmamasına dikkat etmelidir.

Adı geçen mesajda ayrıca, Kur'an-ı Kerîm'in diğer yerlerinde de çeşitli vesîlelerle dile getirilen bir husûsa daha dikkat çekilmiştir. Yani dünya ile âhiret arasındaki fark ve bu husûsta müslümanların alması gereken tavır. Burada insanların sâdece bu dünyada kazanç, başarı ve mutluluklarını arzulamaları halinde kendilerine bütün bunların ihsân olunacağı, ama sonucun çok kötü olacağı kaydedilmiştir. Fakat gérek bu dünyada gerekse öbür dünyada kalıcı bir başarı ve mutluluğun, ancak insanın âhirette sorguya çekileceği ve hesâb vermeye mecbûr olacağını gözönünde bulundurmasıyla mümkün olacağı ifâde olunmuştur. Dünyayı seven bir insanın mutluluk ve refâhı, görünüşte yapıcı ve yararlı görülüyor. Ancak bu yapıcı niteliğinin arkasında zararlı ve tehlikeli yönleri vardır. Zîrâ dünyayı isteyen bir kimse, âhirette cevab verme kaygısı taşımamasından dolayı bir insanın sâhip olduğu ahlâk ve fazîletinden mahrûm kalıyor. Bu fark, dünyada âhirete inanan ve inanmayanlar arasında bâriz ve açık bir biçimde ortaya çıkıyor ve hayatın diğer safhalarında daha da belirginleşiyor. Tâ ki, âhirete inananın hayatı büsbütün bir başarı simgesi haline gelmişken, âhirete inanmayanın hayatı tamâmıyla boş ve başarısız kalır.

İslâm Medeniyetinin Temel İlkeleri

Mesajın girişindeki bu temel buyruklardan sonra üzerlerinde İslâm toplumu ve İslâm medeniyetinin kurulması gereken belli başlı il-

keler sayılmıştır. Bu temel ilkeler sayı itibârıyla on dörttür, biz bunları mesajda yer alan sıraya göre aşağıya kaydediyoruz :

1) Tek Allah'ın yerine başka varlıkların ilâhlığına inanılmamalıdır. Tapılacak, itâat edilecek, kulluk edilecek ve saygı gösterilecek tek ilâh O'dur. Allah'ın dışında başka kimseye itâat kabul edildiği takdîrde kötü sonuçlar doğar ve kullar Allah'ın bütün bereketlerinden mahrûm kalırlar. Halbuki Allah'a tâbi olma ve itâat etmenin sonuçları bambaşkadır (1)

2) İnsan hakları bâbında başta gelen hak ana-baba hakkıdır. Evlâdlar ana-babalarına son derece bağlı ve saygılı olmalıdırlar. Toplumun genel ahlâkı öyle olmalıdır ki; evlâdlar, ana-babalarından habersiz ve onlara saygısız olmamalı, aksine onlara iyi muâmele etmelidirler. Evlâdlar, anne ve babalarına gereken ilgiyi göstermeli ve yaşlandıkları zaman onlara hakkıyla bakmalıdırlar. Zîrâ anne ve babaları da onlar çocukken bakmışlardı. (2)

3) Toplum hayatında işbirliği, yardımlaşma, sevgi, şefkat, saygı, hakkı bilme ve tanıma, herkesin hakkını verme gibi erdemler canlı tutulmalıdır. Bir akrabâ, başka bir akrabâsına her türlü yardımı yapmalıdır. Muhtâç ve çâresiz bir insan, toplumun kendisine yardım edeceğinden emîn olmalıdır. Bir yolcu nereye giderse gitsin, herkesin kendisini ağırlayacağından veya hiç olmazsa güler yüzlü davranacağından emîn olmalıdır ki, kimse hakkının yenmesinden veya kendisine haksızlık yapılmasından yakınmasın. İnsanlar birbirine yardım ederken, bunu bir lutuf veya ihsân değil, bir vazîfe ve mükemmeliyet kabul etmelidirler. Bir insan başkalarına herhangi bir yardım veya iyilikte bulunamıyorsa Allah'tan af dilesin ve O'ndan kendisinin başkalarına yardım etmesini sağlayacak bir takım imkânlar istesin. (3)

(1) Bu sâdece dinî bir akîde değildi, aksine Rasûlullah'ın daha sonra Medîne'de kurduğu siyasî ve içtimaî nizâmın ilk ve en önemli ilkesiydi. Bu nizâmın temeli zâten Yüce Allah'ın bütün kâinâtın rakipsiz olması ve bütün kâinâtta O'nun kanunlarının geçerli olması ilkeleri üzerinde kurulmuştu.

(2) Bu ilkede İslâm sosyal düzenin temelidir. İslâm âile düzeninin odağı, ana ve babaya sevgi ve saygıdır. Bu temel ilkeye dayanılarak daha sonra ana-babanın haklarını belirleyen şer'î kanunlar çıkarıldı, uygulandı. Bunların ayrıntıları hadîs ve fıkıh kitablarında vardır. Ayrıca İslâm toplumunun zihnen ve ahlâken terbiyesiyle müslümanların âdâb, kültür ve medeniyetine Allah ve Rasûl'den sonra en çok hürmet gösterilmesi gereken kişiler olarak ana ve babanın ehemmiyeti de yerleştirildi. Böylece İslâm'da âile nizâmı için sağlam bir temel sağlanmış oldu.

(3) Bu ilkeye dayanılarak Medîne'de kurulan İslâm toplumunda Sadâkat-ı vâcibe ve sadâkat-ı nâfile ile ilgili emir ve kanunlar çıkarıldı; vasiyet, verâset ve vakıf'ın ilkeleri belirlendi, yetîmlerin haklarının korunması için tedbîrler alındı, her köy ve kasabada mûsâfir ve yolcuların en az üç gün ağırlanması için özel tedbîrler alındı.

4) İnsanlar kendi servetlerini çar-çur etmesinler ve yanlış yollarda harcamasınlar. Servetlerini sâdece gösteriş, riyâ, fısk u fücûr ve kötü yollarda sarf etmesinler; aksine iyi ve hayır işlerde kullansınlar, fakîr fukarâya yardım etsinler. Aslında serveti yanlış yollarda kullanmak; Allah'ın nimetlerini inkâr etmek veya ona nankörlük etmek anlamına gelir. Servetlerini bu şekilde har vurup harman savuranlar şeytânın kardeşleridir. Sâlih ve temiz bir toplum bu tür israf ve yolsuzluğa dur demelidir.

5) İnsanlar para konusunda tutumlu davranmalıdırlar. Ne servetin birkaç elde toplanmasına veya toprağa gömülmesine sebep olacak kadar cimri olsunlar, ne de hem kendi hem toplumun bireylerinde yapılması gereken harcamaları yapmama ve yapılmaması gereken harcamalardan sakınmama hissi varolmalıdır. (4)

6) Cenâb-ı Allah'ın kendi rızkını dağıtmak amacıyla kurduğu nizâm, insanların yapay tedbîrleriyle önlenmesin veya engellenmesin. Cenâb-ı Allah rızkın dağıtımı konusunda az veya çok, küçük veya büyük gibi farklara yer vermiştir; bunu eşit bir düzeyde tutmamıştır. Bu farklılığın hikmetini yalnız Allah biliyor. Onun için doğru ve uygun bir ekonomik düzen Allah'ın koyduğu bu kurala ters değil, uygun olmalıdır. Tabiî, eşitsizlik veya dengesizliği sun'î şekilde eşit hale getirmeye çalışmak ya da bu dengesizliği aşırı uçlara götürmek yanlıştır. (5)

Buna ilâveten, ahlâkî terbiye ve diğer usûllerle bütün toplumda cömertlik, yardımlaşma, işbirliği, sevgi, saygı ve sakatlar ile hastaların bakımıyla ilgili kurallar yerleştirildi. Buna göre insanlar, resmî kanunlara bakmaksızın kendi vicdânlarına göre insancıl görevlerini yerine getirecek kadar bilinçlenmiş oldular.

(4) Medine'deki toplumda bu kurala son derece riâyet edildi. Bir yandan savurganlık ve lüks yaşantı kanunen yasaklandı. Diğer yandan da aşırı tüketim önlenmeye çalışıldı. Sâdece bu değil devlet, kendi servetlerini iki elle, hesâbsız kitabsız harcamaya çalışanlar için bazı kısıtlamalar getirdi ve bu gibi savurganlıkta bulunanların mal ve topraklarının zabtı için kanunlar çıkarıldı ve uygulandı. Bunun yanı sıra toplum öylesine bilinçlendirildi ki, luzumsuz israf olduğu zaman kamu oyundan sert tepki gelebiliyordu. Ahlâk kurallarının öğretilmesi sâyesinde insanlar da servetlerini gereksiz yerde harcamaz oldular. Aynı şekilde cimriliğin önlenmesi için de hem kanunlara baş vuruldu hem halk bunun kötü neticeleri hakkında bilinçlendirildi. Zâten bu eğitim ve bilinçlendirilme sâyesindedir ki; bugün İslâm toplumunda cimriler ile pintiler ve karaborsacılar ile stokçular diğer toplumlara nazaran en çok hor görülen kişilerdir.

(5) Bu maddede önemli bir doğa kanununa işâret edilmiştir. Bu doğa kanunu Medîne toplumunda öylesine tabiî bir şekilde kabul edildi ki; rızık dağılımı başka bir deyimle gelir dağılımı ve üretim kaynakları arasındaki farklılık, kesinlikle bir adâletsizlik veya eşitsizlik olarak kabul edilmedi. Bu sebeple Medîne toplumunda fakîrlerle zenginler arasındaki farkın kaldırılması veya sınıflardan arınmış bir toplumun kurulması için hiç bir çalışma veya çabaya gerek duyulmadı. Bunun yerine, daha

7) Nesillerin doğup büyümesinin, yemek yiyen kişilerin artmasıyla malî ve gelir kaynaklarının azalacağı veya yetişemeyeceği düşüncesiyle durdurulması büyük bir hatâdır. Bu düşünce ve kaygı ile, doğan çocukları öldürenler zannediyorlarki, rızık veya gelir dağılımı kendilerinin ellerindedir. Halbuki rızık veren, insanları dünyaya yerleştiren Yüce Allah'tır. Cenâb-ı Allah nasıl dünyaya şimdiye kadar gelenlerin rızkını vermişse; bundan sonra da gelenlere yiyecek, içecek te'mîn edecektir. Nüfus ne kadar artıyorsa, Cenâb-ı Allah gelir kaynaklarını da o kadar arttırır. Onun için insanlar, Allah'ın yaratıcılık işlerine karışmasınlar ve şartlar ne olursa olsun, nesilleri budama, yok etme yollarına gitmesinler. (6)

8) Zinâ, kadın-erkek ilişkilerinin en yanlış şeklidir. Zinâ sâdece yasaklanmamalıdır, ayrıca kadın ve erkeklerin buna sürüklenmelerini mümkün kılan bütün sebepler ortadan kaldırılmalıdır. (7).

9) Cenâb-ı Allah, insan hayatının hürmete lâyık bir şey olduğunu belirtmiştir. Onun için, bir insan ne kendi canına kıyabilir ne de başkalarının canına. Allah'ın koyduğu bu yasak ancak Allah'ın bir emrinin yerine getirilmesini îcâbettiren şartlarda ortadan kalkabilir. Böyle bir durumda, ancak işin îcâbı olduğu kadar cana kıyılmalı veya kan dökülmelidir. Öldürme işinde her türlü israf veya ifrât yasaktır. Meselâ intikâm almak için, esâs suçluların dışında başkalarının öldürülmesi câiz değildir. Suçlunun eziyet ve işkence edilerek öldürülmesi, ya da öldürülmesinden sonra ölüsüne saygısızlık yapılması ve buna benzer diğer hareketler de kesinlikle yasaktır. (8)

önce bahsettiğimiz üç, dört ve beşinci ilkeye dayanılarak ferdlerin ahlâkî açıdan terbiye edilmesine çalışıldı. Bu terbiye sâyesinde ferdler, gelir veya servet dağılımındaki farkın herhangi bir adâletsizlikten kaynaklanmadığına inanmaya başladılar. Bu ferdler aynı zamanda bu farkların birçok ahlâkî, mânevî ve kültürel faydaları olduğunu da kabul ettiler.

(6) Geçmiş çağlarda ve çağımızda da ekonomik ve sosyal sebeplerden dolayı kürtaj veya âile plânlamasına başvurulmasına bu madde böylece sünger çekmiş oluyor. Eski devirlerde açlık ve kıtlık bebeklerin öldürülmesine yol açıyordu. Çağımızda ise, çeşitli sloganlar altında kürtaj teşvîk ediliyor. Fakat Mi'râcın bu mesajında dünyanın nesillerini tüketmek için olumsuz yollara başvurmaktansa üretim yol ve imkânlarını arttırması isteniyor.

(7) Bu kural daha sonra İslâm hayat nizâmının temel ilkelerinden biri haline geldi. Buna göre İslâm toplumunda zinâ, ağır cezâ davası oldu. Zinânın önlenmesi için «örtünme» (baş örtüsü veya çarşaf) kuralları konuldu. Fuhşa yol açacak her türlü müstehcen fiil, hareket ve yayın yasaklandı. Şarap ve müzik, dans, gösteri, heykelcilik ve ressâmlıkla şehvânî hisleri kabartan yollar kapatıldı. Ayrıca öyle bir izdivâç kanunu çıkarıldı ki; bununla nikâh kolaylaştı ve zinânın toplumsal sebepleri ortadan kalktı.

(8) Bu ilkeye göre İslâm hukûkunda cinâyet ve intihâr yasaklandı. Taammüden öldürme suç sayıldı. Hatâen (sehven) öldürme için diyet kuralı getirildi. Katl-i bi'l-Hak

10) Yetîmlerin menfaati, onlar kendi kendilerini besleyecek hale gelinceye kadar korunmalıdır. Yetîmlerin malları, menfaatlarına aykırı bir şekilde kullanılmamalı ve harcanmamalıdır. (9)

11) Söz; ister bir ferd ister bir millet tarafından verilsin, tâm olarak yerine getirilmelidir. Taahhüd, muâhede, mütâreke veya anlaşmanın ihlâli için Allah katında büyük azâb vardır. (10).

12) Ölçü ve ağırlık âletleri ve birimleri iyi ve hîlesiz olmalıdır. Alış verişte hiç bir hîle ve kötülük yapılmamalıdır. (11).

13) İnsanlar, doğru veya uygun olduğunu bilmedikleri bir şey veya kişinin peşinden koşmamalıdırlar. İnsanlar kendi fiil ve sözlerine iyice dikkat etmeli ve ona göre kendilerine çeki düzen vermelidirler. Zîrâ, âhirette kendi gördükleri, duyduklrı ve gönüllerinde taşıdıkları niyet, fikir ve karârları hakkında Cenâb-ı Allah'a hesâb vermek zorunda kalacaklardır. (12)

14) İnsanlar yeryüzünde zâlim, gaddâr ve mağrûr olmamalıdırlar. Kasılıp, böbürlenmemelidir. Zîrâ, insan kasılarak ne ayağının al-

(vâcib olan öldürme) beş şarta bağlandı. Bir, taammüden öldürme suçunu işlemiş olan kişi; iki, aleyhlerine savaş açılması gereken, dinin yayılmasını engelleyen kişiler grubu; üç, evli olan bir erkek veya kadının zinâ yapmaları; dört, İslâm devletini devirmeye çalışan bir grup ve beş; müslümanlıktan dönen bir kişi. Bu suçları işleyenler Kadı'nın karârına göre i'dâma mahkûm olabilirler. Bunun için de muayyen kanun ve kurallar konuldu.

(9) Bu da sâdece bir ahlâk kuralı olmayıp, İslâm devletinin gerek hukûkî gerekse idârî sahâlarına giren bir kanun ve ilke idi. Bunun ayrıntıları da hadîs ve fıkıh kitaplarında vardır. Ayrıca devletin, genel olarak kendi kendine bakacak durumda olmayanlara, meselâ dul, yaşlı, sakat ve ma'lûllere bakması da gerekli kılındı.

(10) Bu da sâdece İslâm ahlâk nizâmının mücerred ilkelerinden biri olmayıp, ilerde İslâm devletinin hem iç hem dış politikasının temelini teşkîl eden genel bir kural haline sokuldu.

(11) Bu ilkeye göre İslâm devletinde geniş bir teftîş ve kontrol sistemi geliştirildi. Polis ve belediye teşkilâtları bu ilkeye riâyet ederek çarşı, pazar, borsa ve ticâret merkezlerini geniş bir şekilde denetim altında tuttular. İlgili kuruluş ve elemanlar; hem ölçü ve tartı âletlerini kontrol ediyor, hem alış - verişte aşırı kâr, stokçuluk, karaborsacılık ve hîleli malların satışını önlemeye çalışıyorlardı. Bu noktadan hareketle, hükûmetin kendi ekonomik politikasını tesbît ederken her türlü haksızlık ve adâletsizliği ortadan kaldırması hayâtî ilkelerden biri haline getirildi.

(12) Bu kurala göre müslümanların tahmîn, kıyâs veya zan yerine ilim ve irfânla yollarını tesbît etmeleri istenmiştir. Ahlâk, hukûk, mülkî idâre, siyâset ve eğitim nizâmında ilme ve irfâna dayanıldığı takdirde birçok hatâ ve yanılgıdan kurtulmak mümkündür. İslâm toplumu, kıyâsa ve tahmîne dayanılarak işlenebilecek birçok hatâ ve uğranılacak zararlardan kurtarılmışlardır. Ahlâk alanında kıyâs ve hayâldan kurtulması için kimseye mesnedsiz iftirâ ve ithâmda bulunulmaması istenmiştir. Hukûk sisteminde de yapılması gereken bütün tahkikat yapılmadan kimsenin suçlanmaması emrolunmuştur. Soruşturma ve kovuşturma için de bu kural geçerlidir, kimse suçsuz yere kolluk kuvvetleri tarafından gözaltına alınmamalı ve

tındaki toprağı yırtabilir ne de gurûrlanarak yükseklikte gökleri geçebilir. ([13]).

İşte Rasûlullah (s.a.) Mi'râcta Cenâb-ı Allah'tan aldığı ve dünyaya getirdiği mesaj bu ilkelerden ibâretti. Ve Rasûlullah (s.a.) ın kısa bir süre sonra Medîne'ye geçip üzerinde İslâm toplumu ve devletini kurduğu altın ilkeler bunlardı.

Mi'râcın Bir Başka Cephesi

Mi'râcın bir başka cephesi de var ki, bunu bu bahsimizde ele almamız yerinde olacaktır. Bunu aşağıda belirtmeye çalışacağız :

Kur'an-ı Kerîm'in Necm sûresinde Rasûlullah (s.a.) ın Hz. Cebrâîl'i ilk kez asıl şekliyle gördüğüne dâir ma'lûmât vardır. Bu sûrede Cebrâîl'in ilk önce ufukta görüldüğü, daha sonra Rasûlullah (s.a.) a iki yaylık bir mesâfeye kadar yaklaştığı ve o sırada kendisine Allah'tan vahiy getirdiği kaydedilmiştir. Bundan sonra şöyle denilmiştir :

«Rasûl'ün kalbi, gördüğünü tekzîb etmedi. Şimdi siz, onun gördüğü şeye karşı kendisi ile mücâdele mi edeceksiniz?» (Necm, 11-12)

Yani Rasûlullah (s.a.), uyanık iken ve gün ışığında geçirdiği bu tecrübeden sonra bunun bir bakış hatâsı, hayâl veya Şeytân'ın bir hîlesi olduğunu düşünmedi. Rasûlullah (s.a.) bu meleğin Cebrâîl olduğu ve getirdiği mesajın Allah tarafından inen bir vahiy olduğu konusunda herhangi bir şüphe veya tereddüde kapılmadı.

Şimdi aklımıza bir soru geliyor. Hz. Peygamber (s.a.) geçirdiği bu fevkalâde tecrübe hakkında neden herhangi bir şüpheye veya tereddüde kapılmadı? Neden, bir an için duraklayıp gördüklerinin doğru olup olmadığını araştırmadı? Neden gördüklerinin sâdece bir rü'yâ, hayâl, görüntü, şeytân'ın bir hîlesi veya başka bir şey olduğunu sanmadı? Bu soruyu gözden geçirdiğimiz zaman, Rasûlullah (s.a.) ın herhangi bir kuşkuya kapılmamasının beş sebebi ortaya çıkar. Bunları şöyle sıralayabiliriz :

---

dövülmemelidir. Yabancı uluslar için de aynı kural geçerlidir. Onlar aleyhinde asılsız, yalan - yanlış propaganda yapılması yasaklanmıştır. Şüpheye dayalı dedikodu ve şikâyet yapılmamalıdır. Eğitim ve kültürde de müsbet ilimlerin dışında sâdece kıyâs ve zannlara dayanan ilim veya tecrübelerden kaçınılması istenmiştir. Kısacası, müslümanların her sâhada ve her alanda gerçekçi olmaları istenmiştir.

(13) Bu da sâdece vaazdan ibâret olan bir şey değildi. Müslümanların kuvvet ve iktidâr sâhibi olduktan sonra gereksiz yerde kibirli ve gösteriş meraklıları olmamaları istendi. Bu emir ve buyruktan dolayıdır ki, Medîne'de kurulan ilk İslâm devletinde en üst seviyedeki hükümdâr sivil ve askerî yetkili ên hafîf kibir ve zulüm kokan sözler sôylemediler ve buna benzer herhangi bir harekette bulunmadılar. Onlar; her bakımdan tevâzu', alçak gönüllülük, nezâket, kibârlık, ahlâk ve fazîlet timsâli idiler.

Bu vak'anın meydana gelişinin haricî şartları, bunun doğru olduğunu gösteren mâhiyette idiler. Rasûlullah (s.a.), bu tecrübeyi karanlıkta, murâkabe, uyku veya dalgınlıkta geçirmemişti, aksine şafak söküyordu, kendisi tamâmıyla uyanıktı. Hava açıktı ve her tarafta aydınlık vardı. Rasûlullah (s.a.) gün ışığında ve dünyanın herhangi bir şeyini görebileceği şekilde Cebrâîl'i görmüştü. Nasıl ki, gündüz bir insan nehir, dağ, insan, hayvan veya evi gördükten sonra herhangi bir şüpheye kapılmaz, Rasûlullah (s.a.) da gözlerinin iyi görmediği kanâatına varmadı.

İkincisi, Rasûlullah (s.a.) ın iç dünyası da, başından geçen bu tecrübeyi doğrular nitelikte idi. Rasûlullah (s.a.) uyanık, akıl, zihin ve hislerin yerinde olduğu bir sırada olanları görmüştü. Zihni boştu ve daha önceden böyle bir gözlem veya tecrübeden geçmemişti. Kafasını meşgûl eden başka bir şey de yoktu. Bu hâlet-i rûhiyede Rasûlullah (s.a.) ın, gözlerinin gördüğü bir şeyden şüphe etmesine gerek yoktu.

Üçüncüsü, Rasûlullah (s.a.) ın gördüğü şahsiyet de muhteşem ve mükemmeldi. Bu şahsiyet öylesine güzel, câzibeli, temiz, yakışıklı, parlak ve göz kamaştırıcıydı ki Rasûlullah (s.a.) bunu hiç bir zaman aklına bile getirmemişti. Bu, onun tahmîn ettiğinden de daha güzel ve çekici bir şahsiyetti. Hiç bir cin veya şeytân böylesine mükemmel bir şekle giremezdi. Bu, olsa olsa bir melek olacaktı. Hz. Abdullah İbn Mes'ûd'un rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Ben Cebrâîl'i gördüm, öyleki, sanki altı yüz kolu vardı. (Müsned-i Ahmed). Başka bir rivâyette İbn Mes'ûd bu ifâdeyi daha da açıyor ve diyor ki; Cebrâîl'in kolu, bütün ufku kaplayacak kadar büyüktü. Kur'an-ı Kerîm'de Cenâb-ı Allah da Cebrâîl (a.s.) i «Şedîd-ül Kuvâ» (Bünyesi kuvvetli olan) ve «Zû-Mirratin» olarak ta'rîf etmiştir.

Dördüncüsü, Rasûlullah (s.a.) ın gördüğü varlığın getirdiği mesaj ve ta'lîmât da onun doğru olduğunu kanıtlıyordu. Rasûlullah (s.a.) ın bu varlık vâsıtasıyla aldığı dünya ve kâinât ile ilgili bilgi daha önceden kendisi tarafından bilinmiyordu, hattâ bunun bir tasavvuru bile zihinde yoktu. Bu bakımdan kendi bilgi ve düşüncelerinin böyle bir varlık şeklinde ortaya çıktığı şüphesinin uyanması için bir sebep yoktu. Aynı şekilde bu bilginin, şeytân veya hemcinslerinden geldiği de düşünülemezdi. Zîrâ, bir şeytân insanlara şirk ve kötülükten men'eden bir mesajı nasıl getirebilir? Bir şeytân, insanların Allah'a inanmasını, âhireti düşünmesini, câhiliyyetin örf ve âdetlerini terketmesini, ahlâk ve fazîlete önem vermesini nasıl isteyebilir?

Beşinci ve en önemli sebep de şuydu : Cenâb-ı Allah bir insanı peygamberlik makâmına getirdikten sonra kalbinden her türlü ves-

vese, şüphe ve kuşkuyu çıkarır ve yerini güven ve inançla doldurur. Bu durumda bir peygamber ne görüyor ne duyuyorsa onların şekli ve mâhiyeti hakkında herhangi bir tereddüde ve kuşkuya düşmez. Bir peygamber, Allah tarafından gelen her emir ve ta'lîmâtı bütün açık kalblilikle kabul eder. Bu emir ve ta'lîmât; ilhâm ve vahiy şeklinde de olabilir ve gözle görülür bir gerçek gibi de. Bu durumlarda bir peypeygamber, şeytân'ın her türlü müdâhalesi ve fitnesinden mahfûz olduğundan emîn olur. Kendisine gelen emir ve ta'lîmâtın Rabbından geldiğine yüzde yüz emîn olur ve bu husûsta herhangi bir yanılgıya imkân olmadığını bilir. Nasıl ki, bir balık kendisinin suda yüzebileceğinden, bir kuş havada uçacağından ve insan kendisinin insan olduğundan emîn olur, bir peygamber de Allah vergisi hissiyle kendisinin peygamber olduğuna inanır. Bir peygamber bir an için bile kendisini yanlış olarak peygamber sandığını düşünmez.

Bundan sonra Necm sûresinde şöyle buyurulmuştur :

«Yemîn olsun ki, onu bir defa daha gördü. Sidret el-Müntehâ yanında. Cennet el-Me'vâ onun (Sidre) nin yanındadır. O Sidre, Allah'ın nûruyla örtülmüştür. (Hz. Peygamberin) gözü gördüğünden ne kaydı ne de şaştı. And olsun ki, Rabbının alâmetlerinin en büyüğünden bir kısmını gördü.» (13-16)

İşte burada Cebrâîl'in Rasûlullah (s.a.) ile asıl şekliyle görüşmesine temâs edilmiştir. Buluşma yerinin adı «Sidret el-Müntehâ» olarak gösterilmiştir. Ayrıca bunun «Cennet el-Me'vâ» ya yakın olduğu kaydedilmiştir.

«Sidre» Arapça'da hünnap'a veya lotus ağacına denir. Müntehâ da sıranın sonu mânâsındadır. Böylece, «Sidret el-Müntehâ» nın sözlük anlamı; «uç noktada veya sıranın sonunda bulunan hünnap veya lotus ağacı» dır. Allâme Âlûsî, «Rûh el-Meânî» isimli eserinde bunun açıklamasını şöyle yapmıştır : «Burada dünyaların bütün ilmi son buluyor ve bundan sonra ne varsa onları ancak Allah biliyor.» Hemen hemen aynı açıklamayı İbn Cerîr kendi tefsîrinde ve İbn Esîr «En-Nihâye fî Garîb-il Hadîs ve'l-Eser» adlı kitabında yapmışlardır. Bizim için bu maddeler âleminin son sınırında, hünnap veya lotus ağacının nasıl olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Bunlar aslında Allah'ın kâinâtının, bizim aklımızın eremeyeceği sırlarıdır. Her ne olursa olsun, bu ağacın mâhiyetini açıklamak için insanların dilinde «Sidre» den daha uygun bir kelime yoktu ve bunu Cenâb-ı Allah aynen Hz. Peygamber (a.s.) e tanımlamış oldu.

Cennet'ül-Me'vâ'nın sözlük anlamı; oturulacak yer olan Cennettir. Hz. Hasan-ı Basrî'nin dediği gibi bu Cennet, âhiret'te îman ve tak-

vâ sâhiplerinin ikâmetgâhı olacaktır. Hasan-ı Basrî yukardaki âyetleri tefsîr ederken söz konusu Cennet'in göklerde olduğunu ifâde etmiştir. Katâde'ye göre ise Cennet; şehîdlerin rûhlarının yerleşeceği yerdir, âhirette herkesin gideceği Cennet değildir. İbn Abbâs (r.a.) da aynı ifâde de bulunuyor ve diyor ki; âhirette îmân sâhiplerine verilecek Cennet, göklerde değil yerdedir.

«O sidre, Allah'ın nûruyla örtülmüştür» tabîri gösteriyor ki; bu nûr veya tecellînin şânı ve keyfiyeti, anlatılamayacak kadar muhteşemdir. Bu, öyle bir nûr ve tecellîdir ki; ne insan bunu tasavvur edebilir ne de insan dili bunu ifâde edebilir.

Yukarıdaki âyetlerde ayrıca Cenâb-ı Allah'ın bu nûr ve tecellîsini gördükten sonra Rasûlullah'ın, ne gözlerinin kamaştığı ne de aşırı heyecân gösterdiği anlatılmıştır. Rasûlullah (a.s.) ın kendi nefsine ve hislerine hâkimiyeti o kadar mükemmeldi ki, dikkatini ve teveccühünü uğruna çağrılmış olduğu asıl amaç ve hedeften bir an bile ayırmadı. Rasûlullah (s.a.) hâşâ' acemi bir seyirci gibi etrafında varolan sayısız nesne ve ilgi çeken şeylere bakmakla meşgûl olmadı. Rasûlullah (s.a.) olgun ve tecrübeli bir kişi gibi davrandı ve asıl maksadını bir an bile gözünden uzaklaştırmadı. Yüce Allah'ın yeri, büyük bir imparator veya pâdişahın muhteşem dîvânı ile bile mukâyese edilemeyecek kadar ihtişâm dolu idi. Rasûlullah burada soylu ve akıllı bir misâfir gibi hareket etti.

Rasûlullah (s.a.) Gerçekten Allah'ı Gördü mü?

Son âyette Hz. Peygamber (s.a.) ın Rabbının belli başlı âyet veya işâretlerini gördüğü kaydedilmiştir. Bu âyetten Rasûlullah (s.a.) ın Yüce Allah'ı değil, O'nun âyet ve işâretlerini gördüğü anlaşılıyor. Burada anlatılanlara dikkat edildiği takdîrde Rasûlullah (s.a.) ın bu ikinci buluşma ve mülâkâtının, ilk defaki buluşmasında gördüğü aynı varlıkla olduğunu anlarız. Bu demektir ki, bu bölümün başında belirttiğimiz gibi, Rasûlullah (s.a.) ilk defa ufukta gördüğü ve kendisine iki yaylık mesâfeye kadar yaklaşmış olan varlık Allah değildi. Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.) ın Sidret el-Müntehâ'da gördüğü varlık da Allah değildi. Bu her iki yerde Rasûlullah (s.a.) Allah'ı gerçekten görmüş olsaydı, burada mutlakâ açıklanmış olurdu. Zîrâ, olayın ehemmiyeti ve azameti bunu gerektirirdi. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın hikâyesi anlatılırken, kendisinin Allah'ı görmek istediği ve kendisine şu cevab verildiği kaydedilmiştir : «Beni kat'iyyen göremezsin.» (A'râf, 143). Görüldüğü gibi bu şeref Hz. Mûsâ'ya verilmemişti. Durum böyle

iken, Hz. Peygamber (s.a.) gerçekten böyle bir şerefe nâil olsaydı; bunun için açık ve kuvvetli ifâde kullanılırdı. Ne var ki, Rasûlullah (s.a.) ın Allah'ı gördüğü Kur'an-ı Kerîm'de hiç bir yerde anlatılmamıştır. Hattâ İsrâ sûresinde de Mi'râctan bahsedilirken Rasûlullah (s.a.) a sâdece bazı âyetler gösterildiği kaydedilmiştir. Yukarıdaki âyette de benzeri bir ifâde kullanılarak «Rabbının alâmetlerinin en büyüğünden bir kısmını gördü» denilmiştir.

Bu sebeple, zâhiren Rasûlullah (s.a.) ın Allah'ı görüp görmediği konusunun tartışılmasına hiç imkân kalmıyor. Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.) ın Allah'ı mı, yoksa Cebrâîl (a.s.) ı mı gördüğünün tartışması için de herhangi bir imkân kalmıyor. (Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücâdelesi ve Hz. Peygamber, II, 543-572)

———oOo———

وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

2 — Mûsâ'ya da kitabı verdik. Ve onu, İsrâiloğulları için bir hidâyet kıldık. Beni bırakıp başkasını vekîl edinmeyesiniz diye.

3 — Nûh ile beraber taşıdığımız kimselerin soyunu da. Gerçekten o, çok şükreden bir kul idi.

Allah Teâlâ kulu Muhammed'i mi'râca çıkardığını hatırlattıktan sonra, kulu ve kelîmi olan Mûsâ'nın zikrini buna binâ ediyor. Çünkü Allah Teâlâ çoğunlukla Hz. Peygamber'le birlikte Hz. Mûsâ'yı da zikreder. Tevrât'la birlikte Kur'an'ı da zikreder. Bunun için mi'râc olayını zikrettikten hemen sonra «Mûsâ'ya da kitâbı verdik» buyuruyor. Yani Tevrât'ı. Ve o kitabı İsrâiloğulları için bir kılavuz kıldık. Tâ ki onlar Allah'tan başka bir mâ'bûd, yardımcı ve dost edinmesinler. Zîrâ Allah Teâlâ gönderdiği her peygambere yalnızca kendisine ibâdet etmeleri ve başkalarını kendisine ortak koşmamalarını bildirmiştir.

Müteâkiben de «Nûh ile beraber taşıdığımız kimselerin soyunu» da buyuruyor. Bunun takdîri şöyledir : Ey Nûh'la beraber taşıdığımız kimselerin soyundan olanlar. Bu ifâdede Allah'ın lutfuna karşı teşvîk ve îkâz yer almaktadır. Ve denilmek istenmektedir ki : Bununla be-

raber gemide taşıyıp ta kurtardıklarımızın soyundan gelenler babanıza benzeyin, çünkü babanız «Gerçekten çok şükreden bir kul idi.» Öyleyse size Hz. Muhammed'i peygamber olarak göndermemdeki nimetimi hatırlayın. Selef'ten nakledilen haberlerde Nûh Aleyhisselâm'ın yemesinde, içmesinde, giymesinde ve her işinde Allah'a hamdetmesi nedeniyle «şükreden kul» adını aldığı zikredilir.

Taberânî der ki : Bize Ali İbn Abdülazîz... Sa'd İbn Mes'ûd es-Sekafî'den nakletti ki o, şöyle demiş : Nûh Aleyhisselâm'a çok şükreden kul adının verilmesinin nedeni yerken, içerken Allah'a hamdetmesidir. İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Üsâme... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Doğrusu Allah Teâlâ, kulun yemek yeyip veya içeceğini içip Allah'a hamdetmesinden hoşnûd olur. Müslim, Tirmizî ve Neseî de Ebu Üsâme tarîkıyla Enes İbn Mâlik'den bu hadisi rivâyet ederler. Mâlik de Zeyd İbn Eslem'in her hâlükârda Allah'a hamdettiğini söyler. Buhârî bu konuda Ebu Zür'a kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ben kıyâmet gününde insanların efendisiyim... Daha önce geçen bu hadîsi uzun uzadıya zikrederek şu kısmını da kaydeder : İnsanlar Nûh'a gelirler ve derler ki : Ey Nûh, sen yeryüzünde gönderilmiş olan peygamberlerin ilkisin. Allah sana «şükreden kul» adını verdi. Bize Rabbın huzûrunda şefâat et... Ve hadîsi bütünüyle zikreder.

وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فِى ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا جَآءَ
وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ ٱلدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا
﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ ٱلْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾
إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ لِيَسُۥٓـُٔوا۟ وُجُوهَكُمْ
وَلِيَدْخُلُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا۟ مَا عَلَوْا۟ تَتْبِيرًا ﴿٧﴾ عَسَىٰ رَبُّكُمْ
أَن يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَٰفِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾

4 — İsrâiloğullarına kitabda hükmettik ki : Doğrusu yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve kibirlendikçe kibirleneceksiniz

5 — O ikiden birincisinin vakti gelince, üzerinize çok güçlü olan kullarımızı saldık. Onlar memleketin her köşesini kontrollarına aldılar. Bu, yerine gelmiş bir va'd idi.

6 — Bundan sonra sizi onlara tekrâr gâlib getirdik. Mallar ve oğullarla size yardım ederek sayınızı artırdık.

7 — Eğer ihsân ederseniz, kendiniz için ihsân etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizedir. Diğerinin vakti gelince; yüzünüzü karartsınlar mescide ilk defa girdikleri gibi girsinler ve ele geçirdikleri yeri harâb etsinler diye onları tekrâr göndeririz.

8 — Belki Rabbınız size merhamet eder. Eğer dönerseniz Biz de döneriz ve Biz, cehennemi kâfirler için bir zindan kılmışızdır.

İsrâiloğullarına Verilen Emir

Allah Teâlâ bildiriyor ki : Kitabda İsrâiloğullarına şöyle hükmetmiş : Yani onlara şu karârını bildirip indirdiği kitabta haber vermiş : Onlar yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve büyüklendikçe büyükleneceklerdir. İnsanlara karşı kötü davranacak cebbâr ve azgın hareket edeceklerdir. Nitekim Hicr sûresinde de onlar hakkında şöyle buyurmuştur : «Böylece bunların sonlarının kesilmiş olarak sabah edeceklerini bildirdik.» (Hicr, 66) Yani onlara böylece haber verip kendilerine bildirdik. Yukarda anılan iki bozgunculuktan birincisinin «Vakti gelince üzerinize çok güçlü olan kullarımızı saldık.» Yaratıklarımızdan kuvveti hazırlığı ve sultası çok fazla olan bir orduyu üzerinize musallat ettik der. «Onlar memleketin her köşesini kontrollarına alırlar.» Ülkenizi alıp evlerinizin her tarafına girerler, giderler, gelirler. Hiç bir kimseden korkmazlar. «Bu, yerine gelmiş bir va'd idi.»

Müfessirler, Selef ve Halef bilginleri İsrâiloğullarına musallat edilen bu kimselerin kimliği hakkında ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs ve Katâde; bunun Câlût el-Gezerî ve ordusu olduğunu, önce üzerlerine musallat edildiğini, sonra da onu yendiklerini, Dâvûd'un Câlût'u öldürdüğünü bildirirler. Bunun için Allah Teâlâ «Bundan sonra sizi onlara tekrâr gâlib getirdik. Mallar ve oğullarla size yardım ederek sayınızı artırdık.» buyuruyor. Saîd İbn Cübeyr ise; üzerlerine salınan bu kişinin, Musul hükümdarı Sencârîb ve ordusu olduğunu söylerken; o ve başkaları da Bâbil kralı Buhtunnasr (Nabu-Kudur-Usur) oldu-

ğunu söylerler. İbn Ebu Hâtim; Buhtunnasr'ın bir durumdan diğer duruma nasıl geçtiğini, ülkeye nasıl hâkim olduğunu, önceleri halktan yemek ve kuvvet isteyen yollarda oturan zayıf bir fakîr olduğunu, sonra bu durumunun değişip güçlendiğini Beyt el-Makdîs diyârına yürüdüğünü ve İsrâiloğullarından birçok insanı öldürdüğü garîb bir kıssa halinde zikreder. İbn Cerîr Taberî de burada Huzeyfe'ye isnâdla uzunca bir merfû' hadîs nakleder ki, şüphesiz bu hadîs mevzû'dur. Azıcık bir hadîs bilgisine sâhib olan kimse onun mevzû' olduğundan şüphe etmez. Ne gariptir ki İbn Cerîr Taberî, bunca imâmlığına ve üstün yerine rağmen böyle bir mevzû' hadîse iltifât etmiştir. Şeyhimiz Hâfız, Allâme Ebu'l-Haccâc el-Mizzî merhûm bunun mevzû' ve yalan olduğunu açıkça belirtmiş ve kitabın kenarına da yazmıştır. Ben bu konuda, pek çok İsrâiliyâta dayalı haberler gördüm. Ancak bunları zikrederek kitabı uzatmak istemedim. Bu haberlerden bir kısmı mevzû' idi ve onu da zındıklar vaz'etmişlerdir. Bir kısmının doğru olması muhtemeldir. Ancak bizim onlara ihtiyâcımız yoktur. Hamd Allah'a mahsûstur. Allah'a hamdolsun ki Allah Teâlâ'nın Kitab-ı Mübîn'inde bize anlatmış olduğu şeyler ,ondan önceki diğer kitaplara baş vurmamıza gerek bırakmayacak kadardır. Allah ve Rasûlü, bizi onlara muhtâç etmemiştir. Allah Teâlâ İsrâiloğullarının azgınlığa dalıp isyân etmeleri üzerine kendilerine düşmanlarını musallat ettiğini ve kanlarını helâl kılarak evlerine çepeçevre girdiklerini, onları zelîl ve makhûr hale getirdiklerini bunun da uygun bir cezâ olduğunu, Rabbının kullarına aslâ zulmetmeyeceğini haber veriyor. Doğrusu onlar Allah'a çok isyân etmişler, bilginler ve peygamberlerden bir topluluğu öldürmüşlerdi.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Yahyâ İbn Saîd'den nakleder ki; o, Saîd İbn Müseyyeb'in şöyle dediğini duydum demiştir : Buhtunnasr Şam'a hâkim oldu. Mukaddes evi harâb edip İsrâiloğullarını öldürdü. Sonra Şam'a geldi, orada bir süpürüntü içerisinde kanın kaynadığını gördü. Bu kan nedir? diye onlara sorduğunda; dediler ki : Biz babalarımızı böyle bulduk. Ne zaman bu kan belirirse belirir. Bunun üzerine Buhtunnasr Müslümanlardan (yani o günkü yahûdîlerden) ve diğerlerinden yetmiş bin kişiyi öldürdü de kan öylece dindi. Bu rivâyetin Saîd İbn Müseyyeb'e isnâdı sahîhtir ve bu meşhûr bir rivâyettir. Buhtunnasr'ın onların seçkinlerini ve bilginlerini öldürdüğü, Tevrât'ı ezberleyen hiç bir kimseyi sağ bırakmadığı ve içlerinden peygamber torunlarıyla diğerlerini esîr alarak götürdüğü meşhûrdur. Onların başlarına öylesine şeyler gelmiştir ki, burada zikretmek uzun sürer. Eğer onlardan sahîh veya buna yakın ri-

vâyetleri bulmuş olsaydık, bunların yazılması ve nakledilmesi câiz olurdu. Allah en iyisini bilendir.

«Eğer ihsân ederseniz; kendiniz için ihsân etmiş olursunuz. Eğer kötülük ederseniz, o da kendinizedir.» Yani sizin aleyhinizedir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette; «Kim sâlih amel işlerse kendi nefsine, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.» (Fussilet, 46) buyurmaktadır.

«Diğerinin vakti gelince.» Yani ikinci seferde. İkinci kez bozgunculuk yaparsanız ve düşmanlarınız da gelip «Yüzünüzü karartsınlar» sizi horlayıp ezsinler «İlk defa mescide girdikleri gibi girsinler». Ülkelerin ötesinden gezindikleri gibi mukaddes eve girip gezinsinler «Ve ele geçirdikleri yeri harâb etsinler». Elde ettikleri her yeri mahvedip yıksınlar «Diye onları tekrâr göndeririz. Belki Rabbınız size merhamet eder.» Ve sizden onların kötülüklerini önler. «Eğer dönerseniz, Biz de döneriz.» Siz bozgunculuk yapmaya dönerseniz Biz de dünyada sizi ezdirmek için döneriz. Bunun yanı sıra âhirette size azâb ve cezâyı da hazırlarız. «Ve Biz, cehennemi kâfirler için bir zindan kılmışızdır.» Kaçınılması imkânsız bir zindan, tutuklanma ve oturma yeri kılmışızdır. İbn Abbâs der ki; âyette yer alan (حصيراً) kelimesi, zindan demektir. Mücâhid ise; orada tutuklanırlar, anlamını verir. Ondan başkası da bu anlamı vermiştir. Hasan ise; bu kelimenin, sevgi ve hazırlanmış yatak anlamına geldiğini söyler.

Katâde der ki : İsrâiloğulları tekrâr bozgunculuğa döndüler ve Allah onların üzerine bu sefer Muhammed Aleyhisselâm'ı ve ashâbını musallat kıldı. Boyun eğerek elleriyle ödedikleri cizyeyi onlardan müslümanlar alır.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ
أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾

9 — Muhakkak ki bu Kur'an; en doğru olana götürür. Ve sâlih ameller işleyen mü'minlere kendileri için büyük bir mükâfât olduğunu müjdeler.

10 — Âhirete inanmayanlar, onlar için elem verici bir azâb hazırladık.

Bu Kur'an

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed'e indirmiş olduğu azîz kitabı yani Kur'an'ı överek onun yolların en doğrusuna ve en açığına, en düzgününe götürdüğünü bildiriyor. Ve onunla «Sâlih ameller işleyen mü'minlere kendileri için büyük bir mükâfât olduğunu müjdeler.» O Kur'an'a göre amel eden mü'minlere kıyâmet günü büyük bir mükâfâtın bulunduğunu müjdeliyor. «Ve âhirete inanmayanlar, onlar için elem verici bir azâb hazırladık.» Âhirete inanmayanlara da, elem verici bir azâbın bulunduğunu müjdeler. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de; «Onlar için elîm azâbı müjdele.» (Âl-i İmrân, 21) buyurmaktadır.

وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهُۥ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

11 — İnsan; hayır istiyormuşçasına şer ister. Ve insan esâsen çok acelecidir.

Allah Teâlâ insanın çok aceleci olduğunu bazı zamanlar kendisi çocukları ve mülkü için kötülük istediğini yani ölümü, helâki, mahvolmayı ve la'netlenmeyi arzuladığını haber veriyor. Eğer Allah onun isteğini kabul etmiş olsaydı, insanoğlu isteğinden dolayı helâk olurdu. Nitekim Hak Teâlâ : «Eğer Allah insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi, şerri de sür'atle verseydi, süreleri hemen bitmiş olurdu.» (Yûnus, 11) buyurmaktadır. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde de böyle tefsîr etmişlerdir. Bu konuda daha önce bir hadîs-i şerîf vârid olmuştu (bu hadîs Yûnus sûresinin onbirinci âyeti tefsîr edilirken geçmişti.) Orada buyurulur ki : Kendinize ve çocuklarınıza bedduâ etmeyin. Olabilir ki Allah'ın duâya icâbet ettiği ana rastlarsınız da duânıza icâbet eder. İnsanoğlunu böyle duâya ve isteğe sevk eden şey, onun karârsızlığı ve aceleciliğidir. Bunun için Allah Teâlâ : «Ve insan, esâsen çok acelecidir.» buyurmaktadır. Selmân el-Fârisî ve İbn Abbâs (r.a.) burada Âdem Aleyhisselâm'ın kıssasını zikrederler. Şöyle ki : Hz. Âdem'in rûhu ayağına sirâyet etmezden önce, ayağa kalkmak için çırpınmak istemişti. Zîrâ ona rûh baş tarafından üfürülmüştü. Rûh Âdem'in beynine ulaşınca aksırmış ve elhamdülillâh demiş. Allah Teâlâ Rabbın sana acısın ey Âdem, demiş. Rûh Âdem'in gözlerine ulaşınca gözlerini açmış. Bedenine ve diğer uzuvlarına sirâyet edince, ona bakıyor ve hayret ediyormuş. Sonra rûh ayağına ulaşmazdan önce çır-

pınarak hemen kalkmak istemiş ancak buna güç yetirememiş. Bunun üzerine; ey Rabbım, gece olmazdan önce acele et, demiş...

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ
وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

12 — Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık. Rabbınızdan lutuf dileyesiniz ve yılların hesâbını, sayısını bilesiniz diye gece âyetini silip karartıp, gündüz âyetini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzadıya açıkladık.

Gece ve Gündüz Mucizesi

Allah Teâlâ yaratıklarına büyük âyetler ihsân buyurduğunu ve bunları vermesindeki nimetini anlatıyor. Bu âyetlerden birisi, geceyle gündüzün birbirinden farklı oluşudur. Tâ ki gündüz çevreye yayılsınlar işlerini, san'atlarını, gezintilerini yapıp yaşamaya gayret etsinler. Geceleyin de sükûn bulsunlar. Günlerin, ayların ve yılların sayısını öğrensinler, borçlarını, ibâdetlerini, muâmele ve kirâları gibi diğer sürelerini ta'yîn etmesini bilsinler diye. Bunun için Allah Teâlâ : «Rabbınızdan lutuf dileyesiniz diye» buyurmaktadır. Yani geçiminizde ve yolculuğunuzda. «Ve yılların hesâbını, sayısını bilesiniz diye.» Şâyet zaman biteviye aynı şekilde akışına devâm etse ve eşit bir tarzda olsaydı; bunlardan hiç birisi bilinemez, farkedilemezdi. Nitekim bu husûsta başka âyetlerde şöyle buyrulur : «De ki : Söyler misiniz eğer Allah, geceyi üzerinize kıyâmete değin uzatsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size bir ışık getirebilirdi? Dinlemez misiniz? De ki : Söyleyin, şâyet Allah gündüzü üzerinize kıyâmete değin uzatsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh içinde istirâhat edebileceğiniz geceyi size getirebilirdi? Görmez misiniz? Allah; dinlenmeniz için geceyi ve lutfedip verdiği rızkı aramanız için gündüzü meydana getirmiştir. Bunlar onun rahmetinden ötürüdür. Belki artık şükredersiniz.» (Kasas, 71-73), «Gökte burçlar var eden, orada ışık saçan güneş ve aydınlatan ayı yaratan Allah, yücelerin yücesidir. İbret almak veya şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.» (Furkân, 61-62), «Gecenin ve gündüzün farklılığı O'nun eseridir.» (Mü'minûn, 80), «Geceyi gündüze, gündüzü geceye geçirir. Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her

biri belirli bir süreye kadar akar. Dikkat edin O'dur Azîz, Gaffâr.» (Zümer, 5), «Tan yerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı vakit ölçüsü kılan O'dur. Bu; Azîz, Alîm'in takdîridir.» (En'âm, 96), «Onlara bir delil de gecedir. Gündüzü ondan sıyırırız da karanlıkta kalıverirler. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu; Azîz Alîm'in takdîridir.» (Yasîn, 37-38).

İmdi Allah Teâlâ geceyi bir âyet yani kendisiyle bilinen bir alâmet kılmıştır. O, karanlık ve ayın belirmesi şeklinde bir işârettir. Gündüzü de bir işâret kılmıştır. O, aydınlık ve parlak güneşin zuhûruyla bir işârettir. Ayın aydınlığıyla güneşin parlaklığı arasında farklılık vardır. Birbirlerinden ayrı olarak bilinsinler diye. Nitekim Allah Teâlâ Yûnus sûresinde şöyle buyurur : «Güneşi ışık, ayı nûrlu yapan, yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar. Gece ile gündüzün değişmesinde; Allah'ın göklerde ve yerde yarattıklarında, sakınan bir kavim için âyetler vardır.» (Yûnus, 5-6) Bakara sûresinde ise «Sana aylardan soruyorlar. De ki : Onlar, insanlar için birer vakit ölçüleridir.» (Bakara, 189), buyrulur.

İbn Cüreyc Abdullah İbn Kesîr'den naklen «Gece âyetini silip karartıp, gündüz âyetini aydınlık kıldık.» kavli hakkında şöyle demiştir : Bu, gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır. İbn Cüreyc ise Mücâhid'den naklen der ki : Güneş gündüzün delili, ay da gecenin delilidir. «Gece âyetini silip» kavli; ayda görülen karartıdır. Allah Teâlâ onu böyle yaratmıştır. İbn Cüreyc İbn Abbâs'tan naklen der ki : Ay da güneşin ışık saçışı gibi ışık saçar. Ay gecenin işâreti, güneş gündüzün işâretidir. «Gece âyetini silip» kavlinden maksad, aydaki karartıdır. Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî müteaddid ve sahîh yollarla rivâyet eder ki; İbn el-Kevvâ Ali İbn Ebu Tâlib'e sorarak şöyle demiş : Ey mü'minlerin emîri, ayda bulunan bu lekeler nedir? Hz. Ali demiş ki : Vay sana, Kur'an okumaz mısın? Kur'an ne diyor : «Gece âyetini silip» buyuruyor ki bu, işte onun silinmesidir Katâde ise bu âyet hakkında şöyle der : Biz gece âyetinin silinmesinin aydaki karartı olduğunu söylerdik. «Gündüz âyetini aydınlık kıldık» Görülür yaptık. Güneşin yaratılışı aydan daha aydınlık ve daha muazzamdır. İbn Ebu Necîh Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık» kavli, gece ve gündüzleyin demektir. Allah Azze ve Celle bu ikisini öylece yaratmıştır.

İZÂHI

Rivâyet edilir ki; Allah Teâlâ, ay ve güneşin ışığını yetmiş parça olarak yaratmış. Sonra Cebrâîl'e emretmiş ve Cebrâîl kanadıyla üç kere onu silmiş, böylece ayın altmış dokuz parçası silinip güneşe verilmiş ki gece gündüzden ayırd edilebilsin. Çünkü çok çok eski zamanlarda gece gündüz ayırımı yokmuş. İşte ayda bulunan karalık, bu silmenin eseriymiş. Aydaki bu karalık yüzdeki ben mevkiinde imiş. Arap olan Hz. Ahmed'in devletinin zamanı ay zamanı olduğundan ayın üzerinde diğer yıldızlara üstünlüğünün izi olmak üzere bu siyahlık zâhir olmuş. Çünkü siyah, renklerin en üstünüdür. Cennetten beyâz olarak çıkmış olan değerli taşta da peygamberliğin ve velîlerin bîatı sonucu siyahlık hâkim olmuştur. Allah Teâlâ bizim aylarımızı güneş ayları değil, ay ayları kılmış ki âriflere âyetlerinin, zâhirlerinden silinmiş olduğuna ve iç dünyalarına döndürülmüş olduğu husûsuna dikkatleri çeksin. Böylece onlar diğer geçmiş milletlerin hepsinden husûsî tecellîlerle ihtisâs kesbetmişlerdir. Denildi ki: Onlardan sıyrılması mukâbilinde kalblerine îmân yazılmıştır. Allah Teâlâ buyurur ki: «Güneşin aya yetişmesi gerekmez.» Yani mertebe ve şeref bakımından ona ulaşması mümkün değildir. Şeyhim ve dayanağım hazretleri (Allah sırrını takdîs etsin) eşsiz bir bölümlemeden sonra el-Berkiyât isimli kitâbında der ki: Ayrıca gece âyeti için tâbi olma ve fer' olma mertebesi vardır. Gündüz âyetinin mertebesi ise müstakil ve aslî olandır. Çünkü ay, ışığını güneşin ışığından alır. Sonra gece âyetinin silinip gündüz âyetinin apaçık kılınmasının sırrı, istivânın ortadan kaldırılıp farklılığın tesbîtidir. Böylece faydalanmanın durumu ve sınırı belirginlik kazanmış olur. Zayıflık ve noksanlıktan dolayı indirilmiş olabilir. Faydalanmanın sınırı ve merhalesi de kuvvet ve kemâl bakımından daha üstün olabilir. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 413)

oOo

وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلْزَمْنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ فِى عُنُقِهِۦ ۖ وَنُخْرِجُ لَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ كِتَٰبًا يَلْقَىٰهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ ٱقْرَأْ كِتَٰبَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ ٱلْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾

13 — Her insanın işlediklerini boynuna dolarız. Ve onun için kıyâmet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız;

14 — Oku kitabını. Bugün kendi hesâbın için kendi nefsin sana yeter.

Oku Kitabını

Allah Teâlâ zamanı ve bu zaman içerisinde âdemoğullarının yaptıkları şeyleri hatırlattıktan sonra, şöyle buyuruyor : «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız.» Âyette geçen (طائره) kelimesi; insandan sadır olan davranışlardır. İbn Abbâs böyle demiştir. Mücâhid ve bir başkası da; insandan sâdır olan hayır ve şerden dolayı insanoğlu sorumlu tutulup cezâlandırılacaktır. «Kim zerre mikdârı hayır işlerse, onu görür. Kim de zerre mikdârı şer işlerse onu görür.» (Zilzâl, 7-8) Kâf sûresinde ise Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Sağında ve solunda onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır bulunan birer gözcü olarak söylediği her sözü zabtederler.» (Kâf, 17-18) İnfitâr sûresinde ise şöyle buyrulur : «Oysa yaptıklarınızı bilen değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler. İyiler şüphesiz nimet içindedirler. Allah'ın buyruğundan çıkanlar ise cehennemdedirler.» (İnfitâr, 10-14) Tûr sûresinde ise «Siz ancak yapar olduklarınızdan dolayı cezâlandırılırsınız.» (Tûr, 16) buyurulmaktadır. Nîsâ sûresinde de «Kim kötü bir iş yaparsa; cezâsını görür.» (Nisâ, 123) buyuruluyor.

Maksad şudur : Âdemoğlunun ameli ister çok, ister az olsun kendisi için saklanır. Sabah, akşam, gece ve gündüz kendisi için yazılır. İmâm Ahmed der ki : Bize Kuteybe... Câbir'den nakletti ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu duydum demiştir : Her insanın yaptığı şeyler boynundadır. İbn Ebu Lehîa bununla, kötülüklerin kasdedildiğini söyler. İbn Ebu Lehîa'nın bu âyetin tefsîrini bu hadîsle yapması cidden garîbtir. Allah en iyisini bilendir.

«Ve onun için kıyâmet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız.» Onun işlediklerinin hepsini bir kitapta toplarız. Bu kitap kıyâmet günü ona verilir. Eğer saîd ise sağından, şakî ise solundan verilir. (منشوراً) kelimesi; onun ve başkalarının okuduğu açılmış kitap demektir. Ömrünün başından sonuna kadar bütün yaptıkları o kitapta yer alır. «O gün insana önceden ve sonradan gönderdikleri bildirilir. Doğrusu insan kendi kendini gözetleyicidir. İsterse ma'zeretler uydurmuş olsun.» (Kıyâme, 13-15) Bunun için Hak Teâlâ, «Oku kitabını. Bugün kendi hesâbın için kendin sana yeter.» buyurmaktadır. Yani sen zulmedilmemiş olduğunu, yapmadığın şeyin aleyhinde yazılmadığını bilirsin. Çünkü olan şeylerin hepsini hatırlamaktasın. Yapılanların hiç birisini unutmazsın. Herkes ümmî de olsa kendi kitabını kendisi okuyacaktır.

Âyet-i kerîme'de «Boynuna dolarız» buyurularak boyun zikredilmiştir. Çünkü boyun, bedende eşi bulunmayan bir organdır. Boynuna dolanan bir şeyden kaçıp kurtulmak imkânı yoktur.(...)

Katâde, Cabîr İbn Abdullah'tan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ne kaçma ne uçma var. Çünkü «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız.» İbn Cerîr böyle rivâyet eder. Aynı hadîsi Abd İbn Humeyd merhûm da Müsned'inde muttasıl olarak rivâyet ederek der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ... Câbir'den nakletti ki; o, Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydum demiştir : Her kulun kuşu boynundadır. İmâm Ahmed der ki : Bize Ali İbn İshâk, Ukbe İbn Âmir'in Hz. Peygamberden şöyle bir hadîs naklettiğini bildirdi : Her günlük amel mutlakâ mühürlenir. Mü'min hastalanınca melekler derler ki : Ey Rabbımız, falanca kulunu sen hapsettin mi? Rab Celle Celâluhû buyurur ki : Ona iyileşinceye veya ölünceye kadar yaptığının benzeriyle mühür vurunuz. Bu hadîsin isnâdı sağlam ve kavî olup hadîs imâmları onu tahrîc etmemişlerdir.

Ma'mer, Katâde'nin «Her insanın işlediklerini boynuna dolarız.» âyetiyle amelinin kasdedildiğini söylediğini bildirir. «Ve onun için kıyâmet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız.» Onun yaptıklarını çıkarır ortaya koyarız. Ma'mer der ki : Hasan el-Basrî, «Sağında ve solunda oturanlar vardır.» âyetini okumuş ve şöyle demiştir : Ey Âdemoğlu senin sayfan önüne açılmıştır. Sana iki değerli melek müvekkel kılınmıştır. Biri sağında, diğeri solundadır. Sağında olan iyiliklerini kaydeder. Solunda olan kötülüklerini kaydeder. İstediğin gibi amel et, ister çok ister az. Nihâyet öldüğünde senin sayfan dürülür ve boynuna sarılarak kabrine konulur. Nihâyet kıyâmet günü kitabın açık olarak çıkarılırsın. «Oku kitabını. Bugün kendi hesâbın için kendin sana yeter.» denir. Doğrusu Allah Teâlâ'nın, insanın kendi nefsinin hesâbını kendine yüklemekle âdil davrandığı muhakkaktır. Bu söz Hasan el-Basrî'nin güzel sözlerindendir. Allah ona rahmet eylesin.

مَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ وَمَا كُنَّا
مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

15 — Kim hidâyete ererse; kendi nefsi için hidâyete ermiş olur, kim de dalâlete düşerse, kendi nefsi aleyhine dalâlete düşmüş olur. Hiç kimse başkasının yükünü yük-

lenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.

Kim Hidâyete Ererse

Allah Teâlâ hidâyete erip hakka tâbi olan, peygamberlerin izinden giden kimsenin bu güzel davranışının netîcesinin kendi lehinde olacağını bildirerek haktan sapan, doğru yoldan kaçan kimsenin de yalnızca kendi nefsine cinâyet işlediğini, bunun vebâlinin sâdece kendisine âid olduğunu haber veriyor ve buyuruyor ki : «Kimse başkasının yükünü yüklenmez.» Kimse başkasının günâhını taşımaz. Kimse kendinden başkasına kötülük yapmaz. Nitekim Hak Teâlâ Fâtır sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Kimse başkasının yükünü yüklenmez. Günâh yükü ağır olan onun taşınmasını isterse, yakını bulunsa bile yükünden bir şey taşınmaz.» (Fâtır, 18) Bu ifâde ile Allah Teâlâ'nın : «Onlar kendi ağırlıklarını ve kendi ağırlıkları yanında daha nice ağırlıkları yüklenecekler.» (Ankebût, 13) ve «Böylece kendi günâhlarını tâm olarak, bilmeden saptırdıkları kimsenin günâhlarını kısmen yüklenirler.» (Nahl, 25) âyetleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü kötülüğe çağıranlar hem kendilerinin —kendilerini sapıklığa sürüklemiş oldukları için— hem de sapıtmış oldukları kimselerin günâhlarını yüklenirler. Bu yüklenme onların günâhlarından bir şeyi eksiltmeyeceği gibi, onlardan bir şeyi de taşımaları anlamına değildir. Bu ise Allah'ın kullarına adâletinin ve rahmetinin ifâdesidir.

Allah Teâlâ'nın «Biz bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» kavli de aynı şekilde Allah'ın adâletini haber vermekte ve hiç bir kimseyi peygamber gönderilerek huccet ikâme edilmeden azâblandırmayacağını bildirmektedir. Nitekim Allah Teâlâ başka sûrelerde de bu konuda şöyle buyurur : «İçine her bir topluluğun atılmasında bekçileri onlara : Size bir uyarıcı gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlar : Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve Allah hiç bir şey indirdemiştir, siz büyük bir sapıklık içindesiniz demiştik, derler.» (Mülk, 8-10) «Küfredenler bölük bölük cehenneme sürülürler. Oraya vardıklarında kapıları açılır. Bekçileri onlara : Size içinizden Rabbınızın âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtâr eden peygamberler gelmedi mi? derler. Onlar : Evet geldi, derler. Fakat azâb sözü kâfirlerin aleyhine gerçekleşti. Onlara : Temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Mütekebbirlerin durağı ne de kötüdür, denir.» (Zümer, 71-72) «Orada : Rabbımız, bizi çıkar. Yaptığımızdan başka sâlih amel işleyelim diye bağırışırlar. O zaman onlara şöyle deriz : Öğüt alacak kişinin öğüt alabileceği kadar bir süre sizi yaşatma-

dık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Artık azâbı tadın. Zâlimler için bir yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37). Ve daha buna benzer âyetler, Allah Teâlâ'nın peygamber göndermeden hiç bir kimseyi cehenneme girdirmeyeceğini göstermektedir. Bu sebeple Buhârî'nin Sahîh'inde «Muhakkak ki Allah'ın Rahmeti; ihsân edenlere çok yakındır.» (A'râf, 56) âyetinin tefsîri bölümündeki hadîste fazla olarak vârid olan lafızdan dolayı bilginlerden bir çoğu Buhârî'ye karşı çıkmışlardır. Bu hadîs şöyledir : Ubeydullah İbn Sa'd... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ve cehennem birbirleriyle çekiştiler... Ubeydullah hadîsin devâmını nakleder ve sonra şöyle der : Cennete gelince; Allah, yaratıklarından hiç birine zulmetmez. O, cehennem için yeni bir yaratık meydana getirir ve onlar da buraya atılır. Cehennem; daha var mı? diye üç kere sorar. Hadîsin tamâmı Buhârî'de yeralmaktadır. (Buhârî, Kitâb et-Tevhîd, yukarıda geçen âyetin tefsîri) Bu rivâyet lutuf diyârı olduğu için cennet hakkında vârid olmuştur. Cehenneme gelince; orası adâlet yurdudur. Hiç bir kimse bir özür beyân etmeden oraya giremez. Aleyhinde delil bulunmadıkça cehenneme atılmaz. Hadîs hâfızlarından bir çoğu, bu ifâde hakkında söz söylemişler ve râvînin bunu değiştirdiğini belirtmişlerdir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre —ki lafız Buhârî'nindir— Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Cennet ve cehennem birbirlerine karşı delil getirdiler.(...) Râvî hadîsin tamâmını zikreder. Sona doğru şöyle der : Cehenneme gelince; o, dolmaz. Nihâyet ayağını cehenneme koyar ve; aslâ aslâ, der. İşte o zaman cehennem dolar ve birbiri üzerine eğilir. Allah kullarından hiç birine zulmetmez. Cennet içinde, Allah ayrı bir yaratık meydana getirir.

Burada bir mes'ele kalıyor. Şöyle ki : Gerek eski, gerekse yeni bilginler ve imâmlar bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Babaları kâfir olan ve kendileri çocukken ölen yavruların hükümleri nedir? Deli, sağır, bunamış ihtiyar ve İslâm'ın daveti kendisine ulaşmadan fetret devrinde ölenlerin durumu nasıldır? Bunlar hakkında pek çok hadîs vârid olmuştur. Allah'ın inâyet ve tevfîkiyle önce bu hadîsleri zikredeceğim, sonra da bu konuda imâmların sözlerinden özet bir bölüm kaydedeceğim. Yardım dilenecek yalnızca Allah'tır.

Kendisine Risâletin Ulaşmadığı Kimselerin Durumu

1 — Esved İbn Serî'nin Hadîsi :

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ali İbn Abdullah... Esved

İbn Serî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet gününde dört kişi huccet ikâme ederler. Birisi hiç bir şey duymayan sağır kimse. Diğeri ahmak kimse, üçüncüsü bunak kimse, sonuncusu da fetret devrinde ölmüş olan kimse. Sağır der ki : Rabbım, İslâm geldiği halde ben ondan hiç bir şey duymadım. Ahmak der ki : Rabbım, İslâm geldiği sırada çocuklar benim üzerime pislik atıyorlardı. Bunak der ki : Rabbım, İslâm geldiğinde ben hiç bir şeyi düşünemiyordum. Fetret döneminde ölen der ki : Rabbım, bana Senin elçin gelmedi. Onlarda itâat etmeleri gerektiğine dâir ahidleri alınır ve onların cehenneme gönderilmesi haberi verilir. Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allah'a yemîn ederim ki; eğer onlar cehenneme girmiş olsalardı, oranın serin ve huzûr yurdu olduğunu (dönüşeceğini) görürlerdi. Bu hadîsin bir benzeri Katâde kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilirse de bunun sonunda «oraya girmeyenler zorla girdirilir» kavli yeralmaktadır. İshâk İbn Rahûyeh de Muâz İbn Hişâm'dan aynı şekilde rivâyet eder. Beyhakî i'tikâd bölümünde Hanbel İbn İshâk kanalıyla Ali İbn Abdullah el-Medînî'den aynı hadîsi rivâyet eder ve; bunun isnâdı sahîhtir, der. Aynı hadîsi Hammâd İbn Seleme... Ebu Hüreyre'den rivâyet eder ve Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu belirtir : Dört kişi Allah'ın huzûrunda bir huccetle gelirler ve huccetlerini sergilerler. Sonra yukarıdaki rivâyeti nakleder. Bu hadîsi İbn Cerîr Taberî de Ma'mer kanalıyla mevkûf olarak Ebu Hüreyre'den rivâyet eder. Ancak bu rivâyetin sonunda Ebu Hüreyre şöyle devâm eder : İsterseniz Allah Teâlâ'nın «Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15) kavlini okuyun. Aynı rivâyeti Ma'mer de... Ebu Hüreyre'den mevkûf olarak nakleder.

II — Enes İbn Mâlik'in Rivâyeti :

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Rebî', Yezîd İbn Ebân'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Enes İbn Mâlik'e; ey Ebu Hamza, müşriklerin çocukları hakkında ne dersin? diye sorduk. Enes İbn Mâlik dedi ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Onların günâhları yoktu ki bununla azâblanıp cehennem ehli olsunlar. İyilikleri de yoktu ki bununla mükâfâtlandırılıp cennet ehlinin hükümdârlarından olsunlar. Onlar cennet ehlinin hizmetkârlarıdırlar.

III — Enes İbn Mâlik'in Bir Başka Hadîsi :

Hâfız Ebu Ya'lâ... Enes İbn Mâlik'den nakleder ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet gününde doğmuş çocuk, bunak, fet-

ret döneminde ölen ve pîr-i fânî getirilirler. Her biri kendi huccetini söyler. Rab Tebâreke ve Teâlâ cehennemden bir bölüğe; çık, der. O bu insanlara şöyle der : Ben kullarıma kendilerinden elçiler gönderirdim. Şu anda ise bizzat ben kendimin size elçisiyim. Şuraya girin. Rasûlullah buyurur ki : Şakâvet yazılı olan kişi; ey Rabbım, biz ondan kaçıyorduk, ona nasıl girelim? der. Saâdet yazılı olan kişi de, koşarak hızlıca oraya dalar. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur : Siz Benim Rasûllerimi yalanlamakta ve onlara isyân konusunda en şiddetli kimseler idiniz. Şunlar cennete, şunlar da cehenneme girsin. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr, Yûsuf İbn Mûsâ kanalıyla Cerîr İbn Abdülhamîd'den bu hadîsi aynı isnâdla rivâyet eder.

IV — Berâ İbn Âzib'in Hadîsi :

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî Müsned'inde der ki : Bize Kâsım İbn Ebu Şeybe Berâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygambere müslümanların çocukları sorulduğunda; onlar babalarıyla beraberdirler, buyurdu. Müşriklerin çocukları sorulduğunda; onlarda babalarıyla beraberdirler, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü orada ne yaparlar? denilince; Allah onların durumunu en iyi bilendir, buyurdu. Bu hadîsi Ömer İbn Zerr... Berâ kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder.

V — Şeybân'ın Hadîsi :

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Bize İbrâhîm İbn Saîd el-Cevherî... Şeybân'dan nakletti ki; Hz. Peygamber bu konunun önemini oldukça büyüttü ve dedi ki : Kıyâmet günü olduğunda câhiliyet ehli putlarını omuzlarında taşıyarak gelirler. Rabları onlara sorunca; Rabbımız, bize bir peygamber gönderilmemişti, Senin emrin bize ulaşmamıştı. Eğer Sen bize bir peygamber göndermiş olsaydın; biz, kullarının Sana en çok itâat edeni olurduk, derler. Rabları onlara der ki : İster misiniz Ben size bir şeyi emredeyim de emrime itâat edesiniz? Onlar; evet, derler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların koşup cehenneme girmelerini emreder. Onlar koşarlar, cehenneme yaklaştıklarında onun kaynayıp uğuldadığını görürler ve dönüp Rablarına varırlar. Rabbımız, bizi ondan çıkar veya bizi onun üzerinden geçir, derler. Rabları buyurur ki : Size bir şeyi emredince Bana itâat edeceğinizi iddiâ eden sizler değil miydiniz? Bunun üzerine Allah Teâlâ, onları verdikleri sözden sorumlu tutar ve; gidip oraya girin, der. Koşarlar onu görünce geri dönüp gelirler ve derler ki : Rabbımız ondan korktuk, ona giremeyeceğiz. Allah Teâlâ buyurur ki : Oraya hor ve hakîr olarak girin. Allah Rasûlü (s.a.) dedi ki : Eğer ilk söylendiğinde oraya girmiş

olsalardı, oranın serin ve selâmet yurdu olduğunu görürlerdi. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bu hadîsin metni ancak bu şekilde ma'rûftur. Hadîsi Eyyûb'dan sadece Abbâd, Abbâd'dan da yalnız Reyhan İbn Saîd rivâyet etmiştir. Ben derim ki : İbn Hibbân, sika râvîler arasında onu da zikretmiştir. İbn Maîn ve Neseî; onun kötü bir tarafı yoktur, ancak Ebu Dâvûd'dan başka kimse ondan hoşnûd olmamıştır, der. Ebu Hâtim ise onun fenâ bir kişi olmadığını, ancak hadîsini yazdığını fakat onun huccet olarak alınamayacağını belirtir.

VI — Ebu Saîd el-Hudrî'nin Hadîsi :

İmâm Muhammed İbn Yahyâ der ki : Bize Saîd İbn Süleymân... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : (Kıyâmet günü) Fetret devrinde helâk olan, bunak ve reşîd olmadan ölmüş çocuk konuşurlar. Fetret devrinde helâk olan; bana bir kitap gelmedi, bunak olan; Rabbım, bana akıl vermedin ki onunla hayrı ve şerri düşüneyim, çocuk da; Rabbım aklım ermedi ki, der. Önlerine ateş getirilir ve; oraya atın, denilir. Allah'ın ezelî ilminde eğer amel işleyecek çağa gelebilseydi saîd olarak yazılanlar ateşten çevrilirler. Amel işleyecek durumda olsaydı Allah'ın bilgisinde şakî olarak yazılmış olanlar ise ateşte tutulur. Allah der ki : Siz Bana isyân ettiniz, eğer peygamberlerim size gelmiş olsaydı durum nasıl olurdu? Bezzâr da bu hadîsi Muhammed İbn Ömer kanalıyla... Fudayl İbn Merzûk'dan nakleder, sonra Ebu Saîd'in hadîsi ancak bu yolla Atıyye'den nakledilmiş olarak bilinir, der. Hadîsin sonunu da şöyle bağlar : Siz, bana isyân ettiniz, ya görmeden elçilerime nasıl isyân edecekdiniz?

VII — Muâz İbn Cebel'in Hadîsi :

Hişâm İbn Ammâr... Muâz İbn Cebel'den nakleder ki; Allah Rasûlu şöyle buyurmuş : Kıyâmet gününde aklı çelinmiş, fetrette yok olmuş veya küçükken helâk olmuş kişiler getirilirler. Aklı çelinmiş olan der ki : Ey Rabbım, eğer bana akıl vermiş olsaydın, akıl vermiş olduklarının arasında saâdete benden daha lâyık biri olmazdı. Hz. Peygamber fetret devrinde ve çocukken ölenlerden böyle bir ifâdeyi nakleder. Bunun üzerine Rab Azze ve Celle buyurur ki : Ben, size bir şeyi emredersem, Bana itâat eder misiniz? Onlar; evet, derler. Allah Teâlâ; gidin cehenneme girin, buyurur —Hz. Peygamber dedi ki; şâyet girmiş olsalardı, cehennem onlara zarar vermezdi— Onların önüne engeller çıkar ve cehennemin yok olduğunu, Allah'ın onu hiç yaratmadığını sanırlar ve sür'atle geri dönerler. Sonra ikinci kez Allah onla-

ra emreder, onlar aynı şekilde geri dönerler. Rab Azze ve Celle buyurur ki : Ben, sizi yaratmadan önce ne yapacağınızı bildim ve bu bilgime göre sizi yarattım. Bu bilgime göre âkıbetiniz belirecektir. Onları yakala, der ve cehennem onları tutuverir.

VIII — Ebu Hüreyre'nin Hadîsi :

Ebu Hüreyre'nin hadîsi, Esved İbn Serî'nin hadîsinde münderic olarak daha önce geçmişti. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre der ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Her doğan fıtrat üzere doğar. Anası ve babası onu ya Yahûdî, ya Hristiyan veya Mecûsî yaparlar. Nitekim hayvan da doğduğunda ayıpsız ve noksansız olarak doğar. Onda bir sakatlık ve noksanlık hisseder misiniz?

Bir rivâyette de derler ki : Ey Allah'ın Rasûlü çocuk iken ölenin durumu nedir? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Allah onların ne yapacak olduklarını en iyi bilendir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Mûsâ İbn Dâvûd... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) —Mûsâ, bu sözün peygambere âid olup olmadığında şüphe edip; sandığıma göre, demiştir— buyurdu ki : Müslümanların küçük çocukları cennettedir. Onlara İbrâhîm Aleyhisselâm bakar. Müslim'in Sahîh'inde İyâz kanalıyla Rasûlullah'tan nakledilir ki; Allah Azze ve Celle : Ben, kullarımı Hanîfler olarak yarattım, buyurmuştur. Başka bir rivâyette de; müsümanlar olarak yarattım, buyurmuştur.

IX — Semure'nin Hadîsi :

Hâfız Ebu Bekr el-Berkânî el-Harizmî, «el-Müstahrec Alâ'l-Buhârî» isimli eserinde Avf el-Harâbî kanalıyla... Semure'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Her doğan fıtrat üzere doğar. İnsanlar yüksek sesle ey Allah'ın Rasûlü, ya müşriklerin çocukları? diye seslendiler. Rasûlullah (s.a.) müşriklerin çocukları da, buyurdu. Taberânî der ki : Bize Abdullah İbn Ahmed... Semure'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Rasûlullah (s.a.) a müşriklerin çocuklarını sorduğumuzda; onlar cennet ehlinin hizmetçileridir, buyurdu.

X — Hasnâ'nın Amcasının Hadîsi :

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize İshâk... Süleym oğulları kabîlesinden Muâviye'nin kızı Hasnâ'dan nakletti ki; o amcamın bana anlattığına göre kendisi şöyle dedi demiştir : Ey Allah'ın Rasûlü, cennette kim var? dedim. Hz. Peygamber : Peygamber cennettedir, şehîd cennettedir, çocuk cennettedir, diri diri gömülen cennettedir.

Bilginlerden bir kısmı bu hadîs üzerinde durur ve çocuklar hakkında bir şey demezken, bir kısmı da Semure İbn Cündeb'in Buhârî'nin Sahîh'inde naklettiği hadîse dayanarak, onların kesinkes cennette olduklarını bildirirler. Hz. Peygamber bir rü'yâsında ağacın altında bulunan bir ihtiyara rastlar, çevresinde de çocuklar vardır. Cibrîl ona; bu, İbrâhîm Aleyhisselâm'dır, şunlar da müslümanların çocuklarıdır, der. Ey Allah'ın Rasûlü müşriklerin çocukları da mı? denilince, o; evet müşriklerin çocukları da, der. Bazı bilginler de; müşriklerin çocuklarının —Hz. Peygamberin; onlar babalarıyla beraberdir, kavline istinâden— cehennemde olduklarını söylerler. Bazıları da çocukların kıyâmet gününde Arasât'da imtihâna tâbi tutulacaklarını, emre itâat edenin cennete gireceğini ve daha önce Allah'ın onlar hakkındaki saâdete ereceklerine dâir bilgisinin açıklık kazanacağını, isyân edenlerin hor ve hakîr olarak cehenneme gireceklerini ve yine Allah'ın daha önce onlar hakkındaki şakî olacaklarına dâir bilgisinin açığa çıkacağını belirtirler. Bu söz, bütün delilleri birleştirir. Bu, birbiriyle şâhid olarak desteklenen daha önceki hadîslerde açıkça belirtilmektedir. Bu sözü Ebu'l-Hasan Ali İbn İsmâîl el-Eş'ârî sünnet ve cemâat ehlinden böylece nakletmiştir. Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî de «Kitab el-İtikâd» isimli eserinde bu görüşü desteklemiştir. Hadîs tenkîdçileri, hâfızlar ve bilginlerin muhakkikleri de böyle demişlerdir. Şeyh Ebu Ömer İbn Abd'ül-Berr en-Nemerî imtihânla ilgili yukarıda geçen hadîslerden sonra şöyle der : Bu konudaki hadîsler kuvvetli değildir ve bir huccet olarak kullanılamaz. İlim ehli onu reddeder. Çünkü âhiret diyârı mükâfât yurdudur. Amel ve imtihân diyârî değildir. O zaman bunlar nasıl cehenneme girmeye zorlanabilirler? Orada amel ve ibâdet, yaratıkların imkânı hâricindedir. Allah bir kula götüremeyeceği yükü yüklemez.

Onun söylediklerine şöyle cevab verilir : Bu konudaki hadîslerden bir kısmı sahîhtir. Nitekim bilginlerin önderlerinden bir çokları bu kanâatı belirtmişlerdir. Bir kısmı hasendir, bir kısmı da sahîh ve hasenle kuvvet kazanan zayıf hadîstir. Bir konudaki hadîsler bu tarzda birbirini destekler nitelikte olursa, ona bakan kişinin nazarında hadîsler huccet ifâde ederler. Şeyh Ebu Ömer'in «Âhiret mükâfât yurdudur» sözüne gelince, şüphesiz ki orası mükâfât yurdudur. Ancak mükâfât yurdu olması, cennet veya cehenneme girmeden önce Arasât'da iken sorumluluk yüklenilmesini engellemez. Nitekim Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, sünnet ve cemâat ehlinin mezhebine göre çocukların âhrette imtihân edileceklerini bildirmiştir. Hak Teâlâ da Kalem sûresinde şöyle buyurmaktadır : «O gün işin dehşetinden baldırlar açılır, secdeye çağırılırlar da buna güçleri yetmez.» (Kalem, 42, 43) Sahîh hadîslerde ve diğerlerinde sâbit olan sünnete göre; mü'minler kıyâmet

gününde Allah'a secde edeceklerdir. Münâfıkın buna gücü yetmeyecek belleri arkaya katlanacaktır. Secdeye gitmek istedikleri her seferde kafaları üstü düşeceklerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre; cehennemden en son çıkacak kişi hakkında şöyle denir : Allah Teâlâ orada bulunandan daha başka bir şey istememesi için o kimseden ahidler ve sözler alır ve bunu def'alarca tekrârlatır. Ve Allah Teâlâ şöyle buyurur : Ey Âdemoğlu, sen ne kadar sözünden dönersin. Sonra onun cennete girmesine izin verir.

Şeyh Ebu Ömer İbn Abd'ül-Berr'in «Cehenneme girmeye onları nasıl zorlar. Bu, onların gücü dâhilinde değildir ki?» sözüne gelince. Bu ifâde hadîsin sıhhatı için bir engel değildir. Çünkü Allah Teâlâ kıyâmet gününde kullarına Sırât köprüsünden geçmelerini emreder. Sırât cehennemin üzerinde bir köprüdür, kıldan ince, kılıçtan keskincedir. Mü'minler amellerine göre şimşek gibi, rüzgâr gibi, soylu atlar gibi ve binek atları gibi geçerler. Kimileri yürüyerek, kimileri koşarak, kimileri abanarak, kimileri de yüzüstü sürünerek geçerler. Cehenneme girmeleri emredilenlerin durumu hiç de iyi değildir. Hattâ çok daha zor ve çok daha kötüdür. Kaldı ki sahîh hadîste sâbit olduğuna göre, Deccâl'ın da cennet ve cehennemi olacaktır. Şerîatı koyan Şârı; Deccâl'ın sunduğu ve kendilerine ateş gibi görünen şeyleri çekinmeden içmelerini, onun selâmet ve soğukluk olacağını bildirmiştir. Bu durum da ona benzer. Öte yandan Allah Teâlâ İsrâiloğullarına kendi kendilerini öldürmelerini emretmiştir. Onlar da bir sabah akşama kadar birbirlerinden yetmiş bin kişiyi öldürmüşlerdir. Kişi babasını ve kardeşini öldürüyormuş. Allah Teâlâ onların üzerine bir bulut karanlığı göndermiş. Bu, onların buzağıya tapmalarından dolayı bir cezâ imiş. Bu durum da şahıslar için gerçekten zordur ve yukarıda zikri geçen hadîste söz konusu edilen husûslardan hiç de aşağı değildir. Allah en iyisini bilendir.

Müşriklerin Çocukları

Bu husûs kesinlik kazandığına göre; insanlar müşriklerin çocukları konusunda değişik görüşler serdetmişlerdir :

I — Müşriklerin çocukları cennettedirler. Buna Semure'nin naklettiği ve Hz. Peygamberin İbrâhîm Aleyhisselâm'ın yanında müslüman ve müşrik çocuklarının bulunduğunu bildiren hadîsini delil getirmektedirler. Bu hadîs Ahmed İbn Hanbel kanalıyla Hasnâ'nın amcasından nakledilmiştir. Yukarıda geçmişti. Bu istidlâl sahîhtir. Ancak imtihân ile ilgili hadîsler daha özel bir anlam taşır. Allah Teâlâ onlardan itâat edeceklerini bildiği kimselerin rûhunu öbür âlemde İbrâ-

hîm Aleyhisselâm'la ve fıtrat üzere ölmüş olan müslüman çocuklarla beraber kılar. İçlerinden Allah'ın emrine icâbet etmeyeceklerini bildiklerini ise Allah Teâlâ kıyâmet günü cehenneme gönderir. Nitekim imtihân hadîsi buna delâlet etmektedir. Eş'arî de Ehl-i Sünnet'ten bu görüşü nakletmiştir. Müşrik çocuklarının cennette olduğunu söyleyenlerden bir kısmı; bunların cennette serbest olduklarını ifâde ederken, bir kısmı da müslümanların hizmetçileri olacaklarını belirtirler. Nitekim Ali İbn Zeyd kanalıyla Enes'ten nakledilen hadîs bunu göstermektedir. Ancak Ebu Dâvûd et-Tayâlisi'ye göre bu hadîs zayıftır. Allah en iyisini bilendir.

II — Müşriklerin çocukları babalarıyla birlikte cehennemde olacaklardır. Buna delil olarak da Ahmet İbn Hanbel'in Ebu Muğîre kanalıyla Ğutayf'ın kölesi Abdullah İbn Ebu Kays'tan naklettiği hadîsi göstermektedirler. O, Hz. Âişe'ye gelerek kâfirlerin çocuklarını sormuş, Hz. Âişe de demiş ki : Rasûlullah (s.a.) onların babalarına tâbi olacaklarını söyledi. Ben; Ey Allah'ın Rasûlü amelsiz olarak mı? dedim. Rasûlullah (s.a.) : Onların ne yapacaklarını Allah en iyi bilendir, buyurdu. Bu hadîsi Ebu Davûd da Muhammed İbn Harb kanalıyla... Abdullah İbn Ebu Kays'tan nakleder ki; o, şöyle demiş : Hz. Âişe'den duyduğuma göre o; ben Allah'ın Rasûlü'ne mü'minlerin çocuklarını sordum da; onlar babalarıyla beraberdirler, buyurdu. Ya müşriklerin çocukları? dedim; onlar da babalarıyla beraberdirler, buyurdu. Ben amelsiz mi? dedim; Allah onların ne yapacak olduklarını en iyi bilendir, buyurdu. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel Vekî' kanalıyla Hz. Âişe'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ben Rasûlullah (s.a.) a müşriklerin çocuklarını hatırlattığımda; istersen sana onların cehennemdeki çığlıklarını işittirebilirim, dedi.

Abdullah İbn İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Osmân İbn Ebu Şeybe Hz. Ali'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Hadîce Rasûlullah (s.a.) a câhiliyye devrinde ölen iki oğlunun durumunu sorduğunda; onlar cehennemdedir, buyurmuş. Hz. Ali der ki : Hz. Peygamber, Hz. Hadîce'nin yüzündeki hoşnûdsuzluğu görünce, sen onların yerini görseydin onlardan nefret ederdin, buyurmuş. Hz. Hadîce; ya senden olan çocuklarım? deyince Hz. Peygamber, onlar cennettedir, demiş. Çünkü mü'minler de, çocukları da cennettedirler, müşrikler de, çocukları da cehennemdedirler, diye eklemiş. Sonra şu âyeti okumuş : «Îmân eden, soyları da îmânda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmeyiz. Herkes kazancına bağlıdır.» (Tûr, 21) Bu hadîs garîbdir. Çünkü râvîler arasında yeralan Osmân, durumu meçhûl bir kişidir. Onun rivâyet ettiği râvi olan Zâ Zân

ise Hz. Ali'ye ulaşmamıştır. Allah en iyisini bilendir.

Ebu Dâvûd da İbn Ebu Zâide kanalıyla Şa'bî'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) diri diri toprağa gömen de, gömülen de cehennemdedir, buyurmuş. Şa'bî de der ki : Bana bu hadîsi Alkame, Ebu Vâil kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti. Bir topluluk da bu hadîsi Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla Şa'bî'den, Alkame'den, Seleme İbn Kays'tan naklettiler. Seleme İbn Kays el-Eşcaî der ki : Ben ve kardeşim Hz. Peygambere gelip dedik ki : Annemiz câhiliyyet devrinde öldü. Ancak müsâfir ağırlar, akrabâları ziyâret eder idi. O bizim bir kız kardeşimizi henüz bülûğa ermemişken diri diri toprağa gömdü. Hz. Peygamber buyurdu ki : Toprağa gömen de, gömülen de ateştedir. Ancak toprağa gömene İslâm ulaşır da müslüman olursa; müstesnâdır. Bu hadîsin isnâdı hasendir.

III — Müşriklerin çocukları hakkında bir görüş beyân etmeyenler. Bunlar da Hz. Peygamberin; Allah Teâlâ onların ne yapacaklarını en iyi bilendir, kavline dayanmaktadırlar. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ca'fer İbn Ebu İyâs... kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki : Rasûlullah (s.a.) a müşriklerin çocukları sorulduğunda; o, Allah onların ne yapacak olduklarını en iyi bilendir, demiş. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'de Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den de nakledilir. O der ki : Hz. Peygambere müşriklerin çocukları sorulduğunda; Allah onların ne yapacak olduklarını en iyi bilendir, buyurdu. Bilginlerden bir kısmı da müşriklerin çocuklarını, A'râf ehli olarak kabul ederler. Bu görüş, onların çocuklarının cennette olduklarını söyleyenlerin görüşüyle birleşir. Çünkü A'râf karâr diyârı değildir. Ve A'râf ehlinin âkıbeti A'râf sûresinde belirtildiği gibi cennettir. Allah en iyisini bilendir.

Mü'minlerin Çocukları

İyi bilinsin ki; ihtilâf konusu olan, müşriklerin çocuklarıdır. Mü'minlerin çocuklarına gelince, bu konuda bilginler arasında ihtilâf yoktur. Nitekim Hanbelî fakîhlerinden Kadı Ebu Ya'lâ İbn el-Ferrâ, Ahmed İbn Hanbel'in şöyle dediğini nakleder : Onların cennet ehli oldukları konusunda ihtilâf yoktur. İnsanlar arasında meşhûr olan görüş de budur. Allah dilerse bizim kesin karâr vereceğimiz kanâat da budur. Şeyh Ebu Ömer İbn Abd'ül-Berr'in bazı bilginlerden naklederek onların bu konuda durakladıkları, bütün çocukların Allah Azze ve Celle'nin irâdesi altında bulundukları görüşünü serdettikleri tarzındaki kanâatına gelince : Ebu Ömer İbn Abd'ül-Berr'in ifâdesine göre bu görüşe; aralarında Hammâd İbn Zeyd, Hammâd İbn Seleme, Ab-

dullah İbn Mübârek, İshâk İbn Rahûyeh ve diğerlerinin de bulunduğu hadîs ve fıkıh ehli bir topluluk kâil olmuşlardır. Onlar derler ki : Bu husûs İmâm Mâlik'in el-Muvatta'ında kader bahsinde çizdiği duruma benzer. Onun bu konuda îrâd ettiği hadîsler de böyledir. Mâlikilerin çoğunluğu da bu görüştedir. Ancak İmâm Mâlik'den nass halinde bir şey vârid olmamıştır. Mâlikîlerden sonraki bilginler müslüman çocuklarının cennette olduklarını kabul etmişler, müşrik çocuklarının ise Allah'ın irâdesine bağlı olduklarını bildirmişlerdir. Ömer İbn Abd'ül-Berr'in sözü burada bitiyor. Ancak bu, gerçekten garîbdir. Ebu Abdullah el-Kurtubî de et-Tezkire isimli kitabında aynı şeyi zikreder. Allah en iyisini bilendir. Bu konuda Talha kızı Âişe'den mü'minlerin annesi Âişe'ye dayanan bir rivâyet zikredilir. Hz. Âişe der ki : Hz. Peygamber Ansâr'dan bir çocuğun cenâzesine çağırıldı. Ben dedim ki : Ey Allah'ın Rasûlü, ona ne mutlu cennet serçelerinden bir serçe, kötülüğe ne uzandı ne de ulaştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki : Ya bundan başka bir şey ise ey Âişe? Doğrusu Allah cenneti yarattı ve insanlar babalarının sulbünde iken cennet ehlini halketti. Cehennemi yarattı ve insanlar babalarının sulbünde iken cehennem ehlini de yarattı. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce naklederler.

Bu konudaki sözlerin, gerçekten sahîh delillere dayanması îcâbeder. Ne var ki Şâri'in buyruklarını bilmeyen birçok kişiler de bu konuda söz etmektedirler. Bu sebeple bilginlerden bir çoğu bu konudan bahsedilmesini hoş karşılamamışlardır. Abdullah İbn Abbâs'tan, Ebu Bekr es-Sıddîk'ın oğlu Muhammed'in oğlu Kâsım'dan, Hanefiyye'nin oğlu Muhammed'den ve diğerlerinden böyle rivâyet edilmiştir. İbn Hibbân da Sahîh'inde Cerîr İbn Hâzim'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Ebu Recâ el-Utâridî'nin Abdullah İbn Abbâs'ın minberde iken şöyle dediğini işittim : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bu ümmetin işi birbirine yaklaşıktır. Yeter ki çocuklar ve kader konusunda konuşmasınlar. İbn Hibbân bununla müşriklerin çocuklarını kasdettiğini söyler. Ebu Bekr el-Bezzâr, Cerîr İbn Hâzim kanalıyla aynı rivâyeti naklettikten sonra; bir topluluğun Ebu Recâ kanalıyla bu hadîsi Abdullah İbn Abbâs'tan mevkûf olarak rivâyet ettiklerini bildirir.

وَإِذَآ أَرَدْنَآ أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا۟ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا ٱلْقَوْلُ فَدَمَّرْنَٰهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾

16 — Bir kasabayı da helâk etmek istediğimiz zaman; varlıklılarına emir veririz de, orada fâsıklık yaparlar. Bunun üzerine artık oraya söz (azâb) hak olur. Ve Biz de onları yerle bir ederiz.

Kurrâ bu âyetteki (أمرنا) kelimesinin okunuşunda farklı görüşler belirtmişlerse de meşhûr olan yukardaki kırâettir. Müfessirler bu kelimenin mânâsı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Denilir ki; bunun mânâsı şöyledir : Biz oranın, o kasabanın varlıklılarına emrederiz de orada fâsıklık yaparlar ve bu, takdîrî bir emir olur. Allah Teâlâ'nın şu kavlinde olduğu gibi : «Bizim emrimiz oraya geceleyin veya gündüzün geldi.» Allah Teâlâ kötülüğü ve azgınlığı emretmez. Derler ki : Âyetin mânâsı; Allah Teâlâ onları azgınlık yapmaya mecbûr kılar ve böylece azâbı hak ederler. Bu âyete şöyle mânâ verenler de vardır : Biz onlara Allah'a itâatı emrederiz, onlar kötülükleri ve azgınlıkları işlerler ve cezâyı hak ederler. İbn Cüreyc Abdullah İbn Abbâs'tan bu tefsîri nakletmiştir. Saîd İbn Cübeyr de böyle demiştir.

İbn Cerîr der ki : Bu âyetin mânâsının; onları emîrler kılarız, şeklinde olması da muhtemeldir.

Ben derim ki : Bu mânâ ancak (أمّرنا) şeklinde okuyanlara göre uygundur. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan bu âyeti (أمرنا مترفيها ففسقوا فيها) onların varlıklılarını başlarına emir kılarız da orada fâsıklık ederler, şeklinde okuduğunu söylemiştir. Yani azgınlarını başlarına musallat ederiz orada isyân ederler. İsyân edince de azâb ile onları helâk ederiz. Bu Allah Teâlâ'nın şu kavli gibidir : «İşte Biz böylece her kasabada ulularını suçlular kıldık ki orada hîle yapsınlar.» Ebu'l-Âliye, Mücâhid, Rebî' İbn Enes de böyle der.

Avfî ise İbn Abbâs'tan naklen bu âyete şöyle mânâ verir : Bir kasabayı da helâk etmek istediğimiz zaman varlıklılarının sayılarını çoğaltırız. İkrime, Hasan, Dahhâk, Katâde, Mâlik ve Zührî'den de bu âyeti (آمرنا مترفيها) şeklinde okudukları varlıklılarını çoğaltırız, şeklinde mânâ verdikleri rivâyet edilir. Bazıları da buna İmâm Ahmed'in Vehb İbn Ubâde kanalıyla... Süveyd İbn Hübeyre'den naklettiği şu hadîsi delil getirirler : Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Kişinin malının en hayırlısı, emredilmiş bir mühür veya iğnelenmiş bir sikkedir. İmâm Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm merhûm el-Ğarîb isimli kitâbında der ki : Emredilmiş mühür kelimesindeki (المأمورة) kelimesi; soyu çoğalmış, mânâsınadır. (السكة) kelimesi de; hurmadan yükseltilmiş yol-

dur. Bazıları da derler ki bu ifâde sözde uyum sağlamak için söylenmiştir. Tıpkı Hz. Peygamberin (مأزورات غير مأ جورات) kavli gibi. Onlar ecir kazanmış olarak değil günâh kazanmış olarak dönsünler, anlamında söze uyum sağlamak için söylenmiş bir meseldir.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

17 — Nûh'dan sonra nice nesilleri yok etmişizdir. Kullarının günâhlarına Habîr ve Basîr olarak Rabbın yeter.

Allah Teâlâ Kureyş'li kâfirleri, Hz. Peygamberin risâletini yalanlamaları konusunda uyararak daha önceki peygamberlerden Nûh'dan sonra gelen peygamberleri yalanlayanların helâk edildiğini bildiriyor. Bu da gösteriyor ki; Âdem ile Nûh arasındaki dönem İslâm dönemidir. İbn Abbâs şöyle der : Âdem ile Nûh arasında on nesil gelmişti ve hepsi de İslâm üzereydi. Âyetin mânâsı şöyle oluyor : Ey yalanlayanlar, siz Allah katında onlardan daha değerli değilsiniz. Siz Peygamberlerin en şereflisi, mahlûkâtın en değerlisini yalanladınız. Sizin cezânız daha ağır ve daha önemlidir. «Kullarının günâhları için Habîr ve Basîr olarak Rabbın yeter.» Onların bütün yaptıklarını bilen O'dur. İyiliklerini, kötülüklerini. O'ndan hiç bir şey gizli kalmaz.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾

18 — Kim geçici dünyayı isterse, onun için oradan dilediğimiz kadar, dilediğimiz kimseye hemen veririz. Sonra onun için cehennemi hazırlarız. Kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer.

19 — Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların sa'yi şükre değerdir.

Geçici Dünya ve Kalıcı Âhiret

Allah Teâlâ bildiriyor ki : Dünya ve ondaki nimetleri isteyen herkesin istekleri karşılanmaz. Ancak Allah dilediği kimseye, dilediği kadarını verir. Diğer âyetler mutlak iken bu âyet mukayyeddir. Çünkü Hak Teâlâ : «Kim geçici dünyayı isterse; onun için oradan dilediğimiz kadar, dilediğimiz kimseye hemen veririz.» Yani âhiret yurdunda veririz ve «Sonra onun için cehennemi hazırlarız. Kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer.» buyuruyor. Cehennem onu her yandan kuşatıncaya kadar yaptığı kötülüklerle kınanmış ve kötülenmiş olarak girer. Çünkü o kimse geçici olanı kalıcı olana tercîh etmiştir. Kovulmuş olarak; hakîr, zelîl ve horlanıp uzaklara kovulmuş olarak oraya girer.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hüseyn... Hz. Âişe'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Dünya; yurdu olmayanın yurdu, malı olmayanın malıdır. Aklı olmayan kişi de dünya için toplar.

«Kim de âhireti isterse» Âhiret yurdunu ve oradaki nimetleri, sevinci ister, «Sonra onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterir», oraya götüren yolu ararsa. Bu yol; peygambere inanmak ve uyma, sevâb ve cezâyı doğrulayarak bağlanma yoludur. «İşte onların sa'yi şükre değerdir.»

كُلًّا نُّمِدُّ هَٰٓؤُلَآءِ وَهَٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ وَلَلْـَٔاخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَٰتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

20 — Her birine, bunlara da, onlara da Rabbının nimetinden ulaştırırız. Rabbının nimeti engellenmiş değildir.

21 — Bak, nasıl onları birbirlerine üstün kıldık. Elbette ki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : İki grubdan her birine de veririz. Yani dünyayı ve âhireti isteyen gruplardan her birine isteğini veririz. «Bunlara da, onlara da Rabbının nimetinden ulaştırırız.» Zulmetmeyen yegâne Hâkim ve Mutasarrıf O'dur. Kullarından; istediğine mutluluğu, istediğine şekâveti verir. O'nun hükmünü, reddeden verdiğini

engelleyen yoktur. İstediğini değiştirecek de yoktur. Bunun için Allah Teâlâ «Rabbının nimeti engellenmiş değildir» buyuruyor. Kimse onu engelleyemez ve geri çeviremez. Katâde engellenmiş kelimesine eksiltilmiş mânâsı verir. Hasan ve diğerleri de engellenmiş mânâsı verirler.

Sonra Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Bak, nasıl onları birbirlerine üstün kıldık.» Dünyada kimini zengin, kimini fakîr veya ikisi arasında; kimini güzel, kimini çirkin veya ikisi arasında; farklı kıldık. Kimi küçükken ölür, kimi pîr-i fânî oluncaya kadar yaşar, kimi de bu ikisi arasında bulunur. «Elbetteki âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.» Âhiret diyârındaki farklılıkları dünyadakinden elbette büyüktür. Çünkü onlardan bir kısmı cehennemin alt basamaklarında zincirlenmiş ve bukağılanmış olarak bulunurlar. Bir kısmı da yüce derecelerde cennetin nimet ve sürûru içerisinde bulunurlar. Cehennemde bulunanlar da kendi aralarında farklı mertebelerde olurlar. Tıpkı cennet ehlinin farklı mertebeleri bulunduğu gibi. Çünkü cennette yüz derece vardır. Her derecenin arasındaki mesâfe gökle yeryüzü kadardır. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yüce mertebelere ehil olanlar; İlliyyîn'dekileri tıpkı göğün ufkunda beliren yıldızları gördükleri gibi görürler. İşte bunun için Hak Teâlâ «Âhiret; dereceler bakımından daha büyüktür, üstünlük bakımından da» buyuruyor. Taberânî, Za Zan'ın rivâyetine göre Selmân el-Fârisî'den merfû' olarak şu hadîsi rivâyet eder : Hangi kul dünyada bir derece yükselmeyi isteyip de yükselirse, muhakkak Allah Teâlâ âhirette onu yükseldiği dereceden daha büyük bir dereceye kondurur. Sonra Selmân el-Fârisî bu âyet-i celîle'yi okudu : «Âhiret; dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.»

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُولًا ﴿٢٢﴾

22 — Allah ile beraber başka bir ilâh edinme. Yoksa yerilmiş ve terkedilmiş olarak kalırsın.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey mükellef kişi, ibâdetinde Allah ile beraber bir ortak tutma. Burada maksad, ümmetin mükellefiyet yüklenen ferdleridir. «Yerilmiş ve terkedilmiş olarak kalırsın.» Şirkinden dolayı. Çünkü Allah Teâlâ sana yardım etmez. Seni kendisiyle bera-

ber tapındığın kimseleri bırakır. Onlar ise sana ne zarar verebilirler, ne de fayda. Zarar ve fayda vermeye gücü yeten yalnız ve yalnız Allah Teâlâ'dır. O'nun şerîki yoktur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Ahmed... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kimin bir ihtiyâcı olur da onu insanların huzûruna götürürse onun ihtiyâcı giderilmez. Kim de ihtiyâcını Allah'a arzederse Allah ona çabucak ve mutlaka bir zenginlik verir. Ya onu hemen öldürür veya çabucak zengin eder. Bu hadîsi Ebu Dâvûd, Tirmizî, Beşir İbn Selmân kanalıyla İbn Mes'ûd'dan nakleder. Tirmizî bunun hasen, sahîh ve garîb olduğunu söyler.

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۚ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ ٱلْكِبَرَ أَحَدُهُمَآ
أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَٱخْفِضْ لَهُمَا
جَنَاحَ ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

23 — Rabbın, buyurmuştur ki : Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında iken yaşlılığa erecek olurlarsa, onlara karşı; of dahi deme. Onları azarlama. Ve her ikisine de efendice sözler söyle.

24 — Merhametten onlara alçak gönüllülük kanatlarını ger. Ve de ki : Rabbım, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.

Rabbının Buyrukları

Allah Teâlâ kullarına kendisine ibâdet etmelerini ve başkasını zâtına eş koşmamalarını emrediyor. Buradaki «hükmetti» anlamına gelen (وقضى ربك) ifâdesi, emir anlamınadır. Mücâhid ise, tavsiye anlamına geldiğini söyler. Übeyy İbn Kâ'b, Abdullah İbn Mes'ûd ve Dahhâk İbn Müzâhim de aynı mânâda âyeti şöyle okurlar : (ووصى ربك أن لاتعبدوا إلا إياه) «Rabbım kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi tavsiye buyurdu.» Bunun için Hak Teâlâ kendine ibâdetle, anne babaya iyi davranmayı birleştirerek hemen arkasından «Ana ve babaya iyi

davranasınız» buyuruyor. Yani bir diğer âyette : «Bana ve anne babana şükredesiniz, dönüş Banadır.» (Lokmân, 14) buyurduğu gibi burada da anne ve babaya iyi davranmayı emrediyor.

«Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanındayken yaşlılığa erecek olurlarsa; onlara karşı; öf dahi deme. Onları azarlama.» Onlara kötü bir söz duyurma, hattâ kötü sözün en alt mertebesi olan öf bile deme ve onlara karşı senden çirkin bir fiil sûdur etmesin. Nitekim Atâ İbn Ebu Rebâh «Onları azarlama» kavlini; onlara karşı elini oynatma, diye tefsîr etmiştir. Allah Teâlâ anne ve babaya karşı kötü sözü ve kötü davranışı yasakladıktan sonra iyi sözü ve iyi davranışı emrederek buyuruyor ki : «Ve her ikisine de efendice sözler söyle.» Yani güzel, tatlı, edebli, saygılı ve hürmetlice. «Merhametten onlara alçak gönüllülük kanatlarını ger.» Yaptıklarında onlara karşı mütevâzi' ol. «Ve de ki : Rabbım, o ikisi beni küçükken yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.» Büyüdüklerinde ve vefâtları anında onlara merhamet et. İbn Abbâs der ki : Bilâhare Allah Teâlâ; «Bir peygamberin ve inanmış olanların yakınları dahi olsa müşrikler için af dilemeleri olur şey değildir...» âyetini indirmiştir.

Anne ve babaya iyi davranma konusunda pek çok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bunlardan birisi de Enes ve başkaları yoluyla rivâyet edilen şu hadîs-i şerîf'tir : Rasûlullah (s.a.) minbere çıkınca üç kere âmin, âmin, âmin, dedi. Ey Allah'ın Rasûlü neye âmin dedin? dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Bana Cebrâîl geldi ve şöyle dedi : Ey Muhammed; yanında senin adın anılıp ta sana salâvât getirmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Sonra ilâve etti; âmin de. Ben de âmin, dedim. Sonra şöyle dedi : Ramazân ayı girip de çıktığı halde kendisini bağışlatamamış olan kimsenin burnu yere sürtülsün. Ve ilâve etti; âmin, de. Ben âmin, dedim. Sonra şöyle dedi : Anne ve babasına, ya da onlardan birine ulaşıp da ikisi kendisini cennete girdirmeyen kişinin burnu sürtülsün. Ve ilâve etti; âmin, de. Ben de âmin, dedim.

İmâm Ahmed der ki : Bize Huşeym... Mâlik İbn Hâris'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duymuş : Müslüman anne ve babadan olan bir yetîmi yemek için oturtup sonra onun buna gerek duymamasını sağlayan kişiye muhakkak cennet vâcib olur. Kim de bir müslüman köleyi âzâd ederse bu onun için cehennemden kurtuluş olur. Onun her uzvuna mukâbil bunun her uzvu cehennemden kurtarılır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ali İbn Zeyd'den naklettiğine göre, o da yukarıdaki hadîsi anlatmış sonra şöyle demiş : Ben bunu Mâlik veya İbn Mâlik denilen birinden

duydum, fakat o bu hadîse şunu da eklemişti : Kim anne ve babasına veya bunlardan birine ulaşır da cehenneme girerse; Allah onu kahretsin.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân... Mâlik İbn Amr el-Kuşeyrî'den nakletti ki, o; Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duydum, demiştir : Bir müslüman köleyi âzâd eden kişi cehennemden âzâd olmuştur. Onun her kemiğinin yerine bunun her kemiğinden birisi âzâd edilir. Kim de anne ve babasından birine ulaşır ve o bunlar sebebiyle mağfirete nâil olmazsa Allah Azze ve Celle onu kahretsin. Kim de müslüman anne ve babadan yetîm olan birini yemeğine ve içeceğine ortak ederse, Allah onu ortak eder ve bir daha onu muhtâç bırakmayacak hale getirirse; ona da cennet vâcib olur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Haccâc ve Muhammed İbn Ca'fer'in... Mâlik İbn Amr'dan rivâyet ettiklerine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim anne ve babasına ya da onlardan birine ulaşırda yine cehenneme girerse; Allah onu rahmetinden uzaklaştırsın ve kahretsin. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî de bu hadîsi Şu'be kanalıyla Mâlik'den nakleder. Ancak onda daha farklı fazlalıklar vardır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Burnu sürtülsün. Burnu sürtülsün. Burnu sürtülsün. Anne ve babasına, ya da onlardan birine veya ikisine birlikte ulaşıp da onlar yanında yaşlandıkları halde cennete girmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Bu hadîs bu yönden sahîh olmakla beraber, bu rivâyeti yalnızca Müslim tahrîc etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bana Rebî' İbn İbrâhîm... Saîd İbn Ebu Saîd kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Yanında anıldığım halde benim üzerime salavât getirmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Ramazân ayı girip de bağışlanmadan çıkan kişinin burnu yere sürtülsün. Anne ve babası yanında yaşlılığa erişip de onlar sâyesinde cennete girmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Rebî' der ki : Bilmiyorum ama o, onlardan birisini de demiş olabilir. Bu hadîsi Tirmizî Ahmed İbn İbrâhîm kanalıyla Rebî'den nakleder ve; bu yönden garîbtir, der.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yûnus İbn Muhammed... Ebu Üseyd Mâlik İbn Rebîa'dan şöyle dediğini nakleder : Ben Rasûlullah'ın katında oturduğum bir sırada ânîden Ansâr'dan bir kişi çıkageldi. Adam dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, anne ve babam öldükten sonra benim onlara yapabileceğim herhangi bir iyilik var mıdır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Evet, dört haslet vardır : Onlara duâ etmek, mağfiret dilemek, ahidlerini yerine getirmek, dostlarına ikrâm etmek, onlar tara-

fından başka rahmin olmayan akrabâlarına sıla-ı rahim'de bulunmak. İşte annen ve baban öldükten sonra senin onlara yapman gereken iyilikler bunlardır. Bu hadîsi Ebu Dâvûd ve İbn Mâce, Abdurrahmân İbn Süleymân kanalıyla Ebu Üseyd'den naklederler.

İmâm Ahmed der ki : Bize Revh... Muâviye İbn Câhime es-Sülemî'den nakletti ki : Câhime Hz. Peygamber'e gelerek şöyle demiş : Ey Allah'ın Rasûlü, ben savaşmak isterim. Bu konuda seninle istişâre etmek için geldim ne dersin? Rasûlullah (s.a.) annen var mı? demiş. O; evet, deyince, Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Ona koş, çünkü cennet onun iki ayağı altındadır. Hz. Peygamber muhtelif yerlerde iki, üç kez aynı ifâdeyi tekrârlamıştır. Neseî ve İbn Mâce de bu hadîsi İbn Cüreyc kanalıyla Muâviye İbn Câhime'den naklederler.

İmâm Ahmed der ki : Bize Halef İbn Velîd... Mikdâm kanalıyla... Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletti : Doğrusu Allah Teâlâ size babalarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size analarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size analarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size analarınızı tavsiye ediyor. Doğrusu Allah Teâlâ size en yakın akrabâlarınızı tavsiye ediyor. Bu hadîsi İbn Mâce, İbn Ayyâş kanalıyla Mikdâm'dan nakleder.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yûnus... Eş'as İbn Süleym kanalıyla... babasından nakleder ki; Yerbû' oğulları kabîlesine mensûb bir kişi şöyle demiş : Hz. Peygamberin huzûruna geldiğimde, onun insanlarla şöyle konuştuğunu duydum : En yüce el annenize babanıza kızkardeşinize ve erkek kardeşinize veren eldir. Sonra sana en yakın olanadır.

Hâfız Ebu Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlık el-Bezzâr Müsned'inde der ki : Bize İbrâhîm... Süleymân İbn Büreyde kanalıyla babasından nakleder ki; adamın biri tavâf yaparken, annesini de omuzuna almış tavâf ettiriyormuş. Hz. Peygambere onun hakkını ödedim mi? diye sormuş. Hz. Peygamber; hayır bir kere emzirmenin hakkını bile ödeyemedin. Yahut buna benzer bir ifâde kullanmıştır. Sonra Bezzâr der ki : Bu hadîsi ancak bu şekilde ve bu tarîkden rivâyet edilmiş olarak biliyoruz. Ben derim ki : Râvîler arasında bulunan Ebu Ca'fer zayıftır. Allah en iyisini bilendir.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

25 — Rabbınız; nefislerinizde olanı en iyi bilendir Eğer sâlihlerden olursanız muhakkak ki O, kendine dönenler için mağfiret sâhibidir.

Saîd İbn Cübeyr der ki : Bu âyet anne ve babasına karşı yanlış davranışta bulunup da niyyeti ve kalbiyle bundan sorumlu tutulmayacağını kabul eden kimseler içindir. Bir rivâyete göre Saîd İbn Cübeyr sonra cümleyi şöyle tamâmlamıştır. Yani maksadı yalnızca iyilik yapmaktır. Bunun için Allah Teâlâ «Rabbınız; nefislerinizde olanı en iyi bilendir» buyurmuştur. «Kendine başvuranlar için mağfiret sâhibidir» âyeti hakkında Katâde; namaz ehli olan ve Allah'a ibâdet edenler için mağfiret sâhibidir, mânâsını vermiştir. İbn Abbâs da tesbîh edenler için diye mânâ vermiştir. Bir başka rivâyete göre; İbn Abbâs, itâat edip ihsân edenler için mağfiret sâhibidir, mânâsını vermiştir. Bazıları da derler ki : Burada söz konusu olan akşam ve yatsı arasında namaz kılanlardır. Bazıları da bunların kuşluk namazı kılanlar olduğunu söylemişlerdir. Şu'be, Yahyâ İbn Saîd kanalıyla Saîd İbn Müseyyeb'in bu âyet hakkında şöyle dediğini belirtir : Günâh işleyip de sonra tevbe edenler için mağfiret sâhibidir. Abdürrezzâk, Sevrî ve Ma'mer kanalıyla Yahyâ İbn Saîd'den, o da babası Saîd İbn Müseyyeb'den aynı rivâyeti nakleder. Atâ İbn Yessâr da böyle der. Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr de; bunlar hayra dönenlerdir, demiştir. Mücâhid ise Ubeyd İbn Umeyr kanalıyla bu âyet hakkında şöyle der : Bunlar, yalnızken günâhlarını hatırlayıp Allah'tan mağfiret dileyenlerdir. Bu görüşte Mücâhid de Ubeyd'e muvâfakat etmiştir. Abdürrezzâk der ki : Bize Muhammed İbn Müslim Amr İbn Dînâr kanalıyla, Ubeyd İbn Umeyr'den nakletti ki; o «O, kendine baş vuranlar için mağfiret sâhibidir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Biz, «baş vuranlar» ı, müttakîler olarak kabul ederdik. Bunların Allah'ım beni bağışla ve şu mecliste düştüğüm günâhımı affet diyenler olduğunu belirtmiştir. İbn Cerîr Taberî ise bu konuda en uygun sözün; günâhdan tevbe edenler, ma'siyetten rücû' ederek Allah'a dönenler ve Allah'ın hoşlanmadığı şeyleri bırakıp hoşlandığı ve râzı olduğu şeylere yönelenler şeklindeki açıklama olduğunu söyler. Taberî'nin söylediği bu söz doğrudur. Çünkü başvuranlar anlamına gelen (اوابين) kelimesi; (أوب) kelimesinden türetilmiştir ki bu kelime rücû' anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de aynı kökten bir kelime ile : «Doğrusu onların dönüşü Bizedir.» (Ğâşiye, 25) buyurmuştur. Sahîh hadîste vârid olduğuna göre; Rasûlullah (s.a.) her seferden döndüğünde şöyle buyurmuş : Dönenler, tevbe edenler, ibâdet edenleriz. Rabbımıza hamdedenleriz.

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْٓا
اِخْوَانَ الشَّيٰطِيْنِ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا ﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَآءَ رَحْمَةٍ
مِّنْ رَّبِّكَ تَرْجُوْهَا فَقُلْ لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُوْرًا ﴿٢٨﴾

26 — Yakınlara hakkını ver. Miskîne, yolcuya da. Ama saçıp savurma.

27 — Muhakkak ki saçıp savuranlar, şeytânlarla kardeş olmuşlardır. Şeytân ise Rabbına pek nankördür.

28 — Rabbından beklediğin bir rahmeti elde etmek için onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan; o zaman onlara tatlı bir söz söyle.

İnfâk ve İsrâf

Allah Teâlâ anne ve babaya iyiliği emr ettikten sonra; buna akrabalara ve yakın kimselere iyi davranmayı ilâve ediyor. Nitekim hadîste de; annen, baban, sonra sana yakın olanlar, buyurduğu daha önce zikredilmişti. Bir rivâyete göre de; sonra daha yakınlar, daha yakınlar, buyurmuştur. Bir hadîs-i şerîf'te ise şöyle buyrulur : Kim rızkının genişletilmesini ister ve ecelinin artırılmasını beklerse, akrabâlarına sıla-i rahimde bulunsun.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Abbâd İbn Ya'kûb... Ebu Saîd'den nakletti ki; o, «Yakınlara hakkını ver» âyeti nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.) ın Hz. Fâtıma'yı çağırıp ona Fedek arazisini verdiğini söylemiştir. Sonra Bezzâr der ki : Bu hadîsi Fudayl İbn Merzûk'tan yalnız Ebu Yahyâ et-Teymî'nin ve Humeyd İbn Hammâd'ın rivâyet ettiğini biliyoruz. Bu hadîsin isnâdı sahîh olsa da hadîs müşkildir. Çünkü âyet Mekke'de inmiştir. Fedek ise, ancak hicretin yedinci senesinde Hayber'le birlikte fethedilmiştir. Öyleyse bu ikisinin birlikte söz konusu edilmesi nasıl mümkün olur?

Tevbe sûresinde miskînler ve yol oğulları hakkında yeterince söz edilmiş, burada tekrârını gerektirmeyecek kadar açıklama yapılmıştı.

«Ama saçıp savurma.» Allah Teâlâ önce infâkı emrettikten sonra, israfı da nehyediyor. Orta bir noktayı vaz'ediyor. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurmaktadır : «Onlar ki infâk ettikleri zaman, israf etmezler, kısmazlar da. Bu ikisi arasında bir noktada bulunur-

lar.» (Furkân, 67) Sonra savurganlığı ve saçkınlığı kınayarak buyuruyor ki : «Muhakkak ki saçıp savuranlar; şeytânlarla kardeş olmuşlardır.» Yani bu konuda şeytânlara benzerler. İbn Mes'ûd der ki : Âyette söz konusu olan saçıp savurma, haksız yere infâk etmedir. İbn Abbâs da böyle der. Mücâhid ise der ki : İnsan, bütün malını hak yolunda infâk etse saçıp savurmuş olmaz. Bir kişi de bir avuç haksız yere infâk etse bu, saçıp savurmadır. Katâde der ki saçıp savurma; Allah'a isyân haksızlık ve fesâd yolunda harcamadır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hâşim İbn Kâsım... Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; Temîm oğulları kabîlesinden bir adam, Rasûlullah'a gelip şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlu, benim çok malım var. Âilem ve çoluk - çocuğum da pekçok. Bana nasıl infâk edeceğimi ve nasıl yapacağımı bildirir misin? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Malının zekâtını verirsin. Çünkü bu, seni temizleyicidir. Yakınlarına sıla-i rahimde bulunursun. Dilencinin, komşunun ve miskînin hakkını verirsin. Adam dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlu, bana biraz daha azaltır mısın? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : «Yakınlara hakkını ver. Miskîne, yolcuya da. Ama saçıp savurma.» Adam dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü senin elçine zekâtımı verdiğim zaman, bundan Allah'a ve Rasûlü'ne karşı arınmış olurmuyum? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Evet, onu benim elçime verirsen ondan arınmış olursun. Bunun mükâfatı sana günâhı da onu değiştirene âittir.

«Muhakkak ki saçıp savuranlar; şeytânlarla kardeş olmuşlardır.» Yani saçıp savurmada, Allah'a itâatı bırakıp isyân etmede ona kardeş olmuşlardır. Bunun için Allah Teâlâ «Şeytân ise Rabbına karşı pek nankördür.» buyurmuştur. O, münkirdir çünkü Allah'ın kendisine verdiği nimeti inkâr etmiş ve emrine uyup itâat etmemiştir. Allah'a isyân edip O'na muhâlefet etmiştir.

«Rabbından beklediğin bir rahmeti elde etmek için onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan; o zaman onlara tatlı bir söz söyle.» Yani akrabâların ve kendilerine vermenizi emrettiğimiz kimseler senden bir şeyler isterler de, sen de onlara verecek bir şey bulamazsan ve bu sebeple onlara bir şey veremezsen hiç olmazsa «O zaman onlara tatlı bir söz söyle.» Onlara kolaylık ve yumuşaklıkla bir şey va'det. Ve de ki : Eğer Allah bana rızık verirse; ben de onu size ulaştırırım. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Katâde ve bir başkası bu âyeti bu şekilde tefsîr etmişlerdir.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

29 — Ve elini boynuna bağlı kılma, onu büsbütün de açıp durma. Yoksa kaybedenlerden ve kınananlardan olursun.

30 — Muhakkak ki Rabbın; dilediğine rızkı genişletir ve daraltır. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.

Zenginlik ve Cimrilik

Allah Teâlâ yaşamada iktisâdlı davranmayı emrederken cimriliği de kötülüyor, israfı ve savurganlığı yasaklıyor. «Ve elini boynuna bağlı kılma.» Cimri ve çekingen olma. Kimseye bir şey vermezlik etme. Nitekim yahûdîler —Allahın la'neti onların üzerine olsun— «Allah'ın eli bağlıdır» demişlerdir. Yani Allah'a cimrilik isnâd etmişlerdir. Kerîm ve Vahhâb olan Allah, onların isnâdından yüce ve münezzehtir.

«Onu büsbütün de açıp durma.» Yani harcamada israf etme, gücünden fazlasını vermeye kalkışma, gelirinden çoğunu harcama «yoksa kaybedenlerden ve kınananlardan olursun.» Burası gramer bakımından leff ü neşr bâbındandır. Yani eğer cimrilik yaparak oturursan kınanırsın. Halk seni kınar, zemmeder ve senden müstağnî dururlar...

Gücünün üstünde elini açacak olursan da, harcayacak bir şey bulmadan otururbut ve o zaman da kaybedenlerden olursun. Kaybedenler anlamına gelen (الحسير) yürümekten âciz kalan hayvandır. Zayıf düştüğü ve bitkin olduğu için durur, o zaman hayvana (الحسير) adı verilir. Nitekim aynı kelimeyi Allah Teâlâ Mülk sûresinde kullanarak şöyle buyurmaktadır : «Gözünü bir çevir bak, bir aksaklık görebilir misin? Bir aksaklık bulmak için gözünü tekrâr tekrâr çevir bak. Ama göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.» (Mülk, 3, 4) Yani bir eksiklik göremeyip bitkin düşer. Burada cimrilik ve israfın kasdedildiğini söyleyen Abdullah İbn Abbâs, Hasan, Katâde, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd bu âyeti böyle tefsîr etmişlerdir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre Ebu Zenad... Ebu Hüreyre'den nakleder ki; o, Rasûlullahın şöyle dediğini duymuştur : Cimri ve infâk eden kişinin misâli, demirden iki cübbe-

si olan iki adamın misâlidir. Cübbelerinden biri göğüs hizâsına kadar, diğeri de gırtlak hizâsına kadardır. İnfâk eden kişi, infâk ettiği zaman cübbesi genişler ve parmaklarına kadar örtüp yürümenin eseri silininceye kadar onun içerisine dalar. Cimri kişi ise, bir şey infâk etmek istediği zaman demirden olan cübbenin halkası yerine yapışır ve o, cübbeyi genişletmek ister de genişletemez. Bu, Buhârî'nin Zekât kitâbındaki ifâdesidir.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hişâm İbn Urve eşi Fâtıma Bint Münzir kanalıyla ninesi Ebubekir'in kızı Esmâ'dan nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu söylemiştir :

أَنْفِقِ وَلَا تُحْصِي ، فَيُحْصِيَ اللهُ عَلَيْكِ

Sayarak verme ki Allah da sana sayarak vermesin.

Müslim'in Sahîh'inde Abdürrezzâk kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ bana, kendin için infâk et, buyurdu.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Muâviye İbn Ebu Müzerred kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hangi bir gün kullar sabahleyin kalkarlarsa; mutlakâ beraberlerinde gökten iki melek iner. Bunlardan birisi der ki : Allah'ım, infâk eden kişiye geride kalan artanı bırak. Diğeri de der ki : Allah'ım, tutan kişiye yokluk ver.

Müslim, Kuteybe kanalıyla Ebu Hüreyre'den merfû' olarak nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ وَمَا زَادَ اللهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلا عِزًّا . وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلّٰهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ

Sadaka malı eksiltmez. Kul ne kadar affederse mutlakâ Allah, onun izzetini o derecede artırır. Kim de Allah rızâsı için tevâzu gösterirse Allah onu yüceltir.

Ebu Kesîr, Abdullah İbn Amr'dan merfû' olarak nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cimrilikten sakının, çünkü sizden önce helâk edilmiş olanlar cimriliği emredip de cimrileşmiş olmalarından dolayı helâk edilmişlerdir. Onlara sıla-i rahmin kesilmesi emredilmiş onlar da koparmışlardır. Onlara azgınlık emredilmiş onlar da azıtmışlardır.

Beyhâkî Sa'dân kanalıyla... A'meş'in babasından nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bir kişi bir sadaka verirse; yetmiş şeytânın çenesini tutar.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Ubeyde el-Hattâb... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : İktisâd yapan muhtâç olmaz.

«Muhakkak ki Rabbın; dilediğine rızkı genişletir ve daraltır.» âyeti rızkı veren, alan, genişleten ve daraltanın Allah Teâlâ olduğunu bildiriyor. Yarattıklarında dilediği gibi tasarruf hakkının O'na âid olduğunu, dilediğini zengin, dilediğini fakîr kıldığını bunda da Allah'ın bir hikmeti bulunduğunu haber veriyor. Bunun için âyetin devâmında «Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.» Kimin zenginliğe hak kazandığını, kimin fakîrliğe müstehak olduğunu görür ve bilir. Nitekim hadîste şöyle buyrulur : Kullarımdan bazıları da vardır ki, yalnızca fakîrliğe elverişlidirler. Onları zenginleştirmiş olsam dinlerine karşı fesâda dalarlardı. Kullarımdan bazıları da vardır ki, ancak zenginliğe elverişlidirler. Onları fakîrleştirmiş olsaydım dinlerinde fesâda dalarlardı. Bazı insanlar için zenginlik bir istidrâc, fakîrlik de cezâ olur. Bundan da ondan da Allah'a sığınırız.

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَـٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَـٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾

31 — Çocuklarınızı açlık korkusuyla öldürmeyin. Onlara da size de Biz rızık veririz. Muhakkak ki onları öldürmek; büyük bir günâhtır.

Çocukları Öldürmek

Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın kullarına babanın evlâdına merhametinden daha çok merhametli olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah Teâlâ, çocukları öldürmeyi yasaklamaktadır. Ve çocuklara mîrâsı emretmektedir. Nitekim câhiliyyet ehli, kız çocuklarını vâris bırakmazlardı. Hattâ onlardan bir kısmı, üzerlerine yük olmasın diye kız çocuğunu öldürürdü. Bunun için Allah Teâlâ : «Çocuklarınızı açlık korkusuyla öldürmeyin.» buyurmuştur ve bu davranışı yasaklamıştır. Yani onların bulunması halinde muhtâç olmaktan korkarak öldürmeyin. Bunun için hemen arkasından Hak Teâlâ onların rızkına özen gösterdiğini bildirirerek «Onlara da, size de Biz rızık veririz.» buyuruyor. En'âm sûresinde ise «Çocuklarınızı açlıktan öldürmeyin» buyurmuştur. Yani fakîrlikten onları öldürmeyin. «Onlara da size de Biz rızık veririz.» (En'âm, 151)

«Muhakkak ki onları öldürmek; büyük bir günâhtır.» Büyük bir

hatâdır ifâdesi büyük bir günâhtır anlamınadır. Bazıları da bu âyet-i kerîme'yi (كان خطأ كبيراً) okumuşlardır ki bu da aynı mânâyadır.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Abdullah (İbn Mes'ûd) dan nakledilir ki; o, şöyle demiştir :

يَارَسُولَ اللهِ اَيُّ الذَّنْبِ اَعْظَمُ قَالَ اَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ ثُمَّ قَالَ اَيٌّ قَالَ اَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشْيَةَ اَنْ يَأْكُلَ مَعَكَ قَالَ ثُمَّ اَيٌّ قَالَ اَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ

Ey Allah'ın Rasûlü, en büyük günâh hangisidir? dedim. Rasûlullah buyurdu ki : Seni yaratmış olduğu halde Allah'a eşler koşmandır. Sonra hangisidir? dedim. Buyurdu ki : Seninle yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir. Sonra hangisidir? dedim. Buyurdu ki : Komşunun helâlıyla zinâ etmendir.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰٓ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾

32 — Zinâya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.

Allah Teâlâ kullarını zinâdan ve zinâya yaklaşmaktan, yani zinâya sevkeden nedenlerle iç içe olmaktan nehyederek «Zinâya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır.» buyuruyor. Yani büyük bir günâhtır. «Ve yol olarak da kötüdür.» Ne çirkin, kötü bir yol ve gidiş yeridir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn... Ebu Ümâme'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Genç bir delikanlı Hz. Peygambere gelerek : Ey Allah'ın Rasûlü, bana zinâ için izin ver, dedi. Halk onun üzerine yürüyerek onu tartakladılar ve; dur bakalım, dediler. Rasûlullah (s.a.) ona; beri gel, dedi. O da Peygambere biraz yaklaştı. Hz. Peygamber; otur, dedi. O da oturdu. Rasûlullah buyurdu ki : Onu anne annen için ister misin? O; Allah'a andederim ki hayır, Allah beni sana fedâ etsin ki hayır, dedi. İnsanlar da anneleri için bunu istemezler, dedi. Rasûlullah : Onu kızın için ister misin? dedi. O; hayır Allah'a ve Rasûlüne andolsun ki, Allah beni sana kurbân etsin ki hayır, insanlar da onu kızları için istemezler, dedi. Rasûlullah onu bacın için ister misin? deyince o hayır, Allah'a andolsun ki, beni sana kurbân etsin ki insanlar da onu kardeşleri için istemezler, dedi. Rasûlullah (s.a.) onu halan için ister misin? dedi. O; hayır beni sana

kurbân eden Allah'a andolsun ki insanlar onu halaları için de istemezler, dedi. Rasûlullah (s.a.) onu teyzen için ister misin? dedi. O; Allah'a andolsun ve beni sana kurbân etsin ki insanlar teyzeleri için de bunu istemezler, dedi. Ebu Ümâme der ki : Rasûlullah (s.a.) elini onun üzerine koyarak şöyle buyurdu : Allah'ım onun günâhını bağışla, kalbini temizle, namusunu temiz kıl. Ebu Ümâme der ki : Bundan sonra o delikanlı böyle bir şeye hiç tevessül etmemiştir.

İbn Ebu Dünya der ki : Bize Ammâr İbn Nasr... Heysem İbn Mâlik kanalıyla Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu nakletti : Allah katında şirkten sonra bir erkeğin kendisi için helâl olmayan bir rahme boşalttığı nutfeden daha büyük bir günâh yoktur.

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾

33 — Allah'ın harâm kıldığı canı öldürmeyin. Ancak hak ile olursa müstesnâ. Kim zulmedilerek öldürülürse; gerçekten Biz onun velîsine bir yetki tanımışızdır. Artık o da öldürmekte aşırı gitmesin. Muhakkak ki o, yardım görenlerden olmuştur.

Katil

Allah Teâlâ meşrû' bir hakka dayanmadan bir cana kıymayı yasaklıyor. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sâbit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor :

لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ النَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالثَّيِّبُ الزَّانِي وَالْمَارِقُ مِنَ الدِّينِ التَّارِكُ الْجَمَاعَةَ

Lâ İlâhe İllallah Muhammed'ün Rasûlullah, diyen müslüman bir kişinin kanı ancak şu üç şeyden biriyle helâl olur : Cana can. Evli olarak zinâ eden. Cemâattan ayrılıp dinden çıkan.

Sünen kitaplarında belirtilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah katında dünyanın yıkılması bir müslümanın öldürülmesinden daha basîttir.

«Kim zulmedilerek öldürülürse; gerçekten Biz onun velîsine bir

hak tanımışızdır.» Kâtile karşı ona bir yetki vermişizdir. O, muhayyerdir. İsterse kısas yaparak kâtili öldürür, isterse diyet karşılığı isterse karşılıksız kâtili öldürmekten vazgeçer. Sünnet-i Seniyye'de böyle sâbit olmuştur. Derin denizler gibi olan İmâm İbn Abbâs, bu âyet-i kerîme'nin umûmî hükmünden Muâviye'nin saltanata yetkili olduğu netîcesini çıkarmıştır. Onun ileride hükümdâr olacağını belirtmiştir. Çünkü o, Hz. Osmân'ın velisiydi. Hz. Osmân da zulmen öldürülmüş olduğundan Muâviye Hz. Ali'den Hz. Osmân'ın kâtillerinin kısas yapılmak üzere kendisine teslîm edilmelerini istiyordu. Muâviye Emevî idi. Hz. Ali de imkân bulup böyle yapmak için işi zamana bırakıyordu. Ali, Muâviye'den Şam'ı kendisine teslîm etmesini istemişti. Muâviye de Hz. Osmân'ın kâtilleri kendisine teslîm edilinceye kadar Şam'ı Hz. Ali'ye teslîm etmekten kaçınmıştı. Bunun için Muâviye ve Şam halkı da, Hz. Ali'ye bîat etmemişlerdi. Nihâyet uzun hâdiselerden sonra Muâviye güç kazanıp İbn Abbâs merhûmun tefâül ettiği gibi idâreyi eline almıştı. İbn Abbâs bu tefâülünü bu âyet-i kerîme'den çıkarmış. Bu da garîb bir iştir. Taberânî, Mu'cem isimli eserinde bunu naklederek şöyle der : Bize Yahyâ İbn Abdülbâkî... Zehdem el-Cermî'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz İbn Abbâs'ın gece meclisindeydik. Dedi ki : Ben size bir hadîs nakledeceğim ki bu ne gizlidir, ne de açıktır. Bu adam —Hz. Osmân'ı kasdediyor— hakkında olanlar olunca ben Ali'ye şöyle dedim : Köşeye çekil. Eğer bir delikte bulunacak olursan, çıkarılıncaya kadar ta'kîb edilirsin. Ali bana isyân etti. Allah'a yemîn ederim ki; Muâviye sizin üzerinizde muhakkak emîr olacaktır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «Kim zulmedilerek öldürülürse; gerçekten Biz onun velîsine bir yetki tanımışızdır. Artık o da öldürmede aşırı gitmesin.» Ey Kureyş'liler muhakak ki o sizi İran ve Bizans kanunlarına götürecektir. Hıristiyan, yahûdî ve mecûsîleri başınıza dikecektir. Sizden her kim o gün bilinen bir şeyi alırsa kurtulur. Kim de terkederse ki, siz de terk edenlersiniz, eski nesiller gibi, helâk olanlardan olursunuz.

«Artık o da öldürmede aşırı gitmesin.» Yetki sâhibi, kâtili öldürmede aşırı gitmesin. Organlarını kesmesin. Kâtil olmayana kısas uygulamasın.

«Muhakkak ki o, yardım görenlerden olmuştur.» Yetki sahibi kâtile karşı şer'an yardım görenlerden olduğu gibi, ölçü olarak da gâlib gelenlerden olmuştur.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۖ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

34 — Erginlik çağına ulaşıncaya kadar, en güzel şeklin dışında yetîmin malına yaklaşmayın. Ahdi yerine getirin. Muhakkak ki ahid mes'ûliyettir.

35 — Ölçtüğünüz zaman da ölçüyü tâm tutun. Ve dosdoğru ölçekle tartın. Bu daha hayırlıdır. Ve netîce itibârıyla daha güzeldir.

Ölçü ve Tartı

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Erginlik çağına ulaşıncaya kadar, en güzel şeklin dışında yetîmin malına yaklaşmayın.» Yani onda iyi niyetle harcamada bulunun. «Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günâhtır.» (Nisâ, 2) «Öksüzleri evlenme çağına gelene kadar deneyin. O vakit kendilerinde bir olgunlaşma görürseniz; mallarını kendilerine teslîm edin. Büyüyecekler de geri alacaklar diye onları israf edip de tez elden yemeyin.» (Nisâ, 6)

Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.) Hz. Ebu Zerr'e şöyle demiş :

يَا أَبَا ذَرٍّ ! إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي لَا تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَلَا تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ

Ey Ebu Zerr, ben seni güçsüz görüyorum ve kendim için istediğimi senin için de istiyorum. İki kişinin üzerine emîr olma ve yetîm malına velâyet etme.

«Ahdi yerine getirin.» İşlem yaptığınız akidleri ve üzerinde insanlarla anlaştığınız ahidleri yerine getirin. Çünkü ahid de akid de sâhibinden sorulur. «Muhakkak ki ahid mes'ûliyettir.»

«Ölçtüğünüz zaman da ölçüyü tâm tutun.» Ölçüde aşırı gitmeyin ve eksik ölçerek insanların mallarını azaltmayın.

«Ve dosdoğru ölçekle tartın.» Bazıları (القسطاس) kelimesini (القسطاس) şeklinde kafın ötresi ve esresiyle okumuşlardır. Bu kelime, ölçek anlamınadır. Mücâhid ise; bunun Rûm dilinde adâlet demek oduğunu söyler. Dosdoğru anlamına gelen (المستقيم) kelimesi; inhiraf, sarsıntı ve eğrilik bulunmayan şey demektir.

«Bu, daha hayırlıdır.» Sizin hem bu dünyanız; hem de öbür dün-

yanız için daha hayırlı «Ve netîce itibârıyla daha güzeldir.» Âhiretiniz, dönüşünüz ve varışınız bakımından daha güzeldir. Saîd, Katâde'den naklen bu âyeti; sevâb ve cezâ bakımından daha hayırlıdır, şeklinde te'vîl ettiğini söyler. Saîd'in bize haber verdiğine göre; Abdullah İbn Abbâs şöyle dermiş : Ey Mevâlî topluluğu, siz iki şeyin başına geçirildiniz ki sizden önceki insanlar bu yüzden helâk olmuşlardır. Bunlar şu ölçekler ve şu tartılardır. Saîd der ki : Abdullah İbn Abbâs Hz. Peygamberin şöyle dediğini de bildirir : Bir kişi harâma gücü yetip de sonra sırf Allah'tan korktuğu için vazgeçerse; muhakkak Allah ona âhiretten önce şu geçici dünya hayatında o bıraktığı şeyden daha hayırlısını verir.

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۚ إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ﴿٣٦﴾

36 — Hakkında bilgin olmadığı şey üzerinde durma. Çünkü kulak da göz de, kalb de bütün bunlar ondan sorumludurlar.

Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'tan naklen onun bu âyeti (لاتقل ماليس) şeklinde okuduğunu bildirmiştir. Avfî ise İbn Abbâs'tan naklen onun bu âyetle, bilgisi olmadığı birisi hakkında bir şeyi kasdetme mânâsı verdiğini bildirmiştir. Muhammed İbn Hanefiyye ise; bununla yalancı şâhidliğin kasdedildiğini söyler. Katâde der ki : Görmeden gördüm, duymadan duydum, bilmeden bildim, deme. Allah Teâlâ bunların hepsini senden soracaktır. Yukarıda zikredilenin özeti şudur : Allah Teâlâ bilgisizce söylemeyi hattâ vehim ve hayâldan ibâret olan tahmînle söylemeyi yasaklamıştır. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Zannın çoğundan sakının. Çünkü bazı zanlar vardır ki günâhtır.» (Hucurât, 12) Hadîste ise şöyle buyurulur : Zandan kaçının. Çünkü zan, sözün en yalan olanıdır. Ebu Dâvûd Sünen'inde der ki : Kişinin; öyle sandılar, diyerek adım atması ne kötüdür. Bir başka hadîste ise şöyle buyurulur : Uydurmanın en uydurması; kişinin, gözünün görmediği şeyi gözüyle görmüş gibi bildirmesidir. Yine sahîh hadîste şöyle buyurulur : Kim, bir rü'yâ görmediği halde gördüğünü iddia ederse; kıyâmet gününde iki saçı bağlamakla mükellef kılınır. Halbuki o bunu bağlayamaz.

«Bütün bunlar» Yani göz, kulak ve gönül ile elde edilen niteliklerin hepsinde «ondan sorumludurlar.» kıyâmet günü kul bunlardan sorulur. Bunlardan da ne yaptıkları suâl edilir. Burada (أولئك) ke-

limesi yerine (تلك) kelimesini kullanmak sahîhtir.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

37 — Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.

38 — Bütün bunlar Rabbın katında beğenilmeyen kötü şeylerdir.

Kibir

Allah Teâlâ, kullarını yürüyüşte tekebbüre, gösterişe ve zorbalığa kaçmaktan nehyederek «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme» buyuruyor. Azgın zorbalar gibi oraya buraya eğilerek böbürlenip yürüme. «Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin.» Senin yürüyüşünle yeryüzü yarılacak değildir elbette. İbn Cerîr böyle demiş ve bu konuda Ru'be İbn el-Accâc'ın bir şiirini delil göstermiştir (...)

«Ne de boyca dağlara ulaşabilirsin» Yani eğilip bükülmen, gurûrlanıp öğünmen ve kendine hayrânlık duymanla dağlara ulaşabilecek değilsin. Aksine bu tür davranışlarda bulunan, onun aksi ile karşılanır. Nitekim sahîh hadîste vârid olduğuna göre, şöyle buyrulur : Sizden önceki kavimlerden bir kişi üzerindeki elbisesiyle böbürlenerek yürüdüğü sırada, yer yarıldı ve o içine gömüldü. Kıyâmet gününe kadar da gömülmeye devâm etmektedir. Kezâ Allah Teâlâ Kârûn'dan bahsederken, onun kavmine karşı süslenerek böbürlenip çıktığını ve Allah Teâlâ'nın hem onu hem de onun yurdunu yere batırdığını bildiriyor. Sahîh hadîste vârid olduğuna göre, şöyle buyrulur : Kim Allah için tevâzu' ederse, Allah onu yüceltir. O kendi yanında hakîr, halkın yanında büyüktür. Kim de büyüklük taslarsa; Allah onu indirir. O, kendi yanında büyük, halkın yanında fakîrdir. Hattâ halkın yanında o köpeklerden ve domuzlardan daha çok menfûrdur.

Ebu Bekr İbn Ebu Dünya, el-Humûl ve't-Tevâzu' isimli kitâbında der ki : Ahmed İbn İbrâhîm İbn Kesîr, Haccâc İbn Muhammed'den o da Ebu Bekr el-Hüzelî'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Biz Hasan ile beraber bulunduğumuz sırada ona İbn el-Ehîm —Mansûr'u kasdediyor— rastladı. Mansûr'un üzerinde ipekten cübbeler vardı. Üst üste ayağına kadar uzanıyordu. O böbürlenerek yürüyordu. Ha-

san ona şöyle bir baktı ve of of burnuyla böbürleniyor, omuzu kalkmış, yanağı kabarmış ve iki yanından bakıyor. Yani ahmağın teki. Teşekkür etmeden, zikredilmeden, bir yanından bakarak evet, diyor. Bu konuda Allah'ın emrini tutmuyor ve Allah'ın hukûkunu yerine getirmiyor. Allah'a hamdolsun ki, onlardan hiç birisi normal tabîatları üzere yürümüyorlar. Delilerin sarsılışı gibi sarsılıyorlar. Halbuki her uzuvları bir nimettir. Şeytân bile onu la'netler. Mansûr bunu işitince, dönüp kendisinden özür diledi. O; benden özür dileme, Rabbına tevbe et. Allah Teâlâ'nın «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.» buyruğunu duymadın mı? Âbid olan Buhterî, Hz. Ali âilesinden böbürlenerek yürüyen birini görünce ona dedi ki : Seni kendisiyle ikrâma erdiren kişinin yürüyüşü böyle değildir. Adam bir daha o yürüyüşünü terketti. Abdullah İbn Ömer de yürüyüşünde böbürlenen bir adam gördü ve şeytanların da kardeşleri vardır, dedi. Hâlid İbn Madân der ki : Elinizi kolunuzu sallayarak yürümekten kaçının. Çünkü kişinin elleri bedeninin diğer kısmındandır. İbn Ebu Dünyâ her iki rivâyeti de kaydeder.

İbn Ebu Dünya der ki : Bize Halef İbn Hişâm el-Bezzâr... Bahnes'den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ümmetim elini kolunu sallayarak yürüdüğü ve İran'lılarla Bizans'lılar kendilerine hizmet ettiği zaman birbirlerine musallat kılınırlar.

«Bütün bunlar, Rabbın katında beğenilmeyen kötü şeylerdir.» Bu âyetteki (سيئة) kelimesini (سيئه) şeklinde okuyan kişilere göre bu, azgınlık mânâsına gelir. Bu takdîrde âyetin anlamı şöyle olur : «Çocuklarınızı açlık korkusuyla öldürmeyin...» (31. âyet) kavlinden bu yana nehyettiğimiz şeylerin hepsi kötü şeylerdir ve bundan dolayı kişi, Allah katında hoş karşılanmayarak muâheze edilir. Allah onları sevmez ve memnun kalmaz.

(سيئه) kelimesini İzâfet halinde (سيئه) şeklinde okuyanlara göre âyetin mânâsı şöyle olur : Rabbın buyurmuştur ki : Kendisinden başkasına ibâdet etmeyesiniz, ana ve babaya iyi davranasınız... (23. âyet) kavlinden buraya kadar zikrettiklerimizin hepsinin kötüsü yani çirkini Allah katında da kötüdür. İbn Cebîr merhûm âyeti bu şekilde yönlendirmiştir.

ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوْحَىٰٓ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتُلْقَىٰ فِى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾

39 — Bunlar, Rabbının sana vahyettiği hikmettendir. Allah ile beraber bir başka ilâh edinme. Yoksa kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.

Rabbının Hikmetleri

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Sana emrettiğimiz şu güzel huylar ve sana yasakladığımız o kötü sıfatlar ey Muhammed, insanlara emretmen için sana vahyettiğimiz hükümlerdir.

«Allah ile beraber bir başka ilâh edinme. Yoksa kınanmış ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.» Hem kendi kendini kınarsın hem de halk seni kınar. İbn Abbâs ve Katâde (مدحوراً) kelimesine kovulmuş anlamını vermişlerdir. Bu hitâbla kasdedilenler, Rasûlullah (s.a.) vâsıtasıyla ümmetin kendisidir. Hz. Peygamber ise —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— ma'sûmdur.

أَفَأَصْفَاكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

40 — Yoksa Rabbınız size oğulları seçti de kendisi meleklerden kızlar mı edindi? Muhakkak ki siz, büyük bir söz söylüyorsunuz.

Allah Teâlâ, meleklerin Allah'ın kızları olduklarını iddiâ eden ve yalan söyleyen müşrikleri —Allah'ın la'netleri onların üzerine olsun— reddediyor. Onlar Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi kabul etmişler ve Allah'ın kızları olduklarını iddiâ etmişlerdir. Sonra da meleklere takılmışlardır. Binâenaleyh her üç durumda da büyük bir hatâ işlemişlerdir. Allah Teâlâ onları reddederek «Yoksa Rabbınız size oğulları seçti de kendisi meleklerden kızlar mı edindi?» buyuruyor. Yani size erkekleri verdi de kendisi için kızları mı seçti? diye iddiâ ediyorsunuz? Sonra onları reddi şiddetle artırarak buyuruyor ki : «Muhakkak ki siz, büyük bir söz söylüyorsunuz.» Sizin iddiânıza göre Allah'ın çocuklarının bulunması, sonra kendinizin olmasından hoşlaşmadığınız kız çocuklarını Allah'a isnâd edişiniz —kaldı ki siz, onları istemediğiniz için diri diri öldürüyordunuz— ve bu konulardaki iddiâlarınız aslında büyük bir yemîndir. «Büyük bir söz söylüyorsunuz.». Nitekim Allah Teâlâ Meryem sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Bir kısım kimseler : Rahmân çocuk edindi, dediler. Andolsun ki, ortaya çok kötü bir şey attınız. Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü

neredeyse gökler paralanacak, yer yarılacak, dağlar göçecekti. Oysa Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Rahmân'a kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyâmet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88-95)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا ۚ وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾

41 — Andolsun ki Biz, öğüt alsınlar diye bu Kur'an'da çeşitli açıklamalar yaptık. Fakat bu, nefretinden başka bir şeyi artırmıyor.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Biz, öğüt alsınlar diye bu Kur'an'da çeşitli açıklamalar yaptık. Orada bulunan huccet, belge, öğüt ve benzeri uyarıları görüp ibret alsınlar diye bunları zikrettik. Böylece üzerinde bulundukları şirk, zulüm ve iftirâdan vazgeçebilirlerdi. Ama bu öğütler zâlimlere ancak Hak'tan nefret edip uzaklaşmaktan başka bir şeyi artırmadı.

قُل لَّوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَّابْتَغَوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾

42 — De ki : Onların dedikleri gibi Allah ile beraber tanrılar bulunsaydı, o zaman hepsi Arş'ın sâhibi olmaya bir yol ararlardı.

43 — Onların söylediklerinden O münezzehtir, yücedir ve uludur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey Muhammed, Allah'ın yarattıklarından ortakları bulunduğunu iddiâ eden ve kendilerini Allah'a yaklaştırması için bu ortaklara tapınan şu müşriklere söyle : Eğer mes'ele sizin dediğiniz gibi olsaydı ve Allah ile beraber kendisine yaklaşılması, huzûrunda şefâat edilmesi için başka tanrılar bulunsaydı, o söz konusu olan tanrılar da Allah'a ibâdet ederler, yaklaşırlar ve O'na ulaşmak için vesîleler ararlardı. Öyleyse Allah'tan başka ibâdet ettikle-

riniz gibi siz de yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edin. Sizinle Allah arasında vâsıta olabilecek ma'bûdlara ihtiyâcınız yoktur. Çünkü Allah bunu sevmez ve hoşlanmaz. Aksine nefret eder ve kabul etmez. Allah Teâlâ bu durumu, bütün peygamberlerinin diliyle yasaklamıştır. Sonra Hak Teâlâ yüce zâtını bu gibi iddiâlardan tenzîh ve takdîs ederek buyuruyor ki : «Onların söylediklerinden O münezzehtir.» Bu zâlim ve azgın müşriklerin iddiâ ettikleri gibi Allah'tan başka ilâhların bulunmasından O, münezzehtir, yücedir, uludur. O bir tek ve eşsiz Allah'tır. Samed'dir. Doğurmamış ve doğrulmamıştır. Hiç bir kimse O'nun eşi ve dengi değildir.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَٰوَٰتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ ۚ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

44 — Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar; O'nu tesbîh ederler. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur. Ama siz, onların tesbîhlerini anlamazsınız. Muhakkak ki O Halîm, Gafûr olandır.

Her Şey Allah'ı Tesbîh Eder

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Yedi gök ve yeryüzü ile orada bulunanlar Allah'ı tesbîh, takdîs ederler. Şu müşriklerin öne sürdükleri iddiâdan dolayı onu tenzîh, ta'zîm ederler, tesbîh ederler ve rubûbiyetinde, ulûhiyyetinde tek ve eşsiz olduğuna şâhidlik ederler.

Her şeyde bir delil vardır O'na;
Delâlet eder O'nun bir olduğuna.

Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden dolayı az kalsın gökler yarılacak, yerler parçalanacak ve dağlar yere kapanacaktı.»

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Ali İbn Abdülazîz... Abdurrahmân İbn Kurt'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) mi'râca çıkarıldığı gece makâm ile zemzem arasında imiş. Cibrîl sağında, Mîkâîl solunda imiş. Hz. Peygamber o ikisi ile birlikte uçmuş, yedi göğe ulaşmış. Döndüğü zaman şöyle buyurmuş : Pek çok tesbîh ile beraber, göklerin şöyle tesbîh ettiğini duydum :

Yüce gökler heybet sâhibini tesbîh ederler. Yücelik sâhibinin yü-

celiğinden eğilmişlerdir. Tesbîh ederiz yücelerin yücesini, tenzîh ve takdîs ederiz O'nu.

«O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» Yaratıklardan hiç bir şey yoktur ki; Allah'ı hamd ile tesbîh etmesin. «Ama siz onların tesbîhlerini anlamazsınız.» Ey insanlar, dilleriniz farklı olduğu için siz onların tesbîhlerini anlamazsınız. Bu hüküm hayvanlar, bitkiler ve katı varlıkların hepsine şâmildir. Bu görüş, en çok meşhûr olan görüştür. Nitekim Buhârî'nin Sahîh'inde Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilir ki; o, şöyle demiştir : «Biz yenirken yemeğin tesbîh ettiğini duyardık.»

Ebu Zerr'in hadîsinde de Rasûlullah (s.a.) ın eline çakıl taşlarını aldığında, arının vızıltısı gibi onların tesbîhinin duyulduğu bildirilir. Ebubekir Ömer ve Osmân'ın da elinde taşlar bu şekilde tesbîh etmişlerdir. Allah onlardan râzı olsun. Bu meşhûr bir hadîs olup, Müsned'lerde yer alır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan... Sehl İbn Muâz İbn Enes'ten nakletti ki; o, babasından naklen şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) bir topluluğa rastlamış. Onlar yükleri yüklü olarak hayvanlarının üzerinde duruyorlarmış. Rasûlullah (s.a.) onlara buyurmuş ki : Onlara sâlim olarak binin, sâlim olarak bırakın. Ancak yollarda ve sokaklarda onları kendi lâkırdılarınız için kürsü kılmayın. Nice binilen hayvan vardır ki binenden daha hayırlıdır. Ve ondan daha çok Allah Teâlâ'yı zikreder. Neseî'nin Sünen'inde Abdullah İbn Amr der ki : Rasûlullah (s.a.) kurbağayı öldürmeyi yasakladı ve onun sesinin tesbîh olduğunu bildirdi.

Katâde... Abdullah İbn Amr'dan nakleder ki : Bir kişi Lâ İlâhe İllallah deyince ki bu kelime ihlâs sözüdür. Allah Teâlâ, bir kişi onu demedikçe hiç bir amelini kabul etmez. Elhamdülillah deyince bu, şükür kelimesidir. Bir kul onu söylemedikçe Allah'a aslâ şükretmiş olmaz. Allahu Ekber deyince bu, göklerle yerin arasını doldurur. Sübhânellah deyince bu mahlûkâtın duâsıdır. Allah Teâlâ yaratıklarından hiç birini namazsız ve tesbîhsiz bırakmış değildir. Lâ Havle Velâkuvvete İllâbillâh deyince, Allah Teâlâ buyurur ki : Kulum Bana teslîm oldu Ben de onun teslîmiyyetini kabul ederim.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vehb İbn Cerîr... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) ın huzûruna üzerinde düğmeleri hâlis ipekten taylasân bir cübbe bulunan bir bedevî geldi. —hâlis ipekle süslenmiş diye de söylemiş olabilir— ve dedi ki : Şu arkadaşınız her çobanoğlu çobanı yüceltmek ve her reîsoğlu reîsi düşürmek istiyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızarak ayağa kalkmış, cübbesinin eteklerinden tutarak kendine doğru çekmiş ve şöyle

demiş : Senin üzerinde akıllı bir adamın elbisesini görmüyorum. Sonra Hz. Peygamber dönüp oturmuş ve şöyle buyurmuş : Hz. Nûh vefât edeceği zaman, iki oğlunu yanına çağırdı ve onlara şöyle dedi : Ben size vasiyyetimi anlatacağım. İki şeyi size emredeceğim ve iki şeyi de size yasaklayacağım. Allah'a şirk koşmaktan ve kibirden sizi nehyederim. Lâ İlâhe İllallah'ı size emrederim. Çünkü gökler, yeryüzü ve ikisi arasında bulunan her şey terâzinin bir kefesine konsaydı, Lâ İlâhe İllallah da öbür kefesine konsaydı; Lâ İlâhe İllallah daha ağır basardı. Eğer göklerle yeryüzü bir halka olsaydı, Lâ İlâhe İllallah onların üzerine konmuş olsaydı; o ikisi çöküverirlerdi. Size Sübhanellah ve Bihamdihi'yi emrediyorum. Çünkü bu, her şeyin duâsıdır ve her şey onunla rızıklanır. Bu hadîsi İmâm Ahmed, ayrıca Süleymân İbn Harb kanalıyla Sak'ab İbn Zübeyr'den daha uzun olarak rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyetinde münferid kalmıştır.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Nasr İbn Abdurrahmân... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hz. Nûh'un oğluna emrettiği şeyi size bildireyim mi? Nûh oğluna demişti ki : Ey oğlum, sana Sübhânellah demeyi emrederim. Çünkü o, yaratıkların ibâdeti ve tesbîhidir. Yaratıklar onunla rızıklanır. Allah Teâlâ da : «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» buyurmaktadır. Bu hadîsin isnâdı zayıftır. Çünkü râvîler arasında yeralan Mûsâ İbn Ubeyde el-Rebezî, pek çok hadîsçilere göre zayıftır.

İkrime : «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» âyeti konusunda şöyle der : Direk tesbîh eder. Ağaç tesbîh eder. Selef'ten bazıları dediler ki : Kapının sesi tesbîhidir. Suyun şırıltısı tesbîhidir. Çünkü Allah Teâlâ : «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» buyurmaktadır. Süfyân es-Sevrî, Mansûr kanalıyla İbrâhîm'den nakleder ki, o; yemek tesbîh eder, demiştir. Hacc sûresinin başındaki secde âyeti (Hacc, 18) bu söze şâhiddir.

Başkaları da demişlerdir ki : Ancak rûhu olan varlıklar, yani hayvanlar veya bitkiler tesbîh ederler. Katâde ise der ki : Rûhu olan her şey, ağaç veya onda bulunan her şey tesbîh eder. Hasan ve Dahhâk da bu âyetin tefsîrinde rûhu olan her şeyin tesbîh edeceğini bildirir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Humeyd... Cerîr'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz Yezîd er-Rakkâşî'nin yanındaydık. Beraberinde Hasan ile birlikte yemek yiyorlardı. Masaya yaklaştılar. Yezîd er-Rakkâşî dedi ki : Ey Ebu Saîd, bu masa da tesbîh eder mi? O bir kere tesbîh ederdi, dedi. Ben derim ki : Masa, ahşap bir sofradır. Hasan merhûm yeşil olduğu için onun canlı olduğuna ve tesbîh ettiğine kanâat getirmiştir. Ama ağaç koparılıp kuruyunca onun tesbîhi artık kesilmiştir. Bu görüşe Abdullah İbn Abbâs'ın Hz. Peygamberden

naklettiği şu hadîs uygun düşmektedir : Hz. Peygamber iki kabre rastladı ve bu iki kabrin sâhibinin azâblandırıldıklarını, ancak azâb çekmelerinin büyük bir şeyden dolayı olmadığını bildirdi. Birincisi idrârdan sakınmıyordu. İkincisi ise koğuculuk yapıyordu. Sonra Hz. Peygamber yaş bir hurma fidanı aldı, onu ikiye böldü ve her birinin kabrine dikti. Sonra da şöyle dedi : Umarım bu iki fidan kurumadığı sürece onların azâbı hafîfletilir. Buhârî ve Müslim bu hadîsi tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsle ilgili söz eden bilginlerden bir kısmı derler ki : Hz. Peygamber kurumadıkça, diye kayıd koymuştur. Çünkü o iki fidan yeşil oldukları sürece tesbîhe devâm ederler ama kuruyunca tesbîhleri biter. Allah en iyisini bilendir.

«Muhakkak ki O, Halîm, Gafûr olandır.» Yani Allah kendisine isyân edeni çabucak cezâlandırmaz. Bilakis erteler ve bekletir. Eğer o, küfür ve inâdında devâm ederse kudret sâhibi bir gücün yakalayışıyla onu yakalar. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde vârid olan bir hadîste Rasûlullah şöyle buyurur : Allah Teâlâ zâlime müsâade verir. Nihâyet onu yakalayınca bir daha kaçıp kurtulamaz. Sonra Hz. Peygamber şu âyet-i celîle'yi okudu : «İşte Rabbın halkı zâlim olan kasabaları yakaladığı zaman, yakalayışı böyledir. Doğrusu onun yakalayışı elîmdir, şiddetlidir.» (Hûd, 102) Ve yine Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Nice kasabalar var ki halkı zâlim olduğu halde oraya mühlet verdim, sonra onu yakaladım. Dönüş Bana'dır. (Hacc, 48) Kim de içinde bulunduğu küfür veya isyândan vazgeçer, Allah'a döner, tevbe ederse; Allah onun tevbesini kabul eder. Nitekim Hak Teâlâ, Nisâ sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Kim de kötülük yapar veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse; Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğunu görür.» (Nisâ, 110) Aynı şekilde burada da «Muhakkak ki O, Halîm, Gafûr olandır.» buyurmuştur. Nitekim Fâtır sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu, zevâl bulmasın diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer onlar zevâle uğrarsa, O'ndan başka andolsun ki onları kimse tutamaz. O, şüphesiz Halîm, Gafûr olandır.» (Fâtır, 41) Yine aynı sûrede şöyle buyurmaktadır : «Allah insanları işlediklerine karşılık hemen yakalayıverseydi; yeryüzünde bir canlı bırakmaması gerekirdi. Ama onları belirli bir süreye kadar erteler. Süreleri gelince gereğini yapar. Muhakkak ki Allah, kullarını görmektedir.» (Fâtır, 45)

İZÂHI

Şeyh Ali es-Semerkandî (Kuddise Sırruhu) Bahr el-Ulûm isimli eserinde der ki : Selef-i Sâlihîn, iki âyette mevcûd olan tesbîh kelimesini hakîkatına hamletmişlerdir ki en doğrusu budur. Katı varlıkların

konuşması kabul ediliyorsa, tesbîhinin de kabul edilmesi gerekir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki : Benim Mekke'de tanıdığım bir taş var. Ben peygamber olarak gönderilmezden önce o bana selâm verirdi. Bugün de onu ben tanırım. Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) der ki : Biz yenirken yemeğin tesbîh ettiğini duyardık. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de söz konusu edilen derilerin ve uzuvların şehâdeti de bu türdendir. Nitekim İbn Abbâs der ki : Allah Teâlâ : «Biz dağları Dâvûd'un emrine vermiştik. Sabah akşam onunla tesbîh ederlerdi», kavli ile; Dâvûd tesbîh ettiği zaman dağlar da ona tesbîhle karşılık verirlerdi, denilmek istenmiştir. Mücâhid der ki : İster canlı olsun, ister cansız olsun her şey Allah'ı tesbîh eder. Bunların tesbîhi : Sübhânallah ve Bihamdihî'dir. Mikdâd İbn Ma'dîkerib der ki : Toprak, yaşarmadığı müddetçe Allah'ı tesbîh eder. Yaprak, ağaçta olduğu sürece Allah'ı tesbîh eder. Su, aktığı sürece Allah'ı tesbîh eder. Elbise, yeni olduğu sürece Allah'ı tesbîh eder. Eskiyip kirlenince tesbîhi terkeder. Kuş, uçtuğu sürece Allah'ı tesbîh eder, durunca tesbîhi bırakır.

Hadîs-i Şerîf'te buyrulur ki : Denizde yüzen her balık ve havada uçan her kuş, yalnızca Allah'ı tesbîh eder. Medârik tefsîrinde belirtildiği gibi, Nehaî der ki : Katı ve canlı her şey Allah'ı hamd ile tesbîh eder. Hattâ kapının gıcırtısı ve tavanın tıkırtısı bile tesbîhtir. İkrime der ki : Ağaç Allah'ı tesbîh eder. Ancak direk haline geldiği zaman tesbîh etmez. Ağaç veya bitki yaş kaldığı sürece Allah'ı tesbîh eder. Bu, aklen mümkün bir şeydir. «el-Hülâsa»da denir ki; kabristandaki ota, ağaca ve oduna ihtiyâç yoksa koparmak mekrûhtur. Çünkü onlar Allah'ı tesbîh ederler. «el-Müntekâ» isimli eserde denilir ki : Eski bir kabirde hiç bir iz kalmasa da, insanların ondan yararlanmaları doğru değildir. Ne binâ yapabilirler, ne de otlarında hayvanlarını yayabilirler. «el-Feth el-Karîb»de denilir ki : Katı varlıkların tesbîhi nedeniyle bereket meydana geldiğine göre, zikirlerin en eşrefi olan Kur'an vâsıtasıyla bereketin elde edilmesi daha uygundur. Bilhâssa sâlih bir kişi okumuşsa. Bunun için âlimler, kabristanda Kur'an okunmasını müstehab saymışlardır. Kabrin giriş kapısına ya da lahdin ayak ucuna reyhân ve benzeri çiçekler dikilebilir mi? Cevab olarak denir ki : Hadîs-i şerîf mutlak şekilde vârid olmuştur. Kabrin neresine dikilirse dikilsin maksad hâsıl olur. Hz. Peygamber bir gün bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe okuyordu. Adamın biri üç basamaklı bir minber yaptı. Hz. Peygamber minberin üzerine çıkmak isteyince, hurma kütüğü inledi. Rasûlullah minberden inip elini hurma kütüğünün üzerine koydu ve dedi ki : İstediğini seç. İstersen seni olduğun yere dikeyim ve olduğun gibi kalasın. İstersen seni cennete dikeyim oranın ırmaklarından ve gözelerinden sular içesin, güzelce yeşerip meyveler veresin de

Allah dostları senin meyvenden yesinler. Ağaç, cenneti ve âhiret diyârını dünyaya tercîh etti. Hz. Peygamber vefât edince bir başka yere kaldırılan hurma kütüğü çürüdü ve toprağa karıştı. Defnedildiği de söylenir. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 429-430)

«Hasâis es-Sûre» isimli eserde bildirilir ki : Taşın selâm vermesi ve ağacın konuşup peygamberliğine şehâdet etmesi, çağrısına icâbet etmesi gibi özellikler yalnızca Hz. Peygambere hâstır. Süheylî der ki : Taşın konuşmasının hayat ve bilgi ile birlikte olması mümkündür. Taşın canlanmaksızın mücerred eski şeklinde konuşmuş olması da muhtemeldir. Şeyh el-Ekber (Kuddise Sırruhu) demiş ki : Akıl sâhiplerinin çoğunluğu hattâ hepsi derler ki; katı maddeler akletmezler. Çünkü onların gözü bunu görmez. Bize göre; mes'ele böyle değildir. Bir katı maddenin yanına peygamber veya velî gelirse, taş onunla konuşur. Ve sözgelimi Allah Teâlâ'nın onlarda o anda bilgi ve canlılığı yarattığı söylenebilir. Bize göre mes'ele şöyledir : Hayat sırrı, bütün âleme yayılmıştır. Vârid olur ki müezzinin sesini işiten her yaş ve kuru şey, onunla beraber şehâdet eder. Ancak bunu bilenler görür. Allah Teâlâ insan ve cinlerden katı varlıklardaki hayatı kavrama gücünü kaldırmıştır. Ancak bizim ve benzerlerimizin kudreti bunun müstesnâsıdır. Biz Allah Teâlâ'nın bize katı varlıkların hayâtiyyetini keşfetmiş olduğunu bilmek için delile ihtiyâç duymayız. Onların canlılığını göstermiş, tesbîhlerini duyurmuş, konuşmalarını işittirmiştir. Allah'ın tecellîsi vâki' olunca dağın oynaması da, sâdece dağın Allah'ın azametini bilmesindendir. Eğer Allah'ın azametini bilmemiş olsaydı, dağ yerinden oynamazdı... Bazı büyükler dediler ki : Her bilinen diridir. Çünkü bilen kişiye bilgiyi o verir. Nasıl güneşin ışığı gören herkesi aydınlatırsa, kendiliğinden diri olan şey de gören herkese diri olduğunu gösterir. Ve her şeyin O'nunla diri olduğunu belirtir. Keşf erbâbı katında ağaçların ve katı varlıkların bir hayatı vardır. Kalbi olan onların konuşmasını dinler, kulağı olan o sesi duyar. Şeyh Üftâde (Kuddise Sirruhu) dedi ki : Sâlik, sülûk esnâsında feleklerin hareketini işitir. Bu riyâzî kuvvetle olur. Onun halîfesi Hz. Hüdâî (Kuddise Sirruhu) dedi ki : Teheccüd vakti abdest almaya çıktım. Akan suyun, aynı vezinle; Ya Rahîm, ya Rahîm, ya Rahîm diye niyâz ettiğini duydum. Bunun benzerleri sayısızdır. Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki : Şeyhim ve dayanağım (Allah onun rûhunu reyhâna çevirsin) hazretleri, bazı sûfîleri iftâra çağırdı. O sıralarda su ve ekmekten başka şeyle iftâr edilmezdi. Ancak ertesi akşam yemek yenirdi. Dedi ki : Şu ekmeğin de hakkânî bir rûhu vardır. Onun dışı bedene, rûhu ise rûha döner. Dışı ile cisim kuvvet kazanır, rûhuyla da rûh kuvvet kazanır. Her var olanın ya hayvanî veya hakkânî bir rûhu vardır. Ölen cesedin

hakkânî bir rûhu vardır. Yani ondan ayrılmış olan rûhdan ayrı bir rûhu. Görmez misiniz şâyet Allah Teâlâ onu konuşturmak istese, Allah'ın konuşturması sâyesinde o konuşur. Çünkü onun hakkânî rûhu ayrılmamıştır. Bunun için «Herşey hamd ile Allah'ı tesbîh eder» buyrulmuştur. Bu tesbîh rûh olmadan olmaz. İster ağaç, ister taş, ister başka bir şey olsun... «Te'vîlât en-Necmiyye»de bildirilir ki : Yedi kat gökte ve yeryüzünde bulunan her şey Allah'ı hamd ile tesbîh eder. Varlıkların her zerresi, yaratıkların her parçası Allah'ı tenzîh ederler. Rûhu olan diliyle tesbîh eder. Ve onun dili akıllıların anlayacağı dildendir. Katı varlıklar ise melekûtî lisânla tesbîh ederler. Nitekim Allah Teâlâ; «Allah'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» buyurmaktadır. Yani îcâd ve terbiye nimetinden dolayı her şey Allah'ı hamd ile tesbîh eder, demektir. Ancak onların tesbîhi sizin tesbîhiniz gibi olmadığı için bunu anlayamazsınız. İyi bilin ki : Allah Teâlâ mevcûdâtın zerrelerinden her bir zerre için bir melekût tesbît etmiştir. Çünkü «Her şeyin melekûtu elinde olanı tesbîh ederiz» buyurulmaktadır. Melekût, kâinâtın içidir. Bu, âhirettir. Âhiret ise katı olmayan bir canlıdır. Çünkü Allah Teâlâ : «Âhiret yurdu hayât yurdudur.» buyurmaktadır. Bu delille sâbit oluyor ki; mevcûdâtın zerrelerinden her bir zerrenin melekûtî bir lisânı vardır. Hamd ve tesbîh ederek söylenir, yaratanını ve yoktan var edenini tenzîh eder. Allah'ın kendisine verdiği nimete hamdeder. İşte Hz. Peygamberin elindeki çakıl taşları, bu dille konuşmuşlardır ve kıyâmet günü de bu dille konuşulacaktır. Nitekim Allah Teâlâ : «O gün her şey kendi haberini söyleyecektir» buyuruyor. İnsan uzuvları ve bir kısım vücûdu kıyâmet günü bu dille şehâdet ederek diyeceklerdir ki : «Her şeyi konuşturmuş olan Allah bizi de konuşturdu». Göklerle yeryüzü; «itâat ederek geldik», dedikleri zaman bu dille konuşmuşlardır. İyi anla ve O'nun ezelden ilim sâhibi olduğunu kavra. Çünkü o Allah kendisinden başka ilâhlar edinenleri de, yoktan var edip dünyaya doğum yoluyla getirmektedir. O, bu gibi sözlerden şüphe edenlerin tevbesini bağışlayandır. Te'vîlât en-Necmiyye'den aldığımız kısım burada sona erdi. (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 431-432)

Bütün Kâinât Allah'ı Tesbîh Eder

Astronomi ilmi bize gösteriyor ki; gökyüzündeki yıldızların sayısı, deniz sâhillerinde bulunan kum zerrelerinin sayısı gibidir. Bir kısım yıldızların büyüklüğü yerküre kadar yoktur. Fakat ekserîsi dünyadan çok büyüktür. Öyle ki bu büyük yıldızlardan birisinin üzerine içinde yaşadığımız dünya büyüklüğündeki milyonlarca yıldızı yerleştirsek daha da boş yerleri kalır.

Kâinâtımız, cidden çok geniştir. Bunu iyice anlayabilmek için 186.000 mil sür'atinde hayâlî bir uçak tasavvur edelim. Ve bu hayâlî uçak bizi, şu anda mevcûd olan kâinâtın etrafında dolaştırsın. Bu hayâlî yolculuk bir milyar sene gibi bir zaman alacaktır. Buna, üzerinde bulunduğumuz kâinâtın kaskatı bir kütle olmadığını, her an genişleme halinde bulunduğunu da ilâve edelim. Bir milyar üç yüz milyon sene sonra bu mesâfe iki katına çıkar. Netîcede bu hârika uçak, hayâlî sür'atiyle kâinât etrafındaki turunu kat'iyyen tamâmlayamaz. Ve bu yolculuk, kâinâttaki dâimâ genişlemenin çevresi dâhilinde devâm eder, durur...

Hava açık ve berrâk olduğu zaman çıplak gözle, beş bin yıldızı rahatlıkla görebiliriz. Fakat normal bir teleskopla bakacak olursak bu rakam iki milyonun da üstüne çıkar. Dünyanın en kuvvetli teleskobu Amerika Birleşik Devletleri «Mont Palomar» rasathânesindedir. Ve bu teleskop, milyonlarca yıldızı gösterebilecek güçtedir.

Fezâ denilen boşluk hakîkaten çok geniştir. Hesâba kitaba gelmez. Milyonlarca yıldız bu boşluğun içinde akıl almaz bir hızla dönmektedir. Bazısı tek başına yoluna devâm eder. Bir kısmı çifttir, ikişer ikişer dönerler. Bazıları da gruplar halinde seyrederler. Şâyet odanızın penceresinden giren ışık huzmelerine bakacak olursanız, havada uçuşup kaynaşan birçok toz zerrecikleri görürsünüz. Eğer bu şekilleri hayâlinizde büyütecek olursanız, fezâda yüzen milyonlarca yıldızın hareket tarzı hakkında bir nebze ma'lûmât edinmiş olursunuz. Dikkatlice inceleyecek olursak, havada uçuşan toz zerreciklerinin birbirine çarparak hareket ettiklerini görürüz. Fakat yıldızlar böyle değildir. Her yıldız, kendini diğer yıldızlardan ayıran uzak mesâfelerle seyrine devâm eder. Bu, tıpkı büyük okyanuslarda peşi peşine yol alan bir kaç gemiden birinin diğerinden habersiz yol almasına benzer. Bu kâinât, «yıldız kümeleri» adı verilen bir çok yıldız gruplarının bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Ve hepsi de dâimâ hareket halindedir.

Bize en yakın hareket, bizden iki yüz kırk bin mil uzakta bulunan ayın hareketidir. Ay dünyanın etrafında döner. Ve bu turunu yirmi dokuz buçuk günde tamâmlar. Dünyamız güneşten doksan üç milyon mil uzaktadır. Dünyamız kendi yörüngesinde saatta bin mil hızla dönmektedir. Ve böylece yüz doksan milyon mil çapında bir daire çizmektedir. Bu daireyi tâm bir senede, bir defa tamâmlıyor. Aynı zamanda dünyamız ile birlikte dokuz tane yıldız bulunmaktadır. Hepsi de başdöndürücü bir hızla güneş etrafında dönmektedirler. Bu yıldızların en uzakta olanı, «Pluton» adlı bir gezegendir. Güneş etrafında yedi buçuk milyar mil çapında bir daire çizmektedir. Ve bu gezegenin etra-

fında otuz bir tane uydu dönmektedir. Bu yıldızlardan başka üç bin yıldızdan müteşekkil bir «astroidler» halkası daha vardır. Aynı zamanda binlerce kuyruklu yıldız ve bunun yanında hesâba kitaba gelmez meteorlar vardır. Hepsi de dâimâ hareket halindedir. Ta'yîn edilen yörüngede dönmektedirler. Bunların ortasında, güneş dediğimiz korkunç seyyâre vardır. Güneşin çapı, sekiz yüz altmış beş bin mildir. Ve dünyamızdan bir milyon iki yüz bin defa büyüktür!

Güneş yerinde sâbit değildir. Veya belli bir mekânı yoktur. O da diğer yıldız ve gezegenlerle beraber, bu eşsiz nizâmın içinde, saatta altı yüz bin mil hızla dönen bir yıldızdır. Ve burada «yıldız kümeleri» (nebüloz) veya «galaksi» (saman yolu) dediğimiz sistemleri meydana getiren güneş sistemi dışında, daha binlerce sistem vardır. Sanki bunlar, çocukların oynadığı topaç gibi, yıldızların ve gezegenlerin etrafında teker teker veya gruplar halinde döndükleri büyük bir tabaktır. Yıldızlar kendi yörüngelerinde devirlerini tamâmlarlar. Güneş sistemimizin içinde bulunduğu yörünge, kendi ekseni etrafındaki turunu iki yüz milyon ışık yılında tamâmlar.

Astronomi bilginlerinin araştırmalarına göre kâinât, bez yüz milyon «yıldız kümesinden» meydana gelmiştir. Bu rakam beş yüz trilyon milyar ile çarpıldığı zaman her yıldız kümesinde yüz milyar yıldız bulunduğu ortaya çıkar. Bu rakam kesin değildir. Fazla veya eksik olabilir. Astronomi bilginlerinin söylediğine göre en yakın yıldız kümesi, (galaksi) geceleyin ince, beyâz bir iplik halinde gördüğümüz Saman yoludur. Bu yıldızların işgâl ettikleri sâha yüz bin ışık yılıdır. Dünya sâkinleri bizler, bu yıldız kümesinin merkezinden otuz bin ışık yılı kadar uzakta bulunuyoruz. Bu yıldız kümesi, (galaksi) yedi yıldız kümesinden (galaksiden) müteşekkil büyük grubun bir parçasıdır. Ve çapı milyarlarca ışık yılını bulur.

Bu deverân bir başka hareket şekli daha ta'kîb etmektedir. O da şudur : Kâinât her yönden genişlemektedir. Tıpkı lastikten yapılmış bir balonun çocuklar tarafından üfürülerek şişirilmesi gibi. Dünyamızı aydınlatan güneş, kendi etrafında dönmektedir. Aynı zamanda güneş, bizimle birlikte kendi yörüngesinin dış kesiminde bir seyir ta'kîb etmektedir. Böylece güneş, bu dış çizgiden sâniyede on iki mil uzaklaşır. Güneşin bu hareketine güneş sisteminde bulunan diğer yıldızlar da katılırlar. Bütün yıldızlar, bağlı bulundukları nizâma uygun bir seyir ta'kîb ederek bir yöne veya başka bir tarafa yönelmek sûretiyle hareket ederler. Bazıları, sâniyede sekiz mil, bazıları otuz mil hızla döner. Bir kısmı da sâniyede seksen dört mil hızla döner. İşte böylece bütün yıldızlar, sâniyede akılları durduran bir hızla yerlerinden fırlayarak hareketlerine devâm ederler. Akılları hoplatan bu müdhiş hareket,

sağlam kâide ve nizâmlara uygun olarak cereyân etmektedir. Evet yekdiğerine çarpmadan, hızlarda herhangi bir değişiklik olmadan, ta'yîn edilen nizâm çerçevesinde yürümektedir.

Dünyanın güneş etrafındaki hareketi, en ince noktalarına kadar muazzam bir intizâm içerisindedir. Asırlar geçmesine rağmen dönüş hızında en küçük bir değişiklik olmamıştır. Bütün hareketlerinde dünyaya uyan ay ise, ta'yîn ve tesbît edilmiş bir yörüngede asırlardan beri çok az değişiklikle çeşitli şekillere girerek dönmektedir. Bu değişiklik her on sekiz buçuk yılda eşsiz bir nizâm dâhilinde tekerrür eder. Bütün gök cisimlerinin durumu aşağı yukarı bu merkezdedir. Astronomi bilginleri bazı yıldız kümelerinin (galaksi) birbiri içerisine girdiğini söylemektedirler. Hareket halinde bulunan milyarlarca yıldızı içine alan bir galaksi, benzeri başka bir galaksinin içine girer ve onun yıldızları da diğerleri ile birlikte hareket eder. Sonra aynı galaksi bütün yıldızlarıyla birlikte, o galaksinin içinden çıkarak eski yörüngesine döner de öbür galaksinin yıldızları ile hiç çarpışmaz...

Akıl, bu eşsiz nizâmı ve arasındaki zihinleri hoplatan üstün âhengi düşündüğü zaman, bunların çeşitli istihâlelerin netîcesi olduğunu söyleyemez. Bilakis bu büyük mekanizmayı kurup idâre eden yüce bir kudretin varlığına inanır.

Büyük âlemlerde bulunan bu nizâmın en mükemmel şeklini, bildiğimiz en küçük âlemde de görüyoruz. Edindiğimiz ma'lûmât ve tecrübeler netîcesinde biliyoruz ki, atom en küçük âlemdir. Çünkü atom, eşyâyı milyonlarca kere büyüten mikroskoplarla görülemeyecek kadar küçüktür. Buna göre atom hiç bir şey değildir. Hattâ insan gözünün görebileceği en küçük şeylere nisbetle bir hiç mesâbesindedir. Fakat bununla beraber atom, güneş sistemindeki eşsiz nizâmın en mükemmel modelidir. Atom, elektronlar manzûmesine verilen bir isimdir. Bu elektronlar, yekdiğerine bağlı değillerdir. Aralarında büyük bir boşluk bulunur. Bu boşlukların genişliği değişebilir, nisbîdir. Atomların yekdiğerine sarsılmaz bağlarla perçinlendiği bir demir parçasını misâl olarak ele alalım. Bu elektronların atomun ancak 1/1.000.000.000 (milyarda birini) işgâl ettiklerini görürüz. Geri kalan sâhalar boş kalır. Eğer proton ve elektronların büyütülmüş şekillerine bakacak olursak, aralarındaki uzaklığın yaklaşık olarak iki yüz elli yardaya vardığını görürüz. Atomu, görülmeyen toz zerrecikleri şeklinde düşünebiliriz. Şunu da belirtelim ki, o zaman atomun içindeki elektronların hacmi iki yüz kırk santim çapındaki bu futbol topunun hacmine ulaşır.

Atomun artı kutbunu teşkîl eden elektronlar, eksi kutuplu protonlar etrafında dönerler. Esâsında artı ve eksi kutuplar diye bir şey yoktur. Daha ziyâde bunlar, ışık huzmelerinde var kabul edilen hayâlî

noktalardan başka bir şey değildir. Bunlar merkezleri etrafında dönerler. Tıpkı dünyamızın güneş etrafındaki yörüngesinde ta'kîb ettiği nizâm gibi. Başdöndürücü bir hızla dönen elektronların belli bir mekân çerçevesinde tasavvur etmek mümkün değildir. Ancak, yörüngelerinde bulundukları farz edilir. Elektronlar kendi yörüngeleri etrafında sâniyede milyonlarca defa dönerler.

Müşâhade altına alınamayan, içindeki faâliyetleri ilimsiz izâh edilemeyen bu atom nizâmının kendi kendine tesâdüfen var olması imkânsızdır. Fakat böyle bir hârikadan, bu nizâmı ortaya koyanın varlığına niçin bir delil çıkaramıyoruz. Şu bir gerçektir ki; atomdaki akılları durduran nizâmın sâhipsiz olması mümkün değildir.

Telefon hatlarındaki girift nizâmı gördüğümüz zaman hayretler içinde kalıyoruz. İngiltere'nin Londra şehriyle Avustralya'nın Melbourne şehri arasında bir kaç sâniyede irtibat sağlandığı zaman hayretten kendimizi alamıyoruz. Telefon hatlarındaki akılları hoplatan eşsiz nizâm, bizi böyle bir hayrete sürüklüyor. Peki ya sinir sistemimizdeki nizâm, telefon hatlarındaki nizâmdan daha geniş ve daha karışıktır! Milyonlarca haber, sinir sistemimizin emrinde çalışan sinir telcikleri kanalıyla gece gündüz demeden bir taraftan diğer tarafa taşınmaktadır. Bu haberler, kalbin atışını ve hareketlerini ta'yîn etmektedir. Aynı zamanda çeşitli organların davranışlarını ve görünen hareketlerini ayarlamaktadır. Şâyet vücûdumuzda böyle bir nizâm bulunmasaydı uzuvlar, saçılmış eşyâların birleştirilmesinden meydana gelmiş bir yığın haline gelirdi. Her biri kendine göre bir yön ta'yîn ederdi. Bu haberleşme şebekesinin merkezi insanın beynidir. Beynin içinde bir milyar sinir hücresi vardır. Her hücreden çıkan sinir kolları, bütün vücûda dağılarak bedeni bir ağ gibi sarar. Bu kollara «sinir şebekesi» denir. Bu şebekenin emrinde çalışan haber alma ve haber verme sinircikleri saatta yetmiş mil hızla seyrederler. Biz bu sinircikler vâsıtasıyla tadarız, görürüz, işitiriz ve diğer hareketlerimizi ayarlarız. Hattâ burada (taste-buda) denilen üç bin tad alma sinircikleri vardır. Çeşitli tadları, bu sinircikler vâsıtasıyla alırız. Kulakta on bin işitme hücresi vardır. Bütün hücreler akılları durduran bir nizâm çerçevesinde çalışarak aldıkları haberleri en hassâs ölçülerle değerlendirerek gereken ta'lîmâtı gönderir. Her gözde yüz otuz milyon «light receptors» denilen ışık alıcı hücreler vardır. Bu hücreler, göz ekranı üzerine düşen cisimlerin görüntülerini beyine gönderirler. Bütün cildimizi bir ağ gibi saran duyu alma sinirciklerinden müteşekkil bir cihâz vardır. Cilde sıcak bir şey yaklaştığı zaman, sayıları otuz bini bulan ısı alıcı hücreler derhâl bu hâdiseyi beyne bildirirler. Cilde soğuk bir şey yaklaştığı zaman, görevli bulunan iki yüz elli bin hücre hemen faâliyete ge-

çerek hâdiseyi beyne ulaştırır. Beyin gelen haberleri çabucak değerlendirerek ilgili yerlere gerekli ta'lîmâtı bildirir. Böyle bir durumda vücûd ürperir ve titrer. Deride bulunan kan damarları genişler. Ve derhâl oraya fazla kan göndererek sıcaklık derecesini yükseltir. Bu hücreler şiddetli sıcaklık hissettikleri zaman bu işle görevli uzmanlar hâdiseyi hemen beyne bildirirler. O anda sayıları üç milyona ulaşan ter bezleri kendiliğinden vücûdun dışına doğru soğuk ter salgılarlar.

Sinir sistemi de çeşitli kollara ayrılır :

1 — Otomatik şebeke; hazım, teneffüs ve kalbin hareketleri gibi, vücûdda irâdemiz dışında cereyân eden faâliyetleri idâre eder. Bu şebekeye bağlı iki sistem daha vardır :

a) Hareket veren sistem,

b) Harekete mâni olan sistem.

Bu son sistem, mukâvemet ve müdâfaa vazîfesini görür. İdâre mekanizması şâyet birinci sistemin eline bırakılacak olursa kalbin hareketleri fazlalaşır ve hattâ şahsın ölümüne sebebiyet verir. Eğer ikinci sistemin emrine verilecek olursa, kalb tamâmen durur. Bu iki sistem, tâm bir nizâm ve üstün bir dikkat içinde faâliyetlerini yürütmektedir. Fakat burada iki sistemden birini diğerine üstün kılacak bazı durumlar vardır. Birinci sistem, kalbin herhangi bir kuvvete ihtiyâç duyması ve basınç halinde varlığını gösterir. O zaman akciğer ve kalbin faâliyetleri hızlanır. İkinci sistem ise, uyku anında, vücûdun bütün organları istirâhat halindeyken kendisini hissettirir.

İnsanoğlunun yapmış olduğu âletlerin en güzeli bile, kâinâttaki eşsiz nizâmın karşısına dikilemez. Bu sebeple, bugün tabîat nizâmını taklit etmek ilmin temel kâidesi olmuştur. İlim erbâbı mekanik âletlerin kullanılışında tabîatı taklide özel bir ehemmiyet verir. Bu araştırmalarda «Bionics» denilen yeni bir ilim dalı görmeye başladık. Daha önce bu ilim dalı, tabîattaki gizli enerji stoklarını keşfedip insanoğlunun eline vermeyi hedef alıyordu.

Bugün biyolojik nizâm, geometrik problemlerin çözümünde yardımcı olacak çeşitli ma'lûmâtlar toplamak için muhtelif yollara baş vurmaktadır.

Tabîat nizâmından faydalanmanın en açık misâlini fotoğraf makinasında görmekteyiz. Fotoğraf makinası aslında insan gözünün mekanik bir taklididir. Lens denilen mercek gözün dış şebekesi gibidir. Diyafram gözün irisi'dir. Işıkları alan filim, gözün ekranını teşkîl eder. Gözün ekranında cisimleri ters gören koni ve çubuk şeklinde hücreler vardır.

Moskova Üniversitesi «ses altındaki titreşimleri» (infra-sonic

vibration) tesbît etmek için örnek bir âlet keşfetti. Bu âlet zelzele ve taşma gibi felâketleri, vukûundan on iki veya on beş saat önce haber veriyor. Bu âlet şimdiye kadar kullanılan âletlerden beş misli daha kuvvetlidir. Bilginlerin kafasına bu fikir nereden gelebilir? Bunu «Jelly fish» denilen deniz feneri balığından çıkarmış olabilirler. Mühendisler, organları son derece hassâs olan bu balığı taklit ederek «sesin altındaki titreşimleri» tesbît etmenin yollarını aradılar. Ve netîcede bu âleti keşfettiler!

Bu sâhada bundan başka zikredilmesi gereken daha birçok misâller vardır. Bütün bunlar bize gösteriyor ki; fizik bilginleri ve teknologlar ortaya koydukları yeni fikirlerinde tabîattaki canlı nümûneleri taklit etmektedirler.

Tabîatın asırlar öncesi hallettiği birçok problem, senelerden beri bilginlerin zihnini kurcalamaktadır. Fotoğraf makinasının ve telekominikasyonun varlığı insan aklının dışında mütâlaa edilmezken, bütün nizâmların en girifti olan kâinât nizâmını aklın ötesinde bir tesâdüf olarak düşünmek mümkün mü? Bilakis bu kâinâta nizâm veren bir mühendisin olması gerekir. O da Allah'tır. Aklı, san'atını fiiliyâta dökmeyen bir şâir olarak mütâlaa etmek mümkün değildir. Kâinâttaki, eşsiz nizâmı kuran mühendisin varlığına inanmamız akıl dışı değildir. Bilakis bu nizâmın kurucusunu inkâr etmemiz ma'kûl bir davranış olmayıp, düpedüz akıl dışı bir harekettir. Gerçek şudur ki, Allah'ın varlığını inkâr köklü bir esâsa dayanmaz.

Kâinât bir çöp sepeti değildir. Aksine dehşetlerle dolu bir rûha sâhibtir. Bu rûh, kâinâtı yaratıp idâre eden bir akıldan sudûr etmiştir. Başka türlü düşünülemez.

Körü körüne hareket eden, tesadüflere bağlı maddî ameliyelerle belli bir nizâm ve rûh bulmak kat'iyyen mümkün değildir. Kâinât, tasavvuru imkânsız bir insicâm ve denge üzerine oturmaktadır. Chadvals şöyle diyor : «Allah'a inansın veya inanmasın herhangi bir şahsa, mâdem ki bu kâinât bir tesâdüf eseridir, o halde kâinâttaki akılları durduran nizâmı ne ile izâh edebilirsiniz? diye bir suâl tevcîh edebiliriz.»

Şüphesiz yeryüzündeki hayatın özel matematiksel oranlarla tesbîti imkânsız birçok durumları olması gerekir. Biz bunların yeryüzünde bizzât var olduklarını görüyoruz. İşte bütün bunlar bizi, kâinâtın ötesinde, bu durumların varlık sebebi, akıl sâhibi yüce bir kudretin mevcûdiyetine îmâna zorluyor...

Dünyamız, bildiğimiz âlemlerin en mühim olanıdır. Çünkü dünyada, şu uçsuz bucaksız kâinâtta bulunmayan birçok şeyler vardır. Görmüş olduğumuz bu büyük kütle, akılları hoplatan eşsiz kâinâtın bir

zerresi bile değildir. Eğer dünyamızın hacmi bugünkünden az veya çok olsaydı, yeryüzündeki hayat tamâmen değişirdi. Şâyet yer küre, bugünkü hacminin dörtte biri kadar, meselâ ay kadar olsaydı; yerçekimi kuvveti, bugünkü durumun altıda birine düşerdi. Ve netîcede etrafında hava ve su bulunmazdı. Tıpkı bugün ayda olduğu gibi... Ayda yerçekimi kuvveti zayıf olduğundan su ve atmosfer bulunmaz. Eğer yeryüzündeki yerçekimi kuvveti aydaki gibi olsaydı; geceleri her şeyi dondurucu şiddetli bir soğuk, gündüzleri de cehennemî bir sıcaklık hüküm sürerdi. Böylece yer yuvarlağı üzerinde bulunan her şey yanıp kül olurdu.

Aynı şekilde, dünyanın hacmi ayın hacmi kadar olsaydı, yer küre büyük su kütlelerini taşıyamazdı. Halbuki yeryüzündeki mevsimlerin normal şekilde yürüyebilmesi için büyük su kütlelerine ihtiyâç vardır. Bu sebepten bir bilgin, bu ameliyeye «Geet balance wheel = büyük denge çarkı» adını vermiştir. Böylece yeryüzündeki hava tabakası fezâda yükseliyor, sonra düşüyor. Ve buna muvâzî olarak yeryüzündeki sıcaklık derecesi normalin üstüne çıkıyor, sonra sıfırın altına düşüyor.

Bunun aksine yerkürenin çapı bugünkünün iki katı olsaydı, yer çekimi kuvveti daha da artardı. O zaman beş yüz mil uzaklıkta bulunan atmosfer tabakası çok aşağılara düşerdi. Ve netîcede santimetre kareye düşen hava basıncı iki misline çıkardı. Böyle bir basınç, yeryüzündeki hayatı büyük çapta aksatırdı.

Eğer yerkürenin hacmi daha büyük, meselâ güneş kadar olsaydı, yer çekimi kuvveti bugünkünün yüz elli misli olurdu. Aynı zamanda atmosfer tabakası çok yaklaşırdı. Hattâ beş yüz mil uzakta olmasına rağmen dört mil yakına kadar gelirdi. Santimetre kareye düşen hava basıncı ortalama olarak bir tona çıkardı. Bu durumda canlılar, birçok değişikliklere uğramak mecbûriyetinde kalırdı. Nazarî yönden bu husûsu şöyle izâh edebiliriz : Bugünkü normal hava basıncı altında yaşayan bir canlı, o zaman yüz beş misli hava basıncına ma'rûz kalacaktı. Burada insanın hacmi büyük bir farenin hacmi seviyesine inecekti. Buna paralel olarak insandaki akıl da bir takım değişikliklere uğrayacaktı. Gerçek şudur ki; insan aklının gereği şekilde işleyebilmesi için, vücûdda birçok «sinir şebekesi» nin bulunması gerekir. Vücûdun hacmi belli bir seviyeye gelmeden önce, bir nizâmın varlığından söz edilemez.

Görünüş itibârıyla yeryüzünde oturuyoruz. Ama aslında «başımız üzerindeyiz» demek gerekir. Bunu şöylece izâh edebiliriz : Yerküre, üzerinde insanların oturduğu havaya asılı bir top gibidir. İnsanların

yekdiğerine nisbetle durumu bu topa benzer. Amerika'lılar, Hindistan'lıların altındadırlar. Hindistan'lılar da Amerika'lıların ayakları altında bulunurlar.

Üzerinde yaşadığımız dünyamız, yerinde sâbit değildir. Saatta bin mil hızla döner. Bizim dünya üzerindeki durumumuz, hızla dönen bir tekerleğin üzerine konulan bir taşa benzer. Tekerlek taşı havaya fırlatır. Fakat dünyamız bizi hiç bir zaman fezâya fırlatmaz. Bilakis tâm bir istikrâr içinde, rahat dolaşırız. Peki, dünyamız bu kadar sür'atli döndüğü halde bizi nasıl tutuyor?!

Yeryüzünde büyük bir yerçekimi kuvveti vardır. Yerküre, yerçekimi kuvvetiyle her şeyi kendine bağlar. Yerçekimi kuvveti ve havanın dâimî basıncı bizi dünya üzerinde belli bir oran dâhilinde tutarlar. Böylece biz, bu iki kuvvet sâyesinde yer küreye her yönden bağlanmış oluruz.

Havanın santimetre kareye yaptığı basınç yaklaşık olarak bin otuz üç gramdır. Bu, şu demektir. Herkes vücûdu üzerinde ortalama olarak on üç bin yedi yüz gram hava taşır. Fakat insan bu ağırlığı hissetmez. Çünkü basınç tek yönden gelmiyor. Her taraftan baskı yaptığı için insan farkına varamaz. Tıpkı suda yüzerken olduğu gibi. Sonra, şunu da belirtelim ki, birçok gazların muayyen ölçüde birleşmelerinden meydana gelen havanın pek çok faydaları vardır. Ancak bunları bir kitaba sığdırmak mümkün değildir.

Mütâlaa ve müşâhadeleri sonunda Newton, cisimlerin birbirlerini çektiği netîcesine vardı. Fakat bunun sebebini bir türlü anlayamadı. Ve netîcede bu ameliyenin izâh edilemeyeceği fikri üzerinde karar kıldı.

Bu meseleyi Waheyt Heyt, şöyle anlatıyor :

«Newton —bu ameliyenin izâh edilemeyeceği fikrini kabullenmekle— felsefî büyük bir hakîkat keşfetmiştir. O da şudur : Şâyet tabîat dengesiz olsaydı, kendini izâh edemezdi. Nitekim ölmüş bir şahıs bize hiç bir hâdiseyi anlatamaz. Yapılan her türlü mantıkî ve fizikî izâhlar, en sonunda belli bir hedef göstermekten başka bir şey yapamıyor. Binâenaleyh ölü bir kimsenin hedef taşıması hiç bir zaman mümkün değildir.

Ve en sonunda «Waheyt Heyt» ortaya şöyle bir fikir atıyor : Mâdemki bu kâinât idrâk sâhibi yüce bir kudretin eseri değildir, peki bu dehşetengîz rûhu nereden almıştır?

Dünya, kendi ekseni etrafındaki turunu yirmi dört saatta tamâmlıyor. Bu demektir ki; dünya, kendi ekseni etrafında saatta 1000 mil hızla seyrediyor. Bu hızın saatta 200 mile indiğini düşünecek olursak, gece ve gündüz şimdiki durumuna nisbetle on misli daha uzayacak-

tır. Ve netîcede yeryüzünde bulunan her şey, güneşin yakıcı sıcaklığı altında yanıp kül olacaktır. Geriye kalanlar da gecenin dondurucu soğuğu karşısında yok olup gidecektir.

Bugün hayat kaynağı olarak bıraktığımız güneşin yüzeyindeki ısı 12.000 fahrenhayt (yaklaşık olarak 6.650 santigrattır) derecesidir. Güneşle yer küre arasındaki uzaklık yaklaşık olarak 93.000.000 mildir. Bu korkunç mesâfe her zaman için sâbittir, kat'iyyen değişmez. Ne eksilir, ne de fazlalaşır. Burada bizim için büyük ibretler vardır. Şâyet güneş dünyaya bugünkü mesâfenin yarısı kadar yaklaşacak olursa, yakıcı sıcaklığı altında her şey kül olacaktır. Ve eğer aradaki mesâfe bugünkünün bir misline çıkacak olursa, uzaklığın ortaya çıkardığı şiddetli soğuklar yeryüzünü kasıp kavuracak ve hayattan eser bırakmayacaktır. Şâyet güneşin yerine güneşin ısı derecesinden bir misli büyük bir gezegen geçecek olsa, dünya korkunç bir fırın olur...

Sonra üzerinde yaşadığımız yer küre fezâda bir dairedir. Ve ekseni de 23 derecelik bir açıyla eğiktir. Bu durumdan mevsimler doğmaktadır. Böylece dünyamızın birçok yerleri, yerleşmeye ve zirâata elverişli bir hale gelmektedir. Eğer böyle olmasaydı, yani yer yuvarlağı 23 derecelik bir açı ile eğik olmasaydı, kuzey ve güney kutbu dâimâ karanlıkta kalacak ve okyanuslardan yükselen su buharı kuzeye ve güneye doğru dağılacak, netîcede yeryüzü buz kütleleriyle dolup taşacaktı. Yer kürede büyük çöller meydana gelecekti. Netîcede yeryüzündeki hayatı kurutacak birçok faktörler doğacaktı.

Şâyet bilginlerin ölçüsü doğruysa ki onlar şöyle diyorlar : «Madde bugünkü insicâmlı ve dengeli durumunu bizâtihi kendisi tanzîm etmiştir.» Evet, bu ölçü son derece hayret verici ve dehşetengîzdir. Şöyle diyorlar : «Dünya güneşten kopmuştur. Bu demektir ki, ilk zamanlar dünyanın sıcaklığı güneşin sıcaklığına eşitti. Her ikisi de aynı ısı derecesinde bulunuyorlardı. Yani 12.000 fahrenhayt idi. Sonra dünya soğumaya başladı. Çünkü bu durumda oksijenle hidrojenin birleşmesi imkânsızdı. Ancak sıcaklığın 4.000 fahrenhayt düşmesinden sonra birleşebilirlerdi. İşte bu safhada su meydana geldi. Böylece yeryüzündeki değişme ameliyesi milyonlarca sene devâm etti. Ve netîcede yerküre bugünkü durumunu aldı. Aradan milyonlarca sene geçti... Gazlar, yerkürenin atmosferinden kâinât boşluğuna doğru akıp gitti. Geriye kalan gazlar da bileşik su haline geldi. Veya yeryüzündeki şeyler tarafından emildi. Yahut da hava olarak kaldı. Bir çoğu da oksijen ve azot olarak varlığını devâm ettirdi. Yoğunlaşan bu hava, yeryüzünün iki milyon parçasından bir parçadır. Gazların hepsi yerküreye çekilmemiştir. Tıpkı bütün gazların havaya dönüşmedikleri gibi...» Şâ-

yet böyle olmuş olsaydı, insanların yaşamaları imkânsızlaşırdı. Biz bu imkânsızı da mümkün farzetsek ve bu şartlar altında hayat var kabul etsek bile bugünkü yaşadığımız şekilde bir hayat bulmak mümkün olmazdı. Çünkü santimetre kareye düşen hava basıncı binlerce rıtıl (bir litre kadar olan bir sıvı ölçeği) a ulaşırdı.

Eğer yerkabuğunun kalınlığı bugünkünden on metre daha fazla olsaydı, oksijen bulunmaz ve netîcede canlıların yaşaması imkânsızlaşırdı.

Aynı şekilde, şâyet denizler bugünkünden birkaç metre daha derin olsaydı, karbondioksit ve oksijen alamazdık. Ve netîcede hayat şöyle dursun, bitkilerin varlığı bile imkânsız hale gelirdi.

Bir de şunu düşünelim; atmosfer tabakası şimdikine nisbetle çok daha ince olsaydı, uzaklarda akkor haline gelen milyonlarca göktaşı (meteor) her gün dünyamızın dış kabuğunu aşındırırdı. Ve geceleyin biz onu ışık saçan bir yıldız olarak görürdük. Böylece yerkürenin çeşitli bölgelerine düşerek her şeyin yanıp kül olmasına sebep olurdu. Göktaşları sâniyede kırk mil sür'at kaydederek yol alırlar. Ve bu korkunç hızın netîcesinde, yerkürenin yanabilecek her şeyini tutuştururlardı. Netîcede yeryüzü kısa bir zaman içinde kalbura döner, her tarafı delik deşik olurdu...

Şâyet dünyayı çevreleyen atmosfer tabakası bizi bu göktaşlarından korumasaydı, yanar kül olurduk. Çünkü göktaşlarının hızı, bir tabancanın kurşununun doksan mislidir. Aynı zamanda, göktaşlarının sür'atleri netîcesinde ortaya çıkan şiddetli ısı, insan dâhil her şeyi yakıp kül etmeye kâfî olurdu. Şu halde biz, bu yaygın ve kalın gaz tabakasının himâyesinde bulunuyoruz. Hemen şunu da belirtelim ki, kimyevî ehemmiyeti hâiz güneş ışınları (Astinic Rays) bu tabakayı yıpratamıyor. Ancak zararlı mikropları yok edecek, çeşitli vitaminler çıkaracak ve bitkilerin yaşamalarını sağlayacak ölçüde aşındırma yapıyor.

Hayat için zarûrî olan bu matematiksel denge hakîkaten dikkate şâyândır. Yerküreyi saran atmosfer tabakası altı çeşit gazın birleşmesinden meydana gelmiştir. Atmosferin % 21 i oksijendir. Bunun yanında başka gazlar da bulunur. Fakat onların oranları düşüktür. Atmosferin dünya üzerinde santimetre kareye yaptığı basınç aşağı yukarı 1133 gramdır. Bu basınçtaki oksijen miktarı 216,9 gramdır. Geriye kalan oksijenin tümü bileşik olarak yerkabuğunda bulunur. Ve dünyadaki bütün suların 8/10 unu teşkîl eder. Oksijen, yeryüzünde yaşayan bütün canlıların biricik solunum vâsıtasıdır. Bu sebepten oksijen havadan elde edilir. Hava olmayınca da solunum yapılamaz.

Burada aklımıza şöyle bir suâl gelebilir. Son derece aktif olan bu

gazlar, nasıl olmuş da hayat için luzûmlu olacak miktarda birleşerek havada serbest kalabilmiştir.

Biz bu suâli şu şekilde cevablandırabiliriz : Şâyet atmosferdeki oksijen oranı % 21 olacağı yerde sözgelimi % 50 veya daha fazla olsaydı, yeryüzünde yanabilen her şey bu oranın artış nisbetinde tutuşma kâbiliyeti kazanırdı. Atmosferdeki oksijen oranı % 21 olduğu zaman ormanda yanan bir ağaç bu oranın % 50 ye yükselişinden doğan şiddetli patlamalarla, kısa zamanda bütün ormanın yanıp kül olmasına sebep olurdu!

Eğer havadaki oksijen oranı % 10 a düşseydi, acabâ durum ne olurdu? Belki canlılar, asırlarca kendilerini bu orana uydurmak sûretiyle varlıklarını devâm ettirirlerdi. Fakat beşeriyetin ortaya koyduğu medeniyetin, bugünkü şartlara kavuşması imkânsızlaşırdı.

Şâyet yeryüzünde bulunan oksijen, daha önce yerküre tarafından emilen oksijenle birlikte çekilip tüketilseydi, bütün canlıların yaşama imkânı ortadan kalkardı.

Oksijen, hidrojen, karbondioksit ve diğer karbonlu gazlar farklı şekillerde bulunmalarına rağmen bir araya gelerek, beşerî hayatın üzerine oturduğu esâslar ve canlıların hayatı için son derece ehemmiyeti büyük bir unsur teşkîl ederler. Binâenaleyh bu gazların hayat için luzumlu olan bütün husûsiyetleriyle, istenilen oranda muayyen bir yıldız üzerinde tesâdüfen birleşmeleri on milyonda bir ihtimâldir (1/10.000.000)

Büyük fizik bilginlerinden biri bu husûsta şöyle diyor :

«İlim, hakîkatler üzerinde herhangi bir açıklama yapabilecek kudrette değildir. Realiteleri «tesâdüflere» bağlamak, matematik kanunlarını çiğnemek ve hiçe saymak demektir.»

Yerkürede; gerçekten «yaratıcı üstün bir kuvvet vardır.» demekten başka mânâ ve izâhını kavrayamayacağımız birçok hâdiseler vardır.

Suda bulunan mühim husûsiyetleri şöyle sıralayabiliriz : Buzun yoğunluğu (densit) suyun yoğunluğundan daha azdır. Aralarında büyük fark vardır. Şu halde su, donduktan sonra yoğunluğu azalan belli bir maddedir. Bu husûs hayatımız için büyük bir değer taşır. Bu özellik sebebiyle buz, suyun yüzünde dolanır, denizlerin veya nehirlerin dibine çökmez. Şâyet böyle olmamış olsaydı denizlerde, nehirlerde ve depolarda bulunan bütün sular donardı. Buz, suyun üzerinde bir perde vazîfesi görür. Suyun sıcaklığı sıfırın altına düştüğü zaman balıklar ve suda yaşayan diğer canlılar böylece hayatlarını devâm ettirirler. İlkbahar gelince buzlar yavaş yavaş çözülmeye başlar. Eğer buzların

bu özelliği olmamış olsaydı; iklimi çok sert geçen bölgelerin sâkinleri, yığılan buz kütlelerinin yağdırdığı dayanılmaz güçlük ve felâketlerin altında ölümle pençeleşmek mecbûriyetinde kalırlardı.

Yirminci asrın başlarında, Amerika ormanlarında, «Endothia» denilen bir hastalık başgösterdi. Bu hastalık, beklenmedik bir hızla çabucak etrafa yayıldı. Bu büyük hasarı gören bazı kimseler, buraların ebediyyen doldurulamayacağını söylediler!!

O zamanlar bu ağaçlar son derece kıymetliydi. Tahtaları son derece pahalıydı. Yaklaşık olarak 1900 yıllarında Asya'dan gelen «Endothia» mikrobunun sirâyetinden önce «Amerikan ormanlarının sultanı» olarak anılıyordu.

Bugün Amerikan ormanlarında, dillere destan olan o büyük ağaçlardan hiç bir eser görülmez olmuştur...

Ne gariptir ki, Amerikan ormanlarında «Endothia» mikrobunun harâb ettiği sâhalar «Tiyulib» denilen bir başka ağaç neviyle kısa zamanda örtüldü. «Tiyulib» denilen bu ağaç, ormanın küçük bir sâhasını işgâl ediyordu. Daha henüz çiçek açmış değildi.

Tiyulib'ler bu fırsatı gereği şekilde değerlendirdiler. Çiçek açtılar ve kısa bir zaman içinde bütün o harâb sâhaları kaplayıverdiler. Bugün Amerika'lı hiç bir kereste tüccarı, o eski ağaçları hatırlayamaz. Çünkü onların yerini «Tiyulib» ler kaplamıştır. Bu ağaçların kökleri, her sene bir santimetre oranında kalınlaşır. Bu oran dallarda altı santimetreyi bulur. Ayrıca bu ağaçlardan üstün kaliteli tahta çıkar. Bu tahtalar, her türlü ince san'atlarda kullanılabilecek kapasitededir.

Bu asrın en mühim ilmî hâdiselerinden biri Avustralya'da cereyân etmiştir. Avustralya'lılar bahçelerini ve tarlalarını korumak amacıyla kaktüs (cactus) ün özel bir türünü yetiştirdiler. Avustralya'da bu dikenli nebâta düşman kesilecek ve onu yiyecek herhangi bir böcek yoktu. Bu yüzden kısa zamanda korkunç bir gelişme kaydederek etrafa yayıldı. Hattâ İngiltere adasına kadar geniş bir alanı kapladı. Köyleri ve şehirleri istilâ etti. Tarlalar ve bahçeler harâb oldu. Zirâat adetâ imkânsızlaştı. Avustralya'lılar bir türlü «kaktüs» ün kökünü kazıyamadılar. Ve netîcede halk, bütün Avustralya'yı tehdîd eden korkunç bir bitki ordusuyla karşı karşıya kaldı. Bu amansız ordu, kendisine karşı çıkacak hiç bir kuvvet tanımıyor ve bu hızla durmadan ilerliyordu. Bu durum bir müddet böyle devâm etti. Ve nihâyet böcekleri inceleyen bilginler (entomologiste) bu kaktüsü yiyecek bir böcek araştırmaya başladılar. En sonunda «kaktüs» üzerinde yaşayan ve onunla beslenen bir böcek buldular. Bu böcek çok çabuk ürüyor, üstelik Avustralya'da ona engel olabilecek düşman bir böcek bulunmuyordu. Bu

küçücük böcek, az zamanda büyük kaktüs ordularına gâlib geldi. Ve böylece Avustralya'ya yağan felâket yağmuru da kesilmiş oldu!

Bu denge ve kontrol kanununun (ceheek and balances) plânsız projesiz tesâdüfen meydana gelmesi mümkün müdür?!

Kâinâtta, insanı hayret ve dehşete sürükleyen pek çok sağlam riyâzî kanunlar vardır. Hattâ şuûr sâhibi olmayan cansız madde bile gelişi güzel seyretmez. Belli, kesin kanunlara bağlıdır. Meselâ suyu ele alalım. Geniş dünyamızın neresinde olursa olsun su, % 11,1 hidrojen ve % 88,9 oksijen ihtivâ eden akıcı bir maddedir. Her tarafta aynı özelliği muhâfaza eder. Bu sebeple, laboratuarında su ısıtan bir bilgin, termometreye bakmadan havanın basıncı 760 mm. olduğu müddetçe, suyun kaynama derecesinin 100 santigrat derece olduğunu kat'iyyetle söyleyebilir. Eğer havanın basıncı daha az olursa, suyun moleküllerini harekete geçirerek buhar haline getiren ısıyı elde etmek için az bir kuvvete ihtiyâç duyardık. Ve o zaman suyun kaynama derecesi düşerdi. Bunun tâm tersine, şâyet havanın basıncı 760 milimetreden fazla olursa o zaman da, havanın basıncına paralel olarak suyun kaynama derecesi de artar. Bilginler suyun kaynama derecesini kat'iyyetle tesbît edebilmek için bu ameliyeyi defaatle tekrâr ettiler. Ve nihâyet suyun ısınma ve kaynama derecesi herhangi bir ölçü kullanmadan kabul edildi. Şâyet maddede ve enerjilerin çeşitli faâliyetlerinde görülen bu kontrol ve nizâm olmasaydı, insanoğlu ilmî îcâd ve keşiflerini üzerine oturtacak herhangi bir esâs bulamazdı. Eğer bu kontrol ve nizâm olmasaydı, dünyamıza tesâdüfler hâkim olurdu. Aynı zamanda fizik bilginleri; yerküre, doğrudan doğruya muayyen zamanlarda meydana gelen hareketlerin netîcesidir! diyemezlerdi.

Talebenin kimya laboratuarında ilk gördüğü şey, elementlerin nizâmı ve periyodik sistemidir. Rus âlimi «Mendeliyef» kimyevî elementlerin atomik değerlerini gösteren bir cetvel yapmıştır. Ve buna periyodik cetvel adını vermiştir. O zamanlar bütün elementler daha keşfedilmemişti. Bu sebepten cetveldeki hânelerin hepsi dolu değildi. Bir kısmı boş duruyordu. «Mendeliyef» kendisinden sonra gelen bilginlerin dolduracağını düşünerek buraları boş bıraktı. Rus bilgini seneler önce bu elementlerin keşfedileceğini seziyor. Bu cetvel bütün elementlerin atomik değerlerini rakamlarla ve çeşitli listelerle bâriz bir şekilde ortaya koyuyor. Atomik değerleri gösteren rakamlar, atomun merkezinde bulunan pozitif yüklü protonların sayısını belirtir. Bu sayılar bir elementin atomlarıyla diğer elementin atomları arasındaki farkı gösterir. En basit element olarak bildiğimiz hidrojenin çekirdeğinde pozitif yüklü bir proton vardır. Aynı şekilde Helyum denilen elementte iki ve Lityumda da üç proton vardır. Biz, ancak bu dehşetengîz periyo-

dik sistemin koyduğu kurallara uyarak muhtelif elementlerin bir çizelgesini yapabiliyoruz.

Bilginlerin tabîatta görülen bu eşsiz nizâmı periyodik bir tesâdüf (periodic chance) olarak mütâlaa etmeleri hiç bir zaman mümkün değildir. Bu ince ve üstün nizâm ancak bir periyodik kanunudur. (periodic law). Bu nizâm ve kontrolun göstermiş olduğu ilâhı ve mühendisi kat'iyyen inkâr edemeyiz. Modern ilmin, Allah'ın varlığına inanmaması, düpedüz keşiflerini inkâr etmesi demektir!!

«Güneş 11 ağustos 1999 milâdî senesinde tutulacaktır. Comawol'den tâm olarak görmek mümkün olacaktır.» Bu önceden verilmiş tahmînî bir haberdir. Fakat astronomi bilginleri, güneşin bugünkü dönüş sistemine dayanarak tutulma olayının mutlakâ olacağına inanıyorlar.

Gözlerimizi semâya kaldırıp kaynaşan milyonlarca yıldıza baktığımız zaman hayretten kendimizi alamıyoruz. Milyonlarca seneden beri fezâya bağlanan bu semâvî küreler, uçsuz bucaksız boşlukta belli bir nizâm çerçevesinde seyretmektedirler. Hattâ bu eşsiz nizâm bizlere, gelecekteki bütün hâdiseleri vukûundan asırlar önce öğrenme imkânını sağlamaktadır. Atomdan su damlacıklarına ve alabildiğine uzanan fezânın en uzak yıldızlarına kadar bu nizâm eşsiz bir nizâmdır. Evet, esâsları ilmî kanunlara medâr olan üstün bir nizâm!

«Newton nazariyesi», fezâdaki kürelerin seyir ve hareketlerini izâh ediyor. Bu nazariyeye dayanarak Adams ve Leverier adlı iki bilgin, o ana kadar bilinmeyen bir yıldızın varlığını haber veriyorlar. Berlin rasathanesi bu iki bilginin sözüne bakarak 1846 senesinin eylül ayının bir gecesinde teleskobu bilginlerin işâret ettikleri tarafa doğru çevirerek gözetlemeye başladı. Kısa bir zamanda rasathane görevlileri güneş sisteminde, bugün adına «Neptün» dediğimiz bir gezegen buldular!!

En ölçüsüz ve imkân hârici şeylerden birisi de, bu kâinâtın ve kâinâttaki matematiksel kanunların tesâdüf eseri meydana gelmiş olduğunu iddiâ etmektir.

Kâinâtta bulunan şeylerin zarûret anında insanın tasarruflarına uygun düşmesi, kâinâtın esrârengîz husûsiyetlerindendir. Misâl olarak azotu ele alalım.. Her rüzgâr akımında % 78 nisbetinde azot bulunur. Azotun başka bileşikleri de vardır. Ve biz bunlara «bileşik azot» deriz. Bitkiler, besinlerimize bileşik azot hazırlamak için çalışırlar. Eğer bu ameliye olmasaydı; hayvanlar, insanlar açlık ve yokluk anında bitkilerle geçinen bütün varlıklar yok olur giderdi. Zîrâ hiç bir bitkisel gıdâ kimyasal analiz olmadan gelişemez, olgunlaşamaz.

Azotun toprağa nüfûz edebilmesi için iki yol vardır :

Birincisi, bakterilerin üreme yoluyla. Böylece toprak altındaki bitkilerin köklerinde yaşayan bakteriler meydana gelir. Bu bakteriler havadan azot alarak bileşik hale getirirler. Bitkiler biçilince bu azot, köklerle beraber toprağın altında kalır.

Azot bileşimini sağlayan ikinci yol da şimşektir. Şimşek atmosferden geçtiği zaman bir miktar oksijenle azotu yekdiğerine birleştirir. Bu bileşik azot sonra yağmur yoluyla tarlalara düşer. Her sene tarlaların kolaylıkla elde ettiği bu bileşik azotun miktarı yaklaşık olarak her «eyker» (Bir İngiliz alan ölçüsü) için üç bin gramdır. Bu da üç yüz rıtıl sodyum nitrata tekâbül eder.

Fakat zamanla bileşik azot miktarı kâfî gelmez olur. Çünkü uzun zaman ekilen tarlalar, besleyici maddesi olan azotu kaybeder. Bu sebeple, çiftçilerin zirâat mevsimlerinde belli bir süre sonra başka bir tarlada çalıştıklarını görürüz. Bu asrın en enteresan olaylarından biri de —insanların çoğalmasıyla yeryüzünün daraldığı, zirâatın ilerlemesi netîcesinde azotun azaldığı ve insanların yokluk ve kıtlıktan korktuğu bir zamanda evet, böyle bitik bir devrede— atmosferden azot elde etme gibi «üçüncü bir yol» keşfetmiş olmamızdır. Böyle bir hareket bu konuda sarfedilen ilk gayretti. Hattâ insanoğlu 3.000.000 beygir gücünde büyük âletler kullanarak, fezâda sun'î şimşekler çaktırmak için birtakım tecrübelere girişti. Ve netîcede az da olsa bileşik azot üretmeyi başardı. İnsanoğlu bu tecrübeleri daha da geliştirdi. Hattâ üçüncü bir yol buldu. O da, havanın gübre şeklinde bileşik azot gazı yapımında kullanılmasıdır. İşte böylece insan denen varlık gıdânın zarûrî parçasını hazırladı... Eğer bu parça olmasaydı açlıktan ölürdü. Bu, dünya tarihinde dikkate şâyân bir hâdisedir. Tarih boyunca ilk defa insan, besin buhrânının çözüm yolunu keşfedebilmiştir. Ve böylece, yeryüzünün sâkinleri, kaçınılması imkânsız felâketlerin karaltılarından uzaklaşabildiler!!

Kâinâttaki eşsiz düzeni gösteren birçok örnekler vardır. Sâhip olduğumuz ilimler göstermektedir ki; şimdiye kadar keşfedemediğimiz meselelerin çokluğu yanında keşfedilenler cidden pek azdır! Buna rağmen insanoğlunun yaptığı keşifler yine de çok sayılır. Şâyet bu ilimlerin bir kataloğunu yapmaya kalkacak olsak, okuyucunun elinde bulunan bu kitaptan daha hacimli büyük ciltlere ihtiyâç duyarız.

İnsanoğlunun dili, Allah'ın âyet ve nimetlerinden ne kadar bahsederse etsin bitiremez gene de eksik kalır. Allah'ın âyetlerini ne kadar açıklarsak açıklayalım ve tefsîri üzerinde ne kadar durursak duralım, netîcede gereği şekilde kavrayamadığımızı, ancak «bazı şeyleri» alabildiğimizi anlarız.

Gerçek şudur ki, insanoğlu için kâinâtın bütün ilimlerini keşfetmek mümkün olsa, sonra şahâne yerlerde oturup bütün ihtiyâçları en güzel şekilde karşılansa hiç bir zaman Allah'ın nimetlerini sayıp tüketemezler. Delil olarak Allah'ın âyeti kâfî değil midir :

«Eğer yerdeki bütün ağaçlar kalem olsa, deniz de —arkasından yedi deniz daha katılarak— mürekkep olsa, Allah'ın kelimeleri yine tükenmez. Muhakkak Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Lokmân, 27)

«De ki : Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.» (Kehf, 109)

Kâinâtın bir safhasını inceleme fırsatı verilen herkes, bu ilâhî kelimelerde mübâlağa olmadığını, ancak mevcûd hakîkatların ifâdesi olduğunu itirâf edecektir.

Dine karşı çıkan gruplar, geçen bölümlerde açıklamış olduğumuz esrârengîz nizâmları, fevkalâde hikmetleri ve kâinâtta mevcûd olan kanunları tamâmen kabul ediyorlar.

Ama bunlar başka türlü izâh yolunu seçiyorlar. Bir başka şekilde açıklıyorlar bütün bu gerçekleri. Aslında onlar bu gerçeklerden bulacakları bir iz ve işâret ile yüce Yaratıcının varlığına doğru yollanmak istemiyorlar. Ya da yapamıyorlar. Ve bütün bunların doğrudan doğruya tesâdüf eseri meydana geldiğini savunuyorlar.

İşte size Julian Hauxley'in birkaç cümlesi : «Altı tane maymun daktiloların başına otursalar ve milyonlarca sene tuşlara vursalar, yazdıkları son kâğıtların bazılarında Shakespeare'in şiirlerinden bir şiir bulmamız güç olmayacaktır! İşte, şu anda üzerinde bulunduğumuz kâinât da milyonlarca senedir «madde» içinde cereyân eden kör ameliyelerin netîcesidir.»

Bu sözler, tek kelimeyle saçmadır. Elde ettiğimiz bütün ilimler, bugüne kadar hiç bir tesâdüfün kâinât içinde düzenli bir hâdise doğurduğunu kaydetmiyorlar. Evet birtakım tesâdüfler ve onların sonuçlarını biliyoruz. Şöyle ki, rüzgâr estiği zaman «döllenme zerrecikleri» kırmızı gülden beyâz güle doğru savrulurlar. Böylece sarı bir gül meydana gelir. Bu tesâdüfler, bizim esâs meselemiz için istisnâî, cüz'î bir izâhtan başka bir şey değildir. Zîrâ yeryüzündeki güller, varlıklarını bu teselsül sâyesinde devâm ettirirler. Fakat bu gülün kâinâtla olan müdhiş irtibâtını tesâdüfî bir rüzgâr esmesiyle izâh etmek hiç bir zaman mümkün değildir. Bu gül, sarı bir gül haline gelmiştir. Ama kendi kendine gül oluvermemiştir! «Tesâdüf kanununun» terminolojisindeki cüz'î ve istisnâî hakîkatlarla kâinâtı izâha kalkışacak olursak yanlış hareket etmiş oluruz.

Profesör Edwin Koenly şöyle diyor :

«Hayatın varlığını 'tesâdüflere' bağlamak, matbaada meydana gelen rastgele patlamalardan hacimli büyük bir lûgat beklememize benzer.» Denilebilir ki, kâinâtı tesâdüf kanunlarıyla izâha kalkışmanın «hoş bir söz» olmadığı aksine bunun, Sir James Jeans'in dediği gibi «Matematiksel tesâdüf kanunlarına» uygun olduğu söylenebilir.

Amerika'lı bir bilgin şöyle diyor :

«Tesâdüf nazariyesi bir hipotez değildir. Ancak yüksek matematiksel bir nazariyedir. Bu nazariye, henüz kat'î bilgi edinilemeyen meseleler üzerinde mütâlaa yürütür. Herhangi bir hâdisenin meydana gelişini ve netîcesini inceleyecek ve doğruyla eğri arasını ayıracak kesin kanunlara sâhiptir. Ve bu hâdisenin tesâdüf yoluyla ne dereceye kadar mümkün olabileceğini bildirir.

Şâyet maddenin kâinâtta kendi kendine meydana geldiğini kabul edecek olursak... Aynı şekilde maddenin bir araya gelişinin ve bütün faaliyetlerinin kendiliğinden oluverdiğini farzedecek olursak, —ki ben bu hipotezleri oturtacak herhangi bir temel bulamıyorum— evet bu durumda kâinâtı gene de izâh edemeyiz. Çünkü diğer tesâdüfler yolumuza dikiliyorlar. Ne kötü talihimiz var ki, matematikten aldığımız pahalı «tesâdüf nüktesi», bugünkü kâinâtın varlığını tesâdüf kanunlarına bağlayan bütün riyâzî imkânları bizzât kendisi bertaraf etmektedir.

İlim, kâinâtın hacmini ve yaşını keşfedebilmiştir. Fakat bugün modern ilim kâinâtın varlığını matematiksel tesâdüf kanunlarına bağlamak için hacim ve yaş meselesinde yeteri kadar açıklık göstermemiştir.

Aşağıdaki misâlden, tesâdüf kanunu hakkında bir şeyler anlayabiliriz :

«Birden ona kadar numaralanmış, aynı büyüklükte on tane marka alınız, cebinize koyarak iyice karıştırınız. Markaları her alıştan sonra tekrâr cebinize koymak sûretiyle birden ona kadar, sırasıyla almaya çalışınız. İlk önce bir numarayı çekme ihtimâli onda birdir. Bir ile iki rakamının ardarda çekilme oranı yüzde birdir. Bir iki ve üç numaralı markaları cebinizden çekme şansınız ise binde bire düşer. Dört numarayı da ilâve edersek isâbet şansı onbinde birden ona kadar bütün markaları sıra ile çekebilme ihtimâli on milyarda bir oranındadır.

Bu misâlî veren meşhûr Amerika'lı bilgin A. Cressy Morrison'dur. Yazar sözlerine şöyle devâm ediyor :

«Bu basit örneği vermekten maksadımız, tesâdüf karşısında rakamların korkunç bir şekilde nasıl arttığını göstermektir.»

Şimdi kâinâtın durumunu düşünelim. Şâyet bütün bunlar tesâdüflere bağlı olsaydı, matematiksel tesâdüf kanunlarına göre acabâ bu oluşum kaç seneye mal olurdu?

Varlıklar «canlı hücrelerden» meydana gelir. Ve bu hücreler çok küçük bir bileşik durumundadırlar. Aynı zamanda son derece girift bir yapıya da sâhiptirler. Bunları «Cydology» denilen özel bir ilim dalı inceler. Hücrede bulunan maddelerden biri de «protein» dir. Protein beş elementten meydana gelmiş kimyevî bir bileşiktir. Bu elementler de şunlardır : Karbon, Hidrojen, Azot, Oksijen ve Kükürttür. Bir protein molekülü, bu elementlerden kırk bin atomu ihtivâ eder.

Kâinâtta yüzden fazla kimyevî element vardır. Her biri de kenara saçılmış vaziyettedir. Bu elementlerin terkîbinde bulunan hangi oran «tesâdüf kanunlarına» uygun düşebilir? Beş element gibi büyük bir rakamın bir «protein molekülü» meydana getirmek için tesâdüfen birleşmeleri mümkün müdür?!

Biz tesâdüfe bağlı yüksek matematik kanunları yoluyla bir protein molekülünü meydana getirmek için muhtâç olduğumuz maddenin akla ve hayâle sığmayan miktarını belki bulabiliriz. Ayrıca bu ameliyenin alacağı zamanı da hesâb etmek imkân dâhilindedir.

Nitekim meşhûr İsviçre'li bilgin Charles Jugingway, riyazî yollarda muhtâç olduğumuz bu madde miktarını hesâblamaya çalışmış ve bir protein maddesinin oluşumu için gerekli olan madde sağlandığı takdîrde, tesâdüf yoluyla bu oluşumun teşekkül edebilmesi için on bin yüz altmışda bir ihtimâl olduğunu bulmuştur. Bu rakamı da açıklamamız gerekirse lâzım olan madde sağlandığı takdîrde ortaya çıkacak ihtimâl, 160 kere 10×10 rakamıyla ifâde edilebilir ki, 10 rakamının arkasına sıralayacağımız bu 160 sıfırı belirtecek bir rakam yoktur henüz yeryüzünde.

Bir protein molekülünün bir tesâdüf eseri olarak husûle gelebilmesi için, kâinâtın diğer bölümlerinde mevcûd olan maddeden milyar kere fazla maddeye ihtiyâç vardır. Tâ ki hareket ve faâliyet sağlanabilsin.

Bu ameliyenin te'mîni için sarfedeceğimiz zamana gelince, o da 10 rakamının sonuna 245 adet sıfır koymakla ifâde edilebilir. (10^{243}) Yani on senenin önüne 243 adet sıfır konduktan sonra ortaya çıkacak sene zarfında başarılı bir ameliye yapmak ihtimâl dâhilindedir.

Bir protein molekülü, «zincirleme» olarak «amino acids» ameliyeleri netîcesinde meydana gelir. Bu ameliyenin en tehlikeli tarafı, halkaların birbiri ile karışmasıdır. Şâyet halkalar başka şekilde toplanacak olsa öldürücü bir zehir olur. Halbuki kendisi bir hayat iksîridir.

Profesör «G. B. Leathes» bu halkaların yaklaşık olarak 10 üzeri 48 şekilde toplanıp birleşebileceği netîcesine varıyor. Ve şöyle diyor :

«Bu halkaların böyle mükemmel bir şekilde tesâdüfen bir araya gelmesi imkânsızdır. Daha önce belirttiğimiz beş elementten sînesinde 40.000 atom barındıran bir protein molekülünün te'mîni tesâdüfen hiç mi hiç mümkün değildir.»

Ayrıca okuyucularımıza açıklamamız gereken bir husûs daha vardır. O da matematiksel ihtimâl kanunlarının ortaya çıkardığı netîceler, mutlak olması gereken netîceler de değildir. Söylediğimiz şeyler yerine gelince, bu netîceler ortaya çıkacak demek değil, sâdece söylenilen ortam ve müddet içinde olması muhtemeldir. Ama kat'î değil. Olabilir ki bu ameliye esnâsında bilinmeyen bir şey çıkar ve ameliyeyi kökten imkânsızlaştırabilir.

Protein molekülü kimyevî bir varlığa sâhibtir. Ama hücrenin bir parçası durumuna gelmeyince hayâtiyetinden bahsedilemez. İşte hayata bundan sonra başlar... Bu realite, konumuza çok mühim bir suâl tevcîh ediyor : Protein molekülü hücre haline geldiği zaman ona sıcaklık nereden geliyor? Materyalist muârızlarımız ciltlerce eser yazsalar bu suâli cevablandıramazlar.

Açıkça görülüyor ki; muarızlarımızın matematiksel ihtimâller kanununun gerisine sığınarak ileri sürdükleri açıklama şekli, bütünüyle hücreyi de içine almıyor. Yalnız ve yalnız hücrenin çok küçük bir bölümü içine alıyor. O da sâdece hücredeki protein kısmıdır. Halbuki bu en kuvvetli mikroskopla dahi görülemeyecek kadar küçüktür. Her birimiz yaşarken vücûdumuzda değil protein, hücrelerden bile milyonlarcasını taşırız.

Fransız bilgini «Le Comte de Nouy» bu konu etrafındaki değerli araştırmasında, hülâsa olarak şöyle der :

«Bir proteini elde etmek için;

Zaman, madde miktarı ve sonsuza uzanan fezâ gibi böyle bir imkânın varlığına medâr sayılan şeyler, bugünkü maddenin ve fezânın varlığından ve yeryüzündeki hayatın oluşum müddetinden daha fazladır.» Yazar şöyle devâm ediyor : «Ameliyemizde muhtâç olduğumuz bu değerlerin hacmini, çağdaş modern insanın ön plâna aldığı aklın hudûdları ve tahayyülâtı çerçevesinde değerlendirmek mümkün değildir. İddiâ ettiğimiz nevîden bir hâdisenin tesâdüfen meydana gelivermesi için, çemberinde ışığın 10 üzeri 82 ışık yılı yürüdüğü bir kâinâtta ihtiyâç duyarız. Yani 10 rakamının önüne 82 sıfır koymak sûretiyle elde ettiğimiz ışık yılı!! Bu hacim, bugün dünyamızda mevcûd olan ışık hacminden çok daha fazladır. Dünyamızdan çok uzaklarda bulu-

nan yıldız kümelerinin ışığı, bize milyonlarca ışık yılında ulaşmaktadır. Binâenaleyh, Einstein'in kâinâtın genişliği konusunda ortaya attığı düşünce, faraziye olarak ileri sürülen bu ameliye ile aslâ bağdaşmamaktadır.»

Ancak bu farazî ameliyeye bağlı olarak, bir an için var olduğunu kabul ettiğimiz farazî maddeyi, gene farazî bir âlemde, 10 rakamının önüne 243 sıfır koymakla elde ettiğimiz seneye ulaşmak için, sâniyede beş yüz trilyon hızla harekete geçirecek olursak yüklü bir protein molekülünün varlığı imkân dâhiline girebilir.

Bu husûsta «Le Comde de Nouy» şöyle diyor :

«Dünyamızın, milyarlarca seneyi aşan bir zaman çerçevesinde meydana geldiğini unutmayalım. Hayatta —ne şekilde olursa olsun— bir milyar sene öncesi var olmuştur. O zaman da yerküre soğumuş bulunuyordu.

Bilginler kâinâtın yaşını öğrenmek için çok çalıştılar. Bu sâhada yapılan araştırmalar dünyamızın beş trilyon seneden beri mevcûd olduğunu göstermiştir. Bu süre matematiksel ihtimâl kanunlarına göre bir protein molekülünün meydana gelebilmesi için gerekli zamana göre cidden çok azdır.

Hayat kaynağı dünyamızın yaşını kat'iyyete yakın biliyoruz. Dünyamız, bilginlerin söylediklerine göre güneşin bir parçasıdır. Güneşle diğer büyük yıldızlar arasında meydana gelen şiddetli çarpışmalar netîcesinde güneşten kopmuştur. İşte tâ o zamandan beri güneş, fezâda cehennemî bir ateş parçası olarak dönmektedir. Yüzeyindeki şiddetli sıcaklık yüzünden hayatın mevcûdiyeti imkânsızdır. Nihâyet asırlar sonra yerküre soğumaya başlıyor. Donuyor ve katılaşıyor. Ve nihâyet hayat için elverişli bir duruma geliyor.

Kâinâtın yaşını da muhtelif yollardan öğrenebiliriz. Bunun bildiğimiz en iyi yolu, ancak radyoaktif elementlerin keşfinden sonra öğrenmiş bulunuyoruz. Radyoaktif maddeler belirli bir ölçü dâhilinde parçalanırlar ve bu parçalanma esnâsında birtakım atomlarını kaybederler ve bir müddet sonra bu parçlanma da son bulur.

Radyoaktif madde neşreden elementlerden birisi de uranyumdur. Uranyumun radyoaktif parçalanması sonucu belirli bir miktarda kurşun meydana gelir ve bunun oranı da bellidir.

Bu oran, şartlar ne şekilde olursa olsun, sıcaklık hangi derecede bulunursa bulunsun kat'iyyen değişmez. Bu sebeple; uranyumun kurşuna dönüşme hızı belli ve sâbittir, dediğimiz zaman isâbet etmiş oluruz.

Birçok dağ ve tepelerde uranyum madeni görmek mümkündür.

Hem bu maden dağdan ayrı da teşekkül etmiş değildir. Yeryüzü donmaya başladığı zaman bu uranyum madenleri de onun içinde donmuştu...

Ayrıca yine maden kaynaklarında uranyumdan parçalanmış olan kurşunun dışında kurşun bulmak mümkündür. Ancak bütün bu kurşunların, uranyumdan parçalanarak teşekkül ettiğini söylemek doğru olmaz.

Bunun sebebini şu şekilde izâh edebiliriz; uranyumun parçalanması netîcesinde meydana gelen kurşun, normal kurşundan daha hafîftir. Bu basit kâideye dayanarak bir kurşunun uranyumun analizi netîcesinde meydana gelen kurşun mu, yoksa normal bir kurşun parçası mı olduğunu kesinlikle ta'yîn edebiliriz. İşte buradan uranyumun parçalanması ameliyesinin ne kadar zaman aldığını hesaplayabiliriz. Çünkü uranyum, dünyanın soğuduğu günden beri varlığını devâm ettirmektedir. Aynı zamanda dağın soğuduğu zamanı da bu yolla hesaplayabiliriz.

Tecrübeler isbât etmektedir ki, ilmî belgelere göre dünyanın en eski dağlarının soğumasından, zamanımıza kadar 1.400 milyon sene geçmiştir. Bizden bazıları dünyanın yaşının, bu dağların yaşından bir veya iki misli fazla olduğunu zannediyorlar. Fakat ilmî tecrübeler, bu gerçek dışı zanları tamâmen ortadan kaldırmaktadır. Profesör Sullivan «Normal bir düşünüşle, yaklaşık olarak dünyanın yaşını bir milyar sene olarak gösteriyor.»

Bayağı maddenin rûhsuz olduğunu, bir protein molekülünün orada tesâdüfen meydana gelebilmesi için milyonlarca seneye ihtiyâç duyulduğunu öğrendikten sonra, şimdi düşünelim bakalım, bu kısa zaman zarfında milyonlarca hayvan ve iki yüz bini aşkın nebât nev'i nasıl meydana geldi? Bu hayvan nevileri arasında şu insan dediğimiz eşsiz yaratık nasıl çıktı? Tahmînlere dayanan tekâmül nazariyesini bütün cepheleriyle tanıdıktan sonra bu türlü inançlara nasıl oluyor da saplanılıyor anlayamıyorum, fakat tekâmül nazariyesinin üzerine oturduğu «tahminî değişiklikler» i matematikçi, «Patau» hesaplayarak şöyle bir netîceye varmıştır : «Bir cinsin tamâmen değişmesi bir milyon nesli içine alır.»

Atın en büyük ceddi olduğu iddiâ edilen köpeği düşünelim... Matematikçi Patau'nun sözüne göre köpek, kaç sene sonra at şekline girecektir.

Amerika'lı fizyoloji bilgini «Marlin B. Keridir» ne kadar doğru söylüyor :

«Tesâdüf yoluyla yaratılmış olma durumu için gerekli olan sebep-

leri te'mîn edebilecek riyâzî imkân, en sağlam bir nisbet içinde dahi «hiç bir şey» gibidir, sıfırdır.»

Tesâdüfî yaratılış fikrinin bayağı ve çürüklük derecesini açıklayalım derken bahsi biraz uzatmış bulunuyoruz. Gerçekten ben, protein molekülünün ve atomun tesâdüfen var oluşunun imkânsızlığı hususunda şüphe ediyor değilim. Kâinâttaki maddî ameliyelerin kapsadığı uzun zaman çerçevesi hakkındaki faraziyelerimiz ne kadar çoğalırsa çoğalsın, kâinâtın esrâr ve gizliliklerini düşünen aklımız hiç bir zaman tesâdüflerin meyvesi olamaz. Bu tesâdüfî yaratılış nazariyesi sâdece matematiksel tesâdüf kanunlarının ışığı altında imkânsızlaşmıyor. Aynı zamanda mantık ölçülerine de ters düşüyor, uymuyor.

Su veya kahve ile dolu bir bardak yere düştüğü zaman yerde dünya haritası çizeceğini iddiâ eden bir kimsenin bu sözünden daha saçma bir söz olabilir mi? Biz bu adama şöyle bir suâlde bulunabiliriz : Altımızdaki bu topraktan döşek, yerçekimi, bardak, su ve eşsiz âhenk ve insicâm nereden gelmiştir?

Biyoloji bilgini Haeckl : «Bana hava, su, kimyasal maddeler ve yeteri kadar zaman verin insan yaratayım» diyor. Fakat Haeckl, maddeye ve maddî şekillere muhtâç olduğunu belirtmekle, unutarak veya bilmemezlikten gelerek kendi kendini yalanlamaktadır.

Bu konuda A. Cressy Morrison şöyle diyor :

«Fakat Haeckl, genleri ve hayatı hesâba katmamıştır. Haeckl, insan yaratabilmek için —şâyet gücü yetseydi— görülmeyen bunca atomları ve genleri bulmak, düzene koymak ve bunlara hayat vermek mecbûriyetinde idi. Hattâ bu durumda bile o, netîcede —bire oranla milyonlarla ifâde edebilecek bir kesinlikle— ancak benzeri bulunmayan bir canavar meydana getirmiş olacaktı. «Haeckl» bütün bunları başarabilseydi, başarılan işin bir tesâdüf eseri değil, aklının mahsûlü olduğunu söyleyecekti.

Bu bahsimizi Amerika'lı tabîat bilgini Jorje İril'in sözleriyle bitirelim :

«Kâinâtın kendi kendini yaratması mümkün olsaydı, bu şu demek olurdu : Kâinât, hâlikin vasıflarıyla muttasıftır. Bu durumda kâinâtın ilâh olduğuna inanmak mecbûriyetinde kalırdık... Böylece ilâhın mevcûdiyetini kabul ederdik. Fakat ilâhımız çok tuhaf olurdu; aynı anda hem maddî hem de gaybî bir ilâh! Şahsen ben, maddî âlemi yaratan ilâha inanmak isterim. Çünkü o, bu kâinâtın bir parçası değildir, öyle şeylere inanarak gülünç duruma düşmek şöyle dursun, bilakis O, bu kâinâtın hâkimi, idârecisi ve yöneticisidir.» (Vahidüddin Han, İlmin Işığında İslâm, 121-163)

Atomların Dünyası

Varlığın bilmek ne hâcet küre-i âlem ile?
Yeter isbâtına halkettiği bir zerre bile...

Evet, kâinâtta bulunan her şey O'nu anar, O'na hamdeder, O'nu tesbîh eder. Bu harekete katılmayan hiç bir varlık gösteremezsiniz. Her şeyde O, her yerde de O'nun tecellîsi. Kâinâtın en küçük zerresinden tutun da, en büyük kehkeşânlara kadar. Ne akıl almaz bir tecellî hüküm sürmektedir ya Rabbi?

Şâir haksız mıdır? :

«Hurşîd-i ezelden nasıl ister ki haberdâr
Olsun, daha bir zerreyi derketmiyen efkâr.»

Dediyse? Gerçekten de öyle değil midir? Atomların derinliğine dalıyorsunuz, bir zerreyi milyarlarca defa büyütüyorsunuz, karşınıza koca bir âlem çıkıyor. Akıl ermeyecek kadar müdhiş, muntazam ve acâyib bir âlem içi hava ile dolu bir yüksüğü alıyorsunuz, bir de bakıyorsunuz ki, içinde 25 milyar kere milyon (Les Atommes et les etoiles, 12) atom sıralanmış ve gizli bir gergef dokumaktadır. Bir atomun çapı milimetrenin on milyonda biri kadar. Kâinât nizâmına bakınız. Rabbım ne kadar itinâlı yerleştirmiş her şeyi. Çapı milimetrenin on milyonda biri kadar olan atom elde etmek için yüz bin tane elektronu yan yana getirmemiz gerekecek (Aynı eser, 12). Buyurun işte size. Allah'ım bu hayretler âlemine bizi neden böyle kudretsiz yolladın?... Bunları okuyunca aklımızın başımızdan fırlamaması, yüreğimizin hoplamaması imkânsız. İnsan bunu bir türlü kabule yanaşamıyor. Bir yüksüğün içini dolduran havada 25 milyar kere milyon milimetrenin on milyonda biri kadar olan atom bulunsun. Sonra da bir atomu elde etmek için yüz bin tane elektronu yan yana getirmek mecbûriyetinde olalım. Şâirin söylediğini tekrârlamaktan başka bir şey gelmez elimizden :

«Allahı ne yolda etsem inkâr
İkrâr çıkar netîcesi kâr.»

Şimdi mevzûumuzun derinliklerine dalabiliriz. Gerçekten nereye dalacağız? Milyarların üstündeki cisimlerin bağrına mı? Ne gezer, sâdece zerrelerin kalbine gömülüyoruz. Bir asır önce böyle bir şeyden söz etseydik, îmânsız Pozitivistler hiç utanmadan alnımıza «deli, çılgın» yaftasını yapıştırırlardı. Atomların ömrüne göre daha dün demek olan VII. asırda Mîrâc'a çıktığını bildiren Allah elçisine «saçmalıyorsun» diyen putperest müşrikten tutun da, günümüzde bile bunu İslâm'ın alnında bir «leke» olarak gören Batı taklitçisi sahte aydınımıza, kör kafasına, sapık aklına bir türlü sığdıramayan ma-

teryalistine kadar hepsi sâniyede 50.000 kilometre hızla dönen elektronları (Aynı eser, 15) işitince küstahlıklarının derecesini anlayabilirler mi bilmem. Daha şimdiden Apollo araçlarının hızının saatta zaman zaman 40.000 kilometreyi bulduğunu gören bizim neslimiz de acabâ şirkin o korkunç karanlıklarına dalıp bocalamağa devâm edecek midir? Yoksa her şeyi yaratan Allah'ın huzûrunda başını iki elinin arasına alıp, feryâd ederek göz yaşı çağlayanı halindeki gözleriyle secdeye mi kapanacaktır? Ne yazık ki, yarım asırdır bizi bizden uzaklaştıranların eğitim sisteminde böyle bir nesilden söz etmek çok acâyib olacaktır. Ama Rabbımıza o kadar şükredelim ki, bunca nimetler yanında bize o neslin öncülerini de gösterme ihsânını bahşettirdi. «Surda açılan gedikten» fetih kahramanları birer birer yol alıyorlar. Meydana bizim sancağımızın çekileceği mutlu günler de pek uzakta değildir sanırım. Atomların dünyasına dalarken, aklımıza ilk olarak atomların nasıl bir yapıya sâhip olduğu meselesi gelecektir. Atomun yapısını kısaca şöyle izâh edebiliriz. Her atomun ortasında proton ve nötronlardan müteşekkil bir çekirdek vardır. Bu çekirdeğin etrafında sâniyede ortalama 50.000 kilometre hızla dönen elektronlar yer alır. Atomun çekirdeğini meydana getiren protonlar (+) yani pozitif yüklüdür. Nötronlar ise hiç elektrik taşımazlar. Çekirdeğin etrafında dönen elektronlar ise (—) negatif yüklüdür. Atom, bizim dünyamızın küçük bir nümûnesidir. Atomun çekirdeğini güneşe, elektronlarını da gezegenlere benzetmek mümkündür.

Pierre Rousseau diyor ki : «Şimdi bu atomların büyüklüklerini merâk ediyorsunuz. Eğer size bir atomun çapının yaklaşık olarak milimetrenin on milyonda biri kadar olduğunu söylersem, bu size belki de hiç bir şey ifâde etmeyecektir. Öyle ise şu madenî paraya bakınız; bunun kalınlığını elde etmek için on milyon atomu uç uca sıralamak lâzımdır. İçi hava ile dolu bir yüksükte 25 milyar kere milyon atom mevcûddur... Fakat size milyardan bahsediyorum ve belki bu rakamın büyüklüğünü tasavvur edemiyorsunuz değil mi? Farzediniz ki, 1880 yılında yaşayan ecdâdımız 25 milyar kere milyon franklık muazzam bir servete malik olsun. Eğer ecdâdınız, sâniyede 417 milyon franklık bir israf yapsalardı, bu servetin, bundan ancak yirmi sene sonra yani 1900 da tükendiğini görecektiniz. Eğer 25 milyar kere milyon atom yan yana dizilebilse idi, böylece dünyanın etrafını altmış defa sarabilecek uzunlukta bir zincir elde edilecekti.

En kuvvetli mikroskoplarımızla bir milimetrenin beş binde birinden küçük cisimleri göremiyoruz. Halbuki milimetrenin beş binde biri, bir atoma nazaran muazzam bir uzunluktur. Bir atomu bir pire bü-

yüklüğünde kabul ederseniz; mikroskopta görülebilen en küçük cisim, bir çoban köpeği büyüklüğünde olacaktır.» (Les Atommes et les etolles, 13)

Bu acâyib hilkattaki zerrelerden Yaratıcının sonsuz kudretini tekrâr ifâde etmeye bilmem luzûm var mı?

Şimdi atomun bölümlerini inceleyelim.

1 — Çekirdek : Proton ve Nötronlar

Bir sihirbâz sopası ile bir gram radyumu, atomlardan her birinin çapı 1 santimetre olacak kadar büyüttüğümüzü bir an için tasavvur edelim. Bizi devler diyârına geçirecek olan böyle bir büyütmenin hayret verici netîceleri ne olacaktır? Bir mikrop, 300 metre yüksekliğindeki Eyfel kulesi cesâmetini alacak ve bir adamın, Ay'ı tutabilmesi için başka birinin omuzuna çıkması kâfî gelecektir. Halbuki bu muazzam büyütmeye rağmen çekirdekler ancak 1/1.000 milimetre çapında olacaktır. Çekirdeği gözle görülebilir bir hale getirebilmek için sihirbâz sopamızın bir büyütme daha yaparak boyumuzu 17.000.000 kilometreye çıkarması ve böylece dünya ile âdeta bir kum tanesi gibi oynayabilmemizi te'mîn etmesi lâzım gelecektir. İşte radyum atomlarını seyreden böyle muazzam bir dev haline geldiğinizi tasavvur edelim (Science et la vie : 614/64.).

2 — Elektronlar

Elektrona gelince, o da bir hayretler ve muammâlar ülkesidir. Bir elektronun çapı milimetrenin sâdece bir milyarda dördü kadardır.

Thomson, elektronların sâniyede 50.000 kilometreye yakın bir hızla hareket ettiklerini, hepsinin birbirinin aynı olduklarını ve birbirinin kütlesinin, bilinen en hafîf atomun, yani hidrojen atomunun kütlesinden aşağı yukarı 1840 defa daha küçük olduğunu buldu. Hattâ, enerjisi hesaplanarak elektronun büyüklüğü hakkında bir fikre varmak da mümkün oldu.

Bu çapı ifâde etmek için küçüklük mikyâsında birkaç basamak daha inmek ve atom çapını yüzbin parçaya bölmek lâzımdır. Bir atom, kendi başına büyük değildir, fakat bir atom genişliğini elde etmek için yüz bin elektronu yan yana düzmelidir. Ayasofyanın kubbesini bir atom farz ediniz, buna göre bir elektron ancak pertavsızla görülebilen 0,2 milimetre çaplı bir toz zerresinden ibâret olacaktır. Atom içi boş bir küre olsaydı; bu küreyi doldurmak için, içine 1.000.000.000 milyar elektron koymak lâzım gelecektir (Etrafımızdaki Kâinât, 36.).

Son derece küçük olan elektronun, ağırlığı da tabiî olarak küçüklüğü ile mütenâsib olacaktır. Hidrojen atomunun ağırlığını takrîbî

olarak 1840 da biri kadar olan bu ağırlık gram cinsinden, kavranması güç olan aşağıdaki sayı ile ifâde edilir :

0,000 000 000 000 000 000 000 000 000 9

Belki de bu ağırlığın, bir gram ağırlığa nisbetle ne demek olduğunu öğrenmek istiyorsunuz. Beş gramlık bir ağırlığın dünyanın ağırlığına nisbeti ne ise, bu ağırlığın bir gramın ağırlığına nisbeti de işte odur! Her sâniyede bu elektronların 6 milyar kere milyarı yüz mumluk elektrik lâmbanızın telinden geçmektedir.

Dahası da var : Biliyorsunuz ki elektron âdi bir mermi değil, elektrikli bir mermidir. Bu sebepten bu merminin ne kadar elektrik yükü taşıdığını da söylemek gerekir.

Bu yük çok büyük değildir; takrîbî olarak bir miliamperin on milyarda biri şiddetindeki bir elektrik akımının milyonda bir sâniyede taşıdığı elektrik miktarına eşittir.

Rutherford'un atomu küçük mikyâsta, çapı milimetrenin on milyonda birinden büyük olmayan bir güneş sistemi gibiydi. Bu sistemin güneşi, yani atomun çekirdeği bütün atomdan on bin defa daha küçüktür. Demek ki çekirdek, milimetrenin yüz milyarda biri çapında küçücük bir bilye olarak kabul edilebilir.

Elektronun kütlesi, çekirdeğin kütlesi yanında tamâmen ihmâl edilebilecek kadar küçük olduğundan denilebilir ki; bütün kütle, atomun bütün maddesi çekirdek içinde toplanmıştır. Milimetrenin on milyonda biri genişliğindeki bu atomda, madde olan kısmın bundan on bin defa daha küçük oluşu ne kadar hayret verici bir keyfiyettir.

Mâdem ki vücûdumuz yan yana dizilmiş atomlardan müteşekkildir. O halde biz, boşluk içinde yüzen son derece küçük maddî parçacıklardan başka bir şey değiliz; işte bizi şaşırtan bir keyfiyet... Profesör Joliot Curie bizi te'mîn ediyor ki; eğer vücûdumuzun atomlarını, çekirdekleri arasında boşluk kalmayacak kadar sıkıştırabilseydik, vücûdumuz mercekle güçlükle görülebilir bir toz zerresine müncer olacaktı, fakat bu toz zerresi tabiî yine yetmiş iki kilo ağırlığında olacaktı.

3 — Moleküller

Moleküller çok küçüktür. Çapları milimetrenin on milyonda biriyle ifâde edilir. Küçük olduğu gibi sayıları da fevkalâde büyüktür. Yarım litre suda her birinin ağırlığı 3.2×10^{23} gram olan 16^{23} molekül vardır. Eğer bu moleküller yan yana dizilirse, arzı iki yüz milyon kere dolaşan bir zincir teşkîl eder. Eğer bu kadar suyu arzın kara yüzüne yayılabilmiş küçücük tohum gibi farz ederek bunları karalara serpmiş olsak, arz yüzünün kara parçasının beher santimetre karesine 16 mil-

yonu isâbet eden bütün tohumlar bir araya getirilince ancak yarım litre teşkîl eder.

Moleküller büyük hızlarla hareket ederler; alelâde bir oda içindeki âdî havada ortalama molekül hızı sâniyede 450 metre kadardır. Bir mermi hızına yakın olan bu hız, ses hızından epey büyüktür.

Yüksek sıcaklıkta moleküllerin hızları artar; bir kazandaki buhar moleküllerinin hızı sâniyede 1000 metreyi bulur. Her nefes alışımızda vücûdumuza milyon kere milyon molekül girmekte olup, bunların ciğerlerimiz cidârlarını dövmesi dışardaki hava moleküllerinin göğüslerimizi döverek çöktürmesine karşı koyar. Diğer bir misâl, bir lokomotif silindiri içindeki piston her sâniyede sayısı 14×1028 kadar ve her biri sâniyede 800 metre hızla hareket eden moleküller tarafından bombardıman edilmektedir; sonsuz dereceden sayıdaki bu küçük mermilerin pistona tatbîk ettikleri kuvvet pistonu silindir içinde hareket ettirir ve tren de bu sûretle hareket etmiş olur.

Bir gazı her istikâmette hareket eden ve arasıra birbirine çarpan bir mermi sağanağına benzetebiliriz. Normal havada her molekül, diğer bir moleküle sâniyede 3.000 milyon defa çarpar ve müteâkib çarpmalar arasında 1/6.400 milimetrelik mesâfe alır. Bir gazı yoğunluğu artmak üzere sıkıştırmakla belirli bir mekânda daha çok molekül sıkıştırılmış olur, böylece çarpmalar daha çabuk olur ve bu çarpmalar arasında moleküller daha kısa mesâfeler alırlar. (Etrafımızdaki Kâinât, 117.).

4 — Radyoaktivite

«Yarının ilmi nedir? Gâyet müthiş...
Maddenin kudret-i zerriyesi uğraştığı iş.
O yaman kudrete hâkim olsam diyerek
Sarfedip durmada birçok kafa binlerce emek.
Ona yükseldi mi artık değişir rûy-i zemîn
Çünkü bir damla kömürden edecektir te'mîn,
Öyle milyonla değil namütenâhî kudret...
İbret al kendi sözünden aman oğlum gayret...

MEHMED ÂKİF

Ne yana baksan O'nun hikmetinden, akılları hayrete düşüren mahlûkâtından bir nişâne, bir nümûne vardır varlığına. En küçük zerreye bakıyorsunuz bir hareket var derûnunda. Aklınız hayretten fırlamışcasına orayı araştırırken karşınıza ondan daha dehşet verici ve daha hayret verici bir başka şey çıkıyor... İşte Allah'ın kudretinin aza-

metine delil olarak atomları, elektronları, molekülleri getiriyorduk. Bir de karşımıza radyoaktivite çıkıveriyor.

Son yüzyılda uranyum ve radyum üzerinde yapılan çalışmalardan çok korkunç netîceler elde edildi. Soğuk gördüğümüz bir gram radyumun üç bin ton (evet, matbaa hatâsı değil tâm 3.000 ton) kömürün yanması esnâsında verdiği enerjiyi verdiğini söylersek (Atomlar ve Yıldızlar, 32) hayrete düşmez de ne yaparsınız. Ama çağımızın insanı için artık bu rakamlar pek korkunç değil. Çünkü daha korkunçları ile karşılaşmıştır. İşte büyük İslâm şâiri Âkif'in bundan altmış yıl önce Avrupa'ya tahsîle göndermek istediği Âsım'a verdiği öğütlerde söylediği şey, artık günümüzde bir gerçek olarak duruyor önümüzde. Bundan sonra bilmem kaç gram uranyum dünyamızın yıkılıp harâb olması için kâfî gelecek. Hayatı boyu Âkif îkâz etti bizi. Ama biz hâlâ o ümîdden, o azimden ve o enerjiden ne yazık ki mahrûmuz. Kısır düşünceler, basit ihtilâflar yeyip bitiriyor Müslümanları...

Geiger sayacı adı verilen bir âlet sâyesinde 1 gram radyumdan 1 sâniye içerisinde çıkan helyumları saymak mümkün olmuştur. Buna göre 1 gram radyumdan 1 sâniye zarfında tâm 36 milyar helyum çıkmakta ve bu helyumlar sâniyede 20.000 kilometrelik hızla fırlamaktadırlar. Ve ne tuhaftır ki, 150.000 milyar kere milyar helyumun ağırlığı ancak 1 gram gelmektedir. Radyasyon netîcesi meydana gelen dalgaların boyu ışık dalgalarının boyundan çok daha kısadır. Radyasyon dalgalarının boyu, milimetrenin yüz milyarda birine kadar inebilir.

«Sübhânallah» deyip de susalım artık...

Böylece atomların dünyasındaki gezintimizi bitirmiş oluyoruz. Tıpkı bir rü'yâdan yeni uyanmış, gözleri mahmûr insan edâsıyla. Evet, biz bir rü'yâdayız. Çünkü Allah'ın bu kâinâttaki hakîkatlerini tamâmen kavrayacak güçte değiliz. Efendimiz (s.a.) «İnsanlar uykudadırlar. Ancak ölürlerse uyanırlar.» buyuruyor. Hele cehâletin derin karanlığında bocalayan biz Müslümanların hali daha da yürekler acısı. Neden bu hale düştük? Bizi kim bu hale soktu? Kurtuluş çâremiz nedir? Bugünkü durumun mes'ûlleri kimlerdir? Daha da uzatacağımız bu sorular kümesinin içinden sâdece birisine kesin cevab verebiliyoruz. Diğerleri ise bir yığın münâkaşa mevzûu. Kurtuluşumuzun tek çâresi «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» diyen Kur'an'a ve «Hikmet, mü'minin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır,» diyen Rasûl-i Kibriyâ'nın düstûrlarına dönmektir. Geriye kalan bütün kurtuluş çâreleri boş, yalan hayâlden ibârettir.

İşte atomlar, işte moleküller, işte elektronlar, işte radyoaktif maddeler, işte yerler, işte gökler, işte yıldızlar, işte kehkeşânlar, işte nebu-

lalar ve işte daha nice nice bilmediğimiz büyük ve küçük varlıklar. Hepsi de birer lisân-ı hâl ile kendi yaratıcılarının kudsî san'atını izhâr etmek için durmadan dinlenmeden zikr-i ilâhî ile dönüyorlar. Bunlardan sonra bize söylenecek söz var mı? Ne söylesek hepsi de lâf u güzâftan ibâret kalmaz mı? İnsan bunca delilleri bildikten sonra başını eğerek Allah'ın huzûruna gelmezse, dîvânda diz çöküp dergâha yüz sürmezse ne kadar bedbahtır. Ne kadar acınacak bir haldedir.

Yirminci asrın insanı her ne kadar maddî sâhada başarılar elde etmiş, küçük âlemde atomu parçalamış, büyük âlemde 500 milyon ışık senesi mesâfedeki merhaleyi gözetimi altına almış ise de, İslâm gibi ulvî bir nizâmın potasında erimediği, Kur'an gibi sonsuz bir kaynaktan sulanmadığı, Hz. Peygamber gibi büyük ve ebedî kurtarıcının peşine düşmediği için aynı rakamlarla ters orantıda tepe taklak geriye doğru, esfel-i sâfilîn'in dibine kadar yuvarlanmış. Bunca îcâdlar ve keşifler, dünyanın başına çeyrek asırda iki büyük harbi musallat etmiş, bir üçüncüsünün de yani atom harbinin de eşiğine kadar getirmiştir. Eğer bu kaynağa dönülmezse, beşeriyet İslâm'ın rotasına girmezse yakın bir gelecekte bilmem kaç gram uranyum hepimizin mahvına sebep olabilir, ne korkunç netîce Ya rabbi?... (Âkif Nuri, Allah ve Kâinât, 49-59)

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ
أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾

45 — Kur'an okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanların arasına örtülmüş bir perde koyarız.

46 — Onu anlarlar diye kalblerine örtüler koyduk. Kulaklarına da ağırlık. Kur'an'da Rabbını tek olarak zikrettiğin zaman da onlar nefret ederek arkalarına döner giderler.

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a buyuruyor ki : Ey Muhammed; bu müşriklere Kur'an'ı okuduğun zaman Biz seninle onların arasına örtülmüş bir perde koyarız. Katâde ve İbn Zeyd der ki : Bu perde kalblerinin üzerine gerilmiş olan perdedir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır : «Onlar dediler ki : Senin bizi çağırdığına karşı kalblerimizde bir engel, kulaklarımızda bir

ağırlık ve bizimle senin aranda örtü vardır.» Yani senin söylediklerinin bize ulaşmasına engel olan bir perde vardır.

«Örtülmüş bir perde» buradaki örtülmüş kelimesi, örten anlamınadır...

Denildi ki; gözleri kapayan bir perdedir, bir daha onlar hakîkatı göremezler. Bu, onlarla hidâyet arasına gerilmiş bir perdedir. İbn Cerîr merhûm bu ifâdeyi tercîhe meyletmiştir.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Ebu Mûsâ el-Herevî... Hz. Ebubekir'in kızı Esmâ'dan nakletti ki; o şöyle demiş : Allah Teâlâ «Ebu Leheb'in eli kurusun» âyetini inzâl edince; Ümmü Cemîl gelmiş yüksek sesle bağırıyormuş, elinde de avuç dolusu taş varmış. Kınandığımız için geldik —veya kaçındık— diyormuş. Ebu Mûsâ, bu şüpheli ifâdenin kendisinden kaynaklandığını söyler. Dinini bıraktık, emrine isyân ettik. Hz. Peygamber oturuyormuş. Ebubekir de bir yanındaymış. —Veya beraberindeydi demiş— Ebubekir; şu kadın geliyor seni görmesinden korkarım, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber; o, beni göremez demiş ve Kur'an'dan bir âyet okuyarak ondan saklanmış. Okuduğu âyet : «Kur'an okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanların arasına örtülmüş bir yerde koyarız.» âyeti imiş. Râvî der ki : Ebu Leheb'in karısı Hz. Peygamberin yanına gelmiş. Nihâyet Ebubekir ayağa kalkmış, o Hz. Peygamberi görmeden demiş ki : Ey Ebubekir, duyduğuma göre senin arkadaşın beni hicvetmiş. Hz. Ebubekir, hayır şu evin rabbına andolsun ki o seni hicvetmedi, demiş. Esmâ der ki : Kadın; Kureyş'liler benim, efendilerinin kızı olduğumu bilirler, diyerek uzaklaşıp gitmiş.

«Onu anarlar diye kalblerine örtüler koyduk.» Örtüler anlamına gelen (أكنة) kelimesi, (كنان) kelimesinin cem'idir ve kalbi bürüyen, örten şey demektir. «Kulaklarına da ağırlık.» Kur'an'ı duyup ta ondan yararlanıp doğru yola gitmelerini engelleyen bir ağırlık koyduk.

«Rabbını tek başına zikrettiğin zaman da» yani Kur'an okuyarak Rabbının birliğini belirttiğin ve Allah'tan başka ilâh yoktur, dediğin zaman «onlar nefret ederek arkalarını döner, giderler.» Topluca dönüp giderler...

«Rabbını tek başına zikrettiğin zaman da onlar nefret ederek arkalarını döner giderler.» âyeti konusunda Katâde şöyle der : Müslümanlar Allah'tan başka ilâh yoktur, dediklerinde müşrikler bunu inkâr ettiler. Müslümanlara karşı kibirlendiler. İblîs ve askerleri onları sıkıştırdı. Allah Teâlâ da müslümanları muzaffer kılmak, onları başarısız yapmak istedi. Müslümanları tevhîde karşı gelenlere gâlib kıldı. Bu, öyle bir sözdür ki; kim ona düşman olursa yok olur. Kim onun

uğrunda savaşırsa muzaffer olur. Onun değerini ancak şu adada yaşayan müslümanlar bilirler. O ada ki süvârîsi az bir gecede onu baştan sona kat'eder. Zaman insan topluluklarının arasında akıp gider de onu bilmezler ve ikrâr etmezler.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Hüseyn İbn Muhammed... Ebu Cevzâ kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Rabbını tek başına zikrettiğin zaman da onlar nefret ederek arkalarına döner giderler» âyetinde, şeytânların kasdedildiğini söylemiştir. Bu ifâde bu âyetin tefsîri bakımından gerçekten garîbdir. Çünkü Kur'an okunduğu veya ezân seslenildiği veya Allah'ın adı anıldığı zaman şeytânlar uzaklaşıp giderler.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا
رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

47 — Biz, onların seni dinledikleri zaman neye kulak verdiklerini çok iyi biliriz. Gizli toplandıkları zaman da hani zâlimler diyorlardı ki : Siz, sâdece büyülenmiş bir adama tâbi oluyorsunuz.

48 — Bak, sana nasıl misâller veriyorlar. Bunun için dalâlete düşmüşlerdir. Ve bir daha yol bulamamaktadırlar.

Allah Teâlâ, Nebiy-yi Zişânına Kureyş'li kâfirlerin reîslerinin Peygamberin okuduğu Kur'an'ı kavimlerinden gizlice dinlemek üzere geldikleri zaman aralarındaki gizli fısıldaşmalarını haber veriyor. Onlar kavimlerine karşı Hz. Peygamberin büyülenmiş bir kişi olduğunu söylüyorlardı. Ya da ciğer sâhibi bir kişi yani yemek yiyen bir beşere uyduklarını iddiâ ediyorlardı. Çünkü bu kelime her iki anlama da gelir.(...)

İbn Cerîr Taberî, bu kelimenin beslenme anlamına gelişini doğru sayarsa da, bunun üzerinde durmak gerekir. Çünkü onlar burada Hz. Peygamberin okuduğu sözün çıktığı ciğerlerinin bulunduğunu kasdediyorlardı. Onlardan kimisi şâirdir, kimisi kâhindir, kimisi mecnûndur, kimisi de büyücüdür diyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ «Bak, sana nasıl misâller veriyorlar. Bunun için dalâlete düşmüşlerdir ve bir

daha yol bulamamaktadırlar.» buyuruyor. Yani onlar bir daha hak yolu bulamazlar ve o yola düşüp kurtuluşa eremezler.

İbn İshâk Sîret'inde der ki : Bana Muhammed İbn Müslim İbn Şihâb ez-Zührî dedi ki : Kendisine şöyle anlatılmış : Harb oğlu Ebu Süfyân, Hişâm oğlu Ebu Cehil, Şerîk oğlu Ahnes bir gece Rasûlullah (s.a.) ı geceleyin evinde namaz kılarken dinlemek üzere gittiler. Onlardan her biri Hz. Peygamberi dinlemek için ayrı bir yer tuttu. Hiç birisi diğerinin yerini bilmiyordu. Onu dinlemeye başladılar. Sabah olunca ayrıldılar. Nihâyet yolları birleşti de birbirlerini kınamaya başladılar. Birbirlerine şöyle diyorlardı : Bir daha yapmayınız. Halkınızın düşkünlerinden bazıları sizi görecek olurlarsa, onların içine bir şey düşürürsünüz. Sonra ayrıldılar. Ertesi gün ikinci gece olunca her biri tekrâr bulunduğu yere gelip Kur'an dinlemeye koyuldular. Nihâyet fecir ağarınca ayrıldılar ve aynı yolda karşılaştılar. Birbirlerine tekrâr ilk söylediklerini söylediler ve dağıldılar. Üçüncü gece olunca her biri Kur'an'ı dinlemeye koyulmak üzere eski yerlerini aldılar. Fecir ağarınca ayrıldılar. Yolları birleşince birbirlerine dediler ki : Bir daha tekrârlamamak üzere sözleşmeden ayrılmayalım. Bunun üzerine sözleşerek ayrıldılar. Ahnes İbn Şerîk sabah olunca sopasını aldı. Sonra evinden çıktı Ebu Süfyân İbn Harb'a geldi ve ona; ey Ebu Hanzala, Muhammed'den duyduğun şey hakkında görüşün nedir bana bildir? dedi. Ebu Süfyân dedi ki : Ey Ebu Sa'lebe, Allah'a andolsun ben, ondan öyle şeyler duydum ki onu ve ne demek istediğini biliyorum. Öyle şeyler de duydum ki ne onun anlamını ne de söylemek istediğini bilmiyorum. Ahnes İbn Şerîk dedi ki : Allah'a andolsun ki ben de senin yemîn ettiğin durumdayım. Sonra Ebu Süfyân'ın yanından çıkıp Ebu Cehl'in yanına girdi, onun evine vardığında dedi ki : Ey Ebu Hakem, Muhammed'den duyduğun şeyler hakkında görüşün nedir? Ne duydum ki? dedi. Biz ve Abd Menâf oğulları şeref konusunda yarıştık. Onlar yedirdiler biz yedirdik. Onlar taşıdılar biz taşıdık. Onlar verdiler biz verdik. Nihâyet her ikimiz de diz üstü çökünce, ikimiz de bağlı atlar gibi olduk. O zaman onlar dediler ki : Bizden bir peygamber geldi. Ona gökten vahiy geliyor. Biz onu ne zaman kavrayabiliriz? Allah'a andolsun ki ona ebediyyen ne inanırız, ne de doğrularız. Bunun üzerine Ahnes İbn Şerîk yanından kalkıp onu kendi başına bıraktı.

وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا۟ حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا
﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِى صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ ٱلَّذِى فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنغِضُونَ

إِلَيْكَ رُؤُسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ
وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

49 — Ve dediler ki : Biz, kemik ve ufalanmış toprak olduğumuzda mı, cidden biz yeni bir yaratılışla diriltilecek miyiz?

50 — De ki : İster taş ister demir olun,

51 — Veya gözünüzde büyüttüğünüz bir yaratık olun. Diyecekler ki : Bizi tekrâr kim diriltir? De ki : Sizi ilk defa yaratmış olan. Sana başlarını sallayacaklar ve ne zaman o? diyecekler. De ki : Yakın olması umulur.

52 — O, sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız. Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.

Allah Teâlâ yeniden dirilişin vuku bulacağını uzak sayan kâfirlerin durumunu haber vererek istifhâm-ı inkârî ile onların şöyle dediklerini bildiriyor : Biz, kemik ve ufalanmış toprak olduğumuzda mı? Buradaki (رفاتا) kelimesi toprak demektir. Mücâhid böyle der. Ali İbn Ebu Talha da, İbn Abbâs'tan naklen toz anlamı verir.

«Cidden biz yeni bir yaradılışla diriltilecek miyiz?» Biz çürüyüp kayda değer dahi olmayan bir hiç durumuna düştükten sonra tekrâr diriltilecek miyiz? Nitekim bir başka âyette bu konu şöyle ifâde edilir : «Derler ki : Biz eski halimize mi döndürüleceğiz? Ufalanmış kemik olduğumuz zaman mı? Derler ki : O takdîrde bu, zararına bir dönüştür.» (Nâziât, 10-12). Yâsîn sûresinde ise şöyle buyrulmaktadır : «Çürümüş kemikleri kim diriltecek? diyerek bize misâl vermeye kalkar. De ki : Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir.» (Yâsîn, 78-79).

Burada da Rasûlüne aynı şekilde cevab vermesini bildiren Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor : «De ki : İster taş ister demir olun.» Taş ve demir, kemik ve çürümüş topraktan çok daha zor değişime uğrar.

«Veya gözünüzde büyüttüğünüz bir yaratık olun.» İbn İshâk, İbn Ebu Necîh ve Mücâhid'den nakleder ki; o, İbn Abbâs'a bunu sorduğunda bu son ifâdenin ölüm anlamına geldiğini söylemiştir. Atıyye de Abdullah İbn Ömer'in bu âyetin tefsîrini şöyle yaptığını nakleder : Eğer ölmüş de olsanız sizi muhakkak diriltecegim. Saîd İbn Cübeyr,

Ebu Sâlih, Hasan, Katâde ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Bunun anlamı şudur : Eğer siz, hayatın zıddı demek olan ölü durumuna dönüştüğünüzü farz etseniz dahi Allah dilerse sizi diriltecektir. O, bir şeyi dilediği zaman onu önleyecek yoktur. Bu konuda İbn Cerîr şöyle bir hadîs de rivâyet eder : Kıyâmet günü ölüm güzel bir koç şeklinde getirilir ve cennetle cehennem arasında durdurulur. Sonra denilir ki : Ey cennet ehli, bunu biliyor musunuz? Onlar evet, derler. Sonra; ey cehennem ehli, bunu biliyor musunuz? denilir. Onlar; evet, derler. O, cennetle cehennem arasında kesilir. Sonra denilir ki : Ey cennet ehli, ölmeksizin sermediyyet. Ey cehennem ehli, ölmeksizin süreklilik.

Mücâhid «Veya gözünüzde büyüttüğünüz bir yaratık.» kavli ile gök, yer ve dağların kasdedildiğini söylemiştir. Bir rivâyette de bu âyeti şöyle tefsîr etmiştir : İstediğinizi yapın. Allah ölümünüzden sonra sizi tekrâr diriltecektir. Bu âyet-i kerîme konusunda İmâm Mâlik ve Zührî'den şöyle bir tefsîr vârid olmuştur : Hz. Peygamber bunun ölüm olduğunu söylemiştir.

«Diyecekler ki : Bizi tekrâr kim diriltir?» Onlar, biz taş, demir veya daha katı herhangi bir şey olduğumuz zaman bizi tekrâr kim diriltir? «De ki : Sizi ilk defa yaratmış olan.» Siz kayda değer bir şey bile değilken sizi yaratıp yeryüzünde dağılan beşer haline getirmiş olan, ne duruma dönüşürseniz dönüşün sizi yeniden getirecek güçtedir. «Yaratılışa ilkin başlayıp sonra onu tekrâr eden O'dur. Tekrâr kendisi için çok daha kolaydır.» (Rûm, 27).

«Sana başlarını sallayacaklar» İbn Abbâs ve Katâde; alaydan dolayı başlarını sallayacaklar, demişlerdir. Bunların söylemiş olduğu bu açıklama, Arap dilinden anladığımız mânânın kendisidir. Çünkü (انغاض) kelimesi; aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağıya sallanmadır. Bunun için deve kuşunun yavrusuna (نغضاً) adı verilir. Zîrâ o yürüdüğü zaman çabuk çabuk gider ve başını sallar. Kezâ diş sallanıp yerinden çıktığı zaman şu ifâde kullanılır (نغضت سنه)

«Ve ne zaman o? diyecekler.» Bunun uzak ve vukûu imkânsız bir hal olduğunu söyledikleri belirtilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Eğer doğru sözlüler iseniz bu va'd ne zamandır? derler.» (Mülk, 25). Ve yine Şûrâ sûresinde şöyle buyurur : «Ona inanmayanlar onun çabucak gelivermesini isterler.» (Şûrâ, 18).

«De ki : Yakın olması umulur.» Ondan sakının, çünkü o çok yakınınızdadır. Şüphesiz size gelip çatacaktır. Elbette her gelen gelecektir.

«O, sizi çağırdığı gün.» «Allah Teâlâ'nın sizi yeryüzünden bir çağı-

rışla çağırdığı gün bir de bakarsınız ki siz çıkıyorsunuz.» (Rûm, 25). Yani sizin çıkmanızı emrederse O'na muhâlefet edip karşı koyamazsınız. Aksine gerçek «Bizim emrimiz yalnızca bir tektir bir, göz açıp kapamak gibidir.» (Kamer, 50) buyruğunda olduğu gibidir. «Bir şeyi murâd ettiğimiz zaman ona sözümüz sâdece; ol, dememizdir. O da oluverir.» (Nahl, 40). «O sâdece bir ânî emirdir. Bir de bakarsınız ki; onlar uyanıvermişler.» (Nâziât, 13-14) Bu, sâdece bir uyarı emridir. O emirle insanlar yerin altından üstüne çıkarlar. «O sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız.» Emrine itâat etmek, buyruğuna baş eğmek için hepiniz yerinizden kalkarsınız. Ali İbn Ebu Talha İbn Abbâs'ın «Hamdederek davetine uyarsınız» kavlinin emrine uyarsınız, demek olduğunu söyler. İbn Cüreyc de böyle demiştir. Katâde ise; O'nun bilgisine ve itâatına diye tefsîr etmiştir. Bazıları da derler ki : «O sizi çağırdığı gün; hamdederek davetine uyarsınız» Yâni her halükârda O'na hamdedersiniz. Nitekim bir hadîste şöyle vârid olur : Lâ İlâhe İllallah diyenlere kabirlerinde yalnızlık yoktur. Öyle görüyorum ki kabirlerinden kalkarlar, başlarındaki toprağı silkerler ve Lâ İâhe İllallah, derler. Bu hadîsin bir rivâyetinde de kabirlerinden kalkınca şöyle dedikleri bildirilir : «Hamdolsun o Allah'a ki bizim üzerimizden hüznü kaldırmıştır.» (Fâtır, 34). Bu konu Fâtır sûresinde gelecektir.

«Ve çok az kalmış olduğunuzu zannedersiniz.» Yani kabirlerinizden kalktığınız gün, dünya diyârında çok az kaldığınızı sanırsınız. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurur : «Onlar onu gördükleri gün ancak bir akşam ve kuşluk vaktinden fazla kalmadıklarını sanırlar.» (Nâziât, 46). Tâhâ sûresinde ise şöyle buyrulur : «Sûr'a üflendiği gün, işte o gün; suçluları gözleri korkudan güvermiş olarak toplarız. Siz dünyada sâdece on gün eğleştiniz, diye aralarında gizli gizli konuşurlar. Aralarında konuştuklarını Biz daha iyi biliriz. En akıllıları; sâdece bir gün kaldınız, der.» (Tâhâ, 102-104) Rûm sûresinde ise şöyle buyrulur : «Kıyâmet saatı koptuğu gün suçlular, sâdece çok kısa bir müddet kalmış olduklarına yemîn ederler. Böylece aldatılıp döndürülürler.» (Rûm, 55). Mü'minûn sûresinde de şöyle buyrulur : «Allah onlara; yeryüzünde kaç yıl kaldınız? der. Bir gün veya daha az bir süre k[illegible]ık sayanlara sor, derler. Allah; pek az kaldınız keşke bilseydiniz. Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize döndürülemeyeceğinizi mi sandınız? der. (Mü'minûn, 112-115).

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ

عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٣﴾

53 — Kullarıma de: En güzel olanı söylesinler. Doğrusu şeytân aralarını açmak ister. Zîrâ şeytân, insan için apaçık bir düşman olmuştur.

Allah Teâlâ Rasûlüne emrediyor ki; Allah'ın mü'min kulları birbirleriyle konuşmalarında, hitâblarında ve sözlerinde en güzel sözleri söylesinler ve en iyi ifâdeleri kullansınlar. Eğer böyle yapmazlarsa, şeytân onların aralarını açar. Sözü fiile döndürür. Aralarında şerr düşmanlık ve çatışma yaratır. Çünkü şeytân, Âdem'e secde etmekten kaçındığı günden beri ona ve soyuna düşmandır. Onun düşmanlığı ayân beyândır. Bunun için kişinin müslüman kardeşine sert laflar söylemesi yasaklanmıştır. Aynı sebeple kişinin müslüman kardeşine demiri göstermesi yasaklanmıştır. Çünkü şeytân aralarına girer ve belki de ona vurmasını sağlar.

İmâm Ahmed der ki: Bize Abdürrezzâk... Ebu Hüreyre'den nakletti ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Sizden biriniz kardeşine silâh göstermesin. Çünkü sizden biriniz, şeytânın eline dokunup dokunmayacağını bilmez. Böylece bir cehennem çukuruna düşer. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Abdürrezzâk'dan nakletmişlerdir. İmâm Ahmed der ki: Bize Affân... Hasan'ın şöyle dediğini nakletti: Selît kabîlesinden bir adam bana anlattı ve dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a.) ın bir topluluk içinde bulunduğu esnâda yanına vardım, onun şöyle dediğini duydum: Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu küçük düşürmez. Takvâ buradadır. --Hammâd der ki: Eliyle göğsünü gösterdi— İki kişi Allah rızâsı için sevişip de araları açılırsa, mutlakâ aralarında olan yeni bir şey yüzündendir. Yeni meydana getirilmiş şey ise kötülüktür. İhdâs edilmiş şey kötülüktür. İhdâs edilmiş şey kötülüktür.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِن يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِن يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ
بِمَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾

54 — Rabbınız sizi daha iyi bilir. İsterse size merhamet eder, isterse sizi azâblandırır. Biz, seni onların üzerine vekîl olarak göndermedik.

55 — Rabbın göklerde ve yerde olanları daha iyi bilendir. Andolsun ki Biz, peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık, Davûd'a da Zebûr'u verdik.

Rabbın En İyi Bilendir

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey insanlar, sizden kimin hidâyete müstehâk olduğunu, kimin de hidâyeti hak etmediğini «Rabbınız daha iyi bilir. İsterse size merhamet eder.» İtâatına muvaffak eder ve kendisine sığındırır. «İsterse sizi azâblandırır. Biz, seni onların üzerine vekîl olarak göndermedik.» Biz seni yalnızca uyarıcı olarak gönderdik. Kim sana itâat ederse cennete girer. Kim de sana isyân ederse cehenneme girer.

«Rabbın göklerde ve yerde olanları daha iyi bilendir.» Onların itâat ve isyân konusundaki mertebelerini en iyi Rabbın bilir. «Andolsun ki Biz, peygamberlerden bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.» Nitekim bir başka âyette de şöyle buyrulur : «Bu peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah, onlardan kimiyle söyleşmiş, kimini de derecelerle yükseltmiştir.» (Bakara, 253).

Bu âyet, Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde yer alan ve; peygamberler arasında üstünlük kabul etmeyin, meâlindeki hadîsle çelişmez. Çünkü burada kasdedilen; mücerred taassub ve arzulara göre üstün saymaktır. Yoksa delil gereği üstün saymak değildir. Delil bir şeyi gösterirse ona itibâr etmek vâcib olur. Bilindiği gibi rasûller, öteki velîlerden üstündürler. Rasûllerden de azim sâhibi olanlar ötekilerden üstündürler. Ülü'l-Azm rasûllerin sayısı Ahzâb ve Şûrâ sûrelerindeki âyetlerde nass yoluyla zikredilmiş olan şu beş rasûldür : «Hani Biz peygamberlerden âhidlerini almıştık. Senden, Nûh'dan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem Oğlu Îsâ'dan.» (Ahzâb, 7). «Nûh'a tavsiye ettiğini ve sana vahyetmiş olduğumuzu dinde sizin için teşrî' etmiştir. İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi.. Onlara dini yerine getirin ve onda ihtilâfa düşmeyin demiştik.» (Şûrâ, 13). Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhi Vesellem'in azim sâhibi olan rasûllerin en üstünü olduğunda ihtilâf yoktur. Ondan sonra İbrâhîm, sonra da Mûsâ en meşhûrlarıdır. Başka bir yerde bunları delilleriyle anlattık. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

«Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.» Bu da onun üstünlüğüne ve şerefi-

ne dikkatleri çekmek içindir. Buhârî der ki : İshâk İbn Nasr... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Dâvûd'a Kur'an hafîfletilmişti. O hayvanının eğerinin vurulmasını emrediyordu ve bu iş bitmezden önce Kur'an'ı okuyordu.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ
عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

56 — De ki : O'ndan başka, taptıklarınızı çağırın. Sizin bir sıkıntınızı gidermeye de, değiştirmeye de güçleri yetmez.

57 — Onlar Rablarına vesîle arayarak daha yakın olmak için bunlara taparlar. O'nun rahmetini umarlar, azâbından korkarlar. Zîrâ Rabbının azâbı sakınılmaya değerdir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey Muhammed, Allah'tan başkasına ibâdet eden şu müşriklere «De ki : O'ndan başka taptıklarınızı çağırın» Putları, eşleri çağırın onlara koşun ve onlardan isteyin. Şüphesiz ki onlar bütünüyle sizin bir sıkıntınızı gidermeye, değiştirmeye de güçleri yetmez. Sıkıntıyı sizden alıp başkasına veremezler. Binâenaleyh bütün bunlara kâdir olan yalnız ve yalnız eşi ve şerîki bulunmayan tek bir Allah'tır. Yaratma ve emir O'nundur.

Avfî, İbn Abbâs'tan naklen bu âyet konusunda şöyle dediğini bildirir : Şirk ehli diyorlardı ki : Biz meleklere, Mesîh'e ve Uzeyr'e ibâdet ederiz. Onların ibâdet ettikleri melekler, Mesîh ve Uzeyr idi.

«Onlar Rablarına vesîle arayarak daha yakın olmak için bunlara taparlar.» Buhârî, Süleymân İbn Mihrân kanalıyla... Abdullah'ın bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Cinnlerden bir topluluk onlara tapıyorlardı. Sonra müslüman oldular. Bir rivâyette de Abdullah şöyle demiştir : İnsanlardan bir topluluk cinnlerden bir topluluğa tapıyorlardı. Cinnler müslüman oldular ve onlar ise dinlerine sarılmaya devâm ettiler. Katâde... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki; bu âyet, araplardan bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Onlar, cinnler-

den bir topluluğa ibâdet ederlerdi. Cinnler müslüman oldular ama onlara ibâdet eden insanlar onların müslüman olduklarının farkında değillerdi. İşte bunun üzerine o âyet nâzil oldu, demiştir. İbn Mes'ûd'dan nakledilen bir başka rivâyette ise şöyle denilir. Onlar kendilerine «Cinn» denilen meleklerden bir sınıfa ibâdet ediyorlardı. Müslim, Ebu Sâlih kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan bu âyet konusunda şöyle dediğini nakleder : Bu; Îsâ, annesi ve Uzeyr'dir. Muğîre, İbrâhîm kanalıyla İbn Abbâs'ın bu âyet konusunda şöyle demiş olduğunu bildirir : Onlar; Îsâ, Uzeyr güneş ve aydır. Mücâhid ise; Îsâ, Uzeyr ve melekler, demiştir. İbn Cerîr de İbn Mes'ûd'un sözünü tercîh eder. Çünkü onlar hakkında «Onlar Rablarına vesîle arayarak» buyrulmuş, mâzî sîgasıyla ifâde edilmemiştir ve dolayısıyla Îsâ ile Uzeyr'in buna girmesi imkânsızdır. İbn Mes'ûd der ki : Vesîle yakınlıktır. Katâde de böyle der. Bunun için âyet-i kerîmede «Daha yakın olmak için» buyrulmuştur.

«O'nun rahmetini umarlar, azâbından korkarlar.» İbâdet, ancak korku ve ümitle tamâmlanır. Korku ile kişi kötülüklerden sakınır, ümitle itâata koyulur.

«Zîrâ Rabbının azâbı sakınılmaya değerdir.» Ondan sakınılması ve ona düşüp yanmaktan kaçınılması gerekir. Ondan Allah'a sığınırız.

وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

58 — Hiç bir kasaba yoktur ki; kıyâmet gününden önce Biz onu helâk edecek veya şiddetli bir azâbla azâblandıracak olmayalım. Bu, Kitabda yazılmıştır.

Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın kendi nezdindeki Levh-i Mahfûz'da vermiş olduğu kesin bir hükmü haber vermektedir. Buna göre, kıyâmet gününden önce helâk edilmemiş veya bütün halkı şiddetli bir azâbla yok edilmemiş kasaba yoktur. Ya öldürme veya başka bir imtihânla bu hüküm gerçekleşir. Nitekim bu helâk oluş, onların günâhları veya hatâları sebebiyle olur ki, Allah Teâlâ geçmiş milletler hakkında : «Biz onlara zulmetmedik. Ancak onlar kendi nefislerine zulmettiler.» (Hûd, 101) buyurmaktadır. Talâk sûresinde ise şöyle buyurur : «Rablarının ve O'nun peygamberlerinin buyruğundan çıkan

nice kasabalar halkını Biz çetin bir hesâba çekmiş, onları görülmedik bir azâba uğratmışızdır. Onlar işlerinin karşılığını tattılar. İşlerinin sonu hüsrân oldu.» (Talâk, 8-9)

وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرْسِلَ بِٱلْـَٔايَـٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلْأَوَّلُونَ ۚ وَءَاتَيْنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِٱلْـَٔايَـٰتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾

59 — Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik de, ona zulmetmişlerdi. Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.

Âyetlerin Gelişi

Süneyd, Saîd İbn Cübeyr'in şöyle dediğini nakleder : Müşrikler dediler ki : Ey Muhammed, sen, senden önce peygamberlerin geçtiğini iddiâ ediyorsun. Onlardan kiminin emrine rüzgâr verilmiş, kimi de ölüleri diriltmiştir. Eğer bizim sana inanmamız ve tasdîk etmemiz hoşuna gidiyorsa, Rabbına duâ et de Safâ tepesini bizim için altın yapsın. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygambere vahyetti ki : Söylenenleri Ben işittim muhakkak. İstersen söylediklerini Biz yaparız, ama o zaman inanmazlarsa azâb iner. Çünkü âyetin inişinden sonra tartışma yoktur. İstersen Biz kavmine mühlet verelim ve yavaş davranalım. Hz. Peygamber buyurdu ki : Ya Rabbi, onlar için yavaş davranılmasını dilerim. Katâde, İbn Cüreyc ve diğerleri de böyle demişlerdir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Osmân İbn Muhammed... Saîd İbn Cübeyr kanalıyla, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Mekke halkı Hz. Peygamber'den Safâ tepesini kendilerine altın yapmasını, dağların bir tarafında ekin ekme imkânlarının verilmesini istediler. Ona denildi ki : İstersen Biz onlara yavaş davranalım, istersen dilediklerini verelim. Ama o zaman küfrederlerse; onlardan önceki milletlerin helâk edildiği gibi onlar da helâk edilir. Hz. Peygamber; hayır, onlara yavaş davranılmasını dilerim, dedi. Bunun üzerine «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik.» âyetini inzâl buyurdu. Neseî bu hadîsi Cerîr kanalıyla İbn Abbâs'tan nakletmiştir.

Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Abdurrahmân, Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Kureyş'liler Hz. Peygambere : Rabbına duâ et de, bize Safâ tepesini altın yapsın sana inanalım, dediler. Rasûlullah öyle yapar mısınız? dedi. Onlar; evet, dediler. Hz. Peygamber duâ etti de Cebrâîl geldi ve şöyle dedi : Rabbının sana selâmı var ve buyuruyor ki : İstersen Safâ tepesi onlar için altın olur. Ama kim de bundan sonra küfrederse, âlemlerde hiç bir kimseye azâb etmediğimiz şekilde onları azâblandırırım. Dilersen onlar için tevbe ve rahmet kapısını açarım. Hz. Peygamber; hayır, tevbe ve rahmet kapısı, dedi.

Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki ; Bize Muhammed İbn İsmâîl... Zübeyr İbn Avvâm'ın câriyesi Ümmü Atâ'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Ben Zübeyr'den şöyle dediğini duydum : «Ve yakın akrabânı korkut.» âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (s.a.) Ebu Kubeys tepesinde : Ey Abd Menâf oğulları, ben sizin için bir uyarıcıyım, diye seslendi. Kureyş'liler yanına geldiklerinde onları uyarıp korkuttu. Onlar dediler ki : Sen, kendisine vahiy gelen bir peygamber olduğunu iddiâ ediyorsun. Süleymân Aleyhisselâm'a dağlar ve rüzgâr müsahhar kılınmıştı. Mûsâ Aleyhisselâm'a deniz müsahhar kılınmıştı. İsâ Aleyhisselâm ölüleri diriltirdi. Öyle ise Allah'a duâ et de bizim üzerimizden şu dağları götürsün, yeryüzünde ırmaklar açsın ve biz orada tarlalar yapalım, ekelim, yiyelim. Veya Allah'a duâ et de bizim için ölüleri diriltsin de onlarla konuşalım, onlar da bizimle konuşsunlar. Ya da Allah'a duâ et de şu altındaki kayayı bizim için altın yapsın. Biz onu oyalım ve böylece yaz ve kış ticâret için seferden kurtulalım. Çünkü sen, onlar gibi olduğunu iddiâ ediyorsun. Zübeyr der ki : Biz bu sırada onun çevresinde bulunuyorduk. Birden ona vahiy geldi. Vahiy tamâmlanınca buyurdu ki : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, sizin istemiş olduğunuzu bana verdi. Eğer ben de istersem olur. Ancak beni iki şey arasında serbest bıraktı. Sizin rahmet kapısına girip inananlarınızın inanması veya sizi kendinizin tercîh ettiği noktada kendi başınıza serbest bırakıp rahmet kapısından uzaklaşmanızı ve hiç birinizin inanmamasını seçmemi söyledi. Ben rahmet kapısını seçtim. İnananlarınız inanır. Ve Rabbım bana bildirdi ki : Eğer sizin o istediğinizi size verir de sonra siz küfredersiniz, muhakkak ki âlemlerde hiç bir kimseyi azâblandırmadığı biçimde sizi azâblandıracaktır. Bunun üzerine «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır» âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber bu üç âyeti okudu sonra Ra'd sûresindeki : «Eğer Kur'an ile dağlar yürütülmüş veya yer-

yüzü parçalanmış, yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı; kâfirler yine de inanmazlardı...» (Ra'd, 31) âyeti nâzil oldu.

Bunun için Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey...» Yani bizim âyetleri gönderip de kavminin senden istediğini onlara vermemiz Bizim için pek kolaydır ve basittir. Ancak ondan evvel de bazı şeyler istedikten sonra yalanlayanlar olmuştur. Onlar ve benzerleri hakkında Bizim sünnetimiz şöyle cereyân etmiştir : İstedikleri şey indikten sonra, yine yalanlarlarsa azâb bir daha ertelenmez. Nitekim Mâide sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah buyurdu ki : Ben, onu şüphesiz indireceğim. Bundan sonra da artık içinizden her kim küfrederse; onu dünyalarda kimseyi azâblandırmayacağım bir azâbla azâblandırırım.» (Mâide, 115). Semûd kavmi de Sâlih'ten bir âyet isteyince Allah Teâlâ onlara belirleyecekleri bir kayadan bir dişi devenin çıkacağını bildirmişti. Sâlih Rabbına duâ etmiş ve kayadan dişi deve istedikleri biçimde çıkmıştı. Ancak onlar, «Ona zulmetmişlerdi.» Onu yaratanı inkâr etmişler, O'nun elçisini yalanlamışlar ve deveyi kesmişlerdi. Cenâb-ı Allah onlar için «Evinizde üç gün eğleniniz. Bu yalanlanmayan bir va'ddir.» buyurmuştu. İşte buna işâretle Hak Teâlâ buyuruyor ki : «Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik.» Onu yaratanın birliğine ve isteğine icâbet edilen Rasûlünün doğruluğuna delâlet eden bir dişi deve. Ancak «Ona zulmetmişlerdi.» Yani onu inkâr etmişler, su içmesini engellemişler ve öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ onları sonuna kadar mahvetmiş, intikâm almıştır. Onları kudretli ve izzetli bir zâtın yakalayışıyla yakalamıştı.

«Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.» Katâde der ki : Allah Teâlâ insanları dilediği âyetlerle korkutur ki; onlar ibret alsınlar ve gerçeği hatırlasınlar. Böylece küfürden dönsünler. Bize zikredildi ki; Abdullah İbn Mes'ûd döneminde Kûfe'de zelzele olmuş. Abdullah İbn Mes'ûd demiş ki : Ey insanlar, Rabbınız sizin kötülükten dönmenizi istiyor. Öyle ise dönün ondan. Yine şöyle rivâyet edilir ki; Ömer İbn Hattâb döneminde birkaç kere deprem oldu. Hz. Ömer dedi ki : Siz, yeni şeyler uydurdunuz. Allah'a andolsun ki, bir daha tekrâr ederse şöyle şöyle yaparım. Hz. Peygamber de müttefakun aleyh olan bir hadîsinde şöyle buyurur : Güneş ve ay, Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Ve bunlar ne bir kimsenin ölümü, ne de yaşaması için tutulurlar. Ancak Allah Azze ve Celle onları göndererek kullarını korkutur. Güneş ve ayın tutulduğunu görürseniz, Allah'ın zikrine duâ ve istiğfâra koşun. Sonra buyurdu ki : Ey Muhammed ümmeti; Allah'a andolsun ki sizin hiç biriniz kölesi veya câriyesinin zinâ et-

mesinden Allah'tan daha kıskanç değildir. Ey Ümmet-i Muhammed, Allah'a andolsun ki eğer siz, benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız.

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

60 — Hani sana demiştik ki : Rabbın gerçekten insanları kuşatmıştır. Sonra göstermiş olduğumuz rü'yâyı sâdece insanlar için bir imtihân kıldık. Kur'an'da la'netlenmiş olan ağacı da. Biz onları korkutuyoruz ama bu, onlara büyük bir azgınlık vermekten başka bir şeyi artırmıyor.

Allah Teâlâ Rasûlünü; gönderdiği risâleti teblîğ etmek için teşvîk ediyor ve Allah'ın peygamberini insanlardan koruyacağını haber veriyor. İnsanlara güç yetiren muhakkak O'dur. İnsanlar O'nun kabzası, kudret ve kahır pençesi içerisindedirler. Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Hasan, Katâde ve diğerleri «Hani sana demiştik ki : Rabbın gerçekten insanları kuşatmıştır.» kavli hakkında; seni onlardan korumuştur, demişlerdir.

«Sana göstermiş olduğumuz rü'yâyı sâdece insanlar için bir imtihân kıldık.» Buhârî der ki : Bize Ali İbn Abdullah... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir : Rasûlullah'a mi'râca çıkarıldığı gece gösterilmiş olan rü'yâdır. Kur'an'da la'netlenmiş olan ağaç da Rasûl ağacıdır. Kezâ Ahmed İbn Hanbel, Abdürrezzâk ve diğerleri Süfyân İbn Uyeyne'den bu hadîsi naklederler. Avfî de İbn Abbâs'tan aynı hadîsi rivâyet eder. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Mesrûk, İbrâhîm, Katâde, Abdurrahmân İbn Zeyd ve bir başkası da; bu rü'yâyı, mi'râc gecesi olarak tefsîr etmişlerdir. İsrâ ile ilgili hadîsler sûrenin başında uzun uzadıya geçmişti. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Bunun üzerine insanlardan bir kısmının hak dinden döndükleri, kafaları ve gönülleri bunu kavrayamadığı için bilmedikleri şeylerden dolayı peygamberin mi'râcını yalanladıkları anlaşılmıştır. Halbuki Allah mi'râcı başkaları için sebât ve yakîn vesîlesi kılmıştır. Bu sebeple imtihân ve tecrübe diye ifâde etmektedir. La'netlenmiş olan ağaç ise, Rasûlullah (s.a.) ın bildirdiği gibi Zakkûm ağacıdır. Hz. Pey-

gamber cenneti, cehennemi ve zakkûm ağacını görmüştür. Müşrikler onu yalanlamış, hattâ Ebu Cehil la'netlisi şöyle demişti : Hurma ve üzüm getirin bize. Hurma ile üzümü yemiş ve; işte biz böyle zukkûmlanırız, demişti. Bundan başka zukkûm bilmeyiz, demişti. İbn Abbâs, Mesrûk, Ebu Mâlik, Hasan el-Basrî ve bir başkası da böyle anlatmışlardır. Rü'yânın mi'râc gecesi gösterilen olduğunu söyleyenlerin hepsi, la'netlenmiş ağacın da zakkûm ağacı olduğunu bildirmişlerdir. Bazıları da la'netlenmiş ağaçtan maksadın, Ümeyye oğulları olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu garîbdir, zayıftır.

İbn Cerîr der ki : Bana Muhammed İbn Hasan kanalıyla... Sehl İbn Sa'd'den nakledildi ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.), falanca oğullarını minberinin üzerinde maymunlar gibi zıpladıklarını görünce bu, onun hoşuna gitmemiş sonunda onlar gülerek ölmüşler. İşte bunun üzerine «Sana göstermiş olduğumuz rü'yâyı sâdece insanlar için bir imtihân kıldık.» âyeti nâzil olmuş. Bu hadîsin senedi cidden zayıftır. Çünkü Muhammed İbn Hasan İbn Zebâle metrûk bir râvîdir. Onun şeyhi de aynı şekilde tamâmen zayıftır. Bu sebeple İbn Cerîr Taberî, burada mi'râc gecesinin kasdedildiğini ve mel'ûn ağacın da zakkûm ağacı olduğunu söylemiştir. O, te'vîl ehlinin rü'yâ ve ağaç konusundaki te'vîlinde icmâ' bulunduğu için bu görüşü tercîh etmiştir.

«Biz onları korkutuyoruz ama bu, onlara büyük bir azgınlık vermekten başka bir şeyi artırmıyor.» Biz kâfirleri azâb, cezâ ve vaîd ile korkutuyoruz da bu; onların küfürde, sapıklıkta devâm etmelerinden başka bir işe yaramıyor. Bunun sebebi, Allah'ın onları rüsvây etmesidir.

İZÂHI

Onlar zakkûm ağacı sözünü işitince, bunu alay konusu etmişler ve; Muhammed, cehenneminde yakıt olarak taşların kullanıldığını iddiâ ediyordu. Halbuki şimdi orada ağaç bittiğini söylüyor, demişlerdi. Böylece Allah'ı yeterince takdîr edememişlerdi. Çünkü Allah Teâlâ'nın, ateşin yakmayacağı cinsten bir ağaç yaratması imkânsız değildir. Meselâ Türk diyârında yaşayan bir canlı olan Semendel'in yününden mendil yapılır. Kirlenince mendil ateşe atılır ve kiri gider. Ama mendil olduğu gibi kalır. Yani ateş onu yakmaz. Kezâ devekuşunun çakılları yuttuğunu ve bunun kendisine zarar vermediğini görürsünüz. Her ağaçtan ateşin yaratılmış olduğu halde onu ateşin yakmadığı görülür.

Bu nasıl câiz ise, ateşte de ağacın yaratılıp onu yakmaması câizdir. Mânâ şudur : Âyetler sırf kulları korkutmak için gönderilir. Bunlar dünyada azâb ile yani Bedir günü öldürme azâbı ile korkutulmuşlar, âhirette ise zakkûm ağacından görecekleri azâbla korkutulmuşlardır. Ama her ikisi de onları etkilememişti. (Nesefî, Medârik, IV, 49)

«Sana gösterdiğimiz rü'yâ ile ve Kur'an'da la'netlenmiş ağaçla sâdece insanları denedik». Müfessirlerin çoğunluğu; bu rü'yâdan maksadın Hz. Peygambere mi'râc gecesi gösterilen hârika ve âyetler olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs der ki : Bu, Rasûlullah (s.a.) a mi'râc gecesi yani Kâ'be'den Kudüs'e geceleyin götürüldüğü zaman bizzât gösterilmiş olan şeylerdir. Bunu Buhârî tahrîc eder. Saîd İbn Cübeyr, Hasan, Mesrûk, Katâde, İkrime, İbn Cüreyc ve diğerleri de böyle demişlerdir. Araplar derler ki : Ben gözümle bir rü'yâ gördüm. Rasûlullah (s.a.) bu rü'yâyı anlatınca bazıları inkâr etmişler ve yalanlamışlardı. İşte bu, insanlar için bir fitne ve deneme olmuştu. İhlâslıların da îmânı artmıştı. Bir topluluk; Hz. Peygamber rûhuyla mi'râca çıkarılmıştır, cesediyle değil, dedilerse de bu görüş zayıftır. Bir topluluk da dedi ki : Hz. Peygamberin iki mi'râcı olmuştur. Birisi, gözüyle vâki' olan mi'râctır ve uyanıkken olmuştur. Diğeri de uyurken vâki' olan rü'yâ şeklindeki mi'râctır. Denildi ki : Bu rü'yâ, Rasûlullah (s.a.) ın Hudeybiye yılı Mekke'ye ashâbı ile birlikte girişini gördüğü rü'yâsıdır. Rü'yâsında vaktinden önce Mekke'ye girmek için acele etmiş, ancak müşrikler ona engel olmuşlardı ve Medîne'ye dönmüştü. İşte o yıl, Hz. Peygamberin Mekke'ye gireceğini söyleyip de müşriklerin engel olması netîcesinde oraya girmemesi, bazıları için bir fitne nedeni olmuştu. Halbuki ertesi yıl Mekke'ye girmişti. Ve Allah Teâlâ, «Allah, Rasûlünü hak gözüyle doğruladı.» (Fetih, 27) âyetini indirmişti. Denildi ki : Hz. Peygamber rü'yâsında Hakem İbn Ümeyye'nin çocukların topun etrafında dönmeleri gibi döndüğünü görmüştür. Bu, onun hoşuna gitmemişti. Bir itirâzcı; bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, o iki vak'a ise Medîne'de cereyân etmiştir, diye itirâz ederse; ona şöyle cevâb verilir. Olayın müşkil bir tarafı yoktur. Çünkü Hz. Peygamberin bu rü'yâyı Mekke'de görüp, sonra Medîne'de tahakkuk etmesi uzak görülemez. Kur'an'da «La'netlenmiş olan ağaçla sâdece insanları denedik». buyruluyor. Yani zakkûm ağacıyla. Nitekim Allah Teâlâ Saffât sûresinde bu ağacın niteliklerini belirtmiştir. Araplar hoş olmayan her yemeğe; la'netlenmiş yemek, derler. Bundaki imtihâna gelince; Ebu Cehil : Ebu Kebşe'nin oğlu —Hz. Peygamberi kasdediyordu— sizi; yakıtı taşlar olan ateşle korkutuyor, sonra da orda bir ağacın biteceğini iddiâ ediyor. Halbuki siz de bilirsiniz ki ateş ağacı yakar, demişti. Denildi ki :

Abdullah İbn Zeb'arî; Muhammed bizi, zakkûmla korkutuyor. Halbuki biz, zakkûmun sâdece hurma ve üzüm olduğunu biliyoruz. Ebu Cehil dedi ki : Ey câriye, gel beraber zakkûmlanalım. O üzüm ve hurma getirdi. Ve dedi ki : Ey topluluk, zakkûmlanın. Çünkü bu, Muhammed'in sizi korkuttuğu yiyecektir. Onların cehennemde ağacın bulunmasına hayret etmeleri üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu. Eğer zakkûm ağacı Kur'an'da nerede la'netlenmiştir? derseniz, ben derim ki : Onu yiyen kâfirlerin la'netlendiği yerde o da la'netlenmiştir. Yoksa ağacın bir günâhı yoktur ki la'netlensin. Sâdece mecâzî olarak onu yiyenlerin la'netlenmesi anlatılırken onun la'netli olduğu bildirilmiştir. (Hâzin, Lübâb, IV, 49-50)

oOo

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾
قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

61 — Hani meleklere demiştik ki : Âdem'e secde edin. Onlar secde etmişlerdi. Sâdece İblîs müstesnâ. Ve demişti ki : Çamurdan yaratmış olduğuna mı secde edeceğim?

62 — Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyâmet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesnâ, onun soyunu emrim altına alırım, demişti.

Melekler ve Âdem

Allah Teâlâ, İblîs Aleyhi'l-La'ne'nin Hz. Âdem'e ve onun soyundan gelenlere düşmanlığını hatırlatıyor. Bu düşmanlığın Âdem'in yaratılışına kadar varan çok eski kökleri olduğunu bildiriyor. Allah Teâlâ meleklere Âdem'e secde etmelerini bildirmiş, onlar da tamâmen secde etmişlerdir. Ancak İblîs, kendini daha üstün kabul ettiği ve Hz. Âdem'i küçük gördüğü için ona secde etmekten kaçınmıştı ve «Demişti ki : Çamurdan yaratmış olduğuna mı secde edeceğim?» Nitekim bir başka âyette de şöyle dediği ifâde edilir : «Ben ondan daha hayırlıyım; beni ateşten onu ise balçıktan yarattın.» (A'râf, 12).

İblîs Aleyhi'l-La'ne Allah Azze ve Celle'ye küfür ve cür'etle; «görüyor musun?» diye soruyor. Cenâb-ı Hak ise ona hilimle bakarken İblîs

şöyle devâm ediyor : «Benden üstün kıldığını görüyor musun? Eğer beni kıyâmet gününe kadar te'hîr edersen; pek azı müstesnâ, onun soyunu emrim altına alırım.» Ali İbn Ebu Talha; İbn Abbâs'ın onun zürriyetinden pek azı dışında hepsine hâkim olurum, diye tefsîr ettiğini, nakleder. Mücâhid ise; onları kuşatırım demek olduğunu, söyler. İbn Zeyd; onları sapıtırım, diye mânâ vermiştir. Hepsi birbirine yakın ifâdelerdir. Mânâ olarak şeytân şöyle demektedir : Görüyor musun benden üstün kıldığın kimseleri. Eğer bana kıyâmet gününe kadar fırsat verirsen, ben onun soyundan pek azı müstesnâ hepsini sapıklığa sürüklerim.

قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَاسْتَفْزِزْ
مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ
وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

63 — Buyurmuştu ki : Haydi git, onlardan her kim sana uyarsa; muhakkak cehennem sizin cezânızdır. Hem de tâm bir cezâ.

64 — Sesinle onlardan gücünün yettiğini yerinden oynat. Atlılarınla ve yayalarınla onlara karşı haykırarak yürü. Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol. Ve vaadde bulun kendilerine. Şeytân ancak aldatmak için vaad eder onlara.

65 — Muhakkak ki Benim kullarım üzerinde bir hâkimiyetin yoktur senin. Vekîl olarak Rabbın yeter.

İblîs Aleyhi'l-La'ne, Allah'tan bekletilmesini isteyince Cenâb-ı Allah ona : «Haydi git», seni bekleteceğim, buyurmuştur. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurmaktadır : «Buyurdu ki : Şüphesiz sen ertelenenlerdensin. Bilinen gün gelene kadar.» (Hicr, 37, 38). Sonra ona ve Âdem'in soyundan ona uyanlara cehennemi va'dediyor ve buyuruyor ki : «Onlardan her kim sana uyarsa; muhakkak cehennem sizin cezânızdır. Hem de tâm bir cezâ. Yaptıklarınızın cezâsı. Mücâhid; tas-

tâmam, diye tefsîr ederken, Katâde; sizin üzerinize bollaştırılmış, hiç eksiltilmeyen bir cezâ, diye tefsîr etmiştir.

«Sesinle onlardan gücünün yettiğini yerinden oynat.» Denildi ki : Bu şarkıdır. Mücâhid ise; eğlence ve şarkıyla onları yerinden oynat, diye mânâ vermiştir. İbn Abbâs ise bu âyeti şöyle tefsîr eder : Allah'a isyâna çağıran her şey. Katâde de böyle demiştir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh eder.

«Atlılarınla ve yayalarınla onlara karşı haykırarak yürü.» Onlara karşı atlılarını ve piyâdelerinden oluşan askerlerini gönder...

Onlara gücün yettiğince ordularını musallat et. Bu takdîrî bir emirdir. Nitekim Allah Teâlâ Meryem sûresinde şöyle buyurur : «Bilmiyor musun ki, kâfirlerin üzerine; onları kışkırtan şeytânlar gönderdik. Şu halde sen, onlara karşı acele etme. Biz, onların günlerini saydıkça sayıyoruz.» (Meryem, 83,84). Onları zorladıkça zorlar ve götürdükçe götürürler. İbn Abbâs ve Mücâhid, «Atlılarınla ve yayalarınla onlara karşı haykırarak yürü.» kavlinden maksad; Allah'a isyân konusunda binekli ve yürüyen herkes, demiştir. Katâde ise şeytânın, cinlerden ve insanlardan atlıları ve yayaları bulunduğunu ve bunların onun emrine itâat edenler olduğunu söyler.(...)

«Mallarda ve çocuklarda da onlara ortak ol.» İbn Abbâs ve Mücâhid derler ki : Bu ifâde, şeytânın onlara Allah'a isyân konusunda harcamasını emrettiği şeyleri kasdetmektedir. Atâ ise bunun faiz olduğunu söyler. Hasan da; malın harâmdan toplanıp harâma harcanması olduğunu bildirir. Katâde de böyle der. Avfî ise; İbn Abbâs'tan naklen der ki : Şeytânın mallarda onlara ortak olması hayvanlarından yani Bahîre, Sâibe ve Hâm gibi kendilerine harâm kıldıkları şeylerdir. Dahhâk ve Katâde de böyle derler. İbn Cerîr ise; âyetin bütün bunları ihtivâ ettiğini söyleyerek ta'mîm etmenin daha uygun olduğunu bildirir.

«Ve çocuklarda» Avfî; İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhâk'dan naklen bununla; zinâdan doğma çocukların kasdedildiğini söyler. Ali İbn Ebu Talha ise İbn Abbâs'tan naklen onların bilgisiz yere, budalaca öldürdükleri çocukları olduğunu bildirir. Katâde ise Hasan el-Basrî'den naklen der ki; Allah'a andolsun ki onlar, mallarına ve evlâdlarına şeytânı iştirâk ettirmişlerdir. Çocuklarını Mecûsî, Yahûdî ve Hırıstiyan yaparak İslâm boyasının dışında bir boyayla boyamışlar ve mallarından şeytâna bir bölüm tahsîs etmişlerdir. Katâde'nin kendisi de aynı şekilde söylemiştir.

Ebu Sâlih İbn Abbâs'tan naklen der ki : «Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol.» âyetinde kasdedilen müşriklerin çocuklarına «Abdülhâris», «Abduşems» ve «Abdufûlân» gibi isimler vermeleridir.

İbn Cerîr der ki : Doğrulukta sözlerin en uygunu şöyle denmesidir : Allah'a isyân edilerek, Allah'ın hoşlanmadığı isimler takılarak, Allah'ın hoşnûd olmadığı bir başka dine girdirerek, annesi zinâ ederek, çocuğunu öldürerek veya diri diri gömerek ve buna benzer Allah'a isyân sonucu her dişiden meydana gelen çocuğun doğumu için İblîs iştirâk etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ, «Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol,» buyurarak, şirket ve ortaklık anlamını bir başka anlamla tahsîs etmiştir. Öyleyse bu ortaklık, Allah'a isyân sonucu meydana gelen veya şeytânın emrine itâat sonucu doğan her haldir. İbn Cerîr Taberî'nin söylemiş olduğu bu ifâde bir tevcîhtir. Selef-i Sâlihîn (Allah onlara rahmet etsin.) ortaklığı bazan şöyle tefsîr etmişlerdir : Müslim'in Sahîh'inde İyâz'dan nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Azze ve Celle buyuruyor ki : Ben, kullarımı hanîfler olarak yarattım. Şeytânlar geldiler, onları dinlerinden döndürdüler ve benim kullarıma helâl kıldığım şeyi şeytânlar onlara harâm kıldılar.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Sizden biriniz âilesine yaklaşmak istediği zaman; Allah'ın adıyla, Allah'ım, bizi şeytândan uzaklaştır. Şeytânı da bize verdiğin yavrudan uzaklaştır, derse şâyet bu sırada onun için bir evlâd takdîr edilmişse, şeytân o yavruya ebediyyen zarar veremez.

«Ve va'dde bulun kendilerine.» Şeytân ancak aldatmak için vad'eder onlara. Allah Teâlâ; hak hükmünü verdiği gün hakîkat ortaya çıkınca İblîs'in şöyle dediğini haber veriyor : «İş olup bitince; şeytân dedi ki : Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Esâsen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu, zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır.» (İbrâhîm, 22).

«Muhakkak ki Benim kullarım üzerinde bir hâkimiyyetin yoktur senin.» Allah Teâlâ'nın mü'min kullarını desteklediğini, koruduğunu ve kovulmuş şeytândan kendilerini muhâfaza ettiğini bu âyet-i kerîme haber vermektedir. Bunun için âyetin devâmında «Vekîl olarak Rabbın yeter.» buyurulmaktadır. Koruyan, destekleyen ve yardım eden olarak İmâm Ahmed der ki : Bize Kuteybe... Ebu Hüreyre (r.a.) den nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'min; şeytânlarını öylesine yorar ve ezer ki, tıpkı sizden birinizin yolculukta devesini yorup ezdiği gibi.

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾

66 — Rabbınız O'dur ki; lutfundan elde edesiniz diye gemileri sizin için denizde yüzdürür. Muhakkak ki O, sizin için Rahîm olandır.

Sizin Rabbınız O'dur Ki

Allah Teâlâ kullarına denizde gemileri müsahhar kıldığı ve bunları kullarının faydasına halk ettiği için kullarına olan lutfunu hatırlatıyor. Gemilerin kolayca denizde yüzmesi sonucu iklîmden iklîme ticâretle dolaşarak kâr elde etmelerini sağlar. Bunun için Hak Teâlâ âyetin sonunda «Muhakkak ki O, sizin için Rahîm olandır.» buyurmaktadır. Yani Allah size bu lutfunu kendi keremi ve rahmetinden dolayı vermektedir.

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

67 — Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankör olandır.

Allah Teâlâ; insanlara bir sıkıntı gelince Allah'a yalvardıklarını ve O'nun dinine döndüklerini haber veriyor. Bu sebeple «Denizde size bir sıkıntı dokununca; yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak O kalır.» buyurmaktadır. Yani Allah'tan başka ibâdet ettiğiniz her şey kalbinizden silinir gider. Nitekim aynı husûs, Ebu Cehil oğlu İkrime için tahakkuk etmiştir. Mekke'nin fethedildiği zaman, Ebu Cehil oğlu İkrime Hz. Peygamberden kaçıp kurtulmak istemiş ve Habeşistân'a geçmek üzere deniz yolculuğuna çıkmış, bu sırada korkunç bir fırtına belirmiş. Bunun üzerine gemidekiler birbirlerine demişler ki : Bu fırtınanın geçmesi için yalnız ve yalnız bir tek Allah'a duâ edip yalvarmanız gerekir. Bunun üzerine İkrime kendi içinden şöyle demiş : Al-

lah'a andolsun ki eğer Allah'tan başkası denizde fayda vermiyorsa, elbette ki karada da fayda vermeyecektir. Allah'ım Sana ahdim olsun, eğer beni bu fırtınadan kurtarırsan, gider elimi eline koyar ve onu Raûf ve Rahîm olarak bulurum muhakkak. Denizden kurtulmuşlar ve İkrime Rasûlullah'a dönüp gelerek müslümanlığı kabul etmiş ve iyi bir müslüman olmuş. Allah ondan râzı olsun ve onu hoşnûd etsin.

«Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca yüz çevirirsiniz.» Denizde Allah'ın birliğini hatırlamanızı unutur ve eşsiz olarak yalnız ve yalnız Allah'a duâ etmekten vazgeçersiniz.

«Ve insan zâten pek nankör olandır.» Onun seciyyesi böyledir. Nimeti unutur, inkâr eder. Allah'ın korudukları müstesnâ.

أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾

68 — Kara tarafında sizi yere batırmasından veya başınıza taş yağdırmasından emîn mi oldunuz? Sonra kendiniz için bir vekîl de bulamazsınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Karaya çıkmakla O'nun intikâm ve azâbından emîn mi oldunuz? Eğer Biz sizi kara tarafında yere batırır veya başınıza taş yağdırırsak. Taş ile karışık olarak yağmur yağar ve buna (حاصب) derler. Mücâhid ve başkaları böyle demiştir. Nitekim Allah Teâlâ : «Biz onların üzerine taş yağdırdık, ancak Lût'un âilesi müstesnâ. Onları seher vakti kurtarmıştık.» (Kamer, 34) buyurarak bu kelimeyi kullanmıştır. Bir başka âyette ise şöyle buyurur : «Ve onların üzerine balçıktan taş yağdırmıştık.» (Hıcr, 74). Ve yine bir başka âyette şöyle buyurmuştur : «Gökte olanın sizi yerin dibine geçirmesinden güvende misiniz? O zaman yer; sarsıldıkça sarsılır. Gökte olanın başınıza taş yağdırmasından güvende misiniz? Benim uyarmamın nasıl olduğunu yakında bileceksiniz.» (Mülk, 16-17).

«Sonra kendiniz için bir vekîl de bulamazsınız.» Sizin üzerinizden bu taşı kaldırıp sizi ondan kurtaracak bir yardımcı da bulamazsınız.

أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

69 — Yoksa sizi tekrâr bir kere daha oraya döndürüp üzerinize ortalığı yıkan bir fırtına göndererek, küfretmiş olmanızdan dolayı sizi suda boğmasından mı emîn oldunuz? Sonra Bize karşı sizi ta'kîb edecek birini de bulamazsınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey denizde Bizim birliğimizi kabul ettikten sonra karaya çıkınca geri dönenler, tekrâr sizi denize geri döndürerek «üzerinize ortalığı yıkan bir fırtına gönderip küfretmiş olmanızdan dolayı sizi suda boğmasından mı emîn oldunuz?» Gemileri batıran ve ortalığı kasıp kavuran bir fırtına göndermesinden mi? İbn Abbâs ve diğerleri derler ki : (القاصف) kelimesi; gemileri kırıp batıran deniz rüzgârları, demektir. Bütün bunlar, sizin küfretmeniz ve Allah'tan yüz çevirmeniz nedeniyledir. «Sonra Bize karşı sizi ta'kîb edecek birini de bulamazsınız.» İbn Abbâs; ta'kîb edecekten maksadın, yardımcı olduğunu söyler. Mücâhid ise intikâm alan bir yardımcı, yani sizden sonra sizin intikâmınızı alan birisi, demek olduğunu ifâde eder. Katâde ise şöyle mânâ verir : Bu konuda bizi ta'kîb edecek hiç bir kimseden korkmayız.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

70 — Andolsun ki Biz, Âdemoğlunu mükerrem kıldık. Karada ve denizde taşıdık. Ve onları temiz nimetlerden rızıklandırdık. Yaratmış olduklarımızdan çoğuna onları üstün kıldık.

Âdemoğullarının Değeri

Allah Teâlâ Âdemoğluna değer verdiğini, ikrâm edip şereflendirdiğini, onu en güzel şekilde ve mükemmellikte yarattığını haber veriyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de : «Doğrusu Biz insanı en düzgün ve güzel bir yaratışla yarattık.» (Tîn, 4) buyurmaktadır. Ayakları üzeri dikilip yürüyen ve eliyle alıp yiyen bir yaratılışla yarattık. İnsandan başka diğer hayvanlar dört ayağı üzere yürüyüp, ağzıyla yemek durumundayken; Biz onu eliyle yiyip ayağı üzeri yürüyen bir

canlı kıldık. Ona kulak, göz ve gönül verdik. Bütün bunlar sâyesinde görür, anlar ve yararlanarak eşyâ arasında ayrım yapar. Eşyânın iyisini ve güzelini bilir, dinî ve dünyevî işlerinde neyin kendisinin zararına olduğunu anlar.

«Karada ve denizde taşıdık.» Karada; hayvan, katır ve at üzerinde taşıdık. Denizde de; büyük ve küçük gemilerde.

«Ve onları temiz nimetlerden rızıklandırdık.» Meyvelerden, ekinlerden. Etlerden, sütlerden. Ve daha çeşit çeşit rengi, tadı olan lezîz ve hoşlanılan şeylerden. Güzel manzaralardan ve her türlü değerli giyeceklerden. Kendileri için çeşitli türden, renkten, şekilden giyecekler verdik. Muhtelif iklîmlerden, bölgelerden ve yörelerden yanlarına getirecekleri rızıklar ihsân ettik.

«Yaratmış olduklarımızdan çoğuna onları üstün kıldık.» Diğer yaratık türlerine ve canlılara üstün kıldık. Bu âyet-i kerîme delil getirilerek; insan türünün melek türünden üstün olduğu söylenir. Nitekim Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer, Zeyd İbn Eslem'den naklen der ki : Melekler şöyle dediler : Ey Rabbımız; doğrusu Sen âdemoğluna dünyayı verdin. Orada yer ve nimetlenirler. Bize dünyadan bir şey vermediğine göre, onun yerine âhireti ver. Allah Azze ve Celle buyurur ki : İzzetim ve celâlım hakkı için, elimle yarattıklarımın soyundan sâlih olanları; kendilerine ol deyince olanlar gibi kılmam, aslâ. Bu hadîs bu şekliyle mürseldir. Ancak bir başka şekille muttasıl olarak rivâyet edilmektedir. Buna göre Hâfız Ebu'l Kâsım et-Taberânî der ki : Bize Ahmed İbn Muhammed... Abdullah İbn Amr kanalıyla Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu nakletti : Melekler dediler ki : Rabbımız; âdemoğullarına dünyayı verdin. Orada yer, içer ve giyinirler. Biz Seni hamd ile tesbîh ettiğimiz halde ne yeriz, ne içeriz, ne de eğleniriz. Nasıl onlara dünyayı vermişsen bize de âhireti ver. Allah Teâlâ buyurdu ki : Elimle yaratmış olduğumun soyundan gelenlerin sâlihlerini; kendisine ol deyince olanlar gibi kılmam. İbn Asâkir, Muhammed İbn Eyyûb tarîkıyla... Enes İbn Mâlik'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Melekler dediler ki : Rabbımız; Sen bizi de yarattın âdemoğullarını da. Onları yemek yer, içecek içer, elbise giyer, kadınlarla evlenir, hayvanlara biner, uyur ve istirâhat eder şekilde halkettin. Bize bunlardan hiç birini vermedin. Dünyayı onlar için kıl, âhireti de bizim için. Allah Azze ve Celle buyurdu ki : Kendi elimle yaratıp rûhumdan üfürdüklerimi; ol deyip de oluverenler gibi kılmam, aslâ.

Taberânî der ki : Bize Abdân İbn Ahmed... Abdullah İbn Amr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet gününde Al-

lah katında âdemoğullarından daha değerli hiç bir şey yoktur. Ey Allah'ın Rasûlü; melekler de mi? denilince; Rasûlullah buyurdu ki : Melekler de. Çünkü melekler güneş ve ay gibi ibâdete mecbûrdurlar. Bu hadîs gerçekten garîbdir.

İZÂHI

«Andolsun ki Biz, âdemoğlunu mükerrem kıldık.» Güzel sûret, dengeli mizâç ve düzgün boy vererek şerefli kıldık. Akılla ayırdetme, konuşma ve anlatma, işâret ve çizgiyle merâmını belirtme gücü, yeryüzünde geçinme yollarını ve çeşitli san'atlara başvurarak oradaki imkânlardan faydalanma yollarını öğrettik. Ulvî ve süflî sebep ve müsebbeblerle kendi faydalarına olan şeyleri öğrenmelerini sağlayarak şerefli kıldık. Ve daha buna benzer sayıya, hesâba gelmez şeylerle. Bunlar arasında İbn Abbâs'ın söylemiş olduğu şu ifâde dikkat çekicidir : Her canlı yiyeceğine kendisi uzanırken, insan yiyeceğini eliyle ağzına getirir. (Kâdî Beydâvî, Envâr et-Tenzîl, IV, 55)

oOo

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۖ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ
فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

71 — O gün bütün insanları imâmları ile çağırırız. O gün kime kitabı sağından verilmişse; işte onlar kitablarını okuyacaklar, kıl kadar zulüm olunmayacaklardır.

72 — Kim de burada kör ise âhirette de kördür. Yol bakımından da daha sapıktır.

Allah Teâlâ kıyâmet gününden haber vererek, her ümmetin önderleriyle birlikte hesâba çekileceğini bildiriyor. Ancak burada geçen «İmâm» kelimesi üzerinde ihtilâf edilmiştir. Mücâhid ve Katâde derler ki : Peygamberleriyle birlikte hesâba çekilir, demektir. Ve bu Allah Teâlâ'nın : «Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onların rasûlleri gelince aralarında adâletle hükmedilir. Ve aslâ zulme uğratılmazlar.» (Yûnus, 47) kavli gibidir. Selef'ten bazıları dediler ki : Bu hadîs, ashâbın şerefinin büyük olduğunu gösterir. Çünkü onların imâmı Hz.

Peygamberdir. İbn Zeyd der ki : Her ümmet peygamberlerine indirilmiş olan teşrîâtı hâvî kitablarıyla birlikte çağırılır, demektir. İbn Cerîr de bu görüşü tercîh eder. İbn Ebu Necîh, Mücâhidden nakleder ki; o imâmdan maksadın kitabları olduğunu, söylemiştir. Mücâhid'in bu açıklamasıyla İbn Abbâs'ın «O gün bütün insanları imâmıyla birlikte çağırırız.» Yani amellerini hâvî kitabları ile çağırırız, diye tefsîr ettiğine dâir Avfî'nin rivâyet ettiği görüşü kasdetmiş olması da muhtemeldir. Ebu'l-Âliye, Hasan, Dahhâk da böyle demişlerdir. Bu; en çok tercîh edilen görüştür. Çünkü Allah Teâlâ, «Ve Biz her şeyi apaçık bir kitabta saymışızdır.» (Yâsîn, 12) buyurmaktadır. Ve yine Kehf sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Amel defteri ortaya konulduğunda suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvâh bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış derler. Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar.» (Kehf, 49). Câsiye sûresinde ise şöyle buyrulur : «Her ümmeti diz üstü çökmüş olarak görürsün. Her ümmet kitabına çağrılır. Onlara denir ki : Bugün size işlediğinizin karşılığı verilecektir. Bu kitabımız gerçekten sizin aleyhinize konuşuyor. Biz yaptıklarınızı şüphesiz bir bir kayde diyorduk.» (Câsiye, 28-29).

Bu ifadeler, Allah Teâlâ'nın bir ümmet hakkında hüküm verdiği zaman, o ümmetin peygamberini de getirmesini reddetmez. Çünkü peygamberin muhakkak onların yaptıklarına aleyhlerinde şehâdet etmesi gerekir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur : «Yeryüzü Rabbının nûruyla aydınlanmıştır. Kitab konmuş ve peygamberlerle, şâhidler getirilmiştir.» (Zümer, 69) Nisâ sûresinde ise şöyle buyrulur : «Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım) nice olacak?» (Nisâ, 41).

Ancak burada imâm kelimesi ile kasdolunan; amellerin yazıldığı kitabdır. Bunun için Allah Teâlâ : «O gün bütün insanları imâmları ile çağırırız.» buyurmaktadır. «O gün kime kitabı sağından verilmişse; işte onlar kitablarını okuyacaklar, kıl kadar zulüm olunmayacaklardır.» Onlar, yaptıkları sâlih amelden dolayı ferâhlık ve sürûr ile kitablarını okuyacaklar ve sevineceklerdir. Nitekim Hâkka sûresinde şöyle buyurulmaktadır : «Kitabı sağından verilen : Alın kitabımı okuyun, doğrusu bir hesâblaşma ile karşılaşacağımı umuyordum, der. Artık o meyveleri sarkmış yüksek bir bahçede, hoş bir yaşayış içindedir. Onlara şöyle denilir : Geçmiş günlerde peşinen işlediklerinize karşılık âfiyetle yeyin, için. Kitabı kendisine solundan verilen kimse : Kitabım keşki bana verilmeseydi. Keşki hesâbımın ne olduğunu bilmeseydim.

Bu iş keşki son bulmuş olsaydı. Malım bana fayda vermedi, gücüm de kalmadı, der.» (Hâkka, 19-29).

«Kıl kadar zulüm olunmayacaklardır.» Daha önce (Nisâ sûresi, kırk dokuzuncu âyetin tefsîrinde) (فتيلا) kelimesinin, çekirdeğin ortasında uzanan kıl olduğu belirtilmiştir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr bu konuda bir hadîs naklederek şöyle der : Bize Muhammed İbn Yamer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), «O gün bütün insanları imâmları ile çağırırız.» âyeti konusunda şöyle buyurmuştur : Onlardan birisi çağırılır, kitabı sağından verilir. Bedeniyle kendisine destek sağlanıp yüzü aklaştırılır. Başının üzerine parlak inciden bir tâç konur. Böylece arkadaşları arasına salıverilir. Onu uzaktan görürler ve derler ki : Allah'ım, bize de ondan ver ve bizi bu husûsta kutlu kıl. O kişi yanlarına gelir ve kendilerine der ki : Müjdeler olsun size. Çünkü her birinize bunun gibisi var. Kâfire gelince; yüzü karartılır bedeni çekilir ve arkadaşları onu görürler, derler ki : Bundan —veya bu gibilerin şerrinden— Allah'a sığınırız. Allah'ım, bizi böyle yapma. O, yanlarına gelince derler ki : Allah'ım onu rezîl et. O da; Allah sizi uzak kılsın, çünkü her birinize bunun gibisi var, der. Sonra Bezzâr, bu hadîsin yalnız bu şekilde rivâyet edilmiş olduğunu söyler

«Kim de burada kör ise âhirette de kördür. Yol bakımından da daha sapıktır.» İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd «Burada» kavliyle, dünya hayatı kasdedildiğini, «kördür» kavliyle de Allah'ın âyet ve delillerini, huccetlerini göremez denilmek istendiğini bildirmişlerdir. «Âhirette de kördür.» Aynı şekilde olur. Veya «yol bakımından da daha sapıktır.» Dünyada olduğu gibi âhirette ise yolu daha sapıktır. Bu gibilerden Allah'a sığınırız

وَإِن كَادُوا۟ لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُۥ ۖ وَإِذًا لَّٱتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾
وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ
وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

73 — Onlar sana vahyettiğimizden ayırıp başka bir şeyi Bize karşı uydurman için seni fitneye düşürmeye çalışırlar. O zaman seni dost edineceklerdi.

74 — Şâyet sana sebât vermemiş olsaydık andolsun ki, az da olsa onlara meyledecektin.

75 — Ve o zaman Biz sana hayatın da kat katını, ölümün de kat katını tattırırdık. Sonra Bize karşı sana bir yardımcı da bulamazdın.

Allah Teâlâ; Rasûlünü —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun—desteklediğini, te'yîd ettiğini bildiriyor. Azgınların hîlesinden, kötülerin şerrinden koruduğunu ve onun işlerini kendisinin yönettiğini, ona yardımı kendisinin üstlendiğini ve yaratıklarından hiç bir kimseye onu bırakmadığını, aksine onun velîsinin, hâfızının, koruyucusunun, yardımcısının, destekleyicisinin, gâlib getiricisinin kendisi olduğunu, onun dinini ona düşmanlık edenlere üstün kılacağını, ona karşı çıkıp reddedenlere gâlib getireceğini, dünyanın doğusunda ve batısında onu muzaffer kılacağını haber veriyor. Kıyâmet gününe kadar Allahın pek çok salât ve selâmı onun üzerine olsun.

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

76 — Nerdeyse seni memleketten çıkarmak için zorlayacaklardı. O zaman senin ardından onlar da ancak çok az kalabilirler.

77 — Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize de bir kanundur. Sen Bizim kanunumuzda değişiklik bulamazsın.

Denilir ki : Bu âyet yahûdîler hakkında nâzil olmuştur. Çünkü onlar peygamberler yurdu olarak Şam'a yerleşmesini ve Medîne'de ikâmeti terketmesini bildirmişlerdi. Bu görüş zayıftır. Çünkü âyet Mekke'de nâzil olmuştur, Medîne'de ikâmet ise daha sonradır.

Denildi ki : Bu âyet Tebûk savaşı hakkında nâzil olmuştur. Bunun sıhhatı üzerinde durulması gerekir.

Beyhakî der ki : Hâkim... Abdurrahmân İbn Ganm'den nakletti ki : Bir gün yahûdîler Hz. Peygambere geldiler ve dediler ki : Ey Kâsım'ın babası, eğer sen gerçekten peygamber isen Şam'a git. Çünkü

Şam hem mahşer yurdu, hem de peygamberler toprağıdır. Hz. Peygamber onların dediğini doğruladı. Tebûk savaşına girdi ve Şam'ı almak istiyordu. Tebûk'e ulaşınca Allah Teâlâ Benî İsrâîl sûresinden bazı âyetler indirdi. İşte «Nerdeyse seni memleketten çıkarmak için zorlayacaklardı...» âyeti bu sırada indi. Burada Allah ona Medîne'ye dönmesini emretti ve buyurdu ki : Senin hayatın, ölümün oradadır. Ve oradan diriltileceksin. Bu hadîsin isnâdına dikkatle bakmak gerekir. Hadîsin sahîh olmadığı sarîhdir. Çünkü Hz. Peygamber Tebûk savaşına yahûdîler istediği için çıkmamış, sâdece Allah'ın şu emrine uyarak savaşa çıkmıştır : «Ey îmân edenler; kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Ve onlar sizde sertlik görsünler.» (Tevbe, 123). Kezâ aynı sûrede yer alan şu ilâhî emre imtisâl etti : «Ey îmân edenler; Kitab verilmiş olanlardan; Allah'a da, âhiret gününe de inanmayan, Allah ve peygamberinin harâm kıldığını harâm saymayan ve Hak Dîni din edinmeyenlerle —boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar— savaşın.» (Tevbe, 29), Tebûk'te, Mu'te'de ölen ashâbının kısas ve intikâmını almak için savaşmıştır. Allah en iyisini bilendir. Eğer sahîh ise Velîd İbn Müslim'in... Ebu Ümâme'den naklettiği şu hadîsin buna hamledilmesi gerekir. Hadîste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur : Kur'an üç yerde indirildi : Mekke, Medîne ve Şam. Velîd, Şam kelimesiyle Kudüs'ün kasdedildiğini söyler. Şam'ın Tebûk olarak tefsîr edilmesi ise, Velîd'in dediği Kudüs tefsîrinden daha güzeldir. Allah en iyisini bilendir.

Denildi ki : Bu âyet Kureyş'li kâfirler hakkında nâzil olmuştur. Onlar Hz. Peygamberi aralarından çıkarmak istemişlerdi. Allah Teâlâ bu âyetle onları tehdîd etti. Ve peygamberi Mekke'den çıkarırlarsa orada çok az bir süre kalabileceklerini bildirdi. Gerçek de böyle olmuştur. Onlar Hz. Peygambere eziyyetlerini artırdıktan sonra ancak Mekke'de bir buçuk sene rahat kalabilmişlerdir. Nihâyet Allah onları ve peygamberini sözleşmeksizin Bedir'de karşılaştırmış ve onlara karşı üstünlük sağlayarak muzaffer kılmıştır. Rasûlullah onların seçkinlerini öldürmüş, güçsüzlerini esîr almıştır. Bunun için Allah Teâlâ «Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize de bir kanundur.» buyurmaktadır. Yani peygamberlerimizi inkâr edip ona eziyyet edenler hakkındaki kanunumuz budur : Peygamber onların arasından çıkar ve onlara azâb gelir. Eğer Rasûlullah rahmet elçisi olmasaydı, daha önce hiç bir kimsenin başına gelmeyecek şekilde onların başına musîbetler gelirdi. Bunun için Allah Teâlâ Enfâl sûresinde şöyle buyurmuştur : «Sen, onların arasında bulunduğun sürece Allah onları azâblandıracak değildir. Onlar mağfiret diledikleri sürece Allah onları azâblandırıcı değildir.» (Enfâl, 33).

أَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾

78 — Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl. Sabah vakti de. Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.

79 — Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki, Rabbın seni öğülmüş bir makâma gönderiverir.

Namaz Kıl

Allah Teâlâ Rasûlü'ne farz kılınmış olan namazları vakitlerinde edâ etmesini emrederek buyuruyor ki : «Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl.» Güneşin batıya yönelmesi; batmasıdır, denilmiştir. İbn Mes'ûd, Mücâhid ve İbn Zeyd böyle der. Hüşeym, Muğîre kanalıyla Şa'bî'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; güneşin batıya yönelmesi anlamına gelen (دلوك) kelimesi, güneşin zevâli demektir. Nâfi' bu rivâyeti Abdullah İbn Ömer'den nakletmiştir. Mâlik de tefsîrinde Zührî kanalıyla Abdullah İbn Ömer'den bu rivâyeti nakleder. Ebu Berze el-Eslemî de aynı görüşü bildirir. Bu rivâyet, İbn Mes'ûd ve Mücâhid'den de menkûldür. Hasan, Dahhâk, Ebu Ca'fer el-Bâkır da bu görüşü bildirmişlerdir. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Buna delil olarak da Abd İbn Humeyd kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan naklettiği şu hadîsi zikreder : Ben, Rasûlullah (s.a.) ı ve ashâbından dileyenleri davet ettim. Yanımda yemeklerini yediler. Sonra güneş zevâle erdiği vakit çıktılar. Hz. Peygamber çıktı ve dedi ki ey Ebubekir çık. İşte bu, güneşin batıya yöneldiği zamandır. Sonra Taberî bu hadîsi Sehl kanalıyla Câbir'den aynı şekilde rivâyet eder. Buna göre bu âyet, beş vakit namazın vaktinin girdiği anı belirtmektedir. Çünkü güneşin batıya yönelmesi, gecenin karanlığına kadar olan zamandır. Bazıları da; güneşin batışıdır, demişlerdir. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazı bu âyetten alınmıştır. «Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir,» kavli de, sabah namazını kasdetmektedir.

Namaz vakitlerinin tafsîlâtı; Rasûlullah'ın fiil ve sözlerinden te-

vâtür yoluyla nakledilen Sünnet-i Seniyye ile tesbît edilmiştir. Bugüne kadar müslüman halkın kıldığı namaz vakitleri de böyledir. Bunları sonrakiler öncekilerden almışlardır. Her nesil bir öncekinden öğrenmiştir. Bu husûs yerinde kayıdlıdır. Hamd, Allah'a mahsûstur.

«Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.» A'meş, İbrâhîm kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan; Ebu Sâlih kanalıyla da Ebu Hüreyre'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyet-i kerîme hakkında şöyle buyurmuştur : Onu gece melekleri ve gündüz melekleri seyrederler. Buhârî der ki : Bize Abdullah İbn Muhammed... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur :

فَضْلُ صَلاَةِ الْجَمِيعِ عَلَى صَلاَةِ الْوَاحِدِ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ دَرَجَةً وَتَجْتَمِعُ مَلاَئِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلاَئِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلاَةِ الصُّبْحِ

Cemâatla namazın tek başına namaza üstünlüğü yirmi beş derecedir. Gece melekleriyle gündüz melekleri sabah namazında toplanırlar. Ebu Hüreyre devâmla der ki : İsterseniz : «Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.» âyetini okuyunuz.

İmâm Ahmed der ki : Bize Esbât... Abdullah İbn Mes'ûd'dan, A'meş de Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) bu âyet konusunda şöyle demiştir : Gece melekleri ve gündüz melekleri ona şâhid olur. Tirmizî, Neseî, İbn Mâce, her üçü birlikte Ubeyd İbn Esbât İbn Muhammed kanalıyla babasından bu hadîsi naklederler. Tirmizî ise, hadîsin hasen ve sahîh olduğunu söyler. Buhârî ve Müslim'in ifâdesine göre Mâlik kanalıyla Ebu Hüreyre'den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Gece melekleri ve gündüz melekleri sizin peşinizden koşuşurlar. Sabah ve ikindi namazında toplanırlar. Sizinle beraber bulunanlar göğe çıktıklarında Allah Teâlâ sizi onlardan daha iyi bildiği halde meleklerine sorar ve kulumu ne durumda terkettiniz? buyurur. Onlar da : Onların yanına vardığımızda namaz kılıyorlardı, yanlarından ayrıldığımızda yine namaz kılıyorlardı, derler. Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Bekçiler sabah namazında buluşurlar. Bunlar göğe yükselirler, onlar burada kalırlar. İbrâhîm en-Nehaî, Mücâhid, Katâde ve bir başkası da bu âyetin tefsîrinde böyle demiştir.

İbn Cerîr Taberî'nin burada Leys İbn Sa'd kanalıyla... Ebu Derdâ'dan naklettiği ve nüzûl hadîsi diye bilinen hadîste Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu belirtilir : Benden mağfiret dileyen var mı ki, onu bağışlayayım. Benden isteyen var mı ki ona vereyim. Bana duâ eden var mı ki fecir doğuncaya kadar ona icâbet edeyim. Bunun için Allah Teâlâ : «Sabah vakti de. Zîrâ sabah vakti görülmesi gerekli bir ibâdettir.» buyurmaktadır. Gece melekleri ve gündüz melekleri ona şehâdet

ederler. Bu hadîs fazlalığı bulunması sebebiyle münferiddir. Ancak Ebu Dâvûd'un Sünen'inde aynı zâtın bu hadîsi yer almaktadır.

«Geceleyin yalnız sana mahsûs olmak üzere teheccüd namazı kıl.» Farz namazlardan sonra Allah Teâlâ ona gece namazı kılmasını emretmektedir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde vârid olduğuna göre, Ebu Hüreyre Rasûlullah'a farz namazlardan sonra en afdal namaz hangisidir? diye sorulduğu, Rasûlullah'ın da; gece namazıdır, dediği belirtilir. Bu sebeple Allah Teâlâ farz namazlardan sonra yüce Rasûlü'ne o günün geçesini de ikâme etmesini emretmektedir. Çünkü teheccüd namazı uykudan sonra olan namazdır. Alkame, Esved, İbrâhîm en-Nehaî ve bir başkası daha; Arap dilinde bu kelimenin bilinen anlamı budur, demişlerdir. Yine Rasûlullah (s.a.) tan vârid olan hadîslerde Hz. Peygamberin uyuduktan sonra teheccüd namazı kıldığı İbn Abbâs, Âişe ve daha başka sahâbe tarafından nakledilir. Nitekim bu husûs yerinde genişçe anlatılmıştır. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur. Hasan el-Basrî ise der ki : Teheccüd namazı, yatsı namazından sonra kılınan namazdır. Ve uykudan sonra kılınan namaza da hamledilebilir.

Ancak «Yalnız sana mahsûs olmak üzere» kavlinde ihtilâf vardır. Bazıları derler ki : Teheccüd namazının vâcib oluşu yalnız sana mahsûstur. Onlar teheccüd namazının Hz. Peygamber için vâcib olduğunu, diğer ümmet ferdleri için vâcib olmadığını söylerler. Bunu Avfî İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Bilginlerin iki görüşünden birisi Şâfiî merhûmun da iki görüşünden birisi budur. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercîh eder. Bazıları da derler ki : Geceleyin namaz kılmak bâhusûs Hz. Peygamber hakkında nâfiledir. Çünkü onun gelmiş ve geçmiş günâhları bağışlanmıştır. Ümmeti için ise nâfile namazlarla günâhları bağışlanır. Mücâhid böyle der. Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde Ebu Ümâme el-Bâhilî'den de böyle rivâyet edilir.

Makâm-ı Mahmûd

«Umulur ki Rabbın seni öğülmüş bir makâma gönderiverir.» Sana emrettiğim bu fiilleri yap ki; seni kıyâmet gününde bütün yaratıkların ve yaratıkları yaratanın övgüyle bahsedeceği bir makâma çıkaralım. İbn Cerîr merhûm der ki : Te'vîl ehlinin ekseriyyeti bu makâmın, Hz. Peygamberin insanlara şefâat etmek üzere çıkarılacağı makâm olduğunu söylemişlerdir. O gün içinde bulundukları şiddetli ve dehşetli halin ağırlığından böylece Rabları onları huzûra kavuşturacaktır.

Bize İbn Beşşâr... Huzeyfe'den nakletti ki; o, şöyle demiş : İnsan-

lar bir tepede toplanırlar. Gözler onlara sirâyet eder, sesleri duyulur. Yaratıldıkları günde oldukları gibi çırılçıplak, baş açık yalınayak huzûrda durdurulurlar. Allah'ın izni olmadan hiç bir nefis konuşamaz. Bu sırada; ey Muhammed, diye seslenilir. Hz. Peygamber der ki : Emrin başımla gözüm üstüne. Hayır Senin ellerindedir. Şer Senden uzaktadır. Senin doğru yola eriştirdiğin hidâyete ermiştir. Kulların Senin önünde Senin huzûrunda ve Sana dönüktürler. Senden yine Sana dönüşten başka kurtuluş ve sığınak yoktur. Yücelerden yücesin, kutlusun Sen. Ey Beyt'in Rabbı, tesbîh ederim Seni. İşte Allah Azze ve Celle'nin zikrettiği övülmüş makâm budur. Taberî daha sonra Bündâr kanalıyla... Ebu İshâk'dan bu ifâdeyi nakleder.

İbn Abbâs der ki : Bu «öğülmüş olan makâm» şefâat makâmıdır. İbn Ebu Necîh, Mücâhid'in böyle dediğini nakleder. Hasan el-Basrî de böyle demiştir. Katâde ise der ki : İlkin yerin yarıldığı kimse Hz. Peygamber'dir. İlk şefâat eden odur. Allah Teâlâ'nın : «Umulur ki Rabbın seni övülmüş bir makâma gönderiverir» kavlinden maksadın da bu makâm olduğunu ilim ehli söylemişlerdir.

Ben derim ki : Allah Rasûlü (s.a.) nün —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun— başkasında bulunmayan, eşi ve benzeri olmayan yüce değerleri vardır. İlk defa onun için yer (kabir) yarılacak ve o binitli olarak Mahşere gelecektir. Hz. Âdem'in ve ondan sonra gelenlerin altında toplandıkları sancak onun sancağıdır. Durak yerinde ziyaretçileri en çok olan havuz onun havuzudur. En yüce ve en büyük şefâat, Allah katında onun şefâatıdır. O, yaratıklar arasında hüküm verip haklıyı haksızdan ayırd etmek için gelir. İnsanlar önce Âdem'e sonra Nûh'a, sonra İbrâhîm'e, sonra Mûsâ'ya, sonra Îsâ'ya yalvardıktan sonra hepsi; ben bunun ehli değilim, derler. Nihâyet Muhammed Aleyhisselâm'a gelirler. O; ben bunun içinim, ben bunun içinim, der. İnşâallah bu rivâyeti mufassal olarak zikredeceğiz. Ayrıca Hz. Peygamber, cehenneme gönderilmesi buyrulan topluluklara da şefâat eder ve onları cehennemden geri döndürür. Ümmeti arasında hüküm veren ilk peygamber odur. Ümmeti ile birlikte Sırât köprüsünün üzerinden ilk geçen odur. Cennette ilk şefâat edecek odur. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde nakledildiğine göre; bütün mü'minler cennete onun şefâatı sâyesinde gireceklerdir. Cennete ilk giren odur. Onun ümmeti, diğer bütün ümmetlerden önce cennete girecektir. Amelleriyle cennete erişemiyen topluluklara şefâat ederek derecelerinin yükselmesini sağlayacak odur. Cennetteki makâmların en yücesi olan «Vesîle» nin sâhibi odur. Vesîle yalnız ve yalnız onundur, ona yaraşır. Allah Teâlâ âsîlere şefâat için izin verdiğinde; melekler, peygamberler ve mü'minler şefâat ede-

ceklerdir. O ise Allah'tan başka sayısını kimsenin bilmediği yaratıklara şefâat edecektir. Kimse onun gibi şefâat edemeyecek ve şefâatta hiç kimse ona eşit olamayacaktır. Sîret kitâbının sonunda geniş olarak ben bu husûsu açıkladım. Hamd ve minnet Allah'a mahsûstur.

Şimdi de Makâm-ı Mahmûd (övülmüş makâm) konusunda vârid olan hadîsleri zikredelim. Yardım ve tevfîk Allah'tandır.

1 — Abdullah İbn Ömer'in Hadîsi : İmâm Buhârî der ki : Bize İsmâîl İbn Ebân... Âdem İbn Ali'den nakletti ki, o; Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini duydum, demiştir : İnsanlar kıyâmet gününde diz çökmüş olarak geçerler. Her millet peygamberini ta'kîb eder. Onlar; ey falan şefâat et, ey falan bana şefâat et, derler. Nihâyet şefâat sırası Hz. Peygambere gelir. İşte Allah'ın Makâm-ı Mahmûd'a göndereceğini bildirdiği gün, o gündür. Bu hadîsi Hamza İbn Abdullah, babası kanalıyla Hz. Peygamberden nakletmiştir.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Muhammed İbn Abdullah İbn Abd'ül-Hakem... Ubeydullah İbn Ebu Ca'fer'den nakletti ki, o; ben Hamza İbn Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediğini duydum, demiştir : Abdullah İbn Ömer'den duydum ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Güneş öylesine yaklaşır ki terler kulakların yarısına kadar varır. Onlar bu durumdayken, Hz. Âdem'den yardım isterler. Hz. Âdem; ben bunun sâhibi değilim, der. Sonra Mûsâ'dan yardım isterler, o da böyle der. Sonra Hz. Muhammed'den yardım isterler. O mahlûkât arasında şefâat eder ve yürüyerek cennet kapısının halkasını tutar. İşte o gün Allah Teâlâ onu Makâm-ı Mahmûd'a gönderir. Bu hadîsi Buhârî, zekât bâbında Yahyâ İbn Bükeyr kanalıyla Leys İbn Sa'd'dan naklettikten sonra şu ilâveyi kaydeder : İşte o gün Allah Teâlâ Hz. Peygamberi Makâm-ı Mahmûd'a gönderir. Orada bulunan herkes onu övgüyle niteler. Buhârî der ki : Bize Ali İbn Ayyâş... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Ezân sesini duyduğun zaman; Allah'ım, bu, tamâmlanmış davetin Rabbı, kılınan namazın sâhibi, Muhammed'e vesîle ve fazîleti ver ve onu kendisine va'dettiğin Makâm-ı Mahmûd'a gönder, derse; kıyâmet gününde benim şefâatım onun üzerine helâl olur. Bu hadîsi Buhârî münferiden nakletmiştir, Müslim'de yoktur.

2 — Übeyy İbn Kâ'b'ın Hadîsi : İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ebu Âmir el-Ezdî... Übeyy İbn Kâ'b kanalıyla babasından nakletti ki; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Kıyâmet günü olduğu zaman, ben peygamberlerin imâmı ve hatîbi olurum. Onların şefâat sâhibi olurum. Bu, öğünme için söylenmemiştir. Bu hadîsi Tirmizî Ebu

Âmir kanalıyla nakleder ve; hasen, sahîh hadîstir, der. İbn Mâce ise Abdullah İbn Muhammed kanalıyla Übeyy İbn Kâ'b'dan nakleder. Biz onun rivâyetini, Kur'an'ın yedi harf olduğu konusunu açıklarken zikretmiştik. O hadîsin sonunda Hz. Peygamber şöyle buyuruyordu : Ben dedim ki : Allah'ım ümmetimi bağışla, Allah'ım ümmetimi bağışla. Üçüncüsü ise İbrâhîm Aleyhisselâm dâhil mahlûkâtın hepsinin onu beklediği güne bıraktım.

3 — Enes İbn Mâlik'in Hadîsi : Bize Müslim İbn İbrâhîm... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'minler kıyâmet günü toplanırlar ve derler ki : Bize Rabbımızdan şefâat dileyecek birisini bulsak. Bunun üzerine Hz. Âdem'e gelirler ve derler ki : Sen insanların atasısın, Allah onları senden yarattı, melekleri sana secde ettirdi ve her şeyin adını sana öğretti. Binâenaleyh sen, bizim şu yerimizde rahatlayabilmemiz için Rabbının katında bize şefâat et. Hz. Âdem; ben burada sizin yanınızda yoğum, der ve hayâ ederek kendi günâhını zikreder Ve : Nûh'a gidin. Çünkü Allah'ın yeryüzüne göndermiş olduğu ilk Rasûl odur, der. Bunun üzerine onlar Hz. Nûh'a gelir, şefâat isterler. O, bilgisi olmadığı konularda Rabbından istediğini hatırlatarak utanır ve; ben burada sizin yanınızda yoğum, Rahmân'ın dostu olan İbrâhîm Halîlullah'a gidin, der. Ona gelirler. O ise; ben burada sizin yanınızda yoğum. Hz. Mûsâ'ya gidin, o Allah'ın kendisiyle konuştuğu ve Tevrât'ı verdiği kuludur, der. Bunun üzerine onun yanına gelirler. O da haksız yere ve cana can olmaksızın bir canı öldürdüğünü hatırlatarak Rabbından utandığını belirtir ve; ben sizin yanınızda yoğum, Allah'ın kulu, rasûlü, kelimesi ve rûhu olan Îsâ'ya gidin, der. Onlar Hz. Îsâ'ya gelirler. O da; ben, sizin yanınızda yoğum. Allah'ın gelmiş geçmiş günâhlarını bağışladığı Muhammed Mustafâ kuluna gidin, der. Onlar bana gelirler. Ben de Rabbımdan izin istemek üzere ayrılırım. Ben, Rabbımı görünce secdeye kapanırım. Allah, dilediği süreye kadar beni secdede tutar. Sonra bana buyrulur ki : Başını kaldır ve iste, verilirsin. Söyle dinlenirsin. Şefâat et, şefâat edilirsin. Ben bunun üzerine başımı kaldırıp bana öğrettiği hamd ile O'na hamdederim. Sonra şefâat ederim ve O bana bir sınır çizer, ben de onları cennete girdiririm. Sonra kendisine döner ve Rabbımı gördüğümde bir önceki gibi davranırım. Sonra şefâat isterim. O bana bir sınır çizer ve onları da cennete girdiririm. Sonra dördüncüye döner ve derim ki : Cehennemde Kur'an'ı hapsedenden başka kimse kalmadı, ona ebedî olarak cehennemde kalmak vâcib oldu. Enes İbn Mâlik'in naklettiğine göre; Hz. Peygamber devâmla şöyle buyurmuştur : Lâ İlâhe İllallah deyip de, kalbinde bir arpa ağırlığınca hayır bulunan herkes cehennemden çıkar. Sonra devâmla; bir buğday ağırlığında kal-

binde hayır bulunan kişi Lâ İlâhe İllallah derse cehennemden çıkar. buyurmuştur. Bu hadîsi Saîd İbn Ebu Arûbe, Enes İbn Mâlik'den rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel Affân kanalıyla, Enes İbn Mâlik'den bu hadîsi uzun olarak zikretmiştir. (Bu hadîsin metni Bakara sûresi otuz üçüncü âyette yer almıştır)

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yûnus İbn Muhammed... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Allah Peygamberi bana şöyle buyurdu demiştir : Ben ayakta ümmetimin Sırât'ı geçişini beklerim. Bu sırada Îsâ Aleyhisselâm gelir ve bana der ki : Ey Muhammed, şu peygamberler geldiler, senden Allah'a duâ edip Allah'ın dilediği şekilde milletlerin arasında hüküm vermeni isterler. Çünkü onlar, içinde bulundukarı durumdan dolayı çok kederlidirler. Halk, boyunlarına kadar tere batmıştır. İnanan nezleye tutulmuş gibi, inanmayan da ölmüş gibidir. Hz. Peygamber der ki : Sana dönünceye kadar beni bekle. Hz. Peygamber gider Arş'ın altında durur. Hiç bir seçilmiş meleğin veya gönderilmiş peygamberin karşılaşamayacağı şeylerle karşılaşır. Allah Azze ve Celle Cebrâîl'e vahyeder ki; Muhammed'e git ve ona söyle başını kaldırsın. İstediği verilecek, şefâat etsin, şefâatı kabul edilecek. Hz. Peygamber buyurdu ki : Ben ümmetime şefâat ettim. Doksan dokuz insandan birinin çıkmasını istedim. Nihâyet Rabbım Azze ve Celle'ye sürekli gidip geldim ki, O'nun makâmında her durdukça şefâat ettim ve Allah bana bunu verdi. En sonunda da şöyle dedi : Ey Muhammed, Allah'ın yarattığı ümmetinden Allah'tan başka ilâh olmadığına bir gün bile samîmiyetle şehâdet getirip bu şehâdetle ölen herkesi cennete girdir.

4 — Büreyde'nin Hadîsi : İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Esved İbn Âmir... İbn Büreyde kanalıyla babası Büreyde'den nakleder ki; o, Muâviye'nin yanına varmış ve orada bir adamın konuşmakta olduğunu görmüş. Büreyde demiş ki : Ey Muâviye, bana konuşma izni verir misin? O; peki konuş —Muâviye onun da diğeri gibi konuşacağını sanıyormuş— Büreyde demiş ki : Rasûlullah (s.a.) dan şöyle dediğini duydum : Ben kıyâmet gününde, yeryüzünde bulunan ağaç ve çakıl sayısınca şefâat etmek isterim. Büreyde demiş ki : Ey Muâviye, sen bunu istiyorsun da Hz. Ali (r.a.) onu istemiyor mu?

5 — Abdullah İbn Mes'ûd'un Hadîsi : İmâm Ahmed der ki : Bize Arim İbn Fadl... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Müleyke'nin iki oğlu Hz. Peygambere gelip dediler ki : Annemiz kocasına ikrâm eder, çocuklarına şefkat ederdi. —Râvî müsâfirleri de zikrettiğini söyler— Ancak o câhiliyyet devrinde kız çocuğunu diri diri toprağa gömmüştü. Durumu nasıldır? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Anneniz cehennemdedir. Müleyke'nin iki çocuğu, yüzlerinde üzüntü

ve nefret görülerek geri dönüp gittiler. Rasûlullah (s.a.) onların çağırılmasını emretti de çağırıldılar ve dönüşlerinde yüzlerinden sevinç ve sürûr görülüyordu. Yeni bir şeyin olduğunu ümîd ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Benim annem de sizin ikinizin annesiyle beraberdir. Münâfıklardan bir adam dedi ki : Bu, onun annesine bir şey sağlamaz. Şu annesine bile faydası dokunamayanın peşinden gidiyoruz biz de. Ansâr'dan bir kişi dedi ki : —ondan daha çok soru soran bir adam görmemiştim— Ey Allah'ın Rasûlü, Rabbın sana annen veya onların annesi hakkında bir şey va'detti mi? Râvî der ki : O, bir şeyi duymuş olabileceğini sanıyordu. Hz. Peygamber buyurdu : Ben Rabbımdan ne bir şey istedim, ne de O beni bu konuda ümitlendirdi. Ben kıyâmet günü Makâm-ı Mahmûd'a çıkarım. Ansâr'dan olan adam dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, Makâm-ı Mahmûd da ne? Hz. Peygamber buyurdu ki : Makâm-ı Mahmûd şudur : Siz, anadan doğma çıplak, yalın ayak ve başı açık olarak getirildiğiniz zaman ilk elbise giydirilen İbrâhîm Aleyhisselâm olur. Allah Teâlâ : Dostumu giydirin, buyurur da ona beyâz bir örtü giydirilir. Sonra Arş'ın karşısına oturtulur. Sonra benim elbisem getirilir ve ben onları giyerim, onun sağında dururum. Orası kimsenin duramayacağı bir makâmdır. Orada öncekiler ve sonrakiler bana gıbta ederler. Kevser'den Havz'a kadar uzanan bir ırmak açılır. Münâfık dedi ki : Orada su sâdece kara çamur veya çakılların üzerinden akmıştır. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onun kara çamuru misktir, çakılları ise incidir. Münâfık dedi ki : Ben bugüne kadar kara çamur veya çakılların üzerinden akan bir suyun bitki yetiştirdiğini hiç duymadım. Ansâr'dan olan kişi dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü : Onun bitkisi de olur mu? Hz. Peygamber buyurdu ki : Evet, altın kırbaçlar onun bitkisidir. Münâfık dedi ki : Ben, meyvesi olan ve kırbaç yapılan çok az bitki bulunduğunu duydum. Ansâr'dan olan kişi dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü onun meyvası olur mu? Rasûlullah : Evet, rengi cevher rengindedir, suyu sütten ak, baldan tatlıdır. Ondan bir içim içen bir daha hiç susamaz. Ondan mahrûm bırakılanı da bir daha hiç bir su kandırmaz. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî dedi ki : Bize Yahyâ İbn Seleme İbn Küheyl... Abdullah'tan şöyle dediğini nakletti : Sonra Allah Azze ve Celle şefâat için izin verir. Rûh el-Kudüs olan Cebrâîl kalkar. Sonra Allah'ın Halîli İbrâhîm kalkar. Sonra Îsâ veya Mûsâ —râvî; hangisi olduğunu hatırlamıyorum, der— kalkar. Sonra dördüncü olarak peygamberimiz kalkar. Kendisinden başkasının daha fazla şefâat edemeyeceği biçimde şefâat eder. Allah Azze ve Celle'nin «Umulur ki Rabbın seni övülmüş bir makâma gönderiverir.» kavlinde bahis konusu ettiği Makâm-ı Mahmûd işte budur.

6 — Kâ'b İbn Mâlik'in Hadîsi : İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd İbn Abdürrabbih... Kâ'b İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet günü insanlar kabirlerinden çıkarılırlar. Ben ve ümmetim bir tepe üzerinde bulunuruz. Rabbım Azze ve Celle bana yemyeşil bir kaftan giydirir. Sonra bana izin verilir, Allah'ın dilediğince söylemek istediklerimi söylerim. İşte Makâm-ı Mahmûd budur.

7 — Ebu Derdâ'nın Hadîsi : İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet gününde kendisine secdeye kapanması için ilk izin verilen kişi ben olurum. Ve yine başını secdeden kaldırması için kendisine ilk izin verilen kişi de ben olurum. Önüme bakarım ve diğer ümmetler arasında kendi ümmetimi tanırım. Arkama bakarım aynı şekilde, sağıma bakarım aynı şekilde, soluma bakarım aynı şekilde tanırım. Adamın biri dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, diğer ümmetler arasında kendi ümmetini nasıl tanırsın? Nûh peygamberin ümmetinden senin ümmetine kadar arada şu kadar ümmetler geçmiştir. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onlar bembeyâz beneklidirler. Çünkü abdestin izinden tanınırlar. Aynı durum onlardan başkaları için mümkün değildir. Ayrıca onları kitaplarının sağ taraflarından verilmesinden tanırım. Soylarının önlerinden koşuşmasından onları tanırım.

8 — Ebu Hüreyre'nin Hadîsi : İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yahyâ İbn Saîd Ebu Hüreyre'den nakletti ki o, şöyle demiş : Hz. Peygambere bir et getirildi. Etin kol kısmı kendisine sunuldu —ki o kolu çok severdi— ondan dişiyle bir kere ısırdı sonra şöyle dedi : Kıyâmet gününde ben insanların efendisiyim. Bunun neden böyle olduğunu biliyor musunuz? Allah öncekileri ve sonrakileri bir yerde toplar. Seslenenin sesini onlara işittirir ve görmelerini sağlar. Güneş yaklaştırılır insanlar taşıyamıyacakları derecede ve tâkatlarının fevkinde üzüntü ve kedere garkolurlar. İnsanlar birbirlerine derler ki : İçinde bulunduğumuz durumu görmüyor musunuz? Ne durumda olduğunuzu farketmiyor musunuz? Rabbımız Azze ve Celle'nin huzûrunda bize şefâat edecek birini aramıyor musunuz? İnsanlardan bir kısmı diğerine der ki : Bu babanız Âdem'dir. Hz. Âdem'e gelirler ve derler ki : Ey Âdem, sen insanlığın babasısın. Allah onları senin elinle yarattı ve rûhundan sana üfürdü. Emretti de melekler sana secdeye kapandılar. Öyleyse Rabbın huzûrunda bize şefâat et. İçinde bulunduğumuz hali görmez misin, ne durumda olduğumuzu farketmez misin? Âdem Aleyhisselâm der ki : Doğrusu Rabbım bugün bana öyle bir kızgınlıkla kızdı ki, ondan önce benzer hiç bir kızgınlıkla kızmamıştır ve bir daha

da benzeri bir kızgınlıkla kızmayacaktır. Rabbım beni buğday ağacından nehyettiği halde ben O'na isyân ettim. Vay nefsim, vay nefsim. Benden başkasına gidin, Nûh'a gidin, der. Hz. Nûh'a gelir ve derler ki : Ey Nûh, sen yeryüzüne gönderilmiş peygamberlerin ilkisin. Allah seni şükredici kul olarak nitelendirmiştir. Rabbının huzûrunda bize şefâat et. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Ne durumda olduğumuzu farketmez misin? Nûh Aleyhisselâm der ki : Rabbım bugün bana öyle bir kızdı ki, ondan önce hiç böyle bir kızgınlıkla kızmadığı gibi bundan sonra da böyle bir kızgınlıkla kızmaz. Benim kavmimin aleyhinde yaptığım bedduâ sebebiyledir bu. Vay nefsim, vay nefsim, vay nefsim, der. Benden başkasına gidin, İbrâhîm Aleyhisselâm'a gidin.

Hz. İbrâhîm'e gelir ve derler ki : Ey İbrâhîm, sen Allah'ın nebîsi ve yeryüzündeki dostusun. Rabbının huzûrunda bize şefâat et. İçinde bulunduğumuz durumu görmez misin? Ne durumda olduğumuzu farketmez misin? O der ki : Rabbım, bugün bana öylesine kızmıştır ki, ondan önce böyle bir kızışla hiç kızmamıştır ve bundan sonra da böylesine kızmayacaktır. Şüphesiz ben üç kere yalan söylemiştim. Ebu Hayyân bunları hadîste zikretmiştir. (Bunlar; kavmine ben hastayım, o putu büyükleri kırmıştır demesi, devrinin hükümdârına hanımı için; bu bacımdır, demesi gibi söylediği gerçek olmayan sözlerdir.) Vay nefsim, vay nefsim, vay nefsim, der. Benden başkasına gidin, Mûsâ'ya gidin. Hz. Mûsâ'ya gelir ve derler ki : Ey Mûsâ, sen Allah'ın Rasûlüsün. Allah risâleti ve seninle konuşmasıyla seni insanlardan üstün kıldı. Bizim için Rabbından şefâat iste. Ne durumda olduğumuzu görmez misin? Nasıl olduğumuzu farketmez misin? Mûsâ Aleyhisselâm onlara der ki : Rabbım, bugün bana öyle bir kızmıştır ki, ondan önce bu şekilde hiç kızmamıştır ve bundan sonra da hiç bir kimseye bu şekilde kızmayacaktır. Çünkü ben, öldürülmesi emredilmediği halde bir cana kıydım ve öldürdüm. Vay nefsim, vay nefsim, vay nefsim, der. Benden başkasına gidin, Îsâ peygambere gidin. Onlar, Hz. Îsâ'ya gelir ve derler ki : Ey Îsâ, sen Allah'ın rasûlüsün. Meryem'e attığı (bıraktığı) bir kelimesi ve O'ndan bir esintisin. Daha beşikte iken insanlarla konuşmuştun. Binâenaleyh bize Rabbının katında şefâat et, ne durumda olduğumuzu görmez misin, ne halde olduğumuzu farketmez misin? Îsâ Aleyhisselâm onlara der ki : Doğrusu Rabbım, bugün bana öyle bir kızgınlıkla kızmıştır ki, ondan önce hiç kimseye böyle kızmadığı gibi, bundan sonra da böyle bir kızgınlıkla kızmayacaktır. Ancak Hz. Îsâ günâhının ne olduğunu söylemez. Vay nefsim, vay nemsim, vay nefsim. Benden başkasına gidip, Muhammed Aleyhisselâm'a gidin, der.

Onlar Hz. Muhammed'e gelip derler ki : Ey Muhammed, sen ,Al-

lah'ın rasûlüsün, peygamberlerin hâtemisin, Allah senin gelmiş geçmiş günâhlarını bağışlamıştır. Binâenaleyh bize Rabbının huzûrunda şefâat et, içinde bulunduğumuz durumu görmez misin, ne halde olduğumuzu farketmez misin? Ben; kalkar, Arş'ın altına gelirim ve Rabbım Azze ve Celle için secdeye kapanırım. Sonra Allah bana bir kapı açar ve O'na güzelce hamd ü senâda bulunmam için öyle şeyler ilhâm eder ki, benden önce hiç bir kimseye bu ilhâm kapısını açmamıştır. Bunun üzerine denilir ki : Ey Muhammed; kaldır başını. İste, verilsin sana. Şefâat et, şefâatın kabul edilsin. Ben derim ki : Ey Rabbım, ümmetim. Ey Rabbım, ümmetim. Bunun üzerine denilir ki : Ey Muhammed; ümmetinden hesâbı olmayanları cennetin sağ kapısından içeriye koy. Onlar; aynı zamanda diğer kapılar konusunda insanlarla ortaktırlar. Sonra Hz. Peygamber buyurdu ki : Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allah'a andolsun ki; cennetin kapısının kanatlarından her birinin arası, Mekke ile Himyer veya Bahreyn arası kadardır. Ya da Mekke ile Busrâ'nın (Şam civârında bir yer) arası kadardır. Bu hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Müslim merhûm der ki : Bize Hâkem İbn Mûsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet gününde ben, Âdem Aleyhisselâm'ın çocuklarının efendisiyim. Kendisine ilk kabir yarılacak (açılacak) olan benim. İlk şefâat edecek olan benim. Şefâatının başkalarına ulaştığı ilk kişi benim.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) a «Umulur ki Rabbın seni övülmüş bir makâma gönderiverir.» âyeti sorulduğunda; bunun şefâat olduğunu söylemiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Vekî' ve Muhammed İbn Ubeyd... Ebu Hüreyre'den naklederler ki; Rasûlullah (s.a.) : Burada bahsedilen makâm, ümmetime şefâat edeceğim makâmdır, demiştir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer, Zührî kanalıyla Ali İbn Hüseyn'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyâmet günü olunca Allah yeryüzünü pamuk gibi atar. İnsanlardan hiç birine ayağını basacağı yerden başkası kalmaz. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : İlk çağrılan ben ve Rahmân'ın sağından Cebrâîl olacak. Allah'a andolsun ki ben, onu daha önce hiç görmemiştim. Diyeceğim ki : Rabbım, Senin kendisini bana elçi olarak gönderdiğini söyleyen işte budur. Allah Teâlâ; evet doğru söylemiştir, buyuracak. Sonra ben şefâat edeceğim ve diyeceğim ki : Ey Rabbım, kulların Sana yeryüzünün dört bir yanında ibâdet ettiler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : İşte Makâm-ı Mahmûd budur. Bu hadîs mürseldir.

وَقُل رَّبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَل لِّي مِن لَّدُنكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾
وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾

80 — Ve de ki : Rabbım, beni doğruluk yerine koy. Ve doğruluk yerinden çıkar. Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.

81 — De ki : Hak geldi, bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.

İmâm Ahmed der ki : Bize Cerîr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber Mekke'de bulunuyordu. Sonra hicret emri geldi ve Allah Teâlâ şöyle buyurdu : «Ve de ki : Rabbım, beni doğruluk yerine koy. Ve doğruluk yerinden çıkar. Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.»

Hasan el-Basrî, bu âyetin tefsîrinde der ki : Mekke'li kâfirler Hz. Peygamberi öldürmek, bağlamak veya kovmak üzere komplo kurduklarında; Allah Teâlâ Mekke halkıyla savaşı murâd etti, peygamberine Medîne'ye göç etmesini emretti. İşte Allah Teâlâ'nın «Ve de ki : Rabbım, beni doğruluk yerine koy. Ve doğruluk yerinden çıkar. Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.» kavliyle bunu kasdediyordu.

Katâde der ki : «De ki : Rabbım beni doğruluk yerine koy.» Yani Medîne'ye koy. «Ve doğruluk yerinden çıkar.» Yani Mekke'den. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle demiştir ki bu, sözlerin en meşhûr olanıdır.

Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir : «Rabbım, beni doğruluk yerine koy.» Yani ölüme. «Ve doğruluk yerinden çıkar.» Yani ölümden sonra hayata. Daha başka sözler söylenmişse de, birincisi en doğru olanıdır ki; İbn Cerîr Taberî de onu tercîh etmiştir.

«Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.» Hasan el-Basrî bu âyetin tefsîrinde der ki : Rabbı ona İran'ın mülkünü ve gücünü alıp kendisine vereceğini, Bizans'ın mülkünü ve gücünü alıp kendisine vereceğini va'detmişti.

Katâde de bu âyetin tefsîrinde der ki : Hz. Peygamber bu dini ancak bir güçle hâkim kılabileceğini bilmiş ve Allah'ın kitabını ve farzlarını yerine getirmek, Allah'ın dinini hâkim kılmak için Allah'tan destek ve kuvvet istemiştir. Çünkü kuvvet, Allah'ın bir rahmetidir. Allah

onu kulları arasında en seçkin olanlara verir. Eğer sultân olmasaydı, insanlar birbirlerine saldırır ve güçlüler güçsüzleri yerlerdi.

Mücâhid ise, «Ve katından bana destekleyecek bir kuvvet ver.» kavlini; açık bir huccet, diye tefsîr etmiştir. İbn Cerîr Taberî, Hasan el-Basrî'nin ve Katâde'nin görüşünü tercîh etmiştir ki; tercîhe şâyân olan da budur. Çünkü hakkın, gücü olmalıdır ki, ona karşı gelenleri ezsin, diretenleri bastırsın. Bu sebeple Allah Teâlâ Hadîd sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki; peygamberlerimizi huccetlerle gönderdik. İnsanların doğru hareket etmeleri için peygamberlere Kitâb ve mîzânı indirdik. Pek sert olan ve insanlara birçok faydası olan demiri var ettik. Bu, Allah'ın dini ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri açığa çıkarması içindir. Doğrusu Allah Kavî'dir, Azîz'dir.» (Hadîd, 25). Hadîs-i şerîf'te de şöyle buyrulur : Muhakkak ki Allah Teâlâ, Kur'an ile dağıtmadığını sultân ile dağıtır. Yani sultân ile, fuhuşları ve günâhları önler. İnsanlardan bir çoğunu Kur'an ile kaçınmadıkları azgınlıklarını kaldırır. Bu kötülüklerdeki kuvvetli tehdîdi ve ağır uyarıyı göstermektedir. Gerçek de böyledir.

«De ki : Hak geldi, bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.» Bu da Kureyş'li kâfirlere tehdîd ve uyarıdır. Çünkü Allah Teâlâ, içinde şüphe bulunmayan hakkı ve daha önce bilmedikleri gerçeği kendilerine getirmiştir. Bu gerçek, Allah'ın Kur'an'ıyla beraber gönderdiği ilim ve faydalı ameldir. Bâtıllarını yıkmıştır onların. Yerle bir etmiş, mahvetmiştir. Çünkü hak ile birlikte bâtıl durup dayanamaz. «Halbuki Biz hakkı bâtılın üzerine salarız da onun beynini ezer. Bir de bakarsınız ki o, yok olmuştur.» (Enbiyâ, 18).

Buhârî der ki : Bize Humeydî... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygamber Mekke'ye girdiğinde Allah evinin etrafında 360 tane dikili taştan put bulunuyordu. Elindeki çöple bu putlara dokunarak; hak geldi bâtıl yıkıldı. Muhakkak ki bâtıl zâten yıkılacaktı, diyordu. Böylece Hak gelmiş bâtıl da görülmez olmuştur. Ve bir daha dönmeyecektir. Bu hadîsi Buhârî ve bir başka yerde Müslim, Neseî, Tirmizî hepsi beraber Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet ederler. Hâfız Ebu Ya'lâ da rivâyet eder ki; Câbir (r.a.) şöyle demiş : Biz Hz. Peygamber ile Mekke'ye girdik, Allah evinin çevresinde 360 tane put bulunuyordu. Allah'tan başka onlara tapılıyordu. Rasûlullah (s.a.) emir buyurdu da onlar yüzü üstü yıkıldı. Ve dedi ki : «Hak geldi bâtıl yıkıldı. Muhakkak bâtıl zâten yıkılacaktı.»

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾

82 — Kur'an'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsrânı artırır.

Şifâ ve Rahmet Kaynağı Kur'an

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a indirmiş olduğu kitâbından bahsediyor. Bu, önünden ve arkasından bâtılın sızmadığı, Hakîm ve Hamîd olan Allah tarafından indirilmiş olan Kur'an'dır. «Kur'an'dan mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz.» Mü'minlerin kalblerindeki şek, şüphe, nifâk, şirk, sapıklık, eğiklik gibi her türlü hastalıkları giderir Kur'an-ı Kerîm. Aynı zamanda o bir rahmettir. Îmân ve hikmeti kazandırır. Hayırı taleb ettirir ve ona rağbeti te'mîn eder. Bu, ancak Kur'an'a îmân eden, onu doğrulayan ve bağlananlar için geçerlidir. Bunlar hakkında şifâdır ve rahmettir. Nefsine zulmeden ve böylece küfre dalan kişilere gelince; onların Kur'an'ı dinlemeleri yalanlarını, küfürlerini ve haktan uzaklaşmalarını artırmaktan başka bir şey sağlamaz. Bu musîbetin nedeni, kâfirin küfrüdür. Yoksa Kur'an değildir. Nitekim Fussilet sûresinde şöyle buyrulur : «Biz bu Kur'an'ı yabancı bir dil ile ortaya koysaydık; âyetleri uzunca açıklanmalı değil miydi, bir Araba yabancı bir dille söylenir mi? derlerdi. De ki : Bu, mü'minlere doğruluk rehberi ve gönüllerine şifâdır. İnanmayanların kulaklarında ise ağırlık vardır ve onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesâfeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44). Tevbe sûresinde ise şöyle buyrulmuştur : «Bir sûre indirilince, onlardan kimi : Bu, hanginizin îmânını artırdı? der. Îmân etmiş olanlara gelince; onların îmânını artırmıştır. Ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler. Kalblerinde hastalık bulunanların ise, murdârlıklarına murdârlık katmıştır. Ve kâfir olarak ölmüşlerdir.» (Tevbe, 124-125). Bu konuda pek çok âyet vardır.

Katâde der ki : «Kur'an'dan mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz.» âyetinin mânâsı şöyledir : Mü'min onu duyunca ezberler, korur ve yararlanır. «Zâlimler için ise ancak hüsrânı artırır.» kavli hakkında da şöyle demiştir : Zâlim onu koruyup muhâfaza etmez ve bu sebeple ondan faydalanmaz. Çünkü Allah Teâlâ bu Kur'an'ı mü'minler için şifâ ve rahmet kılmıştır.

وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ أَعْرَضَ وَنَـَٔا بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

83 — İnsana nimet verdiğimiz vakit, yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de ümitsiz olur.

84 — De ki : Herkes yaratılışına göre hareket eder. Ve Rabbınız kimin yol bakımından daha doğru olduğunu en iyi bilendir.

Allah Teâlâ insanın insan olması bakımından, eksikliklerle ma'lûl olduğunu haber veriyor. Ancak bolluk ve sıkıntı hallerinde Allah'ın muhâfaza ettiği insanların durumu müstesnâdır. İnsanoğluna Allah sıhhat, mal, fütûhât, rızık ve zafer ihsân eder de istediğine kavuşturursa, insan Allah'a itâattan yüz çevirir ve yan çizer. Mücâhid der ki : ﴿ نأى بجانبه ﴾ kelimesi; bizden uzaklaşır, mânâsınadır. Ben derim ki : Bu âyet-i kerîme Allah Teâlâ'nın : «İnsana bir darlık gelince; yan yatarken oturur veya ayaktayken bize yalvarıp yakarır; Biz darlığını giderince başına gelen darlıktan ötürü bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12) kavl-i celîli ile bu sûredeki şu âyete benzer : «Denizde size bir sıkıntı dokununca, yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca yüz çevirirsiniz.» (İsrâ, 67) İnsana musîbetler, felâketler, kötülükler isâbet edince de o; «Ümitsiz olur.» Başına gelen bu felâketten sonra bir hayır elde etmekten ve tekrâr iyiliğe kavuşmaktan ümidini keser. Nitekim Hûd sûresinde de şöyle buyrulmakta idi : «Biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra onu geri alırsak; Andolsun ki o, pek ümitsiz, pek nankör olur. Şâyet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak : Kötülükler başımdan gitti, der, şımarır ve öğünür. Sâdece sabredip de güzel ameller işleyenlere; işte onlara mağfiret ve büyük ecir vardır.» (Hûd, 9-11)

«De ki : Herkes yaratılışına göre hareket eder.» İbn Abbâs; kendi cephesine göre, diye tefsîr etmiştir. Mücâhid ise; kendi durumuna ve tabîatına göre, demiştir. Kâtâde de; niyyetine göre, diye tefsîr eder. İbn Zeyd ise; dinine göre, der. Bütün bu sözler, mânâ bakımından bir birine yakındır. Allah en doğrusunu bilir ya bu âyet müşrikleri tehdîd ve onları uyarı sadedindedir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibi :

«İnanmayanlara de ki : Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız. Bekleyin, biz de bekleyeceğiz.» (Hûd, 121-122). Bunun için Hak Teâlâ «De ki : Herkes yaradılışına göre hareket eder. Ve Rabbınız kimin yol bakımından daha doğru olduğunu en iyi bilendir.» Sizin mi yoksa Bizim mi? Allah, her amel sâhibine ameline göre mükâfât verecektir. Muhakkak ki hiç bir şey O'ndan gizli kalacak değildir.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

85 — Sana rûhdan sorarlar. De ki : Rûh Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak, çok azı verilmiştir.

Rûh

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletti : Ben, Medîne'nin mer'alarında Hz. Peygamberle birlikte geziniyordum. O, bir hurma dalının üzerine dayanmıştı. Bu sırada yahûdîlerden bir topluluğa rastladı. Onlar birbirlerine dediler ki : Ona rûhdan sorun. İçlerinden birisi; sormayın, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Hz. Peygambere rûhdan sordular ve; rûh nedir ey Muhammed? dediler. Hz. Peygamber hurma dalına dayanmaya devâm etti. Abdullah İbn Mes'ûd der ki : Öyle sanıyorum ki o sırada kendisine gelen vahiyde «Sana rûhdan sorarlar. De ki rûh, Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» âyeti nâzil oldu. Kendi aralarında yahûdîler şöyle diyorlardı : Biz size sormayın onu demiştik. Buhârî ve Müslim de bu hadîsi A'meş kanalıyla Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyet ederler. Buhârî bu âyetin tefsîrinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklen der ki :

بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَرْثٍ وَهُوَ مُتَّكِئٌ عَلَى عَسِيبٍ إِذْ مَرَّ الْيَهُودُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ سَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ فَقَالَ مَا رَابَكُمْ إِلَيْهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا يَسْتَقْبِلُكُمْ بِشَيْءٍ تَكْرَهُونَهُ فَقَالُوا سَلُوهُ فَسَأَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ فَأَمْسَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِمْ شَيْئًا فَعَلِمْتُ أَنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ فَقُمْتُ مَقَامِي فَلَمَّا نَزَلَ الْوَحْيُ قَالَ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

Ben Hz. Peygamber ile birlikte (Medîne'nin) merasında dolaşıyordum. Hz. Peygamber bir hurma dalına dayanmıştı. O sırada oradan ya-

hûdîler geçiyorlardı. Birbirlerine; ona rûhu sorun, dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki : Sizi hoşlanmadığınız bir şeyi sormaya sevk eden sebep nedir? Kendi aralarında dediler ki : Sakın hoşlaşmayacağınız bir şeyle sizi karşılamasın. Sonra ona sorun deyip, rûh nedir? diye sordular. Hz. Peygamgamber biraz durdu ve hiç bir cevab vermedi. Ben Hz. Peygambere vahyin gelmekte olduğunu anladım ve yerimden kalktım. Vahiy nâzil olunca Hz. Peygamber : «Sana rûhdan sorarlar. De ki : Rûh Rabbımın emrindedir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» âyetini okudu. Bu ifâdeler ilk bakışta bu âyetin Medîne'de inmiş olduğu izlenimini yaratmaktadır. Yahûdîler Medîne'de iken Hz. Peygambere rûhdan sordukları için, âyet orada nâzil olmuştur, fakat sûre tamâmen mekkîdir. Buna cevab olarak denilebilir ki : Bu sûre Mekke'de inmişse de, bu âyet ikinci kere Medîne'de inmiş olabilir. Ya da daha önce inmiş olan bir âyetle ilgili sorularına cevab niteliğinde yeniden vahyedilmiş olabilir. Bu âyetin Mekke'de nâzil olduğunu gösteren deliller arasında aşağıdaki rivâyetleri zikredebiliriz : İmâm Ahmed der ki : Bize Kuteybe... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Kureyş'liler yahûdilere; bize bir şey verin de onu şu adama soralım, dediler. Yahûdîler de; ona rûhdan sorun, dediler. Bunun üzerine onlar rûhu sordular ve bu âyet-i kerîme nâzil oldu : «Sana rûhdan sorarlar. De ki : Rûh Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Onlar dediler ki : Bize çok şey verildi. Çünkü Tevrât verilmiştir. Tevrât verilene ise pek çok hayır verilmiştir. İbn Abbâs der ki : Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi : «De ki : Rabbımın sözlerini yazmak için denizler mürekkeb olsa ve bir o kadarını da katsak, daha Rabbımın sözleri tükenmeden denizler tükenirdi.» (Kehf, 109).

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Muhammed İbn Müsennâ İkrime'nin şöyle dediğini nakletti : Ehl-i Kitâb Hz. Peygambere rûhdan sorduklarında Allah Teâlâ : «Sana rûhdan sorarlar. De ki : Rûh Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Bunun üzerine Ehl-i kitâb dediler ki : O bize çok az bilgi verildiğini iddiâ ediyor halbuki Tevrât verilmiştr. Tevrât ise hikmettir. Kime hikmet verilmişse ona pek çok hayır verilmiştir. İkrime der ki : Bunun üzerine şu âyet-i celîle nâzil oldu : «Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkeb olsa ve yedi misli deniz daha yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Lokmân, 27).

Muhammed İbn İshâk bazı arkadaşları kanalıyla Atâ İbn Yessâr'dan nakleder ki; o, «Size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» âyetinin

Mekke'de nâzil olduğunu söylemiştir. Rasûlullah (s.a.) Medîne'ye hicret edince yahûdî hahamları yanına gelip demişler ki : Ey Muhammed, bize ulaştığına göre sen, «Size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» diyormuşsun. Onunla bizi mi yoksa kendi kavmini mi kasdediyorsun? Hz. Peygamber; hepsi kasdedilmiştir, demiş. Onlar demişler ki : Sen, bize Tevrât'ın verildiğini ve onda her şeyin açıklamasının bulunduğunu söylüyorsun değil mi? Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bu, Allah'ın bilgisinde pek az bir şeydir. Allah onu size vermiştir, eğer onunla amel ederseniz dosdoğru yolu bulursunuz. Bunun üzerine Allah Azze ve Celle «Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkeb olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Lokmân, 27) âyeti nâzil olmuştur.

Müfessirler burada rûh ile neyin kasdedildiği konusunda ihtılâf etmişlerdir. Bu konuda bazı görüşler vardır :

1 — Burada kasdedilen; âdemoğullarının rûhudur. Avfî der ki : İbn Abbâs «Sana rûhdan sorarlar.» âyeti konusunda şöyle dedi : Yahûdîler Hz. Peygambere bize rûhdan haber ver. Bedende olan rûh nasıl azâba uğrar. Rûh Allah katındandır, dediler. Bu konuda Hz. Peygambere hiç bir şey inmediği için onlara bir söz söyleyemedi. Bunun üzerine Cebrâîl gelip dedi ki : «De ki : Rûh, Rabbımın emrindendir. Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Hz. Peygamber onlara bu âyeti bildirince onlar dediler ki : Sana bu haberi kim getirdi? Hz. Peygamber; bunu Cebrâîl bana Allah katından getirdi, dedi. Onlar ise; Allah'a andolsun ki sana bunu ancak bize düşman olan birisi getirmiştir, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «De ki : Kim Cibrîl'e düşman olmuşsa, kahrolsun. Doğrusu bu kitabı Allah'ın izniyle senin kalbine indiren odur.» âyetini inzâl buyurdu.

2 — Denildi ki : Burada rûhdan maksad, Cebrâîl'dir. Bunu Katâde söylerdi. Katâde, İbn Abbâs'ın bunu saklamakta olduğunu bildirirdi.

3 — Denildi ki : Burada rûh ile bütün mahlûkâtın kaderini tesbît eden büyük bir melek kasdolunmuştur. Nitekim Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'ın bu âyetin tefsîrinde rûhun melek olduğunu söylediğini, haber verir. Taberânî de der ki : Bize Muhammed İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiştir : Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duydum : Allah Teâlâ'nın öyle bir meleği vardır ki; ona yedi göğü ve yerleri bir lokmada yut denilse; o, bunu hemen yapıverir. Onun tesbîhi; Seni olduğun gibi tenzîh ederim, kavlidir. Bu hadîs garîb, hattâ münkerdir.

İbn Cerîr Taberî merhûm der ki : Bana Ali... Yezîd İbn Semure kanalıyla Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a.) den nakletti ki; o, şöyle demiştir : «Sana rûhdan sorarlar.» Rûh; meleklerden bir melektir. Onun yetmiş bin yüzü vardır. Her yüzünde yetmiş bin dil vardır. Her birinde yetmiş bin lugat vardır. O, bütün bu lugatlarla Allah'ı tesbîh eder. Allah onun her tesbîhinden bir melek yaratır ve o diğer meleklerle birlikte kıyâmete kadar uçar gider. Bu haber de hem garîb hem de acâibtir. Allah en iyisini bilendir. Süheylî Hz. Ali'den şöyle dediğini nakleder : Rûh, bir melektir. Onun yüz bin başı, her başında yüz bin yüzü vardır. Her yüzde yüz bin ağız vardır. Her ağızda yüz bin dil vardır. O muhtelif lugatlarla Allah'ı tesbîh eder. Süheylî der ki : Bununla kasdedilen mânâ, meleklerden âdemoğlu şeklinde olan bir tâifedir. Denildi ki : Bunlar öyle bir tâifedir ki; melekler onları görmezler ama onlar melekleri görürler. Meleklere karşı onların durumu, meleklerin âdemoğullarına karşı durumu gibidir.

«Rûh, Rabbımın emrindendir.» O'nun şânındandır. O, bunun bilgisini kendine ayırmıştır, size değil. Bunun için de «Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» buyurmuştur. Yani Allah'ın bilgisinden sizi haberdâr kıldığı miktar pek azdır. Allah Tabâreke ve Teâlâ'nın dilediğinden başka hiç bir kimse O'nun bilgisinden bir parçayı ihâta edemez.

Âyetin mânâsı şöyle olur : Sizin bilginiz Allah'ın bilgisine göre pek azdır. Rûh konusunda sorduğunuz bu soru da Allah'ın kendisi için ayırdığı bilgilerdendir. Ve sizi bundan haberdâr kılmamıştır. Çünkü Allah, size kendi bilgisinden ancak çok az bir miktarını bildirmiştir. İnşâallah bu husûs, Mûsâ ile Hadr kıssasında gelecektir. Hadr bir serçeye bakmış, serçe geminin bir köşesine konmuş, gagasıyla denize uzanıp bir damla su içmiş. Hadr demiş ki : Ey Mûsâ, Allah'ın bilgisi karşısında senin, benim ve bütün mahlûkâtın bilgisi ancak şu serçenin denizden aldığı bir damla kadardır. Ya da buna benzer bir ifâde kullanmıştır. Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun. Bunun için Allah Teâlâ : «Ve size bilgiden ancak pek azı verilmiştir.» buyurmaktadır.

Süheylî der ki : İnsanlardan bazıları şöyle dediler : Burada sorulan soruya cevab verilmemiştir. Çünkü onlar, inâd biçiminde bir soru sormuşlardı. Bazıları da derler ki : Bu âyette onların sorularının cevabı vardır. Süheylî bunu şöyle yorumlar : «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» kavli ile kasdedilen şudur : O Rabbının şerîatındandır. Bu şerîata girin. Rûhu bilmenin yolunun; ne fizikten, ne de felsefeden geçtiğini ancak şerîat yoluyla ona ulaşılabileceğini haber vermektedir. Süheylî'nin sevkettiği bu yol ve tuttuğu bu mesleğe dikkat etmek ge-

reklidir. Allah en iyisini bilendir. Sonra Süheylî; bilginler arasında rûhun nefisle aynı mı yoksa ayrı mı olduğu konusunda ihtilâf bulunduğunu zikreder ve der ki : Rûh, hava gibi latîf bir varlıktır. Tıpkı suyun, ağacın damarlarında aktığı gibi rûh da bedende akar. Yine onun belirttiğine göre; meleğin cenîne üflediği rûh, bedene ilişmesi ve övülecek veya yerilecek nitelikleri kazanması nedeniyle nefsin kendisidir. Çünkü nefis ya mutmainnedir veya kötüyü emreden emmâredir. Nasıl su, ağaç için hayat mesâbesinde ise, sonra suyun karışması nedeniyle ağaç özel bir isim kazanırsa —meselâ üzümle su birleşir ve sıkılırsa ya taze rakı veya beklemiş rakı haline dönüşürse ve bundan sonra ona su denilmesi ancak mecâz yoluyla mümkün olursa— aynı şekilde nefse de rûh denilmesi ancak bu şekilde mümkün olur. Kezâ rûh hakkında nefis ifâdesi ancak sonuçta olduğu şey nedeniyle kullanılabilir. Onun söylediğinin özeti şudur : Rûh, nefsin aslı ve maddesidir. Nefs ise rûh ve rûhun bedenle birleşiminden doğan netîcedir. İşte bu bakımdan nefis ve rûh aynıdır, yoksa her yönden değil. Bu mânâ gerçekten güzeldir. Allah en iyisini bilendir. Ben derim ki : İnsanlar rûhun mâhiyyeti ve hükümleri konusunda çok söz etmişler ve bu husûsta kitaplar te'lîf etmişlerdir. Bu konuda en iyi söz edenlerden birisi de «Rûh» adını verdiğini duyduğumuz kitabın müellifi Hâfız İbn Mendeh'tir.

İZÂHI

İmâm Gazzâlî, kalb, rûh, nefis ve akıl terimleri hakkında şu bilgileri veriyor :

Kalb kelimesi iki mânâda kullanılır. Birincisi, insanın sol tarafında sol memenin altına doğru yerleştirilen çam kozalağı şeklinde bir et parçasıdır. Bunun içinde karıncık ve kulakçık diye anılan boşlukları vardır. İçi siyah kan doludur. Rûhun madeni ve kaynağı orasıdır. Cismânî olan bu kalb, tabâbeti alâkadâr ettiği ve bizim mevzûumuzla alâkası olmadığı için, ondan bahsedecek değiliz. Kalb, insanlarda, hayvanlarda ve ölülerde de vardır. Biz kalbden bahsettiğimiz ve «kalb» dediğimiz zaman, maksadımız bu değildir. Zîrâ bir çeşit et parçası olan bu kalb, bizim için mühim sayılmaz.

İkinci mânâsı, gözle görülmeyen rûhânî bir varlık olmasıdır. İşte İnsanın hakîkatı bu kalb-i rûhânîdir. İnsanda anlayan, âlim ve ârif bu kalbdir. Hitâb, ikâb ve itâb edilen yine bu kalbdir. Bunun cismânî

olan kalb ile alâkası vardır. Rûhânî olan kalbin, cismânî kalb ile alâkasını anlamakta çoklarının aklı hayretlere düşmüştür. Bu alâka, arzın cisim ile veya vasfın mevsûf ile veya âleti kullanan kimsenin âlet ile veya bir yerde oturan kimsenin o mekân ile olan alâkası gibi midir? Yoksa bir yolcunun veya kaptanın, gemi ile olan alâkası gibi midir? Bunda şaşırmışlardır. Bu husûsların izâhını iki sebebe binâen mahzûrlu görüyor ve bu yüzden izâhından sarf-ı nazar ediyoruz.

Birincisi, bu ciheti açıklamak mükâşefe ilmi ile alâkalı olmalıdır. Halbuki biz bu kitabda mükâşefeden değil, muâmeleden bahsediyoruz.

İkincisi de, bunun hakîkatını ortaya çıkarmak, rûhun esrârını açıklamayı gerektirir. Halbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.) in konuşmadığı rûh hakkında başkasının laf etmeye hakkı yoktur.

«Kalb» dediğimiz zaman maksadımız, bu rûhânî kalbdir. Gâyemiz hadd-i zâtında onun hakîkatını bildirmek değil, belki vasıf ve hallerini anlatmaktır. Zâten muâmele ilmi, onun hakîkatını anlamaya değil, belki sıfat ve hallerini anlamaya muhtaçtır.

Rûh kelimesi de, bizim maksadımızla alâkalı olarak iki mânâda kullanılır.

Birinci mânâsı : Kaynağı, cismânî kalbin boşluğunda bulunan latîf bir cisimdir. Damarlar vâsıtasıyla bedenin her tarafına yayılır. Görmek, duymak, koku almak ve benzeri duyularla hayat nûrunun buradan a'zalara akması, odanın köşelerinde dolaştırılan lâmbadaki ışığın o köşeleri aydınlatmasına benzer. Zîrâ lâmbayı hangi köşeye getirsen orayı aydınlatır. Hayat; o köşede meydana gelen aydınlık gibidir. Rûh ise lâmba gibidir. Rûhun yayılması ve batınî hareketi, o lâmba gibi, rûhu da damarlar vâsıtasıyla bedende dolaştırırlar. Tabîbler, «rûh» dedikleri zaman bu mânâyı kasdederler ki; kalb hareketinin yaktığı latîf bir buhâr demektir. Bunu açıklamak, gâyemizin dışındadır. Bununla alâkadâr olanlar, bedenin tedâvîsi ile uğraşan tabiblerdir. Allah'a yaklaştırmak için kalbin tedâvîsiyle uğraşan din tabiblerinin, bu rûhu açıklamakla alâkaları yoktur.

İkinci mânâsı : İnsanın görûlmeyen, müdrik ve âlim olan bir parçasıdır. Nitekim kalbi ta'rîf ederken bir mânâ olarak bunu anlatmıştık. Allah Teâlâ'nın «Sana rûhdan sorarlar. De ki : Rûh, Rabbımın emrindendir.» (İsrâ, 85) buyurduğundan murâdı da, bu rûhdur. Bu, acâib bir emr-i Rabbânîdir ki; bunun hakîkatını akıl ve fehimlerin çoğu anlamaktan âcizdir.

Nefis kelimesi de iki mânâda kullanılır. Bizim gâyemiz her iki mânâ ile de alâkalıdır.

Birinci mânâsı : İnsanda gazab ve şehvet kuvvetini toplayan unsurdur. Tasavvuf erbâbı ekseriyâ bu kelimeyi bu mânâda kullanır. Zîrâ onlar nefis demekle insanda kötü vasıfları toplayan bir aslı kasdederler ve nefis ile mücâdele edip onu kırmak lâzımdır, derler. Nitekim Rasûl-ü Ekrem (s.a.) : Senin en büyük düşmanın, iki koltuğunun arasında seni kuşatan nefsindir, buyurmakla bunu kasdetmiştir.

İkinci mânâsı : Kalb ve rûh kelimelerinde anlattığımız ikinci mânâdır ki; insanın hakîkatı da kendisi demektir. Fakat bu, nefis hallerinin ihtilâfı sebebiyle muhtelif niteliklerle vasıflanır. Meselâ emir ve irâde altına girip şehvetlere karşı koyabilmesi sâyesinde sükûna kavuştuğu zaman, ona; «Nefs-i Mutmainne» denir. Nitekim bunlar hakkında Allah Teâlâ : «Ey huzûr içinde olan nefis, hoşnûd etmiş ve edilmiş olarak Rabbına dön,» (Fecr, 27-28) buyurmuştur. Şüphesiz birinci mânâdaki nefsin, Allah'a dönmesi düşünülemez. Zîrâ o nefis, dâimâ Allah'tan uzaklaştırıcıdır ve aynı zamanda şeytânın avânesidir. Ne zaman tâm mânâsıyla sükûna kavuşmaz ve fakat şehvetlere karşı nefsi müdâfaa eder ve ona karşı direnmeye çalışırsa; buna da «Nefs-i Levvâme» denir. Zîrâ sâhibinin mevlâsına karşı ibâdetindeki kusûrundan dolayı sâhibini yerer. Allah Teâlâ'nın : «Ve nedâmet çeken nefse yemîn ederim ki.» (Kıyâmet, 2) kavlinde bu nefis beyân buyurulmuştur. Şâyet şehevî nefis ile muâraza etmez, şehvetlerin arzularına ve şeytânî yollara uyar giderse, buna da «Nefs-i Emmâre» denir. Nitekim Allah Teâlâ Yûsuf Aleyhisselâm'dan veya Azîz'in hanımından hikâye yolu ile : «Ve ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis var şiddetiyle kötülüğü emredendir.» (Yûsuf, 53) buyurmaktadır. Bununla beraber kötülüğü emreden nefsin, birinci mânâda anlatılan nefis olduğunu söylemek de câizdir. Şu halde birinci mânâdaki nefis, son derece mezmûn, ikinci mânâdaki nefis ise makbûldür. Çünkü Allah Teâlâ'yı ve diğer mahlûkâtı bilen insanın zâtı ve hakîkatı demektir.

Akıl da, muhtelif mânâlarda kullanılmakla beraber bizi ilgilendiren yalnız iki mânâsıdır.

1 — Eşyânın hakîkatını bilmekten ibâret olan akıldır ki, kalbde bulunan ilim sıfatından ibârettir.

2 — «Akıl» denmekle, ilimleri anlayan mânâsı murâd olunur ki; o zaman da, kalbin kendisi olur. Halbuki biz biliriz ki; her âlimin, bizâtihi kendisi ile kadîm olduğu bir varlığı vardır. İlim, o varlığa giren bir vasıftır. Sıfat ise, mevsûfun aynısı değildir. Bazan akıl denir ve bununla bilen kimsenin vasfı murâd edilir. Bazan da akıl denilir ve idrâkin mahalli yani idrâk edenin kendisi kasdedilir. İşte Rasûl-ü Ekrem'in : Allah Teâlânın ilk yarattığı akıldır, buyurduğu akıl budur. Zî-

râ ilim mânâsında olan akıl, a'râzdır. A'râz'ın bir mahalle ihtiyâcı olması ilk yaratılmasına ihtimâl bırakmaz. Mahallinin daha önce ve hiç olmazsa kendisi ile birlikte yaratılması iktizâ eder. Aynı zamanda cevhersiz a'raz'a hitâb da mümkün değildir. (İmâm Gazzâlî, İhyâ el-Ulûm, III, 120-123)

Bu konularda Fahreddîn Râzî şu bilgileri veriyor :

Bu âyette birkaç mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : Bu âyette geçen «rûh» kelimesi hakkında müfessirlerin birkaç görüşü vardır. Bunların en güçlü olanına göre; buradaki «rûh» kelimesinden maksad, hayat sebebi olan rûhtur. Rivâyete göre yahûdîler, Kureyş'lilere şöyle akıl vermişlerdir : Muhammed'e üç suâl sorun. Eğer ikisine cevab verir de üçüncüye vermezse bilin ki o, peygamberdir; ona Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve rûhu sorun. Kureyş'liler Rasûlullah (s.a.) a bu üç soruyu sormuşlar. Hz. Peygamber (s.a.) ise İnşâallah demeksizin : Size yarın cevab veririm, demişti. Bunun üzerine vahiy kırk gün kesilmiş, nihâyet şu âyet-i kerîme'ler nâzil olmuş : «Bir şey hakkında; ben bunu yarın mutlakâ yapacağım, deme. Meğer ki Allah dilemiş ola.» (Kehf, 23, 24). Rasûlullah (s.a.) bundan sonradır ki; onlara Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssalarını anlatmış, «rûh» konusunu ise mübhem bırakmış da rûh hakkında Allah Teâlâ : «Sana rûhtan sorarlar. De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» âyetini indirerek, rûhun hakîkatini anlamakta akılların âciz olduğunu açıklamış, aynı âyetin devâmında : «Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» buyurmuştur. Bazı ilim erbâbı rivâyet edilen bu hadîsi birkaç noktadan tenkîd etmektedirler :

1) Rûh, Allah Teâlâ'dan daha yüce ve büyük değildir. Allah (c.c.) ı bilmek mümkün hattâ vâki' ise, rûhu bilmeye ne mâni olabilir?

2) Yahûdîlerin; eğer Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn hikâyelerini anlatır da rûh hakkında bir cevab vermezse; bilin ki o, bir peygamberdir, dedikleri rivâyet edilmektedir. Böyle bir söz akla hiç uygun gelmemektedir. Çünkü Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn hikâyeleri, birer hikâyeden öte bir şey değildir. Herhangi bir hikâyeyi anlatmak ise bir peygamberin peygamberliğine delil olamaz. Kezâ Peygamber (s.a.) in anlatacağı bu hikâyenin onun peygamberliği bilindikten önce veya sonra olması da dikkate alınmış olacaktır. Eğer onun peygamberliği bilinmeden önce anlatacaksa onu yalanlayacaklar, yok eğer sonra olacaksa peygamberliği bu işten önce bilinmiş olduğundan bu hikâyeleri anlatmanın herhangi bir faydası kalmayacaktır. Rûhun mâhiyeti hakkında cevab vermemesinin, onun peygamberlik iddiâsında doğru ol-

duğunu isbâta yarayan bir delil olması da imkânsızdır.

3) Rûh meselesi; sıradan bir filozofun, bir kelâmcının bile bildiği bir meseledir. Rasûlullah (s.a.) : Ben, bu rûh meselesini bilmiyorum, deseydi; bu, bir küçümsenmeyi davet ederdi. Çünkü böyle bir meseleyi bilmemek herhangi bir insan için bile bir eksiklik getirir. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.), bilginlerin bilgini, üstünlerin üstünü olan bir zâttır.

4) Allah (c.c.) onun hakkında «Rahmân olan Allah ona Kur'an'ı öğretti.» (Rahmân, 1-2) «Allah sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın senin üzerindeki lutfu çok büyüktür.» (Nisâ, 113) «De ki : «Rabbım ilmimi artır.» (Tâhâ, 114) buyururken, Kur'an için de «Yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'âm, 59) buyurmaktadır. Peygamber efendimiz de : Allah'ım, bana eşyâyı olduğu gibi göster, diye duâ etmiştir. Durumu ve niteliği bu olan birinin tüm halkın bilmekte olduğu meşhûr meselelerden biri hakkında : Ben bunu bilmiyorum, demesi uygun olmazdı. Bize kalırsa, Kureyş'liler ona rûhu sormuşlar, o da bu konuda en güzel cevabı vermiştir. Bunu şöyle izâh edelim : Âyet-i kerîme'de onların kendisine «rûhu sordukları» beyân ediliyor.

Rûhu sormak ise birkaç türlü olur :

1) Rûhun bir mütehayyiz mi (cevher) yoksa mütehayyiz olan bir şeyde bulunan bir varlık mı (araz), veya ne mütehayyiz bir varlık ve ne de mütehayyiz bir varlıkta olan bir şey olmayan üçüncü tür bir varlık mı olduğu.

2) Rûhun kadîm (varlığının başlangıcı olmayan) bir varlık mı yoksa sonradan var olan bir şey mi olduğu.

3) İnsan bedeni öldükten sonra rûhun bâkî kalıp kalmadığı.

4) Rûhun mutluluk ve mutsuzluğunun (saâdet ve şekâvetinin) hakîkatının ne olduğu. Sözün özü, rûhla ilgili konular pek çoktur. «Sana rûhtan sorarlar.» âyetinde Kureyş'lilerin, Rasûlullah (s.a.) a bu meseleleri mi yoksa başka konuları mı sorduklarına dâir bir açıklık yoktur. Ancak âyette «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» buyurulması, yukarda anılan meselelerden ikisine cevab teşkîl etmektedir. Bunlar da rûhun mâhiyeti ile kadîm ya da hâdis olup olmadığı husûslarıdır.

Birinci Konu : Demişlerdir ki; rûhun hakîkat ve mâhiyeti nedir? O, insandaki unsurların dengesinin imtizâcından doğan ve bedenin içinde bulunan bir cisim midir, bu imtizâc ve terkîbin kendisi midir, bu cisimlerle kâim başka bir araz mıdır, yoksa o, bu cisim ve arazlara benzemeyen başka bir varlıktan mı ibârettir? Allah Teâlâ rûhun bu cisim

ve arazlara benzemeyen bir varlık olduğu tarzında cevab vermiştir. Çünkü bu cisimler; unsur ve karışımların uyuşmasından, dengesinden doğan şeylerdir. Rûh ise, böyle olmayıp ancak bir var edicinin «ol» demesi ile meydana gelen soyut, basit bir cevherdir. Onlar rûhun niçin bu cisim ve arazlardan ayrı, bunlara benzemeyen bir şey olduğunu sormuşlar, Allah Teâlâ da onun, Allah Teâlâ'nın emri, yaratması ve ona, bu bedene hayat kazandırmadaki etkileri ile meydana gelen bir varlık olduğu tarzında cevab vermiştir. Onun bu kendine hâs mâhiyetini ve hakîkatını bilmemek, onun olmamasını gerektirmez. Zîrâ birçok şeyin mâhiyeti ve hakîkatı henüz bilinmemektedir. Meselâ biz Sikencübinin (bal ve sirkeden yapılan bir nevi şerbet) safrayı kesme özelliği olduğunu biliyoruz. Ancak bu özelliğin mâhiyetini ve hakîkatını bilmek istediğimizde buna imkân bulamıyoruz. Hülâsa hakîkat ve mâhiyetlerin çoğu bilinmemektedir. Ne var ki, birçok şeyin hakîkat ve mâhiyetinin bilinmemesi, onların var olmamalarını ve inkârlarını gerektirmez. Durum burada da aynıdır. «Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» âyetinde kasdedilen de budur.

İkinci Konu : Âyette geçen «emr» kelimesi fiil mânâsına kullanılmıştır. «Firavun'un emri hiç de doğru değildir.» (Hûd, 97), «Emrimiz geldiği zaman.» (Hûd, 82) gibi âyetlerde «emir» kelimesi; fiil, durum mânâsına gelmektedir. Burada «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» buyurulurken de durum aynıdır ve rûh Rabbımın fiilindendir, demektir. Bu cevab, onların Hz. Muhammed (s.a.) e rûhun kadîm veya hâdis olup olmadığını sorduklarını ve onun da hâdis olup Allah (c.c.) ın fiili, yaratması ve îcâdı ile meydana geldiğini beyân buyurduğunu göstermektedir. «Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» meâlindeki ilâhî açıklama da rûhun hâdis olduğuna delil getirmiştir. Yani demek isteniyor ki; ilk yaratılışta rûhlar, ilim ve ma'rifetten yoksun idiler. Sonra onlar hakkında ilim ve ma'rifetler meydana geldi. Her geçen zaman içinde halden hale, eksiklikten olgunluğa doğru değişip intikâl ederler. Bu hal, onun sonradan meydana gelmiş olduğunun belirtisidir. Âyette «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» buyrulması da, onların rûhun sonradan meydana gelip gelmediğini sorduklarına, Rasûlullah (s.a.) ın da onlara onun hâdis, Allah'ın fiili ve yaratması ile meydana gelmiş bir varlık olduğu tarzında cevab verdiğine delâlet etmektedir.

İkinci Mes'ele; bu âyette geçen rûh konusunda ileri sürülen diğer görüşler hakkındadır. Ulemâdan bir çoğu rûh hakkında yukarıda zikrettiğimiz görüşler dışında birtakım görüşler daha ileri sürmüşlerdir :

1) Burada geçen rûhtan maksad; Kur'an'dır. Çünkü Allah Teâlâ Kur'an'da birçok âyette Kur'an'a rûh adını vermektedir. O halde bu noktada sorulmaya değer olabilecek olan şey, olsa olsa Kur'an'dır. Şimdi ileri sürülen bu iddiâda iki nokta göze çarpmaktadır ki bunların açıklanması gerekir :

a) Allah Kur'an'a rûh adını vermiştir. Yüce Allah Kur'an'da «Biz sana kendi emrimizden bir rûh vahyettik.» (Şûrâ, 52) «O kendi emrinden melekleri rûh ile indirir.» (Nahl, 2) buyurmaktadır. Kur'an'a rûh denmiştir; çünkü rûh ve akıllar, Kur'an'la hayat bulurlar. Allah (c.c.) ı O'nun meleklerini, kitablarını, peygamberlerini bilmek Kur'an sâyesindedir. Rûhlar, ancak bu bilgilerle hayat bulur.

b) Bu mevzûya lâyık olan rûh, ancak Kur'an'dır. Çünkü bu âyetten önce : «Kur'an'da mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz.» (İsrâ, 82) buyrulmuş, bu âyetten sonraki âyette de «Andolsun, Biz dilesek, sana vahyettiğimizi tamâmen gideririz... De ki : İnsanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek için toplansalardı, birbirlerine yardımcı da olsalar (yine de), onun bir benzerini getiremezlerdi.» (İsrâ, 86, 88) buyrulmuştur. Bu âyetten önce ve sonra gelen âyetler, Kur'an hakkında olduğuna göre; burada geçen rûh kelimesinden maksadın da Kur'an olması îcâbeder. Tâ ki, Kur'an âyetleri bir bütünlük ve uyum içinde olsunlar. Buradaki soru şuradan kaynaklanmaktadır : Kur'an'ın durumu onların gözünde büyümüş ve onun şiir veya kehânet cinsinden olup olmadığını sormuşlardır. Allah (c.c.) ise, onun insan sözü nevinden bir şey olmadığını, Allah'ın emri, vahyi ve indirmesiyle ortaya çıkan bir söz olduğunu beyân ederek «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» Yani Kur'an Rabbımın emri ile ortaya çıkmıştır, değilse beşer kelâmı cinsinden bir söz değildir, buyurarak cevab vermiştir.

2) Bu âyette sorulan rûh, semâvî meleklerden bir melektir. Bu melek, meleklerin en büyüğü ve en kuvvetli olanıdır. «O gün rûh ve melekler sıra sıra dururlar.» (Nebe', 38) âyetinde geçen rûhtan murâd işte bu rûhtur. Hz. Ali (r.a.) nin bu konuya ışık tutan şu sözleri söylediği nakledilmektedir : O öyle bir melektir ki, onun yetmiş bin yüzü, her yüzün yine yetmiş bin yüzü, bu yüzlerden her birinin yetmiş bin dili vardır. Bu dillerden her birinde yetmiş bin lisânı olan bu melek, bunların hepsiyle de Allah (c.c.) ı tesbîh eder. Allah (c.c.), bu tesbîhlerin her birinden bir melek yaratır ki bunlar diğer meleklerle beraber kıyâmete kadar uçarlar. Yüce Allah, Arş'ın dışında bu rûhtan daha büyük bir mahlûk yaratmamıştır. Eğer bu rûh dileseydi; yedi kat gökleri, yerleri ve bunlarda yaşayan varlıkları bir lokmada yutabilirdi.

Bu haberin zayıf olduğunu iddiâ edenler şöyle diyorlar :

a) Bu tafsîlâtı Hz. Ali (r.a.) bildiğine göre bunu bilmeye Hz. Peygamber (s.a.) daha lâyık olmalıydı. O halde bunu ümmetine niçin anlatmamıştır? Kezâ, Ali (r.a.) ye vahiy gelmiyordu. Bu tafsîlâtı, olsa olsa Rasûlullah'tan öğrenmiş olmalıdır. Burada akla bir soru daha geliyor : Hz. Peygamber (s.a.) bunları niçin başka kimseye anlatmamış da sâdece Hz. Ali (r.a.) ye anlatmıştır.

b) Eğer bu melek bir tek canlı, bir tek akıllı varlık ise; o lisanları çoğaltmanın bir fayda ve mânâsı kalmayacaktır. Yok eğer bu lisânların her biri ile konuşan bir başka canlı ise, bu durumda o varlık tek bir melek olmaz, melekler topluluğu olur.

3) Bu; varlığı bilinmeyen bir şeydir. Böyle bir şeyi Kureyş'lilerin sormuş olması nasıl düşünülebilir? Hayatın sebebi olan rûha gelince, bilginler onu bildikleri konusunda iddiâ sâhibidirler. O halde rûhla ilgili soru, o yöne çekilmelidir.

4) Hasan el-Basrî ve Katâde'nin de söylediği üzere bu rûh; Cebrâîl'dir. Buna delil de yüce Allah'ın onu; «Onu, Rûh el-Emîn indirdi; senin kalbine.» (Şuarâ, 193), «Biz ona rûhumuzu göndermiştik.» (Meryem, 17) âyetlerinde «Rûh» diye isimlendirmiş olmasıdır. Ayrıca burada verilen cevabda : «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir» buyrulması ile başka bir âyette Cibrîl'den hikâye ile onun : «Biz, ancak Rabbının emriyle ineriz.» (Meryem, 64) dediğinin nakledilmesi de bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

5) Rûh; melek türünden olmayan, insan sûretinde, yiyen, eli, ayağı ve başı olan bir çeşit mahlûktur. Bu görüş Mücâhid'indir. Ebu Sâlih der ki : Bu varlıklar insana benzerler, fakat insan değildirler. Ancak ne Kur'an ve ne de sahîh hadîslerde bu görüşü isbâta dayanak olacak bir şey bulamadım. Kezâ bu tür bir varlık bilinmeyen bir şeydir. Onun için bu sorunun bu noktaya kaydırılması zordur.

Üçüncü Mes'ele : İnsanın hakîkatının ne olduğu konusundaki görüşlerin açıklanmasıdır. İnsan «ben» diyor; biliyorum, anlıyorum, görüyorum, duyuyor, kokluyor, tadıyorum, kızıyorum, diyor. Bütün bu sözlerde, kendisine işâret edilen «insan» diye bir varlık vardır, bunu kesin bilgi halinde biliyoruz. Yukarıda ifâde edilen sözlerden herhangi biri ile işâret edilen varlık ya bir cisim, ya bir araz veya bunların ikisinin birleştiği ya da cisim ve arazdan ayrı, bunların dışında bir şey olacaktır. Bunlar aklen tasavvur ve isbât edilebilecek şeylerdir. Şimdi bu ihtimâlleri teker teker ele alalım :

Birinci Şık : Buna göre insan cisimdir, deniyor. Bu durumda bu «cisim» ya bu bünyenin kendisi, ya bu bünyeye dâhil bir cisim, ya-

hut da onun dışında bulunan başka bir cisim olacaktır. İnsan; duyu organlarıyla duyulup hissedilen bu bünye ve cisimden ibârettir, diyenler kelâm ilmi âlimlerinin cumhûrudur. Bunlar diyorlar ki; insanı bir hudûd ve şekil belirterek ta'rîf etmeye gerek yoktur. İnsan denen şey, duyularla algılanan ve bu bünyeden ibâret olan bu cisimden başka bir şey değildir. Bize kalırsa, bu görüş yanlıştır. Şöyle ki : Bu zâtlar; insan; duyu organlarıyla algılanabilen bu bünyeden ibârettir, diyorlar. Biz bu noktayı çürüttüğümüz takdîrde bu görüşün doğru olmadığı ortaya çıkacaktır. İnsanın bu cisim, bu duyulan bünyeden ibâret olamayacağını gösteren birçok delil vardır :

Birinci Delil : Kesin olarak bilinmektedir ki, bu bünyenin parçaları azalıp çoğalarak, büyüyüp küçülerek, besili ve zayıf olarak birtakım değişikliklere uğramaktadır. Yine kesin bir bilgimiz vardır ki; değişen şey, sâbit ve değişmez olandan ayrı bir şeydir. O halde insan sâdece bu bedenden ibâret bir varlık olamaz.

İkinci Delil : İnsan, bir şeyle meşgûl olduğu zaman düşüncesi belli bir şeye yöneldiğinde; bu bedeninin parçalarının farkında olmaz, onlardan habersizdir. Ancak yine bu anda muayyen olan kendi varlığından, «ben» den habersiz değildir. Çünkü böyle bir anda bile; öfkelendim, arzuladım, sözünü işittim, yüzünü gördüm, şeklinde konuşabilmektedir. Demek ki bu durumda o, kendine hâs varlığını bilmekle birlikte bedeninin bütün parçalarını, organlarını ve bölümlerini bilmemektedir. Böylece bilinen bir şey, bilinmeyen olmaktadır. O halde insan denen varlık; şu bedenin bütünü ve şu organlar demek değildir.

Üçüncü Delil : Her birimizin aklı, kendi organlarımızı nefsimize isnâd etmemizi normal bulmaktadır. «Başım, gözüm, elim, ayağım, dilim ve kalbim» diyoruz. Bir şeye isnâd edilen şey, isnâd edildiği şeyden başka bir şey olduğuna göre; «insan» denen şeyin de, bu kendisine isnâd edilen bu organlardan ayrı bir varlık olması gerekir. Denebilir ki : İnsan; «nefsim ve zâtım» da diyor. Nefis ve zâtı kendine isnâd ediyor. Bu durumda nefis ve zâtın da, insanın gayrı bir şey olması îcâbeder ki bu, muhâl bir şeydir. Biz de diyoruz ki; bazan nefis ve zât ile bu beden, bazan da o şeyin «ben» diye herkesin işâret edebileceği hakîkî zâtı murâd edilir. Bir insan «nefsim» veya «zâtım» dediği zaman, eğer bu bedeni kasdediyorsa; bize göre bu, insan cevherinden ayrı bir şeydir. Eğer bunlarla «ben» dediği zaman ifâde ettiği şeyi kasdediyorsa, insan bunları kendine isnâd edemez. Nitekim bir insan kendisi için; «benim insanım» diyemez. Çünkü insan, zâtının aynıdır. Ve insan kendini kendine isnâd edemez.

Dördüncü Delil : İnsanın cisim olamayacağına delâlet eden her de-

lil onun sadece bu cisimden ibaret olamayacağını da gösterir.

Beşinci Delil : İnsan bazan, beden ölü olduğu halde diri olabilir. Binâenaleyh, insan bu bedenden ayrı bir şeydir. Nitekim Allah Teâlâ «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rabları katında rızıklandırılırlar.» (Âl-i İmrân, 169) buyurmaktadır ki, bu âyet öldürülen o insanların diri olduğunu açıkça gösterirken duyularımız da bu bedenin ölü olduğunu görmektedir.

Altıncı Delil : «Sabah akşam ona sunulurlar.» (Ğâfir, 46), «Boğuldular ve ateşe atıldılar.» (Nûh, 25) âyetleri, insanın öldükten sonra diri olacağına delâlet etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) de şöyle buyurmaktadır : Allah'ın peygamberleri ölmezler. Onlar ancak bir yurttan başka bir yurda intikâl ederler. Mezar ya bir cennet bahçesi veya bir cehennem çukuru olur. Bir kimse öldüğü zaman onun kıyâmeti kopmuş olur. Bu hadîs-i şerîf'ler de insanın bu bedenin ölmesinden sonra da varlığını devâm ettirdiğini göstermektedirler. Oysa aklımız ve duyularımız bu bedenin ölü olduğunu göstermektedir. Bu bedenin, insanın ölmesinden sonra diri ve hayat sâhibi olabileceğini söylesek, aynı şeyi tüm cansız varlıklar için söylemek durumunda kalırız ki; bu, safsatanın ta kendisi olur. Sözün özü, cesedi ölmüş haldeyken bile insan diye bir şey varsa, o insan bu bedenden başka ve ayrı bir şey olmalıdır.

Yedinci Delil : Hz. Peygamber (s.a.) uzun bir hutbesinin bir bölümünde şöyle buyuruyor : Ölmüş bir insanın cesedi teneşire konduğu zaman, rûhu nâşının üzerinde uçar ve şöyle konuşmaya başlar : Ey akrabâlarım, ey yavrularım! Sakın dünya benimle oyun oynadığı gibi sizinle de oynamasın... Ben helâl-harâm demeden servetler edindim. Şimdi zenginlik başkalarının, sorumluluk benim oldu. Dikkat edin de, benim gibi olmayın. Bu hadîs gösteriyor ki, insanın cesedi ölüp de teneşire konmuş olduğu bir zamanda bile ber-hayât olup geride kalan yakınlarına seslenen bir varlık vardır. İşte bu konuşmayı yapan varlık insandır. Bu da bedenin ölü olduğu bir zamanda insanın diri olduğunu, dolayısıyla insanın bu beden ve cesedden ayrı bir şey olduğunu açıkça göstermektedir.

Sekizinci Delil : Yüce Allah «Ey huzûra eren nefis, râzı edici ve râzı edilmiş olarak Rabbına dön.» (Fecr, 27) buyurmuştur. Bu «dön!» emri ile ,ona ölü bir halde iken hitâb edilmektedir. Bu ise insan bedeni öldükten sonra Allah (c.c.) a dönen şeyin Allah (c.c.) tan râzı olmuş ve Allah'ı da râzı etmiş olan diri bir varlık olduğunu, bunun ise insandan başka bir şey olamayacağını gösterir. Bu da insanın, beden öldükten sonra da diri kaldığına delâlet eder. Diri olan, ölenden başka

bir şeydir. O halde insan, bu cesed ve bedenden ayrı bir şey olmalıdır.

Dokuzuncu Delil : Allah Teâlâ bir âyetinde «... Nihâyet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra onlar, gerçek mevlâlarına döndürülürler.» (En'âm, 61, 62) buyurmaktadır. Bu âyet insanların, bedenleri ölü olduğu bir zamanda Allah'a döndürüldüklerini isbât etmektedir. O halde Allah (c.c.) a döndürülen insan, o ölü bedenden başka bir şey olmalıdır.

Onuncu Delil : Görüyoruz ki; Hind, Rûm, Arab, Acem bütün milletler, yahûdî, hırıstiyan, ateşperest, müslüman vs. her türlü dine mensûb insanlar ölülerinin arkasından hayır yapıyor, hayır duâ ediyor ve mezarlarını ziyârete gidiyorlar. Şâyet insan bedeninin ölmesinden sonra diri kalmıyor olsaydı, arkalarından yapılan o hayır, duâ ve ziyâretler abes bir şey olurdu. Bütün bu inanmış insanların saydığımız meselelerde birleşmeleri, insan sağduyusunun ve fıtratının da insanın bu bedenden başka bir şey olduğuna, onun ölmemekte olduğuna; ölen şeyin sâdece bu beden olduğuna şâhid olduğunu göstermektedir.

On Birinci Delil : Birçok kimse ölmüş olan babasını veya oğlunu rü'yâda görüyor. Ölmüş olan baba veya oğul ona bu rü'yâda «falan yere gitmesini, orada kendisinin gömmüş olduğu altınlar olduğunu» söylüyor. Bazan da «bir borcu olduğunu, onu ödemesini» ricâ ediyor. Uyanan kimse durumu incelediğinde, gerçeğin rü'yâda gördüğüne tıpatıp uyduğunu müşâhede ediyor. Eğer insan bu beden öldükten sonra diri olmamış olsa durum böyle olmazdı. Bu delil insanın ölümünden sonra da diri kaldığını gösterirken, duyularımız da bu bedenin ölü olduğuna delâlet ediyor. Demek ki insan denen şey, bu bedenden ayrı bir şeydir.

On İkinci Delil : Herhangi bir insanın eli, ayağı veya kulağı kesilmiş, yahut da gözü çıkarılmış olsun. Böyle bir organını kaybeden insan kalben ve aklen kesinlikle emîn olur ki, kendi zâtında bir başkalık olmamıştır. O; organlarımı kaybetmeden önce kim isem yine o'yum, sâdece bazı uzuvlarımı kaybettim o kadar, diye düşünür. Bu da, insanın bu organ ve parçalardan ayrı bir varlık olduğunu gösterir. O halde «insan; bu hissedilen bünyeden ibârettir» diye düşünenlerin görüşleri doğru değildir.

On Üçüncü Delil : Kur'an ve hadîsler göstermektedir ki, Allah (c.c.) bir kısım yahûdîleri maymun ve domuz haline getirmiştir. Burada bir soru akla geliyor. Acabâ insan bu şekil değiştirme olayından sonra da bâkî kalmış mıdır? Eğer bâkî değildir dersek bu şekil değiştirme o insanın ölmesi, o domuzun ve maymunun da yaratılması demektir. Bunlar ise bir varlığı bir başka varlık sûretine sokmak demek

değildir. Yok eğer bu sûret değiştirme olayı olmasına rağmen insanlar yine var iseler, devâm etmişlerse bu takdîrde bünye ve beden yok olduğu halde insanın var olmasının devâm ettiği mânâsı çıkmaktadır. O halde insan, bu bünyeden ayrı bir şey olmalıdır.

On Dördüncü Delil : Hz. Peygamber (s.a.) Cebrâîl (a.s.) i Dihye el-Kelbî, Şeytânı da Necid'li bir ihtiyar sûretinde görüyordu. Bu durumda bir insan bünyesi meydana geldiği halde o insanın hakîkatı meydana gelmiyordu. Bu ise insanın, bu bünye ve bedenden ibâret olmadığını göstermektedir.

Onbeşinci Delil : Zinâ eden bir kimse bu fiili tenâsül organı ile işler, bunun cezâsı olan celd cezâsı sırtında uygulanır. O halde insan bu iki uzuvdan başka bir şey olmalıdır ki; o şey bu iki organını ayrı fiillerde kullanmaktadır. Tat ve acı duyan da o varlıktır. Ancak onun tat ve acı duyması bu organlar vâsıtası ile olmaktadır.

On Altıncı Delil : Herhangi bir kimse ile konuşup ona; şunu yap bu işi yapma, dediğimiz zaman bu konuşmaya muhâtab olan, emir veya yasaklama ile karşılaşan; onun alnı, burnu, ağzı veya belli bir organının kendisi değildir. O halde bu emir, yasak ve hitâb ile karşılaşan bu organların dışında bir şeydir. Demek ki muhâtab, bu beden değildir. Burada «Emir ve yasağı alan bu organlar değil, ama bu bedenin tümüdür.» demek niçin mümkün olmasın? gibi bir soru sorulabilir. Ancak bu takdîrde, bu bedenin bütününün bilen ve anlayan bir şey olması gerekir. Bu bedenin bütünü anlıyor diye bir düşünceyi kabul ettiğimiz takdîrde de karşımıza iki ihtimâl çıkar :

a) Bu bedenin bütün organlarında bir tek ilim ve anlama meydana gelmesi. Fakat bu da bir a'râzın birçok mahalde bulunmasını gerektirir ki bu muhâldir.

b) Bu bedenin her bir parçasında bir ilim meydana gelmiş olması. Bu ihtimâl ise, bu bedenin her bir parçasının müstakil olarak anlar ve bilir olmasını gerektirir. Fakat kesinlikle bilmekteyiz ki; bir bedenin herhangi bir muayyen parçası, müstakil olarak bilemez ve anlayamaz. O halde bu ihtimâl de doğru değildir.

On Yedinci Delil : İnsan denen varlık bilgili olmalıdır. Bilgi kalbde meydana geldiğine göre, insan da kalbde bulunan bir şeydir. Binâenaleyh insan; bu beden ve cisimden ibârettir, sözü doğru değildir. İnsan denen varlık bilgi sâhibi olmalıdır. Çünkü insan, fail-i muhtar bir varlıktır. Fail-i muhtar ise kalb ve irâde aracılığıyla hareket eden bir şey demektir. İlim için kalb ve irâde şart koşulmuştur. Çünkü istenmeyen bir şeyin yaratılmasının kasdedilmesi imkânsızdır. O halde, insanın eşyâyı bilmesi gerekir ve biz akıl ve Kur'an'a

dayanarak ilmîn kalbde bulunabileceğini söylüyoruz :

a) Aklen zarûrî olarak biliyoruz ki, ilmimizi kalb tarafından elde etmekteyiz.

b) Kur'an'dan delilimize gelince; Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Onların kalbleri vardır, fakat onlarla anlamazlar.» (A'râf, 179), «Onların kalblerine îmânı yazdı.» (Mücâdile, 22), «Rûh el-Emîn onu senin kalbine indirdi.» (Şuarâ, 193), «İnsanın, bilgi sâhibi bir varlık olmasının gerekli olduğuna, ilim de ancak kalbde meydana geldiğine göre; insan denen varlık, kalbde olan bir şey veya kalble ilişiği olan bir şeydir. Her iki halde de «İnsan bu bedenden ibârettir.» diyenlerin görüşünün yanlış olduğunu anlamaktayız.

İkinci Konu : İnsan duyularla algılanabilir mi? Bunun cevabı olumsuz olacaktır. Çünkü insanın hakîkatı, renk ve yüzeyden başka, ayrı bir şeydir. Görünen her varlık, ya yüzey veya renkten ibârettir. Bu iki önerme kesin önermelerdir. Bu iki önerme sonuç olarak, insanın hakîkatının görülemeyeceği, duyularla algılanamayacağı hükmünü doğurur ki; bu, kesin bir delildir.

Dördüncü Mes'ele : «İnsan bu bedenin içinde bulunan bir cisimdir» diyenlerin görüşlerinin açıklamasına dâirdir. Şu husûs bilinmelidir ki; bu dünyada bulunan cisimler, ya dört unsurdan biridir veya bunların belli uyum içinde bir araya gelmesi, kaynaşmasından doğan bir şeydir. İnsanın bedeninde bu dört unsurdan sâf, hâlis durumda bir cismin bulunması imkânsızdır. Burada olabilecek ve olması gereken tek şey, bu dört unsurun belli bir uyum içinde karışmasından meydana gelen şeydir. Buna binâen diyoruz ki : Toprak unsurunun gâlib oranı oluşturduğu cisimler katı, sert olan organlardır; kemik, kıkırdak, sinirler, eklembağları, iç yağı, et ve deri gibi. İnsanın bu bedenden ayrı bir varlık olduğunu ileri süren akıl sâhibi hiç bir kimse, onun bu uzuvlardan muayyen birinden ibâret bir cisim olduğunu söylememiştir. Çünkü bu organlar katı, ağır ve saydam olmayan cisimlerdir. Dolayısıyla aklı olan hiç bir kimse insanın bunlardan her hangi birinden ibâret olduğunu söyleyemez. Su unsurunun fazla oranda bulunduğu cisim ise insan bedeninde bulunan dört karışımdır. Hiç kimse bu dört karışımdan birinin insan olduğunu iddiâ etmemiştir. Sâdece kan müstesnâ. Kan için «O rûhtur» diyen bazı kimseler olmuştur. Çünkü bu kimselere göre insan vücûdundan kan tamâmıyla çıkıp orada kan kalmadığı zaman bu onun ölümüne müncer olmaktadır. Hava ve ateş unsurunun fazla oranda olduğu cisim ise rûhtur. Bu nevi rûhlar vücûdun fıtrî ısısı ile karışan hava unsuruna âit cisimler. Bunlar ya kalbde veya beyinde meydana gelir. İşte bu ci-

simlerin rûh olduğu ve insanın da bu cisimlerden ibâret olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu görüşü ileri süren bilginler de bazı farklı kanâatlara sâhibdirler. Bunların kimine göre insan; kalbdeki rûhtur, kimine göre ise; rûh; beyinde bulunan bir atomdur. Bir başkalarına göre ise rûh, kalb ve beyindeki bu rûhlarla karışmış vaz'iyyette bulunan ve ateş unsurundan doğmuş olan cüz'lerden ibârettir ki, bu cüz'lere fıtrî vücûd ısısı denmektedir. Ve işte insan budur. Bazı ilim adamlarına göre de rûh; semâvî, latîf, nurânî cisimlerden, güneş ışığı özelliğinde olan bir cevherden ibârettir. O; ayrışma, değişme, parçalanma ve bölünme kabul etmez. Beden oluşup da elverişli hale geldiği zaman «Ben onun yaratılışını bitirdiğim zaman» meâlindeki âyetten murâd da budur. İlâhî olan o semâvî ve yüce cisimler, bedenin organları içine nüfûz eder. Bu nüfûz; ateşin kömüre, yağın susama, gül suyunun güle nüfûzu gibidir. Bu semâvî cisimlerin beden cevherine nüfûzu «Ona rûhumdan üfledim.» (Hıcr, 29) âyetinde ifâde edilmektedir. Bundan sonra beden, bu semâvî cisimlerin nüfûzuna elverişli ve sağlam kaldığı sürece diri kalır. Bedendeki bu semâvî ve şerefli cisimlerin akış ve hareketine mâni olacak birtakım katı karışım ve sular meydana geldiği zaman, bedenden ayrılırlar ve böylece ölüm denen olay meydana gelir. Bu; sağlam ve güçlü bir görüştür. Çünkü bu görüş ilâhî kitaplarda hayat ve ölüm olayına dâir anlatılanlarla tâm bir mutâbakat arzetmektedir. Buraya kadar insanın, beden içinde bulunan bir cisim olduğunu kabul edenlerin görüşlerini tafsîlâtlı bir şekilde zikretmiş bulunuyoruz. İnsanın, bu bedenin dışında bulunan bir cisim olması meselesine gelince; ben böyle bir görüşü iddiâ eden herhangi bir kimse tanımıyorum.

İkinci Şık : Burada insanın bu bedende yer alan bir araz olduğu üzerinde duruluyor. Akıllı bir kimseden böyle bir görüş çıkmayacağı açıktır. Çünkü zarûrî olarak bilinmektedir ki, insan bir cevherdir. Çünkü insan ilim, güç, düşünme ve tasarrufta bulunma gibi araz ve sıfatlarla nitelenmiştir. Böyle olan bir şey cevher olur. Cevher ise araz olamaz. Bu noktada aklı başında herkesin ileri sürebileceği görüş; insanın, birtakım özel arazlarla mevsûf olması gerektiğini söylemektir. İnsanı böyle bir varlık olarak kabul ettiğimiz takdîrde ulemânın birkaç tür görüşü ile karşılaşırız :

Birinci Görüş : Dört unsur birbiriyle karışıp her birinin sınırı diğerininkinden kesin hatlarla ayrılıp belirlendiği zaman, «mizâç» dediğimiz normal bir keyfiyet meydana gelir. Bu normal keyfiyetlerin kategori sınırı yoktur. Yani sonsuzdurlar. Bu keyfiyet basamaklarının kimi insanlık mizâcı, kimi de atlık, at olma mizâcıdır. İnsan olma ba-

samağı unsur birimlerinin belli miktar ve oranda karışması ile meydana gelen nitelikli cisimlerden ibârettir. Bu görüş; doktorların, rûhun devâmlılığını inkâr edenlerin ve Mu'tezile ulemâsından Ebu'l-Huseyn el-Basrî'nin görüşüdür.

İkinci Görüş : İnsan hayat, ilim ve kudret sıfatlarıyla mevsûf olması şartı ile, birtakım vasıflarla donanmış cisimlerden ibârettir. Burada hayat, cisimde bulunan bir arazdır. Bu grup; «rûh» ve «nefsi» inkâr ediyor ve belli arazlarla —ki bunlar da hayat, ilim ve kudrettir— vasıflanmış ve bir araya toplanmış cisimlerden başka bir şey yoktur, diyorlar. Mu'tezile ileri gelenlerinin çoğunun görüşü budur.

Üçüncü Görüş : Buna göre insan; hayat, ilim ve kudret ile vasıflanmış olan cisimlerden ibârettir. İnsan diğer hayvanlardan ancak bedeniyle, organ ve parçalarının şekliyle ayırd edilebilir. Fakat bu zordur. Çünkü bazan melekler de insan şekline girebiliyorlar. Bu halde insan yok fakat onun şekil ve sûreti vardır. Meselâ, insanı başka bir hayvan sûretine sokmada da —İsrâiloğullarından bir kısmının maymun ve domuz haline sokulmasında olduğu gibi— aynı müşkil vardır; insanlık denen bir mânâ mevcûd olduğu halde burada da insanın sûreti bulunmamaktadır. Binâenaleyh bu tarz bir «insan düşüncesi» yanlış olmalıdır.

Üçüncü Şık : İnsan, cisim ve cismânî olmayan bir varlıktır. Bu, ilâhiyyâtçı filozofların çoğunun benimsediği bir görüştür. Bu görüşü ileri süren filozoflar «nefs» in ölmezliğine inanıyor, onun rûhânî bir âhiret hayatı, yine rûhânî bir mükâfât, cezâ ve hesâbı olacağını kabul ediyorlar. İslâm âlimlerinden Ebu'l-Kasım Râğıb el-Isfahânî ve Ebu Hâmid Gazzâlî gibi birçok kimse ilk Mu'tezile âlimlerinden Ma'mer İbn Abbâd es-Sulemî, Şîa'dan eş-Şeyhu'l-Müfîd diye andıkları zât ve Kerrâmiye'den bir grup bu görüştedirler. Burada şunu da zikredelim ki, nefsin varlığını kabul edenler iki zümredir :

a) Bunların tahkik ehli olanları derler ki : İnsan, şu bilinen cevher ve bedenden ibârettir. Binâenaleyh insan, bu âlemin ne içinde, ne dışındadır; ne bu âlemin içinde olan bir şeye, ne de dışında olan bir şeye ilişiktir; âleme ne bitişik, ne de ondan ayrılmıştır. Onun bu bedenle ilişkisi, onda tedbîr ve tasarruf etme ilişkisidir. Nitekim Allah Teâlâ'nın da bu âlemle ilişkisi sâdece onda tasarruf ve tedbîr şeklinde olan bir ilişkidir.

b) Bunlar da şöyle demektedirler : Nefis bedene taalluk ettiği zaman onunla birleşir de nefis bu bedenin, bu beden de nefsin aynısı olur. İşte bu birleşme halinde nefisle bedenin toplamı insandır. Ölüm zamanı geldiğinde o birlik bozulur. Bundan sonra nefis bâkî kalırken,

beden yok olur. Ulemânın insan konusunda ileri sürdükleri görüşler bunlardan ibârettir. Sâbit İbn Kurre de şöyle dermiş : Nefis vardır. O, oluş, bozulma, parçalanma ve dağılmaya elverişli olmayan latîf, nûrânî ve semâvî cisimlere taalluk eder. Bu semâvî cisimler bedene sirâyet eder. Onlar bu bedende bulunduğu sürece nefis bedeni idâre eder. Bu latîf cisimler beden cevherini terkettiğinde, nefsin bedene olan taalluku da kesilir.

Beşinci Mes'ele : Nefis aklen vardır diyenlerin delilleri hakkındadır. Ulema bu noktada kimi kuvvetli kimi zayıf; kuvvetli olanların kimi kesin kimi ise iknâ edici nitelikte bulunan birçok delil serdetmektedirler. Biz burada bu delillerden kesin olanları zikredeceğiz.

Birinci Delil : Şüphe yok ki bir cevher olan şu insan, ya mütahayyiz bir cevher veya mütehayyiz olmayan bir cevherdir. Bunların birincisi yanlış, ikincisi ise doğrudur. İnsan mütehayyiz bir cevher olamaz. Aksi halde mütehayyiz varlığı zâtının gayrı olurdu. Zîrâ bu durumda insanın bildiği her şey onun belli bir yerde mütehayyiz olduğunu bilmesi gerekirdi. Durum böyle olmadığına göre insan, mütehayyiz olan (bir yer kaplayan) bir cevher değildir. Bu delili açıklamak için üç önermeye ihtiyâcımız vardır :

Birinci önerme : İnsan mütehayyiz (yer kaplayan) bir cevher olsaydı, böyle olması onun zâtının aynı olurdu. Bunun delili; eğer onun yer kaplaması (bir yerde bulunması) bir sıfat ise, bu sıfattan kat'ı nazarla düşünülecek olan o mahal (yer) de ya mütehayyiz olur veya olmaz. Bu iki şık da bâtıldır. O halde yer tutmanın (mütehayyiz olmanın) mekânla kâim bir sıfat olması da bâtıldır. Biz; insan, yer tutma mahalli olamaz, diyoruz. Çünkü bu, bir şeyin iki defa yer tutmasını, iki benzer şeyin bir araya gelmesini (birleşmesini) gerektirir. Ve bunların birini zât diğerini sıfat, veya tâm bunun aksini yapmak da pekâlâ mümkündür. Ayrıca ikinci yer tutma eğer zâtın aynı ise, zâten zât odur. Yok eğer bu da bir sıfat ise bu hal bir teselsülü gerektirir ki, bu da muhâldir. Biz niçin yer tutma mahalli yer tutmaz diyoruz? Çünkü yer tutma demek, birtakım yönlere gitmek ve oralarda kalmak demektir. Yer tutmayan bir şey ise yönlere bağlı olmaz. Bir şeyin yönlerde yer tutmadan bulunması da muhâldir. O halde eğer insan mütehayyiz bir cevher kabul edilirse, onun bu yer tutması zatının gayrı olacaktır.

İkinci önerme : Eğer onun bu yer tutması zâtının aynı olsaydı, bu takdîrde ne zaman onun zâtı bilinse hemen yer tutan bir varlık olduğu da bilinecekti. Çünkü onun zâtı bilinip de yer tuttuğu bilinmeseydi, bir şeyde nefy ve isbâtın bir anda birlikte olması gerekecekti. Bu ise muhâldir.

Üçüncü önerme : Biz bazan üç boyutta yer tuttuğumuzu bilmediğimiz halde kendimizi biliyoruz. Bu tecrübe ile sâbittir. Çünkü bir insan meselâ kölesine; bunu niçin yaptın? Emrime niçin uymadın? Seni çok fenâ şekilde cezâlandıracağım, dediği zaman içinde kendi zâtını bilmektedir. Aksi halde kölesinin kendisine muhâlefet ettiğini bilmesi ve onu cezâlandıracağını söylemesi imkânsız olur. İşte bu insan, bir yerde bulunduğunu, yönlerde yer tuttuğunu aklına getirip hatırlamadığı şu anda kendi zâtını bilmektedir. O halde, eğer insan, yer tutan bir cevher olsaydı; yer tutması zâtının aynı olacaktı. Böyle olunca da zâtının bildiği her şey yer tutmayı bilecekti. Durum böyle olmadığına göre; insan yer tutan bir cevher değildir, demek gerekiyor. Denebilir ki, aynı durum insan mücerred bir cevher olduğu zaman da geçerlidir. Çünkü denebilir ki, şâyet insan mücerred bir cevher olsaydı; kendini bilen herkes, mücerred bir cevher olduğunu da bilirdi. Oysa gerçek böyle değildir. Biz de deriz ki; iki mesele arasında açık bir fark vardır. Çünkü insanın mücerred bir cevher olmasının anlamı; onun yer tutan ve yer tutan bir şeydeki bir hal, bir durum olmamasıdır. Bu olumsuzluk ise, o zâtın aynısı değildir. Çünkü olumsuzluk, olumluluğun aynısı değildir. Binâenaleyh zât bilindiği halde olumsuzluk bilinmeyebilir. Bu mümkündür. Oysa zâtın (insanın cevherinin) yer tutması böyle değildir.

İkinci Delil : Nefis bir (tek) dir. O halde onun, bu beden ve her bir parçasından ayrı bir şey olması îcâbeder. Bu delil birkaç önermeye dayanır :

Birinci Önerme : Nefsin bir (tek) olmasıdır. Bu önermede iki şeye dayanmaktayız : Kesin ilme ve önermenin doğru olduğuna dâir aklî delile.

a) Kesin İlim : Biz diyoruz ki; nefis demek, herkesin «ben» derken işâret ettiği şey demektir. Ve herkes zarûrî olarak bilir ki, «ben» diyerek kendine işâret ettiği zaman, kendisine işâret edilen şey bir tanedir, birkaç tane değildir. Ancak şöyle bir itirâzda bulunabilir : Her ne kadar insan «ben» dediği zaman, bu kendisine işâret ettiği kimse bir tane ise de, o kimse birçok şeyden mürekkeb olabilir. Buna ne diyeceksiniz? Biz diyoruz ki; bu noktada bu soruyu cevaplamamıza gerek yoktur. Ve diyoruz ki; «ben» derken işâret olunan kimse zarûrî olarak biliniyor ki, bir tek şeydir. Fakat o bir tek şey olan «ben» birçok şeyden mi oluşmaktadır, yoksa her bakımdan bir tane midir? İşte bu noktada buna gerek yoktur.

b) Nefsin bir tek varlık olduğuna birkaç aklî delil vardır :

Birinci delil : Gazap (sinirlenme), hoşlanılmayan bir şey uzaklaş-

tırılmak istendiği zaman meydana gelen; şehvet (arzu, isteme) de istenen bir şey elde edilmek istendiğinde meydana gelen psikolojik hallerdir. Bir şartla ki, o şeyin istenen veya istenmeyen bir şey olduğu bilinecektir. Çünkü sinirlenme duygusu, —ki, istenilmeyen şeyi uzaklaştırmaya yarayan bir duygu, bir kuvvedir.— eğer istenilmeyen şeyin o özellikte olduğunu bilmese, bilerek, seçerek onu uzaklaştırmaya yönelmesi imkânsız olur. Çünkü bir şeyin bazan elde etmeye, bir başka defa da uzaklaştırmaya yönelmesi şuûrlu olmasına bağlıdır. O halde, istenilmeyen şeyi seçerek uzaklaştırdığına hükmedilen şey, mutlakâ onun istenilmeyen şey olduğunu bilmelidir. Bu durumda sinirlenenin kendisinin zıd şeylerde bulunan farklılığı bizzât idrâk etmesi zarûrîdir.

İkinci delil : İki ayrı cevher düşünelim. Bunların her biri kendine hâs işiyle müstakil olarak ilgilenir. İşte bu iki ayrı şeyden her birinin kendine hâs işiyle meşgûl olması, diğerinin de yine kendine özgü işiyle ilgilenmesine mâni olmaz. Bu böyle olduğuna göre; eğer algılama, düşünme mahalliyle, sinirlenme mahalli ve arzulama —isteme mahalli ayrı cevherler olsaydı; sinirlenme duygusunun kendi işiyle meşgûl olması, arzu (şehvet) duygusunun kendi işiyle uğraşmasına mâni olmaması gerekirdi. Oysa vâkıa böyle değildir. İnsanın arzulanan bir şeyle meşgûl olup ona yönelmesi (şehvet), insanın sinirlenme ile ilgilenip ona yönelmesine mâni oluyor. O halde bu üç merkez bağımsız organlar değildir. Aksine bunlar, bir cevherde bulunan farklı sıfatlardır. Bunun içindir ki bu tek şey; bu fiillerden, sıfatlardan biriyle meşgûl iken diğeri ile ilgilenememektedir.

Üçüncü delil : Birtakım şeyler algılıyoruz. Algıladığımız bu şeyler bazan arzu, bazan da sinirlenmeye sebep oluyor. Şâyet algılayan şey sinirlenen ve arzu eden şeyden ayrı, başka bir şey olsaydı, algılayan şey algıladığı zaman, arzu eden şeyin bundan etkilenmemesi, haberi olmaması gerekirdi; bu algılama üzerine sinirlenme ve arzu etmenin meydana gelmemesi îcâbederdi. Mâdemki algılama oluyor, ondan sonra diğer duygular meydana geliyor, yani birinci olay ikinci ve üçüncüyü gerektiriyor, o halde, algılayan şey sinirlenen şeyin de, arzu eden şeyin de ta kendisidir.

Dördüncü delil : Hayvan (canlı, insan) irâde ile hareket eden, duyguları olan, nefis sâhibi bir cisimdir. Nefis ancak bir sebep olduğu zaman irâde ile hareket edebilir. Bu sebep ise arzu edilen bir hayrı, def'-edilmesi istenen bir kötülüğü bilmekten başka bir mânâ taşımaz. Bu ise irâde ile hareket edenin (nefis) iyiyi, kötüyü, tatlıyı, acıyı, faydalıyı, zararlıyı bilenin kendisi olmasını gerektirir. O halde insan nefsi

bir tek şeydir; gören, işiten, koku alan, tadan, dokunan, hayâl eden, düşünen, hatırlayan, arzulayan, sinirlenen şey odur; algılanabilen her şeyi algılayan, irâdeye bağlı işleri ve hareketleri yapan odur.

İkinci Önerme : Nefis tek ve bir olduğuna göre, onun bu bedende olmaması ve yine onun bir parçası da olmaması gerekir. Biz diyoruz ki, hal böyle olduğuna göre nefsin bu bedenin bütününden ibâret olması imkânsızdır. İşitme duyusu, düşünme, hayâl etme vs. gibi diğer duyular da böyledir. Çünkü bu duyuların, bedenin bütün parçalarına yayılmamış olduğunu kesin olarak bilmekteyiz. Şimdi nefsin, bu bedenin herhangi bir parçası olamayacağını açıklayalım. Kesinlikle biliyoruz ki; bu bedende görme, duyma, düşünme ve hatırlama ile bizzât nitelenmiş olan bir parça yoktur. Aksine aklımıza gelen ilk şey duymanın diğer organlara değil sâdece kulağa, görmenin sâdece göze, sesin boğaza mahsûs bir şey olduğudur. Diğer algı ve fiiller de böyledir. Bazıları; bu bedende bu algıların ve bu fiillerin tümüyle nitelenmiş olan bir beden parçası vardır, diyebilirler. Ama zarûrî bilgi bunun aksini söylemektedir. Binâenaleyh insan, bu algı ve bu fiillerin bütünüyle nitelenmiş olan bir şeydir. İnsan bedeninin bütünü veya herhangi bir parçası böyle değildir. O halde nefis denen şey, bu bedenden ve onun her bir parçasından ayrı olan bir şeydir. Bu delili bir başka ifâde ile açıklamaya çalışalım : Biz bir şeyi gördüğümüz zaman onu tanırız, tanıyınca arzu eder, arzu ettiğimiz zaman da ona yakın olmak için hareket ederiz. Bunları kesinlikle bildiğimize göre; gören şey bilenin, bilen ise arzu edenin, o ise arzulanana yakın olmak için hareket edenin ta kendisidir. O halde o şeyi gören, bilen, arzu eden ve onun yakınına hareket eden şey aynı şeydir. Çünkü gören bir şey, bilen ikinci, arzu eden üçüncü, hareket eden de dördüncü bir şey olsalardı, bu; görenin bilmemesini, bilenin arzu etmemesini, arzu edenin de hareket etmemesini gerektirirdi. Ma'lûmdur ki, bir şeyin bir şeyi görüyor olması, bir başka şeyin onu biliyor olmasını gerektirmez. Yine kesinlikle biliyoruz ki; gören şey, görülebilir olan şeyleri gördüğü zaman onu tanır, tanıyınca arzu eder, arzu edince onu ister ve organlarını onun yakınına hareket ettirir. Ve yine bu görme ile, bu ilim, bu arzu ve bu hareket ile nitelenmiş olan şeyin de ondan başkası olmadığını da biliyoruz. Kezâ filozoflara göre bir canlı, mutlakâ irâde ile hareket eden, hisseden bir varlık olmalıdır. Çünkü bir canlı hissetmezse, eşyânın hoşlanılan veya istenmeyen bir şey olup olmadığını bilemez. Ve bu durumu bilmediği zaman da elde etme veya uzaklaştırmayı dilemesi imkânsız olur. O halde irâdesi ile hareket eden şeyin aynı zamanda duyguları olan bir varlık olması da kaçınılmaz olur. Demek ki algılanabilen her şeyi algılayan şey, her türlü algıyı algılar. Ve isteğe bağlı ha-

reketlerin tümüne yönelen şey bir tek şeydir. Kezâ biz başkalarına anlatmak istediğimiz bir söz söylediğimiz zaman, o sözlerin mânâsını da idrâk etmekteyiz. Sonra onu başkalarına bildirmeyi de murâd ederiz. Kalbimizde bu dileme olduğu zaman o mânâları bizden başkalarına öğretmek için harf ve sesleri varlığa çıkarmak isteyeceğiz. Şimdi durum bu olduğuna göre; eğer ilim ve irâde mahalli ile harf ve seslerin meydana geldiği yer aynı cisimdir dersek, ilim ve irâdenin mahallinin hançere, dilcik (küçük dil) ve dil olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Oysa gerçeğin böyle olmadığı kesin bir bilgi halindedir. İlim ve irâde mahallinin kalb olduğunu söylersek bu durumda ses mahallinin de kalb olması îcâbeder. Bu da bizzarûre bâtıldır. Konuşmanın yeri boğaz, küçük dil ve dil; ilim ve irâdenin meydana geldiği yer kalb, kuvvetin meydana geldiği yer de; sinir, damar ve kaslardır, diye kabul etsek bu işleri bu farklı organlara dağıtmış oluruz. Fakat bunun da doğru olmadığını isbât etmiş ve açıklamış bulunuyoruz ki; bütün bu algılanabilenleri algılayan, tüm organları çeşitli hareketlerle hareket ettiren varlık bir tek şeydir. Bundan sonra algı ve hareket gücü konusunda söylenebilecek olan tek şey; onun bu beden ve herhangi bir parçasından başka bir şey olduğu, bu organların araç ve âletten öte bir role sâhip olmadığıdır. İnsan muhtelif âletler vâsıtasıyla birçok fiilleri anladığı gibi, nefis de gözle görür, kulakla işitir, beyinle düşünür, kalble de anlar. Bu organlar nefsin araç gereçleridir. Nefis bunlardan başka, zâtıyla bunlardan ayrılan, onlarla tedbîr ve tasarruf ilişkisi içinde bulunan bir cevherdir.

Üçüncü Önerme : Eğer insan bu bedenden ibâret olsaydı, ya bu parçaların her birinde başlı başına ilim, hayat ve kudret bulunacaktı veya bu parçaların toplamında hayat, ilim ve kudret olacaktı. Her iki şık da bâtıl olduğuna göre, insanın bu bedenden ibâret olması görüşü de yanlıştır. Bunlardan birinci şık bâtıldır. Çünkü bu; bedenin her bir parçasının başlı başına diri, âlim ve kâdir olmasını; insanın bir canlı değil de bir çok canlılar, bilenler ve güç yetirenler olmasını gerektirirdi. Bu durumda ise bir tek insanla müteselsilen birbirine bağlı birçok insan arasında bir fark kalmayacaktı. Biz bunun yanlış olduğunu da kesinlikle biliyoruz. Çünkü ben kendimi birçok canlı olarak değil, tek bir kişi olarak buluyorum. Bu bedenin her bir parçasının başlıbaşına bir canlı olduğunu farzettiğimiz takdîrde bunlardan birinin diğerinin durumundan bir haberi olmayacak, biri bu yöne hareket etmeyi isteyecek, bir diğer parça ise öbür yana hareket etmeyi isteyebilecekti. İşte o zaman iki insan arasında meydana gelebilecek çatışma bir insanın organları arasında da olacaktı. Bunun yanlış olduğu ise kesin

ve açıktır. Bu önermenin ikinci şıkkı da bâtıldır. Çünkü bu halde bir sıfatın birçok mahalde bulunması gerekecektir ki bu da bizzarûre yanlıştır. Zîrâ bir sıfatın birçok mahalde bulunabilmesi câiz ise, bir cismin de birçok yerde bulunabilmesi mümkündür. Yine bu takdîrde bu parçalardan her birinin diri, akıllı ve bilgili olması gerekir. Bu durum da, bu bir tek bedende birçok insanın bulunmasını doğurur. Bu iki şık yanlış olduğuna göre, insan bu beden değildir. Denebilir ki; niçin bir parçada bir hayat bulunup da bu hayatın diğer parçaların diri olmasını gerektirdiğini düşünemeyelim? Biz diyoruz ki, bu bâtıldır. Çünkü hayatın mânâsı dirilik, ilmin mânâsı da bilgili olmaktır. Bu başka türlü düşünülemez. İlmin, bilgili olmayı gerektiren; hayatın, diriliği gerektiren birer mânâ olduğunu farzetsek bile, biz diyoruz ki; bu durumda toplam bedende bir ilim ve hayatın toplamının meydana gelmesi gerekir. Bunun netîcesinde bir tek sıfat birçok mahalde meydana gelmiş olur ki, bu da muhâldir. Şâyet her bir parçada ve bedende başlı başına ve müstakil bir hayat ve bilgi meydana geliyorsa; bu durum bir insanın birçok insan olması halini gerektirir ki, bu da muhâldir.

Dördüncü Önerme : Nefsin hallerini düşündüğümüz zaman; bunların, bedenin hallerinin zıddı olduğunu görüyoruz. O halde nefis, cisim değildir. Bu zıdlığı birkaç şekilde açıklayabiliriz :

1) Şekil almış bir cisim, bir başka şekli ancak birinci şeklin tamâmen yok olmasından sonra kabul eder. Bir örnek verelim : Bir muma üçgen şekli verilmiş olsun. Bu şekil bozulmadıkça bu mum dörtgen veya daire yapılamaz. Evet nefis bu cisimlerden farklı bir şeydir. Çünkü aslâ bir sûret ve şekil almayan nefis, bu şekillerden herhangi birini hiç alamaz. Şâyet bir şekil kabul etse, diğerini daha kolaylıkla kabul edecektir. Bunun içindir ki insan, ilim ve san'atlarla ilgi kurduğu oranda daha çok anlayan, algılayan bir varlık oluyor. Bu da gösteriyor ki; nefsin aklî sûret ve şekilleri kabul etmesi, cismin sûreti kabulü gibi değildir. O halde nefis, cisim değildir.

2) İnce, derin düşüncelere devâm etmek nefis ve bedeni etkiler. Nefiste yaptığı etki; akılla bilinen, algılanan şeylerde nefsi kuvveden fiile çıkarmaktır. Düşünce ne kadar çok olursa bu durumlar daha iyi olur. Bu ise nefsi yüceltmek ve olgunlaştırmak demektir. Bedende yaptığı etkiye gelince; beden kurur ve zayıflar. Bu hal devâm ederse evhâm ve ölüme götürür. Görülüyor ki, bu düşünceler, nefis için bir hayat ve yücelme sebebi olurken, beden için zayıflama ve ölüm sebebi oluyor. Eğer nefis sâdece şu bedenden ibâret olsaydı; bir şey hem nefse, hem de bedene aynı etkiyi yapardı. Bu ise muhâldir.

3) Görüyoruz ki, insan bedeni bazan çok zayıf olabiliyor. Ona kudsî bir nûr, âlem-i gayb sırlarından bir sır tecellî ettiği zaman bir de bakıyoruz ki, aynı kimse güçlü ve cesur bir insan oluvermiş, hiç bir güçten korkmuyor. Eğer nefis, bu bedenden ayrı bir şey olmasaydı; bu durum olamazdı.

4) Riyâzete girmiş kimseler, bedenî duygularını yendikleri, bu bedeni gıdâsız, aç bıraktıkları oranda rûhî duyguları güçleniyor, ilâhî ma'rifetlerle gönülleri parlıyor. Bunun aksine insan yeme, içme, ve bedenî şehvetlerine cevab verme konusunda ileri gittiği ölçüde hayvanlara benziyor; konuşma akıl ve ma'rifet eserlerinden mahrûm oluyor. Eğer nefis bu bedenden başka bir şey olmasaydı, bu durum olmazdı.

5) Nefsin, fonksiyonlarını bedenî âlet ve gereçlerle yerine getirdiği görülmektedir. Meselâ gözle görüyor, kulakla işitiyor, elle tutuyor ve ayakla yürüyor. Anlama ve idrâke gelince; nefis bu konuda herhangi bir âlet olmaksızın müstakil olarak işlevini yapıyor. Bir insan gözünü kapasa göremez, kulaklarını tıkasa sesleri işitemez. Nitekim bildiği bir şeyin bilgisini de kalbinden çıkaramaz. O halde nefis; bilgi ve ma'rifette herhangi bir bedenî âletten bağımsız ve ona ihtiyâcı olmayan bir şeydir. İşte bu beş şekil, nefsin cisim olmadığı konusunda güçlü emârelerdir.

Altıncı Mes'ele : Nefsin cisim olamadığına delâlet eden nasslar hakkındadır. Bu noktada nassa dayalı deliller şunlardır :

Birinci Delil : «Allah'ı unutup da, Allah'ın da kendilerine nefislerini unutturduğu kimseler gibi olmayın.» (Haşr, 19) meâlindeki âyet-i kerîme'dir. Ma'lûmdur ki, aklı başında hiç bir kimse şu görünen bedenini unutmaz. O halde cehâletin haddi aştığı bir zamanda insanın unuttuğu nefis, bu bedenden başka bir şeydir.

İkinci Delil : «Nefislerinizi çıkarınız.» (En'âm, 93) âyet-i kerîme'sidir. Bu da nefsin bedenden ayrı bir şey olduğu konusunda açık bir nasstır.

Üçüncü Delil : Cenâb-ı Allah insanın cismânî yaratılışının aşamalarını şu âyetiyle açıklıyor : «Andolsun Biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra da onu bir nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık. Kemiklere de et giydirdik...» (Mü'minûn, 12-14) Şüphesiz ki bütün bu aşamalar bu bedene âit değişiklikler, değişmelerdir. Sonra Allah Teâlâ rûh üflemeyi anlatmak istediği zaman «Ve sonra onu başka bir yaratık yaptı» ğını beyân ediyor. Bu beyân rûhla ilgili olayın, daha önce bedenî bakımdan meydana gelen değişmelerden ayrı bir şey olduğunu açıkça ifâde etmektedir.

Bu da rûhun bu bedenden ayrı bir şey olduğunu gösterir. Şöyle bir itirâzda bulunanlar çıkabilir : Bu âyet sizin görüşünüzü bozan bir mânâ taşıyor. Çünkü Allah (c.c.) «Andolsun Biz insanı çamurdan bir süzmeden yarattık.» buyuruyor. Buradaki (من) kelimesi «bazı» mânâsına gelir. Bu da insanın çamurun bir parçasından ibâret bir varlık olduğuna delâlet eder. Biz de deriz ki : Buradaki (من) kelimesi «başlangıç noktası» mânâsınadır. Bu, «Basra'dan Kûfe'ye hareket ettim.» demek gibidir. Yani bu âyetteki mânâ insanın yaratılmasına bu süzmeden başlandığını beyân eder. Biz bu âyetin mânâsı doğrultusunda hareket ediyoruz. Çünkü Allah (c.c.) önce o uyumu sağlar, sonra ona rûh üfler. Böylece insanın yaratılması o süzmeden başlamış olur.

Dördüncü Delil : «O halde Ben onun yaratılışını bitirdiğim, ona rûhumdan üflediğim zaman...» (Hıcr, 29) âyetinde, insanlık ile rûh üfleme olayını birbirinden ayırıyor. Çünkü yaratılışı bitirmek; parçaları, organları yaratmak, mizâcı ve gövdeyi düzeltmek, uygun hale getirmektir. Rûh üflemenin organları yerli yerine koymak ve yaratmaktan ayrı olarak ifâde edilmesinden sonra da rûhun Allah (c.c.) ın zâtına isnâd edilmesinden anlıyoruz ki, rûhun cevheri bedeninkinden ayrıdır.

Beşinci Delil : Allah Teâlâ : «Her bir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü hem sakınmayı ilhâm edene andolsun ki.» (Şems, 7-8) buyuruyor. Bu âyet idrâk ve hareket ettirme vasıfları ile gerçekten vasıflanmış bir şeyin varlığını açık olarak gösteriyor. Çünkü ilhâm, idrâkten ibârettir. Bozukluk ve korunma ise birer fiildir. İşte bu âyet insanın bir tek şey olduğu, onun idrâk ve harekete geçirme ile; bazan bozukluğu, bazan da korunmayı yapmak fiili ile vasıflı olduğu konusunda gâyet açıktır. Ma'lûmdur ki, insan bedeni bu özelliklerle vasıflanmış değildir. O halde bütün bunlarla vasıflanabilen bir başka cevherin bulunması zorunludur.

Altıncı Delil : Bir âyette «Doğrusu Biz insanı, birbiriyle katışık bir damla sudan yarattık. Onu imtihân ediyoruz. Bu sebeble onu işitici, görücü yaptık.» (İnsân, 2) buyuruluyor. Burada insanın bir tek şey olduğu, bu tek şeyin de aynı zamanda Allah'ın emir ve teklîflerine muhâtab olan varlık olduğu açıklanıyor. O ayrıca duymakta ve işitmektedir. Ne bu bedenin toplamı ve ne de herhangi bir organı böyle değildir. O halde nefis, tüm veya parça parça olarak bu bedenden ayrı bir şeydir ve bütün bu sıfatları hâizdir. Şunu da bilmeliyiz ki, rûhun bedene taallukundan önce ve ondan ayrıldıktan sonra nasıl olduğuna dâir birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur. Bu hadîs-i şerîf'lerin tümü rûhun bu bedenden ayrı bir şey olduğuna delâlet etmektedirler. Bu

âyetleri okuyup bu hadîsleri rivâyet eden kimselerin; Rasûlullah (s.a.) vefat ettiği zaman rûhu bilmiyordu, demeleri kadar şaşılacak bir hal düşünülemez.

Yedinci Mes'ele : Tefsîrini yapmakta olduğumuz âyet, bizim; «eğer rûh bir halden bir başka hale, bir sıfattan başka bir sıfata geçen bir cisim olsaydı, belli sıfatlarla vasıflanmış iken daha sonra başka sıfatlarla vasıflanan cisimlerden meydana gelmekte şu bedenden bir farkı olmazdı.» tarzındaki görüşümüzün doğruluğuna delâlet etmektedir. Şâyet rûh bu beden gibi olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) kendisine rûh sorulduğu zaman; onun şöyle bir cisim olduğunu, sonra şöyle olduğunu ve daha sonra rûh olduğunu açıklaması gerekirdi. Nitekim bedenin nasıl meydana geldiği sorulduğunda; onun bir sperma, sonra bir kan pıhtısı (embriyon) daha sonra da bir çiğnem et haline geldiğini açıklamış fakat rûh için böyle bir açıklamada bulunmayarak sâdece : O, Rabbımın emrindendir, demekle yetinmiştir. Yani o, yalnız Allah (c.c.) «ol» dediği için olmuş ve vücûda girmiştir. Bu tutum da, rûhun bilinen cisimlerden biri cinsinden olmadığına, aksine onun kudsî, mücerred bir cevher olduğuna delâlet etmektedir. Burada şunu da bilmeliyiz ki : Birçok evliyâ, mutasavvife bu görüşte ısrârlı ve kesin bir tavır içindedirler. El-Vâsıtî şöyle der : Allah (c.c.) rûhları, cemâl ve celâl arasında bir varlık olarak yaratmıştır. Eğer onu gizlememiş olsaydı; tüm kâfirler ona secde ederlerdi. Rûhun ilk ilişiğinin kalble, sonra onun aracılığıyla diğer organlara yayılma biçiminde olduğunu daha önce açıklamış bulunuyoruz. Şimdi de rûhun bu bedenden ayrı bir varlık olduğunu kabul etmeyenlerin görüş ve delillerini zikredelim :

1) Eğer rûh, ne cisim ve ne de araz olmamak noktasında Allah (c.c.) ın zâtına eşit olsaydı, tüm mâhiyetinde eşit olması gerekirdi. Bu ise muhâldir.

2) Allah (c.c.) : «Kahrolası insan, ne kadar da nankördür. (Allah) onu hangi şeyden yarattı? Nutfeden. Onu yarattı, ona biçim verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü, kabre koydu. Sonra dilediği zaman onu yeniden diriltir.» (Abese, 17-22) buyuruyor. Ki bu da insanın nutfeden yaratılan, sonra ölüp mezara giren, Allah (c.c.) dilediği zaman oradan çıkacak olan bir varlık olduğunu açıklamaktadır. Eğer insan denen varlık; bu bedenden ibâret bir şey olmasaydı, âyette zikredilen bu durumlar doğru olmazdı.

3) Yine bir başka âyet-i kerîme'de, «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler. Rabları katında rızıklandırılmaktadırlar.» (Âl-i İmrân, 169) buyurulmaktadır. Bu âyet, rûhun bir cisim olduğunu gösteriyor. Çünkü rızık ve sevinme bu cisim-

lere âit sıfatlardır. Şimdi bu delil ve itirâzları cevaplayalım :

1) Yer tutmama, yer tutan bir cisimde bulunmama (cisim ve araz olmama)'da eşitlik, selbî sıfatlarda meydana gelen bir eşitliktir. Bu noktadaki bir eşitlik ise bir benzerliği gerektirmez. Bazı câhil kimseler, rûh cisim ve araz olmayınca, onun Allah'ın (c.c.) bir benzeri veya bir parçası olması gerekeceğini zannediyorlar. Oysa bu zann, fâhiş bir bilgisizlik, çirkin bir yanlıştır. Çünkü açıklamışızdır ki, selbî sıfatlardaki eşitlik bir benzerliği doğurmaz. Aksi halde farklı olan her şeyin bir ve benzer olduğunu her muhtelif iki mâhiyetin kendileri dışında olan şeylerden ve onlardaki sıfatlardan başka olma konusunda müşterek olduklarını kabul etmek gerekir.

2) Bir örf olarak insan denince şu beden anlaşılagelmiş olduğu için, bu bedene bu âyette insan adı verilmiştir.

3) Burada geçen «rızık» onları güçlendirecek, olgunluklarını yükseltecek şey mânâsınadır. Bu mânâdaki rızık, Allah (c.c.) ı bilmek ve sevmektir. Hattâ bize göre bu âyet, en çok bizim görüşümüzün doğruluğuna delâlet etmektedir. Çünkü onların bedenleri toprağın altında çürümüş vaziyettedir. Öte yandan Allah Teâlâ onlar için : Rûhları Arş'ın altında asılı duran lâmbalara sığınır, buyurmaktadır. Bu da, rûhun bedenden başka bir şey olduğunu gösterir. Şimdi tekrâr âyetin tefsîrine dönelim : «Ve size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Biz, bu cümlenin iki mânâya gelebileceğini zikretmiş bulunuyoruz. Tefsîrciler burada şöyle diyorlar : Hz. Peygamber (s.a.) muhâtablarına bu âyeti okuyunca, kendisine; bu hitâbın kendilerine mi mahsûs olduğunu, Rasûlullah (s.a.) ın da bunun kapsamına girip girmediğini sordular. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) : Hayır, buyurdu, bana ve size ilimden pek az bir şey verilmiştir. Bu defa : Ya Muhammed, çok ilginç bir halin var, dediler; bazan, kendisine hikmet verilene birçok hayır verilmiştir, diyorsun. Bazan da böyle söylüyorsun. Bu konuşma münâsebetiyledir ki; «Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, deniz de (mürekkep olup) arkasından yedi deniz ona yardım etse de yine Allah'ın kelimeleri tükenmez.» (Lokmân, 27) âyeti nâzil olmuştur. Aslında onların bu itirâzları yerinde değildir. Çünkü bir şey, bir başka şeye oranla çok, bir başkasına oranla da az olabilir. Nitekim insanların ilimleri, Allah (c.c.) ın ilmi ve eşyânın hakîkatlarına oranla çok çok az, fakat cismânî arzular, bedenî lezzetler bakımından çoktur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 36-53)

«Sana rûhdan (insanın bedeninin kendisiyle canlı kaldığı ve bedeni yöneten rûhdan) sorarlar. De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» Yani maddesiz olarak meydana getirilmiş olan varlıklardandır. Cese-

dinin uzuvları gibi bir esâstan doğmamıştır. Veya rûh, Rabbımın emriyle var olmuştur. O'nun var etmesiyle meydana gelmiştir. Bu cevab ancak rûhun kadîm mi yoksa hâdis mi, olduğu takdîrindeki suâlin cevabıdır. Ve denildi ki : Rûh, bilgisini Allah'ın kendi zâtına ayırdığı şeylerdendir. Rivâyet edilir ki; yahûdiler Kureyş'lilere : Hz. Muhammed'e Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve rûhdan sorun, dediler. Eğer bunların hepsine cevab verir veya susarsa; o, peygamber değildir. Bir kısmına cevab verir bir kısmına cevab vermezse, o peygamberdir. Hz. Peygamber Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn hakkında açıklamalarda bulunmuş, rûh konusunu mübhem bırakmıştı. Bu konu Tevrât'ta da mübhemdir. Denildi ki : Rûh, Cibrîl Aleyhisselâm'dır. Denildi ki : Rûh, meleklerden çok büyük bir yaratıktır. Denildi ki : Rûh, Kur'an'dır. Rabbımın emrindendir, sözü ise Rabbımın vahyindendir, demektir. Ve size bilgiden pek azı verilmiştir. Size verilen bilgiden ancak duyularınız vâsıtasıyla yararlanırsınız. Zîrâ aklın nazarî bilgileri elde etmesi, ancak cüz'î ihsâslardan yararlanarak mümkün olur. Bunun için; hissini yitiren bilgisini de yitirmiştir, denmiştir. Bu sebeple duyularla kavranmayan ve durumları anlaşılmayan şeylerin çoğunu bilmek kendiliğinden mümkün değildir. Bu da rûhun kendisini bilmenin imkânsız olduğunu, ancak arazlarıyla ona benzeyen şeylerden onu ayırmanın mümkün olduğunu gösterir. Bunun için Allah Teâlâ, soruya verilen cevabı kısa kesmiştir. Tıpkı Mûsâ'nın; âlemlerin Rabbı da kim? sorusuna karşılık olarak, O'nun bazı sıfatlarını zikretmesinde olduğu gibi. Rivâyet edilir ki; Hz. Peygamber onlara bunu söyleyince yahûdîler dediler ki : Biz bu hitâbın içerisinde miyiz? Hz. Peygamber; evet siz ve biz, dedi. Onlar; ne garîb durumun var. Bir an diyorsun ki; kime hikmet verilmişse, ona hayırdan pek çok şey verilmiştir, bir an da diyorsun ki; size bilgiden pek azı verilmiştir. Bunun üzerine; «Yeryüzünde bulunan bütün ağaçlar kalem olsaydı Allah'ın kelimeleri tükenmezdi...» âyeti nâzil oldu. Böyle demelerinin sebebi kötü anlayışlarıydı. Çünkü insanî hikmet, beşerî tâkatın elverdiği nisbette hayrı ve hakîkatı öğrenmeyi gerektirir. Hattâ insanın bu dünyadaki hayatını ve öbür dünyasını düzenleyen esâsları öğrenmeyi gerektirir. Ama insanın bu bilgileri, Allah Teâlâ'nın sonsuz bilgilerine nisbetle pek azdır. Bu az bilgiyle iki dünyanın iyiliklerini elde eder. İnsana nisbetle bu bilgi çoktur, ama Allah'a nisbetle azdır. (Kâdî Beydâvî, Envâr et-Tenzîl, IV, 68)

«Rûh Rabbımın emrindendir.» Cumhûr burada rûhdan maksadın, canlıda bulunan rûh olduğunu söylemiştir. Hz. Peygambere rûhun hakîkatı sorulduğunda, o; bunun Allah'ın emrinden bir emir olduğunu

haber vermiştir. Yani bilgisini kendisine ayırdığı husûslardan, demektir. Ebu Hüreyre'den rivâyet edilir ki; Hz. Peygamber, vefât ederken de rûh hakkında bir şey bilmiyordu. Eskiler de rûhun mâhiyetini idrâkten âciz kalmışlardır. Uzun yıllar ömürlerini rûh konusuna harcamışlardır. Buradaki hikmet, aklın; kendisine komşu olan bir yaratığı bilmekten ve idrâkten âciz olmasıdır. Bu da gösteriyor ki akıl, yaratanını idrâkten daha çok âcizdir. Bunun içindir ki rûhun : Havâî, latîf bir cisimdir, canlının her parçasında vardır, şeklindeki tanım reddedilmiştir. Denildi ki : Rûh, büyük ve rûhânî yaratıktır, meleklerden daha büyüktür. İbn Abbâs'tan nakledilir ki; rûh, Cibrîl Aleyhisselâmdır. Nitekim, «Onu Rûh el-Emîn senin kalbine indirmiştir.» (Şuarâ, 193, 194) buyrulmuştur. Hasan el-Basrî'den nakledilir ki; rûh Kur'an'dır. Onun delili de şu âyettir. «Böylece sana emrimizden bir rûh indirdik.» (Şûrâ, 52) Çünkü Kur'anla kalbler hayat bulur. Rabbımın emrindedir ta'bîri; onun vahyindendir ve kelâmındandır, beşer kelâmından değildir, demektir. Rivâyet edilir ki; Yahûdîler Kureyş'lilere haber gönderip Peygamber'e Ashâb-ı Kehf'i, Zülkarneyn'i ve rûhu sormalarını bildirdiler. Hepsine cevab verir veya hepsine cevab vermezse; peygamber değildir. Bir kısmına cevab verir bir kısmına cevab vermezse peygamberdir, dediler. Hz. Peygamber onlara iki hikâyeyi açıkladı ve rûhun durumunu mübhem bıraktı. Bu Tevrât'ta da mübhem bırakılmıştır. Bunun üzerine onlar, sorduklarına pişmân oldular. Denildi ki : Suâl, rûhun yaratılmış olup olmadığı konusundaydı. «Rabbımın emrindendir.» kavli rûhun yaratılmış olduğuna delildir ve onlara bir cevap teşkîl eder. «Size bilgiden ancak pek azı verilmiştir.» kavlindeki hitâb ise umûmîdir. Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet edilir ki; Hz. Peygamber yahûdîlere bunu söyleyince; onlar : Bu hitâb yalnız bize mi âittir, yoksa sende bizimle beraber ona muhâtab mısın? dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber; biz ve siz, demişti. Hepimize ilimden pek azı verilmiştir. Denildi ki : Bu hitâb, yalnızca yahûdilere hâstır. Çünkü onlar dediler ki : Bize Tevrât verildi orda hikmet vardır, sen daha önce; kime hikmet verilmişse ona hayırdan pek çoğu verilmiştir, demiştin. Onlara denildi ki : Tevrât'ın bilgisi Allah'ın bilgisinin yanında pek azdır. Çünkü azlık ve çokluk izâfîdir. Kula verilmiş olan hikmet kendisi bakımından pek çok hayır ihtivâ eder. Ancak Allah'ın bilgisine nisbet edildiği zaman bu, pek azdır. (Nesefî, Medârik, IV, 66-68)

Denildi ki : Rûh, Kur'an'ın kendisidir. Çünkü Allah, ona «rûh» adını vermiştir ve kalblerin yaşaması ona bağlıdır. Denildi ki : Buradaki rûh, insanın yaşadığı ve tabîatına karışmış olan rûhdur. Bu, sözlerin en doğrusudur. Bir topluluk rûhun mâhiyeti hakkında konuştu.

Bir kısmı dediler ki; Rûh kandır. Görmez misin insan ölünce ondan yalnız kan çıkar. Bir topluluk; canlının nefesidir, dediler. Çünkü canlı nefesi tıkanınca ölür. Bir kısmı; rûh arazdır, dediler. Bir kısmı; rûh latîf bir cisimdir, insan onunla canlı olur, dediler. Denildi ki : Rûh; kendisinde aydınlık, güzellik, bilgi, yücelik ve bakânın birleştiği bir toplu mânâdır. Görmez misiniz rûh bulunduğu zaman, insan bütün bu niteliklerle nitelenmiş olur. Rûh gidince, onların hepsi de gider. Hikmet sâhipleriyle sûfîlerin, rûhun mâhiyeti hakkındaki sözleri pek çoktur. Burası onların uzun uzadıya anlatılması gereken bir yer değildir. Sözlerin en doğrusu; rûhun bilgisinin Allah Azze ve Celle'ye havâle edilmesidir. Ehl-i sünnet'in görüşü budur. Abdullah İbn Büreyde dedi ki : Allah Teâlâ rûh konusuna ne mukarreb bir meleği, ne de gönderilmiş bir peygamberi muttali' kılmamıştır. Çünkü âyette : «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» buyuruluyor. Yani Rabbımın kendisine ayırdığı bilgilerdendir. (Hâzin, Lübâb, IV, 67-68)

İyi bil ki : Îcâda konu olan ve vücûdun içine giren her şeyin var olması ve vücûd kazanması; ya maddesiz ve müddetsizdir ki bu, mücerred nesneler gibi sonradan ibdâ' edilen şeylerdir. Bunlar her yönden bilfiil var olanlardır. Var olması için beklenen bir an yoktur. Bunlar, ilâhî isimlerin tezâhürleridir. Bu isimlerin hareketiyle zaman tayyün eder. Ya da bir madde ve müddet içerisinde var olanlardır ki bunlar, muhdesler diye isimlendirilir. Bunlar unsurlar ve unsurlardan oluşan birleşiklerdir. Bir kısmı da maddesizdir, ancak müddet içerisinde var olur. Denildi ki : Bu kısmın varlığı yoktur. Çünkü müddet içinde meydana gelen her şeyin mutlakâ bir maddeden meydana gelmesi gerekir. Ancak nâtık nefislerin sonradan var olduğunu söyleyenlerin fikri müstesnâdır. Geriye kalan bu kısımlar Allah'ın, Allah ehlini haberdâr kıldığı şekilde, değişen ve anlamı farklı olan isimlerin tezâhürlerinden ibârettir. Dâvûd el-Kayserî (Kuddise Sirruhu) şöyle zikretmiştir. O der ki : Şeyhim ve dayanağımın Fâtiha sûresinin tefsîrinde şöyle dediğini gördüm. Yaratma (halk) âlemi; göz, rûh ve beden yönünden meydana gelişin görüldüğü âlemdir. Emir ise, ilim ve vücûd âlemidir. Yaratma âlemi emir âlemine tâbidir. Çünkü aslı ve başlangıcı odur. Allah Teâlâ bunun için «De ki : Rûh Rabbımın emrindendir.» buyurmuştur. Ey mü'minler ve kâfirler size bilgiden çok azı verilmiştir. Duyular kanalıyla elde ettiğiniz bilgilerden çok azının bu gibi konulara taalluku mümkündür. Nazarî bilgilerin akıl yoluyla elde edilmesi, cüz'î şeylerin ihsâsından faydalanılarak elde edilen zarûriyyâttandır. Bunun için denilmiştir ki : Hissini kaybeden bilgisini de kaybetmiştir. Belki de eşyânın çoğunu his idrâk etmez. Ve kendiliğin-

den herhangi bir bilgi halinde kavrayamaz. Bu da gösteriyor ki; rûh, bizzât bilinmesi mümkün olmayan bir şeydir. Ancak iç içe bulunduğu şeylerden ayırd edilebilmek için arazlarıyla bilinir. Denildi ki : «Size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» ifâdesindeki hitâb, umûmîdir. Nitekim Hz. Peygamber yahûdîlere bunu bildirince onlar; bu hitâb yalnız bize mi, yoksa sen de bizimle beraber misin? demişlerdi. Hz. Peygamber : Size ve bize bilgiden çok az şey verildi, buyurmuş. Bunun üzerine yahûdîler demişler ki : Ne tuhafsın, bir an geliyor, «kime hikmet verilmişse ona pek çok hayır verilmiştir,» diyorsun ve bir an da böyle diyorsun bu nasıl olur? İşte bunun üzerine şu âyet-i kerîme nâzil oldu : «Yeryüzünde bulunan bütün ağaçlar kalem olsaydı ve denizlere yedi deniz daha eklenmiş olsa Allah'ın kelimeleri tükenmezdi.» (Lokmân, 27) Yahûdîlerin sözü merdûd ve bâtıldır. Çünkü kadîmin bilgisi yanında, hâdisin bilgisi çok azdır. Kulların bilgisi sonludur. Allah'ın bilgisi sonsuzdur. Sonsuzun sonluya nisbeti büyük bir denize karşılık bir damla nisbetindedir...

Fakîr (İsmâîl Hakkı Bursevî) der ki : Rûh, sultânî ve hayvânî olmak üzere ikiye ayrılır : Birincisi, emir âlemindendir ve ona «müfârık rûh» da denir. Çünkü bedenden ayrılmaktadır ve bedene ilişkisi yönetme ve tasarruf ilişkisidir. Bedenin fenâ bulmasıyla birlikte o fenâ bulmaz. Bunun yerleşme mahalli kalbin kozalaksı kısmıdır. Kalb, melekût âlemindendir. Hayvânî rûh ise yaratılış âlemindendir. Buna akıl ve nefis de denir. O, bedenin bütün organlarına sirâyet etmiştir. Ancak en büyük etkinliği kandadır. Çünkü onun zuhûr yeri, en kuvvetli olarak kandır. Belirleniş mahalli ise beyindir. Hayvânî rûh, ancak sultânî rûhun bu hissedilir iskelete ilişmesinden sonra meydana gelmiştir. Ve o, sultânî rûhun nûrlarının yansımasından oluşmuştur. Fiil ve hareketlerin başlangıç yeri odur. Hayat canlının her tarafında gizli ve saklıdır. Ancak his, hareket, ilim, irâde ve diğerleri vâsıtasıyla gösterdiği eserlerinden bilinir. Rûh olmasaydı, insandan zuhûr eden muhtelif etkilerin hiç birisi sâdır olmazdı. Çünkü o, zâtın yanında sıfat mertebesindedir. Nasıl ilâhî fiiller zâtın sıfatla birleşmesi üzerine binâ ediliyorsa; insânî fiiller de, sultânî rûhun hayvânî rûhla birleşmesi üzerinde toplanmaktadır. Nasıl ilâhî sıfatların kemâliyyeti, Zât-ı Ahadiyye'nin görünmezliklerinin içinde bulunuyorsa ve bu fiil ve eserlerin varlığından önce mevcûd ise; aynı şekilde hayvânî rûh da kuvve halinde sultânî rûhun içinde mevcûddur. Onun bedene ilişmesinden önce vardır. Sen bunu bildikten sonra; Hz. Peygamberin : Allah'ın velîleri ölmezler, ancak bir diyârdan diğer bir diyâra intikâl ederler, kavlinin mânâsına vâkıf olursun. Çünkü intikâl sıyrılma gibidir. Tâm bir fenâ halidir. Rûhun beş hali vardır : Birincisi; adem ha-

lidir. Allah Teâlâ'nın «İnsanın üzerinden bir devir geçti.» kavli ile kasdedilen budur. İkincisi; rûhlar âlemindeki var oluş halidir. Nitekim Allah Teâlâ, rûhları bedenlerden iki bin sene önce yarattığını bildirmektedir. Üçüncüsü; taalluk halidir. Nitekim Allah Teâlâ : «Ona rûhumdan üfledim.» buyurmaktadır. Dördüncüsü; ayrılış halidir. Nitekim Allah Teâlâ : «Her nefis ölümü tadacaktır.» buyurmaktadır. Beşincisi; geri getiriliş halidir ki Allah Teâlâ : «Onu tekrâr eski haline döndüreceğiz.» buyurmaktadır. Adem halinin faydası; kendi nefsinin sonradan meydana geldiğini, Sâni'in ise kadîm olduğunu bilmeye yarar. Rûhlar âleminde vücûd bulma halinin faydası, Allah'ın Kadîr, Hayy, Alîm, Vücûd, Semî', Basîr, Mütekellim gibi zâtî sıfatlarını bilmeye yarar. Bedene taallukun faydası, ğayb ve şehâdet âleminde cüz'î ve küllîlerin bilgisini tâm olarak elde etmeye yarar. Rûhun bedene üfürülmesinin faydası; Rezzâk, Tevvâb, Ğaffâr, Rahmân, Rahîm, Muîn, Muhsin, Vehhâb gibi fiilî sıfatların bilgisini elde etmeye yarar. Ayrılık halinin faydası ise; bedene eşlik etmesi ve bedenin katındaki zevkleri tatmış olması netîcesinde meydana gelen kötülükleri def'etmeye yarar. Tekrâr döndürülme halinin faydası ise, uhrevî nimetlerin elde edilmesidir. Te'vilât en-Necmiyye'de bildirilir ki : Allah Teâlâ pek çok âlemler yaratmıştır. Bazı rivâyetlere göre üç yüz altmış altı bin âlem yaratmıştır. Ancak bu âlemlerin hepsini, halk ve emir âlemi olmak üzere ikiye inhisâr ettirmiştir. Bunun için, «Yaratma ve emir O'nundur.» buyurmaktadır. Beş hâsse olan görme, duyma, koklama, tatma ve dokunma duyusuyla bilinen dünya âlemine halk âlemi adı verilmiştir. Bâtınî beş duyu ile kavranan âleme ise —ki bu; akıl, kalb, sırr, rûh ve hafâdır— âhiret âlemi adı verilmiştir. Emir âlemi Allah'ın rûhun bakâsı için yarattığı ilk büyükler âlemidir. Akıl, Kalem, Levh, Arş ve Kürsî, Cennet ve Cehennem de emir âlemindendir. Çünkü bunları «kün» ol, emriyle hiç bir vâsıta olmaksızın yoktan yaratmıştır... (İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 451-453)

Yukarılarda da geçtiği gibi, rûh denildiği zaman başlıca üç nokta-i nazar mülâhaza edilegelmiştir. Kendisiyle hareket edilen yani hareket mebde'i, kendisiyle yaşanan, yani hayat mebde'i, kendisiyle idrâk edilen, yani idrâk mebde'i. Hareket mebde'i mülâhazasıyla rûh, maddenin tâm mukâbili olarak kuvvet demek olur. Madde veya kuvvet demek olur. Madde veya kuvvet, madde veya rûh denildiği zaman bu mülâhaza kasdedilir. Bu mânâ, rûhun en genel olan mânâsıdır. Meselâ elektrik bu mânâca bir rûh ve hareket ettirici, her kuvvet bir rûh demektir. Hayat mebde'i mülâhazasıyla rûh ise, bundan daha özeldir. Zirâ hayat kuvveti, mutlak kuvvetten daha özeldir. Fakat bunda da

iki mülâhaza vardır. Birisi en genel mânâsıyla hayattır ki nebâtî hayata da şâmil olur. Bu mânâcadır ki genellikle nebâtlara da rûh ıtlâk edildiği vâki'dir.

Birisi de meşhûr mânâsıyla hayat, yani canlılık hayatıdır ki insan hayatı ile son bulur. Bu mânâca rûh, nebâtî rûhtan daha özel ve binâenaleyh onu da mutazammındır. Sonra idrâk mebde'i, yani ihsâsa eşlik eden basît vicdândan ma'rifet, taakkul, ilim, irâde, kelâm ve sâire gibi en yüksek derecelere kadar alelumûm şuûr hâdiselerinin ve binâenaleyh bir ma'nevî hayatın medârı olmak mülâhazasıyla rûh gelir ki, rûhun en mümtâz haysiyyetini ifâde eden bu mânânın en bâriz tezâhürü, insan nefsinde tecellî ettiğinden buna «insanî rûh» adı verilmiştir. Nefs-i insanîyi rûh-i hayvanîden temyîz ettiren ve insanî ma'rifeti hakka ulaştırarak kendini ve gayrını bildiren bu rûh hakkında «Ve ona rûhumdan üfledim.» buyurulmuştur. Biz bunu kendisiyle duyar, vicdân, irâde, taakkul, bâtınî kelâm eserleriyle tanırız. Her insanda bu rûhun bir lemhası bulunduğunda şüphe yoksa da insan nefsinin bunun aynı olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Fakat rûhun hakîkatı, insan gerçeğinin mâverasında olmasa idi; insan, tek tek eşyâdan hiç bir hakîkatı idrâk edemez veya bütün hakîkat, insandan ibâret olmak lâzım gelirdi. Halbuki insanın bilmedikleri pek çoktur. Ne kadar az olursa olsun bildiği de yok değildir. Binâenaleyh idrâkin başlangıcı olan rûh, insanın cismânî hayatında bedenine nefholunan hevâ, zıyâ, harâret gibi hayat-ı ma'neviyyesinde nefsine nefholunan bir mebde'dir. Ki insan nefsinin hidâyet ve dalâletteki hissesi, bunun nefhi derecesiyle mütenâsibtir.

«De ki : Rûh, Rabbımın emrindendir.» Burada emir, umûrun müfredi, yani şe'n, iş. Yahut evâmirin müfredi, yani kumanda mânâsına gelir. Müfessirlerin bir çoğu (من) i beyâniyye veya teb'îziyye, emir, şe'n, emrin Rabba izâfeti, ilmi ihtisâs mânâsına olmak üzere şöyle tefsir etmişlerdir : Rûh, ancak Rabbımın bileceği iştendir, rûhun hakîkatı öyle umûrdandır ki ilmini Allah Teâlâ kendisine tahsîs etmiştir. Bu sûrette cevab; «İlim, ancak Allah katındadır.» denilmiş gibi olur. Eğer rûhtan suâl; niçin herkese aynı derecede rûh verilmiyor? diye herkesin ahvâl-i rûhiyyesindeki ihtilâfın hikmetinden suâl olursa, bu tefsire diyecek yoktur. Çünkü bu cihet, yaptığından sorumlu olmayan Allah Teâlâ'nın mücerred meşiyyet-i Rabbâniyyesine âit olduğundan ancak O'nun bileceği bir iştir. Âyetin devâmında «istersek» buyurulması da bununla alâkadârdır.

Lâkin rûhun hakîkatı veya ahkâmı nokta-i nazarından suâl mülâhaza olunduğu zaman; bu cevâbda hiç bir şey bildirilmemiş dene-

mez. Bilakis bunda rûhun künh-ü hükmüne müteallik bütün metafizik münâkaşaları kesip atan bir tarîf verilmiştir. Şöyle ki «O'nun emri, bir şeyi murâd edince, yalnızca ol, demektir, o da oluverir.» âyeti mûcibince, Rabbın emri, bir şeyi irâde edince Allahın işi başka hiç bir şart ve sebebe muhtâç olmaksızın mücerred ol, demekle olduruvermekten ibâret bir emirdir. İbdâ'a âit bir fiildir. Bir îcâb ve te'sîrdir ki; «Bizim emrimiz ancak bir göz açıp kapamadır.» kavlinin medlûlü üzere basît bir göz lemhasının ifâde ettiği ânî bir irâde veya şuûr şe'ni gibi vâhiddir. Binâenaleyh rûhun, Rabbın emrinden olması; Hak Teâlâ'nın mücerred «ol» emrinden ibdâ' olunan ve başka bir unsur ve menşe'i bulunmayan bir Rabbânî bedîa olması demek olur. Birtakım müfessirler de bu mânâyı tercîh etmişlerdir.

Bu mânâda belli ki emir, fâiline muzâftır. (من), ibtidâiyye olduğu takdîrde rûh, emrin eseri olan basit ve ibdâ' edilmiş bir mahsûs cevher olarak mülâhaza edilebilir. (من) beyâniyye olduğu takdîrde ise rûh, Rabbın emri cinsinden sâf bir fiil, bir mahsûs te'sîr demek olur. Burada şöyle meşhûr bir suâl vardır. Allah her şeyin yaratanı ve her şey, Allah Teâlâ'nın tekvînî emri ile mükevven ve mahlûk olduğu cihetle bu mânâ; rûh, eşyâdan bir şey veya ef'âlden bir fiildir, demeğe müsâvî olmaz mı? Ve o halde bununla rûhun husûsiyyetini ifâde eden bir ta'rîf verilmiş olduğu nasıl söylenebilir? Yukardaki beyânâtta bu suâli ortadan kaldıran kayıdlar ve işâretler yok değildir. Bunu daha ziyâde bir vuzûh ile anlamak için de «Dikkat edin, yaratma ve emir O'nundur.» yüce kavlini nazar-ı dikkate almak iktizâ eder. Görülüyor ki bunda emir, halka tekâbül ettirilmiştir. Bunda ise iki vecih vardır : Birisi halk, takdîr, yani mikdâr ve kemmiyet vermek mânâsı i'tibârıyla madde ve cisimleri var etme ve îcâd etmedir. Mutlâk îcâd anlamında kullanılması, umûmîleştirilmesindendir. O halde buna mukâbil emir, maddeye mukâbil ve hacimsiz olarak mülâhaza edilen alel'umûm kuvvetler gibi mücerred olan şe'nleri gerekli kılan fiil ve te'sîrdir. Nitekim Âdem hakkında «Onu topraktan yaratmış sonra ona ol, demiştir de o, oluvermiştir.» buyurulması bu farkı gösterir.

İkincisi; emirde kumanda mânâsının esâs olmasıdır. Bu cihetle emir, halkedilen bütün mahlûkât üzerinde cereyân eden ve edecek olan tasarruf ve hâkimiyyet işleriyle bu işleri meydana getiren îcâb ve te'sîr fiiline muntâbık olur ki rubûbiyyet sıfatının tecellîsi bununladır. «Sonra Arş'a yöneldi. İşi yönetir.» buyruğu da bunu müş'irdir. Şu halde halk; emrin tatbîk yerini vücûda getiren fiil, emir de; mahlûkâtın cebrî veya irâdî terbiye ve işlerini ifâde eden fiildir. Ve rûhun ta'rîfindeki emir, halka mukâbil olan bu Rabbânî haysiyyeti ifâde için bil-

hâssa Rabb ismine muzâf kılınmıştır. Maamafih bu izâfet, rûhun bütün kuvvetlere şâmil olan genel anlamını temyîz ettirirse de hâs mânâsıyla rûhun ancak cinsini iş'âr eder. Bu cins içinde husûsî mânâsı ile rûhu tanıtacak olan husûsiyyet ise Rabbın nefs-i mütekellim vahdehû'ya olan izâfetidir. (ربّی) Şu halde Rabbın emri rûhun cinsi, Rabbın nefs-i mütekellime izâfet-i mahsûsası da faslı mesâbesinde olarak hakîkatına müteallik bir haddini ifâde eden ta'rîfini vermiş olur. Mânâ şu olur :

Rûh; benim mâlikim olup beni terbiye eden Rabbımın bütün mahlûkât üzerindeki rubûbiyyetinin emrinden bir emirdir ki bana kendimi ve Rabbımı tanıtır. Demek ki bir rûh tasavvurunda esâs şu üç şu'ûrdur. Ben, emir, Rabb. Ve rûh, işte ben'e Rabbın bir özel te'sîri ile izâfetini ifâde eden emirdir. Bu özel izâfet, bu emir olmayınca kimse kendini duymaz, herkes bu izâfî nisbetin husûsiyyetine göre kendini duyar. Kendini duymayanda rûh olmaz. Kendini tanımayan o izâfî nisbetten hissesine göre rûhu duyar, rûhu duyan Rabbını duyar. Bundan dolayıdır ki rûhu Rabb zannedenler, Rabba rûh diyenler, teslîse sapanlar olmuştur. Onun için «Rabbımın emrindendir.» cevabında bu yanlışlar da tashîh olunarak anlatılmıştır ki ne ben ne rûh, Rabb değildir. Rûh benim Rabbımın emrindendir.

Burada şâyân-ı dikkat mühim bir nokta daha vardır. «De ki : Rûh, Rabbımın emrindendir.» hitâbında, Rabbın muzâfun ileyhi olan nefs-i mütekellim zamîri olan (ی) evvel-emirde Rasûlullah'ın benidir. Ona olan izâfet-i Rabbâniyye, hakîkat-ı Muhammediyye'de tayyün eden tecelliyât ise «Şüphesiz ki O'nun senin üzerindeki lutfu pek büyüktür.» diye tasrîh olunacağı üzere çok büyük olduğundan bu nokta-i nazardan izâfetin ifâde ettiği ta'rîf, Rûh el-Kudüs ve Rûh el-Emîn ıtlâk olunan Cibrîl'i dahi mazmûnuna alan yüksek bir cem'iyyeti hâizdir. Bu haysiyyetle «Rabbımın emrindendir.» ta'rîfinden tasavvur edebileceğimiz mânâ şu olur : Rûh, beni terbiye eden, ez-cümle bana vahiy ve risâlet veren, beni isrâ ile mi'râca yükselten, beni Makâm-ı Mahmûd'a gönderen ve bana Kur'ân'ı indirmekte bulunan Rabbımın emrinden bir emirdir ki ben kendimi ve Rabbım Hak Teâlâ'yı onunla bilirim.

«Ve size ilimden ancak biraz verildi.» Hiç verilmedi değil fakat az. Bildiğiniz de az, bilişiniz de azdır. Çünkü hâdistir, izâfîdir. Sofistlerin dediği gibi hiç bir şey bilmez değilsiniz, bazı müddeîlerin dediği gibi bütün hakîkatı bilir de değilsiniz, haktan, bazı şeyler bilirsiniz ammâ, hakîkatın bütün derinliğiyle değil, bazı şekilleri ile, rûhunu zun mertebesine göre, Rabbınızı tanıyacak vazîfelerinizi anlayacak

kadar nisbî bir sûrette bilirsiniz. Binâenaleyh rûh hakkında bilebileceğiniz de bu kadardır. (Elmalılı Hak Dini Kur'an Dili, V, 3198-3203)

Modern psikiyatrinin rûh ile ilgili görüşlerini ve tarihî gelişimini özetleyen A. Songar diyor ki :

Galenus ve Eflâtun zamanında bedende i'mâl edilen, fakat bedenden ayrı bir rûha inanılıyordu. Hazım kanalından giren gıdâların «vena portae» yoluyla karaciğere geçmesi neticesi burada «rûh» i'mal edilmekte idi. Bu rûh bütün venalarla vücûdu dolaşarak çeşitli bölgeleri besler, bir kısmı ise sağ ve sol kalbler arasındaki bölgeyi, septum'u aşarak sağ kalbden sol kalbe geçer, burada akciğerlerden gelen materyel ile karışmak sûretiyle bu tabiî rûhdan hayatî rûh meydana gelirdi. Tabiî rûhun arterler, kırmızı kan damarları içinde dolaştığı ve vücûdu ısıtmak gibi vital hizmetleri îfâ ettiği kabul ediliyordu.

İşte bu vital rûhun bir kısmı beyin kaidesine geçiyor, rete mirabile (mucizevî ağ) adı verilen damar şebekesinde bir çeşit distillation'a, damıtılmaya tâbi tutuluyor, kafa kaidesinin deliklerinden gelen hava ile karıştıktan sonra «psişik pneuma» halinde beyin boşluklarında (ventriculus'larda) muhâfaza ediliyordu. Kafatası açıldığı zaman müşâhede edilen beyindeki nabız gibi atma hali de beynin, kafatasının müteaddid delikleri hâvî kaidesinden havayı çekebilmek için yaptığı aktif pompa hareketleri olarak tefsîr ve telâkki edilmişti. Beyin boşluklarındaki, ventriculus'lardaki bu psişik pneuma çevre sinirleri yoluyla duyu organlarına ve kaslara gönderilmekte ve bu sûretle gerek hissî ve gerekse harekî fonksiyonlar îfâ edilmekte idi.

İskenderiye tabâbeti, Galen'in görüşlerine ilâveten, beyin boşluklarını, ventrikülleri önden arkaya doğru üç kısma ayırmıştır. Bu üç boşluklu beyin rûhun mâbedî olarak telâkki ediliyor ve birincisine «vestibulum», ikincisine «consistorium», üçüncüsüne ise «apotheca» adı veriliyordu. İntibâları toplayan, duyu fonksiyonları ile ilgili önbeyin birinci boşluğa, icrâ organı, motor fonksiyonları îfâ eden arka beyin ise üçüncü boşluğa tekâbül ediyordu.

Gregor Reich, 1504 senesinde yaptığı bir diagramla gene üç ventrikül göstermiş, ön ventrikülün ön kısmına koku, işitme, tad alma gibi duyumları, arka kısmına ise hayâl kurma diyebileceğimiz «phantasia» ve «imagination» melekelerini yerleştirmiştir. Ön ventrikülü orta ventriküle bağlayan bir kısım vardır ve orta ventrikülde de düşünce, muhâkeme yer almıştır. Arka ventrikül ise bir «hâfıza deposu» halindedir.

XIX. yüzyılın başlarında, 1805 de, Viyanalı Franz Joseph Gall'in müşâhadeleri ile başlayıp, 1901 - 1907 seneleri arasında büyük nöro-

fizyolog Sherrington'un «uyarılabilen beyin maddesi» ni keşfetmesi ile «rûhî fonksiyonlar» beyin boşluklarından kurtulup bizzât beyin maddesine oturtulmuş, böylelikle beyin de bir pompa, bir torba veya balon olmaktan kurtulmuştur.

Görülüyor ki, tâ Eflâtun devrinden ve İskenderiye tabâbetinden günümüze kadar gelen bir akım «soma» (beden) nın bir fonksiyonu olan tâlî bir «psyche» (rûh) üzerinde durmuş ve müsbet ilimlerin, biyoloji ve psikoloji'nin normları içine giren, dolayısıyla «normal» sayılan birtakım fenomenleri inceliyegelmiştir.

Fakat, bu inceleme ve araştırmalar, insanların bazan bir çeşit sevgi, intuition veya hissetme ile, bazen de «anlaşılmaz olaylar» tarzında bizzât müşâhede ederek gördüğü birtakım fenomenleri izâh etmekten uzak kalmış, hattâ «paranormal» adını taktığı bu fenomenlere dokunmaktan dahî çekinmiş, çoğu zaman onları yok farzetmiştir. Ne çâre ki hâdiseler, gerçekler inâdçıdır ve arkamızı dönmekle yok olmazlar; aksine, kendilerini zorla kabul ettirirler. Bütün ilim adamlarına rağmen insanlar gene de en sevdikleri bir kimsenin bir anda ellerini dahî sürmekten çekinecekleri bir «cesed» haline gelmesine neyin sebep olduğunu, ondan neyin eksildiğini sormaktan geri durmamışlardır. Şurada veya burada bir kimse içine doğan bir şeyin sonradan gerçekleşiverdiğini, bir başkasının ne düşündüğünü veya ne yaptığını hissediverdiğini görmüş, bunun sebebini, mekanizmasını düşünmüş, ancak, devirlerinin «ilim adamlarının» arkasını döndükleri bu hâdiseler asırlar boyu birtakım sihirbâzların elinde halkı istismâr vâsıtası olarak kalmıştır.

Paranormal fenomenlere dâir ilk aklî ve ilmî izâha insanlığın görüp göreceği en yüksek zekâ'da, büyük İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed'de rastlıyoruz. Ebu Cehil eline bir mikdâr ufak taş alır, avucunu kapatarak : Peygambersen avucumda ne kadar taş var bil, diye sorar. Aldığı, asırlar sonra değerinden hiç bir şey kaybetmeyen cevab : Evvelâ sen kendin say, ben de bileyim... Ve ilâve eder : Bu bir ilimdir, bu ilmi bilen herkes de bunu bilir... İstenen ve izâh edilmek arzu buyurulan şey şu idi : Birisi bir hâdiseyi veya eşyâyı bilirse bu bilgi onun zihninden başkasına aktarılabilir. Bu, telepati'nin bugün, materyalist veya rûha inanan bütün çevrelerce kabul edilen bir izâh şeklidir.

İslâm âlemi büyük mistiklerin menkıbeleri ile doludur. Buna karşılık engizisyonun karanlığından ve zulmünden kurtulmaya çalışan Batı dünyasında Rönesans ile birlikte bu konunun önemli temsîlcilere kavuştuğunu görüyoruz. Meselâ İtalya'da Campanella, başka insanların fikirlerini hava vasıtasıyla idrâk eden süje'lerden bahsetmek-

tedir. Occultisme (gizli ilimler) adı altında toplanan ve hâlâ sihirbâzların inhisârında olan paranormal fenomenler XVIII. asırda Mesmer'in kurduğu magnétisme animale okulu ile derli toplu bir hal almış, o zamana kadar dinî ve mistik yollarla, çok defa kendiliğinden zuhûr eden fenomenler ilk defa tecrübî olarak elde edilir ve incelenir olmuştur. Böylece, Mesmer ve arkadaşları ve uyurgezerliğin kâşifi Puységur, Parapsikoloji'nin temellerini atmışlardır. Manyetizmanın ilim çevrelerine kabul ettirilmesi için yapılan çeşitli mücâdelelerle hemen hemen bir asır bir zaman geçmiş ve nihâyet İskoç hekimi Braid'in uykuyu manyetizörlerden farklı bir yolla elde ederek hipnotizmayı keşfetmesi, bu metodu ilim çevrelerine de kabul ettirmeye yol açmıştır.

XIX. asrın ortalarında Amrika'dan Avrupa'ya yeni bir akım sirâyet eder : Ispritizma. New York'da, Hydesville'de, çocuk denecek yaşta iki genç kız, Fox hemşireler bu akımın yaratıcısı oldular. Dönen masalar, celseler esnâsında beliren darbelerle rûhların konuşması, birçok medyumluk iddiâları XIX. yüzyılı hayli meşgûl etmişti. Nihâyet 1882 de İngiltere'de bu mevzû üzerinde çalışmak gâyesiyle «Society for Psychical Research» (SPR) isimli bir cemiyet kuruldu. Bu cemiyetin kuruluşu parapsikoloji için bir dönüm noktası oldu. Devrin birçok tanınmış ilim adamı bu cemiyetle ilgilendi. Hattâ büyük psikolog Bergson, bir süre SPR'e başkanlık bile yapmıştır. Bir taraftan hipnoz ilim çevrelerince kabule mazhar olur ve Charcot, Bernheim, Babinski gibi büyük hekimler hipnozu bir metod olarak kullanmaya başlarken, hipnoz zemininde tezâhür eden clairvoyance, telepati gibi tezâhürler pek ihtiyâtla karşılanıyor, hattâ positivizm ve materyalizm baskısı altında red dahi ediliyordu. Psikoloji, bu ilk gelişme devrelerinde paranormal fenomenlere tamâmen arkasını döndü. Hele Freud psikanalizi, hipnozu da sahneden uzaklaştırınca parapsikoloji konularına karşı ilim adamlarının dikkati büsbütün yok oldu.

Duke Üniversitesi profesörlerinden Rhine'ın istatistik metodlarını geliştirerek paranormal hâdiseleri normal, yani medyum diye şöhret yapmamış kimseler üzerinde incelemesinden sonra yeni bir çığır açıldı. Bugün dünyanın dört tarafında gerek üniversiteler, gerekse üniversite dışında inanılır, itimâd edilir, ilmî haysiyeti olan kişilerin kurduğu topluluklar, araştırma cemiyetleri, parapsikoloji ile yakından meşgûl olmaktadırlar. Birçok üniversitelerde, parapsikoloji konularında doktora tezleri kabul ve teşvîk edilmektedir.

Parapsikoloji bu gelişmeler içinde iken, kendisine karşı ortaya atılan birçok ciddî kritiklere de cevap vermek durumunda idi Bunları şöyle toparlayabiliriz :

1) Parapsikolojik fenomenler diğer ilmî fenomenlerle aynı sınıfa sokulamadıkları gibi, bilinen tabîat kanunlarının esâslarına uygun olarak izâh da edilemezler; hattâ bu kanunlar paranormal fenomenlerin mevcûdiyeti iddiâlarını dahî nakzederler.

Bu itirâz bütün hâdiselerin, vâkıların tanındığı, tekmil tabîat kanunlarının bilindiği noktasından hareket etmekle esâsen sakattır. Fizik kanunlarının mâhiyetlerini tanırsak onlara isnâd edilen «değişmezlik» den çok uzak olduklarını hemen görürüz. Aslında bu kanunlar müşâhede edilen bazı vâkıalardan çıkarılan netîcelerin teşmîlinden ibârettirler ve bu görüşle, birer istatistik sonuç olmaktan ileri gidemezler. Bu çeşit genellemelerin matematik kanunlarında dahî her zaman geçerli olmadığını, bir hududa kadar câri olan bir kanuniyetin o noktadan itibâren ortadan kalktığını şu misâlle gösterebiliriz : Matematikte, kendisinden başka bir sayıya tâm olarak bölünemiyen sayılara «asal sayı» dendiği ma'lûmdur. Bir milyara kadar olan bütün asal sayılar bilindiği halde, dâimâ asal sayı veren bir formül bulma gayretleri bugüne kadar netîcesiz kalmıştır. ($N^2 - n + 41$ = asal sayı) formülü 1'den 40'a kadar bütün sayılar için doğru netice vermiştir. (n) yerine 1'den 40'a kadar hangi sayıyı koyarsak çıkacak olan sonuç kendinden başka hiç bir sayıya bölünemez. Ancak (n = 41) olduğunda artık asal sayı çıkmamaktadır. ($n^2 - 79\,n + 1604$ = asal sayı) formülü ise (n = 79) a kadar geçerlidir. Görülüyor ki pozitif ilimlerde «tekten tüme gidiş» yani «genelleştirme» metodu ile kesin netîcelere varılamamaktadır.

Belirsizlik prensibi ile bu kanunların karşısına dikilmiş olan Heisenberg, «öyle bir noktaya varmış bulunuyoruz ki, hakîkat bir duman halinde kayboluyor; madde parmaklarımızın arasında kayıyor.» demektedir. Kâinâtın hesaplanan yoğunluğu 10^{-30} gr/cc dür. Yani, milyon kere yüz milyon kilometre küplük bir hacme ancak bir gram madde düşer, o da varsa!... Madde kendisine yaklaşıldıkça yok olmakta, elektron seviyesine inildiği zaman ise ortada bir enerji dalgasından başka bir şey kalmamaktadır. Bu ise fizikte bir dualizme, tıpkı biyolojideki rûh —beden ikilisi gibi bir madde— enerji ikilisine sebebiyet vermiştir. Artık fizikte zerreleri ve dalgaları hemzaman (senkron) olarak işe karıştırmak gerekmektedir. Şimdiye kadarki fizik kanunlarını alt üst eden bu görüşü müsbet ilim rahatlıkla kabul etmiş, fakat bunun biyolojideki mukabili diyebileceğimiz rûh - beden ikilemesine arkasını dönmüştür. Nasıl enerji maddenin bir mahsûlü değilse rûh da bedenin bir mahsûlü ve fonksiyonu olamaz.

2) İlim, bir fenomenin kimin tarafından, nerede ve ne zaman

olursa olsun tekrârlanabilmesini ister. Paranormal fenomenlerin bu tarz tekrârlanabilmek imkânsızlığı bu fenomenleri ilmî tetkik dışında bırakmıştır. Halbuki, birtakım fizik hâdiseleri tekrârlayabilme imkânını bize veren, onlara âid dış şartları ve kanuniyetleri tanımamız, tamâmen bilmemizdir. Kaldı ki, aslında tekrârlanabilen hiç bir şey yoktur. Bir tecrübeyi tekrârlamaya giriştiğimiz anda onu müşâhede eden bize, tecrübeciye kadar her şey ilk tecrübedeki halinde değildir. Zaman, dolayısıyla hâdiseler bir daha geri döndürülemeyecek sûrette akıp gitmektedir. İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından zabtı, tarihte bir defa olmuştur ve tekrârlanamaz; ama tarih bir ilimse bu da ilmî bir vâkıa ve bir gerçektir.

3) Bu tenkidlerden başka, meselâ bütün hâdiseleri duyularımıza inhisâr ettiren ve bir «duyular dışı idrâk» i, bütün aksi delillere rağmen kabul etmeyen kimselere rastlarız. Röntgen veya ültraviyole şualarının mevcûdiyetini, onların birtakım vâsıtalarla tesbîtinden önce birisi iddiâ etse idi, bu da parapsikolojinin bir bahsi olarak «ilim dışı» ilân edilmeyecek mi idi? Gene bu itirâzlar arasında «dine itibâr kazandıran yeni bir çığırın açılması» korkusu da yatmaktadır. Hiç korkmasınlar. Zâten modern fizik, kâinâtın mekanik telâkkîsini çoktan yıkmıştır. Maddelerin birbirini çekmesini izâh için hiç bir mantıkî delil yokken, sâdece «eşyânın tabîatından» olarak peşinen kabul edilen bu çekim kuvvetinin bir an için aradan çıktığını tasavvur edersek, o anda bütün gezegenler, bütün yıldızlar dağılırken bütün atomlarda elektronlar ve çekirdek birbirinden kopacak, dünya atmosferini tutamaz olacak, dağ, taş, deniz, her şey savrulacaktır. Diğer taraftan, bu çekim kuvveti ile yıldızların samanyolu merkezine, gezegenler ve dünyanın güneş merkezine, elektronların çekirdeğe düşmesine mâni olan şey, dönme hareketlerinden doğan santrifüj (merkezkaç) kuvvettir. Bu da, «isbât ihtiyâcı olmayan bir vâkıa» olarak kabul edilir. Ama bütün bu dönen kâinâta ilk hareketi veren ve devâm ettiren kuvvet çekildiği gün, zerreler birbirine doğru koşacaklardır. Artık dağılma bitecek, dönüş başlayacak, böylece elektron çekirdek üzerine düşerken dünya, ay, güneş, yıldızlar bir araya dürülecektir. Kur'an-ı Kerîm'de Allah şöyle buyuruyor : «O gün ki, Semâyı, kitabların sahifesini dürer gibi düreceğiz. İlk yaratışa başladığımız gibi, yine onu iâde edeceğiz; üzerimize aldığımız bir vaaddır ki, muhakkak yapacağız» (Enbiyâ, 104)... Büyük fizikçi George Gamow bu iki ihtimâli şu sözlerle ifâde ediyor : «Biz içindeki her cismin pratik olarak bir nükleer bomba sayılabileceği bir dünyada yaşıyoruz. Çünkü, bütün maddelerin atom çekirdekleri, ya parçalanıp dağılabi-

lir, ya da birbirleriyle birleşip kaynaşabilir. Ve her iki halde de korkunç mikdârda enerji bir anda serbest kalır.»

Milâttan sonra 1432 senesinde, Batılı din adamları arasında atın ağzındaki dişlerin sayısı hakkında bir tartışma başlamıştı. Harâretli münâkaşalar 13 gün durmadan, şiddetle devâm etti. Bütün eski kitaplar, kayıdlar karıştırıldı ve oralarda o zamana kadar hiç duyulmadık, harikulâde allâmelikler gösterildi. 14 üncü günün başında, genç ve zekî bir râhip, kendisine de bir cümlecik söylemek için izin istedi : «Tartışmalardaki derin irfân ve ilmî hakîkatleri bir tarafa bırakalım da bir at bulup ağzını açarak sayalım, bakalım kaç dişi varmış!...» Bunun üzerine din âlimlerinin yüksek vekarları fenâ halde incinmiş oldu, râhibe hücûm ettiler, hattâ onu dövdüler ve bu küstâhın şeytâna uyarak yaptığı, mukaddes olmayan bir yoldan hakîkatin bulunabileceği teklifini şiddetle reddedip genç râhibi aralarından kovdular. Günlerce süren münâkaşalardan sonra hepsi ittifâkla «târihî ve teolojik deliller bulunmadığı için atın ağzında kaç diş olduğunun aslâ bilinemeyeceği» ne karâr verdiler.

Pek yakın bir geçmişte, bir fizik âlimimiz, insanların aya gitmelerinin mümkün olamayacağını ilim yoluyla isbât ediyordu. İtirâz götürmez delilleri şunlardı :

1 — Bir füzeyi yerden bir santim kaldırarak dengede tutabilmek için gerekli hesaplar, bilinen matematik usûlleri ile, senelerce çalışılsa bitirilemezdi. Füzeyi aya götürecek hesapların yapılmasına ise bütün insanlığın ömrü yetmeyecekti. Bugün elektronik hesap makineleri bu işi bir çırpıda halledivermiştir.

2 — Belli bir hız aşılınca moleküller o hızla rezonans haline gelecek ve gerek füzenin, gerekse içindeki insanların maddeleri dağılacaktı. Dolayısıyla, böyle bir hıza insanın tahammülü imkânsızdı. Zamanın çürüttüğü bu çok akla yakın (!) delil ve iddiâ bir defa daha, buharlı tren ilk îcâd edildiği zamanlarda ortaya atılmıştı. Odun ateşi ile ısınan sudan elde edilen buharla işleyen o zamanın lokomotifleri insanın dayanabileceği tasavvur edilen azamî hızla (!) gidiyordu... Bugün ışık hızının limit sür'at olduğu teorisi dahi yıkılmış, pekalâ ışıktan daha yüksek hızların kâinâtta mevcûd olduğu kabul edilmeye başlanmıştır.

Parapsikolojik sayılan vâkıalar da böylece yavaş yavaş kendilerini ciddî ilim çevrelerine kabul ettirmeye ve karşılarındaki tenkid, inkâr ve özellikle taassup duvarlarını yıkmaya başlamışlardır. Tıpta ve bilhâssa fizyolojide tecrübe usûlünün kurulmasına önderlik etmiş olan Claud Bernard, XIX. yüzyılın ortalarında şöyle sesleniyordu :

«İlim adamı, aramak keyfi için aramaz; hakîkatı, sâdece hakîkatı aramak için arar. İlim hiçbir şeyi yok etmez, dâimâ arar ve anlamadığı şeylere hiç şaşmaksızın, dimdik bakar. Bu şeyleri inkâr etmekle onları yok etmek mümkün değildir. İnkâr etmek, gözlerini kapayarak «ışık yoktur» demek gibidir. Böyle yapmak ise başını kuma sokarak tehlikeyi geçiştireceğini sanan deve kuşunun kuruntusuna benzer.»

Batı, hür düşüncenin yerleşmesi ve engizisyon devrinin artık çok gerilerde kalması ile bir taraftan positivizme ve diğer taraftan da bunun dışına çıkan ve «paranormal» denen hâdiseleri inceleyen her çeşit düşünce tarzına kapılarını açmış, hattâ bir yerde «sibernetik» bu ikisinin arasını bulma yolunda gayret eder dahi görünmüştür. Bugün, hiç değilse parapsikoloji ve paranormal fenomenlerin etüdü birçok ciddî üniversite ve ilim müessesesinde, yukarda da belirttiğimiz gibi, kendisine ma'kes bulmaktadır.

Hâdiseler artık inkâr edilebilir olmaktan çıkmıştır. Ancak tartışma, bunların izâh tarzları ve sebepleri üzerindedir. Hâlâ rûh - beden münâkaşaları, monizm - düalizm çatışmaları devâm edip gitmektedir.

Materyalist görüşten başka hiç bir düşünceye yer vermeyen sosyalist ülkeler de bu araştırmalardan kendilerini uzak tutamamışlardır. Muannid vâkıalar orada da dikkatleri üzerine toplamış, mümkün mertebe materyalist izâh tarzları içinde kalınmak sûretiyle parapsikoloji çalışmaları yapılmaya başlanmış ve birçok kayda değer netîceye de varılmıştır.

Çok ilgi çekici sonuçlar veren bu çalışmalara kısaca bir göz atıp birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

Organizmayı psişik ve somatik fonksiyonları ile bir bütün olarak ele alan ve merkezî sinir sisteminin, bu bütünün faâliyetlerini düzenleyen en üst seviyelerinin çalışma kurallarını ortaya koyan «Şartlı Refleks Teorisi» nin kurucusu İ. P. Pavlov : «Milet'li Leucippus, asırlarca evvel, sebepsiz sonuç olmadığını, her şeyin mutlakâ bir sebebinin bulunduğunu söylüyordu. Ama çağımızda bile, animal organizmada kendiliğinden faâliyete geçen birtakım kuvvetlerin var olduğundan bahsedilmesine şaşmamak mümkün mü?» sözleriyle biyolojide materyalizmin müdâfaasını yapıyordu. Pavlov'a ve refleksologlara göre insan, düğmelerinin arasındaki irtibâtları henüz bağlanmamış bir işâret tablosu veya sayfaları henüz boş bir defter gibi dünyaya gelir. Birtakım şartlanmalar, dış dünyadan alınan stimuluslar bu işâret tablosunda gerekli bağlantıları yapar, defterin sayfalarını yazılarla doldurur ve böylece insanın rûhî hayatı, davranışları, dış

ortamdan gelen mesajlara karşı reaksiyon örnekleri şekillenir. Bu tablonun bağlantılarını veya defterdeki yazıları ise, belli şartlar altında ve uygun birtakım metodlarla, her zaman değiştirmek, yenilemek, kısacası, bir insanı programlamak mümkündür.

Böylece, katı bir materyalizmin dar çerçevesi içine sıkışıp kalmış olan Sovyetler Birliği'nde on sene kadar önce, Stalin devrinde, her türlü paranormal fenomene âit araştırma yapmak yasak, adetâ tabu idi. Sovyet parapsikolojisinin liderlerinden olan Edward Naumov bu perdeyi aralamış, bütün Sovyetler Birliğini dolaşarak dört yüz altmış konferans vermiş ve bundan sonra birçok ilim adamının bu işe girdiği görülmüştür. Şurasına da hemen işâret edelim ki, bunlar süpernormal veya paranormal olayları bizim anladığımız çizgide görmemekte ve bütün bu hâdiseleri, telepatiyi, kehânetleri, psikokinezileri, zihin kanûnları ile izâh ve isbâta çalışmaktadırlar.

1966 senesinde Karl Nikolaiev'in Moskova ile Sibirya arasındaki telepati tecrübelerinin başarı ile sonuçlanmasından sonradır ki Sovyet halkı, «psi» den söz edildiğini duymaya başlamıştır.

1969 senesinde Nautilus, kutupları kaplayan kalın buz tabakasının altından geçer ve Amerika'lıların bu seyahat sırasında başarılı telepati denemeleri yaptıkları haberi, bir Fransız gazetesinin manşetlerinden bütün dünyaya yayılır. Fizyolog Dr. Leonid Vasiliev 1960 da, radyonun îcâdını anmak üzere toplanmış olan ve bir burjuva uydurması saydıkları «mental radyo» dan bahsedilmesini hiç beklemeyen Sovyet ilim adamlarına karşı birtakım açıklamalarda bulunur.

Bu konuşmasında Vasiliev, Stalin rejimi altında bugüne kadar pek çok araştırma yaptıklarını fakat bunlardan hiç birini yayınlayamadıklarını açıklar. «Bugün Amerikan bahriyesi atomik denizaltıları Nautilus'da telepati denemeleri yapmaktadır» diyen Dr. Vasiliev, Leningrad Üniversitesi Fizyoloji Kürsüsü Profesörü, Sovyet Tıp Akademisi Muhâbir Azası, Lenin mükâfatı hâmilidir. Bütün bu sıfatlarıyla Sovyet hiyerarşisi içinde son derece sayılan bir kişi olduğu için sözleri üzerinde ciddiyetle durmak gerekir ve bu konuşmalar ilgili makâmların dikkatini çeker. Nautilus'da tecrübeler yapılmış mıdır, yapılmamış mıdır, bu hiç bir zaman açıklanmamış ve derin bir esrâr perdesi arkasında kalmıştır ama, «duyular dışı idrâk'in altında yatan enerjinin keşfi, atom enerjisinin keşfi ile aynı değerdedir» diyen Vasiliev, o sene Leningard Üniversitesinde kurulan Parapsikoloji Enstitüsünün başına geçer. Bu enstitü, Hollanda'da devletin desteklediği ve yıllardır var olan «Psi Enstitüsü» dikkate alınmazsa, doğrudan doğruya devlete dayalı dünyanın ilk ve tek parapsikoloji

lâboratuarıdır. Bugün artık SSCB'de 20'den fazla, paranormal fenomenleri etüd için kurulmuş enstitü mevcûd olup, bunların 1967 yılı bütçelerinin 12 - 20 milyon ruble (21 milyon Amerikan doları) olduğu tahmîn edilmektedir.

Naumov telepati hakkında şöyle demişti : «Telepati, insanların arasında dâima mevcûddur. Muhtemelen biz telepati yoluyla bir grubun içindekilerinin düşüncelerinden haberdâr oluyoruz. Bu görüş, bir kimseyi birdenbire sevmemizi ve sevmememizi izâh eder. İlim adamlarımız, duyular dışı idrâk hâdisesini objektif olarak etüd etmeye ve ölçmeye çalışmaktadırlar.»

19 Nisan 1966 da Novosibirsk'e inen bir uçakdan Moskova'nın meşhûr gazetecisi, tanınmış aktör Karl Nikolaiev çıkıyordu. Novosibirsk'de Sovyetler, ilim adamları için bir şehir inşâ etmişlerdi : Akademgorodok (ilim şehri). Burada yaşıyanların yaş ortalaması 30, zekâ bölümleri (İ. Q) ise 130'un hayli üstünde idi. «Büyük Moskova - Sibirya telepati denemesi» ni gerçekleştirmek üzere buraya gelmiş olan Nikolaiev, ilmî şüpheciliğin bütün kaidelerine riâyet ederek bir denemeye girişmişti. Kendisi devâmlı olarak, fevkalâde şüpheci üç ilim adamının kontrolü altında bulunuyordu. Sibirya'da hemen hemen vakit gece yarısı iken Nikolaiev, tâm bir gevşeme ve rahatlık içine girmeye gayret etmekte idi.

Yüzlerce kilometre uzakta, Moskova'da, Kremlin'in saatleri sekizi vurdu. Bu sırada, bir biyofizikçi olan Kamenski'ye bilim adamlarından kurulu bir heyet, mühürlü bir paket verdi ve etraftan tamâmen tecrid edilmiş olan odasını kapayarak Kamenski'yi yalnız bıraktı.

Kamenski pakette ne olduğunu ve telepati yoluyla Nikolaiev'e ne göndermesi istendiğini bilmiyordu. Sâdece bildiği, komitenin kendisine birbirinden ayrı altı objeyi verdiği idi. Bundan sonrasını Kamenski'nin ağzından dinleyelim :

«Bana verdikleri birinci pakette sekiz halkası olan bir metal yay vardı. Yayı elime aldım, halkaların üzerinde parmaklarımı dolaştırdım. Böylece hem temâs ve hem de görme intibâlarını almaya çalışıyordum. Aynı anda Nikolaiev'in yüzünü gözümün önüne getirmeye çalıştım. Onu karşımda oturuyor tahayyül ediyordum. Sonra perspektivi değiştirdim ve yay'a, Karl'ın omuzun üstünden bakıyormuş gibi bakmaya başladım. Nihâyet spiral'i onun gözleriyle görmeye çalıştım.»

1.860 mil ötede Nikolaiev çok gergindi. Görgü şâhidlerinin ifâdelerine göre elleri ile sanki yalnız kendi gördüğü bir şeyi yakalıyor gibi idi. Şunları yazmıştı : «Yuvarlak... Metalik... parlak... çentikli, girintili çıkıntılı, bir bobin gibi...»

Kamenski siyah, plâstik saplı bir tornavidaya dikkatini topladığı zaman Nikolaiev şöyle yazmıştı : «Uzun ve ince... metal... plâstik... siyah...»

Kamenski, herkesin telepatik mesajları gönderme ve alma kâbiliyeti olduğunu, fakat bunun da diğer kâbiliyetler gibi çalışmaya ve geliştirilmeye muhtâç bulunduğunu söylemişti. Tabiî, bazı kimseler bu husûsta diğerlerinden daha kâbiliyetli oluyorlardı.

19 - 27 Nisan târihleri arasında dört gece Nikolaiev, Moskova'da muhtelif şahıslarla telepati yoluyla rezonans haline gelmeye çalıştı. Bazan telepatik mesajları gönderenlerin o anda düştükleri tereddütler, «acabâ şu mesajı mı, bu mesajı mı göndereyim» tarzındaki karârsızlıklar aynı şekilde alıcıda da karârsızlıklara sebep oluyordu. Bu husûsta Sovyet parapsikologları şu teoriyi ileri sürmüşlerdir : Yetişmiş bir gönderici, telepati denemelerinde, kâbiliyetli bir alıcı kadar önemlidir. Eğer göndericinin düşünceleri net değilse alıcıda teşekkül eden imajlar da bulanık olmaktadır. Nikolaiev'in tecrübelerinden sonra Victor Popovkin, Komsomolskaya Pravda gazetesinde «Sovyet bilim adamlarının, herkesde telepatik bir kâbiliyetin bulunduğu, bunun ancak derecesinin şahıstan şahısa değişebileceği ve çalışma ile geliştirilmesinin mümkün olduğu tarzındaki kanâatlarına iştirâk ettiğini» yazmıştır. Aynı gazetede matematikçi ve sibernetik âlimi Dr. Kogan, «parapsikolojinin, şimdilik ne kadar esrârlı olursa olsun, bir bilim dalı olarak kabulünün zarûrî olduğunu» yazmaktadır. Psikiyatrist Prof. Lazan Soukarebsky, Moskova Pravda'da yazdığı bir yazıda şöyle demektedir : «Nikolaiev'in telepati demonstrasyonları, insanın bilinmeyen kâbiliyet ve imkânları noktasından büyük önem taşımaktadır. Belki de bugün için ilmen bilinmeyen yeni bir duyu, bahis konusudur. 'Telepatiye inanırım' veya 'telepatiye inanmam' diyenlere şunu hatırlatmak isterim ki, inanıp inanmamak meseleye bir ilmî çözüm getirmez. Bu husûsun ilmî metodlarla araştırılması gerekir.»

Zamanla Nikolaiev'e karşı çeşitli çevrelerin reaksiyonları başladı. Siyasî taassub bir kerre daha gerçekleri perdelemeye çalışıyordu. Sovyet komiserleri «Rusya'da bir rûhçunun bulunamayacağını» beyân ederken ateistler, çeşitli ilim teşekkülleri Nikolaiev ile mücâdeleye başladılar. Mesele hep o güne kadar bilinenlerin dar çerçevesi içine sığdırılmak isteniyordu. Dr. Alexander Kitaigorodsky, Literary Gazete'de «Telepati diye bir şey mevcûd olamaz» diyor ve şöyle devâm ediyordu : «Beyinden beyine imajların intikâli için bir çeşit elektromanyetik dalgaya ihtiyâç vardır. Böyle bir dalgayı bulamadığımıza göre telepati de vârid olamaz...» Bu çocukça mantık, insanlık târihi bo-

yunca işlemiş, «dünya dönüyor» diyen Galilee'yi mahkûm etmiş, elektromanyetik dalgalardan bahseden Marconi'yi ise İtalya'dan İngiltere'ye hicrete mecbûr kılmıştı. Edison'un ilk okuldan kovulmasının sebeplerinden biri öğretmenine «bulutlar neye yarar, nebâtlar neden yeşildir?» diye sorması değil mi idi?... Elbette bir çeşit elektromanyetik dalga ararsak bunu beyinde bulamayacaktık. Beyin hücrelerindeki mikrovolt mertebesinde ve 9-12/sec. gibi düşük frekanslı titreşimler bir elektromanyetik dalganın intişârı için hiçbir zaman kifâyetli olamayacaktı. Ama beynin kâbiliyetleri, sâdece madde içinde kalınsa dahi, bundan mı ibâretti? Grey Walter, «Yaşayan Beyin» (The Living Brain) isimli eserinde, beynin pek basit bazı kâbiliyetlerine sâhip bir modelin en azından 40.000 metreküp yer işgâl edeceğini ve bu sistemi işletmek için asgarî 1.000.000 kilovatlık elektrik enerjisine ihtiyâç olduğunu, halbuki insan beyninin bundan çok komplike işleri yaparken sâdece 25 Watt'lık bir tâkat sarfettiğini ve tabîatıyla, insanın kafası içine de sığışabildiğini kaydetmektedir. Buharlı trenin ilk servise konulduğu zaman ilim adamlarının, bunun «insanın varabildiği» son sür'at hudûdu olduğunu, pek yakın bir târihte de insanların aya gitmesinin mümkün olamayacağının ilmen isbât edildiğini (!) yazımızın başında anlatmıştık.

Görülüyor ki, ilimde taassuba yer yoktur ve insan beyninin kâbiliyetleri de, o beyin maddesinin içinde kalındığı takdîrde dahi, bugün bildiğimizin ve tasavvur ettiğimizin çok üstündedir. «Beyin maddesine bağlı kalındığı takdîrde dahi» dedim, zîrâ metod ve temel inanış bakımından materyalizmin dışına çıktığımız zaman Sovyetlerdeki parapsikoloji çalışmalarını ve vardıkları sonuçları değerlendirmeye imkân olamayacaktır. Varılan katı ilmî gerçekler, materyalizm çerçevesi içinde dahi reddi mümkün olmayan şeylerdir.

Yeni bir serî tecrübenin çerçevesi içine Leningrad Üniversitesi İş Fizyolojisi Lâboratuarında elektrofizyolog olan Dr. Lutsia Pavlova ve mesâi arkadaşı, matematikçi Dr. Genady Sergeyev katılmışlardır. Nikolaiev, bütün biyolojik fonksiyonlarını kaydeden birtakım cihâzlardan gelen tellerle, elektrodlarla bağlanmış bir şekilde, tamâmen tecrid edilmiş ve dışarıdan hiç bir şeyi içeriye geçirmeyen bir odada oturmaktadır. Lâboratuarın diğer bir odasında Dr. Pavlova ve Sergeyev, Nikolaiev'den gelen tellerin getirdiği bilgileri kaydeden cihâzın başındadırlar. Gevşek ve rahat bir pozisyonda bulunan Nikolaiev'in beyin hücreleri «alfa ritmi» dediğimiz, sâniyede 9-12 frekanslı istirâhat faâliyetini neşretmekte ve bu, elektroansefalogramda kaydedilmektedir. Leningrad'dan çok uzakta Moskova'da, gene dışarıdan tecrid edilmiş

bir odada oturan Kamenski telepatik neşriyâtına başladığı anda, birdenbire, Nikolaiev'in beyin dalgalarının değiştiği, «istirâhat ritmi» nin yerini bir «uyanma ritmi» nin aldığı görülür. Bu hâdiseyi, telepati yolu ile Nikolaiev'in beyninin uyandırılması olayını Dr. Pavlova ve Sergeyev'in âletleri kaydetmiştir. Artık mesele kâğıda geçmiş, isbât edilmiş bulunmaktadır. Bunu ta'kîben birçok araştırıcının sayısız telepati tecrübeleri dikkati çeker.

1940 senelerinde idi... Telepatist Wolf Messing'in gösteri yaptığı bir tiyatroda birdenbire sahneye yeşil üniformalı iki Sovyet polisi girerek seyircilerden özür dileyip gösterilerin son bulduğunu söylediler ve hiç bir itirâza mahal bırakmadan Messing'i bir otomobile bindirerek meçhûl bir istikâmete hareket ettiler. O târihlerde Sovyetler Birliği'nde bir şahsın gizli polisçe tevkîf edilip sorgusuz suâlsiz götürülmesi ve bir daha kendisinden haber alınamaması olağan hâdiselerdendi. Kimse buna da fazla şaşmadı. Sâdece Messing telâşa düşmüş, «otel hesâbımı kim ödeyecek?» diye polislere soruyordu. Bilmediği bir yere vardılar; otel gibi bir binâya girip bir odaya sokulan Messing karşısında bıyıklı bir adam buldu, bu Stalin'den başkası değildi... Stalin ona, Polonya'da neler olup bittiğini, Polonya'lı liderlerin plânlarının neler olduğunu soruyordu. Messing, alelâde bir kimse değildi. Bütün dünyayı gezmiş, Einstein, Freud ve Gandhi gibi kimselerce denemeye tâbi tutulmuş ve Hitler tarafından başına 200.000 Mark konulmuş bir kâbiliyetti. Yaptığı işe Stalin'i inandırmak için şöyle bir denemeye girişti : Moskova'da bir bankaya girerek veznedara bir okul defterinden yırtılmış boş bir kâğıt parçasını uzattı. Bu sırada zihninden veznedara kendisine 100.000 Ruble vermesi için mesajlar göndermekte idi. Veznedar beyâz kâğıda baktı, hiç tereddüt etmeden kasayı açtı ve içinden bu muazzam serveti çıkararak Messing'e teslîm etti. Messing parayı elindeki çantaya koyup bankadan ayrıldı ve Stalin'in ta'yin ettiği iki müşâhide paraları getirdi. Başarı kesindi, artık paranın bankaya iâdesi gerekiyordu. Paraları alan veznedar şaşırarak bir paralara bir de çekmecesindeki beyâz, değersiz kâğıt parçasına bakınca bir kalb krizi geçirerek bankanın döşemelerine yığılıp kaldı. Netîcede veznedarın ölmediğini Messing şükrânla kaydetmektedir. Messing, Stalin tarafından Kremlin'de bir odaya kapatılmış ve üç kademe muhâfızla çevrilmişken telepatik emirlerle bütün kapıları kendisine açtırmış, serbestçe dışarıya çıkmış ve tekrâr dönüp gelmiştir. Bir gün Stalin'in özel ikametgâhına, bütün nöbetçilere telepati yolu ile kendisinin «Beria olduğunu» telkin ederek serbestçe girmiş, nöbetçiler tarafından saygı ile selâmlanmış ve birdenbire Stalin'in karşısına çıkmıştı.

1937 de Varşova'da bir tiyatro sahnesinden halka hitâben «Hitler doğuya döndüğü zaman ölecektir» diye kehânette bulunan Messing, Polonya'nın 1939 Eylülünde Hitler orduları tarafından işgâlinden sonra ot yüklü bir vagon içinde gizlice Sovyet Rusya'ya geçmiş ve bir Sovyet vatandaşı olarak yaşamıştı. Stalin'e kâbiliyetini isbât ettikten sonra bütün Sovyetler Birliği içinde serbestçe seyahat hakkı tanınmış, hayatı «Bilim ve Din» isimli resmî dergide yayınlanmıştı. Bütün mistik fikirlere olduğu gibi, Messing'in kehânetine de son derecede önem veren Hitler onun başına 200.000 Mark mükâfat koymuştu.

Yale Üniversitesinde Nöroanatomi Profesörü olan Dr. Harold Burr, 1935 de, bütün canlı yapıların bir elektrodinamik sâha tarafından çevrildiğini ve kontrol edildiğini ileri sürmüştür. Bu enerji, bütün vücûdu bir zarf gibi çevreler ve dokulardaki yenilenmeler bu kuvvetin kontrolü altında cereyân ettiği için yeni meydana gelen dokular organizmanın kendi ölçülerine uygun teşekkül eder. Gene Yale'den nöropsikiyatr Leonard Ravitz, zihnin bu elektrodinamik sâhaya te'sîr edebileceğini bulmuştur.

Leningrad'dan Dr. Sergeiev, bu elektrodinamik kuvvet sâhasının psikokinezis veya telekinezi adını verdiğimiz, zihnin madde üzerindeki te'sîrinde rolü olup olamayacağını araştırmaya girdi. Bu araştırmalar ilk meyvesini, beden etrafındaki elektrostatik ve manyetik sâhanın, herhangi bir direkt temâs olmaksızın, insan vücûdundan 5 metre kadar mesâfeden kaydedilme imkânını veren bir dedektörün keşfi ile verdi. Bu dedektörler, uzaktan maddeleri hareket ettirebilen ve başarılı telekinezi tecrübeleri yapan Mikhailova'nın vücûd çevresindeki kuvvet sâhasını ölçmek için kullanıldı. Tecrübeye başlandığı zaman bu kuvvet sâhasının nabız gibi atmaya başladığı, bir çeşit pulsation gösterdiği, sonra da bakışlar istikâmetinde teksîf olduğunu ortaya koymuştur. Sergeiev'e göre bu kuvvet sâhası titreşimleri, manyetik dalgalar gibi te'sîr etmekte ve manyetik olmayan eşyâyı dahi çekip itebilmekte, dolayısıyla uzaktan hareket ettirebilmektedir.

Sovyet uzak çalışmalarının babası sayılan K. E. Tsiolkovsky, 1930 larda, «gelecekteki uzay uçuşlarında telepatik kâbiliyetlerin zarûri olduğunu» söylemişti. 1967 de Rusya'da, «Denizcilik Haberleri» dergisinde yayınlanan bir raporda şöyle yazılıyordu : «Dünya çevresinde yörüngeye giren kozmonotlar, dünya yüzündeki kimselerden çok daha kolay telepatik irtibâta girmektedirler. Kozmonotların yetiştirilmesinde bir «psi-geliştirme» sistemi de bulunmaktadır. Bu sûretle uzayın tehlikelerinden korunmanın mümkün olacağını umarız...»

Parapsikologlar daha da ileri giderek telepati yolu ile, galaksi-

deki başka medeniyetlerle temâs kurmanın dahi mümkün olacağını söylemektedirler. Uçan dairelere âit birtakım spekülâsyonlar ve birbirini kovalayan telepati tecrübelerinden sonra başka bir ilgi çekici olaya, bir «reinkarnasyon» iddiâsına göz atalım.

Yakın zamanlarda, Moskova'da bir resim atelyesinde, bir stüdyoda öğrenciler, karşılarındaki model genç kızın resmini yapmaya çalışmaktadırlar. Bu sırada öğretmenleri Dr. Vladimir Raikov, bir ziyaretçisi ile birlikte stüdyoya girer. Öğrencilerini bu ziyaretçiye tanıştıran Dr. Raikov'un önünde genç ziyaretçi, tanıtma sırası kendine gelince elini uzatır ve «Ben Urbino'lu Rafael» diye kendisini takdim eder. Kendisine, «Acabâ hangi senede bulunduğumuzu söyler misiniz?» diye sorulduğunda «Elbette... tabiî... 1505 senesindeyiz» diye cevab vermişti. Kendisine gösterilen bir fotoğraf makinesini tanımamış, «hayatımda böyle bir şey görmedim» demiştir. Bu ve buna benzer «reinkarnasyon» denemeleri ile fizik talebesi ve san'atla hiç ilgisi olmayan bir genç kıza resimler çizdirilmiş, bilâhare bu genç kız beş dersten sonra bir ressâm olmuştur. Sovyet parapsikologları bu reinkarnasyon hâdisesinin, trans halinde iken, esâsen mevcûd birtakım kâbiliyetlerin geliştirilmesinden ibâret olduğunu, dışarıdan bir şey katılmadığını söylemektedirler.

1960 yılının başlarında, Ural dağlarında, 300.000 nüfuslu Nizhny Tagil şehrinde Rosa Kuleshova adında kendi halinde, mütevâzı' bir kadın yaşamakta idi. Âilesinin birçok ferdi kör olan Rosa, körlere mahsûs Braille alfabesini öğrenmişti. 1962 ilk baharında Rosa, Dr. Josif M. Goldberg'a, parmakları ile görebildiğini söylemişti. Gözleri dikkatle kapatılan Rosa sağ elinin üçüncü ve dördüncü parmaklarını gazetelerin, mecmuaların, kitapların üzerinde gezdiriyor, kırmızı, açık mavi, turuncu diye renkleri sayıyor ve gözleri ile olduğu kadar kolaylıkla okuyabiliyordu. «İlk defa parmaklarımla görebildiğimi keşfettiğim zaman bunun okulda, imtihân sırasında cebimdeki kâğıtları, elimi cebime sokarak okumak imkânını vereceği için fevkalâde bir şey olduğunu hissetmiştim» diyen Rosa'nın ellerinde görünüşe göre bir husûsiyet bulunmuyordu; elleri herkesin elleri gibi idi. Bir nöropatolog olan Goldberg, Rosa'yı defalarca etüd etmiş, nihâyet 1962 senesi sonlarında Nizhy Tagil'de, Psikoloji Cemiyetinin toplantısına takdim etmiştir. Toplantıya gözleri bağlı olarak getirilen Rosa, hattâ bir fotoğrafa parmakları ile «bakarak» oradaki şahsı ta'rîf etmiş, bütün bunları nasıl yapabildiği sorusuna da «son altı yıl içinde her gün saatlarca buna çalıştım» diye cevap vermiştir. Bu hâdiseye Fransızlar «paraoptik kâbiliyet», Amerikalılar ise «eyeless sight» veya «der-

mo - optics» adını vermektedirler. Bu kâbliyeti taşıyan daha birçok süje etüd edilmiştir. Bugün Sovyet ilim adamlarını ilgilendiren husûs, «gözsüz görme» nin halen bilinen ilmî prensiblerle izâh edilebilmesinin mümkün olup olmadığı ve işin içinde henüz bilinmeyen birtakım prensibler mevcûdiyeti ihtimâlidir. Birçok kör bu yolla görme duygusuna kavuşmuşlardır. Bu kâbiliyete, Sovyetler Birliği'nde «bio - introscopy» adı verilmektedir.

Şimdi, Pavlov ile beraber biz de, «animal organizmada kendiliğinden faâliyete geçen birtakım kuvvetlerin var olduğundan bahsedilmesine» şaşalım. Ne parapsikolojinin, ne de bizlerin böyle bir iddiâmız yoktur. Aksine materyalistler, meseleyi beyin maddesi içinde düşünenler, o maddenin kendiliğinden harekete geçen kuvveti bizâtihî temsîl ettiğine inanırlar. Halbuki biz diyoruz ki, madde ne her şeyin başı, ne de sonudur ve «kendiliğinden harekete geçemez...» Onun idârecisi, primum movens'i vardır. İşte bizim anladığımız «rûh telâkkisi» burada, bir tıp dalı olarak incelenen «psikiyatri» den ve «psikoloji» den ayrılmaktadır. Bugün psikolojinin normal halini, psikiyatrinin de hastalıklarını tedkîk ettiği «rûh», beynin, sinir sisteminin bir fonksiyonundan başka bir şey değildir. Müsbet ilim, kendi metodları ve hudutları ile birlikte orada durur. Beynin üstünde ise, onu idâre eden ve gerek Milet'li Leucippus'un söylediği gibi, rûhî faâliyetlerimizin sebebi olan, gerekse Pavlov'un dediği gibi, «beynin kendiliğinden harekete geçmesini kabule mâni teşkîl eden» bir «idâre edici», «hükmedici» kuvvet vardır. Beyin onun âleti, psikiyatri ve psikolojinin etüd ettiği «rûhî faâliyetler» ise onun fonksiyonudur. Bütün karışıklıklar, her ikisi için de «rûh» diye tek bir isim kullanmakdan doğuyor. Beynin bir fonksiyonu olan «rûh» yerine meselâ «akıl», «zihin» veya, A, B, diye herhangi bir isim bulsak mesele kökünden hallolur. Rûh'un âleti beyindir ve bu âletin bozuklukları ile akıl hastalıkları meydana gelir. Elbette ki âlet işler el öğünür ve rûh bedene bağlı kaldıkça onun bütün gösterileri de beynin mükemmelliği ile sınırlıdır.

Akıl veya rûhî fonksiyonlar, onun gerisinde beyin, onun üstünde muharrik kuvvet olan rûh... Bu zinciri buradan öteye inanışlarımız ve idrâkimiz götürür.

(.....)

Nefis kavramını da şöyle açıklıyor :

İşte çocuk, doğduktan yetişkin insan haline geiinceye kadarki terbiye edilme, eğitilip öğretilme devresinde bilhâssa bu baskılarla karşılaşır. Arzu ve temâyüllerini, içgüdülerini istediği gibi doyura-

mayacağını bu devrede öğrenir ve bu doyurulmamış arzular, istekler «alt şuûr» dediğimiz, dışardan müşâhede edilen «şuûr sathı» nın derinliklerine itilir. Şuûr'u bir okyanusun sathına benzetirsek, onun derinliklerindeki yosunlardan, çakıl taşlarından çeşit çeşit balıklara kadar kaynaşıp duran fakat dışardan görülemeyen bir dünya da alt şuûr'u temsîl eder. Alt şuûrdaki bu itilmiş, hâtıra ve istekler orada, bütün enerjilerini ve teessürî yüklerini de taşıyarak canlı bir halde muhafaza edilirler. Bunlara psikolojide «Kompleks» adı verilmektedir. Kompleksler tıpkı bir atomun elektron ve protonları gibi, enerji ile yüklü ve mütemâdî hareket halindedirler. Karşılıklı birbirlerine te'sîr de ederler. Ama hepsinin tek bir ortak hedefi vardır : Bir gün gelip şuûr sathına çıkmak ve doyurulmak, tatmîn edilmek. Ancak, şuûrun da üstünde «ben üstü» veya «şuûr üstü» dediğimiz, terbiye, din, ahlâk, eğitim, görenek, gelenek v.s. gibi baskı kuvvetleri, bunların şuûra çıkmasına devâmlı sûrette mâni olmakta, onları alt şuûra doğru itmektedir. Tıpkı deniz sathının üstündeki hava, atmosfer tabakası ve onun su sathına tazyiki gibi... Nasıl okyanus bu iki kuvvetin te'sîriyle dalgalanır durursa, bizim «şuûrlu faâliyetlerimiz» de aynı dalgalanmaları gösterir. Sabah kalkarız, içimizde bir sıkıntı, kimbilir ne olacak, neden bugün üzgün, yarın neş'eliyiz?... Ama bizim görebildiğimiz sathın altında ve üstünde nelerin cereyân ettiğini, ne gibi tazyîk değişikliklerinin bu dalgalanmalara sebep olduğunu bilemeyiz ki!...

Alt şuûrdaki iptidaî arzu ve istekler, kompleksler olduğu gibi şuûra çıkamayacakları için kabul edilebilir kılıklara bürünmek zorundadırlar. Ancak bu sûretle şuûr üstünün baskılarından kurtulup tatmîn olabilirler. Böylece hedefini ve istikâmetini değiştirmiş kompleks tatmînlerine, hayatımız boyunca tesâdüf ederiz. Bunlar gündelik hayatımızı yönlendirir, renklendirirler. Bazan iyi istikâmete, bazan da kötü ve zararlı hedeflere çevrilmiş tatmîn şekilleri mevcûddur. Meselâ derin bir düşmanlık hissi, kılık değiştirerek büyük bir sevgi ve merhamete dönebilir. Veya tahrîb edici arzular meslek faâliyetlerine çevrilebilir. Hırsla rakîbini yumruklayan bir boksörün bu davranışlarının nerden kaynaklandığını zannediyorsunuz? Meslek seçmede, arkadaşlıkların kurulmasında, âile teşkîlinde ve eş seçmede, her türlü faâliyetlerimizde komplekslerimiz en mühim rolü oynamaktadır.

Birçok mânâsız ve maksadsız hasîslik vak'aları vardır. İlâç parası vermediği için hastalıktan ölen, hayatını aç ve sefîl geçiren nice milyarderler tanırız. Sâhibi bulunduğu müessesede çalışanları, yürürken tahta döşemeleri eskitmesinler diye lâstik ayakkabı giymeye zor-

layan bir zengin tanımıştım. Şimdi böyle bir hasîslik hâdisesini analiz edelim ve alt şuûrdaki köklerini bulmaya çalışalım. Bilir misiniz ki, bebek, önceleri kakasından iğrenmez ve onu vücûdunun bir parçası sayar, kakasına kıymet verir, hattâ onunla oynamak, sevdiklerinin üstüne de sürmek, adetâ ikrâm etmek ister. Daha sonra şuûr üstünde gelişecek terbiye, utanma ve iğrenme duyguları bu kaka sevgisini derhâl şuûr altına iter ama kompleks halini alan bu duygu mütemâdiyen doyurulmak istediği için kılık değiştirerek meselâ çamurla oynama merakına dönüşebilir. Elinde kum kovası ile gittiği plâjda, çamurdan kuleler yapan çocuğun ne ile meşgûl olduğunu sanırsınız? Daha sonra bu arzu, daha da «medenî» doyum tarzlarına kavuşur. Artık babasının aldığı tahta küplerle evler kurmaktadır. Zaman gelir, iyi bir telâfî ile bu iş mi'mârlık ihtirâsına dönüşebilir. Şantiyeden çıkmayan başarılı bir mi'mârın bu meslek aşkının (!) nerden kaynaklandığını kendisi bilmez ama, bu işi meslek edinen bizler biliriz. Fakat ne zararı var? Gülün de kökü çamurlar içinde değil midir?

Bazan aynı duygu kötü telâfî yollarına sapar. Gaita aşkı meselâ, «para sevgisine» döner. Bu çeşit marazî hasîslerin artık parayı bir ihtiyâç maddesi olarak değil, sâdece «para» olduğu için sevdiğine, bir çeşit kolleksiyon merakı halinde para biriktirdiğine şâhid oluruz. Bu «hastalığın» en bâriz delillerinden biri, paranın bankaya veya bir işe yatırılamaması, kasalarda saklanmasıdır. Hasîs, onu maddeten görmek, hattâ sevip okşamak, öpüp koklamak ihtiyâcındadır. Tıpkı bebeğin kakasına yaptığı gibi... Ve bu insanlar çoğu zaman servet içinde yüzerken aç bî-ilâç ölür giderler.

Görülüyor ki alt şuûr, kompleksler, rûhî faâliyetlerimiz için gerekli enerjiyi bize te'mîn eden bir «yakıt deposudur». Tıpkı lokomotifin buhar kazanı, otomobilin benzin deposu gibi. Bu yakıttan te'mîn edilen enerji kontrollü ve uygun bir şekilde kullanılırsa bizi faydalı istikâmetlere sevkeder. Yok, kontrolden çıkar, zincirinden kurtulur, alabildiğine giderse, lokomotifin kazanının patlaması gibi, insanı da birçok marazî ve hatâlı davranışlara sürükleyebilir. Atomun parçalanması bir bomba içinde olursa, insan neslini tahrîb edici bir tehlike arzederken atom santrallerindeki kontrollu parçalanma ışık vermekte, harâret vermekte, enerji te'mîn etmektedir.

(.....)

Akıl konusunda da şöyle diyor :

Yeryüzünde mevcûd canlılar, gerek beslenme ve üreme sevk-i tabiîleri sebebiyle, gerekse saâdet ve üstünlük duyguları yüzünden

sonu gelmeyen bir mücâdeleye girişmişlerdir. Bu hayat kasırgasında, kuvveti yetmeyen varlık yaşayamaz. İnsan, daha ilk yaşama çağından itibâren, kuvvetçe zayıf olmasına rağmen bütün dış etkilerden korunmasını bilmiş, zamanla dünyanın hâkimi olmuştur.

İşte, diğer canlılar arasındaki üstünlüğümüzü sağlayan bu kudrete «akıl» diyoruz. Akıl, insanın sâdece bu hayat mücâdelesindeki başarısını te'mîn etmekle kalmaz, aynı zamanda (şuûr altı dünyası) adını verebileceğimiz ve asıl büyük çatışmaların vukû bulduğu iç âlemimizi de düzenler, rûhî olayların bir plân dâhilinde cereyân etmesini sağlar. Nitekim, yaşayan insanın iç dünyasında her an birçok önemli, bazan bütün hayatına ve saâdetine hükmeden karışık savaşlar olmaktadır. Organlarımız (kalb, ciğerler, mide, barsaklar, guddeler) ve damarlarımızdaki hayat iksîri kan, nasıl sağlığımız uğruna dâimî sûrette mikroplarla savaşarak onları vücûddan atıyor ve bağışıklık kazandırıyorsa, akıl da rûhî hayatımızı birçok zararlı te'sîrlerden (heyecân, korku, çapraşık arzular, ihtirâslar, ahlâksız temâyüller v.s.'den) korumaktadır.

Akıl Melekeleri : Akıl melekelerinin en başında «şuûr» gelmektedir. Şuûru, «insanın gerek kendi şahsından ve gerekse muhîtinden haberdâr olma ve bu iki ortam arasında bağlantı, münâsebet kurabilme melekesi» diye ta'rîf edebiliriz.

Hayatımızın herhangi bir ânında şuûrumuz, o anda meşgûl olduğumuz, dikkatimizi üstüne çevirdiğimiz mevzû için bilhâssa uyanıktır. Meselâ; ben bu yazıları yazarken, yazacağım cümleleri düşünüyor ve yazdığım şeyleri gözümle kontrol ediyorum. Duyu organlarım, rûhî faâliyetlerim, bilhâssa önümdeki kâğıda ve yazılara çevrilmiştir. O halde bu an için yazdığım yazılar benim için «şuûrlu» bir faâliyetin netîcesidir. Bu esnâda yanıma birisi gelse, bir şeyler söylese ve ben ona pek de dikkat etmesem, bu hâdiseler benim için «yarı şuûrlu» geçer. İşim bittikten sonra kendimi zorlar, hâfızamı kurcalarsam, o yanıma geleni ve neler söylediğini pekâlâ hatırlayabilirim. Bir de tamâmen şuûrumun dışında birtakım hâdiseler olabilir. Bunları normal halde hatırlamama imkân yoktur. Bu haller benim için «şuûrsuz» cereyân etmişlerdir.

Görülüyor ki, kısaca «şuûr» diye ta'rîf ettiğimiz rûhî halin de üç ayrı sâhası mevcûddur : Şuûrlu, yarı şuûrlu ve şuûrsuz sâhalar. Karanlık bir oda düşünelim, bu oda birçok eşyâlarla dolu bulunsun. Orta yerde bir mum yakılırsa, bu mumun aydınlattığı pek ufak bir kısımdaki eşyâlar tamâmen farkedilebilir (şuûrlu sâha); bunun dışında alaca karanlık olan, eşyâları güçlükle seçilebilen bir bölge daha

vardır (yarı şuûrlu sâha); nihâyet bunun da etrafında kalan büyük kısım büsbütün karanlıklara gömülüdür (şuûrsuz sâha).

Şuûrun bu ta'rîf ettiğimiz çeşitli bölgelerinden başka bir de şuûrlu kısmın seviyeleri bahis konusudur. Bütün gayretimizi, uyanıklığımızı topladığımız, çok dikkat ettiğimiz bir olay, bizim için, yarı uykulu veya dalgın bir halde seyrettiğimiz bir olayla aynı derecede «şuûrlu» olamaz. Sarhoşlukta, bazı uyuşturucu ilâçlar alındığı zaman, nihâyet bazı beyin hastalıklarında da şuûr böyle bulanır.

Akıl melekelerinden bir diğeri «idrâk» dir. Gözümüze, kulağımıza, burnumuza, dilimize, derimize dış dünyadan gelen te'sîrler, intibâlar bu organlar tarafından alınarak beynimize iletilirler. Bunların bir kısmını şuûrlu olarak idrâk ederiz, bir kısmı ise şuûrumuzun dışında kalır. Meselâ, ben bu yazıyı yazarken birisi görünmeden yanıma gelse ve elimi bir kibritle yaksa, irâdem dâhilinde olmadan refleks bir şekilde elimi bu zararlı şeyden birdenbire çekerim. Bu şuûrsuz faâliyetin dışında bir de elimin acıdığını hissetmem keyfiyeti vardır ki bu, dışardan verilen uyarının şuûruma iletildiğini gösterir.

Dışardan gelen te'sîrler duyu organlarımız tarafından alınıp beyne iletildikten sonra beyinde bunlar eski hâtıralarla mukâyese edilirler. Meselâ, hiç yazı bilmeyen bir kimse için bu satırların herhangi bir önemi yoktur. Halbuki yazı öğrenmişsek, daha doğrusu, beynimizde bu harflerin eskiden kalma izlenimleri mevcûd ise, sonradan gördüğümüz harfler eskilerle karşılaştırılıp mânâlandırılır.

İnsan'ın düşünme kâbiliyetini «zekâ» sı verir. Zekâ'yı bilme, anlama ve muhâkeme etme kudretlerinin bir netîcesi olarak ele alabiliriz. Duyu organlarımızla aldığımız intibâlar, hâfızamızdakilerle karşılaştırılır, bundan bir netîce çıkarılır. Muhâkeme dediğimiz bu faâliyetten sonra çıkarılan netîcenin ve eski bilgilerimizin o ana tatbîk edilebilmesi, onlardan faydalanabilmemiz, zekâmız sâyesinde mümkün olmaktadır. O halde zekâ için fikirlerin mikdârı değil, onların kaliteleri mühimdir.

Rûhî faâliyetler esnâsında devâmlı bir «fikir akışı» olmaktadır. Kafamızda boş, hiç bir fikrî faâliyette bulunmadan ve düşünmeden geçen bir an dahi yoktur. William James'in, ilk defa târîf ettiği bu «fikir akışı» çeşitli değişikliklere uğrar, bazı yerlerde duraklar, bazan hızlanır ve nihâyet bir netîceye varır.

Böylelikle, bir fikir akışı çeşitli yollardan netîceye varmaktadır. Meselâ, bazı insanlar hayâlinde birtakım şekilleri canlandırarak düşünürler. Bilhâssa talebelik çağımızda bir kısmımız, ancak kitabın o sayfasını veya resimlerini gözümüzün önüne getirmek ve hayâlimiz-

de canlandırmakla sorulan suâllere cevap verebilirdik. Bu tip bir insanın, büyüyen bir ağacı düşünebilmesi için önce tohumu, fidanı, nihâyet ağacı ve dallarını gözünün önüne getirmesi ve bu sûretle birbirini ta'kîb eden hayâller halinde fikir akışını yürütmesi lâzımdır. Bazı insan tipleri ise kelimelerle düşünmeyi âdet etmişlerdir. Bu tiplerde fikir akışını arka arkaya gelen hayâller, resimler değil, fakat birbirini ta'kîb eden sözler, kelimeler ve cümleler teşkîl eder.

İnsanın fikirlerini başkalarına anlatabilmesi için en başta gelen yol lisândır. İster konuşma, ister yazı olsun, lisânın herhangi bir şekli ile fikirlerimizi başkalarına kolaylıkla izâh edebiliriz. Lisânın yardımı olmaksızın insan başkalarının tecrübelerinden belki pek az faydalanabilir, fakat lisânsız hayâl kurmanın bile pek de mümkün olamayacağını tasavvur edebilirsiniz. İnsanın «hayâl kurma» ile de bir netîceye varması, bu rûhî faâliyetten istifâde etmesi gerekir. Böylece düşünceler sıralanır, diğer fikirlerle mukâyese edilerek değerlendirilir ve işe yarayanları arasında bir nevi tercîh, bir seçme yapılır.

Bu seçme faâliyetine de «irâde» diyoruz. İnsan düşüneceği, söyleyeceği ve yapacağı şeyleri irâdesinin kontrolüne tâbi tutar. Bazı faâliyetler bir müddet irâdenin kontrolü ve zoru ile yapıla yapıla nihâyet itiyâd halini alır. Bazı davranışlarımızın bu şekilde otomatikleşmesi şuûrlu faâliyetleri azaltacağı için yorulmamızın önüne geçmektedir. Fakat tekrâr edelim, bir davranış itiyâd halini almadan, otomatikleşmeden evvel, düşünce safhasını geçirmiş, irâdemizin kontrolü altında diğerlerine tercih edilmiş ve ondan sonra tekrârlana tekrârlana itiyâd meydana gelmiştir. O halde eski bir filozofun «düşünen insan vardır» sözünü «seçen, tercih yapan insan vardır» diye değiştirebiliriz.

Bazan bir karâra varmak arzusu, hatâlara da sebep olabilir. Birçok tecrübelerimiz, geçmişte yaşanmış hâdiseler son karârımız üzerine te'sîr ederler. Bazan bir şeyi şiddetle yapmayı arzu ederiz, fakat aynı zamanda, aynı şiddetle bu şeyi yapmamayı da istediğimizi hissederiz. Bu birbirine zıd, birbiriyle çatışma halindeki iki arzunun beraber bulunması insana sıkıntı verir ve heyecân hallerine sebep olur.

Asırlar boyunca heyecânın, kalbe âid bir hâdise olduğuna inanılmıştı. Bugün biliyoruz ki, bu da akıl melekelerinden birini teşkîl etmektedir. Bazan heyecân o kadar şiddetli olur ki bir türlü karâra varacak bir düşünce faâliyeti gösteremeyiz. Şiddetli ve devâmlı heyecânlar bir taraftan ma'kûl ve sükûnetle düşünmemizi önlediği gibi, diğer taraftan da vücûd faâliyetlerinde bazı aksaklıklar meydana getirebilir. Burada gördüğümüz rûhî hâdiselerin vücûd üzerinde te'sir-

li olmasından başka, bir de vücûddaki olayların rûhî durumumuz üzerine te'sîri bahis konusudur. Kısacası, bütün davranışlarımız, az veya çok, heyecânlarımızın te'sîri altında kalmaktadır. Esâsen bunların bir kısmının kendimiz farkına bile varamayız. (Ayhan Songar, Çeşitleme, 7-32)

oOo

وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾
إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ
أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ
صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾

86 — Eğer Biz istemiş olsaydık, sana vahyetmiş olduğumuzu götürürdük. Sonra onun için Bize karşı duracak bir vekîl de bulamazdın.

87 — Ancak Rabbından bir rahmet iledir. Muhakkak ki O'nun sana olan lutfu pek büyüktür.

88 — De ki: İnsanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek için toplansalardı, birbirlerine yardımcı da olsalar (yine de), onun bir benzerini getiremezlerdi.

89 — Andolsun ki Biz, bu Kur'an'da insanlar için her türlü örneği çeşitli şekillerde açıkladık. Yine de insanların çoğu pek nankör oldu.

Kur'an'ın Benzerini Getirsinler

Allah Teâlâ; kulu ve şerefli Rasûlü Muhammed'e değerli Kur'an'ı vahyetmekle ne büyük lutuf ve ihsânda bulunduğunu hatırlatıyor. O Kur'an ki bâtıl ne önünden ne de arkasından sızabilir. O, Hakîm ve Hamîd olan Allah katından inmedir.

İbn Mes'ûd der ki : Âhir zamanda Şam tarafından kızıl bir rüzgâr insanlara vurur. Hiç bir kimsenin elinde mushaf, kalbinde âyet kalmaz. Sonra İbn Mes'ûd «Eğer Biz istemiş olsaydık, sana vahyetmiş olduğumuzu götürürdük...» âyetini okumuş.

Sonra Allah Teâlâ bu yüce Kur'an'ın değerine dikkatleri çekerek bütün insan ve cinnlerin toplanıp da Allah'ın, Rasûlüne indirdiği şekilde o Kur'an'ın bir benzerini indirmek isteseler, buna güç yetiremeyeceklerini ve bu konuda ne kadar yardım, destek, güç te'mîn etmeye çalışırlarsa çalışsınlar bunun boş olacağını haber veriyor. Doğrusu bu güç yetirilmesi imkânsız bir mes'eledir. Yaratılmışların sözü, Yaratanın sözüne nasıl benzeyebilir ki? O'nun eşi yoktur, benzeri yoktur, dengi yoktur.

Muhammed İbn İshâk Muhammed İbn Ebu Muhammed kanalıyla Saîd İbn Cübeyr veya İkrime'den, onlar da İbn Abbâs'tan naklederler ki; bu âyet, yahûdîlerden bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Onlar Hz. Peygambere gelip; senin bize getirdiğinin benzerini biz de sana getiririz, demişler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. Bu rivâyete dikkat etmek gerekir. Çünkü bu sûre mekkîdir. Konuları bütünüyle Kureyş'lileri muhâtap alır. Yahûdîler ise ancak Medîne'de bu hitâba karşı yer almışlardır. Allah en iyisini bilendir.

«Andolsun ki Biz, bu Kur'an'da her türlü örneği çeşitli şekillerde açıkladık.» Kesin bürhânları, belgeleri beyân ettik. Hakkı izâh edip genişçe bildirdik. Ama buna rağmen «Yine de insanların çoğu pek nankör oldu.» Hakk'ı inkâr edip doğruyu reddeder oldular.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ
فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ
حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

90 — Dediler ki: Sen, bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana aslâ inanmayacağız.

91 — Veya hurmalıklardan ve üzümden bahçelerin olsun ve aralarında ırmaklar akıtmalısın.

92 — Yahut iddiâ ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşüresin veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin.

93 — Yahut ta altundan bir evin olsun veya göğe yükselesin. Oradan bize okuyacağımız bir kitab indirilinceye kadar senin yükselmene de inanmayacağız. De ki: Tenzîh ederim Rabbımı. Ben, peygamber olarak gönderilmiş bir beşerden başkası değilim.

Mucize İsteyenler

İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb... İbn Abbâs'tan nakletti ki o, şöyle demiş: Bir gün güneş battıktan sonra Kâ'be'nin arkasında Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Harb oğlu Ebu Süfyân, Abdüdâr oğullarından bir adam, Esed oğullarının kardeşleri Ebu'l-Bahterî, Esed oğlu Muttalib oğlu Esved, Esved oğlu Zem'a, Muğîre oğlu Velîd, Hişâm oğlu Ebu Cehil, Ebu Übeyy oğlu Abdullah, Halef oğlu Ümeyye, Vâil oğlu Âs, Sehm kabîlesinden Haccâc'ın iki oğlu Nübeyhâ ve Münebbih aralarında toplandılar. Ve dediler ki: Muhammed'e bir hey'et gönderin onunla konuşsun, tartışsın ve onu âciz bıraksın. Böylece sizin ma'zeretiniz kalmaz. Bunun üzerine Hz. Peygambere bir hey'et gönderdiler ve; kavminin eşrâfı seninle konuşmak için toplandı, dediler. Rasûlullah (s.a.) hak yola girme konusunda onların durumunda bir şey (değişiklik) olduğunu zannederek koşa koşa geldi. Hz. Peygamber onların doğru yola gelmesini çok istiyor, seviyordu. Onların karşı çıkmaları kendisine zor geliyordu. Nihâyet varıp yanlarına oturdu. Onlar dediler ki: Ey Muhammed, biz seni bir daha ma'zeretimiz kalmasın diye çağırdık. Allah'a andolsun ki araplardan kavmi arasına, senin kavminin arasına girdirdiğinden daha kötü bir şey girdiren kimseyi tanımıyoruz. Sen, babalara küfrettin, dini ayıpladın, rü'yâları budalalıkla niteledin, tanrılara hakâret ettin ve topluluğu dağıttın. Seninle bizim aramızda olan her konuda işlemedik bir kötülük bırakmadın. Sen bu sözü getirmekle maksadın bir mal elde etmek ise; sana malımızdan toplayalım ve sen içimizde en çok malı olan kişi ol. Eğer maksadın aramızda şeref elde etmekse; seni başımıza efendi yapalım. Eğer kral olmak istiyorsan; üzerimize kral yapalım. Eğer senin gördüğünü söylediğin ve sana gelen şey bir cinn ise —böyle olabilir— o zaman seni iyileştirmek için tabîb aramak için malımızı sarfedelim. Ve bu konuda seni ma'zûr sayalım.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Sizin söylediklerinizden hiç biri yok bende. Size getirdiğim şeyi, ne malınızı istemek için, ne üstünüzde şeref elde etmek için, ne de kral olmak için getirdim. Yalnızca Allah Teâlâ beni size vekîl olarak gönderdi. Bana bir Kitab indirdi. Sizi

müjdelememi ve uyarmamı emretti. Bunun üzerine ben de size, Rabbımın risâletini teblîğ ettim ve öğütte bulundum. Size getirdiğim şeyi kabul ederseniz; bu, sizin dünya ve âhirette payınıza düşen şeydir. Eğer reddederseniz; Allah'ın emri uyarınca sabrederim. En sonunda Allah benimle sizin aranızda hükmünü verir. Ya da Rasûlullah (s.a.) buna benzer sözler söylemişti.

Onlar dediler ki : Ey Muhammed; sana açıkladığımızı kabul etmezsen, bilmiş ol; artık insanlardan hiç birisi sana karşı diyâr bakımından bizim yanımızda daha dar, mal bakımından daha az ve geçim bakımından daha sıkıntılı bir durumda olamaz. O zaman Rabbından dile de —seni gönderdiği o şeyle gönderen Rabbından— çevremizi bize daraltan şu dağları yürütsün ve ülkemizi düzeltsin. Orada tıpkı Irak'ta Şam'da bulunan ırmaklar gibi ırmaklar kaynatsın. Atalarımızdan göçmüş olanları geri göndersin. Bize gönderecekleri arasında Kusayy İbn Kilâb da bulunsun. Çünkü o, doğru sözlü bir ihtiyârdı. Senin dediğini ona soralım, bakalım doğru mu söylüyorsun yoksa bâtıl mı? Eğer istediğimizi yaparsan ve onlar da seni doğrularlarsa, biz de artık seni tasdîk ederiz. Senin Allah katındaki mertebeni kabul ederiz. Ve senin; dediğin gibi, Allah'tan gönderilmiş bir elçi olduğuna inanırız.

Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki : Ben, bunun için peygamber olarak gönderilmedim. Ben, Allah katından bana verileni size getirmek üzere geldim. Ben, gönderildiğim risâleti size teblîğ ettim. Eğer kabul ederseniz; bu, sizin dünya ve âhiretteki nasîbinizdir. Eğer reddederseniz ben, Allah'ın emrine sabırla rızâ gösteririm. Tâ ki benimle sizin aranızda hükmünü versin. Onlar dediler ki : Eğer bu dediğimizi yapmazsan; kendini tut ve Rabbından bize senin söylediğini doğrulayan bir melek göndermesini iste de biz ona senin için mürâcaat edelim. Yine Rabbından iste de senin için bahçeler, köşkler, altın ve gümüşten hazîneler yapsın ve senin, aramakta olduğunu sandığımız şeylere ihtiyâcın kalmasın. Çünkü sen, çarşı pazarda duruyor ve bizim gibi geçim peşinde koşuyorsun. İşte o zaman senin Rabbın katında bir mevkiin olduğunu, üstünlüğün bulunduğunu öğreniriz. Şâyet iddiâ ettiğin gibi bir rasûl isen.

Rasûlullah (s.a.) onlara şöyle dedi : Ben, bunu yapacak değilim. Ben, Rabbımdan böyle şeyler isteyecek birisi değilim. Ve ben bunun için size peygamber olarak gönderilmedim. Allah, beni müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. Size getirdiğimi kabul ederseniz; bu, sizin dünya ve âhiretteki nasîbinizdir. Eğer reddederseniz; ben, Allah'ın emrine sabreder rızâ gösteririm. Tâ ki benimle sizin aranızda hükmünü versin.

Onlar dediler ki : Öyleyse senin iddiâ ettiğin gibi, Rabbın her şeyi yapmaya muktedir ise bize göğü indir. Çünkü biz, bunu yapmadığın takdîrde sana inanacak değiliz.

Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki : Bu Allah'a âit bir şeydir. İsterse sizin için öyle yapar.

Onlar dediler ki : Rabbının, bizim seninle beraber oturacağımızı ve sana sormak istediğimiz şeyi soracağımızı, dilediğimiz şeyleri isteyeceğimizi bilmesine, sana gelip bizim mürâcaat edeceğimizi bildirmesine ve bu konuda getirdiğine inanmazsak bize ne yapacağını haber vermesine gelince; duyduk ki bütün bunları sana Yemâme'de kendisine Rahmân denilen bir adam bildiriyormuş. Doğrusu, Allah'a andolsun ki biz, Rahmân'a ebediyyen inanmayız. Artık ey Muhammed, senin bize beyân edeceğin bir özrün yok. Allah'a andolsun ki biz, senin bu yaptıklarına karşılık seni bırakacak değiliz. Ya sen, bizi mahvedeceksin, ya da biz, seni. Onlardan bir kısmı da dediler ki : Biz Allah'ın kızları olan meleklere ibâdet ederiz. Bir başka grup da dedi ki : Allah'ı melekleriyle beraber karşımıza getirmedikçe biz, sana îmân etmeyiz.

Onlar böyle deyince, Rasûlullah (s.a) kalktı. Onunla beraber halası oğlu Abdullah İbn Ebu Ümeyye --ki bu Abdülmuttalib'in kızı Atîke'nin oğluydu— de kalktı ve şöyle dedi : Ey Muhammed, kavmin sana anlatacaklarını anlattı, sen onların anlattıklarından hiç birini kabul etmedin. Sonra kendileri için senden bazı şeyler istediler ki bunlar vesîlesiyle Allah katındaki makâmını öğrensinler. Sen, bunu da yerine getirmedin. Sonra kendilerini korkuttuğun azâbın çabucak gelmesini senden istediler. Allah'a andolsun ki sen, göğe merdiven dayayıp da yükselmedikçe ve ben de sen dönünceye kadar bekleyip, sen beraberinde dört melekle birlikte söylediğine şehâdet eden yayılmış bir nüsha ile birlikte gelmedikçe sana ebediyyen îmân etmem. O melekler senin dediğine şehâdet etmelidirler. Allah'a yemîn ederim, eğer sen bunu yapmış da olsan öyle sanıyorum ki ben, yine seni doğrulayacak değilim. Sonra Hz. Peygamberin yanından ayrılıp gitti. Rasûlullah (s.a.) da onların yanından ayrılıp, hüzün dolu olarak evine döndü. Çünkü kavmi kendini çağırdığı zaman, onların îmân edeceklerini ummuştu. Fakat onların îmândan uzaklaştıklarını görünce esefllendi, kederlendi.

Ziyâd İbn Abdullah el-Bekkâî, İbn İshâk'tan bu rivâyeti aynı şekilde nakleder. İbn İshâk der ki : Bana bunu ilim ehlinden bir kısmı, Saîd İbn Cübeyr ve İkrime kanalıyla Abdullah İbn Abbâs'tan naklet-ti. Sonra da aynı rivâyeti zikreder.

Allah Teâlâ, bu kâfirlerin toplanmış oldukları bu mecliste doğru yolu bulmak için o şeyleri gerçekten istemiş olsalardı, onların isteğini karşılardı. Ne var ki onların bu isteklerini sırf küfür ve inâd sebebi olsun diye istediklerini çok iyi bildiği için Rasûlüne şöyle demiştir : Dilersen onların istediklerini sana veririz, ama bundan sonra da küfredecek olurlarsa; âlemlerde hiç bir kimseyi azâblandırmadığımız biçimde onları azâblandırırız. Ama dilersen onlar için tevbe ve rahmet kapısı açılır. Hz. Peygamber; hayır, onlar için tevbe ve rahmet kapısının açılmasını dilerim, dedi. Nitekim 59. âyette Abdullah İbn Abbâs ve Zübeyr İbn Avvâm'dan nakledilen hadîs geçmişti. Furkân sûresinde de şöyle buyurulur : «Şöyle dediler : Bu ne biçim peygamber ki yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya. Yahut kendisine bir hazîne verilseydi veya besleneceği bir bostanı olsaydı ya. Bu zâlimler, mü'minlere; sizin uyduğunuz sâdece büyülenmiş bir adamdır, dediler. Sana nasıl misâller getirdiklerine bir bak. Onlar sapmışlardır, yol bulamazlar. Dilerse sana bunlardan daha iyi olan, içlerinden ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah, yücelerin yücesidir. Zâten onlar kıyâmet saatını da yalanladılar. O saatın geleceğini yalanlayanlara çılgın alevli bir ateş hazırlamışızdır.» (Furkân, 7-11).

«Sen bize yerden bir kaynak fışkırtıncaya kadar sana aslâ inanmayacağız.» Âyet-i kerîme'deki (ينبوعا) kelimesi; akan göze demektir. Onlar, Hicâz toprağında akan bir göze istiyorlardı. Gerçi bu, Allah için pek kolaydı. Dilerse onu yapar ve onların istediklerinin hepsine cevab verirdi. Ama Allah, buna rağmen onların doğru yola dönmeyeceklerini biliyordu. Nitekim Allah Teâlâ bu gibiler hakkında şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97). Bir başka âyet-i celîle'de ise şöyle buyrulur : «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.» (En'âm, 111)

«Yahut iddiâ ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşüresin.» Sen bize kıyâmet günü göğün parçalanıp düşeceğini söylüyorsun. Etrâfa yayılacağını bildirerek tehdîd ediyorsun. Öyleyse bunu dünyada acele olarak yap ve parça parça göğü üzerimize indir. Bu ifâde onların : «Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır.» (Enfâl, 32) kavli gibidir. Şuayb Aleyhisselâm'ın kav-

mi de ondan aynı şeyleri istemiş ve demişlerdi ki : «Eğer doğrulardan isen bizim üzerimize gökten bir parça indir.» (Şuarâ, 187). Bunun üzerine Allah Teâlâ onları, gölgelik günün azâbıyla cezâlandırmıştı. Doğrusu o günün azâbı, pek büyüktü. Âlemlere rahmet olarak gönderilen tevbe peygamberine gelince; o, bunların bekletilmesini ve kendilerine süre tanınmasını istemiştir. Belki Allah, onların soyundan Allah'a ibâdet edip şirk koşmayan bir nesil çıkarır diye. Gerçekten de böyle olmuştur. Çünkü yukarıda adı geçen o kişilerden bir kısmı daha sonra müslüman olmuş ve İslâm'da güzel mertebelere ermişlerdir. Hattâ Hz. Peygambere o son sözü söyleyen Abdullah İbn Ebu Ümeyye tamâmen teslîm olarak İslâm'a girmiş, Allah Azze ve Celle'ye dönmüştür.

«Yahut da altundan bir evin olsun.» Abdullah İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde, burada geçen (زخرف) kelimesinin; altun anlamına geldiğini söylerler. Hattâ Abdullah İbn Mes'ûd'un rivâyetinde bu âyet şu şekilde okunur :

«Veya göğe yükselesin. Biz sana bakıp dururken bir merdivenle göğe çıkasın.»

«Oradan bize okuyacağımız bir kitab indirinceye kadar senin yükselmene de inanmayacağız.» Onlar her birine tek tek yazılı bulunan sayfalar indirilmesini istiyorlardı. Bu; Allah'tan falan oğlu falana gönderilmiş bir kitabdır, denilmesini istiyorlardı. Böylece bu sayfaların, sabahleyin başkalarının yanına konulmuş olmasını arzu ediyorlardı. Mücâhid böyle tefsîr eder.

«De ki : tenzîn ederim Rabbımı. Ben peygamber olarak gönderilmiş bir beşerden başkası değilim.» Huzûrunda herhangi bir kişinin Allah'ın saltanat ve melekûtuyla ilgili bir konuda bir fikir öne sürmesinden Allah yüce ve münezzehtir. O, dilediğini yerine getirendir. İsterse sizin istediğinize karşılık verir. İsterse size hiç bir cevab vermez. Ben, ancak Allah tarafından size gönderilmiş bir elçiyim. Rabbımın emirlerini size teblîğ eder ve öğüt veririm. Doğrusu ben, bunu yaptım. Sizin istediğiniz husûsta durumunuz Allah'a kalmıştır. Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Ali İbn İshâk... Ebu Ümâme'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Rabbım Azze ve Celle bana Mekke'deki Bathâ'yı altun yapmayı söyledi de ben; hayır ey Rabbım, bir gün aç, bir gün tok kalırım, dedim. —veya Hz. Peygamber buna benzer bir ifâde kullandı— Aç kaldığım zaman Sana yalvarır ve Seni zikrederim. Doğduğum gün Sana hamdeder, şükrederim. Bu hadîsi, Tirmizî Zühd bâbında Süveyd İbn Nasr kanalıyla Ebu Ümâme'den nakleder ve bu hadîsin hasen olduğunu söyler. Ancak râvîler arasında yer alan Ali İbn Yezîd hadîste zayıf kabul edilmiştir.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾
قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾

94 — Onlara hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan alıkoyan, sâdece : Allah, peygamber olarak bir beşeri mi göndermiştir? demeleridir.

95 — De ki : Eğer yeryüzünde yerleşmiş dolaşan melekler olsaydı, Biz ancak onlara peygamber olarak gökten bir melek indirirdik.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : İnsanların çoğunun îmân edip peygambere tâbi olmaktan alıkoyan şey, onların bir peygamberin elçi olarak gönderilmesine hayret etmeleridir. Nitekim bu husûsu Yûnus sûresinde de şöyle ifâde buyuruyor : «İçlerinden bir adama : İnsanları uyar ve îmân edenlere Rabları katında yüksek bir makâm olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti ki kâfirler : Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» (Yûnus, 2). Tegâbûn sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «Bu, kendilerine peygamberleri belgelerle geldiğinde, bizi doğru yola bir insan mı eriştirecek? diyerek inkâr edip gerçeğe yüz çevirmelerinden ötürüdür. Allah hiç bir şeye muhtâç olmadığını ortaya koymuştur. Allah; Ganî'dir, Hamîd'dir.» (Teğâbün, 6). Firavun ve erkânının dilinden de şöyle buyurur : «Bizim gibi iki insana mı inanacakmışız. Halbuki o ikisinin kavmi de bize kulluk edenlerdir.» (Mü'minûn, 47). Diğer ümmetler de peygamberlerine böyle demişlerdi : «Siz de bizim gibi sâdece birer insansınız. Siz, bizi atalarımızın tapındığı şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize açık bir delil getirin.» (İbrâhîm, 10). Bu konuda pek çok âyet-i kerîme vardır.

Sonra Allah Teâlâ kullarına lutfunu ve rahmetini hatırlatarak onları uyarıyor ve kendilerine kendi cinslerinden bir peygamber gönderdiğini böylece ondan öğrenip bu peygamberin kendilerine öğretmesini sağladığını ve bu şekilde Allah'ın kitâbına ve sözüne muhâtab olma imkânına erdiklerini bildiriyor. Şâyet Allah insanlara meleklerden bir elçi göndermiş olsaydı, onunla karşılaşmaya ve ondan çeşitli bilgiler almaya güç yetiremezlerdi. Nitekim Allah Teâlâ bu anlamda diğer âyetlerde şöyle buyurur : «Allah, mü'minlere lutfetmiş de kendilerine

içlerinden bir elçi göndermiştir.» (Âl-i İmrân, 164), «Size kendinizden bir peygamber gelmiştir.» (Tevbe, 128), «Nitekim size içinizden, âyetlerimizi okuyan, sizi tezkiye eden kitâbı ve hikmeti öğreten ve bilmediğiniz şeyleri bildiren bir peygamber gönderdik. Öyleyse siz Beni zikredin ki, Ben de sizi anayım. Bir de bana şükredin, nankörlük etmeyin. (Bakara, 151-152). Yine aynı şekilde burada da : «Eğer yeryüzünde yerleşmiş dolaşan melekler olsaydı, Biz ancak onlara peygamber clarak gökten bir melek indirirdik.» buyuruyor. Mâdem ki siz beşer cinsindensiniz; öyleyse katımızdan bir lutuf ve rahmet eseri olarak size de kendi cinsinizden bir peygamber göndermiş bulunuyoruz.

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

96 — De ki : Şâhid olarak benim ve sizin aranızda Allah yeter. Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.

Allah Teâlâ Nebiyyi zîşânına; kavmine karşı getirdiklerinin doğruluğuna bir delil olmak üzere Allah'ın kendisine ve onlara şâhid olduğunu söylemesini bildiriyor. Allah; benim size getirdiğimi bilendir. Eğer ben, yalan söylüyorsam O, benden en ağır biçimde intikâmını alır. Nitekim Hâkka sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «Eğer o, Bize karşı buna bazı sözler katmış olsaydı; Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık.» (Hâkka, 44-46).

«Muhakkak ki O, kulları için Habîr'dir, Basîr'dir.» Kullarından kimin ihsâna, hidâyete ve ilhâma müstehak olduğunu; kimin şakâvete dalâlete ve sapıklığa lâyık olduğunu en iyi O bilir. Bunun için de şöyle buyurmuştur :

وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِهِ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَّأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾

97 — Allah, kimi hidâyete erdirirse; o, hidâyete ermiştir. Kimi de dalâlete düşürürse; O'ndan başka onlar için dostlar bulamazsın. Biz, onları kıyâmet günü körler,

dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü haşredeceğiz. Yurtları cehennemdir. O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.

Gerçek Hidâyet

Allah Teâlâ; mahlûkâtına tasarrufunu ve onlar üzerinde hükmünün geçerli olduğunu haber vererek, hiç bir kimsenin hükümlerinden dolayı Allah'ı sorguya çekemeyeceğini ve O'nun kimi dilerse hidâyete götüreceğini ve hidâyete götürdüklerini de sapıtacak başka kimse bulunmadığını bildiriyor. Müteâkiben de : «Kimi de dalâlete düşürürse; O'ndan başka onlar için dostlar bulamazsın.» buyuruyor. Bir başka âyette de şöyle buyrulur : «Allah, kimi hidâyete erdirirse; o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa; sen, onun için yol gösterici bir dost bulamazsın.» (Kehf, 17).

«Biz, onları kıyâmet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü haşredeceğiz.»

İmâm Ahmet İbn Hanbel der ki : Bize İbn Numeyr... Nufeyl'den naklen der ki : Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini duydum :

أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ يُحْشَرُ الْكَافِرُ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ أَلَيْسَ الَّذِي أَمْشَاهُ عَلَى الرِّجْلَيْنِ فِي الدُّنْيَا قَادِراً عَلَى أَنْ يُمْشِيَهُ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Birisi ey Allah'ın Rasûlü, kâfir kıyâmet günü yüzüstü nasıl haşrolunur? dedi. Rasûlullah buyurdu ki : Dünyada iken onu ayakları üstü yürüten, kıyâmet günü yüzüstü yürütmeye kâdir olmaz mı? Bu hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde naklederler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Huzeyfe Ibn Esîd'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Ebu Zerr el-Ğıfârî kalktı ve şöyle dedi : Ey Ğıfâr oğulları, söyleyin ama sözünüzden caymayın. Çünkü doğru söyleyen ve doğrulanmış olan peygamber bana şöyle dedi : İnsanlar üç topluluk halinde haşrolunacak. Bir topluluk binitlidirler, giyimlidirler ve doyumludurlar. Bir topluluk yürürler ve koşarlar. Bir topluluğu da melekler, yüzleri üstü sürükleyip cehenneme götürürler. Bir kişi dedi ki : İkisini anladık. Ya yürüyüp koşanlar ne oluyor? Hz. Peygamber buyurdu ki : Allah Teâlâ bele bir âfet verir de, bel diye bir uzuv kalmaz. Öyle ki kişinin göz alıcı bir bahçesi bulunur, onu yorgun bir deveye verir de o buna güç yetiremez.

«Körler» görmezler, «dilsizler» konuşamazlar, «sağırlar» işitemez-

ler. Bu durum onlara cezâ olarak birbirinden farklı hallerde mevcûd olabilir. Onlar bu dünyada hakka karşı kör, sağır ve dilsiz oldukları için, mahşer yerine de cezâ olarak en çok muhtâç oldukları bir şekille gelirler. «Yurtları cehennemdir.» Onların düşüp yuvarlanıp varacakları yer cehennemdir. «O ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız.» İbn Abbâs bu âyetteki (خبت) kelimesine dursa anlamını vermiştir. Mücâhid ise, sönse anlamını verir. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi «Tadın, size azâbdan başka bir şeyi artırmayız.» (Nebe', 30).

ذَٰلِكَ جَزَآؤُهُم بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ
مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى ٱلظَّٰلِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾

98 — Bu, onların cezâsıdır. Çünkü onlar, âyetlerimize küfrettiler ve : Kemik, ufalanmış toprak olduğumuzdan sonra mı, biz mi yeniden bir yaratılışla diriltileceğiz? dediler.

99 — Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, onların benzerlerini de yaratmaya kâdir'dir. Onlar için şüphe olmayan bir ecel kılmıştır. Buna rağmen zâlimler küfürden başka bir şeyde diretmediler.

Gökleri ve Yeri Yaratan Onları Yaratamaz mı?

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Onları körler, sağırlar ve dilsizler olarak haşretmekle verdiğimiz bu cezâ, kendilerinin müstehak oldukları bir cezâdır. Çünkü onlar «Âyetlerimize küfrettiler.» Delillerimizi, huccetlerimizi inkâr ettiler. Öldükten sonra dirilmenin vukû buluşunu uzak saydılar ve : «Kemik, ufalanmış toprak olduğumuzdan sonra mı, biz mi yeniden bir yaratılışla diriltileceğiz?» dediler. Biz çürüyüp, mahvolup, ayrışıp gittikten ve toprağa karıştıktan sonra mı, ikinci kez tekrâr dırıltileceğiz? Allah Teâlâ onların aleyhinde delil getirerek buna gücünün yettiğine dikkatlerini çekmekte ve kendisinin göklerin ve yerin yaratanı olduğunu, binâenaleyh onları yeniden hayâta döndürme-

ye gücünün rahatlıkla yeteceğini bildiriyor. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyuruyor : «Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışı, insanların yaratılmasından daha büyüktür.» (Ğâfir, 57) Ahkâf sûresinde ise şöyle buyuruyor : «Onlar, görmezler mi ki gökleri ve yeri yaratıp onu yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri diriltmeye de kâdirdir. Evet muhakkak ki O, her şeye kâdir'dir.» (Ahkâf, 33) Yâsin sûresinde ise şöyle buyuruyor : «Gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kâdir değil midir? Evet, O'dur en çok yaratan, bilen. Muhakkak ki O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, ona; ol, demektir. O da oluverir. Her şeyin mülkü elinde olan Allah'ı tesbîh ederiz ve O'na döndürülürler.» (Yâsîn, 81-83) Burada ise : «Görmezler mi ki; gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, onların benzerlerini de yaratmaya kâdir'dir.» buyuruyor. Yani kıyâmet günü onların bedenlerini yeniden iâde edip bir başka doğuşla onları var eder ve ilk oldukları gibi meydana getirir.

«Onlar için şüphe olmayan bir ecel kılmıştır.» Onların kabirlerinden kaldırılıp yeniden hayata döndürülmeleri için, belirli bir süre ve mutlakâ geçmesi gereken bir müddet halketmiştir. Nitekim Allah Teâlâ Hûd sûresinde de şöyle buyurur : «Biz, o günü ancak belirli bir süreye kadar erteleriz.» (Hûd, 104).

«Buna rağmen zâlimler küfürden başka bir şeyde diretmediler.» Aleyhlerinde bunca huccet olmasına rağmen onlar, bâtılda ve sapıklıklarında devâm edip gittiler.

İZÂHI

Haşr konusunda Seyyid Hüseyn el-Cisr diyor ki :

Allah, rûhları esîr gibi latîf bir maddenin atomlarından öyle bir tertîb ve şekilde yaratmış olabilir ki, rûhlar bu sâyede dinin delillerinden anlaşılan pek çok husûsiyetleri tamâmen kazanır.

Meselâ : Rûhlar bizzât diridir. Binâenaleyh bedene girmeden önce ve bedenden ayrıldıktan sonra onlarda yine de hayat bulunabilir. Yine rûhlar idrâk sâhibidir. (Gerçi duyuları kaybolan rûh, husûsî şeyleri kavramaktan geri kalır, ama umûmî şeyleri kavramasına hiç bir zarar gelmez.) Girdikleri cisimlere hayat, idrâk ve hayatla ilgili diğer sıfatları kazandırırlar. (Mıknatıs da böyle değil midir? Çeliğe sürülünce demiri çekme husûsiyetini ona da kazandırır.) Bununla beraber onlar pek latîf olup hissedilemezler.

Allah, atomlardan pek küçük birtakım zerreler daha yarattı ki,

rûhun ilgisi sebebiyle hayat ve hayatın husûsiyetlerini kazanmaya onlarda tâm bir kâbiliyet bulunuyor ve mikroskobik maddelerin unsurları gibi onlarda insan uzuvları yaratıldı. İşte insanın anılan asıl kısımları bunlardan ibârettir. Daha sonra insan bedenini yaratarak insanlık zerresini fazlalık kısımları olan bu vücûdun husûsî bir yerine yerleştirdi ki bu yerin kalbden ibâret olması en yakın bir ihtimâldir.

(Fizyoloji âlimlerinin, hayat merkezinin kalb olmasını gerektiren görüşlerine dâir ibâreleri yakında nakledilecektir.)

Bunun arkasından da Hz. Âdem'in bütün zürriyetlerini zerrelerden ibâret oldukları halde Hz. Âdem'in bedeninin sırt kısmına topladı. Bunu acâib görmeye hakkımız yoktur. Milyonlarca zerreleri o bedenin içine almasına imkân vardır.

Mâdem ki bir damla su, yeryüzündeki insan kalbleri miktarınca mikroskobik maddeleri içine alıyor. Hz. Âdem'in sırtının bütün zerreleri içine almasına ne engel gösterilebilir?

Daha sonra Hz. Âdem'in vücûdunun içindeki mübârek zerresine mukaddes rûhunu girdirdi ki Kur'an'da «Ve tarafımdan ona rûh verdim.» (Hıcr, 29, Sâd, 72) âyetiyle bu husûsa işâret edilmiştir. Hz. Âdem'in rûhunun Allah'a nisbet edilmesi, şeref ve büyüklüğünü anlatmak için olduğu gibi, onun eşsiz yaratılışı ve hakîkatının mâhiyetinin bilinmesinin de Allah'a mahsûs olduğuna işâret edilmektedir.

Rûh o zerreye girince, zerrenin kazandığı hayat bütün bedeninin kısımlarına geçti. Çünkü beden bu kâbiliyete tamâmen sâhibti. Bir müddet sonra da Âdemoğullarının bütün zerrelerini babalarının arkasından çıkarıp rûhlarını kendilerine verdi ve onlar hayat ve idrâk kazandılar. Binâenaleyh hitâb ve söz alma hükmü yürütüldü. Tamâmlandıktan sonra da bu ilgi kesilerek onlar çıktıkları hava delikleri vâsıtasıyla yine Hz. Âdem'in sırtına döndürüldüler.

Zerrelerin bu şekilde hava deliklerinden girip çıkması da uzak bir ihtimâl değildir. Çünkü hastalık yapan hayvanlar (mikroplar) dâimâ bedenlere bu yolla girip çıkıyor.

Daha sonra bu zerreler, Hz. Havvâ'nın rahmine giren Hz. Âdem'in menîsi vâsıtasıyla oraya geçmeye başladı. Kadının yumurtalığından ayrılan tohumlara bu zerreler girdikçe o tohumlarla menî sıvısından bedenler meydana gelip, böylece belli merhalelerden geçerek o bedenler insan bedeni şeklini alıyor. Her beden belli bir sınıra ulaşınca; Allah'ın gönderdiği rûh, zerresine girip gerek zerreye ve gerek bedene hayat ve hareket veriliyor.

İlk önce geçen zerre ile beraber onun çocukları olacak insan ferdlerinin zerreleri de ana rahmine geçmiş ve doğumdan sonra bu zerreler onun nesil maddelerinde toplanmıştır.

Dâimâ böyle çocuktan çocuğa geçiş oluyor ki, Peygamber efendimiz hakkında nâzil olan «Secde edenler (namaz kılanlar) içinde dolaşmanı da...» (Şuârâ, 219) âyeti bu hakîkate de işâret etmektedir. Çünkü mânâsı : Ey sevgili peygamberim, Rabbın seni ilk yaratılışından beri temiz babalardan temiz rahimlere geçişin sırasında da görmekte idi, demektir.

Her insanın mâhiyet ve hüviyyeti, işte bu zerre ile rûhunun toplamından ibârettir. Bu zerre de müslümanların kabul ettikleri asıl kısımlardan ibâret olup, insanın ömrü müddetince devâm ettiği gibi ölümün gelmesiyle kendisinden ayrılan, rûhun geri gelmesiyle kıyâmet gününde hayatı tekrâr verilecek olan da yine budur. İnsanın bedeni, gidip gelen ve artık eksilen fazlalık kısımlarından ibârettir.

Şu halde Allah, bir insanın ölmesini isteyince asıl kısımlardan ibâret bulunan zerresinden rûhunu ayırarak, gerek ondan ve gerek fazlalık kısımları olan bedenden hayatı uzaklaştırır da ikisine birden ölüm gelir. Böylece beden bozulmaya başlayarak ayrılır ve diğer terkîblere karışırsa da zerre hiç bozulmayarak saklanır. Nitekim altın atomları, toprak içinde bozulup çürümeden saklanıyor. Başka bir hayvanın bünyesine girse de ancak fazlalık kısımları olan bedeninin terkîbine girebilecek değil mi? Hayvanın asıl kısımlarından olan başka bir zerreye giremez. Bedene girince de bir müddet orada bozulmadan korunarak durur, sonra ölümün gelmesiyle o beden dağılınca ona girmiş olan o zerre yine toprak içinde saklanmış olabilir.

Kısacası ölümün gelmesiyle zerrenin girdiği durum, rûhun ayrılmasıyla bedenin bozulmasından ibâret kalıyor. Zerrenin kendisine hiç bir şey olmuyor. Şu halde Allah, onu diriltmek isteyerek rûhu tekrâr veriverince hayat durumu, bütün husûsiyetleriyle beraber geri gelecektir. Bedenin bozulmasının buna engel olacağı yoktur. (Husûsî terkîb, hayat için normal bir şart olup, hayatın ona bağlı bulunmadığı kelâm kitablarımızda etraflıca isbâtlanmıştır.)

Ölümden sonra tekrâr dirilmeden önce, olacaklarını dinî delillerin haber verdiği berzah durumları, meselâ : Kabirde soru sorulması, nimet ve azâb verilmek gibi şeyler hakkında akla gelen şüpheler de bu incelemelerimizle tamâmen ortadan kalkmış olur. Bir derece daha açıklayalım :

İlim ve hikmet sâhibi olan yüce Yaratıcı, yaratıkları âhiret âlemine sevkedip, niyet ve amellerine göre onlara cezâ ve mükâfât vermek isteyince hemen fazlalık kısımları sayılan insan zerrelerinin şekillerini yaratıp, o zerreleri bu bedenlere girdirdikten sonra rûhları ilgilendirmesiyle zerreler ve bedenler hayat kazanır. Böylece insan nevi

dünya âleminde oldukları gibi, âhiret yaratılışı ile dirilip ayağa kalkar.

Ayniliğe yaramak ve zerrelerin aynı zerreler olup değişmemesinden ibâret olmak sebebiyle fazlalık kısımları ölümden önceki kısımlardan başka da olsa bir mahzuru yoktur.

İnsan hakkında açıkladığımız bu bedenlerin toplanması durumu kavrayanlar hakkında da uygulanabilir.

Biz, âlemlerin Rabbı ve hâkimlerin Hâkim'i olan Allah'ın ilminin genişliği ve kudretinin yüceliği ile beraber, bu sıfatların âlemde görülen eşsiz eserlerini düşündüğümüzde; anılan konuların hiç birinde akla uzak görülüp tereddüd edilmesine sebep olacak bir şey göremeyiz.

Bedenleri bir araya toplama işini gerçekleştirmek için Allah dilerse atomların birleşip ayrılmasına ve yaratılmasına yarayacak birtakım kanunlar koyar. Yine dilerse hiç bir kanun aracılığı olmadan bu durumu gerçekleştirir.

Ey maddeciler, mikroskop vâsıtasıyla keşfetmekte olduğunuz küçük hayvancıklar hakkında incelemelerinizi, onların bir damla suda fevkalâde çoklukta bulunmaları ile beraber hayat, hareket ve yaşama husûslarındaki idrâk ve kendilerine zararlı olacak hallerden korunma gibi acâyib sıfatlara sâhip olmalarını dikkat nazarına alarak, insan zerrelerinin hayatla onun husûsiyetlerine elverişli bir yer ve rûhların da anılan vasıf ve husûsiyetlere sâhib olabildiğini düşünüverseniz imkânsızlık değil, hiç bir acâib taraf bile bulamayacağınıza tamâmen emîniz.

Yine insan bedeninde hava deliklerinin pek çok olduğunu, hattâ kendi sözlerinize göre bir karış karede 4.000.000 kadar hava deliği bulunmakta olduğunu düşünecek olsanız, insan zerrelerini Hz. Âdem'in sırtından çıkıp da yine oraya döndürülebileceğini inkâra bir yol bulamazsınız, zannederiz.

Bu husûsları aklınıza bir derece daha yaklaştıracak delil ve sebepler gerekli ise hastalık yapan hayvanların, meselâ : Malarya (sıtma) nın bazı bedenlere girip de oradan başka bedenlere geçip kan dolaşımında hareket ettiğini ve tıp ilminizde bahsetmekte olduğunuz bu türlü hakîkatların benzerlerini düşünüveriniz.

Meselâ : Erkeklerin tenâsül maddelerinden ayrılarak dişi tohumları aşılayan menî sıvılarında mikroskopla görülebilen pek küçük hayvancıklar vardır ki, bunlardan bir tanesinin boyu; bir kıratın (2,5 cm. nin) 500 ve bazan 600 de biri miktarı (0,05 mm.) ve yalnız başının uzunluğu 5.000 veya 6.000 de bir kırat (0,005 mm.) miktarı olabilir. Bununla beraber bu canlılar, kuyruklarını hareket ettirerek menî sı-

vısında kımıldayıp başları türlü yönlere dönüyor. Hareketleri de müstakil olarak o sıvının tabiî yoğunlukları değişmemek şartıyla devâm etmekte ve dış durumlarla ilgisi olmadığı isbât edilmektedir.

Kadın vücûdunun içinde bu hareket yedi veya sekiz gün, dışında yirmi dört saat kadar devâm edebilir. On üç dakikada bir kırat (25 mm.) yol alabildiğini bazı bilginler açıklamışlardır. Bunlar hemen hemen bütün canlıların menî sıvılarında bulunur ve dişi yumurtalara dokunmaları döllenme için zorunludur.

Fizyolcji kitaplarında hep böyle yazılıdır. Şu halde bu canlılara Allah, kendilerinden daha küçük bulunan Âdemoğullarının zerrelerini taşıtır da, bu canlılar onları menî sıvısında öte beri götürüp ana yumurtalığından ayrılan yumurtalara bırakmak işine yarayabilir.

Böylece döllenme olunca, dişi yumurta gelişerek fazlalık kısımlarından ibâret olan insan vücûdu teşekkül etmeye başlar. Bu durumda insan, hakîkatta kendisine rûhun girmesi ve hayatın gelmesi ile ilâve edilen bedeni de hayat yeri edinen şeyden, yani bu menî canlılarının taşıyıp dişi yumurtasına ulaştırdıkları zerrelerden ibâret olur.

Bu zerre ile beraber ondan meydana gelen insanın doğacak zürriyeti sayısınca birtakım zerreler daha onun yumurtasına girip, ortaya çıkan bedende yerleşirler. Sonradan onun menîsiyle çocukların bedenlerini meydana getirmeye sebep olacak yumurtalara geçmeye başlarlar.

Oğulların oğullarında da durum bu şekilde devâm edip gitmektedir. İşte akıl ile dinin elverişli bulundukları bu türeme durumu dikkat nazarına alınınca, pek çok akıl sâhiblerinin ve İslâm âlimlerinin ittifâkla kabul ettiklerine göre; insanın, hakîkatta babasından ana rahmine geçmekte olduğu anlaşılıyor. Halbuki siz, bu hakîkatın aksini kabul ederek : İnsan, anasının yumurtalarından meydana gelir ve babasının menîsi sırf döllenme için gereklidir, diyorsunuz. Çünkü siz yalnız insan vücûduna bakıp da ondan başka bir şey anlayamadığınızdan bu iddiâya mecbûr oldunuz. Bedenin ötesine geçebilenler ise : İnsan, babasından ayrılıp, anasından yalnız beden meydana gelir, derler. Akıl sâhiplerinin çoğunluğu bu husûsu kavradığı gibi her babanın tabîatında çocuklarına sevgi ve şefkat bulunması da bu görüşü kuvvetlendirir.

Fizyoloji âlimleri arasında kalbin düzenli hareket etmesinin sebebini belirtmek husûsunda ihtilâf çıkmış. İleri sürülen birtakım boş sebepleri önceden kabul edenler bulunmuşsa da, sonradan onların

hepsi çürütülerek bu hareketin sebebinin yine kalbin kendisinde bulunan bir hakîkattan ibâret olduğu anlaşılmış. Bunu belirtmek isteyenler, kalbdeki sinir düğümlerini böyle bir şeyin sebebi olmağa pek uygun gördükleri için, bu düzenli hareketin gerçek merkezlerinin; bu sinir düğümlerinden ibâret olması husûsunu aralarında karârlaştırmışlar. Şu kadar var ki, bunların te'sîrlerinin düzenli ve kesik kesik olup da devâmlı olmadığına dâir şimdiye kadar bir sebep bulunamamıştır. Ayrıca pek çok deneylerle isbâtlandığı gibi, kalb kasılmalarından doğan itici kuvvetin yalnız başına kan dolaşımında kâfî olduğu, bu âlimler arasında incelemelerle uğraşanlarca iyi bilinmektedir.

İşte böylece ilmî ve fennî incelemelerin özeti göz önüne getirilince, az bir düşünme ile; insan zerresinin merkezi, insan vücûdundan kalb olup, rûhun oraya girmesiyle zerreye hayat verdiği ve kalbin hareketi ondan meydana gelerek kan dolaşımının doğduğu, sonra bedenin diğer kısımlarına da hayatın geçtiği, normal akıl sâhiplerinin kabul edeceği bir şey olduğu anlaşılır.

Zerrenin ve rûhun son derece küçüklüğü, bedenin hayatına, sinir ve kaslara mahsûs hareketlere yetecek te'sîrlere ana kaynak olabilmelerine engel değildir. Çünkü küçük bir çocuğun hareket ettirebileceği pek küçük ve hafîf birtakım âletler görüyoruz ki, onları hareket ettirmekle büyük büyük âletler dönüyor ve bu sâyede büyük bir kuvvete bağlı ve muhtâç bulunan acâyib fiil ve eserler pek kolaylıkla gerçekleşiyor.

İnsâfa geliniz! Âciz bir insanın îcâd ettiği fabrikaların ve te'sîslerin en az bir kuvvetle meydana gelen hârika derecesine yakın eserleri görülmekte iken, eşsiz yaratıklarını akıllara hayret ve korku verecek acâyib şekillerde tertîb ve terkîb eden hikmet sâhibi, ezelî Yaratıcının yüce yaratmasının, düşünülenin çok üstünde olacağından şüphe etmek lâyık mıdır?

Sözün kısası, insan, aslında kalbe giren eşsiz bir ilâhî zerredir ki, rûhun ilgisiyle önce kendisi hayat kazanır, sonra da beden!...

Beden ise insanın hakîkatının dışında olup, şu yaratıklar âleminde birtakım işler yapmak ve olgunlaşmak için yaratılmış bir âletten ibârettir.

İnsan hakkında peygamberlerin teblîğ ettikleri âhiret işleri ve dünya teklîfleri, işte hep kendisine giren rûhla beraber «zerre» adı verilen bu sâbit ve değişmez hakîkate yönelmektedir.

Bu açık sözlerimizden akıl ve anlayış sâhiblerine aydınlanmış oluyor ki, dinimizde açıklandığına göre insan ferdlerinin berzah âlemin-

de hayat ve idrâkleri devâm ederek soru, cevab, nimet ve cezânın gerçekleşmesi; sonra tekrâr dirilme ve bir araya toplanma gibi hallerin meydana gelmesi; tabîat ilimlerinin gerçeklerine hiç de aykırı değil, zann ve şüpheler ise düşünme alanına yakın olanlarca tamâmen bozuktur.

Eğer derseniz ki; «Biz İslâm dininde, insan vücûdunun kendisinin ve hattâ tekrâr yaratılması en uzak ihtimâl görülen beden kısımlarının da tekrâr yaratılacağını ifâde eden birtakım deliller buluyoruz. Meselâ; «Bu kemikleri kim diriltir, onlar çürüyüp dağılmışken?» sorusuna cevab olarak nâzil olan «(Ey Rasûlüm), de ki : Onları ilk defa yaratan diriltir.» (Yâsîn, 78, 79) âyeti, çürümüş insan kemiklerinin de tekrâr yaratılıp diriltileceğine işâret ediyor.

Bu durumda sizin ölümden sonra tekrâr yaratılıp diriltilmeye dâir söylediğiniz ma'kûl izâh şekli, bu delillere uygun düşebilir mi?

Cevab olarak deriz ki : Evet, izâhımız bu delillere de uygundur. Aralarında hiç bir aykırı taraf yoktur. Çünkü onun gereğine göre ölümden sonra tekrâr yaratılıp diriltilmenin insan zerrelerinden ibâret olan asıl kısımlara yukarıda açıklandığı şekilde ilgisi bulunduğu gibi fazlalık kısımlarından ibâret bulunan insan bedenini de içine almaktadır.

Ancak inkârcılar tarafından ortaya atılan şüphelerin reddi, sırf asıl kısımlar yok olmayıp, onların hayatı ve diğer teferruâtının tekrâr kendisine verilebileceğini inceleyip açıklamakla ortaya çıkıyor ve binâenaleyh insanın asıl kısımlarından olmadıkları halde bedenin kısımlarının da aynıyla veya benzerleriyle tekrâr yaratılmaları, bu şüphelerin ortadan kalkmasına yaramıyorsa da bu tekrâr yaratılmanın, haşrin hakîkatından hâric olmayıp oluş şekli ve durumunun tafsîlâtında dâhil olduğu ifâde edilmiştir...

Bu delillerin, fazlalık kısımları olan bedenin tekrâr yaratılacağına dâir delâleti, câhiliyyet ehlinin kafalarına takılmakta olan diğer müşkilleri ortadan kaldırmak maksadıyla oluyordu.

Zîrâ haşr hakkındaki Kur'an âyetleri nâzil oldukça onların düşünceleri ancak bu görülen bedenin tekrâr yaratılmasına gider de derlerdi ki : Çürüyen kemiklerin hayatı nasıl geri gelebilir ve toprağın derinliklerinde parçalanan bedenin parçaları nasıl bir araya toplanabilir?

Yukarıdaki deliller de, bu zannî müşkilleri Allah'ın yüce ilim ve kudretini hatırlatıp ortadan kaldırarak, âcizlik ve eksiklik, yüce şânına yakışmayan hikmet sâhibi Yaratıcının, çürümüş kemikleri de yoktan var ettiği gibi bir daha dirilteceğini ve ezelî ilminin bütün eş-

yâyı çevrelemiş ve yüce kudretinin mümkün olan her şeyi içine almış olduğunu isbât ederek bu husûsa da yeteceğini açıklamak için nâzil olmuştur.

Bu ise münkirlerin yukarıda sayılan şüphelerini ortadan kaldırmak maksadıyla bizim, asıl kısımların tekrâr yaratılmasına önem vermemize aykırı olamaz.

Düşünenlere durumun hakîkatı aydınlanır. Ancak şurası da gizli kalmamalıdır ki, asıl kısımları zerrelerle ve fazlalıkları bedenle tefsîr edip de bu esâs üzerine kurduğumuz güzel izâh şekli, açıklanan tafsîlâtıyla din âlimlerimizin sözlerinde açıklanmış değildir. Binâenaleyh «Bedenlerin tekrâr yaratılması durumunu sırf bu şekilde kabul etmek, bütün müslüman ferdler için vâcibdir.» demek istemiyorum. Bilakis konunun baş tarafında ifâde edildiği gibi büyük âlimlerden (İmâm Fahreddîn Râzî, Sirâc'ül-Ukûl sâhibi Ebu Tâhir el-Kazvînî, Abdülvahhâb Şa'rânî ve Hâzin-i Bağdâdî gibi) pek çok zâtların hakîkat ifâde eden sözlerinden çıkarılabilir ki, insanın asıl kısımlarından âlimlerimizin maksadı; Peygamber efendimizin, Hz. Âdem'in zürriyetinden söz alındığı hakkındaki âyetin tefsîri sırasında ifâde buyurdukları zerreler olup, gerçek insan da o zerrelerle onlara giren rûhlardan ibârettir. Fazlalık kısımlarından maksadları da insan bedenleri olmalıdır.

Yine bu âlimlerin sözlerinden anlaşılıyor ki; insanın hakîkatının yeri ve merkezi, bedenin kısımlarından kalb olup, devâmlı olarak değişmekte olduğu görülen beden ise bu hakîkatın yaratıklar âlemindeki işlerini yapmasına ve ilim öğrenerek vâcib olan hakları yerine getirmesine âlet kılınmıştır.

Artık bu hakîkatları kabul etmemize akıl ve din yönünden bir engel bulunmadığı halde bedenlerin bir araya toplanıp tekrâr yaratılmasının sübûtu aleyhinde düşünülen şüpheleri de aynı yolla ortadan kaldırmak kolay oluyor. Binâenaleyh bunların, hakîkatın ta kendisi olduğu zannolunuyor.

Yoksa İslâm'ın bu inanç esâsının doğruluğunu ifâde etmek için şu kadarcık söz yeter : Biz (hamdolsun) inanıyoruz ki, her insanın bir rûhu vardır. Onun hakîkatını Allah bilir. Diğer hayvanların da kendilerine göre rûhları vardır. İnsanları kıyâmet gününde tekrâr dirilterek huzûruna toplayıp hesâba çekecek, onlara nimet ve azâb verecek ve bu husûslar akla aykırı düşmeyecek bir şekilde olacaktır. Nasıl olacağını tafsîlâtı ile bilmek bize gerekmez. Fakat iyi biliyoruz ki bunlar, hep akılca mümkün olan şeylerdir. Allah'ın ilminin genişliğine ve yüce kudretinin te'sîrine nisbetle normal şeylerden hiç bir farkları yoktur.

Ey maddeciler, bu noktada düşünün ve inceden inceye düşünenlerden ayrılmayın. Çünkü bu kadar tafsîlât arasında tabîat ilimlerimize hakîkaten aykırı olarak bir taraf bulamazsınız.

Demek oluyor ki, konunun başında acâyib ve uzak bir ihtimâl olarak ortaya attığınız dinî meseleleri de, insâf edecek olsanız kabul etmek zorunda kalacaksınız. Ama verdiğiniz sözü tutmayarak inâdda diretirseniz, Levh-i Mahfûz'u açıp okuyacak olsam, yine bir fayda vermeyeceğini pekâlâ bilirim.

Eğer derseniz ki : Evet, bu anlatılanların akılca mümkün ve câiz olduğu kabul edilebilir. Fakat gerçekten bunların olacağını kesin olarak kabul etmeyi gerektirecek bir şey bulamayız. Acabâ bu inanca bağlanan İslâm milletlerinin dayandıkları deliller neden ibârettir?

Deriz ki : Birçok benzerlerinde ifâde edildiği gibi bedenlerin haşrolunması ve bununla ilgili âhiret halleri tamâmen, sözünün doğruluğu parlak mucizelerle sâbit olan Peygamber efendimizden alınan kesin Kur'an âyetleriyle isbâtlanıyor. Çünkü bu âyetler, hiç te'vîl kabul etmeyecek bir kesinlikte ve açıklıkta bunların her birinin olacağına delâlet ediyor. Halbuki hepsi de akılca mümkün ve aklın hükümlerine uygundur. Şu halde bu türlü delillerin açık mânâlarının kabul edilmesi, kaidelerin gereği olduğu için İslâm milletlerince bu dairenin dışına çıkmak ve te'vîl tarafına sapmak ma'kûl görülemez.

Hele öldükten sonra tekrâr dirilmenin mâhiyeti hakkında meşhûr olduğu gibi «Mümkün olduğu aklî delillerle ve fiilen gerçekleşeceği de ancak dinî delillerle ve fiilen gerçekleşeceği de ancak dinî delillerle sâbittir.» deniyorsa da dikkat edilince ölümden sonra dirilmenin gerçekleşmesi de aklî delillere dayalıdır. Gerçi bu deliller, aslında kesin deliller çeşidinden değilse de, akılların anlayışını ve kalblerin huzûrunu gerektirdiği için o kadar açık mânâlı işâretler (zann ve kanâat veren deliller) kabîlinden oluyor ki, bunların hepsi birleşince düşünceye arkası arkasına gelerek ölümden sonra tekrâr dirilmenin gerçekliği husûsunu akıl kuvvetle kabul eder ve artık şüpheye sürüklemeye çalışanlara hiç kulak asmaz olur.

Bazı İslâm âlimlerinin (İmâm Fahreddîn Râzî'nin) bu husûstaki ifâdelerini nakletmeye geçelim.

(Bu naklimizde açıklama maksadıyla biraz tazlalık, iyi görülen çıkarma ve kısaltma bulunacaktır.)

İyi biliniz ki, Allah'ın varlığına, mükemmellik sıfatlarına, yüce hikmetine, yaratıkları hakkındaki adâlet ve bol râhmetine kesin deliller getirildikten sonra vâcib olan bir inanca sâhip olanlar açıkça kabul ve itirâf ederler ki; insan nevini iyi ve kötüyü ayırd edecek akla,

hayır ve şerri işlemeye yetecek güce sâhib oldukları halde yaratan hikmet sâhibi Allah'ın hikmet ve adâletinin gereği, kendi yüce zâtını kötülükle anmak, câhillik, yalancılık ve gereksiz yere insanları (hele peygamberleri ve iyi kulları) küçük düşürecek suçları alışkanlık haline getirmekten onları men'edip sakındırmak ve düzenli yaşamalarına yarayacak üstün ahlâk ve hayırlı işlere teşvîk etmektir.

Bu sakındırma ve teşvîk ise, ancak iyi işleri sevâba ve kötü işleri cezâya bağlamakla tamâmlanabilir. Halbuki sevâb ve cezânın dünyada yerine getirilmediği görülüyor. O halde onların yerine getirileceği yer olacak olan âhiret âleminin gerçekleşmesi gerekiyor.

Ama men' ve teşvîkte ve cezâya luzûm görülmeyip de insanların aklına bırakılan, iyi şeyleri beğenme ve kötü şeyleri kötü görme husûsuyla yetinilmiş olsaydı; bu, maksadın gerçekleşmesine yetişmezdi. Çünkü nefs-i emmâre (insanın yaradılışında bağlı bulunan şehvet ve kızma temâyülleri) insan ferdlerini hep maddî istek ve hayvânî zevklere düşkünlüğe davet ediyor. İşte böyle kuvvetli bir zıdlık olunca, daha kuvvetli bir tercîh edici ve üstün bir hâkime luzûm görülmesi normal bir şey olduğu için va'd ve vaîd vâsıtalarına başvurulması, fiil ve terke karşılık sevâb ve cezâ gerekmesinin hayır ve düzeninin gereklerinden olduğu anlaşılır.

Hattâ mutlak olarak aydın bir akıl hükmediyor ki; hikmet sâhibinin hikmetinin gereği, iyilik yapanla kötülüğü âdet edinen kimseyi birbirinden ayırmaktır. Bu ayırma ise dünyada olmuyor. Zîrâ kötülük yapmayı âdet haline getiren bazı kimseler rahat ve saygı görmekte, iyilik yapanların da pek çoğu türlü sıkıntı ve hakâretle karşılaşmaktadır. Bu durum her zaman görülmektedir.

Bundan da anlaşılır ki, bu âlemden başka iyilerle kötülerin birbirinden ayrılacağı bir âlem olacak ve «Kıyâmet günü ecirleriniz (mükâfâtlarınız) size eksiksiz verilecektir.» (Âl-i İmrân, 185) âyetinin sırrı orada ortaya çıkacaktır.

Ölümden sonra tekrâr dirilme korkusu insanların gönüllerinde yer ederek onları her türlü kötülükten uzaklaştırmakta olmasa aralarında kargaşalık çoğalır ve fitneler büyürdü. Yaşayışın düzeni de bozularak hiç bir mükellef vazîfelerini yerine getiremezdi. Şu halde âlemin düzeni ve bozulmaktan korunması, ancak sevâb ve cezâ âlemini yaratıp açıklamakla olabilir.

Diyemezsiniz ki : Âlemin düzeninin devâm edebilmesi için pâdişahlardaki heybet ve siyâset yeter. Yine ayak takımı bilirler ki, kargaşalığı beğenip doğru bulacak olsalar bozgunculuk dolabı başlarına döner ve onları da öldürüp mallarını yağma eden bulunur. İşte bunun

içindir ki, fitneleri tercîh etmekten sakınırlar.

Çünkü sâdece pâdişahların heybeti kâfî gelip bütün kötülükleri ortadan kaldıramayacaktır. Bunda şüphe yoktur. Zîrâ padişah ya sâhib olduğu kudret ve saltanatla halktan hiç de korkusu olmayacak bir dereceye ulaşır veya böyle olmaz.

Birinci ihtimâle göre, kalbinde âhiret korkusu da bulunmazsa zulüm ve eziyete kalkışır. Çünkü nefsin isteklerine karşı dünya ve âhiretçe bir köstek ve engel bulunmamış olur.

İkinci ihtimâle göre de halkın korkusu tâm hudûdunu bulmayacağı için zulüm ve diğer kötülüklerden çekinmezler.

Artık isbât edilmiş oldu ki; âlemin düzeni, âhiretçe insanların (halk tabakasının ve hâs kulların) korku ve ümîd sâhibi olmalarına bağlıdır.

Ayrıca bilgili, adâletli ve merhametli bir pâdişah kuvvetli ve zayıf sınıflarından meydana gelen halk arasında ilim, hikmet, adâlet ve merhametle hükmedeceği için zayıf olan mazlûmun, kuvvetli bulunan zâlimden hakkını alması ve insâf ve hakseverliği elden bırakmaması normal bir şeydir.

Allah ise en adâletli, en merhametli ve yüce fiilleri hayır ve hikmete uygun olduğu için, mazlûm kulların haklarını zâlimlerden alıp adâleti yerine getirmesi hikmetinin gereğidir. Bu ise dünyada tâm olarak olmamaktadır. Çünkü her asırda bazı mazlûmların kahır ve hakâret içinde mallarının elinden alınmış, boş yere kanı dökülmüş ve namusuna saldırılmış olarak kaldığı, bazı zâlimlerin de ömrünün rahat ve eller üstünde geçtiği görülmektedir.

Bu durumda hak ve adâletin tâm olarak ortaya çıkacağı başka bir âlem mutlakâ olmalıdır.

Bir de insan nevi için âhiret ve cennette isteklerine kavuşmak arzusu olmayacak olsaydı, bu nevin bütün hayvanlardan şeref ve bahtça daha aşağı olması gerekirdi.

Zîrâ insan dünyada diğer hayvanlara göre daha çok belâlarla karşılaşmaktadır.

Hayvanlar düşünce sâhibi olmadığı için acı ve hastalıklara tutulmadan önce içinden hiç bir şey geçirmeden ömür sürmektedir. Fakat insan, sâhib olduğu akıl ve düşünme kâbiliyeti sebebiyle devâmlı olarak geçmiş ve gelecek durumlarını düşündüğünden, geçen durumlarının pek çoğu keder ve üzüntüsünü, gelecek durumlarını düşünmek de bin türlü korku ve endîşesini gerektiriyor. Bu bakımdan insan, akıl ve düşüncesi nisbetinde dünyada sayısız zararlar görmekte ve nefsinin şiddetli acılarına tutulmaktadır.

Ama maddî zevkler, onunla diğer hayvanlar arasında ortak bir husûstur.

İnsanın üstünlük ve bahtiyarlığının bu yüzden olması hiç de düşünülmemektedir. Çünkü en tatlı şeylerin zevkinin insana hoş ve tatlı geldiği kadar gübre içinde yaşayan kurtlara da gübre zevk ve safâ verir.

Şu durumda insana mahsûs âhiret âlemi olup da onun saâdeti ve maddî ve ma'nevî zevklere kavuşması orada olmayacak olsa akıl nimeti ile düşünce çokluğu hakîkaten gam, keder ve üzüntülere boğulmaya sebep olacak ve buna karşılık hiç bir şey kazanılmamış olacaktır. Bu ise hayır ve hikmete aykırıdır.

Demek oluyor ki, âhiret saâdeti elde edilmediği takdîrde insanın en değersiz hayvan olması ve kurtlardan, böceklerden daha acınacak bir durumda yaşaması gerekir. Mâdem ki bunun saçma olduğu ortadadır, âhiret âleminin olacağı kesin bir hakîkat oluyor ve insanın dünya için değil, âhiret için yaratıldığı anlaşılıyor. Burası da sırf onların imtihân edip, hayır işleyenlerle kötülük yapanları birbirinden ayırd etme noktasına dayalı bir konakları oluyor. Sevâb ve cezâyı hak ettikleri de ortaya çıkıyor.

Kötülüğü âdet haline getirenlerin varacakları ev cehennem olacağı için onların nasîbleri, elde edebildikleri şu geçici zevklerden ibâret kalıyor. Fakat bunun hakîkat bakımından değerli bir şey olmadığı ifâde edilerek, iyilerden daha çok kötülere yönelmesi acâyib karşılanmamalıdır.

Ey maddeciler, bedenlerin haşrolunacağına dâir incelemeleri bu merkeze ulaştırdığımızı insâf gözüyle görenlere aydınlandı ki, din ve millet adamları tarafından ortaya atıldığı gibi sizin görüşleriniz, hele şu haşr konusunu inkâr etmeniz öyle bir kötülük ve bozgunculuktur ki, üstünde değil hattâ umûmî olarak buna denk başka hiç bir kötülük ve bozgunculuk bulunamaz denilse yeridir. Çünkü bunun gereği, dünyada hiç helâl ve harâm olmayıp herkesin, canının istediğini ve fırsat bulduğu çirkin emellerini hemen elde etmeye kalkması olduğu için düzen ve huzûrun bulunmamasını gerektirir.

Bu durum karşısında siz diyorsunuz ki : Âlemin düzeninin sağlanması ilmin yayılmasıyla, yani her ferdin kendi haklarını ve üzerindeki vazîfelerin neden ibâret olduğunu bilmesi ile tamâm olabilir.

Fakat bu zorbaca dâvânızda, gafletle yanıldığınız her yönden açıktır. Önce şurasını düşünmüyorsunuz ki, ilmin isbât edip gerektirdiği akla dayalı kanunlar, nefsin isteklerine ve şehevî zevkler arzusuna bizzât ve karşı koyacak kuvvette olamaz. Binâenaleyh halkın nefisle-

rini zararlı şeylerden men'edip, iyilik ve kurtuluş yoluna girip yürümeyi tercîh ettirecek îmân ve hiç bir hareketin cezâ ve mükâfâtsız kalmayacağını ifâde eden âhiret gününün kesin olarak kabul edilmesinden başka, âlemin düzenini sağlamayı üzerine alan hiç bir doğru ve sağlam vâsıta düşünülememektedir.

Aklı başında olanlara az bir düşünme ile aydınlanan şeylerdendir ki; insan, kendisini yeryüzünde biten otlar gibi tabîatın te'sîriyle meydana gelip, bir müddet sonra dağılıp yok olan ve bir daha hayatının geri gelmesi imkânsız olan bir maddeden ibâret kabul edince, şu varlığından nasîbi ve istifâdesini, ömrü boyunca elde edebileceği zevk ve çıkarlardan ibâret olacağını kafasına tamâmıyla yerleştirmiş demek olur.

Artık böyle bir insan için nazarî kâideler ve ilmî kanunlar, kendi haklarını sınırlandırıp, hakkında gözetilmesi gereken, medeniyetin akla uygun şartlarını belirtmekle hemen onu insâf ve doğruluk dairesi içinde duracak ve eline geçen fırsat ne kadar elverişli olursa olsun bu yolun dışına çıkmaya tenezzül etmeyecek kadar kayıdlayabileceği iddiâ edilebilir mi?

Meselâ hiç bir kimsenin göremeyeceğini kesin olarak anlayınca, milyonlarca malını elinden alarak suçsuz bir kimseyi öldürmesine veya şerefli bir ırza tecavüz edip nefsinin arzusunu her ne şekilde mümkün olursa öylece tatmîn etmesine ilmî kanunlar ve umûmî bilgiler engel olabilir mi?

Bu sorumuza «Evet!» diye cevab vermek, kibir alanında herkesten ileri geçmiş olmaya bağlıdır.

İnsan, kendisini sevmek, çıkar ve zevklerini tercîh etmek husûsuna düşkündür.

Bunun için insanı gereği gibi bilen, hiç bir şeyde ona güvenmez. Meğer kendisini deneyerek doğru inançlı ve âhiret gününü kabul etmekte olduğunu anlamış ola.

Bazı milletler tanırız ki, âhiret inancına sâhib oldukları halde yine bozgunculuktan kurtulamazlar. Bunlar acabâ bu inanca da sâhib olmasalardı halleri nice olurdu? Şüphesiz ki dirhem kadar bulunan bozgunculukları, o takdîrde kantarlar miktârını da aşardı.

Bu zamanlarda ferdleri arasında ilmin çok yayıldığını bildiğiniz milletleri de görüyoruz ki, kötülük ve bozgunculuklara saplanmaktan kendilerini alamıyorlar. Hattâ yükselmeleri nisbetinde bunların kötülük ve bozgunculukları artmaktadır.

Meselâ : Neseblerin karışıp kaybolmasını ve yardımlaşma düğümünün çözülmesini gerektiren zinâ, adam öldürmenin en şiddetli ve âdîsi

olan intihar, sarhoş edici şeyler kullanarak aklı yok etmek ve bedeni öldürmek, ilim ve san'atlar vâsıtasıyla maddî çıkarlar elde etme hîlelerine baş vurmak, aldatmak, hıyânetlik gibi toplumun huzûrunu bozmayı gerektirecek şekilde serserîce huyların ortadan kalkması gerekirken bir taraftan artıyor.

Bunun gerçek kaynağı ise şudur : Onların zirveye ulaştıkları o ilimler arasında âhiret korkusu verecek bir ilim bulunmuyor da, umûmî ilimleri ahlâkı güzelleştirmek değil, bozgunculuğu artırmak ve ayrılıklara hazırlamak husûslarına yardım ediyor.

Bereket versin ki, bu milletlerin içinde henüz âhiret inancından bir küçük kalıntı bulunuyor. Yoksa arzettiğimiz görüşler gereğince bunların uzun zamandan beri ölüm çukuruna düşmesi ve varlık tahtasından silinmesi gerekirdi.

Henüz çocuğu ölmüş olup ağlayan anneyi bile güldürecek durumlardandır ki, siz bütün insan ferdlerini içine alıp her yönden mükemmel olmadıkça ilimlerin, insan topluluklarının düzenini korumayı garantileyemeyeceğini düşündüğümüzde ilimlerin ilerlemesinin bu derecesini şart koşmak zorunda kaldınız ve binâenaleyh dediniz ki : «Gerçi bu ilerlemenin olabilmesi için çok zaman ve hattâ yüzlerce asırların geçmesi gerektir. Fakat er-geç gerçekleşecektir.» İşte böyle her yönden kâfî gelecek olan doğru inancı bırakıp da, ilerleme husûsunda birtakım boş ümitlerle beklemeniz sebebiyle ey maddeciler, siz öyle bir ahmak doktora benzemiş oluyorsunuz ki, şiddetli bir hastalığa tutulmuş bulunan bir hastaya şöyle diyormuş : «Sen perhîz falan etme. Aklına geleni yeyiver. Ben birkaç yıl sonra bulacağım ilacı sana veririm de, o zaman şifâyı bulursun.» Bunun durumuna uygun olan meşhûr söz ise size de tamâmen uygundur.

Bunu araplar; «Irak'tan tiryâki geleceği zamana kadar nefsinin arzularına veya aşk derdine tutulup zehirlenmiş olan biçâre dünyadan ayrılıp gider.» diye ifâde ederler.

Hem de görüşlerinizin gereği olan âhireti inkâr etme esâsını; umûma açıklayıp, ders sırasında da öğrencilere anlatmanız akıllıca bir görüş, iyi bir tedbîr ve doğru bir fikir eseri sayılmaz. Meğer ki, yalnızca ve müstakil olarak âlemin düzenini korumayı garantileyeceğini iddiâ etmekte bulunduğunuz kadar ilmin yayıldığını ve artık geliştiğini görmüş olasınız. Yoksa siz, şimdiden bu saçma görüşleri hemen açıklayıp yaymakla insan nevinin mahvolunmasına çalışmış oluyorsunuz. Çünkü bu görüşün yayılması nisbetinde zararı da yayılmaktadır. Gerçi bunu normal akıl sâhiblerine kabul ettiremezsiniz.

Zîrâ biz emîniz ki; normal akıl sâhibi olanlar, bu türlü saçmalık-

ları kabul etmekten çekinmekte sebât ve devâm edeceklerdir. (Fakat bu sınıfın ferdleri nisbeten azdır. Bilhâssa yıkmağa çalışmak yapmak kadar güç değildir.)

Bize başvurup danışmanız sebebiyle doğru görüş ve ihtiyâtla hareket etmeniz gerektiğini size hatırlatıp tavsiye etmekten geri durmayız. Hiç olmazsa şurasını düşünün ki, siz, âhireti kabul ederek ona göre hazırlıkta bulunduğunuz takdîrde gerçek olduğu ortaya çıkınca kurtulanlar sırasında bulunursunuz. Faraza gerçek olmadığı görülürse, bu kabul ve hazırlığın ne zararı olabilir? Birtakım zevkleri tatmîn etmekten geri kalmak değil mi? Zâten bunun ne önemi vardır?

Aklı başında bir adamın nefsânî zevklere hiç de önem vermemesi gerekir. Bunun birinci sebebi budur ki, şerefsiz zümrenin yaptığı işlere rağbet edilmemelidir. Bunları ise köpekler bile yapıyor. İkinci olarak da bu zevklerin çabuk geçtiği bilinmekte ve muhakkaktır. Böyle çabuk geçen ve mahvolmaya mahkûm olan bir şeyi bu kadar şiddetle arzu etmek ise, hele sonunda büyük tehlike bulunduğu hatıra gelirse hiç de hoş bir şey değil ve doğru görüş ve ihtiyât prensibini de bozan bir unsurdur. (Seyyid Hüseyn el-Cisr, Risâle-i Hamîdiyye, 348-363)

İnsanlık Tarihi Boyunca Âhiret Düşüncesi

Şu dünya yıldızında insan ömrü kısa, bu fânî âlemde insanın günleri sınırlıdır. Buna mukâbil insanın yaşama arzusu fıtrî ve bu dünyadaki istekleri sayısız, sonsuzdur. Ama insan ölüyor.

Ölüyor, istekleri, dilekleri içinde kalarak, murâdına kavuşamadan ölüyor. Emellerini geride bırakıp gidiyor. Arkasında ayrılmaktan, kaybetmekten büyük üzüntü duyduğu dostlarını, yakınlarını bırakıp gidiyor. Acabâ bu yitirdiklerine tekrâr kavuşamayacak mı?

Bu bir!

İnsan dünyaya bakıyor; hayır ve şer çarpışmakta. Kötülük ve iyilik —ya da kötü ve iyi sandığı şeyler— kapışmakta. Şer ardarda gelmekte, rezâlet yağmur gibi yağmakta. Çoğu kere de şer hayra gâlib geliyor, rezâlet fazîletin üstüne çıkıyor. Ömrü pek mahdûd olan ferd, fiilinin aksini, hayır ve şerrin sonuçlarını göremiyor.

Halbuki bu insan, çocuk iken ya da orman kanununa göre yaşarken bunları düşünmüyordu. O zaman ne zarar vardı, ne ziyân. İş kuvvete bağlı idi. Hayat gâlibin, hak kuvvetlinin idi.

İçi uyanmaya başlayınca hayrın karşılığını bulmamasından, şerrin cezâsını görmemesinden üzüntüye kapıldı, bu hal onun zoruna git ti. Âdil bir ulûhiyet varlığına îmân, hayır ve şerre cezâyı zarûrî gö-

rür. Eğer hayır ve şerrin karşılığı burada tâm verilmiyorsa, elbette âhiret âleminde verilecektir.

Bu iki!

Sonra dünyayı îmâr eden, onda istediğini yapan bu akıl sâhibi insan cinsinin hayatı, hatt-ı hareketi, herhangi bir haşere, dâbbe veya sürüngenin hareketi, hayatı gibi hiç bir şeyi tamâm olmayan, her şeyi ebediyete intikâlden kısa, mahdûd bir hayat mı olmalıdır? Hayatının böyle basit, düşük bir hayat olması, insanın gücüne gider. Böyle bir hayat yaşamasını istemez insan.

Bu da üç!

İşte insanın içinden birbiri ardınca fışkıran bu kaynaklardan, âhiret âlemi düşüncesi doğmuştur. Birinci kaynak, insan şuûruna hayatın kıymetini gösterirken; üçüncü kaynak, cinsinin kıymetini bilmesini, kevnî kuvvetleri hesâba katmasını, kevnî kuvvetlerin kendisi lehine işlemesini, kendisini bu kısa ferdî hayatla yok edip bitirmemesi arzusunu doğurmuş; ikinci kaynak da onun içini uyarmasını, rûhunda adâlet duygusunu, rezîlet ve fazîletin netîcelerine sağlam bir şekilde inanmasını işâret etmiştir.

İşte bu kaynaklar, insanlığın ta kendisidir. Onun derinliklerinin en derininde, ufuklarının en yücesinde bulunmaktadır..

Eski Mısır, Uyanık insan zamîrinde fışkıran kaynağın ilk şafağına şâhid olmuş, ölümden sonra hayır ve şerr'den hesâp verileceğine, kötülük ve iyilik karşılığında adâletli cezâ verileceğine dâir ilk inanca sâhip bulunmuştur. Bugünkü mevcûd bilgimize göre bu akîde oradan bu ma'mûr dünyanın sırtında bulunan başka bir yere sıçramazdan önce iki bin yıldan fazla bir zaman geçmiştir.

Milâd'dan önce 2600 yılı civârında (Beşinci Âile Devrinde) —Eğer daha önce yok ise— Mısır'da bir âhiret inancı vardı. Bu âhiret âleminde hayra ve şerre cezâ veriliyordu. O zaman bu inanç, yalnız kâhinlere ve din adamlarına münhasır değildi. Millet arasında yaygındı. Bu yaygınlık gösteriyor ki; inancın kökleri, bu tarihten daha önceki zamanlara kadar uzanır. Merhûm Prof. Abdulkâdir Hamza, kıymetli eseri «Alâ Hâmiş'it-Târîh'il-Mısrıyy'il-Kadîm» de bu fetretten şöyle bahsediyor :

«Bu zamanda Oziris'e tapınılmağa ve bu millî bir hal almağa başladı. Oziris ibâdetinin esâsı şu idi : Her insan, kral olsun ferd olsun herkes, ölümden sonra dünyada yaptığı işlerinden, bizzât Oziris'in idâre ettiği ilâhî mahkeme huzûrunda hesâb verecektir. Bu mahkemede Oziris'e «Tot, Anubis, Hofus, Maât» ve kırk iki hâkim yardım eder. Eğer mahkeme ölünün iyiliklerinin, kötülüklerinden çok olduğuna hükme-

derse; o kimse ebedî naîm (cennet) ile mükâfâtlandırılır ve Oziris gibi olur. Ama mahkeme, onun hayatında kötülük yaptığına hükmederse; onu vahşî hayvanlar parçalayacak, yahut ateşe atılacak veya başka bir azâba çarptırılacaktır.»

Orta Devlet zamanından kalma «Ölüler Kitabı» na dayanarak, özetle bu hesâbtan şöyle bahsediyor :

«Bu muhâsebeyi tasvîr ediyorlardı. Ölüler Kitabına ve tâbûtlara mahkeme, muhâkeme ve mîzân resimleri çiziyorlardı. Bu mahkeme tablolarında : Oziris, değneği ve kırbacı elinde tahtına oturmuş, yanında ilâhlardan kırk iki hâkim var. Bu tablodan, o zaman Mısır'ın, kırk iki bölgeye bölünmüş olduğu düşüncesi hatıra geliyor. Sanki her hâkim, bu bölgelerden birini temsîl etmektedir. Ölü, mahkeme huzûruna çıkarıldığı zaman «Anubis» onu selâmlıyor, kalbini tutuyor ve onu alıp terazinin bir kefesine koyuyor. Diğer kefeye tanrıça «Maât» ya da Riştha'nın, heykeli konulmuştur. Sonra tanrı «Tot», sağ elinde kalem, sol elinde kâğıt terazinin yanına geliyor, tartının netîcesini yazıyor, Oziris'e takdîm ediyor. «Tot» un yanında yırtıcı «İmayît» vardır. Bu, timsah başlı, aslan vücûdlu bir hayvandır. Hüküm giyen ölüyü parçalamaya hazır bekliyor. Bazı resimlerde mahkemenin özel bir yerinde günâhkârların atılmasına mahsûs ateşler vardır. Terazideki kalb, ölünün hayatındaki amellerini temsîl eder. Çünkü dünyada sâhibinin yaptığı hayır ve şer her şeyi o görmüştür.»

Dünyadan âhirete göçü tavsîf eden eski Mısır'a âit manzûm bir hikâye metni de mevcûddur. Bu hikâyede «Sinoziris» adındaki genç, babası «Satney» e âhiret âlemindeki hesâb, cezâ ve azâb usûlünü göstermek için babasıyla birlikte âhirete göç eder. Bu göç, edebiyat ve dinler tarihinde âhiret âlemine yapılan ilk göçtür. Hayır ve şerr'in, hesâb ve cezânın; zenginlik, fakîrlik ve diğer hayat görünümleriyle ilgisi bulunmadığını göstermek için bu hikâyeyi naklediyoruz :

«Satney bir gün evinin üstünden bakar, zengin bir adamın cenâzesini görür. Ağlayanlar, uğurlayanlar... Büyük bir tören ve gösterişle Menfis'ten Cebel'e doğru gidiyor. Yine Satney, bir fakîrin cenâzesini de görür. Bir hasıra sarılmış. Ne cemâatı, ne uğurlayanı, ne ağlayanı, ne de dövüneni var. Satney oğluna bakar ve kendisinin âhirete şu fakîr gibi değil, o zengin gibi götürülmesini istediğini, onun gibi uhrevî bir hayat ve saâdete ulaşmayı arzu ettiğini söyler. Baba, çocuğun bu sözüne kızar. Genç, her ikisinin uhrevî hayatını göstermek için babasının elinden tutar, büyük duâlar okuyarak babasını Menfis dağında bir yere götürür. Ölülerin hesâba çekildiği «dağa» indirir. Bakarlar ki, her çeşit insanla dolu yedi geniş salon var. Bunlardan üçünü geçer,

dördüncüye girerler. Buraya insanlar girip çıkmaktadır. Bunları arkalarından eşekler kemiriyor. Başka insanlar da var. Onlar da başları üzerinde asılı yemeğe sıçrıyorlar, erişemiyorlar... Sıçrıyorlar, sıçrıyorlar, bir türlü ulaşamıyorlar. Bir yandan da kazıcılar, bu adamların ayaklarının altından habire kazıp bunlarla başları üzerinde bulunan yemek arasındaki mesâfeyi arttırıyorlar.

Daha sonra yedinci salona girerler. Orada iyilerin rûhlarını görürrürler. Her birinin bulunduğu bir makâmı var. Kapıda da suçlu rûhlar var. Bunlar da ayakta niyâz ediyorlar.

Sonra kapının altına sırtı üzerine yatırılmış bir adam görürler. Kapının ekseni de bu adamın gözüne çakılı. Kapı açılıp kapandıkça onun gözü üzerinde dönüyor. Kapı da devâmlı açılıp kapanıyor ve adam ıztırâbtan bağırıp duruyor.

Daha sonra yedinci salona girerler. Orada hesâb tanrıları oturmuşlar. Münâdîler (çağırıcılar) de birbiri ardınca ölüleri hesâba çağırmaktadırlar. Büyük tanrı Oziris, altın tahtında oturmuş, başında iki lalaklı bir taç, tanrı Anobis sağında, Tot solunda. Hesâb meclisinin teşekkül ettiği diğer tanrılar da sağında solunda durmaktalar. Mîzân da kurulmuş, günâhları sevâbları tartıyor. Kötülüğü, iyiliğinden ağır gelen kimse vahşî İmayît'in önüne atılıyor. İmayît onu parçalıyor. İyiliği, kötülüğünden ağır gelen kimse, tanrılara katılıyor ve rûhu göğe çıkıyor. İyiliği kötülüğüne denk geleni ise vahşî hayvan parçalamıyor ama tanrılara da katılmıyor. Hizmete ta'yîn ediliyor.

Genç baktı, Oziris'in yakınında gâyet güzel giyimli, kadri yüce bir adam gördü... Babasına döndü : «Oziris'in yanında oturan şu adamı görüyor musun? İşte o hasıra sarılı gördüğün, cenâzesini uğurlayanların bulunmadığı fakîrdir. Buraya getirildi, kötülükleri, iyilikleri tartıldı, ikincisi ağır geldi. Tanrı «Tot», onun defterine : «Dünyada tâm bir saâdete kavuşmadı.» diye yazmıştı. Oziris, o cenâzesi tören ve debdebe ile kaldırılan zenginin sâhip bulunduğu her şeyin buna verilmesini ve bunun tanrılar arasına yükseltilmesini emretti. O zengine gelince; onun da kötülükleri ve iyilikleri tartıldı, birincisi, ikincisinden ağır geldi. Bu yüzden cezâya çarptırıldı. İşte görüyorsun kapı sağ gözü üzerinde dönüyor ve elemden bağırıp duruyor.»

Bu kıssa, eski Mısır'lıların âhiret düşüncesini ve o âlemi nasıl anladıklarını göstermesi yanında, mal ve mevkîin, âhirette bir fayda sağlamayacağını, herkesin kendi ameline göre cezâ veya mükâfât göreceğini ifâde etmesi bakımından da önemlidir.

Mısır'lıların uhrevî hesâb hakkındaki düşüncelerini tamâmlamak için, ölüler kitâbından bir başka metin verelim. Bu da cezânın terettüb edeceği hayır ve şerrin mânâsını tasvîr etmektedir. Bunu Mory

özetlemiş, merhûm Abdulkâdir Hamza da tercüme etmiştir. Burada ölülerden biri tanrı Oziris'e yalvararak kendini savunmaktadır :

«Ben şerre bulaşmadım. Tecâvüz etmedim, hırsızlık etmedim, haksız yere kimseyi öldürmedim, kurbânlara dokunmadım, yalan söylemedim, kimseyi ağlatmadım, kirlenmedim, kutsal hayvanları kesmedim, ekili arâzîyi telef etmedim, namuslu kimselere iftirâ etmedim. Gazabın beni haktan çıkarmasına fırsat vermedim, zinâ etmedim, hakkı işlemekten yüz çevirmedim, krala ve babama kötü zanda bulunmadım, suyu kirletmedim, hiç bir efendiyi kuluna kötülük etmesi için yüklenip taşımadım, yalan yere yemîn etmedim, tartıya hîle karıştırmadım, emzikli çocukların süt emmelerine engel olmadım, tanrıların kuşlarını avlamadım, ihtiyâç olmadıkça suya gitmedim, Rey (sulama) kanalını kapatıp sudan mahrûm etmedim, yanması gereken ateşi söndürmedim, tanrıları küçümsemek hatırımdan bile geçmedi... Ben ma'sûmum, ma'sûmum.»

Eski Mısır'lıların naîm ve azâb düşüncelerinden yukarıda bahsetmiştik. Burada şunu ilâve edelim ki; onların naîm ve azâb hakkındaki düşünceleri, zikrettiklerimden ibâret değildi.

Ehrâm yazıtları diyor ki :

«Sevâb, güç yolculuklardan sonra tanrılarla ya da tanrı «Ra» ile beraber onun gemisinde oturmak için göğe çıkmaktır. Gökte oturma sevâbına erenlere «Azîzler» ya da «Mutlular» denir. Bunlar, göğün doğu ya da deniz yönünde kalan doğu tarafında otururlardı. Çünkü Mısır'lılara göre, bu iki tarafta sâbit yıldızlar vardı. Bunlara ebedî yıldızlar adını vermişlerdi. Göğe çıkanların oturduğu ebedî naîm (cennet), bu yıldızlarda idi.»

«Ehrâm yazıtları, naîm'i tasvîr etmekte bu kadarlıkla yetinmemişler, izâhâta girişmişlerdir. Bu metinlere göre azîzler, gökteki adalarda bulunurlar. Orada «Yemek Tarlası» adı verilen bir tarla vardır. Bu tarlada azîzler çok nefis, çeşitli, bitmez tükenmez taze yemekler yerler. Orada «Yaro Tarlası» denen bir başka tarla ve «Hayat Ağacı» denen bir ağaç vardır ki, tanrılar bu tarlada otururlar ve bu ağaçtan yerler.

«Semâvî naîm, sâdece bundan ibâret değildir. Bunun yanında gök ve güneşi koruyan ejder; göğe çıkana, oraya kavuşunca memelerini verip emzirirler. Göğe çıkan, onların memesini emince çocuk olur.

O kimse tanrılarla beraber ekmek yer, şarap içer. Gün geçtikçe sıhhatı düzelir. Günden güne güzelleşir, bugün dünden güzeldir, yarın da bugünden güzel.

Bunlar, Ehrâm yazıtlarının naîm (cennet) hakkındaki söyledik-

lerinin özetidir. Ölüler kitabı ise, sevâb husûsunda şöyle diyor : Ölü, bir salonda «Oziris» in önünde oturur. Yaro Tarlasına çıkar, ekmek ve yufka ekmekler yer. Kendisinin, öyle bir buğday ve arpa tarlası olur ki, içindeki ekinin boyu yedi arşına varır. Horis adındaki hizmetçiler onun için bu ekini biçerler ki yesin. Yine bu adam «Süflî Âleme girip çıkabilir, «Yaro Tarlası» nda ya da «Yemek Tarlası» nda oturabilir. Her ikisinde de şerefli olarak eker, biçer kendisinin kadınları olur, onlardan faydalanır, dünyada yaptığı her şeyi yapar.

Azâba gelince : Daha önce günâhkârın, timsah başlı aslan vücûdlu vahşî bir hayvan tarafından yendiğini, bir ateşin içine atıldığını söylemiştik. Başka bir azâb şekli de var ki orada günâhkâr, kabrinde açlık ve susuzluğun kucağında, güneşi görmekten mahrûm olarak kalır. Bazı zamanlar Oziris'in mahkemesinde onunla beraber oturan kırk iki hâkimin yanında kılıçlar bulunur. O kılıçlarla hâkimler günâhkârları vururlar.

Daha önce işâret ettiğimiz Satney ve oğlunun hikâyesi gösterir ki, bu azâbın başka şekilleri de vardır. Bunlar arasında : Açılıp kapanan bir kapının ekseninin ölünün gözüne oturtulması ve kapı açılıp kapandıkça gözüne batan eksenin verdiği ızdırâbtan ölünün kıvranması, bağırıp feryâd etmesi; azâbedilen kimselerin başları üzerine yukarıdan yemek asmak, bu adamlar yemeğe ulaşmak için sıçradıkça yemeğin uzaklaşması şekli de bulunmaktadır.»

Başka hiç bir millette âhiret düşüncesi henüz doğmadan tâm bin yıl önce Mısır'da uhrevî hesâba inanç yerleşmişti. Herkesten önce Mısır'lılar âhirete inanmış ve bu inancın ancak üzerinden bin yıl geçtikten sonra bu inanç diğer milletler arasında yayılmıştır. Babilliler, Keldânîler, Mısır'lılardan bin sene sonra âhirete inanmışlardır. Fakat onların inancında, ölülerin âhiret hayatına hükmeden mutlak Adâlet yoktu. Hayır ve şerr'in cezâsı da âhirette değildi. Ölüler «Aralo» denen, yerin altında ya da dünyanın doğu köşesinde bulunan karanlık bir yere geçiyorlardı. Burada onların mahkemesini tanrıça Alat görüyordu.

Bu konuda Mesbiro şöyle diyor :

«Ölünün hayatta yaptığı hayır ve şerr'in, onun amellerini takdîrde pek önemi yoktu. Amellerin takdîrinde önemli olan, insanın dünyada kurbânlar, hediyeler ve ma'bedlere bağışlar takdîm etmek sûretiyle tanrılara ve özellikle tanrıça Alat'a ilgi göstermiş olması idi.

Aradan bin sene daha geçti, nihâyet âhiret düşüncesinin İran'da Zerdüşt dininde ve Homeros'un dayandığı Yunan efsânelerinde, Hades' in adı geçen Odysseia efsânesinde meydana çıktı.»

Zerdüşt dininde, rûhun bu dünyadan sonraki hayatı şöyle düşünülmektedir :

«İnsan ölünce rûhu üç gün, üç gece cismin yanında asılı kalır. Cisim nimet içinde ise o da nimetlenir. Azâb içinde ise o da azâb görür. Dördüncü günün şafak vakti rûha bir rüzgâr eser, ölü hayırlı ise güzel kokulu bir rüzgâr, şerli ise kötü kokulu bir rüzgâr. Onu alır, bir yere götürür. Rûh orada ya güzel kızlarla veya korkunç cadılarla karşılaşır. Aslında ne birinciler hakîkî kızdır, ne de ikinciler hakîkî cadı. Bunlar ölünün iç yüzüdür. Kendisini hesâb geçidine ve son hüküme sevk eden içi. Bu hesâb geçidinin kapısında üç hâkim bulunur. Bunlardan biri Mithra'dır. Burada bir mîzân kurulur. Terazinin kefelerinden birine ölünün iyilikleri, diğerine kötülükleri konur. Kefelerden birinin kalkışına veya inişine göre ölü hüküm giyer. Verilecek hüküm, onun hayatının istikâmetini ta'yîn eder.

Sevâb ve azâb, teker teker her iyiliğe veya kötülüğe değil de, kul olarak bütün iyiliklere ve kötülüklere göre ta'yîn edileceği düşünülmektedir. İyilikler ağır gelirse, bütün günâhlar affedilir. Bunlardan herhangi bir günâh kendi başına ne kadar büyük olsa da ona bakılmaz. Kezâ pişmânlık ve tevbeye de itibâr yoktur. Hesâbta bağışlanmanın mümkün olmadığı düşünülmektedir. Zîrâ o hesâb rahmet üzerine değil, adâlet üzerine kurulmuştur.

Tartı bittikten ve hüküm sâdır olduktan sonra hesâba çekilmiş kimseye; Cehîm üzerinde uzanan, hayırlılara genişleyen şerlilere de incelen, kıldan ince kılıçtan keskin olan köprü ya da Sırat'tan geçmesi emredilir.

Sonuncular Cehîme düşerler. Karanlık, o kadar ki elle tutulacak kadar kesîf bir karanlık. Bunlar Cehîme düşünce birbiri üzerine yığılırlar. Atın boynundaki saçlar gibi. Böyle olmakla beraber her biri bu kadar kalabalık içinde yine de pek katı, bunaltıcı bir yalnızlık içindedir.

Hayırlılara gelince, onlar da nûra giderler. Orada onları Ahuramazda karşılar. Bunlar iyi amel, iyi söz ve güzel fikir ortasından geçerek buraya gelirler. Burada Mazda'nın huzûrunda ebedî mutluluk içinde yaşarlar.

Bütün bular, terazileri ağır veya hafîf gelenler içindir. İyilikleri ve kötülükleri birbirine denk olanlar ise gökle yer arasında çok geniş bir mekâna konulurlar. Orada sıcak ve soğuğun elemini çekerler. Bütün hava değişimlerini hissederler. Dâimâ ümid ve korku içinde, kaldıkça daha da kararacak olan bu kötü yaşantılarının değişmesi hakkında son hükmü beklerler. Buranın en meşhûr sâkini «Krizaşba» dır.

Bu adam, korkunç bir canavarı öldürmüştür. Bu iyilik ona yeter. Sonra da kutsal ateşi kirletmiştir. Bu kötülük de ona yeter. (Yani iyiliklerin de kötülüklerin de en büyüğünü yapmıştır.) Kötülüğü iyiliğine denk gelmiş, bu yüzden naîm lie Cehîm arasında kalmıştır.

Her halde okuyucu, Zerdüşt dini ile eski Mısır dininin, hayır ve şerre terettübeden cennet, cehennem, hesâb ve cezâ tarzı hakkındaki düşünceleri arasındaki yakın benzerliği görmekte gecikmeyecektir. İkisi arasında o derece benzerlik var ki izâha ihtiyâç göstermiyor.

Gelelim Yunan mitolojisine. Orada da âhiretten bahsedilmektedir. Bu akîde orada Milâd'dan önce IX. asır civârında yaşamış olduğu söylenen «Odysseiâ Homeros» da kendini gösterir. Süflî âlemden olan Hades'in, Homeros'tan önce olması, Homeros'un efsânede Hades'tan faydalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Mitolojiye göre Hades, yerin altındadır. Burası karanlık bir yerdir. İnsanlar ölür ölmez, rûhları buraya iner. Bunun başında tanrı Platos bulunmaktadır. Tanrıçaların hiç biri buna katılmamıştır. O da kendisinin karanlığını bölüşsün diye bahar tanrıçası Bersfonya'yı çalmıştır.

Bazı diriler, özel birtakım yollarla buraya inebilirler. Nitekim Odysseia kahramanı Olis de inmiştir.

Homeros'un ifâdesinden, bu rûhların Hades'te birer gölge halinde bulunduklarını, vücûdlarını dünyada bıraktıkları, vücûda bir daha dönemeyecekleri için mücerred eşbâh haline geldiklerini anlayabiliriz. Çünkü Olis, çok sevdiği annesini burada tutmak istemiş fakat buna muvaffak olamamıştır. Kezâ bu rûhların, dünyadaki hatıralarını, sevgi ve tepkilerini muhâfaza ettiklerini de anlıyoruz. Zîrâ kahraman Açaks, ölümünden sonra İhil'in zırhlarını kullandığı için Olis'i azarlamıştır. Açaks, bu zırhlara sâhip olamadığından dolayı Travda savaşında öldürülmüştü. İşte Açaks, süflî âlemde Olis'le karşılaşınca onun bütün râzılık istemesine rağmen Olis'e selâm vermemiştir. Olis, İhil'in dünyada sağ olan oğlu Newptelmus'u övünce İhil sevinmiştir.

Homeros'un Olis dilinden anlattığına göre Olis, Hades'te tanrı Minos'u görmüş. Şöyle : Minos elinde kamçı, tahtına oturmuş. Ölüler dâvâlarını ona anlatıyorlar. Pek çok ölü kalabalığı, büyük kapıcılar önünde toplanmış dâvâlarını arzetmek için sıra bekliyorlar.

Olis'in gördüğü çeşitli azâblardan biri de şu : Olis görmüş ki zorba Tityos, yüzü koyun uzanmış, dokuz dönümlük yeri kaplamış. İki yanında korkunç birer ejder. Tityos'un büyük, kanlı ciğerini ve kalın barsaklarını koparıp yemektedirler. Tanrılar tanrısının sevgilisi Latona'yı kendine cezbetmeğe çalıştığı için bu azâba çarptırılmıştır. Tityos dünyada işlediği bir suçtan dolayı değil.

Yine Olis orada görmüş ki Tantalos, kaynar bir su içine atılmış. Çenesine kadar su içinde. Kaynar su dalgaları yüzüne çarpıyor. Bu su içinde susuzluktan bağrı yanıyor ama dilini ıslatacak bir damla su dahi bulamıyor. Başının üzerinde de meyve ağaçları. Salkımları aşağı sarkmış fakat eli yetişmiyor onlara. Bir meyva koparmak istedikçe bir rüzgâr esiyor, dalları alıp o tarafa götürüyor.

«Sifos» u da görmüş ki önünde büyük bir taş yuvarlıyor. Taşı dağın tepesine çıkaracak. Fakat tâm tepeye yaklaştığı sırada taş yuvarlanıp tâ cehennemin dibine düşüyor. Bu dehşetli yorgunluk içinde Sifos'un vücûdundan terler boşanıyor.

Sırf tanrılar tanrısının karısı Hera'nın keyfi için cebbâr Herakl de amcası oğlu Yorizos'a itâat ve hizmet etmeğe mahkûm edilmiştir. (Herakl, tanrılar tanrısının, insanlarla birleşmesinden doğan oğludur.) İşte buna kızan Hera, onu şöyle bir azâba mahkûm etmiş : «Herakl, Hades tanrısı Ploto'nun köpeği Sirbiros'la boğuşmaktadır. Sirbiros'un üç başı vardır. Bu, bir işkence âletidir. Tırnaklarını suçluların rûhlarına batırır.»

Merhûm Abdülkâdir, Satney ve oğlu kıssasıyla Odysseia'daki Olis hikâyesi arasında büyük bir benzerlik görmektedir. Şimdi onun düşüncelerini iktibâs edelim, ondan sonra da kendi görüşümüzü ekleyelim :

1) «Homeros efsânesinde Olis, cehenneme iner. Mısır efsânesinde de Satney ile oğlu cehenneme inerler.

2) Homeros efsânesinde Minos, elinde altun bir kamçı tutmaktadır. Mısır efsânesinde de Oziris elinde bir kamçı tutar.

3) Homeros efsânesinde ölüler dâvâlarını Minos'a arz ederler. Mısır efsânesinde de münâdîler (çağırıcılar), dâvâlarını Oziris'e anlatsınlar diye ölüleri çağırmaktadırlar.

4) Homeros efsânesinde ölüler, geniş kapıları olan «Hades» evlerinde durmaktadırlar. Mısır efsânesinde de ölüler yedi büyük salonda beklerler.»

Biz bunlara şunu da ilâve edelim : Mısır efsânesinde suçlu, vahşî İmayît'in önüne atılmaktadır. Homeros efsânesinde de ejderler ya da üç başlı korkunç köpek, suçlunun ciğerini parçalamaktadır. Mısır efsânesinde cehennemde yemek, suçlunun başının üstünde asılı bulunacak, suçlu bundan almak istedikçe yemek ondan uzaklaşacaktır. Yunan efsânesindeki cehennemde de suçlunun başı üstünde meyve ağaçları var. O uzandıkça meyvalar ondan uzaklaşıyor.

Ancak Abdülkâdir, iki cehennem arasında esâslı bir fark görmektedir. O da şu : «Homeros diyor ki : Ölüler arasında Minos hükmeder. Ve ölüler dâvâlarını Minos'a arzederler. Mori'ye göre —ki Mori bu dü-

şüncesinde isâbetlidir.— dâvâlar, ölümden sonra ölüler arasında çıkan anlaşmazlıklardır. Nasıl diriler arasında anlaşmazlık oluyorsa, ölüler arasında da anlaşmazlık oluyor demektir. Bu, ölülerin dünyada yaptıklarından hesâba çekilmeleri demek değildir.»

Sonra şöyle diyor :

«O halde Homeros'un cehennemi, insanların hayatta iken yaptıklarından hesâba çekildikleri bir yer değildir; öldükten sonra kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklardan hesâb verme yeridir. Bu takdirde Homeros cehennemi, Mısır düşüncesindeki cehennemin taşıdığı bütün ahlâkî değeri kaybetmiştir. O zaman diyebiliriz ki Homeros, Mısır düşüncesindeki Satney ve oğlu ve Oziris'in mahkemesi efsânesini alıp kısaltmış, bazı şekillerini almış ama özünü yitirmiştir.»

İşte serdettiğimiz bu mütâlaalar, Homer cehenneminde sırf tanrılar tanrısının şehveti ya da karısı Hera'nın keyfi veya diğer tanrıların zevki için suçsuz kimselerin de azâba çarptırılmasındaki sebebi izâh eden kuvvetli görüşlerdir. Bunlar, Yunan efsânelerinde şehvetlerin ve kaprislerin hâkim olduğunu, ne dünya hayatında, ne de öteki hayatta içsel durumun ve adâletin kıymeti olmadığını gösteren bir ortamda çevrilidir.

Böylece Mısır akîdesi, kendinden iki bin sene sonra gelmiş bu putperest inançların çok üstünde yüce ufuklarda parlayan tek akîde olarak kalmaktadır.

Homeros devrinden sonra âhiret düşüncesinin İran'lılarda ve Roma'lılardaki gelişimini incelemezden önce bu düşüncenin eski Hind dinlerindeki yerinden bahsedelim :

Hâlen bir kısım Hind'lilerin, Seylan halkının, Japonların çoğunluğunun ve birçok Çin'lilerin dini olan Hinduizm'de ve Budizm'de hesâb ve cezâ olan âhiret düşüncesi yoktur. Onun yerine «Nirvana» vardır. Nirvana, en büyük rûhta fânî olmak demektir. Ancak bu iki dinde Nirvana'ya ulaşma yolları değişiktir. Hinduizmin Veda, Brahmana, Upanişad ve Vedanta adlı kitapları vardır. Sonuncusu en yenisidir.

«Hindulara göre; Veda, Brahmana ve Upanişad vahiy kitaplarıdır. Bunlar birbirine zıd çeşitli fikirler ihtivâ eder. Orada bir taraftan tanrıların ve tanrıçaların çoğaldığını görürken diğer taraftan tevhîd, hulûl ve vahdet-i vücûd fikrini görmekteyiz. Bu, muayyen bir akîdeye davetten ziyâde, muhtelif inançlara müsâmaha eden sosyal bir düzendir. Veda'da tanrılar çoktur. Her birinin ihtisâsı ve bir işi vardır. Bunların işleri birbirine karışmıştır. Çünkü muhtelif kabîlelerin tanrılarıdır. Bu tanrılar sonunda bir birliğe yükselmişlerdir. (Bunların hey'et-i mecmûası bir birlik teşkîl eder ki; bütün yaratıklar, bu

birlikten fışkırmıştır ve tekrâr ona dönecektir. Bu bire yükselme fikri, özellikle Upanişad'da göze çarpar ve bu yükseliş Vedantaya vâsıl olur. Vedanta'nın kelime mânâsı, Veda'nın hâtimesi (sonu) dir.

Vedanta'nın temeli şudur : Allah ve insan nefsi tek bir şeydir. Ama insana iki ayrı şeymiş gibi gelir. Zîrâ insan idrâki, bunların birliğini görecek seviyeden aşağıdadır. İnsan, kendindeki zât (benlik) hudûdunu kırmadıkça bu sapıklığında devâm edecektir.»

Benlik hudûdunu kırmayı, bazıları cesedden kurtulmak olarak tefsîr ediyorlar. Hinduların, rûhu cesedin tahakkümünden kurtarmak ve kudsal Zât'la birleşip Nirvana derecesine ulaşmak için cesede azâbedip onu ağır tecrübelere koştukları meşhûrdur. İşte bu hareket, bu inançtan ileri gelmektedir.

İnsan rûhu tâm mânâsıyla temizlenip cesedin te'sîrinden kurtularak Kudsal Zât'la birleşmedikçe Nirvana derecesine ulaşamaz.

İşte tenâsüh, bu gâyeyi gerçekleştirmek içindir. Tenâsühe göre, insan öldüğü zaman rûhu bir hayvan veya insan vücûduna geçer. Ve o vücûdda çeşitli azâblara dûçâr olur. Böyle azâb çeke çeke temizlenir ve nihâyet Nirvanaya ulaşır, tenâsühten kurtulur.

Budizme gelince : Bu din daha yenidir. Milâd'dan önce 500 yılı civârında doğmuştur. Tenâsühe inanmaz, rûhu temizlemek için cesede azâbetmeyi gerekli görmez. İnsan rûhundan korkunç şeylerin sıkıntısını kaldırır ve onu Allah'ın rahmetiyle doyurur. Ferde, rûh ne derece sâflaşır, benlikten ve bedenî lezzetlerden ne derece kurtulursa Nirvanaya ulaşacağını, bütün gücüyle büyük rûha yöneleceğini tebşîr eder.

Buddha ölürken talebesi «Enanda» ya söylediği sözlerden bu fikri anlıyorum :

«Cesedine işâret ederek dedi ki : Bu çeşitli maddelerden meydana gelmiş karışım vücûd, elbette unsurlarına çözülüp dağılacaktır. Seni hiç bir şey, rûhî mücâdelene devâm etmekten alıkoymasın. Yakında ısrârcı şehvetin kötülüğünden, mizâh ve cehâletin kötülüğünden kurtulacaksın Enanda!»

Yine bazı tâbilerine şöyle demiştir :

«Ey râhibler, işte size ıztırâblardan acılardan yüksek olan, ıztırâblardan kurtaran hakîkat : Doğum azâbtır, ihtiyarlık azâbtır, hastalık azâbtır, ölüm azâbtır, sevdiğimizden ayrılmak azâbtır, arzu ettiğimiz şeyi yitirmek azâbtır. Sözün kısası dünya hayatı azâbtır.

Ey râhibler, işte size ıztırâbların sebebine dâir hakîkat : Tekrâr doğumun aslı olan ihtirâsta şehvet ve lezzet vardır. Üç türlü ihtirâs vardır : Lezzet ihtirâsı, hayat ihtirâsı, toprak ihtirâsı.

Ey râhibler, işte size ıztırâbların durmasına dâir yüce hakîkat : İhtirâsın durmasıyla ıztırâblar durur. Arzular, alâkalar gitmedikçe elemler durmaz. İhtirâsı atmak, rûhu ondan boşaltıp kurtulmak ve nefsin şehvetlerini yenmekle ıztırâb durur.

Ey râhibler, elemlere bir sınır koymanın yolunu gösteren hakîkat şudur : Bu yolun sekiz dalı vardır; doğru îmân, doğru konuşma, doğru gidiş, doğru kazanç, doğru çalışma, doğru düşünce ve doğru teemmül.»

Görülüyor ki Hinduizm ve Budizmde, eski Mısır dininde, Zerdüşt dininde ve Yunan mitolojisinde olduğu gibi bir âhiret âlemi fikri yoktur. Hinduizm'de günâhları temizlemek için Tenâsüh, ıztıraplar, azâblar ve şehvetlere karşı koyma, arzuları terk etme vardır. Budizm'de de Büyük rûhta, Nirvana'da fânî olmak, Allah'ın zâtıyla birleşmek için benlikten sıyrılıp çıkmak vardır.

Şimdi tekrâr Yunan mitolojisine dönelim : Milâd'dan önce beşinci asırda yaşayan şâir Pindar, ikinci Olimpia kasîdesinde şöyle diyor : «Dünyadaki büyükler, cehennemde bir hâkim bulacaklardır. Bunlardan harâm işleyenleri tanrıça Ananki muhâkeme edecektir.» Fakat Vindar, bu muhâsebenin ne şekilde cereyân edeceğini açıklamıyor. Ancak bu düşünce, bu hesâbın adâletli olacağına dâir Mısır inancına doğru atılmış önemli bir adımdır.

Aradan yıllar geçiyor. Eflâtun (Doğumu M.Ö. 427-419) gelip şöyle diyor :

«Ölüler kendilerini muhâkeme edecek olan hâkim Redamant (Minos'un kardeşi) ın önüne gelirler, ona yaklaşırlar. Redamant her rûhu sorguya çeker, fakat kimin rûhu olduğunu bilmez. Rûhu, fesâd ve habâset ile dolu, hakîkattan uzak yaşamış görürse; zindâna gönderir, orada hak ettiği azâbı çeksin diye.»

Sonra diyor ki :

«Redamant hüküm giyenleri, temizlenmeye kâbiliyetli olup olmadıklarına göre damgalayıp nişanladıktan sonra cehenneme gönderir. Temizlik ve hakîkat içinde yaşadığını gördüğü rûhu da taltîf eder, mutluluk adalarına gönderir.»

Böylece Eflâtun; Homerosun kaybettiğini telâfî etmeye çalışıyor ve kendinden iki bin beş yüz yıl önce zuhûr eden Mısır inancının kenarına yaklaşıyor.

Aradan beş yüz sene daha geçiyor. Büyük Roma şâiri «Werçil» geliyor. Milâd'dan önce 70-19 yılları. On iki fasıldan müteşekkil İnyada destânını yazıyor. Bunlardan altı fasıl Odysseia tarzında altısı da Homeros'un İlyada'sı tarzındadır.

Altı fasıldan birinde mitoloji kahramanı İnyas, babası Anşiz'i görmek ve ondan kendisinin ve çocuklarının istikbâli hakkında bilgi almak için süflî âleme gider. Buraya bir kâhine ile beraber iner. Bu kâhine onu, ölüler diyârına götürür. Burada gölgeler ve rûhlar görür Steks nehrini geçerler. Bu nehir, cehennemde yılanlar ve korkunç hayvanlarla dolu bir nehirdir. Bu nehirden geçmeyi, ölülerin rûhlarını sevk eden pek üzüntülü notî «Şaron» idâre eder. Sonra kâhine yolunu devâm eder, İnyas da onun ardına düşer. Tamâmen üzüntü ve umutsuzluk dolu bir âleme gelirler. Ölü hayâlleri bu âleme gelip gitmektedir. Burada İnyas, Travda kahramanlarından bir çoğunu görür... Sonunda da babasıyla karşılaşır. Babası ona soyu için yazılmış olan şeref ve iftihârı bildirir.

Werçil'in cehennemi de, biraz önce işâret ettiğimiz Mısır cehenneminden mülhem olan Homeros cehenneminin aynıdır. Yalnız bazı eksiklikler ve değişiklikler vardır.

Şimdi Yunan mitolojisini bırakıp İsrâiloğullarına geçmek ve biraz da onların âhiret düşüncesinden bahsetmek istiyoruz. Bugün, Yahûdîlerin birinci kitabı Ahd-i Kadîm'de âhiret âleminden hiç bahsedilmez.

Bütün siyâktan (sözün temasından) anladığımıza göre, şerr'e cezâ dünyadadır. Ferdler de cemiyetler de kötülüklerinin cezâsını bu dünyada göreceklerdir. İsrâiloğullarının tanrısı, kendilerinden herhangi bir ferd veya neslin yaptığı kötülüğü dâimâ bilir.

Fakat bu inanç, hayattaki realiteye mukâvemet edecek nitelikte değildir. Hayatta bazan şer cezâsız kalıyor, iyilikle karşılanıyor; hayır da aksine kötülük görüyor. Netîcede bu sâfiyane i'tikâd ile hayat gerçeği arasındaki uyuşmazlık yüzünden bu inanç, İsrâiloğullarının rûhunda bir sarsıntı meydana getiriyor. Ahd-i Kadîm'deki Eyyûb Sifr'inde bu husûs açıkça kendini göstermektedir.

Şimdi Prof. Alî Edhem'in bu sifr'e dayanarak yazdığı Nazarât fi'l-Hayat ve'l-Müctema' adlı kitâbından bir fasıl takdîm edeceğim. Profesörün sözlerini kısaltmak veya bunlara bir şey ilâve etmek luzûmunu duymuyorum :

«Eyyûb Sifr'inin on üçüncü bâbında Eyyûb, ashâbına verdiği cevabta Yüce Zât'tan bahsederken şöyle diyor : «O beni öldürse de, yine onu arzu eder kalacağım. Ancak onun önünde yollarımın doğruluğunu savunacağım.» Bu sözde tâm îmânla biraz inkâr birleşmekte; mutlak güven, şek ve şüphe gölgesine karışmaktadır. Ahd-i Kadîm'in en edebî sifr'lerinden olan ve cür'etli görüşlerle dolu bulunan bu sifrde Allah'ın verdiği dertlere ıztırâblara sabreden Eyyûb, bir zaman der-

dini gizlemeğe, duygularını yutmaya çalışır. Bu sifrde çok nüfûzlu görüşler, cür'etli sözler vardır. Burada insanın durumu şöyle izâh edilir. «Kadından doğmuş, az ömürlü, çok kötülük yapan.» Allah'tan da şöyle bahsedilir : «Araştırılamayacak kadar büyük işler yapan, sayılamayacak kadar hârikalar yaratan.» İnsanın adâlet arzusundan, hayat olaylarındaki hikmeti aramasından, varlığın hakîkatını öğrenme çabasından bahseder. Bu sifr, insanda çarpışan iki kuvveti tasvîr eder. İnsanda, beşerî fiillerinde, milletlerin hayatlarında tecellî eden ilâhî adâletin varlığından duyduğu şüphe ile, kendini bu şüphenin gayyâsında boğulmaktan kurtaracak kuvvetli îmân çarpışmasını en ince ve en doğru tasvîr eden bir sifrdir bu.

«Bu sifr, İsrâiloğullarının dinî düşüncesine şüphenin girmeye başladığını gösteren önemli bir merhale teşkîl eder. İsrâîl dinine göre dürüst, iyi adam dünya hayatında bu istikâmetinin, güzel ahlâkının mükâfâtını görecek; iyilikten kaçıp günâhlara dalan da işine uygun cezâyı çekecektir. Yani iyilik de kötülük de dünyada karşılığını bulacaktır. Fakat hayatın, yaşanan olayların bu sâf i'tikâdı doğrulamadığı, şerlinin cezâsını çekmediği hayırlının mükâfât görmediği, aksine bazan yaptığı dürüstlüğün insanı daha kötü duruma düşürdüğü görülmüştür. Artık bu mesele insan aklını uğraştırmaya ve zihinleri bulandırmaya başlamıştır. Acabâ ilâhî adâletten şüphe edilebilir mi? Yahut zulüm görünen bu hayat olaylarında acabâ insanın göremediği, düşünemediği çok ince bir adâlet mi var? Böylece adâlet düşüncesinin ufukları genişleyip, kısa görüş ve kısa akıldan gelen itirâzlara da müsâmaha baş göstermiştir. İşin daha korkunç tarafı, âhiret hayatı düşüncesi üzerine düşen bu gölgenin, ondan sonra bir daha kalkmamasıdır.»

Şüphesiz İsrâiloğullarında Ahd-i Kadîm'in yazılışından sonra, uzun süren tarihleri boyunca âhiret düşüncesi gelişmiştir. Matta İncil'inin yirmi ikinci babında şu ifâdeyi görüyoruz :

«Kıyâmet yoktur diyen Sadûkîler, o gün İsâ'ya gelerek sorup dediler...» Bundan anlıyoruz ki Hz. İsâ zamanında Yahûdîlerden bir fırka kıyâmetin olmadığını iddiâ ediyordu. Yine İsrâiloğullarından Ferîsîler ise kıyâmete inanıyorlardı. Bunu da peygamberlerden bahseden yirmi üçüncü bâbtan öğreniyoruz. Orada peygamber Paul şöyle diyor : «Ben Ferîsî oğlu Ferîsîyim. Ölülerin kıyâmetini (kalkacağını) ümid ettiğim için muhâkeme olunuyorum... Çünkü Sadûkîler; kıyâmet ve melek ile rûh yoktur, derler. Fakat Ferîsîler ikisini de ikrâr ederler.»

Yahûdîler, Bizans vâlîsini Paul'e karşı kışkırtıp «O müfsiddir, us-

lu olan Yahûdîler arasında fitne uyandırmağa çalışıyor.» diyerek Paul'ü yakalamasını istiyorlar. Paul de kendini savunmak için vâlîye bu sözleri söylüyor : Yirmi dördüncü bâbda Paul şöyle diyor :

«Ben Namusta ve Peygamberlerde yazılı bulunan her şeye inanmış olarak rabbıma ibâdet ederim. Onların beklediği şeyin olacağına inanıyorum : Yakında iyi ve günâhkâr ölülerin kıyâmeti olacaktır.» Demek ki İsrâiloğullarından bir cemâat arasına âhiret inancı girmiştir.

Fakat bu i'tikâdın onlara ne zaman girdiğini ta'yîn edemiyoruz. Bu husûsta ilk işâreti Milâd'dan önce XIII. asırda yaşamış bulunan Eş'iya'nın Sifr'inde (İşaya, Bâb : 24) buluyoruz. Fakat bu ibâre ile, mutlakâ kıyâmet gününün kasdedildiğine dâir kesin delil yoktur. Bu işâret, onun kehânet tarzındaki şu sözüdür :

«İşte Rab dünyayı boşaltıyor, onu çöl ediyor ve onun yüzünü alt üst ediyor ve orada oturanları dağıtıyor.» Ve şöyle devâm ediyor : «Ve vâki' olacak ki dehşet velvelesinden kaçan çukura düşecek; ve çukurun içinden çıkan tuzağa tutulacak; çünkü yüksekteki pencereler açıldı, ve dünyanın temelleri titriyor. Dünya ezildikçe ezildi, dünya yarıldıkça yarıldı, dünya sarsıldıkça sarsıldı. Dünya sarhoş bir adam gibi sendeleyecek, ve bir salıncak gibi sallanacak; ve bir daha kalkamayacak.»

«O gün Rab, yüksekte olanların ordusunu yüksekte, ve yerin kral-larını yer üzerinde yoklayacak. Ve esîrler çukura nasıl toplanırlarsa, onlar da bir araya toplanacaklar, ve zindâna kapatılacaklar ve çok günlerden sonra yoklanacaklar ve ay kızaracak ve güneş utanacak; çünkü orduların Rabbı, Sion dağında ve Yeruşalim'de krallık edecek; onun ihtiyarları karşısında izzet.»

Fakat bugün, dünya günlerinden biri de olabilir. Hattâ böyle olması da kuvvetlidir. Çünkü yirmi beşinci bâbda şöyle deniyor :

«O gün denilecek : İşte beklediğimiz ilâhımız budur. Ve bizi kurtaracaktır. İşte beklediğimiz Rab budur; onu bekledik, onun kurtarışı ile mesrûr olacağız ve sevineceğiz. Çünkü Rabbın eli bu dağda rahat edecek; ve gübre yığınının suyunda saman çöpü nasıl çiğnenirse, Moab da olduğu yerde öyle çiğnenecek. Ve yüzen bir adam yüzmek için ellerini uzattığı gibi onun ortasında ellerini uzatacaktır; fakat Rab, onun gurûrunu ellerinin hüneriyle beraber alçaltacaktır. Ve senin duvarlarının yüksek hisârını yıkıyor, alçaltıyor ve toprağa kadar da indiriyor.» (İşaya, Bâb : 25)

Yirmi altıncı bâbda :

«O gün Yahuda diyârında şu ilâhi terennüm edilir : Kuvvetli şeh-

rimiz var; kurtarışı duvarlar ve burçlar olarak koyuyor. Kapıları açın ki emâneti koruyan sâlih millet içeri girsin...»

Demek ki bugün, İsrâîl'in düşmanı Moab'a gâlib geldiği gündür. Bu Eş'iya (İşaya) nın Ahd-i Kadîm'de bulunan diğer kehânetler gibi haber verdiği mahallî bir gün olacaktır.

Milâd'dan önce II. asırda yaşamış olan Danyal Sifr'inin on ikinci bâbında da kıyâmet gününe benzer bir güne işâret edilmektedir. Bu işâret, Eş'iya (İşaya) nın işâretinden daha çok kıyâmeti gösterirse de bunun da dünya günlerinden bir gün ve İsrâîl milletinin istikbâline dâir verilen haberlerden biri olması ihtimâli vardır. Danyal, rabbın kendisine vahyini hikâye ederek diyor ki :

«Ve senin kavminin oğulları için durmakta olan büyük reîs Mikâel, o vakit kalkacak ve millet olalıdan beri o zamana kadar vâki' olmamış bir sıkıntı vakti olacak; o vakit senin kavmin, kitapta bulunan herkes kurtulacak ve yerin toprağında uyuyanlardan bir çoğu, bunlar ebedî hayata ve şunlar utanca ve ebedî nefrete uyanacaklar. Ve anlayışlı olanlar, gök kubbesinin parıltısı gibi, bir çoğunu salâha döndürenler de yıldızlar gibi ebediyen parlayacaklar.»

Fakat bu, İran'da üç kralın ve bunlardan daha zengin ve kuvvetli olan dördüncü kralın kalkıp Yunan memleketine hücûm edeceklerinden..... bahseden uzun bir konuşmadan sonra söylenir ve; nihâyet o gün gelecektir, denir. Bu da gösterir ki bu ifâde, açıkça kıyâmeti gösteren bir nass değildir. İstikbâle dâir söylenen bu gibi haberlerde ölümden sonra peygamberlerin kalkıp dirilmesine dâir ifâdeler, çoğu kere İsrâil milletinin nihâyet yükseleceğine işâret sayılır, âhiret âlemine intikâli göstermez.

İncil'de ve Rasûllerin İşleri'nde bulunan işâretler, netîce itibârıyla Yahûdîlerde kıyâmet günü i'tikâdının bulunduğunu isbâta kâfîdir. Ancak öyle görünüyor ki bu i'tikâd, Yahûdîlerde geç meydana çıkmıştır. Böyle olmakla beraber Yahûdîler, bu noktada Mısır akîdesinden müteessir olmamışlardır.

Gelelim Hıristiyanlığa : Onda «Rabbın Melekûtu», «Ebedî Hayatı», azâb için «Cehennem», «Nâr» ve «Zulmet» ta'bîrleri vardır. Yine Hıristiyanlık'ta «Din günü» ta'bîri de geçer. O gün insanoğlu (Hz. Îsâ), Allah'ın melekleriyle birlikte gelecektir. Ama bunun zamanını kestiremiyoruz. Kıyâmet günü müdür?, yoksa İncil'de mevcûd olduğu gibi Hz. Îsâ'nın defninden üç gün sonra dirilip kalktığı gün mü?

Matta İncilinin on altıncı bâbında şöyle deniyor :

«Zîrâ insanoğlu, Babasının izzetinde onun melekleriyle beraber gelecek ve o zaman herkes kendi ameline göre cezâ görecektir. Gerçeği

söylüyorum ki : Bu kalkışta bir kavim vardır ki onlar, insanoğlunun (Mesîh'in), melekûtunun içinde geldiğini görmedikçe ölümü tatmazlar.»

Bu İncil'in on dokuzuncu bâbında şöyle deniyor :

«İsâ tilmizlerine dedi : Size gerçeği söylüyorum ki : Bir zenginin, göklerin melekûtuna girmesi güçtür. Ve yine size diyorum ki : Devenin iğne deliğinden geçmesi, bir zenginin Allah'ın melekûtuna girmesinden daha kolaydır.»

«İnsanoğlu her şeyin yenilenmesinde, izzetinin tahtına oturacağı zaman, siz ki benim ardımca gelenlersiniz, siz de İsrâil'in on iki sıbtına (kabîlesine) hükmederek on iki taht üzerinde oturacaksınız. Ve benim ismim uğruna evler, ya kardeşler, ya kız kardeşler, ya baba, ya ana, ya çocuklar veyahut karılar bırakan her adam yüz katını alacak ve ebedî hayata kavuşacaktır.»

Aynı İncil'in on ikinci bâbında şöyle deniyor : «Size diyorum : İnsanlar söyledikleri her boş söz için hüküm gününde hesâb vereceklerdir.»

On altıncı bâbında : «Ben yine sana diyorum ki : Sen Petrus'sun. Ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım; ve ölüler diyârının kapıları (cehennem kapıları) onu yenmeyecektir. Göklerin melekûtunun anahtarlarını sana vereceğim.»

On sekizinci bâbında : «Şâyet elin ve ayağın sürçmene sebeb oluyor, seni düşünüyorsa onu kes at. Zîrâ senin için topal veya çolak olarak hayata girmek, iki ele ya da iki ayağa sâhib olarak ebedî ateşe atılmaktan daha iyidir.»

Markos İncili'nin dokuzuncu bâbında bu ifâdenin şu ilâvesi var : «Orada onların kurtları ölmez, ateşi sönmez.»

Matta İncili'nin sekizinci bâbında şöyle deniyor : «Doğrusu size diyorum ki : Doğudan ve Batıdan bir çokları gelecekler ve göklerin melekûtunda İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb oturacaklar ve melekûtun oğulları hâricî zulmete (dış karanlığa) atılacaklar; orada ağlayış ve diş gıcırtısı olacak.»

Bu İncil'in on birinci bâbında şöyle deniyor : «Sen ey Kefernahum, sen göğe kadar mı yükseleceksin? Ölüler diyârına kadar ineceksin. Çünkü sende yapılmış olan kudretli işler Sodom'da yapılmış olsaydı o, bugüne kadar dururdu. Fakat ben size derim ki : Din günü senden ziyâde Sodom diyârına kolaylık olacaktır.»

Yirmi altıncı bâb : «Size diyorum ki : Ben şimdiden itibâren asmanın bu mahsûlünden (şarabından) içmeyeceğim, ta babamın melekûtunda sizinle beraber taze olarak içeceğim güne kadar.»

İşte İncil'lerde naîme, göklerin melekûtuna, azâba, cehennem ateşine veya hâricî zulmete dâir sâdece bu kısa işâretlere rastlıyoruz. Yalnız bir defa Matta İncili'nin yirmi beşinci bâbında azıcık bir tafsîlât görmekteyiz :

«İnsanoğlu, bütün melekler kendisiyle beraber olarak izzetiyle gelince, o zaman izzetinin tahtı üzerinde oturacaktır : Bütün melekler onun önünde toplanacak çoban koyunları keçilerden ayırdığı gibi onları birbirinden ayıracaktır. Koyunları sağına ve keçileri soluna koyacaktır. O zaman kral sağındakilere diyecektir : Ey sizler babamın mübârekleri gelin, tâ âlemin yaratılışından beri sizin için hazırlanmış melekûta sâhib olun. Zîrâ ben aç idim, siz beni doyurdunuz; susamıştım, bana su verdiniz; garip kalmıştım, beni barındırdınız; çıplaktım, beni giyindirdiniz; hasta idim beni aradınız; zindânda idim, benim yanıma geldiniz : O zaman iyiler ona şöyle cevab verirler : Ya Rab, ne zaman biz seni aç gördük de doyurduk; ne zaman seni susuz gördük de su verdik? Ne zaman seni garip gördük de barındırdık? Yahut ne zaman seni çıplak gördük de giyindirdik? Ne zaman seni hasta, yahut zindânda bulup yanına geldik? Kral cevaben der ki : Doğrusu size derim : Siz şu küçük kardeşlerimden birine yapmakla bana yapmış oldunuz.»

«Sonra solundakilere der ki : Ey mel'ûnlar katımdan çıkın, İblîs ve onun melekleri için hazırlanmış olan ateşe gidin. Zîrâ ben acıktım, siz bana yedirmediniz; susadım, bana su vermediniz; garip kaldım beni barındırmadınız; çıplaktım, beni giyindirmediniz; hasta ve zindânda oldum, beni ziyâret etmediniz.» O zaman onlar da der ki : Ya Rab, biz seni ne zaman aç, ya da susuz ya da garip, ya da çıplak, ya da hasta, ya da zindânda gördük de sana hizmet etmedik? Onlara cevaben der ki : «Şu küçüklerden birine bunları yapmamakla bana yapmamış oldunuz. Ve bunlar ebedî azâba iyiler de ebedî hayata giderler.»

İşte elimizdeki mevcûd İncil'lerde kıyâmet gününe, hesâba ve azâba dâir bulunan tek tafsîlât bundan ibârettir. Bugüne kadar Hıristiyanlıktaki âhiret inancı bu kadarlıktır. Risâlelerde ve şerhlerde başka hiç bir tafsîlât yoktur.

Arap Yarımadası'nda bazı Yahûdîlerin ve Hıristiyanların bulunmasına rağmen âhiret âlemi inancı Yarımada'da yayılmamış, dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.) Kur'an'ı getirdiği zaman öldükten sonra dirilme fikri, Araplarca son derece şiddetli inkârla karşılanmıştı :

«Küfredenler dediler ki : Siz ölüp tamâmen dağıldıktan sonra yeniden dirileceğinizi söyleyen bir adamı size gösterelim mi? Allah'a yalan mı uydurdu, yoksa onun bir deliliği mi var?» (Sebe', 7)

«Dediler ki : Ne varsa bu dünya hayatımızdır, başka yok. Ölürüz ve yaşarız. Bizi öldüren zamandan başka bir şey değil. Onların bu husûsta bir bilgileri yoktur. Onlar sâdece zannediyorlar.» (Câsiye, 24)

Kur'an onları, insanlık tarihinde görülmemiş âhiret inancının, eski Mısır'da doğmasından tâ İslâm'ın gelmesine kadar hiç bir beşerin hayâlinden geçmeyen bir âhiret inancı ufuklarına yükseltmiştir. Takdîm edeceğimiz kıyâmet meşhedleri, İslâm'ın Arapları yükselttiği bu fikrî sıçrayış hamlesinin derecesini güzel açıklayacaktır. Onlar âhiret âlemine, cennete, cehenneme, naîm ve azâba, mutlak adâlete ve geniş rahmete inanmışlardır ve onların bu inancı, ondan önce insanlık tarihi boyunca gelmiş geçmiş bütün uhrevî düşüncelerin hepsinden mükemmel, temiz ve pâk bir âhiret inancıdır. (Seyyid Kutub, Kur'an'da Kıyâmet Sahneleri, 16-47)

——— oOo ———

قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

100 — De ki : Eğer siz, Rabbımın rahmet hazînelerine sâhib olsaydınız, o zaman tükenir korkusuyla onları saklardınız. Zâten insan pek cimridir.

Allah Teâlâ yüce Rasûlüne diyor ki : Ey Muhammed, onlara şöyle de : Ey insanlar eğer siz Allah'ın hazînelerine tasarruf etme gücüne sâhib olsaydınız, tükenir diye onların hepsini tutardınız. İbn Abbâs ve Katâde derler ki : (الانفاق) kelimesi fakîrlik demektir. Bu takdîrde mânâ şöyle olur : Allah'ın hazîneleri ebediyyen boşalıp tükenmezken siz onun bitip tükenmesinden korkardınız. Çünkü bu, sizin tabîatınız ve seciyyeniz gereğidir. Nitekim Allah Teâlâ âyetin devâmında : «Zâten insan pek cimridir.» buyurmaktadır. İbn Abbâs ve Katâde âyetteki (قتوراً) kelimesine; cimri ve hiç bir kimseye bir şey vermeyen, anlamını vermiştir. Nitekim Nisâ sûresinde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «O zaman insanlara bir çekirdek parçası bile vermezler.» (Nisâ, 53) Yani onların Allah'ın mülkünde bir payları olsaydı, hiç bir kimseye bir şey vermezlerdi. Bir çekirdek tanesi

kadar bile. Allah Teâlâ insanı olduğu gibi tavsîf ediyor. Tabîatıyla Allah'ın muvaffak kılıp hidâyete erdirdikleri müstesnâdır. Zîrâ cimrilik, çığırtkanlık ve feryâd ü figân etmek, onun vasfıdır. Nitekim Hak Teâlâ Meâric sûresinde şöyle buyurmaktadır : «İnsan gerçekten pek huysuz yaratılmıştır. Başına bir fenâlık gelince feryâd eder. Bir iyiliğe uğrarsa, bunu herkesten men'eder. Ancak namaz kılanlar müstesnâdır...» (Meâric, 19-22). Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer pek çok âyet-i kerîme vardır. Ve bu âyet Allah Teâlâ'nın lutfuna, keremine, cömertliğine ve ihsânına delildir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde vârid olduğuna göre, Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur : Allah'ın eli dopdoludur. Hiç bir nafaka onu eksiltmez. Gece ve gündüz ihsân eder. Görmez misiniz göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri infâk etmekte ve elindeki hiç bir şey tükenip gitmemektedir.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُۥ فِرْعَوْنُ إِنِّى لَأَظُنُّكَ
يَٰمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ
يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾
وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

101 — Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya dokuz tane apaçık âyet verdik. Sor İsrâiloğullarına, hani onlara gelmişti de Firavun ona şöyle demişti : Ey Mûsâ, doğrusu ben seni büyülenmiş zannediyorum.

102 — O da demişti ki : Andolsun ki sen, bunları göklerin ve yerin Rabbının, açık deliller olarak indirmiş olduğunu biliyorsun. Ben doğrusu ey Firavun, senin mahvolacağını sanıyorum.

103 — Bunun üzerine onları memleketten sürmek istedi. Biz de onu ve beraberindekileri bütünüyle suda boğduk.

104 — Onun ardından İsrâiloğullarına dedik ki : Haydin o memlekette siz oturun. Âhiret va'di geldiği zaman onları da sizi de bir araya getiririz.

Mûsâ'ya Verilen Dokuz Mucize

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'yı dokuz apaçık âyet ve belge ile gönderdiğini bildiriyor. Bu âyetler, onun nübüvvetinin sıhhatine ve kendisini gönderenden verdiği haberlerde sâdık olduğuna kesin kes delâlet ediyordu. Bu âyetler; asâsı, Yed-i beyzâ, yıllar, deniz, tûfân, çekirge, güve, kurbağalar ve kan olmak üzere peygamberliğini açıklayıcı mucizelerdi. İbn Abbâs böyle der. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ise şöyle der : Bu dokuz mucize; Yed-i beyzâ, el Asâ, A'râf sûresinde zikredilen beş mucize, mallarının helâk olması ve taştır. Ayrıca İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Şa'bî ve Katâde derler ki : Bunlar Hz. Mûsâ'nın eli, asâsı, yıllar, meyvelerden eksiltme, tûfân, çekirge, güve, kurbağalar ve kandır. Bu görüş zâhir, ayan-beyân, güzel ve sağlamdır. Hasan el-Basrî ise yıllar ve meyvelerin eksiltilmesini bir tek mucize sayar ve ona göre tuttuğunu yakalayan asâ dokuzuncu mucize olur. «Onlar buna rağmen büyüklük taslayıp suçlular gürûhu olmuşlar.» (A'râf, 133). Yani bu âyetlere ve gördükleri mucizelere rağmen İsrâiloğulları küfretmişler ve inkâr etmişlerdir. Kendi nefislerini zulüm ve kibirle doldurmuşlardır. Aynı şekilde senden istedikleri şeyleri isteyen ve «Bize yeryüzünden kaynak fışkırtıncaya kadar sana aslâ inanacak değiliz.» (İsrâ, 90) diyen şu kişilere de istediklerini vermiş olsaydık; onlar yine de icâbet etmez her şeye rağmen inanmazlardı. Ancak Allah'ın diledikleri müstesnâdır. Nitekim Firavun, Mûsâ'dan bunca mucizelerin zuhûr ettiğini görmesine rağmen, yine de; «Ey Mûsâ, doğrusu ben seni büyülenmiş zannediyorum.» demişti. Büyülenmiş kelimesinin, büyücü anlamına geldiği söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir.

Burada kasdedilen, yukarıdaki imâmların zikrettikleri bu dokuz mucizedir. Nitekim aynı mucizeler Neml sûresinde de zikredilerek şöyle buyrulmuştur : «Değneğini at. Mûsâ değneğinin yılan gibi hareketler yaptığını görünce; arkasına bakmadan dönüp kaçtı. Ey Mûsâ; korkma. Benim katımda peygamberler korkmaz. Yalnız zulmeden müstesnâdır. Kötü hali iyiliğe çeviren kimse, bilsin ki; şüphesiz Ben, bağışlarım merhamet ederim. Elini koynuna sok. Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak kusûrsuz bembeyâz çıksın. Gerçekten onlar fâsık bir kavim idiler.» (Neml, 10-12). Bu âyette Allah Teâlâ, el ve asâ mucizelerini zikretmiştir. A'râf sûresindeki diğer âyetler de bunu açıklamıştır. Hz. Mûsâ'ya daha başka mucizeler de verilmişti. Bunlardan bir kısmını şöylece sıralayabiliriz : Değneğini taşa vurması, taştan ırmaklar akması, bulutun üzerlerine gölge yapması, bıldırcın eti ve kudret helvâsının inmesi. İsrâiloğulları Mısır diyârından ayrıldıktan sonra kendilerine verilmiş olan daha başka mu-

cizeler. Ancak burada, Mısır'da Firavun ve kavminin şâhid olduğu dokuz mucizeden söz ediliyor. Bu dokuz mucize, Firavun ve kavminin aleyhine huccet idi. Onlar buna muhâlefet ettiler, inâdlaştılar, küfrettiler ve karşı geldiler.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Yezîd... Safvân İbn Ğassâl'dan nakletti ki; o, şöyle demiş : Bir yahûdî, arkadaşına dedi ki : Bizi şu peygambere götür de ona «Andolsun ki Biz, Mûsâ'ya dokuz tane apaçık âyet verdik.» âyetini soralım. Yahûdî ona dedi ki : Ona peygamber deme. Eğer senin böyle dediğini duyacak olursa sevincinden dört göz kesilir. Her iki yahûdî gelip bu âyeti sordular. Hz. Peygamber buyurdu ki : Hiç bir şeyi Allah'a şirk koşmayın, hırsızlık yapmayın, zinâ etmeyin, hak ile olması dışında Allah'ın harâm kıldığı canı öldürmeyin, büyü yapmayın, faiz yemeyin, suçsuz bir kişiyi öldürmek için hükümdâra götürmeyin, temiz bir kadına iftirâ atmayın. —Ya da savaştan kaçmayın demiştir— Ey yahûdîler biri de size mahsûstur, cumartesi gününü çiğnemeyin. O iki yahûdî Hz. Peygamberin elini ve ayağını öperek; senin peygamber olduğuna şehâdet ederiz, dediler. Hz. Peygamber onlara; benim peşimden gitmenizi önleyen nedir? deyince, dediler ki : Çünkü Dâvûd Aleyhisselâm, soyundan peygamberin eksik olmaması için duâ etti. Biz müslüman olursak yahûdîlerin bizi öldürmesinden korkarız. Bu hadîsi Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce bu şekilde rivâyet etmişlerdir. İbn Cerîr ise tefsîrinde muhtelif yollarla Şu'be İbn Haccâc'dan nakletmiştir. Tirmizî bu hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Ancak bu hadîs müşkil bir hadîstir. Çünkü râvîler arasında yer alan Abdullah İbn Seleme hıfz bakımından eksiktir. Bazıları onun hakkında konuşmuşlardır. Belki de o, dokuz âyeti on emirle karıştırmış olabilir. Çünkü on emir Tevrât'taki tavsiyelerdir. Bir huccet olarak bununla Firavun'a karşı çıkılmamıştır. Allah en iyisini bilendir. Bunun için Hz. Mûsâ, Firavun'a şöyle demiştir : Andolsun ki sen, bunları göklerin ve yerin Rabbının açık olarak indirmiş olduğunu biliyorsun. Benim sana getirdiğim gerçeklerin doğruluğunu gösteren deliller olduğunu biliyorsun. «Ben, doğrusu ey Firavun, senin mahvolacağını sanıyorum.» Mücâhid ve Katâde (مثبوراً) kelimesinin; helâk anlamına geldiğini söylemişlerdir. İbn Abbâs ise; la'netlenmiş anlamına geldiğini bildirir. Ayrıca İbn Abbâs ve Dahhâk; mağlûb anlamına geldiğini söylerler. Mahvolmak ve helâk olmak —Mücâhid'in dediği gibi— bütün bunları ihtivâ eder. (.....)

Bazıları âyeti «Biliyorsun» anlamına gelen (علمت) şeklinde değil de, biliyorum demek olan (علمت) şeklinde okumuşlardır ki bu

okuyuş Ali İbn Ebu Tâlib'den mervîdir. Ancak Cumhûr'un kırâeti Firavuna hitâb tarzında ve tâ harfinin fethasıyla okumaktır. Nitekim Allah Teâlâ Neml sûresinde şöyle buyurmaktadır : «Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, zulüm ve büyüklenmelerinden dolayı onları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» (Neml, 14)

Bütün bunlar gösteriyor ki; dokuz âyetten maksad, yukarıda zikredilen asâ, el, yıllar, meyvelerin azlığı, tûfân, çekirge, güve, kurbağalar ve kandır. Bütün bunlarda Firavun'a ve kavmine karşı bürhân ve huccetler yer aldığı gibi, Mûsâ Aleyhisselâm'ın doğruluğunu gösteren hârikalarla onu gönderen Fâil-i Muhtâr'ın varlığına delâlet eden deliller bulunuyordu. Yoksa yukarıdaki hadîste vârid olan husûs burada kasdedilmiş değildir. Zîrâ o emirlerde, Firavun ve kavmine karşı bir huccet söz konusu değildir. On emirle Firavun ve kavmine karşı ortaya konulan bürhânlar arasında ne gibi bir münâsebet bulunabilir? Bu vehim, sâdece Abdullah İbn Seleme tarafından gelmektedir ki onun bazı rivâyetleri münker sayılır. Allah en iyisini bilendir. Belki de o iki yahûdî Hz. Peygambere on emri sormuşlar, fakat râvî bunu dokuz âyetle karıştırmıştır. İşte böylece bahis mevzûu olan vehim meydana gelmiştir. Allah en iyisini bilendir.

«Bunun üzerine onları memleketten sürmek istedi. Memleketten kovup yok etmek istedi. Biz de onu ve beraberindekileri bütünüyle suda boğduk. Onun ardından İsrâiloğullarına dedik ki : Haydin o memlekette siz oturun.» Bu âyette Hz. Muhammed'in Mekke'yi fethedeceğinin müjdesi vardır. Bu sûre Hicret'ten önce nâzil olmuştur. Bu müjde gerçekleşmiştir de. Mekke halkı Hz. Peygamberi Mekke'den çıkarmak istemişlerdi. Bu konu 76 ve 77 nci âyette bahis mevzûu edilmişti. Böylece Allah, Rasûlünü Mekke'nin vârisi kılmıştı. Ve Allah'ın Rasûlü oraya kendi gücüyle halkını yenerek girmiş, sonra hilim ve kereminden onları serbest bırakmıştı. Nitekim yeryüzünün doğusunda ve batısında zayıf durumda olan İsrâiloğullarından bir topluluğu da Allah Teâlâ Firavun'un ülkesine vâris kılmış, onların mallarını, tarlalarını, ekinlerini, meyvelerini ve hazînelerini onlara vermişti. «Böylece oraya İsrâiloğullarını vâris kıldık.» (Şuarâ, 59) buyurmuştu. Burada ise «Onun ardından İsrâiloğullarına dedik ki : Haydin o memlekette siz oturun. Âhiret va'di geldiği zaman onları da sizi de bir araya getiririz.» buyuruyor. Yani hem sizi, hem de düşmanınızı toplar, yan yana getiririz. İbn Abbâs, Mücâhid, Katâde, Dahhâk böyle mânâ vermişlerdir.

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ۗ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾

105 — Biz onu hak ile indirdik. O da hak olarak indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

106 — Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik.

Allah Teâlâ, Azîz kitab olan yüce Kur'an'ını hak üzere indirdiğini ve hakkı ihtivâ ettiğini bildiriyor. Nitekim bir başka âyet-i kerîme'de : «Lâkin Allah, sana indirdiğini kendi bilgisiyle indirdiği husûsunda şâhidlik eder.» (Nisâ, 166) buyurmaktadır. Yani o kitâb; Allah'ın sizi haberdâr kılmak istediği bilgisini, ahkâmını, emir ve yasaklarını ihtivâ etmektedir.

«O da hak olarak indi.» Ey Muhammed, o sana korunmuş ve saklanmış olarak ulaştı. Başka hiç bir şey ona karışmadı. Ne fazlalık girdi, ne de eksiklik oldu. Sana hak olarak ulaştı. Çünkü onu sana indiren pek şiddetli, kuvvetli, emîn, mekîn, Mele-i A'lâ'da emrine boyun eğilen Cebrâîl'dir.

«Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.» Ey Muhammed, seni; sana itâat eden mü'minlere müjdeci, sana isyân eden kâfirlere de uyarıcı olarak gönderdik.

«Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik.» (فرقناه) kelimesini tahfîf ederek okuyanlara göre âyetin mânâsı şöyledir : Onu Levh-i Mahfûz'dan ayırıp dünya göğündeki İzzet Evine götürdük. Sonra vak'aların îcâbına göre yirmi üç senede Rasûlullah'a peyderpey oradan indirildi. İkrime, İbn Abbâs'tan naklen böyle mânâ veriyor. İbn Abbâs'ın bu kelimeyi (فرقناه) şeklinde okuduğu da rivâyet ediliyor. Bu takdîrde mânâ şöyle olur : Biz, onu âyet âyet açıklanmış ve tefsîr edilmiş olarak indirdik. Bunun için Hak Teâlâ âyetin devâmında «İnsanlara okuman için» buyuruyor. Onlara okuyup tebliğ etmen için, ağır ağır ve gerektikçe indirdik.

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا ۚ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا

﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

107 — De ki : Ona ister inanın, ister inanmayın, muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenlere, o okunduğu zaman, yüzleri üstü secdeye kapanırlar.

108 — Ve derler ki : Tenzîh ederiz Rabbımızı. Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.

109 — Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar. Ve bu, onların huşû'unu artırır.

Allah Teâlâ peygamberine buyuruyor ki : Ey Muhammed, senin kendilerine getirdiğin şu ulu Kur'an'ı inkâr eden o kâfirlere de ki : «İster ona inanın, ister inanmayın.» Siz, ona ister inanmış olun, ister inanmamış olun, o kendiliğinden haktır. Allah onu bizzât indirmiştir ve daha önce gönderilmiş olan peygamberlere indirdiği eski kitâblarda onun şânını yücelikle zikretmiştir. Bunun için de âyetin devâmında «Muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenler o okunduğu zaman; yüzleri üstü secdeye kapanırlar.» buyuruyor. Yani kitablarına sarılan ve onu tebdîl, tahrîf etmeksizin uygulayan ehl-i kitâb'ın sâlihleri kendilerine bu Kur'an okunduğu zaman; yüzleri üstü secdeye kapanırlar. Allah'ın kendilerine verdiği nimete ve buna kendilerini ehil kılmasına şükür için secde ederler ve bu kitâbın kendisine indirildiği peygambere ulaşmış olmadan dolayı sevinç içindedirler. Bu sebeple de : «Tenzîh ederiz Rabbımızı. Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.» derler. O'nun tâm olan gücüne, ta'zîm ve saygıyla bağlanırız. O'nun geçmiş peygamberlerinin dilinden, Hz. Peygamberin geleceğine dâir vermiş olduğu va'dinden hulfetmeyeceğini biliriz. Bunun için O'nu tesbîh ederiz. Nitekim onlar; «tenzîh ederiz Rabbımızı. Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır,» diyorlardı.

«Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar.» Allah'a boyun eğmekten, Kitâbını ve Rasûlünü tasdîk ederek inanmaktan dolayı Allah, onların îmân ve teslîmiyyet anlamına gelen huşû' ve huzû'larını artırır. Nitekim Allah Teâlâ; «Kim de hidâyete giderse; Allah onun hidâyetini artırır ve onlara takvâlarını verir.» (Muhammed, 17) buyuruyor.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ
وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي
الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

110 — De ki : İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nun içindir. Namazında sesini yükseltme de, gizleme de. İkisi arasında bir yol bul.

111 — Ve de ki : Hamd, O Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır. Düşkünlükten dolayı O'nun bir yardımcısı olmamıştır. Ve O'nu tekbîr et.

En Güzel İsimler Rahmân'ındır

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey Muhammed, Allah Azze ve Celle'nin rahmet sıfatını inkâr eden ve O'na Rahmân adını vermekten kaçınan şu müşriklere de ki : «İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nun içindir.» Sizin Allah adıyla duâ etmenizle, Rahmân adıyla duâ etmeniz arasında fark yoktur. Çünkü yüce isimlerin sâhibi O'dur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur. Görüleni ve görülmeyeni bilir. O Rahmân'dır, Rahîm'dir... Güzel isimler O'nun içindir. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbîh ederler ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Haşr, 22-24).

Mekhûl rivâyet eder ki; müşriklerden bir adam Hz. Peygamberin secdede; Ey Rahmân, ey Rahîm, dediğini duymuş ve demiş ki : O, bir tek Allah'a duâ ettiğini iddiâ ediyor ama, gerçekte iki tanrıya ibâdet ediyor. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurmuş. İbn Abbâs'tan da böyle rivâyet edilmiştir. Her iki rivâyetin sâhibi de İbn Cerîr Taberî'dir.

«Namazında sesini yükseltme de, gizleme de. İkisi arasında bir yol bul.»

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Huşeym... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.) Mek-

ke'de göze görünmemekte idi. Ashâbı ile namaz kıldığı zaman Kur'an okurken sesini yükseltirdi. Müşrikler bunu duyunca; Kur'an'a ve Kur'an'ı indirenle, getirene küfrediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Nebiy-yi Zîşânına : «Sesini yükseltme» buyurmuştur. Yani Kur'an okurken sesini yükseltme sonra müşrikler duyarlar da Kur'an'a küfrederler. «Gizleme de» sonra ashâbın onu duymazlar ve senden alıp öğrenemezler. «İkisi arasında bir yol bul.» Buhârî ve Müslim bu hadîsi Ebu Bişr Ca'fer İbn İyâz kanalıyla, Abdullah İbn Abbâs'tan nakletmişlerdir. Dahhâk da İbn Abbâs'tan aynı hadîsi naklettikten sonra şu fazlalığı kaydeder : Hz. Peygamber Medîne'ye hicret edince bu hüküm sâkıt oldu. Hz. Peygamber Medîne'de artık istediği şekilde ibâdet ederdi.

Muhammed İbn İshâk der ki : Bana Dâvûd İbn Husayn... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Hz. Peygamber namaz kılarken Kur'an'ı açıktan okuyunca, onun yanından dağılır ve dinlemek istemezlerdi. Bir kişi Hz. Peygamberin namaz kılarken okuduklarından bir kısmını dinlemek isterse; onlardan ayrı olarak peygambere kulak verirdi. Kendisinin Hz. Peygamberi dinlediğini onların fark ettiğini anlayınca onların eziyyetinden sakınarak dinlemezdi. Eğer Hz. Peygamber sesini tâm kısacak olursa, onun okuduğu âyetleri dinlemek isteyenler hiç bir şey duyamazlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ «Sesini yükseltme» ki senden uzaklaşmasınlar. «Gizleme de» ki onlardan ayrı olarak kulak kesilenler seni dinlemek istediklerinde, dinlemekten mahrûm kalmasınlar. Belki dinlediklerinden bir kısmını zihinlerinde tutarlar da, ondan yararlanırlar. «İkisi arasında bir yol bul.» İkrime ve Hasan el-Basrî böyle dediler. Katâde ise bu âyetin namazda kırâet hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. Şu'be... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; kulak verip dinleyen hiç bir kimse onun sesinden habersiz kalmazdı.

İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Ya'kûb... Muhammed İbn Sîrîn'in şöyle dediğini nakletti : Bana anlatıldığına göre; Hz. Ebubekir namaz kılarken sesini alçaltarak okurdu. Hz. Ömer ise sesini yükseltirdi. Hz. Ebubekir'e niçin böyle yapıyorsun? denildiğinde; Rabbım Azze ve Celle'ye münâcâtta bulunuyorum, O benim ihtiyâcımı bilir, diyordu. Bunun üzerine kendisine; iyi yaptın, denildi. Hz. Ömer'e; niçin böyle yapıyorsun? denilince; şeytânı kovuyor ve uyuyanları uyarıyorum, diyordu. Bunun üzerine kendisine; iyi yaptın, denildi. Ama bu âyet nâzil olunca; Ebubekir'e biraz sesini yükselt. Ömer'e de sesini alçalt denildi. Eş'as... İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet, duâ hakkında nâzil olmuştur. Kezâ Sevrî ve Mâlik de Hz. Âişe'den nakleder ki; bu âyet duâ

hakkında nâzil olmuştur. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Ebu İyâz, Mekhûl, Urve İbn Zübeyr de böyle demişlerdir.

Sevrî, İbn Ayâş kanalıyla Abdullah İbn Şeddâd'ın şöyle dediğini nakleder : Temîn kabîlesinden bedevîler Hz. Peygamber selâm verdiğinde; Allah'ım, bize deve ve çocuk ver, derlerdi. İşte bu âyet, onun üzerine nâzil olmuştur. İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Saîd... Hz. Âişe'den nakletti ki; bu âyet, teşehhüd hakkında nâzil olmuştur. Aynı görüşü Hafs da Muhammed İbn Sîrîn'den nakletmiştir.

Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; o, «Namazında sesini yükseltme de, gizleme de.» âyetine; insanlara gösteriş için namaz kılma, ama insanlardan korktuğun için namazını da terketme, diye mânâ vermiştir. Sevrî de Hasan el-Basrî'nin bu âyete şöyle mânâ verdiğini bildirir : Namazı açıktan kılarken güzel, gizli kılarken de gelişigüzel kılma. Aynı mânâyı Abdürrezzâk Ma'mer kanalıyla Hasan el-Basrî'den, Huşeym de Avf kanalıyla Hasan'dan Saîd ve Katâde'den rivâyet eder.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem «İkisi arasında bir yol bul.» âyeti hakkında şöyle demiş : Kitâb ehli gizli okuyorlardı. Sonra içlerinden birisi bir harfi yüksek sesle okuyor ve bağırıyordu. Onlar da bunu ta'kîben bağırıyorlardı. Âyet-i kerîme Hz. Peygamberi onlar gibi bağırmaktan nehyetmiştir. Kezâ onlar gibi sessiz okumayı da yasaklamıştır. Sonra Hz. Cebrâîl'in namazda koyduğu kâide, bu ikisi arada bir orta yol olmuştur.

«Hamd, o Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır.» Allah Teâlâ kendi yüce zâtı için Esmâ-i Hüsnâ'yı tesbîh ettikten sonra, yine kendi zâtını her türlü eksikliklerden tenzîh ediyor ve «Hamd, o Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır.» buyuruyor. Bilakis O, bir tek Allah'tır, Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve O'nun hiç bir eşi ve benzeri yoktur.

«Düşkünlükten O'nun bir yardımcısı olmamıştır.» O, düşkün değildir ki kendisine bir dost, vezîr veya müsteşâr tutmak ihtiyâcını duysun. Aksine O, tek başına her şeyin yaratanıdır. Ortağı yoktur, takdîr edeni yoktur ve her şeyi tek başına yönetir, eşi benzeri yoktur.

Mücâhid «Düşkünlükten O'nun bir yardımcısı olmamıştır.» kavlini şöyle tefsîr etmiştir : Kimseyle anlaşma yapmamıştır ve kimsenin desteğine ihtiyâç duymaz.

«Ve O'nu (tekbîr ile) tekbîr et.» O'nu ta'zîm et ve azgın zâlimlerin söylediklerinden yüce ve münezzeh olduğunu bildir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Yûnus Kâ'b el-Kurâzî'den nakleder ki; o, bu âyet

konusunda şöyle dermiş : Hamd, O Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş...» Yahûdî ve Hıristiyanlar dediler ki : Allah bir çocuk edindi. Araplar da dediler ki : Seni tesbîh ederiz, tenzîh ederiz, ortağın yoktur. Ancak senden olan bir ortağın vardır. Sen ona mâlik olursun o mâlik olmaz. Sâbiî ve Mecûsîler dediler ki : Allah'ın dostları olmasaydı, o düşkün olurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'yi inzâl buyurdu. Yine İbn Cerîr Taberî der ki : Bize Bişr... Katâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Bize anlatıldığına göre; Hz. Peygamber, âilesine bu âyeti öğretirmiş. Âilesinden büyük, küçük her ferde onu bellettirmiş. Ben derim ki : Bir hadîste vârid olduğuna göre, Hz. Peygamber bu âyete «İzzet âyeti» adını vermiştir. Bazı haberlerde vârid olduğuna göre, bu âyet bir gece hangi evde okunursa, oraya hırsızlık ve âfet uğramazmış. Allah en iyisini bilendir.

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Bişr İbn Seyhân el-Basrî... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirdi : Ben ve Rasûlullah evden çıktık. Elim onun elindeydi. Üstü başı dağınık ve düzgün olmayan bir adamın yanına geldik. Dedi ki : Ey falânca sana ne oldu, haberim yok hiç? O da; hastalık ve sıkıntı ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Hz. Peygamber buyurdu ki : Sana bazı kelimeler öğreteyim mi ki senin hastalık ve sıkıntını yok etsin. O; hayır dedi. Adam devâm etti; o beni sevindirmez Bedir veya Uhud'da seninle beraber olmak beni sevindirir, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) güldü ve dedi ki : Bedir halkı ve Uhud halkı kanâatkâr bir fakîrin ulaştığına ulaşabilir mi hiç? Ebu Hüreyre dedi ki : Ey Allah'ın Rasûlü, onu bana öğret. Rasûlullah buyurdu ki : Ey Ebu Hüreyre de ki : Hiç ölmeyen diriye tevekkül ettim. Hamd, o Allah'a mahsûstur ki; bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır. Düşkünlükten O'nun bir yardımcısı olmamıştır. Ve O'nu (tekbîr ile) tekbîr et. Ebu Hüreyre diyor ki : Rasûlullah (s.a.) yanıma geldiğinde durumum düzelmişti. Bana dedi ki : Ne var ne yok? Ben dedim ki; ey Allah'ın Rasûlü hâlâ senin bana öğrettiğin sözleri okuyup duruyorum. Bu hadîsin isnâdı zayıf olduğu gibi, metninde de münkerlik vardır.

İSRÂ SÛRESİNİN SONU

KEHF SÛRESİ

KEHF SÛRESİ

(Mekke'de Nâzil Olmuştur.)

Bu Sûrenin Fazîletine Dâir Vârid Olan Hadîsler :

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu İshâk'tan nakletti ki; o, Berâ'nın şöyle dediğini duydum, demiştir : Adamın birisi Kehf sûresini okuyordu. Evde bir hayvan vardı, hayvan ürkmeye başladı. Baktı ki bir bulut veya toz bürümüş onun etrafını. Durumu Hz Peygambere anlatınca, buyurdu ki : Falanca sûreyi oku, çünkü o Kur'an'ın okunduğu yere inen Sekînedir yahut o Kur'an için iner. Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde bunu Şu'be kanalıyla Ebu İshâk'tan naklederler. Bu âyeti okuyan kişinin Üseyd İbn Hudayr olduğu Bakara sûresinin tefsîrinde geçmişti.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd... Ebu Derdâ kanalıyla Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletti : Kehf sûresinin ilk on âyetini okuyan kimse Deccâl'den kurtulur. Müslim, Ebu Dâvûd, Neseî ve Tirmizî, bu hadîsi Katâde kanalıyla Ebu Derdâ'dan naklederler. Tirmizî'nin lafzı ise şöyledir : Kehf sûresinin ilk üç âyetini okuyan kimse Deccâl'den kurtulur. Tirmizî bu hadîsin hasen, sahîh olduğunu söyler. Bir başka yolla İmâm Ahmed der ki : Bize Haccâc... Ebu Derdâ'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kehf sûresinin son on âyetini okuyan kimse Deccâl'in fitnesinden kurtulur. Neseî ise Gece ve Gündüz bahsinde Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ kanalıyla... Sevbân'dan nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kehf sûresinin son on âyetini kim okursa, bu âyetler onun için Deccâl'den kurtuluş olur. Muhtemeldir ki, Sâlim bu hadîsi Sevbân ve Ebu Derdâ'dan işitmiş olsun. İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan... Sehl İbn Muâz

kanalıyla Enes'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim Kehf sûresinin başını ve sonunu okursa; bu, onun için baştan sona kadar bir nûr olur. Kim de onu bütünüyle okursa; bu onun için yerden göğe kadar nûr olur. Bu hadîsi İmâm Ahmed tek başına nakletmiştir ve başkaları ona iştirâk etmemişlerdir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, kendine âit olan garîb bir isnâdla der ki : Hâlid İbn Saîd... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kim Kehf sûresini cum'a günü okursa, kendisi için ayağının altından bir nûr parlayarak bir direk biçiminde semâya doğru yükselir ve kıyâmet günü onun yolunu aydınlatır. İki cum'a arasında onun bağışlanmasına vesîle olur. Bu hadîsin merfû' oluşunun üzerinde durmak gerekir. En doğrusu onun mevkûf hadîs olmasıdır. Aynı şekilde Saîd İbn Mansûr Sünen'inde der ki : Bize Huşeym İbn Beşîr... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o şöyle demiş : Kim cum'a günü Kehf sûresini okursa, onunla Beyt el-Atîk arasında nûrdan bir parlaklık belirir. Bu hadîs bu şekliyle mevkûf olarak vârid olmuştur. Onu Sevrî de Ebu Hâşim kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet eder. Bu hadîsi Hâkim, Müstedrek isimli eserinde Ebu Bekr Muhammed kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet eder. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Kim cum'a günü Kehf sûresini okursa; onunla iki cum'a arasını aydınlatan bir nûr belirir. Sonra da; bu hadîsin isnâdı sahîhtir, ancak Buhârî ve Müslîm tahrîc etmemişlerdir, der. Hâfız Ebu Bekr el-Beyhakî de Sünen'inde Hâkim'den bu hadîsi rivâyet eder. Sonra Beyhakî der ki : Bu hadîsi Yahyâ İbn Kesîr Şu'be kanalıyla Ebu Hâşim'den kendi isnâdıyla nakleder. Buna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim Kehf sûresini indirilmiş olduğu gibi okursa; bu, kıyâmet günü kendisi için bir nûr olur. Hâfız Ziyâûddîn el-Makdisî de Abdullah İbn Mus'ab kanalıyla Hz. Ali'den merfû' olarak nakleder ki; o, şöyle demiş : Kim cum'a günü Kehf sûresini okursa; sekiz gün boyunca o kişi her türlü fitneden korunmuştur. Deccâl çıksa da o Deccâl'dan korunur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُ عِوَجًا ﴿١﴾ قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ
الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مَّاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾ وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا

اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ
إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾

1 — Hamd o Allah'a ki; kuluna dosdoğru kitabı indirdi ve onda hiç bir eğrilik koymadı.

2 — Kendi katından şiddetli bir baskını haber vermek ve sâlih amel işleyen mü'minlere güzel bir mükâfât olduğunu müjdelemek için.

3 — Orada temelli kalacaklardır.

4 — Ve: Allah çocuk edindi, diyenleri uyarmak için.

5 — Ne onların, ne de babalarının buna dâir bilgileri vardır. O, ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür. Onlar yalnız ve yalnız yalan söylerler.

Hamd Olsun O Allah'a

Bu tefsîrin başında geçtiği gibi, Allah Teâlâ konuların başlangıçlarında ve sonlarında kendi mukaddes zâtını hamd ile tavsîf buyurmaktadır. Çünkü O, her hâlükârda hamdedilendir. Başta da, sonda da hamd O'na mahsûstur. Bunun için Allah Teâlâ burada değerli kitabını, şerefli Rasûlü Muhammed Mustafâ (s.a.) ya indirmekten dolayı kendi zâtına hamd etmektedir. Muhakkak ki bu, Allah'ın yeryüzü halkına ihsân ettiği en büyük nimettir. Çünkü bu değerli kitâb ve o şerefli rasûl insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmıştır. O kitabı Allah eğriliği, büğrülüğü, sapıklığı bulunmayan bir kitab kılmıştır. Bu kitab dosdoğru yola, apaçık, ayân-beyân yola götüren bir kitabdır. Kâfirlere uyarı, mü'minlere muştudur. Bunun için Allah Teâlâ : «Onda hiç bir eğrilik koymadı.» buyurmaktadır. Onda eğrilik, büğrülük, sapıklık ve sahte hiç bir şey yoktur. Aksine onu dosdoğru ve dengeli kılmıştır. Bu sebeple de ona «Dosdoğru» sıfatını vermiştir.

«Kendi katından şiddetli bir baskını haber vermek için.» Kendisine inanmayıp onu yalanlayan ve karşı gelenlere şiddetli bir baskını haber vermek için, bu kitabı indirmiştir. Bu baskın; dünyadaki cezâ ve âhirette gelecek olan azâbdır. «Kendi katından» Yani kimsenin kendisi gibi azâb edemeyeceği ve O'nun bağı gibi hiç bir bağla kimsenin bağlayamayacağı Allah katından indirilmiştir. «Ve sâlih amel işleyen mü'minlere güzel bir mükâfât olduğunu müjdelemek için.» Yani sâlih amelle îmânlarının doğruluğunu isbât eden mü'minlere, Allah ka-

tında güzel bir mükâfât olduğunu müjdelemek için. «Orada temelli kalacaklardır.» Allah'ın cennetinde ilâhî sevâba nâil olarak zevâl bulmaksızın bitimsiz ve sürekli bir sonsuzluğa erişeceklerdir.

«Ve : Allah çocuk edindi, diyenleri uyarmak için.» İbn İshâk bunların, müşrik araplar olduklarını ve; biz Allah'ın kızları olan meleklere tapıyoruz, dediklerini belirtir.

«Ne onların, ne de babalarının buna dâir bilgileri vardır.» Uydurdukları bu iftirâ dolu sözlerde, ne onların geçmişlerinin ne de kendilerinin bilgisi vardır. «O ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür.» Onların söyledikleri bu söz çok büyüktür. Bu takdîrde mânâ temyîz üzere mansûb kabul edilerek verilir. Taaccüb şeklinde olduğu da söylenmektedir ki, bu takdîrde şöyle mânâ vermek gerekir : Onların söyledikleri bu söz ne büyüktür. Bazı Basra'lılar böyle taaccüb sîğası kullanırlar. Nitekim bazı Mekke'li kurrâ da bu ifâdeyi (كبرت كلمة) şeklinde okumuşlardır. Senin sözün ne muazzam, durumun ne büyük, derken de bu şekilde kullanılır. Cumhûr'un kırâeti ise en açık olanıdır. Çünkü bu ifâde, onların sözlerini kötülemek, iftirâlarının büyüklüğünü ortaya koymak için kullanılmış bir ifâdedir. «O ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür.» Bu sözün ağızlarından çıkmaktan öte bir dayanağı olmadığı gibi, yalan ve iftirâlarından öte de bir delili yoktur. «Onlar yalnız ve yalnız yalan söylerler.»

Muhammed İbn İshâk bu sûre-i celîle'nin nüzûl sebebi hakkında der ki : Mısır halkından ihtiyar bir kişi bana anlattı. O, kırk küsur sene önce bize gelmişti. Ona İkrime İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiş : Kureyş'liler Nadr İbn Hâris ve Ukbe İbn Ebu Muayt'ı Medîne'deki yahûdî hahamlara gönderdiler ve dediler ki : Onlardan Muhammed'in durumunu sorun, niteliklerini anlatın ve söylediklerini kendilerine haber verin. Onlar kitab ehli bir toplulukturlar ve onların yanında peygamberlerin bilgisine dâir bizde bulunmayan şeyler vardır. O ikisi Mekke'den çıkıp Medîne'ye geldiler. Yahûdî hahamlarına Hz. Peygamberin durumunu sordular, sözlerinden bir kısmını aktararak halini anlattılar ve dediler ki : Siz, Tevrât ehlisiniz. Biz size bu arkadaşınızın durumundan haber almak için geldik. Yahûdî hahamları onlara dediler ki : Biz size, ona üç şeyi sormanızı emrederiz. Eğer o, size bunları bildirirse; gerçekten gönderilmiş bir peygamberdir, eğer bunu bildirmezse, adam söz uyduran birisidir, siz onun hakkında istediğiniz gibi görüş bildirebilirsiniz. Kendisine önce eski devirlerde yaşamış ve geçip gitmiş delikanlıların halini sorun, durumları ne olmuştu? Çünkü onların garîb bir hâdisesi vardır. Sonra ona yeryüzünün doğularına ve batılarına kadar gezen adamın durumunu sorun, size onun ha-

berini versin. Ayrıca ona rûhun ne olduğunu sorun. Eğer o, bunlar hakkında size bilgi verirse; o, peygamberdir, kendisine uyun. Şâyet size bunlar hakkında bilgi vermezse; o, lâf eden bir adamdır. Uygun gördüğünüz şekilde ona davranın.

Nadr İbn Hâris ve Ukbe İbn Ebu Muayt dönüp Kureyş'lilerin yanına geldiler ve dediler ki : Ey Kureyş topluluğu, biz sizinle Muhammed'in arasını ayıracak bir bilgi getirdik. Yahûdî hahamları bize Hz. Muhammed'e bazı şeyler sormamızı bildirdiler, diyerek onları Kureyş'lilere anlattılar. Kureyş'liler de Hz. Peygambere gelip dediler ki : Ey Muhammed, bize şunları haber ver : Ve yahûdî hahamlarının kendilerine söylediklerini Hz. Peygamberden sordular. Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki : Yarın sorduğunuz şeyleri size haber vereceğim. Fakat inşâallah demedi. Onlar gittiler ve Hz. Peygamber on beş gece bekledi, Allah ona bu konuda hiç bir vahiy göndermedi. Cibrîl Aleyhisselâm da gelmedi. Nihâyet Mekke halkı şımarıklık ederek dediler ki : Muhammed bize; yarın söylerim, diye va'detti. İşte on beşinci gün de geldi, fakat kendisine sorduğumuz şeyleri hâlâ bize haber veremedi. Nihâyet vahyin kesilmesi Rasûlullah (s.a.) ı üzüntüye boğdu. Mekke halkının söyledikleri de ona ağır geldi. Bunun üzerine Hz. Cebrâîl Allah katından Kehf ashâbından bahseden sûreyi getirdi. Bu sûrede Kureyş'lilerin yaptıklarına üzülmesinden dolayı Hz. Peygambere serzeniş vardır. Ayrıca gezginç adamla delikanlının durumu hakkında sordukları soruların haberi vardır. Allah Azze ve Celle «Sana rûhdan sorarlar. De ki : Rûh Rabbımın emirlerinden bir emirdir. Ancak size bilgiden çok azı verilmiştir.» âyetini de inzâl buyurdu.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا۟ بِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى ٱلْأَرْضِ
زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَٰعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾

6 — Demek ki, bu söze inanmayanların ardından üzülerek nerdeyse kendini mahvedeceksin.

7 — İnsanlardan hangisinin daha güzel amel işlediğini deneyelim diye, yeryüzünde olan şeylere bir süs verdik.

8 — Şüphesiz ki Biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.

Allah Teâlâ, Rasûlü Zîşânını, müşriklerin kendisine inanmamaları ve uzaklaşmaları nedeniyle üzülmesinden dolayı teselli ediyor. Nitekim başka sûrelerde de şöyle buyurmaktadır : «Onlara yanarak kendini yok etme.» (Fâtır, 8), «Sen, onlar için üzülme.» (Nahl ,127), «Belki de sen, kendini onlar mü'min olmuyorlar diye helâk edeceksin.» (Şuarâ, 3).

«Demek ki, bu söze inanmayanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin.» Kendini üzüp helâk etme.

Katâde der ki : Kendini kızgınlık ve üzüntüden öldüreceksin. Mücâhid ise; feryâd ü figândan mânâsını vermiştir. Her iki anlam da birbirine yakındır. Allah Teâlâ yüce Rasûlüne; onlar için üzülme, sâdece kendilerine Allah'ın risâletini teblîğ et. Kim hidâyete ererse, kendisi için hidâyeti bulmuş olur. Kim de sapıtırsa; kendi aleyhine sapıtmış olur. İçin yanarak kendini mahvetme, buyuruyor.

Sonra Allah Teâlâ dünyayı fenâ yurdu kıldığını, geçici süslerle süslediğini ve burada sürekli kalınacak bir yurt yapmadığını, yalnızca imtihân yurdu yaptığını haber vererek buyuruyor ki : «İnsanlardan hangisinin daha güzel amel işlediğini deneyelim diye yeryüzünde olan şeylere bir süs verdik.» Katâde Ebu Nadre kanalıyla Ebu Saîd'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Dünya yeşildir, tatlıdır. Allah, dünyada sizin yerinize başkalarını geçirecektir. O gelenlerin de neler yaptıklarına bakacaktır. Dünyadan ve kadınlardan sakının. Çünkü İsrâiloğulları arasında beliren ilk fitne kadınlardandı.

Sonra Allah Teâlâ dünyanın zevâle ve fenâya mahkûm olduğunu, boşalıp yıkılacağını, yok olup gideceğini haber vererek şöyle buyuruyor : «Şüphesiz ki Biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.» Bunca süsten sonra, mahvedip harâbeye çevirebiliriz. Dünyanın üzerinde bulunan her şeyi helâk edip «Kupkuru toprak haline» döndürebiliriz. Ne bitki yetişir, ne de fayda sağlanır. Nitekim Avfî, İbn Abbâs'tan naklen onun bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini bildiriyor : Onun üzerinde bulunan her şey helâk olur ve çürür. Mücâhid ise, bomboş hale döneceğini söyler. Katâde, (صعيداً) kelimesinin; bitki ve ağaçtan iz bulunmayan toprak olduğunu söyler. İbn Zeyd ise aynı kelimeye; üzerinde hiç bir şey bulunmayan toprak anlamını verir ve der ki : Allah Teâlâ şu âyet-i kerîme'de aynı ifâdeyi kullanıyor : «Onlar görmezler mi ki, Biz suyu kupkuru yere göndeririz de oradan ekinler çıkarırız. Onların hayvanları ve kendileri bu ekinlerden yerler. Hâlâ görmezler mi?» Muhammed İbn. İshâk ise diyor ki : «Yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz.» Yani yeryüzünde bulunan her şey fânîdir ve yok olucudur. Sonuçta her şey Al-

lah'a döndürülür. Öyleyse sen, duyduğun ve gördüğün şeylere üzülüp tasalanma.

أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ
إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلَى
آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ﴿١٢﴾

9 — Yoksa sen mağara ve kitâbe ehlini şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?

10 — Hani o yiğitler mağaraya sığınmışlardı da: Rabbımız, bize katından rahmet ver, işlerimizde başarılı kıl, demişlerdi.

11 — Bunun üzerine yıllarca mağarada onların kulaklarına perde vurduk.

12 — Sonra iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu daha iyi hesâblamış olduğunu belirtmek için onları uyandırdık.

Mağara Ehli

Bu âyet-i kerîme, kısa ve özet olarak mağara ashâbının kıssasını haber vermektedir. Hz. Peygambere hitâben ey Muhammed, «Yoksa sen mağara ve kitâbe ehlini şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?» buyuruyor. Onların durumunda bizim gücümüz ve saltanatımız bakımından şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü göklerin ve yerin yaratılışı, gece ve gündüzün birbiri ardınca getirilişi, güneşin, ayın ve yıldızların emre müsahhar kılınışı ve daha buna benzer Allah'ın kudretine delâlet eden muazzam âyetler Allah'ın dilediğini yapmaya muktedir olduğunu göstermektedir. Mağara halkının haberlerinden daha şaşılacak durumlar bile O'nu âciz bırakamaz. Nitekim İbn Cüreyc Mücâhid kanalıyla : «Yoksa sen mağara ve kitâbe ehlini şaşılacak âyetlerimizden mi sandın?» kavli hakkında şöyle dediğini nakleder : Bizim âyetlerimizden bundan çok daha şaşılacak olanları vardır. Avfî ise İbn Abbâs'tan naklen bu âyete şöyle mânâ verir : Sana vermiş olduğum bilgi, Sünnet ve Kitab, mağara ve kitâbe ehlinin durumlarından çok daha

önemlidir. Muhammed İbn İshâk ise şöyle der : Kullarıma karşı izhâr ettiğim huccetler, mağara ve kitâbe ehlinin durumundan çok daha şaşırtıcıdır. Mağara, burada söz konusu edilen yiğitlerin sığındıkları dağdaki kovuktur. Kitâbe anlamını verdiğimiz (الرقيم) kelimesi ise, Avfî'nin İbn Abbâs'tan nakline göre; Kudüs yakınlarındaki bir vâdîde bulunan yazıtlardır. Atıyye el-Avfî ve Katâde de böyle derler. Dahhâk ise mağaradan vâdîdeki mağara, kitâbeden ve vâdînin adının kasdedildiğini söyler. Mücâhid ise; kitâbenin, onların yaptıkları yapı, olduğunu belirtir. Başkaları da kitâbede, onların mağaralarının bulunduğu vâdîdir, derler. Abdürrezzâk der ki : Bize Sevrî, Semmâk kanalıyla İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan nakleder ki; kitâbeden maksad, —Übeyy İbn Kâ'b'ın zannına göre— kasabanın kendisidir. İbn Cüreyc ise İbn Abbâs'tan nakleder ki; kitâbe, mağaranın bulunduğu dağdır. İbn İshâk, Abdullah İbn Ebu Necîh kanalıyla, Mücâhid'den ve İbn Abbâs'tan nakleder ki; o dağın adı Bencelos imiş. İbn Cüreyc der ki : Bana Vehb İbn Süleymân'ın Şuayb el-Cübbâî'den naklettiğine göre; mağaranın bulunduğu dağın adı Bencelos ve mağaranın adı da Hayzem imiş. Köpeklerin adı da Himrân imiş. Abdürrezzâk der ki : Bize İsrâîl, Semmâk kanalıyla İkrime'den nakleder ki; İbn Abbâs şöyle demiş : Ben Kur'an'ı, (حنان ، اواه ، رقيم) olarak bilirim. İbn Cüreyc demiş ki : Bana Amr İbn Dinâr'ın bildirdiğine göre; o, İkrime'nin İbn Abbâs'tan şöyle dediğini duymuştur : Rakîm nedir bilmem, kitâbe mi yoksa binâ mı? Ali İbn Ebu Talha Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki; Rakîm kitâbedir. Saîd İbn Cübeyr ise; Rakîm'in taştan bir levha olduğunu ve bunun üzerine mağara halkının kıssasının yazıldığını ve bu taş yazıtın mağaranın kapısına konulmuş olduğunu söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki; Rakîm, kitâbedir. Sonra «yazılmış kitabe» âyet-i kerîme'sini okumuş. Âyetten zâhir olan mânâ budur. İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüş te budur. (الرقيم) fâîl vezninde olup mef'ûl' anlamına (المرقوم) demektir. Nitekim kâtil de maktûl anlamına, cerîh de mecrûh anlamına gelir. Allah en iyisini bilendir.

«Hani o yiğitler mağaraya sığınmışlardı da : Rabbımız, bize katından rahmet ver, işlerimizde başarılı kıl, demişlerdi.» Allah Teâlâ dinleri uğruna kavimlerinden firâr edip kaçan ve bunun sonucunda dağda bir mağaraya sığınıp milletlerinden uzak kalıp saklanmak için mağarada yalnız başına kalan yiğitlerden söz etmektedir. Onlar mağaraya girdiklerinde, Allah'ın rahmet ve lutfunu dileyerek şöyle demişlerdi : Rabbımız, bize katından rahmet ver de bizi milletimizin gözünden

uzak tut. «İşlerimizde başarılı kıl.» İşimizi doğruca değerlendir ve âkıbetimizi de doğruluk kıl. Nitekim hadîste vârid olduğuna göre; bizim hakkımızda verdiğin her hükmün, neticede bizim için doğruluk olmasını müyesser et, buyrulmuştur. Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde, Büsr İbn Ebu Ertât Rasûlullah'ın şöyle duâ ettiğini bildirir : Allah'ım, bütün işlerde âkıbetimizi iyi kıl. Bizi dünyada rüsvâylıktan ve âhirette azâbdan uzaklaştır.

«Bunun üzerine yıllarca mağarada onların kulaklarına perde vurduk.» Yani onlar mağaraya girdiklerinde üzerlerine uyku attık ve yıllarca uyuyakaldılar. «Sonra iki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu daha iyi hesâblamış olduğunu belirtmek için onları uyandırdık.» Onlardan bir kısmını uyandırdık da içlerinden birisi beraberindeki parayla yiyecek almak üzere çarşıya gitti. Nitekim aşağıda konunun detayı ve açıklanması gelecektir. «İki taraftan hangisinin bekledikleri sonucu daha iyi hesâblamış olduğunu belirtmek için.» Buradaki (أمداً) kelimesinin; sayı anlamına geldiği söylendiği gibi, gâye anlamına geldiği de söylenmiştir.(...)

İZÂHI

Altıncı Mes'ele : Tasavvufçular, kerâmet konusunda ileri sürdükleri görüşlerinin doğruluğuna bu âyeti delil göstermektedirler. Bu âyetin, bu noktada delil olması açık bir durumdur. Biz meseleyi burada inceden inceye ele alacağız. Ancak kerâmetin mümkün olup olmadığına dâir delilleri serdetmeden önce iki mukaddimeyi bilmeye ihtiyâcımız vardır :

Birinci Mukaddime : «Velî» nin ne olduğu hakkındadır. Bu kelime, iki mânâya gelebilir :

a) Velî; hiç bir günâh işlemeden sürekli olarak Allah (c.c.) a itâat eden kimse, demektir.

b) Velî; Cenâb-ı Allah'ın sürekli olarak kendisini her türlü günâhtan koruduğu, ibâdet etmeye muvaffak kıldığı kimsedir. Bu kelime, «Allah îmân edenlerin dostudur.» (Âl-i İmrân, 68), «O, sâlihleri dost edinir.» (A'râf, 196), «Sen mevlâmızsın. Kâfirler gürûhuna karşı yardım et bize.» (Bakara, 286), «Bu böyledir, çünkü Allah inananların koruyucusudur. Kâfirlerin ise koruyucuları yoktur.» (Muhammed, 11), «Sizin dostunuz yalnız Allah ve O'nun Rasûlüdür.» (Mâide, 55) âyetlerinde bulunan «Velî, mevlâ» gibi kelimelerin kökünden türetil-

miştir. Bize göre «velî» kelimesi, dil bakımından «yakın» mânâsınadır. Kul tâat ve ihlâsının çokluğuyla Allah Teâlâ'ya; Allah Teâlâ da rahmet, iyilik ve nimetiyle kula yaklaştığı zaman burada bir dostluk (yakınlık) meydana gelmiş olur.

İkinci Mukaddime : Bir insan olağanüstü bir iş yaptığı zaman, meydana gelen bu fiili işlerken ya bir iddiâda bulunur veya bulunmaz. Birinci halde de ya ilâhlık, ya peygamberlik, ya evliyâlık veya sihirbazlık ve şeytânlara uyma iddiâsında bulunur. İslâm ûleması ilâhlık iddiâ edenin olağanüstü bir durum ortaya koymasının mümkün olduğunu kabul etmişlerdir. İlâhlık iddiâsında bulunan Firavun'un böyle olağanüstü işler yaptığı rivâyet olunduğu gibi, Deccâl'ın da böyle şeyler yapabileceği haber verilmiştir. Bunların yaptığı ve yapacağı bu tür işlerin mucize ile karıştırılamayacağı, çünkü bu kimselerin yaratılış ve hallerinin yalancı olduklarını göstereceği düşüncesi bu görüşe sebep olmuştur.

Peygamberlik iddiâsında bulunan kimse ya doğru veya yalancı olur. Böyle bir iddiâda bulunan kimse eğer iddiâsında doğru ise bu kimsenin olağanüstü bir iş yapması zarûrî olur. Peygamberlik müessesesini kabul eden tüm ilim adamları bu konuda ittifâk etmişlerdir. Eğer bu iddiânın sâhibi, iddiâsında yalancı ise böyle olağanüstü halleri sergilemesi mümkün görülmemiştir. Gösterdiği kabul edilse bile mutlakâ ona karşı çıkılmış olmalıdır.

Evliyânın kerâmetinin hak olduğunu kabul eden İslâm ulemâsı, bu kimselerin kerâmet gösterme iddiâsında bulunmalarının câiz olup olmadığı ve daha sonra da kerâmetin iddiâ ettiğine uygun olup olamayacağı konularında ihtilâf etmişlerdir.

Sihir ve cinnlere uyma iddiâsında bulunan kimselerin, bu tür işleri yapabilecekleri görüşü İslâm âlimlerince benimsenmişse de Mu'tezile âlimleri bunun mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Olağanüstü bir fiil işleyen kimse yukarıdaki iddiâlardan herhangi birini ileri sürmüyorsa; bu durumda bu insan ya Allah (c.c.) ın râzı olduğu iyi bir insan veya günâhkâr, kötü bir kişi olabilir. Bunlardan birincisi evliyânın kerâmeti konusuna girer. İslâm âlimleri kerâmetin hak olduğu görüşündedirler. Mu'tezile ise bu görüşe katılmaz. Bu gruptan yalnız Ebu'l-Huseyn el-Basrî ve arkadaşı Mahmûd el-Harezmî bizim görüşümüzdedir. Günâhkâr bazı kimselerin böyle işler yapması konusuna gelince, buna istidrâc adı verilir. Bunları izâh ettikten sonra burada şunu belirtelim : Evliyânın kerâmetinin hak olduğuna Kur'an, hadîs, rivâyet edilen olaylar ve akıl delâlet etmektedir.

Kur'an âyetleri açısından kerâmet hakkındaki deliller :

Birinci Delil : Hz. Meryem olayıdır. Âl-i İmrân sûresinde açıklamış olduğumuz bu delili burada tekrâra luzûm görmüyoruz.

İkinci Delil : Ashâb-ı Kehf olayı; bu kimselerin zarar ve çürümeye ma'rûz kalmaksızın diri olarak 309 sene uykuda kalmasıdır. Allah Teâlâ bunları güneşin sıcağından korumuştur. Nitekim Kur'an'da onlar için «Uykuda oldukları halde sen onları uyanıklar sanırsın.» (Kehf, 18) «Güneşin doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini görürsün.» (Kehf, 17) buyurulmuştur. Kerâmet meselesine «Yanında Kitab'dan bir ilim bulunan kimse de :Sen gözünü yummadan ben onu sana getirebilirim, dedi.» (Neml, 40) âyetini delil olarak almaktadırlar. Ancak biz daha önce bu «yanında Kitab'dan ilim bulunan» kimsenin, Süleymân (a.s.) olduğunu açıklamış bulunuyoruz. Binâenaleyh bu âyet, bu konuda delil olarak ileri sürülemez. Kâdî bu konuda şöyle bir görüş ileri sürüyor : Ashâb-ı Kehf arasında veya zamanında bir peygamberin bulunması gerekir. İşte bu (yani peygamberlik) onun için bir ilim olur. Çünkü bu, olağanüstü bir olay özelliğindedir. Biz de diyoruz ki; bu olay mucize olamaz. Çünkü peygamberlerin uyumaları, olağanüstü bir şey değildir ki bir mu'cize olsun. Çünkü insanlar, bu olayda onları tasdîk etmezler. Zîrâ onların doğru olup olmadıklarını, ancak bu müddet boyunca hayatta kalmaları ve o zaman çıkıp gelenlerin 309 sene önce uyuyan kimseler olduklarını bilmeleri ile anlayabilirler. Bütün bu şartlar bulunmadığına göre, bu olayın herhagi bir peygamberin mucizesi olabilme ihtimâli kalmamaktadır. Bu vâkıa bir mucize olamayacağına göre, geriye kerâmet olduğu gerçeği kalmış oluyor. Kerâmet konusundaki hadîslere gelince :

Birinci Hadîs : Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivâyet edildğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : (Henüz) beşikte iken üç kimse konuşmuştur : Îsâ (a.s.), Zâhid Cüreyc zamanında bir çocuk ve diğer bir çocuk. Îsâ (a.s.) nın konuşması olayını da biliyorsunuz. Cüreyc'e gelince; o, İsrâiloğullarından dindâr bir kimse idi. Bu adamın bir annesi vardı. Bir gün namaz kılarken annesi onunla konuşmak istedi ve ona seslendi. Namaz kılmanın, annesini görmekten daha iyi bir hareket olduğunu düşünen bu zât namaza devâm etti ve annesine cevab vermedi. Üç defa tekrârladığı halde olumlu sonuç alamayan anne bu durumdan çok fazla incindi. Ve onun için şöyle bedduâ etti : Allahım, ona Mûmisâtı gösterinceye kadar onu öldürme. Orada bir fâhişe vardı. Cüreyc'i yoldan çıkaracağını ve zinâya sürükleyeceğini söyleyerek bulunduğu yere gitti, ne kadar uğraş-

tı ise netîce alamadı. Hücrenin bulunduğu tapınağın bölgesinde hayvan otlatan bir çoban geceleri oraya sığınırdı. Çobanı yoldan çıkaran bu kadın sonunda hâmile olduğu bebeğini doğurunca, bu çocuğu Cüreyc'den kazandığı iftirâsını yaymaya başladı. Durumu öğrenen yahûdîler Cüreyc'in hücresini yıktılar ve kendisine hakâretler ettiler. Cüreyc namaz kılıp duâ ettikten sonra çocuğu dürtüp --Ebu Hüreyre (r.a.) diyor ki; şu anda hâdiseyi anlatan Rasûlullah (s.a.) ı görüyor gibiyim— Ey çocuk, senin baban kimdir? diye sordu. Çocuk; çobandır, diye cevap verdi. Bunun üzerine halk yaptığına pişmân oldu, Cüreyc'den özür dileyerek : İzin ver hücreni yeni baştan altın veya gümüşten yapalım, diye yalvardılar. Cüreyc ise kabul etmedi ve hücresini eskiden olduğu şekilde inşâ etti. Öbür çocuğa gelince; çocuklu bir kadın vardı. Bir gün onu emzirirken yakışıklı bir genç oradan geçmekteydi. Onu gören kadın şöyle duâ etti : Allah'ım, oğlumu bunun gibi yap. (Annesini emmekte olan) çocuk; Allah'ım, beni onun gibi yapma, diyerek cevab verdi. Sonra fâhişe ve hırsız olduğu söylenen bir kadın geçti yanlarından. Anne, bu kadını görünce de : Allah'ım, oğlumu bunun gibi yapma, diye duâ etti. Çocuk ise : Allah'ım, beni onun gibi yap, dedi. Anne oğluna bunun sebebini sorunca, çocuk şöyle bir açıklama yaptı : Genç adam zâlim bir kimsedir. Onun gibi olmak istemedim. Şu kadın ise zinâ ettiği, hırsızlık yaptığı söyleniyorsa da bunları yapmamıştır. O; Allah bana yeter, diyor.

İkinci Hadîs : Mağara olayı hakkında vârid olan hadîstir ki; sahîh hadîs kitablarında Zührî, Sâlim ve İbn Ömer (r.a.) kanalıyla Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet edilen meşhûr bir hadîstir. Hadîs şöyledir : Sizden önceki (insan) lerden üç kişi yola çıkmışlardı. Akşam olunca bir mağaraya girdiler. Fakat dağdan yuvarlanan bir taş mağaranın kapısını kapadı. (Ümitsizlik içinde) birbirlerine : Vallâhi dediler, buradan ancak yaptığımız iyi şeyleri aracı yaparak Allah'a duâ edersek kurtulabiliriz. Birisi şöyle dedi : Benim yaşlı bir ebeveynim vardı. Onlardan önce akşam yemeği yemezdim. Bir gün bir ağaç gölgesinde uyumuşlardı. Onların yanından ayrılmadım. Onlar için akşam sütü sağdım, uyuyorlardı, onları uyandırmak istemediğim gibi onlardan önce akşam sütünü içmek de istemedim. Kadeh elimde onların uyanmasını beklerken sabah oldu. Uyandılar ve sütlerini içtiler. Allah'ım, eğer bu işi Senin rızân için yapmış isem bizi bu taştan kurtar. Taş biraz kımıldadı. Ancak, henüz dışarı çıkamazlardı. İkincisi konuştu : Benim bir amcam kızı vardı. Onu çok severdim. Onu istedim, fakat o beni reddetti. Nihâyet bir kıtlık senesinde zarûrete düşerek bana geldi. Bana teslîm olması şartıyla ona birçok mal verdim. Sonra tâm

ona sâhip olma imkânım olmuştu ki, bu işi haksız şekilde (harâm) yapmanın doğru olmadığını söyledi. Ben de bunun üzerine bu işten vazgeçtiğim gibi onu ve malı bırakıp gittim. Allah'ım, eğer bunu Senin rızân için yapmışsam bizi bu taştan kurtar. Taş biraz daha kımıldadı ama yine henüz dışarı çıkamıyorlardı. Sonra üçüncüleri şöyle konuştu : Benim işçilerim vardı. Hepsinin hakkını verdim. Fakat biri parasını almadı, bırakıp gitti. Onun hakkı olan mal benim yanımda çoğaldı. Bir gün geldi ve : Ey Allah'ın kulu, hakkımı öde, dedi. Ben de : Gördüğün şu deve, koyun ve köleler senindir, dedim. Benimle alay mı ediyorsun, dedi. Hayır, dedim. Ve bütün malını aldı. Allah'ım, eğer bu işi Senin rızân için yapmışsam bizi şu taştan kurtar. Taş mağaranın çıkışından yuvarlandı. Onlar da yürüyerek çıkıp gittiler. Müttefekun aleyh olan bu hadîs hasendir, sahîhtir.

Üçüncü Hadîs : Allah Rasûlü : Ey Rabbım, saçı başı dağınık, yüzü gözü toz içinde, iki yırtık pırtık elbisesinden başka bir şeyi olmayan, insanların kendisiyle ilgilenmediği; ancak Allah adına yemîn etse Allah'ın yemîninde doğru çıkardığı kimseler aşkına... buyurmuş; Allah adına yemîn verdiği bu kimselerden iyi ve günâhkâr olanlarını ayırmamıştır.

Dördüncü Hadîs : Saîd İbn Müseyyeb Ebu Hüreyre'den Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu anlatıyor : Adamın biri sırtına yük de yüklediği bir ineği önünde sürüp götürüyordu. İnek ona döndü ve : Ben bu iş için yaratılmadım. Ben çift sürmek çin yaratıldım, dedi. Oradakiler; Allah Allah, inek de konuşur muymuş? deyince, Hz. Peygamber (s.a.) : Ben, Ebubekir ve Ömer (r.a.) buna îmân ettik, buyurdu.

Beşinci Hadîs : Ebu Hüreyre (r.a.) Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor : Adamın biri bir gök gürültüsü veya buluttan bir ses duyar, falan kimsenin bahçesini sula, diye. Adam o bahçeye gider, orada bulduğu bir adama ismini sorar. O da falan oğlu falan, diye cevab verir. Konuşma şöyle devâm eder : Adam : Bu bahçenin meyvelerini toplayınca ne yapacaksın? Bahçevân : Niçin soruyorsun? Adam : Falanın bahçesini sula, diye buluttan gelen bir ses duydum da. Bahçevân : Pekâlâ. Onları (toplayınca) üçe ayıracağım. Birini evime, birini yoksullara, yolda kalmışlara, birini de sadaka olarak ayıracağım.

Evliyânın Kerâmetinin Hak Olduğuna Dâir : Diğer Olaylara Gelince; bu noktada önce Hulefâ-i Râşidîn'den sonra diğer sahâbeden sadır olan kerâmetleri zikretmekle başlayalım. Hz. Ebubekir'in kerâmetleri : Hz. Ebubekir (r.a.) vefât ettiğinde cenâzesini Rasûlullah

(s.a.) ın mübârek kabrinin kapısına getirmişler ve : Esselâmu aleyke ya Rasûlullah! Ebubekir kapındadır, diye seslenmişler. Bunun üzerine kapı kendiliğinden açılmış ve o anda kabirden şöyle bir ses işitilmiş : Dostu, dostun yanına içeriye alın.

Hz. Ömer (r.a.) in Kerâmetleri :

1) Rivâyete göre Hz. Ömer, Sâriye kumandasında bir ordu göndermişti. Bir cum'a hutbesinde Hz. Ömer (r.a.) in birden şöyle bağırdığı görüldü : Sâriye, dağa çekil, dağa çekil! Hz. Ali (r.a.) buyurmuş ki, onun bu sözü sarfettiği tarihi kaydettim. Sonra ordunun öncü habercisi gelmiş ve : Ey mü'minlerin emîri! Cum'a günü hutbe saatında düşmanla karşılaştık. Bizi neredeyse yenmişlerdi ki, bir insan sesi duyduk. Sâriye, dağa çekil, dağa çekil, diyordu. Biz de dağa çekildik ve Allah (c.c.) kâfirleri mağlûb etti. Bu ses sâyesinde büyük ganîmetler elde ettik. Zikir ehlinden birini şöyle derken işittim : Bu, aslında Hz. Peygamber (s.a.) in bir mucizesidir. Zîrâ O, Hz. Ebubekir ve Ömer'e : Siz ikiniz bana göz ve kulak mesâbesindesiniz, buyurmuştur. Hz. Ömer, Efendimiz'in gözü mesâbesinde olduğuna göre bu kadar uzak bir mesâfeden görme gücünün kendisine verilmiş olması son derece normaldir.

2) Rivâyet edildiğine göre câhiliyet döneminde Nil nehrinin senede bir kere suyu çok az kalır, taşmaz olurmuş. Bunun üzerine ona güzel bir kız atarlar ve o da ancak bunun üzerine akarmış. Amr İbn el-Âs bu durumu mektupla bildirdiği zaman Hz. Ömer (r.a.) bir çömlek üzerine şöyle yazmış : Ey Nil, eğer Allah'ın emri ile akıyorsan ak. Yok, kendi kendine akıyorsan bizim sana ihtiyâcımız yok. Bu çömlek Nil'e atıldıktan sonra bir daha hiç durmamış.

3) Medîne'de bir deprem olmuş. Bu esnâda Hz. Ömer (r.a.) kırbacını yere vurarak : Allah'ın izniyle dur, demiş. Deprem durmuş. Artık bundan sonra Medîne'de deprem olmamış.

4) Medîne'de bir yangın çıkmış. Hz. Ömer bir çömlek üzerine : Ey ateş, Allah'ın izniyle dur, diye yazmış. Bu çömleği ateşe atmışlar ve yangın hemen sönmüş.

5) Bizans kralının bir elçisi Hz. Ömer'e gelmiş ve evini sormuş. Onun evinin kralların köşkleri gibi olduğunu sanıyormuş. Kendisine durumun böyle olmadığı, onun o anda çölde süt sağdığı söylenince şaşırmış ve onu görmek istemiş. Çöle gittiğinde gördüğü manzara şuymuş : Hz. Ömer (r.a.) kırbacını başının altına koymuş, toprak üzerinde uyuyor. Bunun üzerine şaşkınlığı daha da artmış ve : Batı ve doğu insanı şu durumdaki adamdan korkuyor, diye düşünmüş. Sonra kendi kendine : Şunu burada yalnız olarak buldum. Kendisini burada öl-

düreyim de insanlar kendisinden kurtulsunlar, deyip kılıcını çekmiş, kaldırmış vuracak ki, birden Allah onun karşısına yerden iki arslan çıkarmış üzerine doğru gelmeye başlamışlar. Korkarak elindeki kılıcı atınca Hz. Ömer (r.a.) uyanmış fakat hiç bir şey görmemiş. Hz. Ömer'in sorusu üzerine durumu anlatan elçi müslüman olmuş. Şimdi bunlar âhad tarîkıyla rivâyet edilmiş olaylardır. Ancak herkes bilmektedir ki; Hz. Ömer (r.a.) dünya nimetlerinden her türlü gösterişten uzak idi. Fakat buna rağmen, Doğuyu, Batıyı idâre etti, devletleri, memleketleri ele geçirdi. Tarih kitaplarına bakılacak olursa Hz. Adem (a.s.) den bugüne kadar böyle bir başarının kimseye nasîb olmadığı görülür. Dünyaya bu kadar önem vermezken bu büyük başarıları nasıl elde etmiştir? Şüphesiz ki bu, en büyük kerâmetlerdendir.

Hz. Osmân (r.a.) a gelince, onun da birçok kerâmeti rivâyet edilmektedir :

1) Enes (r.a.) anlatıyor : Bir gün sokakta yürürken başımı kaldırıp karşımdan gelen bir kadına baktım. Biraz sonra Hz. Osmân (r.a.) ın yanına girdiğimde bana şöyle çıkıştı : Ne o, üzerinde zinâ izleri açıkça görünüyorken yanıma giriyorsun? Ben de, Rasûlullah (s.a.) tan sonra vahiy mi geldi? diye sordum. Hayır, dedi, fakat doğru ferâsettir.

2) Kendisine kılıçla vurulduğu zaman kanının ilk damlası, okumakta olduğu Mushaf'ta «Allah sana yeter. O, Semî'dir, Alîm'dir.» âyetinin üzerine düşmüştü.

3) Cehcâh el-Gıfârî Hz. Osmân (r.a.) ın elinden asâsını kapmış, kırmış onun dizine doğru savurmuş, fakat asâ Cehcâh'ın dizine değmiş.

Hz. Ali (r.a.) nin kerametleri :

Rivâyete göre sevdiği kimselerden biri hırsızlık yapmış. Siyah bir köle olan bu hırsız Hz. Ali (r.a.) ye getirilmiş. Hz. Ali ona : Çaldın mı? diye sormuş. Adam ise; evet çaldım, demiş ve eli kesilmiş. Adam oradan ayrıldıktan sonra Selmân el-Fârisî ve İbn el-Kerâ'ya rastlamış. İbn el-Kerâ ona elini kimin kestiğini sorunca, adam şöyle cevab vermiş : Mü'minlerin emîri, müslümanların efendisi, Rasûlullah (s.a.) ın dâmâdı, Hz. Fatma (r.a.) nın kocası kesti. İbn el-Kerâ : Elini kesmiş, şimdi sen tutmuş bir de onu övüyorsun, deyince adam; niçin övmeyeyim ki? Elimi haklı olarak kesti ve beni de cehennemden kurtardı, demiş. Bunları duyan Selmân, olayı Hz. Ali (r.a.) ye bildirmiş. İmâm, adamı çağırmış elini koluna bitiştirmiş, onu bir bezle bağlamış ve birtakım duâlar etmiş. Selmân şöyle devâm ediyor : Gökten bir ses işittik; elindeki bezi kaldır, diyordu. Kaldırdığımızda adamın eli Allah

(c.c.) ın izniyle iyi olmuştu. Diğer sahâbeye âit kerâmet olayları çok daha fazladır. Örnek olması için birkaçını zikredelim :

1) Muhammed İbn Münkedir Rasûlullah (s.a.) ın kölesinin gemisi konusunda şöyle bir şey anlattığını rivâyet ediyor : Bir gemiye bindim. Bulunduğum gemi parçalandı. Bir tahtaya tutundum. Tahta ile yüzerek bir ormana çıktım. Orada bir arslan vardı; üzerime doğru geliyordu. Ey arslan, dedim. Ben Rasûlullah'ın kölesiyim. Bunun üzerine önüme geçti ve bana yolu gösterdi. Sonra kendi kendine birtakım sesler çıkardı. —Galibâ bana vedâ ediyordu.— Sonra geri döndü.

2) Sâbit'in Enes'ten rivâyetine göre Useyd İbn Hudayr ile ansâr'dan birisi bir akşam Rasûlullah (r.a.) ın huzûrunda, geç saata kadar müşterek bir dertlerini konuşmuş, sonra yola çıkmışlar. Gece çok karanlıkmış Bu esnâda ellerinde birer asâları varmış. İşte bunlardan birinin asâsı yol ayırımına kadar onların yolunu aydınlatmış. Diğeri asâsı yolu aydınlatandan ayrıldıktan sonra evine varıncaya kadar kendi asâsı yolunu aydınlatmış.

3) Hâlid İbn Velîd'e ordusunda içki içenlerin olduğu söylenmiş. Bir gece atına binen Hâlid (r.a.) ordu içinde dolaşırken, elinde içki kabı olan bir süvârî görmüş. Nedir, onun içindeki diye sorunca, süvârî sirkedir, demiş. Hâlid (r.a.) de : Allah'ım' onu sirke yap? diye duâ etmiş. Adam arkadaşlarının yanına varınca, size öyle bir içki getirdim ki, şimdiye kadar böyle bir içkiyi kimse içmemiştir, diye övünmüş. Arkadaşları kabı açmışlar, bir de ne görsünler, içinde içki yerine sirke yok mu? Yahu, demişler, bunda içki yok. Sirke bu. Adam : Bu Hâlid'in duâasından olmuştur, demiş.

4) Meşhûrdur, Hâlid İbn Velîd bismillah diyerek bir avuç zehir içmiş ve bir zarar görmemiştir.

5) İbn Ömer (r.a.) bir seferindeymiş. Yolda birkaç kişinin bir yırtıcı hayvandan korkarak durmakta olduklarını görmüş. Hayvanı kovan İbn Ömer : İnsana korktuğu şey musallat olur. Eğer insan, Allah'tan başka bir şeyden korkmasaydı; kendisine hiç bir şey musallat olmazdı, demiş.

6) Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) A'lâ' İbn el-Hadramî'yi bir gazveye göndermiş; hedefleri ile aralarını bir deniz kesmiş. Alâ, İsm-i A'zam duâsını okumuş ve su üzerinde yürüyerek geçmişler. Sofîlerin kitablarında bu konuda sayılamayacak kadar çok rivâyet vardır.

Şimdi kerâmetin mümkün olduğuna delâlet eden kesin aklî delilleri zikredelim :

Birinci Delil : Şüphesizki kul, Allah'ın dostudur. Allah Teâlâ : «Dik-

kat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar mahzûn da olacak değillerdir.» (Yûnus, 62) buyuruyor. Aynı şekilde Rab Teâlâ da kulunun dostudur. Zîrâ O : «Allah inananların dostudur.» (Bakara, 257), «O, sâlihleri dost edinir.» (A'râf, 196), «Sizin dostunuz yalnız Allah, ve O'nun Rasûlüdür.» (Mâide, 55), «Sen mevlâmızsın.» (Bakara, 286), «Bu böyledir, çünkü Allah, inananların Mevlâsı'dır.» (Muhammed, 11) buyurmuştur. Zikrettiğimiz bu âyetler, kulun Allah (c.c.) ın dostu O'nun da kulunun dostu olduğunu isbât etmektedir. Kezâ, Allah (c.c.) kulun sevgilisi, kul da O'nun sevgilisidir. Buna «Allahın onları sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri.» (Mâide, 54), «Îmân edenlerin Allah sevgisi ise daha fazladır.» (Bakara, 165), «Şüphesizki Allah; hem çok tevbe edenleri sever hem de çok temizlenenleri sever.» (Bakara, 222) meâlindeki âyetler delâlet etmektedir. Durum bu olduğuna göre bir kul, Allah'ın emrettiği ve işlenmesine râzı olduğu her emir ve işi yapar; yasakladığı her şeyi terk ederse, rahmet ve keremi bol olan Allah (c.c.) ın, kulunun istediği bir şeyi bir defa olsun yapması nasıl yadırganabilir? Kul, âciz bir varlık olmasına rağmen Allah'ının emrettiği her bir şeyi yapıyorsa, Allah (c.c.) ın da bir defa kulunun isteğini yapması akla daha uygun bir haldir. Bunun içindir ki, yüce Allah «Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, Ben de size olan sözümü yerine getireyim.» (Bakara, 40) buyurmaktadır.

İkinci Delil : Kerâmet göstermek şâyet imkânsız olsaydı, bu; ya Allah (c.c.) ın yapamamasından veya kulun bu ihsâna lâyık olmamasından kaynaklanırdı. Birinci şık, Allah (c.c.) ın gücüne bir eksiklik getirir ki bu küfürdür. İkinci şık da bâtıldır. Çünkü Yüce Allah, kuluna zâtının sıfatlarının, hükümlerinin, isimlerinin ma'rifet ve bilgisini, mahabbet ve tâatını, zikir ve şükrüne devâmı lutfetmiş, nasîb buyurmuştur. Şüphesiz ki kula bahşedilen bu lutuflar ona çölde bir parça ekmek vermekten, bir yılanı veya bir arslanı onun buyruğuna vermekten daha şerefli, daha üstündür. Henüz kul bunları istemeden veren Allah (c.c.), bir çölde o kuluna bir ekmek verse bunda yadırganacak ne olabilir?

Üçüncü Delil : Rasûlullah (s.a.) ın Rabbından rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsî'de şöyle buyuruluyor : Kulum Bana farz ibâdetleri edâ etmekle yaklaştığı gibi başka hiç bir yolla yaklaşamaz. Kulum Bana nâfilelerle yaklaştıkça yaklaşır da, sonunda onu severim. Ben onu sevdiğim zaman artık onun gözü, kulağı, dili, kalbi, eli ve ayağı olurum. Bundan sonra o, Benimle duyar, Benimle görür, Benimle konuşur ve Benimle yürür. Bu hadîs bu kimselerin kulak, göz ve diğer duyu organlarına varıncaya kadar herhangi bir duyu organında, Allah (c.c.)

tan başka hiç kimseye yer kalmadığına delâlet eder. Çünkü böyle olmasaydı; onun gözü ve kulağı Ben olurum», buyrulmazdı. Burada şunu kabul edelim ki, kulun erdiği bu makâm; bir yılanın, bir yırtıcı hayvanın onun buyruğuna verilmesinden ve ona bir ekmek, bir salkım üzüm, bir bardak su vermekten daha önemlidir. Allah Teâlâ kulunu kendi rahmetiyle bu yüce makâmlara erdirmişse saydığımız şeylere benzer bir şeyi ona nasîb etmesi neden muhâl olsun?

Dördüncü Delil : Bir kudsî hadîste şöyle buyurulmaktadır : Kim, Benim bir dostuma (velî'me) eziyyet ederse; Bana savaş açmış olur. Bu hadîste bir velîye eziyyet etmek, Allah (c.c.) a eziyyet etmekle bir tutuluyor. Buna yakın ifâdeler şu âyetlerde de görülmektedir : «Sana bîat edenler, gerçekte Allah'a bîat etmektedirler.» (Fetih, 10), «Allah ve Rasûlü, bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir kadın ve erkeğe, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur.» (Ahzâb, 36), «Allah'a ve Rasûlüne eziyyet edenler; işte onlara Allah dünyada ve âhirette la'net etmiştir.» (Ahzâb, 57) Bu âyet-i kerîmelerde Hz. Muhammed'le bîatleşmek Allah ile bîatleşmekle, onun rızâsı Allah'ın rızâsıyla, ona eziyyet vermek Allah'a eziyyet vermekle bir tutulmuştur. Şüphesiz Hz. Muhammed'in derecesi, makamların en üstünüdür.

Aynı şekilde yukardaki hadîs-i kudsî'de : Kim Benim bir dostuma eziyyet ederse; Bana harb ilân etmiş olur, buyrulması da delâlet ediyor ki; Allah'ın bir dostuna eziyyet verilmesi, Allah'ın zâtına eziyyet verilmesiyle denk sayılmıştır. Bir kudsî hadîs daha vardır ki, yukarıda zikrettiğimiz hadîsi destekler mâhiyettedir : Allah, kıyâmet günü şöyle buyurur : Kulum, hasta oldum, Beni niçin ziyâret etmedin? Su istedim, niçin Bana su vermedin? Senden yemek istedim, Bana niçin yemek vermedin? Kul şöyle cevap verir : Allah'ım, Sen âlemlerin Rabbısın. Sana ben bunları nasıl yapabilirim? Allah şöyle buyurur : Falan kulum hasta olmuştu, onu ziyâret etmedin. Sen onu ziyâret etseydin, o ziyâretini katımda bulacağını bilmiyor muydun? Bu hadîsler Allah (c.c.) ın sevdiği bu kimselerin bu mevkilere erişeceklerini göstermektedir. Allah Teâlâ böyle sevdiği kullarını bu derecelere çıkardığına göre; ona bir parça ekmek, bir bardak su vermesinde, ona bir köpeği, bir arslanı müsahhar kılmasında akla uymayan ne olabilir?

Beşinci Delil : Bu dünyada bir insan kralın yakın çevresine girip özel sohbetlerde onun meclisine girmesine izin verildiği zaman kral ona, başkalarının yapamadığı şeyleri yapma gücü ve imkânı da verir. Sağduyu gösterir ki; bu yakınlığı bu yetkiler ta'kîb eder. Yani krala yakınlık asıldır. Bu makâm ve yetkiler ona tâbidir. Kralların en büyüğü ise âlemlerin Rabbı olan Allah'tır. Cenâb-ı Allah bir kuluna özel

nimet ve imkânlar verir, onu yüceltir, ma'rifet sırlarına vâkıf kılar, kendisiyle kulu arasındaki birçok perdeleri kaldırır, onu Zâtına kurbiyyet makâmına oturtursa; o kuluna bu dünyada da bazı kerâmetler gösterme imkânı vermesinde akıl dışı ne olabilir? Kaldı ki bütünüyle bu dünya, o ilâhî ma'rifet ve rûhânî mutlulukların bir zerresine oranla bir hiç hükmündedir.

Altıncı Delil : Bu dünyada birtakım işleri yapanın beden değil, rûh olduğu kuşkusuz bir şeydir. Yine şüphesiz bir şeydir ki; bu beden için rûh ne ise, rûh için de ma'rifetullah odur. Nitekim bu husûsu, daha önce «O, kullarından dilediğine, kendi emrinden melekleri rûh ile indirir.» (Nahl, 2) âyetinin tefsîrini yaparken incelemiş bulunuyoruz. Hz. Peygamber (s.a.) de bu mânâya gelen bir ifâde ile : Rabbımın yanında gecelerim, bana yemek yedirir ve su içirir, buyurmaktadır. Görülüyor ki, kim gayb âlemi ile ilgili daha çok şey biliyorsa; onun kalbi diğerlerinden daha güçlü olmaktadır. Bu mânâda Hz. Ali (r.a.) şöyle diyor : Vallâhi, ben Hayber kalesinin kapısını şu bedenî kuvvetle koparmadım, onu ilâhî bir kuvvetle yaptım. O anda Hz. Ali (r.a.) nin bu dünya ile bağı kopmuş; melekler, yücelikler âleminin nûrlarıyla onu aydınlatmıştı. Onun rûhu güçlenmiş, melek rûhlarının cevherlerine bezenmiş, onda azamet ve kudsiyyet âleminin ışıkları parlamıştı. Ve işte böylece, kimsenin güç yetiremeyeceği bir işi yapabilecek bir güce erişmişti. İşte bunun gibi, bir insan Allah (c.c.) a itâata devâm ederse, Allah (c.c.) ın «Onun gözü ve kulağı olurum.» buyurduğu bir makâma yükselir. Allah (c.c.) ın nûru, onun kulağı olduğu zaman; bu kimse yakındakini işittiği kadar uzaktakini de duyar. Bu nûr onun gözü olduğu zaman; yakını ve uzağı gördüğü gibi, eli olduğu zaman da zora, kolaya, yakındakine, uzaktakine her şeye gücü yeter.

Yedinci Delil : Daha önce açıkladığımız bilgilerden de anlaşıldığı gibi, rûhun maddesi bu bozulmaya, dağılmaya ma'rûz olan maddî cisimler cinsinden bir şey değil, meleklerin, gökler âlemi yaratıklarının, temiz, mukaddes türlerin maddesi cinsinden bir şeydir. Fakat rûh bu bedene iliştiği, ilk yurdunu, önceki evini unutacak ölçüde bu bedenin idâresine kendini kaptırdığı zaman; bütünüyle cisme benzer, gücünü kaybeder ve bir şey yapamaz olur. Ancak Allah (c.c.) ın ma'rifet ve mahabbetiyle yoğrulduğu, bu bedenin idâresine az daldığı, semâvî mukaddes rûhların nûrları onu aydınlattığı ve bu nûrlardan ona huzmeler aktığı zaman güçlenir ve bu âlemin maddî varlıkları üzerinde yüce rûhların yaptığı etkileri yapma gücünü elde eder. İşte bu işler kerâmettir. Burada bir başka incelik daha bulunmaktadır. Bize göre insanların rûhları mâhiyyet bakımından farklıdırlar. İnsan rûhlarının ki-

mi güçlü kimi zayıf, kimi nûranî kimi kirli, kimi hür kimi bağımlıdır. Gökler âlemine âit rûhlar da böyledir. Meselâ Cebrâîl (a.s.) e bakalım. Onun hakkında Allah Teâlâ : «Ki o, şerefli bir elçinin sözüdür. Güçlüdür, Arş sâhibinin yanında değerlidir. Orada itâat edilir, güvenilir.» (Tekvîr, 19-21) buyururken, başka bazı melekler için «Göklerde nice melekler var ki onların şefâatı hiç bir işe yaramaz...» (Necm, 26) buyurulmaktadır. Bu dünyada bir insanın rûhu güçlü, aydınlık ve yüce yaratılışlı olursa, buna bir de bu varlık ve fesâd dünyasının tozlarını yüzünden atacak birtakım perhîz (çile) çeşitleri eklenirse; bu rûh aydınlanır, ilâhî ma'rifet nûrunun yardımı, onun ışıklarının desteği ile şu varlık ve fesâd dünyasının maddî varlıklarında tasarrufta bulunma derecesinde güçlenir. Burada tafsîlâta dalmayı gereksiz buluyoruz. Çünkü bu noktanın ötesinde ince sırlar, bunları tasdik etmiyenlerin kavrayamıyacağı derin haller bulunmaktadır. Kerâmeti inkâr edenler ise kendilerine göre birkaç delil ileri sürmektedirler :

Birinci İtirâz : Cenâb-ı Allah, olağanüstü bir olayın meydana gelmesini peygamberlik delili olarak vermiştir. Olağanüstü bir işi peygamber olmayan bir kimse göstermiş olsa, olağanüstü bir halin peygamberliğe olan delâlet özelliği kalkmış olur. Çünkü medlûl bulunmadan, delilin bulunması onun delil olma durumunu kaldırır, bu da bâtıldır.

İkinci İtirâz : Bir hadîs-i kudsî'de Cenâb-ı Allah : Bana yakınlaşmak isteyenler onlara farz kıldığım ibâdetlerle yaklaştıkları kadar başka bir şeyle yaklaşamazlar, buyurmuştur. Bu hadîs farzları yerine getirerek Allah'a yaklaşmanın, nâfile ibâdetlerle yakınlaşmaktan daha ileri ve büyük olduğunu göstermektedir. Farzları yerine getirenler birtakım kerâmetler göstermediğine göre, nâfile ibâdetler yapanlardan kerâmet zuhûr etmemesi daha uygundur.

Üçüncü İtirâz : Allah Teâlâ : «Kendi kendinize zor varacağınız memleketlere yüklerinizi taşırlar.» (Nahl, 7) buyurmuştur. Velînin, bir şehirden uzak bir şehire normalin dışında ve bir anda ulaştığını iddiâ etmek bu âyete ters düşer. Kezâ, Hz. Muhammed (s.a.) Hicret hâdisesinde Mekke ile Medîne arasını günlerce büyük zorluklara katlanarak kat'edebilmiştir. Peygamberlerin imâmı için hal bu olduktan sonra, bir velînin bir tek günde memleketinden kalkıp hacca gittiğini söylemek akılla nasıl bağdaşabilir?

Dördüncü Şüphe : Kerâmet gösteren bir velî, bir başkasında alacağı olduğunu söylese kendisinden şâhid isteyecek miyiz, yoksa istemeyecek miyiz? Şâyet istersek, bu anormal bir şey olur. Çünkü kerâmet göstermesi, onun yalan söylemeyeceğinin garantisi demek olur.

Kesin delile rağmen öyle kesin olmayan bir delil ondan nasıl istenebilir? Ancak şâhid istemediğimiz zaman da «İddiâcıya şâhid göstermek düşer.» hadîsine ters düşmüş oluruz. O halde kerâmet diye bir şey yoktur.

Beşinci İtirâz : Bazı velîler kerâmet gösteriyorsa diğerlerinin de göstermesi düşünülebilir. Bu durumda kerâmetler çoğalacak ve normal bir olay halini alacaktır. Bu hal ise hem mucize hem de kerâmet olayını yaralar.

Birinci İtirâza Cevab : Ulemâ, velîlerin kerâmet iddiâsında bulunmalarının câiz olup olmaması konusunda farklı görüştedirler. Tahkîk sâhibi bir grup bunun câiz olmadığını söylemekte ve görüşlerini şu tarzda isbât etmektedirler :

Mucize ile kerâmet arasındaki fark; birincinin peygamberlik iddiâsıyla birlikte bulunması, ikincinin ise böyle olmamasıdır. Velîler zâten çoğu kez velîlik iddiâsında bile bulunmazlar. Peygamberlerle velîler arasında niçin bu fark vardır. Çünkü peygamberler insanları küfürden îmâna, günâhtan itâata döndürmek için davetçi olarak gönderilmişlerdir. Eğer bir peygamber mucize göstermezse, insanlar kendisine îmân etmeyecekler ve küfürde kalacaklardır. Fakat peygamberlik iddiâsında bulunup da, mucize gösterdikleri zaman birtakım insanların îmân etmeleri sağlanmış olacaktır. Görülüyor ki peygamberlerin mucizeye yönelmeleri; kendi şahıslarını yüceltmek için değil, küfürden kurtulup îmâna kavuşsunlar diye insanlara olan merhamet duygusundan dolayıdır. Bir velînin velîliği ise böyle değildir, onu tanımamak küfür olmadığı gibi, tanımak da îmân değildir. O halde bir kimsenin velî olduğunu ileri sürmesi, şahsın kendi arzusundan kaynaklanmaktadır. Binâenaleyh bir peygamberin peygamberlik iddiâsında bulunması gerektiği halde, velînin velîlik iddiâsında bulunması câiz değildir. Bir velînin velîlik iddiasında bulunmasının câiz olduğunu ileri sürenler, mucize ile kerâmet arasında birkaç bakımdan fark olduğunu söylemektedirler :

1) Olağanüstü bir işin birisinden sâdır olması, onun günâhsız olduğunu gösterir. Sonra bu iş peygamberlik iddiâsında bulunan birisinden sâdır olursa, bu, onun peygamberlik iddiâsında doğru olduğunu gösterdiği gibi; velîlik iddiâsında bulunan bir kimseden sâdır olursa, bu kimsenin de iddiâsında doğru olduğunu gösterir. Bu da gösteriyor ki; evliyâdan kerâmetin sâdır olması, peygamberlerin mucize göstermesine nakîse getirmez.

2) Bir peygamber mucize göstermek isterse, bunu kesin olarak

belirtir. Velî ise kerâmet iddiâsında kesin olmaz. Çünkü mucizenin meydana gelmesi zorunludur. Kerâmet ise böyle değildir.

3) Mucizeye herhangi bir şekilde karşı durulamaması zorunlu olduğu halde bu, kerâmette zorunlu değildir.

4) Bize göre bir velî zamanının peygamberinin ümmeti olduğunu itirâf etmediği sürece kerâmet gösteremez. Hâl bu olduğuna göre, herhangi bir velînin gösterdiği kerâmet aynı zamanda peygamberinin mucizesi, onun destekçisi olmuş oluyor. Binâenaleyh kerâmet olayı mucizenin varlığını ortadan kaldırmaz, aksine onu kuvvetlendirir.

İkinci İtirâzın Cevabı : Şüphesiz ki tek başına farzlarla Allah (c.c.) a yakınlaşmak, nâfile ibâdetlerle yakınlaşmaktan daha iyi ve ileridir. Bir insan ancak farz ve nâfileleri yapıyorsa velî olur. Farzlara ilâve olarak nâfile ibâdetleri de yapan kimsenin derecesi, şüphesiz ki sâdece farz ibâdetleri yapanınkinden daha yüksektir.

Üçüncü İtirâzın Cevabı : Âyet-i Kerîme, genel ve sürekli olan şeylerden bahsetmektedir. Oysa velîlerin kerâmetleri az vâki' olan şeylerdir. Bunlar bir genelin içindeki istisnâ durumundadır. Bu aynı zamanda dördüncü itirâzın da cevabıdır.

Beşinci İtirâzın Cevabı : İnsanlardan Allah (c.c.) a itâatkâr olanlar her zaman azınlıkta olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ : «Kullarımdan şükredenler azdır.» (Sebe', 13) buyurmakta, şeytân da; «Sen onların çoğunu şükreder bulmayacaksın.» (A'râf, 17) demektedir. Böyle az sayıda olan insanların içinden, sayısı daha az olan bazı kimselerin nâdir zamanlarda göstereceği olağanüstü bir şey, bu tür şeyleri olağanüstü olmaktan çıkarmaz.

Yedinci Mes'ele : Kerâmet ile İstidrâc Arasındaki Fark Hakkındadır : Şunu bilmelidir ki, bir insan bir şey ister, Allah (c.c.) da onun istediğini verirse; bu, o kulun Allah (c.c.) katında sevilen bir kimse olduğuna delâlet etmez. Bu ihsânın normal yolla olması ile olağanüstü bir yolla olması birdir. Aksine bu ihsân bazan kul için bir ikrâm olabileceği gibi, bazan da istidrâc olabilir. Kur'an'da istidrâc birkaç ayrı kelimeyle anılmaktadır.

1) Bu terimlerden birincisi İstidrâc'dır. «Biz onları bilmeyecekleri noktadan derece derece helâke yaklaştırırız.» (A'râf, 182) âyetinde olduğu gibi. İstidrâc; Allah (c.c.) ın bir insana bu dünyada dalâleti, azgınlığı, cehâleti ve inâdı artsın diye her istediğini vermesi, onun da her gün Allah (c.c.) tan uzaklaşmayı artırması demektir. Bunu aklımıza yaklaştırmaya çalışalım : Birtakım fiillerin tekrârının, güçlü bir melekenin meydana gelmesine sebep olacağı aklen bilinmektedir. İşte insan kalbi bu dünyaya meyleder, Allah (c.c.) da onun bu isteklerini

verirse, bu kimse isteğine ulaşmış olur. Bu durum zevk almayı doğurur. Bu da hırsı artırır. Hırs ise daha çok çalışmayı gerektirir. Bu iki şey (hırs ve lezzet) birbirini basamak basamak, artıra artıra birbirlerinden güç ala ala devâm ederler. Ve bilinmektedir ki; bu dünyanın lezzetlerine dalmak, keşif makâmlarına ve ma'rifet derecelerine ulaşmaya mâni olur. Böylece bu gibi bir insan mutlakâ derece derece Allah (c.c.) tan uzaklaşır. İşte istidrâc budur.

2) Bu anlamda kullanılan terimlerin ikincisi «Mekr» dir. Allah Teâlâ buyurur ki : «Hüsrâna uğrayanlar topluluğundan başkası Allah'ın düzeninden emîn olmaz.» (A'râf, 99), «Hile yaptılar, Allah da onları cezâlandırdı. Ve Allah, hîle yapanların cezâsını en iyi verendir.» (Âl-i İmrân, 54), «Bir tuzak kurdular, Biz de onlar hiç farkında olmadan onlara bir tuzak kurduk.» (Neml, 50)

3) Bu terîmlerin üçüncüsü (الكيد) dir : «Allah'a oyun etmeğe yeltenirler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir.» (Nisâ, 142), «Allah'ı da îmân edenleri de aldatmaya çalışırlar. Oysa kendilerinden başkasını aldatamazlar da farkında değiller.» (Bakara, 9) âyetlerinde olduğu gibi.

4) Bu anlamdaki terîmlerin dördüncüsü (الإملاء) dir : «Küfredenler kendilerine mühlet verişimizi; sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar. Biz onlara sırf günâhları çoğalsın diye mühlet veriyoruz.» (Âl-i İmrân, 178) âyetlerinde olduğu gibi.

5) Bu terîmlerin beşincisi : (الإهلاك) dır : «Nihâyet kendilerine verilen o şeyler yüzünden sevinince; onları ansızın yakaladık.» (En'âm, 44), «O Firavun ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve kendilerinin Bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini tuttuk, denize attık...» (Kasas, 39, 40) âyetlerinde olduğu gibi. Bu âyetler de açıkça gösteriyor ki; bir insanın isteklerine kavuşturulması onun derecesinin yüksekliğini ve olgunluğa erdiğini göstermez. Şimdi kerâmetle istidrâc arasındaki farkı belirtelim. Kerâmet, sâhibini emîn kılmaz. Aksine kerâmeti görülen bir insan o sırada Allah'tan daha çok korkar, O'nun gazabından daha çok sakınır. Çünkü kendisinden sâdır olan bu kerâmetin bir istidrâc olmasından endîşe etmektedir. İstidrâc sâhibi ise bununla emîn olur. O, kerâmeti hak ettiği için bunun kendisinden sâdır olduğunu zanneder. Bundan sonra başkalarını küçük görmeye, onlara karşı böbürlenmeye başlar. Allah (c.c.) ın azâb ve tuzağından, îmânsız ölmekten korkmaz olur. İşte bir kerâmet sâhibinde bu haller oluyorsa; bunlar o işin kerâmet değil, bir istidrâc olduğunu gösterir. Bunun içindir ki muhakkikler; Allah (c.c.)

tan kopmaların çoğunun, kerâmet makâmında meydana geldiğini söylemişlerdir. Şurası kesindir ki; ehl-i tahkîk olan kimseler, musîbet kadar kerâmetten de korkarlardı. Kerâmetle emîn olmanın, kişiyi yolundan çevireceğini birkaç delille izâh edelim :

Birinci Delil : Bu aldanma, ancak kişi kendini bu kerâmete müstehak sanırsa olur. Çünkü kendini kerâmette müstehak sanmasa, ona sevinmez. Bu kimsenin kendi yaptıklarına sevinmesinden çok, Allah'ın lutfuna sevinmesi gerekir. Böylece kişinin kerâmetten dolayı sevinmesinin, kendi yaptıklarına sevinmesinden daha büyük, önemli olduğu tebeyyün ediyor. Bir insanın kendini kerâmete müstehak zannederek sevinmesi cehâletin ta kendisidir. Zîrâ melekler : «Bizim, Senin bize öğrettiğinden başka hiç bir bilgimiz yoktur.» (Bakara, 32) diyor, Allah Teâlâ «Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar.» (En'âm, 91) buyurmaktadır. Yine kesin delil ile sâbittir ki, hiç bir yaratığın Allah (c.c.) üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Bu duruma göre kerâmeti hak etme zannı nasıl tâşınılabilir?

İkinci Delil : Kerâmetler Allah'tan ayrı şeylerdir. Öyle ise kerâmete sevinmek Allah (c.c.) tan başka bir şeye sevinmek, Allah'tan mahrûm olmaktır. O'ndan mahrûm olan bir kimse nasıl sevinebilir?

Üçüncü Delil : Kerâmeti ameli ile hak ettiğini düşünen kimse, işlediği o ameli de çok beğenmiş olur. Amelini beğenen ise câhildir. Çünkü o, eğer Allah (c.c.) ı bilseydi, O'nun yüceliği yanında tüm halkın bütün ibâdetlerinin çok yetersiz olduğunu, nimetleri karşısında şükürlerinin az olduğunu bilir, tüm bilgilerinin O'nun izzeti karşısında şaşkınlık ve bilgisizlikten ibâret olduğunu anlardı. Bazı kitablarda şöyle bir şey okudum : Ebu Ali Dahhâk'ın bulunduğu bir toplulukta hâfızlardan biri «Güzel kelimeler ancak O'na yükselir. Onu da iyi amel yükseltir.» (Fâtır, 10) âyetini okumuş. Bunu duyan Dahhâk : Allah Teâlâ'nın senin amelini yükseltmesinin alâmeti, onun zikrini sonra yanında bırakmamasıdır. Eğer senin amelin kendi gözünde kalırsa bil ki o geri çevrilmiştir. Eğer seninle kalmazsa yükseltilmiş, kabul olunmuştur, demiş.

Dördüncü Delil : Kerâmet sâhibi bu kerâmeti Allah (c.c.) a karşı mutî olduğunu ve tevâzû' gösterdiği için bulmuştur. Şâyet o, bu kerâmetle böbürlenir, kibirlenirse, kendisiyle kerâmete ulaştığı köprüyü yıkmış olur. Böylece bu ulaştırma yolu bu sefer onu yok olmaya götürür ve reddedilir. İşte bu incelikten dolayıdır ki; Rasûlullah kendini, meziyetlerini her anlatışının sonunda : Ben bunlarla övünmüyorum. Ben yalnız bunları bana lutfeden ve veren Allah ile övünürüm, buyururdu.

Beşinci Delil : Dış görünüş itibârıyla kerâmet, İblîs ve Bel'âm için de bir çok sayıda vâki' olmuştur. Fakat İblîs için; «Kâfirlerden oldu.» (Bakara, 34) buyurulurken, Bel'âm için de : «Artık onun hali; o köpeğin hali gibidir.» (A'râf, 176) buyurulmuştur. Ayrıca, İsrâiloğulları âlimleri hakkında : «Kendilerine Tevrât yüklenip de sonra onu taşımayanların hali, koca koca kitablar taşıyan eşeğin hali gibidir.» (Cum'a, 5), «Ancak kendilerine kitab verilenler, kendilerine ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki ihtirâstan dolayı ayrılığa düştüler.» (Âl-i İmrân, 19) buyurulmakta, bunların sapıklığa düşmelerinin, kendilerine verilen ilim ve takvâya sevinmeleri sebebiyle olduğu açıklanmaktadır.

Altıncı Delil : Kerâmet başka, onu veren başkadır. Kerâmeti verenden başka her şey değersiz olduğuna göre, değersiz bir şeyle yükselmeye çalışan herkes değersizdir. Onun için Hz. İbrâhîm (a.s.) ateşe atıldığında kendine yardım teklifinde bulunan Cebrâîl (a.s.) e şöyle demiştir : Sana ihtiyâcım yoktur. Çünkü fakîr bir kimseyle zenginleşmeyi istemek fakîrliktir, âciz biriyle güçlenmeyi istemek âcizliktir, noksan olan biriyle tamâmlanmayı istemek noksanlıktır, sonradan var edilenle sevinmek aptallıktır, tamâmıyla Allah (c.c.) a yönelmek ise kurtulmaktır. Görülüyor ki, bir kul kerâmetiyle sevindiği zaman bulunduğu makâmdan düşer. Fakat bir kimse, kerâmette yalnız onu vereni, şerefte şereflendireni ve yaratmada yalnız Yaratanı gördüğü zamandır ki, Hakk'a kavuşma gerçekleşir.

Yedinci Delil : Bir insanın şahsı ve sıfatlarıyla övünmesi İblîs ve Firavun'un niteliklerindendir. İblîs «Ben ondan üstünüm.» (Sâd, 76) demiş; Firavun ise «Bu Mısır benim değil mi?» (Zuhruf, 51) diye övünmüştür. Yalan yere İlâhlık veya peygamberlik iddiâsında bulunan herkesin gâyesi kendini beğendirmek, hırs ve kendi kendini beğenme duygusunu güçlendirmektir. Bunun içindir ki Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Üç şey insanı helâk eder : ..... Üçüncüsü kişinin kendini beğenmesi.

Sekizinci Delil : Allah Teâlâ «Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.» (A'râf, 144), «Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hıcr, 99) buyurmuştur. Burada dikkatimizi çeken bir husûs da şudur : Yüce Allah en büyük armağanını verdiği zaman, onunla sevinmeyi değil; onu verene hizmetle meşgûl olmayı emretmiştir.

Dokuzuncu Delil : Cenâb-ı Allah Hz. Peygamber (s.a.) i kral peygamber veya kul peygamber olma makâmları arasında muhayyer bıraktığı zaman; Hz. Peygamber (s.a.), peygamber bir kul olmayı seçmiştir. Şüphesiz doğuya - batıya hâkim bir kral olmak bir üstünlük

ve hattâ bir mûcizedir. Ama buna rağmen Hz. Peygamber krallığı bırakmış; kulluğu seçmiştir. Çünkü kul olduğu takdîrde Mevlâ'sıyla övünecekti. Oysa bir kral olsaydı, kullarıyla övünecekti.

Onuncu Delil : Allah (c.c.) ı seven başka, O'nun verdiği nimeti seven başkadır. Allah (c.c.) ı seven O'ndan başkasıyla sevinmez, O'ndan başkasıyla emîn olmaz. Allah (c.c.) tan başkasıyla emîn olmak, sevinmek; o kimsenin Allah (c.c.) ı değil, kendi payına düşen nimeti sevmekte olduğunu gösterir. Oysa nefsin payı ancak nefis için istenir. O halde bu kimse yalnız kendini sevmektedir. Aslında, o Allah (c.c.) ı sevmiyor, O'nu istediğini elde etmeye bir vesîle yapıyor. En büyük put ise; nefistir. Nitekim Allah Taâlâ (c.c.) : «Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü?» (Furkân, 43) buyurmaktadır. İşte bu kimse, en büyük puta tapmaktadır. Hattâ ehl-i tahkik demişlerdir ki; herhangi bir puta tapmanın zararı, nefse tapmanın zararı kadar değildir. Putlara tapmaktan korkmaktan daha çok kerâmet ile sevinmekten korkmalıdır.

Onbirinci Delil : «Kim, Allah'tan korkarsa; ona bir çıkış yaratır. Ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim de Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeter.» (Talâk, 2, 3) âyetidir. Bu âyet delâlet etmektedir ki; Allah'tan korkmayan, O'na tevekkül etmeyen kimse bu gibi fiil ve hallerden hiç birini elde edemez.

Sekizinci Mes'ele : Bir velînin kendisinin velî olduğunu bilip bilemiyeceği meselesidir. Bu noktada Ebu Bekr İbn Fûrek bilemeyeceğini söylerken, Ebu Ali Dahhâk ve talebesi Ebu'l-Kâsım Kuşeyrî de bilebileceğini ileri sürmektedirler. Bilemeyeceğini ileri sürenlerin delilleri şunlardır :

Birinci Delil : Böyle bir kimse bunu bilse kendisine güven gelecektir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar mahzûn da olacak değillerdir.» (Yûnus, 62) buyurmaktadır. Ancak kişinin kendini emniyette görmesi de câiz değildir. Çünkü;

1) Kur'an'da «Hüsrâna uğrayanlar topluluğundan başkası Allahın düzeninden emîn olmaz.» (A'râf, 99) buyurulmakadır. Öte yandan ümitsizlik de câiz değildir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Zîrâ kâfirler gürûhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümîdini kesmez.» (Yûsuf, 87), «Dedi ki : Sapıklardan başka Rabbının rahmetinden kim ümîdini keser?» (Hıcr, 56) buyurmuştur. Çünkü emîn olmak ancak âcizliğe inanıldığı zaman, ümit kesmek de cimriliğe inanıldığı zaman olabilir. Allah (c.c.) için bir âcizlik ve cimrilik düşünmek ise küfürdür. Hal böyle olunca, bu iki şeyin bulunması da kesinlikle küfürdür.

2) Tâatlar ne kadar çoğalırsa çoğalsın, Allah (c.c.) ın gazabı daha büyüktür. Hal bu olunca da, emîn olmak diye bir şey söz konusu olamaz.

3) Emîn olmak kulluğun sona ermesini gerektirir. Allah'a itâat ve kulluğu bırakmak ise, O'na düşmanlığı gerektirir. Emîn olmak, ayrıca Allah'tan korkmamayı da gerektirir.

4) Allah (c.c.) ihlâslı olanları «Korkarak ve umarak Bize yalvarıyorlardı. Bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı.» (Enbiyâ, 90) diye nitelendirmiştir. Buradaki (رغباً) ve (رهباً) kelimelerine «Sevâbımı umarak, azâbımdan korkarak,», «Lûtfumuzu umarak, adâletimizden korkarak.», «Bize kavuşmayı umarak, Bizden ayrı kalmaktan korkarak.» gibi mânâlar verilmişse de en güzeli «Bizi arzulayarak, Bizden korkarak» mânâsını vermektir.

İkinci Delil : Bir velî, kendisinin velî olduğunu bilmez. Zîrâ bir insan, ancak Allah (c.c.) onu sevdiği için velî olur, kendisi Allah'ı sevdiği için değil. Düşmanlık da böyledir. Sonra Allah (c.c.) ın sevmesi ve düşmanlığı, hiç kimsenin bilemeyeceği iki sırdır. Öyle ise insanların tâat ve günâhları, O'nun mahabbet ve düşmanlığını etkilemez. Çünkü tâat ve günâhlar sonradan olma şeylerdir. Allah (c.c.) ın sıfatları ise kadîmdir, sonsuzdur. Sonradan olup sona eren bir şey, kadîm ve sonsuz olanı etkileyemez. Binâenaleyh, bugün günâh içinde olan bir insanın ezelden nasîbi Allah'ın sevgisi olabilir, bugün tâat içinde olan bir kimsenin ezelden nasîbi de Allah'ın düşmanlığı olabilir. Hulâsa, Allah (c.c.) ın sevmesi ve düşmanlığı birer sıfattır ve O'nun sıfatları bir illete bağlı değildir. Sıfatları bu şekilde illetsiz olan birinin günâh illeti ile düşman olması, tâat illetiyle seven olması imkânsızdır. Allah'ın sevmesi ve düşmanlığı hiç kimsenin bilemiyeceği iki sır olduğundan dolayıdır ki, Hz. Îsâ (a.s.) : «Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben Senin zâtında olanı bilmem. Doğrusu görülmeyeni en iyi bilen Sensin, Sen.» (Mâide, 116) demiştir.

Üçüncü Delil : Bir velî, kendinin velî olduğunu bilemez. Zîrâ onun velî olması, mükâfât ve cennet ehlinden olması îmânlı ölmesine bağlıdır. Çünkü Allah (c.c.) : «Kim bir iyilikle gelirse; ona onun on katı vardır.» (En'âm, 160) buyurmakta, bir iyilik yapana on katı vardır, demektedir. Bu da mükâfât elde etmenin îmânlı ölmekle olduğunu, baştaki amelle olmadığını gösterir. Bir insan düşünelim, bütün ömrünü küfür içinde geçirmiş ancak son anda müslüman olmuş olsun. Bu kimse cennetlik olur. Aynı kural, bunun aksi için de geçerlidir. İşte bu olay da baştaki amelin değil de, îmânlı ölmenin dikkate alındığını göstermektedir. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Allah «Küfreden-

lere söyle : Vazgeçerlerse, geçmiş günâhları bağışlanır.» (Enfâl, 38) buyurmuştur. Görülüyor ki; dostluk ta, düşmanlık ta, cennet ehli ve cehennemlik olma da îmânlı ölme dikkate alınmaktadır ve bu son halin de nasıl olacağını kimse bilemez. Öyleyse bir velî, velî olduğunu bilemez. Velînin, velî olduğunu bilebileceğini ileri sürenler ise bu görüşlerini şöyle isbât ediyorlar :

Velî olmanın iki rüknü (esâsı) vardır :

1) Bu kimsenin görünürde İslâm'a uymuş olması,

2) Bâtında (iç dünyasında) hakîkat nûruna dalmış olması. Bu iki şey meydana gelmişse ve insan bunların olduğunu bilirse o zaman velî olduğunu da bilir. Dış hayatta insanın İslâm'a boyun eğmesi açık bir meseledir. İç dünyasının hakîkat nûruna dalması ise, onun, Allah (c.c.) a itâat etmekle sevinmesi, huzûr bulmasının da O'nu zikirle olması, Allah (c.c.) tan başka hiç bir şeyde huzûr bulamaması, mutmain olamaması ile olur. Buna cevaben deriz ki, bu konuda yanlışların girebileceği çok kapılar vardır. Bu konu kapalı, zor, denemesi tehlikeli, kesin hüküm vermenin aldatıcı olduğu bir konudur. Rubûbiyet âlemine varan yol bazan ateş, bazan da nûrdan perdelerle örtülüdür. Sırların hakîkatını ancak Allah (c.c.) bilir. (Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 84-97)

——— oOo ———

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾
وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ
دُونِهِ إِلَٰهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ
بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرْفَقًا ﴿١٦﴾

13 — Sana onların kıssalarını gerçek olarak anlatalım : Doğrusu onlar, Rablarına inanmış genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetini artırmıştık.

14 — Kalkıp da; bizim Rabbımız göklerin ve yerin Rabbıdır, biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz, yoksa an-

dolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz, dedikleri zaman kalblerini pekiştirmiştik.

15 — Şu bizim kavmimiz, Allah'ı bırakıp O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna apaçık delil getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir?

16 — Onlara : Mâdem ki siz, onlardan ve Allah'tan başka tapmakta olduklarınızdan ayrıldınız; o halde mağaraya çekilin ki, Rabbınız size rahmetinden genişlik versin, işinizde kolaylık göstersin, denildi.

Ashâb-ı Kehf'in Kıssası

Buradan itibâren olayın anlatılması ve açıklanması başlıyor. Allah Teâlâ onların yiğit delikanlılar olduklarını, doğruyu kabule daha yakın ve hidâyete ermeğe daha müsâit olduklarını belirtiyor. Çünkü gençler bâtıl dinde yürüyüp isyân eden yaşlılardan hakkı kabule daha çok müsâittirler. Bunun için Allah ve Rasûlü'ne icâbet edenlerin ekserriyeti gençler olmuştur. Kureyş'in yaşlılarına gelince; onlar çoğunlukla kendi dinlerini devâm ettirmişler ve içlerinden pek azı müslüman olmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ mağara halkının yiğit gençler olduklarını haber veriyor.

Mücâhid der ki : Bana ulaştığına göre, onlardan bir kısmının kulağında küpeler varmış. Allah onlara ilhâm etmiş doğru yola sevk etmiş ve kendi korkusunu içlerine atmış, böylece Rablarına inanmışlar, O'nun vahdâniyetini kabullenmişler, Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmişler.

«Doğrusu onlar, Rablarına inanmış genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetini artırmıştık.» Bu âyeti ve buna benzer âyetleri delil getirerek Buhârî ve benzeri diğer imâmlar, îmânın artıp eksileceğini söylemişlerdir. Bu sebeple Allah Teâlâ'nın «Biz de onların hidâyetini artırmıştık.» buyurduğunu belirtirler. Nitekim Muhammed sûresinde de şöyle buyurur : «Kim de hidâyete gelirse; Allah onun hidâyetini artırır ve onlara takvâsını verir.» (Muhammed, 17). Tevbe sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «Îmân edenlere gelince, onların da îmânını artırmıştır.» (Tevbe, 124). Feth sûresinde ise şöyle buyurur : «Tâ ki onların îmânına îmân katsın.» (Feth, 4) Daha buna benzer âyetler îmânın artıp eksileceğine delil getirilmektedir.

Anlatılır ki; bu mağara halkı, Meryem Oğlu İsâ Aleyhisselâm'ın

dininden imişler. Allah en iyisini bilir ya açık olanı, bunların bütünüyle Hıristiyan dininden önce yaşamış olmalarıdır. Çünkü onlar Hıristiyan dinine mensûb olsalardı, yahûdî hahamları onların haberlerini ve durumlarını ezberleyip anlatmazlardı. Çünkü Hıristiyanlar yahûdîlere ters düşmektedirler. Nitekim yukarıda zikredilen İbn Abbâs'tan menkûl rivâyette, Kureyş'lilerin Medîne'deki yahûdî hahamlarına bir hey'et gönderdikleri ve onlardan Hz. Peygamberi imtihân etmek için bazı şeyler istedikleri nakledilmiştir. Yahûdîler de Kureyş'lilere bu mağara halkının haberini, Zülkarneyn'in haberini, ve rûhun durumunu Hz. Peygambere sormalarını istemişlerdi. Bu da gösteriyor ki; onların haberleri kitâb ehlinin kitablarında saklanmıştır ve bunlar Hıristiyan dininden önceki dönemde yaşamışlardır. Allah en iyisini bilendir.

«Kalkıp da; bizim Rabbımız göklerin ve yerin Rabbıdır, biz ondan başkasına tanrı demeyiz, yoksa andolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz, dedikleri zaman kalblerini pekiştirmiştik.» Kavimlerine ve kentlerine muhâlefet konusunda onları dirençli kılmış ve nimet, rahat ve bolluk içinde yaşamayı terketmelerine imkân sağlamıştık. Selef ve Halef'ten tefsîr sâhiblerinden bir çoğunun bildirdiğine göre; bu kişiler, Bizans krallarının soyundan ve kavimlerinin seçkinlerinden imişler. Onların her yıl bayram törenleri için çıktıkları bir yortu yeri varmış. Şehrin dışında yılın belirli bir zamanında bu yortu için toplanırlarmış ve putlara tapar, Tâğût'a ibâdet eder, onun için kurbânlar keserlermiş. O kavmin Dakyanus isimli azgın ve zorba bir reîsi varmış. İnsanları bu yortulara zorla sevk ve teşvîk edermiş. Halk bu yortu için şehrin dışına çıktığında, bu delikanlılar da kavimleri ve babalarıyla beraber oraya gitmişler. Ve kavimlerinin yaptıkları şeyi basîret gözüyle görmüşler. O zaman kavimlerinin putları için secdeye kapanma ve kurbân kesme gibi davranışlarının, göklerin ve yerin yaratanı olan Allah'tan başkasına yapılmasının doğru olmadığını anlamışlar. Ve her biri teker teker kavimlerinden ayrılarak uzaklaşmışlar ve bir köşeye çekilmişler. Onlardan birisi ilkin bir ağacın gölgesine oturmuş, sonra öbürü gelip yanına oturmuş, sonra diğeri gelmiş yanına oturmuş, sonra öbürü gelmiş onun yanına oturmuş ve sonra birbiri yanına oturmuşlar. İçlerinden hiç biri diğerini tanımıyormuş. Onları bu şekilde toplanmaya sevkeden şey, kalblerinin îmân üzere birleşmesi imiş. Nitekim Buhârî'nin muallak olarak rivâyet ettiği Yahyâ İbn Saîd'in hadîsinde Hz. Âişe (r.anhâ) der ki : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : Rûhlar, toplanmış askerler gibidirler. Onlardan birbiriyle tanışan uyuşur. Birbirinden hoşlanmayanlar ayrılır. Müslim de Sahîh'inde Süheyl kanalıyla Ebu Hüreyre'den bu hadîsi rivâyet eder. Nitekim halk, birleşmenin nedeni

mütecânis olmaktır, der. Kısacası onlardan her biri, inandığı şeyi arkadaşından korkarak gizliyordu ve hangisinin kendi kanâatını benimsediğinin farkında değildi. Nihâyet içlerinden biri dedi ki : Allah bilir ya arkadaşlar, kavminizden ayrılıp tek başınıza buraya toplanmanızın bir sebebi olmalıdır. Öyleyse her biriniz neden böyle yaptığını açıklasın. Diğeri dedi ki : Bana gelince, vallâhi ben, kavmimin durumunu gördüm ve bunun bâtıl olduğunu anladım. Tek başına ibâdete müstehak olan ve kendisinin ortağı bulunmayan; her şeyi, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları yaratmış olan Allah'tır. Öbürü ise dedi ki : Allah'a andolsun ki ben de aynı şekilde düşündüm. Diğeri de böyle deyince, her biri teker teker aynı nokta üzerinde birleştiler ve tek bir el ve dosdoğru kardeşler halinde buluştular. İçinde Allah'a ibâdet edecekleri bir mabed edindiler. Kavimleri onların durumunu öğrenince, hükümdârlarına şikâyet ettiler. Hükümdârları onları yanına çağırıp durumlarını ve ne yaptıklarını suâl etti. Onlar dosdoğru cevab verdiler ve hükümdârlarını Allah Azze ve Celle'ye davet ettiler. İşte Allah Teâlâ onların bu durumunu şöyle buyurarak haber vermektedir : «Kalkıp da; bizim Rabbımız göklerin ve yerin Rabbıdır, biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz, yoksa andolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz, dedikleri zaman kalblerini pekiştirmiştik.», O'ndan başkasına tanrı demeyiz.» Buradaki nefiy edâtı olan (لن) harfi, te'kîd içindir. Yani ebediyyen bizden böyle bir şey sâdır olmaz. Çünkü biz böyle yapacak olursak, bu sözümüz geçersiz olacaktır ve o zaman «Andolsun ki bâtıl söz söylemiş oluruz.» demektir.

«Şu bizim kavmimiz, Allah'ı bırakıp O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların gerçek olduğuna apaçık delil getirmeleri gerekmez mi?» Gittikleri yolun doğruluğunu gösteren sağlam bir delil getirmeli değiller miydi? «Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kimdir?» Onlar bir söz söylediklerinde sâdece yalan söyleyen zâlimlerdir. Anlatıldığına göre mağara halkı, hükümdârlarını Allah'a îmâna davet edince; o bunu kabul etmediği gibi, tehdîd ve ihtârlarıyla onları kınadı. Kavimlerinin işâretini taşıyan kıyâfetlerini çıkarmalarını emretti. Onların eski günlerine dönmeleri için kendilerine belirli bir süre ta'yîn etti. Bu da Allah'ın onlara bir lutfuydu. Çünkü bu bekleme esnâsında kaçmak imkânını elde ettiler ve dinleri uğrunda fitneden kaçıp kurtuldular. İnsanlar arasında fitne çıktığı zaman kulun, dininden endîşe ederek firâr etmesi meşrû' bir haldir. Nitekim hadîs-i şerîf'te şöyle buyrulur : Sizlerden birinizin en hayırlı malının dağların tepesinde ve yağmurlu yerlerde gezdirdiği koyunu olması zamanı yakındır. O zaman kul, dini için fitneden firâr eder. Bu gibi hallerde insanlardan ayrılmak, uzlete çekilmek meşrû' olur. Bunun dışında meşrû' olmaz,

çünkü böyle yapıldığı takdîrde topluluğu (cemâat) terk durumu meydana gelir.

Mağara halkının kavimlerinden kaçıp gitmek konusunda karâr verdiklerini ve Allah'ın kendileri için bu kaçışı uygun gördüğünü Allah Teâlâ şu kavliyle kendilerine haber verdiğini bildiriyor : «Onlara : Mâdem ki siz, onlardan ve Allah'tan başka tapmakta olduklarınızdan ayrıldınız; o halde mağaraya çekilin ki, Rabbınız size rahmetinden genişlik versin.» Siz onların Allah'tan başkasına ibâdet ettikleri dinlerinden ayrılıp onlardan uzaklaştığınıza göre bedenleriniz ile de onlardan ayrılıp «Mağaraya çekilin ki, Rabbınız size rahmetinden genişlik versin.» Sizi kavminizden saklayacak rahmet perdesini üzerinize gersin ve bulunduğunuz durumda «İşinizde kolaylık göstersin.» Kolayca geçinebileceğiniz bir durum meydana getirsin. İşte o zaman bu kişiler kavimlerinden uzaklaşıp kaçtılar, mağaraya sığındılar. Kavimleri onları araştırdı, hükümdâr da onların peşine adam yolladı. Hükümdâra onların bulunamadıkları haberi verildi. Allah Teâlâ onların haberini bunlardan sakladı. Tıpkı Sevr mağarasına sığındığı zaman, Peygamberi ve onun arkadaşı olan Sıddîk'ı sakladığı gibi. Kureyş'li müşrikler Hz. Peygamberin ve Ebubekir'in peşinden gitmişler, ama yanlarından geçtikleri halde onları bulamamışlardı. Hz. Ebubekir'in; ey Allah'ın Rasûlü, onlardan birisi ayağının izine baksa muhakkak bizi görecek, diyerek endîşe etmesi üzerine, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştu : Ey Ebubekir, üçüncüleri Allah olan iki kişiyi ne sanırsın sen? Nitekim Tevbe sûresinde de şöyle buyurmuştu : «Eğer siz ona yardım etmezseniz; doğrusu Allah ona yardım etmişti. Hani kâfirler onu çıkarmışlardı da, o ikinin ikincisiydi. Hani onlar mağarada idiler ve hani o, arkadaşına; üzülme Allah bizimledir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona sekînetini indirmişti, onu sizin görmediğiniz ordularla desteklemişti. Ve küfretmiş olanların sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın kelimesi ise o en yüce olandır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Tevbe, 40). Sevr mağarasıyla ilgili kıssa mağara halkının kıssasından hem daha değerli, hem daha önemli, hem de daha çok şaşırtıcıdır.

Denilir ki : Mağara halkının kavmi onları bulmuşlar ve içine girdikleri mağaranın kapısına gelip dayanmışlar. Sonra; biz onların kendi kendileri için uygun gördükleri cezâdan daha fazlasını, onlar için istemiyorduk, diyerek hükümdârın emriyle mağaranın kapısını yıkarak orada helâk olmalarını kasdetmişler ve böyle de olmuş .Ancak bu görüş üzerinde dikkatle durulması gerekir. Allah Teâlâ en iyisini bilendir. Çünkü Allah Teâlâ sabah akşam mağaralarına güneş girdiğini haber vermektedir

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَت تَّزَاوَرُ عَن كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ ۗ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾

17 — Güneşin doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığı zaman da sol tarafa gittiğini görürsün. Kendileri de mağaranın iç tarafında idiler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kimi hidâyete erdirirse; o, doğru yola ermiştir, kimi de şaşıracak olursa; artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsın.

Bu âyet-i kerîme gösteriyor ki; mağaranın kapısı kuzey tarafındaymış. Çünkü Allah Teâlâ güneşin, doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığı zaman da sol tarafa gittiğini haber veriyor. Yani gölgenin sağ tarafa doğru kısaldığını bildiriyor. Nitekim İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Katâde bu âyetteki (تزاور) kelimesine eğiliyor diye mânâ vermişlerdir. Şöyle ki : Güneş ufukta yükseldikçe şuâları kısalır, nihâyet zevâl vaktinde hiç bir şey kalmaz. «Battığı zaman da sol tarafa gittiğini görürsün.» Yani battığı zaman güneş mağaralarına sol kapısından girer ki, bu doğu tarafındaki kapı olmalıdır. Bu ifâde de bizim söylediğimizin doğruluğuna delâlet eder. Güneşin, ayın ve yıldızların seyri ile astronomi bilgisi olan kimseler düşündükleri zaman bu konuyu çok açık olarak anlarlar. Çünkü mağaranın kapısı doğu tarafında olsaydı, batarken güneşin oraya sızmaması gerekirdi. Güney tarafında bulunsaydı, güneşin doğuşu ve batışı anında oraya girmemesi ve gölgenin de sağa sola gitmemesi gerekirdi. Kapı batı tarafında bulunsaydı, güneş doğarken içeriye girmez ancak zevâlden sonra girerdi. Ve batıncaya kadar da orada güneş görülürdü. Bu da bizim zikrettiğimizin doğruluğunu gösterir. Hamd Allah'a mahsûstur.

İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde âyetteki (تقرضهم) kelimesinin, kendilerini terk ettiği anlamına geldiğini söylerler. Allah Teâlâ bunu haber vererek bizim konuyu anlayıp düşünmemizi murâd etmiştir. Yoksa bu mağaranın, yeryüzünün neresinde olduğunu belirtmek isteme-

miştir. Çünkü mağaranın dünyanın neresinde bulunduğunu bilmemizde ne bizim için bir fayda vardır, ne de şer'î bir maksad söz konusudur. Ne var ki bazı tefsîrciler, aşırı zorlamalara tevessül etmişler ve değişik görüşler söylemişlerdir. İbn Abbâs'ın buranın Kudüs yakınlarında bir yer olduğunu söylediği yukarıda geçmişti. İbn İshâk ise mağaranın Ninova yakınlarında bulunduğunu söyler. Bazıları Rumelinde (Anadolu) olduğunu söylerler. Bazıları da Balka'da olduğunu söylemişlerdir. Oranın hangi diyârda olduğunu ise en iyi Allah bilir. Eğer bu konuda bizim için bir fayda bahis mevzûu, dinimiz için menfaat söz konusu olsaydı, Allah ve Rasûlü bize bunu da bildirirdi. Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Sizi cennete yaklaştırıp, cehennemden uzaklaştıran ne varsa hiç birisini bırakmadan size onları öğrettim. Allah Teâlâ bize mağaranın niteliğini belirtmiş ancak yerini belirtmemiştir. «Güneşin doğduğu zaman mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığı zaman da sol tarafa gittiğini görürsün. Kendileri de mağaranın iç tarafında idiler.» Onun içinde geniş bir yerde idiler. Mağarada üzerine değen bir şey yoktu. Eğer herhangi bir şey onlara dokunmuş olsaydı, hem bedenlerini hem de elbiselerini çürütürdü. İbn Abbâs böyle diyor.

«Bu Allah'ın âyetlerindendir.» Allah Teâlâ'nın onları içinde canlı olarak yaşayacakları mağaraya girdirmesi, güneşin ve rüzgârın mağaranın içinde dolaşması ve böylece vücûdlarının çürümeden kalmasını sağlaması Allah'ın âyetlerindendir.

«Allah kimi hidâyete erdirirse; o, doğru yola ermiştir. Kimi de saptıracak olursa; artık onu doğru yola erdirecek bir kılavuz bulamazsınız.» Milletlerinin içinden bu yiğitlere doğru yolu buldurup hidâyete sevk eden Allah'tır. Allah kimi hidâyete sevk etmişse; o, doğru yolu bulmuştur. Kim de sapıtmışsa; bir daha onu doğru yola götürecek kimse yoktur.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ
ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾

18 — Onlar uykuda iken, sen onları uyanık sanırdın. Biz onları sağa ve sola döndürüyorduk. Köpekleri de dirseklerini eşiğe uzatmıştı. Onları görsen için korkuyla dolar, geri dönüp kaçardın.

Bazı ilim ehlinin anlattığına göre; Allah Teâlâ onlara uyku verince gözleri kapanmadı, çabucak çürümemeleri için gözleri açık kaldı. Çünkü dışarıdan hava girince bu daha rahat kalmalarını sağlıyordu. «Onlar uykuda iken, sen onları uyanık sanırdın.» Anlatıldığına göre; kurt da uyurken bir gözünü açar bir gözünü kapar, sonra bir gözünü açar diğer gözünü kapar. İşte bu, onun uyanık kalmasıdır. Şâirin dediği gibi :

Kirpiklerinden birisi uyur, diğeri ile en zor hallerden korunur.
Bu yüzden uyurken o, uyanıktır. (Bu beyt Hamîd İbn Sevr'in Ayniyye kasîdesinden alınmıştır.)

«Biz onları sağa ve sola döndürürdük.» Selef'ten bazıları derler ki: Senede iki kere döndürülürlerdi onlar. İbn Abbâs der ki; şâyet döndürülmemiş olsalardı, toprak onları yer bitirirdi.

«Köpekleri de dirseklerini eşiğe uzatmıştı.» İbn Abbâs, Katâde, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr (الوصيد) kelimesine eşik demişlerdir. İbn Abbâs; kapı, derken; toprak olduğunu da söyleyenler vardır. Doğru olan; onun eşikte, kapının önünde bulunmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ «O, kendilerinin üzerine kat kat kapanmıştır.» (Hümeze, 8) buyururken bu kelimeyi kullanır. Köpekleri —köpeklerin âdeti olduğu gibi— kapıya uzanmıştı. İbn Cüreyc der ki : Köpek kapıda onları bekliyordu. Bu köpeğin yaratılışı ve tabîatı gereğidir. Köpek onların kapısının önünde uzanmış, kendilerini bekliyormuş gibi duruyordu. Ancak köpek kapının dışındaydı. Zîrâ sahîh hadîste vârid olduğuna göre; resim, cünüb ve kâfir ile köpeğin bulunduğu eve melekler girmezler. Bu son kısım, hasen ve sahîh hadîste vârid olmuştur. Onların bereketleri köpeklerini de kuşatmış ve köpekleri de onlar gibi aynı durumda uyumuştu. Bu haber sahîh ve sağlam olduğu için kaynaklarda bu köpeğin zikri, haberi ve durumu yer almıştır. Denilir ki bu köpek, onlardan birinin av köpeği idi. Bu, doğruya yakın gibi görünmektedir. Yine denildi ki : Bu köpek, hükümdârın aşçısının köpeğiydi, aşçı da girdikleri dinde onlara uymuştu. Bu sebeple köpeği de beraberinde onlara katılmıştı. Allah en iyisini bilendir.

Hâfız İbn Asâkir, İmâm İbn Velîd ed-Dimeşkî'nin Tercüme-i Hâl'inde der ki : Bize Sadaka, Abbâd el-Minkarî'den nakletti ki Hasan el-Basrî merhûm şöyle demiş : İbrâhîm Aleyhisselâm'ın koçunun adı Cerîr idi. Süleymân Aleyhisselâm'ın Hüdhüd kuşunun adı Unkuz idi. Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin adı Kıtmîr idi. İsrâiloğullarının taptıkları buzağının adı Behmût idi. Hz. Âdem Hindistan'a, Hz. Havvâ Cidde'ye, İblîs Deşt Mîsân'a, yılan da Isfahân'a inmişti. Şuayb el-Cübbâî'nin ona (Ashâb-ı Kehf'in köpeğine) Himrân adını verdiği daha yukarda geçmiştir.

Bu köpeğin rengi konusunda da birçok görüş zikredilmiştir ki bunların ne özü vardır, ne de aslı. Bunu uzatmanın gereği olmadığı gibi, bu konuda hiç bir delil de yoktur. Bunu anlatmaya gerek de yoktur. Aksine bu husûslar yasaklanmış husûslardır. Çünkü mesnedsizdir ve boşluğa taş atmaktan başka bir anlama gelmez.

«Onları görsen için korkuyla dolar, geri dönüp kaçardın.» Allah Teâlâ onlara öyle bir mehâbet vermişti ki; kim onlara baksa mutlakâ korkardı. Çünkü Allah Teâlâ onlara öyle bir korku ve dehşet havası vermişti ki başkaları kendilerine yaklaşmasınlar ve elleriyle onlara dokunmasınlar. Böylece yazılmış olan yazı, süresine ulaşsın ve Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın onları uykuda bıraktığı süre nihâyete ersin. Bunda huccet, erişilmez hikmet ve engin rahmet vardır.

وَكَذَٰلِكَ بَعَثْنَٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا۟ بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۖ قَالُوا۟ لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ ۚ قَالُوا۟ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ۖ فَٱبْعَثُوٓا۟ أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَٰذِهِۦٓ إِلَى ٱلْمَدِينَةِ فَلْيَنظُرْ
أَيُّهَآ أَزْكَىٰ طَعَامًا فَلْيَأْتِكُم بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ
إِن يَظْهَرُوا۟ عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِى مِلَّتِهِمْ وَلَن تُفْلِحُوٓا۟ إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾

19 — Böylece, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırırdık. İçlerinden biri, ne kadar kaldınız? dedi. Bir gün veya daha az bir müddet kaldık, dediler. Ne kadar kaldığınızı Rabbınız daha iyi bilendir. Şimdi siz, birinizi paranızla şehre gönderin de yiyeceklere baksın, hangisi daha temiz ise ondan size getirsin. Orada nâzik davransın da sakın sizi kimseye duyurmasın, dediler.

20 — Çünkü sizden haberleri olacak olursa; sizi ya taşla öldürürler veya dinlerine döndürürler. Bu takdîrde ise aslâ kurtulamazsınız.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Onları nasıl uyutmuşsak bedenleri, derileri ve saçlarını da sapasağlam olarak dirilttik. Durumlarından ve şekillerinden hiç bir şey yitirmediler. Üç yüz dokuz sene sonra böylece oldukları gibi kalktılar. Bu sebeple birbirlerine : «Ne kadar kaldınız?»

diye sordular. Onlar da : «Bir gün, veya daha az bir müddet, dediler.» Sanki mağaraya girişleri sabah erken, uyanışları da akşam vaktindeydi. Bu sebeple kendilerine gelerek «Veya daha az bir müddet» dedikten sonra «Ne kadar kaldığınızı Rabbınız daha iyi bilir,» dediler. Allah, bizim durumumuzu en iyi bilendir. Sanki fazla uyudukları konusunda bir nevi tereddüd hâsıl olmuş ve bunun içinde; en iyisini Allah bilir, diyerek kendi kanâatlarından vazgeçip daha önemli olan konuları bahis mevzûu etmişlerdir. Bu, yeme ve içme ihtiyâçlarıdır. Bunun üzerine : «Şimdi siz, birinizi paranızla şehre gönderin de yiyeceklere baksın, hangisi daha temiz ise ondan size getirsin.» dediler. Şu gümüş parayı alınız, dediler. Çünkü onlar mağaraya gelirken evlerinden ihtiyâç hâsıl olur diye yanlarında paralar da getirmişlerdi. Onun bir kısmını sadaka olarak vermişler, bir kısmı da yanlarında kalmıştı. Bu sebeple «Şimdi siz, birinizi paranızla şehre gönderin de...» demişlerdi, yani çıkmış olduğunuz kendi kentinize. Buradaki (المدينة) kelimesinin başındaki elif lâm ahid içindir.

«Yiyeceklere baksın, hangisi daha temiz ise ondan size getirsin.» Yiyeceklerin en güzelini ve en temizini getirsin. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri gibidir : «Şâyet Allah'ın sizin üzerinizdeki lutuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiç biriniz birinizi ebediyyen temize çıkarmazdınız.» (Nûr, 21) A'lâ sûresinde ise şöyle buyurur : «Arınanlar felâh bulmuştur.» Malı arıtıp temizleyen şeye de «zekât» adı verilir. Bazıları bu kelimeye, en çok yiyecek ne ise onu getirsin diye mânâ vermişlerdir. Çünkü ekin çok olunca araplar (زكا الزرع) derlerdi.(...)

Sahîh olan birinci görüştür. Çünkü onların istedikleri ister çok olsun, ister az ama yalnızca helâl ve güzel yiyeceklerdi.

«Orada nâzik davransın.» Çıkarken giderken, alış-veriş ederken ve dönerken nâzik davransın. Gücü yettiğince nezâkete dikkat etsin. «Sakın sizi kimseye duyurmasın.» dediler. Yani sizi kimse bilip farketmesin. «Çünkü sizden haberleri olacak olursa, sizi ya taşla öldürürler veya dinlerine döndürürler.» Yani eğer sizin yerinizi bilirlerse, Dakyânûs ve arkadaşları sizi ya taşla öldürür veya dinlerine döndürürler. Dakyânûs ve adamlarının, kendilerinin yerinden haberdâr olmalarından endîşe ediyorlardı. Çünkü onlar kendilerinin eski günlerine dönmeleri için bunlara eziyyet ediyorlar ve öldürmeye çalışıyorlardı. Eğer onlar sizi görür ve dinlerine döndürürlerse; artık sizin için ne dünyada, ne de âhirette felâh vardır. Bu sebeple Allah Teâlâ onların dilinden «Bu takdîrde ise aslâ kurtulamazsınız.» buyuruyor.

وَكَذَٰلِكَ أَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَآ إِذْ يَتَنَٰزَعُونَ
بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا۟ ٱبْنُوا۟ عَلَيْهِم بُنْيَٰنًا رَّبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ ٱلَّذِينَ غَلَبُوا۟ عَلَىٰٓ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ
عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

21 — Böylece insanların onları bulmalarını sağladık ki, Allah'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyâmetin kopmasından şüphe edilmeyeceğini bilsinler. Nitekim bunlar hakkında çekişip duruyorlar : Onların mağaralarının önüne bir binâ kurun, diyorlardı. Halbuki Rabları onları çok daha iyi bilendir. Onların yerlerine gâlib gelenler ise : Onların mağaralarının önünde mutlakâ bir mescid yapacağız, dediler.

«Böylece insanların onları bulmalarını sağladık ki, Allah'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyâmetin kopmasından şüphe edilmeyeceğini bilsinler.» Bunun için insanlara onların durumunu bildirdik. Selef'ten birden çok kişinin belirttiğine göre; o zaman insanlar arasında öldükten sonra dirilme ve kıyâmet konusunda bir şüphe belirmiş. İkrime der ki : Onlardan bir grup şöyle diyorlardı : Rûhlar dirilir, ama bedenler dirilmez. Bunun üzerine Allah Teâlâ mağara halkını dirilmeye delil olmak üzere göndermişti. Anlatıldığına göre; onlardan birisi şehre girip yiyecek bir şey almak üzere çıktığında, çevreyi yabancı gördü ve ana caddeden başka yollarda yürümeye başladı. Nihâyet şehre vardı. Anlatıldığına göre, bu şehrin adı Daksûs imiş. O, şehirden ayrılışlarının üzerinden uzun bir zaman geçmiş olduğunu sanmıyordu, ama onlardan sonra asır be asır nesil be nesil değişiklikler olmuş, onların toplumu gitmiş başka bir toplum gelmiş, onların ülkesi kaybolmuş yeni bir ülke doğmuştu. Tıpkı şâirin dediği gibi :

«Yurt onların yurduydu elbet,
Ama gördüğüm adamlar o mahallenin adamları değildi.»

Kendisinin bildiği şehirle ilgili hiç bir şey göremedi. Orada yaşayan insanlardan ne seçkinleri, ne halkı tanıyabildi. Kendi kendine hayret ediyor ve diyordu ki : Ya delirdim, ya da beni cinler çarptı veya rü'yâ görüyorum. Sonra devâm ediyordu : Allah'a andolsun ki bun-

lardan hiç birinin izi yok bende. Dün akşam gördüğüm ve tanıdığım bu şehir, benim gördüğüm şehir değil hiç. Sonra dedi ki : Bu şehirden çabucak çıkmak daha iyi olsa gerek. Hemen yiyecek satan bir adama yöneldi ve yanındaki parayı ona uzatarak kendisine yiyecek vermesini istedi. Adam onu görünce, hayret etti, verdiği parayı tanımadı. Parayı alıp komşusuna götürdü. Komşu diğer komşuya götürerek aralarında dolaştırdılar ve dediler ki : Muhakkak bu adam, bir hazîne bulmuş olmalı. Bunun üzerine durumu kendisine sordular; bu parayı nereden aldın? dediler. Hazîne mi buldun sen, yoksa nereden geldin? dediler. O ise; ben, bu şehrin halkındanım daha dün akşam buradan ayrıldım. Buranın hükümdârı Dakyânûs adındaki kişidir, dedi. Çarşıdakiler adamı deli sandılar ve tutup vâlîye götürdüler. Vâlî adamın halini ve durumunu soruşturdu, o da durumu anlatınca, hayretler içerisinde kaldı. Adamın hali vâlîyi şaşırttı. Durumu öğrenince onunla birlikte mağaraya doğru gittiler .Şehir halkı ve yöneticisi topluca mağaranın yanına geldiklerinde, o dedi ki : Bırakın daha önce ben gireyim ve arkadaşlarıma durumu bildireyim. Denilir ki : Halk ve vâlî, adamın içeriye nasıl girdiğini ve nasıl gözden kaybolduğunu bilmediler, görmediler. Allah onları saklayıverdi. Bazıları da derler ki : Bilakis, halk ve vâlî onlarla birlikte mağara halkının yanına girdiler, onları gördüler ve kendilerine vâlî selâm vererek sarıldı, öpüştü. Vâlî daha önce müslüman olmuştu, adı da Teodosius idi. Mağaradakiler bu duruma sevindiler ve onlarla konuşup sohbet ettiler, sonra vedâlaşıp selâmlaştılar ve tekrâr eski yerlerine döndüler. Bilâhare Allah Azze ve Celle onların canını aldı. En iyisini Allah bilir.

Katâde der ki : Abdullah İbn Abbâs, Habîb İbn Mesleme ile birlikte bir savaşa katıldı ve Rûm diyârında bir mağaraya rastladılar. O mağarada kemikler gördüler. Kimisi; bu, mağara halkının kemikleri olsa gerek, deyince İbn Abbâs dedi ki : Onların kemikleri çürüyeli üç yüz seneden fazla bir zaman oldu. Bu haberi İbn Cerîr Taberî de rivâyet eder.

«Böylece insanların onları duymalarını sağladık.» Yani onları nasıl uyutup eski hallerinde tekrâr uyandırdıksa, aynı şekilde o günkü insanlara da bunların durumunu haber verdik ki Allah'ın sözünün gerçek olduğunu ve kıyâmetin kopmasından şüphe edilmeyeceğini bilsinler. Nitekim bunlar hakkında çekişip duruyorlar. Onlar kıyâmet konusunda tartışıyorlardı. Kimisi kıyâmetin varlığını kabul ediyor kimisi de inkâr ediyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara kıyâmetin varlığına delil olmak için Ashâb-ı Kehf'in dirilişini gösterdi. «Onların mağaralarının önüne bir binâ kurun, diyorlardı. Halbuki «Rabları on-

ları çok daha iyi bilendir.» Onların mağarasının önünü kapayın ve kendilerini oldukları halde bırakın diyorlardı. Onların yerlerine galib gelenler ise : «Onların mağaralarının önünde mutlakâ bir mescid yapacağız, dediler.» İbn Cerîr Taberî der ki : Bu konuda söz edenler iki gruptur. Bir kısmı; onlar müslüman idiler derken, bir kısmı da; onlar müşrik idiler der. Allah en iyisini bilendir. Âyetin metninden açıkça anlaşılan odur ki; böyle diyenler söz sâhibi ve nüfûz sâhibi kimselerdir. Ancak bunlar öğülmeli mi, yoksa yerilmeli mi? Bu konu üzerinde durulması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur :

لَعَنَ اللّٰهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ

Allah, yahûdî ve hıristiyanlara la'net etsin. Çünkü onlar, peygamberlerinin kabirlerini ma'bed edindiler.

Böylece Rasûlullah, onların yaptığından bizleri sakındırmaktadır. Rivâyet edilir ki mü'minlerin emîri Hattâb oğlu Ömer (r.a.) kendi zamanında Irak'da Danyal Aleyhisselâm'ın kabri bulununca; halka bu kabrin gösterilmemesi ve bulunan yere olduğu gibi gömülmesini emretmiştir. Bu konuda pek çok kıssa ve hikâyeler vardır.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ
سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ
إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

22 — Karanlığa taş atar gibi : Mağara ehli üçtür, dördüncüsü köpekleridir, derler. Veya beştir, altıncıları köpekleridir, derler. Yahut : Yedidir, sekizincileri köpekleridir, derler. Onların sayısını en iyi bilen Rabbımdır, de. Onları pek az kimseden başkası bilmez. Bu yüzden onlar hakkında bu kısa anlatılanların dışında kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma.

Karanlığa Taş Atanlar

Allah Teâlâ, halkın Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında ihtilâf ettiklerini bildirerek üç ayrı görüşü nakletmektedir. Bu da gösteriyor ki;

söylenebilecek dördüncü bir görüş yok. Yine Allah Teâlâ ilk iki görüşü «Karanlığa taş atar gibi» diyerek bilgisizce söylendiğini ve bu iki görüşün zayıf olduğunu belirtmektedir. Attığı taşın nereye varacağını bilmeyen kimseler gibi. Mümkündür ki o taş istenen hedefe isâbet etsin, yine mümkündür ki istenen hedefe isâbet etmesin. Üçüncü görüşü naklederken de onun hakkında bir şey söylememiş veya «Sekizinciler köpekleridir.» kavli ile bunun doğruluğunu gösteren bir ifâde kullanmıştır. Öyleyse fiilen vâki' olan, bu son görüştür.

«Onların sayısını en iyi bilen Rabbımdır, de.» Burada en güzel sözün, mes'eleyi Allah Teâlâ'nın bilgisine havâle etmek olduğunu ve bu gibi konularda bilgisizce dalmaya gerek bulunmadığını göstermektedir. Allah bizi herhangi bir konudan haberdâr ederse, o konuda söz söyleriz. Aksi takdîrde Allah'ın durdurduğu noktada durur kalırız.

«Onları pek az kimseden başkası bilmez. Onları insanlardan ancak çok azı bilir. Katâde, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirir : İşte Allah Teâlâ'nın istisnâ kıldığı bu pek az kişilerden biri de benim. Bunlar yedi kişi idiler. Kezâ İbn Cüreyc de Atâ el-Horasânî'den naklen İbn Abbâs'ın; Allah'ın istisnâ kıldıklarından biri de benim, dediğini ve bunların sayısının yedi olduğunu bildirdiğini nakleder. İbn Cerîr Taberî der ki : Bize İbn Beşşâr... İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, «Onları pek az kimseden başkası bilmez.» kavli hakkında şöyle demiştir : Ben, bu az kimselerden biriyim, bunlar yedi kişiydiler. Bu ifâdelerin İbn Abbâs'a isnâdı sahîhtir ve bunların sayısının yedi olduğu daha önce zikrettiğimiz kanâata uygundur.

Muhammed İbn İshâk İbn Yessâr, Abdullah İbn Ebu Necîh kanalıyla Mücâhid'den nakleder ki; o, şöyle demiş : Bana anlatıldığına göre; onlardan bir kısmı yaşları genç olduğundan beyâz gümüş gibiydi. İbn Abbâs der ki : Onlar, gece ve gündüz Allah'a ibâdet ediyor, ağlıyor ve Allah'tan yardım diliyorlardı. Ve sayıları da sekiz kişi idiler. Bunların en büyüğü ve hükümdârla konuşanı Mekselmînâ idi. Diğerlerinin adı ise Mecsimilnînâ, Temlîka, Martonis, Keştonis, Beyronis, Deymos, Vaytonoskaluş. Bu rivâyet bu şekilde nakledilmiştir. Bu sözün, İbn İshâk'tan veya ondan başka birinden de menkûl olması muhtemeldir. Çünkü İbn Abbâs'tan nakledilen sahîh rivâyette; onların sayısının yedi kişi olduğu belirtilmektedir ki, âyetin zâhirinden de bu anlaşılmaktadır. Daha önce Şuayb el-Cubbâî'den; onların köpeklerinin adının Himrân olduğu rivâyeti nakledilmişti. Onların adının okunuşunda ve köpeklerinin isminin zikredilişinin sıhhati üzerinde durmak gerekir. Allah en iyisini bilir ya bu konuda aktarılanların çoğunluğu ehl-i kitâb'ın rivâyetlerinden alınmıştır. Halbuki Allah Teâlâ şöyle bu-

yurmaktadır : «Bu yüzden onlar hakkında bu kısa anlatılanların dışında kimseyle tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma.» Onlar hakkında yavaş ve yumuşak ifâdelerle tartış. Çünkü bu konunun bilinmesi, önemli bir fayda sağlamaz. Tartışacağın insanların bu konuda boşluğa taş atarcasına kendiliklerinden söyledikleri sözler dışında hiç bir bilgileri yoktur. Yalandan korunmuş bir söze de dayanmazlar. Ey Muhammed, Rabbın olan Allah Teâlâ seni şüphe ve kuşku bulunmayan bir yol üzere göndermiştir. Bu gönderilen hüküm ondan önce geçen bütün sözleri ve kitapları karâra bağlayan son kitaptır.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ وَاذْكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ
وَقُلْ عَسَىٰ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

23 — Bir şey hakkında; ben bunu yarın mutlakâ yapacağım, deme.

24 — Meğer ki Allah dilemiş ola. Unuttuğun zaman da Rabbını an ve şöyle de : Umulur ki Rabbım, beni doğruya daha yakın olana eriştirir.

Bu ifâde Allah Teâlâ'nın yüce Rasûlünü (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun) bir şey yapmak istediği zaman, o şey geleceğe ait bir iş ise bu konuda irâdeyi, görünmezleri bilen Allah'a bırakmasını, O'nun, olmuş ve olacak şeyleri en iyi bildiğini, olmamış olan şeylerin de olsaydı nasıl olurdu şeklinde netîcesinden haberdâr bulunduğunu, binâenaleyh Allah'a havâle etmekle bir edeb tavrı gösterilmesi gerektiğini bildirmektedir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den nakledilir ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Dâvûd Aleyhisselâm'ın oğlu Süleymân Aleyhisselâm demiş ki : Ben, bir gecede yetmiş kadının yanına giriyorum —bir rivâyette doksan kadın, bir rivâyette de yüz kadın— her kadından bir çocuk dünyaya gelir ve o çocuk Allah yolunda savaşır. Ona denilmiş ki : —Bir rivâyette kral ona demiş ki— İnşâallah de. O, inşâallah dememiş. Kadınların yanına girmiş, onlardan yalnızca birisi çocuk doğurmuş o da yarım insanmış. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn ederim ki, eğer inşâallah demiş olsaydı; hânis olmazdı ve ihtiyâcı yerine gelirdi. Bir başka rivâyette

de bu son kısım şöyledir : Ve o çocuklar doğar ve topluca Allah yolunda süvârî olarak savaşırlardı. Ashâb-ı Kehf'in kıssası kendisine sorulunca, Rasûlullah (s.a.) ın; yarın cevaplandırırım, demesi üzerine vahyin onbeş gün gecikmesi netîcesinde bu âyet-i kerîme'nin nâzil olduğunu sûrenin başında zikretmiştik. Orada uzun uzadıya zikrettiğimiz için burada tekrâr kaydetmeye gerek duymuyoruz.

«Bir şey hakkında; ben bunu yarın mutlakâ yapacağım, deme. Meğer ki Allah dilemiş ola. Unuttuğun zaman da Rabbını an.» İnşâallah demeyi unuttuğun zaman da, onu hatırlayınca söyle. Ebu'l-Âliye ve Hasan el-Basrî böyle demişlerdir. Hüseyn, A'meş kanalıyla Mücâhid'den, Abdullah İbn Abbâs; yemîn eden adamın durumu hakkında şöyle dediğini nakleder : Bir yıl sonra da olsa hatırlayınca inşâallah demeli. Bunun için o, «Unuttuğun zaman da Rabbını an» kavlinin bu konuda nâzil olduğunu belirtmiştir. A'meş'e; bunu Mücâhid'den sen duydun mu? diye sorulduğunda, o bana Leys İbn Ebu Süleym naklett i ki Kisâî ona bu şekilde mânâ vermiş, dedi. Taberânî de bu rivâyeti Ebu Muâviye kanalıyla A'meş'den ve Mücâhid'den nakleder. İbn Abbâs'ın : Bir sene sonra da olsa inşâallah demesi gerekir, sözüne gelince, bu demektir ki : Yemeğinde veya konuşmasında inşâallah demeyi unutan kişi bir yıl sonra da hatırlasa inşâallah demelidir. Bu, sünnet geregidir. Tâ ki böylece, yemînden sonra da olsa bu istisnâ sünnetini yerine getirsin. İbn Cerîr merhûm bunu söyledikten sonra, bu konuda şöyle bir hüküm îrâd eder. Maksad, yemîn keffâretini kaldırmak ve yemîn günâhını iskât etmek değildir. İbn Cerîr merhûmun söylediği bu rivâyet hem sahîh, hem de İbn Abbâs'ın sözünün hamledilmesi gereken en uygun vecihtir. Allah en iyisini bilendir.

«Unuttuğun zaman da Rabbını an.» İkrime der ki; kızdığın zaman demektir. Bu, bir şeyin lâzımı ile tefsîridir.

Taberânî der ki : Bize Ahmed İbn Yahyâ el-Hülvânî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, bu âyet konusunda; inşâallah demesi gerekir, demiştir. Taberânî der ki : Bize Muhammed İbn Hâris el-Cübeylî... İbn Abbâs'tan nakleder ki; bu âyet inşâallah der, anlamındadır. Yine Taberânî İbn Abbâs'tan nakleder ki; «Unuttuğun zaman da» kavliyle inşâallah demek kasdedilmiştir. Yani unuttuğun zaman hatırlayınca inşâallah de. İbn Abbâs der ki : Bu, Hz. Peygambere mahsûs bir haldir, yoksa bizden herhangi bir kişiye hâs değildir. Ancak yemîni sırasında bunu söyler. Fakat Taberânî, bu rivâyette Velîd'in münferid kaldığını bildirir.

Âyette bir başka vechin kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre; Allah Azze ve Celle konuşurken konuşacağı şeyi unutan kim-

seye, Allah'ı anmasını tavsiye etmektedir. Çünkü unutmanın menşe'i şeytândır. Nitekim Mûsâ'nın arkadaşı kendisine «Şeytândan başkası unutturmadı onu bana.» (Kehf, 63) demektedir. Allah Teâlâ'yı anmak, şeytânı kaçırır. Şeytân gidince de unutma ortadan kalkar. Binâenaleyh Allah'ı anmak, hatırlamanın bedeli olur. Bunun için Allah Teâlâ «Unuttuğun zaman da Rabbını an.» buyurmuştur.

«Ve şöyle de : Umulur ki Rabbım, beni doğruya daha yakın olana eriştir.» Yani bilmediğin bir şey sana sorulursa; o konuda Allah'tan bilgi iste ve seni doğruya, sağlam bilgiye muvaffâk kılması için Allah'a yönel. Bu âyetin tefsîri konusunda daha başka ifâdeler de söylenmiştir. En iyisini Allah bilir.

وَلَبِثُوا۟ فِى كَهْفِهِمْ ثَلَٰثَ مِا۟ئَةٍ سِنِينَ وَٱزْدَادُوا۟ تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا۟ ۖ
لَهُۥ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ أَبْصِرْ بِهِۦ وَأَسْمِعْ ۚ مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا يُشْرِكُ
فِى حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

25 — Onlar mağaralarında üç yüz sene eğleştiler. Buna dokuz daha kattılar.

26 — Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir, de. Göklerin ve yerin bilinmezlikleri O'na âittir. O ne güzel görendir. O, ne güzel işitendir. Bunların O'ndan başka yardımcısı yoktur. O, hiç kimseyi hükmüne ortak yapmaz.

Bu ifâde, Allah Teâlâ'nın Rasûl-i Zîşânına mağara halkının mağarada ne kadar kaldıklarını bildirmektedir. Allah'ın onları uyutup yeniden uyandırdığı ve o zamanki insanları onların durumundan haberdâr kıldığı sürenin miktarı; ay yılıyla üç yüz dokuz senedir. Ki bu, güneş yılıyla üç yüz sene eder. Zîrâ ay yılıyla güneş yılı arasında her yüz senede üç senelik fark vardır. Bunun için Allah Teâlâ, üç yüz dedikten sonra «Buna dokuz daha kattılar» buyurmaktadır.

«Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir, de.» Sana onların mağarada ne kadar kaldıkları sorulursa; senin bu konuda bir bilgin olmadığını bildir ve Allah Azze ve Celle'nin sana bu konuda tevfîk müyesser kılmadığı için herhangi bir şey söyleme. Ancak de ki : «On-

ların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir. Göklerin ve yerin bilinmezlikleri ona âittir.» O'ndan başkası bu konuda bilgi sâhibi değildir. Onun haberdâr ettiklerinden başka yaratıklarından hiç bir kimsenin o konuda bilgisi yoktur. Bizim bu ifâdemizi, Mücâhid ve halef ile selef'-ten tefsîr bilginlerinin pek çoğu söylemişlerdir.

Katâde der ki : «Onlar mağaralarında üç yüz sene eğleştiler. Buna dokuz daha kattılar.» Bu ifâde, kitâb ehlinin sözüdür. Allah Teâlâ bu söze «Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir» kavli ile cevab vermiştir. Nitekim Abdullah'ın kırâetinde bu âyetin baş kısmı (وقالوا : ولبثوا) şeklîndedir. O zaman mânâ; «İnsanlar dediler ki : Onlar mağaralarında üç yüz sene eğleştiler...» şeklinde olur. Katâde'-nin ifâdesine göre, Muttarif İbn Abdullah da böyle demiştir. Ancak Katâde'nin öne sürdüğü bu kanâatın üzerinde durmak gerekir. Çünkü kitâb ehlinin yanında bulunan kaynaklarda onların üç yüz sene kaldıkları belirtilmektedir, üç yüz dokuz sene değil. Onlar güneş senesiyle hesâblarını yapıyorlardı. Eğer Allah'ın bu ifâdesi, onların sözlerinin hikâyesi şeklinde olsaydı; Allah Teâlâ «Buna dokuz daha kattılar.» buyurmazdı. Âyetin zâhirinden anlaşılıyor ki; bu ifâde, onların sözünün hikâyesi değil, Allah'ın bizleri haberdâr kılması şeklindedir. İbn Cerîr merhûmun tercîh ettiği görüş de budur. Katâde'nin Abdullah İbn Mes'-ûd'dan naklettiği kırâetin râvî zincirinde kopukluk vardır. Ayrıca bu kırâet, Cumhûr'un kırâetine nisbetle şâzdır. Binâenaleyh huccet olarak alınamaz. Allah en iyisini bilendir.

«O ne güzel görendir, O ne güzel işitendir.» Onları görür ve söylediklerini işitir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bu ifâde medhte mubâlağa anlamına gelir ve ne güzel gören, ne güzel işitendir, anlamını ifâde eder. Bu takdîrde sözün te'vîli şöyle olur : Allah'ın her varlığa gösterdiği hiç bir şey ve buyurduğu hiç bir söz kendisinden gizli kalmaz. İbn Cerîr Taberî sonra da Katâde'den şu izâhı nakleder : Allah'tan daha iyi gören ve daha iyi duyan hiç kimse yoktur. İbn Zeyd ise der ki : Allah onların amellerini görür, duyan ve gören olarak onların söylediklerini işitir.

«Bunların O'ndan başka yardımcısı yoktur. O, hiç kimseyi hükmüne ortak yapmaz.» Her şeyi yaratan O yüce Allah'tır. O'nun hükmünün ta'kîpçisi yoktur. Vezîri yoktur. Nâsırı yoktur. Şerîki yoktur. Müşîri yoktur. O, yüce ve münezzehtir.

İZÂHI

Üçüncü Mes'ele : «Buna dokuz (yıl) daha kattılar.» âyetiyle ilgi-

lidir. Burada şöyle bir soru sorulabilir : Niçin 309 yıl denmemiştir de 300 + 9 yıl denmiştir? Bunun ne faydası olabilir? Buna cevaben deriz ki : Bazı âlimler Ashâb-ı Kehf'in, mağaralarında kalma süresi güneş yılıyla üç yüz, ay yılıyla ise üç yüz dokuz yıldır, demişlerdir. Fakat bu görüşü kabul etmek zordur. Çünkü hesâbla doğrulanamayabilir. Şöyle bir cevab da verilebilir : Uyanmalarına yakın bir zamana kadar üç yüz yıl uyumuşlar ve bundan sonra uyumalarını gerektiren sebep, dokuz yıl daha kalmalarını gerektirmiş olabilir. Bundan sonra : «Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir, de.» buyurmuştur. Yani Allah (c.c.) bu müddetin ne kadar olduğunu o konuda tartışanlardan daha iyi bilir. Yüce Allah daha iyi bilir; çünkü yer ve göklerin yaratıcısı, kâinâtın yöneticisi O'dur. Böyle olduğuna göre yer ve göklerin sırlarını bilen şüphesiz bu olayı da bilir. Bundan sonra «O, ne güzel görendir. O, ne güzel işitendir!» buyurmaktadır ki bu ifâde taaccüb için kullanılır. Daha önce Bakara sûresinde Biz bu konu üzerinde yeterince durmuş bulunuyoruz.

«Bunların, O'ndan başka hiç bir yardımcısı yoktur.» Bu âyet birkaç şekilde anlaşılmaya elverişlidir :

1) Ashâb-ı Kehf'in Allah'tan başka bir dostu yoktur. Çünkü bu uzun uykuda onları O korumuştur.

2) Bu kimselerin mağarada kalma süresi hakkında ihtilâfa düşenlerin O'ndan başka bir yardımcısı yoktur. O'nların işlerini üstlenen ve yöneten O'dur. Bu insanlar bu durumda olduklarına göre, bu olayı O'nun bildirmesi olmadan nasıl bilebilirler?

3) Bu konuda birtakım insanlar Allah'ın beyân buyurduğunun aksine görüşler ileri sürerek O'nun cezâsına müstehak olmuşlardır. İşte Yüce Allah bu insanlar üzerine azâbının gelmesine mâni olacak hiç bir yardımcıları olmadığını beyân buyurmaktadır. Bundan sonra «O, hiç kimseyi hükmüne ortak yapmaz.» buyurmuştur. Yani Cenâb-ı Allah onların şu kadar sene orada kalacaklarına hükmettiğine göre, hiç kimse bunun tersine bir söz söyleme hakkına sâhip değildir, demektir. Esâsen genel bir kuraldır : İki kimse ortak olurlarsa her birinin ortağına karşı çıkması çok sık vâki olur ve bu hal her ikisinin de işleri istediği gibi yürütmesine mâni olur. Bunu bir öz olarak Yüce Allah «Oralarda Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, bozulurlardı.» (Enbiyâ, 22) diye ifâde etmiş, ortaklığı zâtından kaldırmış; «O, hiç kimseyi hükmünde ortak yapmaz.» buyurmuştur. İbn Âmir, (ولا يشرك) kısmını daha önce geçen iki hitâba bağlayarak (ولا تشرك) diye nehy-i hazır şeklinde okumuştur. Buna göre mânâ şöyle olmaktadır : Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında kimseye soru sorma, O'nun hükmü ve açıkla-

masıyla yetin, bu olay hakkında bilgi isteme konusunda kimseyi O'na ortak etme. Diğer kırâet imâmları ise «Allah Teâlâ kimseyi hükmünde ortak kılmaz.» anlamına gelecek şekilde okumuşlardır.

Dördüncü Mes'ele : Âlimler Ashâb-ı Kehf'in zamanı ve yeri üzerinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların yaşadığı zaman hakkında birkaç görüş vardır. Bazıları bu olayın Mûsâ (a.s.) dan önce geçtiğini, Hz. Mûsâ (a.s.) nın Tevrât'ta bunları zikrettiğini ve buna dayanarak Yahûdîlerin bunu sorduğunu ileri sürmüşlerdir. Kimilerine göre; Ashâb-ı Kehf, mağaraya Hz. Îsâ (a.s.) dan önce girmiş, ve Hz. Îsâ (a.s.) onlardan bahsetmiştir. Sonra Ashâb-ı Kehf, Hz. Îsâ (as..) ile Hz. Muhammed (s.a.) in zamanı arasında uyanmışlardır. Kaffâl'ın Muhammed İbn İshâk'tan naklen anlattığı görüşe göre ise mağaraya Îsâ (a.s.) dan sonra girmişlerdir. Bazı kimseler de Ashâb-ı Kehf'in ölmediğini, kıyâmete kadar da ölmeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu mağaranın yerine gelince bu konuda Kaffâl, Muhammed İbn Mûsâ el-Harezmî'den şöyle bir olay nakleder : Vâsık, Harezmî'yi Ashâb-ı Kehf'in durumunu öğrenmek üzere Bizans'a göndermişti. Harezmî, Bizans'ta neler yaptıklarını şöyle anlatıyor : Bizans kralı bizi birkaç kişi ile mağaranın bulunduğu söylenen yere gönderdi. Orada görevli kişi, beni içeriye girmekten vazgeçirmeye çalıştı ise de ben içeriye girdim ve adamların göğüslerindeki kılları gördüm. Anladım ki, bu bir hîledir, bu cesedleri çürümemesi için ilâçlamış, dondurmuşlar. Kaffâl, konunun bundan sonrasını şöyle anlatıyor : Bize göre burası Ashâb-ı Kehf'in mağarası mıdır, değil midir yoksa başka bir yer midir bilinmez. Allah (c.c.) ın haber verdiği bir konuya kesinlikle inanmak îcâb eder. Bizans'lıların buranın Ashâb-ı Kehf'in mağarası olduğu şeklindeki sözüne ise güvenilmez ve itibâr olunmaz. Keşşâf'ta ise Muâviye'nin Bizans'a yaptığı bir seferde bu mağarayı gördüğü ve; açılsaydı da görseydik keşke, dediği, İbn Abbâs (r.a.) ın ise buna : Allah (c.c.) senden daha hayırlı olanını onları görmekten men'etmiş ve «Sen onları görseydin, onlardan kaçar ve korkardın.» buyurmuştur ,diye cevab verdiği, Muâviye'nin ise onları görmekten vazgeçmem diye ısrâr ettiği, bir ekip gönderip gidin, araştırın dediği; bu ekip mağaraya girdiği zaman ise Allah (c.c.) ın üzerlerine bir rüzgâr göndererek onları yaktığı anlatılmaktadır. Biz diyoruz ki : Bu zaman ve yeri bilme konusunda aklın yapacağı bir şey yoktur. Bunlara dâir bilgi ancak nasslardan elde edilebilir. Nassda da böyle bir bilgi olmadığına göre bunu bilmek imkânsızdır.

Beşinci Mes'ele : Kıyâmet ve öldükten sonra dirilmenin isbâtı üç esâsa dayanıyor :

1) Allah (c.c.) mümkün olan her şeye kâdirdir.

2) O, küllî ve cüz'î her şeyi bilir.

3) Bazan olabilen bir şey diğer zamanlarda da olabilir. Bu üç esâs sâbit olduğuna göre kıyâmet ve haşr'ın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şey Ashâb-ı Kehf'in uykusu için de geçerlidir. Yüce Allah her şeyi bilen ve her şeye kâdir olduğuna göre, insan bir gün boyunca ölmeden uykuda kalabiliyorsa üç yüz sene ölmeden uyuması da mümkündür. Âlemlerin ilâhı Allah (c.c.), onu her türlü âfetten korur. Filczoflar da bu olayı şöyle açıklamaya çalışırlar : Bu varlık ve bozulma dünyasının heyûlâsında az sayıda garip hallerin meydana gelmesini gerektirecek birtakım acâib gök olaylarının meydana gelmesi mümkündür. Biz diyoruz ki : Peş peşe gelen bu üç sûrenin her biri bu dünyada meydana gelmiş olan olağanüstü bir olay içermektedir. Meselâ Kehf sûresi bir topluluğun üç yüz seneden fazla bir zaman uykuda kaldığını, Meryem sûresi babasız bir çocuğun meydana geldiğini, İsrâ sûresi ise Hz. Muhammed (s.a.) in bedeninin bir gecede Mekke'den Şam'a götürüldüğünü zikrediyor. Bunların tümü de olağandışı hallerdir. Peşpeşe gelen bu üç sûrede geçen bu nevi olayların her birinin olabileceğini açıklamanın en güvenli yolu bizim ta'kîb ettiğimiz yoldur. Ebû Ali İbn Sînâ, eş-Şifâ adlı eserinin «Bâbu'z-Zaman» kısmında Aristo'nun, onların dininde ilâh olarak kabul edilen bazılarının Ashâb-ı Kehf olayına benzer bir olay yaşadıklarını söylediğini de zikretmektedir. İbn Sînâ bu görüşü zikrettikten sonra : Tarih, bu kimselerin Ashâb-ı Kehf'ten önce yaşadıklarını gösteriyor, demektedir ki bu da Ashâb-ı Kehf'in bu durumlarının mümkînâtlar olduğuna delâlet eder. (Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 112-114)

Üç yüz güneş yılı, ay yılına çevrilmek istendiğinde bunun üç yüz dokuz ay yılına tekâbül ettiği görülür. Bizi âyetin bahis mevzûu ettiği kıssanın tafsîlâtı alâkadâr etmiyor. Yaklaşık olarak güneş yılı ile ay yılı arasındaki fark ilmî bakımından her otuz senede şöyledir :

$$19 \times 11 + 11 \times 10 + 7{,}5 = 326{,}6 \text{ gün}$$

Buna göre 300 güneş yılı yaklaşık olarak $326{,}5 \times 10 = 3265$ gün ay yılından farklı olur ki bu da 9 seneye tekâbül eder, yani üç yüz senede dokuz sene, güneş yılı ile ay yılı arasında fark vardır. Müddetin açıklanışı konusunda Kur'ân-ı Kerîm herhangi bir şey demiyor sâdece : «Onların ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir.» (Kehf, 26) buyuruyor.

Yâsîn sûresinin otuz sekizinci âyetinde : «Güneş de kendi karargâhında yürür.» denirken gökyüzündeki hareket kasdolunmaktadır. Yahud da güneş sistemimizin diğer üyeleri ile birlikte galaksi boyunca

yaptığı hareket kasdolunmuş olabilir. Bilindiği gibi dünyamız güneşin çevresinde döndüğü gibi, güneş de bütün sistemin üyeleri ile birlikte galaksi içerisinde belli bir yörünge üzerinde hareket eder.

Dünyanın kendi ekseni etrafında 24 saatta bir dönmesiyle gece ve gündüz olayı meydana gelir. Dünyanın güneş etrafında yılda bir kere 960 milyon kilometrelik yörünge boyunca yaptığı dönüş 365 günde tamâmlanır. Dünyamızın güneş etrafındaki yörüngesi, tâm bir yuvarlak biçiminde değil elips şeklindedir. Dünyamızla güneş arasındaki mesâfe 146,6 milyon kilometre iken senede 4,991 bin kilometrelik bir farklılık yapar. Kış ayları boyunca Kuzey Yarım Küresi güneşe dünyanın en yakın kısmı olur. Ancak güneş ışınları tâm bir eğimle yeryüzüne inmediği için bu bölgeler soğuk olur. Güneş, güneş sistemiyle birlikte saniyede 12 millik bir hızla galaksi içerisinde hareket eder. Kezâ galaksimiz de, güneş ve öteki üyelerle birlikte kendi ekseni etrafında döner ki, bu dönüş yaratılışından günümüze kadar yirmiyi aşmış değildir. Şu halde galaksinin bir günü, yeryüzünün 200 milyon senesine tekâbül etmektedir. (Dr. Muhammed Cemaleddin Fendi, ALLAH ve KÂİNÂT, 297-299)

——— oOo ———

وَاتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾
وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ
تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

27 — Rabbının kitabından sana vahyolunanı oku. Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.

28 — Sabah akşam Rablarının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma. Bizi anmasını unutturduğumuz, hevâ ve hevesine uymuş, haddi aşmış kimselere itaat etme.

Allah Teâlâ, yüce Rasûlü'ne; Azîz kitabını okumasını ve insanla-

ra teblîğ etmesini emrediyor. «Onun sözlerini değiştirebilecek yoktur.» buyuruyor. Onun sözlerini değiştirecek, tahrîf edecek, başka maksada yönlendirecek hiç bir kimse yoktur.

«O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.» İbn Cerîr Taberî der ki : Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Ey Muhammed, şâyet sen, sana vahyolunan Rabbının kitabındaki hükümleri okumazsan, Allah'tan başka senin sığınabileceğin bir yer yoktur. Nitekim Mâide sûresinde de şöyle buyurmakta idi : «Ey Peygamber; Rabbından sana indirileni teblîğ et. Eğer yapmazsan; O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah; seni insanlardan korur.» (Mâide, 67) Kasas sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «Sana Kur'ân'ı indirmiş olan seni tekrâr bir dönüşe hazırlayacaktır.» (Kasas, 85) Yani O, sana emrettiği risâleti teblîğ konusunda, soru soracaktır. «Sabah akşam Rablarının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» Allah'ı zikreden, tekbîr getiren, hamd ve tesbîh ederek sabah akşam Allah'a niyâzda bulunan Allah kullarıyla beraber otur. Bu kullar ister fakîr olsunlar ister zengin, ister güçlü olsunlar ister zayıf. Denildiğine göre; bu âyet Kureyş'in eşrâfı hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki; onlar, Hz. Peygamberin yalnızca kendileriyle oturmasını ve Bilâl, Ammâr, Suheyb, Habbâb, İbn Mes'ûd gibi güçsüz ve zayıf kişilerle oturmamasını istemişlerdi. Güçlüler ve güçsüzlerin kendi durumlarına göre ayrı ayrı yerlerde oturmalarını taleb etmişlerdi. İşte Cenâb-ı Allah Hz. Peygamberi bundan nehyederek : «Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma.» buyurmuştur. Peygamberine, sabrederek o kişilerle oturmasını emreden Cenâb-ı Allah, «Sabah akşam Rablarının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» buyurmuştur.

Müslim Sahîh'inde der ki : Bize Ebu Bekr İbn Ebu Şeybe... Sa'd İbn Ebu Vakkâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş : Biz, altı kişi Hz. Peygamberin yanındaydık. Müşrikler Rasûlullah'a dediler ki : Şu yanındakileri kov. Onlar, bizim yanımızda oturma cür'etini göstermesinler. Sa'd İbn Ebu Vakkâs diyor ki : Ben ve İbn Mes'ûd ile Hüzeyl kabîlesinden bir adam, Habeş'li Bilâl orada bulunuyordu. Ayrıca adını unutmuş olduğum iki kişi de oradaydı. Rasûlullah (s.a.) ın gönlünde bu konuda Allah'ın dilediğince bazı şeyler oldu. Hz. Peygamber kendi başına kaldığında, Allah Azze ve Celle «Sabah akşam Rablarına, rızâsını dileyerek duâ edenleri kovma.» (En'âm, 52) âyetini inzâl buyurdu. Bu hadîsi Buhârî nakletmemiştir. Yalnızca Müslim zikretmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Cafer... Ebu Teyyâh'dan nakletti ki; o, ben Ebu Ca'd'ın Ebu Ümâme'den şöyle bir hadîs

nakletiğini duydum, demiş : Rasûlullah (s.a.) kıssa anlatan birine rastlamış. Onu tutmuş ve şöyle demiş : Anlat, sabahtan gün batıncaya kadar böyle bir mecliste oturmam, benim için dört köle âzâd etmekten daha sevimlidir. İmâm Ahmed ayrıca der ki : Bize Hâşim, Abdülmelik İbn Meysere'den nakletti ki; o, ben Kerdûs İbn Kays'ın şöyle dediğini duydum, demiştir : (Kerdûs Kûfe'de umûmî olarak kıssa anlatan kişiydi.) Bana Bedir'e katılmış kişilerden birisi haber verdi ki; o, Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini duymuş : Benim böyle bir mecliste oturmam dört köle âzâd etmekten benim için daha sevimlidir. Şu'be der ki : Hangi meclis? dediğimde; onun kıssa anlatıcı olduğunu söyledi.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Müsned'inde der ki : Bize Muhammed... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Sabah namazı vakti güneşin doğuşunda Allah'ı zikreden bir topluluğun yanında oturmak, benim için üzerine güneş doğan her şeyden daha çok sevimlidir. İkindi namazından güneş batıncaya kadar Allah'ı zikretmek, benim için İsmâîl Aleyhisselâm'ın çocuklarından olmak üzere sekiz köle âzâd etmekten daha hayırlıdır. Onlardan her birinin diyeti, on iki bin dirhem idi. Onların diyeti bize yeter. Biz Enes'in meclisinde oturduğumuz senede bu diyet doksan altı bine ulaşmıştı. Burada bazı râvîler; İsmâîl Aleyhisselâm'ın soyundan dört köle, diye kaydetmişlerdir. Allah'a andolsun ki Hz. Peygamber, sekiz köle diye söylemiş ve her birinin diyetinin on iki bin dirhem olduğunu belirtmiştir.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Ehvâz'lı Ahmed İbn İshâk... Kûfe'li Ebu Müslim Ağarr'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.), Kehf sûresini okuyan bir adama rastlamış. Adam Hz. Peygamberi görünce susmuş. Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki : İşte beraber sabretmekle emrolunduğum meclis, bu meclistir. Ebu Ahmed de Amr İbn Sâbit kanalıyla, Ağarr'dan mürsel olarak bu haberi nakleder. Aynı haberi Yahyâ İbn Muallâ... Ebu Müslim Ağarr kanalıyla Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd'den naklederler. Bunların belirttiğine göre; Rasûlullah, Hıcr veya Kehf sûresini okuyan bir adama rastlamış, peygamber yanına gelince adam susmuş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.); sabretmekle emrolunduğum meclis, işte bu meclistir, demiş.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Muhammed İbn Bekr... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın rızâsından başka bir şeyi gözetmek ve beklemeksizin Allah'ı zikreden bir topluluğu gördüğünde, göklerden bir münâdî şöyle seslenir : Kalkın, hepiniz bağışlandınız. Kötülükleriniz iyiliklere çevrildi. Bu hadîsin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel merhûm yalnız kalmıştır.

Taberânî der ki : Bize İsmâîl İbn Hasan... Sehl İbn Huneyf'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Rasûlullah (s.a.) evlerinden birinde bulunduğu sırada «Sabah akşam Rablarının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» âyeti nâzil olunca; evinden çıkmış ve bu yalvaran topluluğu aramaya koyulmuştur. Bu esnâda bir tek elbisesi olan başı açık, derisi kuru bir topluluğa rastladı ki bunlar Allah'ı zikrediyorlardı. Onları görünce beraber oturdu ve; hamdolsun o Allah'a ki ümetimden de benim kendileriyle birlikte sabretmemi emir buyurduğu kullar yaratmıştır, dedi. Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Abdurrahmân, Ebu Bekr İbn Ebu Dâvûd'un rivâyetine göre sahâbelerdendir. Babası Sahâbe'nin önde gelen isimlerindendi.

«Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma.» İbn Abbâs der ki : Onların yerine servet ve soylu kişileri aramak üzere gözünü onların üzerinden kaldırma.

«Bizi anmasını unutturduğumuz hevâ ve hevesine uymuş, haddi aşmış kimselere itâat etme.» Dünya ile hemdem olması, kendisini dinden alıkoyan ve Rabbına ibâdet etmesini önleyen gâfillerle olma. Çünkü onların amelleri ve fiilleri hep sefâhettir, tefrîttir ve boşa harcanan emektir. Ne onlara itâat eden ol, ne de onların yolunu seven. Onlara gıbta da etme. Allah Teâlâ'nın Tahâ sûresinde buyurduğu gibi : «Kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak bol bol geçimlik verdiğimiz kimselere sakın göz dikme. Rabbının rızkı daha iyi ve daha devâmlıdır.» (Tâhâ, 131).

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ ۖ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

29 — De ki : Gerçek Rabbınızdandır. İsteyen inansın, isteyen inkâr etsin. Şüphesiz ki zâlimler için, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır. Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O, ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.

Zâlimler İçin Hazırlanan Ateş

Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed Aleyhisselâm'a hitâben buyuruyor ki : Ey Muhammed, insanlara; size Rabbınızdan getirmiş olduğum

şu kitâb kuşku ve şüphe olmayan hakkın kendisidir, de. İsteyen inansın, isteyen inkâr etsin. Bu da tehdîd ve şiddetli azâb va'didir. «Şüphesiz ki zâlimler için çepeçevre duvarları kendilerini kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır.» Allah'ı, Rasûlünü ve kitabını inkâr edenler için.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ... Ebu Said el-Hudrî'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cehennemin dört duvarı vardır. Her duvarın arasındaki mesâfe kırk yıl gibidir. Tirmizî bu hadîsi, cehennemin anlatılması bahsinde tahrîc eder. İbn Cerîr Taberî ise tefsîrinde Derrâc kanalıyla bu hadisi nakleder. İbn Cüreyc der ki : İbn Abbâs; bu âyetteki (سرادقها) ifâdesinin, ateşten duvar anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Cerîr Taberî der ki : Bana Hüseyn İbn Nasr ve Abbâs İbn Muhammed... Ya'lâ İbn Ümeyye'den naklettiler ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Deniz, cehennemin kendisidir. Hz. Peygambere bu nasıl olur? denilince; o, bu âyeti veya bu âyetten «Zâlimler için duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır.» kısmını okudu. Sonra dedi ki : Allah'a andolsun ki ben, oraya ebediyyen (veya yaşadığım sürece) girmeyeceğim. Ondan bir damla bile bana isâbet etmeyecektir.

«Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.» İbn Abbâs der ki : Bu âyetteki (المهل) kelimesi, Zeytin yağı gibi ağır bir su anlamına gelir. Mücâhid ise: bu kelimenin, kan ve irin demek olduğunu söyler. İkrime de onun, sıcaklığı son bulmuş şey olduğunu belirtir. Başkaları da bu kelimenin, eritilmiş her şey demek olduğunu söylerler. Katâde der ki : İbn Mes'ûd, Uhdûd'da altundan bir parça eritti. Altun sıvı haline gelip köpüklenince, dedi ki: işte bu, âyette geçen (المهل) kelimesine çok benzeyen bir şeydir. Dahhâk der ki : Cehennemin suyu simsiyahtır. Cehennem simsiyahtır. Cehennemlikler simsiyahtırlar. Bu sözlerden hiç biri diğerini nakzetmez. Çünkü âyette geçen (المهل) kelimesi, bahsedilen kötü vasıfların hepsini içine alan bir kelimedir; siyah, pis kokan, ağır ve sıcak anlamına gelir. Bunun için Allah Teâlâ, «yüzleri kavuran» buyuruyor. Yâni onun sıcağından yüzler kavrulur. Kâfir onu içmek isteyip de, ağzına doğru yaklaştırırsa, yüzleri kavrulur ve yüzünün derileri soyulur. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel yukarıda geçen isnâd ile Ebu Said el-Hudrî'den naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a.) ın; «Erimiş maden gibi» kavli hakkında şöyle buyurduğunu belirtir : Zeytin yağının kiri gibi. Onu ağzına yaklaştırdığında yüzünün tüyleri içine dökülür. Tirmizî ve Câmi'inde, Reşdîn İbn Saîd kanalıyla Derrâc'tan;

cehennemin vasıfları bahsinde bu hadîsi rivâyet eder, sonra şöyle der : Biz bu hadîsi, yalnız Reşdîn kanalından biliyoruz. Ancak bu zât, hadîs ezberi bakımından hakkında konuşulmuş birisidir. İmâm Ahmed de Hasan kanalıyla Derrâc'tan aynı hadîsi rivâyet eder. Allah en iyisini bilendir. Abdullah İbn Mübârek ve Bakıyye İbn Velîd, Safvân İbn Amr kanalıyla... Ebu Ümâme'den rivâyet ederler ki; Rasûlullah (s.a.) : «Ardından da cehennem. Orada irinli sudan içilecektir.» (İbrâhîm, 16) kavli hakkında şöyle buyurmuş : Ona yaklaştırılır, o içmek istemez. Fakat ağzına götürdüğünde su yüzünü kavurur. Başının saçları içine dökülür. Onu içtiği zaman ise bağırsakları paramparça olur. Bunun için Hak Teâlâ «Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.» buyurmuştur.

Saîd İbn Cübeyr der ki : Cehennem ehli acıkınca yemek isterler, feryâd ederler. Onlara zakkûm ağacı verilir. Ondan yeyince yüzlerinin derileri soyulur. Öyle ki bir kişi, onların yanlarından geçecek olsa onları tanır. Çünkü yüzlerinin derisini tanır. Sonra onlara susuzluk verilir de su isterler. Feryâd ederler, o zaman kendilerine erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su verilir. Bu, sıcaklığı sona ermiş olan bir sudur. Ağızlarına yaklaştırdıklarında onun sıcağından yüzlerinin eti kavrulur ve derileri soyulup içine düşer. İşte bunun için Allah Teâlâ o içeceği anlattıktan sonra «O ne kötü içecek.» buyuruyor. Nitekim başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimsenin durumu gibi.» (Muhammed, 15) Ğâşiye sûresinde ise şöyle buyurulur : «Yakıcı ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan içirilirler.» (Ğâşiye, 5) Rahmân sûresinde ise şöyle buyurulur : «Onlar cehennem ateşiyle kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahmân, 44).

«Ve ne kötü duraktır.» Cehennem konak olarak, oturulacak, toplanılacak ve komşuluk edilecek yer olarak ne kadar kötüdür. Nitekim Furkân sûresinde ise, «O ne kötü bir karargâh ve konaktır.» (Furkân, 66) buyrulmaktadır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ
وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

30 — Doğrusu îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; muhakkak ki Biz iyi hareket edenlerin ecrini zâyi' etmeyiz.

31 — İşte onlara, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bilezikler takınırlar, ince ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerine otururlar. O ne güzel mükâfât ve ne güzel duraktır.

Sâlih Amel İşleyenler

Allah Teâlâ uğursuzların durumunu anlattıktan sonra, mutlulaın durumunu övmeye başlıyor. O bahtlı kişiler ki Allah'a inanmışlar, peygamberlerin Allah'tan getirdiklerini doğrulamışlar ve peygamberlerinin kendilerine emrettikleri sâlih amelleri işlemişlerdir. İşte onlara «Adn cennetleri vardır.» Adn kelimesi, ikâmet anlamınadır. «Altlarından ırmaklar akan» odalarının, evlerinin altından ırmaklar akan cennet. Nitekim Firavun da şöyle demişti : «İşte şu ırmaklar da benim altımdan akıyor.» (Zuhrûf, 51). Orada altın bilezikler takınırlar. Bir başka yerde ise şöyle buyrulmaktadır : «Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir.» (Fâtır, 33) Burada ise konuyu biraz daha geniş olarak anlatıp «İnce ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek tahtları üzerine otururlar.» buyuruyor. Âyette geçen (سندس) kelimesi ince, rahat giyeceklerdir. Gömlek ve buna benzer giyecekler gibi. Yine âyette geçen (استبرق) kelimesi ise, ipeklinin kalın dokunmuş olanıdır. «Tahtları üzerine otururlar.» Burada oturmak anlamına gelen (الاتكاء) kelimesinin; uzanma veyahut bağdaş kurma olduğu söylenmiştir. Nitekim buradaki maksada en uygun olan da bu anlamdır. Sahîh hadîste de şöyle buyrulur : Bana gelince, ben uzanmış olarak yemek yemem. Ancak bu konuda iki farklı kanâat bulunmaktadır. (الأرائك) kelimesi ise (اريكة) kelimesinin çoğuludur ve bu kelime, günümüzde insanların paşahana diye tanıdıkları taht ve sedir anlamına gelir. Allah en iyisini bilendir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer'in Katâde'den naklettiğine göre; bu âyetteki (الأرائك) kelimesi, gelin otağı anlamına gelir. Ma'mer ve başkaları da derler ki : Gelin döşeğindeki sedirler, demektir.

«O ne güzel mükâfât ve ne güzel duraktır.» Cennet onların amellerine karşılık ne güzel bir sevâb ve ne güzel bir duraktır. Oturup dinlenecek ve kalınacak makâmdır. Nitekim cehennem hakkında da;

«o, ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.» denilmişti. Furkân sûresinde ise; «o, ne kötü bir karargâh ve duraktır.» denilerek aralarında karşılaştırma yapılmıştı. Sonra Allah Teâlâ, mü'minlerin vasıflarını zikrederek şöyle buyurmuştu : «İşte onlar, sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleriyle mükâfâtlandırılırlar. Orada esenlik ve dirlik dilekleriyle karşılanırlar. Orada ebediyyen kalırlar. Orası ne güzel bir yer ve ne güzel bir duraktır.» (Furkân, 75-76)

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنقَلَبًا ﴿٣٦﴾

32 — Onlara iki adamı örnek ver ki; birisine iki üzüm bağı verip çevresini hurmalıklarla çevirmiş ve aralarında ekinler bitirmiştik.

33 — Her iki bahçe de ürünlerini vermişler ve hiç bir şeyi eksik bırakmamışlardı. İkisinin arasından bir de ırmak akıtmıştık.

34 — Başkaca onun meyvesi de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken : Ben malca senden zengin, nüfûzca da senden üstünüm, derdi.

35 — O, nefsine böylece zulmederek bahçesine girerken dedi ki : Bu bahçenin batacağını hiç sanmam.

36 — Kıyâmetin kopacağını da tahmîn etmiyorum. Eğer Rabbıma döndürülürsem andolsun ki, bundan daha iyisini bulurum.

İki Adam Örneği

Allah Teâlâ müslümanlardan düşkün ve zavallı kişilerle oturmayı kibirlerine yediremeyen müşrikleri anlattıktan ve onların mallarıy-

la, yerleriyle iftihâr ettiklerini zikrettikten sonra, kendilerine iki insan örneğini misâl olarak zikrediyor. Bu iki adamdan «Birisine iki üzüm bağı verip çevresini hurmalıklarla çevirmiş ve aralarında ekinler bitirmiştik.» Etrâfı hurmalıklarla çevrili, üzüm bağının sâhibiydi. Aralarında da ekinler vardı. Her türlü meyveli ağaç ve ekin geniş ve bolca yayılmıştı. «Her iki bahçe de ürünlerini vermişler ve hiç bir şeyi eksik bırakmamışlardı. İkisinin arasında bir de ırmak akıtmıştık.» Her iki bahçeye de ırmaktan arklar geliyordu.

«Başkaca onun meyvesi de vardı.» Buradaki (الثمرة) kelimesi ile, malın kasdedildiği söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'den rivâyet edilen görüştür. Bazıları da bunun meyveler anlamına geldiğini söylemişlerdir ki bu, buraya daha uygundur. Bu görüşü (وكان له ثمر) şeklinde okuyan kırâat imâmlarının okuyuşu da te'yîd etmektedir. Başkaları da (ثمر) şeklinde okumuşlardır.

Bu iki bahçenin sâhibi «Arkadaşıyla konuşurken : Ben malca senden zengin, nüfûzca da senden üstünüm, derdi.» Birbirleriyle tartışır, konuşur ve karşılıklı övünerek kendisinin daha çok hizmetkârları ve çocuğu olduğunu söylerdi. Katâde der ki : Allah'a andolsun ki, bütün bunlar yani malın çokluğu akrabânın gücü, fâcir kimsenin kuruntularından ibâret olan şeylerdir.

«O nefsine böylece zulmederek bahçesine girerken dedi ki : Bu bahçenin batacağını hiç sanmam.» O küfrü, isyânı, tekebbürü, azgınlığı, inkârı ve âhireti kabul etmeyişi sebebiyle kendi durumuyla gurûrlanmış ve gördüğü ekin, meyve, ağaç ve bunun etrâfını saran ırmakların ve fidanların yok olmayacağını, tükenmeyeceğini, bir daha ortadan kalkmayacağını zannederek : «Bu bahçenin batacağını hiç sanmam.» dedi. Bu, onun aklının azlığından, Allah'a inancının zayıflığından, dünya hayatına ve onun zînetine tutkunluğundan, âhireti inkârından kaynaklanıyordu. Bu sebeple devâm ederek : «Kıyâmetin kopacağını da tahmîn etmiyorum.» demişti. Yani kıyâmetin kopması da olur şey değildir. «Eğer Rabbıma döndürülürsem andolsun ki, bundan daha iyisini bulurum.» Şâyet bir dönüş varsa ve bu dönüşte netîce Allah'a varmaksa, benim oradaki durumum buradan daha güzel olacaktır elbette. Çünkü ben, Rabbım katında şanslı bir insanım. Eğer bende bir değer olmasaydı, Allah bunlardan hiç birini bana verir miydi? Bir başka âyette şöyle buyrulduğu gibi : «Eğer ben, Rabbıma döndürülürsem, muhakkak ki benim için O'nun katında olan daha güzeldir.» (Fussilet, 50). Bir başka âyette de şöyle buyrulur : «Âyetlerimize küfredip de; muhakkak bana mal ve evlâd verilecektir, diyeni gördün mü?» (Meryem, 77). Yani âhiret yurdunda bana daha güzeli

verilecektir. Allah'a karşı kendinde bir güç olduğunu sanmaktadır. Bilindiği gibi, zikredilen âyetin nüzûl sebebi Âs İbn Vâil'dir. İnşâallah yeri geldiğinde bu konu açıklanacaktır. Güven ve itimâdımız Allah'adır.

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَّٰكِنَّا۠ هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِن تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّن جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾

37 — Arkadaşı ona cevab vererek dedi ki : Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratıp sonunda da seni insan kılığına koyanı mı inkâr ediyorsun?

38 — İşte O, benim Rabbım olan Allah'tır ve ben, kimseyi Rabbıma ortak koşmam.

39 — Bahçene girdiğin zaman her ne kadar mal ve nüfûz bakımından beni kendinden daha az buluyorsan da; mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen lâzım değil miydi?

40 — Rabbım bana senin bahçenden daha iyisini verebilir ve seninkinin üzerine gökten bir felâket gönderir de kaypak bir toprak haline getirebilir.

41 — Yahut suyu çekilir de bir daha bulamazsın.

Allah Teâlâ, mü'min komşusunun arkadaşına verdiği cevabı ve onun Allah'ı inkâr ve gurûrlanma sonucu düştüğü hatâya karşı kendisini azarlayıp öğüt verdiğini bildirerek şöyle buyuruyor : «Arkadaşı ona cevab vererek dedi ki : Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratıp sonunda da seni insan kılığına koyanı mı inkâr ediyorsun?» Bu ifâde, Allah'a karşı inkârın son derece utanç verici boyutlara ulaştığının ifâdesidir. Onu ilk yaratan çamurdan insan şekline girdiren, sonra onun soyunu değersiz bir sudan devâm ettiren Allah'ı inkârın ne kadar kötü bir hal olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz ölüler iken O diriltti. Sonra sizi

öldürecek, sonra tekrâr diriltecek.» (Bakara, 28) Rabbınızı nasıl inkâr edersiniz, O'nun gücü sizin üzerinizde apâşikârdır. Herkes O'nun gücünü kendi nefsinde bilir. Çünkü yaratıklardan her ferd bilir ki; O, önce yok idi sonra var edildi. Varlığı kendiliğinden olmadığı gibi, yaratıklardan herhangi birine de dayalı değildir. Çünkü diğer yaratıklar da kendisi gibidir. Öyle ise onun var edilişinden yaratıcı olan Allah'a isnâd edilmesi bilinen bir haldir. O Allah'tan başka ilâh yoktur, her şeyi yaratan O'dur. Bunun için Hak Teâlâ şöyle buyuruyor: «İşte O, benim Rabbım olan Allah'tır.» Ben senin dediğin gibi demem. Aksine Allah'ın tanrılığını ve birliğini kabul ederim ve «Ben kimseyi Rabbıma ortak koşmam.» O, eşi, benzeri, ortağı bulunmayan biricik ma'bûd olan Allah'tır.

Sonra adam şöyle dedi: «Bahçene girdiğin zaman her ne kadar mal ve nüfûz bakımından beni kendinden daha az buluyorsan da; mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen lâzım değil miydi?» Bu ifâde, onu teşvîk ve tahrîk için kullanılmıştır. Yani bahçene girdiğin zaman onu görünce hayret edip Allah'ın sana lutfettiği nimetlerden dolayı O'na hamdetmen gerekmez miydi? Senden başkasına vermemiş olduğu mal ve evlâdı sana verdiği için O'nu hamd ile zikretmen lâzım değil miydi? «Mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen gerekmez miydi?» Bunun için geçmişlerden bazıları derler ki: Bir kimsenin, hali, malı ve çocuğu birinin hoşuna giderse, o kimse; mâşâallah Allah'tan başka kuvvet yoktur, desin. İşte bu söz, bu âyet-i kerîme'den alınmıştır. Bu konuda merfû' bir hadîs de vardır. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, Müsned'inde bu hadîsi tahrîc ederek der ki: Bize Cerrâh İbn Mahled... Enes İbn Mâlik'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş: Hangi bir kula Allah eş, mal veya evlâd nimetiyle lutufda bulunur da ve o mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, derse ölümden başka her âfet ondan uzaklaştırılır. Âyetin te'vîli şöyle olmaktadır: Bahçene girdiğin zaman; mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen gerekmez miydi.» Hâfız Ebu'l-Feth el-Ezdî der ki: Râvîler arasında yer alan Îsâ İbn Avn'ın Abdülmelik İbn Zürâre kanalıyla Enes'ten naklettiği rivâyetler sahîh değildir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş: Sana cennet hazînelerinden bir hazîneyi göstereyim mi? Bu; (لا حول ولاقوة الا بالله) Allah'tan başka kuvvet yoktur, sözüdür. Bu hadisin rivâyetinde Ahmed İbn Hanbel tek kalmıştır. Sahîh bir hadîste sâbit olduğuna göre Ebu Mûsâ der ki: Rasûlullah (s.a.) kendisine şöyle demiş: Sana cennet hazînelerinden bir hazîne göstereyim mi? Bu;

(لا حول ولاقوة الا بالله) «Allah'tan başkasının güç ve kudreti yoktur.» sözüdür.

İmâm Ahmed der ki : Bana Bekr İbn Îsâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Allah'ın peygamberi bana; ey Ebu Hüreyre, sana Arş'ın altındaki cennet hazînelerinden bir hazîneyi göstereyim mi? dedi. Ben; anam babam sana kurbân olsun, göster, dedim. Rasûlullah buyurdu ki : (لاحول ولاقوة الا بالله) demendir. Râvîler arasında yer alan Ebu Belc der ki : Onun şöyle dediğini de zannediyorum : Bu takdîrde Allah Teâlâ; kulum Bana teslîm oldu, Ben de onun teslîmiyyetini kabul ettim, der. Ebu Belc der ki : Amr; ben Ebu Hüreyre'ye (لاحول ولاقوة الا بالله) mı? dedi diye sordum. O, hayır, benim söylediğim Kehf sûresindeki şu âyettir dedi ve «Mâşâallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur, demen lâzım değil miydi?» âyetini okudu.

«Rabbım bana senin bahçenden daha iyisini verebilir.» Âhirette senin bahçenden daha iyisini bana verebilir «Ve seninkinin üzerine bir felâket gönderir de kaypak bir toprak haline getirebilir.» Yok olmaz ve yıkılmaz sandığın dünyada senin bahçenin üzerine gökten bir felâket gönderir de kaypak bir toprak haline getirebilir. İbn Abbâs. Dahhâk, Katâde ve Mâlik Zührî'den naklederler ki (حسباناً من السماء) ifâdesi; gökten bir azâb, demektir. Âyetten anlaşılan ise bunun ağacı ve ekini yok eden korkunç bir yağmur olduğu mânâsına gelmesidir. Bunun için âyetin devâmında «Kaypak bir toprak haline getirebilir.» buyurulmaktadır. Killi verimsiz bir toprak haline döndürür, orada hiç bir ayak duramaz. İbn Abbâs der ki : Hiç bir bitkinin bitmediği çorak bir toprak haline getirir.

«Yahut suyu çekilir de bir daha bulamazsın.» Su yere batar yok olur. Bu, toprağın yüzüne çıkıp kaynayan gözenin zıddı bir haldir. Kaybolan su, toprağın altına doğru sızar, gider. Nitekim Mülk sûresinde Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor : «De ki suyunuz yere batarsa söyleyin size kim tertemiz bir su kaynağı getirebilir?» (Mülk, 30). Akan, arınmış, tertemiz bir suyu kim getirebilir? Burada ise Allah Teâlâ : «Yahut suyu çekilir de bir daha bulamazsın.» buyuruyor. (...)

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِۦ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَآ أَنفَقَ فِيهَا وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَٰلَيْتَنِى
لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّىٓ أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُن لَّهُۥ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾
هُنَالِكَ ٱلْوَلَٰيَةُ لِلَّهِ ٱلْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

42 — Nitekim ürünleri yok edildi. Sarfettiği emeğe içi yanarak avuçlarını oğuşturuyordu. Çardakları hep yere düşmüştü. Ve diyordu ki : Ne olaydım, Rabbıma hiç kimseyi ortak koşmasaydım.

43 — Allah'tan başka ona yardım edecek adamları da yoktu. Kendi kendini de kurtaramadı.

44 — İşte burada kudret ve hâkimiyet, yalnız hak olan Allah'ındır. Mükâfâtlandırma bakımından da hayırlı olan, netîcelendirme bakımından da hayırlı olan O'dur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Nitekim ürünleri yok edildi.» Malları ve ekinleri. Kasdedilen, bu kâfirin başına anılan âkıbetin gelmiş olmasıdır. Nitekim daha önce mü'min kişi, onun gurûrlanıp Allah'ı tanımazlıktan geldiği bahçesine gökten bir felâketin inebileceğini söyleyerek onu uyarmıştı. «Sarfettiği emeğe içi yanarak avuçlarını oğuşturuyordu.» Katâde diyor ki : Kaybolup giden mallarına içi yanmış, üzgün ve hüzün dolu olarak avuçlarını birbirine sürüyor ve oğuşturuyordu. Diyordu ki : Ne olaydım, Rabbıma hiç kimseyi ortak koşmayaydım. Allah'tan başka ona yardım edecek adamları da yoktur.» Ne akrabâsı, ne çocukları, ne de onun öğündüğü, gurûrlandığı ve üstünlük tasladığı güçlerinden hiç birisi kendisine bir fayda veremez. «Allah'tan başka ona yardım edecek adamları da yoktur. Kendi kendini de kurtaramadı. İşte burada kudret ve hâkimiyet yalnız hak olan Allah'ındır.» Kurrâ burada ihtilâf etmiştir. Kimisi bu âyetin «Kendi kendini de kurtaramadı işte burada.» kavlinde durmaktadırlar. Buna göre, Allah'ın azâbını hak ettikleri o yerde, onu kurtaracak ve koruyacak kimse yoktu, mânâsını vermekte ve «Kudret, hâkimiyet yalnız hak olan Allah'ındır.» kavlini yeni bir cümle başı olarak almaktadırlar. Bir kısmı ise «Kendi kendini de kurtaramadı.» kavlinde durmakta ve «İşte burada kudret ve hâkimiyyet yalnız hak olan Allah'ındır» kavlini yeni bir cümle başı olarak almaktadırlar. Bazıları (الولايةِ) kelimesinin okunuşunda da ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı vâv harfini üstün okuyarak (الولايةَ) şeklinde okumuşlardır ki, bu takdîrde mânâ; orada bağlanma ve dostluk Allah'a âittir, şeklinde olur. Yani mü'min, kâfir herkes orada Allah'a ve azâb geldiği zaman Allah'ın dostluğuna boyun eğmeye dönerler, demektir. Tıpkı Ğâfir sûresindeki «Onlar Bizim azâbımızı görünce dediler ki : Tek başına Allah'a îmân ettik ve O'na ortaklar saydığımız şeylerin hepsini inkâr ettik.» (Ğâfir, 84). Firavun'dan haber verirken de Allah Teâlâ şöyle buyurmak-

tadır : Firavun boğulacağı anda : İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım, dedi. Şimdi mi inandın? Daha önce baş kaldırmış ve bozgunculardan olmuştun.» (Yûnus, 90-91). Bazıları da vâv'ın kesresi ile (الولاية) şeklinde okurlar ki; burada mânâ : Hüküm, yalnız hak olan Allah'ındır, şeklindedir. Ayrıca bazıları (الحق) kelimesini velâyet kelimesinin sıfatı olarak merfû' okumuşlardır. Tıpkı Allah Teâlâ'nın şu kavlinde olduğu gibi : «Bugün hüküm Rahmân olan Hakk'ındır. O gün kâfirler için çok zorlu bir gün oldu.» (Furkân, 26) Bazıları da kelimenin sonundaki kafı kesre olarak (الحق) şeklinde okumuşlardır ve bunun Allah Azze ve Celle'nin sıfatı olduğunu belirtmişlerdir. Tıpkı şu âyet-i kerîme'de olduğu gibi «Sonra onlar, gerek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Dikkat edin, hüküm O'nundur. Ve O, hesâb görenlerin en sür'atlisidir.» (En'âm, 62). Bunun için Allah Teâlâ burada «Mükâfâtlandırmak bakımından da hayırlı olan, netîcelendirme bakımından da hayırlı olan O'dur.» buyuruyor. Allah Azze ve Celle'ye yapılan amellerin sevâbı hayır, akıbeti övülmeye değer ve doğru bir âkıbettir. Binâenaleyh o, tamâmen hayırdır.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا
تَذْرُوهُ الرِّيٰحُ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾

45 — Dünya hayatının misâlini de anlat onlara. O gökten indirdiğimiz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çörçöpe döner. Allah, her şeyin üstünde bir kudret sâhibidir.

46 — Mal ve oğullar dünya hayatının zînetidir. Ama bâkî kalacak sâlih ameller, sevâb olarak da, amel olarak da Rabbının katında daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ buyuruyor ki : Ey Muhammed, insanlara «Dünya hayatının misâlini de anlat.» Onun zevâl bulup yok olması ve yıkılması, «Gökten indirdiğimiz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bit-

kiler birbirine karışır.» Taneliler boy salar, güzel başak verir. Ağaçlar çiçek açar, aydınlık ve güzellik verir. Sonra bütün bunların ardından «Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çörçöpe döner.» Kupkuru olur. Rüzgâr onları birer birer ayırıp sağa sola saçar, savurur. «Allah her şeyin üstünde bir kudret sâhibidir.» O her iki hali de meydana getirmeye muktedirdir. Allah Teâlâ bu örneği, dünya hayatına misâl olmak üzere birçok âyette tekrârlar. Meselâ Yûnus sûresinde şöyle buyurur : «Dünya hayatı; gökten indirdiğimiz su gibidir. Onunla, insan ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkiler bol bol yetişir, yeryüzü renk renk, çeşit çeşit mahsûllerle süslenir. Ve yerin sâhibleri bütün bunlara kâdir olduklarını sandıkları sırada; geceleyin veya gündüzün emrimiz geliverir ve orayı hiç bir şey bitirmemişe çevirir. İşte Biz, âyetlerimizi düşünen insanlar için böylece uzun uzun açıklarız.» (Yûnus, 24). Zümer sûresinde ise şöyle buyurur : «Allah'ın gökten bir su indirip onu yerlere kaynaklara yerleştiren, sonra onunla türlü türlü ekinler yetiştiren olduğunu görmez misin? Sonra onları kurutur ki sen de onları sapsarı görürsün. Sonra da çörçöpe çevirir. Şüphesiz bunlarda akıl sâhipleri için öğüt vardır.» (Zümer, 21), Hadîd sûresinde ise şöyle buyurur : «Bilin ki; dünya hayatı ancak bir oyun, oyalanma, süslenme, aranızda öğünmek ve daha çok mal ve çocuk sâhibi olmak dâvâsından ibârettir. Bu; yağmurun bitirdiği, ekicilerin de hoşuna giden bir bitkiye benzer. Sonra kuru, sapsarı olduğu görülür. Sonra da o, bir çörçöp olur. Âhirette çetin azâb da vardır. Allah'ın hoşnûdluğu ve bağışlaması da vardır. Dünya hayatı ise sâdece aldatıcı bir geçinmedir.» (Hadîd, 20). Sahîh hadîste de buyrulur ki; dünya tatlıdır, yemyeşildir.

«Mal ve oğullar dünya hayatının zînetidir.» Bu âyet-i kerîme, Âl-i İmrân sûresindeki şu âyete benzemektedir : «Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altun ve gümüşten, nişânlı atlardan ve develerden ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük; insanlar için süslenip hoş göründü. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa gidilecek yerin güzeli olan Allah katındadır.» (Âl-i İmrân, 14). Teğâbün sûresinde ise şöyle buyurulur: «Doğrusu mallarınız da çocuklarınız da sizin için ancak bir imtihândır. Büyük mükâfat ise Allah katındadır.» (Teğâbün, 15). Yani Allah'a dönmek, Allah'a ibâdete yönelmek size dünya için meşgûl olmaktan ve bir şeyler toplamaktan daha hayırlıdır. Bunun için Allah Teâlâ : «Ama bâkî kalacak sâlih ameller; sevâb olarak da, amel olarak da Rabbının katında daha hayırlıdır.» buyuruyor. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Selef'ten bir başka kişi, «Bâkî kalacak sâlih ameller» ifâdesinin beş vakit namaz olduğunu söylemişlerdir. Atâ İbn

Ebu Rebâh, Saîd İbn Cübeyr ise İbn Abbâs'tan naklen «Bâkî kalacak sâlih ameller» kavlinden maksad (سبحان الله ، الحمدالله، لا اله الا الله ، الله أكبر .) lafızlarıdır derler. Mü'minlerin emiri Affân oğlu Osmân (r.a.) a «Bâkî kalacak sâlih ameller» nedir? diye sorulduğunda o; Lâ ilâhe illallah, Sübhânallah, Elhamdülillah, Allah'ü Ekber, Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh'tır, diye karşılık vermiştir. İmâm Ahmed İbn Hanbel de bu rivâyeti nakleder. Ebu Abdurahmân el-Mukri' der ki : Bize Hayve... Hz. Osmân'ın kölesi Hâris'in şöyle dediğini işittiğini haber verdi : Bir gün Hz. Osmân oturmuştu. Biz de beraberinde oturuyorduk. Müezzin geldi, Hz. Osmân, bir kapla su istedi. Zannediyorum ki; o kap üç batman alabilecek bir kabtı. Hz. Osmân abdest aldı, sonra dedi ki : Ben, Rasûlullah (s.a.) ın benim aldığım şu abdest gibi abdest aldığını gördüm. Abdest aldıktan sonra buyurdu ki : Kim benim şu abdestim gibi abdest alır, sonra kalkar ve öğle namazını kılarsa; sabahtan öğle namazına kadar onun günâhları affedilir. Sonra ikindi namazını kılarsa, öğleden ikindiye kadar işlemiş olduğu günâhlar affedilir. Sonra akşam namazını kılarsa; ikindi ile akşam arasındakiler bağışlanır. Sonra yatsı namazını kılarsa, akşamla yatsı arasındakiler bağışlanır. Sonra o, geceler ve gecesini uykuyla geçirir. Sonra kalkar, abdest alır sabah namazını kılarsa; yatsı namazıyla sabah namazının arasındaki günâhları bağışlanır. İşte iyiliklerin kötülükleri götürmesi budur. Orada bulunanlar dediler ki; iyilikler bunlar, ya «Bâkî kalacak sâlih ameller» nedir ey Osmân? Hz. Osmân dedi ki : Bu, (لا اله الا الله ، سبحان الله ، الحمدلله ، الله اكبر ، ولا حول ولاقوة الا بالله .) dır. Bu rivâyette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Mâlik, İmâre İbn Abdullah kanalıyla, Saîd İbn Müseyyeb'in «Bâkî kalacak sâlih ameller» in (سبحان الله ، الحمدلله ، لا اله الا الله ، الله اكبر ، ولا حول ولاقوة الا بالله .) olduğunu söylediğini rivâyet eder. Muhammed İbn Aclân der ki : İmâre şöyle demiş : Saîd İbn Müseyyeb bana «Bâkî kalacak sâlih ameller» i sordu. Ben, namaz ve oruçtur, dedim de, o; tutturamadın, dedi. Ben, zekât ve haccdır, dedim de, o; tutturamadın, dedi. Bunlar şu beş kelimedir : (لا اله الا الله ، سبحان الله ، الحمدلله ، الله اكبر لاحول ولاقوة الا بالله).

İbn Cüreyc der ki : Abdullah İbn Osmân bana haber verdi ki; o, Abdullah İbn Ömer'e «Bâkî kalacak sâlih ameller» i sormuş. Abdullah İbn Ömer şöyle demiş : (لا اله الا الله ، الله اكبر ، سبحان الله ، لا حول ولا قوة الا بالله) İbn Cüreyc, Atâ İbn Ebu Rebâh'ın da böyle

dediğini zikreder. Mücâhid ise «Bâkî kalacak sâlih ameller» in: (سبحان الله ، الحمدلله ، لا اله الا الله ، الله اكبر) olduğunu söylemiştir. Abdürrezzâk der ki : Bize Ma'mer Hasan ve Katâde'den «Bâkî kalacak sâlih ameller» kavli hakkında şöyle dediğini nakletti : (سبحان الله ، الحمدلله ، لا اله الا الله ، اللهاكبر) İşte bâki kalacak sâlih ameller bunlardır.

İbn Cerîr Taberî der ki : Hasan İbn Sabâh el-Bezzâr'dan yazdığım bir yazıda gördüm ki; o, Ebu Nasr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den şöyle nakletmiş : Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu : (سبحان الله ، الحمدلله ، لا اله الا الله ، الله اكبر) bâkî kalacak sâlih amellerden imiş.

İbn Cerîr Taberî der ki bana Yûnus... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet etti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Bâkî kalacak sâlih amelleri çokça tekrârlayın. Orada bulunanlar; bu da nedir ey Allah'ın Rasûlü? demişler. Rasûlullah buyurmuş ki : Bu minnettir. O da nedir ey Allah'ın Rasûlü? denildiğinde; tekbîr, tehlîl, tesbîh, elhamdülillah, velâ havle velâ kuvvete illa billah'tır. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel Derrâc kanalıyla Ebu Saîd'den aynı şekilde nakleder. Aynı husûsu belirten İbn Vehb der ki : Bana Ebu Sahr haber verdi ki; Abduliah İbn Abdurahmân'a Sâlim İbn Abdullah'ın kölesi nakletmiş ve şöyle demiş : Sâlim, beni Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'ye gönderdi ve dedi ki : Ona söyle, kabrin yanındaki köşede bana uğrasın. Çünkü ona ihtiyâcım var. Sâlim'in kölesi demiş ki : Orada buluştular ve birbirleriyle selâmlaştılar. Sonra Sâlim «Bâkî kalacak sâlih ameller» i nasıl sayıyorsun? O, bunlar; (لا اله الا الله ، سبحان الله ، الله اكبر ، لا حول ولا قوة الا بالله.) tır dedi. Sâlim ona lâ havle velâ kuvvete illa billah'ı ne zaman ekledin? deyince, o; devâmlı böyle yapıyordum, dedi. Sâlim iki veya üç kerre yine ona bunu sordu, o görüşünden ferâgat etmedi ve olduğu gibi durdu. O, tesbît edeyim mi? deyince, Sâlim; evet, tesbît et, çünkü Ebu Eyyûb el-Ansârî bana anlattı ki; Rasûlullah (s.a.) ın şöyle dediğini o bizzât duymuş : Ben, göğe götürüldüğümde İbrâhîm Aleyhisselâm bana gösterildi. İbrâhîm Aleyhisselâm Hz. Cebrâîl'e, ey Cebrâîl beraberindeki de kim? dedi. O Muhammed'dir deyince; beni ağırlayıp hoş geldin, dedi. Sonra bana dedi ki : Ümmetine emret de cennette dikecekleri ağaçları çoğaltsınlar. Çünkü oranın toprağı güzel, arâzîsi geniştir. Ben de; cennette dikilecekler nelerdir? dedim. O; (لا حول ولا قوة الا بالله.) tır, dedi.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Yezîd... Nu'mân İbn

Beşîr'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Yatsı namazından sonra biz mescidde bulunuyorduk ki, Rasûlullah (s.a.) yanımıza geldi. Gözünü göğe doğru dikti, sonra indirdi. Biz, gökte bir şeyler olduğunu sandık. Sonra buyurdu ki : Benden sonra yalan söyleyen ve zulmeden emîrler gelecektir. Kim, onların yalanını doğrular ve zulümlerini alkışlarsa; ben, ondan değilim, o da benden değildir. Kim de onların yalanını doğrulamaz ve onlara yaltakçılık etmezse; o, bendendir, ben de, ondanım. Dikkat edin; sübhanallah, elhamdülillah, lâ ilâhe illallah, Allah'ü Ekber, bunlar bâkî kalacak sâlih amellerdendir.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Afvân... Ebu Selâm kanalıyla Rasûlullahın kölelerinden birinden nakletmiş ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Peh peh beş şey mîzânda ne kadar ağır gelir. Bunlar lâ ilâhe illallah, Allah'ü Ekber, sübhânallah, elhamdülillah. Bir de vefât eden babası için hayır yapan sâlih evlâd. Peh peh beş şeye. Kim, bu beş şeye yakîn getirerek Allah'a vâsıl olursa; cennete girer : Allah'a îmân eder, âhirete inanır, cennete ve cehenneme inanır, öldükten sonra dirilmeye ve hesâba inanır.

İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Vehb... Hassân İbn Atıyye'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Şeddâd İbn Evs (r.a.) bir seferdeydi. Bir yerde konaklamıştı. Kölesine dedi ki : Bıçağı getir de onunla oynayalım. O, bunu reddetti ve dedi ki : Müslüman olduğumdan beri söylemiş olduğum şu iki sözün dışında ezip atabileceğin hiç bir söz söylemedim. Sakın onu benden alıp nakletmeyin. Sâdece size söyleyeceğim şu sözü saklayın : Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim : İnsanların altın ve gümüş biriktirdikleri zaman; siz de şu sözleri biriktiriniz : Allah'ım; Senden işimde sebât niyâz ederim. Doğru yolda azîmet dilerim. Nimetine şükretmek isterim. İbâdetimi güzel yapmak temennî ederim. Selîm bir kalb isterim. Doğru bir dil dilerim. Bildiğimin hayırlısını temennî ederim. Bildiğimin kötüsünden Sana sığınırım. Bildiğim şeyden Senden af dilerim. Muhakkak ki gaybları bilen Sensin, Sen. Bu hadîsi Neseî de bir başka kanalla Şeddâd İbn Evs'ten nakleder.

Taberânî der ki : Abdullah İbn Nâciye... Sa'd İbn Cünâde'den nakletti ki; o, şöyle demiş : Tâif halkından Hz. Peygambere gelen ilk kişi ben olmuştum. Sabahleyin erkence âilemin yanından ayrılmış, ikindi vakti Minâ'ya gelmiş, dağa çıkmış, sonra inmiş ve Hz. Peygamberin yanına gelip müslüman olmuştum. Hz. Peygamber bana İhlâs ve Zilzâl sûrelerini öğrettikten sonra, şu sözleri de öğretmişti : Sübhânallah, elhamdülillah, lâ ilâhe illallah, Allah'ü Ekber. Ve; işte bâkî

kalacak sâlih ameller bunlardır, demişti. Taberânî aynı isnâdla şu hadîsi de rivâyet eder : Kim geceleyin kalkar, abdest alır, ağzına su verir sonra yüz kerre sübhânallah, yüz kerre elhamdülillah, yüz kerre Allah'ü ekber, yüz kerre lâ ilâhe illallah derse, günâhları bağışlanır. Ancak kan bedeli bunun dışındadır. Çünkü o, yok edilemez.

Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'ın «Bâkî kalacak sâlih ameller» kavli hakkında şöyle dediğini nakleder : Bu; (لا اله الا الله ، الله اكبر ، سبحان الله ، الحمدلله ، تبارك الله ، لاحول ولاقوة الا بالله ، استغفر الله .) sözleriyle Allah'ı zikretmek, Rasûlüne salât ve selâm getirmek, oruç tutmak, namaz kılmak, haccetmek, sadaka vermek, köle âzâd etmek, cihâd etmek, sıla-i rahimde bulunmak ve diğer bütün iyi amelleri işlemektir. İşte bunlar bâkî kalacak sâlih amellerdir. Gökler ve yeryüzü bâkî kaldığı sürece söyleyenleri cennette bâkî kılacak sözler bunlardır. Avfî ise İbn Abbâs'tan naklen; bunların güzel sözler olduğunu, söyler. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de; bunların, her türlü sâlih ameller olduğunu bildirir ki, İbn Cerîr merhûm da bu görüşü tercîh etmiştir.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا
عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾
وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ
لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

47 — Bir gün dağları yürütürüz de sen, yeri dümdüz görürsün. Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.

48 — Saflar halinde Rabbına sunulduklarında onlara, 'andolsun ki sizi ilk kez yarattığımız gibi Bize geldiniz. Sizi toplamak için bir söz vermediğimizi iddiâ etmiştiniz değil mi?

49 — Kitab konulduğunda suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün. Vah bize, eyvâh bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler. Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar. Ve Rabbın kimseye aslâ zulm etmez.

Dağların Yürütüldüğü Gün

Allah Teâlâ bu âyette, kıyâmetin dehşetinden ve o gün meydana gelecek büyük işlerden haber veriyor. Nitekim Tûr sûresinde de bu konuda şöyle buyurmaktadır : «Göğün sarsıldıkça sarsılacağı, dağların yürüdükçe yürüyeceği gün. İşte o gün, daldıkları yerde oyalanarak kıyâmeti yalanlayanlara yazık olacak.» (Tûr, 9-12). Dağlar yerlerinden oynayıp yürüyecek. Neml sûresinde buyrulduğu gibi : «Sen dağları görür de katı madde sanırsın. Halbuki onlar, bulutların geçişi gibi geçerler.» (Neml, 88). Kâria sûresinde ise şöyle buyurur : «O gün dağlar, atılmış pamuk gibi olur.» (Kâria, 5). Tâhâ sûresinde ise şöyle buyurmaktadır : «Sana dağları sorarlar. De ki : Rabbım onları, ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek. Orada ne çukur, ne tümsek göreceksin. O gün hiç bir tarafa sapmadan bir davetçiye uyarlar.» (Tâhâ, 105-108). Allah Teâlâ dağları yürüteceğini, yüksekliklerin düzlüğe dönüşeceğini ve yeryüzünü düz, kuru bir toprak haline getireceğini, vâdî ve dağ diye bir şey bırakmayacağını bildiriyor. Nitekim burada da «Dağları yürütürüz de sen yeri dümdüz görürsün.» Yeri dümdüz çöl halinde görürsün. Ne saklanacak bir yer, ne de bilinecek bir işâret kalır. Bütün insanlar Rablarına koşarlar. Hiçbir kimse onları Allah'tan gizleyip saklayamaz. «Yeri dümdüz görürsün.» Mücâhid ve Katâde derler ki : Orada ne saklanılacak bir tümsek, ne de bir vâdî bulursun, demektir. Katâde der ki : Ne binâ ne ağaç bulursun, demektir. «Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» Öncekileri ve sonrakilerin hepsini bir tanesini bırakmadan toplarız. Ne büyük, ne küçük hiç birini bırakmayız. Vâkıa sûresinde buyrulduğu gibi : «De ki öncekiler de, sonrakiler de belirli bir günün vaktinde toplanacaklardır.» (Vâkıa, 49-50). Hûd sûresinde ise şöyle buyurur : «O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o görülecek gündür.» (Hûd, 103).

«Saflar halinde Rabbına sunulduklarında.» Burada bütün mahlûkâtın Allah'ın huzûrunda tek bir saf halinde duracağının kasdedilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Allah Teâlâ Nebe' sûresinde şöyle buyurur : «Rûh ve meleklerin saf halinde kalktıkları gün. O günde Rahmân'ın izin verdiğinden başkası konuşamaz ve o da doğruyu söyler.» (Nebe', 38). Ayrıca bu ifâdenin insanların saf olarak kalkacakları anlamına gelmesi de mümkündür. Nitekim «Melekler saf saf olup Rabbının emri gelince» kavlinde kasdedilen budur. (Fecr, 22)

«Andolsun ki sizi, ilk kez yarattığımız gibi Bize geldiniz.» Dirilişi inkâr edenlerin kulaklarını çınlatmak ve şâhidlerin gözü önünde onları uyarmak için söylenen bir sözdür bu. Bu sebeple onlara hitâb

edilerek şöyle buyurulmuştur : «Sizi toplamak için bir söz vermediğimizi iddiâ etmiştiniz değil mi?» Bu durumun başınıza geleceğini sanmıyordunuz ve böyle bir şey olmaz, diyordunuz değil mi?

«Kitab konulduğunda» Yani önemli önemsiz büyük, küçük bir çekirdek veya hurma kadar her şeyin içinde kayıdlı olduğu amel defteri konulduğunda. «Suçluların onda yazılı olandan korktuklarını görürsün.» Yaptıkları kötü fiiller ve çirkin işlerden dolayı korkarak «Vah bize, eyvâh bize, bu kitab nasıl olmuş da küçük, büyük bir şey bırakmaksızın hepsini saymış, derler.» Yanarız geçirdiğimiz ömre ve yazıklar olsun kaybettiğimiz fırsatlara. Bu kitab büyük küçük ne amel işlenmişse, hiç bir şey bırakmadan kaydediyor, zabtediyor ve koruyor, derler.

Taberânî, önceki âyetin tefsirinde zikri geçen Sa'd İbn Cünâde'ye kadar uzanan isnâdında der ki : Sa'd İbn Cünâde şöyle dedi : Rasûlullah (s.a.) Huneyn savaşından dönünce; çorak bir arâzîde konakladı. Orada hiç bir şey yoktu. Hz. Peygamber buyurdu ki : Toplanın, kim bir çöp bulursa; onu getirsin. Kim bir odun veya başka bir şey bulursa; onunla gelsin. Bir süre geçmeden bir tomar halinde toparladık. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Şunu görüyor musunuz? İşte sizin bu odun ve çöpü topladığınız gibi sizden bir kişinin günâhları toplanır. Öyleyse kişi Allah'tan korksun da, büyük veya küçük hiç bir günâh işlemesin. Çünkü bunların hepsi, onun aleyhinde sayılmıştır.

«Çünkü bütün işlediklerini hazır bulurlar.» İyilik ve kötülükten her şeyin onda kayıdlı olduğunu görürler. Nitekim Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinde de şöyle buyurmaktadır : «O gün ki; herkes ne hayır işledi ise karşısında onu hazırlanmış bulacak. Kötülükten ne yapmışsa; kendisiyle onun arasında uzun bir mesâfede olmasını ister.» (Âl-i İmrân, 30). Kıyâme sûresinde de şöyle buyurulur : «O gün insana önce ve sonra ne yaptığı bildirilir.» (Kıyâme, 13). Târık sûresinde ise «Bütün saklıların açığa çıkarıldığı o gün.» (Târık, 9) buyrulmaktadır. İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Velîd... Enes'ten naklettı ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet günü her zâlimin bir sancağı vardır ve onunla tanınır. Buhârî ve Müslim ise, bu hadîsi şu lafızla tahrîc etmişlerdir : Kıyâmet günü her zâlim için bir sancak dikilir.

«Ve Rabbın kimseye aslâ zulmetmez.» Kullarının bütün amellerinde hükmünü verir ve hiç birine zulmetmez. Aksine affeder, vazgeçer, acır. Ve dini, hikmeti, adâleti ve kudreti uyarınca azâb eder. Günâhkârları ve kâfirleri cehenneme doldurur. Sonra günâhkârları da kurtarır ve kâfirleri cehennemde ebedî olarak bırakır. Zulmetmeyen.

haddi aşmayan biricik hâkim O'dur. Nitekim bu konuda şöyle buyurur : «Allah; şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. Zerre kadar iyilik yapılsa, onu kat kat artırır. Ve kendi katından büyük bir mükâfât verir.» (Nisâ, 40). Enbiyâ sûresinde ise şöyle buyurur : «Kıyâmet günü âdil teraziyi koyarız. Hiç bir nefse zulmedilmez. Bir hardal tânesi kadar bile olsa onu getiririz. Hesâb görenler olarak Biz yeteriz.» (Enbiyâ, 47). Bu konuda pek çok âyet-i kerîme vardır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd... Abdullah İbn Muhammed'den nakletti ki o, Câbir İbn Abdullah'ın şöyle dediğini duymuş : Rasûlullah (s.a.) dan hadîs dinlemiş olan bir adamdan bana bir söz ulaştı. Bunun üzerine bir deve satın aldım ve devemi yükleyip yola koyuldum. Bir ay gittim, nihâyet Şam'a geldiğimde bunun Abdullah İbn Enîs olduğunu gördüm. Kapıcıya dedim ki : Ona, Câbir kapıdadır, de. O; Abdullah'ın oğlu Câbir mi? dedi. Ben; evet, deyince; elbisesini çiğneyerek çıktı bana sarıldı. Ben de ona sarıldım ve dedim ki : Kısas konusunda senin Rasûlullah'dan bir hadîs işittiğin haberi bana ulaştı. Onu duymadan önce benim veya senin ölmenden korkarak geldim, dedim. O dedi ki : Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu işittim : Allah Azze ve Celle insanları —veya kulları demişti— kıyâmet günü çıplak, başı açık ve ayak yalın olarak haşreder. —Ben, (بهم) kelimesi nedir? deyince o; üzerlerinde hiç bir şey bulunmaz, demektir dedi.— Sonra uzaktan ve yakından herkesin işiteceği bir sesle onlara şöyle seslenir : Melik benim. Deyyân benim. Cehennem ehlinden hiç bir kimsenin cennet ehlinden herhangi bir kişide olan hakkını almadan cehenneme girmesi gerekmez. O, cennet ehlinden hiç bir kimse de cehennem ehlinden üzerinde hakkı bulunduğu halde cennete giremez. Tâ ki ben ondan hakkını alayım. Hattâ bir tokat bile olsa. Abdullah İbn Enîs dedi ki : Biz, bu nasıl olur Allah Azze ve Celle'nin huzûruna çıplak, başı açık ve üstünde hiç bir şey bulunmadan gelmeyecek miyiz? dedik. Rasûlullah buyurdu ki : İyilikler ve kötülüklerle. Şu'be, Avam İbn Muzâhim kanalıyla Osmân İbn Affân'dan nakletti ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Kıyâmet günü boynuzlu koçtan boynuzsuz koç hakkını alacaktır. Bunu İmâm Abdullah İbn Ahmed rivâyet eder ve bunun birçok yönden şâhidleri de vardır. Biz bu konuyu Enbiyâ sûresinde «Kıyâmet günü âdil teraziye koyarız. Hiç bir nefse zulmedilmez.» (Enbiyâ, 47) kavli ile «Biz Kitabda hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablarına toplanırlar.» (En'âm, 38) âyetlerinin tefsîrinde zikrettik.

DOKUZUNCU CİLDİN SONU